D02 9210

BOUWKUNDIG WEEKBLAD

MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING
DER BOUWKUNST. VAKVEREENIGING
VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN

38E JAARGANG
1917

T. H. S.
BIBLIOTHEEK
DELFT

'S-GRAVENHAGE
□ MOUTON & Co. □

REGISTER.

Blz.

Akerendam. Het Buiten — bedreigd 272
Amsterdam. De ingestorte gevel in de Groote Kattenburgerstraat 32 te — . . . 149
„ De Schreierstoren te — 245
„ Een Nieuwe Jachthaven te — door J. P. MIERAS 247
„ De bedreigde Schreierstoren te — door J. MOLENAAR 252
Apeldoorn. Huis „De Zwaluw" door A. H. WEGERIF 190
Arnhem. De Hoogere Burgerschool voor Meisjes . 9

Bebouwingsplan voor het Gemeentelijke heuvelterrein te Semarang , ... 200, 204, 209, 217
Behoud van Natuurschoon en Brandstofvoorziening 198
Beoordeelingscommissie voor Bouwplannen (z. g.) (Schoonheidscommissie) door W. J. DE GROOT. 221, 226
BERG, PL. V. D. Proef ter Bepaling der knikkracht van een halfsteensmuur 65
Berlage. Dr. H. P. Lezing van — 244
Bestuur Architectura et Amicitia 240
Bibliotheek v. Moderne Hollandsche Architectuur. 271
„ idem door P. G. BUSKENS (Ingezonden) 279
Boek- en Plaatwerken, tijdschriften in deze jaargang aangekondigd of besproken:
Beslissingen in zake Bouwwetgeving (Maandblad) . , ... 22
P. W. SCHARROO. Kapitein der Genie. Elementaire berekeningen van bouwkundige en waterbouwkundige constructies. Deel I. Bouwkundige constructies, 3e druk . . . 207
P. VERHAVE. Onderhoud en verbetering van woonhuizen 208
H. EVERS. De Architectuur in hare Hoofdtijdperken. Deel II. Afl. 6—7. 2e druk 208
Mr. I. VAN CREFELD. De overeenkomst tusschen Bouwheer en Architect 208
Handleiding tot het ontwerpen van houtsnijwerk, uitgegeven van wege de afdeeling „Ontwikkeling en Ontspanning" van de gemobiliseerde troepen van het algemeen Hoofdkwartier 208
J. A. H. MIALARET. Handleiding tot de praktijk der scheefhoekige en der rechthoekige Axonometrie. 240
HUIB HOSTE. Vlaamsche bouwkunst. Baksteen Architectuur. .
D. VAN VUGT en C. VISSER. Hoe voldoe ik aan de bepalingen der Hinderwet 240
K. SLUYTERMAN. Huisraad en Binnenhuis in Nederland in vroegere eeuwen.
Aflevering I 240
Aflevering II 304
CANDIDUS. Sneldichten 240
Verslag 1916—1917 van de Adviescommissie voor den herbouw in de overstroomde gedeelten in Noord-Holland 246

Blz.

Architectura. Driebond-nummer 246
D. J. V. D. VEN. Ons mooi Nederland. De Geldersche Achterhoek 252
Jr. J. E. DE MEIJIER JR. De Technische Vraagbaak 253
L. CUSELL. De Bouwkundige Opzichter . . . 253
„Woningbouw". Mededeelingen van den nationalen Woningraad 266
Bibliotheek voor moderne Hollandsche architectuur onder redactie van Jhr. J. Graafland 271
„De Stijl". Maandblad voor de moderne beeldende vakken 273
H. V. D. KLOOT MEYBURG. Bouwkunst in de stad en op het land 273
H. KEUR. Waterloopkundige beschouwingen en berekeningen 274
J. A. H. Mialaret. Vitruvius' Bouwkunst . . 295
Dr. H. P. Berlage. Over stijl in bouw- en meubelkunst. 3e druk. 296
Jaarboekje van de Vereeniging tot Bevordering der Grafische Kunst 304
E. J. Rothuizen. Projectieleer. 2e druk . . . 304
Boroboedoer Tempel op Java. De —. door T. V. ERP. 256, 263, 268
Bouwkunst en Rhetorica door J. WESSELIUS . . 175
Bouwverordeningen en nog wat 163
Brieven uit Rotterdam VI door Ir. M. J. GRANPRÉ MOLIÈRE 149
BROESE VAN GROENOU. Ir. A. Tering en Nering 187, 199
BUSKENS. P. G. Misverstand (?) 296
Bij onze buren 238

CASIMIR B. Portland cementspecie voor Waterdicht Metselwerk 90
CLERCQ, S. DE. Aan Dr. P. J. H. Cuypers 1827 — 26 Mei — 1917 107
„ Huize Blijdenstein te Enschedé . 151
„ Instituut voor Bouwkunst . . . 250
„ Monumentenzorg 289
Collectieve contracten in verband met plannen voor een Pensioenregeling ten behoeve van Teekenaars en Opzichters. Over — door Mr. M. J. A. MOLTZER 281
Contributie naar draagkracht door C. N. VAN GOOR. 76
CREFELD. MR. I. VAN. De overeenkomst tusschen Bouwheer en Architect 79, 83, 91, 95, 100, 103, 119, 131, 137, 143, 154
Cuypers. Dr. P. J. H. Aan — 1827 — 16 Mei — 1917, door S. DE CLERCQ 107
„ De Negentigjarige door K. J. C. ALBERDINGK THIJM 107
„ Bij —, 90e jaar door K. DE BAZEL . . . 109
„ — Bouwkunstenaar door Godsgenade en de Ned. Ingenieurs door Ir. JOS. TH. J. CUYPERS 110
„ — en de kerkelijke bouwkunst door JAC. V. GILS 112

Blz.

Cuypers. — door J. H. DE GROOT 113
„ — door F. A. HOEFER 113
„ — door S. MULLER FZN. 114
„ — door F. J. NIEUWENHUYS 115
„ — door J. C. OVERVOORDE 116
„ Herinneringen door Ir. B. W. F. v. RIEMSDIJK 117
„ — in het Atelier door JAN STUYT . . . 117
„ — en zijn werken door HUIB HOSTE . . 124

Daktuinen te Berlijn 42
Delft. Aanbouw in den wippolder te — 43, 54
„ De opening van het Nieuwe gebouw voor Decoratieve Kunst aan de Technische Hoogeschool te — 272
DERKINDEREN. A. J. De verbouwing van de „Maerle" . . . . . — 19
Deventer. Schakelhuisje van de IJselsche centrale te — door W. Uytenhoudt 105
DOING. H. Het Portland cementeeren van Gevels . 183
DWARS. IR. A. W. C. De strafrechtelijke verantwoordelijkheid van den Architect . . 297, 305, 312

Enschedé. Huize „Blijdenstein" te — door S. de Clercq 151
ERP. T. VAN. De Boroboedoer Tempel op Java 256, 263, 268

Finantieele verantwoordelijkheid van den Architect door Ir. J. B. VAN LOGHEM 86
FOKKER IR. J. P. Een heugelijk feit 222
Fransche herbouw 106
Fusie B. N. A. en M. B. V. A. 241

Gevelwedstrijd Vredehof Rotterdam. Juryrapport 23
GILS, JAC. VAN, Uitgave Holl. Architectuur door Dr. Schueler. 286
GOOR, C. N. Contributie naar Draagkracht . . 76
„ Onderlinge verhouding tusschen Architecten bij verbouwingen 203
Gratama, Ir. J. Tuinhuis in Gemetalliseerd Beton 54
's-Gravenhage. De toren van de St. Jacob te —. 86
„ Kerkbrand te — 236
GROOT, W. J. de, Beoordeelings-Commissie voor bouwplannen (z.g. Schoonheidscommissie) 221, 226

HANRATH, J. W., Zegelrecht 236
Heemschut of Hoeve verdediging door J. D. V. D. VEN 67, 72, 81, 87
HINGST, J. Gebouw voor de Openbare Leeszaal en Bibliotheek te Heerlen. 160
Hoogspanningsgebouw te Hoorn Ir. J. B. v. LOGHEM 43
HOSTE HUIB, Dr. P. J. H. Cuypers en zijn werken 124
Houtbrug te Haarlem. De —. 106
HOUTEN, V. Oorlogswinst aan historische gebouwen en kunstschatten 166
HYLCKAMA, V. School voor M.U.L.O. te Vlaardingen 188

Blz.

Industrie en Kunst 48
Ingenieursbureaux voor Bouw- en Waterbouwkunde, Vereenigde — 12
Ingezonden.
Ir. JOH. G. ROBBERS, Ambtenaar Architecten 265
P. G. BUSKENS. Bibliotheek voor de moderne Nederlandsche Architectuur 279
Dr. A. RUTGERS V. D. LOEFF. Het Buiten „Akerendam" 294
Inschrijven onder Voorwaarden. Het, — door Ir. J. B. V. LOGHEM 71
Instituut voor Bouwkunst. 94
„ idem door S. DE CLERCQ . . . 250
Invloed van het onderwijs en de opvoeding op het kunstbegrip. De — 198

Jaarbeurs. De eerste Nederlandsche, door LAMBERTUS ZWIERS 56
Jaarbeurs. Eerste Nederlandsche, door Ir. J. B. v. LOGHEM 60
Jachthaven. Een nieuwe — voor Amsterdam, door J. P. MIERAS 267
JESSE. H. J., De Katwijksche Bouwvereeniging . 135

Kapelle bij Goes. Gereformeerde Kerk te — door F. G. C. ROTHUIZEN. 41
Kerkbrand te 's-Gravenhage. 236
Kerkgebouw te Nieuwdorp, door H. V. D. KLOOT MEYBURG. 97
KEURSCHOT J. L. B., Sociale hygiëne en Techniek XXX. 63
Keuze van Architect. De — 6
KRUISWEG. C. J. —. De onderlinge verhouding van architecten bij verbouwingen. . . . 167
„ De nieuwe Zegelwet 191
„ Verdeeling van den Volkswoningbouw 309
Kunstonderwijs. Ons nationaal — 178

LOGHEM. IR. J. B. Moderne Bouwkunst en Schoonheidscommissie 5
„ Hoogspanningsgebouw te Hoorn. . . . 43
„ Eerste Nederlandsche Jaarbeurs . . . 60
„ Het inschrijven onder Voorwaarden . . 70
„ Finantieele Verantwoordelijkheid van den architect 86
„ Een nieuw geluid 93
„ De Ontwerpen van Zwiers. 99
„ Nieuwe en oude gedachten. 159
„ De Plicht der Gemeenteraden. 243
„ Twee Moderne uitingen. 287
LOOSJES. Mr. A. De moderne eischen voor een „Speeltoren". 140

„**M**aerle". Artikelen aangaande de verbouwing van het landhuis „De — 119, 123, 142
MEYBURG. H. VAN DER KLOOT —. Kerkgebouw te Nieuwdorp 97

Blz.

MEYERINK, M. Iets over de voorstellen der Amsterdamsche Schoonheidscommissie 77
MEYER-MELS. J. Volkshuisvesting. De Architecten en de Woningbouw 1, 14, 21, 51, 55, 65
MELS. J. MEYER. Volkshuisvesting. Vereenigingsbouw te Dordrecht . . . 147, 156
„ Volkshuisvesting. De arbeiderskolonie voor de Vereeniging „Zuilen". 164, 170
Middelburg. Het huis „De Steenrots" te — 174
MIERAS. J. P. Plaatselijke Commissies. 241
„ Tentoonstelling van Fotografieën en Teekeningen uit het werkarchief van de Commissie voor het stadsschoon te Amsterdam 255
„ „Woningbouw." Mededeelingen van den Nationalen Woningraad 266
„ Een nieuwe Jachthaven voor Amsterdam 267
„ Een praatje bij een paar plaatjes . . . 269
Misverstand (antwoord aan den heer P. G. Buskens) 287
„ (?) door P. G. BUSKENS 296
Moderne Bouwkunst en Schoonheidscommissies door IR. J. B. V. LOCHEM. 5
MOLENAAR. JAAP —. De St. Nicolaaskerk te Monnikendam 225
„ De bedreigde Schreierstoren te Amsterdam 252
„ Woonhuis te Hoofddorp (Haarlemmermeer) 275
MOLIÈRE. Ir. M. J. GRANPÉ. Brieven uit Rotterdam VI. De Vierjaarlijksche. 149
Idem VII. Een monument voor de Jongh — 311
MOLTZER. Mr. M. J. A. —. Over collectieve contracten in verband met plannen voor een Pensioenregeling ten behoeve van Teekenaars en Opzichters 281
MOORSEL. C. M. VAN —. Moderniteiten. Een studie over Bouwkunst 99, 105, 133, 185
Monumentenzorg door S. DE CLERCQ 289

Nieuwdorp. Kerkgebouw te — door H. V. D. KLOOT MEYBURG 97
Nieuwlekkerland. Prijsvraag kerkgebouw te . . 12
Noodwoningen 50

Onderlinge verhouding van architecten bij verbouwingen. De — door C. J. KRUISWEG 167
Onderlinge verhouding tusschen architecten bij verbouwingen door C. N. VAN GOOR. 203
Onderzoek tot het bevorderen van de eenheid bij het M. T. O. op het doode punt. Het — door M. VRIJENHOEK. 251
Ontwerpen Zwiers 129
Oorlogswinst aan historische gebouwen en kunstschatten door VAN HOUTEN. 166
Openbare Leeszalen en Bibliotheek te Heerlen. Gebouw voor de —, door J. HINGST 160
„Oude Teekeningen van Amsterdam" 249
Overeenkomst tusschen Bouwheer en Architect.

Blz.

De — door Mr. I. v. CREFELD. 79, 83, 91, 95, 99, 100, 103, 119, 131, 137, 143
Pastorie te Schelluinen. De — door M. A. POEL . 293
PENAAT, W. Bouwkunst, Sier en Nijverheidskunst. 45
Plaatselijke Commissies door J. P. MIERAS . . . 241
Platte en flauwhellende dak in Nederland. Het goed recht van de toepassing van het — . . 191
Plagiaat I. 59
Plagiaat II 131
Plan „Zuid" Het — 66
Plan „Zuid". Het nieuwe — 189
„ „ te Amsterdam 304
PLANTENGA, J. H. Drie Reisschetsen 229
Plicht der Gemeenteraden. De — door JR. J. B. VAN LOGHEM 243
Portl.-Cementspecie voor Waterdicht Metselwerk 19
„ „ „ „ door B. CASIMIR. 33
„ „ waterkeerend werk door B. CASIMIR 90
Portl.-Cementeeren van gevels. Het — d. H. DOING 183
POWELL ALFRED H. The Protection of Ancient. Buildings II. 35
Proef ter bepaling der knikkracht van een halfsteensmuur door PL. VAN DEN BERG 65
Prijsvragen. Rapport der Commissie van punt 9 van het Werkprogramma. De bevordering van het systeem van prijsvragen . . . 230, 237, 242
Prijsvraag. Uitgeschreven door de Vereeniging voor Volkshuisvesting „Alkmaar" voor een woongebouw voor Oude Mannen en Vrouwen te Alkmaar. (Prijsvraag Karenhuizen) Programma 7
„ Juryrapport 176
„ De prijsvraagregelen en de Alkmaarsche prijsvraag 202
„ Antwoord van de Jury 216
„ Alkmaarsche Prijsvraag (Ingezonden) 223
„ voor een Kerkgebouw te NIEUWLEKKERLAND.
„ Ingekomen ontwerpen en teekeningen 12
„ Juryrapport 17
„ voor een Rijksacademie van beeldenkunsten te Amsterdam. Algemeene Bepalingen 36
„ Uitgeschreven door de Vereeniging Bouwkunst en Vriendschap" in 1916.
„ Juryrapport 40
Id. Aankondiging der prijsvragen 1917 162
„ Ingekomen motto's 274
„ voor een paviljoen in het stadspark in aanleg te Groningen.
Ingekomen vragen en antwoorden 248, 253
Prijsvraag voor een reclameplaat voor de 2e Jaarbeurs 253
„ Stationsplein te Leeuwarden, aankondiging. 266
Vragen en antwoorden. 304

Blz.

Prijsvraag ten behoeve eener inzending van natuursteen ter Jaarbeurs 1918 . . . . . .
Programma 278
Vragen en antwoorden 288

Rapport der Commissie voor de punten 5 en 8 van het Werkprogramma der M. B. V. A. Volkswoningbouw door bekwame architecten. . . 145
Rapport der Commissie voor punt 7 van het Werkprogramma der M. B. V. A. 214
Rapport der Commissie voor punt 9 van het werkprogramma der M.B.V. A.: De bevordering van prijsvragen 230, 237, 242
Rechten en Verplichtingen 277
Reisschetsen. Drie — door J. B. PLANTENGA . 229
Rodin. Auguste †. 274
Roos. S. H. de. Bij enkele houtsneden van Jac. Jongert. 308
ROTHUIZEN. F. G. C. Gereformeerde Kerk te Kapelle bij Goes 41
„ Waterdicht Metselwerk 29
Rijksacademie te Amsterdam. (Bouwkunst en Decoratieve kunst aan de —) 42

Schelluinen. De Pastorie te — door M. A. POEL 293
Scheuren in Gewapend Beton constructies . . 174
Schreierstoren te Amsterdam. De — . . . 245, 260
„ . De bedreigde — te Amsterdam door JAAP MOLENAAR 252
Semarang. Bebouwingsplan voor het Gemeentelijk Heuvelterrein te — 200, 204, 209, 217
SEVENHUIJSEN. A. M. J. Eenige gebouwen van — 31
Sluyters. Jan. Over werk van —. door LAMBERTUS ZWIERS 180
Snel bindend Schelpkalktrasmeel 287
Sociale Hygiëne en Techniek XXX door J. L. B. KEURSCHOT 63
„Speeltoren". De moderne eischen van een — door MR. A. LOOSJES 140
Stadsschoon van Amsterdam 207, 288
St. Jacob te 's Gravenhage. De toren van de — 86
St. Nicolaaskerk te Monnikendam, door J. MOLENAAR 225
Strafrechtelijke Verantwoordelijkheid van den Architect De. — door IR. A. W. C. DWARS. 297, 305, 312
Stijl. De — Maandblad voor de beeldende kunsten 273

Tentoonstelling van Fotografien en Teekeningen uit het Werkarchief van de Commissie voor het Stadsschoon te Amsterdam door J. P. MIERAS 255
Tentoonstelling van kunstnijverheid in de lokalen Hollande Belge te 's Gravenhage, door LAMBERTUS ZWIERS 275
Tering en Nering door Ir. A. Broese van Groenou 187, 199
Transformatorenhuisje te Aerdt (Gelderland) door G. Versteeg 19
Tuinhuis in Gemetalliseerd Beton. Arch. Ir. J. Gratama 54

Blz.

Uitgave Holl. Architectuur, door Dr. Schueler, door JAC. V. GILS 286
Uitbreidingsplan der Gemeente Voorburg en het Tramvraagstuk 13
UYTENHOUDT. W. Schakelhuisje van de IJselsche Centrale te Deventer 105

VEN. J. D. V. D. Heemschut of Hoeveverdediging 67, 72, 81, 87
Verbouwing van de Vijzelstraat te Amsterdam. De 197
Verhagen. Ir. P. Kleinwoningbouw in Pruisen . . 179
Verslag (Jaar) der Maatschappij tot verbetering der Woningtoestanden in Groningen . . . .
Verslag (Jaar) van den Raad van Arbitrage voor de Bouwbedrijven in Nederland over het jaar 1916. Ingezonden stuk door W. J. DE GROOT . . 201
VERSTEEG. G. Transformatorenhuisje te Aerdt (Gelderland) 19
Vlaardingen. School voor M. U. L. O. te —, door V. HYLCKAMA 188
Volkshuisvesting. De Architecten en de Woningbouw, door MELS J. MEYER. 1, 14, 21, 51, 55, 65, 147, 156, 164, 170
Vooruit! door A. H. Wegerif 69
VRIJENHOEK M. Het onderzoek tot het bevorderen van de eenheid bij het M. T. O. op het doode punt 251

WEGERIF. A. H. Vooruit! 69
„ Huis „De Zwaluw" te Apeldoorn . . . 190
WESSELIUS. J. Bouwkunst en Rhetorica 175
Woningbouw. Mededeelingen van den Nationalen Woningraad door J. P. MIERAS 266

Zegelrecht door J. W. HANRATH. 236
Zegelrecht. Het nieuwe — voor bestekken enz. . . 150
Zegelwet. De nieuwe — door C. J. KRUISWEG . . 191
Zierikzee. Onttakeling van — 158
Zwiers. De ontwerpen van — door Ir. J. B. VAN LOCHEM 99
Zwiers. Ontwerpen 129
ZWIERS LAMBERTUS. De Eerste Nederlandsche Jaarbeurs 56
ZWIERS. LAMBERTUS. Tentoonstelling van Kunstnijverheid in de lokalen Hollande-Belge te 's-Gravenhage 275
ZWIERS. LAMBERTUS. Over werk van Jan Sluyters 180

Voorts treft men nog aan kleine mededeelingen en berichten.

ILLUSTRATIES IN DEN TEKST.

Het Oude Begijnhof te A'dam 1
Hofbouw te Arnhem, Architecten de Roos en Overeijnder 2
Hofbouw van Verschuerplein te Arnhem Architecten de Roos en Overeijnder 2
Patrimoniumshof te Rotterdam Architect A. K. Kruithof 3

Blz.

Hofbouw in de Spaardammerbuurt te A'dam Architect H. J. M. Walenkamp Czn. 3, 4
Arbeiderswoningen „Dorpsbelang" Leiderdorp Architecten Dudok en Oud 4
Hoogere Burgerschool voor Meisjes aan den Apeldoornschen weg te Arnhem, Ir. C. G. Bremer, Arch.
Plan Begane grond 9
Voorgevel 10
Achtergevel 10
Doorsnede A-B en doorsnede C-D 11
Hof 12
Een tramlijn dwars door een goed stadsuitbreidingsplan geprojecteerd (Gemeente Voorburg) . 13
Blok arbeiderswoonhuizen aan het Spaarndammerplantsoen te A'dam. Architect M. de Klerk . . 14
Groep perceelen aan de Laingsnekstraat te A'dam voor Patrimonium Architecten Kuipers en Ingwersen 15
Woonhuizen aan de Poortlandlaan te Delft. Particuliere bouw naar ontwerp van Mels J. Meijers . 15
Blokhuizen aan het Oosteinde hoek Oranjestraat te Delft. Particuliere Bouw in plaats van gesloopte krotten naar ontwerp van Mels J. Meijers 16
Tranformatorenhuisje te Aerdt (Geld.) Architect G. Versteeg 19
Patrimoniumshof te Rotterdam Architect A. K. Kruithof 20
Prijsvraag voor een kerkgebouw der Ned. Herv. Gemeente te Nieuw Lekkerland. Bekroond Ontwerp Eerste prijs Motto. P.P.P. Perspectivisch aanzicht 21
Platte grond 21
Voorgevel 22
Gevelwedstrijd „Vredehof". 1ste prijs Huis Kralingsche Plaslaan 27, Arch. Ir J. Gratama. . . 23
Gevelwedstrijd „Vredehof". 2de prijs Julianastraat 84 en 86, Arch. de Roos en Overeijnder . 24
Gevelwedstrijd „Vredehof". Eervolle vermelding. Rozenburgwal 56, Arch. M. E. Bruynzeel . . . 25
Gezicht in en toegang tot den gemeenschappelijken tuin van „Rochdale" in de Indische buurt . . . 26
Achterzijde v. d. perceelen Kanaalstraat No. 6-24 . 27
Binnenterrein van een blok van de „Bouwmaatschappij tot verkrijgen van eigen woningen" . . 27
Gemeenschappelijke tuin in het blok van de Vereeniging „De Arbeiderswoning" in de Hugo de Grootbuurt, Arch. Dr. H. P. Berlage. 28
Kleine gemeenschappelijke tuin in een blok laag bouw van de „Algemeene" benoorden het IJ, Arch. Berlage en van Epen 28
Landhuis te Bloemendaal, Arch. A. Sevenhuysen . 31
„ „ Zandvoort, Arch. A. Sevenhuysen . . 32
Apotheek 't Hert, voor en na de verbouwing, Arch. A. Sevenhuysen 33
Gevelwedstrijd „Vredehof". 2e prijs. Rozenburglaan 60-62, Arch. Heyink en van Vreeswijk . . 40
Gereformeerde Kerk te Goes, Arch. F. G. C. Rot-

Blz.

huizen, Zijgevel 41
Platte grond 42
Hoogspanninggebouw te Hoorn, Arch. J. B. van Loghem 43
Aanbouw in den Wippolder te Delft 44, 54
„Patrimonium" Vlietstraat, Arch. Kuipers en Ingwersen 51
Perceelen van de Vereeniging „Amsterdam Zuid" Arch. Gulden en Geldmaker, Plattegronden . . 51
Klein type van de „Algemeene" over het IJ te Amsterdam 52
Alg. Woningbouwvereeniging Amsterdam. Transvaalbuurt. Arch. Dr. H. P. Berlage 53
Id. over het IJ. Arch. Berlage en v. Epen 53
Keuken in een woning van de „Algemeene" te Amsterdam. Arch. Berlage en v. Epen 55
Wand met schilderijlijst en aansluitende deuromtimmering van de „Algemeene" te Amsterdam. Arch. Berlage en v. Epen 55
Kijkje in een woning van de „Algemeene" te Amsterdam. Arch. Berlage en v. Epen 56
Tuinhuis in gemetalliseerd beton op de Jaarbeurs te Utrecht. Ir. J. Gratama, Arch.
Intérieur. Details 57, 58
Stationsgebouwtje der Gooische Stoomtram te Amsterdam. Gebouwd in 1909. Arch. v. d. Goot en Kruisweg 59, 60
Stationsgebouwtje te Amersfoort, volgens ontwerp van den heer C. J. Roy 59
Een straatje op de Jaarbeurs 61
Stand No. 102. Nederl. Kamer van Koophandel voor Duitschland. C. J. Blaauw 61
Stand No. 18, 19. Koperpletterij en metaalhandel v/h H. de Heus en Zn. Rotterdam. Inrichting H. v. Anrooy, Arch. 62
Stand der Phoenix Brouwerij. Interieur. De Koo, Arch. 63
Staatsmijnen in Limburg 63
Stand No. 310. Chroomlederfabriek „De Amstel"
Woningbouwvereeniging „Arbeidersbelang" te Hoorn. Arch. N. H. W. Scholten en M. J. E. Lippits. Vogelvlucht-perspectief en situatie . . . 65
Gedenksteen van den Dörener turn 73
Het model van den Saksischen burcht aan het Uddeler meer 73
De eekwal met de zware Scandinavische zwerfkeien en de tolboom bij het Ammerlandsche Heimatmuseum (Oldenburg) 75
De op verdediging gebouwde Rolstadtloftet uit Gudbrandsdal (Noorwegen) 81
Bur en loft uit het Openluchtmuseum bij Christiania 82
De starbur uit Berdal in het Openluchtmuseum te Bygdö bij Christiania 82
Nilsdackes Stuga in het kulturhistorikamuseet te Lund 88
De hoogst-ontwikkelde Scandinavische vestingschuur in het openluchtmuseum Skansen bij Stockholm 89

Blz.

De gelagkamers van het Ammerlandsch Museumspiker 89
De gebintenbouw van het bro- en bachspiker te Zwischenahn in 1910 (Oldenburg). 90
Kerkgebouw te Nieuwdorp. Herm. v. d. Kloot Meyburg. Arch.
Plattegrond 97
Achtergevel 98
Schakelhuisje van de IJssel Centrale te Deventer. W. Uytenhoudt. Architect 105
Jhr. Mr. V. de Stuers en Dr. P. J. H. Cuypers, (omstreeks 1883) 108
Torenspits der Nieuwe of St. Ursulakerk te Delft. Gerestaureerd door Dr. P. J. H. Cuypers, in samenwerking met Prof. E. Gugel 112
Woningen der Katwijksche Bouwvereeniging 1915 Arch. H. J. Jesse. Buitenaanzichten en Plattegronden 135, 136, 137, 148
Stichting „Woningzorg" te Dordrecht. Arch. B. v. Bilderbeek.
Situatie 147
Plattegronden en doorsnede eener woning . . 148
Hoekje van het plein 148
Violenstraat met de 2e poort 148
De ingestorte gevel aan de Groote Kattenburgerstraat 32 te Amsterdam 150
Huize Blijdenstein te Enschedé. S. de Clercq, Arch.
Situatie en aanzichten na den brand en den herbouw in 1862 151
Plattegronden 152
Eetzaal 153
Woningwijk „Het Noorderkwartier" te Dordrecht. Arch. B. van Bilderbeek.
Plattegronden en doorsnede van woningen 156, 157
Situatie 158
Heerlensche Openbare Leeszaal en Bibliotheek. Arch. Jan Pauw.
Plattegronden. Uit te voeren plan 160
„ Bekroond ontwerp 162
De Arbeiderskolonie van de Vereeniging „Zuilen" in de gemeente „Zuilen" bij Utrecht. Arch. Ph. J. Hamers.
Situatie 164
Gezicht in de Marconistraat 165
„ „ „ De Lessepsstraat 165
Een der winkelhoekhuizen 166
Oorspronkelijk situatie 166
Gezicht uit de Franklinstraat 171
Hoekpartijen aan de De Lessepsstraat . . . 172
Gezicht in de De Lessepsstraat. 173
Het einde der Marconistraat 174
Openbare prijsvraag voor een woongebouw voor oude mannen en vrouwen te Alkmaar. (Karenhuizen).
Motto „Pijp en Poes". Voorgevel en begane grondplan 177
Motto „Hofje". Voorgevel en begane grondplan 177
Intérieur (Schilderij door Jan Sluyters) 181

Blz.

Portret van Mevrouw de V. door Jan Sluyters . . 182
Moeder en Kind door Jan Sluyters 183
Huis „De Zwaluw" te Apeldoorn. A. H. Wegerif Gzn., Architect M.B.V.A. 190
Figuren betreffende dakvormen 193
Huis der Vetti's te Pompeï 194
Noorsch Blokhuis (Luna) 194
Zwitsersch chalet (Lauterbrunnen) 195
Hatfield House in Hertfordshire 195
Versailles. Petit Trianon 196
„ Paleis, parkzijde 197
Teekeningen van „Jantje" 206
Perceel Keizersgracht 198—196 207
„ Achterburgwal 76 207
Bebouwingsplan Heuvelterrein Semarang.
Raadsplein 210, 211
Dr. de Vogel-plein 211, 212
Lotusvijver 212, 213
't Kopje, Nieuwe Tjandiplein 213
Trapaanleg met monumentje 219
St. Nicolaaskerk te Monnikendam.
Plattegrond 225
Interieur (naar een aquarel van J. Molenaar). 226
Exterieur („ „ „ „ J. Molenaar). 235
Kasteel „Hernen" bij Nijmegen, Reisschetsen van J. B. Plantenga 229
Kasteel „Kessel" bij Roermond, Reisschets van J. B. Plantenga 229
Herbouwd huis op Marken 246
Ingezonden ontwerp en Uitgevoerde gevel . . . 247
Munttoren met Kalverstraat. Uit „Oude Teekeningen van Amsterdam". 249
Drie afbeeldingen uit het Verslag over 1915 van de Commissie voor het stadsschoon te Amsterdam. 255, 256
Verticale doorsnede van den Boroboedoer . . . 257
Grondplan „ „ „ . . . 257
1/4 gedeelte grondplan „ „ „ . . . 258
Totaalaanzicht „ „ „ (Z. O. Hoek) 259
Zuidelijke opgang „ „ „ . . . 260
Breekgat ter plaatse van den zuidelijken opgang . 261
Gezicht op de 4e gaanderij 262
Waterspuwer (Makara motief) 263
„ (Kala motief) 264
Versieringsmotief tusschen de sprekende reliefs . 264
Stoepa-terrassen met Centrale Stoepa. 265
Een nieuwe Jachthaven voor Amsterdam. Architecten H. A. J. Baanders en Jan Baanders. . . 267
Bank. Reisschets van M. de Klerk 269
Boerenmeubelen. Reisschets van M. de Klerk . . 269
Gammel Strand te Kopenhagen. Reisschets van M. de Klerk 270
Woonhuis te Hoofddorp. Arch. Jaap Molenaar. . 275
„ „ „ „ „ „ 276
Gewapend beton balk 277
Constructie: muur en kozijnstijl 277
Perceel Oude Kerksplein N°. 50 288
Kerkportaal te Meersen Limburg 290, 291

Blz.

Poort te Gouda 292
Pastorie te Schelluinen 293
Motief voor katoendruk. Houtsnede v. Jac. Jongert 308
Brievenhoofd. „ „ „ „ 309
Boekvignet. „ „ „ „ 312

LOSSE PLATEN. In:

Hoogere Burgerschool voor meisjes te Arnhem, arch. Ir. C. G. Bremer. Vooraanzicht en Overhoeksch aanzicht . . . . . No. 2
Blok woningen aan de van Halstraat, van Beuningenplein te Amsterdam, arch. K. de Bazel No. 4
Perceelen van de vereeniging „Amsterdamsch Bouwfonds" aan de Hasebroekstraat te Amsterdam. Arch. J. E. v. d. Pek . . . . . No. 4
Prijsvraag Kerkgebouw te Nieuw Lekkerland 2e prijs. Motto Cultus . . . . . No. 6
Tuinhuis van gemetalliseerd beton op de jaarbeurs te Utrecht Ir. J. Gratama arch. . . . No. 9
Landhuis Primavesi, Winkelsdorf. arch. Josef Hoffmann Weenen . . . . . No. 14
Poldihütte te Weenen. Ontvangruimte. Arch. Josef Hoffmann Weenen . . . . . No. 14
Kerkgebouw te Nieuwdorp. Arch. Herm. v. d. Kloot Meyburg. Perspectiefteekening . . . No. 17
Behangsel. Ont. L. Zwiers . . . . . No. 18
Blok woningen aan het Pretoriusplein te Amsterdam. J. C. v. Epen architect . . . . . No. 19
Dr. P. J. H. Cuypers. Portret . . . . . No. 20
Dom te Mainz. Restaurateur Dr. P. J. H. Cuypers . . . . . No. 20
Het Rijksmuseum te Amsterdam, arch. Dr. P. J. H. Cuypers . . . . . No. 20
Het Centraal Personen station te Amsterdam. Arch. Dr. P. J. H. Cuypers . . . . . No. 20
Kerk van het Heilige Hart te Amsterdam . . No. 20
Ruïne van het kasteel „de Haar" te Haarzuilens No. 20
Het kasteel „de Haar" te Haarzuilen. Arch. Dr. P. J. H. Cuypers . . . . . No. 20
Stichting „Woningzorg" te Dordrecht. Arch. B. v. Bilderbeek. Vogelvluchtperspectief en details van de poorten . . . . . No. 26
Huize Blijdenstein te Enschedé. Arch. S. de Clercq. Voor- en achtergevel, traphal . . . No. 27
Woningwijk „Het Noorderkwartier" te Dordrecht. Arch. B. v. Bilderbeek. Vogelvluchtperspectief en hoekhuis . . . . . No. 27
Heerlensche Openbare Leeszaal en Bibliotheek Arch. Jan Pauw. Perspectieven uit te voeren plan en bekroond ontwerp . . . . . No. 28
De Arbeiderskolonie van de Vereeniging „Zuilen" in de gemeente „Zuilen" bij Utrecht Arch. Ph. J. Hamers. Schetsen van plattegronden en gevels . . . . . No. 29
Prijsvraag Karenhuizen.
Motto „Zon II", Noordgevel, Zuidgevel, en plan Begane grond . . . . . No. 31
Motto „Zon I" Noordgevel, Zuidgevel, en plan Begane grond . . . . . No. 31
Motto „Oud" voorgevel en Plan begane grond No. 31
Staphorst (Schilderij door Jan Sluyters) . . No. 32
Ontwerp Schoolgebouw voor M.U.L.O. te Vlaardingen v. Hylckama, Arch. M.B.V.A. No. 33
Bebouwingsplan Heuvelterrein Semarang . . No. 35
Afbeelingen behoorende bij het rapport over het goedrecht van de toepassing van het platte en flauwhellende dak in Nederland No. 38
Woonhuis aan de Heerengr. te Amsterdam
„ „ Nassaul. te 's-Gravenhage
Villa „Corvin" te Hilversum. Arch. A. Salm, G.Bzn.
Villa „Ma Retraite" te Zeist. Arch. A. Salm G.Bzn.
Landgoed „Uytenbosch" te Baarn. C. Muijsken. Arch.
Woonhuis. Highland Park Ill. Arch. Tr. Lloryd Wright.
Landhuis te Wassenaar. Arch. Ir. J. Limburg.
Villa te Wassenaar. Arch. Ir. J. Limburg.
Woonhuis te Wassenaar. Arch. Dr. H. P. Berlage.
Modelkantoor en fabrieksgebouw op de „Deutsche Werk Bund" tentoonstelling 1914 te Keulen. Arch. Walter Gropius.
Bijbank van de Haarlemsche Bankvereeniging te Hoofddorp: Ir. J. B. v. Loghem. Arch.
Zomerverblijf te Zandvoort. Arch. H. Th. Wijdeveld.
Dubbel Woonhuis aan de Kralingsche Plaslaan te Rotterdam. Ir. J. Gratama. Arch.
Zomerhuis te Zandvoort. A. J. Kropholler. Arch.
Het Bouwkundig hoofdmotief der Boroboedoer-Stoepa . . . . . No. 45
Poort der 3e gaanderij der Boroboedoer-Stoepa . . . . . No. 45
Houten sarcophaag. Reisschets van M. de Klerk No. 46
Oud Stokholm. „ „ „ „ „ No. 46

BOUWKUNDIG WEEKBLAD

ORGAAN VAN DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST M.B.V.A. VAKVEREENIGING VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN

Commissie van Redactie: J. GRATAMA, C. J. KRUISWEG en J. B. VAN LOGHEM
Redacteur: J. WESSELIUS
Bureau van Redactie: Marnixstraat 402, Amsterdam.
Uitgevers en Bureau van Adminstratie: MOUTON & Co., Herderstraat 5, 's-Gravenhage.

ABONNEMENTSPRIJS: voor Nederl. fr. p. p. *f* 7.50 's jaars, voor Indië en Buitenl. (bij vooruitbet. *f* 9.50. Afz. Nos *f* 0.15. fr. p.p. *f* 0.16 — ADVERTENTIËN: v. 1—5 regels *f* 1.—, elke regel meer *f* 0.20. Groote letters naar plaatsruimte. Aankond. van aanbestedingen *f* 0.15. Abonn. van advert. tegen belangrijk verm. prijzen.

38STE JAARGANG. = 6 JAN. 1917. = No. 1.

INHOUD: OFFICIEEL GEDEELTE. Nieuwe leden. — Verslag Ledenvergad. — Examens d. Mpij. — REDACTIONEEL GEDEELTE. Volkshuisvest., d. Mels J. Meijers. — Mod. Bouwk. en de Schoonheids-Comm. — De keuze v. Arch. — Prijsvragen. — Ingezonden.

OFFICIEEL GEDEELTE.

Nieuwe leden. Op voorstel van de Commissie van Onderzoek is door het Bestuur tot lid der Maatschappij aangenomen den heer H. F. Smit, architect Nieuwe Weg, Laren (N.-H.).

Verslag der ledenvergadering der M.B.V.A. op Donderdag 28 Dec. l.l. ten 2 ure n.m. in het Zuid-Hollandsch Koffiehuis te 's Gravenhage.

Ter afwikkeling der Decembervergadering werd Donderdag 28 Dec. l.l. des namiddags ten 2 ure een vervolgvergadering gehouden.

Van het Bestuur waren aanwezig de heeren S. de Clercq, Voorzitter; D. F. Slothouwer, Vice-Voorzitter; A. Broese van Groenou, J. B. van Loghem, J. Herman de Roos en G. Versteeg, benevens den Alg. Secretaris J. Wesselius. De heer Ouëndag had bericht, dat hij verhinderd was de vergadering bij te wonen.

De ledenlijst vermeldde de volgende namen: L. Zwiers, G. Versteeg, C. N. van Goor, H. v. d. Kloot Meijburg, C. J. Kruisweg, P. G. Buskens, G. C. Bremer, P. A. Timmers, A. J. Hekker, J. Th. v. Rossum, W. de Vrind Jr., A. H. Wegerif, J. Herman de Roos, A. Broese van Groenou, J. B. van Loghem, S. de Clercq, D. F. Slothouwer, Jac. van Gils, E. H. Luxemburg, H. J. Dammerman Jr., F. M. Nieuwerkerk, B. v. Bilderbeek, J. J. Gort, A. van der Lee.

REFERENDUM STATUTENWIJZIGING. De Voorzitter deelt mede, dat door den uitslag van het referendum onder de leden uitgeschreven, thans de Statutenwijziging definitief is vastgesteld.

VERKIEZING RESERVELEDEN EERERAAD. Tot Reserveleden van den Eereraad worden gekozen de heeren B. van Bilderbeek, P. G. Buskens en H. van der Kloot Meyburg.

UITGAVEN DR. SCHÜLER. Zooals men weet worden door den heer Dr. G. Schüler verschillende boekwerken uitgegeven, die naast een min of meer uitvoerige tekst, reproducties bevatten van de werken van een bepaald architect. De kosten, aan deze werken verbonden, schijnen zoo goed als uitsluitend te worden bestreden uit de opbrengst der annonces. In het algemeen zijn hiertegen geen grondige bezwaren aan te voeren, terwijl er zeker slechts zeer weinig periodieken zijn aan te wijzen, die zonder dezen bron van inkomsten zouden kunnen bestaan.

Wanneer dus de leden het wenschelijk achten, dat een dergelijke uitgave als boven bedoeld tot stand komt en de uitgever zich hiertoe tot hen wendt, acht de vergadering voortaan deze leden moreel verplicht, om op geenigerlei wijze, hetzij direct of indirect, mede te werken aan het afsluiten van annonces, en om in geen geval door het schrijven en verzenden van door den architect onderteekende aanbevelingen en dergelijke, eenige pressie op eventueele adverteerders uit te oefenen.

Aan den „Bond van Vereenigingen van Fabrikanten van en Handelaren in Materialen voor het Bouwbedrijf" zal van deze beslissing mededeeling worden gedaan. Ook de uitgever Waltman te Delft, die sedert kort met Dr. Schüler, in relatie staat, en reeds schriftelijk heeft verklaard, dat ook hij deze opvatting volkomen huldigt, zal van dit besluit op de hoogte worden gesteld.

PERIODIEKEN DER MAATSCHAPPIJ.

De Voorzitter deelt mede, dat in verband met de stijging der loonen in de drukkerijbedrijven en van de papierprijzen enz. de mogelijkheid niet is uitgesloten, dat de kosten der periodieken het volgend jaar aanzienlijk kunnen stijgen. In verband hiermede werden met de firma Mouton besprekingen gehouden, die echter nog niet ver genoeg zijn gevorderd om de vergadering hieromtrent uitvoerige mededeeling te kunnen doen. De Voorzitter hoopt op de volgende ledenvergadering deze voorstellen nader te kunnen uiteenzetten.

PRIJSVRAAG NED. BANK.

De Voorzitter geeft omtrent het verloop dezer zaak, een beknopt overzicht en leest de gevoerde briefwisseling voor.

Zooals bekend is, werd door de heeren, die voor de prijsvraag werden uitgenoodigd niet voldaan aan het verzoek der Permanente Prijsvraag-Commissie om nadere inlichtingen, niettegenstaande art. 42, 4e voorschrijft, dat een lid, dat op eenigerlei wijze betrokken is in een besloten prijsvraag of een meervoudige opdracht gehouden is daarvan mededeeling te doen aan de P.P.C. Ook het Bestuur betreurt het, dat aan het verzoek der Commissie geen gevolg werd gegeven. Er was echter geen instituut, dat ten slotte omtrent deze zaak uitspraak kon doen; de eereraad is dan ook naar aanleiding van dit geval ingesteld. Thans nu de Eereraad is tot stand gekomen is het onjuist aan deze instelling terugwerkende kracht te verleenen. De voorzitter is overtuigd, dat ook wat betreft de navolging der prijsvraagregelen de Eereraad preventief zal werken. De heer Wegerif wijst er op, dat het toch noodzakelijk is, dat de prijsvraagregelen worden opgevolgd en

acht het nuttig dat de vergadering zich omtrent het geval duidelijk uitspreekt.
De heer Buskens stelt voor, dat het Bestuur een brief tot de deelnemers der prijsvraag richt met de mededeeling, dat nu de Eereraad is ingesteld, het Bestuur mag verwachten, dat ook voor het vervolg door alle leden de A. R. zullen worden opgevolgd.
Toen de heeren van de vastgestelde regelen afweken, merkt de heer Van Goor op, bestond de Eereraad nog niet, toch waren deze regelen moreel bindend. Spreker acht het juist, dat de deelnemers aan de prijsvraag thans een schrijven van het Bestuur ontvangen, waarin gewezen wordt, dat door de instelling der Eereraad deze moreelen dwang thans ook meer formeel is vastgelegd.
Nadat nog eenige besprekingen worden gehouden wordt op voorstel van den heer Kruisweg besloten, dat naar aanleiding van dit punt der agenda in het B. Weekblad een algemeene beschouwing zal worden gegeven over de repressieve en preventieve kracht van den Eereraad in verband met de verschillende regelen, welke door de Maatschappij al of niet in samenwerking met andere vereenigingen, zijn vastgesteld.
Het vervolg van het verslag wordt in het volgend nummer van het B. Weekblad gepubliceerd.

DE EXAMENS VOOR BOUWKUNDIG OPZICHTER EN VOOR BOUWKUNDIG TEEKENAAR, AF TE NEMEN IN 1916 EN INGESTELD DOOR DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST, VAKVEREENIGING VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN.

Diploma Bouwkundig Opzichter. Op den **26sten Februari 1917** en volgende dagen zal worden afgenomen het examen voor het *Diploma Bouwkundig Opzichter*, ingesteld door de Maatschappij en goedgekeurd bij Ministeriëele beschikking. Zij, die op 1 Maart 1917 den leeftijd van 23 jaar nog *niet* hebben bereikt, worden tot dit examen *niet* toegelaten.

Diploma Bouwkundig Teekenaar. Op den **26sten Maart 1917** en volgende dagen zal worden afgenomen het examen voor het *Diploma van Bouwkundig Teekenaar*, ingesteld door de Maatschappij en goedgekeurd bij Ministeriëele beschikking. Zij, die op 1 Maart 1917 den leeftijd van 23 jaar nog *niet* hebben bereikt, worden tot dit examen *niet* toegelaten.

Zij, die deze of een dezer examens wenschen af te leggen, moeten schriftelijk hiervan mededeeling doen **vóór 15 Januari 1917** aan het Bureau der Maatschappij, Marnixstraat 402, Amsterdam, alwaar zij ook **vóór dien datum** moeten inzenden:

1e. de geboorteacte of bewijs van ouderdom;

2e. de bewijzen van bekwaamheid en getuigschriften, *geen afschriften*, zie art. *15* en *16*, of *14* van de respectieve programma's. Teekeningen, werkstukken of diploma's Ambachtsscholen worden niet verlangd;

3e. het verschuldigde bedrag van *f* 15.— voor één, of *f* 30.— voor beide examens. Alleen wanneer de candidaat niet kan worden toegelaten wordt dit bedrag teruggezonden.

4e. Wanneer de candidaat reeds vroeger aan een der examens heeft deelgenomen, moet hij daarvan mededeeling doen *met vermelding van het jaar of de jaren, waarin dit heeft plaats gehad.*
(Wanneer dit bij de aangifte niet wordt vermeld, geven, bij latere mededeeling, de bij vorige examens behaalde cijfers 4, 5 of 6 geen vrijstelling).

De candidaten zullen in groepen worden ingedeeld; aan hen die zich hebben aangemeld, zullen alle vereischte inlichtingen, o. a. de data waarop, en de plaats waar het schriftelijk en het mondeling examen zal worden afgenomen, tijdig worden verstrekt.

Eerst na afloop van alle examens wordt de uitslag bekend gemaakt.

Het examen voor Uitvoerder van Burgerlijke Bouwwerken (Onderbaas) zal in 1917 niet plaats hebben, omdat door de mobilisatie, verschillende personen verhinderd zijn aan het examen voor Onderbaas in 1917 deel te nemen, zoodat de kosten per candidaat zeer hoog zouden worden, en in verband met de omstandigheid, dat aan het verzoek der Maatschappij om verhooging der Rijkssubsidie, door de Regeering van wege de tijdsomstandigheden geen gevolg kon worden gegeven.

De Examens voor Bouwkundig Opzichter en voor Bouwkundig Teekenaar zullen echter in 1917 wel plaats hebben.
In de Programma's van Eischen voor het Examen voor Bouwkundig Opzichter, idem voor Bouwkundig Teekenaar en idem voor Onderbaas wordt aan de bestaande bepalingen omtrent vrijstelling van vakken bij het examen toegevoegd de bepaling, dat hij, die het desbetreffende examen voor de 2de of 3de maal doet, **vrijstelling heeft van elk vak, waarvoor hij bij het laatst afgelegd examen het waardecijfer voor „goed" vastgesteld, heeft behaald.**
De overgangs bepaling, vermeld in art. 16 van het Programma van Eischen voor het Examen voor Bouwkundig Opzichter, af te nemen in 1917, luidende: De candidaat moet de schriftelijke bewijzen leveren, dat hij vóór 1 Maart 1917 gedurende minstens één jaar opzicht heeft gehouden", **vervalt,** aangezien door de mobilisatie verschillende personen verhinderd zijn geworden aan deze overgangsbepaling te voldoen. De oude bepaling is daardoor weer van kracht geworden; in verband echter met de mobilisatie is de daarin genoemde termijn van twee jaar teruggebracht tot anderhalf jaar, zoodat de bepaling voor het examen af te nemen in 1917 luidt: **„De candidaat moet de schriftelijke bewijzen leveren, dat hij gedurende minstens anderhalf jaar met vrucht op burgerlijke bouwwerken practisch (als timmerman, onderbaas of opzichter) werkzaam is geweest."**
Om dezelfde redenen is de termijn van twee jaar, genoemd in art. 14 van het Programma van Eischen voor het Examen voor Bouwkundig Teekenaar teruggebracht tot anderhalf jaar, zoodat art. 14 nu luidt:
„De candidaat moet de schriftelijke bewijzen overleggen, dat hij gedurende minstens één jaar op burgerlijke bouwwerken en anderhalf jaar op een of meer teekenbureaux werkzaam is geweest; bekwaamheid in het timmervak zal tot aanbeveling strekken."
Waar de bepaling in de programma's dat een candidaat niet meer dan **drie keer aan hetzelfde Examen** mag deelnemen, tot eenige verwarring heeft aanleiding gegeven, heeft de Commissie van Onderwijs, die de leiding over de Examens der Maatschappij heeft, besloten deze bepaling als volgt te lezen:
„Ten einde deze bepaling niet van terugwerkende kracht te doen zijn, is vastgesteld, dat aan het examen, af te nemen in 1915, nog kunnen deelnemen zij, die reeds drie of meer keer het examen hebben gedaan, en verder voldoen aan de eischen van dit programma; tot de daaropvolgende examens zullen echter niet meer toegelaten worden zij, die reeds drie of meer keer het examen hebben gedaan."
In 1917 worden dus niet meer toegelaten zij, die reeds drie keer aan hetzelfde examen hebben deelgenomen.

Betreffende **Bekwaamheid in een der voornaamste Bouwambachten** (art. 15 van het Programma van Eischen voor het Examen van Bouwkundig Opzichter wordt er aan herinnerd, dat voor het examen af te nemen in 1917 is van kracht de bepaling: **Uitsluitend bekwaamheid in het timmerwerk wordt vereischt,** waarvan getuigschriften zijn over te leggen, gewaarmerkt door leermeester of patroon.
Verder wordt nogmaals het volgende in herinnering gebracht:
De **Programma's van Eischen** voor bovengenoemde examens zijn kosteloos op aanvraag verkrijgkaar bij het Bureau der Maatschappij Marnixstraat 402, Amsterdam.
Eveneens zijn aldaar verkrijgbaar de navolgende **Examenvragen:**
Bouwkundig Opzichter 1916, 1915, 1914 à f 0.55;
Bouwkundig Teekenaar 1916, 1915, 1914, 1911, 1910 à f 0.55.
Uitvoerder van Burgerlijke Bouwwerken (Onderbaas) 1914, 1913, 1912, à f 0.85.
Het bedrag moet vooruit per postwissel overgemaakt worden aan het Bureau der Maatschappij, Marnixstraat 402, Amsterdam.

Voor de Commissie van Onderwijs,
De Secretaris, J. WESSELIUS.

VOLKSHUISVESTING.

DE ARCHITECTEN EN DE WONINGBOUW

door MELS J. MEIJERS.

VII. *Hofbouw.*

De „hofbouw" is een pleinvorm, die volstrekt niet nieuw is, maar wel nieuwe toepassing gaat vinden.
De oude hofjesbouw in ons eigen land mag ik natuurlijk bekend veronderstellen, al weet ik bij ervaring b. v. hoe weinig Amsterdammers bekend zijn met de vele typische oude hofjes, waaronder tamelijk groote, die nog in de hoofdstad aanwezig zijn. Maar het Amsterdamsche Begijnhof, zoo heerlijk rustig gelegen tusschen het gewoel van de Kalverstraat en de N. Z. Voorburgwal, zullen de meeste lezers toch wel kennen. Een zuiver hofjeskarakter heeft ook dit niet meer; immers: het is reeds openbare weg, dus te beschouwen als een geheel ingesloten plein met plantsoenaanleg, waarop het kleine Engelsche kerkje, omringd door woonhuisjes en bereikbaar van twee zijden door poorten, waarvan die aan het Spui overbouwd.

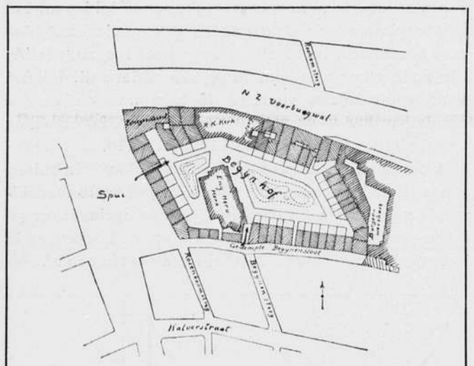

Het Oude Begijnhof te Amsterdam. Schaal 1 : 2500.

Het Delftsche Begijnhof, natuurlijk bekend bij elk Delftsch Ingenieur en vele anderen, die het oude stadje bezichtigden, heeft reeds lang zijn oud hofjeskarakter verloren, maar juist daarom kan het beter dienen ter vergelijking. Het is ook veel ruimer. Men bereikt het nog slechts van ééne zijde door een poort, het bekende verweerde gothische poortje aan het Oude Delft, terwijl anderzijds het plein zich vernauwend met een gewoon straatje aan de Wateringsche vest uitkomt. Het is door gewone huisjes omringd, waartusschen het Jansenistenkerkje, een bewaarschool en een verplegingsinrichting. In het midden van het langwerpige plein is een beplanting met gras, heesters en boomen.
Dergelijke ruime „hoven" geven eenigszins weer, waar het met den volkswoningbouw deels ook weer heen moet.

* * *

Reeds de oudere vereenigingsbouw van filantropischen aard, door ons genoemd in het eerste dezer artikelenreeks, heeft meermalen den hofbouwvorm toegepast voor volkswoningbouw, die bedoelde te brengen „verbetering der volkshuisvesting", waar men bouwde in de plaats van gesloopte krotwoningen, vooral wanneer men daardoor verkreeg terreinen zoo diep, dat het al te schadelijk zou zijn geweest ze enkel langs den straat te bebouwen. Maar de door die vereenigingen geleverde voorbeelden zijn zelden navolgenswaard, vooral omdat zij meestal op te bekrompen schaal zijn aangelegd en maar één toegang hebben. Toch zijn er enkele van die hoven te Amsterdam in den Jordaan die uiterlijk wel vriendelijk aandoen.
Nieuw is de „hofbouw" dus ook in dát opzicht niet.

* * *

In ons land vond de eerste toepassing van den hofbouw bij den modernen volkswoningbouw plaats te Arnhem. Het is het bekende complex op de voormalige Binnenvisschersweide, door de architecten de Roos en Overeynder gebouwd voor de Vereeniging „Volkshuisvesting". De zoogenaamde „Verschuerwijk".
Het binnenterrein wordt bereikt van 3 zijden door 4 poortgebouwen, twee opvolgend in de as van het blok en twee vooraan ter weerszijden. Dit binnenterrein blijft daardoor geheel terzijde van wat er mogelijk nog aan doorgaand verkeer zou kunnen zijn, en is ingericht tot speelterrein omgeven met breede grasrand. Door die schikking is bij zeer behoorlijke ruimte, toch de meest rustige ligging verzekerd, vrij van wind en stof. In front ligt het schoolgebouw, ver van het straatgedruisch, zonder eenigen last van 't verkeer; de meest rustige ligging die men zich denken kan.
Tot de meest ergelijke gevolgen van de groote verwaarloozing die er plaats kon vinden terzake van de vaststelling van stratenplannen, behoort het wegstoppen van de schoolgebouwen binnen in de blokken. Wanneer hieromtrent iets gezegd wordt, is men er terstond bij met de bewering dat de onderwijsmenschen deze ligging de meest voortreffelijke vinden. Maar deze bewering steunt natuurlijk slechts op eenzijdig onderzoek. Zoolang de betrokken onderwijzers slechts kennen de tegenstelling: scholen aan drukke straten, vaak zelfs aan hoofdverkeerswegen, of daarentegen binnen in de bouwblokken, door de omringende huizen afgescheiden van de straatdrukte, dan kiezen zij ongetwijfeld het laatste. Maar wanneer men de school plaatst als daar in Arnhem, dan houd ik mij verzekerd, dat men er even zoo weinig hinder zal ondervinden als bij zoo'n inpandig gebouwde school. En architectonisch is zoodanige plaatsing zeker heel wat beter. De plaatsing is ook waardiger, meer in overeenstemming met de plaats, die de school behoort in te nemen in het leven van een beschaafd volk. En dat zijn we immers toch? Heeft men wel ergens een plaats waar men bijzondere scholen met opzet wegstopt binnen in de huizenblokken? Dit

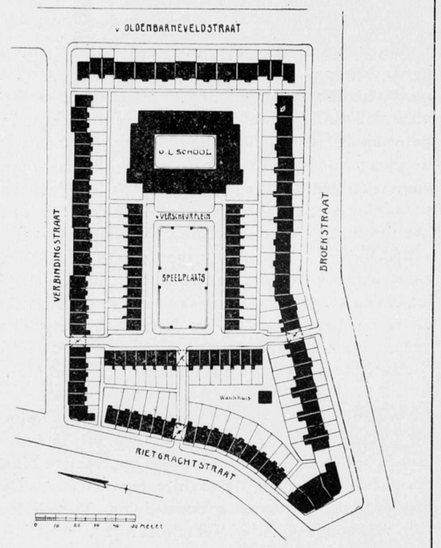

Hofbouw te Arnhem. Architecten de Roos en Overeijnder.

lijkt me onmogelijk. Want de stichters van bijzondere scholen, voelen voor hun stichting en voorzoover mogelijk zal zich dit noodzakelijk ook moeten uiten in de plaatsing.

De architect, die na het voorgaande nog noodig heeft hieromtrent nader te worden overtuigd, vergelijke bijv. de schoolbouw binnen het blok van de „Algemeene" te Amsterdam over 't IJ (zie het kaartje op pag. 237) met die aan het Verschuerplein te Arnhem. Reeds voor men te Amsterdam een der poorten binnengaat is men radicaal genezen.

* * *

De Arnhemsche hof wordt overigens omringd door ééngezins-huisjes, bevattend een verdieping gelijkstraats en zolderverdieping, behalve het poortgebouw in de as, dat een verdieping hooger is. Zoo ook de geheele omringende bebouwing aan den buitenkant, die uit huisjes bestaat, verdeeld in beneden- en bovenwoningen. Op de drie hoeken aan de Rietgrachtstraat zijn winkelhuizen. In de driehoekige ruimte in dat blok overblijvend tusschen de achtertuintjes is een waschhuisje geplaatst voor algemeen gebruik.

Het binnenplein is omgeven door smalle straten, en het tot speelplaats ingerichte middengedeelte ligt wat lager, zoodat de grasrand, die de overgang vormt, hellend afloopt. Terweerszijden van de toegangen tot de speelplaats zijn zuilvormig gemetselde bloembakken. Langs de woningen aan den hof zijn overal ingesloten stoepen. Deze Verschuerwijk is van 1892.

* * *

Het Arnhemsche voorbeeld is op kleiner schaal gevolgd te Rotterdam. Daar kwam in 't afgeloopen jaar gereed „Patrimoniumshof", in de buurt bezuiden de Maas, naar ontwerp van den architect A. K. Kruithof, aldaar. Inplaats van de twee gebruikelijke bouwblokjes van het stratenplan, vormde men een ongeveer vierkant blok met binnenhof, te bereiken langs twee toegangen: één als open rijweg behandeld, en de andere uitsluitend voor voetgangers, voerend door ruime overbouwde poortopeningen. Het geheel omvat 168 woningen, waarvan de huren varieeren van f 1.95 tot f 3.10.

Het binnenplein is verdeeld als volgt: langs de huizen een trottoir, daarlangs een smalle rijweg en de overblijvende ruimte binnen die rijweg een eenigzins lager gelegen grasveld met wat heesters op de hoeken, en in het midden een monumentale bloemvaas in een bloem-

Hofbouw van Verschuerplein te Arnhem. Architecten de Roos en Overeynder.

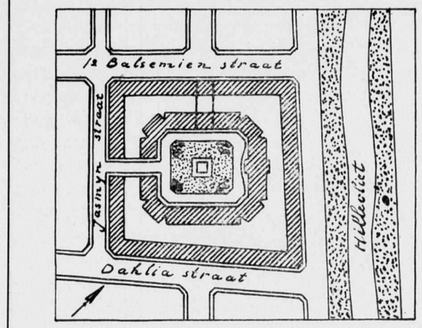

Patrimoniumshof te Rotterdam. Schaal 1 à 2500.
Architect A. K. Kruithof.

perk. Hier, evenals in Arnhem, is het grasveld nauwlijks merkbaar afgescheiden van de straat. Een betonrandje even boven de straat en een paar decimeter daarboven tusschen betonpaaltjes een ijzeren staaf of pijp, dat is al. Dit b. v. in sterke tegenstelling tot de grasvelden bij St. Hyppolitus in Delft (zie in nummer 32) die tot op meer dan manshoogte ingekooid zijn met gaas, wat erg leelijk staat. En 't bleek me in Rotterdam volkomen onnoodig. Want toen ik er was deed juist Sinterklaas er zijn triomphante ommegang, gezeten in een open rijtuig met Pieter-zijn-knecht op den bok, zooals vanzelf spreekt omstuwd door de jeugd van heel den buurt. Dus volstrekt niet alleen de kindertjes van Patrimoniumshof. En, 't lijkt ongeloofelijk, maar daar was er bij die Rotterdamsche volkskindertjes niet één, die ook maar een voet zette op het gras, ofschoon het er enkele oogenblikken erg vol was op het smalle straatje. 'n Bewijs te meer dat 't alles een kwestie is van gewoonte. Men moet de menschen en kinderen uit het volk weer aan de goede dingen gewennen, en daarvoor wat durven wagen.

Zoo is het allermerkwaardigst, dat te Amsterdam over het IJ, waar veel voortuinen zijn aangebracht, bijna geen klachten worden gehoord over afplukken van bloemen, en dat niettegenstaande het op sommige plaatsen al heel gemakkelijk zou zijn. Zoo b, v. bij de „Algemeene" aan het Spreeuwenpark waar langs het geheele blok een doorloopende voortuin is aangebracht, zonder tusschenscheidingen en met tal van toegangen. Heel den zomer bloeiden hier volop de rozen zonder dat dit aanleiding gaf tot baldadigheid.

* * *

En nu krijgen we ook in Amsterdam onzen „Hofbouw". Die komt in de Spaarndammerbuurt. Daar komen drie vereenigingen aan te pas. De ombouwing, hoog vier verdiepingen en zolder, wordt uitgevoerd, aan de zijde van het Zaandammerplein door den architect Greve voor de vereeniging H. IJ. S. M.; en de rest der ombouwing door de architecten Kuipers en Ingwersen voor „Patrimonium". De geheele binnenbouw aan den hof wordt in laagbouw uitgevoerd door den architect Walenkamp voor de vereeniging „Het Westen". Dat worden dus vrije beneden en bovenwoninkjes. De poortgebouwen worden een verdieping hooger.

Ook aan dit stratenplan, uitgegaan van den Woningdienst, is de architect van der Mey niet vreemd. Op twee plaatsen zijn geheel open toegangen, van ruimen aanleg, met rijwegen en middentrottoirs. De vier andere toegangen zijn op één of twee plaatsen overbouwd. De Zuidelijke toegang is ook nog bedoeld als rijweg, maar de drie andere alleen voor voetgangers. Trou-

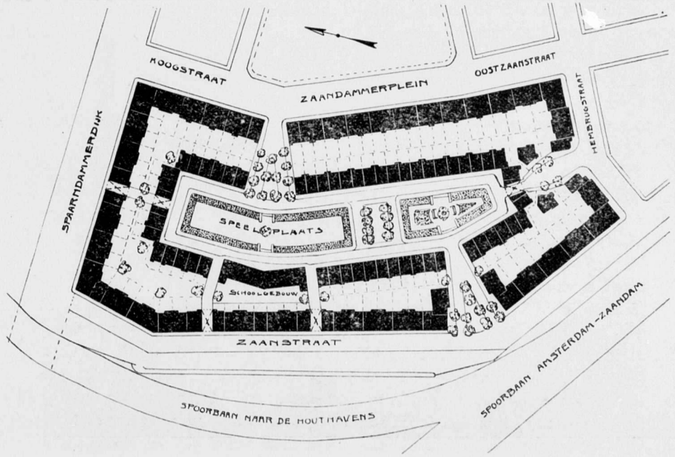

Hofbouw Spaarndammerbuurt te Amsterdam. Schaal 1 à 2500.

Hofbouw in aanbouw in de Spaarndammerbuurt te Amsterdam.
Architect H. J. M. Walenkamp Czn.

wens: de Noordelijke toegang is er een met flauw hellende trap, omdat de Spaarndammerdijk zooveel hooger ligt dan de andere straten en den Hof. Evenals te Arnhem komt aan den Hof een schoolgebouw in de as van den breeden toegang vanaf 't Zaandammerplein. Ook hier krijgt de school dus een waardige plaats. De architecten Kuipers en Ingwersen aan wie de omringende hoogbouw voor Patrimonium is opgedragen, zullen ook de schoolbouw uitvoeren.
Het binnenterrein biedt ruimte voor een openbare speelplaats en eenig plantsoen met banken.

***

Ook in dit opzicht is de bouwwijze in hofvorm geen nieuwigheid, dat het buitenland ons in de moderne toepassing hiervan reeds lang is voorgegaan. We kunnen te dien opzichte wijzen op de prachtvoorbeelden van deftige hofbouw te Londen, waaraan de meest voorname patriciersbehuizingen gelegen zijn, paleizen metterdaad. Velerlei volkswoningbouw van de London County Counsil, in de plaats van gesloopte krottencomplexen. Een Engelsch voorbeeld van landelijke hofbouw is ons bekend te Earswick. Wat Duitschland betreft kunnen we noemen Berlin-Schöneberg, de kleinbouw „Ideal" te Berlin-Brits, een complex gemeentewoningen te Dusseldorf en een dito te Freiburg im Breisgau, het laatste omvattend 72 dienstwoningen voor beambten der electrische tram, gebouwd in 1902 in vier rijen gescheiden door drie hoven, alle open naar 't Zuiden gericht en aan de Noordzijde met ruime overbouwde poortopeningen als rijwegen uitkomend aan de Lorettostrasse.
Dit zijn slechts enkele voorbeelden van dien aard die ons toevallig bekend zijn. Er zullen er ongetwijfeld veel meer zijn.

Arbeiderswoningen „Dorpsbelang" Leiderdorp. Architecten: Dudok en Oud.

Als men menschen, die deze hofbouw niet uit eigen aanschouwing kennen, er over spreekt, kan 't gebeuren dat men allicht nog eenige geringschatting ontmoet, en de meening dat het wonen op „hofjes" zooals men dan opzettelijk minachtend zegt, minder prettig gevonden zal worden door de bewoners. Maar niets is minder waar. Ontegenzeggelijk zijn er menschen die er de voorkeur aan geven te wonen aan een drukke verkeersstraat en zich daarvoor zelfs belangrijke offers zullen getroosten. Maar zoo zijn de meesten niet. En ook de meeste gewone woonstraten hebben maar weinig verkeer, en vooral menschen met jonge kinderen zullen er de voorkeur aan geven te wonen aan een ingesloten hof, vooral als die niet al te klein is, binnen welks poorten de kinderen rustig kunnen spelen buiten alle gevaar. Een speelterrein binnen de gesloten ombouwing van zoo'n hof, ligt ook beduidend gunstiger dan die welke zijn aangelegd op open „pleinen", blootgesteld als men er is aan de volle ruwheid van het weer in ons weinig liefelijk klimaat.
Hoopen we, dat men spoedig in meerdere gemeenten zich zal aangetrokken gevoelen de hiergenoemde voorbeelden te bestudeeren en dan te volgen. Want slechts door veelzijdige studie van dit rijke en zeer dankbare onderwerp en door toepassing van allerlei aard en naar velerlei inzicht, zal men op den duur de volmaaktheid kunnen benaderen.
Van de minderwaardige bouwwerken kan men verwachten, dat ze althans na langeren of korteren tijd weer zullen worden gesloopt. Maar wie of wat verlost ons van een minderwaardige straataanleg?
En evenwel ofschoon langzaam we gaan toch vooruit. Het is immers nog niet zoo lang geleden, dat men te Amsterdam, van ambtelijke zijde. ten opzichte van een plan waarin een straat zich boog om een paar vrijstaande blokjes, kleineerend sprak van „achterstraatjes" die niet konden worden toegelaten. En zoo zullen bekrompen lieden, nog wel eenigen tijd minachtend spreken van moderne „hofjesbouw".
Bemoedigend is het intusschen te kunnen constateeren dat er ook in ons land reeds is het goede begin.

MODERNE BOUWKUNST EN SCHOONHEIDSCOMMISSIE.

Wanneer we bespreken het typisch karakter onzer oude steden, dan kunnen we dat slechts doen door te voren juist aan te geven uit welk oogpunt we dat oudestedenschoon bezien, daar het stadsschoon voor elken groep, ja voor elk individu een ander begrip is, een andere geestesindruk teweegbrengt. Het meest algemeene, meest menschelijke standpunt, waaruit we het stadsbeeld kunnen zien, nemen we in, wanneer we dit beschouwen als schoone schepping zonder meer, dus ook onafhankelijk van den ontstaanstijd. Uit dat oogpunt ziet de kunstgevoelige leek, maar ook de naturalist onder de schilders. Het zijn hoofdzakelijk kleur, rust, rythme, tezamen in de atmosfeer tot harmonie geworden, zonder accent op een der drie factoren afzonderlijk. Deze wijze van beschouwen geeft ons de stemming, die de stille schoonheidsontroering veroorzaakt. Niet alleen de naturalistische schilder, maar de schilder in het algemeen, en zeker de bouwmeester, zal in tijden, dat hij tot meditatie gestemd is, en waarin hij zonder de emoties van het moderne leven, rustig voor zich leeft, de oude stadsbeelden uit dien gezichtshoek beschouwen. Het zijn oogenblikken, die veel waarde hebben, daar ze ons behoeden voor de harde konsekwenties, die de moderne tijd stelt.
Het zijn de gelukkige droomoogenblikken, die we wakend doorleven, en die ons in staat stellen bij het verwerkelijken der problemen van dezen tijd dat onzegbare aan de nieuwe werken te geven, wat boven het zuiver materieele uit is, het mystieke, dat niet door redeneering is te verklaren, maar dat als een sluier de harde werkelijkheid omhult, en zoodoende het droomerig element in het nieuwe werk vertegenwoordigt. Zonder dit droomerig element is geen kunstwerk denkbaar.
Uit een ander oogpunt zien wij het typisch karakter onzer oude steden, wanneer wij niet droomerig maar ontledend gestemd zijn. De opbouw, de groepeering, de vormgeving worden dan zakelijk historisch door ons ontleed en uitgeplozen. Het analytische voert de boventoon, terwijl het synthetische slechts zeer zwak meedoet. Het is het standpunt van den historicus en somtijds van den bouwmeester. De schilder beziet zijn beeld slechts zeer zelden uit dien gezichtshoek.
De bouwmeester zal, als hij een studiereis maakt het object veelal aldus waarnemen, maar het zal hem blijken, dat de werkelijk gelukkige oogenblikken aldus slechts zelden zijn te beleven. Analyseering is noodzakelijk, maar brengt hem geen geluk. Het geeft hem geen scheppingskracht, daar het zijn geest verengt in plaats van verruimt, al zal wellicht zijn teekenvaardigheid door de studies gewonnen hebben.
Wanneer hij echter, leunend tegen een koorhek of in een stillen hoek van een straat, de majesteit der groote lijnen en vlakken van een kathedraal in zich opneemt, verdroomt tot eigen stemmingsbeeld, dan wint hij in scheppingskracht, dan is hij in staat in eigen werk ook het groote en mystieke te geven, al is het dan in eigen taal, als uiting van eigen tijd. Want zijn geest wordt door de synthetische beschouwing van het oude beeld, ontplooid en veredeld.
Om moderne schoonheid te kunnen geven, moeten de eeuwen doordroomd zijn; de bouwwerken der vorige tijden moeten als visioenen in stagen weerkeer aan ons voorbijgegaan zijn, zoodat slechts beelden van eigen geest daaruit resulteeren, en het concrete der oude werken vervluchtigt.
Wie aldus oude stadsbeelden in zich heeft opgenomen, zal te midden dier oude werken een nieuw werk kunnen doen ontstaan, dat zich als aanvulling of zelfs als voltooiing van het oude zal voordoen, daar in dat werk de oudere werken zijn gesymboliseerd, gesteld en tevens opgeheven. Een dergelijk werk zal voor den beschou-

wer, die het stadsbeeld beziet uit het eerste door mij genoemde oogpunt, volkomen harmonisch zijn te midden der andere werken.
Maar het zal tevens blijken uit het tweede oogpunt bezien, dat het geheel afwijkt van de omringende gebouwen, omdat het een kunstwerk is in dezen tijd ontstaan, uit eischen van dezen tijd gesproten. Het zal accoorden bevatten aan de oude werken ontleend, maar tevens zullen dissonanten er in te vernemen zijn, die van verrukkelijken durf zijn, en van zoodanige intensiteit, dat oude vertrouwde wijzen er orgeldeunen bij gelijken. Doch dat onderscheid vervluchtigt terstond, wanneer de synthetische geest de harmonie tusschen oud en nieuw weer herstelt. Aanvankelijk werkt de nieuwheid der materialen belemmerend op het synthetisch onderzoek, maar zoodra de tijd het oogenblikkelijke heeft weggenomen, zal die moeilijkheid veel kleiner zijn geworden. Er is dan iets ontstaan, dat echt is te midden van het echte, iets dat modern is, ja, dat misschien leelijk is in sommige deelen, maar dat in zich de muziek, de geluksdroom van den ontwerper bevat.
Waarom dan nog te spreken van werken, die zich bij eersten oogopslag schijnbaar geheel aanpassen aan het oude stadsbeeld. Waarom nog te pogen het onechte aan te toonen van werk, dat uit oude vormen is saamgesteld, door analyse uit het oude werk ontstaan en door dorre plichtsgetrouwe bouwdwangaaneengelijmd. Dit zijn de werken door den bouwheer in zelfgenoegzaamheid en verwaten antiquarisme aan zijn architect opgedrongen.
Wanneer deze te zwak is om te verhinderen, dat zijn schoone droomen, die als kleinodiën in hem leven, door zijn lastgever worden vernietigd, dan ontstaat uit zijn tot dorheid gedoemden geest, het werk, dat zich zoo wondervol aanpast aan de omgeving, althans volgens de lastgevers of colleges als van burgemeester en wethouders, die dan als hoogste beschermers der kunst in naam een kunstwerk binnenhalen, maar in de daad de dood in hun veste voeren.
Gelukkig de bouwmeester, die nog door een schoonheidscommissie gesteund, zijn werk ziet afgekeurd, waardoor hij, die aan eigen kracht te kort schoot tegenover dictatorialen bouwheer, in staat wordt gesteld, ditmaal gesteund door mannen van karakter, zijn eigen idealen weer naar voren te brengen, althans als deze nog niet teveel door den bouwheer zijn geknot. — Maar wat te zeggen van den ongevoeligen gebouwenmaker, die onder het mom van zich in zijn werk aan te passen aan het typisch karakter van het oude stadsbeeld, het starre levenlooze product weet binnen te smokkelen. Moet zoo iemand verdedigd worden, en een schoonheidscommissie gelaakt worden, die den moed heeft het af te wijzen.
Het is een verblijdend teeken, dat een commissie den zedelijken moed heeft de drogredenen der antiquaristen te trotseeren, en aldus den naam van „schoonheids" commissie waardig wordt.
Dat een college van B. en W. daarachter komt aanhinken, is vanzelf sprekend, maar dat er onder de bouwmeesters van naam nog menschen gevonden worden, die een dergelijk college van B. en W. bijvallen, is bedroevend.
We moeten het ons zelf duidelijk maken, dat het groot en zuiver imitatie- vermogen van enkele onzer bouwmeesters niet de rem is voor de ontwikkeling der moderne kunst, maar dat de verheerlijking van hun werken het kunstlooze bestendigt. We moeten deze werken, hoe schoon ook in hun verschijning, hoe knap ook te midden van den onmacht van onzen tijd, blijven zien in hun kunstwaarde van tweeden aanleg — we moeten ten allen tijde het coulisenkarakter en den ondiepen geest van den maker erin blijven zien, al zullen we ook de knapheid van het werk moeten waardeeren, en zelfs blij moeten zijn, dat we deze bouwmeesters bezitten, omdat zij ons dikwijls schoone verhoudingen hebben gegeven, en de zoo noodige beschaving, maar meer nog, omdat zij de imitatie tot haar hoogste zijn hebben opgevoerd, en dus de reactie inluiden.
Deze bouwmeesters zijn de scheppingen der rijken, die slechts het verleden zien en te bekrompen zijn om de schoonheid van het heden en den toekomst te doorgronden.
Deze architecten zijn de dupe geworden van den stillen druk hunner lastgevers, die hen beschaafden maar ontzielden.
Hen treffe onze strijd niet, want zij waren in aanvang soms vol idealen, en zij hebben te midden van den druk nog veel schoons gegeven.
Maar onmeedogenloos moeten zij aangevallen worden, die deze bouwmeesters huldigen en de lastgevers steunen in hun bloedloos heerschen.
Al zal dan ook een schoonheidscommissie in haar kwaliteit geen kunstwerk kunnen doen ontstaan, zij kan zeker, wanneer zij blijft afwijzen de dorre produkten uit antiquarischen geest ontsproten, of door domme behoudzucht van den lastgever ontstaan, veel bijdragen tot het zuivere begrip omtrent kunst.

IR. J. B. VAN LOGHEM.

DE KEUZE VAN ARCHITECT.

Het kan niet ontkend worden, dat voor een particulier de keuze van architect, een zeer moeilijke is. Door het groote publiek worden de architecten in het algemeen verdeeld in twee groepen n.l. de aesthetici, die in de oogen van het publiek allereerst heel duur bouwen daarbij heel lastig zijn en ook vele practische eischen aan hun aesthetisch inzicht opofferen, in tegenstelling van de practici die juist zoo bouwen als het groote publiek begeert en die eigenlijk voornamelijk alleen de constructie aangeven. Het vereenigen van die beide eischen wordt in het algemeen nog niet als mogelijk beschouwd, terwijl het juist de allereerste voorwaarde is voor goede architectuur, waarin dan ook alleen de ware bouwmeester kan slagen.
Wij zijn in onzen tijd van z.g. hooge beschaving nog niet zoo ver, dat de kunst staat op de plaats, die haar toekomt, er wordt nog zoo weinig begrepen, dat — zooals ieder in de oudheid, de Middeleeuwen en de Renaissance voelde — kunst één van de allerhoogste uitingen van een volk is; helaas wordt nog zoo heel veel gemeend, dat alleen de practische eischen moeten gelden, dat de kunst maar bijzaak is. En toch heeft de kunst de gemeenschap noodig, zij kan zich niet door zichzelve ontwikkelen, uit en door de geestelijke stroomingen in een volk moet zij ontstaan en daarbij tevens worden gesteund. Zoovele voorbeelden in de geschiedenis hebben dit getoond, wat heeft de Renaissance niet aan de Medici's te danken, hoe hebben niet de Lodewijken een eigen stijl doen vormen. En daarom moet het juist voor velen zoo'n teleurstelling zijn geweest, dat korte berichtje in de courant, dat nu zich een gelegenheid voordeed voor onze Vorstin, om waar Zij in alles voorgaat, ook aan de Nederlandsche bouwkunst Haar Hooge steun te geven, zeer ernstig gevreesd moet worden, dat de miskenning van den bouwkunstenaar nog grooter wordt. Er waren al eenige verblijdende teekenen, dat na den bloeitijd van onze Renaissance ook nu weer een eigen Hollandschen stijl zou ontstaan, onze groote architecten werden al eens in de gelegenheid gesteld hun gaven door belangrijke bouwwerken te ontplooien, en al wordt het landhuis daar in de duinen bij Scheveningen ook zeer eenvoudig, de nationale bouwkunst kon er juist door bevorderd worden. Holland mag trots wezen op den goeden naam, die meerdere van zijn architecten ook in het buitenland krijgen, het kan trots wezen op zijn Hoogeschool voor architectuur, zijn vele academies voor beeldende kunsten en zijn kunstvakscholen, en toch wordt thans het landhuis van de Koningin gebouwd door den directeur van een woningbureau; wij kunnen niet anders gelooven, dan dat de adviseurs van H. M. de beteekenis van deze opdracht hebben onderschat.

B.

PRIJSVRAGEN.

Programma van de openbare prijsvraag voor een Woongebouw voor oude Mannen en Vrouwen te Alkmaar.

(Vervolg en slot van blz. 260).

ART. 8. Een twee-kamerbehuizing zal moeten beantwoorden aan de navolgende eischen:
a. één kamer gelijk *a* in art. 7, met uitzondering van het klapbed.
b. een kamertje met een oppervlakte van minstens 4 bij 2 M.; hierin te plaatsen 2 soliede ijzeren ledikanten en een vaste vuurklei waschtafel met aan- en afvoer van water.
ART. 9. De bouw moet voldoen aan de Alkmaarsche bouwverordening.
ART. 10. Onder de bouwkosten moeten begrepen zijn alle kosten benoodigd voor een complete aflevering van het gebouw, met inbegrip van alle leidingen. Het honorarium van den architect en de salarissen voor den dagelijkschen opzichter en den teekenaar voor de werkteekeningen worden niet in de begrooting opgenomen.
ART. 11. De inzendingen moeten omvatten:
A. Een situatie-teekening, waarop naast aanwijzing der windstreken is aangegeven de omtrek van het gebouw, op een schaal van 1 à 500.
B. Op een schaal 1 à 100:
de platte gronden van den beganen grond en van de verdieping, waarin de bestemming der vertrekken is ingeschreven;
de voornaamste gevels, als de voorgevel, linker zijgevel en de achtergevel;
twee doorsneden waaruit voldoende de algemeene constructie van den bouw is na te gaan.
C Op een schaal 1 à 20:
Eén detail van een hevel-travée, waaruit de constructie van de lichtkozijnen, goot enz., benevens de profileering behoorlijk is te zien.
De behandeling van het teekenwerk wordt aan de inzenders overgelaten.
D. Een gespecificeerde raming van kosten, opgemaakt volgens de bij dit programma behoorende staat van eenheidsprijzen.
E. een beknopte memorie van toelichting, voornamelijk aangevende de te bezigen materialen.
F. een rentabiliteitsrekening hebaseerd op een huur van f 1.50 voor de één-kamer- en f 2.25 voor de twee-kamerbehuizingen.
Teekeningen enz, die volgens dit artikel niet verlangd zijn, blijven buiten beschouwing.
Anoniem gestelde vragen kunnen tot 15 Januari 1917 aan den Secretaris der Jury gericht worden. De beantwoording zal geschieden ie het Bouwkundig Weekblad, Architectura, De Bouwwereld, en De Opmerker.
Programma's zijn kosteloos te verkrijgen bij den Heer P. A. de Lange, secretaris van de Vereeniging voor Volkshuisvesting „Alkmaar", Fabrieksweg, Alkmaar.
ART. 12. De mededingers onderwerpen zich door de inzending van hun ontwerp onvoorwaardelijk aan de uitspraak der Jury.
Wanneer de Jury oordeelt, dat geen der ingekomen plannen voor uitvoering in aanmerking kan komen, dan heeft zij het recht die veranderingen aan te bevelen, waardoor het door haar als het beste geoordeelde plan, wel voor uitvoering kan worden
ART. 13. Een bedrag van *f* 1000,— wordt aan prijzen uitgeloofd, hetwelk als volgt zal worden verdeeld:
1e prijs *f* 375.—; 2e prijs *f* 250.—; 3e prijs *f* 175.—; 4e prijs *f* 125.—; 5e prijs *f* 75.—.
Den ontwerper van het door de Jury met den eersten prijs bekroonde ontwerp zal verder de uitvoering van den bouw worden opgedragen en zijn honorarium zal worden berekend volgens de Regelen van het Honorarium van Architecten vastgesteld door de Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst, met dien verstande dat het bouwwerk wordt gerekend te behooren in de 1e klasse.
ART. 14. De ontwerpen worden vrachtvrij ingewacht den 1en April 1917 bij den Voorzitter der Vereeniging voor Volkshuisvesting „Alkmaar", Dr. J. P. F. A. Noorduyn, Emmastraat aldaar en geadresseerd aan de Jury.
De ontwerpen moeten anoniem zijn en worden ingezonden onder een kenteeken of motto.
Op straffe van uitsluiting is het aan inzenders verboden op de een of andere wijze de anonimiteit vóór de uitspraak der jury te verbreken.
Bij elke inzending zal in twee afzonderlijke, behoorlijk gesloten omslagen, waarop aan de buitenzijde het motto is gesteld, moeten worden gevoegd, in de eene, met opschrift „Naambrief": een door den ontwerper onderteekende verklaring, luidende:
Ondergeteekende, inzender van het ontwerp motto . . . . . verklaart, dat dit ontwerp zijn geestelijk eigendom is;
in de andere, met opschrift „Correspondentie-adres": een correspondentie-adres.
De laatstgenoemde omslag zal vóór de uitspraak der Jury door haar mogen worden geopend om, wanneer het noodig is, door tusschenkomst van den Voorzitter van de Vereeniging met den ontwerper in briefwisseling te treden.
Het schrift op de teekeningen en bijbehoorende stukken en eventueele correspondentie, mag niet zijn het handschrift van den ontwerper.

ART. 15. Alle ontwerpen met bijbehoorende stukken zullen na uitspraak der Jury gedurende een week te Alkmaar kosteloos kosteloos worden tentoongesteld, op nader aan te kondigen tijd en plaats.
Na het verstrijken van die week zullen de stukken aan de ontwerpers franco worden teruggezonden.
ART. 16. De Algemeene Regelen voor Nationale Bouwkundige Prijsvragen zijn bij deze prijsvraag van toepassing.
ART. 17. *Tarief van Grondwerk en Materialen* (zonder winst en risico van den aannemer, doch met inbegrip van alle arbeidsloonen, transporten en verzekeringen).

1 M³.	Uitgraven, vervoeren en aanvullen van grond	ƒ 0,40
1 M³.	Aanvullen met zuiver zand	„ 1,30
1 M³.	Beton ongewapend	„ 10,—
1 M³.	Beton gewapend	„ 14,—
1 M³.	Rood in slappe basterd specie	„ 14,—
1 M³.	Miskleurig hardgr. „ „	„ 16,—
1 M³.	Kleurig „ „ „	„ 18,—
1 M³.	Kalkzandsteen (alleen voor binnenmuren of fundeeringen	„ 12,—
1 M³.	Klinkers in portlandspecie	„ 20,—
1 M³.	Hardsteen grof werk	„ 110,—
1 M³.	„ fijn „ (neuten etc.)	„ 200,—
1 M³.	Eiken dorpels	„ 150,—
1 M³.	Vuren balkhout	„ 44,—
1 M³.	Grenen „	„ 56,—
1 M².	Duims vloer	„ 1,25
1 M².	Duims schotwerk gevellingd met regelwerk	„ 1,80
1 M².	Straatklinkers (waalvorm)	„ 1,90
1 M².	Verfwerk geheel compleet	„ 0,60
1 M².	Stucadoorswerk vlak	„ 0,30
1 M².	„ met riet	„ 0,70
1 M².	Bazaltine tegels	„ 1,60
100 K°.	Gesmeed ijzer voor ankers	„ 20,—
100 K°.	Stalen balkijzer met stellen	„ 12,—
100 K°.	Lood met soldeer	„ 60,—
100 K°.	Zink „ „	„ 75,—
1 M².	Pannen	„ 1,—
1 M².	Linoleum	„ 4,50

Voor den aanleg van de electrisch-lichtleiding te stellen: per eenkamerbehuizing f 10.— en per tweekamerbehuizing f 15.—.
Voor het aanschaffen van een radiator, gascomfoor en klapbed een stelpost van f 50,— per woning en voor een radiator, gascomfoor en 2 ijzeren ledikanten f 70,— per woning op te nemen.
ART. 18. *Model Exploitatie-rekening Vereeniging voor Volkshuisvesting „Alkmaar" te Alkmaar.*

Rente en aflossing	4.556 %	van het geheele voorschot.
Onderhoud . . .	1 %	der bouwkosten.
Grondbelasting . .	ƒ 6.—	per woning.
Assurantie	0.6 %	der bouwkosten.
Administratie . .	ƒ 250.—	per jaar.
Waterleiding . . .	„ 4.50	per woning.
Rioolbel. en geb. eig.	„ 2.—	per woning.
Reserve, ...	„ 100.—	

Huurderving . . . een week per woning per jaar.
ART. 19. De Jury voor deze prijsvraag zal bestaan uit de heeren: Ir. J. B. van Loghem, Architect te Haarlem; Ir. D. F. Slothouwer, Architect te Amsterdam; Ir. A. Broese van Groenou, Architect te Wassenaar, Secretaris.

ALKMAAR, December 1916.

Het Bestuur van de Vereeniging voor Volkshuisvesting „Alkmaar".

P. A. DE LANGE, *Secretaris*, Fabrieksweg.
Dr. J. P. F. A. NOORDUIN, *Voorzitter*.

Naar wij vernemen, is de termijn voor het stellen van vragen in zake de prijsvraag Kazenhuizen Alkmaar verlengd tot 15 Febr. a.s.

Gevelwedstrijd Vredehof. Den 29 dezer deed de Jury uitspraak in den gevelwedstrijd uitgeschreven door de vereeniging „het Oosten" te Rotterdam.
De 2 prijzen ad resp. ƒ 750.— en ƒ 250.— worden door de Jury gesplitst toegekend als volgt:
1ste prijs ad ƒ 400.—, heerenhuis Kralingsche Plaslaan 27, architect J. G. Gratama, bouwheer Mr. P. C. Swart.
2de prijs ad ƒ 300.—, heerenhuizen Prinses Julianalaan 84-86, architecten De Roos & Overeynder, bouwheer L. de Waard.
2de prijs ad ƒ 300.—, heerenhuizen Rozenburglaan 60-62, architecten Heyink & Van Vreeswijk, bouwheeren dezelfde.
Eervolle vermelding, heerenhuis Rozenburglaan 56, architect M. E. Bruijnzeel, bouwheer dezelfde.
Eervolle vermelding, heerenhuis Prinses Julianalaan 88, architecten Hemmes & Millenaar, bouwheer wijlen E. Bodanowitz.
De gouden medaille voor den architect van de 1sten prijs heeft de Jury gemeend wegens splitsing der prijzen niet te moeten toekennen.
De Jury bestond uit de architecten W. Kromhout (Voorzitter), P. G. Buskens, W. Coepijn, G. Diehl B. I., A. J. Th. Kok, D. B. Logemann en Alb. Otten.
Het rapport van de Jury wordt nader gepubliceerd.

INGEZONDEN.

UITGAVEN Dr. SCHÜLER.

Naar aanleiding van de opmerking van den heer Wesselius in het Bouwk. Weekblad, acht ik het gewenscht mede te deelen, dat ook mij het verzenden van onderteekende brieven voor het plaatsen van annonces ongepast voorkwam. Op mijn aanmerking daaromtrent verontschuldigde de heer Dr. Schüler zich, dat anders de uitgave niet mogelijk zou zijn en dat reeds de architecten, waarmede gecontracteerd werd hetzelfde hadden gedaan. Die architecten waren toen Van Gend, Van Straaten, Jacot, Foeke Kuipers, Mutters, Verheul, Prof. Van der Steur, Van Gils en Stok en Van Arkel.
Na het verschijnen van een ingezonden stuk in de „Telegraaf" heb ik direct opheldering van Dr. Schüler gevraagd, die mij een geheel dossier, dat op het oogenblik in bruikleen bij de Maatschappij is, toezond, om zich te verdedigen.
Het neemt echter niet weg, dat, hoe de uitlegging ook zijn moge, de onderteekening en verzending der brieven ongepast is.
Dat, afgaande op den titel, de uitgaven van Dr. Schüler een beeld zouden geven van de Moderne architectuur, hierover kan thans geen oordeel worden uitgesproken, en moet aan het nageslacht worden overgelaten. Ultra-modern is het werk zeker niet en ik geloof, dat het meer beschouwd moet worden als een gedeeltelijke afspiegeling van de architectuur in de laatste 30 jaren.

G. VAN ARKEL.

P.S. Mij werd door dr. Schüler nog nagestuurd al de werken van de schouwburgarchitecten Fellner en Helmer te Weenen. Deze uitgaven werden op dezelfde wijze tot stand gebracht. Hoe fraai dit werk ook werd uitgevoerd, een verontschuldiging is dit voor de briefverzending en advertentie-colportage echter niet.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD

ORGAAN VAN DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST M.B.V.A. VAKVEREENIGING VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN

Commissie van Redactie: J. GRATAMA, C. J. KRUISWEG en J. B. VAN LOGHEM : : : : : : : : : : : : : : : : : :
Redacteur: J. WESSELIUS : : : : : : : : : : : : : : : :
Bureau van Redactie: Marnixstraat 402, Amsterdam. : : : :
Uitgevers en Bureau van Adminstratie: MOUTON & Co., Herderstraat 5, 's-Gravenhage. : : : : : : : : : : : :

ABONNEMENTSPRIJS: voor Nederl. fr. p. p. ƒ 7.50 's jaars, voor Indië en Buitenl. (bij vooruitbet. ƒ 9.50. Afz. Nos ƒ 0.15. fr. p.p. ƒ 0.16 — ADVERTENTIËN: v. 1—5 regels ƒ 1.—, elke regel meer ƒ 0.20. Groote letters naar plaatsruimte. Aankond. van aanbestedingen ƒ 0.15. Abonn. van advert. tegen belangrijk verm. prijzen.

38STE JAARGANG. = 13 JAN. 1917. = NO. 2.

INHOUD: OFFICIEEL GEDEELTE. *a.* Examens d. Mpij. — *b.* Vervolg ledenvergadering. REDACTIONEEL GEDEELTE. Hoogere Burgerschool te Arnhem v. meisjes. — Prijsvr. — Berichten.

OFFICIEEL GEDEELTE.

DE EXAMENS VOOR BOUWKUNDIG OPZICHTER EN VOOR BOUWKUNDIG TEEKENAAR, AF TE NEMEN IN 1916 EN INGESTELD DOOR DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST, VAKVEREENIGING VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN.

Diploma Bouwkundig Opzichter. Op den **26sten Februari 1917** en volgende dagen zal worden afgenomen het examen voor het *Diploma Bouwkundig Opzichter*, ingesteld door de Maatschappij en goedgekeurd bij Ministeriëele beschikking. Zij, die op 1 Maart 1917 den leeftijd van 23 jaar nog *niet* hebben bereikt, worden tot dit examen *niet* toegelaten.

Diploma Bouwkundig Teekenaar. Op den **26sten Maart 1917** en volgende dagen zal worden afgenomen het examen voor het *Diploma van Bouwkundig Teekenaar*, ingesteld door de Maatschappij en goedgekeurd bij Ministeriëele beschikking. Zij, die op 1 Maart 1917 den leeftijd van 23 jaar nog *niet* hebben bereikt, worden tot dit examen *niet* toegelaten.

Zij, die deze of een dezer examens wenschen af te leggen, moeten schriftelijk hiervan mededeeling doen **vóór 15 Januari 1917** aan het Bureau der Maatschappij, Marnixstraat 402, Amsterdam, alwaar zij ook **vóór dien datum** moeten inzenden:

1e. de geboorteacte of bewijs van ouderdom;

2e. de bewijzen van bekwaamheid en getuigschriften, *geen afschriften*, zie art. *15* en *16*, of *14* van de respectieve programma's.

Teekeningen, werkstukken of diploma's Ambachtsscholen worden niet verlangd;

3e. het verschuldigde bedrag van ƒ 15.— voor één, of ƒ 30.— voor beide examens. Alleen wanneer de candidaat niet kan worden toegelaten wordt dit bedrag teruggezonden.

4e. Wanneer de candidaat reeds vroeger aan een der examens heeft deelgenomen, moet hij daarvan mededeeling doen *met vermelding van het jaar of de jaren, waarin dit heeft plaats gehad.* **(Wanneer dit bij de aangifte niet wordt vermeld, geven, bij latere mededeeling, de bij vorige examens behaalde cijfers 4, 5 of 6 geen vrijstelling).**

De candidaten zullen in groepen worden ingedeeld; aan hen die zich hebben aangemeld, zullen alle vereischte inlichtingen, o. a. de data waarop, en de plaats waar het schriftelijk en het mondeling examen zal worden afgenomen, tijdig worden verstrekt.

Eerst na afloop van alle examens wordt de uitslag bekend gemaakt.

Het examen voor Uitvoerder van Burgerlijke Bouwwerken (Onderbaas) zal in 1917 niet plaats hebben, omdat door de mobilisatie, verschillende personen verhinderd zijn aan het examen voor Onderbaas in 1917 deel te nemen, zoodat de kosten per candidaat zeer hoog zouden worden, en in verband met de omstandigheid, dat aan het verzoek der Maatschappij om verhooging der Rijkssubsidie, door de Regeering van wege de tijdsomstandigheden geen gevolg kon worden gegeven.

De Examens voor Bouwkundig Opzichter en voor Bouwkundig Teekenaar zullen echter in 1917 wel plaats hebben.
In de Programma's van Eischen voor het Examen voor Bouwkundig Opzichter, idem voor Bouwkundig Teekenaar en idem voor Onderbaas wordt aan de bestaande bepalingen omtrent vrijstelling van vakken bij het examen toegevoegd de bepaling, dat hij, die het desbetreffende examen voor de 2de of 3de maal doet, **vrijstelling heeft van elk vak, waarvoor hij bij het laatst afgelegd examen het waardecijfer voor „goed" vastgesteld, heeft behaald.**
De overgangs bepaling, vermeld in art. 16 van het Programma van Eischen voor het Examen voor Bouwkundig Opzichter, af te nemen in 1917, luidende: De candidaat moet de schriftelijke bewijzen leveren, dat hij vóór 1 Maart 1917 gedurende minstens één jaar opzicht heeft gehouden", **vervalt,** aangezien door de mobilisatie verschillende personen verhinderd zijn geworden aan deze overgangsbepaling te voldoen. De oude bepaling is daardoor weer van kracht geworden; in verband echter met de mobilisatie is de daarin genoemde termijn van twee jaar teruggebracht tot anderhalf jaar, zoodat de bepaling voor het examen af te nemen in 1917 luidt: **„De candidaat moet de schriftelijke bewijzen leveren, dat hij gedurende minstens anderhalf jaar met vrucht op burgerlijke bouwwerken practisch (als timmerman, onderbaas of opzichter) werkzaam is geweest."**
Om dezelfde redenen is de termijn van twee jaar, genoemd in art. 14 van het Programma van Eischen voor het Examen voor Bouwkundig Teekenaar teruggebracht tot anderhalf jaar, zoodat art. 14 nu luidt:

„De candidaat moet de schriftelijke bewijzen overleggen, dat hij gedurende minstens één jaar op burgerlijke bouwwerken en anderhalf jaar op een of meer teekenbureaux werkzaam is geweest; bekwaamheid in het timmervak zal tot aanbeveling strekken."

Waar de bepaling in de programma's dat een candidaat niet meer dan **drie keer aan hetzelfde Examen** mag deelnemen, tot eenige verwarring heeft aanleiding gegeven, heeft de Commissie van Onderwijs, die de leiding over de Examens der Maatschappij heeft, besloten deze bepaling als volgt te lezen:

„Ten einde deze bepaling niet van terugwerkende kracht te doen zijn, is vastgesteld, dat aan het examen, af te nemen in 1915, nog kunnen deelnemen zij, die reeds drie of meer keer het examen hebben gedaan, en verder voldoen aan de eischen van dit programma; tot de daaropvolgende examens zullen echter niet meer toegelaten worden zij, die reeds drie of meer keer het examen hebben gedaan."

In 1917 worden dus niet meer toegelaten zij, die reeds drie keer aan hetzelfde examen hebben deelgenomen.

Betreffende **Bekwaamheid in een der voornaamste Bouwambachten** (art. 15 van het Programma van Eischen voor het Examen van Bouwkundig Opzichter wordt er aan herinnerd, dat voor het examen af te nemen in 1917 is van kracht de bepaling: **Uitsluitend bekwaamheid in het timmerwerk wordt vereischt,** waarvan getuigschriften zijn over te leggen, gewaarmerkt door leermeester of patroon.

Verder wordt nogmaals het volgende in herinnering gebracht:

De **Programma's van Eischen** voor bovengenoemde examens zijn kosteloos op aanvraag verkrijgkaar bij het Bureau der Maatschappij Marnixstraat 402, Amsterdam.

Eveneens zijn aldaar verkrijgbaar de navolgende **Examenvragen:**

Bouwkundig Opzichter 1916, 1915, 1914 à f 0.55;
Bouwkundig Teekenaar 1916, 1915, 1914, 1911, 1910 à f 0.55.
Uitvoerder van Burgerlijke Bouwwerken (Onderbaas) 1914, 1913, 1912, à f 0.85.

Het bedrag moet vooruit per postwissel overgemaakt worden aan het Bureau der Maatschappij, Marnixstraat 402, Amsterdam.

Voor de Commissie van Onderwijs,
De Secretaris, J. WESSELIUS.

Verslag der ledenvergadering der M.B.V.A. op Donderdag 28 Dec. 1.1. ten 2 ure n.m. in het Zuid-Hollandsch Koffiehuis te 's Gravenhage.

BOND „HEEMSCHUT" EN BOUWKUNSTZAKEN

De beschouwing van den heer Kruisweg, over het onderwerp komt in het kort op het volgende neer.

Bij lezing der verschillende jaarverslagen van den Bond „Heemschut", blijkt het dat de Bond zich meermalen beweegt op bouwkundig gebied. Daar de verschillende Bouwkundige Vereenigingen en ook de M. B. V. A. lid zijn van den Bond en jaarlijksch den Bond door een finantieele bijdragen steunen, werd ook een Bouwkundige Commissie ingesteld, bestaande uit afgevaardigden dezer vereenigingen, ten einde bij bouwkundige aangelegenheden den Bond van Advies te dienen. Uit de verschillende jaarverslagen van den Bond blijkt echter niet, dat deze Commissie in de laatste jaren werd bijeengeroepen, waaruit men wellicht zou kunnen concludeeren, dat door den Bond alleen in zeer bijzondere gevallen de medewerking der B. Vereenigingen wordt ingeroepen, hetgeen zooals ter vergadering bleek, allerminst het inzicht der Maatschappij weergeeft.

Naar aanleiding van deze opmerkingen besluit de Vergadering het Bestuur te machtigen den Bond „Heemschut" hiervan mededeeling te doen en te verzoeken de redenen te willen uiteenzetten, die tot het voorbijgaan der B. Commissie hebben geleid.

RONDVRAAG. De heer Versteeg betreurt het, dat geen der ingezonden antwoorden op de prijsvraag voor een openbare leeszaal te Heerlen zal worden uitgevoerd. Zoo zal de arbeid die hier door de Vereeniging, die de prijsvraag uitschreef, door de Jury en de deelnemers werd verricht geheel vruchteloos blijken. Spreker stelt daarom voor, dat het Bestuur der Maatschappij zich zal richten tot de Vereeniging „Bibliotheek te Heerlen"' met het verzoek om, indien er absolute bezwaren bestaan, om het ontwerp, dat den eersten prijs verkreeg te doen uitvoeren, alsnog een prijsvraag onder de bekroonden uit te schrijven.

De vergadering kon zich met het voorstel van den heer Versteeg vereenigen en draagt het Bestuur op, in dien zin een brief te richten tot den Secretaris der jury Mr. Hingst te Hilversum.

Eenige leden vestigen de aandacht van het Bestuur op de eigenaardige wijze waarop tegenwoordig de leden der V. A. N. K. optreden. Meermalen schijnt het voor te komen, dat zoodra er plannen bestaan voor een of ander belangrijk bonwwerk, en hiervoor besprekingen met een architect worden gehouden, de vereeniging zich wendt tot den bouwheer en deze van het nut tracht te overtuigen om een bepaald onderdeel van het bouwwerk, betrekking hebbend op de kunstnijverheid, aan een of meer harer leden op te dragen.

Het Bestuur zal zich in verbinding stellen met de V. A. N. K., ten einde zich nadere gegevens te verschaffen en zijn houding te kunnen bepalen.

Nadat over verschillende vakaangelegenheden de aanwezigen van gedachten hadden gewisseld, sluit de voorzitter de geanimeerde vergadering. J. WESSELIUS.

Alg. Secretaris.

De uitgaven Schueler.

Het Bestuur van den Bond van Nederlandsche Architecten verzoekt ons nog mede te willen deelen, dat de letterlijke tekst van het door de jongstgehouden ledenvergadering genomen besluit, inzake de uitgaven Schueler, luidt:

„De Bond van Ned. Architecten, kennis genomen hebbende van den opzet der uitgaven van den heer Gustav Schueler, besluit, dat medewerking aan die uitgaven niet is toegelaten voor leden van den Bond van Ned. Architecten".

Schorsing der ledenvergaderingen.

Naar aanleiding van de door autoriteiten met beslistheid uitgesproken noodzakelijkheid het reizigersverkeer in verband met de steigende kolenschaarschte te beperken, weshalve de treinenloop werd verminderd en het reizigerstarief werd verhoogd, vraagt het Bestuur zich af of de M. B. V. A. niet blijk moet geven deze noodzakelijk te onderschrijven, en het aantal vergaderingen der leden te beperken.

Het is zeer gemakkelijk te doen alsof er geen noodtoestand zou heerschen, doch het getuigt niet van ernstigen nationalen zin.

Nadere meening van de leden, *vooral indien deze het doorzetten van de 2 maandelijkschc ledenvergaderingen zouden adviseeren,* worden gaarne ingewacht vóór Donderdag 18 Jan. a.s. daar het, nu zoowel in November als December '16 vergaderd werd, voor de hand zou liggen de Januari-ledenvergadering niet te doen plaats vinden.

Het Verslag der Januari Bestuursvergadering zal in het volgend nummer van het Bouwkundig Weekblad worden gepubliceerd.

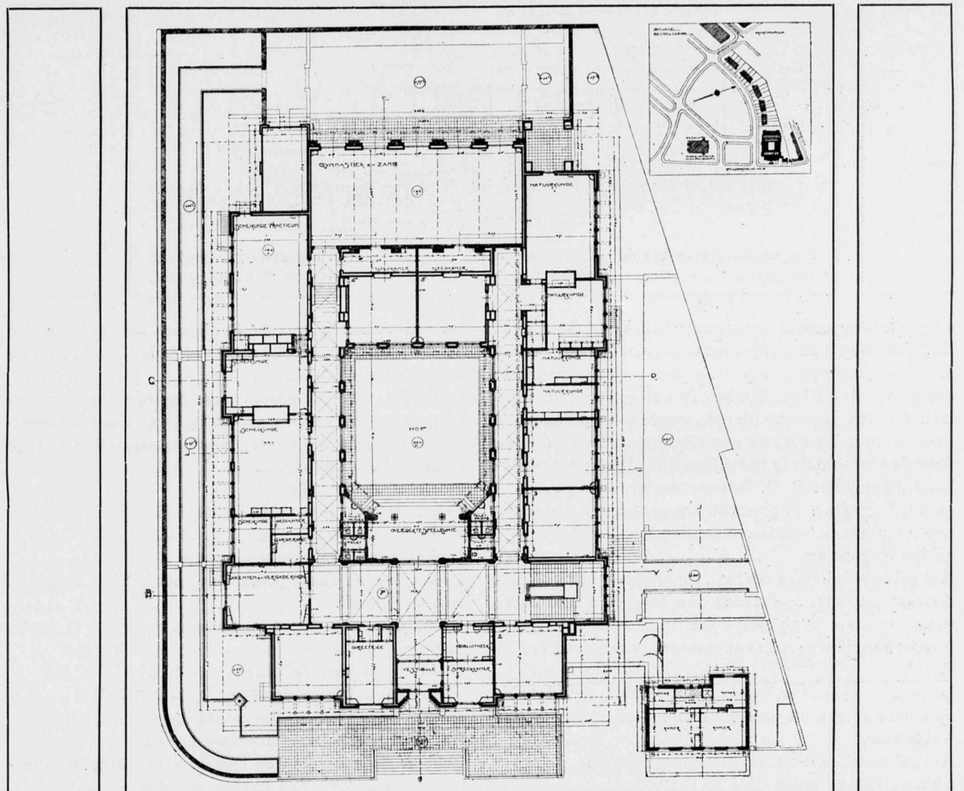

Hoogere Burgerschool voor Meisjes aan den Apeldoornschen weg te Arnhem.
Schaal 1 à 500. Bureau: Gemeentewerken Arnhem.
Architect C. G. Bremer b. i.

DE HOOGERE BURGERSCHOOL VOOR MEISJES TE ARNHEM.

In de gemeente Arnhem bestond sedert jaren een Middelbare school voor Meisjes, waar onderwijs werd gegeven in die vakken, welke een algemeen opvoedend karakter hebben; opleiding tot een examen, dat toegang geeft tot inrichtingen van hooger onderwijs vond niet plaats.

De drang daartoe werd in de laatste jaren sterker en daar het bestaande gebouw geen gelegenheid bood werd besloten tot den bouw van eene nieuwe school, waar, naast het algemeen opvoedend karakter, ook het opleiden voor het eindexamen der Hoogere Burgerschool met 5 jarigen cursus op het programma zou voorkomen. Maar al had het gebouw hiervoor ruimte geboden, dan toch zou tot den nieuwen bouw zijn overgegaan, daar het oude gebouw allerminst beantwoordde aan de meest matig te stellen eischen.

Tusschen het opkomen van het denkbeeld en het verwezenlijken ervan of wel het nemen van een Raadsbesluit heeft een lange tijd gelegen.

De Raad voteerde echter in zijne zitting van 1 Maart 1915 de gelden, welke volgens begrooting waren vastgesteld. Doch ook hier baarde de oorlog verrassingen. Bedroeg het oorspronkelijk toegestane bedrag f 203.000, door twee latere besluiten werd het tot f 236.137 opgevoerd, in welk bedrag zijn opgenomen de bouw van eene conciergewoning, de aanleg van de centrale verwarming en de volledige meubileering.

De school geeft dus eene dubbele opleiding.

Voor het algemeen opvoedend onderwijs zijn vijf jaargangen, voor opleiding voor het eindexamen der Hoogere Burgerschool met 5 jarigen cursus zes jaargangen. Dit laatste uit overweging, dat door de meisjes de stof in dien tijd beter kan worden verwerkt.

Ook de plaats heeft een punt van behandeling en gedachtenwisseling uitgemaakt, totdat besloten werd het gebouw te stichten op een terrein van het eerst kortelings aangelegde villapark aan den Apeldoornschen

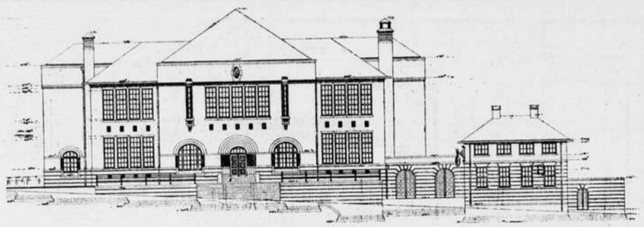

Hoogere Burgerschool voor meisjes te Arnhem. Voorgevel. Schaal 1 à 500. Bnreau: Gemeentewerken Arnhem. Architect C. G. Bremer b. i.

weg, schuin tegenover den ingang van het park Sonsbeek. Een voorloopig ontwerp voor zoover betreft de plattegronden werd opgemaakt door den adjunct-directeur der gemeentewerken, den heer Versteeg; na diens vertrek uit den gemeentedienst, werden de plannen na overleg met betrokken autoriteiten en leerkrachten door den inmiddels in tijdelijken dienst getreden bouwkundig ingenieur C. G. Bremer eenigermate gewijzigd en verder geheel uitgewerkt. Op grond van die uitgewerkte plannen werden door den Raad voornoemde gelden toegestaan.

Het gebouw is komen te staan eenerzijds aan den Apeldoornschen weg, anderzijds aan een plein aan welks overzijde staat het gebouw der Nederlandsche Heide-Maatschappij, waarvan het ontwerp is van den heer de Bazel.

De andere zijden van het schoolgebouw liggen niet aan openbare wegen en pleinen, een echter is van daaruit wel te zien.

Het gebouw bevat o.a. op den beganegrond:

6 klasselokalen, groot elk 6.70 × 10.10 M².
1 leslokaal voor natuurkunde, groot 6.70 × 10.10 M².
1 laboratorium voor „ „ 6.60 × 5.51 „
1 leslokaal „ scheikunde „ 7.25 × 9.80 „
1 laboratorium „ „ „ 8.10 × 5.80 „
1 practicum „ „ „ 7.25 × 11.80 „
1 gymnastieklokaal „ 20.90 × 9.35 „

voorts eene kamer voor de Directrice en voor de docenten, conciergekamer en bibliotheek, kleedkamer, bergplaatsen, toiletten, enz.

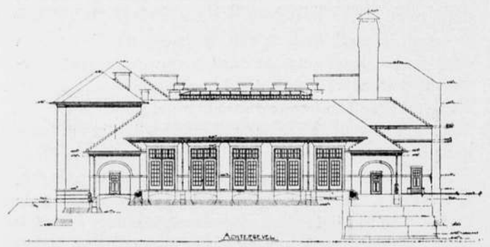

Hoogere Burgerschool voor meisjes te Arnhem. Achtergevel. Schaal 1 à 500. Bureau: Gemeentewerken Arnhem. Architect C. G. Bremer b. i.

De verschillende localiteiten komen uit op de gangen en de hal, welke met twee leerlokalen, de hof en de overdekte speelruimte omsluit.

De hal is van vrij groote afmetingen, waardoor verkregen is eene ruimte, welke met de overdekte speelruimte den leerlingen gelegenheid biedt zich in de vrije kwartieren te verpoozen.

Op de verdieping zijn:

6 klasselokalen groot gemiddeld 6.70 × 6.70 M².
1 combinatielokaal groot 6.70 × 10.20 „
1 lokaal voor handwerken groot 6.70 × 6.70 „
1 lokaal voor aardrijkskunde groot 6.70 × 6.70 M². met bergplaats.
1 lokaal voor natuurlijke historie groot 8 × 7.50 M². met bergplaats.
1 lokaal voor handteekenen groot 12.30 × 7.50 M².
1 lokaal voor lijnteekenen groot 10.65 × 7.50 M².
voor beide een lokaal voor modellen groot 7.25 × 3.40 M².

De afmetingen zijn afgerond opgegeven.

Ook op deze verdieping zijn de verschillende bijvertrekken en ook eene hal en overdekte speelruimte, voor het bovenomschreven doel.

In den kelder is de ruimte voor de centrale verwarming, de kolenbergplaats en den toegang naar de kanalen van de centrale verwarming.

Voorts is aan het gebouw verbonden een kelderruimte waarin is aangebracht eene automatische inrichting voor de verhooging van den druk van het water in de buisleidingen van het Villapark.

De vloeren van alle lokalen zijn van beton, 't zij aangebracht op cement ijzeren balken, 't zij op zand.

Op deze betonvloeren bevindt zich kurkestrik, waarop linoleum is geplakt, welk bedekkingsmateriaal in Arnhem in de laatste jaren in bijna alle schoolgebouwen met succes is toegepast.

De overdekking der gangen heeft den vorm van kruisbogen, saamgesteld uit bimsbeton en gaas.

Door dien vorm wordt eene lichtverspreiding door de gangen zeer bevorderd.

De centrale verwarming is die met warm water, berekend naar eene drievoudige luchtverversching in de meeste lokalen.

Voor de ventilatie zijn de kanalen in de spouwmuren, welke 22 cM. spouw hebben, geconstrueerd.

Bij de architectuur is zoowel binnen als buiten naar

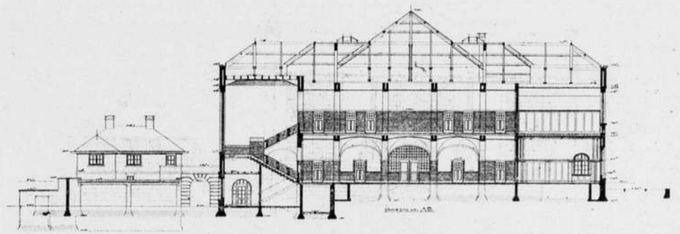

Hoogere Burgerschool voor meisjes te Arnhem. Doorsnede A. B. Schaal 1 à 500. Bureau: Gemeentewerken Arnhem. Architect C. G. Bremer b. i.

groote gestrengheid gestreefd, waardoor groote rust is verkregen.

De verschillende materialen der gevels vertoonen overeenkomstige kleuren, doordat bij de keuze der metselsteen, der natuursteen en der terracotta naar overeenkomst is gezocht.

Maakt de buitenordonnantie een forschen indruk, van dien van den hof gaat bekoring uit.

Het wil mij voorkomen, dat dank zij de groote bekwaamheid van den heer Bremer en de groote liefde waarmee hij zich voor dit werk heeft gegeven, de gemeente Arnhem een architectonisch goed verzorgd gebouw rijker is geworden.

Dit was zeker de indruk van de verschillende architecten, welke de vergadering der Maatschappij, welke vorig jaar in Arnhem is gehouden, bezochten.

Dit gunstig oordeel is echter niet algemeen, wat wel blijkt uit het Algemeen Verslag, betreffende de begrooting van inkomsten en uitgaven van de Gemeente Arnhem voor den dienst van 1917. Daar lezen wij:

„Geklaagd werd door vele leden over den weinigen kunstzin, die van gemeentewege, ook bij zeer hooge bouwkosten, werd getoond bij het maken van gebouwen. Men dacht hier bepaaldelijk aan den scholenbouw in den laatsten tijd, waarbij men echter School III wilde uitzonderen. Velen waren van oordeel, dat het gebouw der H. B. S. voor meisjes een zwaar, plomp gevaarte is, meer eigenaardig geschikt voor een streek, die sterk aan aardbevingen onderhevig is. Allerminst voldeed de eentonige grijsgele kleur van den gevel. Men meende, dat zonder noemenswaardige verhooging van kosten een weinig meer elegantie bij het optrekken van den gevel had kunnen zijn toegepast, hetgeen vooral op het mooie punt, waar het gebouw staat, een bepaalde eisch genoemd werd. Dat het een zoogenaamd „blind" gebouw is — d. w. z. dat de gevel aan de straatzijde geen of bijna geen vensters heeft — werd een fout genoemd; evenzoo, dat de naastliggende conciergewoning vóórspringt, in stede, dat deze wat meer naar achteren geplaatst is. Het nabijliggende gebouw der Heide Maatschappij, hoewel ook al niet zeer fraai, stak, naar het gevoelen van deze leden, nog gunstig af bij dit schoolgebouw dat meer op een magazijn of op een huis van bewaring gelijkt; in volstrekte disharmonie met de schoone omgeving. Men betreurde, dat Burgemeester en Wethouders geen teekeningen, de uitwendige gedaante van het gebouw betreffende, hadden overgelegd, toen daarnaar gevraagd werd bij de behandeling van het voorstel tot stichting der school".

In de Memorie van Antwoord op voornoemd verslag werd door het College van Burgemeester en Wethouders op deze „kunstbeschouwing" het volgend bescheid gegeven:

„Burgemeester en Wethouders meenen, hen, die zich bezwaard gevoelen over het uiterlijk van de Hoogere Burgerschool voor Meisjes gerust te kunnen stellen met de mededeeling, dat het oordeel dienaangaande van den heer Dr. H. P. Berlage, die algemeen erkend wordt als Nederland's grootste moderne architect, zeer gunstig is.

De vooruitgeschoven ligging van de conciergewoning was noodig om zooveel mogelijk de minder fraaie bestaande bebouwing aan den Apeldoornschen weg en de St. Peterslaan te maskeeren."

Bij de behandeling der begrooting in openbare zitting werd te dezer zake niet het woord gevoerd. SCH.

PRIJSVRAGEN.

Openbare prijsvraag voor een Woongebouw voor Oude Mannen en Vrouwen te Alkmaar.

Overeenkomstig art. 8 der A.R. deelt de P.P.C. mede dat het programma voor bovengenoemde prijsvraag door haar is goedgekeurd.

De Permanente Prijsvraag Commissie
P. J. HOUTZAGERS, *Voorzitter.*
HERM. V. D. KLOOT MEIJBURG, *Secretaris.*

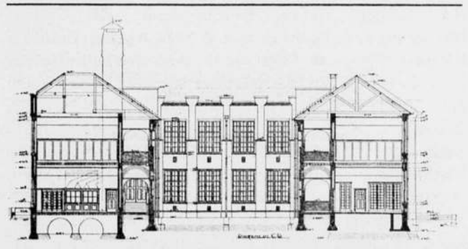

Hoogere Burgerschool voor meisjes te Arnhem. Doorsnede C. D. Schaal 1 à 500. Bureau: Gemeentewerken Arnhem. Architect C. G. Bremer b. i.

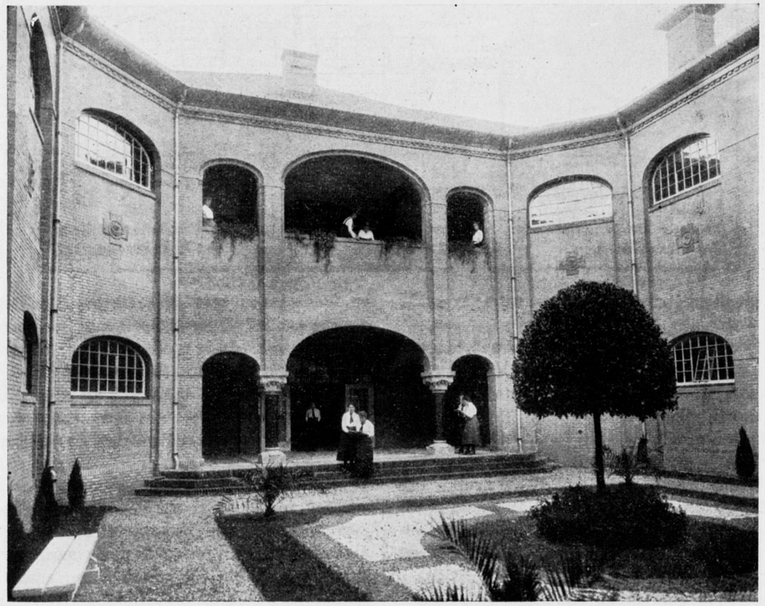

Hoogere Burgerschool voor meisjes te Arnhem. Hof. Bureau: Gemeentewerken Arnhem. Architect C. G. Bremer b.i.

Prijsvraag Kerkgebouw te Nieuwlekkerland.

De tentoonstelling (der) antwoorden op bovenstaande prijsvraag zal worden gehouden van Maandag 15 tot en met Zondag 21 Januari a.s. in het Gebouw der Maatschappij, Marnixstraat 402, Amsterdam.

Bij ontvingen van de jury, bestaande uit de heeren C. N. van Goor, Oc. A. Punt en Herm. van der Kloot Meyburg een uitvoerig jury-rapport over deze prijsvraag, waarvan wij de inleiding en bespreking der bekroonde ontwerpen in het volgend nummer zullen opnemen.

Ingekomen zijn 51 ontwerpen onder de motto's:
N.L.; Elshout; Caesar; Eshuis; Annie; Est; Cultus; Blijmoedig J. A. Böhringer; a. d. Dijk; Agatha; Beth-El; Nieuw-Lekkerland 1883—1891; Aan den Dijk; Dorpskerk; Leo het brandend hart der Wereld; In de Bocht; Job; Vrede I; Funda nos in Face; Bede; Beta; S.D.G.; Broodhuis; Herfst; Gedenk de armen in dit bedehuis; Nelly; Ps. 127:1; P. P. P.; 1618—1619; Mara; O.; Mathijs; Equocentrisch; B.; Naeremje; Deo Optimo Maximo; Pastorale; Buiten; Urbi et Orbi; M.; 't Middaguurtje; Steen; Kruis in dubbele cirkel (geteekend); Eenvoud; S.C.; Georgina; Co.; Annetje; Verhouding; Vrede II; Zeshoek (geteekend).

De eerste prijs werd toegekend aan het ontwerp motto: P.P.P., de tweede prijs aan het ontwerp motto: Cultus en de gedeelde derde en vierde prijs aan de ontwerpen motto: 1618-1619 en motto: Mara.

Prijsvraag Karenhuizen Alkmaar.

De lijst van vragen en antwoorden in zake prijsvraag Korenhuizen te Alkmaar zal in het volgend nummer worden opgenomen.

BERICHTEN.

Vereenigde Ingenieursbureaux voor Bouw- en Waterbouwkunde.

Met ingang van 1 Januari 1917 hebben de raadgevende ingenieursbureaux van A. D. Heederik v/h Schotel te Rotterdam en van Dwars, Groothoff en Verhey te Utrecht en 's-Gravenhage zich vereenigd onder den naam van „Vereenigde Ingenieursbureaux voor Bouw- en Waterbouwkunde", die zich zullen bezighouden met het geven van adviezen, het uitwerken van plannen en het leiden der uitvoering van werken op bouw- en stedebouwkundig, water- en wegbouwkundig, cultuurtechnisch en waterhuishoudkundig gebied, zoowel in binnen- als buitenland.

De bureaux zijn gevestigd te Rotterdam, Oostzeedijk 150, Ingenieursbureau Heederik en te 's-Gravenhage, van Beverninkstraat 6, Ingenieursbureau Dwars, Groothoff en Verhey.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD

ORGAAN VAN DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST M.B.V.A. VAKVEREENIGING VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN

Commissie van Redactie: J. Gratama, C. J. Kruisweg en J. B. van Loghem. Redacteur: J. Wesselius. Bureau van Redactie: Marnixstraat 402, Amsterdam. Uitgevers en Bureau van Adminstratie: Mouton & Co., Herderstraat 5, 's-Gravenhage.

Abonnementsprijs: voor Nederl. fr. p. p. *f* 7.50 's jaars, voor Indië en Buitenl. (bij vooruitbet. *f* 9.50. Afz. Nos *f* 0.15. fr. p.p. *f* 0.16 — Advertentiën: v. 1—5 regels *f* 1.—, elke regel meer *f* 0.20. Groote letters naar plaatsruimte. Aankond. van aanbestedingen *f* 0.15. Abonn. van advert. tegen belangrijk verm. prijzen.

38ste JAARGANG. = 20 JAN. 1917. = No. 3.

INHOUD: Officieel Gedeelte Bestuursvergadering. — Gemengde Berichten. — Redactioneel Gedeelte. Uitbreiding der Gemeente Voorburg en het Tramvraagstuk. — Volkshuisvesting door Mels J. Meyers. — Juryrapport over de prijsvraag voor een kerkgebouw der Ned. Herv. Gemeente te Nieuw-Lekkerland.

OFFICIEEL GEDEELTE.

Bestuursvergadering der M.B.V.A. op Dinsdag 2 Januari 1.l. in het Gebouw der M.B.V.A.

Aanwezig waren de heeren S. de Clercq, Voorzitter, A. Broese van Groenou, J. B. v. Loghem, J. Herman de Roos, B. J. Ouën Jag, D. F. Slothouwer en G. Versteeg, benevens de Alg. Secretaris J. Wesselius.

Voorstel van de firma Mouton betreffende de periodieken der Maatschappij.

Ingekomen was een schrijven van de firma Mouton, betreffende de Uitgaven der periodieken. Het Bestuur besluit dit voorstel te verwijzen naar een gemengde Commissie, bestaande uit de bestuursleden de heeren Broese van Groenou en Van Loghem, benevens de Commissie van Financiën.

Restauratie Gebouw.

De Voorzitter deelt mede, dat de 17 aandeelen van het legaat „Hamer" alle zijn geplaatst. Deze gelden zullen uitsluitend worden besteed aan de hoogst noodige reparaties en herstellingen van het gebouw, het schilderen van de hal, portaal, vernieuwen van de toiletten, enz. Een en ander zal worden opgedragen aan een jong architect. Het Bestuur verwacht van de Commissie voor de restauratie van het Gebouw een goed omlijnd voorstel hieromtrent.

Algemeene Vergadering van Obligatiehouders der 4 pCt. hyp. leening.

Ter benoeming van een tweetal Commissarissen zal Dinsdag 6 Februari a. s. een algemeene vergadering worden gehouden van aandeelhouders van de 4 pCt. hypothecaire leening der Maatschappij. In een tweetal groote dagbladen zal deze vergadering ten minste 14 dagen van te voren worden geannonceerd.

Eereraad. De Eereraad zal binnenkort worden geinstalleerd. De heer De Clercq zal dan tevens voorstellen in het huishoudelijk reglement van de Eereraad een bepaling op te nemen, waarin den Voorzitter wordt opgedragen kleine afwijkingen van de Eerecode en van andere vastgestelde bepalingen zelfstandig te behandelen.

J. Wesselius.
Alg. Secretaris.

Collectieve overeenkomsten.

De Algemeene Patroons-vereeniging tot Vaststelling en Handhaving van Arbeidsvoorwaarden in de Bouwbedrijven te Amsterdam bericht ons, dat door bemiddeling van de Commissie voor de Collectieve Contracten voor de Bouwbedrijven Arbeidsovereenkomsten zijn afgesloten voor het loodgieters-, het stucadoors- en het timmerbedrijf, resp. door de Loodgieterspatroonsvereen. „Eensgezindheid", de Stucadoorspatroonsvereen. en de Algemeene Patroonsvereen. t.v.e.h. v.a i.d Bouwbedrijven.
Afdrukken dezer overeenkomsten zijn verkrijgbaar bij het Bestuur van bovengenoemden Bond.

Het Bestuur der V.A.N.K. verzoekt ons opname van het onderstaande bericht.

Uitgaven van Dr. Schueler in samenwerking met J. Waltman Jr. te Delft en N.V.H. Kramers & Zoon's Boekhandel te Rotterdam.

Op de laatste ledenvergadering der *Nederlandsche Vereeniging voor Ambachts- en Nijverheidskunst* (V.A.N.K.) werd o.m. de kwestie der uitgaven van Dr. Schueler besproken. Men beschouwde deze uitgaven als een hulp voor den fabrikant die als ontwerper poseeren wil en den eigenlijken ontwerper zooveel mogelijk wenscht te verbergen, en een bedreiging van de zuivere propaganda voor alle werkelijk-modern streven op het gebied der Hollandsche sier- en nijverheidskunst; redenen waarom men medewerking van kunstenaren aan een dusdanig onbetrouwbare onderneming ten zeerste te ontraden achtte. De onderstaande motie werd zonder hoofdelijke stemming aangenomen.
Motie:
De Leden-vergadering der V.A.N.K., gehouden op 22 December 1916, acht medewerking aan de uitgaven van Dr. Schueler, ook in den nieuwen vorm zooals die onder den naam van „Hollandsch Interieur" wordt aangekondigd, in strijd met de fundamenteele belangen der Sier- en Nijverheidskunst en hare vak-beoefenaren, en dringt er bij de kunstenaars, leden en ook niet-leden der Vereeniging, op aan deze uitgaven op geenerlei wijze te steunen.

Bouwraad.

Op initiatief van het Utrechtsch Kunstverbond en met medewerking van het Dagelijksch Bestuur der gemeente Utrecht is een

Bouwraad tot stand gekomen. Deze is geconstitueerd als volgt:
P. J. Houtzagers, vertegenwoordigende de Commissie van Utr. Pl. Leden van den Bond van Ned. Architecten, Voorzitter.
G. J. de Haas, vertegenwoordigende de Ned. Bond van Vakschoolleeraren en leeraressen Afd., Utrecht, Secretaris.
H. J. Kolk, voor de Ver. Schoonheid in Opvoeding en Onderwijs, Afd. Utrecht, Penningmeester.
Carel J. A. Begeer, voor de Ver. tot bev. van Vreemdelingenverkeer voor Utrecht en Omstreken.
G. C. B. v. Dijk, voor het Schilder- en Teekenk. Gen. Kunstliefde.
A. W. C. Dwars, voor de Ver. tot bevordering der Bouwkunst.
C. de Graaf, tot het houden van Architectuur Tentoonstellingen.
W. van der Heuvel, voor het Boulardfonds.
Otto Schulz, voor de clubver. Utr. leden van het Gen. „Architecture et Amicitia".
Dr. W. Vogelsang, voor de Ver. Beeldende Kunsten, terwijl door het Gemeentebestuur nog een lid zal worden benoemd.
De Bouwraad stelt zich ten doel om ieder die bouwen wil met raad bij te staan over den daarbij te volgen weg, alswel om plannen voor uit te voeren bouwwerken te beoordeelen, teneinde daardoor het bouwkunstig peil in die gemeente te verheffen Zij bepaalt zich tot het geven van raad en ontwerpt zelf niet. Hare beraadslagingen zijn strikt geheim.
De Bouwraad is voornemens haar werkzaamheden met 1 Jan. a. s. aan te vangen.
Het adres van den Secretaris is C. J. de Haas, Hartingstraat 18 en het adres voor het toezenden van plannen en teekeningen, die ter beoordeeling aan den Bouwraad worden gezonden, is 't Gebouw van het Schilder- en Teekenk. Genootschap „Kunstliefde", Oude Gracht W.Z. 152.

Heipalen.
De Rotterdamsche Vereeniging tot Behartiging van de Belangen van hen, die bij de Bouwbedrijven zijn betrokken, heeft een adres tot den minister van landbouw, nijverheid en handel gericht, waarin te kennen is gegeven, dat verscheiden leden dezer vereeniging zich tegenover het gemeentebestuur van Rotterdam bereid hebben verklaard, wanneer de gemeente hun bepaalde faciliteiten wilde toestaan, dadelijk aan te vangen met den bouw van 1200 goedkoope arbeiderswoningen, in verschillende gedeelten der stad; dat echter het huidige gebrek aan buitenlandsche heipalen een voornaam beletsel zal zijn voor de uitvoering dezer plannen; redenen waarom het bestuur der vereeniging den minister verzocht zoo spoedig mogelijk maatregelen te nemen tot bevordering van den invoer van ten minste 10.000 buitenlandsche heipalen ter lengte van 16—20 meter.
Op dit adres is het volgende antwoord van den minister ontvangen:
Naar aanleiding van neven (boven) vermeld adres heb ik de eer u te berichten, dat er vooralsnog geen aanleiding voor de regeering bestaat, in het algemeen maatregelen te treffen tot bevordering van den invoer van heipalen uit het buitenland. Worden echter bij het betrekken van bepaalde partijen van deze palen, met name uit Duitschland, moeilijkheden ondervonden, dan verdient het aanbeveling, dat belanghebbenden zich ter zake rechtstreeks in verbinding stellen met de Nijverheidscommissie, uit het Koninklijk Nationaal Steuncomité te 's-Gravenhage, die vermoedelijk in de gelegenheid zal zijn maatregelen ten deze te treffen. (N. R. Ct.).

Naar de „Tel." meldt heeft de gemeente Amsterdam onder Ede een dennenbosch aangekocht, dat groot genoeg is om eenige duizenden heipalen op te leveren voor den woningbouw van Amsterdam.
Bij informatie werd ons medegedeeld, dat deze aankoop, het betreft een drie duizend tal boomen, een gevolg is van de tijdsomstandigheden.
In normale omstandigheden levert de aannemer de heipalen. Thans acht het gemeentebestuur het in verband met de groote schaarschte aan materiaal voordeeliger het hout zelf aan te koopen en verder te laten bewerken.

Karenhuizen Alkmaar.
Vragen, welke ter zake niet dienende zijn, blijven onbeantwoord. Alleen die vragen, welker beantwoording naar het oordeel van de Jury niet duidelijk uit het programma volgt, zijn hieronder met het betreffende antwoord opgenomen.
1. *Vraag.* Hoeveel woningen moeten geprojecteerd worden?
Antwoord. Zooveel als de ruimte van het terrein toelaat.
2. *Vraag.* Mogen in den rechter-zijgevel lichtopeningen gemaakt worden?
Antw. Ja, indien die gevel ten minste 2 M. uit de erfscheiding geplaatst wordt.
3. *Vraag.* Moet uit de beschrijving der kamers in art. 7 worden opgemaakt, dat de bewoners zelf koken?
Antw. Ja.
4. *Vraag.* Moeten bezoekers en leveranciers zich eerst bij den portier melden om toegang te verkrijgen?
Antw. Ja.
5. *Vraag.* Zal de straat zuid-oostelijk van het terrein gelegen dezelfde belangrijkheid verkrijgen als de Krelagestraat?
Antw. Vermoedelijk niet.
6. *Vraag.* Moeten de kosten van het open hek, bedoeld in art. 2, in de begrooting worden opgenomen?
Antw. Neen.
7. *Vraag.* Is één trap in het centrum voldoende, of moeten er ook trappen zijn aan de uiteinden?
Antw. Wordt aan den ontwerper overgelaten.
8. *Vraag.* Moeten de W.C.'s afzonderlijk voor mannen en voor vrouwen zijn?
Antw. Neen.
9. *Vraag.* Moeten de muren geverfd worden met olieverf of waterverf?
Antw. Met waterverf.
10. *Vraag.* Aangezien de eenheidsprijzen in art. 17 overeenstemmen met die van vóór den oorlog, moeten de prijzen voor zaken, niet in art. 17 vermeld, ook van vóór den oorlog worden aangehouden?
Antw. Ja.
11. *Vraag.* Hoe is het karakter van de architectuur *a.* van de belendende schoolgebouwen; *b.* van de op de situatie aangegeven woning, in het bijzonder van den op de grensscheiding staanden muur dezer woning?
Antw. a. Het schoolgebouw, door architect Hanrath gebouwd, heeft het karakter van diens architectuur; *b.* de aangrenzende woning heeft een eenvoudigen gevel in baksteen; op de grensscheiding een blinde muur.
12. *Vraag. a.* Kan het gebouw op staal gefundeerd worden? *b.* Zoo ja, op welke diepte beneden straatpeil kan men de vaste laag aannemen? *c.* Hoe hoog is het straatpeil boven het maaiveld gelegen? *d.* Is het terrein reeds opgehoogd?
Antw. a. Ja. *b.* Op 1.25 M. beneden straatpeil of 0.65 M. + A.P. *c.* Op 0.75 M. boven maaiveld of 0.60 M. + A.P. *d.* Neen.
13. *Vraag.* Wordt met poortingang bedoeld een doorrit naar het achter gelegen terrein?
Antw. Neen.

Namens de Jury
IR. A. BROESE VAN GROENOU.

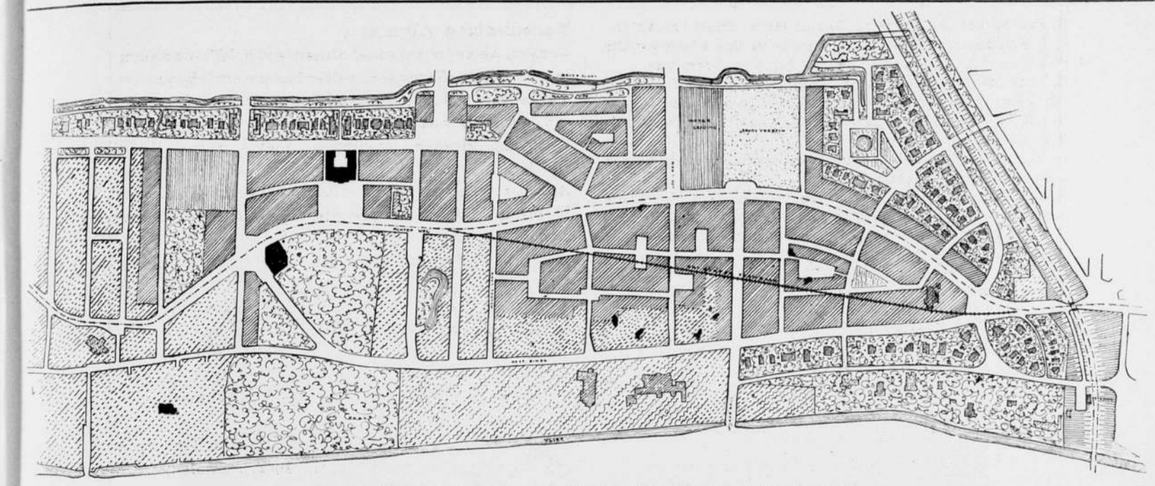

Een tramlijn dwars door een goed stadsuitbreidingsplan geprojecteerd.

UITBREIDINGSPLAN DER GEMEENTE VOORBURG EN HET TRAMVRAAGSTUK *).

De Commissie van Plaatselijk schoon te Voorburg heeft van Burgemeester en Wethouders het plan van uitbreiding der gemeente Voorburg, ter beoordeeling ontvangen vervaardigd door den architect H. van der Kloot Meyburg
De Commissie heeft dit plan aandachtig beschouwd en met eenige bemerkingen terug gezonden naar B. en W. De totstandkoming van dit plan wordt nu reeds in het stadium van voorbereiding ernstig bedreigd.
De stoomtrammaatschappij van den Haag naar Voorburg en Leiden zal binnenkort de stoomkracht in electriciteit omzetten en wenscht dit gepaard te doen gaan aan een ingrijpende wijziging in den loop der spoorbaan.
In verschillende onderhandelingen is er door de Gemeente reeds op gewezen om de lijn den Achterweg te doen volgen, zooals op bijgaande teekening is aangeduid met — . — . — . — lijn, doch de Tram Mij. heeft haar lijn geprojecteerd dwars door het gedeelte van het dorp waar de uitbreiding in de toekomst zal plaats vinden van Weverslaan naar viaduct Z. H. S. S., door een kruislijn op de teekening ingevuld.
Het behoeft geen nadere uiteenzetting, dat hierdoor het uitbreidingsplan zeer geschaad wordt en alle mogelijke scheeve rooiingen, slechte bouwblokken en verlegenheidshoeken geschapen worden, niet in het belang der gemeente. Het ergste is, dat de adviseurs van Z. E. den Minister van Waterstaat, de Raad van Toezicht op de Spoorwegen, dit plan van de Trammij. reeds hebben goedgekeurd en dus zeer spoedig een beslissing kan verwacht worden, waardoor de goede bedoeling van het Gemeentebestuur om van Voorburg een goed Tuindorp te maken, eenvoudig vernietigd wordt.
In verband hiermede achtte het Bestuur der M.B.V.A. het wenschelijk Z.Exc. den Minister van Waterstaat in onderstaand adres te verzoeken de plannen voor electrificatie der IJselstoomtram niet goed te keuren.

Geeft met verschuldigde gevoelens te kennen het Bestuur der Maatschappij tot bevordering der bouwkunst, Vakvereeniging van architecten, 402 Marnixstraat, Amsterdam,
dat het vernomen heeft, dat in de gemeente Voorburg, tegelijkertijd doch onafhankelijk van elkaar, twee belangrijke zaken hare beslissing tegemoet zien, te weten: het uitbreidingsplan en
de electrificatie en gedeeltelijke omlegging der Yselstoomtram;
dat het evenwel blijkt, dat bij de omlegging dier stoomtram tusschen de Weverslaan en de viaduct der Zuid-Holl. Electr. Spoorw. Mij., de plannen zich niet kunnen uitspreken over, — en onz. inz. geen rekening houden met de toekomstige stratenaanleg en verkaveling van de terreinen direct grenzende aan de bebouwde gedeelten aldaar, — zoodat die omlegging tot een weinig rationeele en onaestetische uitbreiding zal dwingen en een gezonden groei der gemeentelijke bebouwing zal belemmeren (zie kruislijn der bijlage);
dat in het uitbreidingsplan als nu bij de gemeente aanhangig een andere traceering wordt voorgeslagen, technisch en financieel niet belangrijk van die der IJselstoomtram Mij. verschillende, doch een rationeele bouwblokverdeeling en een beter en schooner stratenplan waarborgende (zie puntstreeplijn der bijlage); — dat het Bestuur voornoemd, nu bij de voorbereiding

*) Zie het artikel van den heer Joh. D. Looyen, voorzitter der commissie van Plaatselijk Schoon, in de „Nieuwe Amsterdammer" van Zaterdag 13 Januari l.l.

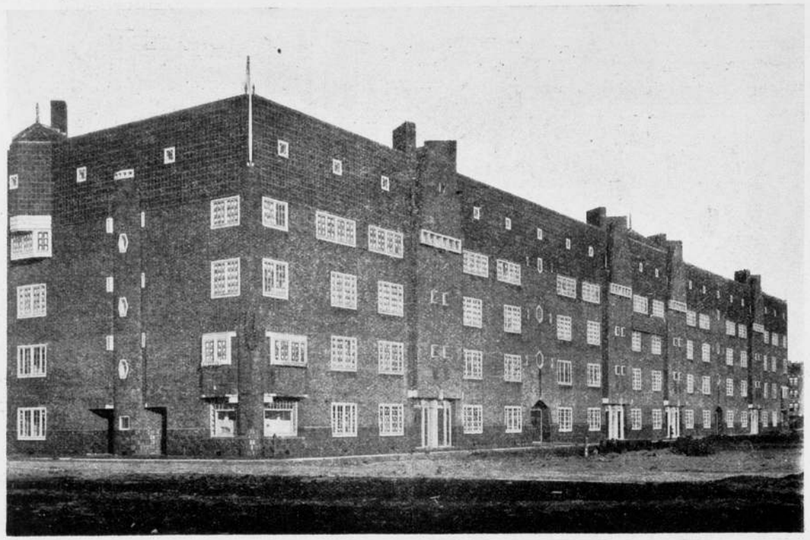

Blok arbeiders woonhuizen aan het Spaarndammer plantsoen te Amsterdam. Architect M. de Klerk.
Alle benedenwoningen hebben een eigen toegang. De toegangen tot de bovenwoningen zijn beurtelings gemeenschappelijk van drie of zes woningen.

dier beide ontwerpen niet tijdig genoeg of niet in voldoende mate is overleg gepleegd, daartoe alsnog een beroep mag doen op Uwe invloedrijke bemiddeling,
Uwe Excellentie verzoekende de plannen voor electrificatie en gedeeltelijke omlegging der IJselstoomtram niet te willen goedkeuren, alvorens het voor de gemeente Voorburg zoo noodzakelijke verband tusschen die omlegging en het aanhangige uitbreidings plan zal zijn gelegd. R.

VOLKSHUISVESTING.*

DE ARCHITECTEN EN DE WONINGBOUW

door MELS J. MEIJERS.

VIII. Blokbouw.

In den aanvang van het eerste dezer artikelen wezen wij er op, dat bij de snelle uitbreiding van de groote en vele kleinere steden in het laatste kwart der vorige eeuw de volkswoningbouw het karakter aannam van massaproductie. Erbij dient gezegd, dat heel sterk en bijna uitsluitend de slechte eigenschappen der massaproductie tot uiting kwamen, en maar heel weinig en bijna nergens de goede, die er toch ook kunnen zijn. Eerst toen vereenigingsbouw door architecten op grooten schaal mogelijk werd, kwam ook de kans, dat de woningbouw als massaproductie in goeden vorm en op hooger peil werd gebracht. Dat geheele woonhuisblokken als een eenheid van verscheidenheden konden verrijzen, zonder dat ellendig rammelende en karakterlooze, dat de meeste speculatiebouw kenmerkt.
Zooals we ook reeds eerder opmerkten, is daarvoor noodig, dat die bouw inderdaad zeer in 't groot wordt aangevat. Slechts dan kan hij in het stadsbeeld de rust brengen der massaliteit en der eenheid van vormen; waarmee natuurlijk niet bedoeld wordt de eindelooze herhaling van volkomen gelijke perceeltjes, maar wel: eenheid van behandeling, van karakter.
Het is feitelijk geenzins uitgesloten, dat ook de speculatiebouw in 't groot, zulke goede resultaten zou kunnen bereiken, en 't is dan ook wel gebeurd, dat een bouwer van een woningblok iets meer wist te maken dan gebruikelijk is.
Bij hooge uitzondering is ook wel eens de hulp ingeroepen van een architect van beteekenis om uiterlijk een goed resultaat te verkrijgen, zoodat zelfs het bouwblok in Amsterdam, dat misschien wel het meest bekend is bij stadgenoot en vreemdeling door zijn opvallend en zeer ongewoon uiterlijk, er een is van een partikulier bouwer, voor wien een architect de gevels ontwierp. Wij bedoelen natuurlijk het blok aan het Spaarndammerplantsoen uitgevoerd naar ontwerp van den architect M. de Klerk.
Maar veel gevallen van dien aard zijn mij toch niet bekend. Gewoonlijk teekent de bouwer voor één perceeltje een min of meer geslaagde gevel (of hij laat het heele geval teekenen door een of andere beunhaasarchitect) en repeteert die gevel zooveel malen als hij huizen bouwt. Is de bouwer bijzonder kunstzinnig aangelegd dan wordt meestal gewerkt met variaties van het uiterlijk van de zolderverdieping, als daar zijn: topgevels en dakvensters. Allerjammerlijkst wordt het wanneer men meent de eentonigheid te moeten bre-

*) In het volgend nummer van het Weekblad zal nog worden opgenomen een losse plaat behoorend bij dit opstel.

Groep perceelen aan de Laingsnekstraat te Amsterdam voor Patrimonium.
Architecten Kuipers en Ingwerden.
In 't midden de toegang tot inpandige gemeentescholen.

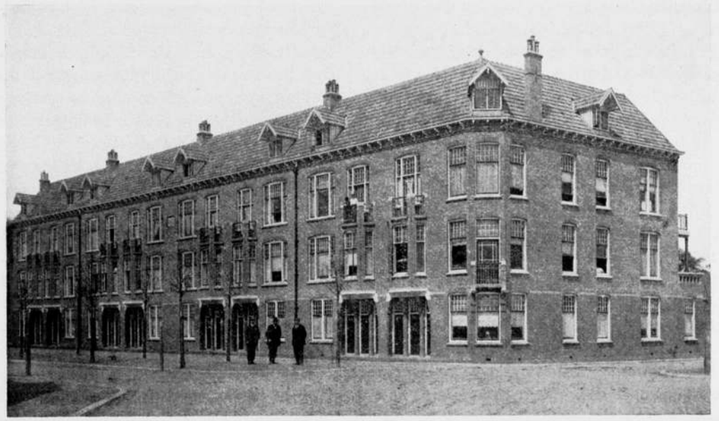

Woonhuizen aan de Poortlandlaan te Delft. Particuliere bouw naar ontwerp van Mels J. Meyers.
Voorbeeld van huizen ook met drie woningen en elke woning met eigen toegangsdeuren aan straat.

Blok woonhuizen aan het Oosteinde hoek Oranjestraat te Delft. Particuliere bouw in de plaats van gesloopte krotten naar ontwerp van Mels J. Meyers.

ken door te werken met gevels telkens in steen van andere kleur, hardgeel, leerkleur, hardrood, enz. zoodat zoo fel mogelijk perceeltje naast perceeltje is geplaatst, alsof men met den meesten nadruk wou te kennen geven, dat men toch vooral niet denken moet, dat de eene stapel woningen op een breedte van zooveel meter, ook maar in het minst iets te maken heeft met de daarnaast gelegen stapels van precies gelijke breedte, die elk na voltooiing misschien reeds een anderen eigenaar krijgen, in elk geval op zich zelf afzonderlijk handelsartikel zijn. Het mag dus wel erg eerlijk zijn dit in het uiterlijk goed te doen uitkomen, maar 't is er niet minder leelijk om. Waaruit zou kunnen blijken dat er in een verkeerd vertoon van eerlijkheid ook in de bouwkunst, of moeten we hieruit besluiten, dat hieraan het leelijke karakter van het woonhuis als massa-handelsartikel wordt gedemonstreerd?

We behoeven er wel niet op te wijzen, dat wij geenszins bedoelen te zeggen, dat daarom juist alle bouw door architecten ontworpen altijd even goed geslaagd mag worden genoemd. Vooral de aaneengesloten blokken hoogbouw, zijn niet het meest dankbare onderwerp voor den architect. De aaneenschakeling van toch feitelijk afzonderlijke woonhuizen met smalle gevels, waarin een vereischt raamoppervlak, dat maar weinig gevelvlak overlaat, deze te vereenigen tot rustige, krachtige, massale blokken, vereischt juist zeer bijzondere kwaliteiten. 't Kan zelfs zijn, dat geeischt wordt door de lastgeefster, dat de afzonderlijke perceeltjes op enkele uitzonderingen na, alle gelijk moeten zijn. Maar ook al worden verschillende woningtypen afwisselend toegepast dan nog is een meesterhand noodig om een eenigszins bevredigend geheel samen te stellen. De architect zal daarbij ook gaarne afwisseling in de hoogte der bebouwing brengen door enkele partijen een verdieping hooger te maken dan de massa. Maar in den regel zal het opdracht gevende vereenigingsbestuur vinden, dat dit weinig overeenstemt met het belang, dat het te behartigen heeft.

Ook in ander opzicht openbaart zich die tegenstelling. Het bestuur van de Vereeniging van belanghebbenden, de toekomstige bewoners (integenstelling tot de Vereenigingen van „belangstellenden" d.z. meer gegoeden, die de woningen willekeurig verhuren en waarbij dus van wenschen van toekomstige bewoners geen sprake kan zijn) zal zooveel mogelijk „vrije" woningen verlangen en overigens een zoo klein mogelijk aantal woningen bereikbaar langs denzelfden trap. Wanneer geen gemeenschappelijke buitentrappen gemaakt worden, beteekent dit bij vierverdiepingbouw in den regel: de benedenwoning vrij en de drie bovenwoningen „op één trap". Particuliere bouwers maakten zelfs herhaaldelijk perceelen waarbij ook de woning I-hoog een vrijen toegang heeft, dus met drie deuren naast elkaar per perceel. Een gevolg natuurlijk van het gebleken verlangen der huurders, waarmee zij scherp rekening houden. Maar het beteekent dat het bouwwerk in de benedenverdieping bijna geheel doorbroken wordt en bijna geen

gevelvlak overblijft, zoodat de bovengevel voor het oog dus bijna zonder steun schijnt. Het is dus alleszins verklaarbaar, dat de architect gaarne al die toegangen zooveel mogelijk vereenigt. Dit is te bereiken op tweeerlei manier: door zooals bij het eerste blok onderwijzerswoningen (pag. 218) en bij de blokken van de vereeniging „De Arbeiderswoning" (pag. 219) acht gezinnen (voor vier woningen links en vier woningen rechts) denzelfden deur binnen te doen gaan (dus zes woningen over één trap); of de, vooral in den Haag veel gebruikelijke ingebouwde steenen buitentrappen toe te passen, gemeenschappelijk voor de bovenwoningen van twee perceelen. In Amsterdam is dit systeem toegepast bij „Patrimonium" (Schinkelbuurt(en „Zuid" (Trompstr.) en op afwijkende manier ook bij „'t Oosten"(Ind. buurt). In den Haag, waar drie verdiepingbouw gebruikelijk is, bereikt men er mee, dat alle woningen „vrij" zijn, omdat de woningen I en II hoog op het buitenbordes ingaan. Hetzelfde werd op gelijke wijze bereikt bij de genoemde Patrimoniumwoningen. Die steenen buitentrappen zijn echter, door tekort aan ruimte, tamelijk stijl, en dus vooral bij regen, sneeuw en vorst, niet zonder gevaar. Zoo staan ook hierbij voor- en nadeel tegenover elkaar. De hierbijgaande afbeelding van een particulier woningenblok aan de Poortlandlaan te Delft geeft een rij gelijke perceelen elk met drie woningen boven elkaar en elke woning met eigen toegangsdeur, En deze drie deuren dan vereenigd in een portiek. Een andere afbeelding van een blokje lage huisjes te Delft. in de oude stad, bestaande uit twee kleine éénge zinshuisjes en twee perceeltjes met beneden- en bovenwoningen, doet zien hoe van de laatste ook weer drie toegangen in één portiek vereenigd zijn.

Slechts bij uitzondering komen er zulke onopzettelijke onderbrekingen voor als poortdoorgangen toegang gevend tot een of ander binnenterrein of „hof", waarvan dan dankbaar wordt partij getrokken.

De massabouw, zal daarom slechts in de bekwaamste handen een architectonisch bevredigend resultaat kunnen geven. Meer in 't bijzonder geldt dit voor de hoogbouw: de opstapeling van allemaal evenhooge gelijke etage woningen. Want ook in dat opzicht zal de laagbouw het winnen van den hoogbouw. Toch kan in alle massabouw der vereenigingen blijven uitkomen het karakter van de eenheid die de bewoners aan elkander bindt, der samenwerking, die de oprichting van het woningen complex mogelijk maakte; kan het dus in zijn uiterlijke verschijning de uitdrukking zijn van een zekere eenheid van belangen tegenover de buitenwereld. En wanneer nu een blok als dat aan het Spaarndammer plantsoen dienzelfden indruk maakt, dan is die indruk feitelijk onwaar. Hiermee wordt niet bedoeld iets onaangenaams te zeggen. Het is vanzelf sprekend dat de bekwame architect zijn bouw, ook de massawoningbouw, ondanks het cellenkarakter, behandelt als eenheid. Maar het moet in dit verband noodzakelijk herhaald worden: de woonhuizen die het eigendom zijn van een particulier zijn elk op zich zelf handelswaar.

En de heele groep, vandaag nog in één hand, kan morgen verschillende eigenaars hebben. En dan is er overmorgen één van die eigenaars die om de een of andere reden gaat verbouwen, en dan, wendt de architect die de huizen ontwierp zich maar liever af als hij daar later soms noodzakelijk eens langs moet.

Ook met 't oog daarop blijft het dus gewenscht dat er steeds meer en in massa vereenigingsbouw tot stand komt, van een gehalte zoogoed, dat wij het aanschouwend, vervuld zullen zijn van dankbaarheid dat het onmogelijk zal wezen dat het vermeende belang van één of andere toevallige bezitter van een afzonderlijk huis, zou kunnen leiden tot een algeheele misvorming. Want het is niet de minst goede zijde aan den bouw met Rijksgeld dat dit daarbij onmogelijk is.

In het vorig opstel is een fout blijven staan. Op pag. 2 staat, dat de Arnhemsche Verschuerwijk is van 1892. Dit moet zijn 1912.

JURY-RAPPORT

OVER DE PRIJSVRAAG VOOR EEN KERKGEBOUW DER NED. HERV. GEMEENTE TE NIEUW-LEKKERLAND.

Van de jury, bestaande uit de heeren C. N. van Goor, Oc. A. Punt en Herm. van der Kloot Meyburg ontvingen wij een uitvoerig juryrapport over deze prijsvraag, waarvan wij de inleiding en bespreking der bekroonde ontwerpen hier laten volgen. De motto's der 51 ingekomen ontwerpen werden reeds in het vorig nummer van het B. Weekblad vermeld.

De Jury was van meening, dat het karakter van het te stichten gebouw in de eerste plaats moet zijn: eenvoudig, ook al ware het niet dat reeds de betrekkelijk geringe geldmiddelen zulks noodzakelijk maakten. Eenvoud toch zoowel in het in- als het uitwendige van het gebouw is gewenscht omdat eenvoud een der kenmerken is van de uitoefening van den Eeredienst waartoe het kerkgebouw is bestemd en een rijke ontwikkeling niet in overeenstemming zou zijn met de opvattingen van de leer die hier zal worden verkondigd. Bovendien dragen ook de bouwwerken der omgeving, waarin het kerkgebouw zal worden geplaatst, een uitgesproken karakter van eenvoud, wat trouwens op 't platteland in 't algemeen het geval is en waarin een van de kenmerkende verschillen ligt tusschen de bouwkunst in de stad en die op het land. In de stad kan een rijke vormenspraak en een ruime toepassing van kostbare materialen soms noodzakelijk zijn, de landelijke bouwkunst zal echter vóór alles van groote ingetogenheid moeten zijn om de harmonische schoonheid van dorps- of landschapsbeeld niet in gevaar te brengen. Zakelijkheid, duidelijkheid en klaarheid zijn steeds de voornaamste eigenschappen geweest der landelijke bouwkunst; deze factoren liggen niet alleen het boerenhuis maar ook het kerkgebouw ten grondslag. Geen te ver gedreven ontleding, geen vormen, die niet door de samenstelling worden vereischt, geen opsmuk van verdacht gehalte, maar breede opbouw, krachtige detail-

leering en karige toepassing van versieringen was de grondtoon der landelijke bouwkunst uit den tijd toen het natuurlijk gevoel voor schoonheid bij den buitenman nog niet door valsche voorlichting was vertroebeld en wansmaak nog niet op het platteland was doorgedrongen. Zoo bij de woning, zoo ook bij het kerkgebouw uit dien tijd, dat steeds door eenvoud en soberheid imponeert. Daarom passen die dorpskerken altijd zoo goed in hun omgeving en voelden de dorpsbewoners er zich tot aangetrokken en er mede vertrouwd als met een vriend die van de zelfde natuur, de zelfde aard is, als zij zelf. Zij stonden er niet vreemd tegenover maar zagen er met vertrouwen doch ook met eerbied tegen op, omdat zij als bij ingeving gevoelden dat de ernst en de kracht die er van afstraalt, de diepe grond van het Christelijk geloof symboliseert.

Met deze schoonheidsmanifestatie voor oogen en door voorafgaande overwegingen geleid, heeft de jury zich bij de beoordeeling van de talrijke en soms zeer verdienstelijke ontwerpen, op het standpunt geplaatst dat de schoonheid van het te stichten gebouw voornamelijk zal moeten berusten op juiste massa-werking en krachtige teekening, gepaard aan zuivere verhoudingen en aangename lijnen, doch niet op overdreven accentueering van onderdeelen en versieringen die in deze wijde omgeving toch niet tot hun recht zouden komen.

Getoetst aan deze opvattingen bleken er onder de inzendingen verscheidene te zijn die alleen reeds door hun tè overdadige detailleering niet voor de bekroning in aanmerking konden komen, afgezien nog van de vraag of zij voor den gestelden bouwsom zijn uit te voeren. Meerdere ontwerpers toch hebben zich niet voldoende ingedacht in de sfeer waarin het gebouw zal worden opgenomen en een kerk ontworpen, die misschien als stadskerk zeer geschikt zou zijn doch de eigenschappen van een bescheiden dorpskerk mist en onmogelijk in deze omgeving kon harmonieeren. Hoeveel verdienste zulke ontwerpen op zich zelf beschouwd ook mogen bezitten, acht de jury ze voor uitvoering ter bestemder plaatse geenszins geschikt.

Als gevolg van deze beschouwingen is de Jury ertoe overgegaan de ingekomen ontwerpen te schiften en in de eerste plaats die ontwerpen welke wegens gebrek aan voldoende aesthetische qualiteiten niet voor bekroning in aanmerking kunnen komen, terzijde te leggen.

Bij een tweede en derde schifting heeft de Jury uitgelezen de ontwerpen die, ofschoon niet zonder verdienste, voor haar opvatting toch niet geëigend zijn tot uitvoering te worden gebracht, omdat zij geen juiste aanpassing bij de omgeving verzekeren, of veel te kostbaar zijn van ontwikkeling of wel gebreken vertoonen, 't zij van aesthetischen aard die niet kunnen worden gedoogd.

Ten slotte bleven over acht ontwerpen onder de motto's: Elshout; Cultus; 1618—1619; Marr; Georgina; B.; P. P. P.; en Nelly, waarvan met algemeene stemmen de eerste prijs werd toegekend aan het onwerp motto: P. P. P., de tweede prijs aan motto: Cultus, waarvan de voorgevel een zeer groote verdienste bezit en de gedeelde derde en vierde prijs aan de ontwerpen motto: 1618—1619 en motto Mara, de eerste wegens de origineele architectuur, de tweede wegens de karakterestieke oplossing van het interieur.

Bespreking der bekroonde ontwerpen.

Motto *Cultus*. Een zeer goed ontwerp, dat een frissche geest ademt, doch wel wat ruim van opzet is. Het plan is goed doordacht en praktisch samengesteld. De ruimte-ontwikkeling is eveneens bevestigend terwijl de preekstoel wand zeer aantrekkelijk is. In het uitwendige is het vooral de voorgevel, die het best is geslaagd en aan een zeer goede vormgeving een verdienstelijke toepassing van baksteen paart, wat vooral in de detailteekening goed tot uiting komt. In vergelijking met den voorgevol is de zijgevel echter teleurstellend; de sprongen naast den toren werken eenigszins storend terwijl vorm van de ramen wat gezocht en niet fraai is. Het teekenwerk is zeer knap.

Motto. *1618—1619*. Ofschoon een dwarsbouw in het onderhavige geval geen aanbeveling verdient is de wijze waarop het plan is opgelost, wel geslaagd. Alleen is de achterbouw wat los van het geheel. Ook zullen de ijzeren trekstangen, die schijnbaar willekeurig uit het plafond te voorschijn treden, storend werken. De preekstoel staat te veel op zich zelf en had meer in de architectuur kunnen worden opgenomen. De gevel-architectuur is origineel ofschoon niet geheel van eenige gezochtheid vrij te pleiten.

Motto: *Mara*. De planindeeling is goed, behoudens de portalen, die te bekrompen zijn, en de achterbouw die niet voldoende samenhang bezit. Het interieur is zeer verdienstelijk door de karakteristieke boogverdeeling ter vervanging van de spanten. Ook het uitwendig is buitengewoon eenvoudig van opzet en maakt in het totaalbeeld een gunstigen indruk, doch bij nadere beschouwing vertoonen zich enkele gebreken. Zoo is de op zich zelf aardig gevormde toren te zwak van bouw en zijn de zijgevels wat nuchter, mede door de minder fraaie raamvormen.

Motto: *P. P. P.* De planindeeling is in alle opzichten zeer goed; de kerkruimte is aangenaam van vorm, de preekstoel met de ruimte van ceremonieele diensten origineel opgelost, de ingangen praktisch en weldoordacht, ook wat betreft de uitmonding van de galerijtrappen. Het in- en uitwendige is sober van vorm doch karakteristiek en goed van verhouding met zeer fraaie details die uit geringe middelen zijn opgebouwd. De toren alleen zou, van terzijde gezien, iets forscher kunnen zijn. Jammer, dat de perspectief eenigszins misteekend is; in werkelijkheid zal de indruk gunstiger zijn. De wijze van teekenen is loffelijk en verraadt een groote vaardigheid met de pen.

Motto: *Nelly*. Dit ontwerp is blijkbaar van denzelfden ontwerper als motto: Mathijs, waarmede het zeer veel overeenkomst heeft, behoudens in een gedeelte van het plan, dat nu wat eenvoudiger is geworden. Door weglating van de kruisarmen heeft het ontwerp aanzienlijk gewonnen ook in het uitwendige, dat nu compacter is. Voor het overige geldt wat bij de bespreking van motto Mathijs is gezegd.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD

ORGAAN VAN DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST M.B.V.A. VAKVEREENIGING VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN

Commissie van Redactie: J. GRATAMA, C. J. KRUISWEG en J. B. VAN LOGHEM : : :

eventueelen tijd van indiensttreding vóór 15 November jl. tot Z. H. E. G. had te wenden.

Naar aanleiding van deze annonce werd aan den Commissaris der Koningin door het Bestuur der Maatschappij een schrijven gericht, dat in het B. Weekblad werd gepubliceerd en waarop wij hier dus niet terug behoeven te komen.

In verband met dit geval werden door den heer Krop aan Ged. Staten (zoo lezen we in de Leeuwarder Courant van 22 Januari ll., ons welwillend door een der leden toegezonden) in de vergadering van Provinciale Staten van Friesland de volgende vragen gesteld:

1. Zijn Ged. St. overtuigd, dat, wanneer zij op de aangegeven wijze een bouwkundige hebben geëngageerd of engageeren zullen, het esthetisch gehalte der gebouwen van het electriciteitsbedrijf gewaarborgd wordt?

2. Zoo neen, zijn zij dan bereid de manier, waarop zij te werk zijn gegaan, te herzien en ter zake advies in te winnen van de vereenigingen van architecten in ons land, te weten: Architectura et Amicitia; de Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst en de Bond van Nederlandsche Architecten?

Deze vragen zijn thans met de daarbij behoorende toelichting in druk verschenen. In de toelichting zegt de heer Krop tot zijn vragen te zijn gekomen uit belangstelling in de bouwkunst.

Er is in de laatste jaren een herleving van de bouwkunst te constateeren, die zich op allerlei wijzen uit. Zonder invloed op het gedrag van de overheid is een en ander niet gebleven.

Het is bekend, dat art. 28 van de Woningwet voor gemeenten met meer dan 10.000 inwoners of wier inwonertal de laatste 5 jaar met minstens 20 pCt. is vermeerderd, de vaststelling van een uitbreidingsplan eischt.

De Woningwet had oorspronkelijk alleen een sociaal-hyhiënische strekking. Maar een 5-tal jaren geleden heeft de gemeente Laren de strekking uitgebreid door bij het bouwplan ook esthetische eischen in acht te nemen.

Zij stelde daartoe een z.g. Schoonheidscommissie in, in overeenstemming met het advies van deskundige vereenigingen. Dit voorbeeld is door verscheiden groote gemeenten gevolgd, als daar zijn Amsterdam, Dordrecht, den Haag, Utrecht en ook Leeuwarden.

In Leeuwarden is onlangs zelfs een hooger-beroeps-college voor deze zaken ingesteld, waarvan de leden zijn aangewezen door de Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst, Heemschut en den Bond van Nederlandsche Architecten.

De heer Krop haalt dan nog verschillende andere voorbeelden aan van de wijze, waarop thans gestreefd wordt naar verkrijging van esthetische waarde bij woning- en stedenbouw. Overal wordt het groote belang der bouwkunst thans erkend.

Zou men daartegenover moeten aannemen — vraagt hij verder — dat deze erkenning bij het dagelijksch bestuur van onze provincie niet bestond?

Dat lijkt mij niet doenlijk.

In de eerste plaats al niet, om dat het college van Gedeputeerden iemand in zijn midden telt, die eerelid is van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst.

Maar in de tweede plaats wijs ik op de adviezen, die door het college zijn uitgebracht over de punten 41 en 60 van de agenda dezer zitting, n. l. de restauratie van de Waterpoorten te Sloten en het behoud van het Princessehof te Leeuwarden.

Uit deze adviezen blijkt voldoende, dat het college tegenover den bloei van de bouwkunst geenszins onverschillig kan staan. Toch is de wijze, waarop het een bouwkundige heeft opgeroepen voor het ontwerpen der gebouwen van het electrisch bedrijf blijkbaar verre van gelukkig.

Het betreft hier een werk, dat mogelijk niet minder dan een half millioen zal moeten kosten. En zien wij nu eens wat „De Bouwwereld" van 1 November 1916 zegt over de advertentie, die ik in mijn vragen heb gememoreerd,

Na op het plaatsen van de advertentie te hebben gewezen, schrijft het blad:

„Dat belooft niet veel goeds voor het esthetisch gehalte der provinciale electriciteitsgebouwen. Immers wij vreezen, dat architecten zich niet zullen aangetrokken gevoelen door deze advertentie, die hen uitnoodigt zich „met duidelijke omschrijving van vroegeren en tegenwoordigen werkkring, opgave van uitgevoerde werken, leeftijd, verlangd salaris en eventueelen tijd van indiensttreding" vóór 15 November a.s. tot den Commissaris te wenden. Uit een dergelijke oproep kan niet anders worden afgeleid, dan dat de bedoeling is om aan den gezochten bouwkundige een ondergeschikte plaats aan te wijzen.

Het had op den weg der provincie Friesland gelegen om het ontwerp van een zoo belangrijk bouwwerk als de electrische centrale op te dragen aan een erkend bouwmeester. Voor de uitvoering had zij dan een ambtenaar aan haar dienst kunnen verbinden. Op die wijze had de provincie de noodige waarborgen kunnen krijgen van een goed bouwwerk. Daar waarschijnlijk de bouwer der centrale ook wel de transformatorengebouwtjes zal ontwerpen, die, als zij niet geslaagd zijn, het geheele gewest kunnen ontsieren, is het van bijzonder belang, dat inderdaad een ook in esthetisch opzicht volkomen bevoegd persoon wordt aangesteld. Kostbaarder behoeft de bouw er waarlijk niet door te worden. Wij hebben niet te zeggen, dat juist industriegebouwen uitermate karakteristiek kunnen worden, mits een goed ontwerper ze maakt. Het lijkt ons zeer de vraag of de provincie, die door het uitschrijven der advertentie aan zich zal verbinden.

De Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst stemt met dit oordeel volkomen in. Blijkens haar orgaan, het „Bouwkundig Weekblad" van 9 December j.l., heeft zij dan ook ter zake een schrijven aan den voorzitter onzer vergadering gericht.

En nu vraag ik mij af. Hoe zijn Gedeputeerden tot hun verkeerde methode gekomen, om een uitdrukking van „De Bouwwereld" te bezigen?

Mogelijk zijn zij destijds argeloos te werk gegaan, in gemoede overtuigd volkomen den juisten weg te volgen.

Is dit het geval, dan verwacht ik, dat zij na de eenstemmige kritiek uit de deskundige wereld zullen erkennen, dat zij zich hebben vergist.

Maar het kan ook zijn, dat Gedeputeerden bewuster hebben gehandeld. Dat zij n.l. nadrukkelijk hebben gevolgd eenig advies van onzen electrotechnicus.

Dan rijst echter de vraag of wij hier niet te doen hebben met een uiting van den strijd om de leiding, die bij den bouw van groote inrichtingen dikwijls tusschen de technici en de architecten bestaat.

Voor mij is het niet twijfelachtig, aan welke zijde wij ons in dit conflict hebben te stellen.

„Bouwkunst", heeft in een redevoering te Leeuwarden uitgesproken, onlangs de heer v. d. Kloot Meijburg gezegd, „bouwkunst is niet alleen een techniek, een kunst van samenstelling, maar een kunst van schoone samenstelling".

Terwille van de schoonheid moeten wij dus staan aan den kant van den architect.

Dit heeft, bij mijn weten, niet één enkel nadeel.

Immers de bouwkundige, die bij zijn plannen de technische eischen van de inrichting, welke hij bouwen moet, zou willen verwaarloozen, is, ook al blijkens de aangehaalde uitspraak van den heer v. d. Kloot Meijburg, den naam van architect niet waardig.

Van deze eischen gaat juist de ware bouwmeester uit.

Maar zoo doende weet hij iets schoons te scheppen, terwijl wij bij de bouwkundige leiding door een technicus, die zekerheid geenszins bezitten.

De heer Krop eindigt met de hoop uit te spreken, dat het antwoord van Ged. Staten van dien aard mag zijn, dat hij aan zijn opmerkingen niets meer zal hebben toe te voegen.

Mededeeling van de Permanente Prijsvraag-Commissie.

De P. P. C. is voor 1917 samengesteld als volgt:

P. J. Houtzagers, Voorzitter, Paul J. de Jongh, Secretaris (*), P. G. Buskens, Lid.

(*) Reguliersgracht 120 Amsterdam.

Transformatorenhuisje te Aerdt, Gelderland.

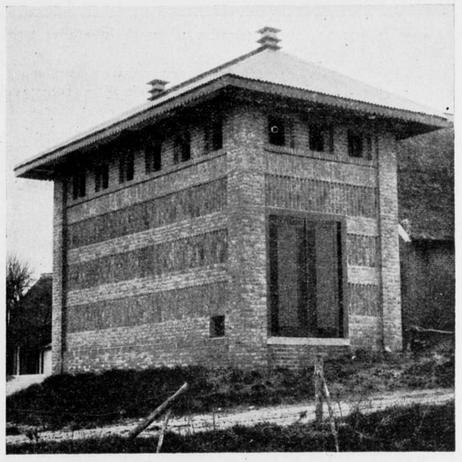

G. Versteeg, Architect.

TRANSFORMATORENHUISJE TE AERDT (GELDERLAND).

Dit gebouwtje is in den afgeloopen zomer gebouwd voor de N.V. Geldersche Electriciteitsmaatschappij; het staat op de dijkglooiing van den weg naar Pannerden, ter hoogte van het Aerdtsche veer, een voor de meeste lezers vermoedelijk onbekende omgeving, die niettemin behoort tot de mooiste van ons land. In Zevenaar uit den trein stappend, is de tocht per fiets over Oud-Zevenaar en verder met de pont over den ondiepen, niet meer te bevaren, maar prachtig begroeiden ouden Rijn, een van de mooiste uitstapjes, die men zich denken kan. Het gezicht op Hoog Elten is het imposantste, wat men in Nederland aantreft. Het tijdroovende van reisjes naar zoo'n afgelegen werkje, wordt door het natuurschoon ruimschoots beloond, de belooning volgens de honorariumtabel valt daarbij in het niet!

Het transformatorenhuisje is ingericht voor 6 cellen aan de voorzijde, — waarvoor de ijzeren deuren, — de cellen aan de achterzijde liggen aan een gang. Voor dezen gang was het noodig de deur in den zijgevel uit het midden te plaatsen, voor de dubbele deuren aan de andere zijde was dit ook noodig. Hierin werd aanleiding gevonden de buitenmuren zeer sterk horizontaal te verdeelen in de verwachting, dat hierdoor de aesthetische nadeelen der onregelmatige plaatsing der deuren in de zijgevels het best zouden worden geneutraliseerd. De gevels zijn halfsteensspouwmuren van miskleurige klinkers met terugliggende voegen. De kleuren van het schilderwerk zijn geel en zwart.

Bouwsom f 2500.—, aannemer G. Verkerk te Aerdt.

Arnhem, 22 Jan. 1917. G. VERSTEEG.

PORTLAND-CEMENTSPECIE VOOR WATERDICHT METSELWERK?

Voor bovenstaand onderwerp thans de aandacht te vragen van den lezer van het Bouwkundig Weekblad, zeker aan belangrijker zaken daarin gewoon, lijkt een nog al-gewaagde onderneming. Een geval aan de praktijk ontleend, geeft mij echter aanleiding hiertoe en vermoedelijk wordt daardoor dit onderwerp van praktisch-technischen aard iets aantrekkelijker.

De vraag, die ik wensch te stellen is deze: *Kan in P.C waterdicht metselwerk gemaakt worden en wat moet daarvoor de specieverhouding zijn?* De bedoeling is minder mijn persoonlijke meening te zeggen, dan wel een antwoord op die vraag uit te lokken van te dezer zake meer bevoegden. Het komt mij voor, juist in dezen tijd, waar de bouwmeester zoo dikwijls met bijzondere eischen van spoedbouw, doorbouwen 's winters, etc. heeft rekening te houden, dat hij het gebruik van een spoedig versteenende (juister opstijvende) specie, óók bij waterdicht werk, niet zal kunnen missen. Om een der redenen, als bovengenoemd, werd door mij voor waterdichte en spoedig zwaar te belasten keldermuren, geen tras- doch P.C.specie voorgeschreven, nl. 1 P.C. (Dyckerhoff) 2 zand en een weinig (hoogstens $^1/_5$) schelpkalk. Een menging, die voorzoover mij bekend, nog al eens wordt toegepast, hetzij dan met meerdere toevoeging van schelpkalk of geheele weglating daarvan. Nu deed zich het onaangename feit voor, dat deze keldermuren niet dicht bleken te zijn; één der muren — $3^1/_2$ steen dik — liet zelfs nog eenig water door. Het werk was in daggeld uitgevoerd, reden om te knoeien was er niet en voorzoover ik heb kunnen nagaan, is er ook niet geknoeid. De aannemer had echter geen gelde-

Patrimoniumshof te Rotterdam. Architect A. K. Kruithof Azn.

lijke verantwoordelijkheid voor de waterdichte oplevering, de fout werd nu in de specie gezocht nl. in het voorschrift door den architect gegeven. De besteder beweerde op grond van genomen informatie, dat het *trasspecie* had moeten zijn. P.C specie was niet waterdicht! Aan een bekend proefstation liet ik enkele uitgehakte stukjes specie onderzoeken en voorzoover een onderzoek daarop mogelijk was, bleek de menging ongeveer overeen te stemmen met het voorschrift. De juiste qualiteit van de P.C. kon echter niet meer worden vast gesteld! Op mijn vraag en dit lijkt mij belangrijker, of een specie volgens genoemd voorschrift waterdicht moest zijn, gaf het proefstation een volkomen bevestigend antwoord, terwijl een deskundige, bekend op 't gebied van mortel-onderzoek, door den besteder geraadpleegd, het daarmede volstrekt niet eens was en zelfs verklaarde, dat een specie volgens dat voorschrift *lek* moest zijn.

Nu was m. i. de zaak rijp voor een onderzoek en uitspraak door een arbitrage-commissie, b. v. die voor de bouwbedrijven in Nederland ingesteld, opdat mannen van bekwaamheid en ondervinding hun oordeel zouden uitspreken! Een voorstel in dien geest had geen succes; de besteder wilde liever rechter in eigen zaak blijven en deelde mij mede, dat de vrij belangrijke kosten, noodig voor het nog waterdicht maken van de kelders — door mij toegezegd als de fout in het specie voorschrift lag — op het honorarium zouden worden gekort.

Onnoodig te zeggen, dat hiermede geen genoegen werd genomen. De zaak kwam niet verder en het technische van het geval bleef tevens onopgelost. Merkwaardig als tegenstelling met het bovenstaande, heb ik nog het volgende mee te deelen. Een aannemer, aansprakelijk gesteld op de gewone wijze voor de waterdichtheid van kelderwerk, vroeg de voorgeschreven tras-specie te mogen vervangen door P. C.-specie (1 P. C. 2 zand en ½ schelpkalk) en zulks, zooals nu gebleken is, met het beste resultaat. Vermoedelijk zijn aan 't bovenstaande nog vele voorbeelden toe te voegen, die alle voor het gebruik van P. C. pleiten. Ik kom nu op mijn eigenlijke vraag terug en waar sommigen nog altijd zweren bij sterke tras — en waarlijk niet alleen de ouderwetsche practici, getuige de deskundige bovengenoemd, anderen en vermoedelijk wel de meerderheid der bouwmeesters de P. C. specie hoog houden en soms prefereeren, daar is dunkt mij wel deze vraag gewettigd, wat kan daarvan de reden zijn?

Een geval als door mij genoemd — hoewel de juiste oorzaak van de ondichtheid nog niet is vastgesteld — zou eenige twijfel wekken aan de betrouwbaarheid der P.C. specie, indien niet zóovele gevallen wel met het verlangde resultaat daartegen over stonden! Ik vraag mij zelf af, speelt de geoefende hand van den metselaar bij het gebruik van P. C. specie een nog belangrijker rol dan bij trasspecie?; is de toevoeging van kalk in zeer geringe of iets ruimere hoeveelheid van invloed op de waterdichtheid of dient deze slechts ter bevordering van het volwerken?; en ten slotte, is de P. C. zelf de allesbeheerschende factor? Kan bij één zelfde verharding het éene merk P. C. *wel* en het andere merk *niet* waterdicht zijn? Natuurlijk zullen het zandgehalte en de volkomen dooréenmenging mede van het grootste

Blok woningen voor groote gezinnen aan de van Halstraat, van Beuningenplein enz. te Amsterdam. Architect K. de Bazel.
Elk perceel omvat 8 woningen met één gemeenschappelijken toegang.

Bij perceelen aan de Hasebroekstraat te Amsterdam van de Vereeniging „Amsterdamsch Bouwfonds". Architect J. E. van der Pek.
Elk woonhuis heeft twee toegangen: één voor de benedenwoning en de andere gemeenschappelijk voor de drie bovenwoningen.

Behoort bij het Bouwkundig Weekblad van 27 Jan. 1917. No. 4.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD

ORGAAN VAN DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST M·B·V·A VAKVEREENIGING VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN

Commissie van Redactie: J. GRATAMA, C. J. KRUISWEG en J. B. VAN LOGHEM : : :

begin is gemaakt, is er eenig belang bij, voor de taak, waarin op andere wijze niet wordt voorzien, deze instelling, die zeker voortreffelijke diensten heeft bewezen, voorloopig in stand te houden.
De ondergeteekenden veroorloven zich daarom met den meesten ernst bij Uwe Kamer er op aan te dringen, de groote belangen eener zuivere kunstoefening niet uit het oog te verliezen. Met het oog hierop verzoeken zij Uwe Kamer te bevorderen, dat het rapport der Commissie welke te dezer zake de regeering heeft geadviseerd, worde openbaar gemaakt, zoodat ook belangstellenden buiten Uwe Kamer daarvan kunnen kennis nemen. In afwachting daarvan achten zij het gewenscht, dat in deze zaak niet verder incidenteele beslissingen worden genomen, dat veeleer de te kwader ure aan de leiding der afdeeling K.W. onttrokken kunstscholen weder aan hare goede zorgen worden toevertrouwd, totdat eene definitieve regeling zal zijn verkregen, en dat intusschen door de instelling van een adviseerend college, deze afdeeling in alle zaken, het kunstonderwijs betreffende de noodige voorlichting kunnen vinden.
Het adres is onderteekend door de architecten: K S.C. de Bazel, dr. H. P. Berlage, S. de Clerq, Jos. Cuypers c.b.i., Jan Gratamab i. W. Kromhout Czn., J. Limburg, b.i., J. M. van der Mey en Jan Stuyt, de schilderes, H. J. Haverman, H. J. Haverman, R. N. Roland Holst en dr, Jan Veth, de beeldhouwers A. Hesselink, dr. Mendes da Costa en L. Zijl, de kunstnijveren C. A. Lion Cachet, Jan Eisenloeffel, W. Penaat en Corn. van der Sluys ende kunsthistorici dr. Jan Kalf, prof. dr. W. Martin, M. van Nollen, dr. A. Pit en prof. dr. W. Vogelsang.

Ook door den Raad van Bestuur der Academie van Beeldende Kunsten werd bij de Tweede Kamer een adres in verband met het bovenstaande ingezonden, dat wij hieronder afdrukken:

De Raad van Bestuur der Academie van Beeldende Kunsten te 's Gravenhage heeft met groote belangstelling kennis genomen van het aan Uwe Kamer door K. P. C. de Bazel c.s. gericht adres inzake het Kunstonderwijs.
De Raad van Bestuur meent Uwe Kamer niet onkundig te mogen laten van de goede gevolgen, die de plaatsing der Academie van B. K. onder de inspectie van het Middelbaar Onderwijs heeft gehad en is allerminst overtuigd, dat daardoor op eenigerlei wijze de artistieke opleiding der leerlingen in gevaar zouden komen.
Een teruggang tot den ouden toestand, waarbij de academie weder zoude komen onder de leiding van de afdeeling K en W. van het Departement van B. Z. zouden de Raad van Bestuur ten zeerste betreuren, vooral wanneer daarmede gepaard ging de instelling van een adviseerend College.
De Raad van Bestuur meent dan ook met sterken aandrang Uwe Kamer te moeten ontraden, gevolg te geven aan de wenschen hervat in het bovengengenoemde adres van K.P. C. de Bazel c.s.

Oproeping tot bijwoning der Alg. Vergadering van Obligatiehouders in de 4 pCt. geldleening, oorspronkelijk groot f 65.000 ten laste der Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, te houden op Dinsdag 6 Februari 1917 's middags om 2 uur in het gebouw der Maatschappij Marnixstraat 402 Amsterdam, ter voorziening in de vacaturen van twee commissarissen dier geldleening.
Obligatiehouders moeten om stem te kunnen uitbrengen hunne obligatiën of desbetreffende eigendomsbewijzen overleggen.

Namens het Bestuur der M. B. V. A.
J. WESSELIUS,
Secretaris.

Vervolg Vragenlijst Prijsvraag Karenhuizen.

14. *Vraag a.* Is de stichting bestand voor gehuwde of ongehuwde oude lieden? *b.* moeten de mannen en vrouwen gescheiden gehuisvest worden?
Antw. a. Voor beide categoriën; *b.* neen.
15. *Vraag.* Wordt een zolder-bergruimte vereischt?
Antw. Dit wordt aan den ontwerper overgetaten.
16. *Vraag.* Zijn ook de vloeren van de eerste verdieping en de trappen van cement-ijzer te construeeren, en met welk materiaal worden de trappen en de vloeren van gangen en W.C.'s belegd?
Antw. De ontwerper is vrij in de keuze dezer materialen met in achtneming van het bepaalde in art. 5.
17. *Vraag.* Mogen lichtopeningen zonder uitzicht in een op de westelijke erfscheiding staanden gevelmuur aangebracht worden?
Antw. Zie de betreffende bepalingen in het Burgerlijk Wetboek.
18. *Vraag a.* Moet er een deur ontworpen worden tusschen de twee vertrekken der tweekamerbehuizingen; *b.* moeten beide vertrekken in directe verbinding met den gang staan?
Antw. a. Ja; *b.* alleen het hoofdvertrek.
19. *Vraag.* Is het gewenscht de daarvoor in aanmerking komende behuizingen in directe verbinding te stellen met een eventueel te ontwerpen plaats of tuin?
Antw. De verbinding wordt niet gewenscht.
20. *Vraag.* Valt de rooilijn voor de beide straten, welke het terrein begrenzen, samen met de terreingrens?
Antw. Neen, er mag teruggebouwd worden.
21. *Vraag.* Moeten een- en twee-kamerbehuizingen in afzonderlijke groepen worden samengebracht?
Antw. Dit wordt aan den ontwerper overgelaten.
22. *Vraag.* Moet de wandelgang open of gesloten zijn?
Antw. Gesloten.
23. *Vraag.* Moeten de kosten van den bouwgrond niet in de stichtingskosten worden opgenomen?
Antw. Ja, de kosten bedragen f 4.50 per M².
24. *Vraag.* Moeten de kosten der assurantie niet 0,06 % der bouwkosten zijn in plaats van 0,06 %?
Antw. Ja, 0,06 %.
25. *Vraag.* Hoe breed is de afgeschuinde zijde op den hoek van de Krelagestraat?
Antw. 2,50 M.

Wijzigingen en aanvullingen van het programma.

Art. 2. De bepaling omtrent het onbebouwd blijvend gedeelte moet aldus veranderd worden: Langs de zuid-westelijke erfscheiding moet een gedeelte onbebouwd blijven ter oppervlakte van ten minste 1/4 van het terrein.
Art. 17. Aanvulling Eenheidsprijzen.
De eenheidsprijzen van die materialen, welke niet in art. 17 zijn opgenomen, stemmen overeen met die, voorkomende in Van Gendt's Bouwkalender 1914.

Verbetering van de beantwoording van Vraag 11.
De heer J. W. Hanrath verzoekt ons mededeeling te doen, dat de Ambachtschool te Alkmaar niet door hem alleen is gebouwd, maar in gemeenschap met den heer Leguit en dat hij zich niet kon vereenigen met het gegeven antwoord, dat naar zijn meening zou moeten luiden: Reis naar Alkmaar en oordeel zelf.

In het antwoord op Vraag *12 b.* moet gelezen worden 0,65 M. — A.P. in plaats van + A.P.

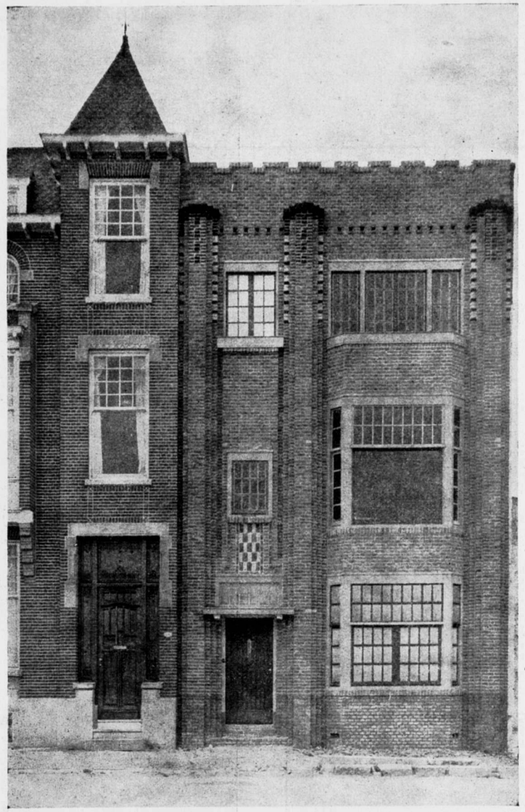

Gevelwedstrijd „Vredehof". 1e Prijs. Huis Kralingsche Plaslaan 27. Architect: J. Gratama.

JURY-RAPPORT

GEVELWEDSTRIJD VREDEHOF.

Nadat door de leden der Jury individueel opname der bebouwing van de Vredehofwijk was geschied, bleken voor nadere bespreking in aanmerking te komen de gevels der navolgende panden:
Prinses Julianalaan 4-6-77--84-86-88-90-94-96.
Oranjelaan 5-9, 13-21, 93-31.
Rozenburglaan 27-29-31-33-32-36-56-58-60-62-82-84.
Kralingsche Plaslaan 21-22-27.
In de hierop gevolgde vergadering vielen na nadere beschouwing bij stemming verscheidene der genoemde panden af en bleven over:
Prinses Julianalaan 84-86-88.
Oranjelaan 13-21 en 23-31.
Kralingsche Plaslaan 21-22-27.
Genaderd tot het toekennen der prijzen bleek bij stemming, dat geen der gevels een voldoende aantal stemmen kon verkrijgen om voor een 1sten prijs in aanmerking te kunnen komen.
Diensvolgens had er eene bespreking plaats over de verdeeling der prijzen. Eerstens of de eerste prijs in zijn geheel zou worden toegekend, tweedens of het beschikbare bedrag in drie gelijke prijzen zou worden verdeeld, welke vragen beide in ontkennenden zin werden beantwoord, waarna tot splitsing in drie prijzen resp. van f 400.— en twee van f 300.— werd besloten.
Vervolgens ontspon zich een principieel debat over de vraag of, terwijl in de voor bekroning in aanmerking komende gevels duidelijk tweeërlei richting in de architectuur zich openbaart, te weten een ultramoderne in de panden Kralingsche Plaslaan 21-22-27 en de meer conventioneele in de overige de eerste boven de laatste de palm zou wegdragen.
Na breedvoerige discussie sprak de Jury zich bij meerderheid uit voor den moed der overtuiging, waarvan de proeven der moderne architectuur getuigenis afleggen. De Jury waardeert in hooge mate de ernstige aesthetiek, welke in de strenge gevels met de logische toepassing van het platte dak op den voorgrond treedt.

Gevelwedstrijd „Vredehof". 2e prijs. Julianalaan 84 en 86. Architecten: de Roos en Overeynder.

Gevelwedstrijd „Vredehof". Prinses Julianalaan. Eervolle vermelding. Architecten: Hemmes en Millenaar.

Dit gevoegd bij de harmonische lijnen van de entreetrave van het pand Kralingsche Plaslaan 27 en de kleurschakeering van den baksteen, toegepast in den gevel deed de meerderheid der Jury besluiten voor bedoelden gevel een 1sten prijs toe te kennen ten bedrage van f 400.—.

Tot het toekennen van den 2den prijs genaderd zijnde, bleek de meerderheid de voorkeur te geven aan de gevels der panden Rozenburglaan 60-62 met hun eenvoudig karakter en de meer strenge architectuur vertoonende gevels der panden Prinses Julianalaan 84-86. Aan deze gelijkwaardig geoordeelde gevels werd mitsdien elk een 2de prijs van f 300.— toegekend.

Deze beslissingen met geringe meerderheid werden echter niet genomen dan nadat de gevels der panden Rozenburglaan 56 en Prinses Julianalaan 88 tot het laatste oogenblik mede voor bekroning in aanmerking waren gebleven.

Beide werden echter een eervolle vermelding waardig gekeurd. Ten slotte heeft de Jury besloten eenige gevels voor publicatie aan te bevelen.

Resume.

1ste Prijs. Kralingsche Plaslaan 27 arch. J. Gratama B.I.
2de ,, Rozenburglaan 60-62 arch. Heyink & van Vreeswijk.
2de ,, Prinses Julianalaan 84-86 arch. De Roos & Overeynder.

Eervolle vermelding.

Rozenburglaan 56 arch. M. E. Bruynzeel.
Prinses Julianalaan 88 Hemmes & Millenaar.

Voor publicatie aanbevolen:

Kralingsche Plaslaan 21-22 arch. J. Gratama B.I.

Rozenburglaan 27 arch. de Roos & Overeynder.
,, 82-84 arch. Jos. Margry.
Oranjelaan 23-31 arch. van Amstel, Jansen & Godron.

De Jury voornoemd,

W. KROMHOUT, Voorz.
P. G. BUSKENS.
W. COEPYN.
G. DIEHL.
A. J. TH. KOK.
D. B. LOGEMANN.
ALB. OTTEN.

Rotterdam, Januari 1917.

VOLKSHUISVESTING.

DE ARCHITECTEN EN DE WONINGBOUW

door MELS J. MEIJERS.

IX. De binnenruimte van het woningblok als gemeenschappelijke tuin.

Bij den particulieren bouw is het vanzelfsprekend dat van de afzonderlijke perceelen de benedenwoningen elk hun eigen erfje hebben. Van tuintjes kan men bij arbeiderswoningen moeilijk spreken omdat zelfs de simpelste tuinaanleg in den regel mankeert. De een doet er wat aan, de ander niets en de meesten niet veel. Geld mag het meestal niet kosten, en wat maak je zonder geld? Wat er noodig zou zijn voor goed onderhoud, zooals reeds het grind voor de paden, het is in een groote stad alles even duur. Sommigen houden weer liever kippen of konijnen in allerlei ongure of „artistiek" behandelde getimmerten. Maar de meesten laten de boel de boel. Waarbij dan nog komt, dat als dergelijke ruimten eenmaal een minder oogelijk aanzien hebben, het steeds erger wordt, omdat de bovenburen dan licht in de verleiding komen deze achtererfjes als vuilnisbak te gebruiken, en alles wat ze teveel hebben naar beneden te werpen. Het is de meer voorkomende averechtsche toepassing van het van Alphensche: „Aan een boom zoo volgeladen . . ." enz. En ook al zijn er dan hier en daar eenigszins onderhouden tuintjes onder, deze zijn steeds uitzondering en 't gezicht vanaf de bovenwoningen op de binnenruimte van een blok is dan ook in den regel alles behalve verkwikkend.

Het was dus als een groote verbetering te beschouwen toen sommige woningbouwvereenigingen te Amsterdam de zoogenaamde „Gemeenschappelijke tuin" invoerden. Het was de vereeniging „Rochdale", een van de oudste en werkdadigste te Amsterdam, destijds alleen open voor gemeente werklieden, later opengesteld voor alle personeel in openbare diensten en bedrijven, die reeds bij haar tweeden bouw, een blokgedeelte in de Indische buurt door den architect van der Pek gebouwd in 1911, de binnenblokruimte bijna geheel als gemeenschappelijke tuin deed inrichten. De benedenwoningen behielden slechts erfjes van plm. 2 Meter diep; een smal straatje langs het huis en een strookje zwarten grond langs het hek met grasrand.

Gevelwedstrijd „Vredehof". Eervolle vermelding. Rozenburgwal 56. Architect: M. E. Bruynzeel.

De architect van der Pek had de gemeenschappelijke tuin reeds eerder toegepast in den Haag in een arbeiderswoningencomplex in de Transvaalbuurt.

Geheel nieuw was het systeem trouwens ook in Amsterdam niet. Particulieren waren op hunne wijze

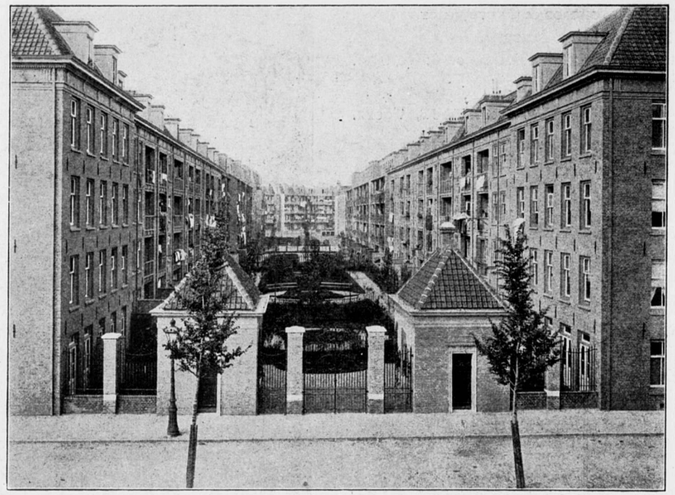

Gezicht op den gemeenschappelijken tuin van „Rochdale" in de Indische buurt.

reeds voorgegaan. Althans indien men hiertoe wil rekenen een toepassing als die van den bouwer Fransen, die achter zijn huurwoningen aan de Jacob Catskade een grooten tuin had aangelegd uitkomend achter zijn eigen woning aan de Nassaukade. In 1912 kwam tot stand het zoogenaamde Julianapark te Sloten, de zeer groote en royaal aangelegde tuin van den heer J. Boon, de eigenaar van het bekende geïllustreerde weekblad „De Prins", achter zijn huizen aan de Admiraal de Ruiterweg, waarop zijn huurders het schoone gezicht hebben, en naar ik meen ook vrije wandeling, ingaande door een overbouwde poort in de van Rijnstraat. Een tuin waarin zelfs een kleine vijver met fontein.

Een dergelijke toepassing zal bij particuliere eigenaars echter wel altijd een groote zeldzaamheid blijven en 't gevaar zal daar dan nog steeds bestaan, dat bij de eerste gelegenheid dat er veel geld is te maken van de betreffende grond, of reeds wanneer deze in andere handen overgaat, de zaak een al te spoedig einde vindt.

***

Rochdale heeft dit gemeenschappelijke tuin-systeem

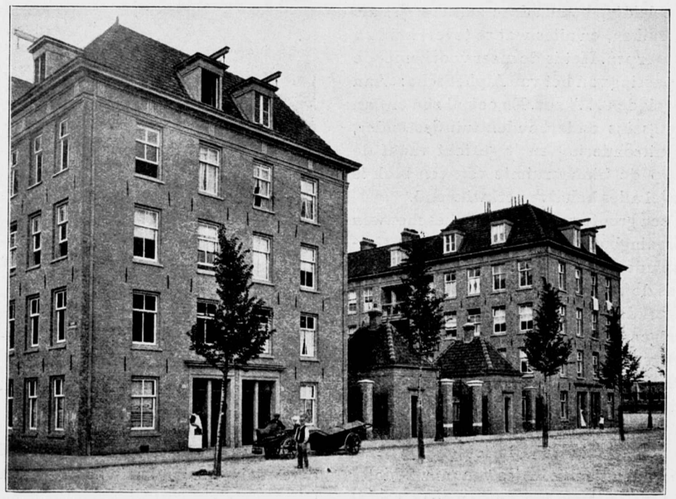

Toegang tot den gemeenschappelijken tuin van „Rochdale" in de Indische buurt. — Architect J. E. v. d. Pek.

Achterzijde van de perceelen Kanaalstraat No. 6—24 met gezicht op de binnenerven.

later telkens toegepast waar het mogelijk was, dus overal waar zij aan beide zijden van het blok de bebouwing in handen had en de binnen-blokruimte niet was bestemd voor een inpandige school. Behalve in de Indische buurt heeft zij er een in het blok tusschen Borgerstraat en van Lennepstraat, ook van den architect van der Pek en dat aan de Hasebroekstraat van den architect Noorlander.

In aansluiting aan het blok in de Indische buurt heeft de architect van der Pek voor de vereeniging „Amsterdamsch Bouwfonds" een dergelijk complex gebouwd waar ook de binnenruimte als gemeenschappelijke tuin is behandeld. Hier is terzijde een afgeschoten hoek als kinderspeelplaats ingericht: een zoogenaamde zandbak.

De „Algemeene" heeft het eerst in haar laagbouwcomplex in de Afrikaansche buurt een dergelijke tuin ingericht. Hier is bij den ingang een wachtershuisje, tevens vergaderlokaaltje en ook in een zijwaartschen hoek een kinderspeelplaats, terwijl anderzijds ook een werk- en bergplaats een goede plaats vond.

En ook in het kleinste blok over 't IJ is de binnenruimte

Binnenterrein van het blok tusschen de Frederik Hendrikstraat en de 1e Hugo de Groot dwarsstraat van de „Bouwmaatschappij tot verkrijging van eigen woningen".

Gemeenschappelijke tuin in het blok van de Vereeniging „De Arbeiderswoning" in de Hugo de Grootbuurt.
Architect Dr. H. P. Berlage.

tot zoo'n binnentuin ingericht, met in het midden een achtkant bergplaatsje.
Ook de Vereeniging „Patrimonium" heeft in haar blok in 't Schinkelkwartier een dergelijke tuin, maar daar konden door de tamelijk groote breedte van het blok de eigen tuintjes der benedenwoningen nog tamelijk ruim blijven. In dezen tuin vond, behalve een loodsje, ook een transformatorenhuisje een plaats. Verder heeft nog de vereeniging „'t Westen" in haar eerste blok, dat ook van zeer ruwe afmeting is, een dergelijke tuin; en is dat nog het geval bij de blokken van de vereeniging „de Arbeiderswoning" gebouwd door Dr. Berlage in de Indische- en de Hugo de Grootbuurt.

* * *

De ervaring opgedaan met deze „gemeenschappelijke tuinen" geeft stellig veel voldoening. Het geheele aanzien van de binnenruimte van het blok is schitterend in vergelijking van de blokken met de versnipperde eigen erfjes, welke veel overeenkomst hebben met schapenhokken op een veemarkt. Is de binnenruimte daarentegen behandeld als tuin-uit-één-stuk, dan alleen kan inderdaad van een behoorlijke tuinaanleg sprake zijn. En omdat de vereenigingen deze tuinen niet alleen behoorlijk laten aanleggen, maar ook zorgen voor goed onderhoud hebben de omwonenden altijd een fraai uitzicht. Zelfs al had men er geen ander nut van dan dit,

Kleine gemeenschappelijke tuin in een blok laagbouw van de „Algemeene" benoorden het IJ. Architecten Berlage en v. Epen

dan nog was dit ruimschoots voldoende om het systeem warm voor te staan.
In hoever dan van gemeenschappelijk gebruik sprake kan zijn: dit hangt veel van de menschen zelf af. Bij Rochdale is men al spoedig begonnen muziek- en zanguitvoeringen te geven, door arbeiders-orchest- en zangvereenigingen, bij welke gelegenheden de tuinen zijn opengesteld voor de niet-omwonende leden, terwijl de omwonenden vanaf hun eigen tuintjes en veranda's van een en ander kunnen genieten. Welk voorbeeld terstond gevolgd is door de „Algemeene".
Natuurlijk kan zoo'n tuin alleen opengesteld worden wanneer de omwonenden zorgen voor behoorlijk verantwoordelijk toezicht. Want het behoud van de goede aanleg en beplanting is en blijft hoofdzaak. Al het andere: het gedeeltelijk gebruik als kinderspeelplaats, de concerten en het bezoek zijn bijzaak en kunnen alleen worden toegelaten als de aanleg er niet onder lijdt.

* * *

Bij alle zijn de afscheidingen tusschen de eigen erfjes en den middentuin zoo weinig mogelijk in 't oogloopend laag gehouden, 't zij van open latwerk als bij „Rochdale", de „Algemeene", enz. hetzij van draden waarlangs een heg, als bij „Patrimonium".
't Spreekt vanzelf dat er van den tuinaanleg het meest te maken is, als die 'n flinke breedte heeft, dus bij groote blokdiepte, als de afstand tusschen de achtergevels niet al te klein is. Bovendien kan dan nog wat meer beschikbaar blijven voor de eigen tuintjes.
Bij de minste soort arbeiderswoningen, als b.v. die van „Het Westen" is het echter afdoende gebleken dat het volstrekt niet wenschelijk is die menschen tuintjes te laten van meer dan een paar Meter diep. De daar aanwezige eigen tuintjes diep ongeveer vier Meter worden bijna alle verwaarloosd.
Bij woningen voor iets beter gesitueerde arbeiders kan, wanneer de vereeniging de eerste aanleg goed in orde brengt, de diepte van de eigen tuintjes wel een ietsje ruimer worden genomen, maar men maakt die eigen tuintjes heel gauw te groot, althans wanneer men wil beletten dat het aanzicht van het geheel bedorven wordt. En dit in orde te hebben en te houden is hoofdzaak en alleen te bereiken door er zooveel mogelijk een niet verbrokkelde aanleg van te maken voor gemeenschappelijke rekening.
De foto's van gemeenschappelijke tuinen te Amsterdam, waarvan we hierbij reproducties geven, zijn nog genomen terstond na hun aanleg. Trouwens, ze zijn alle, evenals de vereenigingsbouw zelf, nog pas van de laatste jaren. Het spreekt van zelf dat na verloop van tijd, als de beplanting wat ouder zal zijn, als er hier en daar een flinke boom zal zijn opgegroeid, het aanzien nog sterk zal veranderen. Toch kan men wel reeds een indruk krijgen van wat het zal worden.
Hierbij sluit aan het kiekje op de tuintjes der eerste onderwijzerswoningen met hun houten tuinhuisjes en zeer doorluchtige tuinafscheidingen, om te doen zien dat ook de „eigen" tuin vriendelijker kan zijn dan de algemeen gebruikelijke hokkerige ruimten tusschen schuttingen.

WATERDICHT METSELWERK.

Naar aanleiding van het artikel „Portland-cementspecie voor waterdicht metselwerk" in het Bouwkundig Weekblad van 27 Januari l.l. van den Heer v. d. L. te Delft, meen ik, dat het werkelijk zijn nut kan hebben, dienaangaande een en ander uit practische ervaringen te vernemen.
Nog altijd toch is de ellende van „lekke kelderruimten" niet uit de wereld. Ook ik heb met kelders (8 tot 12 jaren geleden) wel eens een enkele keer onaangename ervaringen opgedaan. Naar aanleiding van enkele gevallen van lekke kelders heb ik toen nog al ernstig nagegaan wat daarvan toch de oorzaak kan wezen.
Immers, het bleek mij, dat in het eene geval een kelder goed waterdicht was en in een ander geval niet. Toch was in beide gevallen de bekende sterke trasspecie voorgeschreven en waren de muren en vloeren van dezelfde zwaarte en soort van steenen.
Ook heb ik een paar keeren reservoirs doen maken in gewapend beton (1 cement, 2 zand, $3^1/_2$ gezifte grint) en deze aan de binnenzijde doen afpleisteren in 1 cement $1^1/_2$ à 2 zand en beide reservoirs, thans 6 en 8 jaren oud, zijn steeds volkomen waterdicht gebleken.
Voor zoover mij bij ernstig onderzoek duidelijk werd, meen ik te mogen beweren, dat èn in sterke tras èn in portlandcementspecie uitstekend waterdicht werk is te maken, doch dat bijna altijd de oorzaak van lekkende kelders te zoeken is in: *a* minder goede bewerking en *b* onzuivere menging der specie.
Iedere architekt en ook iedere metselaar weet, dat een eerste vereischte is, dat de steenen goed schoon en goed natgemaakt moeten zijn; dat de steenen „vol en zat" in de specie worden weggelegd, dus volop omringd moeten zijn met specie en dat de steenen door geoefende metselaars worden gelegd, opdat er zoo min mogelijk tegen en op geklopt worde.
Als men dan bovendien het geluk heeft dat de put waarin de kelder gemetseld wordt, juist op maat en loodrecht kon worden gegraven, (wat hier in Zeeland dikwijls gemakkelijk gaat) zoodat de opgaande muren strak tegen de ontgraving (ook weer in de specie) kunnen worden aangedrukt en de metselspecie goed is toebereid, dan is het heusch niet zoo moeilijk een kelder goed waterdicht te maken.
Doch — er wordt zoo dikwijls tegen verschillende dezer eischen gezondigd en vooral het volop in de specie leggen der steenen laat nog al eens te wenschen over. En het beste toezicht is niet altijd in staat om alles te controleeren.
Vooral wanneer men — zooals hier nog al eens het geval is — kleine bouwwerkjes (b.v. van drie tot achtduizend gulden) heeft uit te voeren zonder dagelijksche opzichters. Ook in zake een goede speciebereiding heeft men het niet steeds in de hand, afdoende contrôle uit te oefenen.

Wanneer het werk wordt uitgevoerd door een nauwgezet, ernstig aannemer, die er prijs op stelt deugdelijk werk af te leveren, dan loopt gewoonlijk alles goed, vooral als men, vóór met het werk begonnen wordt, de verschillende eischen voor een goede bewerking nog eens bespreekt. Doch hoe dikwijls heeft men niet met minder degelijke aannemers te werken?

Al die bezwaren hebben mij aanleiding gegeven tot de volgende maatregelen:

1e. bij kelderwerken zeer nauwlettend toe te zien of te doen toezien op deugdelijke behandeling en speciebereiding;

2e. bij dergelijke werken altijd den aannemer te verplichten tot twee-jarige garantie voor waterdichtheid en

3e. wanneer de wateraandrang nog al sterk is, bovendien de keldermuren te doen bepleisteren met een laag cementspecie (1 cement 2 zand), dik 1 à $1\frac{1}{2}$ c.M. welke cementspecie met water aan te mengen, waarin ceresit is gemengd (1 deel ceresit op 12 deelen water).

Bij deze maatregelen heb ik mij de laatste jaren steeds goed bevonden. Wel kan een kelder (vooral bij sterken wateraandrang) lang zweeten, doch lekkende kelders had ik de laatste jaren niet.

Ik wil hierbij nog even opmerken, dat toepassing van „ceresit-water" mij steeds zeer goede resultaten gaf.

Hiervan mag ik zeker nog wel een paar staaltjes meedeelen.

In den nazomer van 1915 werd mij advies gevraagd voor het waterdicht maken van een grooten kelder in een huis, dat ± 10 jaren oud was. Bij onderzoek bleek mij dat deze kelder aan de binnenzijde er uitstekend uitzag, goed vlak en hard afgepleisterd, doch dat de twee buitenmuren zeer vochtig waren, zoodat het water met stralen er afliep. Na droogmaking bleek er in één week ± 2 cM. water in te komen over den geheelen vloer.

In verband met de goed uitziende bepleistering en de getimmerten (wijnrekken, enz.) leek het mij gewenscht de kwaal aan de buitenzijde te bestrijden.

Ik liet daartoe beide buitenmuren geheel ontgraven tot de fundeering en het bleek mij toen, dat de muren zeer slecht vol gemetseld waren. Op verschillende plaatsen kon ik 6—12 c.M. diep in de voegen komen.

Na de ontgraving liet ik de voegen uithakken en de muren goed schoon afschuren en vervolgens (aan de buitenzijde dus) bepleisteren met een 2 c.M. dikke cementspecie laag (1 cement en 2 zand), aangemengd met ceresit-water in een menging als ik hierboven beschreef. Tot dusver, dus $1\frac{1}{2}$ jaar later, is er nooit meer water in den kelder gekomen, hoewel de waterstand 's winters ± 1 Meter boven den keldervloer is.

Een tweede geval betrof het volgende. Onder een bestaande bergplaats aan een onzer Gemeentescholen, groot ± 6 × $2\frac{1}{2}$ Meter, met opgaande muren hoog 3.50 M. en 4.80 M. moest ik een kelder laten maken voor de aan te leggen Centrale verwarmig. De keldermuren moesten midden onder de bestaande opgaande muren aangebracht en om verzakkingen te voorkomen moesten zij derhalve van in kleine gedeelten met staande tanden worden opgemetseld. De fundeeringen der bergplaats waren slechts 0.55 M. diep en de kelder moest binnenwerks 2.10 M. diep worden.

Het gevolg was, dat de keldermuren *niet* dicht gemetseld *konden* worden; de omstandigheden waren te ongunstig. Een $1\frac{1}{2}$ c.M. dikke cementspeciebepleistering met ceresit-water aangemengd, gaf echter weder afdoende resultaat. De kelder (thans $1\frac{1}{2}$ jaar oud), waartegen 's winters een waterhoogte van 1.20 M., is volkomen waterdicht.

Mijn bedoeling met dit schrijven is slechts een stem uit de praktijk te doen hooren. En als zoodanig hoop ik, dat er nog eenig profijt van getrokken zal kunnen worden.

Goes, 30 Januari 1917. F. G. C. ROTHUIZEN.
Architect M.B.V.A.

Volkshuisvesting.

De moeilijkheden, die zich ten aanzien van de woningbehoefte voordoen, hebben reeds geruimen tijd de aandacht der regeering beziggehouden. In de eerste plaats heeft de minister zich gewend tot zijn ambtgenoot van Landbouw enz. met de vraag, of van zijn zijde hulp te verwachten was. wat betreft de bouwmaterialen en de prijzen daarvan, in het bijzonder van hout. Toen genoemde minister na onderzoek tot een negatief resultaat was gekomen, is met den minister van Financiën overlegd, op welke wijze de bouw, met name van arbeiderswoningen, op gang zou kunnen worden gebracht en gehouden.

De regeering heeft zich bereid verklaard, van een tekort op de exploitatie van woningen, dat een gevolg moet worden geacht van de hoogere metaalprijzen en niet door huurverhooging gedekt kan worden, de helft als buitengewone bijdrage voor rijksrekening te nemen, in ieder geval tot het exploitatiejaar, waarin na het herstel van den Europeeschen vrede een jaar zal zijn verstreken. Alsdan zal op grond van de materiaal- en de huurprijzen nader worden overwogen, wat te doen zal staan, hetzij voortzetten, hetzij verminderen, hetzij staken van de bijdrage.

Bovendien wordt reeds een buitengewone bijdrage voor den tijd van drie jaren verleend ter tegemoetkoming in de meerdere kosten, veroorzaakt door de verhooging van de rente van $8\frac{7}{8}$ % op $4\frac{1}{2}$ %.

Bij de Regeering bestaat er geen bezwaar tegen de voorschotten volgens de Woningwet voorshands te verstrekken tegen een rente van $4\frac{1}{4}$ %.

De Regeering verwacht, dat de bovenvermelde maatregelen er toe zullen bijdragen, dat het bouwen van arbeiderswoningen voortgang vinde.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD

ORGAAN VAN DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST M·B·V·A VAKVEREENIGING VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN

Commissie van Redactie: J. GRATAMA, C. J. KRUISWEG en J. B. VAN LOGHEM
Redacteur: J. WESSELIUS
Bureau van Redactie: Marnixstraat 402, Amsterdam.
Uitgevers en Bureau van Adminstratie: MOUTON & Co., Herderstraat 5, 's-Gravenhage.

ABONNEMENTSPRIJS: voor Nederl. fr. p. p. ƒ 7.50 's jaars, voor Indië en Buitenl. (bij vooruitbet. ƒ 9.50. Afz. Nos ƒ 0.15. fr. p.p. ƒ 0.16 — ADVERTENTIËN: v. 1—5 regels ƒ 1.—, elke regel meer ƒ 0.20. Groote letters naar plaatsruimte. Aankond. van aanbestedingen ƒ 0.15. Abonn. van advert. tegen belangrijk verm. prijzen.

38STE JAARGANG. = 10 FEBR. 1917. = No. 6.

INHOUD: OFFICIEEL GEDEELTE. Examens. — Bouw Provinciale Centrale. — BOUWKUNDIG GEDEELTE. Eenige gebouwen van Aug M. J. Sevenhuysen. — Portlandcementspecie voor waterdicht metselwerk. — Met een losse plaat.

OFFICIEEL GEDEELTE.

Examens voor Bouwkundig Opzichter en Bouwkundig Teekenaar, ingesteld door de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, en af te nemen in 1917.

Door het Bestuur van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, Vakvereeniging van Nederlandsche Architecten zijn benoemd, onder goedkeuring van den Minister van Binnenlandsche Zaken, tot leden van de Commissie, belast met het afnemen van de in Februari, Maart en April te houden examens voor Bouwkundig Opzichter en Bouwkundig Teekenaar, de heeren:

B. J. Ouëndag, Architect, Amsterdam, Voorzitter.
H. Bletz, Architect, Weesp, Vice-Voorzitter.
J. Wesselius, Alg Secretaris der Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, Sloten, Secretaris.
C. B. Posthumus Meyjes, Architect, Amsterdam, Regeeringscommissaris.
W. F. C. Schaap, Civiel-Bouwkundig Ingenieur, Directeur Gemeentewerken, Arnhem, Regeeringscommissaris.
J. S. Baars, Bouwkundige, Amsterdam.
Pl. van den Berg, Architect, Vlaardingen.
Wouter Bettink, Architect, Lector aan de Technische Hoogeschool te Delft, 's Gravenhage.
B. van Bilderbeek, Architect, Dordrecht.
H. Bonda, Architect, Amsterdam.
D. W. van Dam, Civiel Ingenieur, Amsterdam.
A. W. C. Dwars, Civiel-Bouwkundig Ingenieur, Directeur van de Middelbaar Technische School voor de Bouwkunde te Utrecht, Utrecht.
J. C. van Epen, Architect, Baarn.
I. van Esso, Arts, Amsterdam.
J. D. Gantvoort, Architect, Leeraar aan de Burger Avondschool, Deventer.
Jac. van Gils, Architect, Rotterdam.
J. Gratama, Bouwkundig Ingenieur, Amsterdam.
C. de Groot Jr., Architect, Hilversum.
F. de Herder, Aannemer. Zwolle.
H. van Hilten, Hoofdopzichter Gemeentewerken, Utrecht.
R. J. Hoogeveen, Architect, Rotterdam.
W. de Jong, Bouwkundige Eerste klas der Maatschappij tot Exploitatie der Staatsspoorwegen, Utrecht.
H. van der Kloot Meybnrg, Architect, Hoofdleeraar aan de Academie van Beeldende Kunsten te 's-Gravenhage, Voorburg.
A. A. Kok, Architect, Bussum.
L. J. P. Kooken, Architect, Eindhoven.
C. J. Kruisweg, Architect, Bussum.
D. Kruyf Jr., Civiel Ingenieur, Hoofd van Afdeeling bij het Bouw- en Woningtoezicht, Amsterdam.
J. B. van Loghem, Bouwkundig Ingenieur, Haarlem.
Joh. D. Looyen, Architect, 's-Gravenhage.
P. Lijdsman, Architect, Haarlem.
H. Masselink, Architect bij de Nederlandsche-Heide-Maatschappij, Arnhem.
G. J. Meyers, Civiel Ingenieur, Amsterdam.
J. Coenraad Meischke, Architect, Rotterdam.
G. Meppelink, Architect, Haarlem.
W. F. Merhottein, Bouwkundige, 's-Gravenhage.
E. P. Messer. Architect, Amsterdam.
J. J. L. Moolenschot, Architect, Watergraafsmeer.
Maurits Plate, Architect, Haarlem.
W. A. E. van der Pluym, Architect, Amsterdam.
Marinus A. Poel, Architect, Apeldoorn,
A. H. van Rood, Civiel-Bouwkundig Ingenieur, Maastricht.
Mr. E. H. P. Rosenboom, Arc., Advocaat en Procureur, Amsterd.
G. J. Rutgers, Architect, Amsterdam.
J. H. Schaad, Inspect. bij het Bouw- en Woningtoezicht, Zwolle.
M. Sirag Jzn., Architect, Utrecht.
R. Schüngel, Bouwkundig Ingenieur, Inspecteur bij de Volksgezondheid, 's Hertogenbosch.
N. W. G. van der Sleen, Semi-Arts, Amsterdam.
J. F. Staal Jr., Architect, Amsterdam.
G. Stapenséa, Architect, Amsterdam.
J. A. van der Sluys Veer, Architect, Leeraar aan de Industrieschool van de Maatschappij voor den Werkende Stand. Amsterdam.
G. J. Tak, Inspect. bij het Bouw- en Woningtoezicht, Amsterdam.
P. A. Timmers, Architect, Amsterdam.
G. Versteeg, Architect, Arnhem.
W. de Vrind Jr., Bouwkundig Ingenieur, Assistent aan de Technische Hoogeschool te Delft, 's Gravenhage.
M. Vrijenhoek, Bouwkundige, 'Gravenhage.

H. van der Vijgh, Architect, Amsterdam.
A, H. Wegerif Gzn., Architect, Apeldoorn.
D. A. Willemsen, Directeur van het Bouw- en Woningtoezicht, Haarlem.

Voor het Examen voor Bouwkundig Opzichter, waarvoor zich hebben opgegeven 158 candidaten, wordt het schriftelijk examen tegelijkertijd afgenomen te Amsterdam, Arnhem, 's Gravenhage en Zwolle op 26, 27 en 28 Februari. Het mondeling gedeelte wordt afgenomen te Amsterdam, begint 12 Maart, en zal drie eventueel vier weken duren; voor elken candidaat is de duur hiervan twee halve dagen.
Voor het Examen voor Bouwkundig Teekenaar, waarvoor zich hebben opgegeven 6 candidaten, wordt het schriftelijk gedeelte afgenomen te Amsterdam van 26 Maart tot en met 29 Maart; het mondeling gedeelte eveneens te Amsterdam op 30 Maart.

De bouw der provinciale electrische centrale. In verband met den oproep van een „ervaren bouwkundige" voor het leiden der uitvoering van de provinciale electriciteitsfabriek had de heer Krop aan Ged. Staten van Friesland een tweetal vragen gesteld. Aan het verslag der daarop volgende vergadering gepubliceerd in de Leeuwarder Courant ontleenen we het volgende.
Toen dit punt dus in de vergadering van Ged. Staten aan de orde kwam, meende de heer Krop in eersten aanleg niets aan zijn toelichting te moeten toevoegen.
De Voorzitter vraag alsnu aan de vergadering of zij den heer Krop verlof geeft de vragen te stellen en als dit stilzwijgend verleend wordt deelt hij mede, dat de heer Peereboom namens Ged. Staten is aangewezen om de vragen te beantwoorden. Hij vraagt dezen of hij bereid is deze vragen onmiddellijk dan wel op een nader te bepalen dag te beantwoorden.
De heer Peereboom (Ged.) is bereid onmiddellijk te antwoorden. Hij meent, dat de interpellant, blijkens de redactie en de toelichting van zijn vragen, de vrees koestert, dat de Gedeputeerde Staten, bij het ontwerpen van de plannen voor de provinciale electriciteitsfabriek de eischen der esthetica zullen voorbijzien en verwaarloozen.
Voor deze vrees bestaat geen voldoende grond. Gedeputeerde staten streven naar een harmonische vereeniging van de eischen van het bedrijf, die voorop moeten staan en waaromtrent zij zich doen voorlichten door hun technischen adviseur professor Feldmann, en die van de esthetica in onderling verband. Hieruit volgt dat de laatste eischen die van het bedrijf niet mogen overheerschen.
De gewraakte advertentie, leest men haar goed, doet aan het beginsel, dat bij Gedeputeerde Staten voorzit, geen schade.
Gedeputeerde Staten meenen, dat door dit antwoord beide vragen bevredigd zijn.
De heer Krop dankt het college voor het antwoord op zijn vragen maar moet verklaren, dat hij door dit antwoord niet bevredigd is. Het college daalt daarvoor te zeer in algemeenheden af. De Staten hebben alle aanleiding om het college te vertrouwen, vandaar dat zij dit ook een algemeene opdracht hebben gegeven, maar dit neemt niet weg, dat de Staten bij de uitvoering van die opdracht geen enkele aanwijzing zouden mogen geven. De heer Peereboom heeft gezegd, dat er geen reden is voor de vrees, die spreker koestert. Maar spreker meent, dat die vrees wel degelijk bestaat en die is gegrond op de advertentie. De bouwkundige organen hebben juist gewezen op het verkeerde van die advertentie. Een eigenlijk antwoord op zijn vragen heeft spreker niet gekregen. Ged. Staten houden zich aan de ruimte, in hun algemeene tirade over een harmonische vereeniging van het bedrijf en die van de esthetica in onderling verband.
Het beginsel, waarom het gaat, is of de leiding zal komen aan den bouwmeester, dat is de architect. Daarop wenscht spreker antwoord te hebben.
De heer Peereboom (Ged.) noemt 't niet juist van een tirade te spreken over wat hij heeft gezegd, dat het streven van Ged. Staten is. Uit de advertentie te lezen, dat men op den verkeerden weg is, lijkt spreker niet wel doenlijk. Het is geen bindende oproeping. Het werkplan staat nog niet vast. De advertentie is eenvoudig het middel om gegevens te verkrijgen. Dit is ook de bedoeling, die voorop is gesteld.
Overigens heeft men hier te doen met een daad van uitvoering, zelfs een detail van uitvoering, waarmee de Staten zich niet hebben te bemoeien. En dan nog dit: spreker schroomt niet te zeggen, dat bij verschillende gebouwen, waarbij de esthetica overheerschte, in de practijk is gebleken, dat zij ondeugdelijk zijn ingericht. De eischen van het bedrijf blijven dus hoofdzaak.
Spreker is niet geneigd te gaan naar de adressen door den heer Krop aangewezen, al zouden die — in 't algemeen beschouwd — zeer stellig daarvoor in aanmerkinger komen.
De heer Krop acht het vanzelf sprekend, dat de technische eischen niet onder die der esthetica mogen lijden. Een bouwmeester, die niet uitgaat van de eischen van het bedrijf, deugt eenvoudig niet. Spreker zegt dit niet op eigen gezag, ofschoon het gezond verstand gemakkelijk tot deze conclusie kan leiden. Ter versterking van zijn meening heeft hij het oordeel gevraagd van bekende architecten. Zij allen zeggen dat de plattegrond door den nuttigheidseisch wordt bepaald. Ook richtte spreker zich tot dr. Berlage, die hem antwoordde: „Het spreekt van zelf, dat een goed bouwmeester uitgaat van de technische eischen der inrichting die moet worden gesticht". Het komt er op aan, dat een architect de leiding moet hebben. Het gaat dus om de vraag: wie zal de leiding hebben. Dat is iets feitelijks. En 't is spreker te doen om daaromtrent zekerheid te krijgen.
Daar niemand thans meer het woord verlangt, sluit de Voorzitter de beraadslaging.
De heer Krop vraagt hoe nu eigenlijk de beslissing is.
De Voorzitter wijst er op, dat de beraadslaging is gesloten.
De heer Krop stelt dan voor die weer te openen.
Aldus wordt besloten.
De heer Krop herhaalt, dat, nu hij geen nader antwoord heeft ontvangen, hij toch wel wil weten hoe de beslissing van Ged. Staten is. En daaraan zou hij deze vragen willen toevoegen: Of Gedeputeerden, als zij eenmaal hun beslissing hebben genomen, die zoo spoedig mogelijk willen openbaar maken. Is die beslissing goed, dan is de openbaarmaking ook niet te vreezen. En dan kan eventueele kritiek uit den kring van deskundigen komen.
De heer Van der Zwaag (Ged.) kan er zich niet mee vereenigen, dat er niet nader zou worden geantwoord door Ged. Staten. De zaak, het bedrijf, staat hier z i. op den voorgrond. De nieuwe centrale moet dus technisch zoo goed mogelijk worden ingericht. Men zal dus zeer verstandig doen te luisteren naar de aanwijzingen van den technischen adviseur. Spreker voor zich zal geen toestemming willen geven, dat de leiding bij den bouw der centrale in handen van den estheticus is . . . .
De heer Krop: Nu weet ik ten minste iets.
De heer Van der Zwaag laat er op volgen, dat de esthetica niet geheel verwaarloosd behoeft te worden, maar geen opperleiding aan den estheticus. En nu kan men over de esthetische eischen van zoo'n gebouw wel een hoogen boom opzetten, maar men moet niet vergeten, dat het niet in het centrum komt te staan. Daarenboven kan 't nooit bij voortduring een mooi gebouw blijven, door de hoopen steenkolen enz., die er bij komen te liggen. Spreker voor zich wil dus uitdrukkelijk verklaren, dat hij nooit zal meegaan om de leiding aan den esthelicus en te dragen.
Nu vraagt de heer Krop om de plannen openbaar te maken. Maar als de Statenleden zich daarmee ook gaan bemoeien, dan zal de centrale wel nooit tot stand komen. Men heeft Ged. Staten vertrouwen geschonken en men moet dat ook door de daad toonen. Of anders een commissie uit de Staten benoemen, die de verantwoordelijkheid voor den bouw zal dragen.
Daarmee is de interpellatie geeindigd.

Landhuis te Bloemendaal. A. Sevenhuijsen, Architect.

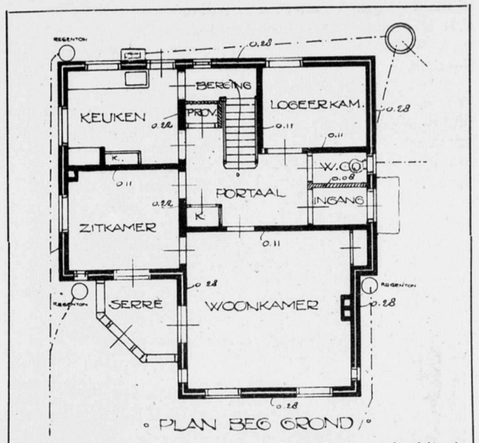

Landhuis te Bloemendaal. A. Sevenhuijsen, Architect.

EENIGE GEBOUWEN

VAN A. M. J. SEVENHUIJSEN

ARCHITECT TE HAARLEM.

Landhuis te Bloemendaal, voltooid Julie '15.

De voorgevel van dit landhuis ligt op 't Zuid-Oosten aan den Kennemerweg. Bij de plaatsing van dit landhuis op 't terrein en bij de indeling van de vertrekken moest rekening gehouden worden met 't uitzicht over de velden tot aan Haarlem en met de ligging van het terrein ten opzichte van de bocht van den 's zomers zo lommerrijken Kennemerweg. De inspringende hoek in 't plan wordt ingenomen door een plantenserre. Verder blijkt de indeling voldoende uit bijgaande platte gronden. De plintsteen is donkerrode-, de gevelsteen bonte geel-grijze klinker, plat vol gevoegd. Raamhout groen, kozijnen goudgeel, pannendak van rode Hogenlandse pan.

Landhuis te Bloemendaal. A. Sevenhuijsen, Architect.

Landhuis Zandvoort, voltooid Julie '16.

Ook hier geven de platte gronden duidelik de indeling aan en kan volstaan worden met een korte beschrijving van het buitenaanzicht, (de zolder met dienstbodenkamer bevinden zich in de bovenste 2 kapdelen).
De verbrede sokkel en de borstwering tot onderkant raam drempels beg. grond is gemetseld in donkerrode-,

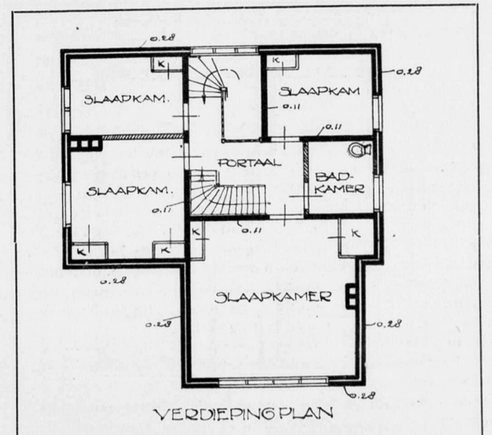

Landhuis te Bloemendaal. A. Sevenhuijsen, Architect.

Landhuis te Zandvoort. A. Sevenhuijsen, Architect.

het opgaand muurwerk in bonte geel-grijze gevelklinker, plat vol gevoegd. Het houtwerk aan de kap, dat van buiten zichtbaar bleef is ongeschaafd en gedrenkt in donkergroene z.g.n. „Cabotine". Pannendak van donkerrode verbeterde hollandsche pan. De kozijnen zijn met den voorkant muur gelijk geplaatst en voorzien van stevig bevestigde buiten-architraven. Ik heb gepoogd hiermede alle hoeken voor verzameling van stuifzand en water te vermijden. Het vèr overstekend dak dacht mij een goede beschutting tegen de allergrootste zonnehitte en den allererg sten slagregen. Bovendien geeft 't een aangename schaduwwerking.

Apotheek „'t Hert" Amsterdam, voltooid Junie '16. Hier werd ik voor de moeilikheid geplaatst het hoek-

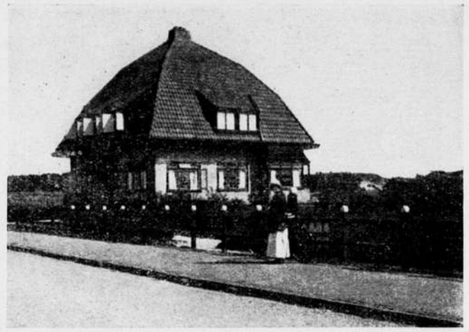

Landhuis te Zandvoort. A. Sevenhuijsen, Architect.

huis Nassau- hoek Jac. van Lennepkade te verbouwen tot Apotheek. De oorspronkelike bestemming van 't perceel was woonhuis. Sinds een twaalftal jaren was deze bestemming gewijzigd in „Noackswinkel" (in de daarbij behorende stijl) en tans zou 't Apotheek worden. Wie een dergelike verbouwing heeft mede gemaakt en doorleefd in al haar moeilikheden, weet, dat men zich niet de minste illusies behoeft te maken omtrent 't slagen van de poging 't stadsbeeld dáár te verbeteren. Kon de hele gevel gewijzigd worden dan ware wellicht een dominerend hoekaccent te maken geweest, tans moest 't blijven bij den ondergevel, waardoor in 't aanzien van dit belangrijke stadspunt slechts een onbeduidende wijziging werd gebracht.

De foto's geven 't beeld vóór en nà de verbouwing. De afschuwelike reclames op muur en raam, die zo storend en smaakbedervend werken en 't aanzien nòg onrustiger en onsamenhangender maken dan 't al is, zijn weggenomen en bij den nieuwbouw vermeden. Door eenig lijn-verband te brengen in de raamassen der beneden verdieping t.o. van de bestaande bovenbouw heb ik ge-

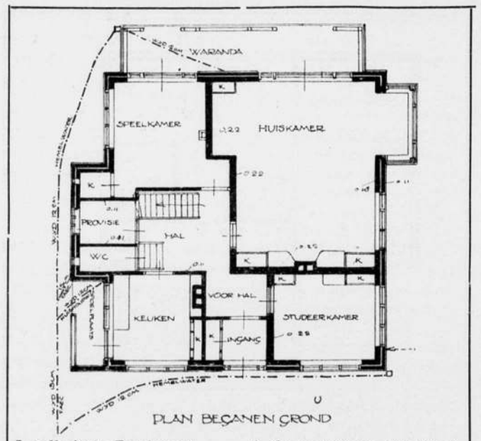

Landhuis te Zandvoort. A. Sevenhuijsen, Architect.

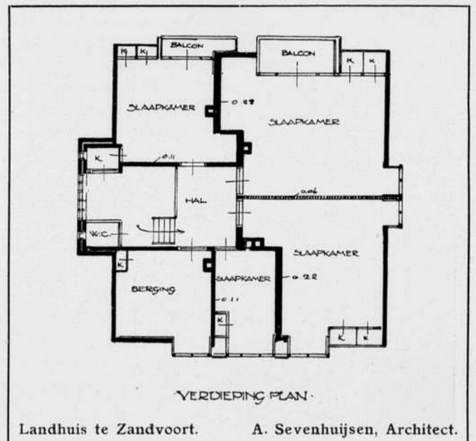

Landhuis te Zandvoort. A. Sevenhuijsen, Architect.

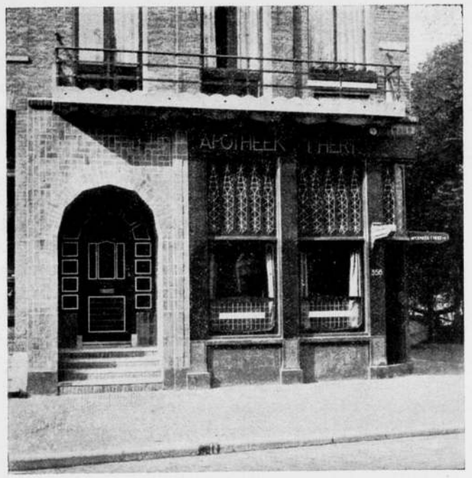

Apotheek 't Hert. Gevel na de verbouwing.

tracht de eenheid van 't gevelaanzien te herstellen. Ik verbreedde en wijzigde de steunpunten en trachtte zo, en mede door de klampsteen bemetseling enige massiviteit in den onderbouw te brengen, die ik zo zeer miste in den bestaanden toestand.

Haarlem, Jan. '17. AUG. M. J. SEVENHUIJSEN, Architect.

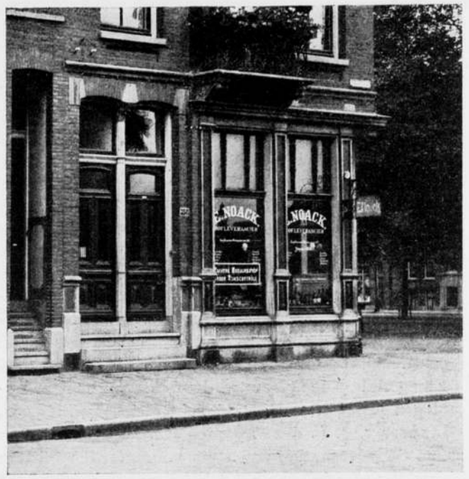

Gevel, voor de verbouwing tot Apotheek.
A. Sevenhuijsen, Architect.

INGEZONDEN.

PORTLAND-CEMENTSPECIE VOOR WATERDICHT METSELWERK?

Deze vraag in Uw blad van 27 Januari j.l. las ik met gemengde gevoelens.

Deels kwam dit, omdat het specie vraagstuk zóó oud en zoo bekend is. Deels kwam dit ook, omdat het bewijst, dat de kennis der materialen ook voor den architect van groot nut zal zijn.

V. d. L. lijkt het vraagstuk nog al gewaagd om dit in Uw blad aanhangig te maken, „omdat belangrijker zaken daarvoor zouden moeten wijken".

Naar ik meen is het een van de meest belangrijkste vraagstukken. De specie is het, hetwelk het gebouw goed maakt of ten eenenmale bederft. Om deze redenen acht ik de vraag van v. d. L. van groot belang: een groot aantal Architecten en een veel grooter aantal gebouwen ondervinden de nadeelen van verkeerde mortel. Zoowel openbare- als particuliere gebouwen in steden en op het platteland en in alle deelen van ons land, kunnen als afschrikwekkend voorbeeld dienen.

De vraag nu, kan cementspecie waterdicht zijn? zal natuurlijk volkomen met ja moeten worden beantwoord. Ook kan een specie van 1 cement, 2 zand en $^1/_5$ schelpkalk waterdicht zijn indien de voorwaarden allen gunstig zijn. In de praktijk zijn deze voorwaarden niet altijd te bereiken en wel om de volgende redenen: dat cement een ander soortelijk gewicht heeft als zand en het cement zich niet onmiddellijk vasthecht aan zand. Onmiddelijk, na dat de specie is toebereid scheidt het cement zich van het zand en zal de mengverhouding boven en onder in de bak, binnen zeer kort tijdsverloop ongelijk zijn. Vooral in den zomer begint cement onmiddellijk te binden en moet er meermalen water bij de specie worden toegevoegd waardoor het cement onder in den bak gespoeld wordt en dit de bovenspecie poreus maakt.

Wanneer een specie van 1 cement, 2 zand en $^1/_5$ deel schelpkalk zal worden gebruikt, dan zal de architect het volgende in acht te nemen hebben:

1. De steen moet hard-, zonder scheuren-, schoon en winddroog zijn (dit is geheel te verzadigen met water) en daarna een dag te laten afdroogen, zóó dat het uitwendige van de steen droog is, om drijven te voorkomen, en de steen inwendig een watervoorraad heeft om de specie geen water te doen onttrekken, maar den eersten tijd specie aan het water af te staan.
3. De specie moet gemaakt worden van zuiver zand zonder leemkluiten, steenen, schelpen en dergelijke. De korrel liefst van ongelijke grootte, grover en fijner (de ruimte in het zand is dan minder, waardoor de overmaat van het cement grooter is).
Overigens is zand in mortel geheel onzijdig en draagt het noch aan versteening, noch aan de waterdichtheid bij (zooals wel het geval is bij kalkzandsteen).
3. Het cement moet van een goede fabriek zijn waaraan Dijckerhoff-cement zeer wel kan voldoen, mits het niet vochtig heeft gestaan en in kluiten uit de zakken komt.
4. Het cement en zand moeten in bepaalde inhoudstmaen worden gemeten en niet in karren, zooals gebruikelijk is. Een zak cement kan zoo noodig op 36 L. worden gerekend.

5. De menging moet droog geschieden totdat een zuivere, gelijkkleurige massa is verkregen en daarna met water worden verzadigd.
6. De mortel moet na aanraking binnen b.v. $^1/_2$ uur worden opgewerkt en de bakken worden steeds schoongemaakt vóór dat er nieuwe mortel aan wordt toegevoegd (zonder dat te doen blijft een deel van de morgen specie in de bak en zal dan des avonds worden opgewerkt; deze specie is dan niet betrouwbaar meer).
7. De muren moeten de eerste dagen geen aandrang van water hebben, noch van grond. Des avonds moet de muur worden afgedekt en des morgens worden afgespoeld. De steen moet vol in de specie worden ingewreven en uitdrijven van specie moet worden voorkomen. Zoo mogelijk moet van de specie een laag aan de buitenzijde worden aangepleisterd.
Er mag niet op de muren worden geloopen, noch er op of tegen geslagen worden met steigerhout, profillen enz.
Wanneer v. d. L. deze 7 punten eens nagaat en zich in gemoede afvraagt of aan deze voorwaarden bij den bouw is voldaan, dan zal erkend moeten worden dat dit niet het geval is, want dan zou de kelder droog moeten zijn (tenzij er verzakking heeft plaats gevonden).
De Architect is toch de opperste der bouwlieden en zal dus niet alleen kunnen volstaan met het voorschrijven van de te gebruiken mortel, maar heeft ook voor te schrijven de bereiding en de verwerking, zoo noodig leiding te geven door een kundig opzichter bij dien bouw te plaatsen.
Immers een eenvoudig werkman maakt de mortel. Misschien heeft hij het wel eens vroeger gedaan misschien ook nimmer.
Hoe kan men nu een goed gerecht vragen van een kok, welke niet weet of suiker zoet is en azijn zuur? Al heeft dien kok dan ook een recept uit een of ander kookboek. En nu het gezegde van v. d. L. „Eenige, hoogstens $^1/_5$ deel schelpkalk" bij de cement specie gevoegd. Waarom deed hij dat? Zoo goed een kok moet weten waarom hij juist zóóveel en niet meer en niet minder zout in b. v. aardappelen moet doen, behoort een Architect te weten waarom hij meer of minder schelpkalk in een zekere mortel laat gebruiken. Dit nu is geen recept voorschrift maar moet door ernstige materialen studie tot een zelfstandige meening leiden.
Nu is mijne meening, dat in een cementspecie van 1 cement en 2 zand waterdicht metselwerk is te maken, indien het werk niet te veel aan de zon bloot is gesteld en dat héél-héél voorzorgen worden genomen. Ook meen ik dat met trasspecie waterdicht werk is te maken b. v. 1 tras, een schelpkalk en $^3/_4$ zand mits de specie niet met een mengmolen wordt toebereid, maar zóódanig wordt gewreven, dat en tros en kalk korrels tezamen is gevoegd tot poeder zijn gewreven of liever; gebruik gemaakt wordt van kalktrasmeel (van der Kloes.)
Ieder die, met ernst studie van het specievraagstuk heeft gemaakt, zal deze meeningen met mij deelen.
Maar wanneer men mij de vraag stelde, welke van die twee mengsels of ik zou gebruiken voor waterdicht werk dan zou het antwoord zijn géén van beiden.
De cementspecie niet, omdat daarvan de binding reeds intreedt vóór deze, bij een omvangrijk werk verricht is en de mengverhouding na de toebereiding onmiddelijk verandering ondergaat. Voorts omdat de metselaar er zeer moeilijk mede kan werken (bij natte steen uitdrijving van specie en van de steen; bij de drooge steen geen vol werk enz. enz.)
De trasspecie niet, omdat bij ons machinaal stelsel de specie geen goede bewerking ondergaat en niet in verhouding van den tegenwoordigen vlugbouw versteent. Welke specie dan wel gebruikt moet worden zal men misschien vragen? Dit antwoord schijnt mij eenvoudig. Dit moet zijn een samenvoeging van cement en trasspecie. De vlugge versteening van cement en de trage versteening van tras heffen elkaar op. De tras maakt de cementspecie meer gebonden, waardoor de mengverhouding zoolang goed blijft, dat langzaam verwerken geen bezwaar oplevert. Welke verhouding dit moet zijn, meen ik te moeten aannemen voor waterdicht kelderwerk (in de openlucht is toch geen enkele kalkmortel waterdicht) 1 cement, $^1/_2$ schelpkalk, $^8/_4$ tras en 2 $^1/_2$ zand. Deze mortel is goedkooper dan 1 cement en 2 zand; terwijl de metselaar er zeer gemakkelijk mede kan werken, uitstekend metselwerk en beslist waterdicht werk niet verkregen kan worden. Een groot aantal kelders zijn onder mijn toezicht gedurende een 18 tal jaren daarmede opgebouwd. Deze kelders zijn droog en dragen geen sporen van salpetering (witte muuruitslag.) Zelfs kelders van 18 cM. dikte (een halfsteen met een klamplaag) met buiten bepleistering van 1 c.M. dikte zijn droog, terwijl er geregeld wel 1 M. hoog grondwater om die kelder staat. Ook voor regenbakken paste ik zulke muren meermalen toe.
Natuurlijk heb ik met deze mortel geen recept willen voorschrijven, maar slechts een wenk willen geven om in die richting eens proeven te nemen, overtuigd als ik ben dat u dan in die richting door zal gaan en ook cement-trasmortel zal voorschrijven (in bepaalde verhouding) voor opgaand metselwerk.
Vóór dat ik deze mortels heb aangenomen als de beste, heb ik vele en langdurige proeven genomen en sinds 18 jaren daarvan met veel genoegen geprofiteerd. Naar ik vertrouw zal v. d. L. mij niet ten kwade duiden dat ik hem als de medeschuldige van den lekken kelder beschouw. Immers in het besef van schuld kan men tot het goede komen. En dat hier een groot aantal schuldigen zijn, bewijst wel het steeds meer en meer in gebruik komende voor steenbescherming, waterdicht maken van mortels enz. Deze middelen zijn geheel overbodig wonneer de mortel zaakkundig wordt samengesteld en het metselwerk behoorlijk wordt uitgevoerd.
Groningen, 1 Februari 1917.

B. CASIMIR.

Door een vergissing van den zetter werd in het vorig nummer van dit weekblad geen reproductie opgenomen van het huis Rozenburglaan 60—62 te Rotterdam, dat in den gevelwedstrijd „Vredehof" met den 2en prijs werd bekroond. In het volgend nummer zal deze afbeelding worden opgenomen.

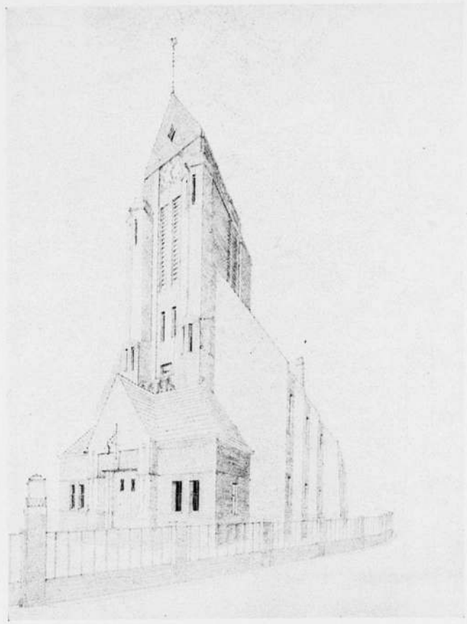

Prijsvraag N. Lekkerland. 2e prijs. Motto Cultus. Kerkgeb. der Ned. Herv. Gem. te Elshout. Perspectivisch aanz.

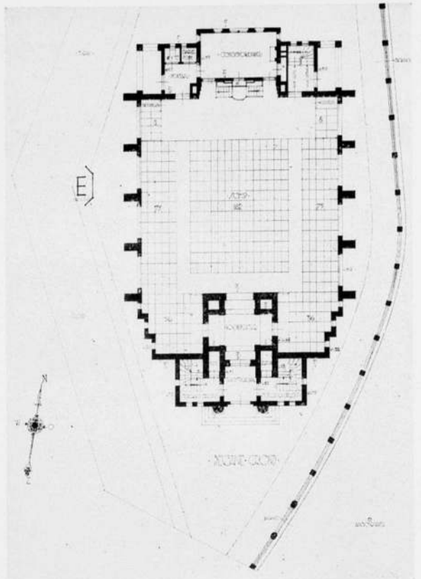

Prijsvraag N. Lekkerland. 2e prijs. Motto Cultus. Plattegrond.

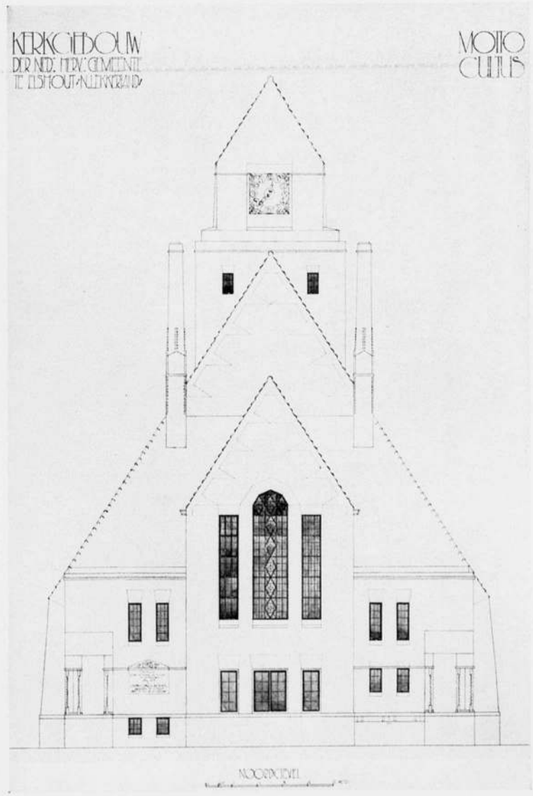

Prijsvraag N. Lekkerland. 2e prijs. Motto Cultus. Noordgevel.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD

ORGAAN VAN DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST M·B·V·A VAKVEREENIGING VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN

Commissie van Redactie: J. GRATAMA, C. J. KRUISWEG en J. B. VAN LOGHEM : : :

cijfer, zooals dit geweest zou zijn vóór den oorlog, dan zou vooreerst voor onbepaalden tijd van den tabel worden afgeweken, dan een toeslag noodig zijn voor meerdere kosten — wat al het nadeel zou hebben van den vroegeren toestand van een onvast honorarium, en eindelijk zou, in betrekkelijken zin, het architectenhonorarium worden gedrukt, hetgeen zeker allerminst wenschelijk zou zijn.

De Commissie heeft daarom overwogen of het samenstellen van een nieuwe tabel als noodregeling, gebaseerd op de begrootingscijfers van voor den oorlog, met eenige verhooging, gewenscht zou zijn. Zij acht dit echter een weinig vruchtbaar werk, daar bij een dergelijke regeling, volgens bovenstaande motiveering, het architectenhonorarium niet of slechts zeer weinig zou verschillen van een honorarium naar den huidigen tabel berekend; bovendien zou de duur van deze noodregeling niet zijn vast te stellen, terwijl de invloed, die de noodtoestand op de tabellen behoort te hebben, moeilijk in cijfers is om te zetten.

Hoewel de Commissie erkent, dat bij nog voortdurende stijging van den bouwsom, het mogelijk zou kunnen zijn, dat ook het architectenhonorarium bovenmatig stijgt en in dit geval remmende maatregelen dienen te worden genomen, acht de Commissie echter het thans nog niet gebleken, dat dit honorarium niet in een juiste verhouding tot de verrichte werkzaamheden zou staan en adviseert alzoo eenstemmig het Bestuur der Maatschappij voornoemd, de honorariumtabel voor Woningbouw en Volkshuisvesting te handhaven.

Namens de Commissie voornoemd,

SCHOLTEN, Voorzitter,
WESSELIUS, Secretaris.

AMSTERDAM, 12 Februari 1917..

Aan het Hoofdbestuur van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, alhier.

De Commissie voor geschillen, in zake de Regelen en Tabel voor de berekening en uitbetaling van het Honorarium van Architecten, vastgesteld in Juli 1915, heeft de eer U hierbij haar advies uit te brengen over de missieve dd. 2 November 1916 van den Directeur van den Gemeentelijken Woningdienst van Amsterdam.

De strekking van deze missieve, waarbij de Directeur in overweging geeft, „om eenigzins af te wijken" van de Regelen en Tabel in Mei 1916 voor de berekening van het Architecten-Honorarium voor de Woningbouw Vereeniging opgemaakt, als reden voor deze afwijking opgevende, dat door de buitengewone stijging van de prijzen der bouwmaterialen in deze tijden een belangrijke verhooging van de bouwsommen voor Woningbouw door Bouwvereenigingen is ingetreden, waardoor de Architecten-Honoraria niet onaanzienlijk medestijgen, wordt door de Commissie ten zeerste betreurd.

De Commissie is van oordeel, dat waar na zeer veel studie en overleg de Honorarium-tabel door een speciale ter zake kundige Commissie werd samengesteld, welke tabel de goedkeuring der Architecten-Corporaties, zoowel als van den Nationalen Woningraad heeft weggedragen, het niet aangaat, reeds binnen zeer korten tijd na de vaststelling, van deze tabel „eenigzins af te wijken."

Door een dergelijke afwijking toch zoude deze tabel al haar kracht en waarde verliezen; principieel acht de Commissie dit onjuist en niet toelaatbaar.

De redenen door den Directeur in zijn missieve ontwikkeld, dat het honorarium van de architecten niet in evenredigheid aan den meerderen arbeid, welke de buitengewone tijdsomstandigheid aan de uitvoering van bouwwerken stellen, door de zeer hooge prijzen der bouwmaterialen zoude stijgen, worden door de Commissie niet gedeeld.

De architecten toch hebben de ondervinding opgedaan, dat door de moeilijke tijdsomstandigheden belangrijk meerderen persoonlijken arbeid van hen wordt vereischt, om de bouwwerken geregeld te doen uitvoeren en dat meer dan ooit een zeer intensieve samenwerking met den aannemer van den architect wordt gevorderd, hetgeen veel tijd en arbeid vraagt.

Bovendien zijn de onkosten van de architecten door hoogere salarieering van hun personeel en hoogere algemeene bureaukosten in deze tijden belangrijk gestegen, nog daargelaten den veel duurderen levensstandaard.

De Commissie acht het alleszins billijk, dat de stijging van het honorarium van de architecten gelijken tred houdt met de hoogere bedragen van de bouwsommen.

Principieel en billijkheidshalve moet de Commissie U daarom adviseeren den Directeur voornoemd te antwoorden, dat de door hem in overweging gegevene afwijking van de eenmaal vastgestelde Honorarium-tabel *niet* kan worden aanvaard, doch dat deze tabel, zoowel bij de huidige stijging der bouwsommen als bij eventueele latere daling daarvan, onveranderd van toepassing zal moeten blijven en dus wordt gehandhaafd.

Namens de Commissie voornoemd:
C. B. POSTHUMUS MEYJES,
Voorzitter.

Prijsvraag voor een gebouw der Rijksacademie voor Beeldende Kunsten.

Aan het Bestuur van de Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst, Vakvereeniging v. Architecten, alhier

M. H.

Ter voldoening aan de bepaling vervat in Art. 37 der Algemeene Regelen voor Nationale Bouwkundige Prijsvragen, hebben wij de eer U in kennis te stellen dat aan onze Commissie is voorgelegd geworden het Programma eener door de Regeering uitgeschreven openbare *Prijsvraag voor een gebouw der Rijks-Academie van Beeldende Kunsten, te Amsterdam*, met welk Programma zij zich ten volle kan vereenigen.

Onze Commissie vindt hierin aanleiding algemeene mededinging van de Nederlandsche architecten aan dezen hoogst belangrijken wedstrijd, zonder eenig voorbehoud warm aan te bevelen.

Wij noodigen U beleefd uit dit advies ter kennis van de leden Uwer Maatschappij te willen brengen.

Hoogachtend,

Namens de Perm. Prijsvr. Commissie,
P. J. HOUTZAGERS, *Voorzitter.*
PAUL J. DE JONGH, *Secretaris.*

Vervolg Vragenlijst Prijsvraag Karenhuizen.

62. *Vraag.* Heeft de Krelagestraat eene rioleering?
Antw. Ja.
27. *Vraag.* Welke zijn de afmetingen van de bergruimte voor een klapbed en muntgasmeter?
Antw. Eene kastruimte, binnenwerks breed 1,10 M., diep 0,60 M. als minimum afmetingen.
28. *Vraag.* Vormen de bedragen voor grondaankoop en bouwkosten tezamen het geheele voorschot, waarover in de rentabiliteitsrekening rente en aflossing moet worden berekend?
Antw. Ja.
29. *Vraag.* Is in de stelpost voor de electrisch-lichtleiding ook begrepen de verlichting van gangen, W.C.'s enz.?
Antw. Ja.
30. *Vraag.* Moet de huur van de portierswoning ook in de rentabiliteitsrekening worden opgenomen?
Antw. Ja.
31. *Vraag.* Welk bedrag moet voor de aanschaffing van een vuurklei waschkom met plug en siphon aangenomen worden (art. 8)?
Antw. Een bedrag van f 15.—
32. *Vraag.* Moet het onbebouwd blijvend gedeelte langs de achter-erfscheiding overal even breed zijn?
Antw. Neen.
33. *Vraag.* Welke eischen worden aan de in art. 5 genoemde badgelegenheid gesteld?
Antw. In het plan behoeft alleen rekening te worden gehouden met de ruimte voor een badgelegenheid, waarvoor eene oppervlakte van ten minste 15 M². geëischt wordt.

THE PROTECTION OF ANCIENT BUILDINGS II.

Elkeen die eerbied heeft voor het schoone erfdeel, dat de bouwkunst ons heeft nagelaten, voelt tevens daadwerkelijk de noodzakelijkheid van een goed begrip over bouwkundige schoonheid, niet alleen in de steden, doch waarook bouwwerken mogen worden opgericht, en van welke aard zij ook mogen zijn.

Voor enkelen van ons, die zich onze steden herinneren voor 1870—1880, hebben vele oude steden in Europa, wat betreft haar uiterlijk aanzien, opgehouden te bestaan. Want hare grootere bouwwerken zijn „gerestaureerd" tot onherkenbaar wordens toe, en haar bescheidener woonhuizen, winkels, marktpleinen en derg. zijn gemoderniseerd ten einde zich aan de nieuwe eischen aan te passen. Hun ware karakter is verdwenen, met de schoonheden van 't verleden. In de plaats daarvan treffen we bouwwerken aan van een willekeurige, niet door overleving ontstane soort, opgericht zonder eenige poging om hetzij met de oude gebouwen te harmonieeren òf onderling in overeenstemming te zijn. In latere jaren is de stadsuitbreiding van de „continental cities" met een ware geestdrift en volgens juiste ontwerpen geschied, — doch een moeilijk punt daarbij was: hoe met de oude wijken te handelen, — en deze werden dan ook meestal, door de ongebreidelde nukken van het particulier eigendom, in de maalstroom van onvermijdelijke wijziging getrokken. Voor ons is het resultaat, dat de oude steden en dorpen, vroeger schoon en karaktervol van top tot teen, nu verdwenen zijn, behoudens hier en daar een enkel, moeilijk op te sporen, in ongenade gevallen en verwaarloosd relequie.

Doch sindsdien is overal een nieuwen geest onder ons levendig geworden, -- en schijnt het alsof wij (doch te laat!) het onherstelbaar verlies van zoo menig onschatbaar erfdeel gaan betreuren daar wij, in 't geen we voor onze fraaie historische werken in de plaats stelden, geen daarmede gelijkstaande vreugde of belangstelling kunnen koesteren. Onze nieuwe bouwwerken spreken niet zoo tot ons hart als de oude, en te vergeefs doen zij daarop een beroep! Hun schoonheid, indien aanwezig, pakt ons niet — en de reden daarvan is niet ver te zoeken. Het oude werk gaf als 't ware het karakter der nationaliteit, en was de uitdrukking van het volksleven. Het nieuwe kunstwerk is individueel, een kwestie van uitwendige versiering, van teekenvaardigheid, van de kennis der bouwkunst. Een beroemd schrijver drukte het als volgt uit: Het vroegere kunstwerk was duizend man sterk, — het nieuwe slechts één man!" Wel verre van de uitdrukking van nationalen zin te zijn, is de moderne bouwkunst veelal slechts wetenschap, soms van hooger orde, doch steeds slechts het werk van een klein aantal professionals, die onze instemming trachten te winnen door individueele denkbeelden over bouwkundig schoon.

Minder dan een eeuw geleden, misschien niet meer dan vijftig jaar, werden de bouwwerken opgericht door de kleine ambachten, die nog in alle steden van Europa bloeiden. De mannen die eraan werkten waren de ambachtslieden en hunne bazen, timmerlieden, metselaars, smeden, schilders, enz. Zij vonden (laatste overblijfsel der middeleeuwen) nog een eigen genoegen in hun taak, en de meesten voerden haar uit met traditioneele vaardigheid en geestdrift. Deze kleine bazen en hunne ondergeschikten zijn nu vervangen door een heirleger van werklieden onder toezicht van een financier-aannemer, — waarbij zoowel aannemer als werklieden meer belangstellen in de belooning voor hun werk, dan in het werk zelf. Dikwijls hebben wij zulke werklieden gezegd: Het kan mij niet schelen, welk werk ik voor U doe, 't een òf 't ander, — goed slecht of onverschillig, zoolang als U mij maar iedere week regelmatig mijn loon uitbetaald!" En het is waarlijk geen gemakkelijke taak een groot aannemer te vinden, die bovenal belang stelt in 't werk als werk, — en eerst daarna in de winst ervan. Toch is er geen reden hen te laken, waar 't wezenlijk voor beide onder de huidige omstandigheden moeilijk is een anderen weg te bewandelen. Daarmede is echter niets veranderd aan het feit, dat waar de ambachtsman vroeger werkelijk vaardigheid en belangstelling voor zijn werk had, hij nu slechts belangstelling heeft voor zijn loon; — en toch zijn het leven en karakter van den werkman, die door alle eeuwen heen de grondslagen vormden voor Schoonheid en heerlijkheid van de bouwkunst door alle eeuwen.

Hoe kan iemand op andere wijze bevrediging vinden dan door de belangstelling in 't geen hij doet? Er is geen andere mogelijkheid. En het is juist omdat wij verstoken zijn gebleven (door onze beschaving!) van deze oorzaak van alle wezenlijk leven (d.w.z. van alle bevredigende resultaten daarvan) dat wij dat stuitende gevoel krijgen steeds wanneer een oud en fraai bouwwerk in een van onze historische steden wordt gesloopt en vervangen door een modern Bankgebouw, Levensverzekeringskantoor en derg.

Daarom schijnt het mij toe, dat het eerste werk van de Schoonheids-Commissie zijn moet een wezenlijke leerschool in te stellen over het bouwen. Maak slechts de gebouwen belangwekkender en schoonheid zal onvermijdelijk dáár zijn — zoo onvermijdelijk als in een groeiende plant. Geen critiek op 't ontwerp ten papiere kan dit ooit bereiken. De toepassing van het materiaal naar zijn aard moeten wij wederom leeren voelen. Het is het poëtisch genoegen van den schepper in zijn werk, — die natuurlijke uiting bij iedere bezigheid, welke wij mogelijk moeten maken, alvorens wij mogen verwachten dat de *schoonheid* het onvermijdelijk gevolg van het *nut* zal zijn.

ALFRED H. POWELL.

Met zooveel belangstelling als ik het eerste artikel van Sr. Powell las, waar hij beschreef, de wijze waarop men oude gebouwen practisch kan behouden en tot hun recht kan laten komen, — met zooveel achterdocht las ik bovenstaande, meer algemeene beschouwen.

Het zal voor niemand nieuw zijn, dat in ieder mensch

leeft de futurist, [1]) aanvaardende de dingen van heden en toekomst in vollen omvang en ietwat sceptisch gestemd tegenover de steeds varieerende historisch-aestetische analijses; en de passé-ist die de schoonheid uitsluitend in het verleden ziet en daarmede heden en toekomst tracht te beinvloeden.
Het is de harmonische verhouding, waarin deze elementen voorkomen, die iemands meening belangwekkend maakt. Want even weerzinwekkend als de droomer over het verleden is hij, die alleen het oude ziet in 't schoonste licht en geen belangstelling kent voor 't nieuwe, wanneer 't niet op dezelfde wijze wordt bestraald — even hinderlijk is hij, die zou willen ontkennen onze hedendaagsche kunst wortelt in 't verleden, al brengt ze dan ook gansch andere vruchten voort.
Nu doet m.i. zich Sir Powells opvatting, wanneer ze zich niet met concrete conservatie-objecten bezighoudt, kennen als voor 90 % of meer passé-istisch, autiquarisch, in slechten zin heemschuttelijk .... en slechts voor 10 % of minder futuristrisch.
Teneinde nu het evenwicht te herstellen mogen hier eenige tegengestelde meeningen (dus 90 % futuristische) volgen:

I. De slaven, die voor hunne overheerschers aan de eeuwig schoone Egyptische pyramides, Assyrische paleizen, Romeinsche aquaducten, moesten werken, — de arbeidsplichtigen, die voor de boven hen staande wereldlijke of geestelijke Machten aan de trotsche feodale burchten en kloosters moesten bouwen, — de ambachtslieden die de pracht paleizen der renaissance voor de zich-verrijkt-hebbende moesten oprichten, — hebben dit veelal (collectief en niet individueel gesproken) gedaan met tegenzin.

II. Tusschen de bouwwerken onderling is vroeger zelden moeite gedaan tot overeenstemming; — en toch is ontstaan een harmonie van veel hooger orde, dan die welke aan den tegenwoordigen tijd wordt opgedrongen (Gothische Kerk en Renaissance paleis op den Dam te Amsterdam; — Romaansche en Gothische kerk op 't Vrijthof te Maastricht). Immers het heden legt den nadruk op de verschillen, het verleden op de saamgehorigheid. Beide opvattingen zijn éénzijdig.

III. De Middeleeuwsche Kunst was voor de Italianen „Gothisch" (d.i. van de Gothen, van de Barbaren), daarentegen werd de Renaissance met vreugde in noordwest Europa ingehaald. Twee voorbeelden dus, van anti-nationale kunst, al wist ook ieder land aan die import een schijn van eigen cachet te geven. Met andere woorden: een door de tijden erkende mooie en krachtige bouwstijl kan bij haar ontwikkeling in tegenstelling zijn met verleden en nationaliteit.

IV. Evenzeer als er mooie en leelijke moderne bouwwerken zijn, zijn er mooie, en ook leelijke ouderwetsche. Het is daarom gelukkig, dat niet alle ouds is blijven bestaan, hoewel het jammer is dat, door het veelvuldig sloopen onze blik werd vertroebeld, daar zeldzaamheid gaat meespreken met schoonheid.

V. Ook in architectuur is de reuk van het zweet der moderne stad beter te verdragen, dan de lijkenlucht der „villes-mortes".

VI. Even dwaas als het is, wanneer havenarbeiders de moderne electrische elevators willen vernielen, — even dwaas is het ook in de kunst gebleken aan nieuwe tijden, oude maatschappelijke werkwijzen op te dringen als de meest gewenschte.
Niet de handenarbeid, en de ouderwetsche, in zekere zin onbeholpen, materialen; maar het *goede* gebruik van de machine en de *juiste* toepassing van door de moderne techniek vervolmaakte materialen, — leiden tot schoonheid van het heden.

VII. Schoonheid is onuitroeibaar en alomtegenwoordig; aestetisch-historische beschouwingen bewijzen dit, waar zij, al naar gelang de mode, nu eens op dit, dan weer op een ander vervlogen tijdperk, als het eenig ware de aandacht vestigen. Daarom staat het vast, dat ook onze tijd op 't gebied van kunst schooner is dan: „dreamt of in our philosophy!".
Over eeuwen, als onze steden zijn uitgestorven, de gebouwen gepâtineerd door den tijd, of wellicht reeds bouwvallen geworden, zullen de passé-isten dit van onzen tijd wel komen getuigen: want daarin alleen vinden zij hun recht van bestaan.

VIII. enz.

PRIJSVRAAG VOOR EEN GEBOUW DER RIJKS-ACADEMIE VAN BEELDENDE KUNSTEN TE AMSTERDAM *).

Door de Nederlandsche Regeering wordt een nationale, openbare prijsvraag uitgeschreven voor een gebouw ten dienste der Rijks-Academie van Beeldende Kunsten.
De Jury in deze prijsvraag, voorwaarden en gegevens publiceerende, doet daarbij vol vertrouwen een beroep op de Nederlandsche architecten. Het mag immers een voldoening voor hen genoemd worden dat voor dit gebouw een openbare, nationale prijsvraag wordt uitgeschreven. Want daardoor is het thans mogelijk de uitvoering van een beteekenisvol Rijksbouwwerk onder het bereik van den particulieren architect te brengen; iets, waarop zoo herhaaldelijk door de bouwmeesters en hunne Genootschappen werd aangedrongen. Ruime en opgewekte medewerking moge dus bewijzen dat dit verlangen ook deugdelijk was, en inderdaad den weg aanwijst naar vruchtbaren arbeid.

Een beroep doende op de Nederlandsche bouwmeesters, is de Jury zich echter wel bewust, dat ook op h aar een belangrijk deel der verantwoordelijkheid rust voor het welslagen der poging. Zij zal de verschillende plannen moeten bestudeeren, vergelijken, en zij zal ten slotte een oordeel moeten uitspreken. De bouwkunstenaars hebben zeker het recht te weten op welke overwegingen dit oordeel zal berusten. Ook in de Algemeene Regelen voor Nationale Bouwkundige Prijsvragen wordt dit recht erkend; Art. 4 Hoofdstuk II schrijft voor: „Het „programma moet duidelijk de bedoeling der prijsvraag „uitspreken ..... Indien de voorkeur voor een bepaal-„den stijl bestaat, of door locale omstandigheden wordt „voorgeschreven, of indien een bepaalde stijl wordt „uitgesloten, moet dit in het programma nader zijn ver-„meld. . . ."
De Jury heeft geen voorkeur dan voor uitmuntend werk. Over het algemeen zal zij zich bij het vormen van het eindoordeel laten leiden door de volgende overwegingen:
Het te stichten gebouw moet in de allereerste plaats voldoen aan den daarvan te vragen dienst.
Het gebouw zal aan den dienst der Academie zóó moeten voldoen, het zal daarvoor zóó moeten zijn ontworpen, dat het in zijn geheel en zijn deelen zooveel mogelijk een *kunst-werk* mag heeten.
Wat de constructieve samenstelling aangaat, sluit de Jury niets uit wat in vroeger of later tijd gevonden is. Deugdelijkheid en doelmatigheid worden hier vóór alles verlangd.
Wat de aesthetische vormenspraak aangaat deze zal in het bijzonder duidelijk moeten uitdrukken, dat het gebouw voor het hooger onderwijs der *Beeldende Kunsten* wordt opgericht.
Natuurlijk zal dus, waar dit gepast is, de medewerking der beeldende kunsten niet mogen ontbreken. Minder eigenaardig zou het geacht mogen worden, indien zonder noodzaak versieringsbewerkingen of versieringsvormen werden toegepast, die bijzonder aan de industrie eigen zijn; bijv. vormen, die, hoewel tot de beeldende kunsten behoorende, machinaal vervaardigd en vermenigvuldigd worden, of die in loon-arbeid door ondergeschikten naar een te verstrekken ontwerp zijn uit te voeren. Eenvoudigheid van samenstelling bij inderdaad kunstvolle versiering moge door deze overweging worden bevorderd.
Wat de omgeving betreft, worde er aan gedacht, dat het gebouw gelegen zal zijn aan een plein, waarop de belangrijkste verkeerswegen van het plan-Zuid uitkomen. Evenwel mag dit geen aanleiding zijn, tot het aanbrengen van voor de Academie nuttelooze of niet voldoend gemotiveerde bouwdeelen.
En ten slotte — de Jury vertrouwt, dat de in te zenden teekeningen uitsluitend van een streng architectonisch karakter zullen zijn, en daardoor de aandacht zullen binden aan de strikte bedoeling der prijsvraag; het verkrijgen eener schoone architectonische oplossing.
Door deze algemeene beginselen voorop te stellen, meent de Jury te handelen geheel in den geest van het bovengenoemde artikel der Algem. Prijsvraag-regelen.
Het programma van eischen geeft in bijzonderheden aan wat voor den dienst der Academie noodzakelijk is, terwijl vooraf nog een korte notitie eenige mededeelingen brengt over de inrichting en werkwijze der Academie.
Met groote belangstelling zal ongetwijfeld uitgezien worden naar de inzendingen onzer bouwmeesters. Door de jarenlange vóórgeschiedenis, door de deelneming van verschillende Regeeringscolleges, door de aantrekkelijkheid, die de geheele opgave voor al onze kunstenaars bezit, is hier zeker een ruimere aandacht te verwachten, dan waarop in gewone gevallen gerekend kan worden. En komt er nu een warme en hartelijke medewerking van oudere en jongere bouwmeesters, dan zal niet alleen de kans groot zijn dat onze „wijd vermaarde stad" in haar jongste uitbreiding een nieuw gebouw van erkende schoonheid erlangt, maar dan zal tevens door dezen wedstrijd de Bouwkunst zelve een belangstelling worden toegevoerd, die voor haren bloei en hare ontwikkeling van groote beteekenis zal zijn.
Moge het zoo wezen!

BEPALINGEN BETREFFENDE DEN WEDSTRIJD.

A. ALGEMEENE VOORSCHRIFTEN.

a. De beantwoording.
De beantwoording der prijsvraag zal geschieden in twee gedeelten;
1°. *Vóórwedstrijd*, waartoe de mededinging open staat voor *alle Nederlandsche Architecten*.
2°. *Eindwedstrijd*, waartoe uitsluitend worden toegelaten de inzenders die daartoe uit den vóórwedstrijd door de Jury zijn aangewezen.
b. De Jury.
De ontwerpen zullen worden beoordeeld door eene Commissie, welke als volgt is samengesteld:
Prof. Dr. A. J. der Kinderen, Hoogleeraar-Directeur van de Rijks-Academie, Voorzitter; Prof. J. Bronner, Hoogleeraar aan de Rijks-Academie; Prof. Jhr. Dr. J. Six, Hoogleeraar aan de Rijks-Academie; Dr. H. P. Berlage, Architect; A. W. Bos, Directeur van Publieke Werken der Gemeente Amsterdam; R. N. Roland Holst, Kunstschilder; Jos. Th. J. Cuypers, c. b. i. Architect; Dr. Jan Kalf, Secretaris der Monumenten-Commissie; J. Gratama, b. i. Architect; J. Limburg, b. i. Architect; Paul J. de Jongh, Architect, Secretaris.
De Jury zal haar uitspraak in een rapport motiveeren, en zooveel mogelijk over alle, doch in elk geval over de ontwerpen der laatste schifting in den vóórwedstrijd, en over alle ontwerpen van den eindwedstrijd gedétailleerde beschouwingen geven.
Voor elk der twee wedstrijden zal, onvoorziene omstandigheden voorbehouden, de uitspraak geschieden binnen één maand na den datum van inzending der ontwerpen. Het eindrapport zal voorzoover mogelijk met de uitspraak der Jury, doch in elk geval bij de opening der tentoonstelling worden bekend gemaakt. Mocht de Jury bij eenig ontwerp wezenlijke afwijkingen van het programma constateeren, dan kan dat niet in aanmerking komen voor eenige bekroning. De uitspraak van de Jury is bindend, zoowel voor den prijsvraag-uitschrijver, als voor de deelnemers.
Door de aanvaarding der opdracht hebben de leden der Jury zich ten volle vereenigd met de bepalingen van het programma, en van mededinging in de prijsvraag afgezien.

---

[1]) In dit geval houdt deze benaming geen verband met de geruchtmakende Italiaansche beweging van dien naam.

*) Overgenomen uit het programma dezer prijsvraag, dat ons werd toegezonden.

c. De inzending.
Teekeningen, modellen of andere stukken, die niet door het programma zijn voorgeschreven, zullen buiten beschouwing blijven, en niet worden tentoongesteld.
Uit de teekeningen moet de distributie van het gebouw duidelijk zijn na te gaan; de bestemming der vertrekken moet in de plattegronden worden ingeschreven, waarbij de letters van het programma, waaronder de lokaliteiten zijn vermeld, zijn over te nemen; verwijzing naar een renvooi wordt niet toegelaten. Alle ontwerpen moeten worden ingezonden onder een kenteeken of motto dat op alle bij de inzending behoorende stukken moet voorkomen. Zoolang door hen aan den wedstrijd wordt deelgenomen, is het op straffe van uitsluiting aan inzenders verboden op de een of andere wijze hunne anonymiteit vóór de uitspraak van de Jury te verbreken.
Het auteursrecht van elk prijsvraagontwerp blijft het eigendom van den inzender.
Zoowel in den vóór- als in den eindwedstrijd zullen in afzonderlijke, behoorlijk gesloten omslagen moeten worden gevoegd:
1°. Een door den ontwerper geteekende verklaring, luidende: „ondergeteekende, inzender van het ontwerp motto . . ., „verklaart dat dit ontwerp zijn geestelijk eigendom is."
2°. Een correspondentie-adres.
Op de buitenzijde dezer omslagen moeten onderscheidelijk de woorden „naambrief" en „correspondentie-adres worden geplaatst. Het onder 2° genoemde omslag zal vóór de uitspraak der Jury door haar mogen worden geopend, om zoo noodig door tusschenkomst van den correspondent, met den ontwerper in briefwisseling te kunnen treden.
Het schrift op de teekeningen, van bijbehoorende stukken en eventueele correspondentie, mag niet zijn het handschrift van den ontwerper.
De teekeningen mogen *niet opgerold* worden ingezonden.
Alle ontwerpen moeten tijdig op de hierna te noemen data, vrachtvrij zijn ingezonden aan het adres van *de Rijks-Academie van Beeldende Kunsten, Stadhouderskade 86, Amsterdam;* boven het adres te plaatsen het duidelijk opschrift „Prijsvraag Academie". Als datum van inlevering wordt, voor binnenlandsch verkeer, beschouwd de dagteekening of stempel van het bewijs van verzending, dat desverlangd moet worden ingeleverd.
In verband met de moeilijkheden in het *buitenlandsch* verkeer, moet voor deze prijsvraag alinea 2 van art. 31 A. R. buiten werking worden gesteld, zoodat inzendingen van in het buitenland verblijvende Nederlandsche architecten, op de gestelde data aan het opgegeven adres moeten zijn ingekomen. Inzendingen die niet op den vastgestelden tijd zijn ingekomen, zullen buiten beschouwing blijven en ter beschikking van de correspondenten worden gesteld.

d. Verzekering.
Alle inzendingen zullen van af den dag van ontvangst tot den dag van terugzending tegen alle schade van Rijkswege zijn verzekerd, vervoer heen en terug uitgesloten, tegen een bedrag van f 500.— voor den vóórwedstrijd, en van f 2500.— voor den eindwedstrijd.

e. Tentoonstelling.
Alle antwoorden van den vóór- en den eindwedstrijd zullen na de eind-uitspraak van de Jury te Amsterdam in het openbaar worden tentoongesteld; plaats en tijd zullen nader worden aangekondigd.
Na afloop der tentoonstelling zullen alle ontwerpen, welke niet in eigendom aan de Academie zijn overgegaan, vrachtvrij aan de correspondentie-adressen worden teruggezonden.

f. Algemeene prijsvraagregelen.
Voorzoover in het programma niet reeds nader omschreven, zijn bij deze prijsvraag van toepassing de Algemeene Regelen voor Nationale Bouwkundige Prijsvragen, van 1914.

B. BIJZONDERE BEPALINGEN VOOR DEN VOORWEDSTRIJD.

a. Teekeningen.
Gevraagd worden de volgende teekeningen:
1°. De teekeningen der plattegronden van alle verdiepingen; op die van den beganen grond tevens aan te geven de bijgebouwen, en den aanleg en de afsluiting van den tuin. Bij den aanleg van den tuin moet worden rekening gehouden met op te stellen historische bouwfragmenten.
2°. De teekening van den voorgevel.
3°. De teekening van de doorsnede, waarin de hal en de hoofdtrap zullen zijn opgenomen.
Alle teekeningen op schaal 1 à 200. De behandeling der teekeningen mag schetsmatig zijn in inkt- of potloodlijnen, met alleen vlakke tinten in de plattegronden ter aanduiding van de muren, en in den gevel ter aanduiding van de lichtopeningen, en eventueel, van het dak. Een toelichting bij de inzending, getypt, en niet grooter dan drie folio pagina's van 40 regels, is geoorloofd.

b. Inzending.
De datum van inzending is uiterlijk 14 Juli 1917, des namiddags 4 uur.

c. Keuze voor den Eindwedstrijd.
De Jury zal *tien* ontwerpen uit den vóórwedstrijd kiezen, waaruit nader een *vijftal* wordt aangewezen, waarvan de ontwerpers tot den eindwedstrijd zullen worden toegelaten.
De inzenders van de genoemde tien ontwerpen ontvangen ieder een premie van f 1000.—. De motto's dezer ontwerpen zullen worden bekend gemaakt.
Mochten onverhoopt naar het oordeel der Jury onder de ingekomen ontwerpen geen tien in aanmerking komen voor de keuze tot toelating in den eindwedstrijd, dan zal de Jury de bevoegdheid hebben dat aantal te verminderen, en zoo daartoe aanleiding bestaat ook de toelating tot den eindwedstrijd beperken.

d. Inlichtingen.
Het bureau van inlichtingen wordt gevormd door de Jury, aan wie p. a. de Rijks-Academie van Beeldende Kunsten te Amsterdam, *uitsluitend schriftelijke* inlichtingen kunnen worden gevraagd tot en met 25 April 1917. De gestelde vragen worden met de antwoorden van de Jury zoo spoedig mogelijk, en in volgorde van ontvangst, gepubliceerd in het „Bouwkundig Weekblad" en in „Architectura", ter publicatie toegezonden aan de „Bouwwereld" en „De Opmerker" en medegedeeld aan vak- en kunstlichamen die daarvoor in aanmerking mochten komen.
Uitsluitend de op deze wijze verstrekte inlichtingen zullen beschouwd worden deel uit te maken van het programma.

C. BIJZONDERE BEPALINGEN VOOR DEN EINDWEDSTRIJD.

a. Regeling van den Wedstrijd.
Aan ieder van de tot den eindwedstrijd toegelaten inzenders zal, door tusschenkomst van het correspondentie-adres, zijn vóór-ontwerp, door de Commissie van Toezicht der Rijks-Academie en door de Jury gewaarmerkt, ter nadere uitwerking voor den eindwedstrijd worden teruggezonden, met, onder verplichting van geheimhouding, de algemeene beschouwingen van de Jury, en dat gedeelte uit het Juryrapport wat op zijn ontwerp speciaal betrekking heeft. De Jury heeft de bevoegdheid vooraf de teekeningen te doen fotografeeren. De vóór-ontwerpen moeten weer volledig en absoluut onveranderd worden gevoegd bij de inzending voor den eindwedstrijd. De inzenders mogen van de hun op de hiervoren genoemde wijze ter kennis gebrachte opmerkingen van de Jury in ruime mate gebruik maken ter verbetering van hun ontwerp.

b. Teekeningen.
Gevraagd worden de volgende teekeningen.
1°. Een situatieteekening, schaal 1 à 500, met aanduiding van de ligging van het gebouw ten opzichte van de onmiddellijke omgeving van plein, straten, enz.
2°. De teekeningen der plattegronden van alle verdiepingen, schaal 1 á 200; op die van den beganen grond tevens aan te geven den aanleg en de afsluiting van den tuin, zooals voor den vóórwedstrijd is voorgeschreven.

3°. De teekeningen van den voorgevel, schaal 1 à 100, die van den achtergevel en één der zijgevels, schaal 1 à 200.
4°. De teekeningen van tenminste twee doorsneden, over de belangrijkste ruimten der localiteiten, schaal 1 à 200; meerdere doorsneden te leveren, indien de inzender dit ter toelichting van zijn ontwerp noodig acht.
5°. De plattegronden, gevels en doorsneden van de bijgebouwen in den tuin, alles op schaal 1 à 100.
6°. Een perspectief van het gebouw, gezien vanaf het plein; deze teekening moet zijn opgehaald uithet plan schaal 1 à 200.
7°. Een détailteekening van dat gedeelte van den voorgevel waarin de hoofdingang gelegen is, één idem van een belangrijk deel van het inwendige, één idem van de terreinafsluiting aan den openbaren weg; alles op schaal 1 à 20.
Met deze teekeningen worden vóór alles bedoeld *architecturale* teekeningen, waaruit de *architecturale* bedoelingen van den ontwerper duidelijk spreken.
Alles moet daarom alleen in inktlijnen zijn uitgevoerd, kleuren zijn uitgesloten, met alleen vlakke tinten in de plattegronden ter aanduiding van de muren en andere afscheidingen, en in de gevels ter aanduiding van de muren en andere afscheidingen, en in de gevels ter aanduiding van de lichtopeningen en eventueel van het dak. Bij de teekeningen sub 7° kan van één gewaschen tint gebruik gemaakt worden.
Alleen die werken van beeldende kunst (zooals sommige beeldhouw-werken) die een onmisbaar bestanddeel der in te zenden architectonische teekeningen uitmaken, worden er in opgenomen.
Muur- en glasschilderingen zijn alleen in plaats en ruimte aan te geven, niet echter in bepaalde uitvoerige ontwerpen.
Voorts worden verlangd een memorie van toelichting, met omschrijving der toe te passen materialen, en een opgaaf van den kubieken inhoud van het gebouw, berekend van den vloer van het souterrain tot bovenkant afdekking; of indien een bekapping is ontworpen, tot de helft van de hoogte daarvan. Bovendien zal de memorie bevatten, uiteenzetting van de gedachten, die ten grondslag liggen aan de in het ontwerp aangegeven versierings-motieven; of van een volledig plan van versiering zooals dit mettertijd tot uitvoering zou kunnen komen. De memorie in haar geheel mag niet grooter zijn dan zes folio pagina's getypt van ongeveer 40 regels.
Op de teekeningen en op andere stukken voor dezen wedstrijd moet het woord „*Eindwedstrijd*" zijn geplaatst.
Wat de *bouwsom* betreft, eene begrooting wordt in het Programma niet gevraagd; de mededingers zullen er echter rekeeing mede te houden hebben, dat een gebouw bedoeld wordt waarvan de bouwkosten *één miljoen gulden* zouden bedragen, indien deze werden berekend volgens de als normaal geldende eenheidsprijzen van 1914, vóór den oorlog.
Hoewel thans de prijs van materialen en ook de arbeidsloonen zeer onzeker zijn, blijft er toch een raming mogelijk, die met bovengenoemde som een redelijk verband houdt. In genoemd bedrag wordt geacht begrepen te zijn de kosten voor verwarming, licht- en sanitaire installaties, liften, benevens de terreinaanleg en afsluitingen.
Niet behrepen in bovengenoemde bouwsom zijn de kosten voor decoratieve en figurale beeldhouw- en schilderwerken. Het is echter voor de mededingers noodzakelijk eenigszins te weten ep welke sommen, voor het geheel en voor gedeelten mag worden gerekend.
Op grond der practische ervaringen van onzen tijd kan worden vastgesteld dat voor een gebouw als bij deze prijsvraag wordt beoogd, de bouwsom met 8 à 10% voor werken van beeldende kunsten moet worden verhoogd.
De eenheidsprijzen mogen op grond derzelfde ervaring in minima aldus worden aangenomen:
Een beeld in den gevel geplaatst in zandsteen *f* 1500.—; een geheel vrij beeld *f* 3000.—; relief (met levensgroote figuren) per M². *f* 300.—; muurschilderingen (met levensgroote figuren) per M². *f* 200.—; geschilderde gebrande glazen (met levensgroote figuren) per M². *f* 250.—.
Kleinere werken kunnen naar evenredigheid van deze prijzen worden geschat.

c. Inzending.
De datum van inzending is *uiterlijk 15 Januari 1918*, de namiddags 4 uur.

d. Toekenning der prijzen.
Behalve het in den vóórwedstrijd toegekende bedrag, zullen de volgende prijzen worden uitgeloofd:

Eerste prijs	*f*	7500.—
Tweede prijs	„	5000.—
Derde prijs	„	3000.—
Vierde prijs	„	2000.—
Vijfde prijs	„	1000.—

Wanneer de Jury van oordeel is, dat geen der ontwerpen voor volledige bekroning in aanmerking komt, is zij bevoegd ten hoogste de helft van het totaal bedrag der vijf prijzen onder de inzenders te verdeelen, met inachtneming van hetgeen aan het slot van B.c. op blz. 25 is vermeld.

e. Eigendom der ontwerpen.
De in den eindwedstrijd volledig bekroonde ontwerpen worden het eigendom van het Rijk. Voor eventueele reproductie of publicatie van deze en andere ontwerpen, het met den eersten prijs bekroonde ontwerp uitgezonderd, zal de toestemming van de mededingers moeten zijn verkregen.

f. Inlichtingen.
Omtrent het verstrekken van inlichtingen wordt verwezen naar B *d*, blz. 25. De datum van sluiting is 1 November 1917; de beantwoording van alle vragen geschiedt rechtstreeks en tegelijkertijd aan de correspondentieadressen van alle inzenders.

g. Openen der naambrieven.
Na de eind-uitspraak van de Jury zal de naambrief, behoorende bij het met den volledigen eersten prijs bekroonde ontwerp, door de Commissie van Toezicht der Rijks-Academie, in tegenwoordigheid van de Jury, worden geopend. Voor het openen van de naambrieven van elk der overige ontwerpen wordt de toestemming van den inzender vereischt, die daarmede verklaart zijn anonymiteit op te heffen, en den hem eventueel toegekenden prijs te aanvaarden.

h. Uitvoering van het werk.
Het is de bedoeling van de Regeering, aan den volledig eerstbekroonde de uftvoering van zijn, zoo noodig nader gewijzigd, ontwerp op te dragen, onder de voorwaarden van de thans algemeen geldende honorariumregeling voor architecten; bij de vaststelling van het honorarium wordt het bedrag van de in de prijsvraag toegekende sommen niet in mindering gebracht.
Voor het geval de eerst-bekroonde naar het oordeel der Jury geen voldoende waarborg kan geven, dat hij in staat is geheel zelfstandig den bouw, die het onderwerp dezer prijsvraag is, tot stand te brengen, zal hij zich op zijn kosten, in overleg met de Regeering, gehoord de Jury, hulpkrachten toevoegen, of deze op nader overeen te komen voorwaarden vanwege de Regeering aanvaarden.

De Commissie van Toezicht op de Rijks-Academie,

M. P. VOÛTE, *Waarn. Voorz.*
F. KRANENBURG, *Secr.*

De Jury,

A. J. DER KINDEREN, *Voorz.*
PAUL J. DE JONGH, *Secr.*

Amsterdam, Februari 1917.

Exemplaren van het volledig Programma, met twee bijlagen, zijn op franco aanvraag bij de Rijks-Academie van Beeldende Kunsten te Amsterdam, kosteloos verkrijgbaar.

GEVELWEDSTRIJD „VREDEHOF".

Gevelwedstrijd „Vredehof". 2e prijs. Rozenburglaan 60—62, Rotterdam. Arch. Heyink en v Vreeswijk.

Door een vergissing van den zetter werd de reproductie van den gevel van het huis Rozenburglaan 60—62 te Rotterdam, dat in den gevelwedstrijd „Vredehof" met den tweeden prijs werd bekroond niet in het Weekblad van Zaterdag 3 Febr. opgenomen. Onder verwijzing naar het rapport van dezen wedstrijd in genoemd Weekblad gepubliceerd, geven wij thans van dezen gevel hier een afbeelding.

JURY-RAPPORT

PRIJSVRAGEN „BOUWKUNST EN VRIENDSCHAP".

Wij ontvingen bovenstaand jury-rapport. Het is ons echter niet mogelijk dit rapport in zijn geheel op te nemen; derhalve beperken wij ons tot het algeheel overzicht en de conclusies.

Bij onderzoek bleek, dat op de prijsvraag voor de dubbele school waren ingekomen 20 antwoorden onder de motto's: Simplex, Waarheid, Art. 192, Christiania, A, Montessori, Voor het eerst, A. Z., de Tweeling, E. E. E., A. B. C., Fred, Studie, Voor een plein, Streng als d'Opvoeding, In Dulci Jubilo, G. L. O., Baksteen, Vlijt, Symmetrie.

Voor het veilinggebouwtje 18 stuks onder de motto's: In plano, Driehoek (figuur), Tuindersbelang, 't Westland, Joke, X., Landbouw, 22, Tweeling, Vragen en bieden, Mercurius, a/d IJsel, Eenvoud, Elf, Groen-Wit, Oogst, Angora, Mijn.

En voor het brievenhoofd 22 stuks onder de motto's: B. V., Leen, Punt in driehoek (figuur), W. K. S., Excelsior, Liefde, Driehoek (figuur), Drie cirkels (figuur), Zilvergrijs, M. V. A. V., Peggij, Jagee, B. V., Penne-Vrucht, 7, Doorzicht, Aster, 't IJ, Sparta, L. S., M., Ster (figuur).

Bij de voorloopige beschouwing der ingekomen ontwerpen bleek, dat ook dit jaar weer zeer verdienstelijk werk gemaakt is, zoowel wat ontwerp als teekenwerk betreft en er uit blijkt, dat er met veel animo aan is gewerkt.

Ook deze prijsvraag kan ook weder tot de welgeslaagde gerekend worden.

Bij de eindstemming over het toekennen van de prijzen voor de verschillende prijsvragen uitgeloofd, kwam de Jury eenstemmig tot de volgende conclusie:

Prijsvraag dubbele school.

Motto *Voor een plein* komt voor een eersten prijs, Motto *Fred* voor een tweeden prijs en Motto *Streng als d'Opvoeding* voor een derden prijs in aanmerking.

De Jury was echter van meening dat de uitgeloofde geldprijzen anders verdeeld moesten worden in verband met het betrekkelijk klein verschil in waarde van de bekroonde ontwerpen.

Zij stelt daarom voor de prijzen als volgt te verdeelen:

1ste prijs zilveren medalje met getuigschrift en *f* 75.—
2den „ bronzen „ „ „ „ „ 50.—
3den „ eervolle vermelding met „ „ „ 50.—

Veilinggebouwtje.

De Jury is eenstemmig van oordeel om de uitgeloofde prijzen als volgt toe te kennen:

1sten prijs zilveren medalje met getuigschrift en *f* 35.— aan motto X.

2den prijs bronzen medalje met getuigschrift en *f* 20.— aan motto 22.

3den prijs eervolle vermelding met getuigschrift aan motto: Vragen en bieden.

Tevens stelt de Jury voor ook aan het motto *Mijn* wegens goede kwaliteiten, eveneens een eervolle vermelding met getuigschrift toe te kennen.

Brievenhoofd.

In deze prijsvraag besloot de Jury de prijzen als volgt toe te kennen:

1sten prijs bronzen medalje met getuigschrift en *f* 20.— aan motto Sparta.

2den prijs eervolle vermelding met getuigschrift en *f* 10 aan motto L.S.

3den prijs eervolle vermelding aan motto Jagee.

De jury bestond uit de heeren:

J. J. Gort, P. J. Houtzagers, C. J. Hemmes en A. A. van Nieuwenhuijzen.

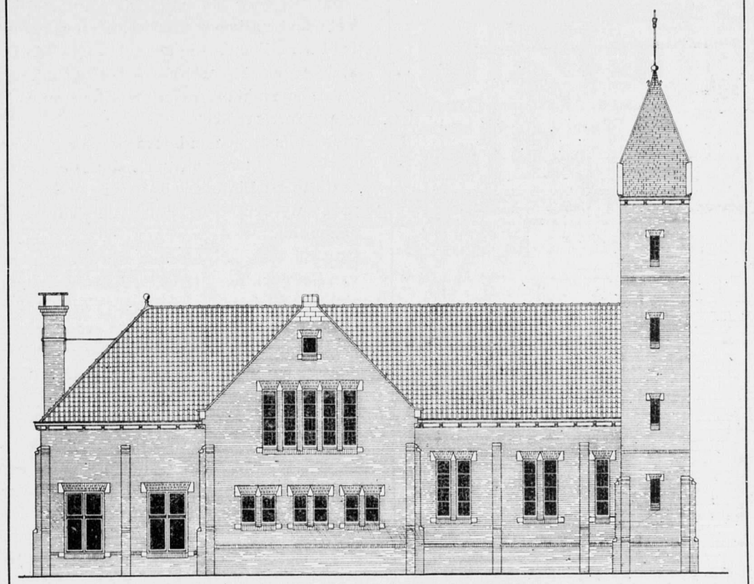

Gereformeerde Kerk te Goes. Zijgevel. Schaal 1 à 400. F. G. C. Rothuizen. M B.V.A.

GEREFORMEERDE KERK TE KAPELLE BIJ GOES.

Bijgaande afbeeldingen geven weer den plattegrond en zijgevel der nieuwe Geref. Kerk te Kapelle bij Goes. Voor den bouw dezer kerk kreeg ik opdracht in het najaar van 1915. Onder zeer bezwarende omstandigheden.

Immers, al waren de prijzen der bouwmaterialen nog niet zoo hoog gestegen, als thans het geval is, toch waren zij reeds beduidend hooger dan vóór den grooten oorlog. En daarbij kwam, dat slechts een gering bedrag beschikbaar kon worden gesteld voor dit kerkgebouw van bijna 300 zitplaatsen. Er werd gesproken van f 10.000 à f 12.000 en eindelijk kwam men tot f 13.000, onder besliste voorwaarde, dat de bouw in geen geval meer mocht kosten.

Voor dit bedrag nu is de bouw werkelijk uitgevoerd. De laagste inschrijver vroeg f 12.900; het meerder werk bedroeg slechts iets meer dan f 100.—, zoodat het beschikbaar gestelde bedrag niet noemenswaard werd overschreden.

Waarom ik dit zoo uitvoerig mededeelde? Alleen hierom, dat men, bij de beoordeeling van dit plan, rekening houde met de werkelijk zeer lage bouwkosten.

De buitenmuren zijn bijna allen éénsteensmuren, gemetseld van waalklinkers in sterken cementmortel. Om deze goed waterdicht te hebben, liet ik met sterke cementspecie goed vol voegen, terwijl de muren aan de binnenzijde geheel in cementspecie werden beraapt en vlak geschuurd, welke specie was aangemengd met water, waarin ceresit was opgelost. Met deze bewerking heb ik meerdere keeren zeer goede resultaten bereikt (ook op de Zuid en Westzijde); de kerkmuren zijn in den afgeloopen zomer in effen tinten (lichte zandsteenkleur) met waterverf bewerkt en blijken thans reeds, in dezen zeer natten winter, goed droog te zijn.

Wat verder het gebouw betreft, diene, dat de ramen bezet zijn met zacht gekleurd glas in lood, eenvoudig bewerkt; dat de blokken in de gevels zijn van zandsteen en de afdekkingen der topgevels van handsteen; dat het kerkdak met pannen en het torendak met leien is gedekt; dat de banken gemaakt zijn van vurenhout en in eikenhoutkleur zijn geschilderd; dat boven het platvorm of spreekgestoelte een groote boogopening is gemaakt, waarin het orgel komt te staan. Van dit front en de aansluitende balustrade eveneens door ondergeteekende ontworpen.

Boven het voorportaal is met 0.60 M. overstek over den kerkmuur, een kleine gaanderij met balustrade gemaakt.

De gangvloeren, alsmede de vloeren in het voorportaal en andere portalen, benevens de vloeren rondom het spreekgestoelte, zijn van dubbel hardgebakken tegels.

Het plafond bestaat uit een tonvormig houten gewelf, met weinige, eenvoudige lijsten versierd.

Alle buitenhoutwerk, behalve de deuren, die in eikenhoutkleur zijn afgewerkt, is geheel wit afgeverfd.

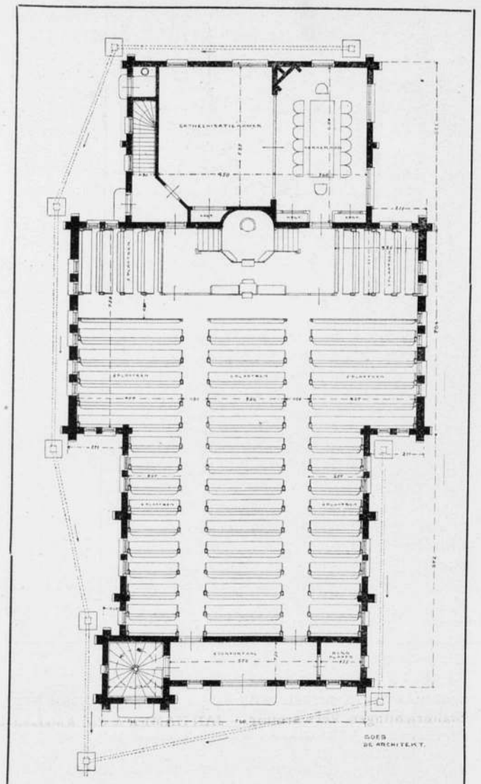

Gereformeerde kerk te Goes. Schaal 1 à 400. Plattegrond.

De deuren tusschen kerkeraads- en cathechisatiekamer zijn geheel opendraaibaar.

Goes, Januari 1917. F. G. C. ROTHUIZEN,
Architect M. B. V. A.

BERICHTEN.

Daktuinen te Berlijn.

In het „Zentralbl. der Bauverw." zijn onlangs afgebeeld en beschreven eenige voorbeelden van daktuinen op Berlijnsche gebouwen.

Een daarvan is luxueus. Het is de daktuin op het Eden-Hotel aan de Kurfürstendamm, ontworpen door den architect Lesser. Hij mocht echter niet op de door dezen gedachte wijze worden gebouwd, omdat de bouwpolitie bezwaar maakte tegen de ontworpen hal, aangezien deze het voor blijvend oponthoud van menschen toegelaten aantal verdiepingen overschreed. Bovendien werd geen „vergunning" voor den daktuin gegeven.

De daktuin van het warenhuis A. Wertheim in de Leipziger strasse is uitsluitend bestemd ter verpoozing van het personeel. Hij beslaat een oppervlak van 1240 M²., waarvan voor het mannelijk personeel 450 M². en voor het veel talrijker vrouwelijk personeel 740 M². bestemd is. Bovendien is in de laatstbedoelde afdeeling opgesteld een groote tent als rust- en lighal. Grasperken met struiken, fraaie terra-cotta potten voor planten, en berceau's verlevendigen den aanleg. De paden zijn belegd met tegels op een onderlaag van driedik asphaltpapier.

Op het gebouw der firma Gebr. Ikle aan de Hausvogteiplatz te Berlijn is een daktuin aangelegd, die met bloemen en groenten is beplant en waarop kippen worden gehouden.

Ook bij enkele fabrieken zijn daktuinen ten behoeve van het personeel aangelegd. De fraaiste dezer bevindt zich op de fabriek der A. E. G. in de Brunnenstrasse. Op den achtergrond van een groot grasveld met bloemenrand, dat omgeven is door coniferen in witte houten kuipen en door begroeide latwerken, verheft zich een ruim paviljoen van twee verdiepingen, waarvan de bovenste door een breede trap met den tuin verbonden is.

In het artikel wordt in het bijzonder gewezen op de noodzakelijkheid, de dakconstructie zwaar te berekenen. In den regel worden de belastingen te licht gerekend. De aardlaag wordt veelal aanvankelijk te dun gemaakt. Als dan blijkt, dat voor den goeden plantengroei die aardlaag dikker moet worden, blijkt de dakconstructie onvoldoende. Zoo moest de daktuin op eene chocoladefabriek aan het Teltowkanaal wegens gebreken, die allengs bleken, weer worden verwijderd. Ook bij woonhuizen worden geleidelijk meer daktuinen aangelegd. Deze zijn dan òf alleen toegankelijk voor de bewoners der hoogste verdieping, òf wel worden zij bestemd tot gymnastiek- en speelterrein voor alle kinderen uit het huis.

Een belangwekkend voorbeeld van het eerste geval is in het artikel afgebeeld. Bij den tuin zijn, behalve een groote open hal, eenige treden boven den tuin verheven, gebouwd een groot vertrek en een dienkamer, welke door een spijzenlift met de keuken in verbinding staat. Het vertrek is tot eetzaal bestemd. De tuin is regelmatig aangelegd met een fontein en omgeven deels door een hooge borstwering, deels door een begroeide gaanderij. *(Bwd.)*

Bouwkunst en decoratieve kunst aan de Rijksacademie te Amsterdam.

Volgens een dagbladbericht heeft de regeering zich bereid verklaard, op verzoek van het gemeentebestuur, aan de Academie voor beeldende kunsten te Amsterdam te verbinden een leerschool in de aesthetiek, waar o.m. onderwijs zal worden gegeven in de bouwkunst en in de decoratieve kunst.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD

ORGAAN VAN DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST M·B·V·A VAKVEREENIGING VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN

Commissie van Redactie: J. GRATAMA, C. J. KRUISWEG en J. B. VAN LOGHEM. Redacteur: J. WESSELIUS. Bureau van Redactie: Marnixstraat 402, Amsterdam. Uitgevers en Bureau van Adminstratie: MOUTON & Co., Herderstraat 5, 's-Gravenhage.

ABONNEMENTSPRIJS: voor Nederl. fr. p. p. ƒ 7.50 's jaars, voor Indië en Buitenl. (bij vooruitbet. ƒ 9.50. Afz. Nos ƒ 0.15. fr. p.p. ƒ 0.16 — ADVERTENTIËN: v. 1—5 regels ƒ 1.—, elke regel meer ƒ 0.20. Groote letters naar plaatsruimte. Aankond. van aanbestedingen ƒ 0.15. Abonn. van advert. tegen belangrijk verm. prijzen.

38STE JAARGANG. = 24 FEBR. 1917. = No. 8.

INHOUD: OFFICIEEL GEDEELTE. — BOUWKUNDIG GEDEELTE. Hoogspanninggebouw te Hoorn, door J. B. van Loghem. — Aanbouw in den Wippolder te Delft, door v. R. — Bouwkunst, Sier- en Nijverheidskunst, door W. Penaat. — Industrie en Kunst, door G. P. — Noodwoningen.

OFFICIEEL GEDEELTE.

Ingezonden.

Geachte Redactie,

In het Bouwkundig Weekblad No. 7 van 17 Februari j.l. komen een paar ingekomen stukken voor betreffende toepassing der Honorariumtabel „Woningbouw en Volkshuisvesting", in verband met het voorstel van den heer Keppler.

Omdat het mij wil voorkomen, dat *cijfers* beter kunnen overtuigen dan *woorden*, verzoek ik U beleefd Uwe meening te willen geven over onderstaande cijfers, voor een paar maanden in rekening gebracht voor een thans in uitvoering gekomen bouwplan voor 48 eenvoudige éénkamerwoningen met achterruimteuitbouw.

Aan een twaalftal van deze woningen werd eene eenigszins andere indeeling gegeven, met het oog op de ligging van den voorgevel aan de Noordzijde.

Honorarium volgens tabel 2 der regelen 3.792 pCt. van de aannemingssom groot f 81353.—	f 3084.91
Kosten voor het maken van de werkteekeningen, volgens tabel 1, één procent van de aannemingssom	„ 813.53
Reiskosten	„ 200.—
Kosten van het dagelijksche toezicht 6 maanden à f 140.—	„ 840.—
Totaal . .	f 4938.44

Als nu de crisisbouwkosten geraamd worden op ongeveer 50 pCt. of f 27.000.— verhooging van de normale bouwprijzen, dan zoude in *normale* tijden de honorarium-rekening er uit zien als volgt:

Honorarium 3.792 pCt. van de *normale* bouwsom groot f 54353.—	„ 2061.06⅝
Kosten van de werkteekeningen 1 pCt. van f 54353.—	„ 543.53
Reiskosten	„ 200.—
Kosten van het dagelijksche toezicht 6 maand à f 140.—	„ 840.—
Totaal . .	f 3644.59⅝

Mij wil het voorkomen, dat voor zulk een bijzonder eenvoudig bouwplannetje het laatste bedrag, in totaal f 3644.59⅝ aangevende, een ruim voldoende vergoeding voor het te leveren eenvoudige werk genoemd mag worden.

Van verdere beoordeeling wensch ik mij te onthouden, maar alleen de aandacht te vestigen op de vorenstaande „sprekende cijfers", vertrouwende, dat de redactie geen bezwaar zal maken tot opname daarvan in het eerstvolgend B. W. van den 24 dezer, dus vóór de ledenvergadering van den 1 Maart a. s.

Beantwoording kan volgen na genoemde vergadering.

Hoogachtend heb ik de eer te zijn
Uw Dw.
JOHs. J. VAN SCHUIJLENBURG,
Oud-lid van de M. t. B. d. B.

Groningen 20-2-'17.

Pensioen Commissie. De pensioen commissie belegde op 27 Januari 1917 in het gebouw van de M B.V.A. aan de Marnixstraat te Amsterdam hare IIe vergadering. Aanwezig waren alle leden, te weten: de heeren KRUISWEG voor de M.B.V.A.; JANSEN voor den B.V.N.A.; ZIJLSTRA voor den B.V.T. en KEURSCHOT voor den A.N.O. en T.B.

Besloten werd allereerst, dat de van de vergaderingen der commissie uit te geven communiqué's tevens zouden dienst doen als notulen.

Daarna deed de voorzitter mededeeling van de wijze waarop gevolg is gegeven aan de door de vorige vergadering aan voorzitter en secretaris gegeven opdracht, om te trachten een sociaaleconoom, specialiteit op het gebied der sociale verzekering, bereid te vinden in onze commissie zitting te nemen. Die wensch is niet geheel in vervulling gegaan, omdat de man, die de commissie daarvoor op 't oog had, om begrijpelijke redenen niet aan het verzoek om zitting te nemen kon voldoen. Maar toch is de voorzitter geslaagd. Bij zijn bezoek aan het Centraal-Bureau voor Sociale Adviezen vond hij die instelling bereid het voor onze commissie zoo noodige verzekerings-schema te ontwerpen en zoo noodig onze commissievergaderingen bij te wonen. Voor de voorloopige besprekingen en om een indruk te krijgen van wat de commissie wenscht, zou deze vergadering door een der directeuren van het bureau worden bijgewoond. Het verzekeringsschema is vóór alles noodig, omdat daaruit moet blijken, welk bedrag jaarlijks moet worden gestort om een fonds te vormen, waaruit opzichters en teekenaars in dienst van particuliere architecten op een bepaalden leeftijd gekomen, kunnen worden gepensionneerd. De kosten voor de vervaardiging van

dat schema zijn door het Bureau voor Sociale Adviezen geraamd op f 800.—. Besloten werd, dat de leden der commissie hun respectievelijke besturen zouden voorstellen elk f 200.— voor dat doel beschikbaar te stellen en machtiging vragen, de opdracht tot vervaardiging van het schema te geven.
Daarna kwam de heer Mr. M. J. A. MOLTZER, Adj. Directeur van het Bureau voor Sociale Adviezen ter vergadering, die allereerst eenige vragen stelde omtrent de wijze waarop de commissie zich de pensionneeringsverzekering had gedacht. Daarbij bleek, dat de pensionneering moest worden een onderdeel van een collectief contract tusschen de architecten- en opzichters- en teekenaarsbonden; dat de bonden de premie zouden moeten betalen, hetgeen dan geheel of ten deele uit de contributie aan de bonden zou moeten worden bestreden. Op die wijze zou de premiebetaling voor de opzichters en teekenaars als 't ware automatisch plaats hebben door de bonden, terwijl de leden van de architectenbonden naar gelang van b.v. hun loonlijsten contributie zouden betalen aan hun vakvereeniging Het spreekt echter vanzelf, dat dan zoowel in de architecten- als in de personeelbonden het verplichte lidmaatschap zal moeten worden ingevoerd.
Den heer MOLTZER werden daarna verschillende gegevens verstrekt omtrent:

a. den leeftijd waarop het recht op pensioen wordt verkregen;
b. van welken leeftijd af premie moet worden betaald;
c. het aantal dienstjaren;
d. welk deel van het laatstgenoten salaris als pensioen zal worden uitgekeerd;
e. den wachttijd en
f. òf, en zoo ja, hoeveel pensioen aan weduwen en weezen zal worden toegekend.

Waar nu eerst het woord is aan de vier samenwerkende vereenigingen over het toestaan van de f 800.— voor de vervaardiging van het verzekeringsschema noodig, werd deze IIe vergadering door den voorzitter gesloten.

w.g. C. J. KRUISWEG,
Voorzitter.

w.g. J. L. B. KEURSCHOT.
Secretaris.

Ledenvergadering.

De eerstvolgende ledenvergadering is bepaald op Donderdag 1 Maart a.s. in het Haagsche Koffiehuis, Plein Vreeburg te Utrecht.

AGENDA:

1. Ingezonden stukken.
2. Bestuursvoorstel naar aanleiding van het schrijven van den heer Keppler, directeur van den gem. woningd. te Amsterdam.
3. Voorstel in zake de periodieken der Maatschappij.
4. Benoeming eener Commissie voor propaganda voor het lidmaatschap der M. B. V. A.
5. Voorloopig Rapport der Commissie voor punt 5 en 8 van het werkprogramma.
6. Toelichting tot de werkteekeningen van het tuinhuis in gemetalliseerd beton op de jaarbeurs te Utrecht, te houden door den architect J. Gratama.
7. Excursie: Bezoek aan de jaarbeurs te Utrecht.

Met het bestuur van de jaarbeurs te Utrecht wordt onderhandeld betreffende de toezending van legitimatiekaarten, waaraan een reductie voor reiskosten is verbonden. In verband hiermede worden allen, die aan de excursie wenschen deel te nemen dringend verzocht hiervan voor Dinsdag a. s. mededeeling te doen aan het secretariaat der Maatschappij Marnixstraat 402 Amsterdam. Zoo mogelijk zal den deelnemers dan een legitimatiekaart worden toegezonden.

Het Bestuur wijst er op, dat ook medewerkers aan de excursie kunnen deelnemen.

Adres aan de Raad der Gemeente Haarlem.

10 Februari 1917.

Aan den Raad der Gemeente Haarlem,

Geeft met verschuldigden eerbied te kennen
het Bestuur van de Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst, Vakvereeniging van Nederlandsche Architecten,
dat het met leedwezen heeft kennis genomen van Uw besluit, om ter wille van het verkeer de twee karakteristieke huisjes bij de Groote Houtbrug te doen sloopen,
dat zeer ten onrechte door velen gemeend wordt, dat deze huisjes een geringe architectonische waarde bezitten,
dat de architectonische waarde niet alleen van een bouwwerk op zichzelf afhangt, maar in hoofdzaak afhankelijk is van de plaats, die dat bouwwerk inneemt,
dat deze gebouwtjes juist voor een groot deel hun waarde aan hunne plaatsing in verband met de omgeving ontleenen,
dat het zeer wel mogelijk is, door het maken van een monumentale brug met karakteristieke hoekbebouwing van Groote Houtstraat en Vesten, in de toekomst een nieuwe toestand te scheppen, die niet onder doet voor den huidigen, doch dat zonder die algeheele vervorming, die belangrijke offers zal vragen, een dusdanige gaping in het stadsbeeld zal ontstaan, dat men met leedwezen aan den anderen toestand zal terugdenken,
redenen, waarom wij Uwen Raad met aandrang verzoeken, alsnog alles in het werk te willen stellen, om een andere oplossing te zoeken, die het behoud der gebouwtjes in de naaste toekomst verzekert.
't Welk doende,

S. DE CLERCQ, Voorzitter.
J. WESSELIUS, Secretaris.

De Commissie van Geschillen der Honorariumtabel van Architecten is als volgt samengesteld:
C. B. Posthumus Meijjes, Voorzitter, S. de Clercq, H. G. Jansen, Paul J. de Jongh, J. Verheul Dzn., leden, en J. Wesselius, Secretaris.

De Commissie van Geschillen der Honorariumtabel „Woningbouw en Volkshuisvesting" is samengesteld als volgt: Prof. P. Scholten, Voorzitter, J. Bloemers, Mr. D. Hudig, Foeke Kuipers, Mr. Molster, C. B. Posthumus Meijjes, B. J. Ouëndag, leden, en J. Wesselius, Secretaris.

Vervolg Vragenlijst Prijsvraag Karenhuizen.

34. *Vraag.* Op de situatie-teekening meet het terrein eene breedte van 75 M. terwijl de ingeschreven maat 79,25 M. aangeeft. Welke is de juiste afmeting?
Antw. De ingeschreven maat van 79.25 M. moet worden aanhouden.
35. *Vraag.* Moet de oppervlakte van het kamertje, bedoeld in art. 8 sub. b minstens 8 M². zijn of moeten de afmetingen minstens 4 bij 2 M. zijn?
Antw. De oppervlakte moet minstens 8 M². bedragen.
36. *Vraag.* Is het voldoende, dat de ventilatie van kasten en klapbed-ruimte naar buiten zoowel als naar den gang geschiedt door middel van roosters of luchtkokers?
Antw. Ja.
37. *Vraag.* Welk percentage van de netto bouwkosten moet voor winst en risico van den aannemer in de begrooting worden opgenomen?
Antw. Tien procent (10 %).
38. *Vraag.* Zullen de een-kamer-behuizingen ook bewoond werden door echtparen?
Antw. Neen.
39. *Vraag.* Zijn de huren in art. 11 sub. F per week gesteld?
Antw. Ja.

Wijziging Art. 14.

Naar aanleiding van de ingrijpende verandering, welke art. 3 heeft ondergaan, heeft de Jury den datum van inzending bepaald op *1 Mei 1917.*

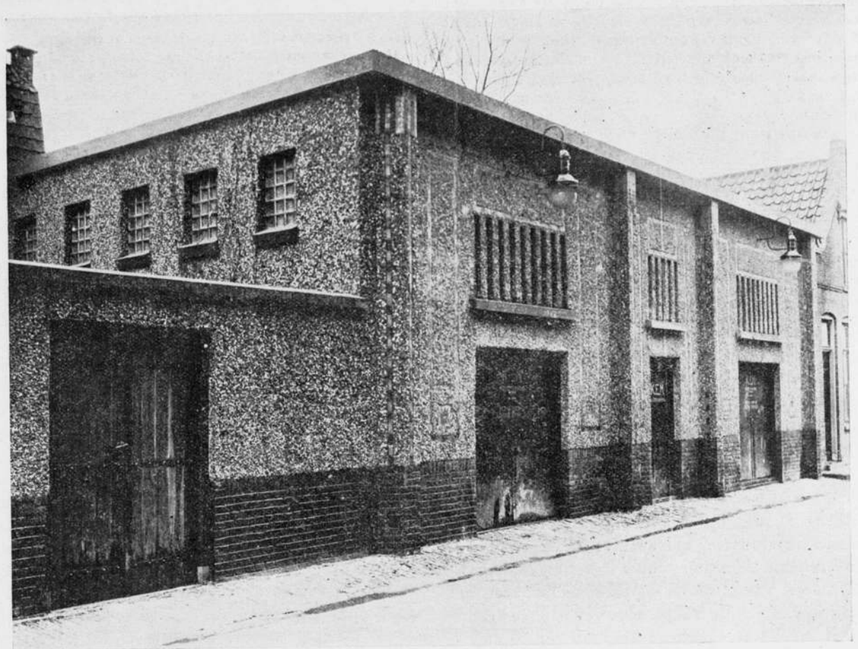

Hoogspanninggebouw te Hoorn. Ir. J. B. van Loghem, M.B.V.A.

HOOGSPANNINGGEBOUW TE HOORN.

De platte grond is zeer eenvoudig en bestaat uit drie ruimten, de twee buitenste geheel bestaande uit transformatorcellen, de middelste ruimte als laagspanningruimte voor de meetinstrumenten.
Het geheel is drie-kleurig, n.l. zwart, geel en grijs. Door het ruwe grijze grintoppervlak van den gevel loopen banden van zwarte en gele tegels. Hiermee zijn de bovendeelen der kolommen ook geheel bekleed. Het plint is van geteerde steenen. IJzeren deuren zijn zwart met gele opschriften.
Het gebouw ligt tegenover het Doelenhotel, dat uit den Renaissancetijd dagteekent. Er is niet gepoogd in dit geval ook maar eenigszins in het karakter der renaissance te werken. Het resultaat is goed.
Een ander maal hoop ik een Hoogspa n n i
te geven, waarbij wel rekening is gehouden met het nabij liggende kerkgebouw.
Er zijn meer wegen, die tot een bevredigende oplossing voeren.

IR. J. B. VAN LOGHEM, M. B. V. A.

AANBOUW IN DEN WIPPOLDER TE DELFT.

Wanneer eene gemeente een uitbreidingsplan bezit, en de gronden in dat plan haar eigendom zijn en in de verkoopvoorwaarden eischt:

Art. 4.

b. De in het gezicht komende zijgevels of gedeelten van zijgevels moeten in harmonie met de voorgevels worden bewerkt, de achtergevels eventueel eenvoudiger.
c. Bij toepassing van voortuinen of stoepen zal de afscheiding langs de straat en onderling mogen geschieden met doorzichtige, ijzeren hekken, geplaatst op een band van metselwerk, beton of natuursteen, waarvan de bovenkant boven het trottoir uitstekend.
d. De koopers verbinden zich de gebouwen en de afscheidingen te bouwen overeenkomstig de vooraf door Burgemeester en Wethouders in *alle opzichten goedgekeurde teekeningen*; zij en hunne opvolgers in den eigendom verbinden zich om in de eerste vijftig jaar geene veranderingen aan de gevels te maken, waardoor deze in uiterlijk aanzien achteruitgaan. (Vastgesteld 3 April 1914)

Wippolder. Delft Van Rossum, Architect.

Gemeente Woningen Wippolder. Delft. Van Rossum, Architect.

dan zou men goede verwachtingen van zoo'n opzet hebben. De bebouwing van den Wippolder te Delft, dreigt echter als het zoo voortgaat op eene mislukking uit te loopen.

In den laatsten tijd schijnt er van Gemeentewege weinig gelet te worden op deze voorwaarden, of is het te wijten aan vermindering van aesthetisch begrip?

In hoofdzaak is de woningbouw daar in handen van eigenbouwers, vakpatroons, gewezen onderbazen, een combinatie van eenige vakpatroons en een Gemeente-opzichter, zelfs een samenwerken van een aannemer met een architect, opdrachten van particulieren komen zoo goed als niet voor.

Ter verduidelijking eenige foto's.

Opvallend van leelijkheid is wel bovenstaande afbeelding. De huizen met de ronde schietgaten hebben, gelijk de geheele straat voortuinen (waarom die niet doorgevoerd?) het hoekblok staat met zijgevel en lompen tuinmuur op de rooilijn. De zijgevel is in harmonie met den voorgevel (zie Art. 4b).

Met de Volkswoningbouw gaat het ook al niet voorspoedig. De vereen. „De Goede Woning" heeft na drie jaren van voorbereiding de uitvoering van ongeveer honderdveertig woningen opgegeven. De vereen. „Ons Huis" heeft het niet verder kunnen brengen dan tot beneden- en bovenhuizen, waarmede men nu bezig is.

Om in den grooten woningnood te voorzien, is de Gemeente zelf met een proef begonnen, en heeft de Hoofdopzichter daarvoor vrijheid van handelen gekregen, de zestien Gemeentelijke woningen zijn thans onder dak, (zie de afb. rechts boven).

't Toppunt van leelijkheid is echter een blokje volkswoningen in wedijver met de Gemeente, door eenige vakpatroons tot stand gebracht, (zie afb. rechts beneden), nog meerdere zijn in aanbouw.

Bij het zien van zulke bouwproducten rijst de vraag, zou in Delft een Schoonheids-Commissie geen *zeer* nuttig werk kunnen verrichten, om van gevelwedstrijden nog maar niet te spreken. Delft staat misschien voor eene uitbreiding, voor de zooveelste maal wordt er op 't oogenblik weer druk gesproken over annexatie der aangrenzende gemeenten Hof v. Delft en Vrijenban.

In deze gemeenten is het de gewoonte de gemeentelijke bouwbelangen toe te vertrouwen aan metselaars of menschen, die verward zitten in aannemersbelangen zonder eenige architectonische opleiding. (Waarom plegen dergelijke kleine gemeenten geen overleg, en stellen te zamen of met drie gemeenten, een degelijk goed onderlegd onafhankelijk gemeente-bouwkundige aan?) Komt de annexatie tot stand dan valt er voor de Schoonheids-Commissie daar ook wel wat te doen.

Misschien zou zoo'n adviseerend lichaam de werkzaamheden ook nog wat verder kunnen uitstrekken, dan de woonhuisbouw, en de plannen van de Rijksgebouwen ook eens bezien, vooral als het gerucht waarheid bevat dat er in de Wippolder ook nog een kazerne zal komen.

Hoe zal het met de Gemeente Delft zelf gaan, de plaats van Gemeente-architect is vacant, zal nu een B. I. worden benoemd? Waarschijnlijk niet. Eene oproeping heeft althans in het Bouwk. Weekblad niet gestaan,

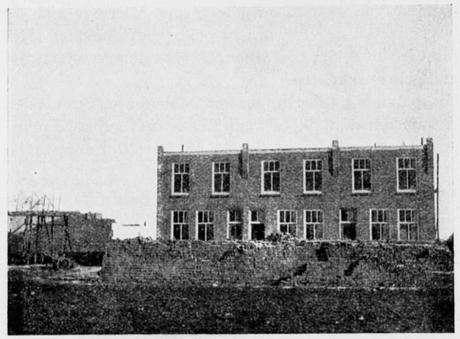

Wippolder. Delft. Van Rossum, Architect.

voor de Bouwkunst misschien geen goed vooruitzicht. Delft met T. H. S. een stad waar de bouwkunst wordt onderwezen, mag toch zeker wel aanspraak maken op goede architectuur. Blijft het zoo voortgaan dan zal er in den toekomst in en om Delft, jammerlijk veel worden bedorven.

V. R.

INGEZONDEN.

BOUWKUNST, SIER- EN NIJVERHEIDSKUNST.

De V. A. N. K. heeft in de laatste jaren een actie gevoerd om te verkrijgen, dat opdrachten van sier- en nijverheidskunst veel meer dan tot nu toe, in handen van bevoegde en apart in die vakken geschoolde ontwerpers komen. Er is een overvloed van opdrachten, daaraan ontbreekt het werkelijk niet, doch zij komen niet bij de sier- en nijverheidskunstenaren terecht. Hier in *moet* verandering komen en daarom stichtte de *Nederlandsche Vereeniging van Ambachts- en Nijverheidskunst* een *College van Advies voor Opdrachten,* thans samengesteld uit de Heeren de Bazel, Kalf, v. Royen, Pit en Roland Holst.

De taak van dit college bestaat in de eerste plaats in het verleenen van medewerking bij het geven van officieele opdrachten; ten tweede zal ze daardoor vaak onpractische tijdroovende en dure prijsvragen voorkomen en bovendien advies verstrekken aan lastgevers, welke zich niet bevoegd achten zelfstandig een keuze te doen. Het College zal zoowel de belangen van leden als niet-leden der vereeniging behartigen.

Nu is er van de zijde der architecten verzet aangeteekend tegen deze actie. De Heer P. de Jongh schreef daarover een kort artikel in Architectura van 12 Aug. 1916, de Heer Ir. J. B. van Loghem in het Bouwkundig Weekblad 25 Nov. 1916. Het blijkt mij daaruit, dat karakter en doel dezer actie grootendeels verkeerd begrepen worden, dat de afkeurende kritiek voortvloeit uit een onjuiste beoordeeling van onze motieven en ons streven en uit een onbestemd gevoel, dat de ontwerpers een georganiseerde poging doen om de architecten in hun legitieme rechten te bekorten. Laat ik eens de hoofdbezwaren samenvatten:

De heer van Loghem veronderstelt, dat wij met behulp van het College van Advies trachten onderdeelen aan de leiding van den architect te onttrekken en dat wij hem zullen beperken in de vrijheid om zelve de kunstenaren te kiezen, waarmede hij wenscht samen te werken. Hij zegt: „zij zijn bezig een actie te voeren, om te bereiken, dat de geheele of gedeeltelijke inrichting van het door den architect ontworpen gebouw, aan de kunstnijveraars zal worden opgedragen. Waar deze actie zich o.a. richt tot den opdrachtgever zal het mogelijk worden, dat de architect zich door de keuze van den opdrachtgever naast een kunstnijveraar geplaatst ziet, die door gemis aan verwantschap met de ideeën van den bouwmeester, niet in staat zal zijn diens ideeën te verwerkelijken, laat staan het geheel tot een harmonisch geheel op te voeren".

Verder vindt de heer v. L. dat dit ageeren der V.A.N.K. een bedenkelijk koopmanskarakter heeft: „Zoolang iemand uitsluitend winkelier is als andere winkeliers, zal hij met vrede gelaten worden, maar zoodra hij zich onder het mom van kunstenaar naar voren dringt en opdrachten gaat najagen in naam der kunst, maar in wezen ten koste van het zuivere kunstbeginsel, zal het noodig wezen tegen deze beweging te strijden. Hij oordeelt, dat de kunstnijveren voor het meerendeel toch maar kooplieden, winkeliers zijn en de heele actie uitgaat van dezen kunstnijveraar-winkelier, „die de slimste is en gaarne zijn lading wil dekken."

Deze niet-vriendelijke beoordeeling berust, zooals gezegd, vrijwel geheel op misverstand. Het is zoo, de V. A. N. V. wil aan het gebrek aan behoorlijke opdrachten van de Nederlandsche Sier- en Nijverheidskunstenaren, lid of niet-lid der vereeniging een eind maken; dit is de waarheid, en geen halsmisdaad, — maar hoe zeer bewijst de rest dezer ten deele grievende aanmerkingen, dat de heer v. L. niet een geheel verkeerde voorstelling van de V. A. N. K. en haar streven maakt.

De actie zou het werk zijn van den kunstnijveraar-winkelier, „die onder het mom van kunstenaar naar voren dringt en opdrachten gaat najagen in naam der kunst maar in wezen ten koste van het zuivere kunstbeginsel!"

Welk een onbillijke beoordeeling en wat een onbekendheid met het streven der vereeniging, die hij zoo scherp veroordeelt!

De geheele actie der V. A. N. K. in de laatste jaren is niets anders dan één voortgezette poging om de vakuitoefening zuiver te houden en de rechten der *kunst* in de eerste plaats te eerbiedigen en naar voren te brengen.

Wij zijn geloof ik, zelfs eenigermate berucht door onzen strijd tegen verkeerde praktijken van sommige fabrikanten en winkeliers, tegen vakbedervenden koopmansgeest op tentoonstellingen enz. en geheel deze actie wordt volkomen gesteund door de werkelijke kunstenaren, vooral die door den heer v. L. tegenover den winkelier-kunstenaar worden geplaatst. Moeten wij ons zelf niet door architecten ons te ver gedreven idealisme hooren verwijten? Wij waken ervoor dat nòch in publicaties nòch op tentoonstellingen iemand met andermans veeren zal kunnen pronken of medewerkers zal kunnen wegmoffelen, en waarschuwen tegen verkeerde commercieele praktijken. Mag ik hier herinneren aan de kwestie der uitgaven van Dr. Schuller, thans onder redactie van twee architecten. Deze veelbesproken monografiën, met door de leveranciers duur betaalde advertentiën, wij hebben duidelijk aangetoond dat ze in waarheid niet anders dan reclameprospecti zijn, tevens een onbehoorlijke misleiding van het publiek, een schade voor de zuivere vakuitoefening, waarbij zelfs de eerste rechten van den ontwerper met voeten worden getreden.

En aan deze ongeoorloofde reclame hebben niet weinig architecten hunne medewerking toegezegd!

Maar sterker, de instelling van het College van Advies

berust juist voor een niet gering deel op de wensch der ontwerpers om te voorkomen, dat het persoonlijk gekonkel, gescharrel om opdrachten, felle onderlinge concurrentie voor goed ook in onze rijen post vatten zullen! Wij hebben leeren zien bij de architecten wat deze vak-corruptie beteekent en hoe de besten er daadwerkelijk tegen strijden, meestal met slechts gering succes!

Ik kan mij er dan ook ten volle mede vereenigen, dat de heer van L. zijn afkeuring uitspreekt, wanneer „bouwmeesters opdrachten trachten te bemachtigen, die hem niet tengevolge van hun capaciteit als kunstenaar worden verstrekt", en ook wij vinden het daarvoor bedreven persoonlijk geknoei, het gebedel en al de concessies en duitenpraktijken, die er meestal aan vastzitten, zeer bedenkelijk. Maar wat heeft dit te maken met deze openlijke actie der V. A. N. K. die bedóelt propaganda te maken voor het geven van opdrachten j u i s t aan hen, die er door hunne capaciteiten voor in aanmerking komen en niet aan de toevallig-vooraanstaanden, de brutalen, de handigen of de door het toeval begunstigden en vooral niet aan de onbevoegden?

In beginsel is hetgeen wij inderdaad met het college van advies trachten te bereiken te vinden in een artikel over prijsvragen verschenen in het orgaan der V. A. N. K. van October 1915. Daar kan men den gedachten gang volgen, die leidde tot de instelling van deze commissie.

Het is een ideël opgezette actie; ongetwijfeld zal ze hare bezwaren meebrengen, maar wij gelooven, dat het college in het wezenlijk belang zoowel van de practische kunsten als van de bouwkunst werkzaam zal kunnen zijn. Wij strijden hierbij met open vizier en met eerlijke middelen voor de belangen van ons vak; om daaraan te twijfelen heeft tot nu toe niemand het recht, ook de heer v. L. niet.

Nu zal een deel der opdrachten, waarbij het genoemde college betrokken kan worden, het gebied der bouwkunst raken, en daarmede komen van zelf de wederzijdsche positie van architect en sier- en nijverheidskunstenaar en de verhouding hunner verschillende belangen in het geding. *)

Op de hieromtrent aangevoerde bezwaren dan heb ik dit antwoord te geven:

1. Wij wenschen *niet* onderdeelen aan de leiding van den architect te onttrekken. Wij weten zeer goed, dat in het belang van bouwkunst en verwante kunsten, vooral de decoratieve schilder en beeldhouwkunst, eene juiste samenwerking met en in zekeren zin leiding van den architect noodig zijn. Ook dat voor de minder direct van den bouw afhankelijke onderdeelen en voorwerpen, en evenzeer voor de meer zelfstandige interieurs de architect niet geheel uitgeschakeld kan worden. Hoever in elk afzonderlijk geval zijn leiding behoort te gaan, opdat niet de arbeid van den zelfstandigen sier- en Nijverheidskunstenaar ernstig benadeeld wordt, is een andere, interessante kwestie, welke alle aandacht en discussie waard is; en natuurlijk wordt bij dezen geheele beschouwing verondersteld, dat wij te doen hebben met den bona-fide architect, niet met den ook door den heer v. L. gesignaleerden koopman-architect.

2). Noch de V.A.N.K., noch het college van advies, wil „dat de architect zich door keuze van den opdrachtgever naast een kunstnijveraar geplaatst ziet, die door gemis aan verwantschap met de ideeën van den bouwmeester, niet in staat zal zijn daarin idëen te verwerkelijken". De verwachting, dat door onze actie de opdrachtgever in den aangegeven zin dikwijls pressie op den architect zal uitoefenen komt mij overdreven voor. Ten eerste omdat in een dergelijk geval de lastgever gebruik gemaakt heeft van het college van advies, waarin o.m. ook een onzer bekendste architecten zitting heeft, een voldoende waarborg, dat het advies ook in dit opzicht wel overwogen zal zijn; ten tweede omdat aan den lastgever uitdrukkelijk overleg met den architect zal verzocht worden.

Mocht zich het hier gevreesde geval tòch voordoen, dan zal een gemotiveerd schrijven van den architect voldoende zijn om onzerzijds aan de zaak verder geen voortgang te geven.

3. Wij willen den architect *niet* beperken in de vrijheid om zelve den kunstenaar te kiezen en noch minder, zooals de heer De Jongh in zijn artikel in Architectura schijnt te veronderstellen, in de vrijheid om „althans invloed op de keuze uit te oefenen," *maar wij willen hem wel beperken in de vrijheid om belangrijke opdrachten, die hij zelve niet beheerscht, onrechtmatig aan de ambachts- en nijverheidskunstenaren te onthouden of op clandestiene wijze, 't zij door niet met name genoemde ontwerpers of bureaukrachten, 't zij met behulp van het teekenbureau van fabrikanten te laten uitvoeren. Deze soort leiding erkennen wij niet!*

Wij behoeven dus waarlijk niet in conflict te komen met de architecten, die samenwerking met zelfstandige ontwerpers zoeken en bevorderen en nog minder met hen, die zelf vakken van Sier- of Nijverheidskunst inderdaad beoefenen. Velen behooren tot onze leden en ook de overigen zijn ons welkom. Doch wij mogen niet alles aan het toeval of den goeden wil van een enkeling overlaten. Het is ons goede recht, dat althans een deel van al die opdrachten, welke nu dikwijls schandelijk worden verwaarloosd in handen van meer bevoegden komen, want zonder dat ziet de toekomst voor de Sier en Nijverheidskunst er niet rooskleurig uit.

De vakken zouden wellicht verloopen, geen nieuwe krachten zich bij de oude voegen, het werk niet tot volle rijpheid geraken. Een kwijnende kunstnijverheid is een bedreiging voor de gezonde ontwikkeling der bouwkunst, die aan deze jonge beweging zoo onberekenbaar veel te danken heeft.

Een goed werkend College van Advies voor op drachten, als middelaar tusschen lastgever en ontwerper, als vraagbaak voor den opdrachtgever, die zich zelf niet bevoegd acht, kan een zegenrijken arbeid verrichten,

*) Ik laat in deze uiteenzetting de kwestie der officieele opdrachten buiten bespreking.

ook voor de bouwkunst. Hierdoor kan toch in vele gevallen voorkomen worden, dat de principaal een met zorg en liefde uitgevoerd gebouw door een willekeurig fabrikant of winkelier met winkelwaar laat volzetten.

Het zal een verstandige arbeidsverdeeling voor de bij den bouw betrokken kunstenaren in de hand werken, zonder dat daarbij de architecten-bureaux zoodanig worden uitgebreid. En bovendien *de samenwerking der kunsten, dit groote beginsel van alle levende bouwkunst bevorderen* en *verhinderen, dat de eenheid in de architectuur wordt tot een doode receptmatige eenvormigheid of erger.*

En is het niet een nadeel, dat wij thans schier immer moeten werken in gebouwen en vertrekken, waarbij op dezen arbeid niet gerekend werd, de Sierkunstenaar in zalen, die achteraf voor zijn conceptie of zelfs voor elke conceptie ongeschikt blijken, de interieurkunstenaar in ruimten, die hem in wanhoop brengen door niet volledig berekende proportie, plaatsing van ramen en deuren? Ook de *architect* kan zijn voordeel doen met de kennis en ervaring van den sier- en nijverheidskunstenaar, vooral wanneer deze samenwerking van den beginne af in het plan is opgenomen.

Een College van advies vindt hier ongetwijfeld zeer nuttig werk te doen, en zelfs voor den architect-nijverheidskunstenaar of voor de helaas zoo zeldzame bouwmeesters, welke uit zich zelve zelfstandige medewerkers zoeken, behoeft het niet waardeloos te zijn. De meesten zijn niet volledig op de hoogte, kunnen dit niet wezen. In het archief van de Publicatie en Propaganda Commissie der V. A. N. K. en in dat van het College van Advies 't welk nog gevormd moet worden, zal op den duur voor hen nuttige informatie zijn te vinden.

Men heeft aanmerkingen gemaakt op de wijze waarop het Bestuur enkele opdrachtgevers over bestaan en doel van het College van advies heeft ingelicht. In een afkeurende bespreking op een vergadering der Mij. ter bevordering der Bouwkunst werden wij beschuldigd de architecten geheel te willen uitschakelen. Ik begrijp dat niet, wij trachten slechts de sier- en nijverheidskunstenaar *in* te schakelen, gedwongen door de treurige ervaring van 25 jaren praktijk.

Komt hun die plaats niet toe, zijn wij in de bouwkunst overbodig, laat men dat zeggen.

Men vond het verkeerd, dat het Bestuur zich direct tot den principaal wendde, — welnu wij nàmen een proef met de omgekeerde methode en schreven aan den architect... *Géén antwoord* — slechts de mededeeling van den *opdrachtgever*, dat ook het inwendige aan den architect was opgedragen!

De heer P. J. de Jongh schreef in een bespreking van onze actie in Architectura van 12 Aug. 1916 het volgende: „Integendeel moet het *zeer nadeelig* werken op den „goeden gang van zaken, wanneer de behandeling van „een belangrijk niet te scheiden deel van den bouw, in „eerste instantie reeds zou worden losgemaakt van den „directen invloed van den bouwmeester, wiens taak „het is plan, *exterieur en interieur* als een harmonisch „geheel te bestudeeren en tot uitvoering te brengen; en „het moet tot *zijne* bevoegdheid worden gerekend zelf „zijne medewerkers voor de verschillende onderdeelen „van den bouw aan te wijzen, of althans invloed op de „keuze uit te oefenen."

Dat wij niet wenschen iets „in eerste instantie los te maken" van den bouwmeester's leiding betoogde ik hierboven reeds; voor 't overige verliest de heer de Jongh hier iets uit het oog. Er zijn toch twee mogelijkheden. De eerste is, dat de architect tevens bedreven is in sier- of Nijverheidskunst en in dat geval zou er kwestie kunnen zijn van benadeeling van den goeden gang van zaken. Uit het voorgaande is voldoende gebleken, dat dit allerminst de bedoeling is en tevens aangegeven hoe dit voorkomen kan worden. De tweede mogelijkheid is, dat de architect de verwante kunsten niet of niet voldoende beheerscht. Dan zal hij door van den beginne af aan overleg met zijn medewerker(s) te plegen, juist beter in staat zijn „exterieur en interieur" als één harmonisch geheel te bestudeeren en tot uitvoering te brengen. Ziet deze bouwmeester zelf in, dat artistieke hulp voor het gebouw gewenscht is, des te beter. Geen sterveling zal hem in een zelfstandige keuze belemmeren, niets is ons liever, mits hij dan ook inderdaad *kiest en zich niet op de een of andere manier behelpt tot schade van bouwkunst en nijverheidskunst beide.*

In het voorafgaande heb ik getracht de verschillende opmerkingen te beantwoorden, te weerleggen en scheeve opvattingen recht te zetten.

De heer de Jongh verzette zich tegen de wijze waarop het Bestuur de actie inkleedde, een kwestie van vorm waarover te spreken valt; doch hij stemt toe, „dat „door een rationeele samenwerking van architect „en Nijverheidskunstenaar het algemeen kunstbelang „kan worden gediend" en schrijft, dat hij het volmaakt met mij eens is „dat over 't algemeen naar verbetering van den huidigen toestand, in het belang van de bouwkunst en de haar verwante ambachts-sier- en nijverheidskunsten (met inachtneming van de gewenschte verhoudingen) moet worden gezocht".

De heer van Loghem ontkent het bestaansrecht van het College van Advies van Opdrachten, noemt dit een uiting van koopmansgeest, die elken kunstenaar onwaardig is.

Een onverdedigbare opvatting, een onbillijke beschuldiging berustend op een volslagen miskenning onzer motieven en van ontstaan, samenstelling en karakter van dit college! Daartegenover staat, dat ook hij de noodzakelijkheid van samenwerking der beide elkaar aanvullende groepen erkent; hij geeft aan hoe die z. i. behoort te zijn en schrijft: „Wil deze (de sier- en Nijverheidskunstenaar) zijn wensch vervuld zien en met den bouwmeester samenwerking, dan zal dit mogelijk zijn al is de weg moeilijk. Ten eerste is het kunstbegrip nog niet voldoende doorgedrongen, om te doen beseffen dat, waar de middelen het eenigszins toelaten, *hooger schoonheid wordt bereikt, wanneer naast den bouwmeester de speciale kunstenaar, de specialist treedt,*

die de onderdeelen verzorgt [1]); maar ook houden vele architecten uit bekrompenheid alles aan zich. Is het geheel werkelijk van hun hand, dan kan het er nog mee door, maar, wanneer de ontwerpers der onderdeelen verdoezeld worden tegenover den lastgever ter wille van de persoonlijke glorie van den architect, is het natuurlijk bedenkelijk". — Juist, zoo denken wij er ook over, maar wij willen niet langer werkeloos afwachten na een periode van ± 25 jaren, gedurende welke op een enkele uitzondering na, tevergeefs op de hulp van architecten gewacht werd Wij willen het kunstbegrip bij den lastgever verhelderen en den weg wat begaanbaarder maken door de versperringen op te ruimen die er door een deel der architecten hetzij uit bekrompenheid hetzij uit overdreven vakegoïsme op zijn aangebracht en zorgvuldig worden onderhouden.

Bovenstaande aanhalingen leeren, dat in den grond der zaak overeenstemmig heerscht over het noodzakelijke van betere samenwerking en doelmatige verdeeling van arbeid. Hierdoor is nader overleg tusschen de vakorganisaties van architecten en Sier- en Nijverheidskunstenaren mogelijk. Overleg aangaande de middelen die het best en snelst tot het doel leiden en ook gebruikt kunnen worden tegen bekrompenheid en vakegoïme van beide zijden; overleg ook betreffende de juiste verhouding tusschen architect en medewerkenden sier- en nijverheidskunstenaar.

Op het internationaal congres van architecten te Londen in 1906 werd daarover het volgende vastgesteld: [2]) „Dem Architekten ist bei Ausführung von Werken unumschränkte Gewalt über die mitwirkenden Handwerker, insbesondere aber über die mitwirkenden Künstler einzuräumen." Ook deze formule mag wel eens besproken en onderzocht worden. Maar vóór alles dient er voor gezorgd, dat de Sier- en Nijverheidskunstenaren in al hun schakeeringen *opdrachten krijgen*, niet in de laatste plaats van nieuwe gebouwen, zoowel van wege den architect als van den opdrachtgever, van den opdrachtgever wiens rechten en plichten eveneens een onderwerp van bespreking moeten vormen. De heer van Loghem schrijft aan het slot: „De „opdrachtgever zal, als hij vertrouwen in den architect „stelt, zelf geen andere kunstenaars kiezen, en zich van „opdrachten aan deze onthouden tot de architect „daarover met hem van gedachten heeft gewisseld. Het „zal den opdrachtgever blijken als hij aldus handelt, „dat de ware vrijheid de ware gebondenheid is."

Ik zou hieraan willen toevoegen, dat de lastgever bovendien zich nauwkeurig op de hoogte behoort te stellen van de wijze waarop ook onderdeelen als versiering, inrichting enz. tot stand komen en aan den architect ook moet vragen: Kunt gij zelf décor en interieur ontwerpen, hebt gij daarvan bijzondere studie gemaakt; welke vakken der sier- en kunstnijverheidskunst beheerscht gij? Hebt gij voldoenden tijd om die onderdeelen *zelf* te ontwerpen, d.w.z. eigenhandig de $^1/_{10}$ teekening te maken, de voornaamste détails der werkteekening zelf te teekenen of te boetseeren of uit te voeren, om voortdurend persoonlijk toezicht op de uitvoering uit te oefenen, zelf onderdeelen met de uitvoerende werklieden te bespreken, — of zoudt ge dit alles misschien met een bloote toelichting en aanwijzingen over willen laten aan het bureau of den fabrikant?

Dit alles behoort de lastgever te vragen en te weten, daarna kan hij ook van de genoemde onderdeelen de opdrachten bepalen en het zal hem blijken, dat ook in de bouwkunst de ware vrijheid is de gebondenheid, de beperking, de onderschikking van *allen*, architect, sier- en nijverheidskunstenaar en opdrachtgever.

W. PENAAT.

[1]) Cursiveering van mij. P.
[2]) Voorstel van Otto Wagner, Weenen.

INDUSTRIE EN KUNST.

I. Inleiding.

Het ontbreken van een juist verband tusschen industrie en kunst begint overal meer en meer gevoeld te worden. Een tijd ligt achter ons waarin over 't algemeen de fabrikant van gebruiks- en kunstnijverheidsvoorwerpen meende alles gedaan te hebben wat hij kon, wanneer hij of de aesthetische vraag geheel negeerde, of zich bij een of andere stijlcopie hield. De aesthetische vraag die den modernen kunstenaar bezig houdt, scheen noch de industrie noch het publiek zeer te raken, en van praktisch belang werd zij zeer zeker niet gevonden. Dit is veranderd, en verandert nog voortdurend meer en meer. Men begint te zien, dat het mooiste, zuiverste voorwerp ook het beste is, en dat het beste de markt ten slotte beheerscht. De publieke smaak is zeer leidbaar en verleidbaar; maar de keuring van het beste-in-gebruik laat zich niet bepraten op den duur. En zoo werkt de zuivere nijverheidskunstenaar, zoekend naar de deugdelijkste eenheid van vorm en doel, functie en versiering, meer dan vroeger begrepen werd, mee aan het scheppen van bepaalde categorieën van voorwerpen, die het ook praktisch op de markt winnen zullen.

Afgezien van de vraag of de „Deutsche Werkbund" in alle opzichten geslaagd mag heeten, is hij toch het bewijs dat het belang van intensieve samenwerking tusschen kunstenaar en industrie in Duitschland reeds lang ten volle is erkend; terwijl in Engeland de oprichting van de „Design and Industries Association" (1915, onder goedkeuring en medewerking van het ministerie van Handel en dat van Onderwijs), eveneens op deze erkenning berust.

Door Sir Leo Chiozza Money, Clutton Brock e. a. inleiders en voorstanders dezer „Associatfon" wordt volkomen toegegeven dat de Duitsche industrie aan deze goedbegrepen samenwerking overwinningen van belang te danken heeft. Henri Clouzot klaagt in een artikel in de „Mercure de France" dat de Fransche fabrikanten, met weinig uitzonderingen, sinds 40 jaren niets deden dan oude kunstwerken copieeren, en zet de onmogelijkheid uiteen dat de Fransche kunstnijverheid met die van andere landen zou kunnen concurreeren als dit niet verandert. Hij schrijft: „de logica en de aaneenschakeling der feiten leiden ons tot het gebruik van nieuwe modellen om de toegepaste kunst vastberaden in de banen van het modernisme te leiden."

Overal dus dezelfde erkenning, dezelfde verheldering, dezelfde eisch: eigen nieuwe nationale kunstnijverheid moet worden in 't leven geroepen; de kunstenaar moet den industrieel, de laatste den kunstenaar vinden en begrijpen, om het zich altijd vernieuwend leven zich ook in de kunstnijverheid te doen uiten, vrij en zuiver. Het is bewezen dat een commercialisme dat hiervoor de oogen sluit de markt verliest; nieuwe methoden, nieuwe machines, nieuwe behoeften *moeten* samengaan met een nieuwe zich daarmede één-makende kunst van vormgeving. Een goed ontwerper schept het beste artikel, want hier zijn het aesthetische en het doelmatige op den duur niet te scheiden; de fabrikant die den kunstenaar veronachtzaamt zal ten slotte even weinig zijn doel bereiken als de nijverheidskunstenaar die de eischen van machines, gebruik en doelmatigheid zou willen verloochenen.

Ook bij ons is het inzicht dat de Ambachts- en Nijverheidskunst op gezonder samenwerking van industrieel en kunstenaar moet gaan berusten, niet allen vreemd meer; ook bij ons wordt meer en meer door particulieren en overheden ingezien en erkend dat aesthetische eischen *belangrijk* zijn en in duizend-en-een gevallen, binnen onze wanden en buiten op alle wegen, te lang schromelijk werden verwaarloosd. Dat meer, véél meer en beter gebruik kan worden gemaakt, ook met het oog op de verovering van buitenlandsche markten, van de artistieke krachten die wij bezitten voor de aesthetisch-technische verbetering van het product. Het zal dus noodzakelijk zijn te onderzoeken op welke wijze deze samenwerking tusschen kunstenaar en industrie moet geschieden, en welke categoriën van voorwerpen daarvoor het eerst in aanmerking komen. Eveneens, hoe industrieelen en groote instellingen van handel en nijverheid door doeltreffende opdrachten deze samenwerking zullen kunnen bevorderen.

II. Verhouding tusschen beide.

Werd, zooals wij in ons inleidend artikel aantoonden, door de praktijk proefondervindelijk bewezen dat vele industriëen reeds nu tot nijverheidskunst veredeld kunnen worden, en dat noch deze industriëen noch de nijverheidskunst wel-varen zoo ze elkander niet op de juiste wijze leeren vinden; bovendien, dat de industrie welke de eischen der nijverheidskunst erkent daarmede, meer dan vroeger werd vermoed, beheersching verwerft van binnen- en buitenlandsche markten, — zoo rijst natuurlijkerwijze de vraag: in welk verband, in welke verhouding hebben wij industrie en kunst te denken; op welke wijze zal een saamgroeien kunnen worden bevorderd, dat de hier betoogde goede resultaten tot vrucht hebben zal? Te weinig wordt begrepen dat dit verband geen willekeurig, naar smaak of luim al of niet toegepast aaneen-voegen is, maar dat er bestaat een innerlijke en natuurlijke samenhang tusschen beide. Zoolang de gebruiksvoorwerpen produkten van min of meer primitieven handenarbeid waren, sprak het hier beweerde te zeer van zelf dan dat iemand er aan zou denken er naar te vragen of er aan te twijfelen. De inlander die zijn wapen versiert weet intuitief dat het „maken" en mooi-maken van zijn voorwerp één zijn en moeten zijn in één hand; praktische overweging en aesthetische lust laten elkander bij hem niet los; de versiering groeit uit en méé met de eischen van gebruik en materiaal; de schoonheid van zijn wapen *ligt in* de fijn-begrepen doelmatigheid, niet alleen in stoffelijken zin, in den zuiveren, door praktijk en vernuft geslepen vorm, waarvan de versiering een *deel*, nooit een zinneloos aanhangsel is. Maar de techniek, uit den handenarbeid uit-gegroeid, verloor de gevoeligheid van den oorspronkelijken praktischen kunstenaar, en bekommerde zich ten slotte, in onzen tijd, om de „schoonheid" der voortbrengselen luttel. Praktisch, nuttig, doelmatig, — deze woorden werden begrepen; „schoon" werd niet verstaan. Schoon ging beteekenen: „'t Oog wil ook wat hebben; als ons voorwerp af is, zet er dan een krul of een randje aan, schilder er een bloem op of een tierlantijn, ter verfraaiing en opluistering van het ding, dat ook zónder dat goed en áf zijn zou." Hier lag de radicale vergissing. De schoonheid van een voorwerp groeit mee uit den eersten aanleg, mee met elke practische vormverandering, met iederen nuttigheids-eisch en materiaal-wijziging. De echte nijverheids-kunstenaar is praktischer dan de bovenaangeduide technicus, die meent zonder schoonheid de „praktijk" te kunnen begrijpen en aan haar eischen te kunnen voldoen. Zijn grootste fout, praktisch gesproken, is deze dat: een vorm geven aan eenig voorwerp zonder gehoorzamen aan den aesthetischen eisch van harmonie tusschen doel, constructie en materiaal, *altijd verspilling van het laatste ten gevolge heeft*, en leidt tot voortbrengen van overvloedige en veel te dure bazar-waren (en wat behoort daar al niet toe!).

De ware verhouding tusschen industrie en kunst in een gezonde en sterke kunstnijverheid is dus *zeker niet* deze: dat de kunst het haast overtollige luxe-baantje krijgt van de door een onaesthetische industrie uitgedachte voorwerpen met allerlei kleurigs en krullerigs, met randjes en ornamentjes ter elfder ure mooi te maken en uit te dossen. Kunstnijverheid is niet het werk van een een kunstschilder in zijn verloren uren, gelijk nog al te veel wordt gemeend. De taak van den nijverheidskunstenaar begint bij het begin; begint bij de eerste vraag: hoe moet de vorm van het voorwerp zijn, wil, gegeven materiaal en technische middelen, op de beste wijze aan het doel, in de ruimste beteekenis, worden beantwoord. Met andere woorden welke vorm is de zuivere uitdrukking van het wezen, doel en gebruik van het ding. Wat wij dus *niet* moeten hebben, is de ouderwetsche kunstnijverheid, die redelooze versieringen plakte aan onaesthetisch-gedachte voorwerpen; die om een voorbeeld te noemen, een kandelaar maakt van allerhand krullen- en blader-gedoe, daar midden in op even onlogische als smakelooze manier een vrouwe-beeld stopt, klakkeloos uit het gebied der vrije beeldende kunst ge-

roofd, haar een roos in de hand geeft en daarin ten slotte de „kaars" plant die al deze redelooze fraaiigheid zal belichten .... met een elektrisch gloeilampje! *Niet* moeten wij hebben copie van antieke vormen, ten gebruike voor doeleinden en met middelen waarvoor en waarmee zij niet geschapen zijn; doch geinspireerde namaak, noch trucage; evenmin willekeurige, slecht begrepen modellen met zoogenaamd „moderne" versiering er verbandloos op geplakt. Geen opgedrilde utiliteits-modellen die nog niet tot zuiveren vorm zijn gebracht en deze armoede verbergen onder allerlei opsmuksel en schijnmooi (zooals daar zijn: naaimachines, lantarenpalen, enz. enz. enz.) Geen pretentieus tableau op een wand waarin het door den bouwmeester niet werd gedacht of die aan geen aesthetischen eisch overigens voldoet; geen afgietsels van mooie beelden in een materiaal waarin of waarvoor ze niet werden gecreëerd, zelfs niet de beroemde Fransche bronzen. Wie meenen mocht dat dáármee niet gezondigd wordt, denke aan een man als Meunier, die altijd geweigerd heeft zijn beelden aan de Parijsche bronsindustrie ter reproductie af te staan. Geen handenarbeid tot machinewerk verlaagd, geen machinewerk dat handenarbeid nabootst.

Dit alles niet. Wat wij moeten hebben is: *de juiste en zuivere vormgeving der dingen,* overeenkomstig hun aard en doel, in harmonie met de plaats die zij stoffelijk en geestelijk in het leven innemen. Deze eisch van zuivere vormgeving betreft alle gebruiksvoorwerpen, al onze praetische middelen en benoodigdheden; zij wil zeggen: doelmatigheid en schoonheid in elk ding, van den spijker af tot de monumentale sier- en ambachtskunst toe. Elke valsche schijn sluit dezen juisten en natuurlijken band tusschen industrie en kunst uit. Wie een gesmeed voorwerp copieert en het gegoten vermenigvuldigt doet aesthetisch een onzuiverheid; wie een schoon ontwerp slordig laat uitvoeren en daarbij trucs toepast om, met minder produktie-kosten voor den oppervlakkigen kijker schijnbaar hetzelfde resultaat te bereiken, pleegt bedrog en handelt tegen het wezen der Ambachts- en Nijverheidskunst. En wij zagen dat in de praktijk op den duur niet de met onzuivere en onaesthetische methoden werkende industrie het wint, maar dat integendeel de industrie welke gezonde kunst-eischen erkent, dit deel der markt beheerschen zal. G. P.

(Overgedrukt uit het Tijdschrift der Maatschappij van Nijverheid No. 11, Nov. 1916 en No. 1 Jan. 1917).

NOODWONINGEN.

De Nationale Woningraad heeft tot alle gemeentebesturen in Nederland een adres gericht, waarin hij bezwaren oppert tegen het bouwen van „noodwoningen", die voor ongeveer een halven menschenleeftijd zullen moeten dienen.

Welke voordeelen heeten aan de noodwoningen verbonden te zijn? Zij zijn zoo spoedig gereed en moeten spoedig gereed zijn, want de nood is hoog gestegen. Laat ons aannemen, dat noodwoningen in twee of drie maanden gereed zijn, dan zoude, naar ons van bevoegde zijde werd medegedeeld, hetzelfde aantal woningen en dan van een normaal type in vijf à zes maanden gebouwd kunnen zijn. Er zijn krachtiger motieven noodig dan een beroep op de urgentie wanneer het betreft de verbetering van den toestand welken men van Augustus 1914 al heeft zien aankomen.

Een tweede argument zou de goedkoopte zijn. Deze goedkoopte bestaat echter slechts in schijn. Inderdaad werden de stichtingskosten der 74 noodwoningen in Den Haag op slechts ƒ 92.500, of per woning op ƒ 1250 geraamd, de 310 noodwoningen, in Amsterdam te bouwen, worden op ƒ 1500 en ƒ 2000 per stuk geraamd. Maar de tijd, dat die woningen voor huizing geschikt zullen zijn, is zooveel korter dan normale woningen. Den Haag berekent de schade gedurende vijf jaar op ƒ 11.000 per jaar, Amsterdam schrijft de helft der stichtingskosten (ƒ 650.000) ad ƒ 325.000 onmiddellijk af, welke als crisisuitgaven worden geboekt. Een eenvoudige berekening toont aan, dat de huur van noodwoningen niet of weinig lager zal kunnen worden gesteld dan die van definitieve woningen. Neemt men aan, dat de gemeente voor den bouw van noodwoningen geld moet leenen tegen 4½ % en dat de aflossing in 15 jaren geschiedt, dan bedraagt de annuïteit 9,311 %. Bij bouw met rijksvoorschot volgens de woningwet en aflossing in 50 jaren wordt de annuïteit 4,856 pct., terwijl bovendien het rijk hiervoor een tijdelijke bijdrage wil verleenen. Adressant is een geval bekend, dat in een gemeente volgens berekeningen op dezen voet de jaarlijksche uit de huren te bestrijden kosten voor een noodwoning, begroot op f 1410, f 162.10 en voor een definitieve woning begroot op f 2540, f 161.63 zouden bedragen. Uit een en ander blijkt wel, dat voor de goedkoopte dergelijke woningen niet behoeven te worden gebouwd. Nog een ander argument wordt naar voren gebracht. Er zijn, zoo wordt gezegd, zooveel vreemdelingen in den lande, die straks Nederland weer verlaten, dat er juist behoefte bestaat aan woningen, die een tiental jaren, iets korter of iets langer, bruikbaar zijn. Dit legt echter geen gewicht in de schaal, wanneer men bedenkt, dat veel huwelijken zijn uitgesteld, dat als het leger gedemobiliseerd wordt, massa's nieuwe woningen in gebruik zullen worden genomen. Maar buitendien, het accres van de bevolking gaat steeds door, voor de 100.000 zielen, waarmede zij jaarlijks toeneemt, zijn een 20.000 woningen noodig. In deze laatste twee jaar heeft men een afwachtende houding aangenomen, er is bijna niet bijgebouwd, de particuliere bouw van arbeiderswoningen heeft volkomen stil gelegen. Dientengevolge heeft zich de achterstand die al bestond — wij wezen er reeds op — dermate verscherpt, dat er niet de minste reden is om met een beroep op de vreemdelingen semipermanente woningen te bouwen. Trouwens de toeloop van vreemdelingen en van uit andere landen teruggekeerde Hollanders heeft zich tot betrekkelijk weinige gemeenten beperkt, terwijl het euvel van den woningnood zich overal vertoont, en in die weinige gemeenten doet de aanwezigheid van tijdelijke bewoners slechts in geringe mate toe aan de droeve toestanden, welke er heerschen.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD

ORGAAN VAN DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST M.B.V.A. VAKVEREENIGING VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN

Commissie van Redactie: J. GRATAMA, C. J. KRUISWEG en J. B. VAN LOGHEM : : :

Heemschut. Het Bestuur der M.B.V.A. ontving van het Bestuur van den „Bond Heemschut" onderstaand schrijven:
Het Bestuur van den Bond Heemschut heeft hierbij de eer, U als antwoord op uw brief van den 20sten Januari 1917 het volgende te berichten.
In October van het vorige jaar werd, naar aanleiding van klachten, ontvangen over transformatorenhuisjes te Geldermalsen en te Zevenaar, door het Bestuur tot den Commissaris der Koningin in Gelderland het verzoek gericht, te willen bevorderen, dat de transformatorenhuisjes in die provincie een behoorlijk uiterlijk verkrijgen zouden.
Dit verzoek had ten gevolge, dat Heemschut den 23en November 1916 van de Provinciale Electriciteits-Maatschappij een brief ontving, waarin deze zeide, dat zij tot haar leedwezen moest erkennen, dat de klachten omtrent transformatorenhuisjes en schakelzuilen als te Zevenaar en te Geldermalsen zeker niet ongegrond waren, doch dat, daar de verschillende gemeenten de uitvoering der plaatselijke netten aan particulieren hadden opgedragen, de Maatschappij zich moeilijk met het werk dezer deskundigen kon bemoeien. De door de Maatschappij te bouwen huisjes zouden echter worden ontworpen door den architect G. Versteeg te Arnhem, wien verzocht was aan Heemschut zijne ontwerpen te toonen.
Het Bestuur is er van overtuigd, dat deze ontwerpen (welke het tot dusver niet ontving) aan de eischen, die gesteld mogen worden, zullen beantwoorden.
Uit den brief, die het Bestuur van Heemschut den 18den December 1916 aan de Electriciteits-Maatschappij richtte, kan, naar zijn meening, niet gelegen worden, dat in het bijzonder een uitnoodiging der Noord-Hollandsche huisjes werd aanbevolen. In dien brief toch komt duidelijk uit, dat alleen de aandacht werd gevestigd op de uitkomst, die door soberheid, door goede kleur en door goede verhoudingen kan worden bereikt. Daar de huisjes, die aanleiding gegeven hadden tot de klacht, aan de boven gestelde voorwaarden niet voldeden, meende het Bestuur in den geest van den heer Versteeg te handelen en diens positie te versterken, door op de wenschelijkheid van eenvoud te wijzen.
Daar het Bestuur tegen de benoeming van den heer Versteeg geen enkel bezwaar inbracht, is er geen grond voor Uw meening, dat Heemschut de bedoeling zou hebben gehad, op de keuze van een architect door een opdrachtgever invloed uit te oefenen. Dat de naam van den heer Van Loghem genoemd werd, was slechts een verschuldigde hulde aan diens werk; een andere bedoeling heeft het Bestuur daarmede niet gehad.

De Commissie van Geschillen der Honorariumtabel van architecten is als volgt samengesteld:
C. B. Posthumes Meijjes, Voorzitter, S. de Clercq, H. G. Jansen, Paul J. de Jongh, B. J. Ouëndag, J. Verheul Dzn., leden en J. Wesselius, secretaris.

RIJKS-ACADEMIE VAN BEELDENDE KUNSTEN TE AMSTERDAM.

Lokalen, die naar aanleiding van de uitgeschreven Prijsvraag, op 10, 17, 24 en 31 Maart bezichtigd kunnen worden.

I. Groote teekenzaal (aan het einde van de gang rechts) geeft een voorbeeld van de plaatsing der leerlingen om de modellen.
De beelden langs den wand, konden in de beeldenzalen geen plaats vinden en zijn daarom hier opgesteld. Zij behooren dus niet noodzakelijk in deze klassen te worden opgenomen.
Het scherm boven het raam dient om de reflectie van het licht op de zoldering tegen te gaan (vooral hinderlijk wanneer het water der gracht zonlicht reflecteert). De wanden behoeft men zich niet zoo donker van kleur te denken.
II. In dezelfde gang: een *kleine* teekenzaal, waar de wanden lichter van kleur zijn, maar overigens, behoudens de afmetingen, alles gelijk aan I.
III. De gang voert links naar de boetseerklasse: boetseerstoelen en modellen geven aan hoe hier gewerkt wordt. De gipsafgietsels zijn hier niet oneigenaardig aangebracht, maar behooren toch eigenlijk thuis in de
IV. Beelden-galerij, die eveneens aan dezelfde gang gelegen is.
De galerij bestaat uit twee zalen, de eene oostelijk, de andere westelijk van den ingang. De westelijke blijft voor de bezoekers gesloten, omdat ze zóó overvuld is, dat ze meer den indruk van een pakhuis, dan van een beelden-galerij geeft.
Ook de oostelijke is geheel onvoldoende; maar toch staan de beelden hier hoewel veel te dicht bijeen, in een zekere orde.
De aanvulling der Verzameling die reeds uit de 18e eeuw dateert, moest in de laatste jaren worden nagelaten door gebrek aan ruimte.
De beelden worden gebruikt voor het onderwijs in de teeken- en boetseerklassen. De Verzameling wordt ook wel door belangstellenden bezocht.
V. Van uit de gang komt men in den tuin, waar tot heden het teekenen naar dieren plaats vindt. Het simpele bijgebouwtje dient uitsluitend voor de beeldhouwklasse; er wordt voor zoover mogelijk in steen gehakt, en in hout gesneden.
VI. De trap voert naar de verdieping. Links aan het einde van de gang is de groote schilderklasse; dezelfde opmerkingen omtrent plaatsing enz. gelden hier als sub I.
VII. De kleine schilderklasse. Ze geeft (evenals de kleine teekenklasse) aan hoe groot thans de ateliers der Hoogleeraren zijn. Die ateliers hebben ook dezelfde verlichting.
VIII. Aan het tegenovergestelde einde van de gang is een avond-teekenklasse, die geen aanleiding geeft tot nadere opmerkingen.
IX. De trap in de nabijheid voert naar de Loges, die in de kap zijn ondergebracht. De loges op den Noordkant zijn iets ruimer en beter van licht dan die op den Zuidkant. Het zijn vrije ateliers voor de meest gevorderde leerlingen, die er gedurende twee jaren gebruik van mogen maken.
IX. is een gewone Schildersloge.
X. Loge, die bijzonder voor het graveeren is ingericht. Aangezien het licht hier te hoog was, is er een podium aangebracht opdat de leerling-graveur bij zijn werk het licht goed op de handen hebben zal.

De belangstellenden zullen bij hun bezoek elk een afdruk van deze aanteekeningen ontvangen. Op de deuren der te bezoeken lokalen zullen cijfers bevestigd worden, zoodat een geleide onnoodig zijn zal.

„Patrimonium", Vlietstraat, Amsterdam, met gemeenschappelijke buitentrappen. Architecten: Kuipers en Ingwersen.

VOLKSHUISVESTING.

DE ARCHITECTEN EN DE WONINGBOUW

door MELS J. MEIJERS.

X. De woning van binnen.

De inrichting van de woning wordt natuurlijk in de eerste plaats bepaald bij de vaststelling van den plattegrond. Maar ook daarna, de plattegrond eenmaal vastgesteld zijnde, kan in velerlei opzicht de bruikbaarheid worden verhoogd . . . . . of bedorven.
Reeds had ik het over het streven om, ook bij den hoogbouw, de woningen zooveel mogelijk „vrij" te maken, d.w.z. met eigen toegang vanaf den openbaren weg. In den regel wordt dat bereikt door gemeenschappelijke steenen buitentrappen, opgaande tot den vloer der eerste verdieping, waar om het steenen bordes dan de deuren der bovenwoningen uitkomen, zooveel mogelijk ook voor elk afzonderlijk. De woningen van „Patrimonium" in de Schinkelbuurt en die van „Amsterdam Zuid" aan de Trompstraat zijn daarvan voorbeelden.
Als ander uiterste daartegenover noemde ik ook al de Amsterdamsche onderwijzerswoningen aan de tweede Boerhaavestraat (zie de plattegrond op pag. 218 van den vorigen jaargang) met een gemeenschappelijken toegang voor 8 gezinnen, waar echter ten gerieve der bewoners kleine huishoudliftjes zijn aangebracht om het trappenklimmen zooveel mogelijk te beperken.
Een overeenkomstige zaak bij den hoogbouw is de eventueele toepassing van stortkokers voor huishoud-afval, zooals, in navolging van Engelsch gebruik, plaats zal vinden bij de nog te bouwen woningen van de Vereeniging „De arbeiderswoning" aan de Zuidzijde van het v. Beuningenplein, welke stortkokers daar zullen uitmonden in de spoelhokjes aan den voorgevel (zie de plattegrond op pag. 219 vorige jaargang).
Van meer algemeen belang is de overweging van het nut en de meerdere of mindere wenschelijkheid bij kleinere en de allerkleinste woningen van hetzij: afzonderlijke keukens, of wel keukenkamers of huiskamers met aangrenzend spoelhok. De laatstgenoemde woningen van de Bazel aan het van Beuningenplein, geheel bedoeld als minimumwoningen voor groote gezinnen die den kostprijs niet kunnen betalen en waarop dus al het mogelijke bezuinigd moest worden, geven daarom een woonkamer waarin de eenige stookplaats, met daaraangrenzend spoelhok, en verder een aantal slaapvertrekjes. Bij het, op dezelfde pagina voorkomend type gebouwd door Dr. Berlage is het spoelhok in open verbinding gehouden met de huiskamer en deze dus „keukenkamer" geworden met „aanrechtnis". Zulke keukenkamers komen ook voor in de veel grootere woningen van „Patrimonium" in de Schinkelbuurt en die van de Vereenigingen „H. IJ. S. M." en „het Oosten". De verschillende en goedbedoelde toepassingen hebben echter mijn afkeer van het systeem niet kunnen wegnemen, noch voor kleine, noch voor groote woningen. Zoodat mijn meening is gebleven: het aanrecht met de gootsteen, dus

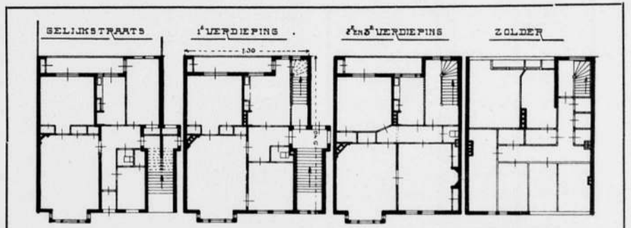

Vereeniging „Amsterdam Zuid". Perceel met „vrije" bovenwoningen op de 1e en 2e verdieping, bereikbaar langs gemeenschappelijke buitentrap. Architecten: Gulden en Geldmaker.

meer bepaaldelijk: de huiswaterafvoer, met al 't onvermijdelijk gemors dat daaraan vastzit en al wat daarom heen noodzakelijk gebeurt, behooren niet in de huiskamer. Er moet dus zijn: óf een spoelhok, óf een keuken. En welke van beide ook, deze in elk geval aan de buitenlucht. Onder „spoelhok" is dan te verstaan; een kleine ruimte met aanrecht en gootsteen en zoo mogelijk ook vatenkast, maar zonder stookplaats. Waarin dus geen plaats voor een fornuis. Echter zoo mogelijk nog wel een gasaanvoer boven het aanrechtje, voor aansluiting van een gascomfoor, zoodat althans 's zomers de kokerij nog zooveel mogelijk uit de huiskamer is te houden. Zoodanig spoelhok moet natuurlijk in onmiddellijke gemeenschap staan met de woonkamer, omdat het vandaaruit moet kunnen worden verwarmd, en ook overigens in onmiddellijk verband met de woonkamer moet worden gebruikt.

De keuken in een volkswoning, waarin dus wel plaats is voor een fornuis of inplaats daarvan een flink gascomfoor of gasfornuisje onder een walmkap met afvoerkanaal, kan echter nog tamelijk beknopt zijn, als zij maar van goeden vorm is en doelmatig ingericht. De bedoeling immers moet zijn dat er niet in wordt „gewoond". Of het dan misschien toch voorkomt dat kleine gezinnen zonder kinderen of met misschien een enkel kind daar ook wel de maaltijden gebruiken, dat is nu eenmaal niet te verhinderen, en ten slotte bij zulke kleine gezinnen ook zoo'n onheil niet. Iets geheel anders is het de woningen in te richten met een keukenkamer, waarbij de menschen gedwongen worden, ook hunsondanks, bij voortduring met z'n allen te verblijven in de keukenatmosfeer.

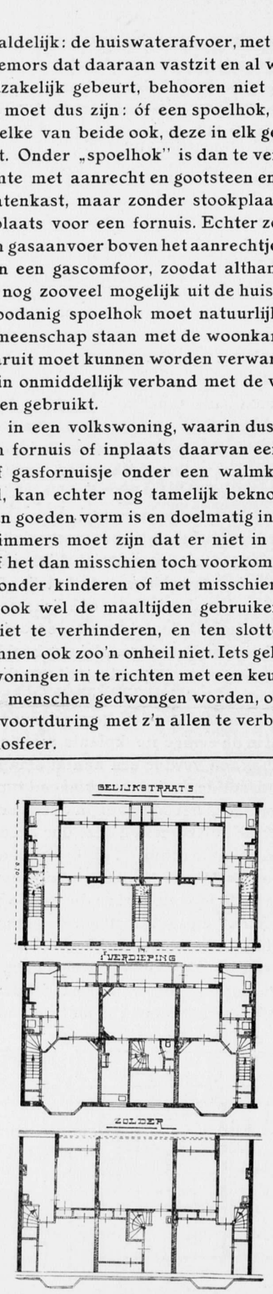

Klein type van de „Algemeene" over het IJ te Amsterdam met 2 beneden en 3 bovenwoningen.

Inzake de plattegrond valt verder nog te wijzen op de bijzondere wenschelijkheid ook in de arbeiderswoning de portaalruimte zooveel mogelijk te concentreeren, liefst tot een kleine „hal", (als in dit verband dat weidsche woord mag worden gebruikt) met daaromheen de vertrekken, de keuken en het privaat, als 't kan alle van datzelfde portaal af bereikbaar. Dat wil niet zeggen dat het bepaald een gebrek is te noemen wanneer slaapvertrekjes enkel vanuit de woonkamer bereikbaar zijn; wel wanneer het eene slaapkamertje slechts te bereiken is door het andere.

De keuken alleen bereikbaar door de huiskamer wordt doorgaans als een gebrek gerekend. Toch heeft de rechtstreeksche en uitsluitende verbinding met de woonkamer, zooals o.a. bij de middenste bovenwoning in het hierbij afgebeelde type van de „Algemeene" het voordeel dat de keuken 's winters gelijkelijk met de woonkamer kan worden verwarmd, en dat is, nu het kooken meer en meer plaats heeft op gas, van beteekenis.

* * *

Wat de wijze van uitvoering betreft, is de allereerste eisch dat de geheele woning goed verlicht moet zijn. Voor de verlichting van de vertrekken wordt gezorgd door de betreffende bouwverordeningen, zij het dan op de altijd onvolkomen, eenzijdige wijze waarop elke wetsbepaling werkt: eischende nu eens onnoodig veel en dan weer te weinig. Zoo zijn, in 't algemeen, zolderkamertjes wat lichttoetreding betreft in zoodanig gunstige conditie tegenover andere vertrekken, dat bij deze met beduidend lager eisch zou kunnen worden volstaan, gesteld dat het mogelijk zou zijn met al dergelijke verschillen in ligging, enz. rekening te houden. Maar de bedoeling was niet het te hebben over wat verordeningen eischen. Want, geheel afgezien hiervan, moet de architect er naar streven het glasoppervlak vooral doelmatig te doen aanbrengen, en bovenal: het licht zooveel mogelijk te doen doordringen, ook tot het binnenste van de woning. Zonlicht in de woning beteekent eerstens: gezondheid. Maar ook: zindelijkheid, door afwezigheid van duistere hoeken die vervuiling in de hand werken. Het beteekent voordeel: men profiteert zoolang mogelijk van het daglicht. En 's avonds werpt een enkele lamp brandend in de woonkamer of de keuken haar schijnsel door de glasruitjes der deuren en de bovenlichten in de aangrenzende gang, voldoende om een en ander te kunnen onderscheiden ook als men, de kamer uitgaande, de deur achter zich sluit.

Vooral de keuken, de eigenlijke werkruimte in de woning, die echter in den regel met een zeer smal wandvlak aan de buitenlucht grenst, moet, vooral in de hoogte, het maximum glasoppervlak hebben dat mogelijk is. Verder moet al het mogelijke worden gedaan om portalen en gangen indirect te verlichten. Maar zelden hebben zij in arbeiderswoningen eenig raam direct uitkomend aan de buitenlucht (behalve dan bij de benedenwoningen, waar de gang eindigt bij den voordeur), en daarom is het bijzonder nuttig op de meer en meer gebruikelijke wijze de deuren (uitgezonderd alleen die kastdeuren waarvoor het geen zin heeft) van ruitjes te voorzien, net boven ooghoogte en van ondoorzichtig glas, om 't doorkijken te verhinderen. Bovendien is aan te bevelen een ruime toepassing van bovenlichten boven de deurkozijnen, in 't bijzonder aan die van keuken en zijkamertjes welke er 't meest toe kunnen bijdragen de trap- en portaalruimte te verlichten. En in geen geval te vergeten het privaatdeurkozijn.

De toepassing van bovenlichten heeft nog het praktische voordeel, dat bij de gebruikelijke slappe binnenwandjes, een stevigen stand wordt verzekerd aan het deurkozijn, dat, aldus doorloopend tot aan het plafond, tusschen de beide balklagen kan worden vastgezet, zoodat bij eventueel hard dichtslaan der deuren er geen gevaar bestaat dat op den duur de geheele wand uit elkaar scheurt zooals anders wel 't geval kan zijn, noch zelfs dat de aanhechtende pleisterspecie loslaat.

De ruimte, die inzake de verlichting, over 't algemeen het ergst wordt misdeeld, en het juist het meest noodig heeft, is de privaatruimte. In ons land grenst deze in den regel niet onmiddellijk aan de buitenlucht. En wanneer, zooals bij de vereenigingsbouw in Amsterdam, closets gebruikelijk zijn, (met waterdoorspoeling) en tot buitendaks opgaande luchtkokers van stucplaten worden toegepast, is dat niet zoo noodig. Ligging aan de buitenlucht, zooals die in Duitschland wordt geeischt, is in den regel alleen ten koste van veel nuttige woonruimte te verkrijgen, en vraagt dus een onevenredig groot offer. En, zooals een luchtkoker voldoende kan voorzien in de luchtverversching, zoo kan ook de indirecte verlichting volkomen voldoende zijn, indien men maar niet verzuimt deze in ruime mate en op de juiste wijze aan te brengen.

* * *

Architecten die nog nimmer aan arbeiderswoningbouw gedaan hebben, beginnen allicht met alles van te groote afmetingen te teekenen en te maken. Het is een gansch andere sfeer waarin zij komen en het vereischt, voor hen die tot nog toe heerenhuizen, villa's, kantoorgebouwen, e. d. bouwden, eenig aanpassingsvermogen om te wennen aan binnendeurkozijnen van over 't algemeen 0.70 M. breed of zelfs nog smaller en slechts bij uitzondering 0.75 M. in den dag. Hebben ze dat echter eenmaal te pakken, dan komen ze er allicht van zelf toe de hoogte daarnaar te regelen, begrijpende dat ook te dien opzichte met een minimum van omtrent 2 Meter kan worden volstaan. Op die manier komen trouwens de diverse afmetingen en verhoudingen in overeenstemming. Immers: de lengte, breedte en hoogteafmetingen der vertrekken, zelfs de grootste, zijn alle minima. Zoo gaat de verdiepinghoogte der vereenigingswoningen te Amsterdam, evenals bij den particulieren bouw, maar hoogst zelden een weinig uit boven het door de verordening geeischte minimum van 2.70 M.

Is het al noodzakelijk deur- en raamkozijnen, kasten, e. d. in den regel van geringe afmetingen te maken, omdat men anders van de beschikbare ruimte niet voldoende profiteert, ook constructief is dat geboden. De vereenigingsbouw kan wat muurdikten, houtzwaarten, e. d. betreft, zich niet veel stellen boven den particulieren bouw, wil zij naar verhouding niet te duur worden, en het is daarom zeer wenschelijk, daar wel ter dege rekening mee te houden. Zoo zijn bij de gebruikelijke geringe houtdikten en bezetting met dun glas, breede glasdeuren en dito draairamen uit den booze, en is een onderverdeeling door middel van glasroeden nog bovendien zeer gewenscht. Op dezelfde gronden is het wenschelijk breede raamkozijnen bij voorkeur onder te verdeelen in twee- en drielichten, opdat, bij de geringe houtzwaarten een voldoend verband verkregen wordt. Uit dat oogpunt is alles te bezien, en men kan dan juist wel tot karakteristieke oplossingen komen.

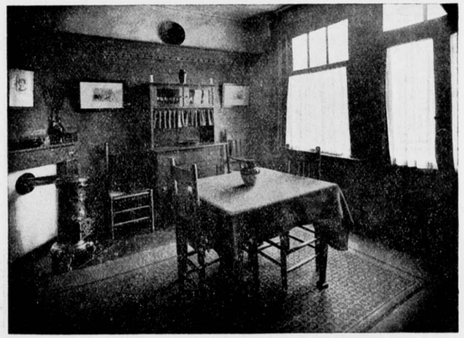

Alg. Woningbouwvereeniging, Amsterdam, Transvaalbuurt. Architect: Dr. Berlage.

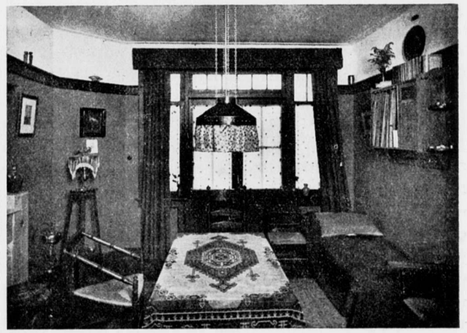

Alg. Woningbouwvereeniging, Amsterdam, over het IJ. Architecten: Berlage en v. Epen.

Eigenbouw, vakpatroons, Wippolder, Delft. 1916.

Gemeente Woningen, Wippolder, Delft. 1916—1917.

TUINHUIS IN GEMETALLISEERD BETON[1])

Architect: JAN GRATAMA.

De architect heeft zich dit tuinhuis gedacht als een onderdeel van een park of van een grooten tuin; omgeven door een groote pergola, aan de voorzijde een vijver, aan de achterzijde een tennisveld en het geheel intiem omsloten door hooge boomen. Een situatie- en een perspectief-teekening hiervan, in het gebouwtje tentoongesteld, laten duidelijk zien, hoezeer het tuinhuis in de landelijke omgeving veel meer tot zijn recht komt als nu in de beperkte en niet-passende omgeving op de Jaarbeurs mogelijk is. De groote pergola moest teruggebracht worden tot vier zuilen links en rechts, terwijl deze daarenboven door plaatsgebrek, te dicht op het huis geplaatst moesten worden. Dat het tuinhuis op de Jaarbeurs desondanks toch nog aardig met groen en bloemen gesierd is kunnen worden, is grootendeels te danken aan den tuinarchitect B. C. van den Steenhoven, die den architect hierin terzijde stond.

Het gebouw bestaat uit een hoofdruimte, die ± 8 bij 6 M. inwendig is, waaraan links een entrée en rechts een kleine ruimte, geschikt voor bibliotheek of voor aanrechtkamer, grenzen.

Aangezien het wenschelijk was het gebouw na afloop van de Jaarbeurs, elders weder op te bouwen, hetzij dat het verkocht werd, hetzij dat men het voor een bepaald doel zou bestemmen, werd hiermede noodzakelijk het karakter van de architectuur, zoowel voor het uitals voor het inwendige bepaald, nl. *het karakter van bekleedingsarchitectuur* m.a.w. beton platenvoor den opbouw, bevestigd aan een stevig houten geraamte en het dak met pannen gedekt. De aandacht wordt hierop gevestigd, omdat de architectuur van het tuinhuis dus *niet* is een karakteristieke gewapend beton constructie, zooals men allicht bij de woorden: metallisatie van beton, zou denken.

[1]) Zie bijgaande losse plaat.

In het volgend nummer van dit weekblad zullen wij een uitvoerige beschouwing en nog eenige afbeeldingen van dit gebouw opnemen.

AANBOUW IN DEN WIPPOLDER TE DELFT.

Zooals men zal hebben opgemerkt werd onder de afbeeldingen behoorend bij het artikel „Aanbouw in den Wippolder te Delft" in het vorig nummer van het B. Weekblad den naam van den schrijver, J. Th. van Rossum, Architect afgedrukt. De vergissing schijnt als volgt te zijn ontstaan. Als een aanwijzing voor den zetter werd bij de onderschriften voor deze plaatjes geschreven „art.(ikel) v. Rossum". De zetter las „arch(itect.) v. Rossum, en plaatste deze woorden onder de afbeeldingen, waardoor men oppervlakkig zou kunnen meenen, dat deze gebouwen op naam van den architect v. Rossum zouden staan. Hoewel het reeds vanzelf spreekt, dat de schrijver van het artikel zich aan deze architectuur niet bezondigde, achten wij het ter voorkoming van elk misverstand gewenscht de afbeeldingen nog eens op te nemen, thans met de daarbij behoorende onderschriften.

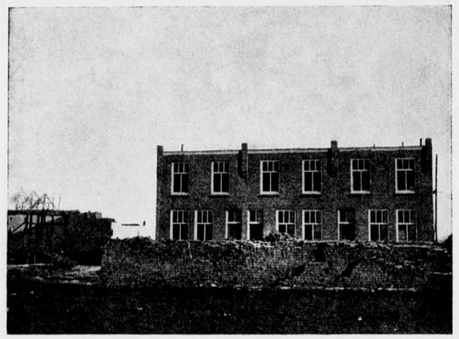

Volkswoningbouw, vakpatroons, Wippolder, Delft. 1916—1917.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD

ORGAAN VAN DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST M.B.V.A. VAKVEREENIGING VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN

Commissie van Redactie: J. GRATAMA, C. J. KRUISWEG en J. B. VAN LOGHEM : : :

gegeven tot de werkteekeningen van het tuinhuis in gemetalliseerd beton op de jaarbeurs te Utrecht, gebouwd in opdracht der N.V. De Ned. Beton IJzerbouw.
Dan wordt de vergadering door den Voorzitter gesloten.

EXCURSIE. Bezoek aan de Jaarbeurs. Het eerst werd bovengenoemd tuinhuis bezocht. Door de welwillendheid van de heer Sanders werden hier de deelnemers in de gelegenheid gesteld het interieur te bezichttgen, waarbij de architect de vereischte toelichtiagen gaf.

J. WESSELIUS, *Alg. Secretaris.*

Vereeniging van ingenieurs, administrateurs en met hen gelijkgestelden bij de technische diensten en bedrijven der gemeente Amsterdam.

Dezer dagen is opgericht eene Vereeniging van Ingenieurs, Administrateurs en met hen gelijk gestelde ambtenaren bij de Technische Diensten en Bedrijven der Gemeente Amsterdam.
Tot bestuursleden zijn gekozen de heeren:
W. A. de Graaf, Ingenieur Publieke Werken tot *voorzitter;*
M. v. d. Horst, Fabrieksdir. Gem. Gasfabr. tot *ondervoorzitter;*
J. P. Minderhoud, Bedrijfsingen. Gem. Waterleid. tot *secretaris;*
J. E. Blaauw, Administrateur Publ. Werken tot *penningmeester;*
D. Kruyff Jr., Ingenieur Gem. Bouw- en Woningtoezicht;
K. W. G. J. Stoffels, Ingenieur Gem. Tram;
M. J. van Westrienen, Ingenieur Gem. Electriciteitswerken.

PRIJSVRAAG RIJKS-ACADEMIE VAN BEELDENDE KUNSTEN.

INLICHTINGEN I.

Vraag 1. Kan de bouwsom van 1 miljoen gulden niet worden verhoogd tot 1 1/2 à 2 miljoen gulden.
Antwoord. Er bestaat geen aanleiding om de in het programma genoemde bouwsom voor deze prijsvraag te verhoogen.
Vraag 2. Is de jury bereid, teneinde eene zoo gelijk mogelijke berekening van de bouwsom van de verschillende projecten te verkrijgen, een vasten eenheidsprijs per M³. gebouw vast te stellen en de wijze duidelijk aan te geven waarop de inhoud van het gebouw moet worden berekend.
Antwoord. Op het eerste gedeelte der vraag: De jury acht dit niet wenschelijk; en voor het overige: de wijze waarop de inhoud moet worden berekend, is in het programma op blz. 27 omschreven.
Vraag. 3. Moeten de mededingers er op rekenen, dat bij de beoordeeling van de vóórontwerpen de op bladz. 28 genoemde bouwsom veel gewicht in de schaal legt, of wordt bij groote artistieke qualiteiten van de ontwerpen de bouwsom meer als bijzaak beschouwd.
Antwoord. De inzender zal rekening houden met het bedrag der bouwsom in het programma genoemd; de jury zal nagaan of, indien er h.i. overschrijding is, die inderdaad voldoende is gemotiveerd door het prijsvraag-programma zelf.
Vraag 4. Indien het bouwwerk in een of andere stijl gedacht en ontworpen is, wordt dan door de jury dat plan beoordeeld naar de stijl — of wel naar de kunstwaarde?
Men verwacht, dat de jury zich positief zal uitspreken of het ontwerp een stijl — of kunstwerk dient te zijn (zie art. 4 Hoofdstuk Alg, regelen voor Nat. bouwkundige prijsvragen), daar daarvan het slagen van deze zoo belangrijke prijsvraag *geheel* afhangt, gezien de vele mislukkingen, welke in de laatste jaren op prijsvraag gebied hebben plaats gehad.
In verband hiermede spreke de jury zich even positief uit wat zij onder *„uitmuntend werk"* verstaat, d.w.z. *uitmuntend stijl- of uitmuntend gedachtewerk.*
Een kunstwerk van dezen opkomenden tijd kan en zal nooit zoo volgroeid zijn als een „stijl" ontwerp en zal dit laatste dus eerder uitmuntend werk te noemen zijn als een *moderne poging* en zal van zelf deze laatste het moeten afleggen bij de eerste.
Antwoord. De hier gestelde questie is, naar het oordeel der jury in de inleiding van het programma voldoende toegelicht.
Vraag 5. Waar toch het kleurengamma van een gebouw niet los staat van de kunstwaarde en zeker een gelijke beteekenis heeft als de vormgeving, stellen wij de vraag of de jury het niet van belang acht ook een zuivere kleurweergeving van de architectuur ter beoordeeling in te laten zenden.
Antwoord. Een omschrijving der uit- en inwendig te gebruiken materialen en toe te passen kleuren, moet in de memorie van toelichting zijn opgenomen.
Vraag 6. Is het geoorloofd, in verband met II. Bepalingen betreffende den Wedstrijd. A. Algemeene Voorschriften C. ten 1e. „Een door den ontwerper . . . .", dat door meerdere ontwerpers één plan wordt ingediend.
Antwoord. Een plan kan op naam van meer dan één ontwerper worden ingezonden.
Vraag 7. Moeten voor de modellen afzonderlijke kleedkamers worden geprojecteerd in aansluiting met de teekenzalen.
Antwoord. Neen.
Vraag 8. Moeten de voordrachtzalen bij de verschillende vakken als theoriezalen worden ingedeeld (uitgezonderd de 4 voordrachtzalen voor het publiek) en is het de bedoeling, dat dan ook in deze zalen het publiek als toehoorder komt.
Antwoord. De vier genoemde voordrachtzalen alléén zijn voor het publiek toegankelijk,
Vraag 9. Ligt het in de strekking dat de 24 loge's (F.n¹) worden ondergebracht in de verschillende vakken; of wel, dat zij uitsluitend voor de grafische vakken dienen.
Antwoord. Voor alle kunstvakken.
Vraag 10. Wordt er prijs op gesteld, dat de tuin groot van oppervlak blijft zoodat het gebouw zich meer in de hoogte als in het oppervlak ontwikkelt; het laatste ook in verband met het karakter der bebouwing van de omgeving, waarin de Academie komt te staan.
Antwoord. Het vaststellen der verhouding tusschen het bebouwd oppervlak en het tuin-oppervlak, wordt aan den ontwerper overgelaten.
Ten aanzien van de hoogte moet worden in acht genomen, dat het gebouw niet *meer* verdiepingen mag tellen als genoemd zijn in het programma, zijnde sousterrein, begane grond-, eerste en tweede verdieping; deze laatste kan als volle verdieping, of wel geheel of gedeeltelijk als zolder (kap) verdieping worden opgevat.

DE JURY.

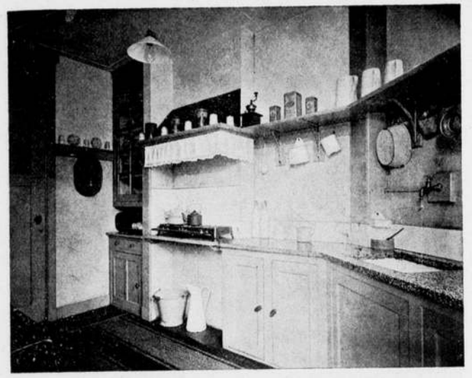

Keuken in een woning van de „Algemeene" aan het Spreeuwenpark benoorden het IJ te Amsterdam.
Architecten: Berlage en v. Epen.

VOLKSHUISVESTING.
DE ARCHITECTEN EN DE WONINGBOUW

door MELS J. MEIJERS.

Een goede inrichting van de keuken is natuurlijk een zaak van veel gewicht. Genoemd is reeds de noodzakelijkheid van een maximum verlichting. Dus veel glasoppervlak. Terwijl de buitendeur, een glasdeur met tuimelend bovenlicht, (indien deze er is, uitkomend op plaatsje, veranda of balkon) zeer smal kan zijn, dient deze, indien er geen afzonderlijk raamkozijn is, dus geflankeerd door een of twee zijlichten.
In de keuken is vooral de vatenkast van belang. De inrichting is het beste naar 't model van een buffet. Een eenigszins meer naar voren komende onderkast op aanrecht-hoogte, met onmiddelijk onder 't blad smalle laadjes tot berging van messen, vorken, lepels, e.d., en van onder, al naar 't gebruik, behandeld hetzij als turfkist en dan afgesloten met klep, of indien als kastje tot berging van potten en pannen, dan afgesloten met deurtje. Boven die onderkast een open ruimte hoogte plm. 0.30 M. voor 't wegzetten van theeservies e.d. En daarboven tot aan de zoldering, minder diep, de vatenkast, met zooveel mogelijk planken en afgesloten met glasdeur verdeeld in kleine ruitjes. Een zoodanige kast breed 0.70 M. zal reeds in de meeste gevallen voldoende zijn.
Ten opzichte van het aanrecht volgde men vroeger de ongelukkige methode de geëmailleerd ijzeren gootsteen van boven in 't steenen aanrechtblad in te laten. Een manier die nimmer een dichte, en altijd een onoogelijke aansluiting gaf. Thans is het gelukkig regel de gootsteen onder het blad aan te brengen, waarbij de opening in het blad over den gootsteenrand oversteekt. Hiermee houdt verband het doen aanbrengen van de kunstgranietbladen in het werk, met eenigen opstand in de muur; over welken opstand de muurtegeltjes komen, zoodat een waterdichte aansluiting tegen den muur en om de afvoerpijpen verkregen wordt. Hiervoor is 't noodig een dun houten onderblad aan te brengen. Bij Patrimoniumshof in Rotterdam heeft men de aanrechtbladen van kunstgraniet aan den voorkant een opstaand randje gegeven tegen 't afloopen van morswater. Volgens bewoners een uitstekende methode. De vraag is of 't anderzijds ook niet hinderlijk is. Men moet zulke dingen eenigen tijd in praktijk zien gebracht om er over te kunnen oordeelen. Een keuken als die van 't laagbouwtype van de „Algemeene" in de Transvaalbuurt, voorkomend op pag. 226 links van den vorigen jaargang, meen ik te kunnen stellen als een model van een goed ingerichte kleine keuken. Het aanrecht is gelegen langs den buitenmuur over de volle breedte. Onmiddellijk boven den tegelrand boven het aanrechtblad bevindt zich het tweelicht-raamkozijn met draairamen. Vatenkast in den hoek, en daarnaast de schoorsteen met wasemkap, ook terzijde open naar het licht.
Natuurlijk behoort in de keuken zooveel mogelijk een legplank rond te gaan, indien boven het aanrecht dan daar dubbel breed, met daaronder een regel waarop een overvloed van haakjes of knopjes waaraan het keukengerei kan worden opgehangen. Men voorkomt dan dat de bewoners zich behelpen door vaak op de meest onhebbelijke manier spijkers, krammen en duimen in te slaan.
Om dezelfde reden doet men goed te zorgen voor een groot aantal jashaken, aan te brengen in de hangkasten. Indien er hangkasten zijn diep genoeg daarvoor, is bovendien het aanbrengen van een ijzeren roede voor 't ophangen van kleerhangers zeer aan te bevelen. In de plankenkasten is men over 't algemeen te zuinig met legplanken. Een plank meer maakt de kast bruikbaarder, de aanwezige kastruimte profijtelijker.
Een voorbeeld dat navolging verdient zijn de kasten „a double usage" voorkomend in de woningen voor de armsten gebouwd door de Bazel aan 't van Beuningen-

Wand met schilderijlijst en aansluitende deuromtimmering in een woning van de „Algemeene" aan het Spreeuwenpark benoorden het IJ te Amsterdam.
Architecten: Berlage en v. Epen.

plein (pag. 219 vorigen jaargang) telkens twee tusschen de beide slaapkamertjes aan den achtergevel, kasten die deels als hangkast en deels (terzijde van de deur) als plankenkast zijn ingericht, waardoor de woning aan zijn bestemming als „gebruiksartikel - voor - iedereen" zooveel te beter kan voldoen, omdat men in elke kast beiderlei soort gebruik vereenigd heeft.

De rondgaande schilderlijst op deurhoogte, komt ook bij den volkswoningbouw meer en meer in gebruik. Zij geeft eerstens de gemakkelijkste gelegenheid schilderijtjes e. d. op te hangen, 't zij aan verschuifbare haken, grijpend in een gleuf, of aan gemakkelijk in te schroeven koperen knopjes, waardoor voorkomen wordt dat de bewoners bij hun pogingen om spijkers of duimen in te slaan, de dunne binnenwandjes van steen op hun kant, gips- of cementplaten of drijfsteen uit elkaar timmeren. Goed aangebracht kunnen zulke lijsten bovendien in verband met de deurkozijnen die zij tevens afdekken meerdere stevigheid bijbrengen aan de wanden, die dat, als gezegd, vaak maar altezeer noodig hebben. En ten slotte geeft het een zeer aangename verdeeling van 't wandvlak, dat onder de lijst behangen, daarboven wit gehouden wordt, en later met het plafond geschilderd in lichten tint.

Bijgaande afbeeldingen doen zien hoe zoo'n lijst zich uitnemend leent tot het ter versiering daarop plaatsen van decoratieve schotels en vaasjes. Men ziet er ook de bij de woningen van de „Algemeene" over 't IJ behoorende electrische hanglamp en de schoorsteenmantels van tegeltjes uit de Delftsch-aardewerkfabriek; manteltjes die o. a. ook in den Haag in den laatsten tijd veel worden toegepast. Was het aanvankelijk al een heele vooruitgang toen de vereenigingsbouw in de plaats van de bekende geornamenteerde houten schoorsteenmantel, tamelijk algemeen overging tot de eenvondigste soort zwart marmeren mantels, spoedig bleek dat men voor 't zelfde geld ook andere marmersoorten kon kiezen, totdat men kwam tot toepassingen als deze tegelbekleeding.

Is het in 't algemeen in den laatsten tijd al meer en meer gebruik de betimmeringen e. d. tot hun eenvoudigste vormen terug te brengen en overdadige profileeringen te vermijden, bij den volkswoningbouw is daar te meer reden voor. De vroeger gebruikelijke omlijstingen door druk geprofileerde architraaflijsten met betrekkelijk hooge koplatten, worden meer en meer vervangen door 'n eenvoudig platstuk, dat omloopend in het platstuk van de schilderijlijst het benedenmuurvlak tusschen de deurkozijnen aangenaam omrandt. Het gebruik van triplex voor de deurpaneelen, in sober geprofileerd regelwerk, met tusschenregel voor meerdere sterkte, werkt in dezelfde richting, door eenvoudige strakke omlijning der smalle geheel vlakke paneelen.

Ongetwijfeld is bij nauwgezette studie ook het interieur van de volkswoning zonder veel extra kosten en met geringe middelen nog wel op te voeren tot een aangenamer geheel. Maar het is daarvoor noodig dat de enkele woning van een blok serieus in onderdeelen wordt bekeken. Van de dingen die meer in 't bijzonder de aandacht verdienen zijn in dit artikel natuurlijk maar enkele aangeroerd. Ten slotte is er rekening mee te houden dat bij aanschaffing in massa dingen kunnen komen binnen 't bereik der beschikbare middelen, die bij klein aantal misschien te duur zouden zijn. En verder: het interieur van den volkswoning is uit-zijn-aard een zaak van details, meest kleine details. Maar hier kan het juist weer de meeste voldoening geven dat een geringe verbetering, een klein constructief of aesthetisch succes, zich veelvoudig herhaalt, en daardoor wordt het destemeer van belang, zulke verbeteringen en successen na te streven. En hoewel dus dit alles niet zoozeer de belangstelling trekt van den architect als b.v. de groote kwesties van groepeering der woningen, het silhouët, de buitenarchitectuur, zoo is het toch wel de moeite waard ook in dit kleine groot te zijn. De bewoners zullen het althans zeer waardeeren.

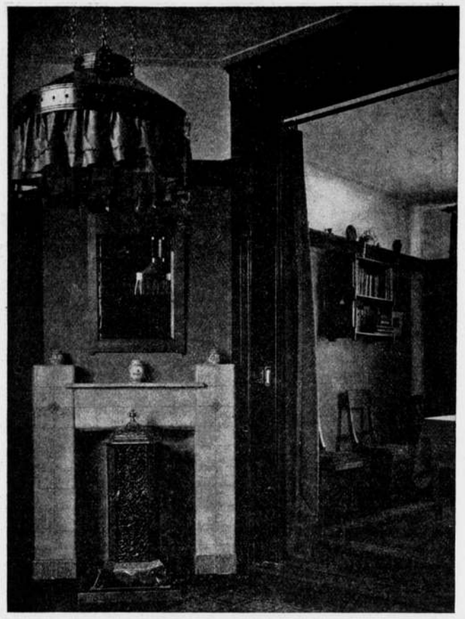

Kijkje in een woning van de „Algemeene" aan het Spreeuwenpark benoorden het IJ te Amsterdam waarop o.a. te zien is de bij de woning behoorende electrische lamp.
Architecten: Berlage en v. Epen.

DE EERSTE NEDERLANDSCHE JAARBEURS.

Deze, te Utrecht gehouden, beurs, geopend 26 Februari 1917 en sluitend 10 Maart 1917, wil volgens het daarvan verspreide prospectus, bereiken: „een betere waardeering van de Nederlandsche nijverheid in het buitenland". Nu is het

Interieur. Tuinhuis in gemetalliseerd beton op de Jaarbeurs te Utrecht. J. Gratama b.i., Architect.

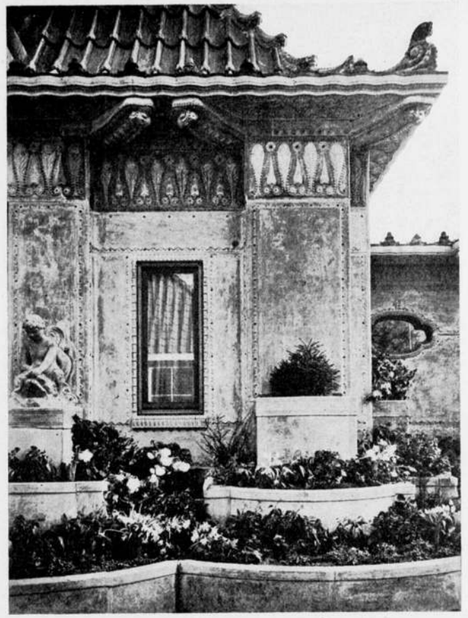

Tuinhuis in gemetalliseerd beton op de Jaarbeurs te Utrecht. Detail. J. Gratama b.i., Architect.

heel wel mogelijk, dat inderdaad die „betere waardeering" is bereikt, doch dan is dit zeker niet in „artistiek" opzicht het geval. Zóó stumperig overwogen, zóó afschrikwekkend banaal, zóó dunnetjes en schriel hebben wij, Nederlanders ons, in *artistiek* opzicht, nog zelden voor het *buitenland* vertoond.

Dáár staan wij nu met onze nijverheid „die in de laatste jaren een hooge vlucht heeft genomen"; met „industrieën die zich tot Groot-Industrie omhoog gewerkt hebben"; „met een krachtigen ondernemingsgeest die zich in de laatste eeuw bijzonder gelukkig ontwikkeld heeft" te pronk voor het buitenland in àl onze kaalheid en armoede, in zoo'n sjovel pakje, dat wij Nederlanders ons oprecht moesten schamen ons zóó aan dat *buitenland* te vertoonen.

En de vraag moet ons uit de pen: waar blijft de Nederlandsche Werkbond nu ongeveer 3 jaar geleden ingeluid door Gratama en Penaat? Wordt het niet hoog tijd, dat deze instelling eindelijk eens tot stand komt?

Maar niet alleen met de *groepeering* der gebouwencomplexen en het *uiterlijk* der gebouwen is het treurig gesteld, ook de „stands" zijn over 't algemeen van alle schoonheid ontbloot. De enkele goede, o. a. van Van Anrooy, Leliman, Van Dorp — die een zeer gunstige uitzondering maken — doen slechts de leelijkheid van de meeste andere te meer uitkomen.

Verheugend, op deze *eerste* jaarbeurs, is dan ook voor ons alléén het feit van de *eerste* belangrijke demonstratie van het nieuwste bouw-materiaal: *gemetalliseerd-beton* van de heeren Gebr. Sanders. Beide heeren Sanders, die een breede kijk op de dingen hebben en hunne uitvinding die groote liefde toedragen, welke zij ten volle verdient, droegen den Architect Jan Gratama op een gebouwtje te ontwerpen, dat alle „mogelijkheden" waartoe dit materiaal zich, op dit oogenblik, reeds laat verwerken, daadwerkelijk tracht aan te toonen. En het dient al dadelijk gezegd, dat Gratama dáárin geheel geslaagd is. Het tuinhuis, bevattende een heerenkamer van 6 × 8 M., is een samenstel van unieke constructiedeelen, van typische bekleedingsvormen dat in geen ander materiaal zóó logisch en zuiver is te bereiken.

Er gaat van dit kleine gebouwtje een ongewone bekoring uit, zóó echter, dat men geruimen tijd zèèr gereserveerd tegenover het geval staat en eerst bij veelvuldig bestudeeren, vergelijken en onbevooroordeeld overwegen tot een inzicht komt, door welke factoren die bekoring wel wordt teweeg gebracht. En dan is het niet in de eerste plaats de vormgeving van het geheel of die van de onderdeelen, maar voornamelijk de weelderige kleurenpracht van het nieuwe, buitengewoon fraaie, materiaal. Het gebouwtje vertoont zoowel uit- als inwendig een kleurengamma, van bijkans oriëntalische schoonheid. Deze bizondere *schoonheid-in-kleur*, door het materiaal teweeggebracht, is door den architect als 't ware onderstreept door zijn *vormgeving*; over 't alge-

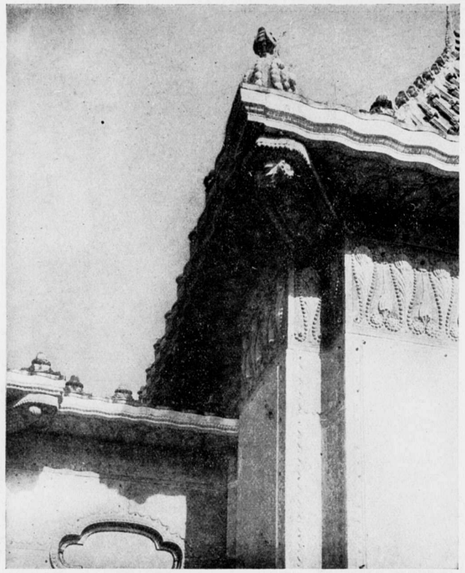

Tuinhuis in gemetalliseerd beton op de jaarbeurs te Utrecht. Detail. J. Gratama b.i., Architect.

meen met groote gevoeligheid. Gratama heeft o. i. de juiste snaar getroffen waar hij, zonder zich groote moeite te geven om specifiek nieuwe vormen uit te denken, in gracieusen vorm, in levende trillijnen, luchtige en pikante ornamentatie, ons de schoonheid-in-kleur van het gemetalliseerd beton toont in krachtige toetsen.

De kopergroene buitenbewanding, op vernuftige en niet opdringende wijze, de bevestiging, tot versiering verwerkt, aantoonend, is van een ongemeene kleurwerking, waarvan het effect nog verhoogd is door de rondgaande breede ornamentale fries. Al is dit ornament op zich zelf o. i. niet geheel geslaagd, als demonstratie van al 't geen men zich met dit materiaal kan veroorloven is het ongetwijfeld zèèr goed bedacht. Deze buitenwand wordt op juiste en oordeelkundige wijze geschraagd door een reeks van bloembakken, waarin de fraaie bloemen en planten de schoonheid van het materiaal eer verhoogen dan benadeelen.

De wandfonteinen, hoewel als gegoten ornament van dit materiaal hoogst merkwaardig en als zoodanig dus in deze demonstratie zeker op hun plaats, zijn in de architectuur van het geheel niet geheel geslaagd. Het begrip „schoorsteen" en „fontein" in één rechte lijn onder elkaar, kan, op deze wijze vertolkt, ons niet bevredigen. De jongens op de dolfijnen doen het beter, hoewel de giettechniek van dit materiaal nu wellicht geen juiste techniek is voor dit soort van beeldwerk.

Het pannendak, dat wil aantoonen, dat men zijn dakbedekkingsmateriaal thans in alle vormen en afmetingen en in velerlei kleuren kan laten maken, is jammer genoeg, voor dit gebouwtje ietwat te zwaar, te groot van schaal. Ook de kleur zou zeker fraaier kunnen, maar dit is, naar ik meen, slechts een kwestie van „uitvoering".

Onder de pergola is de entrée tot een klein vierkant vertrekje met hoogen lambri en rijk geornamenteerd plafond, dat tot de lambri in de wanden wordt voortgezet. Dit vertrekje is bizonder goed geslaagd en brengt reeds dadelijk stemming.

Door een eikenhouten deur, die het èn als materie èn als kleur niet uithoudt tegen de wandkleuren, komt men in de groote kamer. Dit vertrek, zeer gunstig van vorm en uitstekend belicht, maakt bij het binnentreden reeds dadelijk den indruk van warme gezelligheid. De gepolijste lambri is van een zeldzame kleurenpracht, waarin frisch groen, brons, zwart en grijs domineeren. Ook hier is Gratama er in geslaagd door de golvende vorm der staande platen dit kleurenspel een accent te geven in loodrechte glanslijnen, dat het materiaal zeer verrijkt. Een fijn gevoelde zware deklijst in effen zwart- en bronzen kleur sluit deze lambri vanboven af. De geheele lambri is in de was gezet en daardoor èven glanzend, waardoor zich de kleuren dieper voordoen.

Boven de lambri: smalle ijzerroest-gekleurde, ongepolijste wanden waarbij de naden tusschen de niet breede platen door zeer smalle, mat-kopergroen kleurige biezen zijn bedekt. Het plafond is zeer rijk, in hoofdzaak in blauwgroene, oranje en bruine kleuren, met vlak en relief ornament samengesteld en geeft aan het vertrek een zeer smaakvol cachet. De groote open haard met houtvuur doet in deze ultra moderne bouwstofvertooning wel een beetje ouderwetsch; de schoorsteenbouw is daarentegen vrij goed geslaagd, hoewel het groote schoorsteenstuk door zijn geforceerd ornamentaal optreden er uit valt.

Zoo is dan dit „tuinhuisje" alleen de reis naar de eerste jaarbeurs overwaard. Wat al perspectieven worden door het geheimzinnige materiaal van dit gebouwtje niet geopend, voor den kleur gevoeligen bouw- en interieur-kunstenaar!

Paleizen van ongemeene kleurenweelde; van nog nooit vertoonde vormgeving; Sprookjesachtige landhuizen; geheimzinnige diep mysterieuze kerkgebouwen; droomen en fantasiën onzer moderne jonge bouwmeesters . . . ., ze kunnen thans verwerkelijkt worden, dank zij de geniale uitvinding van onze Sanders', de echte Hollanders, die niettemin op deze jaarbeurs *de* hollanders zijn, die zich aan de *buitenlanders*, voor wie dan, naar luid van het prospectus, deze jaarbeurs is opgericht, met trots kunnen vertoonen.

LAMBERTUS ZWIERS.

Amsterdam, 6 Maart 1917.

De redactie ontving nog een artikel van den heer Ir. Van Loghem over hetzelfde onderwerp. We hopen dit in het volgend nummer te kunnen opnemen.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD

ORGAAN VAN DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST M.B.V.A. VAKVEREENIGING VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN

Commissie van Redactie: J. GRATAMA, C. J. KRUISWEG en J. B. VAN LOGHEM : : :

PRIJSVRAAG RIJKS-ACADEMIE VAN BEELDENDE KUNSTEN.

INLICHTINGEN II.

Vraag 11. Mag de tuin met bijgebouwen worden opgevat als een groote ruime binnenhof?
Antwoord. Er is geen bezwaar te verklaren dat ook een omsloten tuin een tuin is, en dat omsluitende gebouwen op zich zelf staande bijgebouwen kunnen blijven; dit alles hangt geheel af van de wijze waarop dit denkbeeld zou zijn opgelost.
Vraag 12. Mogen de beeldenzalen *c.* en de modellenzalen *d.* bovenlicht hebben, zooals b.v. in het Rijksmuseum?
Antwoord. Voor de beeldenzalen *c.* en de modellenzalen *d.* wordt bovenlicht door het programma niet uitgesloten.
Vraag 13. Moeten de zalen *p.* voor het avondteekenen ook voldoen aan de eischen voor goed licht overdag, dus de eene lichtopening op een borstwering van 1.50 M. hebben; daar ze niet op het noorden behoeven te liggen, zou men meenen van neen, maar is dan de opgegeven verdiepinghoogte van 6.50 M. niet noodeloos groot?
Antwoord. De zalen voor avondteekenen behoeven niet te voldoen aan de eischen voor dagzalen gesteld; de hoogte echter blijft als in het programma is bepaald.
Vraag 14. Is het voldoende dat een der zalen *u.* direct zonlicht krijgt, en de tweede indirect door de eerste heen; moeten deze zalen aan elkaar grenzen?
Antwoord. Beide zalen moeten licht van de noordzijde hebben, terwijl één daarvan buitendien nog een raam moet hebben, dat een gedeelte van den dag het zonlicht binnen laat.
Vraag 15. Er wordt gesproken van hoofdingang, kunnen er dus neveningangen geprojecteerd worden, of is het de bedoeling dat alle leerlingen behalve die met fietsen, door de vestibule binnenkomen?
Antwoord. De toegang tot de Academie is uitsluitend door den hoofdingang; neveningangen daarbij zijn niet gewenscht.
Vraag 16. Volgens de laatste alinea van D is het niet geheel duidelijk, of het atelier x. op den tuingrondslag ligt.
Antwoord. De laatste alinea van D schrijft voor dat de vloer der drie werkplaatsen, dus x, z en a^1., op de hoogte van den tuingrondslag moet liggen.
Vraag 17. Kan de Jury niet opgeven, hoe groot ongeveer de garderobes en toiletten moeten zijn of anders hoeveel leerlingen iedere afdeeling ongeveer heeft?
Antwoord. Een eenigszins redelijke raming van de bevolking der nieuwe Academie is in de volgende cijfers benaderd.
a. Dagcursus: Afdeeling schilderen 40, beeldhouwen 20, grafische vakken 12, teekenen 40 leerlingen.
b. Avondcursus: Afdeeling architectuur 60, teekenen en en theorethische lessen 40 leerlingen.
Vraag 18. Hoe groot moet de ruimte ongeveer zijn voor de muziek in de groote gehoorzaal; komt er een orgel of een klein orkest?
Antwoord. Er is voornamelijk gedacht aan vocale muziek (klein koor); de mogelijkheid van de plaatsing van een orgel is niet als buitengesloten te beschouwen.
Vraag 19. Mogen de werkplaatsen z, a^1 en b^1 niet tot een afzonderlijk gebouw in den tuin vereenigd worden?
Antwoord. Het programma vermeld, waar dit vereenigen is toegestaan.
Vraag 20. Ten opzichte der rangschikking der lokalen in de groepen B en C wordt de vraag gesteld:
a. of de zalen van 100 M^2. uitsluitend voor Heeren leerlingen of in elken groep een van 100 M^2. voor Heeren — en de andere van 100 M^2. voor Damesleerlingen bestemd is? *b.* Hoe de verhouding van het aantal Dames en Heeren leerlingen in de groepen B en C ongeveer is en *c.* of beide Professoren in één groep de eene voor het onderwijs aan Dames en de andere uitsluitend voor het onderwijs der Heeren bestemd is?
Antwoord. a. Een voor Dames- en één voor Heerenleerlingen. *b.* Ongeveer half om half. *c.* Neen,
Vraag 21. Aan welk adres zijn de Algemeene Regelen voor Nationale Bouwkundige Prijsvragen van 1915 te bekomen?
Antwoord. Aan te vragen bij den Secretaris der P.P.C. Reguliersgracht 120 te Amsterdam, onder toezending van 25 cent.
Vraag 22. Hoe zijn de windstreken — wijst misschien de pijl op bijlage II naar het Noorden?
Antwoord. De punt van het pijltje wijst naar het Noorden.
Vraag 23. Is het gearceerde gedeelte achter het terrein van de Rijks-Academie 0.50-A.P. waterspiegel of tuin?
Antwoord. Water. De Jury.

Vereeniging voor voortgezet en hooger bouwkunst-onderwijs.

Zooals men weet stelt de Vereeniging voor Voortgezet en Hooger Bouwkunst-onderwijs zich ten doel aan de bouwkundigen, die het praktische werken op een architectenbureau als den zekeren weg tot hun bouwkunstige vorming kiezen., gelegenheid te geven zoowel de aanvullende kennis als hoogere vorming te verkrijgen, die voor de latere uitoefening van het beroep van architect noodzakelijk is. Gesteund door de drie bouwkundige vereenigingen: de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst. Vakver. v. Nederlandsche Arch.", de Bond van Nederlandsche Architecten en „Architectura et Amicitia", organiseert zij daartoe avondcursussen, waarin wordt getracht de theoretische wetenschap en aesthetische ontwikkeling op de meest doeltreffende wijze te paren aan de praktische werkzaamheid overdag. Zaterdag j.l. had in een zitting van het algemeen bestuur der Vereeniging in het gebouw der Rijksacademie voor Beeldende Kunsten te Amsterdam de officieele uitreiking plaats der einddiploma's aan de heeren: A. H. van Wamelen te Hilversum en G. A. Roobol te Amsterdam.

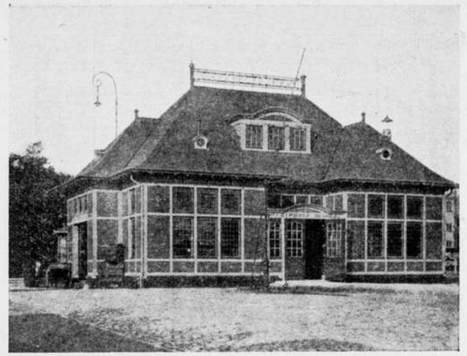

Stationsgebouwtje der Gooische Stoomtram te Amsterdam, gebouwd in 1909. Architecten Van der Goot en Kruisweg.

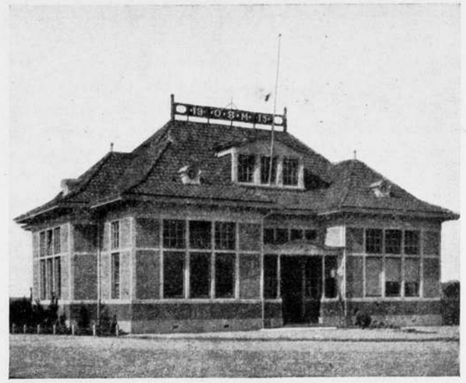

Stationsgebouwtje te Amersfoort, volgens ontwerp van den heer C. J. Roy, Ingenieur der Centraal-Spoorweg-Mij. in opdracht van de Ooster Stoomtram-Mij., gebouwd in het laatst van 1915.

PLAGIAAT.

Aan een zeer merkwaardig plagiaat heeft de direktie der Oosterstoomtram zich schuldig gemaakt door het doen bouwen van haar Stationsgebouwtje te Amersfoort. Dit gebouwtje werd n.l. vanwege genoemde direktie gebouwd, zoo niet geheel, dan toch in hoofdvormen, maten en details, zoo bijzonder gelijkend op het stationsgebouwtje van de Gooische Stoomtram nabij het Weesperpoort-station te Amsterdam, dat zelfs een leek niet anders zou veronderstellen, dan dat dezelfde architect het gebouwd zou hebben volgens dezelfde plannen. Toch is het geval geheel anders. Het gebouwtje te Amsterdam is van den architect Kruisweg. Het gebouwtje te Amersfoort van den ingenieur der Centraal Spoor de heer C. J. Roy, die het in opdracht van de directie der Ooster Stoomtram Mij. liet uitvoeren. Het is de moeite waard deze kwestie nauwkeurig te onderzoeken.

Het gebouwtje van den heer Kruisweg te Amsterdam vond genade in de oogen der direktie der Oosterstoomtram. Men ging toen niet, zooals voor de hand had gelegen naar den heer Kruisweg, om diens hulp in te roepen voor een gebouwtje te Amersfoort, maar men wendde zich tot eigen personeel om „iets dergelijks" tot stand te brengen. Of liever, eigen personeel was daarvoor niet beschikbaar, men leende daarom de krachten van de zuster Mij. „de Centraal Spoor", waaraan de Ingenieur C. J. Roy verbonden was. De heer Roy nam goede nota van de verlangens van de direktie der Oosterstoomtram en der Centraal spoor en toog aan het werk. Hoe dit aan het werk zeer geschied is, kunnen we niet precies verklaren. Alleen deelde de heer Roy ons mede, dat hij persoonlijk de teekeningen vervaardigd had, en niet zooals wij meenden een zijner ondergeschikten, die in een onbewaakt oogenblik te lekkerlijk zou hebben gekeken naar de teekeningen van den heer Kruisweg. De heer Roy ontkende, dat deze

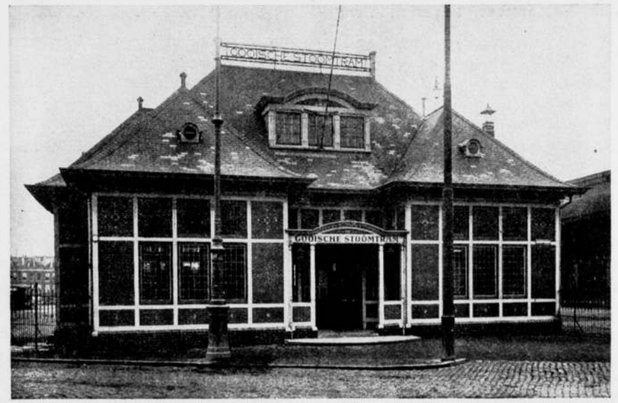

Het stationsgebouwtje der Gooische stoomtram te Amsterdam. Architecten Van der Goot en Kruisweg.

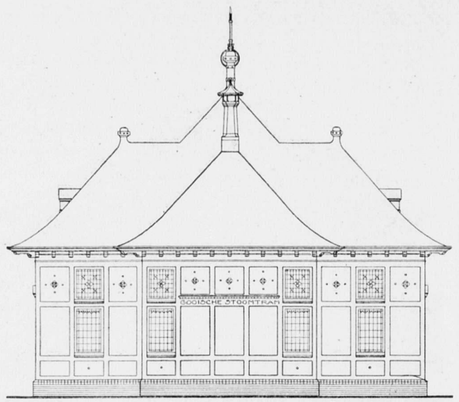

Zijgevel. Schaal 1 à 150.

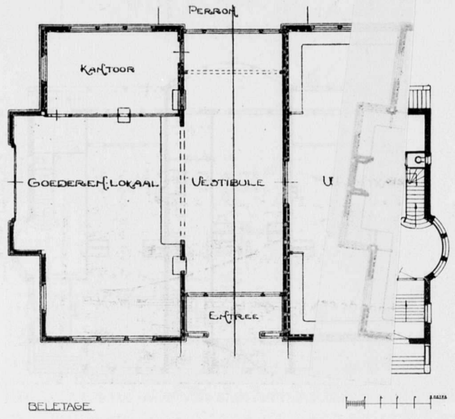

Plattegrond. Schaal 1 à 150

teekeningen zouden gevolgd zijn, niettegenstaande door opmeting was gebleken aan ons, dat de maten wonderlijk overeen kwamen, en de architectuur zelfs in details groote overeenstemming vertoonde, al waren dan ook enkele details wat grover.

De heer Roy vond het overigens van zelf sprekend, dat plannen door anderen gemaakt, overgenomen werden, al was dat dan ook hier niet geschied. De Spoorwegmaatschappijen deden dit zeer dikwijls in verband met gebouwtjes, welke aan de lijn opgericht werden.

Het geheele geval gaf ons een zeer duidelijk beeld van de werkwijze, die bij verschillende van onze groote Nederlandsche lichamen gevolgd wordt. Deze werkwijze verklaart zeer duidelijk, hoe het mogelijk is, dat het landschap met zooveel ziellooze dorre produkten ontsierd wordt. Hoe zou het anders kunnen, wanneer maar steeds te pas of te onpas eenmaal als doelmatig bevonden gebouwtjes tot in den treure op de meest uiteenloopende plaatsen worden opgericht.

Nu het echter in verband met het gebouwtje van de Ooster Stoomtram een geval geldt, dat zeer zuiver binnen de perken van de Auteurswet valt, en dientengevolge de directie van deze Maatschappij tot schadevergoeding aan den architect Kruisweg zal kunnen gedwongen worden wegens plagiaat, zal wellicht duidelijk aan het licht komen, hoe onoordeelkundig door verschillende maatschappijen wordt omgesprongen met de belangen van anderen, zuiver tegen het algemeen belang, dat benadeeld wordt door de onvoldragen produkten of magere copiën op architectonisch gebied.

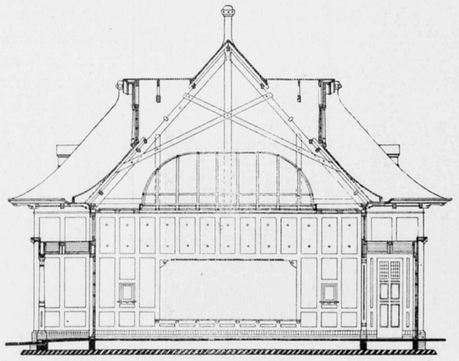

Doorsnede. Schaal 1 à 150.

Bij de afbeeldingen van het stationsgebouwtje der Gooische Stoomtram-Mij., geeft de architect, de heer Kruisweg de volgende beschrijving:

In 1909 werd door mij, overeenkomstig het hierbij gaand ontwerp, op het emplacement van het Weesperpoort-Station te Amsterdam gebouwd het Stationgebouwtje van de Gooische Stoomtram.

Op de fundeering van een gewapende beton plaat werd het gebouw opgetrokken met groen verglaasd plint; houten vakwerkbouw gevuld met metselwerk van roode verblendsteen, waarbij versiering in leerkleursteen en een dakbedekking van lei.

Dat bij de fundeering de constructie van vak-bouw moest worden toegepast en geen willekeur is, behoeft geen nadere toelichting.

EERSTE NEDERLANDSCHE JAARBEURS.

Fanfares, juichtonen, Nederlandsche energie, maar au fond, toch weer Holland groot in 't kleine en klein in 't groote. Armzalige straatjes met nog armzaliger winkeltjes op het Vreeburg, en hetzelfde op het Sint-Janskerkhof, maar daar wat gelouterd door de mooie boomrijen, die pogen de sjofele getimmerten eenig cachet te geven. Aldus onze eerste Nederlandsche Jaarbeurs te Utrecht. Zaken zullen er gedaan worden, want ze staan dag in dag uit achter de poffertjeskraam-ruitjes te sjacheren, de winkeliers van Nederland. Ze drinken een gratis biertje en gaan heen en terug op een enkel spoorkaartje en hebben

Een straatje op de Jaarbeurs.

een vrije dag of meer. Is het wonder, dat ik telkens, wanneer ik aan deze menschen met hun witte kramen en hun zakentronies denk, vergelijkingen ga maken tusschen dit rumoerige kunstelooze gedoe en de stille schoonheid, die in de zalen van Arti valt te genieten, waar óók menschen zijn te bestudeeren, óók groepen.*) Maar wat een grootschheid, wat een echte onbewuste kunst spreekt daar in Arti uit de foto's der menschengroepen van Bali. Het is of ze van nature gestileerd zijn, deze menschen in volle actie, gestileerd als hun gebatikte doeken en hun godenbeelden. En dan weer denken aan een groep kooplieden op de Jaarbeurs.

Moeten we voor goed ontvluchten die leelijkheid van de 20ste eeuw in Europa. Neen, we zullen moeten trachten te begrijpen en vergeten het leelijke, zoodat alleen het goede, dat voor den speurder zelfs op de jaarbeurs valt te beleven, in onzen geest achter blijft — want ook het goede was er. En wanneer we vooral den nadruk leggen op de energie en toewijding, waarmee enkele kunstenaars gegeven hebben, wat bij mogelijkheid in deze omstandigheden viel te geven, dan herleeft de hoop, en zien wij in den toekomst onze Nederlandsche industrie geleid worden door den intuitief vooruitzien-

*) Schrijver doelt op de tentoonstelling van Balineesche Kunst, dezer dagen te Amsterdam gehouden.

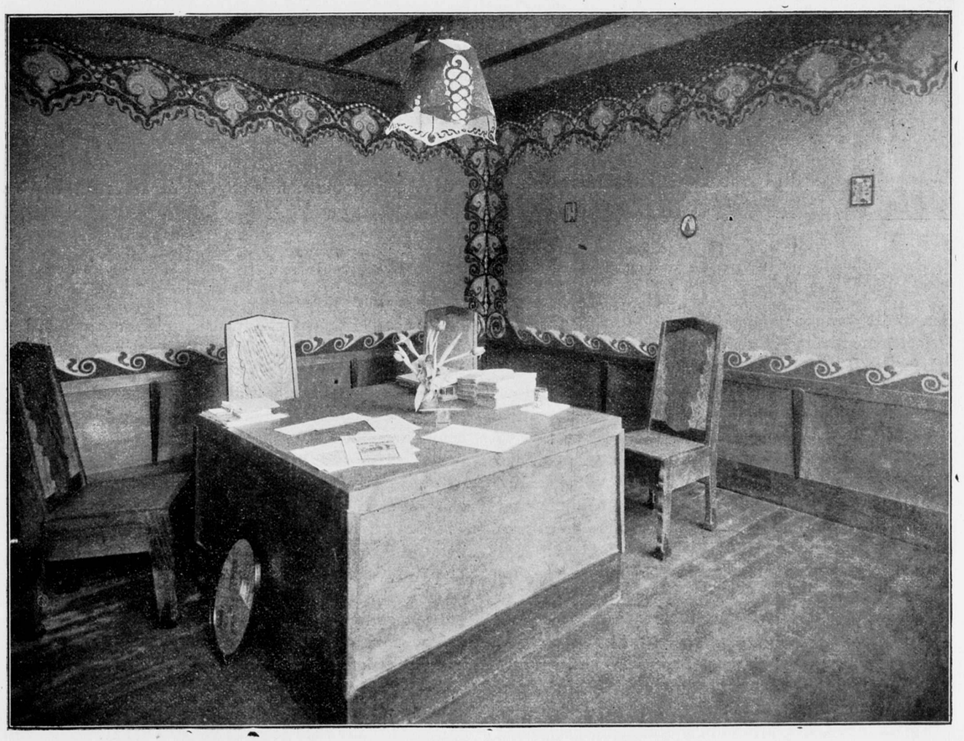

Stand 102. Nederl. Kamer van Koophandel voor Duitschland.

De betimmering van triplexplaten (groen gebeitst) met zwart gebeitst plint. Bespanning van jute (ongekleurd) waarop een decoratie is aangebracht. De decoratie is onder mijn leiding en naar (mijn) ontwerp uitgevoerd (uit de hand geschilderd ter plaatse) door de heeren J. M. A. Bonsen en A. W. Wijkniet, oud-leerlingen van de school voor Kunstnijverheid te Haarlem. De in de stand geplaatste stoelen zijn uitgevoerd in iepenhout en oakly-triplex, in drie kleuren gebeitst (donker-roodbruin, groen en oranje-rood). C. J. Blaauw.

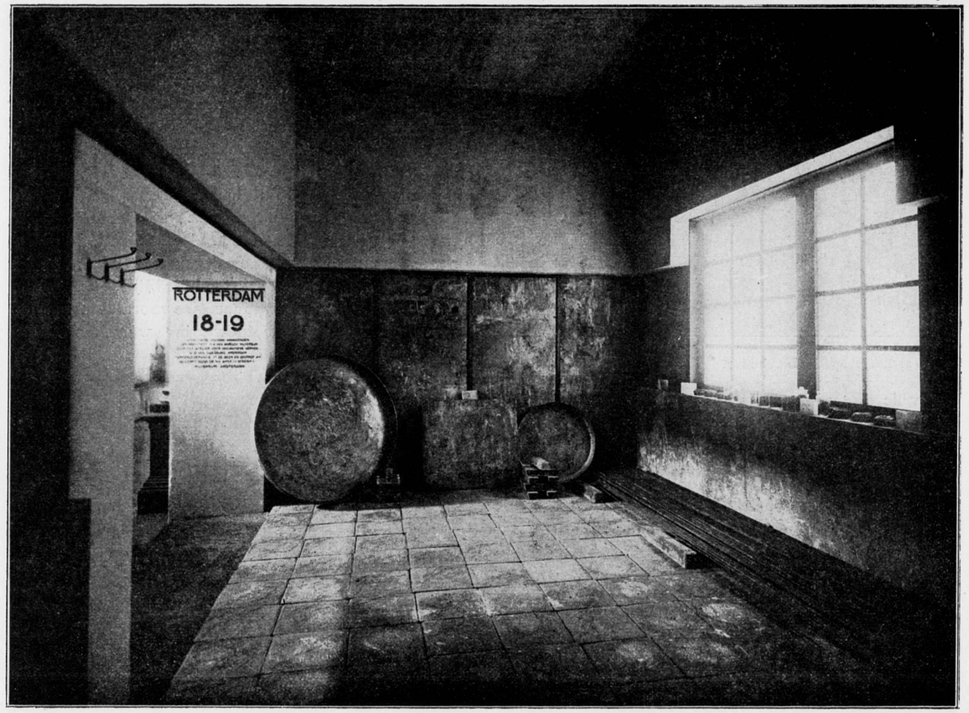

Stand No. 18 –19. Koperpletterij en metaalhandel v/h H. de Heus & Zoon. Rotterdam.
Hoofdtoon: Rood-goud-bruin door de blokken koper van de vloer en de koperen platen tegen de wanden. Bespanning. — Blauw-wit, marmer-geel-grijs. Inrichting H. van Anrooy, Architect.

den geest van onze kunstenaars — want de industrieelen moeten leeren zien de schoonheid van de materialen, die zij op de markt brengen.
Ze moeten gaan begrijpen, dat zelfs een edelsteen door een kunstzinnige hand behoord gezet te worden, om zijn volle waarde te verkrijgen.
Uit de negativiteit van den chaos moet de positieve geestelijke schoonheid geboren worden.
Denkkracht en liefdevolle arbeid zijn noodig om het onmiddellijk voorhandene te herscheppen tot een produkt van hooger orde.
Zoo zien we op den beurs de schoonheid van het ongepolijste koper, waar het geordend is opgesteld en zakelijk verdeeld, tot een wandbekleeding worden, die de stille klare zelfbeperking van den geest weerspiegelt.
Van Anrooy deed een goed werk met het scheppen van deze tentoonstellingsruimte.
Gratama deed het uitbundiger, fantastischer, maar miste de beperking, die ten slotte de waarheid, de ware schoonheid zal brengen. Zijn opgaaf was ongetwijfeld moeilijker, omdat het metallisatieprobleem eigenlijk bij zijn geboorte reeds oud en grijs bleek te zijn. Het tuinhuis, waarvan vooral het interieur toont welk een bijzonder kleurkunstenaar Gratama is, doet ons denken aan oude Pompejïsche opgravingen, en toch was het pas een week oud toen we het zagen.
Zou dit het wellicht zijn, wat ons in het gemetalliseerde cement tegenstaat. Weten we te veel in de twintigste eeuw, om iets schoon te vinden, dat niet door liefdevolle en langen stillen arbeid is gegroeid. Zou wellicht de eeuwenlange werkzaamheid in de natuur, die de gloeiende marmers doet ontstaan, bij de aanschouwing van die marmers in onzen geest wederom doordacht en beleefd worden.
Zien we niet de leenige vingers van den pottebakker in gedachten aan het werk, als we een eenvoudig aarden pul betasten. Als dit zoo is, en voor mij althans is dit onloochenbaar, dan is hiermee het doodvonnis geveld van het gemetalliseerde cement voor andere dan utiliteitsdoeleinden. Het is geen edel materiaal.
Het is ons gevoel, dat het materiaal in eerste instantie aanvaart, maar onze geest aanvaardt het niet.
Nu moge het waar zijn, dat een groot kunstenaar van het onedelste materiaal nog iets moois kan maken, maar wanneer iets beters voorhanden is, zou ik het betreuren, wanneer dat betere hem niet verstrekt werd.
Het spijt mij daarom, dat ik niet gezien heb het interieur van Loeb, waarbij een dankbaar gebruik werd gebracht voor de bekleeding der wanden van verschillende leersoorten.
Leer is een edel materiaal.
Van de Bazel zag ik uitstekende drinkglazen, in de fabriek te Leerdam gemaakt. Voortreffelijk van vorm en echte glastechniek met het beweeglijke, dat ons in oude glazen bekoort.
De Koo toont in de ruimte van de Phoenix Brouwerij, welk een knap decorateur hij is en hoe uitmuntend hij rondom het groote gele biervat met de eenvoudigste materialen in rood, zwart en geel een interieur van Japansche voornaamheid weet te geven.
Als we dezelfde toets voor dit materiaal aanleggen als bij de metallisatie, dan zien we, dat de blijvende waarde en schoonheid ook hier ontstaan is door liefdevolle handenarbeid geleid door den geest van den ontwerper.
Zoo ook wordt de diepere schoonheid van het schoorsteenpaneel van Heuff in het tuinhuis verklaard.
Dit stuk werd niet in een dag gemetalliseerd, maar daarvoor waren dagen lang geoefende handen noodig, door studie vaardig geworden. Dit wil onze geest bemerken in een kunstwerk. Niet het moeitevolle van den arbeid van den maker moet ons bij aanschouwing voor den geest komen, maar de trillende werkzaamheid van zijn handen moet toch opgeheven in het werk zijn te beleven.
Blaauw geeft een interieur voor het „Nederlandsch" koopmansgilde, waarin een Duitsch sprekende juffrouw en gebroken Hollandsch sprekende heeren zich voorbereiden op de dingen na den oorlog.
Mooi van toon zijn de gebeitste meubelen en lambris tegenover den ruigen jutewand en dito plafond, maar jute verdraagt geen schablonen in lijmverf. Het Hollandsche jute zou zonder de Duitsche lijmverf mooier zijn. En toch moeten we bij de Duitschers in de leer gaan om het mogelijk te maken, dat kunstenaar en industrieel op den duur samen zullen gaan. Onze Hollandsche gereserveerdheid zal ons in staat stellen het goede van hen over te nemen en het „grobe und derbe", wat de Werkbund bij al het goede ook veel heeft gegeven, te ontzeilen.

IR. J. B. VAN LOGHEM, M. B. V. A.

Stand der Phoenix Brouwerij. Interieur. De Koo, Architect.

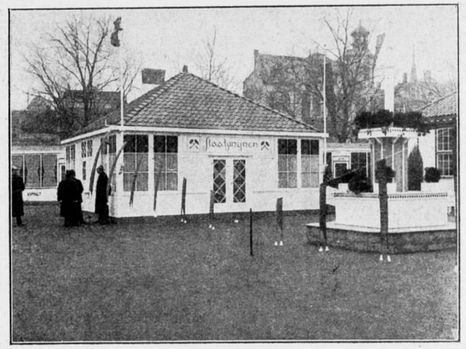

Staatsmijnen in Limburg.

SOCIALE HYGIËNE EN -TECHNIECK.

XXX.

door J. L. B. KEURSCHOT.

Noodwoningen en woningnood. In bijna alle steden, welke in de latere jaren in een méér- of minder-vèr gevorderd ontwikkelingsstadium zijn gekomen, is thans aan de orde het vraagstuk van den bouw van z. g. n. noodwoningen. In al deze steden is gedurende dat tijdperk de bevolking jaarlijks uitgebreid, terwijl aanbouw van huisvesting slechts in zeer onvoldoende mate plaats had.
Van de zijde der particuliere bouwondernemers werd in het geheel niet, van de zijde der gemeenten en der woningbouwvereenigingen niet in overeenstemming met de reeds grooter wordende behoefte aangebouwd. Het bouwen van volkswoningen door ondernemers was reeds vóór den oorlog zoo goed als geheel tot stilstand gekomen; de exploitatie van een zóódanig bedrijf was niet meer winstgevend. Maar nu hebben ook de gevolgen van den oorlogstoestand het bouwen door gemeenten en vereenigingen vrijwel onmogelijk gemaakt. De geweldige duurte van en de groote schaarschte in allerlei bouwmaterialen maken het stichten van volkshuisvesting bijna onmogelijk terwijl ondertusschen de eigen

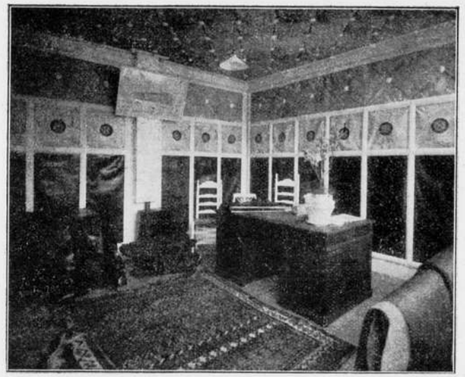

Stand No. 310. Chroomlederfabriek „De Amstel" van G. Gompen. Amsterdam—Waalwijk.
Hoofdtoon: Lambriseering in zwart leder, met perkamentkleurig leder daarboven, versierd met fél roode motieven. Plafond en fries in licht-grijs-groen leder. Betimmering wit. Inrichting S. F. Loeb, B. I., Architect.

bevolking zich uitbreidt en duizenden vreemdelingen om een beschuttend onderdak komen vragen.

Zóó deed zich de woningnood gevoelen en met het nijpender worden van dien nood viel de aandacht op de noodwoning. Niet om door middel van de noodwoning de woningnood op te heffen of het woningvraagstuk op te lossen, doch uitsluitend om momenteel eenige lucht in de benauwde atmosfeer van de woningellende te krijgen en daardoor weer wat tijd te winnen voor de oplossing in de richting van definitieven bouw.

Dit wordt — meenen wij — bij de felle bestrijding waaraan de stichting van nood-huisvesting in de jongste weken bloot staat, wel een weinig over het hoofd gezien. Zeker, er dreigen gevaren, zeer groote gevaren zelfs. En wij zullen mede tot de eerste behooren om dàt te erkennen Noodwoningenbouw kan moeilijk meer dan een halve maatregel genoemd worden en het gevaar is zeker niet denkbeeldig, dat gemeentebesturen, die door middel van den noodwoningenbouw een weinig uit de impasse zijn geraakt, àl te gemakkelijk zullen vergeten, dat die noodwoning over zoo- of zooveel jaren weder moet worden afgebroken en tegen dien tijd dus de blijvende goede volkshuisvesting ter beschikking behoort te zijn. Het gevaar dus, dat de noodwoning op de gemeentelijke overheid zal werken als het wiegeliedje op het moe-gehuilde wicht, onderschatten wij allerminst.

Maar daarnevens heeft ons de bittere werkelijkheid geleerd, dat het bekende woord van oud-minister Kuijper „zij kunnen niet wachten — de armen — geen dag en geen nacht!" wellicht nimmer met zooveel recht is gesproken, als het thans met betrekking tot der armen huisvesting kan worden uitgeroepen. Wie met ons in de gelegenheid is de woningellende van nabij te zien, onderschat *dat* feit evenmin. De woningellende gebiedt thans toepassing van *alle* middelen, welke lenigend werken — óók de gevaarlijke.

De noodwoning is een lapmiddel, een gevaarlijk middel en een verkeerd-werkend middel, maar de huisvesting in een noodwoning is toch verre, verre te verkiezen boven de huisvesting van twee, drie gezinnen in één woning, voor het gebruik van één gezin reeds onvoldoende. En op een dergelijke, afschuwelijke wijze vindt men thans in de groote steden duizenden en duizenden gezinnen als vee gestald.

Wij zijn overtuigd, dat de theoretische strijd om de noodwoning heel wat zou temperen, als men de inspecteurs van het bouw- en woningtoezicht eens hun bevindingen liet mededeelen. Want tenslotte is de strijd tegen de noodwoning toch een zuiver theoretische, principieele. Ook de circulaire van den Nationalen Woningraad van 19 Februari 1917 houdt in een doorloopende waarschuwing voor de gevaren, welke met den bouw van noodwoningen de oplossing van het woningvraagstuk bedreigen. In normale tijden heeft het ongetwijfeld nut, na te gaan op welke wijze het woningtekort is ontstaan; òf en zoo ja, wie er door verzuim of niet voldoende vooruit-zien schuldig aan zijn; welke invloed het bouwen van noodwoningen op de activiteit der overheid heeft; bij welken bouw de kassen van rijk en gemeenten het meest of het minst gebaat zijn. Maar thans — in deze, in zoo velerlei opzicht abnormale tijden — komt naar onze meening slechts één vraag voor onmiddellijke oplossing in aanmerking en dàt is de vraag: op welke wijze kan de gelegenheid tot huisvesting het snelst worden uitgebreid?

En dan antwoorden wij, ook al zijn wij verklaard tegenstander van alle tijdelijke huisvesting: *door middel van noodwoningen.* Op het stichten van definitieve woongelegenheid kan en mag niet worden gewaakt; de nood is daarvoor te dringend. Er is thans geen tijd meer voor het oprichten van woningvereenigingen, voor het ontwerpen van statuten, het verkrijgen van erkenning, het maken van bouwplannen en exploitatierekeningen; er is thans geen tijd om de wereld af te reizen, teneinde bouwmaterialen machtig te worden. Thans moet er onderdak komen voor menschen, die hun tegenwoordige „bergplaatsen" moeten verlaten, en . . . met den meest mogelijken spoed!

En als dan *allen* wien de verbetering der volkshuisvesting na aan het hart ligt; *alle* strijders voor de steeds meer volmaakte arbeiderswoning, de handen ineen slaan en zorg dragen, dat de noodwoningen zoodanig worden gebouwd, dat zij na een vooraf te bepalen aantal jaren onherroepelijk moeten verdwijnen — de keuze van de plaats kan in deze wonderen doen — en dat *inmiddels* aan de plannen voor definitieven bouw met kracht wordt voortgewerkt, zoodat deze straks de te sloopen noodwoningen kan vervangen, dan zal de noodwoningenbouw aan de verbetering der volkshuisvesting niet de minste schade hebben gedaan, maar integendeel hebben bewerkt, dat aan een groot deel der minder-gesitueerde bevolking weliswaar tijdelijke, maar toch vrij-goede huisvesting kon worden verschaft. Beter te wonen in noodwoningen dan te zuchten onder den druk van den woningennood.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD

ORGAAN VAN DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST M.B.V.A. VAKVEREENIGING VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN

Commissie van Redactie: J. GRATAMA, C. J. KRUISWEG en J. B. VAN LOGHEM :
Redacteur: J. WESSELIUS :
Bureau van Redactie: Marnixstraat 402. Amsterdam. : : : :
Uitgevers en Bureau van Adminstratie: MOUTON & Co., Herderstraat 5, 's-Gravenhage. : : : : : : : : : : : : : : : : :

ABONNEMENTSPRIJS: voor Nederl. fr. p. p. ƒ 7.50 's jaars, voor Indië en Buitenl. (bij vooruitbet. ƒ 9.50. Afz. Nos ƒ 0.15. fr. p.p. ƒ 0.16 — ADVERTENTIËN: v. 1—5 regels ƒ 1.—, elke regel meer ƒ 0.20. Groote letters naar plaatsruimte. Aankond. van aanbestedingen ƒ 0.15. Abonn. van advert. tegen belangrijk verm. prijzen.

38STE JAARGANG. = 24 MRT. 1917. = No. 12.

INHOUD: OFFICIEEL GEDEELTE. Bestuursvergadering. — Prijsvraag Academie voor Beeldende Kunsten. — Berichten. BOUWKUNDIG GEDEELTE. „Heem"schut of Hoeveverdediging door dr. J. van der Ven. — Vooruit door A. H. Wegerif Gz.

OFFICIEEL GEDEELTE.

Verkiezing van Bestuursleden.

Zooals art. 4 § 15 voorschrijft treden telken jare op den dag der Algemeene Vergadering twee, respectievelijk drie bestuursleden volgens rooster af en zijn slechts voor de eerste maal herkiesbaar.

Aan de beurt van aftreden zijn dit jaar de heeren S. de Clercq en D. F. Slothouwer, respectievelijk Voorzitter en Vice-Voorzitter der M.B.V.A. De heer de Clercq wenscht voor herkiezing *niet* in aanmerking te komen, de heer Slothouwer stelt zich herkiesbaar.

Art. 4 § 14 van het Algemeen Huishoudelijk Reglement bepaalt omtrent de verkiezing van Bestuursleden o.a. het volgende:

VERKIEZING. De verkiezing van Bestuursleden geschiedt vóór de Algemeene Vergadering bij geheime stemming door de leden der M.B.V.A., nà candidaatstelling.

Ten minste 2 maanden voor de Algemeene Vergadering wordt in het orgaan der M.B.V.A. aan de Verkiezing herinnerd en het aantal der vacatures, benevens door het Bestuur vastgestelde termijn voor de candidaatstelling medegedeeld.

Een vergadering eener Plaatselijke Commissie voor dat doel bijeengeroepen of tien leden der M.B.V.A. kunnen voor elk der te vervullen plaatsen in het Bestuur een candidaat aanwijzen.

De namen der candidaat-gestelden worden opgenomen in het, na het eindigen van den termijn voor de candidaat-stelling bepaald, eerst verschijnend nummer van het Orgaan der M.B.V.A.

DE TERMIJN VOOR CANDIDAATSTELLING eindigt 28 Maart a. s.

DE LIJST DER DEFINITIEVE CANDIDATEN, zal worden gepubliceerd in het Weekblad van Zaterdag 14 April a.s.

Zijn er meer Candidaten dan vacatures dan zal op laatst genoemden datum, den leden tevens een stembiljet worden toegezonden, welk biljet dan uiterlijk Woensdag 25 April a.s. in behoorlijk gesloten omslag moet worden ingeleverd bij den Algemeen Secretaris der M.B.V.A. Marnixstraat 402, Amsterdam.

DE UITSLAG DER STEMMING zal worden gepubliceerd in het Weekblad van Zaterdag 28 April a.s.

PRIJSVRAAG RIJKS-ACADEMIE VAN BEELDENDE KUNSTEN.

INLICHTINGEN III.

Vraag 24. Ligt het in de bedoeling, dat de hal zoo geprojecteerd wordt, dat deze dagelijks door leerlingen wordt betreden, of mogen er ook neveningangen komen, uitsluitend ten dienste voor het dag- en avondonderwijs?

Antwoord. Zie antwoord op vraag 15, 2de lijst.

Vraag 25. Is het de bedoeling, dat lokalen voor Dames en Heeren leerlingen geheel afzonderlijk komen te liggen, zoodat deze niet met elkaar in aanraking komen?

Antwoord. Is niet de bedoeling.

Vraag 26. d. In aansluiting met *c.* een modellenzaal voor oude en een modellenzaal voor nieuwe architecttuur. Beteekent dit „in aansluiting" dat deze zalen alle inéénloopend moeten zijn?

Antwoord. Bedoeld wordt een complex: oplossing wordt aan den ontwerper overgelaten.

Vraag 27. Zijn onder *m.* gevraagde 4 lokalen bedoeld en niet zes?

Antwoord. Vier lokalen.

Vraag 28. Moeten de beide onder *u.* vermelde lokalen een raam bezitten, waardoor een gedeelte van den dag het zonlicht binnen treedt of slechts één dezer lokalen?

Antwoord. Zie antwoord op vraag 14, 2de lijst.

Vraag 29. Moeten de tentoonstellingskabinetten inéénloopend zijn aan de groote Tentoonstellingszaal?

Antwoord. Zie 26.

Vraag 30. De in het Programma genoemde 4 reservezalen heb ik gedacht willekeurig verspreid te mogen onderbrengen op den beganen grond en 1ste verdieping. Is dit juist opgevat of moeten zij bij elkander liggen en mogen zij ook eventueel op de 2de of zolderétage worden onder gebracht.

Antwoord. Bij voorkeur verdeeld over begane grond en 1ste verdieping.

Vraag 31. De onder *p.* genoemde 4 zalen voor het avondteekenen mogen m.i. van meer den *l.* lichtopening worden voorzien. Is dit juist? Behoeft de borstwering hier ook niet 1.50 M. hoog te zijn?

Antwoord. Zie antwoord op vraag 13, 2de lijst.

Vraag 32. Is de verlichting door ramen van de zalen voor architectuur teekenen en van de voordrachtzalen niet geheel vrij gelaten?

Antwoord. Het Programma geeft hiervoor geen speciale voorschriften.

Vraag 33. Mogen de modellenzalen voor oude en nieuwe architectuur genoemd onder *d.* alsmede de twee tentoonstellingskabinetten genoemd onder *g.* ook geprojecteerd worden met tusschenwandelgangen, of moeten deze er beslist tegenaan grenzen?

De modellenzaal voor oude en nieuwe architectuur *moeten* deze ook zijlicht hebben of kan bovenlicht geprojecteerd worden?

Antwoord. c. met *d.* en *f.* met *g.* vormen elk voor zich een groep van bij elkander behoorende lokaliteiten; de oplossing voor een doeltreffende rangschikking wordt aan den ontwerper overgelaten.

De verlichting der modellenzalen wordt vrijgelaten.

Vraag 34. Mogen er voor de verschillende onderwijsafdeelingen ook aparte gangen worden geprojecteerd, of moeten de Dames en Heeren uitsluitend door den hoofdingang?

Antwoord. Zie antwoord op vraag 15, 2de lijst.

Vraag 35. Moeten alle lokalen van iedere afdeeling direct aan elkaar grenzen, of mag b.v. een Hoogleeraar in het schilderen met de helft der lokalen in een vleugel, de 2de Hoogleeraar met de andere lokalen in een andere vleugel op dezelfde verdieping gegroepeerd worden. Heeft iedere Hoogleeraar een zaal van 75 M². voor Dames en een van 100 M². voor Heeren, waar hij uitsluitend les geeft?

Antwoord. Behoudens waar uitzonderingen zijn aangegeven moeten de lokalen van elke afdeeling als tot één complex behoorende, behandeld worden.

Vraag 36. Is de opgegeven ééne groote lichtopening ook vereischt in de zalen voor het architectuur teekenen en het avond teekenen?

Antwoord. Zie 32.

Vraag 37. Volgens het Programma moeten de onder c, genoemde beeldenzalen op de begane grondverdieping gelegen zijn. Mogen de vloeren dezer zalen op de hoogte van den tuin gelegen zijn?

Antwoord. Neen, moeten op, vloerhoogte gelegen zijn van de begane-grond-verdieping.

Vraag 38. Mogen de in het Programma onder c, genoemde beeldenzalen, uitsluitend met bovenlichten geprojecteerd worden, of wordt hoog zijlicht vereischt?

Antwoord. Zie antwoord op vraag 12. 2de lijst.

Vraag 39. Moeten de ramen aan de loges op de zolder verdieping rechthoekig zijn, of mogen die ook een andere vorm hebben, b.v. rond?

Antwoord. Wordt aan den ontwerper overgelaten, met inachtneming van de eischen der verlichting.

Vraag 40. Moeten de ruiten der ramen van de ateliers, en klassen groote ruiten zijn, of mag hier ook glas in lood gebruikt worden?

Antwoord. Met inachtneming van de eischen der verlichting is de toepassing van glas-in-lood niet uitgesloten.

Vraag 41. In het Programma staat, dat vier der voordrachtzalen voor het publiek bestemd zijn. Zijn daaronder ook de twee voordrachtzalen begrepen, welke in de nabijheid van de bibliotheek moeten liggen?

Antwoord. Het Programma laat hierin den ontwerper vrij.

Vraag 42. Is het geoorloofd, om naast den hoofdingang ook nog neveningangen te projecteeren?

Antwoord. Zie antwoord op vraag 15. 2de lijst.

Vraag 43. Mag de ruimte, welke gelegen is voor het te ontwerpen gebouw, en op de bijlage als plein staat aangegeven, als tuin beschouwd worden?

Antwoord. Bedoeld plein behoort tot den openbaren weg, en kan niet als tuin beschouwd worden.

Vraag 44. Op bijlage II is o. m. aangegeven de hoogte + A.P. van den openbaren weg aan den voorgevel op 1 M. en idem bij de bruggen in de lijn van de grens van het beschikbare terrein op 2.15 M.

De vraag is nu worden de wegen aangelegd onder ééne helling, zoo niet, welke helling zullen de wegen dan verkrijgen van het begin der bruggen?

Antwoord. Men denke zich het begin der helling aan de hoeken van het terrein pleinzijde, dus oploopend van 1.00 + tot 2.15 + A.P.

Vraag 45. Mogen de leerlingen die naar de fietsen bergplaatsen of koffiekamers gaan en zich in het gebouw bevinden toegang tot die gelegenheden hebben van uit de verdieping gelijkstraats, of moeten zij die steeds bereiken van buiten af?

Antwoord. Van binnen uit.

Vraag 46. Het gedeelte van het terrein, dat tot tuin zal worden aangelegd, kan zeker gerekend worden te moeten worden gebracht op de hoogte van 0.60 à 0.80 M. boven de normaal waterlijn van 0.45 M. boven A.P.?

Antwoord. De grondslag van den tuinaanleg zal niet lager genomen mogen worden dan 0.50 + A.P.

DE JURY.

Middelbaar-Technische school voor Bouwkunde te Sneek.

Geslaagd voor het eindexamen:

a. Opzichter en Teekenaar Burgerlijke Bouwkunde P. Straatsman te Witmarsum; S. Ittema te Makkum; E. de Boer te Sneek.

b. Opzichter en Teekenaar Waterbouwkunde. Sj. Bakker te Wieuwerd.

Bij het artikel getiteld „Plagiaat" in het vorig nummer van het B. Weekblad is door den zetter een verkeerde cliché geplaatst. Bij dit nummer voegen wij de afbeelding van den platten grond van het stationsgebouwtje. De redactie verzoekt laatst bedoelde afbeelding over de verkeerd geplaatste te plakken.

„HEEM"SCHUT OF HOEVEVERDEDIGING

door D. J. VAN DER VEN.

Neen, ik zal hier niet gaan schrijven over den actieven Bond Heemschut, die in de weinige jaren van zijn bestaan reeds zooveel gedaan heeft om het Nederlandsche volk op te voeden tot juiste waardeering van schoonheid in stad en land, die den voortdurenden strijd heeft aangebonden tegen het overal rondwarende spook der natuur- en stedenschennis, die zich krachtig verzet tegen de schreeuwend-gekleurde, brutaal opdringerige reclameborden en telkens vertoogen richt tot wie in dikwijls onbegrijpelijke onnadenkendheid de hand opheffen ter vernietiging of ontluistering van Neêrlands schoon, want ik hoop uwe belangstelling te kunnen richten en vast te houden op de meer oorspronkelijke beteekenis van heemschut, op de bescherming, het „schutten" van het eigen „heem".

Het meest patriarchaal wordt het begrip, dat wij tegenwoordig aan „heem" toekennen wel vertegenwoordigd door de breed-uitgedijde Nedersaksische hoeve reeds van verre in het landschap kenbaar aan de forsche eiken, die het hallehuis beschaduwen, meer van nabij gekarakteriseerd door spieker en wagenschuur, bakoven en ijmenschoer, alles omgeven door boomgaard, kruidhof, brink en moestuin en als een tezamen hoorend geheel omwald door een van eeuwen dagteekenenden berm. Doch ze zijn in de stoom- en electriciteitsdagen zeldzaam geworden, de Achterhoeksche boerderijen in hun meest oorspronkelijken vorm van „los hoes". Het oudste type, dat tot den omvang van vier gebinten beperkt is, zult ge zelfs nergens meer in functie vinden, misschien leeft het hier en daar nog vergeten en veronachtzaamd als wagen- of hooischuur zijn twintig-eeuwsche bestaan ontluisterd verder. Ook de uit lateren tijd dateerende meer comfortabele Nedersaksische hallehuizen met hun ends- en weefkamertjes, die het silhouet van het groote halledak zoo verlevendigen kunnen, zijn voorbestemd als type onder te gaan in den nuchteren plattelandsbouw onzer dagen, die van de steden uit de landsche woning heeft verjaagd naar de uiterste hoeken van ons vaderland. De negentiende en twintigste eeuw hebben met hun hooge eischen aan hygiëne en comfort op het platteland een valschen schoonheidszin gebracht, welke steun zoekend in een overdreven vrees voor brandgevaar, het riet van de daken bande, zelfs de warmkleurige pannen buitensloot, maar een roerende aanhankelijkheid betoonde jegens plaatijzeren schotten en gegolfd ijzeren daken. Stijn Streuvels heeft de snelle verwording der locale architectuur zoo treffend juist uitgedrukt in het korte: „Nu komt men de dingen „maken", waar ze voortijds „groeiden". Adieu de schoonheid als God 't niet betert."

Wij zullen hier niet al de factoren naar voren brengen, die hebben gemaakt, dat sedert het midden der vorige eeuw een ontzaglijke schoonheidsvernietiging op het platteland heeft plaats gehad, een ontluistering, die met de steden als besmettingshaarden en de stadsche timmerlieden-bouwkundigen (?) als overbrengers maar steeds verder en intenser voortgaat, de eene bouwkunstige leelijkheid doet verrijzen naast de andere grove banaliteit.

Natuurlijk heeft de uitvaart der stadsche menschen naar de bij ieder dorpje op den hoogen zandgrond ontstane villaparken veel bijgedragen tot verwaarloozing van het bezit der vaderen. Het verkeer hief in plaatsjes, die eeuwen in onbekende vergetelheid eng-behorizont hun jaar en dag gelijkblijvend bestaan hadden gevoerd, het isolement op, maakte ze toegankelijk voor cultuurinvloeden der stad. En toen het moeilijk te overwinnen boersche conservatisme eens ter zijde was gesteld, gingen traditie en historiegevoel mede spoedig ten onder, kwamen karakterlooze pronkzuchtige hoeven zich steeds in grooter getale stellen naast de oude verzakte en besmeurde, misschien onhygiënische, maar zeker veelzeggende getuigen uit het vroegere aartsvaderlijke landmansleven.

Ik ben in het buitenland van hoeve tot hoeve gewandeld in streken, waar door een goed geleide en langs juiste banen gepropageerde heemschutbeweging de boer inderdaad weer zijn eigen heem schutte tegen de herhaalde aanvallen, die gewetenlooze antiquairs en op winstbejag uitzijnde schacherende zonen Israëls beraamden op zijn have en goed. Ik weet even over de Nederlandsche grens in het Sater- en Ammerland, in Westfalen en Hannover dorpjes, waar de liefde tot den eigen grond en de aanhankelijkheid tot het eigen van grootvader op vader, van vader op zoon overgeërfde bezit weer zóó is toegenomen, dank zij den zegenrijken arbeid van den bond „Niedersachsen", dat geen stuk van het oude tingerij, geen Truhje of rijk besneden bruidskist, geen haardplaat of kabinet meer uit de hallewoningen verhuist naar de uitdragerswinkeltjes der op Fremdenindustrie parasiteerende „Bade-orte" of „Sommerfrische".

Dit opnieuw teruggevonden bewustzijn uit zich ten onzent nog maar in een zeer bescheiden vorm, maar ook hier zal heemschut in de meest breede gedachte veel tot stand kunnen brengen, dat er toe zal kunnen bijdragen den boeren hun eigen respect en hun aangeboren in deze richting toe te juichen behoudzucht terug te geven. Is Heemschut dus thans op het platteland hoofdzakelijk gericht tegen een ondoordacht overnemen van het stadsche voorbeeld — in zijn uiting maar al te dikwijls zijn onrijpheid bewijzend — in vroeger tijden, toen de boer meer dan thans op eigen kracht en verdediging was aangewezen, moest men in minder ideëelen zin zijn heem schutten tegen stroopende en plunderende soldateska-benden, tegen roofridders en gevreesde heidens. De laatste sporen van een dergelijke boerenplaatsenbescherming van heemschut in den meest beperkten oorspronkelijken zin treft men nu nog hier en daar in het Oosten van ons land aan in de met eikenstubben en Juniperuszuiltjes begroeide varenoverwuifde „eekwallen" en „landweren", die nog meer dan één Nedersaksische hoeve beschermend omgeven.

In de Duitsche laagvlakte-dorpjes herinnert nog hier en daar een enkele vervallen „Bargfried" aan tijden van oorlog en binnenlandsche twisten en in het Scandinavische Noorden bewaren de openluchtmusea nog verschillende typen van schuren en op verdediging ingerichte merkwaardige gebouwtjes, die alle hun bestaansnoodzakelijkheid ontleenden aan het „schutten" van het eigen „heem"

En dat was in vroeger tijden wel noodig!

Al schijnt het voor de hand te liggen, dat men deze landweren zou beschouwen als verdedigingswallen, als resten van een primitieve versterkingskunst, de meening der geleerden loopt op dit gebied nog al uiteen. Men schijnt in de laatste jaren, nu het snelle verdwijnen van die bermen de belangstelling der oudheidvorschers meer dan ooit te voren heeft gericht op deze onverklaarde kunstmatige hoogten, zelfs de meening te zijn toegedaan, dat vele moeten beschouwd worden als scheidingswallen tusschen verschillende gebieden en als hulpmiddel dienden voor het innen der tolgelden. Waar een handelsweg dan zulk een landweer kruistte, werd een tolboom geplaatst en op zeer belangrijke punten zullen wel wachtposten en blokhuizen opgericht zijn van waar de gewapende lansknechten als middel-eeuwsche soldaat-kommiezen patrouille liepen langs de landweren, om smokkelaars en belasting-ontduikende schelmen te betrappen. Dit vermoeden. het eerst uitgesproken door den heer Ten Hagen, pastoor en deken te Werne in Westfalen, wint bij de cultuurhistorici meer en meer veld, daar zij hierin een verklaring vinden voor het urenlange verloop en het elkaar kruisen der Twentsche aardwallen, welke volgens deze theorie het grensverloop der rechtsgebieden van steden en dorpen moeten volgen.

Dr. M. E. Houck, de bekende Deventersche historicus heeft de landweren binnen het veld zijner waarneming genomen en ziet daarin verdedigingswallen, landeweren, borstweringen met breede slooten, die ook bij de tolheffing voorname diensten bewezen. Ze moeten omstreeks 1350 aangelegd zijn en ofschoon hun samenhang door vergraving hier evenals elders vaak verbroken is, is het hem toch gelukt het verloop der Deventersche landweren te reconstrueeren. Zij begonnen bij de stad in den Enk buiten de Noorderbergpoort en strekte zich langs het Hof te Colmschate uit langs Riele, Wechele, Baerle, Ganzeboom, Douvelde enz. tot Holthoen, van waar zij voorbij den Arkensteen, Bathmen, Zwormen, ter Honnepe en het Koerhuis tot aan den Ysel door liepen. De landweer aan de overzijde van den Ysel begon weer bij de rivier, iets hooger op dan het aan den rechteroever gelegen koerhuis. Zij strekte zich verder uit langs de stadslanderijen en -weiden, werd aan den Gelderschen dijk door moerassen onderbroken en eindigde beneden de stad aan den stroom. Bij de twee doorgangswegen stonden daar de Iperenberg en het Bolwerk en waar de verkeerswegen de landweer doorsneden, werden dubbele slagboomen, z.g. „ronneboomen" aangetroffen. De hoofddoorgangen bij Holthoen, Bathmen en Zwormen had men bovendien nog beveiligd door versterkte douanehuizen.

Behalve bij Deventer treft men de landweren ook vrij intact nog aan rond de prachtige residentiestad der Welfen, Hannover. Tot op den jongsten dag spreekt men daar nog van de landweren, die in een wijden boog om de stad loopen en waarvan de versterkte onderdeelen als Listerturm, Kirchroderturm, Pferdeturm en Dörenerturm, de (thans alle herschapen in vriendelijk-lokkende buiten-uitspanningen,) nog steeds bestaan. Doch hoewel er in de oude krijgsverhalen der stad steeds sprake is van de gevechten bij en op de landweren, zoo geeft de naam Steuerndieb, waarmede een „Waldschlöszchen" wordt aangeduid gelegen in een heerlijke boschrijke omgeving, te denken, dat er ook veel waars zal schuilen in de theorie van pastoor Ten Hagen.

Wie in Hannover het oude Rathaus bezoekt, zal daar een groote muurschildering aantreffen van Professor Schaper, voorstellende een aanval van hertog Heinrich van Braunschweig in Augustus 1485 op den heldhaftig door de zeven Hannoveraansche Spartanen verdedigden Dörener Landwehrturm. Door de zelfbewuste Hannoveraansche burgerij werden de zeven helden, die iederen krijgsknecht onverbiddelijk neerschoten, welke het wagen durfde de stad te naderen van de zijde der Brunswijker veldwegen, vergeleken met moedige Spartaansche strijders. Daar het voor de aanvallers een onmogelijkheid was den toren te vermeesteren, liet de hertog groote takkenbosschen en veel brandbare voorwerpen rond den landweertoren opstapelen en stak dezen in brand. Wie in onze dagen op een wandeling door het vriendelijke boschrijke landschap verpoozing vindt in de uitspanning van den Dörener Turm wordt aan dit voorval herinnerd door een gedenksteen, welke ongeveer op de halve hoogte is ingemetseld en wie de Aegidiënkerk bezichtigt, zal aan een der buitenpeilers een epitaaf vinden, waarop onder een in steen gehouwen inschrift de „Sieben elendiglich zu Tode gekommene Männer" vereeuwigd zijn.

Dat bij ons de landweren werden opgeworpen in de donkere tijden, toen Berendje van Galen het land afstroopte, of ontstonden als schanswerken in den 80 jarigen oorlog, wordt weerlegd door een „landbrief" van bisschop David van Bourgondië, die als heer van Overijsel in 1452 zich tot zijn onderdanen richt met het bevel: „Item wie die landwere brecke, schennende offte daerinne houwe, die sall syn reghterhandt ghebrocen hebben unde offe daer enighe beesten yn ghevonden worden, sullen aen ons ende onse naecomelingen ghecomen ende vervallen wesen. Ende men sall die lantweren in onsen lande Twenthe holden ter schouwe als in Sallandt. Ende in elcken kerspel sall men die alle jaeren schouwen met twie van der Ridderschap ende twie van den sceepenen uit en steden ende den Richters in den kerspel, daer dat onder geleghen is."

Zulke bolwerken, die meestal bestonden uit een droge gracht, waaruit de wal naar binnen werd opgeworpen, terwijl voor die droge uitgraving nog dikwijls een lager walletje lag, verdwenen door ontginning en vergraving in veiliger tijden en zijn thans nog maar rudimentair

aan te wijzen, of alleen voortlevend in een of andere hoeve- of persoonsnaam.

Sporen van landweren treft men bijvoorbeeld ook nog aan ten Noorden van 't Westervlier onder Diepenheim, ten Zuiden van Haaksbergen, ten Zuid-Westen van Ruurlo, in Epse, te Halle, gemeente Zelhem. Onder Groenlo en elders dragen boerenhuizen, die waarschijnlijk vroeger dicht bij die aardwallen gelegen hebben, nog den naam van Landweer of Lanever, terwijl ieder die eens luistert naar de eigennamen der Twentsche boeren al spoedig Hekboer, Hekjan, Hektoom, Hekkert, Slaghek, Slothuis, Runneboom, Landweerman, Boomhuis e.d. zal ontmoeten, welke alle ongetwijfeld in vroegere tijden iets te maken zullen gehad hebben met de inning der tolgelden aan de thans verdwenen of verdwijnende landweren. Pastoor ten Hagen heeft zelfs op verschillende plaatsen de open ruimten gevonden, die vroeger met hekken of slagboomen, werden afgesloten. Zelfs zijn enkele sleutels bewaard gebleven en de Twentsche oudheidkamer bezit onder den rijken schat van gewestelijke preciosa ook zulk een landweersleutel. *(Wordt vervolgd.)*

INGEZONDEN.

VOORUIT!

Op de a.s. Meivergadering zal wederom een werkprogram worden vastgesteld. Mij dunkt dat hieraan dit jaar bijzondere aandacht geschonken moet worden.

Op dit programma toch behooren dit jaar punten voor te komen belangrijker en in grooter aantal dan voorheen. Nieuwe vraagstukken moeten aan de orde gesteld worden en het werk aan de nog onopgeloste vraagpunten van het vorig werkjaar moet krachtig worden voortgezet.

Ontegenzeggelijk verkeert de M. B. V. A. op het oogenblik nog in een bijzondere positie. Ternauwernood is haar reorganisatie een feit geworden en daarmede is een nieuwe periode aangebroken.

Getoond moet worden, dat het den voorstanders der reorganisatie ernst was. Zij dragen thans een groote verantwoordelijkheid als leden der vakvereeniging. Op ons rust thans de taak van de M. B. V. A. te maken wat van haar te maken is, d.w.z. een krachtige, in de eerste plaats kwalitatief sterke vereeniging, van meer dan gewone beteekenis.

Langen tijd zijn onze vergaderingen in hoofdzaak gewijd geweest aan besprekingen, die voornamelijk de belangen van den architect betroffen, aan de directe belangen der bouwkunst zelve kon niet veel aandacht besteed worden.

Dat moet thans anders worden!

Bevordering der bouwkunst staat in ons devies, en dat mag niet in hoofdzaak via de architectenbelangen gaan. Ook tot het publiek moet thans gesproken worden, meer dan tot heden, beter en algemeener moet het weten dat de M.B.V.A. iets te zeggen heeft; dat men gerust en gemakkelijk haar hulp kan inroepen en dat zij bereid is immer vooraan te staan als voor het belang der bouwkunst iets gedaan kan worden.

Mannen moeten er zijn, meer dan tot heden en leden moeten in groote getale bereid gevonden worden aan het vereenigingswerk mede te arbeiden. Te weinig worden thans de vergaderingen bezocht, te veel komen dezelfde namen op de presentielijsten voor, te veel moeten in verschillende commissiën dezelfde personen zitting nemen.

Met gestadig ernstig werken zal de M.B.V.A. vooruit komen.

Een leger van bouwmeesters moet als één blok langzaam het terrein bezetten, waarop te lang onwetendheid en onverschilligheid de ontwikkeling der ware bouwkunst in den weg stonden.

Gewerkt moet er echter worden, elk lid geve daarvoor een weinig van zijn tijd, in het belang van de ontwikkeling der bouwkunst zelve, en daardoor ten bate van het algemeen.

Indirect zal dit weer aan de bouwmeesters zelve ten goede komen.

In de eerste plaats dus thans het werk aan ons zelve, en onze Mij. en bouwend demonstratief onderwijzend vooruit, om voor de Bouwkunst de belangrijke plaats te heroveren, welke haar rechtmatig toekomt.

Er is geen beter middel om de commissie voor propaganda voor het lidmaatschap der M.B.V.A. haar werk gemakkelijk te maken.

Op het tegenwoordig werkplan komen de volgende punten voor:

Het nader bestudeeren der Bouwk. Adviesbureaux in verband met de Schoonheidscommissieën.
De bouw van volkswoningen door bekwame architecten.
De bevordering der instelling van Schoonheidscommissies ten plattenlande.
De bevordering van het systeem der prijsvragen.
Het bevorderen van eenheid bij het middelbaar technisch onderwijs.

Het nieuwe werkplan moet met veel punten worden aangevuld, mijninziens moet bovendien de wijze bestudeerd worden, waarop wij het door mij beoogde doel kunnen bereiken.

De volgende mogelijkheden dienen o.a. overwogen te worden:

1e. Het subsidieeren van uitgaven op het gebied der bouwkunst.
2e. Het honoreeren van artikelen voor bouwkunst.
3e. Meerdere verbreiding en uitbreiding van bouwkundige bladen welke voor het publiek geschikt zijn.
4e. Het organiseeren of subsidieeren van voordrachten met lichtbeelden over bouwkunst.
5e. Het aanleggen eener lantaarnplaatjesverzameling daarvoor.
6e. Uitbreiding der bibliotheek en bevordering van het gebruik er van door het rondzenden of uitzenden van boeken gemakkelijk te maken.
7e. Het vragen van advies door vereenigingen en lichamen aan te moedigen en het uitbrengen van rapporten.

8e. Normaliseering brengen in de opleiding van opzichters en teekenaars.
9e. Het organiseeren van tentoonstellingen en prijsvragen.
10e. Het aanleggen eener verzameling van afbeeldingen of teekeningen, de hedendaagsche bouwkunst betreffende.
Dit lijstje is nog voor uitbreiding vatbaar. Volgens artikel 3 der Statuten behooren alle onderwerpen tot het doel der maatschappij.
Er is veel te doen, dat gedaan *moet* worden, *goed* gedaan moet worden en *spoedig* gedaan moet worden.
Laten leden, die bereid zijn de mogelijkheid tot oplossing dezer vraagstukken te onderzoeken, zich aanmelden!

Men zou mij terecht van ernstig optimisme beschuldigen als ik niet erkende, dat aan een dergelijke meer krachtige werkwijze groote kosten verbonden zijn, veel grooter dan de Mij. thans zou kunnen dragen.
Voor een krachtige onderneming, voor een hard werkende vereeniging is geld noodig, veel geld zelfs, daar kunnen wij absoluut niet buiten.
Het is mij niet recht duidelijk, hoe onze Mij., reeds zoo oud van jaren, nog steeds geen middel heeft kunnen vinden om finantieel in een permanent gunstige toestand te verkeeren.
Plannen voor een contributieheffing naar het inkomen zijn kortelings verworpen, misschien wel doordat hiervoor geen bevredigende regeling gevonden kon worden.
Ik wil hier een nieuwe contributieregeling omschrijven.
Het is mij niet bekend of een dergelijke regeling reeds eerder ontworpen is, doch mijninziens zijn hiertegen zoo weinig bezwaren in te brengen, dat zij waard is ernstig overwogen te worden.
In hoofdzaak dacht ik mij het volgende:
Elk lid betaalt jaarlijks als contributie $^1/_{20}$ % van de gezamelijke bouwsommen van alle werken welke in dat jaar door hun uitgevoerd zijn, met een minimum van de bestaande contributie en een maximum van *f* 300.
Ambtenaren betalen de tegenwoordige contributie verhoogd met $^1/_2$ % van hun salaris boven *f* 3000.

Ik zal met belangstelling kennis nemen van de bezwaren, welke tegen een dergelijke eenvoudige regeling aangevoerd kunnen worden, mij dunkt zij kunnen niet ernstig zijn.
Den architect onwaardig is een dergelijke regeling niet, de contributie wordt van zijn inkomen betaald, en is b.v. niet te vergelijken met de bijdrage, welke de leden der aannemersvereeniging „pro rato" in de kas hunner vereeniging storten en welke op geen enkele begrooting wel zal ontbreken.
Te hoog kan een dusdanig contributie ook niet zijn, Iemand, wien de bouwkunst weinig of geen inkomsten bezorgt, betaalt niets meer dan thans en iemand, die veel werkt behoort in te zien, dat met de thans gevraagde bijdrage de voordeelen goedkoop gekocht zijn, die het lidmaatschap eener goed georganiseerde, ernstig werkende vakvereeniging medebrengen. Het is bovendien een behoorlijke wijze om gemakkelijk tot de bevordering der bouwkunst mede te werken.
Tegen de billijkheid dezer regeling is dunkt mij niets in te brengen en omtrent het inkomen behoeft thans geen opgave gedaan te worden.
Elk lid is verplicht bij de gunning van een werk aan de schatbewaarders der Mij. opgave te doen van de bouwsom, totdat de gezamenlijke bouwsommen een bedrag groot 6 ton beloopen en de maximum bijdrage van *f* 300 is bereikt.
Of het lidmaatschap der Mij. genoeg biedt om een dergelijke bijdrage te rechtvaardigen? Het is de taak der leden zelf daarvoor te zorgen, een taak welke dunkt mij gemakkelijk en aangenaam te vervullen is.
Geld moet er zijn, persoonlijk kunnen wij idealisten zijn en zonder geld gelukkig; voor onze vereeniging zijn voor de bevrediging der eenvoudigste wenschen en voor de vervulling onzer maatschappelijke plichten geldmiddelen in de eerste plaats noodig.
Daarvoor dus aan het werk!
Na het sluiten der vrede wordt er waarschijnlijk veel gebouwd, waarschijnlijk veel woonhuizen, voor gegoeden en arbeiders, dat wil dus zeggen veel en moeilijk werk.
Daarom nu nog voorbereiden, nu is het nog tijd. Alle belangrijke vereenigingen en lichamen beraadslagen thans reeds lang over voorbereiding voor na den oorlog.
Mij dunkt dat van ons werkprogramma wel een en ander afgewerkt mag zijn voordat deze nieuwe periode aanbreekt. Dus daaraan ook thans spoedig begonnen.

A. H. WEGERIF GZN., Apeldoorn.

Uitnemend! Niet in een onder-onsje gezegd, wat van belang kan zijn voor de M. B. V. A., maar zich geuit in het orgaan; daarom waardeeren wij het in den heer Wegerif, dat hij den weg volgt, waardoor het orgaan wordt de hartslag der vakvereeniging.
Elk lid moest het zich tot plicht rekenen, zaken, die hij van groot belang acht door middel van het Weekblad ter kennis te brengen van zijn medeleden, dan reeds was veel gewonnen! Tot op heden toch wordt door de leden nog maar al te vaak den verkeerden weg gevolgd; of men geeft zijn meening als men eens toevallig bij elkaar is, of men brengt zijn voorstel onvoorbereid in de vergadering.
Met den heer Wegerif zijn we het eens, dat veel en belangrijk werk ons wacht, maar heeft de heer Wegerif bij het ontwerpen van zijn werkprogramma de taak der vakvereeniging wel goed onder de oogen gezien? Wij betwijfelen het. De maatschappij toch heeft als bouwkunstlichaam een verleden van 75 jaar, als vakvereeniging bestaat zij pas sedert twee jaar.
Zij heeft haar vervorming ondergaan onder grooten strijd, een strijd, die elke geboorte kenmerkt, maar lang niet is zij ontvangen, als het lieve kind, waar allen zoo vurig en hartgrondig naar verlangden. Bovendien werd zij geplaatst in de rij harer zusteren, we mogen het wel zeggen, als het nakomertje. Ook wij willen haar dus thans niet vergelijken met hare zusteren, van 20 en meer jaren. Door *een goede opvoeding* kan veel worden goedgemaakt, maar daarvoor moet in de eerste plaats den tijd worden genomen. Hare opvoeding, onze innerlijke vorming, is dus onze voornaamste taak.
In deze taak ligt onze toekomst, die zal beslissen over de plaats die de Architecten-Vakvereeniging zal innemen in de groote maatschappij.

K.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD

ORGAAN VAN DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST M·B·V·A VAKVEREENIGING VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN

Commissie van Redactie: J. GRATAMA, C. J. KRUISWEG en J. B. VAN LOGHEM : : :

van Publieke Werken van Amsterdam wendde de Vereeniging zich echter eerst tot de architectenvereenigingen om hun meening hieromtrent te vernemen.
Tegen dit voorstel meent het Bestuur der Maatschappij ernstige bezwaren te moeten inbrengen.
Door zijn gebrek aan kennis van het vak van den architect zal de schilder niet in staat zijn uit de gegevens, welke de Schoonheidscommissie worden toegezonden (meestal projectivische teekeningen, waarbij slechts zelden perspectieven of kleurschetsen worden gevoegd) zich de juiste voorstelling te vormen van het nieuw op te richten gebouw, waarvan de ontwerpen aan het oordeel der Schoonheidscommissie worden onderworpen. Alleen de ervaren architect zal zich de verwezenlijking kunnen denken van het aan hem voorgelegde geval, om daarna de architectonische waarde van het ontwerp van het gebouw en zijn eventueele werking ten opzichte der omgeving te kunnen beoordeelen.
Hoewel het begrijpelijk is, dat verschillende groepen van kunstenaars, als schilders en beeldhouwers van meening zijn hun invloed te moeten aanwenden op de ontwikkeling van de architectonische schoonheid der hoofdstad, hun oordeel hieromtrent verlangen uit te spreken en van hun belangstelling wenschen te doen blijken, acht het Bestuur der Maatschappij voornamelijk om bovengenoemde reden, het zitting nemen van schilders en andere beeldende kunstenaars in colleges als de Schoonheidscommissie van geenerlei practisch nut.
Het schrijven der Vereeniging St. Lucas zal in bovengemelden zin worden beantwoord.

HULDIGING VAN DR. P. J. H. CUIJPERS.

Den 6en Mei a.s. viert Dr. P. J. H. Cuijpers zijn negentigsten verjaardag. Door vrienden en vereerders werd een Comité gevormd, dat de uitgave voorbereidt van een portefeuille bevattende de afbeeldingen der voornaamste werken door den kunstenaar tot stand gebracht.
Het Bestuur besluit, dat ook door de Maatschappij voor deze uitgave een bijdrage ter beschikking zal worden gesteld en draagt de Commissie van Redactie op ter huldiging van Dr. Cuijpers een speciaal nummer van het B. Weekblad te bestemmen.

Rondvraag.

VOORDRACHTEN OVER BOUWKUNST.

De heer Ouëndag zou het voor de bouwkunst in het algemeen van practisch nut achten, indien met medewerking der M.B.V.A. in de wintermaanden b.v. December en Januari, van het volgend jaar eenige voordrachten over bouwkunst in het bijzonder over **stedenbouw** konden worden gehouden. Op voorstel van den Voorzitter zal dit onderwerp worden geplaatst op het werkprogramma der Meivergadering.
De Voorzitter sluit thans de vergadering.

Plaatselijke Commissie M. B. V. A. te Rotterdam.

JAARVERSLAG 1916. (Mei—December).

De Commissie hield slechts één vergadering, waarin van gedachte werd gewisseld over de door het Gemeentebestuur van Amsterdam gevraagde medewerking der Architecten-Vereenigingen bij de aanwijzing van een adviseur voor de bebouwing van de Vijzelstraat aldaar, en over de laatst geconcifueerde redactie van art. 20 der A. V.
De Commissie vond geen aanleiding zich daar over schriftelijk tot het Bestuur te wenden, ofschoon de oplossing van een van beide vraagstukken haar geheel bevredigend voorkwam.
Een huishoudelijk reglement voor de Commissie werd vastgesteld en door het Bestuur der M. B. V. A. goedgekeurd.

P. G. BUSKENS, *Voorzitter.*
Rotterdam, 29 December 1916. C. N. VAN GOOR, *Secretaris.*

Het Bestuur van de V. A. N. K. verzoekt plaatsing van onderstaande mededeeling.

Het Bestuur der Ned. Vereen. voor Amb. en Nijverheidskunst (V. A. N. K.) deelt ons het volgende mede:
De Firma Tob Groen & Co., in Reclame-artikelen, heeft per advertentie een prijsvraag uitgeschreven ten dienste van een harer afnemers. Het Bestuur der V. A. N. K. raadt elken kunstenaar ten sterkste af aan deze prijsvraag deel te nemen, die zelfs niet aan de minimum-eischen voldoet welke aan een prijsvraag gesteld moeten worden. De bezwaren van genoemd Bestuur zijn de volgende:
1o. Dat in de Jury *geen enkel (!)* kunstenaar zitting heeft, (terwijl volgens de prijsvraag-regelen der architecten ten minste de meerderheid uit kunstenaars dient te bestaan. *) Bovendien heeft de prijsvraag-uitschrijver zelf zitting in de Jury, hetgeen als niet geoorloofd beschouwd wordt.
2o. Dat in het program *geen* bepaling is opgenomen, volgens welke, ook indien door de jury géén eerste prijs wordt toegekend, in elk geval de totaal-som der prijzen onder de prijs-winners zal worden verdeeld.
3o. Dat, buiten de prijzen, geen honorarium wordt vastgesteld voor de uitvoering, welke hetzij door den prijs-winner persoonlijk hetzij onder diens leiding behoort te geschieden.
4o. Dat in het program een bepaling is opgenomen, volgens welke de firma een niet nader aangegeven aantal ontwerpen tegen vergoeding van f 10.— (zegge: tien gulden!) in portefeuille zal kunnen houden (natuurlijk om daarmede zaken te doen met geringst risico). Bij uitvoering van een ontwerp als hier bedoeld, ontvangt de kunstenaar nog eens f 15.—! Deze bedragen zijn, het spreekt van zelf, véél te laag.
5o. Dat in deze regeling niets omtrent het rapport der Jury te vinden is.
De prijsvraag is zóó gebrekkig en zóó strijdig met de vak-belangen, dat het Bestuur der V. A. N. K meent verplicht te zijn er tegen te waarschuwen.

Nationale Woningraad.

Door den Nationalen Woningraad werd dezer dagen een adres verzonden aan de Ministers van Binnenlandsche Zaken en Financiën, waarin op de wenschelijkheid wordt gewezen, om ook zoodanige woningbouwvereenigingen toe te laten, welke met rijkssteun woningen stichten, die een hoogere huur op zullen brengen en bestemd zouden worden voor hen, die niet tot de z.g. arbeidende klasse behoorend, toch door de woningschaarschte getroffen worden, als ambtenaren, onderwijzers, kantoorbedienden enz. Het adres zal in het volgend nummer van het Weekblad in zijn geheel worden opgenomen.

Rijkscommissie Bouwmaterialen.

Bij Kon. Besl. van 23 Maart is ingesteld eene Rijkscommissie in zake den aanvoer en de distributie van bouwmaterialen, met uitzondering van ijzer, staal en hout, bestaande uit de heeren: Voorz. J. M. K. Penninck, c.i., oud-dir. gem.-waterl., Amsterdam; lid en secr. J. Slicher, Amsterdam; leden J. A. van Wijngaarden, Rotterdam; A. H. baron van Hardenbroek van Ammerstol, Haarlem; mr. D. Leccius de Ridder, Wageningen; W. Nijkamp H.Czn., Enschedé; G. Fleumer, Amsterdam; S. C. J. Heerma van Voss, Leur; A. C. Elfring, 's-Gravenhage; J. N. Hendrix, Amsterdam; P. A. Wernink, Leiden; H. C. M. Dolk, Rijswijk.
De dagelijksche behandeling van de zaken der commissie zal geschieden door den voorzitter en den secretaris, die het advies der andere leden zullen vragen zoo dikwijls zij dit noodig achten. („St.-Ct.")
Het tot stand komen der Rijkscommissie voor de distributie van bouwmaterialen zal, gezien de groote moeilijkheden, die belanghebbenden bij den bouw ondervinden om tijdig en tegen niet altijd te motiveeren hooge prijzen, over materialen te kunnen beschikken, naar gehoopt mag worden, van groot nut voor de bouwpractijk blijken.
Het is echter bevreemdend en teleurstellend, dat de architecten, wier belangen bij een goede distributie van bouwmaterialen niet in mindere mate zijn betrokken, dan die van de aannemers, niet in deze Commissie zijn vertegenwoordigd. Zeker ligt het dus op den weg der M.B.V.A, om bevoegde autoriteiten hierop te wijzen en met aandrang te verzoeken alsnog te besluiten om een of meer architecten tot lid der Commissie te willen benoemen.

*) Volgens de prijsvraag regelen der Architecten moet de meerderheid der jury uit Architecten bestaan. R.

HET INSCHRIJVEN ONDER VOORWAARDEN

Nu in deze tijdsomstandigheden bij verschillende aanbestedingen blijkt, dat de aannemers slechts onder door hen te stellen voorwaarden inschrijven, is het niet van belang ontbloot de gevolgen, die dergelijke voorwaarden kunnen hebben, onder de oogen te zien.
Een der veelal gestelde voorwaarden luidt: „Bij de verrekening der verschillende termijnen van betaling worden de op het terrein aangevoerde materialen in rekening gebracht". Het is begrijpelijk, dat nu de betalings condities door leveranciers en onderaannemers minder soepel geregeld zijn dan voor den oorlog, de aannemer van een werk ook de koorden strakker aanhaalt tegenover den lastgever. De aannemer moet in zijn eigen belang snel koopen; en daar hij slechts kort krediet heeft, wenscht hij zich te dekken door ook van den lastgever betaling te vorderen, zoodra de materialen op het werk zijn aangevoerd.
Kan nu wellicht schade voor den lastgever of voor de borgen ontstaan, wanneer deze zich aan genoemde voorwaarde van den aannemer onderwerpen.
Deze schade is niet denkbeeldig. Het maandblad „Beslissingen in zake bouwwetgeving" geeft in het nummer van 15 Februari 1917 eenige gevallen, waaruit blijkt, dat voorzichtigheid aanbevolen is. Onder het hoofd § 491 Algemeene Voorschriften. Eigendom van materialen, volgt:
Bekend is § 491 der A.V. luidende:
Alle op of bij het werk aangevoerde bouwstoffen, worden op het oogenblik, dat zij zijn goed gekeurd door den aannemer in eigendom aan den Staat (besteder) geleverd, zonder dat de Staat (besteder) uit eenigen hoofde voor de betaling dier bouwstoffen aansprakelijk is;
Door de onderteekening van het procesverbaal van aanbesteding worden de aannemer en zijne borgen geacht zich te verbinden alle bouwstoffen van den leverancier te koopen, onder uitdrukkelijke voorwaarde, dat hij, leverancier, afstand doet van alle aanspraken, die hij in voorkomende gevallen daarop volgens een of andere wettelijke bepaling zou kunnen doen gelden en integendeel wordt door hem, leverancier, verklaard, dat hij de bouwstoffen, zoodra zij zijn goedgekeurd, als het eigendom van het Rijk beschouwt, dat het Rijk derhalve die voorwerpen bij achterlijkheid of nalatigheid van den aannemer of wanneer hij of zijne borgen het werk verlaten of laten liggen, tot de verdere uitvoering of voltooiing van het werk kan aanwenden zonder dat de Staat uit eenigen hoofde voor de betaling dier voorwerpen aansprakelijk kan worden gesteld;
In verband hiermede mogen die voorwerpen, door niemand, onder welk voorgeven ook, zonder vergunning van de Directie worden weggehaald.
Naar aanleiding van deze clausule bespreekt genoemd blad de uitspraken in twee gevallen, waarbij, door faillissement van den aannemer, niettegenstaande, dat § 491 der A.V. voor het werk bindend was, door den leverancier van materialen of den onder-aannemer het recht op zijn geleverde materialen werd gevorderd, of beter preferentie werd geeischt op de opbrengst van de door hem geleverde materialen.
De beslissing van den rechtbank te 's-Hertogenbosch van 5 December 1914. Ned. Jur. 1914 p. 960 overwoog:
„dat wel is waar het beding voornoemd (§ 491 A. V.) inhoudt, dat alle op het werk aangevoerde bouwstoffen op het oogenblik der goedkeuring het eigendom worden van den besteder (den Staat), zonder dat deze uit eenigen hoofde voor de betaling er van aansprakelijk is, maar dat, zonder meer, dit beding blijkbaar alleen geldt tegenover den aannemer en pas tegen derden, die aan hem ten behoeve van het aangenomen werk leveren, wanneer tusschen dezen en den aannemer bij den aankoop der bouwstoffen is gesloten te terzelfder plaatse omschreven verbintenis, hetgeen de aannemer zich jegens den besteder (den Staat) verbindt te doen, door het enkele feit der onderteekening van het proces-verbaal van aanbesteding;
„dat toch deze opvatting, vooral waar in het door particulieren gevolgd model de Staat als besteder optreedt, redelijk en billijk is, omdat het niet aangaat derden, die te goeder trouw verkoopen en leveren aan hun kooper en aannemer, en zich niet bewust zijn te leveren — en dit rechtens dus ook niet doen — aan een ander ten behoeve van dien ander — buiten hun weten en zonder eenige waarschuwing — te ontnemen de rechten, die zonder meer aan hen, als verkoopers, krachtens de wet toekomen;
„dat dit te meer klemt bij de overweging, dat een besteder bij de levering van bouwstoffen door derden, altijd kan contrôleeren of de aannemer de verplichting is nagekomen die hij met betrekking tot door hem te sluiten koopovereenkomsten met derden ten aanzien van de leverantie van bouwstoffen ten behoeve van het werk, jegens den besteder heeft op zich genomen, welke laatste dan, naar aanleiding van de opgedane ondervinding zijne maatregelen kan nemen;"

De Rechtbank kwam op die gronden tot de conclusie, dat de eigendom der goederen niet op den aanbesteder was overgegaan, zoodat de preferentie van den steenleverancier werd erkend.
Uit bovenstaande beslissing volgt duidelijk, dat, wanneer de besteder ingevolge de genoemde „voorwaarde" betalingen heeft gedaan ingevolge het aanwezig zijn van materialen op het werk, hij en evenmin de borgen geenszins verzekerd zijn, dat zij onvoorwaardelijk hierop rechten kunnen doen gelden ingeval van faillissement van den aannemer, daar leveranciers of onderaannemers hun rechten eveneens op die materialen doen gelden — Wel neemt bovengenoemd blad nog een andere beslissing op van het Gerechtshof te Arnhem van 14 Juni 1916, uit welke beslissing ik het volgende overneem:
In de voor dat college behandelde zaak werd na het faillissement van den aannemer door de aanbesteedster zelve op de bepaling een beroep gedaan tegen den onderaannemer die had aangenomen het leveren en stel-

len van wanden van Brücknerplaten „klaar gesteld op het werk", en die na het faillissement van den aannemer zijn onverwerkte materialen als zijn eigendom terugvorderde. De onderaannemer bestreed de geldigheid der bepaling van § 491 A. V. in het algemeen en was — overeenkomstig de beslissing van de Rechtbank te 's Hertogenbosch — van meening dat in ieder geval die bepaling tegenover hem als derde niet kon werken omdat hij zich niet onder die bepaling had verbonden. Er was dus alle reden om een beslissing te verwachten in gelijken zin als die van de Rechtbank te 's Hertogenbosch. De beslissing viel echter anders uit. Het Gerechtshof ging er van uit, dat krachtens het Nederlandsch recht de bezitter van roerend goed daarvan tevens is eigenaar mits hij niet is te kwader trouw. In deze zaak kwam dit hierop neer, dat de aanbesteedster eigenares was van de goederen tenzij zij wist dat de goederen niet aan den aannemer behoorden. Naar de meening van het Gerechtshof moest voorshands die goede trouw worden aangenomen, daar de aanbesteedster op grond der bepaling van § 491 kon meenen dat de materialen haar eigendom waren geworden, zelfs al staat vast dat de aanbesteedster den aannemer ten onrechte voor eigenaar heeft gehouden.

De schijnbaar geheel tegenstrijdige uitspraken van de rechtbank te 's Hertogenbosch en van het Gerechtshof te Arnhem zijn zeker van belang om te overwegen, of het mogelijk is, dat de architect in het belang van zijn principaal bepalingen op moet nemen, die de laatste vrijwaren voor schade, wanneer genoemde „voorwaarde" bij de aanbesteding wordt aanvaard.

Het lijkt mij daarvoor noodig, dat aan genoemde „voorwaarde" de bepaling wordt verbonden, dat de aannemer bij het koopen der materialen of bij besteding aan onder-aannemers verplicht is den leverancier of onderaannemer § 491 der A. V. over te leggen, van welke overlegging het bewijs aan den architect moet ter hand gesteld worden. Er zijn meerdere voorwaarden, die door de aannemers bij inschrijving gesteld worden, die schijnbaar zeer vanzelf sprekend, den besteder toch finantieel kunnen benadeelen. Ik bedoel o.a. de bepaling, dat de besteder zal moeten bijbetalen de sommen, waarvoor wordt ingekocht door den aannemer, in zooverre deze hooger zijn dan op het oogenblik der besteding. Het lijkt wederom vanzelf sprekend, dat de aannemer zich dekt tegen plotselinge niet te verwachten prijsstijgingen. Maar, hoe moet de architect zich overtuigen, of de aannemer tijdig alle moeite heeft gedaan om de benoodigde materialen te verkrijgen. Men behoeft zeker het allerlaatst aan kwade trouw bij den aannemer te denken, om toch terstond in te zien, dat wanneer alle risico voor den aannemer is uitgesloten, ook de grootste drijfveer voor den aannemer is verdwenen, om zoo snel en zoo billijk mogelijk te koopen. Het is voor den architect bijna ondoenlijk om na te gaan, of de aannemer werkelijk alles in het werk heeft gesteld om te koopen, en zoo voordeelig mogelijk te koopen. Dit wordt des te moeilijker, wanneer we weten, dat, wat de een wel kan krijgen, de ander niet kan krijgen. Bij de heerschende schaarschte aan materialen zal n.l. de leverancier bij voorkeur verkoopen aan hem, waarvan hij direkt betaling ontvangt, of ten minste aan hem van wiens absolute soliditeit hij verzekerd is. De leverancier zal, wanneer hij twijfelt, niet meedeelen, dat hij den kooper niet solide vindt, maar hij zal melden, dat hij tot zijn spijt onmogelijk kan leveren.

Worden nu aan den architect overgelegd eenige van dergelijke antwoorden, dan is de aannemer verantwoord: hij heeft op dat tijdstip niet kunnen koopen —, blijkens verschillende brieven, die hij kan overleggen. Nu zijn er twee wegen voor den architect. Hij kan er zich bij neerleggen of hij zal zelf moeten trachten te koopen voor zijn lastgever. Het is zeer moeilijk, om na te gaan, of hij zich al of niet moet neerleggen bij de verklaringen van den aannemer.

Weet hij, dat de aannemer finantieel zwak is, dan zal hij spoedig zelf ingrijpen, maar hoeveel gevallen zijn er niet, dat hij van den finatieelen toestand van den aannemer geen duidelijk begrip kan krijgen. Het is tevens ondoenlijk voor den architect, die vele werken uitvoert. Gaat hij echter tenslotte toch over tot zelf koopen, dan is inmiddels tijd verloren, en zijn de materialen soms aanzienlijk gestegen. De principaal is daarvan de dupe, terwijl niemand werkelijk schuldig is. Het komt mij daarom voor, dat door al de voorwaarden, welke bij inschrijving gesteld worden, een zeer lastige toestand voor den architect is geschapen. Hij behoort zich zeer goed van de innerlijke waarde dier voorwaarden een voorstelling te maken. De eerste door mij genoemde voorwaarde zal zijn te ondervangen, zooals ik heb aangetoond, maar de andere voorwaarden zullen in enkele gevallen groote nadeelen voor den lastgever kunnen meebrengen, waartegen de architect zich dient te wapenen. Daar in dezen tijd blijkt, dat daling der prijzen zelden voorkomt, maar stijging geregeld, zal de architect in het belang van zijn lastgever handelen, als hij zelf koopt voor zijn principaal en zoo snel mogelijk, dus dikwijls nog voor de besteding. Ook kan hij in zijn bestek prijzen noemen, waarop de aannemers hun begrooting moeten maken, en den aannemer, die het werk zal uitvoeren, verplichten binnen een week na opdracht alles te koopen in gemeenschappelijk overleg, waarbij meer of minder verrekend wordt. Na die week zal dan niets meer bijbetaald worden door den besteder.

Wel wordt de arbeid van den architect grooter, als hij zich met allerlei finantieele kwesties moet inlaten, maar bij de veel moeilijker werkwijze in dezen tijd, kan er nog wel iets bij. Voor een juiste verhouding tusschen aannemer en architect lijkt mij intusschen de verrekening van meer en minder in de week na de gunning de meest gewenschte.

IR. J. B. VAN LOGHEM, M. B. V. A.

„HEEM"SCHUT OF HOEVERDEDIGING

door D. J. VAN DER VEN.

Midden in ons land, op de stille grootsche Veluwe ligt aan het Uddelermeer wel de grootste landweer, die

Gedenksteen van den Dörener Turn.

nog bewaard bleef tot op onzen tijd en thans, dank zij haar archeologische beteekenis ook wel in ongerepten staat zal blijven voortbestaan.

Immers toen in 1908 onder leiding van Dr. J. H. Holwerda in opdracht van H. M. de Koningin een onderzoek werd ingesteld naar den aard en den tijd der oprichting van dezen beroemden schans, welke reeds zoovaak een onderwerp van bespreking bij onze voorgangers heeft uitgemaakt en waar in 1842 de oudheidkundige Jansen opgravingen verricht heeft, kwam men tot het eindresultaat, dat aan het Uddelermeer een Saksische burchtaanleg gevonden wordt, omgeven door een geduchte landweer.

In de oudheidkundige mededeelingen van het Rijksmuseum van Oudheden te Leiden, die vanwege het Ministerie van Binnenlandsche Zaken in 1909 verschenen, vindt men zeer uitvoerige beschouwingen over deze opgraving, die zoo duidelijk aantoonde, dat de dilettantische opgravingssport het veld heeft moeten ruimen voor de ernstig beoefende wetenschap van de spade, waarbij het hoofddoel niet is zooveel mogelijk merkwaardige voorwerpen te vinden, hoe belangrijk die dan ook voor de tijdsbepaling der nederzettingen zijn, maar die mag geformuleerd worden in de volgende omschrijving. „De hoofdtaak van de tegenwoordige opgravers is door middel van coup en afgravingen als 't ware de bijzonderheden der nederzettingen af te lezen uit den grond, uit de kuilen en greppels, die onder de humuslaag in den onberoerden bodem gevonden worden en door onregelmatigheid en eigenaardig afwijkende kleur der latere vulling altijd voor goed van die onaangetaste gronden afsteken".

Het model van den Saksischen burcht aan het Uddeler meer, zooals dat te zien is in de nieuwe museumzalen van het rijksmuseum van N. H. te Leiden.

Bij die wetenschappelijke onderzoekingen bleek, dat Heldrings gissing, die veronderstelde dat de Hunnenschans een kerkhof van de Romeinen zou wezen en andere hypothesen waarbij aan den Friezen, Magyaren en Hunnen gedacht werd, niet gehandhaafd konden blijven. Wel is waar moet terzelfder plaatse meer dan 1000 jaar voor de oprichting der schans een ander bouwwerk hebben gestaan, waarvan de ingevallen versterkingsmuur later door de Saksers is overgebouwd, ook moet Dr. Holwerda van deze bevolking uit den voorhistorischen tijd de bewijzen hebben geconstateerd, maar de schans zooals die door heel onze geschiedenis de aandacht tot zich heeft getrokken, is toch de ruine van een kolossalen Saksischen burcht uit de jaren 600 - 1100 n. Chr.

Die eerwaardige burcht werd, blijkens de jongste opgravingen, omgrensd door een hoefijzervormigen wal met een middenplein van ongeveer 100 Meter diameter. Tegen aanvallen werd ze beschermd door twee rijen palissaden, met een 7 M. tusschenruimte concentrisch om elkaar heen gelegen en door liggende dwarsbalken verbonden. Tusschen de palissadenrijen was het eigenlijke bastion opgehoogd, bestaande uit zand op een natuurlijken kern van heiplaggen, totaal een 6 Meter hoog. Een diepe gracht omgaf het geheel en aan de Zuidzijde, daar waar een inzinking in den tegenwoordigen wal te bespeuren was, werd de poortingang gevonden in palissadegreppels en spijkerresten, die het mogelijk maakten zonder fantasie den hunnenschansingang in gedachte te reconstrueeren. Dwars door het bastion liepen schuttingen als wanden van de poortruimte, welke gestut werden door bijzonder zware palen, die wellicht onderling boven den grond door dwarsverband nog versterkt werden. Aan de binnenzijde moet de poortingang door een korte palissade afgesloten zijn geweest, geheel overeenkomstig de constructie van onze latere strategische schansen. Rondom het bouwwerk liep een door het meer gevoede gracht, die in verband met den vroegeren hoogeren waterstand van het Uddelermeer ongeveer tot manshoogte

met water was gevuld, aan het oppervlak 9 à 10 Meter breed was en naar het meer afwaterde.
Wie dus van de landzijde den burcht naderde, vond eerst een breede, vrij diepe gracht voor zich en daaruit oprijzend een kolossalen houten schansmuur pl. m. 6 M. hoog en 7½ Meter dik, achter welke een langzaam glooiende wal aansloot. Aan de meerzijde, waar het toen ter tijde veel uitgestrekter en diepere meer de schans bespoelde, was een zoo zwaar verdedigingswerk niet noodig; midden tegenover het meer ontbrak dan ook over een lengte van plm. 80 M. alle versterking.
Ik heb zoo uitvoerig bij dezen Saksischen op verdediging berekenden burcht stilgestaan, omdat de archeologische gevolgtrekkingen en de determineering der Saksische scherven, welke den burcht tot ongeveer 700 n. Chr. terugbrengen, de historische feiten ondersteunen.
Immers, als we de ontwikkeling nagaan van het Angelsaksische huis in Engeland, dan zien we, dat uit het oorspronkelijke onverdeelde hallehuis door de zich telkens openbarende nieuwe behoeften een woninggroepeering ontstond, welke terug te vinden is in de gereconstrueerde hunnenschans.
Doch de komst der gevreesde Noormannen. die omstreeks de helft der elfde eeuw (1066) Engeland veroverden, had tengevolge dat de evolutie van de Angelsaksische hoeve zich niet kalm zou ontwikkelen, want de lange onrustige tijd van binnenlandsche oneenigheid en Noorsche strooptochten, maakte de versterking van het huis noodzakelijk.
In Engeland brak de tijd der burchten aan, onder de regeering van koning Stephanus werden er in 19 jaar meer dan 1100 gebouwd.
Het model der Romeinsche garnizoenstorens werd hierbij nagevolgd en er ontstonden donjons of woontorens met drie tot vijf verdiepingen, die klein van omvang goed verdedigd konden worden, en een groote tegenstelling vormden met de behuizing der Angelsaksers.
Deze was ook in Engeland wel is waar reeds in zeer oude tijden door een haag, muur en gracht omringd geweest, doch men moet haar meer als een vredelievende afscheiding dan als een strijdzuchtige ommuring beschouwen.
Als we onzen blik verruimen en de ontwikkeling van het plattelandhuis ook in Scandinavië volgen, dan zien we, hoe ook daar de voornaamste gebouwtjes: woonhuis, kookhuis en schuur als de karakteristieke drieëenheid besloten liggen binnen een om heining. Deze palissadeeringen worden in alle oude beschrijvingen over landelijke bouwkunst vermeld.
Loopt tusschen de omtuining van de Scandinavische fäbodar, die beschouwd mag worden als een voorlooper der menschelijke nederzettingen de „fägatan" naar den koestal „fähuset" of „fäuse", in het merkwaardige document, dat de Griek Priscus aan de litteratuur over het nationale huis heeft achtergelaten, lezen we hoe het verblijf van den Hunnenkoning Attilla omgeven was door een omheining, welke niet tot bevestiging alleen, doch evenals bij de oudste Saksische woningen tot versiering was opgericht. En het huis van Onegis, dat naast de woning van Attila was gelegen, bezat eveneens een dergelijke afsluiting, die echter niet van torens was voorzien.
Men dient echter voorzichtig te zijn bij het maken van conclusies in zake de aanwezigheid van wallen. In Duitschland moet men ook rekening houden met het feit, dat als onmiddellijk gevolg van de oud Germaansche zeden enkele stukken van het gemeenschappelijk grondbezit als persoonlijk eigendom werden beschouwd, zoodra ze omhegd of volgens de oude rechtspraak „abgemarkt" waren. De zoo eeuwenlang nawerkende kracht van het gemeenschappelijk grondbezit is ook terug te vinden in de omstandigheid dat de akkers geen grensvoren bezaten, wat in lateren tijd ten gevolge had, dat koningen en vorsten, misbruik makend van deze nalatigheid, geheele markebezittingen lieten omheggen, welke dan bij de bezitting als „Bannforsten" gevoegd werden.
Doch uit al hetgeen hiervoor aangevoerd is blijkt toch, dat er een kern van waarheid aanwezig is in de bewering, dat de landweren, om de bevolking in staat te stellen defensief te handelen, althans in Engeland hun ontstaan te danken hebben aan de invallen der Noormannen.
Hebben wij in de Hunnenschans op de Veluwe een machtigen Saksischen burcht te zien, in principe hetzelfde is de Bergfried, welke ik als verdedigingswerk aanwezig vond in het Ammerlandsche Heimatmuseum aan het Zwischenahner meer.
Al is het dan misschien in duodecimoformaat, men vindt toch ook daar een ringwal, omgeven door een vestinggracht. Het zeer stevig uit sterke eikenstammen getimmerde huis had in Ammerland òf een gemetseld fundement van granietblokken, òf het stond met zijn gebinten op enkele grootere zwerfkeien. In dergelijke door water omgeven vestingen trachtte de boer zijn have en goed met zijn gezin in veiligheid te brengen, als de Friezen of de Munsterschen weer in het Ammerland waren binnengevallen, plunderden en roofden. Hier verdedigde hij zich zoo goed het kon met de hem ten dienste staande middelen en de geschiedenis van menige boerenhoeve vermeldt dankbaar, dat de Bargfrär het uithield, tot de buren gewaarschuwd waren. Het huiske was er dan ook geheel op berekend defensieve diensten te bewijzen.
Behalve het uiterst hechte eekenbalkwerk had het dubbele leemen wanden, waarbij het sprenkelwerk aangebracht was op het taaiste hout.
Men moet het pannendakje dat slechts als tijdelijke bedekking dienst deed, vervangen door een zoo goed als brandvrij leemen dak en bedenken, dat ook de zolder ring met een moeilijk voor pijlen doordringbare leemlaag was overdekt.
Zoo was de Ammerlandsche Bargfrär tamelijk goed beveiligd tegen brandende pijlen. Op iedere willekeurige plaats in wand of dak kon de verdediger gemakkelijk in het leem schietgaten maken, terwijl in de zeer zware deur van eiken boomstammen een klein kijkgaatje de belegerden op de hoogte hield van de bewegingen des vijands.

Vroeger bezat iedere hofstede van eenig belang zulk een krijgshaftig gebouwtje, maar de rustiger tijden en de groote verzekerde veiligheid ten plattelande maakten ze gelukkig geheel overbodig. En wat buiten functie gesteld is, heeft voor den practischen boer geen waarde meer, wordt binnen den kortst mogelijken tijd vernietigd, verhuist als brandhout naar het groote haardvuur op de deel.
Des te meer is het op prijs te stellen, dat locale Heemschutvereenigingen zich het lot aantrekken van de laatst overgebleven vertegenwoordigers van zulk een gelukkig voorbije, maar toch gewis belangwekkende cultuurperiode ten plattelande. Wie straks, als het weer vrede is, de laatste Ammerlandsche Bargfrär wil zien, hij ga naar het idyllische badplaatsje Zwischenahn, gelegen aan den Zuidelijken oever van Oldenburgs mooiste meer en hij bezoeke er de gereconstrueerde Bergfried, afkomstig van Hofts hoeve uit Aschhausen.
Door Heinrich Sandstede, den geestelijken vader van dit intiem en tot in de kleinste bijzonderheden historiegetrouw plattelandsmuseum, is ter plaatse echter nog meer bewaard, dat onrustige dagen te binnen roept. Daar is vooreerst de met struikgewas-eikenhakhout, berken, elzen en hulst-begroeide aardwal, die een groot gedeelte omsluit van het uitgestrekte Ammerlandsche erf met zijn spiker en bleekhut, bakoven en timmerkamer, Immenschelf en Plantenstär, Krudhoff en Holzhoff. De toegang bij de oprijlaan wordt gevormd door een op zware granietkeien rustende „Rollbaum". De reusachtige zwerfkeien, die den weg markeeren, worden ook hier en daar binnen onze grenzen bij voormalige poortingangen aangetroffen. Daar ze wit gekalkt zijn, bewijzen ze vooral in het donker goede diensten.

De eekwal met de zware Scandinavische zwerfkeien en de tolboom bij het Ammerlandsche Heimatmuseum (Oldenburg).

Wie een dorpje wil opzoeken, dat als voornaamste karakteristiek geheele omwallingen van zware zwerfkeien bezit, vindt ergens in de Noordelijke Lüneburgerheide een ideaal oord, een echte boerenvesting. Dit typische plaatsje is gelegen in een vriendelijk dal aan den grooten straatweg van Tostedt naar Harburg en draagt den zeer toepasselijken naam van „Steinbeck" met eere. Bij den uitgang van de bebouwde kom, van Harburg komende, vindt men rechts op de tegenwoordige hoeve van Rengstorff een geweldig grafmonument, algemeen vereerd als het „Hünenschlosz". Wij zijn daar in het land der Hünebedden. Het voornaamste praehistorische graf is daar in den omtrek wel het zwerfsteen-monument in het Klecker-wald, maar ook het Rengstorfsche hunebed mag er zijn en wordt trouw bewaakt door wachters van waarlijk indrukkende afmetingen. Ofschoon we in het huidige gedenkteeken slechts een rest hebben te zien van het oorspronkelijke hunenslot, zoo zijn toch nog een negental blokken van belangrijken omvang aanwezig. Het grootste staat vlak bij de hoeve en is boven de aarde 2.40 M. hoog, 2 Meter breed en 1 Meter dik, de grootste steen aan de chaussée meet bij een hoogte van 1.60 M. een breedte van 1.90 M. Daarnaast ligt een groote platte steen, die ongetwijfeld een deksteen van een grafgewelf is en een middellijn van 1.84 Meter bezit. Zonder twijfel bevat deze historische grond nog vele zwerfkeien, die licht kunnen brengen in het sagen-omsponnen verleden van dit eenzame lang vergeten heideplaatsje. De spraakmakende gemeente heeft vol ontzag het grootste hunebed aangewezen als het graf van Arminius, den bevrijder van Duitschland, den held, die de Romeinen uit Germanië verdreef. Maar de zucht naar een griezelige romantiek, welke het heidevolk overal eigen is, verwierp deze op de historie gegronde overtuiging, sprak van een gouden wieg, welke diep onder de aarde bewaakt werd door satan in hoogst eigen persoon. Van archeologische beteekenis is ook, dat in de naaste omgeving nog 8 groote hunebedden werden aangetroffen. Maar de meeste zijn reeds geopend en tot ruïnes geworden, de steenen kunt ge terugvinden als hoekposten der wallen of als vonders over de snelstroomende beekjes. Het groote Hünenschlosz, dat een hinderpaal bood aan de Bremer Chaussée werd op last van Keizer Napoleon I vernield; de nog altijd indrukwekkende rest vormt nu de attractie van de hoeve Rengstorff. De dranietkeien werden stukgeslagen en zijn gedeeltelijk gebruikt voor plaveisel, gedeeltelijk voor hoeve-omwallingen, die maken dat „Stein"beck één groot „Steingarten" gelijkt. De strategische beteekenis van die omheiningen is natuurlijk in den loop der tijden geheel verloren gegaan, maar in het leven van den boer, ook in zijn primitief volksgeloof, hebben ze een blijvende plaats ingenomen. Zoo ging bijv. in Westfahlen de huisvader met zijn geheele gezin bij den komst van de eerste zwaluw naar de poort of den waldoorgang om deze te begroeten, waarna alle deuren van schuren, stallen, schoppen en kamers werden opengezet om de welkome gasten zooveel mogelijk gelegenheid te geven tot het zoeken van nestplaatsen.
Doch laten we terugkeeren tot de „heemschut" ten platte lande.
Het woord Bargfrär, dat de Ammerlandsche boerenvesting aanduidt, is er een van vreemden klank, maar vinden we terug in de benamingen, welke de Scandinaviërs hebben gegeven aan hun voor verdediging ingerichte merkwaardige schuren.
Ginds in het vriendelijke land van de „lüttje deerns en Ammersche jongs", wandelend door de boschjes aan het meer bij Dreibergen, gingen mijn gedachten ver, ver weg,

ze zweefden over de onstuimige wateren der Noordzee, langs Denemarkens vlakke kusten, ze brachten mij over kale rotsen en door bloemige dalen in het centrum van Zweden, op het hooge bosch- en merenplateau van het openluchtmuseum Skansen in Stockholms wonderschoone Djurgarden.

Daar heeft men onder geestdriftige leiding van Arthur Hazelius een terrein gereserveerd voor het Zweedsche plattelandsleven uit den goeden ouden tijd, daar kunt ge van hoeve tot hoeve voortgaande een blik slaan in de merkwaardige evolutie van het Zweedsche boerenhuis, zooals dat zich gevormd heeft uit de slechts op beschutting berekende tenthut der Lappen.

En men heeft daarbij begrepen, dat een volksmuseum, als het gebouwenpark Skansen, niet alleen een totale uitrusting eischte van pronk-, huis- en slaapkamers, maar tevens riep om een aankleeding der naaste omgeving, die toch met haar schuren en stallen, haar put- en brouwhuis, bleekveldje, bloemenhofje en ganzenhok één geheel vormt met de hoofdgebouwen.

Aan den ernstigen opzet van die voorbeeldige stichting, welke ten doel heeft den bezoeker boeiend te verhalen van al het wonderbare, dat nu reeds, slechts een menschenleeftijd na het verdwijnen, als uit een voorwereld gaat gelijken, danken wij nu ook het beschermde bezit van een aantal der merkwaardigste Scandinavische „boerenvestingen".

Want zoo mogen inderdaad de Fatbur van Björvick, de Vastveitloftet, de architectonisch zoo merkwaardige Stabur uit Berdal in het openluchtmuseum Bygdö en de Virserumsboden op Skansen genoemd worden. Het waren alle op verdediging berekende gebouwtjes, die in de geschiedenis van Zweden en Noorwegen een rol gespeeld hebben en meer dan eens betrokken werden in de romantische daden van Zwedens vrijheidsheld Gustaaf Wasa.

De oervorm van een schuur, „bod", „bu" of „bur" geheeten, welke hier en daar nog in afgelegen provincies aangetroffen wordt, bestaat uit een klein rechthoekig gebouwtje, opgetrokken uit half om half over elkaar gekeepte ruwbehouwen boomstammen. Daar het dak en de zijwanden aan de gevelzijde, waar de ingang aanwezig is, vooruitspringen en zoo een „svale" vormen, is bouw en grondplan van de oorspronkelijke hut zeer naverwant aan het Stekarhus van den Scandinavischen Fäbodvall. Alleen in dakbedekking onderscheidt zich de bod (denk hierbij ook aan het Duitsche Bude) van het woonverblijf der Sennen. Rust het dak van het laatste op enkele balken, waarover de bedekking („takved") ligt, is boven de rookgatopening een afdakje geconstrueerd dat sneeuw en regen verhindert binnen te dringen, de schuur mist beide, vertoont het zeer algemeene zodendak, dat in het vroege voorjaar zich tooit met de weelde van de kleurige Meiflora uit het Scandinavische Noorden.

Dit primitieve schuurtype, dat alleen voor berging van voorraad, meel, vleesch enz. diende, wordt heden nog in afwijkenden vorm in vele streken van Dalarne, Jämtland en Härjedalen aangetroffen. De voorhal wordt daar afgedekt door een klein afzonderlijk lessenaardakje. Boven den ingang van het op Skansen aanwezige exemplaar staat het jaartal 1595 en dit is het vroegste vermelde jaar van alle op Skansen aanwezige gebouwen, al is het vrij zeker vast te stellen, dat men verscheidene typen nog hoogere ouderdomsbrieven mag toekennen.

Terwijl de woonhuizen steeds dadelijk op den grond staan, is zulks niet het geval met de voorraad- en verdedigingschuren. Reeds de tijdelijke schuurtjes, waarin de Lappen hun kostbaarheden, netten, kaas en melk opborgen, de „njälla", staan op paaltjes met de bedoeling muizen en ratten verre te houden. Men vindt op Skansen daarvan een voorbeeld uit een herfststation in Gellivare, Lule Lappmark. In den geheelen Scandinavischen schurenbouw neemt de constructie van platte, half over elkaar gekeepte balken een gewichtige plaats in.

(Wordt vervolgd.)

INGEZONDEN.

CONTRIBUTIE NAAR DRAAGKRACHT.

Les idées marchent"; 't gaat altijd wel langzaam, maar tegen te houden is het marcheeren niet (zelfs niet in Rusland) ook niet ten aanzien van het beginsel eener contributie naar draagkracht voor de leden der M.B.V.A. Hoeveel bezwaren daartegen zijn aangevoerd, en, om tot eene gemakkelijke en billijke toepassing te komen ook bestaan; het beginsel laat zich daaraan niet gelegen liggen, en treedt gedurig weder op nieuw naar voren.

Dit is ook geen wonder, de gebeurtenissen drijven er van zelf toe. Bij eene vakvereeniging, als de M.B.V.A. geworden is, behoort een strijdkas en dat is een ander ding dan de kas eener vereeniging als de M. v. B. vroeger was. De leden der vakvereeniging moeten zich vertrouwd maken met het denkbeeld, dat ze niet enkel maar moeten betalen, precies zooveel als zij in waarde terug ontvangen in hun weekblad, maar veel en veel meer voor den vakstrijd, voor propaganda, voor organisatie voor de honderd en zooveel dingen die noodig zijn om werkelijk het programma in art. 1 en 2 der statuten van de M. B. V. A. neergelegd, tot uitvoering te kunnen brengen.

De vrijwillig daartoe ter beschikking van de Vereeniging gestelde arbeidskrachten van bestuurs- en andere leden, brengen uitgaven mede, die onvermijdelijk zijn om die arbeid ook doel te doen treffen, en aan die uitgaven moet de Vereeniging het hoofd kunnen bieden.

Het mag nog niet voorkomen, dat de kas der M.B.V.A. om de zoo of zooveel tijd een beroep moet doen op vrijwillige bijdragen van de leden, dat schept verkeerde verhoudingen. De Vereeniging mag niet afhankelijk zijn van de goedgeefsheid der leden en allerminst van die van enkelen hunner die bij tijd en wijle gemakkelijk en ruim kunnen geven. Dat deprecieert de Vereeniging als zoodanig en als vakvereeniging dubbel.

Er zal dan moeten worden uitgezien naar middelen om de kas der M. B. V. A. grootere weerstand te verzekeren en, waar de draagkracht der leden uit den aard der zaak (anders dan bij eene werklieden-vakvereeniging) zeer verschillend is, en het niet waarschijnlijk is, dat de minder draagkrachtigen de werkelijk noodige doorsnede-contributie kunnen betalen, blijft er niet anders over dan *contributieheffing naar draagkracht.*

De tijdgeest wijst in die richting, de feiten en omstandigheden vorderen het, en het sluiten van de oogen daarvoor is verkeerde politiek. Geen bezwaren aan de toepassing van het stelsel verbonden, mogen langer het aanvaarden van het beginsel tegenhouden.

Er moet gezocht worden naar middelen om eene eenvoudige en billijke toepassing van het beginsel mogelijk te maken.

Reeds van twee zijden werd in het B. W. een systeem daarvoor ontwikkeld. Het eerste eenigen tijd geleden door den heer Kruisweg en nu in het vorige nummer van het B. W. een tweede door den heer Wegerif Dat van den heer Kruisweg lijkt mij aannemelijker dan dat van den heer Wegerif.

Het ligt echter niet in mijne bedoeling de beide stelsels te analiseeren, omdat het mij voorkomt dat het vraagstuk bij uitstek geschikt is om op het werkprogramma der M. B. V. A. geplaatst en in handen eener speciale commissie gesteld te worden, doch ik zou willen wijzen op de onjuistheid van den grondslag waarop de heer Wegerif zijn stelsel bouwt, omdat daarbij geen rekening gehouden wordt met de draagkracht der leden.

Het bedrag toch dat door een architect ver-aanbesteed wordt, is geen maatstaf voor zijn inkomen en daarmede samenhangende draagkracht. Een zelfde bedrag verbouwd aan stadhuizen, schouwburgen, landhuizen fabrieken of arbeiderswoningen, geeft in die verschillende gevallen ook zeer verschillende inkomsten. Soms loopen aanbestedingen over meer dan één jaar, en ambtenaar-architecten besteden soms in het eene jaar voor miljoenen meer dan in het andere zonder dat hun salaris daardoor verandert [1]).

Bovendien genieten architecten vaak inkomsten, uit anderen hoofde dan uit hun bouwwerken, b. v. als leeraren aan kunstinstellingen, examinator, arbiter, voor gerechtelijke en andere taxatieën, voor literairen arbeid enz. enz. enz., die bij sommige een niet onbelangrijk deel voor hun inkomen vormen, om van inkomsten uit bezit niet te spreken.

Velen zijn zeer draagkrachtig, doch hebben geen of weinig praktijk, bij anderen is niet altijd de draagkracht evenredig aan den omvang van de praktijk.

Waarom zullen wij niet profiteeren van de gegevens, die de wetgever omtrent de draagkracht onzer leden heeft verzameld en die hij gebruikt voor de heffing der inkomsten belasting? zij het dan ook dat de leden zich *daarnaar* zelve in klassen rangschikken als bij het systeem Kruisweg wordt voorgesteld.

Doch laat ik niet vooruitloopen op den weg, die mogelijk betreden zal moeten worden, doch de wensch uitspreken, dat nu eens dat gewichtige vraagstuk onder de oogen worde gezien en tot eene oplossing worde gebracht.

Rotterdam 25 Maart 1917. C. N. VAN GOOR.

[1]) De heer Wegerif gaf in zijn artikel een andere wijze van contributiebetaling voor ambtenaren dan voor architecten, zoodat deze opmerking van den heer v. G. niet geheel juist is. Red.

IETS OVER DE VOORSTELLEN DER AMSTERDAMSCHE SCHOONHEIDSCOMMISSIE.

Mijnheer de Redacteur!

Nu in de laatste Algem. Vergadering van de Maatschappij, Vakvereeniging van Nederlandsche Architecten, opnieuw is uitgesproken, dat het Bouwkundig Weekblad het blad is en moet zijn, waarin de architecten zich uitspreken, neem ik beleefd de vrijheid eenige ruimte te vragen voor hetgeen in mij opkwam bij het lezen van nummer 9, d.d. 3 Maart, over het bericht van de Schoonheidscommissie voor Amsterdam, aan het Bestuur van de M. B. V. A.

Daarin lees ik, dat genoemde Schoonheidscommissie aan B. en W. van Amsterdam verzocht heeft te willen bevorderen, dat haar reglement in dier voege worde gewijzigd, dat zij daaraan de bevoegdheid kan ontleenen tot het toepassen van een nieuwe werkmethode. De methode komt volgens U in hoofdzaak hierop neer, dat de commissie, zoodra haar uit een ingediend ontwerp, de onbevoegdheid van den ontwerper blijkt, aan den *bouwheer* een zestal, naar haar meening *bevoegde* ontwerpers zal opgeven, waaruit deze *verplicht* zal zijn een keuze te doen ter verkrijging van een nieuw ontwerp.

De bedoeling is, dit zestal voortdurend met nieuwe krachten aan te vullen, en daarvoor niet te kiezen de gevestigde architecten, doch *jonge bouwkundigen*, die tot dusver nog niet in de gelegenheid waren zelfstandig op te treden, doch bij de Commissie als *artistiek begaafden* bekend zijn.

Het Bestuur van de M. B.V. A. zegt, „dat ze met eenige bevreemding van 't bovenstaande heeft kennis genomen", en neemt het even op voor den bevoegden, ervaren bouwmeester, wiens ontwerpen bij de nieuw gedachte werkmethode van genoemde Schoonheidscommissie zouden buitengesloten worden.

Mijnheer de Redacteur, het voorstel van die Schoonheids-Commissie wekte bij mij niet eenige bevreemding op, maar wel zeer groote verwondering.

Ik vraag me af, hoe is het mogelijk, dat die commissie, die toch zeker wel uit ervaren en wijze mannen zal bestaan, een dergelijke werkmethode heeft kunnen uitdenken. Heeft die Commissie nu in het geheel niet gedacht, niet alleen aan de rechten van den bouwheer, maar ook aan zijn belangen, om nu maar te zwijgen van ons vrije Hollandsche karakter, dat in een zoo belangrijke aangelegenheid, zich maar zoo iemand van bovenaf zal laten voorschrijven?

Me dunkt, een bouwheer, die z'n gedachte laat gaan, aan welken architect hij zijn bouwwerk zal opdragen, staat gelijk, en heeft dezelfde rechten als hij, die voor een

rechtszaak zich een advocaat, of voor een zieke, zich een dokter kiest.
Zoo ongerijmd het is, te kunnen denken, dat vrije personen, die het willen en kunnen betalen, zich een advocaat of dokter laten aanwijzen, (opdringen), evenzoo ongerijmd is het, te kunnen onderstellen dat zich een bouwheer laat voorschrijven: „uit dat zestal hebt ge Uwen architect te kiezen."
Wat is eigenlijk een architect voor den bouwheer? Naar mijn meening moet hij geheel den vertrouwensman zijn. Zeker, hij moet artistiek begaafd zijn, maar daarmee is toch niet alles gezegd! Hoewel zeer zeker hoog moet worden aangeslagen, dat hij die zich architect durft noemen, een persoon is met artistiek gevoel, die zal trachten zóó te ontwerpen en te bouwen, dat zijn bouwwerk een mooi geheel vormt, en past in de omgeving, kan ik me toch echt goed indenken, dat de bouwheer daaraan veel waarde hecht, maar nog meer daaraan, dat het gebouw, dat hij wil stichten, practisch en degelijk zij.
Of is het zoo'n peulschilletje om aan de verschillende eischen, die aan een bepaald gebouw soms met recht moeten gesteld worden, te voldoen? Wat al verschil in de bouwwerken zelve! Zouden aan die jonge artistiek begaafde architecten, maar zoo met goed vertrouwen, belangrijke bouwwerken kunnen worden toevertrouwd? Me dunkt, het is een bouwheer niet ten kwade te duiden, dat hij voor een belangrijk bouwwerk een keuze doet uit de architecten, die getoond hebben dergelijk werk met succes te kunnen tot stand brengen, en die tevens in staat zijn, de bouwsom te houden binnen de perken door den bouwheer gesteld. De bouwheer is toch niet alleen geholpen, wanneer zijn architect de schoonheidseischen van den bouw beheerscht, maar wenscht ook, dat hij met vaste hand al hetgeen met den bouw in verband staat weet te leiden. Vooral in onzen tijd, wat al belangrijke vraagstukken komen aan de orde! De juiste verwarming, verlichting, de aanleg van het sanitaire deel; met alles moet oordeelkundig rekening worden gehouden.
Bij al deze onderdeelen behoort m.i. de architect de leiding te hebben en moet hij bekwaam zijn te zorgen dat deze veelal zoo belangrijke onderdeelen meewerken om den geheelen bouw zoo volmaakt mogelijk te doen zijn, en de bouwheer daarvoor betaalt de werkelijke kosten + een billijke winst.
Op grond van het bovenstaande, meen ik te hebben hebben aangetoond, dat de Amsterdamsche Schoonheidscommissie, met de door haar voorgestelde werkmethode geheel den verkeerden weg inslaat. Wanneer Schoonheidscommissies het recht en de macht zouden kunnen krijgen bepaalde architecten op den voorgrond te stellen, dan lijkt mij het gewenscht, dat de architecten vakvereenigingen, het instellen van dergelijke commissies tegen gaan, en dat ze, waar zulke commissiën reeds bestaan, haar invloed aanwenden, dat die commissiën nooit een macht krijgen als de Amsterdamsche commissie meende te mogen vragen.
De vrije eerlijke concurrentie onder de architecten moet blijven. Laten zij, die geroepen zijn ons volk ontwikkeling bij te brengen, trachten van begin af, de schoonheidsbegrippen, te doen onderwijzen.
Dan zal worden verkregen, dat in 't algemeen meer naar ware schoonheid zal worden gestreefd, wat voorzeker aan de bouwkunst en hare beoefenaren ten goede zal komen.
Zwolle, 26 Maart 1917.

M. WEGERINK,
Architectlid M.B.V.A.

Aan de Redactie van het Bouwkundig Weekblad, Marnixstraat 402, Amsterdam.

M. de R.

Een in het artikel „Heemschut of hoeveverdediging", te lezen in het jongste nummer van het Bouwkundig Weekblad voorkomende zinsnede, luidende „die gewetenlooze antiquairs en op winstbejag uitzijnde schacherende zonen Israëls beraamden op zijn hoeve en goed" gevloeid uit de in venijn gedoopte pen des Heeren D. J. van der Ven, doet mij op mijn beurt naar de pen grijpen.
Niet om het Joodsche volk te verdedigen tegen een aanval, die den schrijver zelve ontsiert, omdat het wijst op een tekort in diens menschen- en wereld kennis, en ook niet om een woord van verontschuldiging en misschien van hulde aan het Joodsche volk van dezen uit te lokken, omdat ik mij voor oogen houd een oude Joodsche spreuk waarvan de vertaling luidt: „De menschen zeggen tot de bij: ik ben niet gediend van uw honig en ook niet van uw angel."
Mijn woord van critiek richt zich in de eerste plaats tegen U, geachte Redactie, die een zinsnede liet passeeren, die wegens het blad waarin hij voorkomt allicht op de verschillende lezers een verkeerden indruk omtrent eigenschappen van het Joodsche volk zou wekken. Dit kan niet in Uwe bedoeling liggen, omdat de ervaringen die Gij bij voorbeeld van het bouwvak hebt, zeker ook U tot de wetenschap heeft doen komen, dat het schacheren nu niet een specifiek Joodsche eigenschap is. Hoogachtend

Uw dw.
E. M. ROOD,
Architect, lid M. B. V. A.

Zooals de Redactie het gewraakte zinsdeel leest, heeft de heer D. J. van der Ven hiermede niet willen zeggen. „dat het schacheren een specifiek Joodsche eigenschap is"; hij beweert alleen, dat de soort van handel als in het artikel bedoeld, voor een groot gedeelte in handen is van antiquairs (dus ook niet-Joodsche) en Zonen Israëls.
Deze uitlating bewijst dus allerminst, dat door andere niet-Joodsche „Zonen" niet geschacherd wordt en kan den oordeelkundigen lezer geen verkeerden indruk geven omtrent de eigenschappen van het Joodsche volk.
Bij het keuren van bedoeld artikel heeft de redactie dan ook van het venijn, dat volgens de meening van den heer Rood, bloeide uit des schrijvers pen, niets gemerkt en zij kan, na lezing van bovenstaand „ingezonden" ook thans nog geen gift ontdekken.
Intusschen blijft het geheele artikel, dus ook bedoelde zinsnede voor rekening van den schrijver. R.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD

ORGAAN VAN DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST M.B.V.A. VAKVEREENIGING VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN

Commissie van Redactie: J. GRATAMA, C. J. KRUISWEG en J. B. VAN LOGHEM
Redacteur: J. WESSELIUS
Bureau van Redactie: Marnixstraat 402. Amsterdam.
Uitgevers en Bureau van Adminstratie: MOUTON & Co., Herderstraat 5, 's-Gravenhage.

ABONNEMENTSPRIJS: voor Nederl. fr. p. p. *f* 7.50 's jaars, voor Indië en Buitenl. (bij vooruitbet. *f* 9.50. Afz. Nos *f* 0.15. fr. p.p. *f* 0.16 — ADVERTENTIËN: v. 1—5 regels *f* 1.—, elke regel meer *f* 0.20. Groote letters naar plaatsruimte. Aankond. van aanbestedingen *f* 0.15. Abonn. van advert. tegen belangrijk verm. prijzen.

38STE JAARGANG. = 7 APRIL 1917. = No. 14.

INHOUD: OFFICIEEL GEDEELTE. Nieuwe leden. — Verkiezing van twee Bestuursleden der M.B.V.A. — Aanvoer en distributie van bouwmaterialen. — Adres Ministerie. — Adres aan den Raad der Gemeente Schoten. — Nationale Woningraad. — Ingezonden. — Prijsvraag Credietbank Groningen. — Prijsvraag Rijks-Academie van Beeldende Kunsten. — BOUWKUNDIG GEDEELTE. De overeenkomst tusschen bouwheer en architect, door I. van Creveld. — Heemschut of hoeveverdediging, door J. van der Ven. — Rectificatie. — Met een losse plaat.

OFFICIEEL GEDEELTE.

Nieuwe Leden.

Overeenkomstig het uitgebracht advies der Commissie van Onderzoek zijn door het Bestuur der M. B. V. A. de volgende heeren tot lid der Maatschappij aangenomen:

G. J. Veenstra,	Architect	te Leeuwarden.
W. A. Lensvelt,	„	„ 's Gravenhage.
G. J. Postel,	„	„ Lochem.
M. Sirag,	„	„ Utrecht.
J. Molenaar,	„	„ Amsterdam.

Verkiezing van twee Bestuursleden der M.B.V.A

Binnen den wettelijk gestelden termijn zijn de volgende candidaatstellingen ingekomen bij het bureau der M.B.V.A.

Candidaat gesteld de heeren:
C. B. POSTHUMUS MEYJES, Architect te Amsterdam.
D. F. SLOTHOUWER B. I. Architect te Amsterdam.

Candidaat gesteld door de leden:

B. v. BILDERBEEK,	H. BLETZ,	P. VAN DEN BERG.
H. BONDA,	C. J. KRUISWEG,	ALB. W. VAN ROOD,
B. J. OUËNDAG,	G. STAPENSEA,	P. A. TIMMERS,
H. VAN DER VIJGH,	W. DE VRIND JR.	

Candidaat gesteld de heeren:
C. J. KRUISWEG, Architect te Bussum.
D. F. SLOTHOUWER B. I. Architect te Amsterdam.

Candidaat gesteld door de leden:

H. J. DAMMERMAN Jr.	JOH. G. ROBBERS.
Jb. C. v. DORSSER.	E. F. EHNLE.
W. G. EBERSON.	H. Th. TEEUWISSE.
J. J. GORT Jr.	G. C. BREMER.
A. BROESE v. GROENOU.	S. DE CLERCQ.

Candidaat gesteld de heeren:
A. H. WEGERIF HZN., Architect te Apeldoorn.
D. F. SLOTHOUWER, B. I. Architect te Amsterdam.
Candidaat gesteld door de plaatselijke Commissie der M.B.V.A. te Rotterdam.

DE LIJST DER DEFINITIEVE CANDIDATEN, zal worden gepubliceerd in het Weekblad van Zaterdag 14 April a.s.
Op laatst genoemden datum zal den leden tevens een stembiljet worden toegezonden, welk biljet uiterlijk Woensdag 25 April a.s. in behoorlijk gesloten omslag moet worden ingeleverd bij den Algemeen Secretaris der M.B.V.A. Marnixstraat 402, Amsterdam.

DE UITSLAG DER STEMMING zal worden gepubliceerd in het Weekblad van Zaterdag 28 April a.s.

De heer Posthumus Meyjes heeft bericht, dat hij geen candidaat wenscht te zijn voor lid van het Bestuur der M. B. V. A.

Aanvoer en distributie van bouwmaterialen,

Op initiatief van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, Vakvereeniging van Ned. Architecten, werd in den aanvang van deze week een bijeenkomst over bovenstaand onderwerp bijeengeroepen, welke op 30 Maart te Amsterdam werd gehouden. Tegenwoordig waren voor den Woningraad de heeren H. P. J. Bloemers en Mr. M. J. A. Moltzer, voor den Nederlandschen Aannemersbond de heeren J. N. Hendrix en W. de Vlugt, voor de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst de heeren S. de Clercq en C. J. Kruisweg.
Een der leden dier Maatschappij gaf een algemeene uiteenzetting van het doel van deze samenkomst nl. te trachten de haast onoverkomelijke moeilijkheden, die op het gebied der bouwbedrijven zich sinds eenigen tijd voordoen, onder de oogen te zien en zoo mogelijk te verminderen.
Daarover werd levendig van gedachten gewisseld, waarbij iedere partij haar speciale inzichten naar voren bracht:
dat nl. de architecten voor zoover zij dit niet reeds deden, zoowel de inhoud van bestek en teekeningen, als de volledige uitwerking daarvan, zooveel mogelijk zullen aanpassen aan de huidige omstandigheden;
dat de aannemers zich zooveel doenlijk zullen inspannen, mede te werken tot het slagen van bestedingen door het stellen van aannemelijke voorwaarden; waarbij het van zelf spreekt, dat die, welke op dekking bij prijsverhoogingen betrekking hebben, niet kunnen worden gemist;
dat zij, die de werken te gunnen hebben, in het algemeen belang zullen inzien, dat indien niet bij plannen en besteding met de tijdsomstandigheden wordt rekening gehouden, niet verwacht mag worden, dat de geldelijke risico's door anderen, dan zijzelve (event. gesteund van overheidswege) kunnen worden gedragen.
Algemeen werd gewaardeerd, dat inmiddels de Regeering een Rijks-Commissie inzake den aanvoer en de distributie van bouwmaterialen, met uitzondering van ijzer, staal en hout had in het leven geroepen.

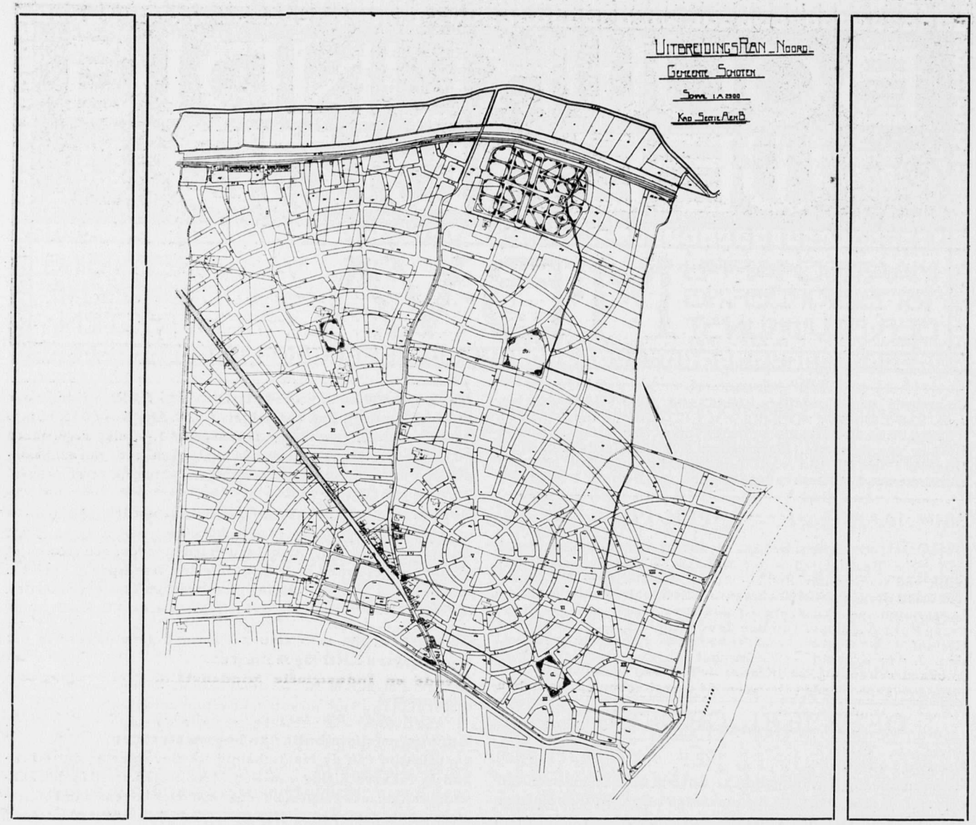

Men vroeg zich echter af, of het verwacht kon worden, dat deze Commissie de hoofdbezwaren op dit terrein zou kunnen ondervangen. Doch, hoe men daarover ook moge denken, de bijeenkomst was eenstemming van oordeel, dat tot de meest noodzakelijke werkzaamheden van de Rijks-Commissie zou hebben te behooren:

a. het inventariseeren der bestaande voorraden en het oordeelkundig distribueeren daarvan,

b. het in het leven roepen van nieuwe productie en het prikkelen van de werkzaamheid van bestaande industrieënop bouwgebied,

c. het bevorderen van den aanvoer uit het buitenland van ontbrekende materialen,

Indien het onverhoopt de Rijks-Commissie niet mocht gelukken in deze principieele oorzaken van den huidigen noodtoestand te voorzien, dan zou, volgens het oordeel van deze vergadering, een groote bouwstagnatie zijn te vreezen, met daarmede gepaard gaande werkeloosheid in de bouwvakken, en bovendien een woningnood in alle lagen der bevolking kunnen ontstaan.

De aanwezigen ter bijeenkomst besloten diligent te blijven en zich eventueel te wenden tot de Rijkscommissie, indien zich daartoe termen mochten voordoen.

Als gevolg van bovenstaande bespreking werd aan den Minister van Landbouw, Nijverheid en Handel onderstaand adres gericht:

„De Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, Vakvereeniging van Nederlandsche Architecten, te Amsterdam, Marnixstraat 402, nam de vrijheid zich heden met een telegram tot Uwe Excellentie te wenden van den navolgenden inhoud:

„De Maatschappij voornoemd heeft de instelling van een Rijks-
„commissie inzake den aanvoer en de distributie van bouw-
„materialen, met uitzondering van ijzer, staal en hout, bij Kon.
„besl. van 23 Maart jl. met de grootste instemming gelezen".
„Tot haar spijt echter mist zij in die Rijks-commissie een archi-
„tect, die haars inziens, daarbij noode kan worden gemist,
„en verzoekt daarom Uwe Excellentie dringend alsnog, door
„benoeming van een particulier architect, tot aanvulling dezer
„commissie te willen overgaan.

Ter nadere verklaring acht zij zich genoopt Uwe Excellentie de motiveering daarvan te doen toekomen.

De samenstelling van bovenbedoelde Rijks-commissie toont naast een groot aantal fabrikanten van en handelaren in bouwmaterialen, alsmede een aannemer, slechts één civiel-ingenieur, vertegenwoordigende de *directies* waaronder bouwwerken tot stand komen.

Zonder deze keuze ook maar eenigszins te willen désavoueeren wil het de M.B.V.A. voorkomen, dat door één *civiel-ingenieur* niet worden vertegenwoordigd de *architecten* — welke de directie voeren op het gebied van den woningbouw in den meest uitgebreiden zin des woords.

De nu benoemde leden zullen de eersten zijn te erkennen, dat de burgerlijke bouwkunst, te weten de bouw zoowel van particulieren als gemeenten en derg. (en speciaal die der volkshuisvesting) steeds worden geleid door particuliere architecten, welke dus een direct belang hebben bij de totstandkoming van maatregelen omtrent aanvoer en distributie van bouwmaterialen. Het is daarom, dat namens de Maatschappij voornoemd, de ondergeteekende Uwe Excellentie met aandrang verzoekt het daarheen te willen leiden, dat alsnog een particulier architect in bedoelde Commissie wordt benoemd.

'twelk doende,

S. DE CLERCQ, *Voorz. M.B.V.A.*

Uitbreidingsplan Gemeente Schoten.

Door het Bestuur der M.B.V.A. werd aan den Raad der Gemeente Schoten onderstaand adres gericht.

Aan den Raad der Gemeente Schoten.

Geeft met verschuldigden eerbied te kennen het Bestuur der Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, Vakvereeniging van Nederlandsche Architecten te Amsterdam,

dat het met belangstelling heeft kennis genomen van het uitbreidingsplan Uwer Gemeente,

dat het dit uitbreidingsplan door een speciale commissie uit zijn midden heeft laten bestudeeren, waarna een conferentie met Uwen directeur van Gemeentewerken en Uwen secretaris plaats gevonden heeft.

Dat in deze conferentie voornamelijk naar voren zijn gebracht de nieuwere gezichtspunten omtrent stedenbouw, die een geheel ander inzicht in het vraagstuk der uitbreidingsplannen hebben gebracht,

dat bij die besprekingen gebleken is, dat Uw directeur der Gemeentewerken de geopperde bezwaren in het uitbreidingsplan op verschillende punten zou kunnen aanvaarden, welke punten in hoofdzaak bestaan in de volgende onderdeelen:

a. Het te ver en te gedetailleerd vastleggen van alle wegen over een zoo uitgebreid terrein als door U bij het uitbreidingsplan betrokken, vooral in dezen tijd, waarin de woningbouw zich op geheel andere wijze gaat ontwikkelen, is een groot bezwaar voor de gezonde ontwikkeling der nieuwe begrippen.

b. De groote prijsstijging, die ook in den toekomst voor een deel zal bestendigd blijven, maakt het noodzakelijk, dat de bouwblokken eenvoudig, en liefst in hoofdzaak rechthoekig moeten geprojecteerd worden, hetgeen de meest economische bebouwingswijze mogelijk maakt.

c. Bovendien meende de Commissie, dat het in Uw uitbreidingsplan geprojecteerde stervormige gedeelte, waar hoogst waarschijnlijk een lage en eenvoudige bebouwing te verwachten is, moeilijk zelfs aan bescheiden aesthetische eischen zal voldoen.

Het Bestuur hoopt, dat een en ander Uwen Raad aanleiding moge geven, de uitbreidingsplannen nog eens door Uwen directeur te doen bestudeeren, om zoodoende tot een ander plan te geraken, waarbij ook meer met de natuurlijke verkaveling der terreinen rekening te houden zou zijn.

Nationale Woningraad.

Door den Nationalen Woningraad werd onderstaand adres verzonden.

Aan Hunne Excellenties de Ministers van
Binnenlandsche Zaken en Financiën.
te 's Gravenhage.

Zooals Uwe Excellenties bekend is, is tengevolge van de stijging der bouwprijzen de woningbouw voor een groot deel stilgelegd. Met erkentelijkheid hebben wij kennis genomen van de maatregelen, die de Regeering ten behoeve van de woningbouwvereenigingen heeft willen treffen, waardoor naar wij hopen, een aantal dezer in staat zullen zijn haar werk wederom ter hand te nemen.

Evenwel blijft krachtens de thans heerschende praktijk het werk der toegelaten woningbouwvereenigingen beperkt tot den bouw van woningen voor arbeiders of daarmede gelijk te stellen personen.

In de huidige omstandigheden worden echter breedere lagen der maatschappij, dan alleen de arbeidende klassen door de woningschaarschte getroffen. Wij denken daarbij vooral aan lagere ambtenaren, kantoorbedienden, onderwijzers, onderofficieren en andere.

De vraag doet zich dan ook voor — nog in sterkere mate dan voor den oorlog — of de Regeering geen termen zoude kunnen vinden om ook zoodanige woningbouwvereenigingen, als uitsluitend werkzaam in het belang van de verbetering der volkshuisvesting toe te laten, welke woningen stichten die een hoogere huur moeten opbrengen dan die voor arbeiders bestemd, alsmede om de bestaande bouwvereenigingen, welke zich tot nog toe bezig hielden met den bouw van arbeiderswoningen, in staat te stellen eveneens met Rijksgeld woningen als bovenbedoeld, te bouwen. Zoo doende zouden deze vereenigingen niet alleen in de gelegenheid zijn Rijksvoorschotten te ontvangen, maar tevens van de bijzondere bijdragen kunnen profiteeren, welke de Regeering bereid is te verstrekken.

Waar de woningnood ook voor deze categorieën steeds nijpender zal worden, indien geen bijzondere hulp wordt geboden, neemt het Bestuur van den Nationalen Woningraad de vrijheid Uwe Excellenties dringend te verzoeken wel te willen overwegen, of zij niet zouden willen bevorderen, dat de voor de verschillende gemeenten geldende huurgrenzen ruimer worden gesteld, zoodat ook door woningbouwvereenigingen in de behoefte aan woningen van het bovenbedoelde type kan worden voorzien.

Wij hopen ten zeerste, dat Uwe Excellenties op dit ons verzoek goedgunstig zouden willen beschikken.

Het Bestuur van den Nationalen Woningraad.

(w.g.) H. P. J. BLOEMERS, *Voorzitter.*
(w g.) M. J. A. MOLTZER, *Secretaris.*

Prijsvraag, uitgeschreven door de Nederlandsche Coöperatieve Centrale Middenstands Credietbank te Groningen, voor een ontwerp-teekening voor een vignet in twee kleuren.

PROGRAMMA.

Het Bestuur der Nederlandsche Coöperatieve Centrale Middenstands Credietbank te Groningen verlangt een ontwerp voor een vignet, dat zal dienen als kenmerk voor alle **„Handeldrijvende en Industrieële Middenstands-Vereenigingen in Nederland"**.

Het vignet moet dienen als brieven- en enveloppenhoofd of sluitzegel en zal daarom geschikt moeten zijn om gereproduceerd te worden in twee kleuren langs lithografischen of foto-lithografischen weg. Bovendien wordt voor een diepdrukstempel een teekening in ééne kleur gevraagd van hetzelfde ontwerp.

Geen der afmetingen van het vignet mag grooter zijn dan 6 cM. diameter.

De bekroonde ontwerpen worden het eigendom van bovengenoemde Bank, de andere worden teruggezonden aan de ontwerpers.

Het Bestuur van de Bank behoudt zich het recht voor de inzendingen tentoontestellen.

De eerste prijs zal *f* **150.—**, de tweede *f* **75.—** bedragen.

Wanneer het Bestuur een der niet bekroonde ontwerpen wil gebruiken wenscht het de vrijheid te hebben, dat te kunnen koopen voor *f* **40.—**.

De Jury is bevoegd om, indien naar haar oordeel geen der ingekomen ontwerpen voor den 1sten prijs in aanmerking komt, dezen in te houden en daarentegen eventueel 2 lagere prijzen, van hoogstens *f* **50.—** elk, toe te kennen.

De ontwerpen moeten goed vlak verpakt, opgezet op niet te groote cartons, vrachtvrij ingekomen zijn vóór of op **15 Juni 1917** aan het adres van den Secretaris, den heer R. Meinders te Groningen.

Zij moeten voorzien zijn van een motto en vergezeld van eene mededeeling van een correspondentie-adres, waarheen de terug te zenden ontwerpen verzonden kunnen worden, zoomede van eene gesloten enveloppe, waarop hetzelfde motto voorkomt, inhoudende opgave van naam, beroep en adres van den ontwerper.

De Jury, bestaande uit de heeren K. P. C. DE BAZEL te Bussum, D. DE VRIES LAM te Groningen en GEORG RUETER te Slotendijk, kan de voorwaarde tot kleine wijzigingen in het ontwerp voor de uitvoering verbinden aan het toekennen der prijzen.

PRIJSVRAAG RIJKS-ACADEMIE VAN BEELDENDE KUNSTEN.

INLICHTINGEN IV.

Vraag 47. In het Programma voor de prijsvraag van de Academie lees ik onder E geen ateliers voor de betrokken Professoren bij het architectuur teekenen, is dit juist?

Antwoord. U leest daar geen ateliers, maar wel onder a^1 een studievertrek voor de Professoren.

Vraag 48. Op bladzijde 18 van het programma lees ik „hierbij in acht te nemen de gewenschte groepsgewijze aansluiting der lokaliteiten, welke bij elkander hooren te liggen", graag zou ik van U een opgave hebben, welke lokalen bij elkander aan moeten sluiten en de groepen en welke lokalen bij elkander behooren te liggen.

Antwoord. De Jury meent deze vraag niet te moeten beantwoorden zóó gedétailleerd als dit door den inzender wordt verlangd. Waar toch de verschillende lokaliteiten-groepen onder A.—F. voldoende zijn omschreven, om daaruit te kunnen afleiden, welke lokalen uit den aard hunner bestemming bij elkaar behooren, daar moet toch wel de meest doelmatige rangschikking aan het practisch inzicht van den ontwerper kunnen worden overgelaten.

Vraag 49. Opheldering wordt gevraagd omtrent de onderstaande gevallen A. B. en D.

Geval A.: Pagina 16, **x*. Een atelier. . . . . zoo mogelijk tusschen a^1 en zaal *w*.

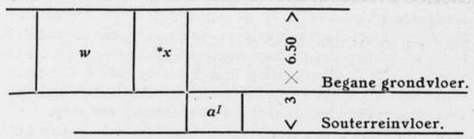

Antwoord. De vloer van *x* en a^1 ligt op gelijke hoogte, en gelijk met den grondslag van den tuin, zooals het programma aangeeft. De inzender verkeert ten onrechte in de veronderstelling, dat a^1 in het souterrein kan liggen: de in het programma genoemde lokalen die ter hoogte van den tuingrondslag moeten liggen, behooren tot de indeeling van den *beganegrond*-verdieping, ook al is daarvan de vloerhoogte niet gelijk. De door inzender gestelde andere gevallen berusten op hetzelfde misverstand, zoodat ten aanzien daarvan met bovenstaand antwoord op geval A. kan worden volstaan.

Ter nadere toelichting van het gebruik van bedoelde lokalen, kan het volgende geval worden gesteld: Een ontwerp (meermalen van een belangrijk gewicht) geboetseerd in *x*, is voltooid, en wordt vervoerd naar *z*. om te worden afgegoten. Het verkregen afgietsel gaat naar a^1 om in het ruwe in steen gehakt te worden (de steen is van buiten af in a^1 aangevoerd). Dan worden afgegoten ontwerp en daarnaar bewerkte steen beiden naar *x* overgebracht, waar de steen zijn laatste bewerking ontvangt, om vervolgens weer naar buiten vervoerd te worden en verder naar de plaats van bestemstemming.

In a^1 heeft dus de aanvoer, uitvoer en grootste bewerking van den steen plaats en is gedacht gelijkvloers met den tuin, en met *x* en *a*.

Vraag 50. Moeten de voordrachtzalen voor het publiek alle met amphitheater worden aangegeven? Zoo neen, hoeveel dan?

Antwoord. Van de vier voordrachtzalen voor het publiek kunnen twee met amphitheater ontworpen worden.

Vraag 51. Hoeveel personen ongeveer moeten op het amphitheater in elke zaal plaats kunnen nemen?

Antwoord. Het aantal beschikbare plaatsen wordt door de afmetingen van de zaal bepaald.

Vraag 52. Mag de trap in de vóór-vestibule onder a genoemd, buiten tegen den voorgevel gelegen worden om het monumentale aanzicht van den gevel te verhoogen?

Antwoord. De ligging van de trap in de voorvestibule is door het Programma voorgeschreven.

Vraag 53. Moeten de beeldenzalen onder c genoemd dicht bij de dagteekenzalen gelegen zijn voor het eventueel verplaatsen van een beeld naar een dezer zalen, of wordt er in de beeldenzalen geteekend zoodat het geen bezwaar is dat deze ver van elkander gelegen zijn?

Antwoord. Ligging van de beeldenzalen dicht bij de dagteekenklassen is geen vereischte. In de beeldenzalen wordt geen teekenonderwijs gegeven.

Vraag 54. Op bladzijde 17 van het programma wordt verlangd dat de lokalen x. z. en a^1 op tuingrondslag liggen. Op bladzijde 18 staat de x. ij. z. a^1 b^1 lokalen moeten op den beganen grond gelegen zijn.

Hieruit kan men dus opmaken dat de tuin ter hoogte van den beganen grond moet liggen, wat voor den groei der planten in den tuin zeker niet gewenscht wordt. Wat moet nu aangehouden worden?

Antwoord. Hier kan verwezen worden naar het antwoord op vraag 49, 4de lijst. De lokalen x. z. en a^1. behooren tot de beganegrond-verdieping, ook al zou de vloer van die lokalen lager gelegen zijn dan die der overige lokaliteiten op deze verdieping. *De Jury.*

N.B. De termijn voor het vragen van inlichtingen sluit op 25 April a.s.

Ingezonden.

Aan de Redactie van het Bouwkundig Weekblad
Marnixstraat 402. Amsterdam.

Geachte Redactie,

Daar het ingezonden stuk van den heer E. M. Rood (zie No. 13) een zeer persoonlijke beteekenis heeft, meen ik het beste te doen hem in een particulier schrijven te antwoorden. Te meer, daar in een door mij gewaardeerd redactioneel onderschrift op een ieder en naar ik van harte hoop ook hem bevredigende wijze is aangetoond, dat het hem aanstoot gevende zinsdeel niet voortgevloeid is uit mijn „in venijn gedoopte pen", en ik veronderstel, dat de lezers van het Bouwkundig Weekblad de door de tijdsomstandigheden toch reeds zoo beperkte plaatsruimte liever zien ingenomen door artikelen of gedachtewisselingen, welke meer rechtstreeks de bouwkunst of de vakbelangen betreffen en dus meer in het kader vallen van het orgaan der M.B.V.A

Hoogachtend,
Uw. dw. dn.
D. J. VAN DER VEN.

ARNHEM, Amsterdamsche weg 50.

DE OVEREENKOMST TUSSCHEN BOUWHEER EN ARCHITECT.

DOOR
Mr. I. VAN CREVELD,
Advocaat en Procureur te Amsterdam.

I.

Rechtskarakter.

Het rechtskarakter van de overeenkomst tusschen bouwheer en architect is reeds vele malen beschreven. Het schijnt dat onder de schrijvers wel langzamerhand een „communis opinio" begint te komen, hoewel de rechtspraak nog eene afwijkende opvatting huldigt. Allereerst volge hier een summier overzicht van de vele verdedigde opvattingen. Het oudst is wel de opvatting „huur van diensten" [1]). Deze opvatting kan geheel buiten beschouwing blijven, omdat de wet sinds het jaar 1909 dit contract niet meer kent. De wetgever is er toen van uit gegaan, dat overeenkomsten waarbij arbeidspraestatie beoogd wordt, onverschillig of dit lichamelijke of geestelijke arbeid zij, nimmer onder het begrip „huur" kunnen vallen, om de eenvoudige reden dat alleen een zaak verhuurd wordt, maar niet de arbeidskracht van den mensch. „Huur van diensten" was reeds lang een anachronistisch begrip, afkomstig uit den Romeinschen slaventijd, in 1909 is deze herinnering geheel verdwenen.

In 1909 koos de wetgever drieërlei onderscheiding voor overeenkomsten, waarbij arbeid geleverd wordt en wel: Arbeidsovereenkomst, Aanneming van werk en Overeenkomst tot het verrichten van enkele diensten. Wij trokken in 1909 leering uit de in Duitschland opgedane ervaring, waar men slechts de begrippen „Arbeidscontract" en „Aanneming van werk" kent en zoodoende in tal van maatschappelijke verhoudingen verlegen zit onder welke van beide categoriën deze te brengen. Ik kan op dit punt niet verder ingaan, ik wijs er hier alleen op omdat in Duitschland juist bij den architect het bezwaar van de 2-ledige onderscheiding zich deed gevoelen, zoodat men in Duitschland, waar de wetgever, evenzeer als bij ons, over de overeenkomst tusschen bouwheer en architect *volkomen zwijgt*, de beslissing heeft gekregen, dat de architect te beschouwen is als de arbeider in dienst van den bouwheer, en deze overeenkomst dus valt onder het type „Dienstvertrag" (§ 611-630 B. G. B.).

Weinig bevredigend natuurlijk! Tot dit resultaat hebben wij, gelijk gezegd, gelukkig niet te komen, omdat onze wetgever de verstandige politiek heeft gevolgd een drieledige onderscheiding te maken, om zoodoende voor overeenkomsten, die arbeidspraestatie ten doel hebben, doch zoomin onder „arbeidsovereenkomsten, in engeren zin", als onder „aanneming van werk" kunnen vallen, een échappatoir open te stellen: de „overeenkomst tot het verrichten van enkele diensten", welke volgens artikel 1637 Burg. Wetboek beheerscht wordt „door de aan dezelve eigene bepalingen en bedongen „voorwaarden en bij gebreke van deze door het ge„bruik". Zoo heeft de Rechtbank te Rotterdam in haar vonnis d.d. 25 October 1915 (Rechterl. Besl. Arb. Contract 1916, nrs. 21-22), terecht beslist dat van Arbeidscontract bij den architect geen sprake is: „omdat een „architect niet in het bedrijf van een ander in dienst is, „doch zelf de te verrichten werkzaamheden leidt, dus „zelfstandig werkzaam is, derhalve niet ondergeschikt".

Niet alleen om onzen wetgever, die ons voor het vermelde dilemma heeft bewaard, te prijzen, haal ik het Duitsche voorbeeld aan. De motiveering van de Duitsche beslissingen toont bovendien aan, dat men daar in de tegenstelling: „Dienstvertrag" — „Werkvertrag" alleen noodgedwongen zich voor het eerste lid van dit alternatief partij stelt, maar in geen geval de overeenkomst als „aanneming van werk" wil beschouwen. Aldus werd beslist door het Oberl. Gericht Kiel d.d. 27 Oct. 1911, door het Oberl. Gericht Naumburg d.d. 4 Mei 1912 en door het Reichsgericht d.d. 31 Maart 1911. [1]) De motiveering in deze beslissingen komt hierop neer: „De ar„chitect verbindt zich niet een bepaald resultaat, een „werk" tot stand te brengen, daartoe immers verbindt „zich de aannemer. Evenmin maken de werkzaamheden „van den architect een deel van het bouwwerk uit; deze „werkzaamheden bevorderen den bouw, maar maken „niet een deel ervan uit". Men motiveert dus eigenlijk alleen negatief dat het *geen* aanneming van werk is.

Bij ons heeft, evenals in Frankrijk, de vraag, of de hierbedoelde overeenkomst als aanneming van werk kan worden beschouwd, zich voornamelijk voorgedaan in dezen zin, of de artt. 1645 en 1646 Burg. Wetb. [2]), voorkomende in de afd. „Aanneming werk", ook op den architect van toepassing zijn? beter: of de in art. 1645 B. W. voorgeschreven speciale verjaring van de actie tegen den „bouwmeester" ook geldt voor den architect van onzen tijd? Immers dat de architect niet evenzeer aansprakelijk kan zijn voor een „gebrek in de samenstelling" van het gebouw, of voor „ongeschiktheid van den grond" is nog nimmer beweerd. Hoezeer het woord „bouwmeester" op eene bevestigende beantwoording schijnt te wijzen, komt men ten onzent gewoonlijk op

[1]) Uitvoerig verdedigd door Mr. E. J. C. Goseling in Bouwkundig Weekblad, jaarg. 1916, blz. 425.

[1]) Deze beslissingen, zoomede de verder te citeeren Duitsche rechterlijke uitspraken, zijn ontleend aan de betr. jaargangen van „Radlof. Jahrbuch baurechtlicher Entscheidungen".

[2]) Art. 1645 B. W.: Indien een gebouw, voor een bepaalden prijs aangenomen en afgemaakt, geheel of gedeeltelijk vergaat door een gebrek in de samenstelling of zelfs uit hoofde van de ongeschiktheid van den grond, zijn de bouwmeesters en aannemers daarvoor gedurende tien jaren aansprakelijk.

Art. 1646 B. W.: Indien een bouwmeester of aannemer op zich genomen heeft om een gebouw bij aanneming te maken volgens een bestek, met den eigenaar van den grond beraamd en vastgesteld, kan hij geene vermeerdering van den prijs vorderen, noch onder voorwendsel van vermeerdering der dagloonen of bouwstoffen, noch onder dat van gemaakte veranderingen of bijvoegselen die niet in het bestek begrepen zijn indien die veranderingen of vergrootingen niet schriftelijk zijn ingewilligd en over derzelver prijs met den eigenaar geene overeenkomst is getroffen.

grond van de geschiedenis tot een ontkennend antwoord [1]). Bij deze opvatting geldt bedoelde speciale verjaring dus niet als vanzelfsprekend voor de actie tegen den architect.

In Frankrijk komt men juist tot een tegengesteld antwoord. De correspondeerende artikelen 1792, 1793 en 2270 van den Code Civil acht men daar wel op den architect van toepassing. De rechtsverhouding tusschen bouwheer en architect beschouwt men dan ook meestal als „aanneming van werk" [2]), hoewel ook de lastgeving-opvatting [3]) wel wordt gevolgd.

Bij ons heeft zich tevens de vraag voorgedaan, of ook art. 1647 B.W., voorschrijvende dat de aanbesteder het recht heeft den aannemer tusschentijds op te zeggen, hoewel onder de plicht tot betaling van schade-vergoeding, ook op den architect van toepassing is. De Rechtbank te Almelo aanvaardde dit bij vonnis van 8 Jan. 1908, W. v. h. R. 9124, waarin geleerd werd dat de geschiedenis wel er toe moet leiden de artt. 1645 en 1646 B. W. alleen voor den aannemer i. e. z. te laten gelden, maar niet om de algemeene bepalingen betreffende aanneming van werk op den architect buiten toepassing te laten. Zoo werd het recht tot eenzijdig ontslag van art. 1647 B.W. ook op den eigenlijken architect toepasselijk verklaard. De geschiedenis, zoo heet het, is er niet tegen en voorts wordt opgemerkt, dat ook geestelijke arbeid als: het maken van plannen en teekeningen, het houden van toezicht op de uitvoering van die plannen, enz. en niet alleen materieele praestatie onder aannemimg van werk begrepen is. De architect wordt genoemd: de mede-bouwer, die het meer intellectueele gedeelte van den bouw verzorgt.

Ik geloof dat dergelijke redeneering geen aanbeveling verdient. Het hoofdverschil is immers, zooals in bovenvermelde Duitsche beslissingen terecht werd opgemerkt, dat de architect nimmer eenig resultaat belooft, maar alleen zijn arbeid, hetzij het maken van een bestek, hetzij het leiden van den bouw. De architect, die een ontwerp maakt, is te vergelijken met den auteur die op zich neemt een boek te schrijven, met den schilder die op zich neemt iemand's portret te schilderen. De architect, die als bouwleider optreedt, is behulpzaam bij de bereiking van een resultaat, het resultaat belooft hij echter niet, de aannemer belooft dit resultaat. Is het theoretisch uitgangspunt onjuist, het practisch resultaat waartoe de Rechtbank te Almelo in de geciteerde beslissing komt, verdient evenmin aanbeveling. Het geldt hier immers eene wederkeerige overeenkomst, waarbij de bevoegdheid tot eenzijdige verbreking in 't algemeen uitzondering behoort te blijven. Het is niet in te zien, waarom het gulden beginsel dat bij wederkeerige overeenkomsten ontbinding slechts mogelijk is krachtens uitspraak van den onpartijdigen rechter om door hem te beoordeelen redenen hier niet eveneens toepasselijk is.

Vooral om deze laatste reden verdient evenzeer afkeuring de nog onlangs in een recent arrest van het Hof te 's Hage, nl. van 26 Nov. 1915 (Ned. Jurispr. 1916, blz. 744) gehuldigde opvatting van de overeenkomst als „lastgeving". De onderhavige overeenkomst behoort als volkomen wederkeerig te worden beschouwd. Het is niet in te zien waarom de plicht tot nakoming der aangenomen opdracht niet volkomen gelijk staat met een recht op salaris, ook al is dit niet uitdrukkelijk overeengekomen. Geheel iets anders is natuurlijk dat de architect veelal *tegenover derden* de „vertegenwoordiger" is van den bouwheer. Het is bekend dat de wet de begrippen lastgeving en vertegenwoordiging niet uit elkaar houdt; in de rechtspraak wordt de architect wel aangeduid als lasthebber, terwijl niet anders bedoeld is dan hem vertegenwoordiger te noemen, omdat het betrof niet eene interne verhouding tusschen hem en den bouwheer, maar eene verhouding tegen derden. Zoo bijv. Rechtbank 's Hage 28 Dec. 1914, Ned. Jur. 1915 blz. 1197. Hier gold het de vraag of een aannemer bevoegd is de schade, die hij bij de uitvoering van een werk aan een buurman toebrengt en die hij veroordeeld wordt te vergoeden, weder op den architect, op wiens last de bedoelde werkzaamheden verricht waren, te verhalen. De Rechtbank beantwoordde dit terecht ontkennend, omdat volgens ons recht, de lasthebber (lees: vertegenwoordiger) nimmer persoonlijk aansprakelijk is voor in naam en volgens opdracht van zijn principaal verrichte handelingen. In casu zou de aannemer dus moeten pogen de schade op den bouwheer af te wentelen.

Gelijk gezegd, het betrof hier dus niet een quaestie tusschen bouwheer en architect, zoodat de uitdrukking „lastgeving", bij herhaling in deze beslissing voorkomende, niet zeggen wil, dat de Rechtbank de bedoelde overeenkomst aldus opvat. Op dit punt kan ik overigens volstaan met te verwijzen naar het artikel van Mr. Bruijnzeel tegen de lastgeving-gedachte in nr. 4 van den jaargang 1916 van het Bouwk. Weekblad. Aan de verwarring tusschen de begrippen lastgeving en vertegenwoordiging is intusschen ook deze schrijver niet geheel ontkomen. Wat Mr. B. aanvoert tegen de bevoegdheid van den architect om opdracht tot bijwerk te geven of om een bindend certificaat af te geven, heeft met de vraag van lastgeving niets te maken. Dat is een vraag van den omvang der vertegenwoordigingsmacht, een vraag die zich evengoed voordoet wanneer de overeenkomst als „contract sui generis", als „overeenkomst tot het verrichten van enkele diensten", of hoe dan ook beschouwd wordt.

Wanneer ik dus verklaar in de overeenkomst tusschen bouwheer en architect te zien een „overeenkomst tot het verrichten van enkele diensten" [1]), die tevens gepaard kan gaan met de bevoegdheid voor den architect den bouwheer tegenover derden te vertegenwoordigen, dan is hiermede gezegd dat de overeenkomst is een vormlooze overeenkomst, zoodat deze door mondelinge wilsovereenstemming is tot stand gekomen en i. h. b. schriftuur, hoezeer ook gewenscht, geen bepaald vereischte is. Uit het gestelde volgt dan tevens, dat het hier geldt een wederkeerige overeenkomst, zoodat 1-zijdige opzegging niet geoorloofd is, zoomede dat deze overeenkomst van rechtswege op loon aanspraak geeft. Overigens moet de inhoud van de overeenkomst, i. h. b. de aansprakelijkheid, uit de algemeene rechtsbeginselen worden afgeleid. Stelt men zich op dit standpunt, dan wil dit dus alleen zeggen, dat men constateert dat eenige wettelijke regeling ontbreekt en dat, zoolang dit het geval is, de algemeene rechtsbeginselen behooren te beslissen, zonder dat men zich er erg bezorgd over dient te maken of de maatschappelijke verhouding tusschen den bouwheer en zijn architect nu al dan niet onder eenige bestaande rechtsfiguur kan worden thuisgebracht. Het hoofdbezwaar tegen dit standpunt, dat dan de rechter te veel vrijheid heeft, kan hoogstens de noodzakelijkheid van wettelijke voorziening bewijzen, maar kan nimmer verklaren, dat, omdat de wet zwijgt, de bepalingen van „lastgeving" of „aanneming van werk" nu maar moeten gevolgd, ongeacht of belanghebbenden daar nu wel of niet iets van begrijpen. Voor de Nederlandsche architecten is het bezwaar ook niet juist. Door hun model-contract en honorarium-tabel, door toepasselijkverklaring van de A. V. [2]) op concrete contracten plegen deze immers genoegzaam het gebruik vast te leggen, waarin de rechter houvast kan vinden. Verschillende bepalingen uit het Arb. Contract zullen tevens gelden, omdat dit uit het gebruik voortvloeit. [3])

---

[1]) Voor uitvoerige motiveering van deze meening zij verwezen naar de dissertatie van Mr. D. E. van Lennep. Civ. r. verantwoordelijkheid van ingenieurs en architecten (Amsterdam, 1889) en naar die van Mr. J. P. Bruynzeel. De rechtspositie van den architect (Leiden, 1900).

[2]) Zie Frank. La responsabilité des architectes et des entrepreneurs (Paris, 1910), blz. 7 vlg.. 27 vlg.; Courcelle et Lemaitre, Législation du batiment. (Paris. 1908), blz. 284, 296 vlg.

[3]) Zie een voorbeeld in de „Revue trimestrielle de droit civil", jrg. 1912, blz. 198.

„HEEM"SCHUT OF HOEVE-VERDEDIGING

door D. J. VAN DER VEN.

Wat de vernuftige Savoische leiplaten doen, vervullen in het hooge Noorden de hilla, ze houden muizen en ratten buiten de schuur en zijn als muizenbalken („mushilla") bij het volk bekend. Maar terwijl de Lap staande op een sport van zijn njälla-laddertje zijn kostbare bezittingen kon bereiken, moesten er bij de grootere schuren trapjes gebouwd worden. Men vindt deze echter op een respectabelen afstand geheel los van het gebouwtje opgesteld en men dient een fermen stap te nemen om in de bod te komen. De afstand tusschen schuur en trap is zoo berekend, dat muizen en ratten hoogstens van de bovenste trede het beloofde land in de verte kunnen aanschouwen.

Daar de welvaart van den Scandinavischen boer nauw verbonden was aan het bezit van welgevulde schuren, heeft de vraag hoe deze te beschermen steeds een belangrijk punt gevormd bij den bouw der nederzettingen. De kleine één verdiepinggebouwtjes werden algemeen gebruikt voor het bewaren van levensmiddelen, de grootere „loftene" boden op hun bovenetage ruimte genoeg voor kleederbergplaats en korenschuur. Dikwijls ook waren zij de aangewezen plaats waar de knecht sliep, die oorspronkelijk wel als bewaker der schatten zal aangesteld zijn geweest. Met de grootere belangrijkheid van die gebouwtjes nam ook de zorg toe ze hecht en weldoortimmerd te construeeren. De spijker uit Hvensjögle, kerspel Virserum, provincie Smaland, die in 1899 op Skansen werd geplaatst is het meest voorkomende type van Zweedsche voorraadskamer, „visthusboden". De schuur is grootendeels gebouwd uit ronde boomstammen, terwijl het dak op ronde palen rust, waarop smalle dennenplanken-troer-liggen, waarover een door graspollen bedekte laag berkenschors gespreid is.

Men komt op de bovenverdieping, de „loft", (men denke hierbij aan het Engelsche woord voor vliering) langs een uit een enkelen reusachtigen boomstam gehouwen trap, een soort Brobdignacsche kippenloop. Langs de vooruitspringende galerij bereikt de bezoeker vervolgens een stevige deur, die hem op den eigenlijken zolder brengt.

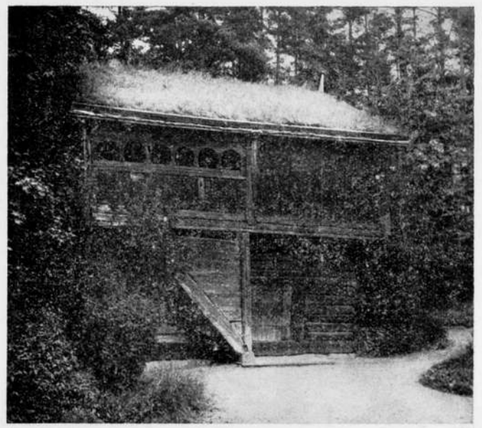

De op verdediging gebouwde Rolstadtloftet uit Gudbrandsdal (Noorwegen).

Wij zouden over het onderscheid tusschen bur en loft nog veel kunnen zeggen, maar dit keer laten we de foto liever spreken, die in beeld ons de fraaiste Noorsche voorbeelden geeft in de „Rolfshusloft og Bur" uit Telemarken, het district, dat nog het langst de plattelands-

---

[1]) Deze opvatting verdedigt ook Mr. T. H. Fokker in Bouwk. Weekblad, 1910, blz. 497 vlg.; in hoofdzaak ook Mr. v. Nieukerken, Bouwk. Weekblad 1912, blz. 360, vlg., 368 vlg.

[2]) Bekende afkorting voor den meer wijdschen titel: „Algemeene „Voorschriften voor de Uitvoering en Onderhoud van Werken, „onder beheer van het Departement van Waterstaat", uitgegeven door D. H. Haverkamp, Architect, te Amsterdam bij L. J. Veen (7e ed.)

[3]) Aldus terecht v. Nieukerken, t. a. p.

cultuur heeft weten te beschermen tegen de alles nivelleerende gelijkheid van den jongsten tijd.

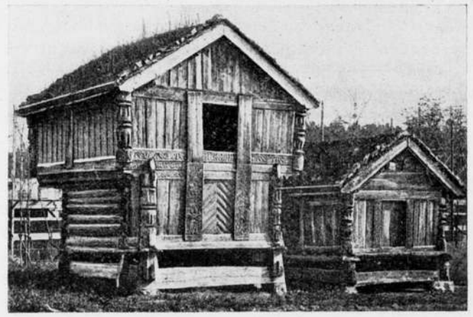

Bur en loft uit het openluchtmuseum bij Christiania.

Maar er is nog meer, wat onze aandacht vraagt bij deze archaistische monumentjes. Bij den „stabur" van Berdal of van Vastveit, de een thans te zoeken in het openluchtmuseum in Bygdö bij Christiana, de andere in het Stockholmsche Skansen, rust het gebouw op de zware balken „stave-stolp" geheeten. Een dergelijk bod of bur (vergelijk ook het Engelsche bower) heet gewoonlijk stolpbod of Stabbur. „Stave" wil zooveel zeggen als „stam" en deze vormen een belangwekkend architectonisch motief in de Scandinavische bouwkunst, haar schoonste uiting vindend in de eerwaardige bedevaarthuizen de „Stave-kirke" van Gol, Urnes, Fantoft en Borgund, die onder leiding van de knappe, onbekende

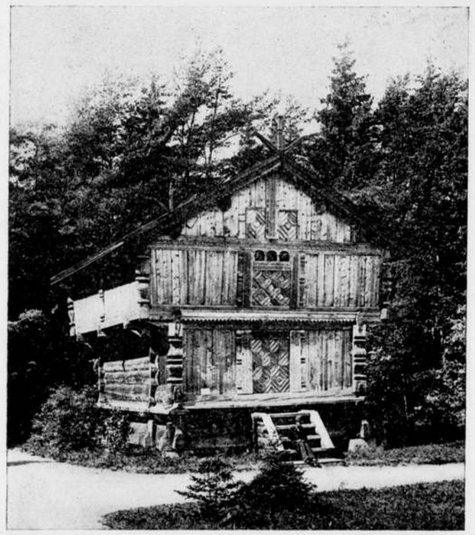

De stabbur uit Berdal in het openluchtmuseum te Bygdö bij Christiania met een galerij ter verdediging (Noorwegen).

Noorsche bouwmeesters klassieke gedenkteekenen werden eener zeer bijzondere kerkelijke architectuur. Maar verder nog dan die uit legendarische tijden stammende torenkerkjes reiken de schuren in het grijs verleden. Daar ze echter uit hout bestonden en blootgesteld waren aan plundering en vernietiging, is het moeilijk met zekerheid den stichtingsdatum vast te stellen. Men moet hierbij afgaan op onderdeelen der constructie en daaruit is geconstateerd, dat er thans op het Zweedsche platteland geen schuren gevonden worden van voor de 16e eeuw dagteekenend. De decoratieve versiering van oude Stabburposten stamt dikwijls uit veel later tijden: zoo duiden de rijk behandelde bloemranken in hun plastische uitbeelding op de 18e eeuw. Maar de Telemarksche „Stabbur" zijn ongetwijfeld van veel ouderen datum. Ook de gedraaide hoekzuiltjes, die als dragers der bovenverdieping volkomen aan hun bestemming beantwoorden, doch die als hoekposten der galerij ons het onlogische der plaatsing daar doen gevoelen, zullen wel niet dadelijk bij den bouw zijn aangebracht.

Meer nog dan bij den zoo even behandelden spijker van Virserum geeft de stabbur van Vastveit of van Berdal reeds op het eerste gezicht den indruk, dat ze dienen als reduit tegen vijandelijke overvallen. Als in woelige tijden huurbenden het Scandinavische platteland afstroopten en het den boer in zijn woonhuis wat al te benauwd werd, trok hij met zijn gezin naar de bovenste verdieping van de schuur, haalde hij de uit een enkelen boomstam gehouwen trap binnen en bevond zich althans tijdelijk in veiligheid. Om zich daarvan nog meer te verzekeren, kerfde hij boven den ingang talrijke kruisen, die de heksen en booze geesten weerden, terwijl mespunten en pijlspitsen eveneens in „erfreulischster Fülle" in het hout der Stabburposten werden gestoken, wat in Telemarken als een probaat middel gold tegen booze machten. Doch hierop niet uitsluitend vertrouwend, bouwde de boer om zijn bovenverdieping een vooruitspringende galerij, soms met schietgaten en wapens voorzien, die de strategische beteekenis van deze huisjes naast die der over heel het land verspreide klokketorens opvoerden. En dat die schuurtjes niet voor vredelievende doeleinden gebouwd werden, wordt den bezoeker van Skansen ook nog duidelijk door den verborgen toegang tot de loft. Deze toch was zoodanig, dat indringers eerst de geheele weergang moesten omloopen, eer zij de deur bereikten.

Reeds vroeg in de middeleeuwen waren spijkers met galerijen gezocht als bergplaatsen van kleederen, zoodat ze in de Scandinavische volksgeschiedenis herhaaldelijk vermeld worden onder den naam van fataburen.

(Wordt vervolgd.)

RECTIFICATIE.

In het laatst verschenen Weekblad op pag. 78 is het ingezonden stuk „Iets over de voorstellen der Amsterdamsche Schoonheidscommissie" onderteekend M. Wegerink. Dit moet zijn M. Meijerink.

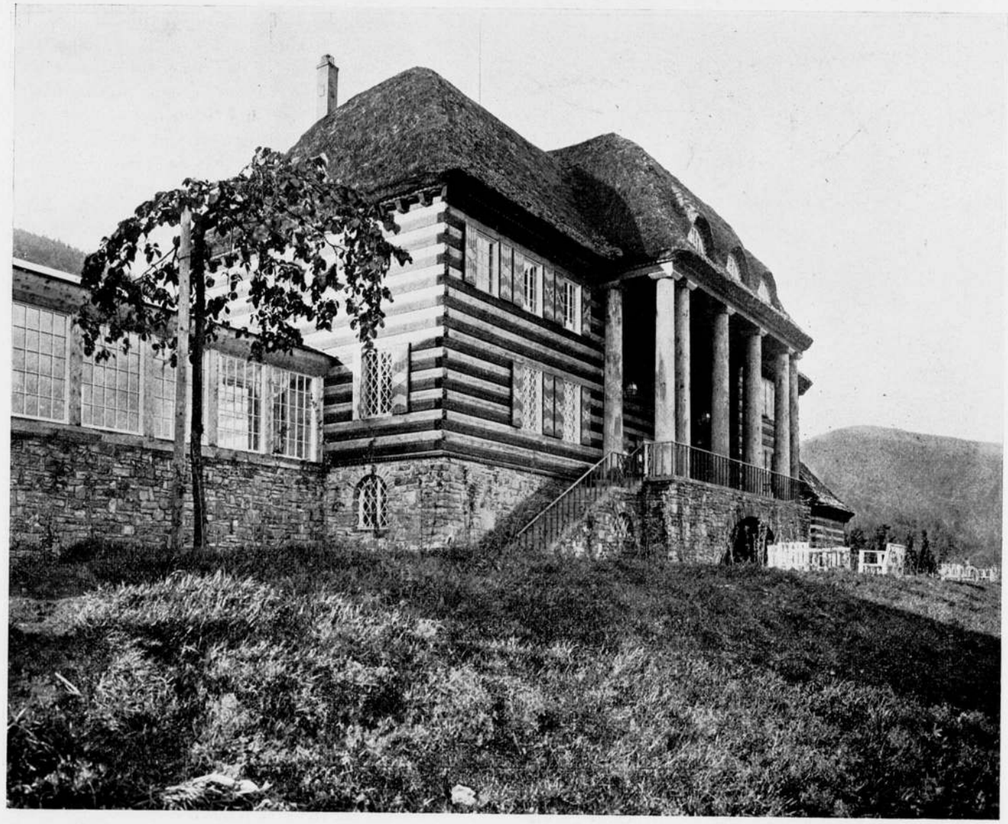

Landhuis Primavesi, Winkelsdorf.

Architect, Josef Hoffmann, Weenen.

Behoort bij het Bouwkundig Weekblad van 7 April 1917, No. 14.

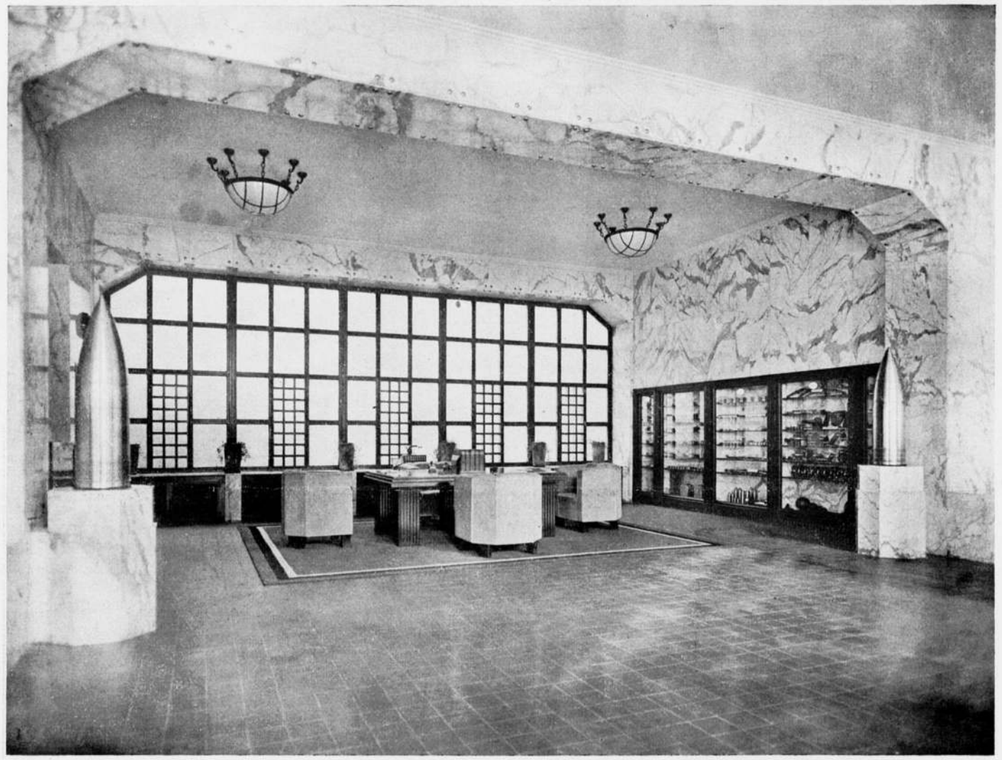

Poldihütte te Weenen, Ontvangruimte. Architect, Josef Hoffmann, Weenen.
Wanden uitgevoerd in marmer, meubelen in donker gebeitst eiken, fauteuils bekleed met grijs zeemleder.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD

ORGAAN VAN DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST M.B.V.A. VAKVEREENIGING VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN

Commissie van Redactie: J. GRATAMA, C. J. KRUISWEG en J. B. VAN LOGHEM :
Redacteur: J. WESSELIUS :
Bureau van Redactie: Marnixstraat 402. Amsterdam. : : : :
Uitgevers en Bureau van Adminstratie: MOUTON & Co., Herderstraat 5, 's-Gravenhage. : : : : : : : : : : : : : : : : :

ABONNEMENTSPRIJS: voor Nederl. fr. p. p. *f* 7.50 's jaars, voor Indië en Buitenl. (bij vooruitbet. *f* 9.50. Afz. Nos *f* 0.15. fr. p.p. *f* 0.16 — ADVERTENTIËN: v. 1—5 regels *f* 1.—, elke regel meer *f* 0.20. Groote letters naar plaatsruimte. Aankond. van aanbestedingen *f* 0.15. Abonn. van advert. tegen belangrijk verm. prijzen.

38STE JAARGANG. = 14 APRIL 1917. = No. 15.

INHOUD: OFFICIEEL GEDEELTE. Adres met toelichting. — BOUWKUNDIG GEDEELTE. De overeenkomst tusschen bouwheer en architect, door I. van Creveld. — Finantieele verantwoordelijkheid van den architect. door J. B. van Loghem. M.B.V.A. — De toren van de St. Jacob te 's Gravenhage. door de C. — Heemschut of hoeveverdediging, door J. van der Ven. - Portlandcementspecie voor waterkeerend metselwerk, door J. Casimir.

OFFICIEEL GEDEELTE.

Men verzoekt ons opname van onderstaand adres.

Aan den Minister van Waterstaat.

Aan Zijne Excellentie den Minister van Waterstaat.

Geven met verschuldigden eerbied te kennen, ondergeteekenden, de dagelijksche besturen van en handelende namen de volgende vereenigingen, te weten:
de Algemeene Nederlandsche Opzichters- en Teekenaarsbond,
de Algemeene Vereeniging van Ambtenaren bij de S.S. (vakgroep A) (technici),
de Bond van Ambtenaren in technischen dienst bij de H.IJ.S.M.,
de Bond van Technici, en
de Bond van Technisch Bureaupersoneel S.S. te zamen tellende ruim 1900 leden, allen middelbaar-technici;
dat zij kennisgenomen hebben van het rapport van de door het Koninklijk Instituut van Ingenieurs ingestelde Commissie van advies, inzake het van vanwege genoemd instituut in te stellen examen tot het verkrijgen van een diploma van waterbouwkundig opzichter en van spoorwegopzichter, voorkomende in „De Ingenieur" No. 1 d.d. 1 Januari 1916;
dat zij zich met de conclusie dier Commissie, n.l. dat het wenschelijk is, naast het bestaande examen voor opzichter van Rijkswaterstaat, examens voor waterbouwkundig- en spoorwegopzichter in te stellen, volkomen kunnen vereenigen;
dat het hun evenwel tot hun leedwezen is gebleken, dat genoemde commissie in haar rapport geadviseerd heeft, de in te stellen examens te doen afnemen door het Koninklijk Instituut van Ingenieurs met finantieëlen steun van Rijkswege:
dat volgens adressanten, hoewel het principe van het verleenen van subsidie door den Staat voor het instellen of instandhouden van deze en andere examens voor technici over het algemeen wordt gedeeld, de conclusie, dat *niet* de Staat, doch het Koninklijk Instituut van Ingenieurs het aangewezen lichaam is voor het afnemen dezer examens, in strijd is te achten met de in de kringen der Nederlandsche technici gangbare opvatting, inzake de noodzakelijkheid van de invoering van **wettelijke bekwaamheidsnormen** voor de Technici;
dat volgens hen de programma's van eischen voor bedoelde examens, indien men een éénzijdig karakter wenscht te voorkomen, dienen te worden samengesteld door alle belanghebbenden en niet op de wijze, als blijkens de Bijlage, behoorende bij het rapport, is geschied, n.l. door uitsluitend ingenieurs-leden van het Koninklijke Instituut.
Aangezien het Koninklijk Instituut van Ingenieurs naar aanleiding van het bedoelde rapport vermoedelijk Uwer Excellentie zal verzoeken, uwe medewerking tot het instellen dezer examens te willen verleenen, hebben ondergeteekenden de eer, met verwijzing naar de hierbijgaande toelichting, Uwer Excellentie beleefd te verzoeken:
over te gaan tot het instellen van **Staatsexamens** voor waterbouwkundig- en spoorwegopzichter en althans Uwen invloed te willen aanwenden ten gunste van de samenstelling der programma's van eischen door de vertegenwoordigers der vakvereenigingen van **alle** belanghebbenden.

Het welk doende, enz.

Voor den Algemeenen Nederlandschen Opzichters en Teekenaarsbond
(w.g.) J. L. B. KEURSCHOT, *Voorz.* M. VRIJENHOEK, *Secr.* BREIJER, *Penningm.*
Voor den Algemeene Vereeniging van Ambtenaren bij de S. S. (vakgroep A technici):
(w.g.) HAMSTRA, *Voorz.*, W. v. d. VOORT, *Secr.*
Voor den Bond van Ambtenaren in Technischen dienst bij de H. IJ. S. M.
(w.g.) A. T. J. DE GROOT, *Voorz.* P. J. SMIT, *Secr.* A. v. d. HEIJ, *wnd. Penningm.*
Voor den Bond van Technici:
(w.g.) J. VAN ESSEN, *Voorz.* J. B. VERMEULEN, *Secr.*
Voor den Bond van Technisch Bureaupersoneel S.S.
(w.g.) SWART, *Voorz.* VAN DE WEIJER, *Secr.* G. A. DEUMERS, *Penningm.*

TOELICHTING.
Gebrek aan plaatsruimte noodzaakte ons de uitvoerige toelichting, die dit adres vergezelde, eenigszins verkort over te nemen.

Voor de vereenigingen van technici, welke jarenlang geijverd hebben voor de verbetering der opleiding van de technici, in casu voor de stichting van middelbare technische scholen, als-

mede voor het instellen van bekwaamheidsnormen voor de technici, was de verschijning van het rapport van de door het Koninklijk Instituut van Ingenieurs ingestelde Commissie, het bewijs, dat men ook in die kringen aan den drang naar verbetering van de opleiding der technici, niet meer kon ontkomen.

Aangezien, kan worden verwacht, dat binnen niet al te langen tijd de instelling van deze examens een punt van bespreking zal uitmaken, wenschen adressanten hunne meening omtrent de wenschelijkheid der invoering van wettelijke bekwaamheidsvormen over technici, nader te motiveeren.

Er is zeer moeilijk een tak van wetenschap aan te wijzen, waaraan men zich op zulke gemakkelijke voorwaarden kan wijden, als aan de beoetening van de techniek. Het aantal personen, dat na herhaalde pogingen tot het inzicht komt, geen positie in de maatschappij te kunnen verwerven, en zonder eenige geschiktheid, aanleg of kennis, ten slotte zichzelf het predicaat van technicus toekent, is buitengewoon groot.

Deze wijze van beroepskeuze kan dan ook met geen enkele andere, — onverschillig op welk gebied — op één lijn worden gesteld.

Het gevolg hiervan is, dat tal van ongeschoolde krachten belast moet worden met de uitvoering van verantwoordelijke opdrachten, waarvan de schadelijke gevolgen, zoowel voor de werkgevers als de gemeenschap, zich meermalen hebben laten gelden.

Een van de middelen om de schadelijke gevolgen van de uitoefening van het beroep door onbekwame technici te voorkomen, is het instellen van wettelijke bekwaamheidsnormen voor verschillende groepen van technici met een daarneven afdoende regeling der opleiding, door oprichting van middelbare technische scholen of door het instellen van cursussen voor middelbaar technisch onderwijs.

Beziet men de werktuigkundige vakken in het algemeen, dan treft men aan een steeds toenemende specialiseering, d.w.z. het het beperken der kennis, tot de vervaardiging van bepaalde deelen eener branche en het aanwenden van allerlei hulpmiddelen om zulk een deel steeds volmaakter te doen samenstellen en vervaardigen.

Waar dus de specialiseering de technici tot specialisten maken, moet, om een éénzijdige ontwikkeling van den technicus tegen te gaan, worden geijverd én voor de verbetering der opleiding van den technicus én voor de invoering van bekwaamheidsacten.

Op grond van het bovenstaande kunnen adressanten getuigen, dat het streven van het Koninklijk Instituut van Ingenieurs tot het instellen van bekwaamheidsnormen voor waterbouwkundig — en spoorwegopzichter, zal leiden tot het door hen bedoelde stelsel. Adressanten zijn teleurgesteld en wel door de getrokken conclusie in het rapport der commissie, nl. dat het gewenscht is, bedoelde examens niet door den Staat, maar door het Koninklijk Instituut van Ingenieurs te doen afnemen. Voor deze stelling geldt het zwakke motief, dat de Staat, niet als exploitant van Spoorwegen optredende, ook niet een examen voor spoorwegopzichter kan afnemen.

Dit motief is daarom zeer zwak, omdat de Staat, hoewel zelf geen spoorwegen exploiteerende, toch in groote mate medezeggenschap heeft in die exploitatie n.m. door het goedkeuren van diverse reglementen, enz., het personeel en den uitvoerenden dienst op de spoorwegen betreffende.

Ook het Koninklijk Instituut van Ingenieurs is geen lichaam, dat spoorwegen exploiteert.

Bovendien eischt de ontwikkeling van de industrieën, dat de Staat de verschillende examens beschermt en toezicht uitoefent op het richtig nakomen der bevoegdheden, welke door verschillende examens zijn verkregen.

Indien thans niet kan worden overgegaan tot het instellen dezer examens vanwege het Rijk, dan zou voor eene instelling, bestaande uit corporaties van belanghebbenden, de taak zijn weggelegd, bedoelde examens in te stellen ongeveer op de wijze, als thans geschiedt met de examens voor bouwkundig opzichter, bouwkundig teekenaar en uitvoerder van bouwwerken, ingesteld door de Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst, Vakvereeniging van Architecten.

Aangezien het Rijk een jaarlijksche subsidie verleent en de examens onder contrôle van de Regeering zijn gesteld, is deze gedeeltelijke Staatszorg als overgang te beschouwen naar eene definitieve regeling van Rijkswege.

Met leedwezen hebben adressanten kennis genomen van de eenzijdige samenstelling der programma's van eischen voor het verkrijgen van het diploma waterbouwkundig- en spoorwegopzichter. In dit verband herinneren ondergeteekenden aan het feit, dat in 1907 op initiatief van den Algemeenen Nederlandschen Opzichters- en Teekenaarsbond de z.g. „bekwaamheidscommissie" tot stand kwam, samengesteld uit vertegenwoordigers van den „Nederlandschen Aannemersbond", „Architectura et Amicitia", „Bouwkunst en Vriendschap", „Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst", „Sociaal-Technische Vereeniging van Democratische Ingenieurs en Architecten" en „Algemeenen Nederlandschen Opzichters- en Teekenaarsbond", welke een 4-tal examenprogramma's voor bouwkundig en heeft ontworpen, waarvan een drietal reeds lang door de M. B. V. A. wordt toegepast.

Op grond van het voorgaande komen adressanten tot de volgende conclusiën:

1°. dat de instelling van examens voor waterbouwkundig opzichter en voor spoorwegopzichter dringend noodzakelijk is;

2°. dat het wenschelijk is deze examens vanwege het Rijk in te stellen;

3°. dat, indien dit thans nog niet uitvoerbaar is, door het Rijk finantieëlen steun worde verleend aan een instelling, samengesteld uit vertegenwoordigers van de vakvereenigingen van alle belanghebbenden, op de wijze, als dit ten aanzien van de examens voor de bouwkundigen ongeveer is geschied, aan de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, Vakvereeniging van Architecten;

4°. dat de programma's van eischen voor bedoelde examens dienen te worden samengesteld door de onder 3e genoemde vakvereenigingen van belanghebbenden.

PRIJSVRAAG-RIJKS-ACADEMIE VAN BEELDENDE KUNSTEN.

INLICHTINGEN No. VI.

Vraag 55. Mag voor de noordelijke zalen onder F genoemd, een tegenoverliggende gevel worden toegelaten, op een afstand van plus minus 15 Meter?

Antwoord. Deze vraag is moeilijk te beantwoorden; of een afstand van 15 M. toelaatbaar is, zal, ook in verband met de hoogte van den bedoelden tegenoverliggenden gevel, uit den plattegrond moet blijken.

Vraag 56. Uit de ingezonden vragen blijkt, dat groote onzekerheid bestaat, omtrent verlichting der „Beeldenzalen", de Jury laat de deelnemers vrij. Zou de Jury niet eenigzins kunnen aangeven, aan welke verlichting, zij de voorkeur geeft?

Antwoord. De Jury laat de inzenders vrij; een voorkeur bestaat dus niet.

Vraag 57. Omtrent de verlichting van de zalen voor avondteekenen is in het programma niets bepaald. Is het dus juist, dat ook bovenlicht niet is uitgesloten?

Antwoord. In het algemeen beschouwd, is voor bedoelde zalen bovenlicht niet uitgesloten.

Vraag 58. Het is gewenscht te weten, hoeveel Loge's, voor de grafische vakken noodig zijn, aangezien deze een lagere raamhoogte noodig hebben. Kan de raamhoogte der overige Loge's op 1.50 M. worden bepaald?

Antwoord. Drie à vier loges kunnen voor de grafische vakken bestemd worden. Met raamhoogte wordt zeker borstweringhoogte bedoeld; deze kan 1.50 M. zijn; gerekend moet worden op een goede atelier verlichting.

N.B. De termijn voor het vragen van inlichtingen sluit 25 April a.s.

De vragen 59, 60 en 61 zullen met de bijbehoorende antwoorden in het volgend nummer van het B. Weekblad worden gepubliceerd.

DE OVEREENKOMST TUSSCHEN BOUWHEER EN ARCHITECT.

DOOR

Mr. I. VAN CREVELD,

Advocaat en Procureur te Amsterdam.

II.

Inhoud van de overeenkomst.

De inhoud van het contract is deze: De aanbesteder, gewoonlijk aangeduid als bouwheer, wenscht een gebouw. Hij stelt zich in verbinding met een deskundige, een architect, die allereerst op zich neemt te zorgen, dat volgens de aanwijzingen van den aanbesteder een ontwerpteekening gemaakt wordt. De aanbesteder volstaat dus van zijne zijde met den architect de voor de volvoering van zijn taak onontbeerlijke gegevens te verschaffen, hem de hoofdlijnen aan te geven, als: aard van het gebouw, milieu, bouwstijl, enz., hem voorts met speciale wenschen in kennis te stellen, en bovenal hem *het bedrag* mede te deelen, dat hij voor den bouw beschikbaar heeft gesteld. De architect levert zijn ontwerp te zijner tijd ter goedkeuring bij den aanbesteder in, toont hem aan dat conform zijn opdracht het ontwerp is samengesteld. De bouwheer geeft dan opdracht het plan definitief te maken.

Een tweede stadium treedt de aanbesteder in, indien hij den architect tevens opdraagt het ontwerp te verwezenlijken en er een gebouw van te maken. Die opdracht kan hij aan denzelfden architect geven, die ook het ontwerp maakte. Het normale geval is dit zeer zeker: de ontwerper leeft geheel in de zaak, heeft alle moeite gedaan, het is *zijn* werk, hij wil gaarne de volle eer hebben. Er kunnen echter dringende redenen zijn, welke den bouwheer van dit geval doen afwijken. Hij geeft de opdracht tot uitvoering dan aan een anderen architect. Van practisch belang is dit, gelijk aanstonds zal blijken, zoowel voor den ouden als voor den nieuwen architect. Voor den ouden architect, in zooverre men hem nu moeilijk eene gelijke aansprakelijkheid voor later aan het licht gekomen fouten in zijn ontwerp kan ten laste leggen, aangezien de mogelijkheid zijn eigen werk — totdusverre nog maar een plan op papier! — dag aan dag aan de praktijk te toetsen, hem nu ten eenenmale ontbreekt. Eene zelfde redeneering geldt voor den nieuwen architect, die, hoe duidelijk het plan en het bestek overigens mogen zijn, zich geheel moet inwerken en oriënteeren in eene hem geheel vreemde omgeving. Verreweg de meeste aanbeveling verdient dus: beide functies in één persoon te vereenigen.

Is het werk geheel gereed, dan is de taak van den architect het werk, dat hij tijdens den bouw periodiek controleerde en waarvoor hij geregeld zijne aanwijzingen gaf, definitief rond te gaan en zijne bevinding over goed- of afkeuring den aanbesteder mede te deelen. Deze taak zal uit den aard der zaak wel steeds door denzelfden functionaris, die de bouwleiding had, vervuld worden.

Deze verschillende functies waarin de architect kan optreden, komen 't best tot uiting in de in Engeland gebruikelijke terminologie. De architect kan zijn: a. *adviser*. In deze hoedanigheid geeft hij als technisch deskundige dengene, die rondloopt met de idee een bouwwerk op te richten, raad en voorlichting; b. *designer*. Als zoodanig verbindt de architect zich teekeningen te leveren, benevens eene specificatie, welke alle aanwijzingen voor het te stichten gebouw bevat; c. *agent for the buildiug owner*, als leider bij den bouw [1]). Gewoonlijk zijn alle 3 functies in één hand vereenigd.

III.

Het ontwerp.

De architect maakt de teekeningen voor het te bouwen werk, geeft eene aanduiding van alle te verrichten werkzaamheden, geeft eene begrooting van de prijzen der diverse grondstoffen en werkzaamheden.

In de eerste plaats is de architect dus voor de uitvoerbaarheid van dit ontwerp aansprakelijk. Het ontwerp moet duidelijk zijn en wel in die mate dat een ander met eerste oogopslag de beteekenis kan nagaan. In het bijzonder moet het ontwerp duidelijk spreken tot den aannemer, maar eventueel ook tot een collega-architect, in geval de bouwheer een ander dan den ontwerper met de bouwleiding mocht willen belasten.

Ligt de fout bij den architect, hetzij omdat hij met speciale wensch van den bouwheer geen rekening hield, hetzij omdat hij een regel van zijn wetenschap heeft veronachtzaamd, hetzij omdat zijn ontwerp onduidelijk was, dan is hij dus aansprakelijk en niet de aannemer. Aldus is ten onzent beslist door Hof Arnhem 9 Februari 1915 Ned. Jurisprud. 1915 blz. 497. Van den aannemer werd gezegd: „dat de aannemer van den bouw van een „huis kan volstaan met het bouwen volgens bestek, door „den architect van den aanbesteder opgemaakt, en niet „behoeft in te staan voor gebreken uit het bestek voort„vloeiende". Ook vroeger is te onzent beslist, dat de aannemer vrijuit gaat, wanneer hij aan zijne contractueele verplichtingen heeft voldaan. Al blijkt het huis niet goed te zijn uitgevallen, of aan derden schade te zijn berokkend, zoo zijn schuld niet kan worden bewezen is de aannemer niet aansprakelijk. Vooral niet wanneer vaststaat, dat hij geheel gebonden was te bouwen volgens bestek (Hof Amsterdam 31—1—'02, W. 7746), of gebouwd heeft geheel volgens den wil van den aanbesteder (Rechtb. Amsterdam 24—4—'00, W. 7545). Van den anderen kant mag de architect verlangen, dat de aannemer niet bloot machinaal het bestek volgt. Te zijner bevrijding zal de architect zich dan ook er op mogen beroepen, dat de aannemer hem nadere inlichting had behooren te vragen en dat de fout in den bouw dan niet ware voorgekomen. In dit geval is dan de aannemer aansprakelijk; of de architect geheel vrijuit gaat, hangt af van het concrete geval. Ik zou willen onderscheiden. Betreft het eene kleine leemte, dan

[1]) Zie Montefiore. The legal liability of the architect. (London, 1908).

treft hem geen schuld, dan is dus alleen de aannemer aansprakelijk. Betreft het een groote leemte in het bestek, dan had w.i.w. de aannemer het ontwerp niet slaafs mogen volgen, maar het blijft een fout van den architect. Het is zijn ontwerp, hij krijgt er voor betaald. Hij is dus aansprakelijk, de bouwheer kan volstaan met het gebrek in het ontwerp aan te toonen; aan den architect is het om te bewijzen dat hij zijn plicht deed, zoodat eenig verwijt hem niet kan treffen.

Als speciale grond voor bevrijding van aansprakelijkheid moet worden gewezen op het geval, dat de architect een speciale wensch van den bouwheer heeft getrotseerd, omdat hij deze niet doorvoerbaar achtte. De architect is de aesthetische adviseur als zoodanig behoort hij volkomen zelfstandig te kunnen beoordeelen, of een bepaalde wensch wel doorvoerbaar is. Het blijft verstandig den bouwheer ontheffing te vragen van speciale liefhebberij, indien deze bepaald onmogelijk blijkt. Is deze ontheffing niet gevraagd, dan kan niettemin de architect vrijuit gaan, indien hij in staat is op practische of aesthetische gronden de onuitvoerbaarheid aan te toonen. Immers men vergete niet, het oordeel over de doorvoerbaarheid van een bepaalden wensch van den bouwheer ligt geheel bij den architect als zelfstandig aesthetisch adviseur.

Dat men de bewijslast van deze bevrijdingsgronden op den architect legt is in overeenstemming met de billijkheid, daar de architect altijd als deskundige gemakkelijker kan aantoonen dat hij deed wat van hem kan worden verlangd, dan dat de eigenaar bepaald de schuld van den architect kan aanwijzen. Vooral in Frankrijk is er veel over getwist, of art. 1792 van den Code Civil (corresp. aan ons art. 1645 Burg. Wetb.) al dan niet een z.g. schuldvermoeden bevat [1]). De heerschende meening in Frankrijk beantwoordt dit bevestigend, zoodat de bouwheer kan volstaan met de ramp (bijv. tenietgaan van het huis) te bewijzen, terwijl de architect zich dan maar moet exculpeeren, door te bewijzen dat eenige schuld hem niet kan treffen. Eene uitdrukkelijke beslissing over deze bewijsvraag ten onzent heb ik niet gevonden. Zooals reeds opgemerkt acht ik het Fransche standpunt juist, voor zooverre het betreft de aansprakelijkheid van den architect, doch niet bij eene actie tegen den aannemer, wien bijv. wordt tegengeworpen eene groote leemte in het ontwerp te hebben veronachtzaamd, terwijl vaststaat, zooals wel als regel het geval zal zijn, dat hij stipt aan het bestek en aan bevelen van den bouwleider gebonden was. Dan behoort de aannemer alleen aansprakelijk te zijn, zoo zijn schuld kan worden bewezen, op hem rust geen bewijs van onschuld. Want de regel blijft immers dat de aannemer volkomen verantwoord is, wanneer hij het bestek heeft gevolgd. Zoo is, meen ik, ook de opvatting van de bovenvermelde Nederlandsche vonnissen.

Heeft men nu te doen met een geval als bovenbedoeld, dat de architect een fout heeft gemaakt, maar de aannemer te slaafs het bestek heeft gevolgd, dan is er dus eigenlijk schuld bij beiden. De bouwheer zal dan naar keuze, zoowel architect als aannemer, kunnen aanspreken. Het is een leemte dat onze wet niet de mogelijkheid opent elk slechts voor de helft aansprakelijk te stellen, indien er gemeenschappelijke schuld is. De moeilijkheid zit hierin dat architect en aannemer niet uit eenzelfde overeenkomst jegens den bouwheer verbonden zijn. In Frankrijk ontkomt men aan deze moeilijkheid door de aansprakelijkheid van architect jegens aannemer en omgekeerd af te leiden uit art. 1382 van den Code civil, parallel loopend aan ons art. 1401 Burg. Wetb. Terecht wordt dit door Frank [1]) becritiseerd, daar dit art. 1401 Burg. Wetb. niet op eene contractueele verhouding mag worden toegepast. Natuurlijk *kan* een bouwheer bij ons architect en aannemer gelijktijdig aanspreken, elk slechts voor de helft van de schade veroorzaakt door wanpraestatie van ieder's overeenkomst met den bouwheer. Maar wanneer de bouwheer dit niet doet, kan dan degene die aangesproken wordt de helft van de schade op den ander afwentelen? Het lijkt dubieus. De wet behoort hier te helpen. Is er schuld aan beide zijden, dan moet òf de bouwheer architect en aannemer ieder slechts voor de helft kunnen aanspreken, òf er moet mogelijkheid bestaan van intern regres van architect op aannemer, of omgekeerd.

Nauw samenhangend hiermede is het geval, dat de bouwleiding aan een anderen architect wordt toevertrouwd. Had dan verzoek tot nadere inlichting van de zijde van den bouwleider mogen worden verwacht, dan geldt m.m. voor hem hetzelfde als zoojuist voor den aannemer werd betoogd. Afgescheiden hiervan kan men als regel stellen, dat in dit geval de architect-ontwerper, voor fouten in het ontwerp, of voor het niet met alle speciale wenschen van den bouwheer rekening houden, aansprakelijk blijft [2]). Immers nimmer is de bouwheer, die een ontwerp liet maken, verpiicht den ontwerper tevens met de bouwleiding te belasten. Keurt hij het ontwerp goed, dan kan die goedkeuring uit den aard der zaak slechts beteekenis hebben voor de speciale wenschen, die hij te berde bracht en waarmede rekening gehouden is. Overigens is hij leek en moet hij kunnen vertrouwen, dat de deskundige architect naar de eischen zijner wetenschap alles behoorlijk heeft volbracht.

Er zijn echter gronden te over, om voor den architect, die niet tevens met de bouwleiding belast wordt, verzachtende omstandigheden aan te nemen. Aldus uitdrukkelijk de rechtspraak in Frankrijk [3]), die den architect voor fouten in het „plan" ook aansprakelijk acht, al heeft hij niet de leiding bij den bouw, doch dan op grond van „circonstances atténuantes" eene mindere

[1]) Zie Frank, t. a. p. blz. 13 vlg.

[1]) t. a. p. blz. 47 vlg. en 164 vlg.

[2]) Dat ook de architect-bouwleider in zoo'n geval voor het Ontwerp aansprakelijk kan zijn, zal nader blijken bij bespreking van de bouwleiding.

[3]) Zie Frank, t a.p. blz. 50, 54.

aansprakelijkheid aanneemt. In het Ontwerp van de Duitsche architecten van 1906 [1]) wil men de vermindering der aansprakelijkheid in het hierbedoelde geval neerleggen in de volgende bepaling (§ 6): Ist dem Architect (Ingenieur) nicht mindestens die generelle Bauaufsicht übertragen, so werden Schaden infolge fehlerhaften Leistungen desselben, die bei Leitung der Ausführung des Objektes durch den Architecten (Ingenieur) selbst vermieden sein würden, nicht ersetzt.

Ik kan mij met deze bepaling best vereenigen. Slechts zou m.i. nog duidelijker gezegd moeten worden, dat de vermindering der aansprakelijkh. eerst dan geldt wanneer vaststaat, dat de architect ook alle aanwijzingen kenbaar voor derden gegeven had. Het argument voor vermindering van aansprakelijkheid is voornamelijk: dat den ontwerper, die niet tevens de bouwleiding heeft, de gelegenheid tot gedurige zelf-controle ontbreekt. Ik zou dit argument nog even nader willen illustreeren door de volgende gedachte: Zoo aanstonds, bij uiteenzetting van de bouwleiding, zal blijken, dat de mate waarin een architect-bouwleider medezeggenschap krijgt in de keuze van een aannemer, zijne aansprakelijkheid uit hoofde van de bouwleiding beïnvloedt. Indien dit juist is, hoewel te meer reden tot het pleiten van verzachtende omstandigheden heeft men dan wel niet voor den ontwerper, die geheel buiten de uitvoering van eigen werk staat en dus veelal zelfs niet *weet* wie de aannemer is, die in elk geval bij de keuze van een aannemer absoluut *niets* te vertellen heeft?

Als bijzonder geval van uitvoerbaarheid van het Ontwerp, waarvoor de architect heett in te staan, moet nog worden genoemd: de *prijs*, die de bouwheer heeft uitgetrokken. Ziet de architect bij nader inzien geen kans het plan voor de aanvankelijk uitgetrokken som te verwezenlijken, dan mag men op gelijke wijze concludeeren, dat hij niet als een goed architect heeft gearbeid. Doch ook hier zal men niet absoluut mogen redeneeren en den architect dus niet voor buitengewone gevallen, bijv. voor onverwachte stijging van de prijzen der grondstoffen, aansprakelijk mogen stellen.

* * *

Al schijnt dit alles vrij eenvoudig, zoo eenvoudig zelfs, dat men geneigd is het overbodig te noemen er nog eens de aandacht op te vestigen, tegen de hierbedoelde aansprakelijkheid voor de uitvoerbaarheid van het ontwerp hebben zich niettemin uit de kringen der belanghebbenden zelven bezwaren doen hooren en wel in Frankrijk. Zooals boven uiteengezet, wordt de aansprakelijkheid daar door de rechtspraak constant aangenomen. Deze aansprakelijkheid is echter bestreden door eenige auteurs [1]), hunne theorie is gretig aanvaard door de architecten en werd dan ook met instemming overgenomen in de „Manuel des Lois du batiment", uitgegeven door de „Société Centrale des architectes" met het volgende betoog [2]): De inhoud van de overeenkomst tusschen aanbesteder en architect luidt: „maak een ontwerp". Of de aanbesteder het ontwerp wil laten uitvoeren is een geheel aparte quaestie. Mitsdien is de aansprakelijkheid van den architect afgeloopen, zoodra zijn ontwerp is goedgekeurd. Met de uitvoering van dat ontwerp heeft hij verder *niets* te maken. Voor fouten aan het licht komende bij de „construction" is later aansprakelijk: òf de aannemer, òf degene die dan als architect zal optreden.

Deze wensch zich aan alle aansprakelijkheid te onttrekken is krachtig bestreden in het werk van Frank. Vooreerst spreekt de Société in haar betoog telkens van „projet". Bedoelt zij werkelijk „projet", dan heeft zij groot gelijk vrijstelling van aansprakelijkheid te vragen. Ja, dan zal zelfs niemand aan aansprakelijkheid willen denken.

De Société zal daarom wel bedoeld hebben „plan", waar zij spreekt van „projet" [3]). Welnu, indien dit juist is, dan kan de vrijbrief van aansprakelijkheid inderdaad *niet* worden verleend. De vervaardiger van het „plan" moge in materieelen zin de schade niet bewerkt hebben, hij is er stellig de veroorzaker van. Uit het enkele aannemen van het ontwerp door den bouwheer, kan men onmogelijk afleiden dat hij het geheel goedkeurt, in dién zin, dat nu ook de architect van alle aansprakelijkheid als gevolg van fouten in het ontwerp volkomen gedéchargeerd zou zijn. Hoe kan men dit aannemen, waar de bouwheer volkomen leek is en de lijnen op het papier toch absoluut niet tot hem spreken? [4])

In het boven geciteerde betoog werd verder gezegd, dat de architect aan zijn plicht voldaan heeft als het ontwerp is afgeleverd, voor de rest gaat het alleen den architect die de bouwleiding heeft aan. De vraag is daartegenover gerechtvaardigd: of de bouwheer het ontwerp soms maken liet om het rustig in zijn archief te bewaren? Neen, waarlijk niet, het ontwerp moet een gebouw worden.

Niets dus billijker dan dat de vervaardiger van dat ontwerp ook aansprakelijk zij voor de schade door zijn toedoen veroorzaakt.

[1]) Dit Ontwerp, hier verder te citeeren als: het Duitsche Ontwerp-1906, werd in 1905 vastgesteld op eene Algemeene Vergadering van het „Verband deutscher Architecten- und Ingenieur-Vereine" te Mannheim en zag in 1912 bij den uitgever Julius Springer te Berlijn het licht onder den titel „Bestimmungen über die zivilrechtliche Verantwortlichtkeit für Leistungen der Architecten und Ingenieure" met eene toelichting van Oberlandes-Gerichts-Präsident Dr. Sieveking te Hamburg.

[1]) Hermant, l'Architecte devant le Code Civil; de Penanrum, Les Architectes.

[2]) Zie Frank, t. a. p. blz. 50/51; Courcelle et Lemaitre, t. a. p. blz. 296/297.

[3]) Zoo onderscheidt men in Duitschland tusschen Skizze en Zeichnungen.

[4]) Aldus ook de opvatting in Engeland volgens beslissing in het geval Smith v. Barton, gecit. bij Montefiore t. a p. blz. 8, zoomede in de Encyclop. of the laws of England III, blz. 297: .... „such approval will not of necessity remove the liability „of the architect for any technical defects in them, for it is ob„vious that the owner must usually be incapable of forming a „judgment upon such matters."

Overigens moet de opmerking gemaakt worden, dat juist van belanghebbenden-zelven mag worden verwacht aanvaarding van de waarheid, dat in vastlegging van aansprakelijkheid, mits binnen redelijke grenzen gehouden, erkenning van eigen kracht en uiting van zelfbewustzijn gelegen is.
Uitsluiting van aansprakelijkheid is, zooals reeds opgemerkt, gerechtvaardigd voor bij het ontwerpen van het plan niet te voorziene omstandigheden. Het geval dat de architect zich met vrucht op bevrijdende omstandigheid beroept, zou ik willen vergelijken met het geval van den priester, die tegenover een uitgever op zich genomen had een boek te schrijven. Nauwelijks is het boek geschreven, gedrukt, uitgegeven en in den handel gebracht of om te voren niet te bevroeden redenen plaatst de kerkelijke overheid het boek op den index, zoodat het geheel onverkoopbaar wordt. Wie denkt er aan den priester hiervoor jegens den uitgever aansprakelijk te achten?

FINANTIEELE VERANTWOORDELIJKHEID VAN DEN ARCHITECT.

Het is gewenscht, dat de architect zich op de hoogte stelt van de „algemeene leverings- en verkoops-bepalingen", die door leveranciers of fabrikanten gesteld worden, daar uit sommige dezer bepalingen maar al te zeer blijkt, dat de functie van den architect ten eenenmale niet begrepen wordt, of dat getracht wordt door leveranciers of fabrikanten de werkzaamheid en verantwoordelijkheid dusdanig te wijzigen, dat de architect als koopman wordt gekwalificeerd, wat ten eenenmale ontoelaatbaar is, en waartegen de vakvereeniging dan ook zal optreden. Een der bepalingen, die meerdere malen onder mijn oogen kwam, luidt:
„Betaling geschiedt volgens overeenkomst; zonder „overeenkomst op 30 dagen (netto) na levering. Indien „wij den opdracht ontvangen van een architect en deze „draagt de betaling over aan derden, blijft de architect „voor ons de verantwoordelijke persoon."
Deze bepaling is natuurlijk onaannemelijk, en het zal dan ook noodig blijken, dat de leden der M.B.V.A. verplicht zullen worden, deze bepaling te weigeren —, niet alleen in hun eigen belang, maar omdat deze bepaling het begrip „architect" aantast. De architect toch treedt slechts bemiddelend op, maar koopt nooit persoonlijk voor eigen rekening ten bate van zijn lastgever —, en kan dus ook nooit verantwoordelijk worden gesteld voor betalingen, al is dit dan ook langs een omweg, die leidt langs een aannemer, die niet aan zijn verplichtingen voldoet.
Het is voor den architect noodzakelijk geworden, dat hij verschillende artikelen, waarvoor verrekenposten gesteld zijn in het bestek, zelf uitzoekt of volgens zijn specialen wensch besteld. Het is goed, dat hij den aannemer op de hoogte stelt van die bestelling, maar mocht dit vergeten worden, dan is dit van weinig belang, daar de aannemer weet te moeten leveren voor het bedrag als stelpost genoemd.
De leverancier zal echter in zijn persoonlijk belang afschrift zenden van het schrijven van den architect aan den aannemer, en daarvan bevestiging vragen aan dien aannemer. Verzuimt de leverancier dit, dan zal het zijn eigen schuld zijn, wanneer hij later in moeilijkheden komt, maar zeer vreemd is het, wanneer die leverancier dan de architect aansprakelijk stelt.
Hoogstens kan een leverancier, die door den architect verzocht wordt iets aan een aannemer te leveren, den architect op de hoogte houden, wanneer betaling slecht of niet geschiedt.
De architect zal dan hiermee rekening kunnen houden bij zijn advies aan den principaal voor het voldoen van de termijnen.
Doch dit blijft welwillendheid van den architect, en kan zelfs niet eens van hem geeischt worden.

Ir. J. B. VAN LOGHEM, M.B.V.A.

DE TOREN VAN DE ST. JACOB TE 's-GRAVENHAGE.

Het is bekend, dat onder de tegenwoordige torenspits de oude nog verborgen zit. De plannen van wethouder Jurriaan Kok brengen mede, dat de oudere, veel fraaiere spits weer als bekroning van den toren zal worden gebruikt.
Hoe het komt, dat de toren twee bekroningen kreeg, wordt in „Buiten" verteld. We laten een gedeelte van het verhaal hier volgen.
„De toren is, zooals veelal bij Hervormde kerken in ons land, het eigendom der burgerlijke gemeente.
Toen die toren tusschen 1850 en 1860 gerestaureerd werd — een jaar of wat geleden is het weer gebeurd — bleek hij leelijk in verval te zijn en heel wat geld te verslinden. Zoo waren b.v. de contreforts zóó verpulverd, dat hier en daar de hand het gruis zoo kon wegkrabbelen. Toen men met het werk de spits naderde, hield de Commissie van Plaatselijke Werken beraad en het resultaat dier beraadslagingen was in April 1858 een voorstel aan den Raad om f 14.000 te voteeren voor herstel, van de oude spits, omdat, zooals B. en W. zeiden, „deze vernieuwing het geheel van de St. Jacobskerk in één stijl brengt — daar mankeerde anders nog heel wat aan, getuige de huidige restauratie — en daardoor de groote sommen aan den toren ten koste gelegd en de tijd van werkzaamheid daaraan besteed, toch iets schoons zullen opleveren".
Edoch, de Raad, die erg op den penning was, stemde 27 April 1858 dat verstandige voorstel af met 20 tegen 7 stemmen.
Onnoodig te zeggen, dat per saldo de zuinigheid weer eens de wijsheid zou bedriegen. En daar had ze niet eens zooveel tijd voor noodig. Want binnen de twee jaar was de oude torenspits zóó en décadence geraakt, dat voorziening moèst getroffen worden, wilde men

niet de risico loopen, dat op een slechten dag het heele ding naar beneden kwam tuimelen.
De gemeente-architect Van der Waayen-Pieterse trok aan 't werk. De man is ontegenzeggelijk met de beste bedoelingen bezield geweest, maar die bezieling heeft hem niettemin tot niets meer of minder dan een vandaal gemaakt. Want zijn rapport adviseerde toch tot overdekking van die bouwvallige spits met een nieuwe — „ten einde op die wijze de klokken te kunnen schoren en aan nieuwe balken te kunnen hangen.
Het speelwerk en de klokkenzolder blijven op dezelfde hoogte, doch de plaats daarvoor wordt verruimd en verbeterd, daar die thans onooglijk is, en, door het inwateren en vermolmen van het hout, den geregelden loop van het uurwerk hindert. De wijzerborden blijven op dezelfde hoogte, om geen onkosten met de verplaatsing der bewegingen te verkrijgen en omdat dezelve in de tegenwoordige hoogte goed gezien worden.
De spitsen voor de wijzerborden zijn geheel opengewerkt om het geluid de klokken te verspreiden, zoodat de toestand der tegenwoordige klokken niet regtstreeks veranderd, maar alleen gewijzigd wordt, waardoor de klank meer naar beneden zal slaan, en niet vrij, zooals thans het geval is, de lucht kan inwaaien.
Het plan is ingerigt om de geheele spits van ijzer te maken, zoodat die te samen één geheel vormt."
Die prachtvolle oplossing van de quaestie zou kosten *f* 16.000, dus .... *f* 2000 méér dan de in 1858 voorgestelde goede restauratie.
Ee ofschoon dat geld verscheidenen der geldvaste heeren zwaar gezeten zal hebben, 't moest wel worden toegestaan, want de toegestaan, want de toestand was onhoudbaar geworden. En 2 Oct. 1860 werd 't voorstel van B. en W., dat dit rapport insloot, met 23— 6 stemmen aangenomen.
De St. Jacob kreeg dus een slaapmuts op."

Naast dit historisch verhaal, waaruit blijkt, dat de restauratie van 1860 slecht is uitgevallen, — en waaruit niet kan blijken, dat die van 1858 inderdaad goed zou zijn geweest, dringt zich voor architecten de vraag op, hoe de aanstaande restauratie zal worden, daar het lot van restauratie schijnt te zijn, dat ze uitnemend wordt geacht op 't oogenblik, dat ze wordt uitgevoerd, doch door 't nageslacht sceptisch, zoo niet erger, wordt beschouwd.
Het is bekend, dat er kortelings restauratie-regelen zijn ontworpen door den Ned. Oudheidk. Bond, — bij welke zich architecten-vereenigingen aansloten. Het is in de gedachtengang daarvan dat men zich afvraagt inzake de oudere torenspits der St. Jacobskerk:
1. Is het een belangwekkende en mooie spits, waardig naar de kroon te steken van zoo menig origineele, die uit die dagen nog in ons vaderland bestaat?
2. Zijn hare, nu verborgen, resten in zoodanige staat dat zij de oorspronkelijken toestand volkomen duidelijk toonen, — of bestaan er bouwkundige werkteekeningen die zuiver herstel ontwijfelbaar waarborgen?
Alleen wanneer deze vragen volmondig met ja te beantwoorden zijn, waarover, indien de plannen vaste vorm krijgen, gedocumenteerde inlichtingen van officieele zijde wel niet zullen uitblijven, — alleen dàn hebben wij met een heugelijk feit te doen!

Heerscht er echter twijfel bij de beantwoording, ware er dan niet veel te zeggen voor een der navolgende oplossingen?
I. Men late, indien de neo-gothische spits niet bouwvallig is, deze bestaan, als de eenigste of een der weinige torenspitsen op die schaal uit dien tijd in ons land; — en als zoodanig historisch en belangwekkend.
Waar wij onze voorzaten laken, wanneer zij oudere werken van historie en kunst, welke niet strookten met hunne beginselen, vernietigden, — zal men aan eigen tijd dit recht toch óók behooren te ontzeggen, ten opzichte der neo-gothiek.
II. Men breke, indien de spits wèl bouwvallig is, deze àf en vergenoege zich, na wegneming der pleister en consolidatie van het muurwerk, met een plat afgedekten toren, — zooals die o.a. ook in den Briel, Utrecht en elders voorkomt.
III. Mocht er echter godsdienstige geestdrift en wezenlijke kunstbelangstelling (niet te verwarren met copieerzucht van 't antieke) aanwezig zijn, dan late men het, wellicht te neutrale, standpunt van II varen en belaste een eminent kunstenaar-architect met den bouw van een moderne spits, — geheel volgens de gedachtengang waarop de renaissance-spitsen in hare dagen, op gothischen onderbouw werden geplaatst. d. C.

Ik informeerde zoojuist over deze zaak, die mijn groote belangstelling heeft, bij iemand die absoluut juist is ingelicht, en vernam, dat de gehoonde gemeente-architect van der Waaijen-Pieterse, in ieder geval deze verdienste heeft gehad dat hij de oorspronkelijke renaissance-spits volkomen zuiver in maatteekening deed brengen; welke teekening met andere degelijke gegevens nog bestaat.
Het is op dezen basis dat de plannen van den Wethouder veilig zijn gegrondvest.

„HEEM"SCHUT OF HOEVEVERDEDIGING

door D. J. VAN DER VEN.

Oude liederen zingen echter eveneens van de „höganloftssal", waar vrouwen en meisjes arbeidden aan de groote wandweefsels, die op kleurige wijze de oude heldensagen uit den Vikingertijd aan de vergetelheid ontrukten. En gewis om de meerdere veiligheid, misschien ook omdat ze geheel zelfstandig in het hoeveplan stonden, werden ze in de zomermaanden betrokken door de schoonen des lands. In Noorwegen als „jungfruburen", in Oost-Pruisen als „Klete" hebben ze een rol, maar in dit geval een van stilzwijgend toezien, gespeeld in het galante en avontuurlijke leven der zonen en dochteren van de Noorsche landen. Ik betrad zoo'n vrijhuiske in het onvergelijkelijk schoone Maihaugen,

Nilsdackes Stuga, een verdedigbaar zeer oud huiske als sierberg ingericht in het kulturhis torikamuseet te Lund (Zuid-Zweden).

hoog in de bergen van het Lillehammersche wonderland gelegen, met van de Höienloftssvale de prachtigste vergezichten over de Mjössee in het Gudbrandsdal, ik toefde in het Oostpruissische Heimatmuseum te Königsbergen in de „Klete" van het Litausche gehucht. Ook daar heeft men bij den bouw zorg gedragen in den gevel iets van zijn voorname bestemming tè leggen. Een effectvolle veranda, rustend op sierlijk besneden zuiltjes voor het huiske, getuigde van de liefde, waarmede de bewoners dit onderdeel van het Litausche gehucht gemaakt hebben, tot wat we in het openluchtmuseum van Bygdö bij Christiania eeren als de jungfruburen uit Osterdalen.

De galerij van deze ballade-kemenades ontwikkelde zich ten slotte tot een aan vier zijden om de „höganloftssal" loopende weergang, die ook nog wel andere diensten kon bewijzen dan de jonkvrouw te waarschuwen, dat in den heiligen Zaterdagnacht haar geliefde naderend was. In haar grootste volmaaktheid kreeg de weergang het weinig gastvrije karakter van die op den Björvicker fataburen, welke nog heden ten dage te zien is op het goed Björvick, kerspel Ostra Rijd, provincie Ostergötland, maar tot in de kleinste bijzonderheden in 1893 te Skansen werd gecopieerd. In zijn geheele voorkomen heeft deze Fatbur een ernstig vastberaden karakter, hij is in meer dan een opzicht te vergelijken met de versterkte torengebouwen, die zoo menigen middeleeuwschen ridderburcht maakten tot een onneembare vesting.

En ook de aan dergelijke strategische hoevegebouwen gegeven naam van barfröloft wijst op een zekeren samenhang tusschen die Scandinavische versterkte schuren, de Ammerlandsche Bargfrär en de middeleeuwsche Bergfrieden en Beffrois.

Boven eene met veel zorg gevoegde 50 cM. hooge voetlaag van veldkeien met bewerkte hoekstukken is de in blokverband gebouwde schuur opgetrokken. Evenals alle Scandinavische Loften en Fataburen zijn de wanden niet door vensters onderbroken.

Het geheel is 9 Meter lang, 7.20 M. breed en 2.80 M. hoog. De bovenverdieping, welke bereikt kan worden langs een trap van 1.55 M. breedte, heeft precies dezelfde afmetingen en is aan alle zijden omgeven door een galerij van 1.30 M. breedte, welke driedeelige lichtopeningen bezit, die met luiken gesloten kunnen worden. Van de loft kan men met een steil trapje op den zolder komen, die door vier kleine dakvensters verlicht wordt welke op Skansen heerlijke panorama's omlijsten.

Het dak, dat met hout gedekt is, heeft den vorm van een afgeknotte vierzijdige pyramide en helpt mede den indruk van bescherming biedend toevluchtsoord te vestigen.

We mogen tegenwoordig sceptisch gestemd zijn over de waarde van meters dikke betonkoepels, over stalen pantserplaten en wat de moderne techniek meer heeft uitgevonden om weerstand te bieden aan de doordringende kracht van de projectielen der geweldige artilleriemachines, de defensieve beteekenis van zulke hechte houten barfröloften moet, rekening houdend met de primitieve aanvalsmiddelen, toch niet onderschat worden. Wel is waar leert de geschiedenis der middeleeuwen, dat de burgerij steen op veel hooger prijs stelde, daar men overal leest, dat houten burchten aan de verwoesting van het vuur werden prijs gegeven, maar dat men het materiaal van veroverde steenen versterkingen als welkomen buit medenam naar de steden, maar toch leert meer dan één beleg, dat het weerstandsvermogen van het hout dikwijls grooter was dan dat van steen. De bestormingswerktuigen als rammen, bleiden en goedendags schaadden het houtwerk minder dan de muren. Het kan dan ook geen verwondering baren in de lage landen der Noord-Duitsche laagvlakte, waar men het zware eikenhout om niet uit de oerwouden kon halen en het verkrijgen van natuur- of baksteen met eigenaardige moeilijkheden gepaard ging, algemeen houten wallen of palisadeeringen te zien toegepast.

De meerdere veligheid ook op het Scandinavische platteland maakte echter het bezit van gevechtswaardige schuren overbodig en deze werden in later jaren gedegradeerd tot slaapplaats van den ongetrouwden knecht. Als er gasten op de hoeve kwamen werden ze meestal onder dak gebracht in den fataburen en daarom heet zulk een spijker in Zuid-Zweden veelal häbbare, häbbre, en Häbba, terwijl ook in Noord-Zweden de namen härbre en harbur de herinnering aan het gebruik als herberg vasthouden, ook zelfs wanneer de gebouwtjes als Morahärbre slechts als voorraadschuur in gebruik genomen zijn.

Reeds in de middeleeuwen werd de Zweedsche Barfröloft den ongehuwden knapen van de een of andere hofhouding als verblijf toegewezen. We lezen ergens, dat een gast zijn hooge ontevredenheid over de ontvangst bij een Zweedschen koning uitdrukte: „er beim Könige so viel gegolten habe, dass dieser ihn in der Herberge bei den Knappen habe schlafen lassen". In het openluchtmuseum der eeuwenoude universiteitstad Lund heeft men, rekening houdend met die vroegere vredelievende en gastvrije bestemming, het ongetwijfeld oudste profane huis van Zuid Zweden, de voorraadschuur van Uranäs, Asheda, Småland, hetwelk in constructief opzicht eveneens groote bijzonderheden bezit, den inwendigen mensch toegewijd. Reeds van verre lokt het uithangteeken „Then gyldene drufvan" (de gouden druiventros) den bezoekers na de lange wandelingen door het rijk der cultuur naar de plaats, waar de materieele dorst en honger kunnen gestild worden. Uitrustend van de vermoeienissen in de ouderwetsche gelagkamer, kunt ge u door de hupsche schoone wat laten vertellen over dit historische gebouwtje, dat volgens de traditie woon verschaft moet hebben aan den oproerigen Nils Dacke, die hier tijdens den opstand tegen Gustaaf I. Wasa „hof heeft gehouden". In welken geest men dit schijnt te moeten opvatten laat ons de wandbekleeding zien voorstellende Ahasverus maaltijd, welke 180 dagen achtereen duurde.

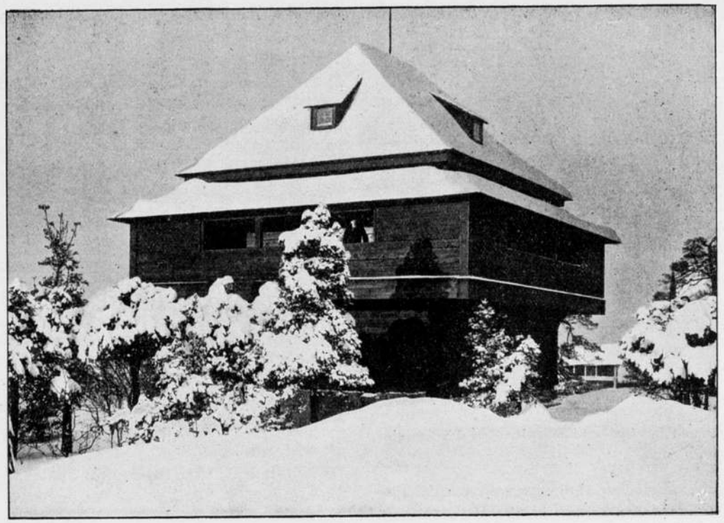

De hoogst-ontwikkelde Scandinavische vestingschuur, de Fatbur van Björvick in het openlucht museum Skansen bij Stockholm.

Als we bij het bezoek van dergelijke gebouwtjes bedenken, dat Zwedens minister van buitenlandsche zaken graaf Ehrensvaard op het voorstel van professor Falbeek inzake het vraagstuk der algeheele ontwapening fier en zelfbewust repliceerde... „De degen van Zweden zal zijn gewicht in de schaal leggen op den dag, dat een of andere macht deze neutraliteit zou willen aanvallen", zie dan weten we voor ons, dat deze overtuiging gegrondvest is op de zekerheid van eigen krachtsontwikkeling, op het verleden, dat ook in Scandinavië met strijd gevuld is, een strijd, die niet alleen gevoerd werd tegen de omwalde steden, maar ook op het platteland heftig woedde en zich meer dan eens geconcentreerd heeft om die oude thans als museumvoorwerpen in grootsche gebouwenparken opgestelde op verdediging berekende Barfrölofts en Klookstapeln, waar ze zooals in Lund en Stockholm, in Christiania en Zweschenehn hun vredelievende bestemming van „herberg" hebben ontvangen.

Overal waar ze in het buitenland werden opgericht, zijn de openluchtmusea cultuurplaatsen geweest van plattelandsheemschut, heemschut dan niet in de meer concreten zin van de in dit artikel hoofdzakelijk naar voren gebrachte bescherming van het eigen heem tegen geweldadige overvallen, maar in de breede beteekenis van het bewaren van het landseigen karakter. En nietwaar, de stichting in het heerlijke boschoord, dat de Arnhemsche gemeenteraad aan de vereeniging: „Het Nederlandsch Openluchtmuseum" heeft afgestaan, kan niet alleen de studie bevorderen van de Nederlandsche beschaving, zich uitende in woningbouw, dorpsaanleg, kleederdrachten, huisraad, werktuigen etc. maar tevens ook in vervulling doen gaan de heemschutwensch welke Herr Sandatede mij naar Holland mede-

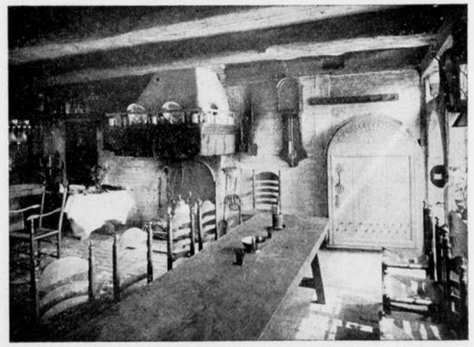

De gelagkamer van het Ammerlandsch Museumspiker.

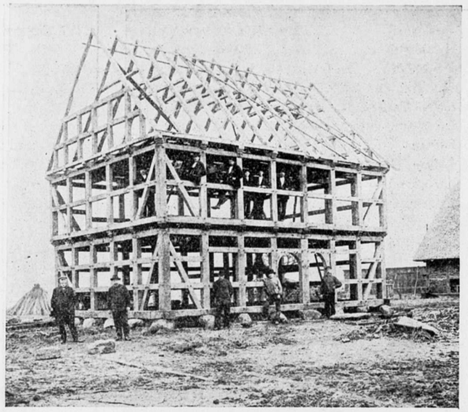

De gebintenbouw van het bro- en bachspiker te Zwischenahn in 1910 (Oldenburg).

gaf, toen hij op het Zwischenahner perron, na stilte gemaakt te hebben met een forsch klinkend: „Mannslü und Frowenslü, Jungens und Deerns, swiegt still" Hermann Allmers levendig lied aanhief:

„Wer die Heimat nicht liebt und die Heimat nicht ehrt,
Ist ein Lump und des Glücke in der Heimat nicht wert!"

Arnhem najaar 1916.

INGEZONDEN.

PORTLANDCEMENTSPECIE VOOR WATERKEEREND METSELWERK.

Welwillend werden mij het Maart- en het April nr van het maandblad „Bouwstoffen" toegezonden, waarin de Hooggeleerde Heer Prof. J. A. van der Kloes, zijn meening over genoemd onderwerp kenbaar maakt.

In den aanvang geeft de heer v. d. K. te kennen, dat de antwoorden op de vragen van den heer v. d. L. de kern van het vraagstuk niet aanroeren.

De heer v. d. K. zet daarom de punten op de i's. Gaarne wil ik hier nagaan, welke punten dit zijn.

De zakelijke inhoud van het ingezonden stuk van den heer v. d. L. bestaat uit 5 vragen en wel:

1. Kan in Pc specie waterdicht metselwerk gemaakt worden?

2. Wat is de reden, dat een deel der Bouwkundige Wereld Pc specie boven tras-, een ander deel tras- boven Pc specie verkiest?

3. Speelt de geoefende hand van den metselaar een nog belangrijker rol bij gebruik van Pc dan bij tras?

4. Is de cement de alles beheerschende factor?

5. Wat is de invloed van de toevoeging van kalk?

Uit deze vragen kan blijken, dat de heer v. d. L. zoekende is om zijn inzicht betreffende kelderwerk te verruimen. Het geval van den gemaakten kelder is aanleiding (dit kan zelfs een denkbeeldig geval zijn) en moet dus buiten geding blijven.

De zakelijke inhoud van het stuk van v. d. Kl. bestaat uit drie stellingen en wel:

1 Pc + 0,25 water geeft ongeveer 0,75 deel stijf deeg, 1 deel zand bevat ongeveer 0,42 deel lucht; 2 × 0,42 = 0,84. Er komt dus een weinig (0,09) deeg tekort om de holten tusschen het zand vullen.

Door „een weinig kalk" wordt het Pc. „aangelengd" de hoeveelheid deeg grooter. Nu hangt het van de omstandigheden af, of met zulk een specie waterkeerend werk ontstaan zal, als: juist meten, gelijkmatig mengen en hoogte van den waterdruk.

In mijn antwoord heb ik gezegd, dat cement kalkspecie 1, 1/5, 2, waterdicht kon zijn, wanneer alle omstandigheden gunstig zijn.

De heer v. d. Kl. zegt m.i. precies hetzelfde; uit zijn gezegde verderop: 1 deel kalk + 0,15 deel water geeft 0,49 deeg, of 1/5 deel kalk + 0,15 water geeft ongeveer 0,10 deel vaste stof is zelfs juist te bewijzen (0,75 + 0,10 is immers 0,85 stijfdeeg tegen 0,84 ruimte), dat die specie waterdicht is.

De waterdruk heb ik in mijn opstel niet aangeroerd, omdat slechts van gewoon kelderwerk in de gestelde vragen sprake is, en dus ook van normalen waterdruk. En zelfs nu deze speciale kelder blijkt 2,80 M. waterdruk te hebben bij een dikte der muren van 0,66 M., zal die waterdruk m.i. weinig invloed uitoefenen. Die druk bedraagt op den buitenkant muur hoogstens 0,28 K.G. per c.M.^{2}. en zal door de wrijving, wanneer het water b.v. 0,44 M. in den, voor gewone omstandigheden waterdichten muur is geperst, grootendeels, zoo niet geheel verdwenen zijn.

Dan komt er in 't stuk van v. d. Kl. een gedeelte, dat geheel buiten het vraagstuk staat en zich behoort af te spelen tusschen Bouwheer, Deskundige en Architect, terwijl daarna volgt: Dat, als men toch Pc. specie wil, dit in dit speciale geval wel 1 op 1 1/2 moet zijn en dat het deze verhouding ook weer niet moet zijn, omdat die specie te vet is en voor krimpen in de toekomst gevaar oplevert.

Kalk trasmortel eindelijk 1 schelpkalk, 1 1/4 tras en 1 tot 1 1/2 zand wordt dan zonder meer gezegd, is de aan te wijzen specie en dit blijft er dus als eenigste punt voor de i's over. In mijn ingezonden stuk acht ik het ook mogelijk met trasspecie waterkeerend werk te maken, terwijl m.i. de aangewezen specie moet zijn 1 pc., 1/2 schelpkalk, 3/4 tras en 2 1/2 zand. De heer v. d. K. zal moeten erkennen, dat ook deze specie waterkeerend is, zich goed laat verwerken en vlug bestand is om tegen water- en gronddruk, zoowel als tegen vorst weerstand te bieden. Veel vlugger dan trasmortel en zich dus beter aansluit bij den tegenwoordigen vlugbouw en het in den winter doorwerken.

De heer v. d. K. acht het evenwel niet de moeite waard hierop in te gaan. Hij maakt de zaak in hoofdzaak tot een persoonlijke kwestie tusschen hem en den heer v. d. L. In welk stuk in dezen 't meest de punten op de i's zijn gezet en de „kern" van de zaak is geraakt, laat ik aan den lezer over.

Groningen 5-4-'17. B. CASIMIR.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD

ORGAAN VAN DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST M.B.V.A. VAKVEREENIGING VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN

Commissie van Redactie: J. GRATAMA, C. J. KRUISWEG en J. B. VAN LOGHEM.
Redacteur: J. WESSELIUS.
Bureau van Redactie: Marnixstraat 402, Amsterdam.
Uitgevers en Bureau van Adminstratie: MOUTON & Co., Herderstraat 5, 's-Gravenhage.

ABONNEMENTSPRIJS: voor Nederl. fr. p. p. *f* 7.50 's jaars, voor Indië en Buitenl. (bij vooruitbet. *f* 9.50. Afz. Nos *f* 0.15. fr. p.p. *f* 0.16 — ADVERTENTIËN: v. 1—5 regels *f* 1.—, elke regel meer *f* 0.20. Groote letters naar plaatsruimte. Aankond. van aanbestedingen *f* 0.15. Abonn. van advert. tegen belangrijk verm. prijzen.

38STE JAARGANG. = 21 APRIL 1917. = No. 16.

INHOUD: OFFICIEEL GEDEELTE. Bestuursverkiezing. — Het adres der Vereenigingen van technici. — Examens Maatschappij. Prijsvraag Academie. BOUWKUNDIG GEDEELTE. Overeenkomst tusschen bouwheer en architect, door Mr. I. van Creveld. — Een nieuw geluid, door Ir. J. B. van Loghem, M. V. B. A. — Berichten.

OFFICIEEL GEDEELTE.

Bestuursverkiezing.

Lijst der candidaten voor het lidmaatschap van het Bestuur der M.B.V.A.:

C. J. KRUISWEG, Architect te Bussum.
D. F. SLOTHOUWER B. I. Architect te Amsterdam.
A. H. WEGERIF GZN., Architect te Apeldoorn.

In herinnering wordt gebracht, dat het stembiljet den leden Zaterdag 14 April ll. toegezonden, uiterlijk Woensdag 25 April a.s. moet worden ingeleverd bij den Algemeen Secretaris der M.B.V.A. Marnixstraat 402, Amsterdam.

DE UITSLAG DER STEMMING zal worden gepubliceerd in het Weekblad van Zaterdag 28 April a.s.

INGEZONDEN.

Het adres van de Vereenigingen van Technici.

Zeker met meer dan gewone belangstelling is door ons kennis genomen zoowel van het rapport der „Commissie van Advies" ingesteld door het Koninklijk Instituut van Ingenieurs inzake het vanwege genoemd Instituut in te stellen examen tot het verkrijgen van een diploma voor Waterbouwkundig Opzichter en voor Spoorweg Opzichter voorkomende in de Ingenieur No. 1 dd. Jan. 1916. — als van het adres naar aanleiding van dat rapport verzonden aan Zijne Exellentie den Minister van Waterstaat door de Vereenigingen van Technici — voorkomende in het Bouwkundig Weekblad No. 15. Echter hoe goed ook bedoeld heeft de Commissie van Advies in haar rapport niet die objectiviteit betracht, die mag worden verlangd als voorwaarde voor een gunstig slagen; zij toch heeft geen rekening gehouden met wat door geschrift en woord reeds jaren door de Vereenigingen van Technici werd gepropagandeerd, noch voorlichting van die zijde gezocht zoowel voor hare conclusiën als voor het opstellen der exameneischen, daardoor mist het rapport het recht om op een ruime beschouwing aanspraak te kunnen maken.

Dit komt te meer naar voren bij de memorie van toelichting van de Ver. van Technici op haar adres aan den Minister gegeven, welke toelichting, m.i. getuigenis aflegt van het juiste begrip waarin zich de vraag „om-examen" beweegt. Alleen door samenwerking van alle belanghebbenden kan een gemeenschappelijk doel worden bereikt, gemakkelijker opheffing van noodzakelijk voorkomende fouten en bezwaren wordt verkregen; vele der examens ingesteld door particuliere vereenigingen meer in het bizonder door de M.B.V.A. kunnen dit bevestigen. De fout is hier, dat de exameneischen niet het werk zijn van de vakvereeniging betrokken bij het beoogde doel.

In verband hiermede wijzen wij er op, hoe de Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst bij de instelling van haar examens reeds voor vijf en twintig jaar bepaalde, dat in de examen-commissies een aannemer en een opzichter zouden zitting nemen. Die tijdsomstandigheden van voor 25 jaar zijn thans geheel veranderd. De Commissie van advies heeft de verouderde tijden óf niet begrepen óf genegeerd want zoo dit niet zoo is, had zij het belangrijk werk wat op initiatief van de Algem. Opz. en Teek.-bond in 1907 werd tot stand gebracht en in 1911 zijn toepassing vond bij de examens der M. B. V. A. en waardoor die examens zoo in waarde zijn vooruit gegaan met een enkel woord moeten memoreeren.

Ook de vraag „Staatsexamen" of niet moet onze belangstelling hebben en mag niet zooals tot nog toe geschiedt met een algemeenheid als: het dooden van het particulier initiatief, de groote kosten zoo de Staat het in uitvoering neemt, of zooals het K. I. dat verwerpt met de gemeenplaats dat de Staat niet als spoorweg-exploitant optreedt worden beantwoord.

Zou thans de vraag *niet* alleen gewettigd, maar ook in ernstig onderzoek genomen moeten worden nu wederom Rijks gelden worden verlangd voor het instellen van een particuliere examencommissie op het gebied der technici, of de Staat wel een afsluitend geheel geeft voor die leerlingen, die met groote kosten voor zichzelf maar ook voor den Staat gebruik maken van de instellingen als scholen voor M. T. O. Hoogere bouwkunst enz. zoolang zij het Staatseindexamen aan die instellingen onthoudt en deze leerlingen te vreden moeten zijn met diploma's als die der M. B. V. A., B. B. U., en W. B. U., diploma polder opzichter provincie Zeeland, de titel van architect door de school van A. et A., het vergelijkend examen door de spoorweg mij. en Rijkswaterstaat, examens staande voor het meerendeel *naast* de inrichting van technisch onderwijs.

Mag de Staat haar taak in zijn geheel eerst in toepassing brengen

ten dezen in het bijzonder geval als het betreft de B. i., C. i., W. i. en is het juist, dat haar algeheele zorg daar eerst begint?
Zoowel het Advies als het Adres met toelichting opent nieuwe perspectieven inzake opleiding en examens voor technici en dit zal zeker nog wel aanleiding geven tot nadere uiteenzetting in de organen der belanghebbende vereenigingen en ik hoop, dat ook met deze inleiding in het B. W. van dien kant het laatste woord nog niet geschreven is.

C. J. KRUISWEG.

Examens der Maatschappij.
Een der leden der Examen-commissie brengt eenige data in herinnering, die verband houden met de examens voor Bouwkundig Opzichter, ingesteld door de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst.
Bij besluit der Alg. vergadering van 28 September 1891 werden deze examens ingesteld. De vaststelling van het programma van eischen geschiedde in December 1891. De eerste Examen-commissie bestond uit de heeren C. Muysken, H. van Dam, P. J. Huibers, F. H. van Malsen en C. B. Posthumus Meijjes; de commissie werd benoemd 17 December 1892. Er waren toen 22 candidaten, waarvan 9 het diploma voor Bouwk. Opzichter behaalden.

PRIJSVRAAG-RIJKS-ACADEMIE VAN BEELDENDE KUNSTEN.

Vraag 59. Ten einde de lichtinval van eenige zalen, duidelijk te kunnen laten zien, is het voor een ontwerp gewenscht, niet één, doch twee doorsneden over te leggen. Wordt deze tweede teekening bij beoordeeling, geheel buiten beschouwing gelaten?
Antwoord. Van de bepaling omtrent de inzending van het aantal teekeningen kan niet worden afgeweken. Mogelijk kan bedoelde lichtinval in de toelichting worden verklaard.
Vraag 60. Mogen teekeningen ook in gekleurde potlood, of inktlijnen worden uitgevoerd?
Antwoord. De bedoeling is zwarte potlood- of inktlijnen.
Vraag 61. Op bladz. 24 staat onder „Teekeningen": De behandeling der teekeningen mag schetsmatig zijn in inkt- of potloodlijnen, enz. Kan daaruit worden verstaan, dat gearceerde schaduwen op de gevelteekening geoorloofd zijn, behoudens de vlakke tinten van de lichtopeningen en eventueel van het dak?
Antwoord. De bedoeling is de teekeningen niet méér op te werken als in het programma is aangegeven; gearceerde of getinte schaduwen e. d. zijn dus uitgesloten.

INLICHTINGEN VII.

Vraag 62. In het programma zijn de lokalen k, m, n, r, s, u, w, x, fl, gl, hl, jl, ll en nl opgegeven als te moeten liggen op het Noorden en wordt ook gewenscht dat de licht-openingen in de lokalen zooveel mogelijk worden aangebracht in de gevels welke met de grootste afmeting dier lokalen evenwijdig loopt.

Ten einde aan beide eischen te voldoen kom ik tot de volgende afmeting der gevels op het Noorden en wel van:

o	k.	atelier		10 M.	k.	te zamen	7 M.
o.m.	voor	2 zalen	samen	20 „	m.	„ „	15 „
„	„	2 „	„	20 „	m.	„ „	20 „
o.n.	„	2 ateliers	„	20 „	n.	„ „	14 „
o.r.	„	4 zalen	„	40 „	r.	„ „	15 „
o.s.	„	2 ateliers	„	20 „	„	„ „	20 „
o.u.	„	2 zalen	„	20 „	s.	„ „	14 „
o.w.	„	4 „	„	40 „	u.	„ „	15 „
„	„	1 zaal	„	10 „	w.	„ „	30 „
o.x.	„	1 atelier	„	10 „	„	„ „	10 „
o.f[1]	„	2 zalen	„	20 „	x.	„ „	7 „
o.g[1]	„	2 „	„	20 „	f[1].	„ „	15 „
o.h[1]	„	2 „	„	20 „	g[1].	„ „	15 „

Kunnen in de lokalen met o gemerkt de lichtopeningen in de korte lengte der verlichting worden aangebracht, dan wordt de totale gevellengte daarvan:

j[1]	voor	drukkerij	ca.	7M.	h[1].	te zamen	16 M.
o.l[1]	„	atelier	„	10 „	j[1].	„ „	7 „
o.n[1]	„	24 atelier	„	168 „	l[1].	„ „	7 „
					n[1].	„ „	120 „
		Te zamen		455 M.		Te zamen	347 M.

Stel U voor dat het gebouw de geheele breedte van het beschikbare terrein ad 160 M. inneemt, dan zullen de begane grond, de 1ste verdieping benevens de 2de verdieping of zolder een gezamenlijke gevellengte op het Noorden hebben van 3 × 160 M. = 480 M.
Hieruit is af te leiden dat het bezwaarlijk is om in verband met het groepeeren van de verschillende afdeelingen, licht voor gangen en portalen, enz. al de genoemde lokalen op het Noorden te brengen. Daarom de vraag, zijn er onder de genoemde lokalen ook eenige welke met de lichtzijde op een andere hemelstreek gelegen kunnen zijn, zoo ja, welke en op welke streek dan bij voorkeur?
Antwoord. In hetgeen in het programma omtrent de verlichting der lokalen is voorgeschreven, kan geen wijziging worden gebracht.
Waar het hier betreft eenige moeilijkheid door den inzender der vraag bij het ontwerpen ontmoet, kan het van de Jury niet worden verlangd, dat zij zal overgaan tot beschouwingen, zóó gedétailleerd als door inzender wordt verwacht, met als onvermijdelijk gevolg het geven van wenken of aanwijzingen, wat toch zeker bij het verstrekken van inlichtingen moet zijn uitgesloten. De Jury erkent, dat het vraagstuk van de verlichting der lokaliteiten bij deze prijsvraag niet zoo eenvoudig is, maar zij acht toch een goede oplossing daarvan, volgens de eischen van het programma, zeer goed mogelijk
Vraag 63. Volgens programma moet mijns inziens de tuin vlak liggen, d.w.z. niet mede oploopend met de straten, welke naar de bruggen loopen. Wanneer dus de tuin op 1 M. ÷ A.P. wordt aangehouden, krijgt, men bij de bruggen een verschil van hoogte met de straten van 1.15 M. Is dat juist opgevat?
Antwoord. Indien de tuin op 1 Mei ÷ wordt aangelegd, zal het verschil in hoogte bij de bruggen 1.15 M. bedragen, dit is juist. Evenwel wordt ten aanzien van den tuingrondslag nog verwezen naar het antwoord op vraag 46.
Vraag 64. Moet de zaal genoemd onder q van alle zijden d.w.z. N.Z.O. en W.licht ontvangen?
Antwoord. Hier kan worden verwezen naar de op blz. 9 van het programma (onderaan) gestelde eischen.
Vraag 65. Moet de bij q behoorende te reserveeren tuinruimte afgescheiden worden en ook van alle kanten onbelemmerd licht ontvangen, hetgeen m.i. door de aangrenzende zaal q niet geheel en al het geval is?
Antwoord. Er is niet voorgeschreven, dat bedoelde tuinruimte tegen de zaal voor het teekenen naar dieren moet gelegen zijn; wat het licht betreft zie pagina 9 (onderaan) en pagina 16 (eerste regel) zie programma bladzijde 16.

De vragen 66 tot 69 zullen met den bijbehoorende antwoorden in het volgend nummer van het B. Weekblad worden gepubliceerd.

BERICHTEN.

De drie gouden haringen. Er dreigt gevaar voor het schoone huis „De drie gouden haringen" aan den Brink, te Deventer, met den prachtigen Renaissance gevel uit het jaar 1575, volgens Galland niet achterstaande bij de trotsche Antwerpsche burgerpaleizen van dien tijd. Volgens de Zw. Ct. zou er kans zijn, dat het huis werd afgebroken.
Hier is voor de gemeente en kunstvrienden wat te doen. Men herinnert zich, dat onlangs de gemeente Alkmaar een kaaspakhuis kocht om het voor afbraak te bewaren. Jammer alleen, dat stedelijke besturen zoo zelden uit eigen aandrift handelen in zulke dingen. Zij moeten eerst worden wakker geschud.

DE OVEREENKOMST TUSSCHEN BOUWHEER EN ARCHITECT.

DOOR
Mr. I. VAN CREVELD,
Advocaat en Procureur te Amsterdam.

IV.

Het voor den bouw bestemde terrein.
Het gebouw kan niet gedacht worden los van den grond waarop het komt te staan. De architect zal dus zijn ontwerp niet kunnen maken zonder ter plaatse een nauwgezet onderzoek te hebben ingesteld. Legt hij den bouwheer zijn ontwerp ter goedkeuring voor, dan geeft hij daarmede dus tevens stilzwijgend te kennen: dat het werk, uitgevoerd volgens het aangeboden ontwerp, op den betreffenden grond op behoorlijke wijze kan tot stand komen. Daaruit vloeit dus aanstonds voort, dat de architect, die het definitieve ontwerp heeft gemaakt aansprakelijk is voor gebreken in den grond.
Hoe is deze aansprakelijkheid? Hij moet den grond vooraf peilen en onderzoeken. Dat onderzoek moet zich uitstrekken zoowel tot de technische, als tot de juridische gesteldheid van den grond.
a. Technische gesteldheid van den grond.
Van den architect wordt verwacht een nauwkeurig onderzoek van den bodem.
Dreigt er later eenig ongeluk, dan zal de bouwheer op grond van de gewone regelen van contracten-recht kunnen volstaan met aan te toonen, dat het ongeluk plaats vond, terwijl het zaak van den bouwmeester is aan te toonen dat er, overmacht in het spel was, waarvoor hij niet aansprakelijk is [1]). Er moet hier echter wel worden onderscheiden, of men te doen heeft met plotseling, geheel onverwacht opkomende, gebeurtenissen, als bijv. cyclonen, aardbevingen, enz., dan wel met een nawerking van reeds vroeger aanwezige, latente oorzaken, waarvan de uitwerking eerst na verloop van tijd komt, maar die de architect behoorde te kennen. Alleen in het eerste geval is de architect van aansprakelijkheid bevrijd. Wellicht kan de bouwheer op grond van verborgen gebreken den vorigen eigenaar aanspreken. Den architect kan men echter niet treffen. Frankrijk [2]) stelt de vraag, of de architect ook aansprakelijk is als de grond kennelijk voor buitengewone voorvallen ongeschikt is? Zeer terecht aarzelt hij een algemeen antwoord te geven. Immers moeilijk kan men vooraf zeggen, wat bij een buitengewone ramp zal gebeuren. In beginsel echter sluit ik mij aan bij zijn oordeel: dat in geval van twijfel de architect in zulk een geval niet aansprakelijk zal zijn. Stelt men den eisch dat zaken in het verkeer — gebouwen in het bijzonder — zelfs op buitengewone voorvallen berekend moeten zijn, dan zouden inderdaad vele ondernemingen nimmer tot stand zijn gekomen. Billijkerwijze moet men dus volstaan met den architect slechts voor *normale* gevallen aansprakelijk te houden. Afwijking van deze regel lijkt mij verdedigbaar wanneer het bijv. geldt een terrein op een open vlakte, waar de bliksem nogal spoedig dreigt in te slaan.
De opmerking, dat het in beginsel voor de aansprakelijkheid onverschillig is te achten of ontwerp en bouwleiding al dan niet aan dezelfde hand zijn toevertrouwd, moet hier nog eens worden herhaald. De architect, die alleen het ontwerp maakte is uitteraard voor de solliditeit van den grond aansprakelijk. Omgekeerd ontheft dit den architect, die het werk uitvoert, nog niet van de plicht het onderzoek te hervatten; hij is niet verantwoord zich voetstoots bij het oordeel van den ander neer te leggen.[1])
Nederlandsche rechtspraak over deze aansprakelijkheid heb ik niet gevonden.
Vermeldenswaard is eene Duitsche beslissing over deze quaestie, nl. van het Reichs Gericht d.d. 30 September 1904. Een architect had op zich genomen een huis te bouwen „in der besten, den Anforderungen der Baukunde der Neuzeit „entsprechenden Formen." Overeengekomen was ook, dat het huis volkomen droog zou zijn. Spoedig echter bleek, dat het huis volkomen vochtig was. De eigenaar gaf voor, dat de architect verzuimd had het huis, dat in de nabijheid van een water stond, tegen grondwater en grondlucht te isoleeren en sprak den architect aan voor de kosten der „Isolierungs-Arbeiten". De eerste rechter gaf den eigenaar ongelijk. Vooreerst was z. i. niet bewezen de afspraak dat het huis droog moest zijn, maar bovendien was de architect niet verplicht den bouwheer op de noodzakelijkheid van „Isolierungs-Arbeiten" te wijzen, omdat op het bedoelde plaatsje nimmer tegen grondwater geïsoleerd werd. Het Oberl. Gericht en het Reichs Gericht vernietigden deze beslissing. Beide colleges achtten de bedoelde afspraak wel bewezen, de architect was dus tot de gewenschte isoleering verplicht. Op het verweer van den architect, dat de kosten van isoleerlng in de begrooting niet begrepen waren en dat men bij isoleering de opstijging van grondwater toch nimmer geheel kan ondervangen, werd eenvoudig geantwoord, dat de architect in elk geval den bouwheer tevoren had moeten waarschuwen en hem op het dreigende gevaar had behooren te wijzen. Hierin lag dus de schuld van den architect.
Tot gelijk resultaat komt men in Engeland [2]) en Frankrijk [3]).
b. Juridische gesteldheid van den grond.
Wat de juridische gesteldheid betreft, de architect moet rekening houden met bestaande publiekrechtelijke en privaatrechtelijke bepalingen, welke op den bouw van

[1]) In dezen zin ook v. Lennep, diss. blz. 39; Bruijnzeel, diss. blz. 74/75; v. Nieukerken, t. a. p. blz. 424/425 en 435.
[2]) t. a. p. blz. 39.

[1]) Aldus ook Courcelle et Lemaitre t. a. p. blz. 298/299.
[2]) Zoo werd beslist in het geval Moneypenny v. Hartland:
„ . . . . that if the foundations for a building prove to be bad „and the architect has failed to make a proper examination of „the soil, he could not recorer his fees. „He would also be liable „to an action for damages". (Montefiore, blz. 12).
[3]) Zie Frank t. a. p. blz. 39; Courcelle et Lemaitre t. a. p. blz. 298.

invloed kunnen zijn. Onder publ.r. bepalingen vallen bijv.: de Woningwet, Gezondheidswet, Veiligheidswet, plaatselijke Bouw-Verordeningen, administratieve voorschriften van Gem. Bouw- en Woning-Toezicht, enz. Onder priv. r. bepalingen vallen voornamelijk: servituten en bepalingen van burenrecht.

Door den aard zijner functie komt de architect geregeld met wettelijke bepalingen, de bouworde betreffende, in aanraking, hij is er goed mede vertrouwd en dus is het ook in dit opzicht, dat de bouwheer het recht heeft in hem een deskundige te zien. Dit wil natuurlijk allerminst zeggen, dat men bekendheid met allerlei juridische bijzonderheden van den architect verwacht. Alles hangt hier eigenlijk af van de wijze, waarop de architect zelf zijn taak opvat. Immers is de zaak eenigszins risquant, dan zal hij over den rechtstoestand van den grond alle noodzakelijke inlichtingen moeten vragen, hij zal bijv. moeten adviseeren een jurist te raadplegen. Het is als met de quaestie, dat de rechter weten moet, wanneer hij twijfelen moet en wanneer hij dus een deskundige moet raadplegen. Of met den medicus, wanneer hij een collega-specialist zal hebben te raadplegen. Tot zoover is ook de architect aansprakelijk. „The knowledge of the law, which an architect is expected to have, is not a minute and accurate knowledge, but a knowledge of the general rules of law applicable to the exercise of his profession" [1])

Ook in Frankrijk neemt men de aansprakelijkheid van den architect aan, zoowel wanneer door zijne onachtzaamheid inbreuk op een servituut wordt gemaakt, als voor „infractions aux lois de police et de voisinage". [2]) Als voorbeeld citeer ik de volgende uitvoerig gemotiveerde beslissing van de Cour de Paris van het jaar 1909, [3]) vernietigend een vonnis van de Tribunal de la Seine. Het betrof hier eene verordening in een klein plaatsje van het jaar 1883, voorschrijvende, dat de gevel van een huis in gehouwen steen moet worden gebouwd. De architect wordt aansprakelijk geacht in de volgende overweging: „L'architecte est responsable des lois et des reglements „de police et de voisinage; il est tenu, en conséquence, „de se faire représenter par son client les titres relatifs „de propriété, afin de s'assurer 's ils ne renferment pas „quelque restriction au droit du propriétaire. l'Archi„tecte a dû se reporter à la convention de 1883 et il est „inadmissible qu 'il l'ait lue avec l'attention nécessaire „sans y apercevoir la clause relative aux matériaux de „la façade; s'il ne l'a pas vue il y a négligence de sa „part; ou si, l'ayant vue, il a passé outre, imprudence. „Dans un cas comme dans l' autre, c'est par sa faute „que n' a pas été exécutée l' obligation de faire incom„bant à sa mandante; il est donc tenu de la garantir des „conséquences pécuniares de cette inexécution, etc."

Met betrekking tot servituten werd reeds in eene beslissing van de Cour de Paris van 1869 geleerd: ... „le pre„mier devoir que la loi et la jurisprudence imposent à „l'architecte est de demander à son client la produc„tion du contrat d'acquisition du terrain sur lequel le „propriétaire a dessein d'édifier la construction, pour „s'assurer des conditions particulières du terrain rela„tivement au mode de bâtir et à l'existence des servi„tudes."

Voorts zij verwezen naar eene beslissing van de Tribunal de la Seine van 30 Mei 1913 [1]) waaruit blijkt, dat men alleen bij bepaald ernstige fout de hierbedoelde aansprakelijkheid aanneemt, doch niet wanneer de architect bijv. een of andere bepaling of overeenkomst onjuist heeft geïnterpreteerd.

In het Duitsche Ontwerp 1906 wordt in § 4 al. 1 de architect slechts aansprakelijk gesteld voor schade ontstaan uit de niet-inachtneming van die wettelijke bepalingen, welke gelden ter woonplaatse van den architect of die uitdrukkelijk te zijner kennis zijn gebracht. De betreffende bepaling luidt aldus: „Der „Architect (Ingenieur) haftet nicht für Schaden, die „daraus entstehen, dasz Gesetze und Verordnungen „unbeachtet blieben, die an seinem Wohnorte nicht „gelten und ihm vom Auftraggeber nicht zur Kenntniss „gebracht oder nachweislich anderweit bekannt ge„worden sind."

Het lijkt mij een niet onjuist beginsel, dat echter niet op volkomen juiste wijze is uitgewerkt. Immers blijkens de toelichting wordt hiermede eene billijkheidsbepaling voor den architect beoogd: men kan van hem moeilijk verlangen bekendheid met alle mogelijke wetten, keuren, verordeningen, enz. geldende buiten zijne woonplaats. Als argument wordt verwezen naar § 265 (thans § 293) der „Zivil Prozess-Ordnung für das Deutsche Reich", bepalende dat men ook den rechter steeds de aandacht moet vestigen op vreemd recht, indien dit in een concreet geval door hem moet worden toegepast. Dit argument wil mij weinig zeggend voorkomen. Vooreerst is eene vergelijking van dergelijke volkomen ongelijksoortige bepalingen altijd zeer gewaagd. Daarnevens: De betreffende procesrechtelijke bepaling gaat ervan uit, dat de rechter als regel eigen recht heeft toe te passen. Vreemd recht heeft hij niet buiten toepassing te laten, maar de partij moet hem er opmerkzaam op maken, en dan nog maar alleen inzooverre bedoelde bepalingen van vreemd recht „dem Gericht unbekannt sind", terwijl hij ambtshalve verder zijn licht kan opsteken waar hij dit mocht wenschen. Het is niet houdbaar hiermede op één lijn te willen redeneeren, dat bepalingen van bijv. eene verordening in een Gemeente, waar de architect moet gaan bouwen, door hem als „vreemd" recht mogen worden beschouwd, alleen omdat hij daar nu toevallig niet woont. Het argument leert bovendien niets t.a.v. wettelijke bepalingen, geldend immers voor het geheele land. Bovendien wil het feit, dat een architect ergens woont, nog niet zeggen, dat hij met de daar geldende bepalingen, nu ook goed bekend is. Dit criterium is geheel willekeurig. Van belang is de plaats, waar hij veel gebouwd heeft. Ik kan echter niet aanraden een dergelijk criterium ooit wettelijk vast te leggen. Ook de slotclausule van bovenvermelde bepaling, hierop neerkomende, dat de bouwheer tot taak heeft den architect op bestaande bepalingen attent te maken om hem alleen dán bij niet-naleving te kunnen aanspreken, acht ik niet raadzaam. Dat is niet de taak van den bouwheer, dan heeft hij waarlijk geen architect noodig! Wanneer men er maar van uitgaat, zooals boven reeds werd betoogd, dat van den architect geen advocatenadvies wordt verlangd, maar dat hij volstaan kan met terade te gaan met „the general rules of law", is, geloof ik, voor billijke beslissing de juiste waarborg gegeven. Vooral bij deze aansprakelijkheid kan de vraag, die overigens in meer algemeenen zin kan worden gesteld, zich voordoen of met aansprakelijkheid van den architect bedoeld wordt aansprakelijkheid uitsluitend jegens den bouwheer of ook rechtstreeks tegen den derden-benadeelde. Bijv. door niet-inachtneming van een servituut wordt de servituut-gerechtigde benadeeld. Moet de benadeelde nu den bouwheer aanspreken en kan deze zich verhalen op den architect? Of kan de architect rechtstreeks door den benadeelde worden aangesproken? Deze vraag zal afzonderlijk worden behandeld.

[1]) Zie Encyclop. of the laws of England III, blz. 296.
Zeer juist ook de volgende woorden van Montefiore (t. a. p. blz. 7): „.... he is not expected to give the advice which a la„wyer would give, and should he be so misguided as to give legal „advice to his cliënt and his client be to adventurous as to fol„low that advice to his own detriment, the architect would *not* „be liable for such advice. „He is not a lawyer, nor does he hold „himself out as one."

[2]) Zie Frank, t.a.p. blz. 83 vlg.; Courcelle et Lemaitre, t. a. p. blz. 300.

[3]) Vermeld in het tijdschrift „Construction Moderne" dl. XXIV, blz. 243.

[1]) Vermeld in de Revue trimestrielle de droit civil, jrg. 1913, blz. 841.

EEN NIEUW GELUID.

Ik had het nieuwe geluid van Blaauw, Vorkink en Verkruijsen al vroeger gehoord. Vroeger al hadden ze hun plannen ontvouwd; en ook zag ik reeds een jaar geleden de resultaten van hun gemeenschappelijk willen, om de opleiding van den architect in gansch andere banen te voeren. Maar in hun spreekavond in Architectura, waar deze drie hervormers volledig hun wenschen weergaven en de resultaten van hun streven in de teekeningen der leerlingen toonden, werd het beeld klaarder voor mij, en bleek, dat op de „School voor Kunstnijverheid" te Haarlem niet alleen met liefde gepoogd wordt, maar er wordt ook bereikt.

Het dorre formalisme is daar verdwenen in de opleiding van den architect; het heeft plaats gemaakt voor het frissche beginsel om de leerlingen van den aanvang af bij te brengen, dat alle vroegere stijlperioden slechts waarde hebben voor de vervlogen tijden, en dat de vormgeving dier tijden resultaat was van den tijd. Zoo is het copieeren van onderdeelen een absurditeit, daar de geest en de ziel van den maker voorondersteld zijn in elk werk, en het copieeren derhalve moet leiden tot maakwerk, waardoor eigen geest en ziel worden onderdrukt, in plaats van verruimd en verrijkt door den scheppingsdaad, al is deze schijnbaar nog zoo simpel en eenvoudig.

Ik zal niet pogen hun eigen woorden weer te geven, maar ik hoop, dat het nieuwe geluid uit dit schrijven voldoende zal blijken.

Zij gaan uit van het juiste beginsel, dat vanaf het kleinste stukje of schuurtje tot het meest verheven gebouw moeten getuigen van de kennis, de kunde en de kunstzin of het kunstgevoel van den maker. Daarvoor is noodzakelijk, om voor elk geval een zoo volmaakt mogelijk geheel te doen ontstaan, dat de ontwerper de drie factoren kennis, kunde en kunstgevoel evenredig heeft ontwikkeld, zoodat het geheel en zijn deelen daarvan getuigen. Zelfs voor het meest onbeduidende schuurtje zal het vastleggen van de groote massa, voordat eenig onderdeel nog doordacht is, de eerste uiting van den ontwerper moeten zijn. Zelfs in zoo'n schijnbaar onbeduidend geval is de grootste greep noodzakelijk, alvorens tot detailleering wordt overgegaan. Zooals een Indiaan zijn aarden pul terstond in hoofdvorm vastlegt, om eerst later de verfijning en versiering aan te brengen, zoo behoort ook elk ontwerper van jongs af alles van binnen uit, uit eigen ik, voort te brengen, eerst in hoofdvorm, waarna zich langzaam de deelen losmaken, om in gestaag in- en uiteen denken van het geheel en zijn deelen, het volledige werk te doen ontstaan.

Hoewel spiegeling aan de realiteit, de bouwpraktijk, onvermijdelijk is, aangezien elk individu resultaat zal blijven van hetgeen voor hem gedacht en gedaan is, zoo zal toch het streven er op gericht moeten zijn, de leerling gestadig eigen karakter te doen beelden, zonder dat hij een flauwe weerspiegeling geeft van het werk, dat in de praktijk ontstaat, daar dit werk evenals het werk uit vroegere tijden, resultaat is van het karakter van anderen. Elk werk, dat men tracht te maken in den geest van een ander zal maakwerk blijven. Beter een werk van den leerling, dat in karakter het stuntelige, maar tevens het onbevangene van een kind in zich heeft, dan een schijnbaar vroegrijpe uiting, die noodzakelijk het gevolg is van een te vroeg ontwikkeld bevattings vermogen, waarbij de fijnere ontplooiïng van de ziel een onmogelijkheid is geworden.

Het is door de drie sprekers niet aangeroerd, maar de reden, waarom zij zulke goede resultaten kunnen toonen, moet voor een groot deel toegeschreven worden aan den jongen leeftijd (± 14 jaar) waarop de leerlingen aan de „School voor Kunstnijverheid" hun opleiding beginnen. Er wordt zoo bijzonder veel geknot en gewrongen aan een kind na zijn veertiende jaar, dat het mij een onmogelijkheid lijkt een oudere leerling volgens de genoemde methode op te leiden.

Voor dergelijk onderwijs is groote onbevangenheid noodig. De leerling moet in den leermeester het grootst mogelijke vertrouwen bezitten Eigen wijsheid is een onoverkomelijke muur. De leerling, die op achttien of negentien jarigen leeftijd zijn architectuurstudie begint, zal, als hij niet in een bijzonder kunstzinnig milieu is opgegroeid, ten eene male ongeschikt blijken, om tot het

eenvoudige natuurbesef teruggebracht te kunnen worden, dat noodig is, om van meet af aan in blijmoedigheid de eenvoudigste scheppingsdaad te doen. Zijn geest heeft in een H.B.S. het heelal leeren omvamen op grenzenloos oppervlakkige wijze, zonder liefde, zonder redelijkheid, en, wat het ergste is zonder het begrip van de oppervlakkigheid en liefdeloosheid van eigen experiment en weten. Zoo iemand kan nog slechts door harde slagen tot vroegere onbevangenheid terugkeeren maar het harmonisch milieu, dat door Blaauw, Harkink en Verkruysen gesticht is, is geen plaats voor hem. En gelukkig, want zoo zal weer ontstaan de architect, die iets moois maakt, zonder het te weten. In zoo'n milieu ontplooit zich de kunstenaar geleidelijk als een bloem.

Wat hij denkt, gevoelt en weet kan hij ook beelden. Er ontstaat volledige harmonie tusschen kennis, kunde en kunstgevoel.

We hebben allen vroeger dom weg in elkaar geteekend, houtverbindingen en steenverbanden, portiekjes en puitjes naar zoogenaamde schetsen in elk gepenteerd, zonder oorzaak en plaats te begrijpen. Ontstaat een constructie uit eigen ontwerp, als onderdeel daarvan dan zal het een vreugde voor den leerling zijn, de details uit te werken, daar hij daarin reeds in kiem zijn ideaal ziet, n.l. de verwerkelijking van zijn ontwerp in de materie, waarin dit gedacht is.

Ook het ambacht zal hem meer lief worden uit natuurlijken drang, aan de werkelijkheid te benaderen. Ik bedoel hierbij niet, dat gepoogd wordt van den architect een goed timmerman of iets dergelijks te maken, dit zou slechts een parodie worden, maar de toekomstige architect zal toch door het verwerken der materie, de noodige liefde ervoor moeten krijgen.

We zagen van de leerlingen de opeenvolgende ontwerpen, als een schuurtje, een arbeiderswoning, een groot woonhuis, een villa, een raadhuis, een warenhuis, maar al deze uitingen bleven het kenmerk dragen van eenvoudige ongekunstelde oprechtheid. Het scheen niet meer dan het was, maar elk geval was gegroeid en ontleed in al zijn deelen, zoodat het voor uitvoering gereed was. En toch had het iets onzegbaars, waaruit bleek, dat het niet uitgevoerd moest worden.

Het werk had daarvoor te veel idealiteit. Het was te kinderlijk om voldragen te zijn — maar dit vond ik juist het goede erin. — Je kon zien, dat de ontwerper van al die gebouwen nog een kind was, maar een kind, dat het ontwerpen niet als een moeilijken arbeid beschouwt, maar als een prettig en toch ernstig spel. Wanneer leerlingen aldus verrijkt op 18 à 19jarigen leeftijd de school verlaten, bezitten zij een ontvankelijken grond, waarop bij gevoelige leiding iets goeds kan groeien. Dan is het mogelijk, dat als later een soortgelijk ontwerp als vroeger op de school gemaakt wordt, bij rijper levenservaring en na liefdevolle bestudeering van vroegere cultuurtijdperken, de verhevenheid van het karakter wordt gebeeld, zoodat een kunstwerk ontstaat. Het leek mij daarom onjuist van de sprekers (al was dit dan ook ter wille van de categorie) om reeds in de school van bouwkunst te spreken. Evenals Verkruijzen meedeelde, dat men in de school niet aan het menschbeeld zal toekomen, maar het dier als hoogste inbeeldingsvorm zal moeten beschouwen, zoo had het ook beter geweest niet van bouwkunst in de school te spreken. Het kunstvol bouwen als hoogste scheppingsdaad van den rijpen mensch vindt in een school geen plaats. Zelfs de begaafdste leerling kan geen kunstwerk voortbrengen, daar zijn leeftijd daarmee in strijd is. Zou hij in staat zijn het verhevene uit te beelden, dan zou hij daardoor tevens zijn vroegtijdigen dood aankondigen. Dit is denkbaar, maar het geval mag niet als waardebepaling gelden. Er moet een groot verschil gemaakt worden tusschen de schoonheid en de leelijkheid, die in een rijp kunstwerk zijn te beleven, en de schoonheid en leelijkheid, die in zuiver gegroeid nobel jongenswerk zijn waar te nemen.

Ik heb daarom van den aanvang gesproken van kennis, kunde en kunstgevoel, terwijl de sprekers stelden kennis, kunde en kunst.

Ware het niet, dat uit aller rede bleek, dat zij den kunstvollen en redelijken vorm van het woord toonden lief te hebben, ik zou niet op dit m i. onjuist woordbegrip wijzen.

Intusschen zal dit eerste accoord, dat reeds in aanvang van zoo groote harmonie getuigt, niet bij een enkel accoord blijven. Noodig zal het echter zijn, dat de mogelijkheid ontstaat, dat het verstand, gevoel en de rede van den leerling, die zijn diploma van de „School voor kunstnijverheid" heeft ontvangen, elders tot voltooiing kunnen komen, want anders zullen velen in de harde werkelijkheid stranden.

Ir. J. B. VAN LOGHEM, M.B.V.A.

BERICHTEN.

Bouwkunst. Gemeld wordt, dat te 's-Gravenhage is opgericht het „Instituut voor Bouwkunst", een vereeniging, die zich ten doel stelt, „de beoefening en de kennis van en de belangstelling voor de bouwkunst in den ruimsten zin te bevorderen".

Als middelen, om dit doel te bereiken, noemt Art. 2 der Statuten: het uitgeven van periodieken, het houden van vergaderingen, voordrachten, tentoonstellingen; het organiseeren van excursies, het uitschrijven van prijsvragen; het uitgeven van bekroonde ontwerpen en verhandelingen; het bevorderen van het onderwijs; enz. Niet alleen zij, die de bouwkunst of de kunstnijverheid zelf beoefenen, kunnen tot lid van het instituut worden benoemd, maar ook al diegenen van wie verondersteld mag worden, dat zij in die kunsten werkelijk belangstellen. Het instituut zal dus niet zijn een vakvereeniging van architecten, maar een vereeniging, waar ook voor allen, die van de bouwkunst of de kunstnijverheid niet hun beroep maken, een plaats zal zijn. Met het oog daarop zal het instituut niet een bepaalde richting in de kunst als de zijne aannemen, maar juist trachten alle richtingen zooveel mogelijk in zich te vereenigen.

Ruim een veertigtal personen, waaronder de burgemeesters onzer grootste gemeenten, professoren van de Technische Hoogeschool, architecten, beeldhouwers, enz., hebben aan de oprichting van het Instituut medegewerkt. Het bestuur is samengesteld uit: prof. dr. H. Brugmans, voorzitter; mr. J. W. Frederiks, secretaris, Bazarstraat 5, Den Haag; C. W. Lunsingh Scheurleer, penningmeester; prof. J. A. G. van der Steur, J. H. W. Leliman, Jan Stuyt. mr. dr. J. C. Overvoorde.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD

ORGAAN VAN DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST M.B.V.A. VAKVEREENIGING VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN

Commissie van Redactie: J. GRATAMA, C. J. KRUISWEG en J. B. VAN LOGHEM : : :

waarop naar hare meening de aandacht behoorde te worden gevestigd. Het gevolg van dit uitgebracht advies is geweest een verzoek aan den Voorzitter en Secretaris der Commissie om een conferentie over deze zaak te willen bijwonen met B. en W., de leden van fabricage en den gemeente Architect voornamelijk ter bespreking van de door de Commissie ingebrachte bezwaren.

Het gevolg van deze conferentie is geweest, dat alle door de Commissie aan de hand gedane voorstellen ter kennis zijn gebracht van de autoriteiten door de Commissie aangewezen.

Zij meent met bescheidenheid dit gunstig resultaat in herinnering te mogen brengen en dank te moeten uitspreken voor het in haar gesteld vertrouwen.

Vermelding verdient nog, dat de Commissie het noodig heeft geoordeeld van hare zijde bezwaren in te brengen tegen de ter visie gelegde plannen voor het verkrijgen van eene wet verklarende de onteigening ten algemeene nutte ten behoeve van dezen tramweg, voor zooveel betreft de richting vanaf den Achterweg bij de Weverslaan naar het viaduct van den Hollandschen Electrischen Spoorweg, met het doel te verkrijgen, dat alsnog de Achterweg zou worden gevolgd tot voorbij het terrein van de waterleiding om van daaruit om te buigen naar den straatweg.

De Commissie heeft in dat bezwaarschrift uiteengezet, dat tegen de gekozen richting behalve de praktische bezwaren, als het ondoelmatig doorsnijden van in de naaste toekomst als bouwterrein aangewezen landerijen, er bedenkingen bestaan in verband met het uitbreidingsplan; dat een trambaan als deze, die een groot aantal vreemdelingen door de gemeente zal voeren, niet mag worden weggestopt achter huizen en andere bebouwingen; maar behoort te gaan langs breede wegen, die voor eene voorname bebouwing in aanmerking komen en tot de fraaiste wegen van een tuindorp moeten gaan behooren, terwijl de 750 M. lange rechte trambaan met zulke wegen niet kan worden gevolgd, omdat zij in het karakter van een tuindorp niet passen en eene harmonische uitbreiding daardoor voor altijd onmogelijk zal worden gemaakt.

Bovendien worden verschillende perceelen zoodanig gesneden dat zeer spitse hoekterreinen ontstaan, die nimmer op bevredigende wijze zijn op te lossen.

Uitbreidingsplan. Bij brief van 25 Oct. 1916 No. 935 werd door B. en W. der gemeente aan de Commissie met verzoek om advies in handen gesteld het door den heer H. van der Kloot Meijburg ontworpen uitbreidingsplan der gemeente.

De Commissie heeft deze handeling van B. en W. bizonder op prijs gesteld en met genoegen dit verzoek aanvaard. Aan de beraadslaging is ingevolge art. 6 van het Reglement niet deel genomen door het lid der Commissie van der Kloot Meyburg als de ontwerper van het plan.

Door hem zijn wel vooraf inlichtingen verstrekt en de motieven aangegeven, die hem tot de verschillende oplossingen hebben geleid.

Het geheele plan is daarna uitvoerig in onderdeelen besproken en deze besprekingen hebben gevoerd tot een rapport, waarin hulde is gebracht aan den ontwerper voor zijne algemeene opvattingen van het plan, maar waarin een 8 tal punten ter sprake zijn gebracht, die de Commissie voor wijziging vatbaar acht.

De belangrijkste mogen hier een plaats vinden.

Door ontwerper zijn, wellicht eerst na rijp beraad, opgeofferd de buitens Hoekenburg en Arendsburg om ter plaatse en in verband met den bestaanden toestand in de nabijheid, een industrie terrein te ontwerpen. De Commissie acht èn om het schoone gezicht vanaf den straatweg langs den Vliet èn uit historisch oogpunt die opoffering niet te verdedigen en heett daarom een andere oplossing ter bestudeering aanbevolen.

De Commissie mist in het plan een doelmatige verbinding van de Koningin Wilhelminalaan met een rijweg langs den Vliet over de Kerkbrug, ter ontlasting van de Heerenstraat van het automobiel- en rijtuigverkeer. Zij heeft daartoe aanbevolen te volgen den Achterweg, de te verbreeden Fransche Kerkstraat en deze laatste doortetrekken over de Heerenstraat met een ombuiging naar het verbreede gedeelte van de Kerkstraat.

In verband met het vorenstaande en met de ruimere opvatting van den Achterweg verderop, meent de Commissie dat ook het gedeelte van den Achterweg vanaf de Koningin Wilhelminalaan tot aan het einde van het dorp aanspraak maakt op verbreeding die in de toekomst is te verkrijgen door het vaststellen van een achterwaarts gelegen rooilijn en het vestigen van bouwverbod.

Aan het slot van het verslag acht de Commissie het noodig er de aandacht op te vestigen dat, hoewel overal elders wegens den oorlogstoestand weinig wordt gebouwd, de gemeente Voorburg daarop een gunstige uitzondering maakt, dat naar verhouding in het afgeloopen jaar hier vele nieuwe gebouwen zijn verrezen, maar .... dat deze gebouwen zonder uitzondering zijn tot stand gekomen buiten eenige bemoeiing der Commissie en dat, zoo omtrent de schoonheid dier gebouwen verwijten mochten worden uitgesproken, deze de commissie niet kunnen treffen, maar alleen die leden van den Raad dezer gemeente, die indertijd hebben gestemd tegen de officieele instelling der Commissie van Plaatselijk Schoon.

Deze Commissie hoopt dat de Raad eenmaal tot andere gedachten moge komen en zal leeren inzien, dat een harmonische ontwikkeling van Voorburg een van de grootste belangen dezer gemeente is en dat eene officieele instelling eener Commissie als deze daarvoor de meeste waarborg kan geven.

Voorburg, 24 Januari 1917.

De Commissie voor Plaatselijk Schoon,
w. g. JOH. D. LOOYEN, Voorzitter.
J. SCHELLING, Secretaris.

PRIJSVRAAG-RIJKS-ACADEMIE VAN BEELDENDE KUNSTEN.

Vraag 66. In het souterrain staan in het programma vermeld: werkplaatsen voor reparaties enz. welke niet nader worden omschreven wat betreft aantal, grootte enz.

Is het voldoende hiervoor lokalen groepen aan te wijzen?

Antwoord. Ja.

Vraag 67. Mogen bij een geprojecteerde kapzolderverdieping ook niet in het programma verlengde zolderruimtes disponibel blijven.

Antwoord. Indien door inzender eenige zolderruimte wordt geprojecteerd, die niet in het programma is verlangd, zal dit door hem behoorlijk moeten worden gemotiveerd.

Vraag 68 Heeft er wellicht eene vergissing plaats gehad en zou daardoor ook het antwoord op de vragen 16 2de lijst, 49 en 54, 4e lijst herzien kunnen worden?

Onder D n.l. worden alleen z, a^1 en b^1 werkplaatsen genoemd. Had daarom niet bovenaan blz. 17 eigenlijk moeten staan: Deze z, a^1 en b^1 werkplaatsen enz. Dan is ook de laatste zin van die alinea geheel logisch. Met het antwoord, dat het atelier x op de hoogte van den tuingrondslag moet liggen, wordt een nieuwe en zware eisch gesteld; bovendien is het nu niet duidelijk of deze eisch ook voor de werkplaats voor houtbewerking b^1 moet gelden.

Antwoord. Uitsluitend de lokalen x, z en a^1 moeten een uitgang hebben naar den tuin, en de vloer daarvan liggen op tuingrondslag, zooals in het programma is voorgeschreven. Bedoelde dispositie is noodig met 't oog op het in- en uitbrengen van zware stukken.

Een nieuwe eisch is dus niet gesteld, verondersteld wordt dat hier het woord „werkplaatsen" voor x. z. en a^1 (onderscheidelijk één atelier en twee werkplaatsen) eenig misverstand heeft doen ontstaan.

Vraag 69. Worden de vier voordrachtzalen, die door een ruimer publiek bezocht worden, ook gebruikt door de avond-leerlingen?

Antwoord. Ja.

De termijn voor de beantwoording der vragen is den 25sten April j.l. gesloten. De antwoorden op de tot dien datum nog ingekomen vragen, zullen de volgende week op gebruikelijke wijze aan de vakbladen, ter opname in het eerstverschijnend nummer, worden toegezonden. DE JURY.

DE OVEREENKOMST TUSSCHEN BOUWHEER EN ARCHITECT.

DOOR
Mr. I. VAN CREVELD,
Advocaat en Procureur te Amsterdam.

V.

De bouwleiding.

Gewoonlijk vindt men de taak, die de architect hierbij te vervullen heeft, aldus omschreven: hij moet den bouw leiden, den aannemer het bestek uiteenzetten en verklaren, hem voor zoover noodig bevelen geven, toezicht en contrôle houden bij de uitvoering van het werk door den aannemer, de te gebruiken materialen keuren en te dien einde het werk al naar omstandigheden op geregelde tijden bezoeken. De architect is de vraagbaak voor den aannemer, tevens de aangewezen deskundige vertegenwoordiger van den bouwheer.

Volgens het Duitsche ontwerp heeft de architect niet steeds alle deze bevoegdheden. Het ontwerp onderscheidt tusschen algemeene en bijzondere leiding. Bij algemeen toezicht volstaat de architect met het werk te leiden, te zorgen dat het werk geregeld voortgang maakt en het aldus op gezette tijden te bezoeken; oefent hij het z.g. bijzondere toezicht uit, dan moet hij ook letten op de leveranties ten behoeve van het werk. Mij komt het van weinig nut voor op de onderscheiding diep in te gaan. Het spreekt natuurlijk vanzelf dat de gevallen practisch belang hebben, maar naast de twee scherp tegenover elkaar staande gevallen, zijn nog vele andere casusposities denkbaar, die allen bepaald worden door de overeenkomsten van partijen. De hoofdvraag is slechts: Wat geldt indien partijen g e e n overeenkomst hebben gesloten? Daarmede alleen heeft de wetgever zich in te laten. De regel is m. i. het z.g. bijzondere toezicht, hetgeen aldus hierop neerkomt, dat, is het tegendeel niet bedongen, van den architect-bouwleider verwacht wordt contrôle over den aannemer, maar ook keuring van de te gebruiken materialen. [1])

***

Hoofdbeginsel voor alle gevallen is dit: De architect moet de bouwleiding geven op den voet van het bestaande, door den bouwheer goedgekeurde ontwerp. Dit ontwerp blijve zijn basis, daarvan af te wijken is hem niet vergund. Opdracht tot veranderingen en bijvoegingen, die niet in het bestek zijn begrepen, mag de architect dus als regel *niet* geven. Op dit standpunt heeft de Nederl. Rechtspraak zich steeds gesteld, m. i. terecht [2]) De wet bepaalt dit uitdrukkelijk in art. 1646 B. W, maar, zooals reeds vroeger opgemerkt, wordt vrijwel algemeen aangenomen, dat dit artikel, hoewel sprekende van „bouwmeester of aannemer", alleen betrekking heeft op den aannemer en niet slaat op het hierbedoelde geval dat de opdracht is verstrekt door tusschenkomst van een architect. Meermalen is door de rechtspraak echter beslist, dat dit geval geen verandering brengt. Ook dan acht de rechtspraak voor het meerdere, door den architect opgedragen, werk den bouwheer alleen bij gebleken schriftelijke inwilliging tot betaling verplicht.

Daarentegen acht de rechtspraak deze regel niet van openbare orde, zoodat partijen hiervan mogen afwijken. Aldus werd bijv. beslist door het Hof 's Hage bij arrest van 25 Juni 1906, W. v. h. R. 8436. Een bestek hield de volgende clausule in: „Ingeval meerdere werkzaam-„heden ten nutte van het werk benoodigd zijn, of eenige „wijziging of vermindering dienstig geacht wordt, zal „de aannemer verplicht zijn op aanschrijven der Direc-„tiè daaraan te voldoen". Deze clausule wordt door het Hof bindend geacht en hieruit bovendien afgeleid, dat ook de architect te beoordeelen heeft of eenige werkzaamheid te beschouwen is als meerder werk, dan wel of de werkzaamheid behoort tot de goede uitvoering van het werk, of als een noodzakelijk gevolg daarvan te beschouwen is, in welk laatste geval geen recht op afzonderlijke vergoeding bestaat. De architect had in casu *mondelinge* opdracht aan den aannemer gegeven. De bouwheer poogde aan betaling te ontkomen, door zich erop te beroepen, dat „schriftelijke aanschrijving" had moeten voorafgaan. Het Hof verwierp dit verweer echter. De aanschrijving was blijkbaar slechts voorgeschreven in het belang van den aannemer, opdat deze bewijs in handen zou hebben, in geval de architect de opdracht mocht willen ontkennen. Stelde de aannemer genoeg vertrouwen in den architect en erkende de architect ook inderdaad mondelinge opdracht te hebben gegeven, dan kan het ontbreken van de „schriftelijke" aanschrijving voor den bouwheer geen reden zijn zich aan betaling te onttrekken, nu de architect volgens het bestek volkomen bevoegd was opdracht tot bijwerk te geven.

De afwijking van 1646 B.W. wordt dus door het Hof loyaal uitgelegd. Aan de bevoegdheid van den architect wordt zooveel mogelijk beteekenis gehecht.

Is echter van art. 1646 Burgerl. Wetb. niet afgeweken, dan wordt dit artikel zoo scherp mogelijk toegepast. Dat blijkt wel uit eene recente beslissing van den Hoogen Raad van 29 Januari 1915, opgenomen in Nederl. Jurisprud. 1915, blz. 483. Hier stond uitdrukkelijk vast — het werd door den bouwheer met zooveel woorden toegegeven — dat de aannemer in opdracht van den architect het bijwerk, waarvoor hij betaling vroeg, had verricht. Nu bleef maar over de vraag, of de aannemer niet door getuigen kon bewijzen dat de architect met volkomen toestemming van den bouwheer de opdracht tot het bijwerk had gegeven. De aannemer beweerde n.l. dat getuigen dit zouden kunnen verklaren. De Rechtbank te 's Hage had den aannemer inderdaad toege-

[1]) Aldus ook v. Lennep, diss. blz 52; anders echter het Duitsche Ontwerp.

[2]) Zie Hof 's Hage 9 Dec. 1901, W. v. h. R. 7748.
„ — Arnhem 8 Jan. 1902, W. v. h. R. 7765.
„ — — 11 Maart 1903, W. v. h. R. 7940.
„ — — 29 Juni 1904, W. v. h. R. 8103.
„ — — 25 Nov. 1908, W. v. h. R. 8824.
In denzelfden zin de opvatting in Engeland. (Zie Encyclop. of the laws of England IiI, blz. 289).

laten om dit bewijs te leveren. Waarom ook niet? De ratio van art. 1646 B.W. — waarborg te geven voor den bouwheer — was hier niet aanwezig; konden getuigen verklaren dat inderdaad in hun bijzijn de bouwheer den architect had toegestaan het bijwerk te doen verrichten, welke reden kan dan nog denkbaar zijn om den bouwheer van betaling te ontheffen? Het is niet in te zien waarom het schriftelijk stuk hier per se noodig is. Intusschen de Hooge Raad denkt hierover anders en de praktijk doet goed hiermede wel rekening te houden.

Hoe de arbitrale rechtspraak, waarmede natuurlijk in de eerste plaats bedoeld wordt het Scheidsgerecht, gekozen uit den Raad van Arbitrage voor de Bouwbedrijven in Nederland, over deze vraag denkt, is niet met zekerheid te zeggen. Begrijpelijk, wanneer men bedenkt dat de samenstelling van het college steeds wisselend is. Eenerzijds kan genoemd worden eene beslissing in de zaak de Vries contra de Algemeene Woningbouw-Vereeniging te Amsterdam, gewezen in Mei 1914 door de scheidslieden G. W. van Heukelom (Utrecht), G. Versteeg (Arnhem) en B. Groenewegen (Haarlem), waarbij uitdrukkelijk eene opvatting lijnrecht tegenovergesteld aan die van de gewone rechtspraak werd gehuldigd. Scheidslieden overwogen alsvolgt: „Wat betreft het eerste deel van den eisch van „den aannemer, betrekking hebbende op de rekening „van meer en minder werk, heeft het scheidsgerecht „zich *niet* op het standpunt kunnen plaatsen, dat hier„voor alleen betaling kan gevraagd worden, wanneer „er een schriftelijke opdracht van de aanbesteedster„zelve is. Ook opdrachten door of vanwege de directie „gedaan en liggende op haar gebied, dienen, wanneer „zij te goeder trouw zijn uitgevoerd, betaald te worden". Daarnaast staat eene beslissing van 1913, medegedeeld in het jaarverslag van den Raad over 1913 [1]), waarbij wordt geleerd, dat de architect-bouwleider in 't algemeen bij uitvoering en opneming van het werk den aanbesteder vertegenwoordigt en dat deze vertegenwoordiging naar het oordeel van het Scheidsgerecht tevens medebracht, „zijne bevoegdheid om aan den „aannemer opdracht te geven tot het verrichten van „eenig meerder werk tot den aard van dit werk behoo„rende, en van, gelijk in casu, betrekkelijk geringen om„vang". Alleen „eenig meerder werk van betrekkelijk geringen omvang" mag de architect dus opdragen. Uit deze woordenkeuze meen ik wel te mogen afleiden, dat het arbitraal college in dit geval als regel *niet* de bevoegdheid aannam van het bestek af te wijken zonder uitdrukkelijke volmacht van den bouwheer.

Tegenspraak op dit punt is er ook tusschen de beide, bij werken van eenige beteekenis gewoonlijk gevolgde, model-regelingen, de A. V. en de A. A. V. De A. V. verbieden den architect buiten het bestek te gaan. Volgens § 468 al. 1 moet, ingeval de noodig gebleken afwijkingen aanleiding geven tot meer of minder werk, zoo spoedig mogelijk een door de Directie met den aannemer onderteekende staat of overeenkomst worden opgemaakt, welke staat aan de goedkeuring van den Minister onderworpen is. Echter moet volgens al. 3 van dezelfde § de aannemer, indien hij, in geen uitstel gedoogende gevallen, van de Directie daartoe den last ontvangt, hangende de goedkeuring door den Minister, onmiddellijk met de bedoelde meerdere werkzaamheden aanvangen.

Daartegenover staan de alinea's 1, 2 en 14 van § 20 der A. A. V. luidende als volgt:

1. De Directie is bevoegd namens den aanbesteder de uitvoering van meer en minder werk te gelasten en al zoodanige wijzigingen in het bestek, in de samenstelling der werken en in de voorwaarden van uitvoering aan te brengen, als zij vóór of tijdens de uitvoering noodig oordeelt, behoudens billijke verrekening met den aannemer.
2. De uitvoering van dit meer en minder werk alsmede de wijzigingen, vermeld in de voorgaande alinea, zullen den aannemer schriftelijk worden gelast.
14. In afwijking van het bepaalde bij artikel 1646 B. W. zal het gemis van eene schriftelijke opdracht van de Directie den aannemer zijn recht op betaling van meer werk niet ontnemen, wanneer hij door andere middelen aantoont, dat de opdracht daartoe door hem van den aanbesteder of van de namens dezen optredende directie is ontvangen.

Voor uitvoerige, mi. volkomen juiste, critiek op deze bepalingen zij verwezen naar de artikelen van Mr. van Nieuwkerken. [1])

Dat afwijking van het bestek geoorloofd is, indien eene clausule in het bestek den architect daartoe machtigt, zooals werd beslist in het geciteerde arrest van het Hof te 's Hage, vindt men ook bepaald in § 13 van het Duitsche Ontwerp. Ook worden door dit ontwerp afwijkingen toegelaten indien deze „bei der Durcharbeitung des Projektes, bezw. bei der Detaillierung aus künstlerischen oder konstruktiven Rücksichten erforderlich werden". [2]) Voor afwijkingen die meerdere kosten met zich brengen wordt door dit Ontwerp echter steeds eene s p e c i a l e volmacht vereischt.

Tenslotte vraag ik de aandacht voor het volgende geval door den commentator op het Duitsche Ontwerp, Dr. Sieveking, gesteld: [3]) De architect, volkomen te goeder trouw, beveelt op eigen gelegenheid eene aanvulling, die hij in het belang van het werk acht. Later blijkt de aanvulling bepaald ondoelmatig te zijn, resp. de bouwheer weigert — „etwa aus bloszer Geschmacksverschiedenheit" — zijne toestemming te geven. Het Ontwerp blijft ook hier getrouw aan zijn uitgangspunt, dat de architect voor afwijking van het bestek machtiging van den bouwheer noodig heeft. „Wenn es nun auch häufig „vorkommt, dasz die Zweckmäszigkeit, ja Notwendig„keit von Änderungen während der Bauausführung er„kannt wird, so hat doch der Techniker immer G e„l e g e n h e i t die Ermächtigung des Bauherrn zu sol„chen Änderungen einzuholen, und es ist keine unbil„lige Anforderung, dasz er dies tun müsse, um sich ge„gen jede Verantwortlichkeit zu sichern."

Voor het geval, dat de doelmatig gedachte afwijking later juist omgekeerd uitvalt, acht ik deze laatste conclusie juist. De architect heeft het zichzelf te wijten, door toestemming van den bouwheer te vragen had hij het risico van zich kunnen afhouden. Daarentegen ga ik er *niet* mede accoord om den bouwheer steeds het recht te geven alleen maar „aus Geschmacksverschiedenheit" eene doelmatig geachte wijziging van de hand te wijzen. Reeds boven gaf ik als mijne meening te kennen, dat de architect als zelfstandig aesthetisch adviseur het recht heeft een bepaalden specialen wensch van den bouwheer ter zijde te stellen, indien hem de onuitvoerbaarheid hiervan duidelijk blijkt. Zoo kan het van den anderen kant evenmin aangaan den bouwheer een onverzettelijk veto in handen te geven voor alle noodig gebleken afwijkingen. De eenige grens, die ik stel is, dat „de koorden van de beurs" bij den bouwheer in handen blijven en dat de architect de wenschelijkheid der aangebrachte wijziging op practische of aesthetische gronden kan motiveeren. Zijn deze beide voorwaarden vervuld, dan moet het den bouwheer niet meer kunnen vrijstaan op den enkelen grond, dat hij geen toestemming tot de wijziging gaf, aanmerking te maken, al blijft, dit nog eens herhaald, toestemming te vragen steeds zooveel mogelijk geraden.

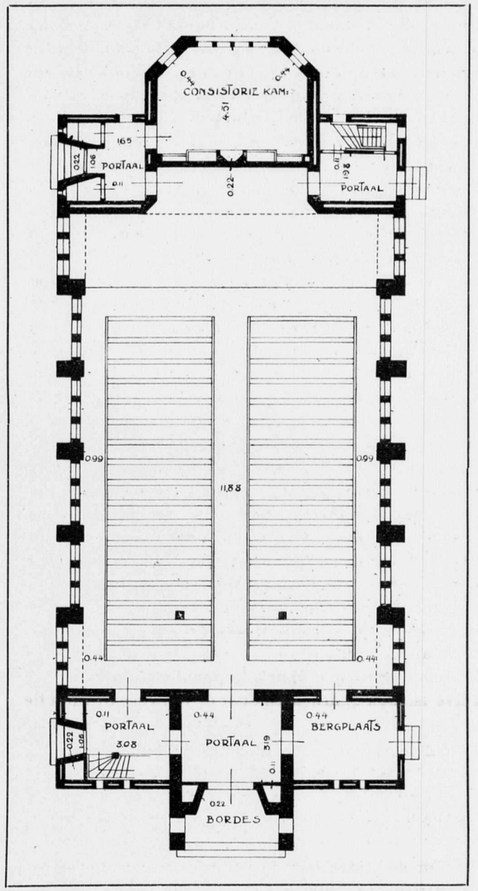

Kerkgebouw te Nieuwdorp. Plan Begane grond.
Schaal 1 à 200. Architect: Herm. Van der Kloot Meyburg.

KERKGEBOUW TE NIEUWDORP. [1])

Reeds lang had het Kerkbestuur der Ned. Herv. Gemeente te 's Heerenhoek de wensch gekoesterd in het buurtschap Nieuwdorp, behoorende tot de Gemeente 's Heer-Arendskerke, een kerkgebouw te stichten. Doch het bijeenbrengen der daartoe benoodigde gelden, vorderde eenigen tijd, terwijl ook de inmiddels uitgebroken wereldoorlog, een belangrijke vertraging in de uitvoering van het plan deed ontstaan. Door milde schenkingen daartoe in staat gesteld, kon echter in het laatst van het vorig jaar eindelijk tot de aanbesteding van den bouw worden overgegaan. Kort daarna werd met de werkzaamheden begonnen.

De plaats voor het gebouw en de omgeving daarvan, draagt een bijzonder karakter, waarmede bij het ontwerp natuurlijk rekening moest worden gehouden. De kerk toch zal verrijzen midden in een appelboomgaard, die omgeven is door verspreid gelegen, zeer eenvoudige boerenhuisjes.

Alleen reeds uit dien hoofde was het betrachten van soberheid gewenscht, zoodat onwillekeurig zich de gedachte aan onze oude stemmingsvolle baksteenen dorpskerken naar voren drong. Toch is getracht aan het kerkgebouw een modern karakter tegeven en het niet tot een copy van een middeleeuwsche kerk te maken, wat om meer dan een reden verwerpelijk zou zijn. De indeeling van het gebouw, dat ongeveer 400 zitplaatsen zal bevatten, is uit den aard der zaak zeer eenvoudig. Het rechthoekig schip, waartoe een ruim portaal door een portiek voor af gegaan, toegang geeft, wordt aan de eene kortezijde ingenomen door een galerij, die meer als een reserve ruimte moet worden beschouwd, terwijl aan de tegenover gelegen zijde in een soort nis, die even herinnert aan het koor, de preekstoel en het orgel zijn geplaatst. Deze twee belangrijke elementen in het Protestante kerkgebouw zullen aldus tot één geheel worden vereenigd en zoodoende het hoofdmotief van de kerkruimte vormen. Aan beide zijden van deze nis komen de banken voor het Kerkbestuur, die evenals de preekstoel en het orgelfront en aansluitende lambriseering, in blank eikenhout zullen worden uitgevoerd.

Achter de preekstoel-nis ligt de consistoriekamer, waar

---

[1]) Zie Bouwk. Weekblad 1914, blz. 262.

[1]) t. a. p. blz. 369/370 en 396 vlg.

[2]) Aldus ook bij ons Rechtb. Rotterdam 8 Jan. 1906, W. v. h. R. 8505/'06.

[3]) Zie de toelichting, t. a. p. blz. 28/29.

([1]) Zie ook de losse plaat behoorend bij dit nummer.

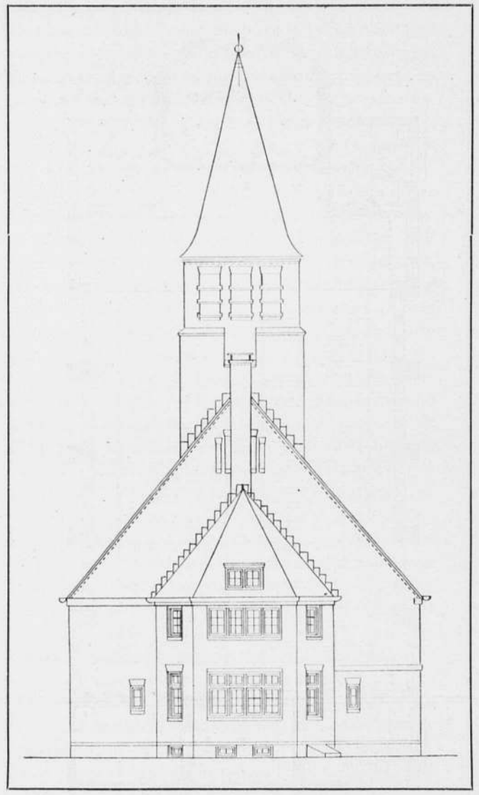

Kerkgebouw te Nieuwdorp. Achtergevel.
Schaal 1 à 200. Architect: Herman Van der Kloot Meyburg.

onder de kelder voor de centrale verwarming en waarboven de orgelruimte.
Daar in het gewelf de, houten plafond trekstangen zouden misstaan, dienden ter opname van de zijdelingsche druk van de kap, de buitenmuren door flinke steunbeeren te worden versterkt. Deze steunbeeren met de twee breede flankeerende zijpenanten, waarachter ter eener zijde de galerij en ter andere zijde de banken voor het Kerkbestuur verscholen liggen — van daar die kleine ramen — worden van boven onderling gekoppeld door een muur-plaat van gewapend beton ter breedte van 1.50 M. Zoodoende zijn de steunbeeren tegen inwateren beveiligd en krijgt de kap een breede voet, terwijl de ruimte tusschen de steunbeeren geheel voor lichtopening kan worden bestemd.
Dit stelsel van vlakke, krachtige pijlers, wordt herhaald in den toren, doch met minder relief; in tegenstelling hiermede is den bovenbouw van de toren wat fijner gehouden.
De gevels worden uitgevoerd in moudsteen, platvol gevoegd; de daken zullen met Moesel leien worden gedekt.

De fundeeringen en de kelder van gewapend beton, werd overgenomen door den heer G. Kuypers, C. I. te Rotterdam voor f 4.878.—, de opbouw, zonder de preekstoel en orgelbetimmeringen en banken, door den heer J. J. Dronkers Pz. Aannemer te Kapelle (bij Goes) voor f 24.224.– .

HERM. V. D. KLOOT MEIJBURG.
Architect.

Voorburg, April 1917.

Museum van Kunstnijverheid te Haarlem 1877—1917. In 1872 werd door de „Ned. Maatschappij ter bevordering van Nijverheid" (thans „Maatschappij van Nijverheid" geheeten) besloten haar eeuwfeest te vieren door de stichting van een museum. In 1877 werd dit geopend. Aan het verslag over 1916 gaat nu een korte herdenking vooraf van de lotgevallen in de verloopen veertig jaren. In verband met de voorgenomen uitbreiding en reorganisatie van het Museum wordt echter de tijd voor een uitvoerig overzicht nog niet aangebroken geacht.
Het tweede ontwikkelingstijdperk begon sedert de opening van het Rijksmuseum in 1883, het mogelijk maakte aan het Kunstnijverheidsmuseum een grooter gedeelte van het Haarlemsche Paviljoen ter beschikking te stellen. In 1886 werd het Museum heropend.
In 1899 werd de heer E. A. von Saher, die sinds 1880 als conservator aan het Museum was verbonden, tot Directeur benoemd.
Binnenkort zal het Museum de beschikking krijgen over de ruimte die thans het Koloniaal Museum in beslag neemt. In verband daarmede bestaan plannen voor uitbreiding en reorganisatie. Daarbij zal ook de moderne kunst eveneens tot haar recht komen. De voorbeelden, welke in het vervolg in de verzameling van het Museum op den voorgrond moeten treden, zullen zich meer door artistieke waarde dan door historische beteekenis moeten onderscheiden. Er zal naar worden gestreefd de verzameling zoo leerzaam mogelijk samen te stellen opdat het Museum voor de leerlingen, de kunstenaars en het groote publiek nuttig en aangenaam wordt.

Rectificatie.

Daar mij geen drukproef is gezonden van het verslag van de lezing van de heeren Blaauw, Vorkink en Verkruijzen (zie het vorig nummer van het B. Weekblad), zijn de volgende min of meer storende zetfouten ongecorrigeerd gebleven.

VAN LOGHEM.

stukje	in	pl.	v.	stulpje.
grootste greep	„	„	„	groote greep.
hetgeen voor hem gedacht	„	„	„	hetgeen vóór hem gedacht.
Eigen wijsheid	„	„	„	Eigenwijsheid.
Harkink	„	„	„	Vorkink.
In elk gepenteerd	„	„	„	in elkaar gepenterd.
Meer lief worden	„	„	„	weer lief worden.
Aan de werkelijkheid	„	„	„	om de werkelijkheid.
Bouwkunst	„	„	„	bouwk- „kunst"
Inbeeldingsvorm	„	„	„	uitbeeldingsvorm.

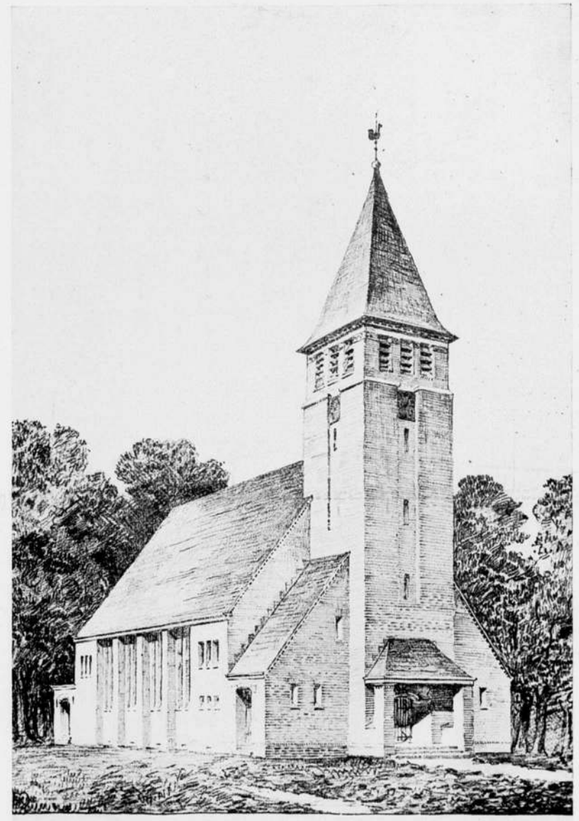

ONTWERP VAN KERKGEBOUW TE NIEUWDORP.

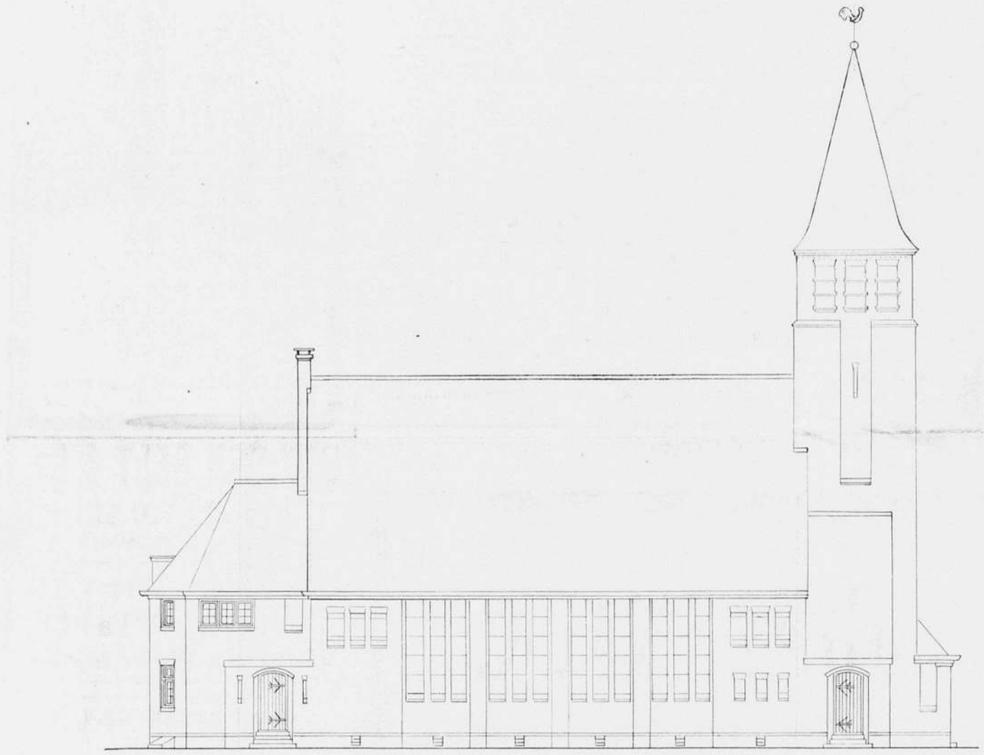

Kerkgebouw te Nieuwdorp. Linkerzijgevel. Schaal 1 à 200. Architect: Herm. Van der Kloot Meyburg.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD

ORGAAN VAN DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST M.B.V.A. VAKVEREENIGING VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN

Commissie van Redactie: J. GRATAMA, C. J. KRUISWEG en J. B. VAN LOGHEM : : :

schappij meende te moeten bedanken en de heer de Roos zich beschikbaar bleef stellen, werd na bestuursverkiezing bij enkele candidaatstelling gekozen de heer B. J. Ouëndag, die reeds meermalen in het Bestuur der Maatschappij zitting had; terwijl herkozen werd de heer J. Herman de Roos.
Op 1 Januari 1917 is alzoo het Bestuur der Maatschappij samengesteld als volgt, Voorzitter: de heer S. de Clercq, Vice-Voorzitter de heer D. F. Slothouwer, bestuursleden de heeren J. B. v. Loghem, B. J. Ouëndag, J. Herman de Roos en G. Versteeg. In 1917 zijn aan de beurt van aftreden de heeren S. de Clercq en D. F. Slothouwer. Reeds op de laatst gehouden ledenvergadering verklaarde de heer de Clercq, dat hij zich niet opnieuw als bestuurslid herkiesbaar wenschte te stellen.

COMMISSIE VAN DAGELIJKSCHE LEIDING. De Commissie van dagelijksche leiding bestond dit jaar uit de heeren J. L. van Loghem, D. F. Slothouwer en B. J. Ouëndag.
Als Secretaris is aan de Commissie toegevoegd de Alg. Secretaris J. Wesselius.
Daar twee Commissieleden in Amsterdam woonden en de heer v. Loghem het bureau der Maatschappij geregeld bezocht, waren vaste vergadering der Commissie overbodig, zoodat bij voorkomende moeilijke gevallen steeds een der heeren der Commissie kon worden geraadpleegd.

COMMISSIE VAN ONDERZOEK.
De Commissie van Onderzoek bestond dit jaar uit de heeren C. Muysken, Voorzitter, C. B. Posthumus Meyjes, Secretaris C. G. Bremer, P. G. Buskens en A. L. Freem.
In 1917 is aan de beurt van aftreden de heer C. B. Posthumus Meyjes.

COMMISSIE VAN FINANTIËN.
De Commissie van Finantiën bestond bij het begin van het vereenigingsjaar uit de heeren B. J. Ouëndag, W. J. de Groot en L. Zwiers. Door drukke werkzaamheden moest de heer Zwiers voor het lidmaatschap der Commissie bedanken. Door het Bestuur werd in zijn plaats aangewezen de heer A. Broese van Groenou. Daar echter thans twee bestuursleden lid der Commissie zijn, hetgeen waarschijnlijk niet geheel in overeenstemming met de Statuten is, zal de heer Ouëndag zijn functie als lid der Finantieele Commissie neerleggen.
Op de Alg. Vergadering zal dus een der leden der M. B. V. A., die geen deel uitmaakt van het Bestuur tot lid der Commissie moeten worden gekozen.

COMMISSIE VAN REDACTIE. Deze Commissie bestaat uit de heeren J. Gratama, B. J. van Loghem en C. J. Kruisweg. De redacteur is ambtshalve Secretaris der Commissie. De heer J Gratama heeft bericht, dat hij als lid der Commissie wenscht af te treden. De Commissie kwam geregeld Dinsdagmiddag om de 14 dagen, bijeen, teneinde de redacteur bij het samenstellen van het Weekblad voor te lichten en van advies te dienen. De samenwerking met deze Commissie wordt door den redacteur zeer op prijs gesteld.

COMMISSIE VAN ONDERWIJS. De Commissie van Onderwijs bestaat uit de heeren B. J. Ouëndag, H. Bletz, A. W. C. Dwars, J. B. v. Loghem en W. de Vrind Jr.
In 1917 zullen aftreden de heeren Dwars en Van Loghem.

COMMISSIE VAN GESCHILLEN TUSSCHEN LEDEN EN HUNNE WERKGEVERS. In deze Commissie hadden zitting de heeren C. B. Posthumus Meijjes, Voorzitter, S. de Clercq, J. W. Hanrath, B. J. Ouëndag, J. Herman de Roos en J. Verheul Dzn.
Daar zooals de Statuten bepalen deze Commissie om de 3 jaar aftreedt, zij in 1915 werd benoemd, terwijl bovendien geen der leden voor het lidmaatschap bedankte, zal in 1917 geen verandering in de samenstelling plaats vinden.

COMMISSIE VOOR DE BIBLIOTHEEK. De Commissie bestaat uit de heeren A. Broese van Groenou en J. Gratama. Dit jaar deed de Commissie het voorstel aan het Bestuur der Maatschappij om voor de gelden, die reeds sedert eenige jaren voor het aanschaffen van boekwerken op architectonisch gebied op de balans waren uitgetrokken, het bekende werk „Handbuch der Architektur aan te schaffen. Het Bestuur meende hiertegen geene bezwaren te mogen aanvoeren, zoodat inmiddels tot het aankoopen van bedoeld boekwerk kon worden overgegaan.

SECRETARIAAT, REDACTIE, ADMINISTRATIE. Secretaris-Redacteur is de heer J. Wesselius.
De administratie werd gevoerd door den heer W. Penaat. De kantoorbediende, sedert een 3-tal jaren in dienst der Mij. werd in het begin van December ernstig ziek, en is sedert dien nog niet volkomen hersteld. Aangezien het werk, dat gewoonlijk door hem werd verricht thans gedeeltelijk onafgedaan blijft, zal het waarschijnlijk noodzakelijk blijken deze werkzaamheden aan een ander op te dragen.
Als accountant is aan de Maatschappij verbonden de heer L. G. Verburg LGzn. die verscheidene malen over bijzondere zaken van finantieelen aard werd geraadpleegd.

UITGAVEN. Gedurende het jaar 1916 verscheen het B. Weekblad met 6 of 8 pagina's inhoud. Een dubbele aflevering van het tijdschrift „Bouwkunst" is verschenen.
Wat betreft de uitgaven der periodieken op de wijze en volgens de contractueele voorwaarden met de firma Mouton, blijkt het echter, dat de firma thans onmogelijk deze op dezelfde conditiën kan blijven uitgeven. Door de verhoogde papierprijzen en de stijging der arbeidsloonen zou de uitgave de firma al te bezwarend worden. Echter meende de heer Mouton de Maatschappij een voorstel te kunnen doen, waarmede zoowel de firma, als de Maatschappij zou worden gebaat. Dit voorstel zal op de a.s. Alg. Vergadering worden behandeld. Ook door de wijze, waarop de firma Mouton deze moeilijke zaak behandeld heeft, blijkt de oude sympathie, welke de firma te allen tijde voor de Maatschappij toonde te gevoelen. „Business is not always to make money"; wij hopen zeer dat het nieuwe contract met de firma weder een hechten grondslag zal zijn voor goede en vruchtbare samenwerking.

MONOGRAFIE DER GRAFELIJKE ZALEN. De prijs voor een ingenaaid exemplaar van dit plaatwerk bedraagt voor Leden, Aspirant-leden en medewerkers der M.B.V.A. f 1.35 en gebonden f 4.35 in den boekhandel resp. f 15.— en f 18.—. Ook in het voorgaande jaar werden vele exemplaren van dit werk verkocht.

OUD GRONINGEN EN OUD GRONINGERLAND. In het Bouwk. Tijdschrift 1907 en in Bouwkunst 1911 en 1912 werden beide bijdragen van den heer C. H. Peters opgenomen. In boekvorm zijn deze verkrijgbaar bij de firma Erven van der Kamp te Groningen à f 7.50 en f 5.—.

EXAMENVRAGEN. Een groot aantal exemplaren dezer boekjes bevattende de opgaven der examens, welke jaarlijks door de Maatschappij worden afgenomen, werd ook in het afgeloopen jaar verkocht.

HONORARIUMREGELEN EN HONORARIUMREGELEN-GEVEL-ONTWERPEN. HONORARIUMTABEL WONINGBOUW EN VOLKSHUISVESTING. De regelen voor de berekening en uitbetaling van het honorarium voor den architect werden herzien en opnieuw uitgegeven. Ook de honorariumtabel voor de Woningbouw der Volkshuisvesting werd geregeld verkocht. Zoo ook de honorariumregelen voor gevelontwerpen. Zooals bekend is, werden deze laatste regelen voor Amsterdamsche toestanden opgesteld.

ARBEIDSCONTRACT. De Algemeene regelen voor arbeidscontract tusschen Architect en Ingenieur eenerzijds en Bouwkundig-Opzichter-Teekenaar of Opzichter-teekenaar anderzijds werden herhaaldelijk verkocht.

VERGADERINGEN. De tweemaandelijksche ledenvergaderingen hadden in het afgeloopen jaar geregeld plaats. Waar van deze vergaderingen in het B. Weekblad een uitvoerig verslag werd gegeven, kan hier met een beknopt overzicht van de voornaamste punten, die werden behandeld, worden volstaan.

LEDENVERGADERING OP WOENSDAG 31 MEI TE ARNHEM. Een voornaam punt van bespreking vormde op deze de door de desbetreffende Commissie ontworpen honorariumtabel voor de woningbouw ten behoeve der volkshuisvesting.

DE ONTWERPEN VAN ZWIERS.

Wonderlijke samenstelling van denkbaarheden: de mensch. De eenvoudige stille van vandaag, blijkt als de kansen keeren de held van morgen. De gevierde man van heden, kan als het getij verloopt tot een povere figuur worden. Alles vervloeit. Despotisme van den avond blijkt bij het krieken van den dag gelouterd tot vrijheidszin. Heerlijk groote tijd, waarin het verstarde wordt gebroken, en het goddelijke vrije baan breekt. In het groote, het algemeene de revolutie en evolutie, in het bijzondere, de enkele mensch, die zijn ketens verbreekt en met frisschen oogopslag de zon tegemoet treedt.
Geheel van deze gedachte vervuld zag ik Zwiers te midden van zijn laatste werken, zijn ontwerpen voor behangsels, gordijnstoffen, weefsels en andere decoratieve ontwerpen. Heerlijk nieuwe frissche uitingen, van wonderlijk schoone kleur en lijn, vol fantazie, vol dartelheid met grooten rijkdom van kleur. Was dat dezelfde man, die de praktische boekjes over bouwconstructies en het woordenboek der bouwkundige benamingen had uitgegeven. Het duizelde me. — Was het dan wel waar, wat ik zag. — Was het geen toeval, dat enkele ontwerpen, — in tijdelijke aberratie van den geest, — geworden waren tot wat ik zag.
Maar neen, weer volgden nieuwe gevallen, weer stelde hij andere nog schooner ontwerpen met eenvoudige speelsche toelichting rustig voor mij. Weer nieuwe fantaziën. Waren het visschen, draken, uitheemsche vogels? Hoe waren op zoo geheel eigen wijze herinneringen aan Chineesche vormen en kleuren tot concrete beelden geworden. En aldoor volgden nieuwe ontwerpen, alle tot in de uiterste bijzonderheden verzorgd, opgezet op kartons, in groote portefeuilles verpakt en genummerd. Wat een verduiveld knappe kerel, die zoo iets maakt, geheel in stilte in den tijd, dat de oorlog hem doemde tot bouwkundige werkeloosheid. Ik was kapot na dat bezoek. Nu zullen we allen kunnen genieten van het nieuwe werk van Zwiers, want ter gelegenheid van de Meivergadering zullen de ontwerpen in de tentoonstellingszaal der M. B. V. A. eenige dagen geexposeerd worden.
De handel heeft reeds op enkele ontwerpen beslag gelegd, en natuurlijk op de minst geslaagde, terwijl ook bij de uitvoering het origineel slechts benaderd is. Hierna moeten we dus onze appreciatie niet regelen. Wacht tot al zijn oorspronkelijke teekeningen bijeen zullen zijn.

Ir. J. B. VAN LOGHEM. M. B. V. A.

MODERNITEITEN.

EEN STUDIE OVER BOUWKUNST.

— INLEIDING.

Tot inleiding dezer studie diene het volgende.
Zij zal bestaan uit op een volgende, doch vrij gekozen, artikelen, te zamen een geheel vormende.
Het is mijn doel, meer tot het innerlijke van mijn onderwerp te gaan en U alzoo meer in 't bijzonder een studie over „kunst" als bouwkunst, te geven.
Moge ik hierin slagen.

C. M.

I.

— HET KUNSTENAAR ZIJN.

Een ieder zal het aanstonds met mij eens zijn, dat we alle bouwwerken, tot op heden over heel de wereld gemaakt, kunnen terug brengen tot kunstwerken en niet-kunstwerken.
De kunstwerken zijn dan het werk van die enkelingen, die het voorrecht hebben, kunstenaar te zijn, terwijl we de niet-kunstwerken, weerom verdeelen kunnen in twee groepen, namelijk: in werken van hèn, die weliswaar geen kunstenaar zijn in den waarren*) zin, doch er naar trachten, het kunstwerk zooveel mogelijk te benaderen, en, op zijn allerminst, werk leveren, wat een frissche, verstandelijke beoordeeling kan ondergaan; terwijl we in de tweede groep opnemen, het, ja — laat ik het kortheidshalve maar, beunhazenwerk, noemen, welk werk, hier even ter verduidelijking, maar tevens voor het laatst, zij genoemd.
Zoo ik reeds zegde, zijn er maar enkelen onder de bouwenden, die werkelijk kunstenaar zijn.
En dit zal ik wat nader belichten.
HET KUNSTENAAR ZIJN, IS HET VAN BEGIN AF AAN, ALTHANS VAN DE BEWUSTZIJNSJAREN AF AAN, EN MÈT HET BEWUSTZIJN MEE OPGEGROEID ZIJNDE, KUNSTENAAR ZIJN; GEHEEL ONBEWUST IN DIE EERSTE JAREN SOMS, MAAR HET ZIJN, HET GEHEEL EN AL ÈCHT-ZIJN, ZOOALS 'N BOOM, BOOM IS, EN ZOOALS 'N LANDSCHAP, LANDSCHAP IS, EN ZOOALS HET WATER, WAT WE DIE GROOTE MASSA ZIEN VORMEN, DOOR ONS ZEE GENOEMD, WATER IS.
Dus, kunstenaar zijn is niet „gekunsteld" zijn, wat toch heel dikwijls er mede verward wordt.
Velen toch dragen de meening rond, dat, als je maar „aanleg" tot teekenen of schilderen of pianospelen hebt, je met geld en tijd 'n kunstenaar kunt worden, waarvoor een ieder uit den weg zal hebben te gaan.
Maar dit is toch heusch een misse meening.
Aanleg hebben, is het hebben van de gevoegheid, het hebben van de geschiktheid, het hebben van de handigheid, om een-of-ander uit te voeren; hier dus, de geschiktheid bezitten, om een of ander werk, of vak, uit te voeren.
En zoo kan men dus even goed van aanleg spreken bij bouwkunst en schilderkunst, als bij worstelen, goochelen, voetballen, of wat voor liefhebberij men ook wil.
Dus, dat „aanleg" hebben, gaat niet onvoorwaardelijk samen met „kunstenaar" zijn, daar men zeker aanleg voor iets kan hebben, zonder het „wezen" van het kunstenaarschap in zich te dragen; nèt zoo goed als het desnoods mogelijk zou kunnen zijn, kunstenaar te wezen, zonder aanleg te bezitten voor een of ander bepaalde manier van werken, waarin men gelegenheid zou vinden, aan z'n kunstenaarschap uiting te geven,

*) Spelling van den schrijver. R.

welk laatste toch het maken van kunstwerken, eigenlijk gezegd, alléénlijk, is.
Zoo'n iemand behoort onder de „verdwaalde-genieën", die hoogstens hun kunstenaarschap hebben geuit, in een zekere manier van spreken of vertellen, van en over ondervonden geschiedenissen; of toch minstens, in het verrichten van onbepaalde handelingen, (welke den beschouwer tot de overtuiging voeren, van, ja — d'r is toch wat bijzonders aan dien man, en welke handelingen den nauwlettenden beschouwer éven goed in beroeringe kunnen brengen, als welk „vast-kunstwerk" ter wereld ook,) hun bewijs afleggen, van het echte „zijn", van kunstenaar.
Maar, daar we ons in deze studie zullen bepalen, tot de bespreking van kunstwerken en wel bouw-kunstwerken, schorten we voor een oogenblik ons medelijden met zulke verdwaalde-genieën op, om plaats te maken voor een nauwlettende beschouwing, van de „werkleverende-kunstenaars".
Nevens de bouwmeesters dan, die van huis uit, het kunstenaarschap in zich dragen, en die dan tenslotte ook degenen zijn, die in lateren dagen, als de voorgangers van een verleden tijdperk worden aangestipt, hadden we nog de „niet-kunstenaar-bouwmeesters", die dàt werk leveren, wat een gezonde, frissche en redelijke beoordeeling kan ondergaan.
Het dient echter nog opgemerkt, dat 't werk, dezer niet-kunstenaar-bouwmeesters, niet altijd alléén gedachte-werk behoeft te wezen, en dat er onder die „tweede klasse van bouwmeesters", mannen zijn, die werkelijk brokken bouwwerk geven, van 'n diepe liefde, bijvoorbeeld voor het materiaal, getuigende, en alzoo ook „gevoels-werk", of, met een meer „gaande" term, „niet-gekunsteld-werk", mogen worden genoemd.
Voor het overige, hebben deze bouwmeesters te letten, op den gang der echte kunstenaars, en dier wegen te volgen, daar zij toch nimmer een eigen weg kunnen banen, zonder in oerwouden verdwaald te raken, en alzoo te leiden, tot de meest afzichtelijke perioden, zooals we ons nog maar al te goed herinneren, van nog geen eeuw terug!
Voorzeker kunnen zij nieuwe toepassingen brengen van materialen, doch de zuivere verhandeling van zoo'n nieuw materiaal, zal alleen door den kunstenaar gegeven worden, die, als te gelijk, de „vorming" aangeeft, welke „vorming", wij meestal aanduiden met het woordje „stijl".
Over dit laatste in een volgend nummer.

DE OVEREENKOMST TUSSCHEN BOUWHEER EN ARCHITECT.

DOOR
Mr. I. VAN CREVELD,
Advocaat en Procureur te Amsterdam.

V. (Vervolg).

Thans een woord over de aansprakelijkheid van den architect-bouwleider.
Voor de totstandkoming van het gebouw is in de eerste plaats aansprakelijk de aannemer. Daarnevens de architect voor onvoldoende leiding en aanwijzing bij den bouw. Hier is de verhouding dus juist omgekeerd als bij de aansprakelijkheid voor het ontwerp, welke, gelijk boven uiteengezet, in de eerste plaats op den architect rust. Gebeurt er een ongeluk tengevolge van de door den bouwleider voorgeschreven samenstelling van het werk, dan zal ook hiervoor de bouwleider en niet de aannemer aansprakelijk zijn [1]). Overigens doet zich ook hier gevoelen het gebrek van wettelijke regeling voor het geval van schuld bij beiden, waarvoor ik verwijs naar het boven omtrent dit punt door mij betoogde. Juist bij de bouwleiding moet men er zich echter voor hoeden den architect te ver aansprakelijk te stellen. Als waarschuwend voorbeeld in dit opzicht moge hier allereerst eene korte uiteenzetting van de in Frankrijk vigeerende opvatting volgen.
Zooals boven uiteengezet wordt in Frankrijk solidaire aansprakelijkheid van architect en aannemer aangenomen voor de juistheid en uitvoerbaarheid van het ontwerp.
Anders echter bij de bouwleiding. Hiervoor wordt als regel uitsluitend de architect aansprakelijk gesteld en wel op zeer vergaande wijze [2]). Vroeger nam men aan, dat de architect van aansprakelijkheid bevrijd is, wanneer er verborgen gebreken waren, of wanneer de aannemer hem tijdens zijne afwezigheid had misleid. De nieuwere rechtspraak gaat echter in de richting om de aansprakelijkheid van den architect zoo ver mogelijk uit te strekken. De architect wordt geacht met alles dat op het werk voorvalt bekend te zijn, hij wordt geacht er steeds aanwezig te zijn, zelfs de schuld of de kwaadwilligheid van een ander, waarvan hij, architect, het slachtoffer is, zullen hem niet tot excuus strekken. Hij is steeds aansprakelijk. In het arrest van 16 Mei 1904 drukte de Cour de Cassation het aldus uit: „Qu'il est „du devoir de l'architecte de ne pas ignorer les modifi„cations qui sont de nature à compromettre la solidité „de l'édifice, *alors même qu'il s'agirait de vices cachés „par l'entrepreneur à l'architecte*". Deze gebondenheid voor daden van den aannemer wordt den architect op de schouders gelegd, ongeacht of de aannemer in dienstverhouding stond tot den architect, of geheel zelfstandig arbeidde. Ook acht de rechtspraak het onverschillig

[1]) Aldus ook § 47 der A. A. V.
[2]) Vgl. Courcelle et Lemaitre, t. a. p. blz. 299 vlg.; Frank t. a. p. blz. 61 vlg.

of de aannemer door den bouwheer geheel buiten den architect om is gekozen.
Wat te denken van deze ver doorgevoerde aansprakelijkheid van alle daden van den aannemer?
Ik kan mij moeilijk denken, dat men hiertoe ten onzent ooit zou willen geraken. De in Frankrijk in het werk van Frank, geoefende critiek, zal ongetwijfeld ook hier te lande aller instemming vinden. Frank stelt de vraag: Wanneer de rechtspraak het dan nog niet voldoende acht dat een architect het werk bezoekt, moet hij dan soms elk moment van den dag en van den nacht bij het werk op post staan? En hoe, wanneer hij beneden aan het controleeren is, terwijl men boven tegen zijne instructies in handelt? Eene dergelijke opvatting heeft er alles van weg: dat men eenvoudig den architect voor de schade laat opdraaien, hem als 't ware met de volle risico belast. De rechtspraak zegt als 't ware tot den architect: „N'essayez pas, pour „vous défendre, de prouver que l'entrepreneur est seul „en faute, cela ne servirait de rien; bien plus, réussi„riez-vous à démontrer que l'entrepreneur est malhon„nête et qu'il a profité de ce que vous aviez le dos „tourné pour commettre une fraude qu'il a en suite „dissimulée de façon à la rendre invisible aux yeux les „plus exercés, vous ne feriez par là que donner une „preuve ne plus de votre négligence et vous attirer la „sévérité du tribunal, car vos juges n'ignorent pas que „vous devez tout voir et tout savoir".
Eene opvatting die inderdaad genoegzaam zichzelve veroordeelt!
De architect belooft niet anders dan als deskundige de plaats van den aanbesteder te vervullen en op nauwgezette wijze het werk te leiden. Evenmin als de advocaat belooft het proces te zullen winnen, evenmin als de medicus belooft den patiënt te genezen, evenmin belooft de architect dat er een solied gebouw tot stand komt. Dat is de taak van den aannemer. De architect beloofd niet anders, dan den bouw te leiden en toezicht te houden [1]). Bovendien kan en mag men niet eischen dat hij alle seconden van den dag op het werk tegenwoordig zij. Hij moet vertrouwen kunnen stellen in de uitvoerende ondergeschikten. Natuurlijk is de architect aansprakelijk voor ondergeschikten, die hij gebruikt; ook dus voor den aannemer, in geval deze door hem is aangesteld en in zijn dienst is [2]) Dit geval moet men echter niet verwarren met de normale verhouding, dat architect en aannemer geheel zelfstandig naast elkaar werkzaam zijn, beide elkaar steunend, werkzaam voor eenzelfde doel, maar jegens elkaar niet in eenige rechtsverhouding. Wel zal, zooals reeds beschreven, de architect aan zijne overeenkomst met den bouwheer recht en plicht tot bevelen over den aannemer, deze laatste aan zijne overeenkomst met denzelfden bouwheer plicht tot gehoorzaamheid aan bevelen van den architect ontleenen, maar dat kan toch nimmer eene rechtsverhouding tusschen architect en aannemer smeden, in dien zin dat de architect nu ook het risico voor alle daden van den aannemer op zich zou nemen. De zaak staat hier dan ook anders dan bij de aansprakelijkheid voor de uitvoerbaarheid van het Ontwerp. Vertoont dit Ontwerp een groote leemte en gaat de aannemer het slaafs volgen, dan blijft niettemin, zooals boven werd betoogd, de architect-ontwerper hiervoor aansprakelijk, draagt hij dus, om het zoo uit te drukken, wel het risico voor de onoplettendheid van den aannemer. Maar dat is een gansch ander geval. Immers het is het Ontwerp van den architect, de eerste fout ligt bij hemzelf. Daartegenover kan voor de bouwleiding als regel worden gesteld: Wanneer geen fout in de contrôle van den architect kan worden aangetoond en wanneer hij, waar het pas geeft, den bouwheer te voren waarschuwt, is hij van aansprakelijkheid bevrijd. Gaat de architect na gedane waarschuwing aan den bouwheer niettemin zijn taak volbrengen en bijv. bewust materiaal van slechte qualiteit goedkeuren, of bewust den aannemer tot veel te vlugge oplevering aanzetten, dan zal hij wellicht strafbaar zijn, of wellicht jegens derden, aan wie schade berokkend wordt, tot schadevergoeding gehouden zijn, doch van aansprakelijkheid tegen den bouwheer kan dan geen sprake meer zijn. Deze heeft zich het onheil dan zelf te wijten.
In Frankrijk wordt dit anders opgevat. Meermalen is daar de architect, die als verontschuldiging voor „mauvaise construction" zich beriep op den uitdrukkelijken wil van den bouwheer niettemin jegens dezen zelfden bouwheer aansprakelijk gesteld. Aldus bijv. Trib. de la Seine 29 Dec. 1899 [1]) met de overweging, dat de zorg voor zijn „honorabilité professionnelle" den architect meer ter harte moet gaan, dan „la recherche d'une opération lucrative". Stelt de bouwheer compromitteerende eischen, dan behoort de architect desnoods zijn contract te verbreken, eerder dan zich er toe te leenen „à favoriser des résultats défectueux".
Men beroept zich voor deze opvatting op de bedoeling van den wetgever. Immers het aanvankelijk voorgestelde art. 1792 van den Code civil (correspondeerende aan ons art. 1645 Burg. Wetb.), luidde als volgt: „Si „l'édifice donné à prix fait périt par le vice du sol, l'ar„chitecte est responsable, *à moins qu'il ne prouve avoir „fait au maître les représentations convenables pour le „dissuader d'y bâtir*". Het aanvankelijk ontwerp wilde den architect dus inderdaad vrijstellen van aansprakelijkheid in het hier bedoelde geval. Daarop kwam men terug, men koos de thans nog geldende redactie. In den Conseil d'Etat drong het lid Cambacérès erop aan de oude redactie weer te kiezen; hij werd weerlegd door Tronchet met de opmerking: „L'architecte, en effet, ne

[1]) Vgl. het boven betoogde bij bestrijding van de opvatting „Aanneming van werk".
[2]) Aldus ook de opvatting in Engeland. Zoo werd alsvolgt beslist in het geval Armstrong v. Jones: „And though his supervision „may be partially, as to matters of detail, intrusted to subordi„nates, such as clerks of the works, inspectors, etc., the architect „or engineer cannot exonerate himself by saying that the negli„gence was theirs." (Zie Encyclop. of the laws of England, III blz. 299).

[1]) Geciteerd bij Frank, t. a. p. blz. 113, noot 1.

„doit pas suivre les caprices d'un propriétaire assez in-„sensé, pour compromettre sa sûreté personnelle en même temps que la sécurité publique", Mocht men nog twijfelen of deze woorden wellicht alleen moesten dienen om eene aansprakelijkheid jegens derden te motiveeren, het volgende betoog van Treilhard doet duidelijk zien, dat men ook de aansprakelijkheid jegens den bouwheer wilde handhaven: „. . . . . qu'il n'y avait „aucun inconvénient à être sévère à l'égard de l'ar-„chitecte; le propriétaire ne connaît pas les règles de „la construction: c'est à l'architecte à l'en instruire „et à ne pas s'en écarter par une complaisance con-„damnable."

Dit stukje geschiedenis, ontleend aan Frank [1]) heh ik hier weergegeven, om te doen zien dat historische methode van wetsinterpretatie er inderdaad toe dwingt den architect, ondanks waarschuwing zijnerzijds, aansprakelijk te houden. Acht men zich gerechtigd de wet alleen naar de tekst en naar logische gedachtengang te verklaren, dan is, zooals boven reeds opgemerkt, deze aansprakelijkheid niet houdbaar.

In den Conseil d'Etat beriep men zich op de gewoonte van architecten hunne bouwheeren tot bouwen te bewegen door hun voor te spiegelen dat de kosten toch heusch niet zoo duur zijn. Nu zou het te vreezen zijn, dat indien men den architect een middel aan de hand gaf zich aan alle aansprakelijkheid te onttrekken, hij in 't geheel geen zorg meer zou wijden aan de soliede constructie van zijn gebouw. Ik moet bekennen dat deze vrees mij vrij denkbeeldig toeschijnt, zeker voor Nederl. verhoudingen. En overigens kom ik maar weer voor den dag met mijne vergelijking van den architect met den advocaat en den medicus. Wie denkt er aan den advocaat nog aansprakelijk te houden voor den te voorzienen slechten afloop van een proces, wanneer hij den cliënt tevoren waarschuwde? Wie zal den medicus durven aanspreken, wanneer hij de mislukte operatie den patiënt tevoren had ontraden?

Wil de architect geheel zeker zijn, dan zal hij natuurlijk goed doen den raad van Frank [2]) te volgen, door zich door den bouwheer een bewijs van volkomen décharge te doen geven.

Van aansprakelijkheid van den architect mag natuurlijk nimmer sprake zijn, wanneer de bouwheer met het gebrek tevoren bekend was en hiervan den architect niet in kennis stelde. Als voorbeeld van dit geval kan strekken eene beslissing van de Tribunal de Bruxelles van 6 Nov. 1907 [3]). De kelder van een huis stond onder water. De eigenaar wist de oorzaak, nl. afwezigheid van cementwerken om het binnendringen van het water te beletten. Toch had hij verzuimd de noodige preventieve maatregelen te nemen. De architect, zoowel als de aannemer werden nu van alle aansprakelijkheid vrijgesteld.

Daartegenover staat eene recente Duitsche beslissing, nl. van het Reichsgericht, d.d. 7 Juni 1912.

Hier werd de architect aansprakelijk gesteld. Deze had hier gevolg gegeven aan den wensch van den bouwheer om zeer spoedig op te leveren, maar blijkbaar had hij verzuimd den bouwheer voor mogelijk nadeel te waarschuwen. Dat verandert natuurlijk veel aan de zaak. De quaestie kwam hierop neer:

Een architect had bij de zoldering in een huis *vochtige* leem doen gebruiken; toen de tijd van oplevering van het huis was aangebroken, stond de eigenaar op *onmiddellijke* oplevering van het huis. De kalk was nog niet droog, toch liet de architect het huis geheel gereed maken en afleveren. Na verloop van tijd kreeg de huurder last van paddestoelen, de eigenaar sprak den architect aan tot schadevergoeding. De architect voerde als verweer: dat de eigenaar hem bij de oplevering van het huis zoo ontzettend had opgehaast, bovendien zou de eigenaar den architect eerder hebben moeten waarschuwen en dus *zelf* aansprakelijk zijn voor *den grooten omvang*, die het kwaad genomen had. Het Reichsgericht besliste ten *nadeele* van den architect. Hij heeft de zoldering te vroeg laten dicht maken, hij heeft dus alle schuld. Heeft de eigenaar erg tot oplevering gesommeerd, dan had de architect in elk geval moeten waarschuwen dat de kalk niet droog was.

De aanspr. h. van den architect behoort te worden beperkt tot daden voortvloeiende uit zijne eigenlijke *technische* functie. Met instemming citeer ik eene Fransche beslissing omtrent dit punt

Een werkman, in dienst van een aannemer, was op een werk slachtoffer geworden van gebrekkige voorzorgsmaatregelen: „excravation non entourée de barrières."

De assuradeur van den aannemer, die den werkman de schade vergoedde, poogt deze van den architect terug te bekomen. De Tribunal de la Seine bij beslissingen van 4 Mei 1912 [1]) en 23 Febr. 1912 ontzegt de vordering echter met deze overweging:

„Il faut observer que les architectes sont chargés de la „confection des plans et de la direction des construc-„tions, qu'ils sont tenus de veiller à leur bonne exécu-„tion au point de vue technique, mais que *la police des „chantiers* et notamment *la surveillance des ouvriers* ne „rentrent pas dans leurs attributions; elle appartient „*exclusivement* aux entrepreneurs".

Heeft de architect-bouwleider als zoodanig gefungeerd bij de uitvoering van het Ontwerp van een collega, dan zal hij voor de goede leiding en de controle over den aannemer op gelijke wijze als voor eigen werk aansprakelijk blijven. Ook voor de uitvoerbaarheid van het Ontwerp, is hij evenals de Ontwerper aansprakelijk. Immers hij mag de bouwleiding niet op zich nemen van een Ontwerp dat hij niet uitvoerbaar acht. Doch overigens mag de bouwleider zich houden aan het Ontwerp van zijn collega en zal alleen deze voor de beantwoording van dit Ontwerp aan alle wenschen van den bouwheer aansprakelijk zijn [2]).

[1]) Vermeld in de Revue trimestr. de droit civil, jrg. 1912, blz. 736.
[2]) Aldus ook Frank, t. a. p. blz. 57. Zie ook v, Nieukerken, t. a. p. blz. 395 vlg.

[1]) t. a. p. blz 114 vlg.
[2]) t. a. p. blz. 121.
[3]) Vermeld in Revue trimestr. de droit civil, jrg. 1910, blz. 482.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD

ORGAAN VAN DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST M.B.V.A. VAKVEREENIGING VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN

Commissie van Redactie: J. Gratama, C. J. Kruisweg en J. B. van Loghem. — Redacteur: J. Wesselius. — Bureau van Redactie: Marnixstraat 402, Amsterdam. — Uitgevers en Bureau van Adminstratie: Mouton & Co., Herderstraat 5, 's-Gravenhage.

Abonnementsprijs: voor Nederl. fr. p. p. *f* 7.50 's jaars, voor Indië en Buitenl. (bij vooruitbet. *f* 9.50. Afz. Nos *f* 0.15. fr. p.p. *f* 0.16 — Advertentiën: v. 1—5 regels *f* 1.—, elke regel meer *f* 0.20. Groote letters naar plaatsruimte. Aankond. van aanbestedingen *f* 0.15. Abonn. van advert. tegen belangrijk verm. prijzen.

38ste JAARGANG. = 12 MEI 1917. = No. 19.

INHOUD: Officieel Gedeelte. — Bouwkundig Gedeelte. Overeenkomst tusschen bouwheer en architect, door Mr. I. van Creveld. — Schakelhuisje. — Moderniteiten. — Met een losse plaat.

OFFICIEEL GEDEELTE.

De Algemeene Vergadering zal aanvangen op Woensdag 23 Mei a s. des avonds ten 8 ure in het Gebouw der Maatschappij en worden voortgezet op Donderdag 24 Mei ten 10½ ure v.m.

Agenda Avond-Vergadering 23 Mei.

1°. Mededeelingen van den Voorzitter.
2°. Jaarverslag.
3°. Mededeeling Uitslag der Verkiezingen.
4°. Verslag Plaatselijke Commissieën.
5°. Benoeming door den Voorzitter van een Commissie van Stemopneming van drie leden of aspirantleden ter vergadering aanwezig.
6°. Verkiezing van één lid voor de Commissie van Onderzoek.
7°. „ „ „ „ „ „ „ „ „ Redactie.
8°. „ „ twee leden „ „ „ Onderwijs.
9°. „ „ een lid „ „ „ Bibliotheek.
10°. „ „ „ „ „ „ „ „ „ Financiën.
11°. Voorstel der Commissie voor punt 5 en 8 Werkprogramma.

Agenda Vergadering 24 Mei. *Ochtend-Vergadering.*

1°. Verkiezing van een Voorzitter.
2°. Rapport van de Commissie voor Rekening en Verantwoording over het afgeloopen jaar.
3°. Verslag van de Commissie van Financiën over den financieelen toestand der Vakvereeniging.
4°. Behandeling en vaststelling der begrooting over het afgeloopen jaar.
5°. Uitloting Aandeelen in de Geldleening der Maatschappij.
6°. Bestuursvoorstel aangaande het wederom heffen van een hoofdelijken omslag.
7°. Voorstel tot het doen van een oproeping voor Secretaris-Redacteur, naar aanleiding van het verzoek om eervol ontslag van den heer J. Wesselius.
8°. Aanvulling van het werkprogramma.
9°. Rondvraag.

Middag-Vergadering.

2 uur. Voordracht van den heer H. Hoste over Dr. Cuypers en zijn werken.

3½ uur. Bezoek van de Kerk „Het Heilige Hart" Vondelstraat Amsterdam.
4½ uur. Reunie in het „Paviljoen" Vondelpark.

Tijdens de vergadering zal in de tentoonstellingszaal der Maatschappij worden geexposeerd behangselontwerpen van den heer L. Zwiers, Architect M.B.V.A. te Amsterdam.

Jaarverslag der Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, Vakvereeniging van Nederlandsche Architecten. 1 Mei 1915 1 Januari 1916. (Vervolg.)

Ledenvergadering van Donderdag 14 September 1916 in de Openbare Leeszaal te Apeldoorn.

Door Burgemeester en Wethouders te Amsterdam was aan de M.B.V.A. het verzoek gericht om in zake het benoemen van een adviseur voor de bebouwing van de verbreede Vijzelstraat advies te willen uitbrengen. Deze vraag was door het Bestuur aan de leden ter beantwoording doorgezonden. Het bleek, dat het grootste gedeelte der leden, welke deze vraag beantwoordden, van meening was, dat Dr. Berlage voor deze benoeming in aanmerking behoorde te komen. Op voorstel van den heer Versteeg besloot echter de vergadering Burgemeester en Wethouders van Amsterdam te adviseeren een der *drie* bouwmeesters te benoemen op wie het hoogste stemmen aantal werd uitgebracht. Het bleek dat deze waren de heeren Dr. H. P. Berlage, H. P. C. de de Basel en J. Gratama.

Nog werd op deze vergadering de gewijzigde redactie der z.g. werkstakings- en uitsluitingsclausule aangenomen.

De bedoelde clausule luidt thans als volgt:

Partiële en algemeene werkstakingen geven den aannemer recht op termijnsverlenging, indien en voor zoover de duur van het werk daarvoor is verlengd, tenzij de werkstaking

a. het gevolg is van een handeling in strijd met:
1. eene wettelijke bepaling inzake den arbeid;
2. eene ter plaatse geldende arbeidsovereenkomst;
3. eene bepaling in het bestek betreffende loon en arbeidsduur

b. op eenigerlei wijze door den aannemer is uitgelokt.

Partiëele en algemeene uitsluitingen geven den aannemer slechts dan recht op termijnsverlenging, indien bij de werkstaking, die aan de uitsluiting voorafging, termijnsverlenging zou worden toegestaan

Met de aanneming van art. 24 is de geheele A.A.V. vastgesteld en wordt den leden in hun geheel aanbevolen.

Ter gelegenheid van deze vergadering wern een bezoek gebracht aan het Kon. Paleis „'t Loo". Daarna werden nog bezich-

tigd de herstellingswerken van het „Oude Loo", welke onder leiding van Dr. Cuypers worden verricht. Aan de hand van teekeningen, werden deze herstellingswerken door den bejaarden bouwmeester zelf toegelicht.
De vergadering werd besloten met een bezoek aan de woning van den heer Wegerif, het huis „de Pasch", waar de gastvrouw den heeren een gulle ontvangst had bereid.

LEDENVERGADERING VAN 23 NOVEMBER IN HET GEBOUW DER MAATSCHAPPIJ. In een schrijven van den directeur van de Gemeentelijken Woningdienst aan het Bestuur der M. B. V. A. werd gewezen op het feit, dat het architecten-honorarium voor den bouw van volkswoningen stijgt door de prijsverhooging der materialen, het gevolg der zeer bijzondere tijdsomstandigheden. In verband hiermede werd voorgesteld, dat de architecten van de honorariumtabel voor woningbouw en volkshuisvesting zouden afwijken. Nadat dit voorstel door den heer Keppler nader was toegelicht en verdedigd, besloot de vergadering advies in te winnen van de Commissie van Geschillen voor de honorariumtabel van arbeiderswoningen alsmede van de Geschillen, Commissie der gewone tabel.

Handelingen, Tijdelijke Commissiën.
EXAMEN BOUWKUNDIG OPZICHTER EN TEEKENAAR. De examens der Maaischappij werden afgenomen in het begin van 1917. Daar Rijkssubsidie niet werd verhoogd, besloot de Commissie van onderwijs met het oog op de kosten het examen voor Uitvoerder van Burgerlijke Bouwwerken ook dit jaar niet af te nemen.
De schriftelijke examens voor Bouwkundig opzichter hadden dit jaar plaats te Amsterdam, Rotterdam, 's-Gravenhage en Zwolle op 26. 27 en 28 Februari. Het mondeling examen had plaats te Amsterdam, begon 12 Maart en eindigde 20 April. Het schriftelijk examen voor bouwkundig teekenaar werd te Amsterdam afgenomen van 26 Maart tot en met 29 Maart, het mondeling gedeelte had plaats te Amsterdam op 30 Maart.
83 Candidaten behaalden het diploma Bouwkundig opzichter, aan één candidaat kon het diploma Bouwkundig Teekenaar worden uitgereikt. Opgegeven hadden zich 158 candidaten voor Bouwkundig Opzichter en 6 candidaten voor het examen Bouwkundig Teekenaar.
De Examen-Commissie bestond dit jaar uit de heeren:
B. J. Ouëndag, Architect, Amsterdam, Voorzitter.
H. Bletz, Architect, Weesp, Vice-Voorzitter.
J. Wesselius, Alg. Secretaris der Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, Sloten, Secretaris.
C. B. Posthumus Meyjes, Architect, Amsterdam, Regeeringscommissaris.
W. F. C. Schaap, Civiel-Bouwkundig Ingenieur, Directeur Gemeentewerken, Arnhem, Regeeringscommissaris.
J. S. Baars, Bouwkundige, Amsterdam.
Pl. van den Berg, Architect, Vlaardingen.
Wouter Bettink, Architect, Lector aan de Technische Hoogeschool te Delft, 's Gravenhage.
B. van Bilderbeek, Architect, Dordrecht.
H. Bonda, Architect, Amsterdam.
D. W. van Dam, Civiel Ingenieur, Amsterdam.
A. W. C. Dwars, Civiel-Bouwkundig Ingenieur, Directeur van de Middelbaar Technische School voor de Bouwkunde te Utrecht, Utrecht.
J. C. van Epen, Architect, Baarn.
I. van Esso, Arts, Amsterdam.
J. D. Gantvoort, Architect, Leeraar aan de Burger Avondschool, Deventer.
Jac. van Gils, Architect, Rotterdam.
J. Gratama, Bouwkundig Ingenieur, Amsterdam.
C. de Groot Jr., Architect, Hilversum.
F. de Herder, Aannemer. Zwolle.
H. van Hilten, Hoofdopzichter Gemeentewerken, Utrecht.
R. J. Hoogeveen, Architect, Rotterdam.
W. de Jong, Bouwkundige Eerste klas der Maatschappij tot Exploitatie der Staatsspoorwegen, Utrecht.
H. van der Kloot Meybnrg, Architect, Hoofdleeraar aan de Academie van Beeldende Kunsten te 's-Gravenhage, Voorburg.
A. A. Kok, Architect, Bussum.
L. J. P. Kooken, Architect, Eindhoven.
C. J. Kruisweg, Architect, Bussum.
D. Kruyf Jr., Civiel Ingenieur, Hoofd van Afdeeling bij het Bouw- en Woningtoezicht, Amsterdam.
J. B. van Loghem, Bouwkundig Ingenieur, Haarlem.
Joh. D. Looyen, Architect, 's-Gravenhage.
P. Lijdsman, Architect, Haarlem.
H. Masselink, Architect bij de Nederlandsche-Heide-Maatschappij, Arnhem.
G. J. Meyers, Civiel Ingenieur, Amsterdam.
J. Coenraad Meischke, Architect, Rotterdam.
G. Meppelink, Architect, Haarlem.
W. F Merhottein, Bouwkundige, 's-Gravenhage.
E. P. Messer. Architect, Amsterdam.
J. J. L. Moolenschot, Architect, Watergraafsmeer.
Maurits Plate, Architect, Haarlem.
W. A. E. van der Pluym, Architect, Amsterdam.
Marinus A. Poel, Architect, Apeldoorn,
A. H. van Rood, Civiel-Bouwkundig Ingenieur, Maastricht.
Mr. E. H. P. Rosenboom, Arc., Advocaat en Procureur, Amsterd.
G. J. Rutgers, Architect, Amsterdam.
J. H. Schaad, Inspect. bij het Bouw- en Woningtoezicht, Zwolle.
M. Sirag Jzn., Architect, Utrecht.
R. Schüngel, Bouwkundig Ingenieur, Inspecteur bij de Volksgezondheid, 's Hertogenbosch.
N. W. G. van der Sleen, Semi-Arts, Amsterdam.
J. F. Staal Jr., Architect, Amsterdam.
G. Stapenséa, Architect, Amsterdam.
J. A. van der Sluys Veer, Architect, Leeraar aan de Industrieschool van de Maatschappij voor den Werkende Stand, Amsterdam.
G. J. Tak, Inspect. bij het Bouw- en Woningtoezicht, Amsterdam.
P. A. Timmers, Architect, Amsterdam.
G. Versteeg, Architect, Arnhem.
W. de Vrind Jr., Bouwkundig Ingenieur, Assistent aan de Technische Hoogeschool te Delft, 's Gravenhage.
M. Vrijenhoek, Bouwkundige, 's Gravenhage.
H. van der Vijgh, Architect, Amsterdam.
A, H. Wegerif Gzn., Architect, Apeldoorn.
D. A. Willemsen, Directeur van het Bouw- en Woningtoezicht, Haarlem.

DE TABEL VOOR DE HONORARIUMREGELING VOOR WONINGBOUW VOOR DE VOLKSHUISVESTING werd dit jaar in zijn geheel goedgekeurd en aangenomen.

PENSIOENFONDS VOOR HET PERSONEEL VAN ARCHITECTEN. Op voorstel van den heer Kruisweg werd een Commissie benoemd ten einde het onderwerp Pensioenfonds voor het personeel van Architecten in studie te nemen. Deze Commissie bestaat thans uit de heeren Kruisweg (M. B. V. A.) Voorzitter, Keurschot (A. N. O. en T. B.) Secretaris, Jansen (B. N. A.) en Zijlstra (B. v. T.).

HOOFDELIJKE OMSLAG. Teneinde in het geraamde tekort over het jaar 1916 te kunnen voorzien werd een vrijwillige hoofdelijke omslag van minstens f 10 per lid geheven, waardoor het mogelijk werd dit tekort voor een aanzienlijk deel te kunnen dekken.

HOOGERBEROEP COMMISSIE. In de bouwverordening van Leeuwarden is een bepaling opgenomen, waardoor beroep van het advies der Schoonheidscommissie op een hoogere Schoonheidscommissie mogelijk werd gemaakt.
In verband hiermede werd door B. en W. van Leeuwarden tot de M.B.V.A., Heemschut en de B.N.A. het verzoek gericht een lid te willen aanwijzen, ten einde in deze hooger beroepcommissie zitting te nemen. Door het Bestuur werd voor deze functie den heer S. de Clerq aangewezen, die deze benoeming echter slechts aanvaardde voor den tijd van één jaar. Aan Burgemeester en Wethouders van Leeuwarden is hiervan mededeeling gedaan.

ADRESSEN. Door het Bestuur der M.B.V.A. zijn o.m. de volgende adressen verzonden.

DE OVEREENKOMST TUSSCHEN BOUWHEER EN ARCHITECT.

DOOR
Mr. I. VAN CREVELD,
Advocaat en Procureur te Amsterdam.

VI.

Keuze van een aannemer.

Na de uiteenzetting van de aansprakelijkheid van den architect moet echter nog op één hoogst belangrijke quastie de aandacht worden gevestigd. Het geldt eene quaestie, die de geschetste aansprakelijkheid in groote mate beïnvloedt, die als 't ware de vraag, h o e v e r deze aansprakelijkheid zich dient uit te strekken, geheel en volkomen beheerscht. De architect kan op zich nemen de bouwleiding, hij kan toezicht houden, contrôle oefenen en bevelen geven, maar het komt erop aan of die bevelen worden opgevolgd. En daarvoor is de architect aangewezen op den aannemer. Natuurlijk is ook heel wel denkbaar de figuur, dat architect en aannemer één en dezelfde zijn. Maar over dit geval hebben wij het thans niet.
Het eigenaardige nu van de overeenkomst tusschen bouwheer en architect is toch wel stellig dit: dat de bouwheer w e e t, dat de architect het werk zelf niet uitvoert. De architect controleert slechts, hij doet werken: Stel de architect beveelt het gebruik van een bepaalde grondstof, de aannemer weigert, de architect heeft zijn plicht gedaan, voor gebruik van inferieure grondstof zal stellig de architect, zoo hij althans den bouwheer van de weigering van den aannemer onmiddellijk verwittigt nimmer meer aansprakelijk mogen worden gesteld. Dit komt heel duidelijk uit, indien men er eens een ander geval tegenover stelt: Stel ik laat een costuum op maat maken bij een grooten kleedermaker, die wel 100 coupeurs in dienst heeft. Ik weet heel goed dat de eigenaar van de zaak de bewerking van mijn costuum geheel aan zijn personeel overlaat; toch zal, ten spijt van het feit dat ik dit weet, de fout van een coupeur, hem treffen. Den architect ontheft een fout van den aannemer echter wel. Hij is niet aansprakelijk voor de daden van den aannemer, indien hij het zijne gedaan heeft om die daden te verhinderen en hij den bouwheer waarschuwde.
Voor een enkel concreet geval, waar een of ander gebrek in het gebouw aanwijsbaar is, is dit duidelijk. Men kan de quaestie echter ruimer stellen. Wanneer het waar is, dat de architect geheel is aangewezen op de wijze, waarop de aannemer de hem gegeven bevelen zal opvolgen, dan is het ook rationeel dat de keuze van den aannemer niet geheel buiten den aannemer om geschiede, dat hij bij de keuze een stem in het kapittel hebbe [1]). N i e t, dat men een architect, die bij de keuze in het geheel niet is gekend, daarmede een vrijbrief zal willen geven om „God's water over God's akker te laten loopen" en hem voor n'importe welk gebrek in het gebouw nimmer meer aansprakelijk zou willen stellen. Natuurlijk zal hij steeds alle zorg, die een goed architect betaamt, moeten aanwenden. Maar stellig is hij op gansch andere wijze te beoordeelen, wanneer de aannemer geheel buiten hem om is benoemd, dan wanneer deze benoeming op zijne aanbeveling geschiedde. [1]) Heeft hij den aannemer aanbevolen, dan zal zij vrij spoedig voor fouten van dezen aansprakelijk worden gesteld. Heeft hij de keuze van den aannemer te voren bepaald ontraden, dan zal hij minder spoedig aansprakelijk zijn, dan wanneer hij in de keuze wel niet tevoren was gekend, maar deze evenmin had ontraden. Dit zijn omstandigheden waarover het ijdel ware uitvoerige beschouwingen te houden. In elk concreet geval zal deze of gene casuspositie op den schuldgraad van invloed zijn. Mogelijk is ook het geval, dat de architect in de keuze van den aannemer niet is gekend, maar zich de gedane keuze zonder protest liet aanleunen. Later valt het werkslecht uit, op de contrôle van den architect valt niets te zeggen, doch toevallig komt de eigenaar er achter, dat de architect al eens vroeger met denzelfden aannemer onaangename ervaring had opgedaan. Dan mag het den architect stellig tot verwijt worden gerekend, dat hij den bouwheer niet tevoren waarschuwde en zal hij deswege aansprakelijk zijn. [2])

* * *

De zaak is van practisch belang. Het vigeerend stelsel immers luidt: verplichte gunning aan den laagsten inschrijver; de aanbesteder zegt hoeveel geld hij voor den bouw beschikbaar heeft, de architect verdeelt dit bedrag over de onderdeelen van het werk. Aanbesteder en architect beoogen daarmede eene „begrooting"; meer mag het bedrag niet worden, kan het minder dan echter hoogst gaarne. Zoo heeft men het stelsel: gunning aan den laagsten inschrijver. Vóór dit stelsel pleit stellig, dat men een edelen wedloop heeft. Voorts maakt dit stelsel de keuze zeer eenvoudig en gemakkelijk: men vergelijkt maar even de verschillende bedragen op de inschrijvingsbriefjes en de oplossing is gevonden! Stellig voorkomt dit stelsel ook 't best alle schijn van par-

[1]) Dit klemt vooral, wanneer men let op de beslissing van het Hof te Amsterdam van 31-1-1902, W. v. h. R. 7746, waarbij is uitgemaakt, dat een aannemer van alle aansprakelijkheid is bevrijd, indien hij stipt zijne contractueele verplichtingen is nagekomen, ook al mocht het gebouw gebreken vertoonen.

[1]) Zooals reeds boven werd opgemerkt acht men deze omstandigheid in Frankrijk voor de aansprakelijkheid van den architect geheel onverschillig.

[2]) Aldus ook de opvatting in Engeland blijkens de volgende woorden, ontleend aan den Encyclop. of the laws of England III blz. 298:
„An Architect or engineer does not warrant the solvency or ca-
„pability of a builder or contractor whose tender is accepted, but
„he is bound to give his employer *the benefit of any information*
„*he may have* in respect of such solvency or capability and not
„to allow his employer to enter blindly into a contract with a
„person whom he has any reason to suspect of being impecu-
„nious or inefficient. And it would seem, depending on the cir-
„cumstances, that he might be liable for not making reasonable
„inquiries".

tijdigheid: een factor i. h. b. van belang bij publiekrechtelijke werken. Men ontneemt dengenen, die achter het net gevischt hebben, reeds bij voorbaat elk wapen, als zoude er bij de gunning nepotisme in het spel zijn geweest, als zoude door de niet-gunning aan hunne „gevestigde" firma een brevet van onbekwaamheid zijn verleend, enz. Speciaal voor den architect is m. i. het hoofdvoordeel van dit stelsel hierin gelegen: zelfs *de schijn* van conniventie tusschen hem en den aannemer, die de opdracht tenslotte kreeg, is geheel afwezig.

Tegenover deze voordeelen staan natuurlijk ook bezwaren. Zoo is de methode alleen op het bedrag te letten, de vraag: *welk soort* werk geleverd zal worden? absoluut buiten beschouwing te laten, stellig eene machinale methode. En het hoofdbezwaar: De architect moet nu eenmaal dikwijls op zijn aannemer kunnen vertrouwen, hij kan niet altijd op het werk zijn, hij moet dus een in elk opzicht vertrouwenswaardig aannemer hebben.

Als regel zou ik intusschen de voorkeur willen geven aan het heerschende steisel: verplichte gunning aan den laagsten inschrijver. Zooals op bijkans elk gebied kan men echter ook bij deze quaestie, door partij te kiezen voor ééne bepaalde opvatting, moeilijk geacht worden de daaraan verbonden bezwaren geheel over het hoofd te zien. Het blijft eene afweging van het vóór en het tegen. Zóó gedacht, behoudt men de gelegenheid de bezwaren zooveel mogelijk te ondervangen. Vooreerst behouden partijen de bevoegdheid in een concreet geval, waar hun dit gewenscht mocht voorkomen, ik denk bijv. aan een bouwwerk dat aan hooge aesthetische eischen moet voldoen, afwijkend te bedingen. Allerminst immers is de verplichte gunning aan den laagsten inschrijver eene quaestie van openbare orde. Is zulk een afwijkend beding gemaakt, dan vormt de verplichting van den bouwheer: de keuze van een aannemer slechts te doen in overleg met den architect, deze keuze wellicht zelfs den architect geheel over te laten, een integreerend element van zijne overeenkomst met den architect. In de 2e plaats heeft de architect te allen tijde het recht, bij het sluiten van zijne overeenkomst met den bouwheer, tot eisch te stellen dat men geen absoluut openbare inschrijving zal krijgen, doordien nl. sommigen van inschrijving zullen worden uitgesloten of slechts bepaalde, nominatim te noemen, aannemers tot inschrijving zullen worden toegelaten. Wenscht de architect bepaalde personen uit te sluiten, dan zal de bouwheer echter mogen verlangen dat de architect door bepaalde feiten te noemen zijn betreffenden wensch rechtvaardigt. Vooral bij publ. r. werken mag men dit verlangen. Eene derde verzachting van de bezwaren, aan het geschetste stelsel verbonden, is tenslotte gelegen in 's architect's bevoegdheid om, zoodra blijkt tegen welken prijs en door wien 't laagst is ingeschreven, den bouwheer te waarschuwen en op het hart te binden, niet aan dien man en niet tegen zúlk een fabelachtige prijs, waartegen, naar de architect zal hebben aannemelijk te maken, solied werk niet te verwachten is, den bouw te gunnen. Slaat de bouwheer het advies van zijn deskundigen raadman in den wind, dan is deze daarmede van aansprakelijkheid voor fouten, welke als gevolg van de slechte keuze zijn te beschouwen, gevrijwaard.

Vooral op dit laatste punt meen ik de aandacht te moeten vestigen, omdat in de A. A. V. de architect bij de keuze van een aannemer geheel wordt uitgeschakeld. In § 5 sub 1 wordt bepaald, dat als aannemer bij openbare inschrijving alleen in aanmerking komen: „per„sonen en vennootschappen, in Nederland domicilie „hebbend of gekozen hebbend, die genoegzaam be„trouwbaar zijn, de noodige geschiktheid en bekwaam„heid bezitten en, desgevorderd, kunnen aantoonen op „het oogenblik der aanbesteding over voldoende geld„middelen te beschikken om het werk of de levering „naar behooren uit te voeren". Tegen deze bepaling kan niemand bezwaar hebben. Volkomen terecht noemt dan ook § 6 onder de vele gevallen, waarin bij wijze van uitzondering gunning *niet* aan den laagsten inschrijver behoeft te geschieden, het geval dat de aannemer niet voldoet aan de zoo juist vermelde vereischten van § 5 sub 1. Maar ernstig bezwaar heb ik wel tegen sub 2 van § 5, luidende alsvolgt: „De beoor„deeling of de aannemer aan de gestelde eischen vol„doet, verblijft uitsluitend aan den aanbesteder, zonder „dat deze verplicht is zich omtrent zijne beslissing „nader te verklaren." Ik vermoed dat men met deze clausule alleen bedoeld heeft vast te leggen, dat de bouwheer in geen geval den aannemer nader behoeft uiteen te zetten, waarom hij hem niet geschikt acht. De redactie is echter van dien aard, dat de bouwheer evenmin eenige verantwoording schuldig is aan den architect, onder wiens leiding gebouwd wordt. De aannemer zal zich beklagen als hij 't laagst inschreef en niettemin gepasseerd wordt. De architect zal zich gewoonlijk beklagen wanneer de aannemer, die 't laagst inschreef, wel gekozen wordt. Volgens § 5 is de bouwheer dan evenmin aan den architect ook maar eenige verantwoording schuldig. Tegen deze bepaling meen ik bezwaar te moeten maken.

Het Duitsche Ontwerp gaat ervan uit, dat, wanneer de architect wegens slechte bouwleiding aansprakelijk is, dit steeds *subsidiair* is, nl. slechts in geval de aannemer onvermogend is. Had de architect de keuze van den aannemer niet goedgekeurd, dan geldt deze subsidiaire aansprakelijkheid alleen, voorzooverre de bouwheer bewijzen kan bij de keuze van een aannemer de vereischte zorgvuldigheid te hebben betracht. Aldus § 8 van het Ontwerp.

Ik geloof niet dat deze bepaling de juiste maatstaf geeft. Het is best mogelijk dat de bouwheer alle informaties heeft ingewonnen en dat het toch onbillijk is den architect met de aansprakelijkheid te bezwaren. Van den anderen kant, indien de bouwheer niet behoorlijk zijn licht heeft opgestoken betreffende de geschiktheid van den aannemer en de architect, zonder eenig protest en zonder eenige waarschuwing, met den aannemer gaat samenwerken, treft ook hem ongetwijfeld ernstige schuld. Zou hij nu niettemin van aansprakelijkheid vol-

komen bevrijd zijn en alle aansprakelijkheid op den bouwheer rusten? Het is niet aannemelijk.

Hetzelfde bezwaar geldt tegen § 7 van het Ontwerp handelend over de keuze van werklieden en leveranciers. Hier zal de bouwheer, om den architect aansprakelijk te kunnen stellen, moeten bewijzen, niet, zooals bij den aannemer, dat hij de keuze met zorgvuldigheid verrichtte, maar dat de bedoelde medewerkers voldoende „technische oder künstlerische Befähigung" bezitten.

Het Ontwerp spreekt in beide §§ alleen van het geval, dat de architect de keuze niet goedgekeurd heeft. Het gaat natuurlijk te ver hieruit a contrario af te leiden, dat volgens het Ontwerp de architect steeds aansprakelijk zou zijn indien hij de keuze *wel* had goedgekeurd. Het Ontwerp zwijgt over dit geval echter geheel. Ik wijs er voorts op, dat onder niet-goedkeuren te begrijpen is, zoowel het geval dat de benoeming bepaald tegen den wil van den architect geschiedde, als het geval dat hij zonder meer in de benoeming niet is gekend. Het kan niet juist zijn, zooals het Ontwerp blijkbaar wil, beide gevallen op één lijn te stellen. Hoofdbezwaar van mij richt zich echter tegen de bewijslast, waarmede men den bouwheer bezwaart. De architect heeft als deskundige te bewijzen, dat de aannemer en verdere medewerkers aan de gebleken fout schuldig zijn. Dit bewijs wordt den architect vergemakkelijkt, wanneer hij zich beroepen kan op eene voorafgaande waarschuwing aan den bouwheer, Meer beteekenis heeft eene waarschuwing niet. De architect moet bepaalde feiten aanvoeren waaruit de schuld van aannemer en verder personeel kan worden afgeleid. Is de reputatie van den aannemer ontzettend bedenkelijk. dan zal de architect op grond hiervan wellicht zelfs ontbinding van zijne overeenkomst met den bouwheer mogen vragen. Berust de architect echter in de gedane keuze, gaat hij niettemin met den aanne mer samenwerken, dan is het ook niet meer dan billijk hem de bewijslast van mogelijke tekortkomingen van den aannemer op te leggen. Maar, nog eens herhaald, de architect kan zich dit bewijs wel zeer gemakkelijk maken, wanneer hij den bouwheer zoo getrouw mogelijk de mededeelingen omtrent den aannemer, die hem krachtens zijne ervaring ten dienste staan, tevoren verstrekt.

*) SCHAKELHUISJE VAN DE IJSSELCENTRALE TE DEVENTER.

Het geheel is van baksteen opgetrokken. De afdekking van het koepeldakje is van gewapend beton, waarover een zinkbedekking aangebracht is, nadat de beton aan de bovenzijde eerst met teer bestreken is om alle schadelijke werking van kalkzouten te voorkomen.

*) Waar wij reeds meerdere afbeeldingen met beschrijving van schakelhuisjes opnamen, meende de Redactie tegen de opname van dit artikel met afbeelding geen bezwaar te mogen maken.

Schakelhuisje van de IJssel Centrale te Deventer.
W. Uytenhoudt, Architect.

Het inwendige biedt ruimte voor 6 cellen, hoewel deze bij de IJsselcentrale niet toegepast worden.

De bouwkosten hebben ± *f* 750.— bedragen waaronder nog begrepen is een extra betonfundeering onder alle bouwmuren.

De geperforeerde platen in den sockel zijn later aangebracht ter bescherming van de daarachter geplaatste jalousieroosters. W. UYTENHOUDT,
Architect.

MODERNITEITEN.

EEN STUDIE OVER BOUWKUNST. *)

II — STIJL.

In artikel I, heb ik gezegd, dat de kunstenaar-bouwmeester, bij de verwerking van nieuwe materialen, bij de zuivere verhandeling of verwerking, als te gelijk de „vorming" aan-geeft.

Dit aan-geven van de „vorming" nu, noemen wij altijd: „het brengen van een nieuwen stijl!"

Dit is 'n foute benaming, omdat „stijl", heel wat anders zeggen wil, dan „vorming".

De meeste menschen noemen „stijl", het uitwendige van een kunstwerk, en spreken zoodoende van een meubel in Lodewijk XV stijl en een in Lodewijk XVI stijl.

Dit moest eigenlijk: Lodewijk XV „vorming", of „manier", (manier van bewerken, van het materiaal,) wezen, daar „stijl", héél wat meer beteekent.

„Stijl" nu, beteekent het zelfde als „ziel", in dezen zin: EEN GEBOUW IS EERST DAN EEN KUNSTWERK, ALS HET STIJL IN ZICH HEEFT, ALS-HET-STIJL-IS.

*) Spelling van den Schrijver.

Want, en dit is het waarre wezen van een kunstwerk tot zijn schepper; HET KUNSTWERK IS DE WAARACHTIGE WEERGAVE VAN DE ZIEL VAN DEN KUNSTENAAR, EN HET HOUDT ALS ZOODANIG OP TE WEZEN, ZOO GAUW ALS DIE „ZIEL", OF DAT „STIJL", ER UIT IS.
Het wordt dan tot een „zielloos" of „stijlloos" gewrocht, zonder eenige kunstwaarde, en wat dan nog hoogstens een historische waarde kan hebben; terwijl het verder nog een mooi plaatsje in kan nemen, in de rij van werken, die ons de „verzamelaars" later zien, in museums en diergelijken, waar *alles* wat geweest is, zijn zal!
Tot de eigenlijke groeiïng van een „vorming", een „stijl" als ge wilt, brengen zulke „niet-kunstwerken" dan ook niets bij, en men kan ze rustig achterwegen laten, bij het opmaken van de rij van kunstwerken, welke allen hebben geleid tot de mogelijkheid, of, welke allen, gezamelijk, de bij-oorzaak zijn geweest, dat we in Amsterdam een beursgebouw kregen, zóó, als het er nu staat.
Dus, de niet-kunstenaars vervullen de „aanvullende" plicht, tijdens hun tijdperk, (omdat er nu eenmaal zóó veel gebouwen noodig zijn,) en werken voor de rest geheel afhankelijk.

. . . . . .

„Stijl" was het zelfde als „ziel", zei ik.
Het is echter in zoo verre daar aan gelijk, dat „stijl" eigenlijk de afspiegeling, de weergave, van de „ziel" is, zoodat „stijl" dan ten slotte „de ziel van het Kunstwerk", kan genoemd worden.
Als ik nu zeg, „in dat gebouw zit stijl", bedoel ik daar mede, dat dat gebouw 'n „stijl", of 'n „ziel" in zich heeft, en dat het aldus „stijl-werk" genoemd mag worden.
Dat het nu nog kan behooren tot een tijdperk, waarin een algemeen erkende „stijl" (vorming) voorkwam, kan er nog bij komen, doch is geenszins noodzakelijk.
Nemen we bijvoorbeeld een tijdperk van algeheele verslapping, 'n tijd waarin men de kunst als „gestorven" kan beschouwen, dan kan in dat zelfden tijdperk, zekerlijk nog 'n kunstenaar, ergens in 'n verdoken hoekje, kunstwerken zitten te wrochten, zonder in één „stijl", zonder in één „vorming", zooals de Gothiek een „vorming" was, te werken.
Toch zal dat kunstwerk STIJL in zich hebben, 'N STIJL-WERK zijn, en IN DEN WAARREN ZIN, anders ware het geen kunstwerk, anders hadde de kunstenaar er niet zijn ziel in gelegd.
Dit nu in aanmerking genomen, kan men gevoeglijk aannemen, dat ik heel raar opkeek, toen ik onlangs van iemand iets las, die verschillend schreef, over stijl- „of" kunstwaarde van een gebouw.
En dat was nogal een van de bouwmeesters, die plan hebben, mede te dingen naar het nieuwe gebouw voor Beeldende Kunsten, in Amsterdam!
Wat zou zóó'n „bouwmeester", de toekomstige jonge beeldende-kunstenaars mooi „vóór-meesteren!"
Want, zoo hebben we gezien: heeft 'n gebouw geen „stijl" in zich, dan is het ook geen „kunstwerk".
't Kan alzoo geen „stijl-waarde" hebben, evenmin als 'n „kunst-waarde". —
Of zou hier bedoeld zijn op 'n ander „waarde", op 'n te realiseeren „waarde", dus: hoe duurder hoe waardevoller?!
De tweede vraag, van dien zelfden „bouwmeester", „of het ontwerp een stijl- of kunstwerk" moet wezen, brengt tevens aan het licht, dat bedoelde ook niet weet, wat „ontwerpen" is.
Dit bespreken we in het derde artikel.

BERICHTEN.

De houtbrug te Haarlem. Bij Koninklijk besluit van 19 April is vernietigd het Raadsbesluit van 10 Januari 1917 aangaande het sloopen van de gemeentelijke gebouwtjes ten noorden van de Groote Houtbrug en tot wijziging van den straataanleg bij die brug.
In het besluit wordt overwogen, dat bedoelde gebouwtjes in 1826 zijn gebouwd naar een ontwerp van den Zuid-Nederlandschen architect T. J. Sluys en als beeld van den bouwstijl uit het begin der 19e eeuw hunne waarde hebben; dat zij door hunne plaatsing ter weerszijden van die brug met het eigenaardige hek en genoemde brug een schilderachtig geheel vormen en op karakteristieke wijze den zuidelijken toegang tot de stad Haarlem versieren; dat door afbraak van deze huisjes de welstand en het stadsschoon daar ter plaatse belangrijk zou worden geschaad; dat het in strijd is met het algemeen belang, wanneer een gemeentebestuur daartoe doet overgaan; dat mitsdien de slooping dezer gebouwtjes niet kan worden toegelaten, tenzij een ander meer overwegend belang die zou eischen; dat als zoodanig niet kan gelden de wijziging van den straataanleg bij de Groote Houtbrug zooals die op de bij het raadsbesluit behoorende teekening is aangegeven.
Aangezien geenszins vaststaat, dat de door den Gemeenteraad van Haarlem daarmede beoogde verkeersverbetering inderdaad dringend noodig is, terwijl ook al zoude de noodzakelijkheid daarvan vaststaan deze verkeersverbetering op andere wijze kan worden verkregen, wordt het raadsbesluit wegens strijd met het algemeen belang vernietigd.

Fransche Herbouw. De Société française d'archéologie, waarvan Lefèvre-Pontalis voorzitter is, heeft haar herbouw voor de Fransche kerken geformuleerd. Ze hoopt, dat men bij de reconstructie den stijl van het gebouw zal respecteeren, terwijl men de deelen, die schade leden, maar toch bleven staan, niet moet restaureeren, maar de gaten en bressen eenvoudig moet dichten, opdat ze een eeuwige getuigenis zullen blijven van het Germaansche vandalisme. Ook beelden en beeldhouwwerk moeten in hun gehavenden toestand bewaard blijven.
Ze wenscht verder, dat nieuwe kerken, in overeenstemming met de traditie, die zich in de religieuse architectuur voortzette, zullen worden gebouwd, zooveel mogelijk op de plaats, waar de vorige kerk stond.
Ten slotte vraagt ze de openbare en religieuse autoriteiten de plannen betreffende de niet-geclasseerde kerken ter nadere goedkeuring voor te leggen aan een commissie van archeologen en architecten. (Tel.")

J. C. v. Epen, Architect.

Blok Woningen aan het Petroriusplein te Amsterdam.

Behoort bij het Bouwkundig Weekblad van 12 Mei 1917. No. 19.

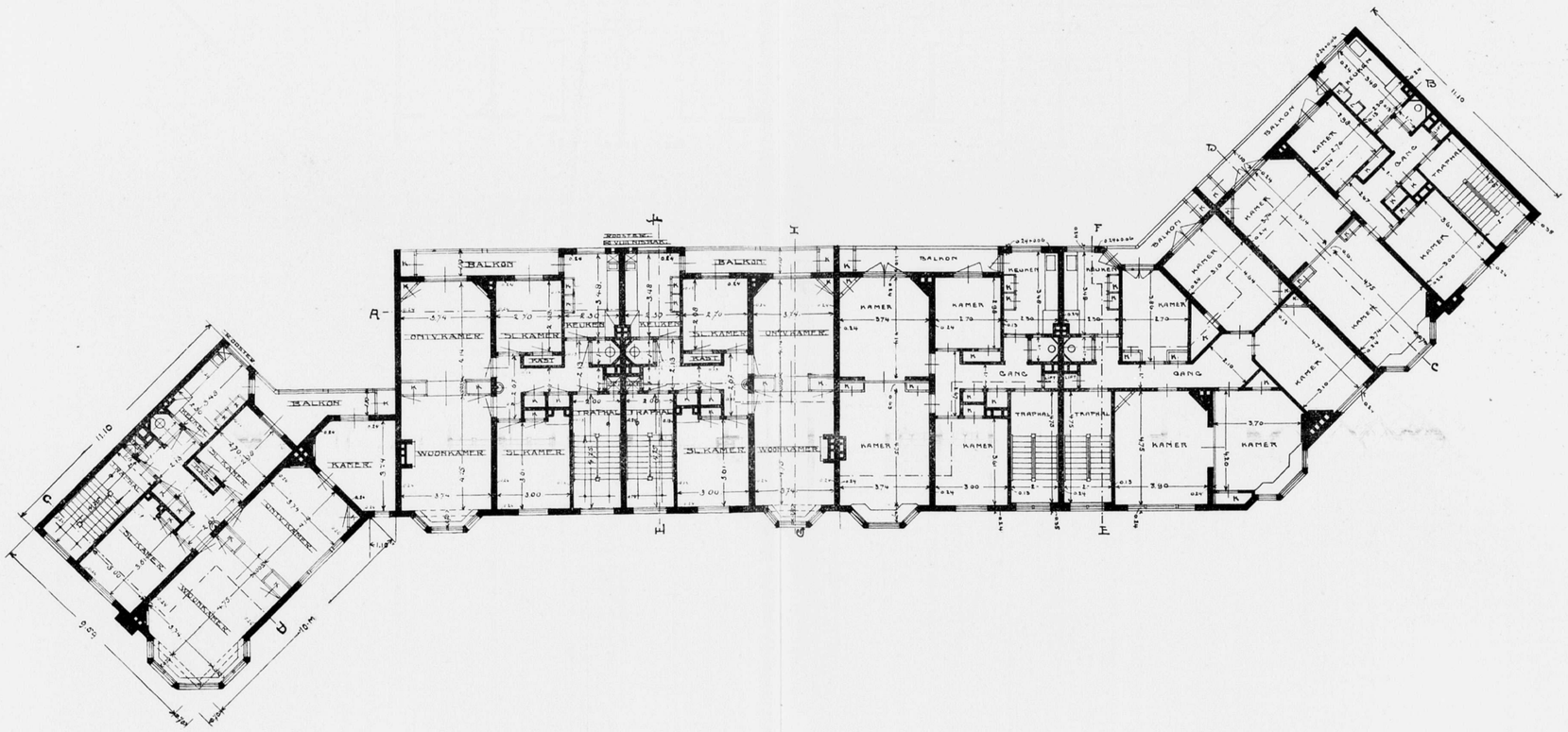

Blok Woningen aan het Pretoriusplein te Amsterdam; Indeeling der Eerste verdieping.

J. C. v. Epen, Architect.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD

ORGAAN VAN DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST M·B·V·A VAKVEREENIGING VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN

Commissie van Redactie: J. GRATAMA, C. J. KRUISWEG en J. B. VAN LOGHEM : : :

commissie is ingesteld, is er feitelijk geen terzake kundig lichaam dat deze bepaling handhaaft, zoodat thans door een der ambtenaren van Bouw- en Woningtoezicht de ingezonden plannen worden beoordeeld.
Het Bestuur besluit B. en W. van Apeldoorn hierop attent te maken en te verzoeken inlichtingen te willen geven omtrent de wijze, waarop thans wordt gewaakt, dat de beoordeeling der ingezonden plannen geschiedt door daartoe bevoegde personen.

SCHOONHEIDSCOMMISSIE TE ZANDVOORT.
De gemeente-architect van Zandvoort verzoekt het Bestuur der Maatschappij de gemeente Zandvoort behulpzaam te zijn in de samenstelling van een eventueel in te stellen schoonheidscommissie. In verband hiermede worden tevens eenige inlichtingen gevraagd.
Het Bestuur besluit te antwoorden, dat het gaarne bereid is de gevraagde medewerking te verleenen.

BALANS, REKENING EN VERANTWOORDING. CONTRIBUTIEHEFFING.
Door het Bestuur wordt vervolgens goedgekeurd de balans, Rekening en Verantwoording en Contributieregeling en Concept-contract der firma Mouton. Een en ander zal op de Alg. vergadering nader in behandeling worden genomen,

ALG. VERGADERING. De Agenda en data der Algemeene Vergadering wordt vervolgens vastgesteld.
Als de Voorzitter dan de heer Broese van Groenou bedankt heeft voor zijne gewaardeerde bemoeiingen betreffende de finatiën der Maatschappij wordt de vergadering gesloten.

J. WESSELIUS.
Alg. Secretaris.

Heemschut. In American Hotel werd dezer dagen de algemeene vergadering gehouden van den Bond „Heemschut" onder leiding van den voorzitter prof dr. H. Brugmans.
Het jaarverslag, uitgebracht door den 1sten secretaris, den heer A. W. Weissman, maakt er melding van dat door de tijdsomstandigheden van de meeste Heemschut-lichamen in het buitenland geen mededeeling werd ontvangen. Alleen de „American Scenic and Historic Preservation Society" zond haar jaarverslag.
Het verslag herinnert verder aan de verliezen die den Bond troffen door het overlijden der heeren mr. G. A. P. M. van der Aa en H. Ch. Vegtel, leden van het bestuur.
Heemschut mocht zich verheugen in den stoffelijken steun van velen, o. a. in een gift van een Franschman, die onbekend wenscht te blijven, en die, als bewijs van zijn sympathie voor het streven van den Bond, een bedrag aan een der bestuursleden overhandigde.
Het verslag geeft voorts een overzicht van de bemoeiingen van den Bond, waarvan er velen gunstige resultaten hadden, terwijl echter ook in enkele gevallen melding gemaakt moest worden van mislukking.
Bij de besprekingen over het verslag kwam ter sprake de restauratie van een huis te Edam, welke restauratie eigenlijk bleek te zijn, volgens den heer dr. Jan Kalf, een volkomen herbouw, in moderne baksteen, volgens de oude vormen. De heer Kalf achtte het gewenscht dat Heemschut in het verslag er uiting aan zou geven dat dit betreurd werd. Het verbaasde spreker dat de heer Weissman, die zich ten aanzien van restauratie op een zoo principieel standpunt had gesteld, zich zoo gelaten bij dien herbouw te Edam had neergelegd. Zou het niet zijn dat het bestuur over deze aangelegenheid advies had gevraagd van de bouwkunstcommissie.
De voorzitter antwoordde dat de geheele zaak was aangebracht door den architect den heer La Croix, zoodat het bestuur geen aanleiding vond nog de bouwkunstige commissie te hooren.
De heer Gratama drong naar aanleiding van nog enkele andere punten uit het verslag aan op meer overleg met de bouwkunstige commissie.
Terug komend op het geval Edam zeide de heer dr. Jan Kalf nog, dat 't hier geldt een principieele quaestie, welke door Heemschut zóó behandeld is, dat daaruit blijkt de incompetentie van Heemschut. Zoo zeer, dat spreker als lid van den Oudheidkundigen Bond, ertoe zou moeten komen zijn Bond te adviseeren zich uit Heemschut terug te trekken. De houding van Heemschut tegenover de oude architectuur zou den Oudheidkundigen Bond daartoe aanleiding moeten geven, zooals spreker zich zou kunnen voorstellen, dat de bouwkunstige vereenigingen zich terug trokken wegens de houding van Heemschut tegenover de moderne architectuur.
Na nog eenige discussie zegde de voorzitter toe, dat het Dagelijksch Bestuur de betreffende mededeeling in het jaarverslag nog eens zou nalezen, en wijziging van de tekst zou overwegen.
Tot bestuursleden in plaats van de overleden heeren mr. G. A. P. M. van der Aa en H. Ch. Vegtel werden gekozen de heeren A. van Erven Dorens, directeur van het Openluchtmuseum te Arnhem en dr. J. Th. de Visser, lid van de Tweede Kamer.
Herkozen werden de periodiek aftredende bestuursleden, de heeren C. R. T. baron Krayenhoff, A. W. Weissman en mr. P. G. van Tienhoven.
Bij de rondvraag wees de heer Singels nog eens op de wenschelijkheid van nauwer contact met de architectonische commissie.
De voorzitter deelde mede, dat al was dit contact wel eens minder stevig geweest, dit den laatsten tijd weer was hersteld.
Spreker hoopte op een goede samenwerking.
De heer Gratama gaf in overweging bij quaesties van herbouw het advies te vragen van de betreffende vakvereeniging.
In dit verband verklaarde de voorzitter dat de Oudheidkundige Bond zich reeds eenige jaren had teruggetrokken uit Heemschut.
Spreker zou echter de zaak in het bestuur ter sprake brengen.
Naar aanleiding van de discussie over dit onderwerp verdedigde de voorzitter de zelfstandigheid van den Bond Heemschut tegenover de aangesloten vereenigingen, principieel, maar ook practisch. Wat dit laatste betreft, het is dikwijls noodzakelijk oogenblikkelijk een beslissing te nemen. Moest dan eerst nog overleg gepleegd worden met de aangesloten vereenigingen, dan zou men vaak tot een beslissing komen als de zaak, waarom het ging, reeds was afgedaan.
De heer De Bazel wees erop, dat bij de oprichting van Heemschut reeds principieel was vastgesteld, dat in aangelegenheden, waarbij speciale aangesloten vereenigingen betrokken zijn, het advies van die vereenigingen zou worden ingeroepen.
De voorzitter wijst nog eens op de practische bezwaren, ten gevolge waarvan juist de architectonische commissie is ingesteld.
Het bestuur er er echter geenszins op uit de bevoegden voorbij te gaan. De heer Fr. Bastiaanse beveelt Hilversum aan in de aandacht van Heemschut, en noemt het voorbeeld van eenige fraaie groepen boomen, welke zijn gerooid. Voorts wijst spreker op een voornemen, waarvan hij vernam, tot het stichten van honderd arbeiderswoningen op een terrein bij de Crailosche brug, waar een mooi gebouw van De Bazel staat.
De voorzitter zegt dat het bestuur zich ervoor aanbevolen houdt voor bericht omtrent dergelijke plannen.
Nadat nog enkele punten waren besproken, was aan het woord de heer J. P. van Lonkhuyzen, directeur der Nederlandsche Heidemaatschappij, die een voordracht hield over de ontbossching van Nederland.

BERICHTEN.

Ontwerpen van L. Zwiers.

In het Stedelijk Museum te Amsterdam zal van 26 Mei tot 16 Juni a.s. een tentoonstelling worden gehouden van ontwerpen voor behangsels, geweven stoffen, moquettes, tapijten en verpakkingspapieren van L. ZWIERS, Architect M.B.V.A. te Amsterdam. De tentoonstelling zal geopend en ingeleid worden door den heer JAN GRATAMA, Architect en Bouwkundig Ingenieur.

AAN DR. P. J. H. CUYPERS.

1827 — 16 MEI — 1917.

Het zij mij vergund met een enkel woord de leden der Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, Vakvereeniging van Nederlandsche Architecten te vertegenwoordigen in dit Feestnummer van het Bouwk. Weekblad, door haar uitgegeven ter huldiging, — bescheiden wellicht doch welgemeend, — van onzen grooten vakgenoot bij het voleinden van zijn negentigste jaar.

Er is steeds iets bijzonders in hoogen ouderdom.
Het wordt iets eerbiedwekkends indien zich daarmede paren, gevoeligheid van hart, wakkerheid van hoofd, en welstand van lichaam.
Doch verheugend is het indien die hooge ouderdom bovendien geldt een beteekenisvol en befaamd man!

De beteekenis en faam van dezen Meester betreffen de architectuur.
Dadelijk vernieuwend en verjongend optredende, is Hij van een richting, die geheel West-Europa bezielde, de Nederlandsche banierdrager geworden.
Hij heeft bij strijd en overwinning resultaten bereikt, waartegen nageslachten zullen blijven opzien, als tegen schitterende vertegenwoordiging van een tijdperk van weleer.
Grooter is daarbij nog Zijn roem, nu de verschillende stroomingen, die sindsdien ontstonden, straks niet zullen kunnen worden verklaard, zonder Zijne beginselen en Zijne werken hetzij als oorsprong, hetzij als contrast in acht te nemen; waardoor dus Zijn leven en Zijn werk een onmisbare schakel in de vaderlandsche kunstgeschiedenis zijn geworden.
Hij herneemt voor de bouwkunst hare hooge plaats temidden harer zusterkunsten, — doch tevens dient Hij die zusterkunsten naar beste weten, voelen en kunnen, — en bovenal heeft Hij, de al-omvattende schoonheid lief!

Laat mij hier niet afdalen tot feiten en gebeurtenissen uit Zijn leven en Zijn werkkring, ze zouden te vele zijn.
Laat mij uitsluitend aanstippen, dat deze Meester, Voorzitter was, en Eerelid is, van onze Maatschappij.
Terecht dan ook wenschten ledenvergadering en bestuur, dat er initiatief werd genomen opdat harerzijds deze dag zoude beklijven.
Daarom gaat het geheele bestuur op naar 's Rijks-Museum, teneinde Hem, „d'Aertsbouheer" ervan, te huldigen en het eerste exemplaar aan te bieden van deze kleine Feestuitgave van het Bouwk. Weekblad, bevattende in woord en beeld, wat deze dag in de pen gaf aan hen, ook onder niet-vakgenooten, die persoonlijk met Hem in aanraking kwamen. De Maatschappij zegt den schrijvers hierbij van harte dank voor hunne bijdrage; — de redactie voor hare veelzijdige bemoeiingen!

Een krans voegt de Maatschappij bij de lauweren, die den Meester allerminst ontbreken, en geeft daardoor, en mede door deze Feestuitgave, uitdrukking aan de beste wenschen en hooge gevoelens, die haar ten aanzien van Dr. P. J. H. Cuypers, dien Nestor en Grootmeester der bouwkunst in ons vaderland, bezielen.
Mei '17. S. DE CLERCQ.
Voorzitter M. B. V. A.

DE NEGENTIGJARIGE.

Dr. P. J. H. Cuypers is een der schoonbroeders van mijn vader en gedurende het geheele leven heb ik het niet hoog genoeg te schatten voorrecht gehad hem van nabij te kennen. Hij is een van die zeldzame figuren die, wanneer op rijper leeftijd het geheimzinnige ontzach wijkt en als ware het ontsluyerd wordt, waarmede kinderen opgroeyen naast verwanten, in wier afwezigheid niet anders over die gesproken wordt dan met de bizondere genegenheid en met den eerbied, die hunne persoonlijke aanwezigheid bij het kind daarna telkens bevestigen komt, — in tegenstelling tot den regel in zulke gevallen, blijkt hij een dier figuren, die onder deze ontsluijering zich vertoonen, tegenover het ouder, mannelijk oordeel, als eene edelere werkelijkheid nog dan men bij het herdenken dier eerste jeugdindrukken zoude hebben vermoed. Een bijna onvergelijkelijk karakter is hij door gaafheid en eenheid. De eenvoud zelve. Een ongewoon hoogen leeftijd bereikend, buitengewoon arbeidzaam, — arbeidzaam nu nog zóó als voor zeventig jaar — buitengewoon sober, en al het eigene behouden hebbend van den waren, zedigen, de kunst waarlijk dienenden kunstenaar.
Hij is, goddank, hoogmoedig, rechtmatig hoogmoedig, de lange reeks schitterende lotgevallen van zijn langdurigen architectenloopbaan zal hij bij een onderhoud evenmin verborgen houden als, daarnaar gevraagd, zijn talrijke nationale en internationale titels en de graden zijner lidmaatschappen van Ridderorden verzwijgen. Maar waar zijne schoone zedigheid wordt geprezen, wordt bedoeld, dat zijne eigenschappen, en zoo ook deze hoogmoed dan, zich houden binnen het door hem verwezenlijkte type van den architect, van den ten slotte geestes-stillen, aandachtigen, ijverigen, in zijn eigen bestaans-sfeer volkomen genoegdoening vindenden kunstenaar. Behalve de eenvoud, is hij ook de echtheid zelve. Hij wil niet anders schijnen dan hij is.
Hij is overigens hartstochtelijk van geest, een hartstochtelijk willer, een hartstochtelijk volhardend werker, een hartstochtelijk debater.
Hij heeft dan ook voor zijne kunstbeginselen in het leven veel te strijden gehad. De jongeren der architecten, — der architecten, die hij van generatie op generatie overleeft! — zullen er zich wellicht nauwlijks meer in kunnen indenken, welk beleid en welke worstelingen noodig zijn geweest om den stijl te doen zegevieren, waarin Cuypers ten slotte zoo bizonder veel Nederlandschen grond heeft bebouwd.
Van de eerste werken af, waarmede de bouwmeester in

Jhr. Mr. V. de Stuers en Dr. P. J. H. Cuypers. (Omstreeks 1883). (Uit de collectie K. J. L. Alberdingk Thijm).

het midden der vorige eeuw de zuidelijke Nederlandsche landschappen begon te sieren, door de middenperiode zijns levens heen, toen het Amsterdamsche Rijks-Museum, het Amsterdamsche Centraal-Station, een gedeelte der Amsterdamsche Vondelstraat, het kasteel van Haarzuylen door zijne hand ontstonden, — tot de laatste decenniën van zijn loopbaan toe, waartoe de lijdensgeschiedenis behoort, die het voor den Haag bestemde monument voor Christiaan Huygens heeft gekenmerkt, — strijd is er altijd geweest, en geheel andere dan rustige wedstrijd meest! strijd tegen wanbegrip en onkunde aanvankelijk, tegen particularisme en sectegeest dan, strijd tegen de niet steeds geheel van ijverzucht verstoken kunstbroeders eindelijk, strijd altijd door!

Schoon lijkt het een architect te zijn. Architecten zijn geheel andere menschen dan kunstschilders of componisten. De geest van den kunstschilder is meer in communicatie met de buitenwereld door het zintuig van het gezicht, dan die van den componist door dat van het gehoor. De schilder is meer sensueel, de componist meer intellectueel. Het gelaat van den schilder drukt door kleuren, glansen en vormen meer hetzij de lijdelijke gemoedseigenschap der liefheid hetzij de bedrijvige gemoedsneiging der teederheid uit, dat van den componist meer de intellectueele begeestering die door hare levens-innigheid emotioneel zal worden.

Het gelaat van den architect nu drukt — in overeenstemming met de aesthetische theorie, die de architectuur de moederkunst noemt, en met den aard der architectonische verrichting, welke is die van te omvatten en te overhuiven, een beide genoemde eigenaardigheden overspannend karakter uit. Het architecten-gelaat heeft uitdrukking door zijn bouw meer dan door de functies van gemoed of zintuig. Het bevat de intellectuëele sereniteit gegrond op het geometrisch-philosophische schema. Het erkent en aanvaardt de schoone sensualiteit van den Kunstschilder en de intellectueele extase van den componist, en heeft zich opgebouwd, in zeker opzicht minder gevuld met glans en kleur en minder bewegelijk van gevoelige gedachte dan deze, daar buiten en daar boven.

Natuurlijk heeft ieder architect weêr een ander aangezicht en zal ook de een naar zijnen menschenaard hartstochtelijker zijn dan de ander, onder de kalmte van den geest die hem als architect eigen is. Natuurlijk gaat ook de gegeven kenschetsing niet algemeen op en blijft U de keuze die kenschetsing de schets van een uit de concreete werkelijkheid afgeleid type te achten of wel slechts eene phantaisie, die uit de toevallige ontmoetingen met allerlei kunstenaars in den loop van het leven ontstond.

Ook is het waar, dat de muziek niet in een van de eerste plaatsen tot die Kunsten behoort, waarover de bouwkunst moeder zoude geheeten worden; maar de treffende verwantschap in geestelijke structuur, wat aangaat de compositie en de in mathematische paralellen omzetbare gegevens der harmonie, tusschen deze in stoffelijke verschijning minst aan elkaar verwantte, want meest massieve en meest aetherische, der schoone kunsten; en het feitelijk gegeven der locale betrekking tot elkaar van bouwkunst en toonkunst in den godsdienst, bij de vermaken en bij de aan de toonkunst gewijdde eeredienst zelve, deed, in verband met de andere onderlinge tegenstelling, die, in het rijk der kunsten, muziek en schilderkunst vertegenwoordigen, den schilder en den componist hier in de teekening der verhoudingen aanvoeren.

Schoon is het architect te zijn en de oude architect, de zeer bejaarde, zou men de architect bij uitnemendheid willen noemen. Aan het uitdenken en door leiding volvoeren van groote bouwwerken, vooral indien die eene bestemming hebben, bij welke een der groote waarden van de menschensamenleving gemoeid is, — politische, historische, commerciëele, industriëele, religieuse waarden — is, als arbeid van den menschengeest, eene waardigheid eigen, die haar treffenden tegenkant vindt in het juist zeer nederige, in de ambachtszijde van het vak, in het oogenblik dat, in weêr en wind wel, de door den opzichter aanvaardden steen herkeurd wordt, die een deel zal zijn der bogen, waardoor een eeuwenoude fundamenteele gedachte met kracht en zekerheid in nieuwe verbindingen zal worden vastgesteld.

En deze waardigheid, deze plechtigheid van de bouwkunst vindt in de persoon van den kunstenaar hare schoonste uitdrukking, waar de altijd als eerwaardig besefte oudheid van het menschenleven onmiskenbaar doet blijken van een bijna onoverzienbare menigte aan edelen arbeid besteedde levensjaren.

In het land, waar de vele, immers oorspronkelijk aan het voorbeeld der natuurarchitectuur, met zijne hemel- en woud-gewelven en -bogen, gevraagde, door hem gemaakte torens, koepels en zuilen zich verheffen, staat daar de kunstenaarsgestalte, zelve aan eenen boom gelijk, en die vergelijking opwekkend vooral omdat weinig dingen op de oppervlakte der aarde zoo oud worden als boomen en als gebouwen.

Als een veel gebloeid, zeer vele seizoenen doorleefd hebbende, veel zon opgevangen, veel beschaduwd en ja, veel overschaduwd hebbende boom staat in ons midden de bouwmeester Cuypers.

Moge Nederland hem nogmaals langen tijd als een levend zinnebeeld van de eeuwenoude schoone bouwkunst binnen zijne landsgrenzen zien voortbestaan.

K. J. L. Alberdingk Thijm.

BIJ Dr. P. J. H. CUYPERS 90e JAAR.

Omstreeks het midden der vorige eeuw toen van bouwkunst in ons land, zoo goed als niet gesproken kon worden, toen onze kunst zoo goed als geheel ontbloesemd en verdord in winterslaap ter neder lag; toen Cuypers zijn werkzaam leven begon; toen in de bouwsels, steen en hout en metaal hun eigen aard niet kenden; toen metaal als hout getimmerd, hout als metaal gekronkeld, steen als bordpapier geplakt werd; toen moest niet alleen een augius stal gereinigd, maar ook een groot pionierswerk volbracht worden.

Het wekken van begrip dier eigen aard der dingen, door woord en leering en het voorbeeld van zijn daad is het geschied. De stof is weer ten leven gewekt; in de ambachten het besef van nieuwe mogelijkheden ontwaakt. Deze pioniersarbeid moest geschieden en het is niet bij ploegen en zaaien gebleven; de vruchten zijn gerijpt.

De moderne nederlandsche bouwkunstenaars eeren den man die dat werk deed; zij allen gevoelen dat zij op zijn levenswerk rusten en er uit ontgroeiden. Zijn wekkend woord en bezielende actie hebben de mogelijkheden voorbereid voor nu en voor wat komen zal.

Al scheen het ook aanvankelijk dat sommige zijner beginselen, te zeer beperkend zouden zijn, de leuze in te beperkten zin tot dogma worden zou; de opgewekte levenskracht bleek zijn gang te gaan en deze schijnbeletselen te overgroeien; ze bezigend zelfs als steunend frame — en daardoor juist de waarde te bepalen en verhoogen.

Behalve in het intensieve plastisch vormvermogen, waardoor hij de stof als het ware kneedde gelijk een natuurgeest, was Cuypers groote kracht als bouwmeester steeds gelegen in het vermogen zijn werk te maken tot een levend organische eenheid, waarbij alle deelen innerlijk samenhoorig zijn en alle vorm verwant. Dit is het wezenlijk bouwkunstig scheppend denken, zonder hetwelk het werk geen bouwkunst maar ten hoogste kunstbouw wordt.

Voor dit groote voorbeeld in dien tijd zullen nog geslachten rede tot dank hebben.

Bussum, 7-5 '17. K. de Bazel.

CUYPERS, BOUWKUNSTENAAR DOOR GODSGENADE EN DE NEDERLANDSCHE INGENIEURS.

Enkele punten die thans door uwe lezers eenige karakteristieke verhoudingen kunnen belichten zouden zijn samen te vatten in deze woorden: De bouwmeester Cuypers tegenover de Staatsingenieurs.

In de 50ger jaren had de arch. C. voor 't parochiaal Kerkbestuur van Wijk-Maastricht een ontwerp voor eene parochiekerk ingediend.

Volgens de toenmalige geldende organisatie moesten dergelijke plannen worden voorgelegd aan en goedgekeurd door het Ministerie van Eeredienst. In 't onderhavige geval werd aan den Hoofd-Ingenieur van den Rijkswaterstaat in de provincie advies gevraagd omtrent dit ontwerp.

Het plan bestond, uit een kruisvormige slanke gothische basilika met baksteenen kruisgewelven op natuursteen graadribben uitwendig door luchtbogen in evenwicht gebracht.

Deze constructiewijze kwam al te gewaagd voor aan onzen, volgens de toenmalige begrippen, statisch onderlegden technicus. De studie der burgelijke bouwkunde, noch die der statica, hadden hem geleerd deze fantastische, gedeeltelijk op de kleef zwevende, dunne baksteenvelden zoo hoog boven het steunpunt der rechtstanden op den bodem, voldoende te vertrouwen.

Hij verklaarde, dat die middeleeuwsche kunst verloren was gegaan, dat de uitvoering der gewelven onverantwoordelijk zou zijn, en het plan alleen met „pleisterwerk op latten tengels en houten schenkels mocht worden uitgevoerd.

De jonge bouwmeester verklaarde op grond van zijn studie en opmetingen aan oude gebouwen, vast overtuigd te zijn van de mogelijkheid, en verder dat hij toen reeds bezig was te Oeffelt eene dorpskerk en te Veghel in eene pastorie met kruisgewelven overdekte kelders uit te voeren, waarin op kleine schaal dezelfde constructiemethode werd toegepast.

Na eenig overleg werd door den Rijks-Hoofdingenieur toegestaan, dat de aanbesteding van de Kerk voor Wijk-Maastricht tweeledig zou plaats hebben;

a) met lattengewelven gepleisterd;

b) met steenen gewelven.

Voor dat de Kerk op hoogte der kapiteelen was, zou men door de voltooiïng der kleine Kerk kunnen oordeelen over de uitvoerbaarheid van middeleeuwsche gewelven in onze dagen.

Onnoodig te melden, dat na een jaar tijds overtuigd door een bezoek aan de voltooide dorpskerk, de Hoofdingenieur zijn bezwaar heeft ingetrokken.

Wanneer wij nagaan met welk een minimum van voorstudie der zoogenaamde exacte wetenschappen onze jubilaris zijn wonderlijk geslaagde loopbaan heeft begonnen, dan vestigt zich zeker het inzicht, dat voor den bouwkunstenaar boven de kennis vooral het van nature kunnen noodig is.

Na het voorbereidend onderwijs bezocht Cuypers het Stedelijk college, waarvan het programma als Latijnsche school was ingericht, waarbij de litteraire opvoeding dus hoofdzaak is.

Aan de Academie te Antwerpen omvatte de bouwkunst studie, voor hen die niet meer het voorbereidend teekenen behoefden te volgen, slechts vier winter en drie Zomer-cursussen, die niet des daags, maar alleen 's morgens of 'savonds werden gegeven. Immers de practische opleiding op het bureau of aan een der bouwwerken van aldaar gevestigde architecten was de natuurlijke grondslag van het aanvullend onderwijs der academie.

Bij zulk eene opleiding moet de methode om zelfstandig verder te werken wel hoofdzaak zijn geweest. Daar werd medegegeven een algemeen inzicht in de bouwkunst en ook in beeldbouw- en schilderkunst. De oefeningen der Zusterkunsten waren door Cuypers trouw gevolgd.

Uit vele andere feiten zou kunnen worden nagegaan, in welke mate de jubilaris van deze dagen is de „bouwmeester bij Gods genade". Elke kunstenaar moet van zijne geboorte die schoone gave medebrengen, zonder welke anders door studie en oefening alléén een talent is te ontwikkelen en intellectueele arbeid is te produceeren, maar zonder die gave zal nooit een kunstwerk tot stand komen.

Vooral in het overgangstijdperk tusschen 1850 en heden is van den bouwmeester nog zooveel meer geeischt dan alleen artistieke gaven. Merkwaardig is het, hoe Cuypers op den grondslag eener eenvoudige opvoeding als boven aangeduid, met inbegrip van de korte academische studie, toch verder in de keuze van materialen, in de beoordeelingen van telkens nieuwe constructiemiddelen, in de vaststelling van de afmetingen die door statische eischen gevorderd werden, zoo juist door een aangeboren helder inzicht geleid werd, dat hij verschillende stoute nieuwe constructies heeft uitgevoerd, waarbij de onderdeelen, om verschillende praktische en aesthetische redenen, overal zeer nabij tot het minimum naderen. Het is de lichte fijne bouw van het eigen lichaam, met een slank beender stelsel, dat hem als vanzelf doet neigen naar vormen, die bijzonder slank en rijzig zijn, in tegenstelling met de zwaardere horizontale en massieve vormen, welke in den Biedermeyertijd overheerschend waren.

Hierin is hij werkelijk de middeleeuwsche bouwmeesters gelijk, die ook zonder theoretische statica-studie, het evenwichtsstelsel van gewelf met luchtboog en beer, tot zulke groote volmaaktheid hebben gebracht.

Indien de Kerkplannen van 1855—79 door de Bouwpolitie van een onzer groote steden, thans zouden moeten worden onderzocht, zouden zeker heel wat bedenkingen gemaakt worden, tenzij de kleeftheorie ook bij deze controle een aanmerkelijken invloed op de cijfers mag uitoefenen.

Onze „Bouwmeester bij Godsgenade" werd in de 70er jaren, met een Berl. professor geroepen om raad te

geven voor de restauratie van den Wurzburger Dom. De energieke Aartsbisschop van Mainz, Mgr. von Ketteler, die als student met Bismarck de blanke sabel had gekruist, noodigt den, op de heenreis voorbij trekkenden, bouwmeester uit, om ook over den toestand en de plannen van zijne Romaansche kathedraal, zijn oordeel te geven.

In de XV eeuw waren verzakkingen ontstaan in de oostelijke deelen van den Dom ten gevolge van overstroomingen van den Rijn. Men had toen de crypta aan die zijde gevuld, daar de middentoren daarenboven gescheurd was. In plaats van de oorzaak op te sporen in de fundeering werd in allerijl materiaal geschaft o.m. van monumenten in de kerk om een pijler in het hart der middenbeuk op te trekken, die den gescheurden gordelboog moest steunen onder den toren, die men meende daarmede gered te hebben.

Maar die oostelijke middentoren bleef scheuren; zoodat men daaraan een eind maakte met hem af te breken.

Gedurende de Fransche overheersching op 't einde der XVIIIe eeuw bouwde een Fransch architect op den gescheurden onderbouw eene kapel in den smaak van dien tijd, welke op haar beurt in 't midden van de XIXe eeuw werd verwijderd. Als nu werden enkele architecten geraadpleegd omtrent de gewenschte herstelling van het oostelijk deel der Kathedraal.

Het oordeel van Cuypers was zeer ingrijpend.

Neem die Noodpijler midden in 't Oostchoor, die sedert de XV eeuw de koepel moet steunen weg! Dan zult gij ook in de Oostcrypta een westelijken uitgang kunnen maken!

Niemand kende dien uitgang, daar waren geen bepaalde aanwijzingen van zijn bestaan. Er werd last gegeven even boven de vloerhoogte, de muur open te breken. Enkele dagen later bij de terugreis naar Nederland, was de uitgesleten onderdorpel in de muurdikte in de westzijde der crypta teruggevonden.

De Mainzer Aartsbisschop droeg den Nederlandschen bouwmeester na het indienen van een beredeneerd verslag op de maatregelen te nemen voor de herstelling van den Oostkoepel, het verwijderen van den eeuwenouden Noodpijler en, de ingangen der crypta en tevens gedurende zeven jaren als adviseur over de toelating van alle ontwerpen die in het Aartsbisdom Mainz onder Kerkelijk Bestuur werden uitgevoerd op te treden.

Toen onze Regeering zich bewust werd, dat de bouw van een Centraal Personen Station te Amsterdam een zaak van groot bouwkundig belang betrof, vond men C. daarvoor wel den aangewezen man.

Maar de Hollandsche Waterstaats-Ingenieurs, die niet mogen geacht worden kennis te moeten dragen, van de technische waarde der hiervoor aangeduide bouwwerken van Cuypers, huiverden nog om aan den Kerkbouwer C. dien bouw op te dragen, zelfs al werd de uitvoering door den Technischen dienst van Aanleg van S.S. geleid.

Onder deze overwegingen meende men de moeielijkheid opgelost door toevoeging van den Amsterdamschen Architect Ingenieur (let wel *niet* te Delft gediplomeerd bouwkundig ingenieur maar self-made man) A. L. van Gendt.

Uit finantieele overwegingen werd het ontwerp voor de fundeering niet aan de Architecten opgedragen. De Rijksingenieurs ontwierpen eene paalfundeering, waarvan een betonblok tot verbinding derkappen zou dienen. Dit blok zou 300 M. lang 40 M. breed en 1 M. hoog zijn!

De ingenieur van Prehn, oud kapitein der genie zeide tot Cuypers: ik zal U een prachtig eiland scheppen in 't IJ, waarop gij uw station zult kunnen bouwen. Maar, daar onze bouwmeester dat aangeplempte eiland midden in den IJ boezem niet vertrouwde, werd aan twee ingenieurs opgedragen de noodige boringen of peilingen te verrichten welke in kaart werden gebracht. Deze kaart gaf een archipel van modderbellen te zien als doorsnede van den zandberg in 't IJ. Hiermede was overtuigend bewezen, dat een behoorlijke paalfundeering noodig was. Deze werd als een geheel gesloten roosterwerk met een regelmatigen paal afstand van een Meter over het geheele oppervlak, uitgevoerd. Gedurende dertig jaren heeft het stationsgebouw, niettegenstaande de honderden treinen, die dagelijks daar langs loopen goed stand gehouden.

De latere ervaringen met de overkapping hebben bewezen, dat het oordeel van deze niet gediplomeerde architecten hier juister was dan dat van de officieele ingenieurs.

En toch voelde Cuypers steeds zoo veel voor de Delftsche-ingenieurs, dat hij zijn zoon na de 3e klasse van de H. B. S. niet toestond naar de Academie te verhuizen, maar den 5jarigen cursus liet afwerken ten einde daarna te Delft zoowel bouwkundig als civiel examen te doen!

Een kwart eeuw later, toen deze op zijn beurt voor dezelfde vraag werd gesteld, trad eene wisselwerking in. De gediplomeerde ingenieur, die naast het voordeel der positieve wetenschappen weder sterker voelde het tekort aan practische ervaring en vroegtijdige kunstontwikkeling, dat 't gevolg is van de langdurige en ingespannen schoolstudie, laat zijne zoons niet de 5j. H.B.S. afloopen, maar bracht hen op de Quellinusschool uit de bouwloods van het Rijks-Museum voortgekomen.

* * *

Ten slotte wordt hier in herinnering gebracht, dat Cuypers ook met vele onzer officieele ingenieurs (maar dan waren deze ook ingenieur bij de Gratie Gods, en niet alleen dank zij 't diploma) door jarenlange vriendschapsbanden is verbonden. Daaronder zijn o.m. te noemen van den Bergh, bouwer van de Moerdijkbrug en ontwerper van de bruggen te Oosterbeek, Beugen en Nijmegen, waarbij Cuypers' medewerking aan de landhoofden kennelijk is. Later zijn samenwerken met Conrad in de Vereeniging tot Veredeling van het Ambacht; en eigenaardig is ook de ontmoeting van Cuypers met de Ingenieurs Lely en Kraus bij hunne gezamenlijke Eerepromotie aan de Delftsche hoogeschool, waarbij Doctor Kuyper de vierde was!

JOSEPH TH. J. CUYPERS.

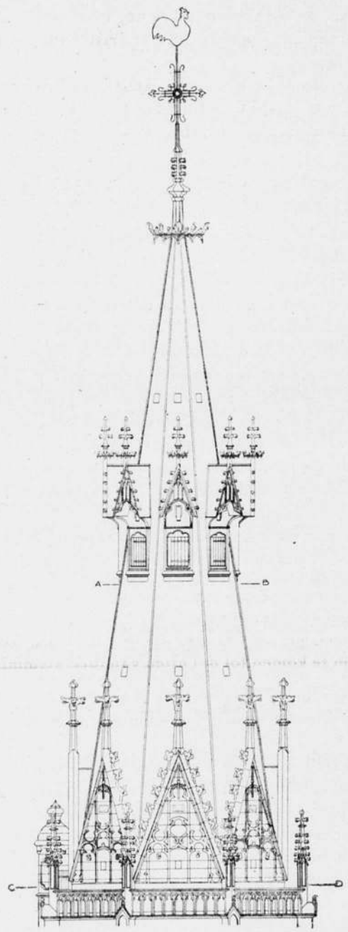

Torenspits der Nieuwe of St. Ursulakerk te Delft. Gerestaureerd door Dr. P. J. H. Cuypers, in samenwerking met Prof. E. Gugel.

Dr. CUYPERS EN DE KERKELIJKE BOUWKUNST.

Aanvankelijk opgevoed in de klassieke vormentaal, zooals die aan de Antwerpsche academie werd geleeraard, heeft de latere studie der oude monumenten in Nederland aan Dr. Cuypers geopenbaard, dat die studie uit eigen omgeving van veel grootere beteekenis voor den jeugdigen bouwmeester was, dan die der klassieke kunst van Grieken en Romeinen, waarvan men hier slechts enkele onvolledige reproductiën of afbeeldingen aantreft.

Die studie en de kennismaking met den persoon en het werk van den Franschen architect Violet-le-duc, maakte hem alras van bewonderaar, een vurig strijder voor de middeleeuwsche kunstbeoefening. Levende in een tijd, dat de katholieke kerkelijke bouwkunst eene groote herleving tegemoet ging, viel bij gebrek aan geschikte architecten aan Dr. Cuypers het geluk ten deel reeds vroeg zijne kunde en rijken geest aan groote kerken, gebouwd uit flinke beurs, als b.v. te Vechel, Eindhoven, enz. te kunnen toonen, zoodat weldra de opdrachten hem als toestroomden.

Hij is toen niet alleen de baanbreker geweest op bouwkunstig kerkelijk gebied, maar ook de man, die de groote wetten van waarheid en schoonheid in bouwkunst, die verloren waren, wederom heeft leeren eerbiedigen en welke thans voor de beste der jongeren architecten nog den grondslag vormen, zij het onder andere vormenspraak. En om hier nu speciaal bij de kerkelijke bouwkunst te blijven, kan men gerust zeggen, dat onder de leerlingen en volgelingen van Cuypers, tot op heden nog niemand op dit gebied den meester heeft geëvenaard, laat staan overtroffen. Zij schijnen allen te missen, de vastheid van stijldoorvoering en logica, maar vooral het talent van zijne onuitputtelijke fantasie en zijn rijken geest voor versiering, voor het decoratieve, al bezit ook te dezen opzichte zijn zoon Jozef eveneens meer dan gewone talenten. En deze fantasie is niet wat men noemt los effect bejag, maar gebaseerd op vaste meetkunstige wetten, als geconstrueerd door den schilder en beeldhouwer, vakman, in vele rijke afwisseling in denzelfden geest.

Dat zijne volgelingen en leerlingen in de kerkelijke kunst meestal ver bij hem achterstaan, de frissche oorspronkelijkheid missen van den meester, zal wel het gevolg zijn dat, behalve gemis aan genie, ook de meeste zich inspireeren op moderne bouwwerken of die van Cuypers zelve, in plaats zich te wenden tot dezelfde bron, waaruit hij zijne inspiratie putte, d.w.z. de oude middeleeuwsche bouwkunst. Deze oude kunst kan onmogelijk zonder meer in dezen tijd slaafsch worden overgenomen, *moet verwerkt* worden, voert daardoor tot meer persoonlijke oorspronkelijkheid, terwijl het werk van eigen tijd gemakkelijker is te copieeren en zoodoende meestal dorre tweedehandskunst te aanschouwen geeft. Daar echter deze studie der oude monumenten tijdroovend is, en men met de noodige handigheid practisch meestal veel meer bereikt dan met kunde, lijkt het of het bloeitijdperk der kerkelijke kunst in Nederland met Cuypers het hoogtepunt reeds bereikt heeft. Bijna alles na hem getuigt van veel grootere oppervlakkigheid, tegenover het zoo noodige strenge karakter, dat een kerkgebouw dient eigen te zijn. Men moet, om Dr. Cuypers in dit opzicht te beoordeelen, zijne groote en kleine kerkgebouwen zien en kennen, verspreid over geheel Nederland. In elk dezer werken tot in de kleinste dorpjes treft ons hier de oplossing van een kapiteel of culot, dáár de compositie van een ijzeren hengsel, een gesmede trapleuning, een lamp, een koorhek, dan weer een looden nokversiering of ontvangbak, en niet het minst zijne muur- en gewelfschilderingen. Alles geinspireerd op het werk der middeleeuwsche meesters, maar van groote persoonlijke opvatting, tintelend van natuurlijk leven en eigen oorspronkelijkheid. Wie beweert, dat zijn werk zuivere oud-gothiek namaak is, schijnt met de echte kunst uit dien tijd slechts oppervlakkig bekend te zijn. Velen denken als ze een spitsboog zien, dat dit gothiek beteekend en menig echt gothisch huis gaf niet één spitsboog te aanschouwen.

Wel herinnert het werk van Cuypers meer aan de Fransche dan aan de Nederlandsche gothische bouwvormen, een gevolg waarschijnlijk van zijne Zuid-Nederlandsche afkomst en kennismaking met het werk van Violet-le-duc.

Nu tegenwoordig op gebied der herstelling van monumenten nieuwe ideeën worden opgeworpen en enkele den eisch willen stellen de herstelling der oude gebouwen meer te doen geschieden in den stijlvorm van den tegenwoordigen tijd, dus zoogenaamd meer naar individueele opvattingen, zij er aan herinnerd, dat bij vele restauratiën door Cuypers geschied en geleid, het ook niet zooals reeds gezegd, den streng gothischen vorm was, die hij aan te vernieuwen onderdeelen toepaste.

Ziet b.v. de door Cuypers bij oude bouwwerken nieuw aangebrachte torenspitsen, ik denk aan Maastricht en Delft, of nieuwe hengsels en smeedwerken, gemetselde, geschilderde of gebeeldhouwde onderdeelen, die niet meer bestonden, aan oude gebouwen; deze zijn beslist geconcipieerd in *zijn* stijl, al moge het zijn, gezien door een gothischen bril, en daardoor ook beter harmonieerend met het oorspronkelijke werk.

Nochtans komt het mij voor dat men het genie, de oorspronkelijkheid, de vaste persoonlijkheid in de werken van Dr. Cuypers het best kan beoordeelen bij zijne *vrije* scheppingen.

De restauratie van monumenten vraagt een diep indenken en vergelijken van het oude met het nieuwe, de harmonie is moeilijker bereikbaar dan bij geheel nieuw werk, er is meer kans uit den toon te vallen, zou men zeggen, de gelegenheid voor tekortkomingen is in dezen haastigen tijd veelvuldiger.

De vooral nieuwe kerkelijke architectuur verliest evenwel in Dr. Cuypers een harer grootste meesters, een wegwijzer, waar een waardig of even groot opvolger bezwaarlijk zal te vinden zijn.

Rotterdam, Meimaand 1917. JAC. V. GILS.

Dr. CUYPERS.

Van Dr. Cuypers, den lenigen negentigjarigen levenskunstenaar konden wij leeren: doen, vroeg in den dag doen, ook in later leven.

Hij was bij de zeventig, toen ik hem nog eens bezocht in Limburg. 's Morgens als ik aan het ontbijt verscheen had hij reeds een aardige dagtaak achter den rug. Na het avondeten moest ik nog even met hem een berg beklimmen. Thans is hij nog frisch van geest en vlug ter been.

Hij leerde ons te streven naar kunst, die boven mode stond. Ik was destijds te jong nog om dat te begrijpen. Vraag een jongmensch; wat hij wil leeren. Het antwoord is: „het moderne"! Ik begrijp thans, dat boven-mode-staan niet geheel mogelijk is bij den vooruitgang in wisselende tijden. Maar dank zij zijn lessen, konden wij met een glimlach vaak de grillen aanzien van mode's modern gemodder. Modern-zijn is oud, het streven ernaar is niet nieuw, het behoort bij elken tijd. Denk eens aan den titel: „Architectura Moderna", waaronder boeken in verschillende tijdperken verschenen. Dr. Cuypers waarschuwde ons echter voor *modegrillen*. Wij waren daardoor gevrijwaard om modepoppen te worden. Wij werden niet blind voor het goede in het nieuwe. Wij zagen onzen leermeester bij voorkeur vaak nieuwere materialen gebruiken.

Hij leerde ons om voor een ontwerp niet in de eerste plaats naar een voorbeeld te kijken; maar te grijpen naar middelen als passer en driehoek. Hij leerde ons redelijke aanleiding te vinden tot gepaste vormgeving in de materie, constructie, plaatselijke gegevens, bedoeling en uiting van het innerlijk naar buiten.

Dat was toen noodig als grondslag voor meer zelfstandig scheppen, tegenover het dooreenhaspelen van uithun-verband-gerukte vormen der overlevering. Het was noodig om te komen tot het uiten van idee, stemming en type met aesthetisch effect.

En zoo eeren wij in hem den man, die groot was in zijn tijd, die grondlegger werd voor de toekomst en die er naar streefde te staan boven tijdelijke invloeden als mensch en als kunstenaar.

J. H. DE GROOT.

Dr. P. J. H. CUYPERS.

Aan het verzoek der Redactie om een bewijs van hoogachting te geven tegenover den man, aan wien deze jubileums-uitgave gewijd is, voldoe ik volgaarne, ofschoon ik mij bewust ben, dat anderen beter dan ik in staat zijn uiting aan hunne gevoelens te geven. Toch zou ik niet gaarne hier ontbreken.

Ik behoor toch tot de enkelen, die met den jubilaris dagen doorbracht onder den Zuidelijken en den Noordelijken hemel en deel gelukkig met velen zijn omgang in gematigde streken.

Wij Nederlanders moeten dankbaar zijn, wanneer wij in ons eigen land een plaats verwerven, die ons eenige bekendheid verschaft; slechts aan enkelen is het gegeven op het gebied van werken des Vredes naam te maken, die over de grenzen klinkt. Tot hen behoort Dr. P. J. H. Cuypers.

Ik kan getuigen van den eerbied en de vereering, dien hij in het buitenland geniet. Het geldt hier niet den meerdere in jaren, maar den meerdere in kennis die deze kennis in daden heeft omgezet. En aangezien steeds de eer van mijn land mij het hoogste geldt, wil ik eerlijk bekennen, dat het mij telkens goed deed in onze grooten bouwmeester ons land beëerd te zien. Wanneer hij sprak, had hij het oor van allen, omdat hij allen iets te zeggen had en dat goed zeide zelfs in een taal, die de zijne niet was en waarvan hij zich alleen bedienen moest, omdat onze schoone en rijke moedertaal met haar fijne besnaring niet algemeen gangbaar was.
Het ligt voor de hand, dat mannen van beteekenis een moeilijker leven hebben, dan eenvoudige lieden. De eerste toch treden als leiders op, de laatste als volgelingen. Gij, mijn oude vriend Cuypers, hebt ook Uw deel gehad in 's wereldsstrijd, niet altijd was men het met U eens, maar hetzij Uw troost, dat de werkelijke tegenstanders, die U vondt, toch alle mannen waren, niet Uw evenknieën, maar toch waard met U in het krijt te treden. In de hitte van den strijd en bij de belangen, die op 't spel stonden, moge het soms warm zijn toegegaan, maar ruiterlijk werd ook na den strijd de hand aangeboden en gedrukt.
Moet ik nu ten slotte ondeugend worden en U wijzen op een punt, waarin U beslist ongelijk hadt. Jaren vóór 1914 heb ik steeds den komenden grooten oorlog voorspeld. Voor U gold ik dan den soldaat — dien ik in den goeden zin des woords mijn geheele leven hoop te blijven — die steeds wapengekletter hoorde. Voor U was reeds het tijdperk van den eeuwigen vrede gekomen. De vreeselijke oorlog barstte los, vreeselijker zelfs dan ik gedacht had. Het tijdperk van dien eeuwigen vrede, waaraan ik op aarde niet geloof, is thans zelfs voor de vredes-mannen verder dan ooit verschoven.
Moge het tijdperk van dien eeuwigen vrede, waaraan ik geloof, voor U, dat is ons aller wensch, nog ver in het verschiet liggen.

F. A. HOEFER.

DR. P. J. H. CUYPERS.

Persoonlijke herinneringen.

In den tijd, toen ik een jongen was, werd geene uitvoering van Toonkunst te Amsterdam kompleet geacht zonder Mevrouw Offermans en Mejuffrouw Alberdingk Thijm; geen oratorium werd ten gehoore gebracht, dat niet mede door de zware alt-stem van Mejuffrouw Thijm werd vertolkt. Ik herinner mij, hoe mijne ouders, thuis komende van het concert, met verrukking over haar gezang praatten; maar ik zelf heb dat nooit gehoord. Want plotseling, onverwachts, ging de mare door de stad, dat de onvolprezen alt-zangeres verloofd was met een jong architect uit Roermond, en na haar huwelijk heeft hare stem nooit meer in de Parkzaal weerklonken. Dat was de eerste maal — het is nu welhaast zestig jaar geleden — dat men in wijdere kringen ten onzent den naam hoorde van Dr. Cuypers, dien thans iedere Nederlander kent en vereert. Hij nam zijne vrouw mee naar Roermond; maar toch sprak men toen te Amsterdam veel over den innigen band, die de twee zwagers, Pierre Cuypers en Josef Alberdingk Thijm, verbond. Men vertelde, hoe ieder van zijne zijde de middeleeuwen bestudeerde en vereerde, en veel stelde men zich voor van hetgeen de samenwerking der twee begaafde mannen zou opleveren voor de kennis onzer middeleeuwen.
Eerst veel later heb ik zelf met Cuypers kennis gemaakt. De Stuers stelde mij aan hem voor; want het was in de eerste jaren van hunne samenwerking en hun innig verkeer. Dikwijls ben ik in die dagen bij hem geweest in het oude huis in de Vondelstraat; ook zijne vrouw heb ik toen enkele malen ontmoet, en eenmaal heb ik, in het vertrek naast dat, waar ik met Cuypers zat te praten, gehoord, hoe eene zware diepe stem, in tonen als van een orgel, een statig lied aanhief. Dikwijls heb ik Cuypers en De Stuers ook samen gezien, altijd met zekere aandoening. Want het was wonderlijk op te merken, hoe die twee mannen, zoo geheel verschillend — De Stuers met zijn lichtend verstand, sterk en onverzettelijk, handig en praktisch, Cuypers daarnaast, de eenvoudige kunstenaar, man van gevoel en fantasie, — elkaar aanvulden en begrepen, volkomen vertrouwden. Cuypers is een zéér trouw vriend geweest; ik heb wel eens gedacht, dat, na den dood van zijne vrouw, de band met De Stuers bij Cuypers ging boven alles. En De Stuers was — al geloofden zijne vijanden het niet — ook trouw, ik heb het ondervonden. In de dagen, toen men in Nederland raasde tegen den „kloosterstijl", zijn er wel menschen geweest, die vreesden, dat nu het driemanschap, De Stuers en Cuypers met Alberdingk Thijm, Nederland aan het Katholicisme zouden overleveren. Dat was wel een zot verhaal. De Stuers heeft Alberdingk Thijm nauwelijks gekend; ik meen zelfs, dat hij mij eens verhaald heeft, dat hij Thijm nooit gesproken had. Maar dat die twee, Cuypers en De Stuers, in en voor Nederland vele en groote dingen gedaan hebben, dat is waar.
Cuypers is nooit Amsterdammer geworden, al heeft hij jarenlang te Amsterdam gewoond; wie hem goed wilde zien, moest hem opzoeken in het aardige met klimop begroeide huis, dat hij zich te Roermond gebouwd had, en hem daar — ik ben er trotsch op, dat het mij te beurt is gevallen — zijne restauratie van den Munster hooren verklaren, en de geschiedenis verhalen van de belangwekkende kerk van St. Odiliënberg met de eigenaardige inrichting van haar overoud koor. Cuypers leeft — en heeft, geloof ik, al de jaren van zijn leven geleefd — in en met de middeleeuwen en hunne kunst; alleen als hij daarover spreekt, is hij geheel in zijn element.
Naast de kerk van Roermond is, geloof ik, geene zijner herscheppingen hem dierbaarder dan die van het kasteel De Haar. Victor De Stuers, slim en praktisch, vereerde het restauratieplan van het slot als huwelijksgeschenk aan den eigenaar, baron Van Zuylen van Nyevelt. Die, gepakt door het schoone beeld, deed aanstond de restauratie ondernemen; en sedert is het kasteel, waar de grijze architect zijne eigene vaste kamers heeft, bijna een ander tehuis voor hem.
Het werk is eene volkomene herschepping geweest. Ik heb de ruïne van De Haar gekend als een reusachtige vervallen steenklomp, ruw, verweerd, bijna ontoegankelijk. Er was een groot met gras begroeid binnenplein, waar eene zware oude linde zich tusschen neergestorte steenbonken prachtig verhief tegen de brokkelige roodbruine muren. Om den bouwval zag men slechts weilanden, kaal en verlaten, met sloten en plassen. Ik dacht daarbij dan wel aan den ouden Karel van Stembor, den laatsten eigenaar die, omstreeks 1760, het slot nog bewoond heeft, en hoe eenzaam de verarmde edelman zich midden in den rococo-tijd moet gevoeld hebben in de lange rijen onttakelde middeleeuwsche zalen, die hij niet goed meer kon onderhouden en niet behoorlijk meer meubelen. Jaren later heb ik met Cuypers het kasteel na zijne herleving doorwandeld. En ik heb gehoord, hoe de oude man, levendig en met warmte, vertelde, hoe hij in kleine overblijfselen van metselwerk hier en daar de oude vervallen inrichting van het gebouw wist te herkennen en nieuw te doen verrijzen.
Geheel anders is het gebouw geworden. Als men de cour d'honneur binnentreedt, met glas overdekt en omgeven door rijk versierde galerijen met tal van zandsteenen beelden, dan kan men zich nauwelijks voorstellen, dat dit hetzelfde verweerde plein is, waar eenmaal de statige linde verrees. Aardig is het en doelmatig gevonden, om het oude slot, dat, als gewoonlijk, wel een paar honderd kamers bevatte, maar geene gangen en geene vestibules had, bewoonbaar te maken door den aanbouw van galerijen om het binnenplein, die alle kamers verbonden. Ik voor mij draag van Nederlands middeleeuwsche kasteelen een ander beeld in mijn geest, strenger en ernstiger dan de weidsche hallen van het moderne paleis aan den bezoeker vertoonen. Maar als het juist is, wat de voorstanders der moderne restauratie van gebouwen leeren, dat men de oude gebouwen moet laten medeleven met hunnen tijd, dan kon ook dit paleis met zijne tallooze vertrekken, bewoond door de vermogende eigenaars die het deden herleven, niet meer eene grimmige en steile vesting zijn, spaarzaam gemeubeld met oude meubels, die vele geslachten gekend hebben, hard en ruw, zonder comfort, vreemd aan moderne gezelligheid. Stellig is De Haar thans iets geheel anders dan het was voor vijf eeuwen. Maar kon het, nu het slot opgewekt is tot herleving, anders zijn? En de luisterrijke, wat coquette burcht met zijn prachtig silhouet, pronkend te midden van zijne uitgestrekte weelderige tuinen, is toch ook wel eene grootsche en imposante schepping: toen ik er met Cuypers doorheen wandelde, begreep ik, dat hij er trotsch op was.
Bij dergelijke bezoeken ziet men Cuypers in zijne kracht. Dan leeft de oude man, gelukkig in zijne schepping, die hem spreekt van de bewonderde middeleeuwen, zooals hij ze ziet. Nog is hij sterk, de grijsaard: zonder aarzelen en tot vertwijfeling zijner medgezellen, beklimt hij nog gaarne den Domtoren, dien hij mede restaureert; en nog in het begin van den tegenwoordigen oorlog is hij, alleen en onvervaard, in een auto het bezette België ingetrokken, om eene dochter op te zoeken van zijn overleden zwager, den Leuvenschen hoogleeraar, over wie men zich, te midden van het krijgsrumoer, ongerust maakte. Sterk is hij, en als hij zijn lange leven overziet, moet het hem wel wonderlijk te moede zijn. Hij is jong geweest in de jaren, toen Nederland geene bouwkunst had en toen men van de middeleeuwen niets kende dan „Dirk I, Dirk II, Arnout" en hunne consorten, toen niemand dan een enkele sentimenteele zanger in die eeuwen van triestige achterlijkheid iets opmerkelijks zag. Toen heeft hij het beleefd, neen hij heeft het zelf mede bewerkt, dat men in die droevige tijden iets meer leerde zien, dat men ze leerde begrijpen en ook liefhebben. Hij heeft den tijd gekend, toen iedereen zijne middeleeuwen belangwekkend oordeelde; deze geheele periode heeft hij beheerscht door zijn genie.
Nu is het weer anders geworden. Hij beleeft thans nog den aanvang eener nieuwe periode, die — in reactie tegen de overdreven Belgische restaureer-woede — weer andere inzichten koestert over de vereering der oude kunstwerken, — andere dan de zijne zijn geweest in zijn eigen lange leven. Eenzaam is de ouderdom van den negentig-jarige; zijn hooge leeftijd brengt dat mede. Maar toch is hij niet alleen: eene breede schaar van jongere tijdgenooten omgeeft hem, die zijne geniale werkzaamheid eeren en die ook met trouwe hartelijkheid gehecht zijn aan zijne sympathieke persoonlijkheid. Moge zijn negentigste verjaardag hem daarvan de bewijzen leveren, — hem overtuigen, dat hij, hoe oud hij worden moge, *nooit* alleen zal zijn in het dankbare Nederland!

S. MULLER FZ.

DR. P. J. H. CUYPERS.

De Redaktie van het Bouwkundig Weekblad verzocht mij ook eene bijdrage te leveren bij gelegenheid van den 90en verjaardag van den Nestor op bouwkundig gebied. Waar ik nu ongeveer 40 jaar lang met Dr. Cuypers in contact ben geweest, wil ik niet achterblijven, waar het de huldiging betreft van een onzer meest verdienstelijke vakgenooten.
Mijne eerste kennismaking dateert van de Restauratie van de Domkerk te Utrecht sinds 1877 en eindigde met een tijdperk van strijd.
Van 1882 af had ik met den jubilaris zitting in het Hoofdbestuur van de Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst. Waar Dr. C. steeds met alle macht voor zijne beginselen opkwam en deze niet altijd door de meerderheid werden gedeeld heb ik ook daar, strijd bijgewoond.
Meer direct contact verkreeg ik met Dr. C. nadat hij in 1897, namens het Departement van Binnenlandsche Zaken, zitting nam in de Commissie tot herstel van de

Grafelijke zalen op het Binnenhof te 's Gravenhage. Vele jaren heb ik sinds met hem samengewerkt in deze, zelfs thans nog bestaande, Commissie en had ik gelegenheid zijne groote en veelvuldige kennis en artistieke opvatting te leeren waardeeren en hoog te schatten. Hij was, als overal, in die Commissie een hoog gewaardeerd element en heeft daar getoond ook met andere meeningen te kunnen samenwerken waar het algemeene belangen betrof.

Was er wel eens wrijving van gedachten, steeds werden daar alle verschillen in der minne uit den weg geruimd. Sinds 1901 trad Dr. C. op als voorzitter van de Commissie tot Herstel van den Domtoren te Utrecht waaraan ondergeteekende als Secretaris en uitvoerder der werken werkzaam is, en bleef ik daardoor, nadat de werkzaamheden aan de Grafelijke Zalen in hoofdzaak waren afgeloopen in voortdurend contact en samenwerking. Zijne belangstelling in dit bouwwerk bleef tot op heden onverzwakt, zoo zelfs dat hij nog tot den laatsten tijd de trappen en ladders, naar de werkzaamheden omhoog is gegaan, tot persoonlijke opname van de uitgevoerde werken.

Deze samenwerking werd nog uitgebreid nadat Dr. C. in 1916 als Regeerings Commissie optrad bij de, met Rijkssubsidie, door ondergeteekende voor de Gemeente, te restaureeren St. Agneskapel te Utrecht.

Waar de lange jaren van latere samenwerking de vroegere strijdpunten geheel op den achtergrond hebben gedrongen herdenk ik thans gaarne de humane, vriendschappelijke en aangename wijze waarop Dr. C. in den omgang met zijne medeleden in Commissiën optrad. Zelfs dan, als hij zijne beginselen tot het uiterste meende te moeten verdedigen, bleef hij toch steeds binnen de grenzen die voor een geregelde samenwerking noodig zijn.

Het groote voorrecht hem geschonken om tot in hoogen ouderdom nog met allen ijver in zijn vak werkzaam te kunnen zijn is eene schitterende belooning voor een rijke en veelzijdige loopbaan, waarbij het hem dan ook aan erkenning zijner verdiensten, zoowel door de Regeering als door vakgenooten en het groote publiek niet ontbroken heeft.

Van een welverdiende rust heeft de jubilaris nooit iets willen weten; zoolang de krachten het nog toelaten blijft zijn grootste verlangen nuttig werkzaam te kunnen blijven.

Moge hij daarin zijne wenschen nog geruimen tijd bevredigd zien.

F. J. NIEUWENHUIS.

DR. P. J. H. CUYPERS.

Over de groote verdiensten van Dr. P. J. Cuypers op bouwkundig gebied nog te schrijven lijkt wel uilen naar Athene brengen. De schepper van Rijksmuseum en Centraalstation te Amsterdam is niet alleen door zijne buste in het Rijksmuseum te midden van eenige heele en halve grootheden „vereeuwigd"; door zijne werken zelf leeft zijn naam bij het volk en zal die voortleven, zoolang ware kunst in eere blijft.

Ook als leider en adviseur van tallooze restauratiewerken heeft hij meer dan iemand van zijne tijdgenooten er toe medegewerkt om in ruimen kring belangstelling te wekken voor onze wonderen van gothiek. Met zijnen kundigen medestrijder Jhr. Victor de Stuers heeft hij langen tijd het gebied van de restauratie der monumenten beheerscht. Was de Stuers de onverpoosde strijder en scherpzinnige penvoerder, Cuypers was de artiestleider, wiens restauraties daarom zoo hoog staan, omdat hij, zelf zich inlevend in de gothiek, niet slaafs eene vervlogene kunstuiting trachtte te copieeren, maar zelfstandig scheppend voortwerkte in eene richting, zooals hij zich de gothiek dacht.

Onbewust werd hij daardoor een voorlooper van de nieuwe richting, die bij de restauratie van monumenten aan den kunstenaar meer vrijheid wil geven om zelfstandig, doch aanpassend aan de omgeving, een eigen kunstwerk te leveren, waar het oude kunstwerk zelf verdween, of niet meer te behouden valt. De nieuwe richting was dan ook niet gericht tegen den *kunstenaar* Cuypers; zij was zelfs eene hulde aan hem, omdat zij uitging van de gedachte, dat, wat aan onzen grootmeester der bouwkunst mogelijk was, — met name het scheppen van een kunstwerk van persoonlijk karakter in een stijl van vroeger tijden, — tot eene mislukking moest worden voor andere hoogstaande meesters, die in eigen stijl zeker in staat waren om bij het monument eene passende aanvulling te leveren.

Dit bewees ook de Nederlandsche Oudheidkundige Bond, door in dezelfde vergadering, waarin de bekende Stellingen, die wel eene veroordeeling van het *stelsel*de Stuers, doch geen kritiek tegen den *kunstenaar* Cuypers inhielden, aan hem, die toch in de zoo juist veroordeelde richting het meest had gerestaureerd, het eerelidmaatschap aan te bieden.

Omgekeerd was de waardeering minder. In een gesprek over het bekende nieuwe portaal van de kerk te Gouda noemde Cuypers dit het uiterste, waartoe de nieuwe richting kon gaan; — nog een stap verder en de restauratie zoude met het sloopen van het gebouw gelijk staan! Deze woorden toonen, dat men een groot man kan zijn en toch weinig oog hebben op een nieuwe richting. Of is niet juist het verwijt tegen de oude restauratiemethode, dat men dikwijls *te veel* heeft verrestaureerd, dat men te weinig piëteit heeft getoond voor het monument zelf en dat men hieraan door de restauratie een deel van de waarde als monument heeft ontnomen? En stellen de nieuweren hiertegenover niet als eersten eisch het behoud van het bestaande en dat niet onnoodig mag ingegrepen worden door te ver gaande restauratie? Alleen dan, wanneer het oude niet meer behouden *kan* worden, maken zij aanspraak op meerdere vrijheid voor den kunstenaar van het heden.

Voor den kunstenaar, . . . daar komt het op aan, en boven alle theorie staat de scheppende kracht van het genie, wier heerlijke uitingen wij bewonderen, onverschillig of de daarbij gehuldigde theorie met onze eigene opvattingen geheel overeenstemt. Daarom ook zal de nieuwe richting, die de toekomst voor zich heeft, omdat zij historisch en logisch aansluit bij het verleden, steeds met bewondering en waardeering vervuld blijven voor het werk van den genialen kunstenaar, omdat diens meesterblik meestal eene oplossing vond, — soms in strijd met eigen theorie, doch steeds hoog staande door de superioriteit van den zoo gelukkig begaafden bouwmeester.

J. C. OVERVOORDE.

HERINNERINGEN.

In de twee laatste jaren van mijn studententijd aan de Polytechnische School, die in 1876 eindigde, was ik onder de bekoring gekomen van het streven van Cuypers en de Stuers. De bekende artikelen van laatgenoemde, die een „revival" op kunstgebied in ons land deden ontstaan, en die, wat de bouwkunde betreft, geinspireerd waren door de gezonde beginselen die Cuypers in zijne werken uitsprak, hadden een grooten indruk op mij gemaakt, een indruk die na de persoonlijke kennismaking met die beide mannen niet weinig werd versterkt.

Als adjunct-ingenieur bij den aanleg van Staatsspoorwegen te Gorcum geplaatst, werd ik met het gewone ingenieurswerk belast, vond echter gelegenheid mij in mijn vrijen tijd toe te leggen op de bestudeering van de oude monumenten en gebouwen waarvan die stad toen vol was; ook van de plaatsen in den omtrek, Woudrichem, Loevesteyn, Schelluinen e.a. Deze werden deels opgemeten, deels geschetst.

Van deze zwakke pogingen hadden de Stuers en Cuypers en ook de Minister van Waterstaat Van den Bergh gehoord; ze hadden zelfs kennis genomen van eenige dier schetsen en op een goeden dag in den zomer van 1879, ontving ik een schrijven van de Stuers waarin hij mij bericht gaf dat hij met zijn vriend Cuypers Gorcum en omstreken wenschte te bezoeken en mij vroeg, hun geleider te zijn. Later bleek mij dat die uitnoodiging niet zonder bijoogmerk was gedaan; zij wilden namelijk nagaan of uit den jeugdigen civiel- en bouwkundigen ingenieur niet een ambtenaar te maken ware geschikt om aan de afdeeling Kunsten en Wetenschappen van het Departement van Binnenlandsche Zaken onder de Stuers te worden belast met het onderdeel gebouwen. Weinig dacht ik toen, dat deze kennismaking voor mijne toekomst zulke ver strekkende gevolgen zou hebben.

Dat bezoek, nu bijna 40 jaren geleden aan de Merwedestad gebracht, staat mij nog helder voor den geest. Eerst de wandeling door Gorcum's straten. Beide heeren gewapend met hunne schetsboekjes hielden voor ieder gebouw dat ik hen aanwees stil. Opmerkingen werden gemaakt en notities genomen; Cuypers schetste, op de wijze zooals hij dat alleen kan, het ongewone of het hem onbekende in constructie of versiering, de Stuers noteerde met zijn buitengewone vlugheid alles, teekenende en beschrijvende hetgeen aan zulk een gebouw kenschetsend was, methodisch weergevende hoofdvorm, plattengrond, details, materiaal. Dikwijls ontspon zich eene discussie die voor den bijstaander uiterst leerzaam was.

Na dezen tocht door de stad werd per rijtuig de omtrek doorkruist en in ieder dorp en stadje waar men doorheen trok, het merkwaardigste bezichtigd en opgeteekend.

Van dezen stond dagteekent mijn groote vereering voor deze beide mannen, die in de latere jaren van samenwerking nimmer verflauwde, eerder toenam.

Den korten tijd dien ik nog in Gorcum doorbracht, want anderhalf jaar later verhuisde ik naar den Haag, benutte ik om voordeel te trekken uit de kennismaking met den grooten architect. Met de grootste welwillendheid en ongeloofelijke snelheid gaf hij zijne adviezen en steeds vond ik een aandachtig gehoor wanneer ik met de ontwerpen van stationsgebouwen, waarmede ik toen was belast, tot hem kwam.

De band in Gorcum gelegd bleef ook in den Haag bestaan en toen ik acht jaren later aan Cuypers' grootste schepping, het Rijksmuseum werd geplaatst, was ik meer dan ooit in de gelegenheid hem in zijn werk gade te slaan.

En nu in zijn 90ste jaar is hij nog onverdroten werkzaam. Men zou meenen dat de hand die zoo tallooze jaren de teekenstift heeft gevoerd nu beverig en onzeker zou zijn geworden en het gezicht verzwakt. Neen, zijn schrift is nog duidelijk en goed leesbaar en zijn teekenwerk? Onlangs zag ik het schetsontwerp van een kleine fontein die misschien in den Museumtuin zal verrijzen, drie maanden hoogstens geleden geteekend op dun wit papier zooals hij gewoon is dit te doen. Gevoelig is die teekening vertoonende een beeldje staande op een onderstel, de eigenlijke fontein, fraai het ontwerp dat door de ingeschreven maten en de duidelijke aanwijzingen in platten grond en opstanden geschikt is om dadelijk te worden uitgevoerd. Honderde van die teekeningen vervaardigde Cuypers in zijn lang leven. Moge het hem gegeven zijn nog vele dergelijke te vervaardigen.

B. W. F. VAN RIEMSDIJK c.b.i.

DR. CUYPERS IN HET ATELIER.

Wat mij in Dr. Cuypers altijd sterk heeft getroffen is zijn buitengewone zorg voor wat de Franschen het „achèvement" noemen. Wanneer wij als teekenaars werk onderhanden hadden wat speciaal door Dr. Cuypers zelf werd gecorrigeerd was de komst van den Meester altijd min of meer een evenement. Met een enkel woord kreeg men een aanwijzing van beteekenis, met een karakteristiek gezegde werd de situatie van het geval soms op nooit te vergeten wijze vastgelegd — en hierin had Dr. Cuypers veel overeenkomst met Prof. Allebé die ook met een enkel woord rake dingen zeggen kon die

men z'n leven lang niet vergeet! Het was ook eigenaardig dat bij elke correctie of verandering het waarom werd aangegeven, de redegevende bouwkunsttheorien van den Meester deden hem elke correctie van een korte motiveering vergezeld gaan.
Hoewel weinig spraakzaam tegenover zijn ondergeschikten was zijn omgang toch altijd zeer minzaam en alhoewel het *werk* tot in de kleinste kleinigheden werd behandeld en verzorgd, was Hij in andere verhoudingen overigens van een largesse waarvan hij somwijlen zelf de dupe werd.
Het was een genot om onder zulk een man te werken. Ik herinner mij nog goed dat ik de restauratieplannen teekende voor het koor van de Abdijkerk te Rolduc. Bij het geleidelijk afbreken van het bestaande koor kwamen telkens nieuwe vondsten voor den dag die de teekeningen onophoudelijk deden wijzigen — en alhoewel het voor een teekenaar altijd min of meer vervelend is als hij zijn werk telkens moet veranderen was het onder de leiding van Dr. Cuypers een arbeid van steeds wassende belangrijkheid.
Zijn nooit verflauwende geestdrift schiep een weldoende sfeer om hem heen.
En het enthousiasme waarmede Hij de eerste teekeningen voor de restauratie van Haarzuylens maakte zal ik nooit vergeten. En het is dan ook die geestdrift, dat élan wat al zijn arbeid kenmerkt — in de fiere lijn van zijn torenspitsen, in de kernachtige krul van zijn smeedwerk, in de sierlijke haal van zijn ornamentschildering overal zit er iets in van een vreugdevol geestdriftig gebaar, en dit lijkt mij een der vele eigenschappen die zijn werk zoo sympathiek maken.
Die geestdrift nu waarvan de weerspiegeling zoo intens in zijn werk blinkt, hebben zij die het voorrecht hebben gehad onder hem te werken altoos hoogelijk gewaardeerd in den omgang met den Grooten Meester. Vooral omdat wij in onzen killen, berekenenden tijd nog wel behoefte hebben aan wat geestdrift, kunnen wij jongeren nog veel van dezen negentigjarige leeren.

Amst. April 1917. JAN STUYT.

Voorzitter der Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst.
1888.

Behoort bij het Bouwkundig Weekblad van 19 Mei 1917. No. 20.

Dom te Mainz. Het oostelijk koor met torens werd door Dr. P. J. H. Cuypers gerestaureerd.

Behoort bij het Bouwkundig Weekblad van 19 Mei 1917. No. 20.

Het Rijks-Museum te Amsterdam. Dr. P. J. H. Cuypers.

Het Centraal Personenstation te Amsterdam. Dr. P. J. H. Cuypers.

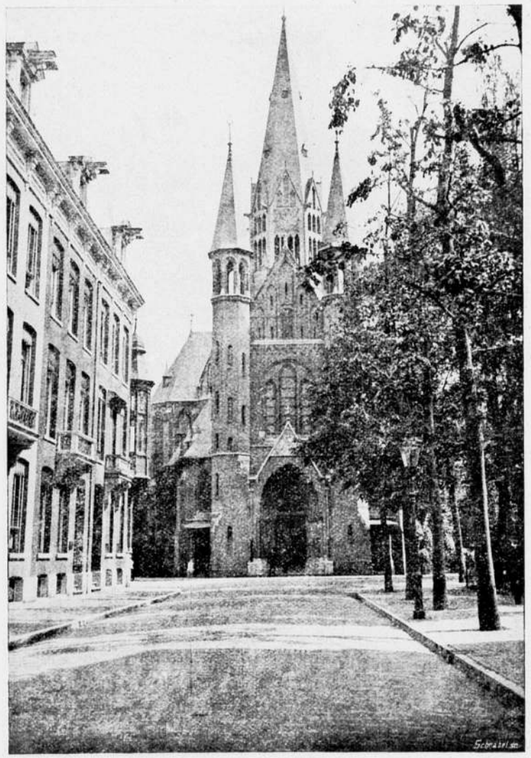

Kerk van het heilige Hart te Amsterdam aan de Westzijde (hersteld na den brand van 8 Nov. 1904.) Dr. P. J. H. Cuypers.

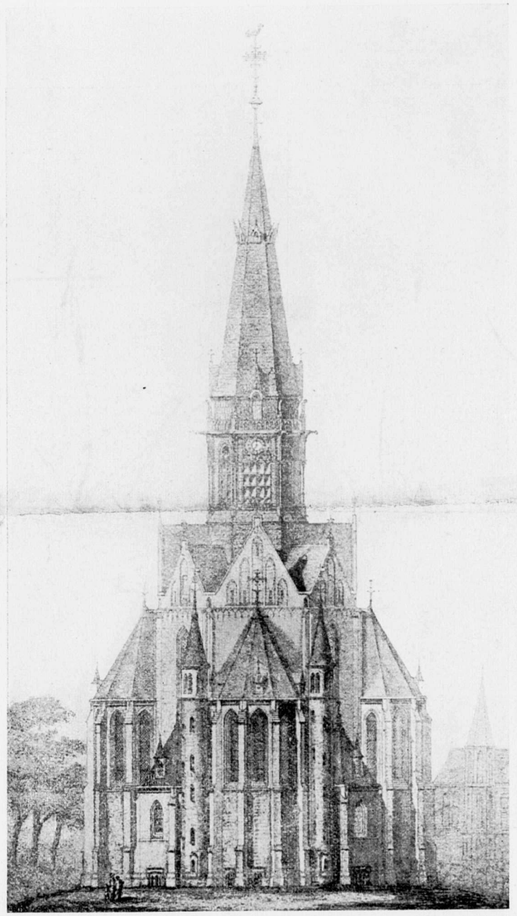

Kerk van het heilige Hart in de Vondelstraat te Amsterdam, aan de zijde van het Priesterkoor volgens het oorspronkelijk ontwerp.
Dr. P. J. H. Cuypers.

Het kasteel „de Haar" te Haarzuilens. Dr. P. J. H. Cuypers.

Ruïne van het kasteel „de Haar" te Haarzuilens.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD

ORGAAN VAN DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST M·B·V·A VAKVEREENIGING VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN

Commissie van Redactie: J. GRATAMA, C. J. KRUISWEG en J. B. VAN LOGHEM : : :

Rekening en Verantwoording over het boekjaar 1 Mei 1916 - 31 Dec. 1916.

ONTVANGSTEN.

Artikel.	OMSCHRIJVING.	Begrooting.	Uitkomsten.
1	*Contributies* en *Abonnementsgelden*	f 6.060.—	f 6.069.33
2	*Gebouw.*		
	a. Huuropbrengst	„ 1.565.—	„ 1.767.50
	b. Legaat „Godefroy"	„ 250.—	„ 250.—
3	*Periodieken. a.* Opbrengst advertenties en abonnementsgelden van den boekhandel	„ 3.600.—	„ 3.818.13⅝
	b. Steun periodieken.	„ 25.—	„ 12.88
4	*Boekwerken.* Verkoop brochures, tabellen enz.	„ 200.—	„ 209.90
5	*Examen.* Examen-gelden	—	—
6	*Bevordering Bouwkundig Onderwijs.*	—	„ 65.—
7	*Diversen.* Toevallige baten	„ 89.65⅝	„ 101.26
	Hoofdelijke Omslag	—	„ 2.398.75
	Nadeelig Saldo per 31 December 1916.	„ 4.000.—	„ 1.325.99⅝
		f 15.789.65⅝	f 16.018.75⅝

UITGAVEN.

Artikel.	OMSCHRIJVING.	Begrooting.	Uitkomsten.
	Nadeelig saldo over het boekjaar 1915—1916	f 216.65⅝	f 642.09
1	*Algemeene Uitgaven.*		
	a. Reis- en verblijfkosten enz	„ 500.—	„ 589.96⅝
	b. Bureaubehoeften	„ 300.—	„ 367.64
	c. Kosten verkiezingen en vergaderingen	„ 150.—	„ 117.44
	d. Inningskosten, vrachten, porti	„ 360.—	„ 358.98
	e. Onvoorzien	„ 75.—	„ 228.97
2	*Personeel.*		
	a. Traktementen	„ 3.650.—	„ 3.673.47
	b. Pensioensverzekering	„ 280.—	„ 279.35
3	*Gebouw.*		
	a. Onderhoud, meubelen enz	„ 1.200.—	„ 1.223.50
	b. Belastingen	„ 235.—	„ 240.97
	c. Verzekeringen	„ 10.—	„ 9.10
	d Vuur, licht, water enz	„ 300.—	„ 328.18
	e. Schoonhouden, puibewasching	„ 85.—	„ 134.38⅝
4	*Bibliotheek* Aanschaffingboekwerken.	„ 150.—	„ 208 25
5	*Periodieken.* Uitgaven d. periodieken	„ 5000.—	„ 3.793 76⅝
6	*Publicaties.* Uitg. broch., tabellen enz.	„ 100.—	„ 325 82
7	*Prijsvragen.* Fonds Eereprijsvraag „Godefroy"	„ 25.—	„ 25.—
8	*Examen.*	—	—
9	*Bijzondere Bemoeiingen.*		
	a. Bijdragen Kosten Raad van Arbitrage enz.	—	—
	b. Lidmaatschappen	„ 100.—	„ 178.88
	c. Bevordering bouwk. Onderwijs.	—	„ 65.—
10	*Plaatselijke Commissiën.*	—	—
11	*Interest.*	—	—
	a. Rente der 4 pct. Hyp. Leening.	„ 2.180.—	„ 2.180.—
	b. Rente der 3 pct. Leeningen	„ 123.—	„ 123.—
12	*Aflossing.*		
	a. Aflossing der 4 pct. Hyp. Leening	„ 500.—	„ 500.—
	b. Aflossing der 3 pct. Leeningen	„ 250.—	„ 250.—
		f 15.789.65⅝	f 16.018.75⅝

FINANCIEEL VERSLAG over het boekjaar 1 Mei 1916—31 December 1916, van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, Vakvereeniging van Nederlandsche Architecten, opgemaakt door de Commissie voor Financiën in haar vergadering van 13 April 1907.

Overeenkomstig het bepaalde bij art. 54 van het Huishoudelijk Reglement heeft de Commissie voor Financiën de eer hierbij haar verslag uit te brengen over het boekjaar 1 Mei 1916—31 December 1916 onder overlegging van de stukken over het financieel beheer, bestaande uit: de Balans op 31 December 1916 en de Rekening en Verantwoording over genoemd tijdvak, zooals deze door den controleerend-boekhouder der M.B.V.A. zijn opgemaakt en waarmede de Commissie voor Financiën zich heeft kunnen vereenigen.

De Commissie voornoemd heeft in de den leden toegezonden Memorie van Toelichting op de Rekening en Verantwoording de uitkomsten van verschillende rubrieken nader omschreven.

Blijkens deze cijfers sluit het boekjaar met een nadeelig saldo van f 1.325.99⅝.

Voor de Commissie van Financiën,
A. BROESE VAN GROENAU, *Voorzitter.*
J. WESSELIUS, *Secretaris.*

DE VERBOUWING VAN „DE MAERLE".

Ongeveer vijftien jaren geleden bouwde de Architect Hanrath voor mij te Laren een woning. Ik herinner mij nog met dankbaarheid zijn talentvollen en zorgzamen arbeid. Daarom mag het mij wel vergund zijn (de Architecten zullen het althans naar ik vertrouw billijken) een gemoedelijk woord mede te spreken in het gerezen conflict over de verbouwing van de „Maerle".

Deze verbouwing onder een andere leiding dan die van den oorspronkelijken bouwmeester, is ongetwijfeld voor de Bazel een groote teleurstelling en het is niet te verwonderen dat een principieele bespreking van zulke gevallen gewenscht wordt. De openbare behandeling, die natuurlijk niet tot de vakbladen beperkt kon blijven, heeft echter (met hoe goede bedoelingen ook geopend) naar het mij voorkomt werkelijk bedenkelijke gevolgen gehad.

Een inzage in de brieven door de Bazel aanvankelijk (toen zijn woorden wellicht eenigen invloed ten goede hadden kunnen hebben) geschreven rechtvaardigt de overtuiging, dat hij zich niet slechts van protest heeft onthouden, maar dat hij zelfs — zooals trouwens van hem te verwachten was — niet dacht aan het verbreken eener volkomen collegiale verhouding.

Thans echter, nu de zaak onder aller aandacht gebracht werd, verliest de steeds redelijke kunstenaar zoo zeer zijn waardige en rustige houding, dat hij gaat spreken van de „goede zede" die in dit geval niet aanwezig zou zijn en die toch waarlijk bij Hanrath even veilig is als bij één onzer! Hij wil het zelfs doen voorkomen alsof de Architecten-Vereenigingen aangelegenheden als deze alleen dáárom niet geregeld hebben, omdat het niet passeeren van den oorspronkelijken maker „zoo van „zelf sprekend werd geacht, dat in den eere-code alleen „de zinsnede *de arbeid zijner Kunstbroeders respecteeren* „hierop eenigszins van toepassing is".

Waartoe, zoo mag men wel vragen, deze voor Hanrath zoo grievende generaliseering? Is het dan heelemaal niet waar, wat Roland Holst schreef, dat „de opkomende stand der Architecten nog wel iets te leeren heeft" en dat gevallen als het hier bedoelde „slag op slag voorkomen"?

Wydeveld vertelt ons in een redelijk en zakelijk stukje in Architectura al niet anders. De vraag: „zou bij andere erkend-goede Architecten niet menigmaal het geval voorgekomen zijn, zooals nu tusschen Hanrath en de Bazel"? doet hij onmiddellijk volgen door het antwoord: „ongetwijfeld zijn ze bij tientallen aan te wijzen".

En de zaak is dus niet ongeregeld gebleven, omdat de architecten een vanzelf sprekende conclusie hadden gevormd naar de opvatting van de Bazel, maar omdat het een zoo moeilijke kwestie is! (denkt aan het niet onvermakelijke „bouwheeren van alle landen vereenigt u"!.)

Maar het zonderlingste is wel, dat in de buurt van Roland Holst en de Bazel het bovenbedoelde huis van Hanrath óók verbouwd is door een ander architect. Maar hèm heeft men niet gekend of geraadpleegd, en het moet waarlijk tot eere van Hanrath gezegd worden, dat hij er niemand een verwijt van maakt, dat juist over dit geval bij deze gelegenheid gezwegen wordt.

Een niet onderteekend stuk in de *Nieuwe Amsterdammer* moge een waarschuwing zijn waartoe openlijke gedachtenwisseling over vakbelangen voeren kan! Het is natuurlijk steeds verblijdend indien in de groote pers belangstelling getoond wordt voor alles wat de architectuur betreft. Maar ik ben er van overtuigd dat ook De Bazel en Roland Holst het met leedwezen zullen zien, dat de principieele bespreking „vrij van alle persoonlijke elementen" (R. H.) zóó wordt opgevat.

Gelukkig deelt de Redactie van Architectura mede, dat de zaak in een vergadering aanhangig gemaakt zal worden. Dat ware van den aanvang af wellicht de eenige goede weg geweest! Maar zonder op de principieele beslissing vooruit te loopen, wilde ik toch in de zoo ontijdige en onjuist te berde gebrachte *persoonlijke* kwestie als mijn overtuiging uitspreken, dat het geheele geval zooals wij het nu kennen geen recht geeft om den geachten en rechtschapen bouwmeester Hanrath op deze wijze aan te vallen.

A. J. DER KINDEREN.

P.S. Dit stukje was geschreven toen de nadere verklaringen van de Bazel in het jongste nummer van Architectura mij nog niet bekend waren. Zij geven mij echter geen aanleiding aan mijn meening iets te veranderen. Integendeel, ook het laatste ingezonden stuk van de Bazel, waarin hij Hanrath niet nauwkeurig lezen verwijt, doet veeleer verzuchten: Och, had onze sympathieke Bussummer bouwmeester zelf maar wat rustiger en nauwkeuriger het stuk van Hanrath gelezen. Maar waartoe dient zulk getwist? Er is toch zooveel belangrijker werk te doen.

D. K.

DE OVEREENKOMST TUSSCHEN BOUWHEER EN ARCHITECT.

DOOR

Mr. I. VAN CREVELD,
Advocaat en Procureur te Amsterdam.

VII.

Opneming en Goedkeuring van het gebouw.

Het certificaat.

Heeft de aannemer het werk voltooid, dan is het de taak van den architect het gebouw geheel rond te gaan, alles op te nemen en te controleeren. Hij brengt dan zijn advies uit aan den bouwheer, deelt hem mede of de aannemer volgens zijn oordeel al dan niet het werk op behoorlijke wijze heeft voltooid. Ook den aannemer stelt de architect met zijn oordeel in kennis. Keurt hij het werk goed, dan pleegt hij dit den aannemer te

kennen te geven door hem een z.g. „certificaat" te verschaffen.
De groote vraag is nu, welke beteekenis mag de aannemer aan deze mededeeling van den architect hechten? Is zij voor hem het onomstootelijk bewijs, dat hij aan zijn plicht heeft voldaan? Geeft aldus het certificaat, afgegeven door den architect, den aannemer een recht op betaling tegen den bouwheer? Anders geformuleerd: Vermag de architect op bindende wijze een betalingsplicht voor den bouwheer te crëeeren? Bij eerste beschouwing schijnt er veel te zeggen voor een ontkennend antwoord op deze vraag. De architect is een technisch deskundige, maar over de geldbeurs van den bouwheer mag hij niet beschikken. Evenals bij de boven besproken vraag, of de architect wijzigingen of aanvullingen in het bestek mag gelasten, gaat het hier om den omvang van 's architect's volmacht. Bij laatstbedoelde vraag zagen wij de rechtspraak eene enge opvatting huldigen, volkomen consequent is dit ook bij de onderhavige quaestie het geval [1]) Aldus bijv. Rechtbank Amsterdam 19—4—'09, W. v. h. R. 9185, Hof Amsterdam 14—3—'04 W. v. h. R. 8069, Hof den Haag 2—11—'08 W. v. h. R. 8789. In de rechtsoverwegingen van laatstgen. beslissing leest men o.m.: „dat naar 's Hof's oordeel eene volmacht tot het op„nemen van het werk niet ligt opgesloten in den werk„kring van den architect in het algemeen en dus niet „in het enkele feit van aanstellen tot architect bij het „werk door den aanbesteder, daar immers het houden „van toezicht en het technisch beoordeelen van het „verrichte werk, zoover dit door den architect pleegt „te geschieden, niet medebrengt dat aan den architect „de macht wordt gegeven om meer te zijn dan de „raadsman van den aanbesteder, die hem voorlicht „bij de beoordeeling van de oplevering van het werk, „dat de verklaring van den architect den aanbesteder „in casu dus niet bond".
Wel daarentegen acht de rechtspraak den architect op bindende wijze tot „opnemen" bevoegd, indien hem de bevoegdheid daartoe uitdrukkelijk was toegekend. 't Meest was dit het geval, waar op het werk de „A.V." waarin de Directie uitdrukkelijk tot opnemen bevoegd wordt verklaard (§ 476 al. 5), van toepassing waren verklaard. Aldus bijv.: Rechtb. Rotterdam 26—1—'03 W. v. h. R. 7981, Rechtb. Amsterdam 19—4—'09 W. v. h. R. 9185, Rechtb. Zierikzee 28-4-'08 W. v. h. R. 8950. Hier huldigt de rechtspraak dan een ruim, loyaal standpunt. Zij acht het dan niet noodig dat de betreffende clausule, die de Directie tot „opnemen" bevoegd maakt, met zooveel woorden toepasselijk wordt verklaard. Voldoende is het wanneer bij het bestek bepaald is „dat de A. V. „zullen gelden, slechts voorzooverre zij op het bestek „van toepassing zijn, d. w. z. dat alle artikelen van de „A. V. toepasselijk zijn voorzooverre deze betrekking „hebben op een werk als het onderhavige" (Rechtb. Amsterdam 19—4—'09, W. v. h. R. 9185").
Men gaat zelfs vrij ver: Heeft de aannemer het certificaat op rechtmatige wijze van den architect, als uitvloeisel van diens bevoegdheid, gekregen, dan is de bouwheer ook tot betaling verplicht, zelfs al mocht hij zich op den slechten toestand van het gebouw beroepen. Slechte aflevering van het gebouw kan wellicht den bouwheer recht op schadevergoeding geven tegen den architect omdat het certificaat lichtvaardig is afgegeven, of wellicht ook nog tegen den aannemer, maar betaling van de aannemings-som mag hij niet weigeren. Aldus implicite beslist door Hof Arnhem 16—7—'14, Ned. Jurispr. 1916, blz. 193.
Had de architect niet uitdrukkelijk de bevoegdheid een certificaat af te geven, dan zal in de meeste gevallen een afgegeven certificaat den bouwheer niettemin wel tot betaling doen besluiten, doch *verplicht* is hij hiertoe, gelijk we zagen, niet.
Van den anderen kant is de rechtspraak consequent, wanneer zij den bouwheer *niet* toestaat zich op gemis van certificaat te beroepen, om aan zijn betalingsplicht te ontkomen, onverschillig of niet meer is gebleken dan dat het certificaat nog niet gegeven is (Rechtb. Almelo 6-12-'11, W. v. h. R. 9307), dan wel of reeds mocht vaststaan dat de architect het certificaat bepaald weigerde te geven (Rechtb. Zierikzee 28-4-'08, W. v. h. R. 8950). De juiste snaar roert de Rechtbank te Almelo aan, wanneer zij in het eerstbedoelde geval haar ontkennend antwoord motiveert met de redeneering, dat het certificaat nimmer iets anders is dan „een administra„tieve maatregel ten behoeve van den aanbesteder, „die daarin den waarborg vindt, dat zijne betalingen „telkens geschieden met deskundige voorlichting van „zijnen architect, terwijl het vanzelf spreekt dat de „rechtsgrond van den betalingsplicht des aanbesteders „ligt in het feit dat de aannemer aan zijne verplichtin„gen heeft voldaan, niet in eenig getuigschrift van wien „dan ook."
Dit standpunt laat het gestelde uitgangspunt, dat de architect als vertegenwoordiger van den bouwheer moet worden beschouwd, aldus geheel intact. Immers wanneer de architect een certificaat weigert te verschaffen, zal de aannemer steeds het recht hebben te bewijzen, dat deze weigering geheel ten onrechte geschiedde, bijv. omdat de architect geen geldige reden voor de weigering had, of omdat in de fout reeds vóór de weigering van het certificaat was berust. Zoo stond in het geval, waarover de Rechtbank te Zierikzee had te oordeelen, feitelijk vast, dat tijdens de uitvoering van het werk door den architect en door de opzichters van den aanbesteder geenerlei overtreding ten opzichte van de samenstelling der te bezigen beton was geconstateerd. De Rechtbank oordeelde, dat de aanbesteder nu, nadat het werk gereed is, geen betaling kan weigeren op grond dat de samenstelling der beton niet deugdelijk zou zijn.

[1]) Anders de A.V. Terwijl eenerzijds § 468 de Directie onbevoegd acht zelfstandig bijwerk op te dragen, doet daartegenover § 476, al. 5 de betaling der aannemingstermijnen plaats hebben „in den regel binnen 4 weken na de opneming en goedkeuring van het werk". Volgens § 27 sub 4 van de A.A.V. heeft de betaling der termijnen plaats binnen 14 dagen nadat de werken zijn opgenomen en goedgekeurd.

De beteekenis van het certificaat volgens de vigeerende rechtspraak is dus de volgende: Was de architect krachtens zijne overeenkomst met den bouwheer bevoegd een certificaat af te geven, dan is de bouwheer tot betaling verplicht. Was deze bevoegdheid den architect niet toegekend, dan is het certificaat te beschouwen als *een feitelijk vermoeden*, dat de aannemer zijn opdracht naar behooren heeft volbracht, waartegen de bouwheer het recht heeft te bewijzen, dat dit niet het geval is. Echter is het certificaat *nimmer uitsluitend bewijsmiddel;* ook op andere wijze dan door productie van een certificaat zal de aannemer mogen bewijzen het werk te hebben voltooid, maar dit geval is moeilijker voor den aannemer omdat hij dan de bewijslast heeft, terwijl hij bij productie van een certificaat het tegenbewijs van den bouwheer zou kunnen afwachten.
Vrijwel dezelfde opvatting huldigt men in Engeland. Heeft de architect, als bewijs van zijne goedkeuring, een certificaat afgegeven, dan mag de bouwheer nog wel eens zijn zelfstandig oordeel zeggen, „but only reasonably" [1]).
Wat van deze opvatting te zeggen? De zoo juist aangegeven beteekenis van het certificaat zoowel in geval de architect wel, als wanneer hij niet bevoegd was dit af te geven, lijkt mij nauwelijks voor twijfel vatbaar. De hoofdvraag, zooals ik deze reeds in den aanvang van dit opstel stelde, blijft echter: Wanneer is de architect bevoegd een den bouwheer bindend certificaat af te geven? Moet deze bevoegdheid als regel worden aanvaard als voortvloeiende uit de leiding van den bouw?, of slechts, gelijk de Nederl. Rechtspraak wil, indien van uitdrukkelijke of stilzwijgende afspraak hieromtrent blijkt? Ik zou mij bij de eerste opvatting willen aansluiten. Steun voor deze opvatting vind ik in eenige hoogst lezenswaarde artikelen van den Amsterdamschen Advocaat Mr. E. J. C. Goseling. [2]) Intusschen kan ik mij niet met alle bezwaren van dezen schrijver tegen de heerschende opvatting vereenigen, zijne bezwaren vereischen daarom even summiere bespreking; zoo allereerst het volgende door den schrijver nogal breed uitgemeten bezwaar: Geeft men den bouwheer, ondanks het certificaat van den architect, het recht zich aan betaling te onttrekken, dan opent men den weg voor allerlei chicane's. Want, aldus Mr. G., welke overwegende bezwaren moet men nu eigenlijk van hem, den leek, verwachten?
Dit bezwaar lijkt mij niet juist, het is immers heel wel mogelijk dat ook een leek eenig verstand van bouwkunst heeft. Ook is het volstrekt niet ondenkbaar, dat de bouwheer wijst op een leemte, waarin krachtens het bestek inderdaad moest worden voorzien, doch welke den architect-zelf ontgaan is. Dit kan vooral voorkomen, indien een architect, door drukke werkzaamheden verhinderd persoonlijk den bouw te leiden, dit aan een collega overlaat (in Frankrijk genoemd den „architecte en sous-ordre"). Laat het voorts volkomen waar zijn, dat de bouwheer als leek doorgaans niet kan beoordeelen of het werk volgens alle regelen der kunst is voltooid, zeer zeker kan hij wel controleeren of met zijne speciale wenschen in elk opzicht is rekening gehouden.
Afgescheiden hiervan: Stel ik koop een of andere machine van zeer ingewikkelde constructie, ik heb er absoluut geen verstand van. Zou ik alleen daarom geenerlei opmerkingen mogen maken? Ook niet opmerkingen, die door een onpartijdigen deskundige als volkomen gegrond worden beschouwd? Dat zal natuurlijk niemand willen volhouden. Hier zit dan ook de quaestie. Is het bezwaar van den bouwheer evident een chicane, is het bezwaar kennelijk ongegrond en niet anders dan „leekepraat", dan zal de aannemer door deskundigen toch altijd kunnen laten uitmaken of hij al dan niet te goeder trouw aan zijn plicht heeft voldaan. Dat is ook vrijwel, naar het mij voorkomt, de gedachte in het boven geciteerde vonnis der Rechtbank te Almelo: „dat „het werk zelf de betalingsplicht crëeert en niet eenige „goedkeuring door wien dan ook". Ware nu met dezen gedachten-gang het laatste woord gesproken, dan zou alles dus neerkomen op eene quaestie van bewijs. De aanbesteder ware niet gebonden door het certificaat van den architect; den aannemer zou het steeds vrijstaan te bewijzen dat hij zijn plicht deed, dat de bezwaren van den aanbesteder ongegrond zijn.
Ik kan dit resultaat echter niet aanvaarden. De kernachtige overweging van de Rechtbank te Almelo, dat alleen en uitsluitend het werk van den aannemer zijn recht op betaling in het leven roept, doch niet de goedkeuring van dit werk, door wien dan ook, moge, op zichzelf genomen, volkomen juist zijn, het pleit is door haar niet beslecht! Want de bestrijders van de vigeerende opvatting in de rechtspraak voeren daartegen het ook m.i. beslissende argument aan, dat de architect door, krachtens zijne overeenkomst met den bouwheer, geheel de plaats van dezen laatste in te nemen, i.h.b. door zijne bevoegdheid den aannemer alle mogelijke bevelen te geven, bij dezen den indruk heeft gevestigd dat zijn oordeel het beslissende is [1]). De aan-

[1]) Zie Encyclopaedia of the laws of England, III blz. 208 vlg. Over het certificaat kan men op deze plaats van de Encyclopaedia zeer uitvoerige mededeelingen aantreffen, te uitvoerig om in dit plaatsbestek te worden gereleveerd. Men onderscheidt tusschen; *progress* certificates en *final* certificates. De laatste geven bewijs van goedkeuring van het geheel voltooide werk, de eerste telkens van een deel van het werk, van belang voor betaling in mindering van een deel der aannemingssom. De strekking van een certificaat kan zijn: 1/ for payment; 2/ of approval of the work and materials; 3/ both for payment and of approval and completion.
Voor verdere bijzonderheden zij verwezen naar het geciteerde werk.

[2]) Opgenomen in Bouwkundig Weekblad Jrg. 1910, blz. 423 vlg. Dezelfde meening verdedigt Mr. E. H. P. Rosenboom in Bouwkundig Weekblad 1910, blz. 519 vlg.; de opvatting van de Nederl. rechtspraak wordt verdedigd door Mr. van Nieukerken (Bouwk. Weekbl. 1912, blz. 435 vlg. en Mr. T. H. Fokker (Bouwk. Weekbl. 1910, blz. 497).

[1]) Vooral dit argument vindt men nader uitgewerkt in het reeds geciteerde artikel van Mr. Rosenboom.

nemer gaat geheel hierop af, wetende dat hij verplicht is krachtens zijn contract met den bouwheer alle bevelen van den architect op te volgen, wetende ook dat diezelfde architect later zal hebben te oordeelen of het werk goed is, voldoet hij aan alle bevelen. Is daarmede den aannemer nu ook niet den indruk gegeven, dat de goedkeuring van den architect voor hem het bewijs van perfecte voltooiing van het gebouw is? [1])

Zegt men, gelijk in vele vonnissen het geval is, dat de architect niet tot „opnemen en goedkeuren" bevoegd is, dan is dat dus eigenlijk een andere vraag. Men kan inderdaad van oordeel zijn, dat het enkele feit, dat de bouwheer een architect met de bouwleiding belast, nog niet beteekent dat hij ook een certificaat, een bindend oordeel, van hem verlangt. Wil de bouwheer eenig effect hiermede bereiken, dan zal hij dit den aannemer moeten mededeelen, en wel vóór den aanvang van het werk. En dàn moet natuurlijk uit het feit, dat de architect niet tot het afgeven van een certificaat bevoegd is, worden afgeleid, dat een, niettemin afgegeven, certificaat den bouwheer nu ook *niet* bindt, gelijk niet beter kan worden beredeneerd dan in de aan het begin van dit opstel uitvoerig geciteerde Overwegingen van het Hof te 's Hage van 2 November 1908. Is de architect echter wel bevoegd een certificaat af te geven, — en dit behoort m.i. te worden aangenomen zoolang niet van het tegendeel uitdrukkelijk blijkt —, dan is m. i. op den boven aangegeven grond de bouwheer hieraan gebonden.

Stellig kan men tegen dit alles als bezwaar wijzen op het gevaar van conniventie tusschen architect en aannemer. De bouwheer zal deze samenspanning dan hebben te bewijzen. Gelukt hem dit, dan is hij inderdaad aan het certificaat niet gebonden, want dan blijkt dat de aannemer geen reden had om te goeder trouw den architect als algemeen vertegenwoordiger van den bouwheer te beschouwen. Te ver gaat dan ook m.i. het Hof te 's Hage bij arrest van 25 Juni 1906, W. v. h. R. 8436. Het gold hier de vraag, of een architect opdracht tot bijwerk mag geven, ik besprak dit arrest reeds in het Hoofdstuk handelende over de bouwleiding. Een van de weren van den bouwheer, die mij thans op deze beslissing nog even doet terugkomen, was een beroep op de mogelijkheid van samenspanning tusschen architect en aannemer, indien de bouwheer aan alle opdrachten van den architect gebonden ware. Het Hof weerlegt dit beroep met de overweging: „dat deze mogelijkheid (van „samenspanning) aan de juiste uitlegging van de over„eenkomst geen afbreuk mag doen en appellant bij het „bestek zijn architect dan niet zulk een uitgebreide be„voegdheid (in afwijking van de strengere bepalingen „van de Algemeene Voorschriften) had moeten geven, „terwijl de wet een aanbesteder toch ook niet machte„loos laat tegenover den architect, die in de uitvoering „van den hem opgedragen last zich aan kwade trouw „zou hebben schuldig gemaakt." Het wil mij voorkomen, dat deze redeneering, zoomin bij door den architect opgedragen bijwerk, als bij een door dezen afgegeven certificaat, juist kan zijn. Immers kan de bouwheer samenspanning bewijzen, dan vervalt daarmede de ratio voor zijne gebondenheid aan de in zijn naam door den architect gedane verrichtingen en mag hij dus zelfstandig met bezwaren tegen de vordering van den aannemer, zoo hij deze heeft, voor den dag komen.

[1]) Te wijzen is bijv. op de volgende bepalingen der A. A. V.:
§ 10, sub 4: De directie treedt bij de uitvoering der werken op als gemachtigde van den aanbesteder. Door haar aan den aannemer te geven bevelen of opdrachten worden geacht van den aanbesteder zelf te zijn uitgegaan.
§ 45: De aannemer is verplicht op verlangen van de directie onmiddellijk van het werk te verwijderen alle onbekwame of onwillige personen, die bij of voor hem werkzaam zijn.

BERICHTEN.

Jaarverslag der Maatschappij tot verbetering der Woningtoestanden te Groningen.

Dezer dagen werd ons een jaarverslag der Maatschappij tot verbetering van woningtoestanden te Groningen toegezonden.

Het verslag is tevens bedoeld als propagandaboekje voor het tot stand komen van vereenigingen in den zin der woningwet.

Hierin zijn opgenomen eenige photo's van nog voorkomende krotten, waarnaast reproductie's van een door de vereeniging reeds gebouwd groot woningcomplex benevens plannen en teekeningen van twee ontworpen groepen woningen, elk voor ruim 400 arbeidersgezinnen. Het werkje bevat verder statistieken over woningtoestanden en wenken voor hen, die eene vereeniging willen vestigen. Aan het slot vindt men de beschouwingen geresumeerd in de volgende 3 conclusie's:

1. De Woningwet brengt de verantwoordelijkheid voor het bouwen van voldoende arbeiderswoningen bij de gemeentebesturen.
2. Vereenigingsbouw ontheft het gemeentebestuur van een groot deel der werkzaamheden, aan bouw en exploitatie verbonden, met behoud van volledige contrôle van bouwplannen en beheer. Hij brengt de uitvoering bij lieden, die daarvoor gevoelen en in den regel althans een deel van het risico op hunne schouders nemen.
3. Bouwondernemers tot het bouwen van arbeiderswoningen nopen, is misleidend voor den bouwer en schadelijk voor de gemeenschap.

Bij schriftelijke aanvraag bij den secretaris der Maatschappij tot Verbetering van Woningtoestanden te Groningen wordt gratis een exemplaar toegezonden.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD

ORGAAN VAN DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST M·B·V·A VAKVEREENIGING VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN

Commissie van Redactie: J. GRATAMA, C. J. KRUISWEG en J. B. VAN LOGHEM. Redacteur: J. WESSELIUS. Bureau van Redactie: Marnixstraat 402, Amsterdam. Uitgevers en Bureau van Adminstratie: MOUTON & Co. Herderstraat 5, 's-Gravenhage.

ABONNEMENTSPRIJS: voor Nederl. fr. p. p. ƒ 7.50 's jaars, voor Indië en Buitenl. (bij vooruitbet. ƒ 9.50. Afz. Nos ƒ 0.15. fr. p.p. ƒ 0.16 — ADVERTENTIËN: v. 1—5 regels ƒ 1.—, elke regel meer ƒ 0.20. Groote letters naar plaatsruimte. Aankond. van aanbestedingen ƒ 0.15. Abonn. van advert. tegen belangrijk verm. prijzen.

38STE JAARGANG. = 2 JUNI 1917. = No. 22.

INHOUD: OFFICIEEL GEDEELTE. — BOUWKUNDIG GEDEELTE. Ingezonden. — Dr. Cuypers en zijn werken door H. Hoste. — Ontwerpen Zwiers.

OFFICIEEL GEDEELTE.

Abonnementsprijs Bouwkundig Weekblad.

Het Bestuur der Maatschappij bericht den abonné's op het Bouwkundig Weekblad, dat wegens de verhoogde kosten van uitgave, met ingang van 1 Juli de abonnementsprijs van het Weekblad vastgesteld is op ƒ 9.— per jaargang.

Prijsvraag „Karenhuizen".

Ingekomen zijn 88 ontwerpen onder de volgende motto's: Marie; Situatie; Paviljoen; Herfst; Inter nos; 1917; Pax; Rood en wit schild; Alcmaria Victrix; Oud; In 't Zunneke; G; Voort; Avondrust; Zon; 99; Mei; Volkshuisvesting; Tijd; Hanna; B.N.; Simplex; Avond; Revue; School- en landzicht; Teddy; Ten Rande; 't Wordt avond; Emulatie; Casa Caritas; D.A.K. in driehoek; Als 't avondt; Apollo R. M.; Kwikdruppel; Adhuc stat; Welverdiende Rust; Pijp en Poes; V. V. V.; Thuis; A. V.; Ouden van dagen; A. C.; Schets; Op leeftijd; L. en C.; Zuid; Eenvoud; Een huis vol licht en zonneschijn; Hil la; Voor het eerst; R; Oud Holland; V.V.A.; — Geniet uw rust in deze veilige haven, tot de eeuwige slaap u kust; Huisvesting; Plaats gemaakt; Zoo bedacht; Voorland; L. S. G.; Voor ouden van dagen; Hofje; Eert de Ouden; Staatspensioen; Omega; De Waag; Comme il faut; Nirvâna; A; Wees niet bezorgd; Avondzon; E in vierkant; Til; Biksteen; 52; Kennemerland; D.H.A.; Rustoord; Grijsheid Wijsheid; Repos; X; Eigen kamer; Knotwilg; In 't Noorden; Alkmaar; Hoop; XXIX; W.

Namens de Jury:
IR. A. BROESE VAN GROENOU.

Verslag der Algemeene Vergadering der M. B. V. A. van Woensdag 23 en Donderdag 24 Mei 1917 in het gebouw der M. B. V. A.

Met het oog op de uitgebreidheid der agenda had het Bestuur besloten een gedeelte daarvan op Woensdagavond en de overige punten op Donderdag te behandelen. Zoowel op de avond- als op de ochtendvergadering was het Bestuur voltallig aanwezig, alsmede de Alg. Secretaris.

De presentielijst vermeldde de volgende namen:

AVONDVERGADERING 23 Mei.

J. D. Postma; B. v. Bilderbeek; W. J. de Groot; L. Zwiers; D. F. Slothouwer; A. H. Wegerif Gzn.; J. Mulder Hzn.; L. H. E. van Hylckema Vlieg; B. J. Ouëndag; H. Bletz; J. B. v. Loghem; G. C. Bremer; H. v. d. Kloot Meyburg; A. Broese v. Groenou; S. de Clercq; G. Versteeg; J. Herman de Roos; C. J. Kruisweg; J. W. Hanrath; H. v. d. Berg.

OCHTENDVERGADERING 24 Mei.

S. de Clercq; H. van den Berg; A. R. Hulshoff; P. A. Timmers; H. Bletz; C. B. Posthumus Meijjes; G. Versteeg; W. J. de Groot; C. N. van Goor; B. J. Ouëndag; C. J. Kruisweg; J. D. Postma; A. Broese van Groenou; J. B. Lasschuit; A. van der Lee; Willem Brouwer; J. Mulder Hzn; A. H. Wegerif Gzn; G. C. Bremer; D. F. Slothouwer; H. v. d. Kloot Meijburg; A. A. Kok; N. J. Hekker; M. Meijerink; L. Zwiers; L. H. E. van Hylckema Vlieg; B. Bilderbeek; J. W. Hanrath; J. Herman de Roos; J. B. van Loghem.

In zijn openingsrede wijst de voorzitter er op, dat de bijzondere tijdsomstandigheden nog steeds den architect doen leven onder bezwaarlijke omstandigheden van werkzaamheid en financiën. Van werkzaamheid omdat allerlei onderwerpen meer dan vroeger zijn tijd in beslag nemen, van financiën, omdat het initiatief tot bouwen steeds dalende is gebleven en welhaast geheel zal ophouden.

Dat zulke tijdsomstandigheden haar druk doen gevoelen ook op ons vereenigingsleven spreekt van zelf — en dat de eerst tijdelijk gedachte voorzieningen wellicht een meer permanent karakter zullen dienen te verkrijgen, willen wij onze organisatie in- en uitwendig naar den eisch des tijds versterken, — mag niet worden verheeld.

Wat betreft de vakvereeniging kan met vreugde worden vastgesteld, dat deze meer en meer de aandacht van de leden vraagt en heeft. Het kan niet worden tegengesproken, dat de eerste verschijnselen hiervan reeds in het verleden wortelen, waarvan de honorariumtabel, de arbitrage-commissiën en dergelijke voorbeelden zijn, maar er mag op worden gewezen, dat de perfectioneering, herziening en aanvulling soms ook de afwerking van verscheidene onderwerpen uit de laatste jaren dateeren. Met name kan hierbij worden genoemd de statutenwijziging voor de instelling van den Eereraad, en de Honorarium-tabel voor de Volkshuisvesting.

Ook wat betreft de overeenkomsten naar buiten werd het een en ander bereikt en voorbereid. Overeenstemming werd verkregen tusschen Vakvereeniging en den Nederlandschen Aannemersbond betreffende de Algemeene Administratieve Voorwaarden. Een Commissie werd door de Maatschappij ingesteld ter bestu-

deering van het vraagstuk der verzekering van opzichters en teekenaars in dienst van architecten. Bovendien werden door de desbetreffende Commissiën verschillende punten van het werkprogramma behandeld en rapporten hierover uitgebracht. Ook de meer algemeene belangen der bouwkunst werden door de Maatschappij behartigd. In dit verband herinnert spreker aan de examens voor de opzichters en teekenaars, jaarlijks afgenomen door de Maatschappij, aan den steun verleend bij het instellen van schoonheidscommissiën, aan de adressen door de Maatschappij tot bevoegde autoriteiten gericht in zake stadsuitbreidingen, aanleg of electrificeering van tramwegen, enz., aan het uitgebrachte advies betreffende de Vijzelstraatverbouwing, aan de hulde door de Maatschappij aan Dr. Cuypers gebracht ter gelegenheid van zijn negentigsten verjaardag.

Wat het gebouw der Maatschappij betreft kan worden medegedeeld, dat door een meer zakelijke verhuring der localiteiten grootere inkomsten hieruit werden verkregen, zoodat de accountant der Maatschappij, die op verzoek van het Bestuur een onderzoek in stelde naar de rentabiliteit van het gebouw, kon verklaren, dat dit, wel verre van een blok aan het been der Mij. te zijn, thans een ruime jaarlijksche bate inbrengt. Deze bate zal zooals contractueel met een der huurders is vastgelegd nog vermeerderen, zoodra de vrede is gesloten. Door realiseering van het legaat-Hamer werd de Mij. in staat gesteld een kleine verbouwing te ondernemen, waarvan thans nog slechts gedeeltelijk de resultaten zijn waar te nemen. De voorzitter twijfelt niet of de leden zullen de werkzaamheden der desbetreffende Commissie, welke aan de totstandkoming dezer verbouwing waren verbonden, na de voltooiing zeker waardeeren.

De Voorzitter wenscht echter niet met zelfgenoegzaamheid op de algemeene resultaten terug te zien. De welwillende criticus houde immers in 't oog, dat noch van de bestuursleden, noch van een der leden kan worden geeischt, dat zijn werkzaamheid ten behoeve der vakvereeniging vordert „den geheelen man." De arbeidsverdeeling toch moet zoodanig zijn, dat ieder der leden zijn juiste plaats en juiste werk in onze Maatschappij vindt, *naast* zijn gewonen werkkring.

Dubbel gewaardeerd zijn daarom de bemoeiingen van hen die, hetzij eerst kort, hetzij als vanouds een deel van het werk der M. B. V. A. op zich namen en het is hem een behoefte van deze plaats dit met een woord van warmen dank te erkennen!

In verband met deze beschouwing wijst de heer de Clercq op de beteekenis van het aanvullen van het ledental. Niets is werkzamer in de goede richting dan aanvulling van onze gelederen met nieuwe, zoo mogelijk jonge elementen. Als een inderdaad treffend succès maakt hij hier gaarne melding van het feit dat, dank zij niet de drang, doch de tact der Rotterdamsche leden van onze Mij., nu alle daarvoor in aanmerking komende architecten daar ter stede, op één na, lid zijn van onze vakvereeniging.

Onder dankzegging herdenkt de voorzitter hetgeen het personeel ten behoeve der M.B.V.A. presteerde. Doch wat betreft de steeds grootere kosten aan personeel vraagt men zich af of daaraan geene limite komt. Deze vraag hangt echter ten nauwste samen met het werk aan onze functionarissen opgedragen en van hen gevergd. Het is een vraag, die zeer zeker van belang is om door het bestuur straks in vollen omvang te worden onder de oogen gezien, en die geenszins de mérites betreft van de functionarissen (ik wensch dit hier nadrukkelijk te vermelden)— doch alleen de vraag op welke wijze de tering in de Mij. gezet kan worden naar de nering. Wanneer deze zaak rijp voor bespreking in de ledenvergadering is, zal het bestuur niet nalaten ook de aandacht daarvoor te verzoeken.

Aangaande den secretaris-redacteur herinnert de voorzitter de aanwezigen aan diens schrijven, waarin hij zijn eervol ontslag heeft aangevraagd. In verband hiermede stelt de spreker voor dezen functionaris onder dankzegging voor de diensten aan de Mij. bewezen eervol ontslag te verleenen.

Ten slotte herinnert de Voorzitter er aan, hoe hij bij het aanvaarden van zijn voorzitterschap hierbij een termijn vaststelde, die heden afloopt; hij dankt de leden der Maatschappij voor het vertrouwen in hem gesteld en stelt er prijs op te verklaren, dat de Vakvereeniging op zijn blijvende steun kan rekenen.

Vervolgens wordt overgegaan tot de behandeling der agenda.

BESTUURSVERKIEZING. VERKIEZING VAN DEN VOORZITTER.

De Voorzitter deelt mede, dat als bestuursleden werden gekozen de heeren C. J. Kruisweg en D. F. Slothouwer. Na gehouden stemming wordt de heer A. Broese van Groenou tot Voorzitter der Maatschappij gekozen. Naar aanleiding der Voorzitterswisseling wijst de heer Posthumus Meijjes op de toewijding, waarmede de heer de Clercq zijn voorzitterschap heeft waargenomen en spreekt de overtuiging uit, dat ook de heer Broese van Groenou de Maatschappij in de goede banen zal leiden.

PERMANENTE COMMISSIËN.

Tot lid der Commissie van Onderzoek wordt gekozen de heer S. de Clercq; in de Commissie van Redactie en in de Commissie voor de bibliotheek zal zitting nemen de heer D. F. Slothouwer. De heer G. Versteeg en J. Coenraad Meischke worden gekozen tot leden der Commissie van Onderwijs, de heer P. A. Timmers wordt gekozen tot lid der Commissie van Financiën.

BALANS, REKENING EN VERANTWOORDING, BEGROOTING.

De balans, rekening en verantwoording worden goedgekeurd en de begrooting voor het jaar 1917 wordt met groote meerderheid aangenomen. Na eenig debat wordt ook het bestuursvoorstel om het te verwachten nadeelig saldo voor 1917 te bestrijden door middel van vrijwillige bijdragen volgens een maatstaf vastgelegd in een aan de leden toegezonden circulaire, aangenomen.

UITLOTING AANDEELEN IN DE GELDLEENING DER MAATSCHAPPIJ.

In de hypothecaire geldleening der Maatschappij worden uitgeloot de nummers 230, 586, 631 en 453.

PERIODIEKEN.

Met betrekking tot de periodieken der Maatschappij worden de volgende besluiten genomen:

1°. het concept-contract met de firma Mouton en Co. wordt goedgekeurd en alzoo de abonnementsprijs van het Bouwkundig Weekblad bepaald op f 9.— per jaargang met ingang van 1 Juli a. s.; 2°. de uitgave van „Bouwkunst" wordt geschorst tot tijd en wijle de financieele draagkracht der M.B.V.A. zoo ver reikend is om de daarvoor benoodigde kosten te dragen; 3°. het honorarium voor de in het B. W. opgenomen bijdragen wordt vastgesteld op f 1.50 per kolom, met inbegrip van de ruimte voor de cliché's.

HET RAPPORT DER COMMISSIE VOOR DE PUNTEN 5 EN 8 van het werkprogramma betreffende de bestudeering van de bouwkundige adviesbureaux in verband met de schoonheidscommissiën en de bevordering van de instelling van schoonheidscommissiën, opgesteld door de desbetreffende commissie bestaande uit de heeren Herm. van der Kloot Meyburg, Voorzitter, G. C. Bremer, A. H. Wegerif Gzn. en J. Wesselius, secretaris, wordt behoudens een kleine wijziging goedgekeurd. De vergadering spreekt zich er echter zeer beslist over uit, dat bij een eventueel te voeren actie de samenwerking met andere architectenvereenigingen niet wenschelijk wordt geacht.

Het rapport wordt binnenkort in het Bouwkundig Weekblad gepubliceerd.

De vergadering werd besloten met een belangwekkende voordracht met lichtbeelden van den heer H. Hoste, architect te Soesterberg, over het leven en de werken van Dr. Cuypers, waarna onder leiding van den heer Jos. Cuypers een bezoek werd gebracht aan de kerk van het Heilige Hart in de Vondelstraat te Amsterdam. Een warm woord van dank voor beider bereidwilligheid worde hier gebracht.

J. WESSELIUS,
Alg. Secretaris.

INGEZONDEN.

DE VERBOUWING VAN „DE MAERLE".

Geachte Redactie.

Nu Prof. Derkinderen in uw blad meende in zake „de Maerle" een woord in het midden te moeten brengen, wilt U mij zeker wel enkele regels gunnen; niet omdat deze bespreking voor mij zooveel aanlokkelijks heeft, maar weder alleen om de zaak als zoodanig in het rechte spoor te houden en te voorkomen dat zich legenden vormen.

Er schijnen bij zulke zaken altijd moeilijkheden van tweeerlei aard te ontstaan.

1e. Dat scribenten in hunne beoordeelingen — zooals ook Prof. D. hier doet, — niet duidelijk scheiden wat partijen zelf in het midden brachten (laat ik nu voor het gemak maar aannemen dat H. en ik partijen zijn) en de beschouwingen van derden; waardoor lichtelijk kans ontstaat het oordeel over het een ook over het ander te doen gelden.

2e. dat nevenmotieven in het spel komen en de zaak tot een persoonlijk incident wordt teruggedrongen.

Het vaderlijke optreden van Prof. D. schat ik natuurlijk gaarne naar waarde; ik stem met hem in dat zulke zaken als waarom het hier gaat, van bijzonder subtielen aard zijn; maar daarin kan zijn uiting niet haar zwaartepunt hebben, want dit was reeds te voren ten dezen aanzien betoogd.

Ernstig bezwaar moet ik maken tegen het verband waarin Prof. D. de verschillende meenings-uitingen tot elkander plaatst, daar hierdoor de conclusie wordt gesuggereerd alsof ik onredelijk zoude zijn en mijn „waardige en rustige houding" hebben verloren; ik mag ten deze volstaan met verwijzing naar hetgeen ik zelf schreef.

Het eenige waardoor Prof. D's stukje waarde zou kunnen hebben, ware eene positieve verklaring hoe hij het geval beoordeelt — Zulk eene verklaring, die zeker met waardeering zou worden ontvangen, laat het echter achterwege en volstaat met de negatieve: dat Hanrath in het algemeen persoonlijke aanvallen niet verdient.

Hiermede kunnen wij het zeker eens zijn en geen architect zal zulks ook bedoelen, maar ter zake brengt het geen verder klaarheid.

De architecten hebben zeker reden te over om de zaak academisch te beschouwen en niemand wil minder dan ik, deze zaak tot een persoonlijke kwestie maken, daar ik hoewel ze niet goedkeurende de handeling volkomen begrijpen kan.

Ten opzichte van een enkel punt behoort Hanrath echter n.m.m. zelve eene verklaring te geven, omdat deze een bijdrage van algemeen belang kan zijn bij de principieele behandeling der zaak; en Hanrath kan daarop zonder bezwaar ingaan juist omdat wij geen persoonlijkheden bedoelen. En ook daarom kunnen wij zelve de zaak open, eerlijk en nuchter behandelen.

Ik meen beantwoording der vraag die ik reeds in mijn eerste stukje stelde (architectura No. 17) een antwoord dat hij zelf reeds aan Roland Holst persoonlijk toezegde; wat n.l. ten deze de motieven waren voor de opdracht en het aanvaarden daarvan; want de dwingende kracht van zulke redenen uit de praktijk, kunnen alleen de basis vormen voor eene gezonde beoordeeling.

In datzelfde stukje reeds deed ik uitkomen, dat er zeer zeker zulke dwingende redenen kunnen zijn.

Verschillende Collega's en anderen hebben mij reeds doen kennen, dat zij uit het schrijven van Hanrath opmaken, dat de kooper van het huis met mij niet te maken wilde hebben.

Dit zal wel een onjuiste conclusie zijn, want kooper en ik kennen elkander niet; en van bevoegde zijde werd mij verzekerd, dat Hanrath voor den kooper van „de Maerle" reeds te voren het bouwen van een geheel nieuw landhuis in opdracht had. Toen tusschentijds dit oude huis werd aangekocht, is het verklaarbaar dat de kooper aan zijn reeds gekozen architect de voorkeur wilde geven.

Het is hierom ook voor mij van eenig belang dat mijn vraag beantwoord wordt; en ik zelf kan wellicht tot de eersten behooren om Hanrath's standpunt te begrijpen zoo niet te billijken.

Bussum 29-5-17. K. DE BAZEL.

Hilversum, den 29sten Mei 1917.

Zeer Geachte Redactie,

Ik verzond heden het navolgende briefje aan de Redactie van „Architectura". Gaarne zag ik dit ook opgenomen in het Bouwkundig Weekblad.

De opmerking moge er nog aan toegevoegd worden, dat een principieele bespreking in de Vergadering der Maatschappij mij natuurlijk even gewenscht voorkomt als in een der andere Vereenigingen.

Principieele besprekingen in onze Bouwkundige Vereenigingen schijnt mij zelfs de voorkeur te verdienen boven een, voor deze gelegenheid saâm te roepen Eeraad, die dan (wat mij betreft) uit te maken zou hebben in hoeverre ik mij door de gepubliceerde stukken bezwaard mag achten.

Overtuigd voorstander der indertijd zooveel besproken fusie zij het mij bovendien veroorloofd er naar aanleiding van deze disputen op te wijzen hoe bedenkelijk de verdeeldheid der Architecten is en van hoe groot nut één krachtig georganiseerde Vereeniging in zoo vele gevallen zijn zou.

Hoogachtend
Uw dw.
W. J. HANRATH.

Hilversum, den 29sten 1917.

Het stuk van den Heer de Bazel in het voorlaatste nummer van Architectura zou mij aanleiding kunnen geven tot verschillende opmerking. In afwachting echter van de door de Redactie van Architectura voorgestelde besprekingen, komt het mij gewenscht voor de disputen niet te vervolgen, wat, naar ik vertrouw ook de meening van den Heer de Bazel zijn zal.

Geheel afgescheiden van een en ander geef ik hier gaarne nog eens uiting van mijn respect voor het werk en den persoon van den Bouwmeester de Bazel. Van

harte hoop ik echter dat een inderdaad principieele bespreking voortaan de verhouding voor allen zooveel mogelijk zal regelen, waardoor misverstanden van zelf zullen worden voorkomen.

W. J. HANRATH.

Dr. CUYPERS EN ZIJN WERKEN.

Lezing van den heer H. Hoste, naar aanleiding van den 90en verjaardag van Dr. Cuypers, gehouden op de Alg. Vergadering der M. B. V. A. op 21 Mei 1917.

Toen ik, op de vereerende vraag van het Bestuur ingaande, op mij nam U heden te spreken over den negentigjarigen architect Dr. Cuypers, wist ik waarlijk nog niet wat ik aanvaardde. Wat moet ik U nog over hem gaan vertellen, nu alle bladen zijn lof bezongen hebben! Ik schrok toen ik het nummer van Architectura ontving, geheel aan Dr. Cuypers gewijd, ik schrok nog meer toen ik de feestuitgaaf van het Bouwkundig Weekblad doorbladerd had, en ik bromde misnoegd: die lui zijn niet aardig: zij vragen mij, een buitenlander, die geen lid ben van de Maatschappij, over Cuypers te komen spreken, en zij zeggen zelf alles vooraleer ik in de gelegenheid geweest ben mijn mond te openen.

Toch vond ik iets aantrekkelijks in het feit dat ik voor de M. B. V. A. over Cuypers moest lezen. Ik kreeg immers kort geleden in handen het boekje, dat over Cuypers verschenen is in de serie Mannen en Vrouwen van Beteekenis in onze dagen, en daarin las ik op blz. 211 het volgende:

„Het heeft intusschen Cuypers niet ontbroken aan kritieken. Vele daarvan waren ingegeven door de afgunst zijner vakgenooten, door „jaloesie de metier", zooals de minister Heemskerk eenmaal rondweg in de Tweede Kamer zeide; de heipalen waren nauwelijks in de modder geslagen of het (Rijks)museum werd een klooster, een seminarie, een bisschoppelijk paleis genoemd, qualificatiën bestemd om indruk te maken op de onnoozelen, die in alles wat Cuypers verrichtte de hand van het papisme zagen. Onderscheiden bestuursleden van de Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst wakkerden de oppositie aan; een breedsprakige persoonlijkheid, zonder eenige architectonische verdienste, die op de vergaderingen der Maatschappij dikwijls als clown fungeerde, was daarbij haantje-devoorste, en ontzag zich zelfs niet om met anonieme brieven de leden der Tweede Kamer tegen Cuypers en het onderhanden werk op te hitsen."

Verder (bl. 215) mocht ik nog over den bouw van het Centraalstation het volgende stukje genieten:

„Toen het reusachtig gebouw zich boven de heiningen begon te verheffen, werden de afgunstige broeders wakker, en ondernamen zij een der onbeschaamdste stukken, die ooit onder architecten bedreven zijn. De heeren van het bestuur der Maatsehappij tot bevordering der Bouwkunst, onder welke Cuypers als vicevoorzitter verzeild geraakt was, beproefden niettegenstaande deze omstandigheid, hun collega het werk uit handen te doen nemen, waartoe zij in verschillende steden adressen aan de Tweede Kamer door allerlei slag van menschen lieten teekenen; daarin werd door diezelfde lieden, die altijd den mond vol hadden van de vrijheid van de kunst en van den architect, en van het misdadige eener officieel voorgeschreven richting in de bouwkunst, aan de Kamer gevraagd de kunstrichting van Cuypers te veroordeelen en hem het Centraal Station te ontnemen, en te zorgen dat een commissie van architecten in het leven werd geroepen, om de plannen om te werken en den bouw verder te leiden!"

Het aantrekkelijke nu bestond voor mij hierin, dat ik twee feiten tegenover elkaar kon stellen: de miskenning en de aanvallen van vroeger, de waardeering en huldiging van nu. Wat moet dit voor ons beteekenen?

Ik mocht onlangs Dr. Cuypers die ik sedert jaren door zijn werken ken, voor het eerst ontmoeten. Het is pas als men in de gelegenheid geweest is met hem te spreken dat men gaat beseffen dat de grijze architect werkelijk nog dezelfde is als de jonge bouwmeester die vóór 70 jaar bijna, het zwaard omgordde ten einde den strijd aan te vangen tegen de onbenullige verouderde opvatting die men destijds van Bouwkunst had; dan gaat men pas inzien dat datgene in 1850 het ideaal van Cuypers vormde nog steeds intact, onveranderd zijn ideaal gebleven is; dan krijgt men pas een juisten kijk op het strijdend karakter van Cuypers: nog steeds trekt hij er op los tegen de vijanden van zijn beginselen, en evenals de jeugdige strijder den vijand zag in de Waterstaatarchitectuur, zoekt hij hem nu in de moderne ruimtekunst. Hij is gebleven wat hij was, onveranderd, en daardoor is hij voor ons, niettegenstaande zijne onverwoestbare werkkracht, reeds tot een zeker punt een legendarische figuur; wij zien Cuypers op een voetstuk, hoog boven ons, reeds buiten de werkelijkheid om. Cuypers is niet veranderd.

Dit feit kan ik nu tegenover dit andere stellen: de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst is wel veranderd. En als ik hier sta om hulde te brengen aan Cuypers, moet ik beginnen met U het wierookvat toe te zwaaien; gij hebt immers niet gemeend U te moeten laten binden door de handelwijze van enkele onder uw vroegere leden, uw vroegere besturen. Op welke redenen ook zij meenden te mogen steunen om Cuypers tegen te werken, welke middelen ook zij daartoe gebruikt hebben, gij solidariseert er U niet mede; gij laat alles voor hun rekening. Gij wilt immers in het teeken van uw tijd staan, en niet kleingeestig zijn als zij die wilden als teeken van hun tijd doen doorgaan het toetsen van de kunstwaarde aan de overeenkomst in godsdienstige begrippen, of het ontbreken ervan bij kunstenaar en criticus.

Er hangt mij dunkt in de lucht, en dit niettegenstaande den huidigen wereldbrand, een zekere mildheid, een zekere ontvankelijkheid voor de gedachten van een ander; men begint aan te nemen dat niet iedereen zijn gedachten deelt, men durft belang stellen in de opvattingen van andersdenkenden: een gevolg daarvan is dat de maatschappij waarvan verschillende leden vroeger tegen Dr. Cuypers gekant waren, denzelfden Cuypers nu in volle rechtzinnigheid huldigen kan. Ik vind het de moeite waard op dit verblijdend teeken den vollen nadruk te leggen.

Een ander feit dat mij van buitengewoon belang schijnt te zijn is het volgende: als ik even herdenk al wat er in de laatste weken over Cuypers geschreven is geweest, als ik mij herrinner hoe de jongeren die met hem in aanraking kwamen zich over hem uitlaten, hoe zij die veel over hem hoorden vertellen van hem gewagen, dan kom ik tot een besluit dat mij bewijst dat dit gene wat ik zooeven aangat als teeken van onzen tijd wel degelijk bestaat. Een ieder is het immers eens over Dr. Cuypers. Een ieder geeft het toe: Cuypers is een groot man; een ieder bewondert zijn levenskracht, zijn werklust.

Niet dat ik beweren wil dat allen het volkomen eens zijn met zijn werk, zijn begrippen, zijn oordeelen: zij die er mee instemmen getuigen dat hij een man van één stuk is, terwijl de anderen zich vol bewondering uiten met deze woorden: wat een baas, wat een despoot, daarmee bedoelende dat hij zijn kunstgedachten als de alleen zaligmakende aanziet en zijn meening daaromtrent vlakaf en onomwonden uitspreekt.

„Hij leeft al lang niet meer in de wereld, schreef Dr. J. Kalf in De Tijd (16-5-17) maar is daar bedrijvig van uit een hoogere sfeer, waar de algemeene vereering hem naar toe heeft geheven, en van waar hij het leven teruggebracht ziet tot een voor ons onbegrijpelijke eenvoudigheid. Van zijne groote hoogte lijken toppen, door langzame hellingen gescheiden, dicht bijeen, doch met diepe kloven er tusschen — en waar wij, beneden, de eindelooze schakeeringen onderscheiden, de tallooze nuance's, van wit naar zwart, van goed naar kwaad, van schoon naar leelijk, ziet hij de volstrekte waarden alleen, en kent zijn oordeel geen twijfeling."

Evengoed als de jongste der jongeren noemt Stuyt hem „de man van de romantiek" en Kalf zegt ten slotte hetzelfde als hij verder schrijft in bovengenoemd blad: „Hij kent de fijnere aarzelingen niet van wat Hijmans den mensch met sterke secundaire functie noemt, hij is een ten uiterste emotioneel levende, snel handelend naar een aandrang. Toch acht hij in zijn kunst, zelf zich een rationalist, maar voor ons is hij eer een gepassionneerde, die de logica lief heeft om de hartstochtelijkheid, waarmee zij, onverbrekelijk, gevolg aan oorzaak bindt".

Omdat Cuypers geweest is die despoot uit een stuk, omdat hij geweest is die hartstochtelijke romantieker, heeft hij het kunnen brengen tot een rij, een lange rij van daden, allen het gevolg van eenzelfden oorzaak, daden die in steen verstijfd tot een krans van tintelende gebouwen gegroeid zijn heel Nederland door verspreid en nog verre buiten de grenzen.

Als wij ons afvragen waar Cuypers die wondere levenskracht geput heeft die hem tot krachtige daden leidde, dan ligt, naar mijn bescheiden oordeel het antwoord voor de hand.

Cuijpers heeft juist in ditgene wat zoo dikwijls tegen hem als een wapen gekeerd werd de noodige sterkte gevonden om zijn kunst te beoefenen met een onvermoeibare kracht, ik bedoel in zijn godsdienst. De gang van zijn gedachten, de opbloei van zijn inspiratie werden niet voortdurend tegengehouden door de modere twijfelziekte die zooveel frissche krachten tot onmacht doemt. Gewapend en versterkt door de overtuiging van het Katholicisme kon hij rechtop in zee steken zonder al-door afgeleid te worden door de vraag: waar kom ik vandaan, waar ga ik heen?

Aan de gerustheid van zijn geest beantwoordde de volle vrede van zijn hart. Wetend dat het huwelijk onverbreekbaar is heeft hij het ook niet aangezien als een jolig avontuur maar als een volledige overgaaf. De liefde heeft bijgedragen tot ontwikkeling van zijn gemoed in plaats van gelijk bij zoovelen, remmend te werken. Zijn geliefde vrouw is nu sedert jaren gestorven: met tranen in de oogen spreekt hij er nog van; hij heeft het gordijn wat meer opengetrokken, het licht even opgestoken, om mij haar portret goed te kunnen laten zien, om op de goedheid in haar wezenstrekken uitgesproken, op de aardige dracht van haar blond-grijze lokken beter te kunnen wijzen. Ik zag onwillekeurig een ander beeld voor mijn oogen rijzen, dit van zooveel z.g. moderne huishoudens: het is mij in vele gevallen onmogelijk te onthouden met wie de man en de vrouw al getrouwd geweest zijn, hoe dikwijls zij reeds zijn gaan scheiden.

Kan zoo'n onrustig troosteloos liefdeleven geschikt zijn voor den kunstenaar die zich toch telkens concentreeren moet om in het innerlijke van zijn gemoed den scheppingsdroom te leven en hem in scheppingsdaad over te zetten?

De levensopvatting van Cuijpers heeft dus niet remmend, maar wel stuwend gewerkt op de vruchtbaarheid van den Kunstenaar; het feit dat de Roomsche godsdienst weer openlijk in Nederland mocht beoefend worden, dat er dus van allen kanten nieuwe kerken noodig waren, moest hem een tweede stuwkracht zijn. Kerken bouwen, wat 'n opdracht voor een katholieken architect. Hier kon hij volop ruimtekunstenaar zijn, en tevens zijn kunst ten dienste stellen van zijn godsdienstig ideaal. Gij zult straks een bezoek brengen aan de Vondelkerk en er zien op welke wijze Cuypers zijne opdrachten uitvoerde. Is de plattegrond er geen meesterstuk van het aanpassingsvermogen van den bouwmeester; is de opbouw niet vol levendige fantasie, en is de constructie van het heele gebouw niet buitengewoon? Moet ik b.v. op den gewaagden torenbouw wijzen en even herinneren aan het feit dat die toren door het vuur kon vernield worden zonder dat dit ook maar eenigszins de gewelven kwam aantasten?

De Vondelkerk is niet het eenig voorbeeld in Cuypers loopbaan van zijn buitengewone handigheid in het aanbrengen van zijn kerken op onregelmatige terreinen: de kerk buiten de Haarlemmerpoort is een andere welgelukte poging van volledige benuttiging van een grond gelegen aan het snijpunt van drie straten; de H. Hartkerk te Helmond is op een wigvormig terrein gebouwd en beslaat ook volledig het voorhanden zijnde oppervlak. Zoo zijn er meer.

Als wij den verderen opbouw gadeslaan, dan bevinden wij ons voor een oneindige verscheidenheid van ruimten. Het gewone kerktype, ik bedoel dit waarin een hoog middenschip met twee lagere zijbeuken voorkomt, verwerkt hij op alle mogelijke wijzen. Naar omstandigheden is het schip nu eens breed en laag, dan smal en hoog; het heeft een of twee transepten. Soms maakt hij het choor smaller dan het schip en vindt zoo de noodige oppervlakte om in het verlengde van elke zijbeuk twee kapellen te bouwen in plaats van een. (Parkstraat, Den Haag).

Aan de kerk in de Spuistraat verworden de zijbeuken tot kleine doorgangen; het middenschip daarentegen wordt buitengewoon ruim en is niet met een gewelf maar met een platte zoldering afgedekt.

Bij vele kerken heeft Cuypers de galerij boven de zijbeuken toegepast; het is hem niet alleen een gemakkelijk middel om de drukking der hooge gewelven te stutten, maar nog een gelegenheid om een groot aantal zitplaatsen te vinden. Hij schrikt niet terug om in de kerk aan de Haarlemmerstraat twee dergelijke galerijen boven elkaar te bouwen.

Zoo komt het dat dit interieur zoo buitengewoon oorspronkelijk is; de oplossing van den wand is heel interessant (wij zullen er later nog bij stilstaan) en wij betreuren alleen dat de uitvoering van deze kerk voor wat het metselwerk betreft iets te wenschen overlaat.

Maar als wij ons herinneren dat dit gebouw van 1860—63 dagteekent, dat er in dien tijd nog zelfs ingenieurs waren die over constructie laat ons zeggen heel eigenaardige gedachten hadden, dan moeten wij getuigen dat deze bouw in zijn tijd een heele toer moet geweest zijn.

Nog wil ik hier wijzen op den buitengewonen plattegrond van de St. Willebrordus kerk a/d Amstel en op de prachtige ruimte die er aan de viering verkregen is door het openwerken van den voet der vier torens die naast den koepel staan.

Die ruimten nu overkluist Cuypers op alle mogelijke manieren en met allerhande materialen: wij zien er houten ton- en netgewelven, steenen ribgewelven van de grootste verscheidenheid; ter afdekking van de kerk in de Spuistraat gebruikt hij zelfs ijzer, het meest moderne materiaal van zijn tijd. Het zal wel nutteloos zijn hier te zeggen nietwaar dat de gewelven evengoed als de muren wel degelijk geconstrueerd zijn, en dat Cuypers er nooit een nagebootst heeft door middel van latten en gips.

De torens spelen in Cuypers' werk een aparten rol en dit is gemakkelijk verstaanbaar. Die Limburger was immers van jongs af vertrouwd met het sterk bewegelijke silhouet der middeleeuwsche kerken. De Zuidelijke gedeelten van Nederland deelen toch veel meer dan de Noorderlijke het zoeken naar luchtigheid dat zich in de architectuur van België en nog meer in deze van Frankrijk openbaart. Die luchtigheid uit zich bijzonderiijk in den torenbouw: niet alleen krijgen de stadhuizen er een toren — zoo Middelburg, Veere en Sluis, — maar van af het romaansche tijdperk worden bij de kerken menigvuldige torens opgetrokken. St. Jan in den Bosch, Roermond, O. L. Vrouwe n St. Servaas te Maastricht zijn er bewijzen van. En die torenbouw zit er zoo in 't bloed dat men in den loop der tijden die torens niet alleenlijk met zorg onderhoudt, maar dat men het effect ervan nog versterken wil, en dit zelfs in een tijd waarin om zeggens geen torens meer gebouwd worden. De frontgevel van St. Servaas te Maastricht kon dit voor de restauratie duidelijk bewijzen; evenzoo de frontgevel van den dom te Roermond. Is het dus wonder dat Cuypers, in de schaduw van dezen laatsten opgegroeid, voor den torenbouw een sterke voorliefde gevoelt? De omstandigheden waren hem ten anderen gunstig. Voor een godsdienst die zich opnieuw openbaar mocht beoefenen, bestond werkelijk de behoefte aan een monumentale verklaring en dit kon niet beter gebeuren dan bij middel van torens, die tevens in het complex een symbolische beteekenis hebben en in het stadsbeeld een grooten rol spelen. En waar Cuypers voor den bouw zijner kerken vaak ingebouwde terreinen aangewezen zag of terreinen aan smalle straten gelegen, lag het voor de hand er ook torens te bouwen, die niet alleen aan de geloovigen maar ook aan elken voorbijganger zeggen moesten dat daar het bedehuis, het huis van God is.

Maar wat een practische redenen zijn er ook niet die den torenbouw komen rechtvaardigen. In vele kerken was het noodig het hooge smalle schip beter te verlichten bij middel van een centralen of vieringtoren; de toegangen tot de twee verdiepingen der galerijen van de kerk in de Haarlemmer straat zijn van zelf aangewezen om in torens opgelost te worden. Daarbij moet er toch ook een ruimte zijn voor het ophangen der klokken. Cuypers beschikte dus over meer dan voldoende redenen om bij zijn kerken ook torens te bouwen, en hij heeft het dan ook gedaan met een buitengewoon brio. Het is wonder om na te gaan welke groote verscheidenheid hij daarin bereikt heeft. Nu eens is de toren buitengewoon slank en spits als bij de ingebouwde St. Bonifaciuskerk te Leeuwarden; dan is hij wat meer ingehouden als aan de St. Jacobskerk in de Parkstraat te 'sGravenhage; nog rustiger en massaler, als uit een blok gehouwen, is deze van St. Vitus te Hilversum. Weer speelscher, alhoewel goed gebonden zijn de twee fronttorens van de St. Catharinakerk te Eindhoven en de Westertoren van Veghel. En zoo gaat het door: wij mogen werkelijk zeggen dat al de torens van Cuypers even frisch en sierlijk zijn.

De torenspitsen zijn ook steeds met levendige fantaisie behandeld: bij de twee laatstgenoemde is er om zeggens tusschen romp en naald geen grens te trekken: beide dringen door in elkaar. De St. Jacobstoren in den Haag daarentegen is horizontaal sterk verdeeld en zoo is de scheiding van romp en naald hier dan ook duidelijk geteekend.

Maar daarmee is het niet al: de spits der St. Bonifaciuskerk te Leeuwarden, die zich zoo triumfantelijk boven de lage huizen verheft, en op zoo prachtige wijze de bochtige gracht afsluit, die spits zeg ik wordt tweemaal onderbroken door een uitspringenden rondgang waarboven zich een klein open gedeelte verheft: 't is de aanduiding van een zoeken naar nieuwe bewegelijkheid die wij verder doorgedreven zien aan St. Maria Magdalena buiten de Haarlemmerpoort, St. Joseph te Groningen, St. Augustinus te Nijmegen en aan den ontworpen toren van St. Hippolytus te Delft. Die spitsen zijn zooveel mogelijk opengewerkt, hebben een uitermate fijn silhouet en een groote bewegelijkheid. Zij naderen eenigszins het oud-Hollandsche type, al is de bewerking ervan ook een heel andere.

Het kan misschien nuttig zijn nog eens te wijzen op het feit dat waar onze bouwmeester een gevel met twee torens ontwerpt, deze torens onderling verschillen en wel om symbolische redenen: de eene is immers de strijdende toren, deze van David, de andere de triumfantelijke, de toren van Maria. In den eersten, den toren die ook het uurwerk draagt, heeft Cuypers dan ook als versiering elementen van middeleeuwsche militaire bouwkunst opgenomen, zooals kanteelen, uitkijktorens enz. In beide torens hangen klokken, want, zegt Cuypers, deze moeten evengoed in droevige als in blijde omstandigheden hun klanken door de lucht laten golven.

Terwijl ik het hier over symbolisme heb wil ik even uw aandacht vragen voor het feit dat de symboliek in Cuypers' kerken een grooten rol speelt, en dat zij er op heel eigenaardige wijze in verwerkt is. Om daar maar een voorbeeld van te geven verwijs ik naar de St. Catharinakerk te Eindhoven waar het roosvenster doorgevoerd is en dit als zinspeling op het attribuut der Heilige, zijnde het rad waarop zij gemarteld werd.

De bekroning van Cuypers' torenbouw is of liever moet worden de St. Willibrordus a/d Amstel waar niet minder dan zeven torens voorzien werden: twee fronttorens, en een vieringtoren omgeven door vier mindere. Wij zullen zooeven zien bij het projecteeren der ontwerpteekening hoe grootsch, hoe eenig ook in Amsterdam's silhouet deze torens moeten werken. En ik vind het zoo jammer dat, toen men den kunstenaar bij zijn negentigsten verjaardag huldigen moest, men niet gedacht heeft ter dier gelegenheid de noodige gelden te verzamelen om minstens een dier torens te kunnen de lucht doen ingaan.

Ik heb Cuypers gevraagd waarom zijn kerken zich meer bij het Fransche dan bij het Hollandsch middeleeuwsche type aansloten. Ik heb nooit naar een type gewerkt, zoo antwoordde hij, wel volgens begrippen; mijn inspiratie heb ik gezocht in deze gebouwen waarin ik best die begrippen verwezenlijkt zag. En iets later: nieuwe vormen scheppen is onmogelijk; alle vormen zijn immers in de natuur.

Daar zijn wij allen van overtuigd, evenals wij overtuigd zijn dat 't mogelijk is die van ouds bestaande vormen zoo te schikken, zoo te gebruiken dat het gebouw waar wij die vormen aan toepassen een geheel wordt van eigen vinding, een schepping.

Dat Cuypers den innerlijken drang niet gevoeld heeft zoo te bouwen maar zich bij een historische architectuur aansloot, is het gevolg van den tijd waarin hij zijn loopbaan begon, deze van den stijlnamaak. Hij kon zich echter niet tevreden stellen met de doellooze vormen die men toen in architectuur gebruikte; de dom van Roermond leerde hem heel wat anders dan de Italiaansche Renaissance-paleizen en de klassieke oudheid, namelijk een constructie in een versiering die van heel andere begrippen uitgingen en die hem in vervoering brachten. Zoo werd hij een beoefenaar van den gothischen stijl, maar op welk een manier!

Nooit is hij een slaafsche navolger geweest: hij heeft zich zoo in dien stijl ingewerkt dat hij hem eigen geworden is en dat hij gebouwen voort kon brengen die als vormgeving buitengewoon frisch zijn. Een oud gebouw heeft hij nooit gecopieerd; wel aanvaardde hij de gothische constructie en versiering, maar hij paste ze toe met de meeste vrijheid en met de grootste verscheidenheid. Zoo komt het dat te Utrecht, waar het zuiver archeologische een wet was, het wachtwoord steeds klonk: Cuypers buiten houden.

„Als Romantieker, lees ik in de voorrede van het pas verschenen plaatwerk, „*Het werk van Dr. P. J. H. Cuypers 1927—1917*", als Romantieker voorvechter der Middeleeuwen, nam hij steeds scherp stelling tegenover die sterk archeologische stroomingen, die de oude bouwkunst tot in de verschijning der onderdeelen getrouw wilden nabootsen; daar stelde hij steeds door woord en daad het zelfstandige onderzoek, in de bewuste en beheerschte synthese tegenover".

Indien enkelen misschien niet voldoende vatten op welke oorspronkelijke manier Cuypers in gothiek gebouwd heeft dan zal een vergelijking van zijn werk met dit van anderen zelfs van zijn beste leerlingen, voldoende zijn om hun oogen te openen, hun duidelijk te maken hoe levendig en hoe verscheiden de bouwwerken van Cuypers zijn. Maar dit is ten slotte de reden niet waarom wij den jubilaris bewonderen: blijft hij door de vormen die hij gebruikt heeft voor ons toch een z.g. „stijl" architect, door de ruimten die hij geschapen heeft, door de massa's die hij opeenstapelde is en blijft hij een echte kunstenaar, en dit niettegenstaande de oude stijlvormen waarmede hij die massa's en die ruimten aangekleed heeft.

Tijdens den bouw van het Rijks Museum en het Centraalstation zien wij een eigenaardige evolutie in Cuypers' vormgeving, een evolutie die mij tot dusver nog niet verstaanbaar geworden is. Waar de bouwmeester zich steeds gehouden heeft aan het beginsel door den Franschen theoreticus Viollet le Duc verkondigd, dat een vorm die niet uit de constructie spruit, dient geweerd te worden, zien wij hem nu tusschen gothische ook zuivere renaissancevormen gebruiken. Hoe ongelooflijk ook leidt die onzuivere vermenging soms tot krachtige effecten. Wij kennen allen de traptorens der twee bovengenoemde gebouwen waar de ruwe uitspringende renaissance hoeksteenen, de z.g. rusticages, bij elke verdieping vlakker worden om eindelijk in een gothische moulureering opgelost te worden. Hier heeft de meester op buitengewone wijze de stijlvormen in dwang gehouden; zijn woord is hier krachtiger dan het hunne. In andere gevallen kunnen wij echter zoo niet spreken: de ingangen die wij in den doorrit treffen zijn

zeker goed opgezet, maar als wij de vormen er van gaan ontleden, dan kan er niet bewezen worden dat zij aan bovengenoemd grondbeginsel beantwoorden. Boven de gothisch omlijste deur zien wij een omzetting zou ik zeggen van het klassieke entablement, zien wij renaissanceversieringen: putti's, cartouches en loofwerk. De gothische gewelven boven den doorrit komen terecht op pijlers, zuilen en pilasters wier kapiteelen en voetstukken bijna zuiver klassiek zijn. De museumingangen aan het hoofdfront zijn meer teekenend nog: zijn daar niet tegen den muur klassieke zuilen aangebracht, en is dit niet een constructief bestanddeel omgezet in een decoratief element?

Dezelfde zuilen zien wij aan een der ingangen van het Koningspaviljoen in het Centraal Station, terwijl de andere ingang zuiver gothisch is; boven beide staat er verheven beeldwerk van Renaissansistisch karakter bekroond met een klassiek fronton.

Of Cuypers met het dooreenwerken van vormen die een zoo verschillenden aard hebben, een bijzondere plastische werking verwachtte, of indien hij daarmede bewijzen wilde dat hij ook andere vormen beheerschte dan deze die destijds als paapsch doorgingen, weten wij niet en zullen wij ook niet verder nagaan.

De vormgeving van Cuypers kunnen wij ten anderen niet bespreken zonder het tegelijkertijd over zijn constructie te hebben. De wand van het middenschip der z.g Posthoornkerk is daar nogmaals een prachtig voorbeeld van. Het is immers opvallend hoe die wand goed gesloten blijft niettegenstaande de menigvuldige doorbrekingen, niettegenstaande een tweede feit dat bijzonder teekenend is in Cuypers' werk en dat hier in sterke mate naar voor treedt: ik bedoel dat hij steeds de steunpunten op hun minimum brengt. Waar een steunpunt even breed is als het element dat erop komt dagen, dan is het kapiteel feitelijk overbodig; bij Cuypers is het steeds anders: breede boogvoeten brengt hij bij middel van het kapiteel geleidelijk over op lichte zuilen, en het kapiteel dat hier dan werkelijk een dragende rol speelt gaat hij versieren met allerlei loofwerk dat steeds het dragend karakter tot uiting helpt brengen.

Het is wonder hoe buitengewoon dun hier de onderste zuilen gehouden zijn: het verkozene gewelfsysteem gaf hier voor de traveën overhands een zuil en een pijler aan; welnu de pijler is nauwelijks iets zwaarder dan de zuil. De verscheidenheid der galerijopeningen brengt hier ook veel speling zonder maar eenigszins de eenheid te schaden. Eigenaardig voor de lijnenwerking is hier nog de horizontale band die onder de bovenste vensters niet ter hoogte van de kapiteelen der schalken maar een weinig er boven aangebracht is. Die goedgeslotene fijngenuanceerde wand contrasteert dan ook fel met de lange smalle apsisvensters. Telkens ik die kerk bezoek of er een reproductie van bekijk spijt het mij dat de zuilen om zeggens ingezonken staan tusschen de knielbanken.

Een der andere vele bewijzen van Cuypers' wandkunst vind ik in den transept der kathedraal te Breda; alhoewel de wand er door een groot venster doorgebroken is, blijft het vlak bestaan en komt het tot een uitstekende uitdrukking.

Dit brengt er mij toe eenige woorden te zeggen over het zuiver decoratief werk van Cuypers, ik bedoel ditgene dat met de eigentlijke constructie niets te maken heeft. De decoratieve smaak van den bouwmeester, zijn onuitputtelijke fantasie, zijn fijne kleurgevoel zijn terecht geroemd geworden: de versieringen in het Rijksmuseum bewijzen dit ten anderen voldoende. Toch is Cuypers hierin meer door de stijlformule gebonden dan in zijn bouwwerk. Dit wordt ten anderen gezegd in de pas verschenen feestuitgaaf waar er spraak is van een, zij het ook tijdelijke schommeling in meer archeologisch-gothische typen.

Worden wij door Cuypers' decoratieve schetsen geboeid, door de ontwerpen dus, wij zijn het in veel minder mate door de uitvoering ervan; bewonderen wij hoe Cuypers de noodige werkkracht bezat en den tijd vond om voor de vele gebouwen die hij onder handen had ook de versiering en de meubileering te ontwerpen, toch betreuren wij dat de bouwmeester zich niet bepaalde tot het aangeven van de hoofdlijnen en die verder door zelfstandige kunstenaars liet uitwerken. Ik weet wel dat toen Cuypers zijn loopbaan begon, hij wijd en ver had moeten zoeken om dergelijke kunstenaars te kunnen vinden, dat zelfs de meest elementaire begrippen der sierkunsten verloren gegaan waren: het was als of men gewoonweg geen notie had van den eigen aard der verschillende materialen en van het bijzonder karakter dat men, er rekening mee houdend, nastreven moest. De stichting van eigen werkplaatsen te Roermond was dus een noodzakelijkheid en heeft zeker goede vruchten afgeworpen. Meer gezaghebbenden dan ik hebben er deze laatste dagen voldoende op gewezen. Lag het echter niet voor de hand, dit groote resultaat eens bereikt zijnde, meer vrijheid te laten aan de sierkunstenaars bij het versieren en bemeubelen? Zou dit voor hen geen uitmuntend en uitgebreid werkveld geweest zijn, iets dat hun helaas maar al te vaak ontbreekt? En zou Holland nu niet kunnen roemen op een verrassende schaar van geschoolde en ontwikkelde sierkunstenaars? Wat er ook van zij, in vele muurschilderingen b.v., treft ons het gemis aan bezieling; wij willen gevoelen dat de uitvoering ervan geschied is door handen die niet aan een sterke overtuiging en een kunstenaardrift gehoorzaamden, en wij wenden onvoldaan de oogen af.

Maar .... wie weet welke verrassingen Dr. Cuypers ons nog voorbehoudt. Op 't oogenblik herstelt en verbouwt hij het kerkje te Asselt, een dorpje langs de Maas gelegen, anderhalf uur van Roermond.

Cuypers is negentig jaar geworden en toch om 6u. 's morgens verlaat de grijze man zijn woning, loopt hij anderhalf uur ver om het werk te besturen en na te kijken, en komt hij op dezelfde manier naar Roermond terug.

Naast het choor van dit kerkje heeft Cuypers een kleine kapel gebouwd waar de kinderen in hun geloof zullen onderwezen worden. En luistert nu naar het verrassende. ArchitectWijdeveld die het kerkje bezocht vertelde mij dat deze kapel niet versierd wordt door het Roermondsche atelier, maar door . . . raad u eens, door Mij. Willebeek-le Maire.

Is het een voorteeken dat de strenge stylist aan het eind van zijn loopbaan de versiering van een zijner werken overlaat aan een kunstenares met eigen persoonlijkheid, persoonlijkheid wier beoordeeling ten anderen hier buiten ons bestek valt?

Zij heeft in de wanden platen zandsteen geplaatst, vertelt Wijdeveld verder, en deze eigenhandig behakt met voorstellingen van het Kindeken Jezus, even in relief, op de wijze van de Egyptische vlakke reliefs; — zij moet ze nog in kleur brengen.

Dit is een soort versiering die Cuypers in zijn werk nooit geduld heeft. Tot hoever wij er een vingerwijzing moeten inzien zal de tijd ons verder leeren.

* * *

Ik wil eindigen met een woord van anderen, met een woord van Cuypers' strijdbroeder en van een onder de jongeren.

Toen Cuypers 85 jaar werd, schreef Victor de Stuers in De Telegraaf (16-V-1912) dat men hem niet behoefde „geluk te wenschen in de strikte beteekenis van het woord, want hem viel als werkman en kunstenaar al het wenschelijk geluk in ruime mate ten deel".

Na in herinnering gebracht te hebben dat de koning zelf niet percies onder Cuypers' bewonderaars mocht gerekend worden, dat hij hem slechts als architect van het Rijksmuseum benoemde met de formeele opdracht om Cuypers mede te deelen dat „naar 's Konings oordeel zijn ontwerp meer had van een boterhal dan van een museum" schrijft de Stuers verder:

„De grootste voldoening die Dr. Cuypers op zijn ouden „dag smaakt, is wel te zien, dat, terwijl hij 35 jaar gele„den allerwege in zijn werk werd afgekeurd en gesmaad, „deze cacophonie thans heeft plaats gemaakt voor een „lieflijk concert van de meest melodieuze lofuitingen."

Dit concert duurt nog en hoort nu hoe een der jongeren, de reeds genoemde Wijdeveld, er zijn zang in zingt:

„Bijna een eeuw geleden ging hij als knaap over de heuvelen van Zuid-Limburg, in den tijd toen de diligence en de trekschuit de eenige vervoer-middelen waren. Hij heeft de eerste treinen in Holland gezien, hij heeft het wonder van de electriciteit zien gebeuren. Hij heeft meegemaakt den strijd van Multatuli, hij zag Napoleon in al zijn praal en heeft de Keizerin van Frankrijk gesproken, hij heeft de verzuchting gehoord van het neergeslagen Frankrijk en heeft daar, uit den droom de ontwaking waargenomen der Fransche Republiek, hij beleefde de vereeniging van de Duitsche vorstendomen den schrikbarenden opbloei van het Keizerrijk. Hij heeft Tolstoï overleefd; hij heeft de verrijzenis gezien van de ontzaglijke gestalte van het socialisme, vanaf hare geboorte tot de ineenstorting van de „Internationale", maar hij bleef bij al die wereld-schokkende zware bijlslagen die gericht waren op den ouden stijl der samenleving, als onaangeroerd, hij stond onwrikbaar .... aanvaardde het ideaal van zijn land en van zijn jeugd .... en volbracht wat een mensch volbrengen kan.

Doch staande naast dien innerlijken-strijd van de nieuwe gedachte, zweefde hij op in één groote stijgende lijn, wiekte bijna een eeuw als een adelaar over al die golvingen en aardschokkende gebeurtenissen, en langzaam neërdalende in zijn geboortestreek krijgt de natuur hare gaven terug. Nog opgaand in het geloof van het land vanwaar hij ontsproot, is deze wedergave volkomen .... en schoon."

ONTWERPEN ZWIERS.

Zaterdag l.l. werd in het Stedelijk Museum de tentoonstelling geopend van ontwerpen voor behangsels, geweven stoffen, moquetten tapijten en verpakkingpapieren van L. Zwiers, Architect M. B. V. A. te Amsterdam.

De tentoonstelling werd ingeleid door den heer Jan Gratama B. I. architect M. B. V. A.

Spreker vond het een genoegen, dit werk van den heer Zwiers hier te kunnen bespreken en aan het publiek voor te stellen, en wel om de dubbele reden, dat deze decoratieve ontwerpen voor behangsels, weefsels, verpakking enz. èn bijzonder èn mooi zijn.

Ze zijn bijzonder, omdat zij, afgezien van hun decoratieve fantasie, een belangrijk en fraai specimen zijn van de verrijking der decoratieve kunst in Nederland. Deze ontwerpen gaan verder dan wat in den laatsten tijd in het algemeen door de goede krachten op decoratief gebied gemaakt werd.

Het is de groote verdienste geweest van de nieuwere inzichten uit het laatst der vorige eeuw, uit de 80en ... jaren dus, dat zij de verwilderde, realistische decoratieve kunst tot hare zuivere basis van vlakversiering en geometrie terug heeft gebracht. Maar zooals alle beeldende kunsten, die in dien tijd hervormd werden, leed ook de decoratieve kunst ernstig aan haar mazelen- en pokken periode hare intellectueele overheersching, haar principe-stokpaard. Het gevolg was, dat het kuische, heel zuivere, heel stellige, ja pedante, maar ook erg kunst-zwak werk ontstond. Deze periode van het streng geometrisch verdeelde vlak, met het magere en spaarzaam aangebrachte geometrische ornament is nog niet geheel overwonnen. Hetzelfde geldt van onze meubels, men denke maar eens aan de houten maar ook houterige recht-lijnige, ambachtelijk-zuivere echter meestal niet aangenaam zittende stoelen; aan de zakelijke, rationeele architectuur die boven het rationeele dikwijls niet komt tot kunst.

Het is gelukkig, het streven van den laatsten tijd verder te gaan, en met behoud van de goede, fundamenteele basis, te komen, tot rijker, geuriger en fleuriger, vreugdevoller, in een woord tot meer *levende* uitingen. Wij vinden het terug in de bouwkunst van de jongste school, algemeen als de Amsterdamsche school aangeduid; en wij vinden het ook terug aan meer dan een meubel van den laatsten tijd.

Op decoratief gebied zijn de ontwerpen van Zwiers van denzelfden geest, maar zij zijn in hun soort iets geheel nieuws.
Het is een zeer goed werk, dat hier vertoond wordt. Het is zuiver decoratief, want het gaat niet buiten het doel: een vlak te sieren en toch het vlak als vlak te handhaven. De ontwerpen zijn in hun hoofdcompositie rustig, wijl geometrisch waardoor een eenvoudig overzichtelijk, niet verwarrend rythme ontstaat.
Maar zij zitten geenszins onder den plak der fundamenteele, decoratieve beginselen; zij dringen hun intellectualiteit niet op; zij zijn schoon van rijke, sterke, krachtigkleurige levendige fantasie.
De groote kunst in de vlak-versiering is, niet te veel aan de vormen der natuur te blijven hangen, maar vóór alles decoratief te zijn, d.w.z. rythmisch van kleur en lijn. De meestal gevolgde methode bij het onderwijs is: natuurvormen, bij voorkeur bloemen, te styleeren, aan elkaar te rijgen op de een of andere manier en zoo het vlak te tooien. Hierbij wordt uit den aard der zaak de hoofdzaak: het algemeene rythme, bijzaak; en de bijzaak, de gestyleerde bloem, hoofdzaak.
Het uitmuntende in Zwier's werk is: dat zijn figuren wel min of meer op plant of diervormen lijken: maar dat dit geheel bijzaak is, het rythmische in lijn-beweging en kleur is hier de treffende hoofdzaak en de bron van de krachtige kunstwerking. Dit het juiste styleeren; alle mooie uitingen uit vroegere tijden hebben dezelfde opvatting, zie het oude goudleer, zie de oude geweeven stoffen, zie Barack-weefsels, enz.

Is het ornament in Zwier's werk kloek in hoofdzaak, met geestige trillijnen als aanvullend tegeneffect, en is de ornamentale werking daardoor pittig en positief (men moet wel bedenken, dat bij de behangsels, de velden bestaan uit herhalingen van de hier getoonde monsters), bovenal mooi en pakkend van werking zijn de sterk tintelende, ongebroken kleuren als fel-rood, hevig oranje, lichtend groen; stralend-geel, in hun combinatie met zwart, diep-paars, wit enz.
Zwiers toont zich hierin een zeer goed, modern kleurkunstenaar. Ik zeg modern, omdat het sentiment, dat uit deze kleurenpracht spreekt, iets karakteristieks is van onzen laatsten tijd.
Men denke slechts aan de moderne Hollandsche schilders: aan de hevig en in hare combinatie toch schoone kleuren in vele hunner schilderijen.
De stralende, sterke kleurenkracht getuigt van een verlangen naar of van een opgenomen-zijn in een sterkwillend, sterk genietend leven. Te lang heeft in Holland de burgerlijke grijze en de zwak voorname Libertykleur geheerscht. Het nieuwe geslacht wil de volle levens-vreugde, ook in de kleur.
De beteekenis van de kleur voor het intérieur en voor de bouwkunst in het algemeen werd en wordt nog veel te weinig beseft. Het bouwkundig onderwijs behandelt wel de vorm, maar onderwijst niet of als bijzaak de kleur.
En toch, heeft iedere kleur niet zijn eigen menschelijke stemming, is de kleur niet vol-op moeilijk en daardoor een direct-werkend kunstmiddel? Spreekt onze taal niet van een vroolijk rood, een schaterend geel, een onschuldig blauw, een oud-eerwaardig grijs, een somber zwart? Het is de taak van de moderne bouw- en sierkunstenaars de volle waarde van de kleur in al hare verscheidenheid in onze interieurs toe te passen.
Zijn dus deze ontwerpen als nieuwe decoratieve uitingen van rythme en kleur mooi en belangrijk, zij zijn tevens een voorbeeld van de wijze, waarop de kunst de industrie kan beïnvloeden. Men beseft gelukkig meer en meer, dat industrie, handel en kunst moeten samengaan; dat alleen dan een einde gemaakt kan worden aan de ergerlijke leelijkheid van onze samenleving in het algemeen en van de machinale traductie in het bijzonder, wanneer de kunst haar plaats als gelijkwaardige te midden van industrie en handel inneemt.
De industrieelen, de kooplieden, de groote zakenmenschen, moeten met de beeldende kunstenaars samen werken.
Was de eerste Nederlandsche Jaarbeurs wat de vormgeving der objecten en de wijze van etaleeren betreft, afgezien van een hoogst enkele stand, niet het meest afdoend bewijs der huidige overheerschende plat-burgerlijkheid, der volledige smakeloosheid?
Reeds hebben verschillende menschen de handen ineen geslagen om te geraken tot een samengaan van de Nederlandsche kunst, handel en industrie. En zij die mochten twijfelen aan goede resultaten van deze pogingen, moeten maar eens deze tentoonstelling bezoeken. Zij kunnen dan zien, dat de machine niet noodzakelijk leelijke dingen behoeft te maken; dat zelfs de reclameverpakking artistiek kan zijn en tegelijk doeltreffend, ja dat deze door z'n pittig decoratief effect meer reclame maakt dan de alledaagsche niets zeggende omslag.
Onze samenleving en daarom ook onze handel en industrie vraagt om aesthetische verbetering. En het zijn tenslotte niet de schilderijen en de musea die het aesthetisch peil eener beschaving bepalen; het zijn de alledaagsche dingen, de dingen, die alle dag gebruikt of gezien worden; het zijn de straten, de kiosken, de trams, de gebouwen, de meubels, het behangselpapier, het drukwerk, enz. enz. En het verheugt mij dan ook te meer, dat deze fraaie decoratieve kunst van Zwiers met haar aesthetisch utilitair karakter zoo volop in de samenleving staat en daardoor krachtig tot hare aesthetische moderniseering medewerkt.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD

ORGAAN VAN DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST M·B·V·A VAKVEREENIGING VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN

Commissie van Redactie: J. GRATAMA, C. J. KRUISWEG en J. B. VAN LOGHEM :
Redacteur: J. WESSELIUS : : : : : : : : : : : : : : : : : :
Bureau van Redactie: Marnixstraat 402, Amsterdam. : : .
Uitgevers en Bureau van Adminstratie: MOUTON & Co. Herderstraat 5, 's-Gravenhage. : : : : : : : : : : : : : :

ABONNEMENTSPRIJS: voor Nederl. fr. p. p. ƒ 7.50 's jaars, voor Indië en Buitenl. (bij vooruitbet. ƒ 9.50. Afz. Nos ƒ 0.15. fr. p.p. ƒ 0.16 — ADVERTENTIËN: v. 1—5 regels ƒ 1.—, elke regel meer ƒ 0.20. Groote letters naar plaatsruimte. Aankond. van aanbestedingen ƒ 0.15. Abonn. van advert. tegen belangrijk verm. prijzen.

38STE JAARGANG. = 9 JUNI 1917. = No. 23.

INHOUD: OFFICIEEL GEDEELTE. — BOUWKUNDIG GEDEELTE. Plagiaat II. — De overeenkomst tusschen bouwheer en architect door Mr. I. van Crefeld, Advocaat en Procureur te Amsterdam. — Moderniteiten.

OFFICIEEL GEDEELTE.

Abonnementsprijs Bouwkundig Weekblad.

Het Bestuur der Maatschappij bericht den abonné's op het Bouwkundig Weekblad, dat wegens de verhoogde kosten van uitgave, met ingang van 1 Juli de abonnementsprijs van het Weekblad vastgesteld is op ƒ 9.— per jaargang.

Prijsvraag „Karenhuizen".

In de afgeloopen week zijn nog eenige ontwerpen voor bovengenoemde prijsvraag ingekomen; wij laten hieronder de volledige lijst der motto's volgen:
Marie; Situatie; Paviljoen; Herfst; Inter nos; 1917; Pax; Rood en wit schild; Alcmaria Victrix; Oud; In 't Zunneke; G; Voort; Avondrust; Zon; 99; Mei; Volkshuisvesting; Tijd; Hanna; B.N.; Simplex; Avond; Revue; School- en landzicht; Teddy; Ten Rande; 't Wordt avond; Emulatie; Casa Caritas; D.A.K. in driehoek; Als 't avondt; Apollo R. M.; Kwikdruppel; Adhuc stat; Welverdiende Rust; Pijp en Poes; V. V. V.; Thuis; A. V.; Ouden van dagen; A. C.; Schets; Op leeftijd; L. en C.; Zuid; Eenvoud; Een huis vol licht en zonneschijn; Hil la; Voor het eerst; R; Oud Holland; V.V.A.; — Geniet uw rust in deze veilige haven, tot de eeuwige slaap u kust; Huisvesting; Plaats gemaakt; Zoo bedacht; Voorland; L. S. G.; Voor ouden van dagen; Hofje; Eert de Ouden; Staatspensioen; Omega; De Waag; Comme il faut; Nirvâna; A; Wees niet bezorgd; Avondzon; E in vierkant; Til; Biksteen; 52; Kennemerland; D.H.A.; Rustoord; Grijsheid Wijsheid; Repos; X; Eigen kamer; Knotwilg; In 't Noorden; Alkmaar; Hoop; XXIX; W; Teekening gelijkend op een rups; Zeven; H. A. In d'eigen sfeer; Zon (in inktlijnen) C; X; Omega (gekleurd) Eert den ouderdom; Zon (op wit in inktlijnen); Eenvoud (potlood); Herfst.

Namens de Jury:
IR. A. BROESE VAN GROENOU.

Rectificatie.

In de opgave der uitgeloote aandeelen in de geldleening der Maatschappij gepubliceerd in het vorig nummer van het B. Weekblad is een onjuistheid geslopen. Deze opgave vervalt dus. Hieronder volgen de juiste nummers:
280. 453. 551. 586. 631.

Jaarverslag van den Raad van Arbitrage voor de Bouwbedrijven in Nederland over het jaar 1916.

In het jaar 1916 werden bij den Raad 25 nieuwe geschillen aanhangig gemaakt; het aantal geschillen wordt dus nog ieder jaar grooter.
Vijf van deze geschillen zijn intusschen in der minne geschikt, zonder dat het tot een uitspraak van arbiters behoefde te komen; in elf is de uitspraak nog niet gevallen.
Aan de bespreking der negen andere gaat vooraf die van een zevental reeds in 1915 aanhangig gemaakte geschillen, die niet meer in het vorig jaarverslag vermeld konden worden.

I.

Een veem, in een onzer groote handelssteden, droeg een aannemer op het maken van een pakhuispand.
De aannemer had zich, na eenigen tijd gewerkt te hebben, genoodzaakt gezien den derden tot en met den vijftienden termijn van de aannemingssom en zijne vordering wegens meer werk aan zijne gezamenlijke crediteuren te verpanden. Aan eene Commissie van 3 crediteuren was het recht toegekend voor de gezamenlijke schuldeischers op te treden en de termijnen en het wegens meer werk verschuldigde te *innen* en daarvoor te *kwijten*, welk recht door de crediteurencommissie was aanvaard en uitgeoefend. Deze Commissie had een vakman aangesteld, die als haar gemachtigde dagelijks op het werk aanwezig was en had den aannemer den eisch gesteld, dat hij het geheele werk met ap- en dependenties aan dezen zou overlaten. De aannemer had zich hiermede vereenigd en de directie had tegen deze regeling geen bezwaren gemaakt.
In het hier bedoelde arbitraal geding vorderde de aannemer, die persoonlijk en alleen de zaak aanhangig had gemaakt ƒ 1842.— wegens het zonder reden korten van dit bedrag, ƒ 16832.97½ voor meer werk en ƒ 18343.45 als schadevergoeding. Het scheidsgerecht oordeelde, dat de aannemer, na verpanding zijner vordering en na beteekening van de pandacte aan het veem, *zoolang het pandrecht bestond*, zijne eventueele rechten jegens het veem uit handen had gegeven en dat hij niet *eigenmachtig* en *zelfstandig* de hoegrootheid van het bedrag zijner vordering in dit geding kon doen vaststellen, veel minder nog zelfstandig van het veem de gelden kon opeischen. Een zoodanige vordering kan, zoolang het pandrecht bestaat, alleen door de

pandhouders — in deze vertegenwoordigd door de crediteurencommissie — of door den aannemer te samen met de pandhouders worden ingesteld. Immers het recht van pandhouders eener vordering zou illusoir worden, wanneer hun debiteur-pandgever buiten hen om, de verpande vordering zou mogen of kunnen innen; het pandrecht zou daardoor te loor gaan.
De vordering betreffende de twee eerstgenoemde bedragen werd dus niet-ontvankelijk verklaard; waar de gevorderde schadevergoeding (het derde bedrag) echter niet verpand was, kon deze eisch nader worden onderzocht.
Deze schadevergoeding werd voornamelijk gevorderd op grond van de verwijdering door de Directie van den hoofduitvoerder.
Na een gehouden getuigenverhoor was het scheidsgerecht echter van oordeel, dat die verwijdering niet ten onrechte was geschied.
Van de vordering tot schadevergoeding groot f 18343.45 werd slechts f 50.—, die niet waren tegengesproken, toegewezen.
In reconventie vorderde het veen terug een volgens hem voorwaardelijk kwijtgescholden boete groot f 20.300.—
Aanbesteder had deze boete kwijtgescholden onder voorwaarde, dat de aannemer in geen enkel opzicht meer last zou veroorzaken en meende nu dat het instellen van de vordering des aannemers een bewijs was, dat deze de voorwaarde niet nakwam.
Het scheidsgerecht was dit niet met aanbesteder eens en meende dat als „last veroorzaken" niet kon worden beschouwd het terecht of ten onrechte vragen om betaling wegens meer werk of geleden schade, te meer niet, waar de aannemer van den aanvang af bezwaren gemaakt had tegen de meerwerkrekening, waarover de aanbesteder, de directie en de crediteurencommissie het wel onderling zijn eens geworden, maar niet met den aannemer zelf.
Aanbesteder werd dus in zijn tegeneisch niet-ontvankelijk verklaard.
Bij deze uitspraak, die op verzoek des aannemers was gewezen als vonnis in wettelijken vorm, werden de kosten van den eisch in conventie ad f 728.76 ten laste des aannemers gebracht en de kosten van den eisch in reconventie ad f 182.19 ten laste van den aanbesteder. *Wordt vervolgd.*

INGEZONDEN.

Verleden zomer heb ik een villa gebouwd die geheel is aangepleisterd met 1 deel portland cement en 3 deelen rivierzand en daarna Gecilicateerd.
Nu vertoont alleen de Zuidwest-gevel tal van kleine scheurtjes (z.g. krokodillenhuid) en wel het ergst op de onderdorpels der lichtkozijnen enz.
Wat kan hiervan de oorzaak zijn en hoe is dit euvel afdoende te herstellen.

A. H. K. te M.

„De verbouwing van de Maerle"

Geachte Redactie.

Het is mijn bedoeling niet, mij te mengen in een kwestie, die uitsluitend tot de bouwkundige wereld behoort.
Evenwel zal ieder, die zaak van onpartijdig standpunt bekijkt, moeten toegeven dat de Hr. R. H. de kwestie op niet zeer vriendelijke manier aangepakt heeft. Wat een zuiver principieele kwestie is, is door hem als een geheel persoonlijke behandeld, klaarblijkelijk met het doel om een bepaalden persoon onaangenaam te zijn.
Vooropgesteld dat de opvatting van de heeren R. H. en aanhangers juist is, wat echter zeer te betwijfelen is, dan nog had deze kwestie in bouwkundigen kring behandeld moeten worden, zonder noemen van namen.

Voor zooverschrijver dezer de bouwkundige wereld kent, gelooft hij vrij te mogen aannemen, dat van de 100 architecten er zeker 99 zullen zijn, die zich schuldig maakten, aan het zelfde feit, waarover de Hr. R. H. den Hr. Hanrath aanvalt en terwijl bovendien zooals de Hr. der Kinderen terecht aanhaalt, de Collega's zich tegenover hem op dit gebied al heel weinig collegiaal gedragen hebben.
Het schijnt echter dat al dat collegiale in de bouwkunstige wereld een uitwendig vernisje is en dat zelfs de B. v. N. A. niet kan voorkomen, dat naijver steeds blijft wroeten onder de broederen. Getuige o.a. ook de kwestie „Koloniaal-instituut" te Amsterdam.
Er zal niemand kunnen vasthouden dat een kooper van een huis door den koop gedwongen is den architect van het huis te raadplegen bij een eventueelen verbouw of aanbouw. Als kooper kan men om de een of andere reden niets met den architect te maken willen hebben en zoekt men daarom een ander niet minder kundig man.
Weigert deze en de volgende voor 't aanbod, dan is het te verwachten, dat de kooper naar een 4e of 5e rangs architect gaat of — wat eerder te verwachten is — naar zijn timmerman loopt en hem het zaakje opdraagt.
Er schijnen echter in de bouwkundige wereld heele en halfgoden te bestaan, aan wier werk niet getornd mag worden. Maar aangezien zij toch ook maar menschen zijn, en aan elk menschelijk werk fouten kleven, zoo zal hun werk ook wel niet zonder smet of rimpel zijn.
't Is tegenwoordig nu eenmaal in de kunstenaarswereld de gewoonte om een of meer bepaalde personen terecht of ten onrechte, op een piedestal te zetten en wie niet aanbiddend tot dezulke opziet, wordt en bagatelle behandeld.
Bij monumentale gebouwen zou het geldend kunnen zijn, den primitieven bouwmeester te raadplegen. Maar bij een simpele villa? Waarlijk, het moeten al zeer onbeduidende vaklieden zijn, die niet zouden kunnen voortwerken in den trant en aaneensluitend met het werk van den eersten ontwerper. Wat men tegenwoordig in Laren, Hilversum en elders ziet bouwen, gelijkt zooveel op elkander dat het haast onmogelijk is op het eerste gezicht te bepalen wie de ontwerper is.
En waar de villa's zoo weinig persoonlijks van den bouwmeester teruggeven kan er werkelijk geen gevaar bestaan dat zulk een kunst(?)werk bedorven wordt als een ander er wat aan verandert.
Maar over de opvatting wat al of niet kunstwerk is, kan lang en breed gepolemiseerd worden. Eens wordt men het toch niet tusschen de dienaren der verschillende goden, maar de wijze waarop men den architect Hanrath behandelt is alles behalve netjes en collegiaal.
Als men onder vrienden elkanders fouten wil toonen, dan doe men zulks binnenshuis en hange het niet aan de groote klok. En hier waar het nog zeer de vraag is of er wel een fout begaan is tegenover een collega, had de heer R. H. zijn meening voor den bouwmeester van de bewuste villa op een andere wijze kunnen doen blijken. Dit te doen op een manier als tegenover de Hr. Hanrath is geschied, getuigt van weinig takt, is unfair.

Onder dankzegging,
LEONARD A. SPRINGER.

BERICHTEN.

SECRETARIS-REDACTEUR. De Redacteur verwijst naar de in dit nummer voorkomende annonce, waarin worden opgeroepen sollicitanten naar de betrekking van Secretaris-Redacteur.

* Door gebrek aan plaatsruimte was de redactie niet in de gelegenheid dit stuk in het vorige nummer op te nemen. Met de opname van dit artikel acht zij thans de discussie gesloten.

PLAGIAAT.

II.

In het Bouwkundig Weekblad van 17 Maart 1917 werd door de Commissie van Redactie het voorspel van een geval van schending van het auteursrecht gepubliceerd. Waar de actie, die hiervan het gevolg was een gunstig verloop had, is het de Redactie een aangename taak ook de finale den lezers te mogen openbaren.
De heer Kruisweg die inzag, dat met publicatie wel veel, maar niet alles, in ieder geval slechts zelden openlijke genoegdoening, schulderkenning, kan worden verkregen, wendde zich tot Mr. Rosenboom, advocaat te Amsterdam, met het verzoek deze zaak in handen te nemen en te trachten, naast openlijke erkenning van de gepleegde auteursrechtschending, schadevergoeding te verkrijgen. Echter wenschte de heer Kruisweg de zaak niet op de spits te drijven en verklaarde er genoegen mede te zullen nemen, dat niet de geheele schadevergoeding doch een som van *f* 300 zou worden betaald. Geheel afzien van elke financieele vergoeding scheen verkeerd, aangezien door deze meer materieele zijde van de schulderkenning de ernst van het gepleegde feit duidelijk naar voren zou komen en de gevraagde som meer als een soort boete voor de schending van het recht van den auteur kon worden beschouwd.
Na bespreking met een gemachtigde van de directie der Ooster StoomtramMaatschappij en van den heer Roy, den bouwkundige, door wiens bemiddeling het stationgebouwtje, dat zoo treffend geleek op dat van den heer Kruisweg, tot stand kwam, kon Mr. Rosenboom den heer Kruisweg berichten, dat de heer Roy zou toegeven aan de gestelde eischen, de gepleegde rechtskrenking openlijk zou erkennen en bovendien bereid was de gevraagde schadeloosstelling te betalen.
Wij publiceeren met toestemming van den heer Roy hier het schriftelijk stuk, waarin genoemde heer de schending van het auteursrecht erkent.

„De ondergeteekende C. J. Roy, bouwkundige, kennis „genomen hebbende van het artikel, onder het op„schrift „Plagiaat", voorkomende in het nummer van „het Bouwkundig Weekblad van 17 Maart 1917, ver„klaart, hoewel niet in alle deelen kunnende erkennen „de feiten, zooals zij in dat artikel zijn medegedeeld, „dat inderdaad bij het maken van het ontwerp voor „het bedoelde stationsgebouwtje der Oosterstoomtram„maatschappij te Amersfoort door hem met geringe „wijzigingen is gecopiëerd het station der Gooische „Stoomtram te Amsterdam, dat het hem niet bekend „was, dat zulks verboden is, dat hij thans echter, na „kennis te hebben genomen van de desbetreffende be„palingen der Auteurswet van 23 Sept. 1912 S. 308, vol„komen het ongeoorloofde van zijne handelwijze inziet „en daarvoor bij deze aan den Heer C. J. Kruisweg, „architect van voormeld stationsgebouwtje der Gooi„sche Stoomtram zijne verontschuldigingen aanbiedt.
Utrecht, 22 Mei 1917. w.g. C. J. ROY.

Daar de heer Roy verklaart niet in alle deelen de feiten te erkennen, zooals deze in het eerste artikel over plagiaat zijn medegedeeld, meent de redactie hieruit te mogen afleiden, dat de heer Roy dus in alle opzichten de schuld voor zijn rekening neemt en hiermede wil zeggen, dat hij niet handelde onder den invloed van anderen.

Ten slotte zij nog medegedeeld, dat de heer Kruisweg de hem toegewezen som, na aftrek der kosten wenscht af te staan aan de M.B.V.A. onder voorwaarde, dat dit bedrag den grondslag zal vormen voor een fonds tot handhaving van het architecten-auteursrecht, waaruit de kosten om dit recht bij den rechter gehandhaafd te zien zoo noodig kunnen worden bestreden.

W.

DE OVEREENKOMST TUSSCHEN BOUWHEER EN ARCHITECT.

DOOR

Mr. I. VAN CREVELD,
Advocaat en Procureur te Amsterdam.

VIII.

Aansprakelijkheid van den architect jegens derden.

Verschillende gevallen van aansprakelijkheid van den architect werden totdusverre besproken, steeds echter betrof het de interne verhouding tegenover den bouwheer. Strikt genomen, in overeenstemming met den titel van deze opstellen, zou ik het hierbij kunnen laten. Ik kan mij echter denken dat deze opvatting van de taak, die ik mij stelde, den lezer weinig zou bevredigen. Ik noem maar eens de quaestie van het bijwerk, opgedragen boven het bestek. Zooals boven uiteengezet, is de bouwheer niet tot betaling verplicht, de rechtspraak acht art. 1646 Burg. Wetb. van toepassing, onverschillig of de opdracht geschiedde rechtstreeks door den bouwheer, of door tusschenkomst van een architect. De vraag dringt zich nu op: Kan de architect, die toch de opdracht gaf, dan niet persoonlijk door den aannemer worden aangesproken? Ander geval: De architect stelt geen nauwkeurig onderzoek in naar servituten, die het terrein beheerschen. Kan de servituut-gerechtigde hem persoonlijk aanspreken? Derde geval: De architect beveelt materiaal van slechte qualiteit aan, of gelast te haastige oplevering van het gebouw, zoodat het gebouw instort. Kunnen benadeelden hem persoonlijk aanspreken? Of kan de aanemer, aangesproken door den benadeelde, de schade-veroordeeling op hem afwentelen?
Ziehier het practisch belang van de vraag door eenige voorbeelden geschetst. De bedoelde gevallen staan niet allen op één lijn, zoodat de vraag voor deze gevallen dan ook niet op gelijke wijze kan worden beantwoord.

In het eerste geval (opgedragen bijwerk) betreft het een door den architect met den aannemer afgesloten rechtshandeling. De architect staat dan in de positie van den vertegenwoordiger, die zijn volmacht te buiten gaat. Men neemt bij ons aan, dat de vertegenwoordiger dan persoonlijk niet aansprakelijk is, indien vaststaat, dat degene, met wien hij de overeenkomst sloot, wist dat hij zijne bevoegdheid te buiten ging, althans dit behoorde te weten. Dit algemeen rechtsbeginsel, toegepast op ons geval, doet de bevrijding van aansprakelijkheid van den architect dus hiervan afhangen, of de aannemer, toen hij de opdracht van den architect aanvaardde, wist, althans behoorde te weten, dat de architect niet bevoegd was hem deze opdracht te geven. Volgens het vigeerend recht meen ik wel te mogen zeggen, dat het in aannemers-kringen bekend is als een wet van Meden en Perzen, dat voor bijwerk eene nadere schriftelijke toestemming van den bouwheer noodig is. Er bestaat omtrent dit punt eene uitdrukkelijke regeling in de wet, zoodat de aannemer het in elk geval kan weten. Gaat hij niettemin aan de opdracht van den architect gevolg geven, dan doet hij dit op eigen risico, hij kan zich er later niet op beroepen.

De beide andere gevallen (inbreuk op servituut; instorting van het gebouw, tengevolge van slechte materialen of te vlugge oplevering) moeten volgens andere rechtsbeginselen worden beoordeeld. In deze gevallen is er geen sprake van een rechtshandeling met een derde; wanneer de derde-benadeelde of de aannemer hier den architect willen aanspreken, doen zij dit met een beroep op art. 1401 Burg. Wetb., onder beweren dat de architect een onrechtmatige daad heeft gepleegd. Hier kan het dan alleen de vraag zijn, of in het concrete geval terecht een onrechtmatige daad wordt ten laste gelegd. Is dit het geval, dan kan aan de persoonlijke aansprakelijkheid van den architect niet worden getwijfeld. Immers, anders dan bij rechtshandelingen, is het bij gepleegde onrechtmatige daad steeds onverschillig of men dit doet in eigen werkzaamheid of in werkzaamheid voor een ander. „In tort the fact of agency does not excuse", zoo leert men in Engeland. Of terecht op onrechtmatige daad een beroep wordt gedaan, blijft, gelijk gezegd, steeds een in concreto te beantwoorden vraag. Heel spoedig pleegt dit bij ons niet te worden aangenomen. Ten bewijze citeer ik 3 recente beslissingen: Hof 's Hage 30 Juni 1911; W. v. h. R. 9274; Rechtb. Zwolle 3 December 1913, Ned. Jurisprud. 1914 blz. 35; Rechtb. 's Hage 28 December 1914, Nederl. Jurispr. 1914, blz. 1197. In alle deze beslissingen was de casus: bij den bouw van een huis berokkent de aannemer door breken, enz., waardoor verzakkingen en scheuren ontstaan, aanmerkelijke schade aan het huis van den buurman. De vraag was nu steeds: Wie is hiervoor tegenover den buurman aansprakelijk? De aannemer, de architect, of de bouwheer? Het antwoord van alle beslissingen is gelijkluidend: *De aannemer* is aansprakelijk wanneer zijn daad aan schuld is te wijten; dat hij gehandeld heeft in opdracht of volgens aanwijzing van den architect, kan hem van aansprakelijkheid niet ontheffen. Nevens den aannemer zal ook *de bouwheer* aansprakelijk zijn, krachtens art. 1403, al. 3 Burg. Wetb., wanneer de aannemer als ondergeschikte van den bouwheer mag worden beschouwd, hetgeen men weer hiervan laat afhangen, of krachtens het bestek de bouwkundige namens den bouwheer toezicht hield en bevoegd was namens den bouwheer bevelen en aanwijzingen aan den aannemer te geven. *Den architect* stellen alle 3 beslissingen van aansprakelijkheid jegens den buurman vrij. De Rechtbank te Zwolle zegt eenvoudig, dat de aannemer handelde „onder leiding en op aanwijzing van de namens de aan„besteedster, de 1e gedaagde, met het toezicht op het „werk belaste directie, en hij dus als ondergeschikte van „de 1e gedaagde is te beschouwen." Het Hof te 's Hage zegt het wat uitvoeriger echter in denzelfden gedachtengang alsvolgt: „dat .... waar een aanbesteder een „bouwkundige aanwijst om als deskundige voor en „namens hem op de uitvoering van het werk toezicht „uit te oefenen, die bouwkundige tegenover den aan„nemer geheel in de plaats van den aanbesteder treedt, „zoodat bevelen en aanwijzingen, door eerstgenoemde „gegeven, geacht moeten worden van laatstgenoemden „zelf te zijn uitgegaan." De Rechtbank te 's Hage, eindelijk, beroept zich op het in ons recht geldend beginsel, dat een lasthebber, resp. vertegenwoordiger, als hoedanig een architect is te beschouwen, wanneer hij opdrachten aan een aannemer verstrekt, nimmer persoonlijk aansprakelijk is voor in naam en op last van zijn lastgever gedane handelingen.

Ik meen verplicht te zijn de architecten te waarschuwen voor de illusie, die zij zich wellicht maken, als zouden zij nu krachtens deze jurisprudentie nimmer eenige aansprakelijkheid hebben te vreezen. Vooreerst kan de bouwheer de schade, waarin hij verwezen wordt, zijnerzijds op den architect afwentelen, wanneer de vroeger uiteengezette beginselen dit toelaten. Voor wat aangaat de aansprakelijkheid van den architect rechtstreeks tegen den benadeelde, moet ik opmerken, dat bovenstaande beslissingen, althans in hare motiveeringen, toch wel wat te ver gaan. Immers dat een vertegenwoordiger alleen zijn principaal en niet zich zelf rechtstreeks aan derden verbindt, is als algemeen beginsel alleen waar t. a. v. afgesloten rechtshandelingen, doch niet t. a. v. gepleegde onrechtmatige daden. En met de laatste had men in alle drie beslissingen te doen! Er kunnen zich dan ook wel degelijk gevallen voordoen, waar ook de architect rechtstreeks tot schadevergoeding door den benadeelde zal kunnen worden aangesproken, al geef ik toe dat men het niet te spoedig mag aannemen. Stellig is dit het geval, wanneer de architect bij de uitvoering van het werk of de levering van materialen bedrog heeft gepleegd, waardoor gevaar voor de veiligheid kan ontstaan. Immers dan is de architect zelfs strafbaar [1]) en op dien grond ook civielrechtelijk

[1]) Krachtens art. 331 Wetb. van Strafrecht, luidende alsvolgt: Met gevangenisstraf van ten hoogste 6 jaren wordt gestraft de aannemer of de bouwmeester van eenig werk of de verkooper van bouwmaterialen, die bij de uitvoering van het werk of de levering der materialen eenige bedrieglijke handeling pleegt, ten gevolge waarvan de veiligheid van personen of goederen, of de veiligheid van den staat in tijd van oorlog kan worden in gevaar gebracht.
Met dezelfde straf wordt gestraft hij die, met het opzicht over het werk of over de levering der materialen belast, de bedrieglijke handeling opzettelijk toelaat.

aansprakelijk. Dat men ten onzent niet te spoedig tot rechtstreeksche aansprakelijkheid van den architect jegens derden overgaat wijt ik aan 2-erlei omstandigheid. Vooreerst kan men van den architect, die mede aan de berokkende schade schuldig staat, moeilijk zeggen, dat hij de onrechtmatige daad heeft gepleegd. Het is de daad van den aannemer, al is wellicht de architect veelal de „auctor intellectualis." Nu is de leer hoever degenen die, gelijk de architect, door een daad van deelneming voor veroorzaakte schade mede aansprakelijk moeten worden gesteld, civielrechtelijk bij ons nog slecht ontwikkeld. Daarnevens — en ziehier de tweede omstandigheid waarom, naar het mij voorkomt, de architect uit de trias: bouwheer—architect—aannemer, zoo gemakkelijk kon worden „weggemoffeld" — voorziet het beginsel van art. 1405 Burg. Wetb. genoegzaam in de behoeften van het maatschappelijk verkeer. Dit wetsartikel immers stelt den *eigenaar* van een gebouw verantwoordelijk voor de schade door deszelfs geheele of gedeeltelijke instorting veroorzaakt, indien deze „door verzuim van onderhoud, of door een gebrek in de bouwing of inrichting is teweeg gebracht." Onder de schrijvers is men het er vrijwel over eens, dat het voor deze aansprakelijkheid van den eigenaar van het gebouw geheel onverschillig is of dit verzuim van onderhoud en dit gebrek in de bouwing aan zijn schuld te wijten is. Hierdoor moge het begrijpelijk zijn, dat de behoeften van de praktijk niet nog om aansprakelijkheid van den architect vragen, billijk acht ik het niet. Zoo denkt men er blijkbaar ook in Frankrijk over. Daar te lande heeft men dezelfde aansprakelijkheid van den eigenaar van het gebouw, ons art. 1405 B. W. is zelfs ontleend aan het analoge art. 1386 van den Code civil, doch daarnevens wordt ook de rechtstreeksche aansprakelijkheid van den architect jegens derden erkend [2]). Zoo is ook het geval in Engeland [3]). Men begrijpe mij goed. Ik bepleit geenszins aansprakelijkheid van den architect zoodra er maar een „vuiltje aan de lucht is"; ik kom alleen op tegen het *systeem*, dat blijkbaar aan bovenvermelde beslissingen ten grondslag ligt, hem, den deskundige, in wien èn bouwheer èn aannemer vol vertrouwen stellen, van aansprakelijkheid jegens derden als regel vrij te stellen. Bij eerlijk overwegen moet ook de belanghebbende dit niet begrijpelijk vinden. Men lette echter steeds op, of inderdaad een onrechtmatige daad is gepleegd. Zoo zou ik den servituut-gerechtigde met zijn rechtstreeksche actie tegen den architect weinig succes willen voorspellen. Immers men kan redeneeren, dat de architect verplicht is de grond ook uit juridisch oogpunt te bestudeeren, omdat zijne overeenkomst met den bouwheer dit meebrengt. Denkt men zich de overeenkomst tusschen architect en bouwheer echter weg, dan bestaat er voor den architect geenerlei plicht voor de servituten van naburen te zorgen. Tegen den architect zal de buurman dan ook niet veel kunnen beginnen. Daartegenover noem ik het geval dat de architect het auteursrecht van een collega schendt, door bijv. de door een collega gemaakte gevel in zijn ontwerp letterlijk te copïeeren. Hier zal niemand aan de persoonlijke aansprakelijkheid van den architect mogen twijfelen, de daad valt zelfs onder de strafbepalingen op de Auteurswet [1]).

[2]) Zie Frank, t. a. p. blz. 108/109.
[3]) Zie Encyclop. of the laws of England III, blz. 291, 301.

[1]) Dit geval is ter sprake gekomen bij de behandeling van de Auteurswet—1912. Men wees er toen op, dat de bouwheer de dupe kan worden, omdat de rechter krachtens art. 28, lid 4 van de Auteurswet bevoegd is te gelasten dat zoodanige wijzigingen in het gebouw worden aangebracht, dat de inbreuk op het auteursrecht wordt opgeheven. (Zie Snijder van Wissenkerke, Het Auteursrecht in Nederland, blz. 171 vlg. en 268 vlg.). Of de benadeelde architect daarnevens den bouwheer ook tot schadevergoeding zal kunnen aanspreken lijkt mij zeer dubieus. Het is immers zeer de vraag of een architect, die plagiaat pleegt, nog wel binnen het terrein van zijne bevoegdheid blijft. Ik veroorloof mij te verwijzen naar hetgeen ik over deze vraag schreef in mijn proefschrift „Aansprakelijkheid van de Rechtspersoon voor onrechtmatige daden volgens privaatrecht (Amsterdam 1912), blz. 207 vlg.

MODERNITEITEN.

EEN STUDIE OVER BOUWKUNST.

III. — Ontwerpen.

Als we een bouwmeester bezig zien, een gebouw schetsende, of zoekende op een goed plan of indeeling, dan zeggen we, dat die man zit te ontwerpen.
Zoo'n teekening wordt dan ook, terecht, een „ontwerp" genoemd.
Men praat zelfs van: Berlage is de „ontwerper" van het beursgebouw.
Allemaal waar!, maar gij, die nu zoo dat woord „ontwerpen" gebruikt, of misschien meerdere groote of kleinere bouwwerken hebt ontworpen, hebt ge er wel eens één uur over nagedacht, wat ontwerpen is?
Wat is dichten?
Guido Gezelle zegt ons in een van z'n kleengedichtjes, dat hij het niet weet.

Daar zegt hij dan:

„Weet gij waar de wind geboren,
waar de dauw geboren is?
Weet hij kunstig op te sporen,
wat hierbij, hierboven is?
Weet hij wat de sterren zijn en
wat de zon, de mane? Wat
in de bergen, in de mijnen
ligt en in de zee bevat?
Weet gij iets klaar uit te leggen
van al 't geen me u vragen kan?
Antwoordt dan en wilt mij zeggen:
Dichten . . . wat is dichten dan?"

Nu kan men voor dat „Dichten", in dat gedichtje, even goed „Bouwen" zetten.

. . . . . .

— Bouwen . . . wat is bouwen dan? —

Ik heb nu niet alleen 'n verandering in den regel gemaakt, 'n één-woord-vervanging, waarmee 't uiterlijke, het aantal voeten, 't zelfde is gebleven, maar de inhoud, het inwendige, het „stijl" van het gedicht, is nog juist eender.

Doch we behoeven daar niet bij te blijven.

We kunnen wel wat verder tot de zaak doordringen, en dan van wat meer nabij, de beteekenis van „bouwen", van „ontwerpen", nagaan.

(Tusschen twee haakjes! — Altijd aangenomen, dat „bouwen", „het ontwerpen" is, en dat de uitvoering, 'n feitelijk nevenstaande werking is! —)

Het ontwerp noemden we dan reeds, de teekening, zooals de ontwerper zich het toekomstige gebouw voor oogen heeft.

Het bezit dus de weergave van des kunstenaars ziel, omdat, als een bouwmeester 'n gebouw zal gaan moeten ontwerpen, hij eerst dat gebouw, al is het bij brokken, in zijn ziel ziet, alvorens het op papier te brengen.

Hoe kort dit tijdsverloop ook soms moge schijnen, (het tijdsverloop, tusschen het zien van het ontwerp, in de ziel, en op 't papier,) en al is het vaak als tegelijkertijd en soms zelfs, oogenschijnlijk, wisselwerkend, 't kan toch pas op papier komen, nà dat het in de ziel, juist, geheel zòo, geweest is.

Want, een schets-ontwerp voor een gebouw, is in zooverre gelijk aan een schets-ontwerp voor een gedicht, en aan een schets-ontwerp voor welk soort van kunstwerk ook, dat het, en dit is de *benadering* tot „ontwerpen"; DAT HET ONTWERP, ZUIVER, EN EVEN REGELMATIG, OF ONREGELMATIG, EN BIJ BROKKEN, OF VLOEIËND ACHTEREEN, SOMS, WEER-GEEFT, HOE EEN KUNSTWERK, GROEIT, IN DE ZIEL, PRECIES DIT WEER-GEEFT, ACHTEREENVOLGENS, EN, ZOODOENDE, EENMAAL KOMT TOT DE JUISTE WEERGAVE VAN DAT ZIELEBEELD, JUIST, OMDAT HET GELEIDELIJK MEE-OP-GROEIDE, MÈT DE WORDING VAN HET KUNSTWERK ZELVE, IN DE ZIEL.

Ontwerpen van een gebouw, zou men aldus, „'t laten-", of „doen-laten-ontkiemen-in-de-ziel", kunnen noemen.

En zoo komen we gemakkelijk tot te zeggen, dat het een glad verkeerde opvatting, van een gebouw-ontwerpen, is, als men meent, dat dat ontwerpen bestaat, uit het stukjes bouwwerk op teekenen, — nog 'n stukje er aan, een stukje er op, nou hier 'n poortje, ... o, nou hier nog 'n vlaggestokje, enz., enz., daar dat „maakwerk" wordt en alle maakwerk, dus *niet werk wat gegroeid is,* „dood" is, „zielloos" is.

Al bouwen we de gebouwen nòg zóó, volgens de eenmaal bepaalde „ordes", 't blijft werken met doode lichaamsdeeltjes!

Zouden we er nu toe komen, de verschillende deelen weer zóó netjes in elkaar te passen, dat het lichaam, als 't ware, weer geheel *daar ligt*, 't zal er niet om gaan leven!

Berlage noemt het:

„Ze heeft die eigenaardige saaiheid", (dat is hier de dergelijke, doode bouwkunst in Amerika!) „die het gevolg is van het precies weten, hoeveel modul een korintische kolom heeft, en hoeveel partes de kroonlijst. Zij heeft het fatsoenlijke en ook wel knappe, dat het gevolg is van een ernstige studie van de werken van San Gallo en Palladio, of van Percier en Fontaine. Maar zij mist dien zekeren „Wurf", die nu eenmaal het gevolg is van nog iets meer dan dat weten alléén".

En die „Wurf" juist, is die „wèrp-léven", die we er in gooiën, door onze teekenstift en papier als 't ware te verbinden met onze ziel en precies teekenen, wat wij voelen; dàt, wat de RHYTHMUS ons geeft.

Ontwerpen van een bouwwerk, is dus het nauwkeurig op teekenen van den rhythmus, voor een te bouwen werk. —

C. M. VAN MOORSEL.

BERICHTEN.

Prijsvraag Rijks-Academie van Beeldende Kunsten.

Naar aanleiding van een tweetal ingekomen brieven, houdende verzoek om den termijn voor inzending der prijsvraag-ontwerpen te verlengen, moet de Jury met nadruk verklaren, dat er geen aanleiding bestaat het door haar op *Vraag 103*, Lijst VIII der inlichtingen, gegeven antwoord terug te nemen, zoodat wijziging in den vastgestelden datum van *14 Juli a.s.*, voor de inlevering der ontwerpen, als *uitgesloten* moet worden beschouwd.

DE JURY.

Museum van Kunstnijverheid te Haarlem.

Gedurende de maand Juni wordt in de Rotonde van het Museum van Kunstnijverheid te Haarlem eene tentoonstelling gehouden van gekleurde reproductiën, betrekking hebbende op de Japansche Kunst, zijden stoffen, keramische voorwerpen en andere uitgezochte kunstwerken. Deze Tentoonstelling sluit onmiddellijk aan bij de verzameling Japansche Kunstwerken, lakwerken, bronzen, houtsnijwerken, enz., welke in de Blauwe Zaal zijn geëxposeerd, zoodat door een en ander een volledig overzicht wordt verkregen omtrent genoemde kunstuiting, welke een bijzondere bekoring heeft.

Tentoonstelling Zwiers.

De tentoonstelling van decoratieve ontwerpen, behangsels, weefsels, moquettes, tapijten en verpakking van den heer L. Zwiers, Architect te Amsterdam, in het Stedelijk Museum te Amsterdam, is geopend tot 16 Juni a.s.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD

ORGAAN VAN DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST M.B.V.A. VAKVEREENIGING VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN

Commissie van Redactie: C. J. KRUISWEG, J. B. VAN LOGHEM en D. F. SLOTHOUWER
Redacteur: J. WESSELIUS
Bureau van Redactie: Marnixstraat 402. Amsterdam.
Uitgevers en Bureau van Adminstratie: MOUTON & Co., Herderstraat 5, 's-Gravenhage.

ABONNEMENTSPRIJS: voor Nederl. fr. p. p. ƒ 7.50 's jaars, voor Indië en Buitenl. (bij vooruitbet. ƒ 9.50. Afz. Nos ƒ 0.15. fr. p.p. ƒ 0.16 — ADVERTENTIËN: v. 1—5 regels ƒ 1.—, elke regel meer ƒ 0.20. Groote letters naar plaatsruimte. Aankond. van aanbestedingen ƒ 0.15. Abonn. van advert. tegen belangrijk verm. prijzen.

38STE JAARGANG. = 16 JUNI 1917. = No. 24.

INHOUD: OFFICIEEL GEDEELTE. — BOUWKUNDIG GEDEELTE. De Katwijksche Bouwvereeniging door H. J. Jesse, Architect. — De overeenkomst tusschen bouwheer en architect, door Mr. I. van Crefeld, Advocaat en Procureur te Amsterdam. — De moderne eischen voor een „speeltoren", door A. Loosjes. — Ingezonden.

OFFICIEEL GEDEELTE.

Abonnementsprijs Bouwkundig Weekblad.

Het Bestuur der Maatschappij bericht den abonné's op het Bouwkundig Weekblad, dat wegens de verhoogde kosten van uitgave, met ingang van 1 Juli de abonnementsprijs van het Weekblad vastgesteld is op ƒ 9.— per jaargang.

De Commissie van Financiën verzoekt inlichtingen omtrent woon- of verblijfplaats of opgave van familieadres van de volgende buitenlandsche leden van de M. B. V. A. en abonnés op het B. Weekblad.

F. W. Hesse, laatst adresopgave Kaapstad.

Prijsvraag „Karenhuizen".

1e Prijs Motto „Zon", Ontwerpers Irs. Bijvoet en Duiker, Architecten;
2e Prijs Motto „Zon", Correspondentie-adres te Utrecht;
3e Prijs Motto „Oud";
4e Prijs Motto „Pijp en Poes";
5e Prijs Motto „Hofje".

Bij de telling der motto's der ingezonden ontwerpen werden door de Jury van de Prijsvraag „Karenhuizen" eenige gelijkluidende motto's over het hoofd gezien. De mededeeling door de redactie, in het vorig nummer van het B. Weekblad dat alsnog eenige ontwerpen waren ingekomen, berust dus op een misverstand.

de Jury,
Ir. A. BROESE VAN GROENOU.
Ir. J. B. VAN LOGHEM.
Ir. D F. SLOTHOUWER.

Bestuursvergadering der M.B.V.A. op Dinsdag 5 Juni 1917. Aanwezig zijn de heer de Clercq en alle bestuursleden der M B. V.A. benevens de Alg. Secretaris.

Ter installatie van den nieuw benoemden voorzitter, den heer A. Broese van Groenou en het bestuurslid den heer Kruisweg, opent de heer de Clerq deze vergadering, dan neemt de voorzitter het woord, brengt hulde aan zijn voorganger, die met zooveel toewijding zijn taak als hoofd van de gereorganiseerde, verjongde Maatschappij heeft vervuld, voor de aangename en energieke wijze waarop hij steeds de bestuursvergaderingen wist te leiden.

Vervolgens wordt overgegaan tot de behandeling der agenda.

NOTULEN. De voorzitter doet het voorstel, dat het verslag in het B. Weekblad voortaan de schriftelijke notulen zullen vervangen. Het bestuur heeft hiertegen geene bezwaren.

INGEKOMEN STUKKEN. WELSTANDSEISCHEN. Zooals in het verslag der bestuursvergadering van 1 Mei l.l. werd medegedeeld, zou naar aanleiding van een ingekomen schrijven van een der leden der Maatschappij aan Burgemeester en Wethouders van Apeldoorn het verzoek worden gericht inlichtingen te willen verstrekken van de wijze waarop en door welke personen of door welk lichaam de ingekomen bouwplannen worden beoordeeld. In het antwoord van Burgemeester en Wethouders op bedoeld schrijven wordt medegedeeld, „dat de bouwplannen vóór de be„slissing van B. en W. beoordeeld worden door de Directie der „Gemeentewerken. Aan de Directie wordt binnenkort een ad„junct-directeur toegevoegd, terwijl ze verder wordt bijgestaan „door een inspecteur van het Bouw- en woningtoezicht en op„zichters. Bij de beoordeeling der bouwplannen wordt rekening „gehouden voor elk perceel afzonderlijk met de ligging en het „natuurschoon".

Naar aanleiding van dit antwoord besluit het Bestuur, dat bij B. en W. van Apeldoorn zal worden aangedrongen dat aan den Raad zal worden voorgesteld een schoonheidscommissie in te stellen, aangezien door een dergelijk instituut een onpartijdige beoordeeling het best gewaarborgd is.

RAPPORT DER COMMISSIE TER MOTIVEERING VAN HET GOED-RECHT VAN HET PLATTE EN FLAUW-HELLENDE DAK, NAAST HET STEILE DAK, INGESTELD NAAR AANLEIDING VAN EEN KLACHT VAN EEN DER LEDEN OVER MOEILIJKHEDEN ONDERVONDEN VAN AUTORITEITEN BIJ DE TOEPASSING DAARVAN. Dit rapport is bij het bestuur ingekomen. Het Bestuur zegt de Commissie dank voor de arbeid hieraan besteed en besluit deze studie in het B. Weekblad en in brochure-vorm te publiceeren. De Commissie bestond uit de heeren J. Gratama, A. Otten en S. de Clercq, rapporteur.

AANVULLING PERSONEEL. In de vacature, ontstaan door de ziekte van den kantoorbediende, den heer Kroese, zal binnenkort worden voorzien.

VICE-VOORZITTER. Als Vice-Voorzitter wordt door het Bestuur geko zen de heer B. J. Ouëndag, die deze benoeming aanvaardt.

COMMISSIE VOOR DAGELIJKSCHE LEIDING. In de Commissie voor dagelijksche leiding worden benoemd de heeren B. J. Ouëndag, D. F. Slothouwer en G. Versteeg. Ook de Voorzitter, de heer Broese van Groenou zal nu en dan deze vergaderingen bijwonen.

REGLEMENT COMMISSIE WERKPROGRAMMA. Op voorstel van den heer Broese besluit het Bestuur een Commissie te benoemen voor de regeling der werkzaamheden der Commissien voor het werkprogramma. Voor deze Commissie worden benoemd de heeren: Wegerif, Bremer en Van der Kloot Meyburg.

KAARTSYSTEEM LEDENLIJST. Een kaartsysteem zal worden aangelegd van de namen en woonplaatsen der leden en van de functies, waarin dezen voor de Maatschappij werkzaam zijn. Het Dagelijksch Bestuur zal de wijze van samenstelling nader regelen.

TWEEMAANDELIJKSCHE LEDENVERGADERING. De eerstvolgende tweemaandelijksche ledenvergadering wordt vastgesteld op 18 Juli a.s. te Amersfoort

BOEKWERK MET AFBEELDINGEN VAN AMSTERDAMSCHE BOUWWERKEN. Zooals bekend mag worden verondersteld, werd door de afd. Amsterdam der Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst bij haar ontbinding besloten haar batig saldo te storten in de kas der Maatschappij, onder voorwaarde, dat dit geld zou worden besteed voor een boekwerk met afbeeldingen van Amsterdamsche bouwwerken Met de samenstelling zouden zich belasten de heeren Ouëndag en Slothouwer. Thans zal Mr. Rozenboom worden verzocht ook in de Commissie zitting te nemen.

RONDVRAAG. De heer Ouëndag zou gaarne zien, dat het dagelijksch Bestuur der Maatschappij de noodige stappen zou doen, dat nog dezen winter door de Maatschappij verschillende lezingen zullen worden gehouden van algemeen bouwkundigen aard. Het Bestuur draagt de Commissie van dagelijksche leiding op hiervoor de noodige voorbereidingen te treffen.
De Voorzitter sluit thans de vergadering.

J WESSELIUS.
Alg. Secretaris.

Jaarverslag van den Raad van Arbitrage voor de Bouwbedrijven in Nederland over het jaar 1916.

II.

Na onderhandsche inschrijving kwam tusschen eene in de residentie gevestigde naamlooze vennootschap en een aannemer eene overeenkomst tot stand, waarbij de bouw van een voor het bedrijf der vennootschap ingericht gebouw voor een som van f 20288.— aan den aannemer werd opgedragen.
Deze vorderde van de aanbesteedster:

wegens verrekenposten	f 2911.26
wegens meerderwerk	„ 1874.86
te verminderen wegens minderwerk met	„ 287.87
	f 4498.25

Aanbesteedster bood aan f 722.06.

De hoofdquaestie, die in dit geding was op te lossen, was deze: In het contract van aanbesteeding en aanneming kwam na vermelding van de aannemingssom van f 20288.— de volgende zinsnede voor: „In dit bedrag zijn niet opgenomen alle in het bestek voorkomende posten, welke in verrekening zijn".
De aannemer wilde zich bij het opmaken van zijn rekening streng aan deze clausule houden, bewerende dat zij welbewust, na bespreking en becijfering, in het bovenbedoelde contract was opgenomen.
De aanbesteedster, die ook met haren architect op gespannen voet stond en door een anderen vakkundige ter zijde werd gestaan, zag in de bedoelde clausule, die een aantal posten buiten het bedrag der aannemingssom zou houden, eene misleiding van den kant van den aannemer en hield bij hare berekening geen rekening met deze zinsnede, daarbij nog opmerkende, dat het ten eenenmale ongebruikelijk is iets dergelijks te bedingen.
De Commissie heeft over deze clausule schriftelijk inlichtingen gevraagd aan den architect, die in hoofdzaak verklaarde:
Besteedster wilde verschillende posten aan zich houden, waarmede zij als handelsfirma, die met tal van menschen in relatie staat, hare clientèle wenschte te bevoordeelen. Daarom werd in eene bijeenkomst van de directrice en twee commissarissen van de naamlooze vennootschap, den architect, den aannemer en diens broer en borg een staatje opgemaakt van een aantal posten, die alle verrekenposten waren, welke buiten de aannemingssom zouden blijven. De redactie van bedoelde clausule is toen door den architect opgemaakt en in het contract van aanbesteding en aanneming opgenomen. Deze verrekenposten zijn ter vergadering berekend op ± f 3100.—, terwijl de aannemingssom bedroeg f 20288.—.

De directrice van de naamlooze vennootschap erkende bij de mondelinge behandeling van het geschil, dat was afgesproken, dat een aantal posten buiten de aannemingssom zouden vallen en dat de hoegrootheid van die posten op de bedoelde bijeenkomst, voorafgegaan aan de opdracht, berekend was. Zij zeide te meenen dat gesproken was van f 23.000.— als totaalbedrag harer kosten, maar had gedacht, dat ook de bezoldiging van den opzichter daarin begrepen was, terwijl zij er op wees dat zij zelf een viertal posten, waarschijnlijk een bedrag van ± f 743.— had betaald.
De President-Commissaris van de vennootschap verklaarde bij de mondelinge behandeling, dat de berekening van het honorarium van den architect was geschied naar een bouwsom van f 23000.—, welk bedrag op zijn quitantie was vermeld geweest en dat men met deze berekening was accoord gegaan, dat de z.g. verrekenposten op de bedoelde bijeenkomst berekend waren en dat het bedrag der aannemingssom vermeerderd met deze verrekenposten bleef beneden de onderhandsche opgaaf, die de vennootschap zelve na het mislukken van de publieke besteding van een anderen aannemer had ontvangen.
Na deze inlichtingen ontvangen te hebben, meende de Commissie dat van misleiding in geenen deele gebleken was en dat het principieele standpunt van den aannemer ten aanzien van de meergenoemde clausule als het juiste te beschouwen was.
De naamlooze vennootschap maakte aanspraak op eene *schadevergoeding* van f 250.— op grond van te late oplevering.
Hierbij mocht niet uit het oog verloren worden, dat de vergoeding voor te late oplevering in het bestek geregeld was door aan de aanbesteedster recht te geven op een *korting* van f 10.— per dag.
Dat deze korting niet ingehouden is van den laatsten termijn, doet ter zake niet af, daar zij volgens de A. V. ook op andere wijze ingevorderd kan worden; de aanbesteedster, thans op grond van de late oplevering een bedrag vorderende, is echter aan het door haar overeengekomen kortingsbedrag als maximum gehouden.
De vertraging van 14 dagen, verminderd met 2 Zondagen en 5 regendagen, geeft dus aanleiding tot een korting voor 7 dagen of een aftrek van f 70.—.
De Commissie adviseerde tot betaling voor de verrekenposten

van		f 2229.38
voor meerwerk	f 1799.86	
te verminderen voor minder werk met	„ 375.87	
		f 1423.99
		f 3653.37
af voor schadevergoeding wegens vertraagde oplevering		70.—
blijft uit te betalen		f 3583.37

behalve de rente ad 5 % 's jaars.
Van de kosten van dit advies ad f 580.75 werd 25% gebracht ten laste van den aannemer en 75% ten laste van de aanbesteedster.

Wordt vervolgd.

Woningen der Katwijksche Bouwvereeniging 1915. H. J. Jesse, Architect.

DE KATWIJKSCHE BOUWVEREENIGING.

In Katwijk is het aantal inwoners in korten tijd meer dan verdubbeld. Het bedroeg in 1875: 5282 en nu ruim 12.000.—. Die vermeerdering had in hoofdzaak plaats door geboorten bij de visschersbevolking. Van particuliere bouw van huurwoningen, is al lang geen sprake meer; de woningnood doet zich dan ook sedert geruimen tijd ernstig gevoelen. Zóó, dat soms geen huwelijken gesloten kunnen worden, wegens gebrek aan woningen en wanneer dit al geschiedt, dan moeten de jong getrouwden hun intrek nemen bij ouders of familieleden. Daarbij komt nog, dat in het oude gedeelte van Katwijk vele woningen voor onbewoonbaar verklaring in aanmerking komen, doch de maatregelen daartoe worden uitgesteld, omdat er voor de uitgedrevenen dan geen geschikte woningen zouden te vinden zijn.
In Katwijk is het mede gewoonte, dat een visscher bij een voordeelig jaar een huisje koopt of laat bouwen, zoodat voor de minder fortuinlijke geen woningen beschikbaar komen.
Eenige ingezetenen den treurigen woningtoestand beseffende, hadden daarom in 1913 het initiatief genomen tot oprichting van de Katwijksche Bouwvereeniging, welke met Rijksvoorschot gezonde woningen voor vischers en arbeiders zouden tot stand brengen.

In December 1916 waren 113 woningen van het complex van 150 woningen gereed en dadelijk betrokken.
Op een zeer hoog gelegen terrein ± 5 M. + A.P. begrensd door de F. E. Meerburgkade en den Sluisweg, noordelijk van het Prins Hendrik kanaal.
Deze woningen zijn speciaal voor de visschers gebouwd, die wonen gaarne dicht bij het strand; hoewel de schepen nu niet meer van het strand te Katwijk afvaren.
Een visscher heeft graag twee groote vertrekken. Wanneer de man op zee is, ploetert de vrouw in het keukentje en op het erfje en woont met de kinderen in de achterkamer. Als de man nu na een reis van vier of zes weken, voor eenige dagen thuis komt, wordt er zoolang in de groote vóórkamer gehuisd, waar vrienden en kennissen hem komen bezoeken.
Een visscherman thuis, is geheel iets anders, dan een werkman, die op geregelde uren thuis komt. Zoo voor eenige dagen thuis heeft hij niet veel omhanden en wil dan gaarne in een flinke ruime kamer huizen, waarin een glimmend cabinet niet mag ontbreken. De pret duurt maar kort, want al spoedig moet voor de nieuwe reis alles gereed zijn en vertrekt hij weer naar IJmuiden of Vlaardingen.
Alleen na behouden teelt, wanneer er tevens met de reeders wordt afgerekend, is de visscher zoo wat van half November tot half Januari thuis wanneer de trawlvisscherij weer begint, die tot Mei of Juni duurt, en veel al van Maandag tot Vrijdag wordt uitgeoefend.

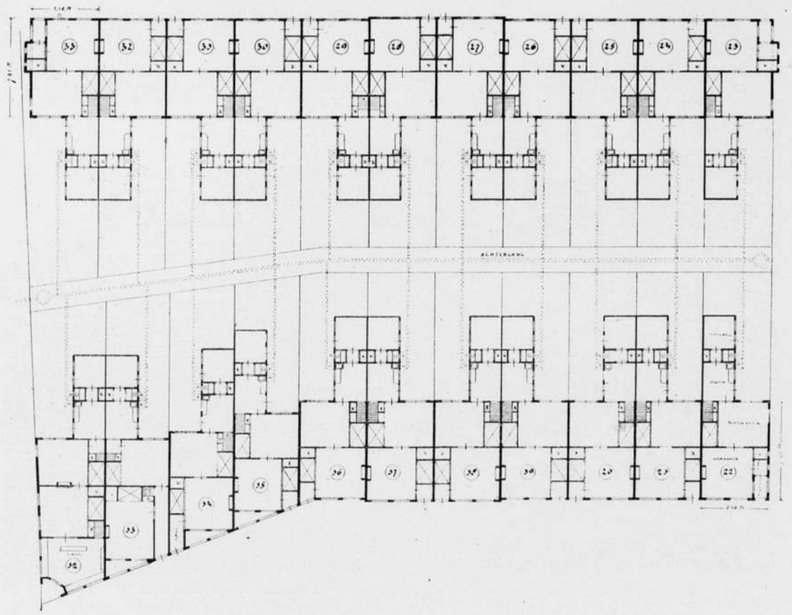

Plattegrond van woningen der Katwijksche Bouwvereeniging. Schaal 1 à 400. H. J. Jesse, Architect.

Bij het vaststellen van 't bouwplan kwam al spoedig de bedstede-kwestie ter sprake. In de Commissie waren zoowel vóór als tegenstanders .... Nu was het de gewoonte, dat in elk vertrek één soms ook twee bedsteden gemaakt werden.
Daar 't natuurlijk veel voorkomt, dat er gedurende de afwezigheid van den man een kraamvrouw is en deze gaarne weer spoedig het oog laat gaan over het huishouden, bleek de bedstede in verband met hun volksaard toch niet gemist te kunnen worden. De Inspecteur van de Volksgezondheid de heer van Boven, kon zich wel met het maken van bedsteden vereenigen, mits, die van binnen geheel gewit konden worden en er bovendien in elke woning twee afzonderlijke slaapkamertjes op de zolder werden gemaakt; zoodat 't niet noodzakelijk was in de bedsteden te slapen. Onder de 113 gebouwde woningen heeft men nu huizen met 1 bedstede in de voorkamer en één bedstede in de achter-

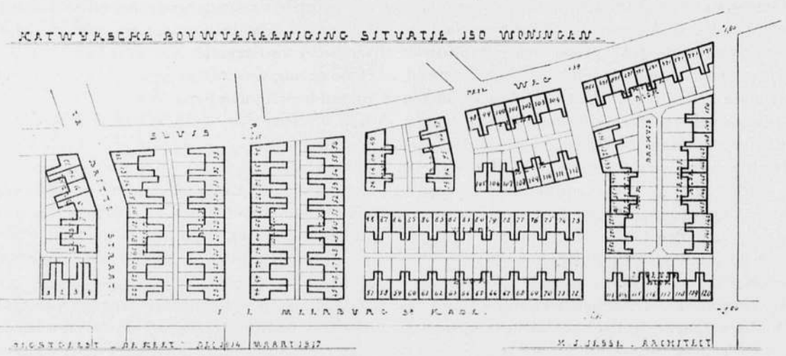

Schaal 1 à 2000.

Woningen der Katwijksche Bouwvereeniging. H. J. Jesse, Architect.

kamer; huizen met 1 bedstede in de voorkamer en zonder bedstede in de achterkamer; huizen zonder bedsteden. De trap naar de zolder is, met een deur afgesloten, in een portaaltje bij de keuken of in de keuken geplaatst, wat in de praktijk goed voldoet, daar de voordeur weinig gebruikt wordt, en men gewoonlijk door de keuken in huis gaat. Om nu aan de wensch te voldoen door de keukentjes het huis goed te bereiken, is overal eene twee meter breede bestrate achtergang gemaakt, waarop al de erfjes uitkomen, door lage hekjes afgescheiden, achter de huizen is nu één zonnige open ruimte, waarop niets getimmerd mag worden, alle hebben een aardig grasveldje om te bleeken. In 't begin is geprobeerd bloemen te zaaien, maar daar is niet veel van terecht gekomen, de grond is te dor en te hoog gelegen. De visscher is geen tuinman en de vrouw heeft 't druk met 't huishouden, maar voor de bleekjes wordt goed zorg gedragen.
Het is nu gebleken dat deze algemeene achtergangen veel beter voldoen dan de in Katwijk gevolgde gewoonte, om naast elke twee huizen een gangetje van één meter breedte te maken, die op 't achtererf uitkomt; dat zijn onoogelijke tochtige slopjes; doch bij particulieren bouw van telkens twee huizen, is zulks moeilijk anders op te lossen.
Het bouwterrein leverde door hare ligging tusschen twee ongelijk hellende wegen eigenaardige moeilijkheden op. Op vele plaatsen zijn om de twee huizen deze twee lagen hooger d. i. 10.6 c.M. hooger aangelegd. Het verschil in hoogte in het pannendak is door een aangestreken vorst gedekt. Het bouwterrein heeft gekost ± f 1.50 per M². De kosten van de woningen met de gas en waterleiding waren door elkaar bij publieke aanbesteding ± f 2000.— zonder de rioleering en bestrating in de hoofdwegen. De totaalkosten bedragen ongeveer f 2300,— per huis. De huizen wisselen af van f 2.40 tot f 2,75 de winkelhuizen van f 4,— tot f 6,—.
Op de exploitatie rekening komt maar weinig te kort, niettegenstaande deze woningen in den oorlogstijd zijn gebouwd. Toch heeft men den bouw ter voltooiing van het complex van de 150 woningen voorloopig gestaakt, al is er ook nog dringender behoefte; omdat de Raad bang is bij verderen bouw, belangrijk op de exploitatie rekening te moeten bijpassen.

Oegstgeest „De Keet" H. J. JESSE,
Juni 1917. Architect.

DE OVEREENKOMST TUSSCHEN BOUWHEER EN ARCHITECT.

DOOR

Mr. I. VAN CREVELD,
Advocaat en Procureur te Amsterdam.

IX.

Het auteursrecht van den architect.

Bespreking van het auteursrecht van den architect in

Woningen der Katwijksche Bouwvereeniging 1915. H. J. Jesse, Architect.

ganschen omvang ligt buiten mijn bestek. [1]) Uitsluitend over de vraag, welke invloed het auteursrecht van den architect op zijne overeenkomst met den bouwheer oefent, wensch ik eenige regelen te schrijven.

In herinnering zij even gebracht, dat onze Auteurswet-1912 den architect tweeërlei auteursrecht toekent: 1o. op het gebouw (art. 10, sub 6); 2o. op de ontwerpen, schetsen en plastische werken betrekkelijk tot de bouwkunde (art. 10 sub 8).

Als regel kan men stellen: Indien een architect een bepaald ontwerp maakt in opdracht van een bouwheer blijft het auteursrecht hierop, indien niet anders is overeengekomen, bij den architect. De bouwheer wordt dus eigenaar van het gebouw, de architect behoudt het auteursrecht op het gebouw, beter gezegd: op de in het gebouw belichaamde kunstschepping.

In hoeverre beperkt dit auteursrecht van den architect het eigendomsrecht van den bouwheer op het gebouw? In de eerste plaats in dit opzicht, dat de bouwheer het ontwerp gebruiken mag *uitsluitend* ten dienste van het gebouw, waarvoor hij het liet maken. Wel beschouwd is dit vanzelfsprekend, de eigenaar is alleen eigenaar van het eene gebouw, dat hij liet bouwen. Geheel afgescheiden van het eigendomsrecht op dit stoffelijk voorwerp staat het auteursrecht op de geestelijke schepping. Zou de bouwheer zijn gebouw mogen laten nabouwen voor andere doeleinden, dan had het auteursrecht van den architect weinig beteekenis. In dit opzicht staat de bouwheer gelijk met iederen derde, die het auteursrecht van den architect moet eerbiedigen.

Omgekeerd kan men vragen: Moet de bouwheer dulden, dat de architect het ontwerp, dat hij uitsluitend voor dit gebouw en krachtens speciale opdracht van den bouwheer maakte en waarvoor deze bouwheer hem dan ook het overeengekomen honorarium betaalde, vrijelijk voor andere gebouwen gaat bestemmen?

In Frankrijk neemt men aan dat dit recht den architect *niet* toekomt. Hij mag het ontwerp tentoonstellen, het reproduceeren, maar niet het opnieuw gebruiken voor een nieuwe opdracht, zonder toestemming van dengene in opdracht van wien hij dit ontwerp vervaardigde. [1]) Het wil mij voorkomen, dat men ten onzent op grond van onze nieuwe auteurswet tot een tegengesteld antwoord moet komen. Uit het auteursrecht van den architect vloeit, behalve de bevoegdheid tegen inbreuken van derden te ageeren, voort „het uitsluitend recht „om (het werk) openbaar te maken en te verveelvoudi-

[1]) Voor duidelijke uiteenzetting van de nieuwe Auteurswet, voorzooverre voor den architect van belang, raadplege men de artikelen van Mr. H. L. de Beaufort, Bouwk. Weekblad 1912, blz. 580 vlg.

[1]) Aldus beslissingen van de Tribunal de Nevers van 4-2-1884 en van de Tribunal de la Seine van 21-4-1913, beide medegedeeld in de Revue trimestrielle de droit civil, jrg. 1913, blz. 509.

„gen". (Art. 1 der wet). Uit de bevoegdheid tot verveelvoudiging kan men afleiden, dat één enkele overeenkomst t.a.v. zijn kunstobject den architect voor volgende gevallen geenszins bindt. Het is trouwens niet in te zien hoe de eenige belanghebbende bij eene dergelijke beperking — de eigenaar van het gebouw — alleen aan deze qualiteit van eigenaar eene bevoegdheid zou kunnen ontleenen tegen verdere openbaarmaking te ageeren. Wilde de bouwheer het aesthetisch of idëeel genot van de kunstschepping, in zijn gebouw verborgen, uitsluitend voor zich reserveeren, dan had hij dit met den architect moeten regelen, bijv. door het auteursrecht van den architect geheel of ten deele over te nemen. [1]) De zaak staat hier juist anders dan bijv. bij de overeenkomst tusschen den auteur van een boekwerk en een uitgever. Wanneer het drukken van een beperkt getal exemplaren wordt overeengekomen, terwijl het auteursrecht bij den schrijver is gebleven, zal men als regel *krachtens den aard der overeenkomst* het recht van den auteur tot verveelvoudiging van zijn werk voor opgeheven moeten achten, zoolang het gedrukt aantal exemplaren niet is uitverkocht, althans gedurende een bepaald normaal tijdsverloop. Hier heeft de uitgever — in tegenstelling tot den bouwheer — een groot finantieel belang bij niet-verveelvoudiging. De tegenstelling van beide gevallen doet zien dat de beteekenis van „verveelvoudiging" in art. 1 der Auteurswet bepaald wordt door den aard van het auteursrecht in elk concreet geval.

Wat den bouwheer *wel* vrijstaat en waarin het auteursrecht van den architect hem *niet* beperkt, is vooreerst het recht om zonder toestemming van den architect het gebouwde in het openbaar te mogen tentoonstellen [2]) of, met het oogmerk het te verkoopen, het in een catalogus te verveelvoudigen (art. 23 der wet) en in de tweede plaats het recht om het gebouwde zonder toestemming van den architect te mogen verbouwen (art. 25 der wet).

Het recht tot verbouwing van het huis, zonder dat de architect hierin behoeft te worden gekend, is den bouwheer bij wijze van uitzondering toegestaan. Immers als regel is het aanbrengen van wijzigingen in een werk, zonder toestemming van dengene, wien het auteursrecht daarop toekomt, door onze wet *niet* toegelaten, doch juist voor bouwwerken maakt art. 25 eene uitzondering. Men deed dit, omdat bij bouwwerken het gebruik van het werk een te belangrijke factor is, om den eigenaar niet vrij te laten beschikken omtrent het aanbrengen van de wijzigingen, die hem wenschelijk toeschijnen. [3]) Zoo is bijv. de eigenaar van een schilderij, in tegenstelling tot de eigenaar van een gebouw, in sterke mate in zijn eigendomsrecht beperkt, doordien het doen aanbrengen van wijzigingen, zonder toestemming van den schilder, hem *niet* vrijstaat.

Dit recht van den bouwheer heeft, zooals bekend, de pennen onlangs zeer in beweging gebracht, naar aanleiding der verbouwing door den architect Hanrath van de villa, „De Maerle", schepping van den architect de Bazel. Aan de bevoegdheid van den bouwheer de opdracht tot verbouwing te geven aan laatstgenoemden architect, met voorbijgang van den schepper van het bouwwerk, werd niet getwijfeld. De gedachtenwisseling liep alleen over de vraag, hoe de onderlinge verhouding van architecten bij dergelijke gelegenheden behoort te zijn. Er werd op gewezen, dat, althans met betrekking tot gebouwen, die geacht mogen worden „de organische „eenheid van een kunstwerk te bezitten" [1]), wijzigingen door anderen dan den maker steeds „met gevoelig re-„spect" behooren te worden verricht, althans zoolang de maker nog leeft en werkt aan hem zelf behooren te worden toevertrouwd. Het betreft dus steeds de vraag of in een concreet geval een werk als „uiting van hooge kunst-„waarde" mag worden beschouwd. Immers alleen dán wil men, dat de architect een „verkregen recht" van zijn scheppenden kunstbroeder respecteert. Ik meen in herinnering te mogen brengen, dat de kunstwaarde van een werk voor toekenning van auteursrecht aan den schepper onverschillig is te achten. Recht op bescherming heeft de architect zoodra het werk eenige originaliteit heeft, zoodra de persoon van den ontwerper uit het werk spreekt. [2]) Er zal dus altijd een groep van gevallen overblijven — en het zal ongetwijfeld niet het kleinste gedeelte zijn! — waarin, worden de wenschen van de heeren de Bazel e.a. vervuld, de architect een auteursrecht op zijne schepping heeft, doch een ambtgenoot niet alleen wettelijk tegenover den bouwheer maar ook moreel tegenover den vervaardiger van het ontwerp vrijheid tot verbouwing van het gebouwde heeft. Het zal zeker niet gemakkelijk zijn de juiste grens te vinden in eenig voorkomend geval. Juist hierom wil het mij voorkomen, dat de wetgever zeer verstandig deed door over deze zaak volkomen te zwijgen.

Voor die gevallen, waarin de schepper van het gebouw tijdens zijn leven als heer en meester over het wel en wee van zijn geesteskind zou worden geproclameerd, zou bovendien de bouwheer van de vrijheid, die de wet hem in de keuze van een architect laat, practisch weinig kunnen profiteeren! Bij de totstandkoming van de nieuwe Auteurswet hebben de architecten ongetwijfeld zelven weinig kunnen bevroeden, dat reeds vrij spoedig ernstig meeningsverschil in hun midden zou blijken omtrent deze vrijheid van verbouwing. Immers de juist na totstandkoming van de Auteurswet vastgestelde „Regelen en Tabel", aanvaard zoowel door de Mij. tot Bevordering der Bouwkunst als door den Bond van Ned. Architec-

[1]) In de praktijk wordt blijkbaar ook deze opvatting in de wet gelezen, blijkens art. 5 van de „Regelen en Tabel" vanwege de Mij. tot Bevordering der Bouwkunst en den Bond van Nederl. Architecten.

[2]) Deze „tentoonstelling" van het gebouwde is uitteraard slechts denkbaar bij roerende voorwerpen, zooals: een zuil, een fontein enz. (Zie Snijder van Wissenkerke, Het Auteursrecht in Nederland, blz. 246.)

[3]) vgl. Snijder van Wissenkerke, t.a.p. blz. 253.

[1]) Woorden van den heer de Bazel in „Architectura" van 28 April 1917.

[2]) Zie Snijder van Wissenkerke, t. a. p. blz. 174.

ten, bepalen in art. 5, dat de architect eischen mag, dat zijne naamteekening van het gebouw wordt verwijderd, „indien door wijzigingen, *zonder zijne goedkeuring* aan-„gebracht, het bouwwerk van karakter is veranderd". Wel een bewijs dat men ook in architecten-kringen aan de wederzijdsche vrijheid van architecten jegens elkander's schepping niet twijfelde! Intusschen het recht is nu eenmaal voortdurend, naar aanleiding van gevallen uit het leven, „in statu crescendo". Met belangstelling zal de ontwikkeling van deze nieuw gerezen vraag worden tegemoet gezien, om te kunnen beoordeelen wat van de wettelijke vrijheid van den bouwheer tenslotte practisch zal overblijven!

De invloed van's architect's auteursrecht op de rechten en plichten van den bouwheer komt ook ter sprake bij de vraag of de architect het recht heeft zijn naam op het door hem ontworpen gebouw te doen plaatsen, zelfs tegen den wil van den bouwheer. In Frankrijk wordt dit aangenomen. [1]) Te onzent zal dit eveneens het geval zijn in die gevallen, waarin de meer geciteerde: „Regelen en Tabel" van toepassing zijn. Volgens art. 5 mag de architect zijn naam op het gebouw laten plaatsen, mits dit het uiterlijk van het gebouw niet schaadt, noch het practisch gebruik belemmert. Zwijgt de overeenkomst van partijen over deze vraag, dan kan gewezen worden op art. 4 van de Auteurswet; dit artikel wijst als „maker" van een werk aan hem, die op of in het werk als zoodanig is aangeduid. Dat men een eigenaar kan dwingen de naam op het gebouw ook tegen zijn wil te dulden, zegt de wet niet. Afgewacht dient, of de rechtspraak bereid is het in Frankrijk aanvaarde standpunt, dat ongetwijfeld met den aard van 's architect's functie in overeenstemming is, te volgen.

DE MODERNE EISCHEN VOOR EEN „SPEELTOREN".

Het klokkenspel is ontstaan en gegroeid in den toren, den fieren, hoogen Zuid-Nederlandschen toren, die het zinnebeeld was van de macht en den rijkdom der stad, waarvan ook zijn klokkenstemmen spraken. Gelijk de oude alarmklokken, zoo moest ook de tot beiaard uitgedijde stem der stad in zoo wijd mogelijken kring gehoord worden. Een klokkenspel zonder toren is niet denkbaar, *is* geen klokkenspel. Ook in deze tijden niet. Want nog steeds heeft het klokkenspel zijn gemeenschapskarakter behouden, is het instrument van en voor allen. En bovendien: denk u den toren weg en het heele klokkeninstrument zakt ineen. Zeker, men kan zich een stellage denken — op de Utrechtsche jaarbeurs stond er een — die alles opheft en de mogelijkheid van bespelen toelaat. Maar klokken, met hunne wijde galmen, behóóren niet laag te hangen; klokkenklanken, die zich in de ruimte verwijderen van hun uitgangspunt, worden zuiverder; ook zal — zoolang de klokken nog geen dempers hebben, het ineenvloeien van opvolgende tonen, dat als de klokkenklanken hoog uit de lucht tot ons komen, niet merkbaar is, hinderlijk zijn als de klokken laag hangen. Hoe hooger — tot een zekere grens natuurlijk — de gedachte stellage dus is, hoe beter het klokkeninstrument, maar hoe meer ook die stellage weer op een toren zal gaan gelijken.

Kortom, om historische en muzikale redenen bestaat er een innig verband tusschen toren en klokkenspel. En wanneer men weet, dat de hoogte van den toren, de wijze waarop de klokken er in zijn aangebracht, de vorm van de klokkenkamer, van zéér veel invloed zijn op de meerdere of mindere schoonheid van het instrument, dan zal men beseffen, dat het niet juist is het klokkenspel zonder meer een „muziekinstrument in een toren" te noemen, omdat *de toren deel uitmaakt van het klokkeninstrument*, iets wat nog duidelijker uitkomt bij de moderne speelwijze, waarbij de klokkenkamer een eigen taak te vervullen heeft.

De architect, die een „speeltoren" ontwerpt, bouwt dus niet alleen een huis voor de klokken en de speelinrichting enz., doch *werkt mede aan het maken van het klokkeninstrument,* en geenszins is zijn taak daarbij minder gewichtig dan die van klokgieter en mechanicus.

Tot dusverre is de groote beteekenis van den toren ten opzichte van het klokken-instrument nooit voldoende ingezien. Noch bij het aanbrengen van beiaarden in reeds bestaande, maar niet altijd voor een klokkenspel geschikte torens, noch bij het bouwen van nieuwe speeltorens, al werd bij het laatste natuurlijk wel rekening gehouden met de vroeger heerschende doch onjuiste opvatting, dat speelklokken — in tegenstelling met de grootere luidklokken — zoo open mogelijk moeten hangen. Voor zoover dit in vroeger tijden geschiedde wordt dit alles verklaarbaar door de geringe eischen, die aan het klokkenspel gesteld werden, toen men reeds met een zeer gebrekkig instrument tevreden was, waarbij o.m. niet alleen de klokken geheel verkeerd waren opgehangen, doch ook de verbindingen tusschen klepel en speeltafel — mede door de geringe ruimte in den toren — door hun groote lengte en de op veel punten onvermijdelijke wrijving een uitermate zware bespeelbaarheid veroorzaakten.

Maar nog zelfs in den laatsten tijd zijn onze bouwmeesters er klaarblijkelijk niet van doordrongen, dat de „speeltoren" een gewichtig onderdeel van het klokkeninstrument vormt, en dat b.v. het ontwerpen van een speeltoren in oude vormen, zonder rekening te houden met de moderne eischen, hetzelfde is als het scheppen van een onvolmaakt klokkeninstrument. Tegen den bouw van den nieuwen Vlissingschen toren, van het nieuwe Rotterdamsche Raadhuis zijn van vele kanten protesten opgegaan. Maar voor zoover mij bekend is, heeft geen onzer architecten er op gewezen, dat noch de kleine spits van den St. Jacobstoren, noch het kleine torentje van prof. Evers' ontwerp ruimte biedt voor een volmaakte klokkenspel-inrichting, zoodat de oude vormen dezer bouwwerken de beide steden tevens een gebrekkig klokkenspel brengen.

[1]) Aldus de zoo juist vermelde beslissing van de Tribunal de la Seine van 21—4—1913, zoomede oudere jurisprudentie geciteerd in Revue trimestrielle, jrg. 1911, blz. 796.

Ook dit is, hoe betreurenswaardig het genoemd moet worden, verklaarbaar. Zoo langzamerhand was, zonder dat de juistheid ervan verder onderzocht werd, de meening ontstaan, dat een klokkenspel een antiquiteit, een monument is, een verouderd muziekinstrument, dat, in zijn soort schoon als b.v. een schilderij der primitieven, voor verbetering niet vatbaar is. En de belangstelling voor het klokkenspel daalde dermate, dat zelfs de tegen stijlnabootsing opkomende architecten zich in 't geheel niet ergerden aan de onwaarachtigheid, dat een man van dezen tijd voor menschen van dezen tijd eenige malen per week, daartoe bezoldigd door de gemeente, op een verouderd muziekinstrument speelt, het klokkenorgaan der stad!

Dat het klokkenspel géén monument is, meen ik onwederlegbaar te hebben aangetoond o.a. in het laatste „Bulletin van den Nederl. Oudheidk. Bond"; het stilzwijgen van den heer J. W. Enschedé, *den* man der archeologische bezwaren tegen klokkenspel-modernisatie, op mijn argumenten, bewijst dit voldoende. En elders — in „de Bouwwereld" — wees ik er op, dat men van de zijde van de voorstanders van klokkenspel-modernisatie geen aanslagen op torenschoon heeft te vreezen, ook al ziet de bekende Mechelsche klokkenist Denijn, in begrijpelijke eenzijdigheid, bij zijn streven naar volmaakte beiaarden de bouwkundige belangen ietwat over 't hoofd, zooals dat in vroeger tijd reeds P. Hemony deed, toen hij ten behoeve van het klokkenspel eenige stijlen uit den lantaarn van den Alkmaarschen Waagtoren wilde verwijderen.

Maar hoe men ook over modernisatie van beiaarden in oude torens moge denken — voornamelijk in gothische torens is een aan de tegenwoordige eischen geheel voldoende inrichting mogelijk — hierover zal wel ieder het eens zijn, dat bij den bouw van nieuwe speeltorens met die eischen moet worden rekening gehouden, opdat een zoo volmaakt mogelijk klokkeninstrument ontsta. Het is dus niet voorbarig reeds nu de moderne carillon-inrichting te beschrijven, voor zoover deze met den bouw van den toren in verband staat.

Noodig is, wil een klokkenspel voldoen aan de hoogste eischen:

1°. *dat de klokkenkamer zich op een hoogte van 40 tot 75 M. van de straat bevindt;* meer of minder hoog, dat hangt af van den omvang van het carillon en de daarmee samenhangende geluidsterkte der klokken, benevens van de hoogte der omringende gebouwen.

Hierboven is reeds gezegd, waarom de toren niet te laag mag zijn. Het is geen ontdekking van den laatsten tijd, dat — om van den Munttoren te Amsterdam nog maar te zwijgen — het klokkenspel van het Leidsche Stadhuis minder voldoet, omdat het zich op te geringe hoogte bevindt.

2°. *dat de klokkenkamer ruimte biedt voor den „klokkenstoel" en de daarvoor geplaatste speeltafel, zooveel ruimte ook, dat de klokken niet te dicht bij de toreopeningen komen te hangen.*

Dit om de verbindingen tusschen speeltafel en klepels zoo kort mogelijk te maken. In oude torens, voornamelijk in die met renaissance-spitsen, staat de speeltafel vaak eenige verdiepingen lager, omdat dichter bij de klokken alle ruimte ontbreekt.

Onder 5° zal duidelijk worden, waarom de klokken niet te dicht bij de openingen mogen hangen.

3°. *dat de klokken zoo dicht mogelijk bijeen worden gehangen aan den in 't midden der klokkenkamer vrijstaanden „klokkenstoel", een afgeknotte vierzijde pyramide, liefst niet van ijzer maar van 't minder trillend, de tonen beter isoleerend eikenhout, met horizontale balken, waaraan de klokken onbeweegbaar hangen, de kleinste boven, de grootste beneden.*

Hiermede wordt in de eerste plaats bereikt, dat de klokken geheel geïsoleerd van den toren hangen, verder dat de verbindingen van klepels tot speeltafel zoo gelijk en rechtstreeksch mogelijk zijn, wat een zoo groot mogelijke beheersching der klepels met zich brengt en waardoor het groote verschil in aanslag dat we vinden als de klokken rondom en overal waar slechts een plaats er voor gevonden werd, zijn aangebracht, vermeden wordt.

De kleinste klokken moeten boven hangen, omdat zij anders door de grootere worden overstemd, iets waaraan de oude carillon-inrichters blijkbaar nooit gedacht hebben. De omvang van den klokkenstoel — en dus ook weer de omvang van de klokkenkamer — hangt af van den omvang van het carillon, dat minstens 28 klokken moet bezitten en er hoogstens 49 kan hebben.

4°. *dat boven het samenstel van klokken een klankbord wordt aangebracht.*

Bij nieuwe torens zal de zoldering van de klokkenkamer dusdanig kunnen worden gemaakt, dat zij de functie van klankbord kan vervullen.

5°. *dat de klokkenkamer een tot goede geluidmenging en resonantie voldoende gesloten ruimte vormt, aan alle zijden van den toren voorzien van een opening, wier hoogte ongeveer moet gelijk zijn aan die van den klokkenstoel.*

De eisch, dat de klokkenkamer niet te open zij, is een zeer gewichtige. De klokkenkamer heeft bij de nieuwe beiaardkunst een belangrijke taak te vervullen. De moderne beieraar bespeelt niet klokken, maar *vult de klokkenkamer met klokkenklanken.* Op een klok kan men de tonen niet hun volle waarde geven (een van de oorzaken van de gebrekkige muziek van een ouderwetsch-ingericht klokkenspel), een klok kan niet zingen, kan geen toon aanhouden, maar het klokkeninstrument, de toren met zijn klokken, hoog in de lucht, kan dat wèl.

6°. *dat de speeltoren op een zoodanig punt gebouwd wordt, dat het mogelijk is zijn muziek op vele rustige plaatsen te hooren.*

Het zal niet gemakkelijk zijn, aan dezen eisch te voldoen, te minder, waar het moeilijk valt te voorspellen, welke plaatsen altijd rustig zullen blijven. Toch zal muziek, die de ontroering van kunst wekt, slechts op rustige plaatsen, en niet op den Dam te Amsterdam bij voorbeeld, genoten kunnen worden.

Door deze eischen wordt eenigszins de vorm van den opzettelijk voor een klokkenspel gebouwden toren bepaald, terwijl er tevens uit op te maken valt, welke bestaande torens zich in 't geheel niet, gedeeltelijk, of ge-

heel voor klokkenspel-modernisatie leenen. De moderne speeltoren zal, me dunkt, in groote trekken het beeld vertoonen van Kromhout's voor het Stadhuis te Rotterdam ontworpen toren. Omvang en hoogte hangen af van den omvang van het carillon en de hoogte der omringende gebouwen en dus van den rijkdom en de grootte der stad; men ziet dat dit alles uitnemend harmonieert. De sierlijke renaissance-spitsen met hunne doorluchte lantaars, waarin men de klokken ziet hangen, zijn voor de moderne beiaardkunst niet geschikt.
Daar voor het mechanisch spel een afzonderlijke verdieping in den toren moet worden ingericht waar de speeltrommel een plaats kan vinden, is de vraag of dit spel bij moderne torens thuis behoort, hier niet geheel misplaatst. Ik meen haar ontkennend te moeten beantwoorden. Dit naief-bekoorlijke, maar uitteraard gebrekkige en ziellooze spel, deze groote speeldoos, hoort, gelijk ook de hier en daar met heel en halfslag zich in beweging zettende poppetjes, bij oude torens, strooit klanken van tijden van weleer over onze oude steden, en 't zou als een aanslag op oud stedeschoon zijn, als men ze deed verstommen. Maar in torens van dezen minder kinderlijken tijd late men dit mechanisch spel weg.
Met de hierboven omschreven eischen is tevens het geheim der „Mechelsche inrichting" onthuld, dat bovendien nog enkele technische verbeteringen brengt, waaronder de voornaamste is de veer, die den klepel na aanslag dadelijk tot rust brengt, zoodat hij terstond wéder kan aangeslagen worden.
Ieder, die het bovenstaande las en de ouderwetsche inrichting kent, moet inzien, dat deze moderne inrichting in elk geval een groote verbetering is, ook al gelooft men voorloopig niet, dat een dusdanig ingericht instrument schoonheidssensatie kan wekken en al blijft men denken, dat de duizenden, die te Mechelen van een beiaardconcert genoten hebben, smakelooze en onder suggestie gebrachte dwazen zijn.
Men verwondert zich er vaak over, dat — hoewel in België in den laatsten tijd meerdere beiaarden „op z'n Mechelsch" zijn ingericht — géén een genot schonk als de Mechelsche St. Romboutstoren. Dat komt weer, omdat men de beteekenis van den toren ten opzichte van den beiaard over het hoofd zag en de hierboven gestelde eischen niet kende, waaraan toevallig de St. Romboutstoren voldeed als geen ander, terwijl — gelukkig samentreffen — deze zingende toren juist een klokkenkunstenaar tot beiaardier had als geen ander, die er eerst in den laatsten tijd over gedacht heeft leerlingen te vormen, waarvan helaas door den oorlog niets gekomen is.

Betrekkelijk weinig oude torens — in ons land een zestal vermoedelijk (die te Amersfoort, Arnhem, Breda, Delft, Enkhuizen (Zuidertoren) en Utrecht (Domtoren) — zullen *eenzelfde* genot kunnen geven met hun klokkenmuziek als de St. Rombout, wanneer een kunstenaar hun instrument bespeelt. Maar zéker zullen dat de nieuwe torens, opzettelijk gebouwd voor de nieuwe beiaardkunst, en zéér veel hangt hier af van den bouwmeester.
Moge het bovenstaande bij onze architecten het besef hebben gewekt, dat daar iets schoons door hen kan gewrocht worden, iets eigens, een echt Nederlandsch werk: het scheppen van zingende torens. Daar noch Hoofd- noch Hofstad aan de nieuwe eischen geheel voldoende speeltorens bezitten, is er kans, dat een opdracht aan hen niet te langen tijd uitblijft.

A. LOOSJES.

INGEZONDEN.

Hilversum, 12 Juni 1917.

De verbouwing van de „Maerle".

Aan de Redactie van „Architectura".

In No. 15 van „Architectura" publiceerde de Heer Roland Holst een „open brief" aan mij. Zooals hij daarin terecht zegt, zou het hem niet moeilijk gevallen zijn op de door hem gestelde vraag een mondeling antwoord te ontvangen. Maar dit verlangde hij niet. Hij zocht, om een principieele beslissing te verkrijgen, het voordeel van een *openbare behandeling (!)*
Deze openbare behandeling, die direct vóór er nog van een principieele discussie kon sprake zijn, het karakter kreeg van een persoonlijken aanval op mij en een verheffing van de Bazel (zonder dat Holst zich verzette) moest wel anders verloopen dan hij het verwacht had.
Zijn verwachting is dan ook waarlijk al te onnoozel gebleken. Zou hij nu heusch denken het recht te hebben om — met welk doel ook — in onze architecten-organen een relletje te openen tegen een der leden.... zonder dat er verweer zou komen?
De Heer Roland Holst had de eerste moeten zijn met een waarschuwend woord, toen de persoonlijke beoordeelingen zich op den voorgrond drongen; hij had dit moeten doen om de mogelijkheid eener principieele bespreking te redden.
Nu anderen zich daartoe de moeite geven en de zaak aldus op den goeden weg zou kunnen komen, nu (het is nauwelijks te gelooven) geeft de Redactie van Architectura nadat ze de discussie reeds eenmaal gesloten had, haar medelid Roland Holst de gelegenheid ons allen nog een steen na te gooien, en.... sluit ze opnieuw de discussie.
Gij moet mij ten goede houden, maar deze handelwijze schijnt mij zeer verkeerd en wij gaan er niet op vooruit, indien wij „een artiest der traditioneele goede manieren" in de gelegenheid stellen ze aldus in ons vereenigingsleven te introduceeren.
Wat mij betreft, ik kan wel niet anders dan als protest mijn ontslag nemen als buitenlid van het Genootschap.
Van Uwe vrijzinnigheid meen ik te mogen verwachten dat dit schrijven alsnog een plaats in Uw eerstvolgend nummer vinden zal.

Hoogachtend
J. W. HANRATH.

De vraag van den Heer de Bazel blijf ik ongepast vinden en ik zal daarop in het publiek *niet* antwoorden. Wordt de zaak nog eens op deugdelijke wijze in Architectenkring behandeld, dan zal men mij tot elke redelijke medewerking bereid vinden. Ik vertrouw, dat de Heer de Bazel dan ook bereid zal zijn te antwoorden op de vragen, die ik hèm nog te stellen heb.

J. W. H.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD

ORGAAN VAN DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST M.B.V.A. VAKVEREENIGING VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN

Commissie van Redactie: C. J. KRUISWEG, J. B. VAN LOGHEM en D. F. SLOTHOUWER
Redacteur: J. WESSELIUS
Bureau van Redactie: Marnixstraat 402, Amsterdam.
Uitgevers en Bureau van Adminstratie: MOUTON & Co., Herderstraat 5, 's-Gravenhage.

ABONNEMENTSPRIJS: voor Nederl. fr. p. p. *f* 7.50 's jaars, voor Indië en Buitenl. (bij vooruitbet. *f* 9.50. Afz. Nos *f* 0.15. fr. p.p. *f* 0.16 — ADVERTENTIËN: v. 1—5 regels *f* 1.—, elke regel meer *f* 0.20. Groote letters naar plaatsruimte. Aankond. van aanbestedingen *f* 0.15. Abonn. van advert. tegen belangrijk verm. prijzen.

38STE JAARGANG. = 23 JUNI 1917. = No. 25.

INHOUD: OFFICIEEL GEDEELTE. — BOUWKUNDIG GEDEELTE. De overeenkomst tusschen bouwheer en architect, door Mr. I. van Creveld, Advocaat en Procureur te Amsterdam. — Rapport der Commissie voor de punten 5 en 8 van het Werkprogramma der M. B. V. A.

OFFICIEEL GEDEELTE.

Prijsvraag Karenhuizen.
Het ontwerp onder Motto „Zon" bekroond met den 2en prijs is ingezonden door Frans Hulsbosch te Utrecht. Het ontwerp „Pijp en Poes", bekroond met den 4en prijs is afkomstig van Ir. P. H. Endt, Architect te Amsterdam, terwijl de 5e prijs is toegekend aan het ontwerp onder Motto „Hofje", dat ingezonden is door de heeren L. C. van der Vlugt L.Czn., Bouwkundig Teekenaar en A. Jansen Hoofdopzichter te Rotterdam.

Ontvangen Boek- en Plaatwerken.
A. N. Wind, Het maken van bestekken, begrootingen en materialenstaten, N.V. Uitgevers Mij. v.h. Van Mantgem en De Does; — C. Visser, De Rioleering van Huis en Erf, 2e druk, A. E. Kluwer; — Nederl. Ver. v. Volks- en Schoolbaden, Verslag van de veertiende conferentie 1916; — Henri Evers, De Architectuur in hare Hoofdtijdperk, Afl. 1 en 2, Deel II; — E. J. Rothuizen, Het Dak, N.V. Uitg. Mij. v.h. Van Mantgem en De Does; — B. H. van Scheltema, Gids v. d. Bouwmaterialen. L. J. Veen; — M. Sirag Jzn., Burgerl. Bouwkunde, 1e d., afl. 4, H. ten Brink; — L. Zwiers, Bouwk. Woordenboek, afl. 1-2, v.h. Holkema & Warendorf; — D. G. Meulenkamp, Centrale verwarming, ventilatie, water- en gasinstallaties, Oosterbaan & le Cointre; — Min. v. Landbouw, Nijverheid en Handel, Centr. Verslag der Arbeidsinspectie over 1915; — . E. Elsen, Beroepskeuze en Vakopleiding; — Henri Evers, De Architectuur in hare Hoofdtijdperken, afl 3, Dl. II, L. J. Veen; — C. Broerse Jr., De Veiligheidswet en het Veiligheidsbesluit 1916, J. Bremer; — J. H. W. Leliman, Geschiedenis v. d. Bouwstijlen door Prof. E. Gugel, 4e dr., afl. 10-17; — Gemeente Amsterdam, Beredeneerd verslag over 1915 betr. verbetering der Volkshuisvesting; — D. J. v. d. Ven, De torens zingen, J. M. Meulenhoff; — B. Verhave & C. v. Broerse Jr. Voorschriften voor get Loongietersbedrijf in Amsterdrm, Bos, Amsterdam; — L. Zwiers, Bouwk. Woordenboek, afl. 3, v.h. Holkema & Warendorf; — Mr. Dr. J. C. Overvoorde, De St. Pancraskerk te Leiden, G. Théonville, Leiden; — Gemeente Arnhem, Verslag v.h. Bouw- en Woningtoezicht, afl. 5; — M. Sirag Jzn., Burgerlijke Bouwkunde, H. ten Brink, Arnhem; — K. P. C. de Bazel, De waarde v. h copieeren en compileeren v. oude stijlvormen en van het zich inspireeren op oude gegevens; Gemeentewerken Alkmaar, Verslag v. d. Woningtelling 1916; — Veredeling v. h. Ambacht, Achttiende Jaarverslag; — Museum v. Kunstnijverheid, Verslag over 1916; — M. de Jongh en J. v. Schaik, M. O. Teekenen. Mondeling-Examen Vraagstukken 1914—1916; — Henri Evers, De Architectuur in hare Hoofdtijdperken, afl. 4, dl. II, L. J. Veen.

Pensioen-commissie. De pensioencommissie hield op Zaterdag 24 Maart 1917 (door omstandigheden is publiceering vertraagd) hare IIIe vergadering in het gebouw van de M.B.V.A. aan de Marnixstraat 402 te Amsterdam.
Aanwezig waren alle leden, te weten de heeren KRUISWEG (M.B.V.A.); JANSEN (B.v.N.A.); ZIJLSTRA (B.v.T.); en KEURSCHOT (A.N.O. en T.B); terwijl mede aanwezig was Mr. MOLTZER, Adjunct-Directeur van het Centraal-Bureau voor Sociale adviezen.
Bij de ingekomen stukken is een brief van den A.N.O. en T.B. waarin het bondsbestuur, mededeelde dat het f 200.— beschikbaar stelde als aandeel in de kosten voor het maken van het verzekeringsschema. De heer Kruisweg deelde mede, dat het bestuur van de M.B.V.A. eveneens f 200.— beschikbaar zou stellen. In den B.v N.A. en B.v.T. waren nog geen beslissingen genomen. Verder was ingekomen een schrijven van den Christelijken Opzichters- en Teekenaarsbond, houdende verzoek om toelating tot samenwerking met de pensioencommissie. Nadat alle leden zich voor samenwerking hadden uitgesproken, wordt met algemeene stemmen besloten den C.O. en T.B. uit te noodigen tot benoeming van een afgevaardigde in de pensioencommissie.
Vervolgens wordt na uitvoerige beschouwingen besloten zoowel bij de architecten als onder de opzichters en teekenaars een enquête in te stellen, van welke het resultaat noodig is voor den opzet van het verzekeringsschema; de vragenlijsten werden in beginsel vastgesteld.
Besloten werd, dat *niet* de commissie, maar de 4 samenwerkende vereenigingen, elk op haar terrein, de enquête zullen instellen.
Bij de rondvraag werd daarna nog uitvoerig over verschillende elementen in het pensionneeringsvraagstuk gesproken. Het verplichte lidmaatschap van de vakbonden; in hoeverre de pensionneering een beslist onderdeel van het arbeidscontract moet uitmaken; het onrechtmatig profiteeren van de ongeor-

ganiseerden van de door de bonden gevormde fondsen; de hoegrootheid van het ontslagpercentage en meer andere onderwerpen werden uitvoerig onder de oogen gezien.

Namens de Pensioencommissie

C. J. KRUISWEG, *Voorzitter.*
J. L. B. KEURSCHOT, *Secretaris.*

Jaarverslag van den Raad van Arbitrage voor de Bouwbedrijven in Nederland over het jaar 1916.

III.

Een Amsterdamsche naamlooze vennootschap droeg den bouw van een machinefabriek met kantoor aan 2 gezamenlijk werkende aannemers op.

Partijen kregen tegen het einde van het werk oneenigheden over verschillende posten van meer- en minderwerk, over schadevergoeding en over boete.

Een der meerwerk-vorderingen was gebaseerd op een wijziging van de kantoorbetimmeringen, nadat die gedeeltelijk was voltooid. Deze betimmering was destijds afgekeurd door de directie; het idee van arbitrage was toen wel besproken, maar men had dit weer laten varen en de aannemers hadden zich bij de afkeuring neergelegd.

Toen er later verschillende andere oneenigheden ontstonden, wilden de aannemers ook op deze afkeuring terugkomen, bewerend dat zij ten onrechte was geschied. Het scheidsgerecht was echter van oordeel dat dit nu niet meer mogelijk was.

De architect had echter na de afkeuring tevens wijzigingen in de teekeningen gebracht, die meer tijd en geld kostten aan de aannemers. Hiervoor kende het scheidsgerecht eene billijke vergoeding toe.

Een der andere meerwerk-posten bestond uit een eisch van honorarium der aannemers ad f 45.— per week voor ieder van hen beiden, voor de uitvoering van de veranderde kantoorbetimmering. Naar de meening van de Commissie kon alleen van winst en niet van honorarium sprake zijn en moest deze winst geacht worden begrepen te zijn in het door de Commissie vast te stellen bedrag van meer werk.

Een belangrijke post betrof de door de aannemers gevraagde schadevergoeding. Deze vordering was gebaseerd op te late levering van ijzeren kolommen en sanitaire artikelen door de aanbesteedster zelve en vertraging in de levering der ijzeren ramen door een door de Directie aangewezen leverancier.

Scheidslieden overwogen hieromtrent o.a., dat zeker de aanbesteedster mede eenige aansprakelijkheid op zich had geladen door den leverancier der ijzeren ramen, die met vier of zes weken vertraging geleverd had, zelve aan te wijzen, dat echter de aansprakelijkheid van de aanbesteedster alleen behoefde in werking te treden, wanneer de aannemers hunne schade niet op den schuldigen leverancier zelven konden verhalen; en, mede in verband met het feit, dat de aannemers den leverancier nog niet betaald hadden, hadden arbiters den indruk dat verhaal op den leverancier zelven zeer goed mogelijk was.

Ongeveer de helft van de gevraagde schadevergoeding werd toegewezen.

Boetetoepassing werd niet gerechtvaardigd geacht, waar de aanbesteedster aansprakelijk was voor te late levering der kolommen en medeaansprakelijkheid had voor de vertraging bij de levering der ijzeren ramen.

De aannemers hadden in 't geheel f 10042.65 gevraagd, de aanbesteedster had f 2226.79 aangeboden en de Commissie wees f 5034.65 toe.

De kosten van het advies bedroegen f 601.26, waarvan $^2/_3$ ten laste kwam van de aannemers en $^1/_3$ ten laste van de aanbesteedster.

IV.

22 Mei 1914 had een tak van dienst van den Nederlandschen Staat aan een aannemer het maken van een 60-tal arbeiderswoningen en eenige beambtenwoningen opgedragen.

Na afloop van dezen bouw maakte de aannemer eene vordering bij den Raad aanhangig van *f* 5865.— ter tegemoetkoming in de onvoorziene meerdere kosten, die hij gebad had wegens de aanzienlijke prijsstijging van diverse bouwmaterialen en loonen na 1 Augustus 1914 tot de voltooiing van het werk.

De aannemer beweerde „dat niet slechts 1°. de aard der voorschreven overeenkomst van aanneming en de billijkheid zoomede 2°. de geest van voorschriften van hooger hand toewijzing zijner vordering meebracht, doch ook 3°. de goede trouw, waar die vergoeding meermalen én schriftelijk èn mondeling door de aanbesteedster aan den aannemer werd toegezegd".

Nog voor de mondelinge behandeling van het geschil failleerde de aannemer. Op verzoek van zijn curator bleef de rechtskundige raadsman des aannemers zich echter met de behandeling der zaak belasten.

Ook de Directie had zich van rechtskundigen bijstand voorzien.

De commissie overwoog o.a. het volgende:

In de eerste plaats argumenteert de aannemer uit de bepaling van art. 1375 Burgerlijk Wetboek *) door te betoogen, dat de billijkheid ook reeds op zich zelf vordert, dat de aannemingssom tengevolge van de abnormale prijsstijging van materialen verhoogd worde. Terecht wijst de aanbesteedster er echter op, dat men met de toepassing van art. 1375 B. W. zeer voorzichtig moet zijn. Die bepaling geeft aan scheidslieden niet de bevoegdheid uit billijkheidsoogpunt het cijfer der aanneming te verhoogen en alzoo wijziging te brengen in de gesloten overeenkomst.

Het karakter van de aannemingsovereenkomst brengt mede, dat het risico, ook dat van prijsstijging van materialen op den aannemer rust.

In de tweede plaats leidt de aannemer zijne vordering af uit het 21 October 1915 genomen besluit van den Ministerraad, hetwelk in een tevoren tusschen dezelfde partijen gevoerde arbitrare procedure door de aanbesteedster in het geding was gebracht. Arbiters zijn van oordeel dat dit besluit blijkbaar bedoelt te zijn een *richtsnoer* voor de Ministers en de onder hen staande Rijksambtenaren, niet de bedoeling heeft eenig *recht* aan aannemers te verleenen, maar alleen machtiging geeft aan directie's van rijkswerken om, wanneer de omstandigheden daartoe aanleiding geven, de verleening aan aannemers van de in de beschikking bedoelde *gunst* aan den betrokken Minister voor te stellen.

In de derde plaats grondt de aannemer zijne vordering op beweerde toezegging van de aanbesteedster.

De Commissie meende dat zoowel de schriftelijke als de mondelinge uitingen van de aanbesteedster, in onderling verband en samenhang beschouwd en naar billijkheid uitgelegd, niet meer waren dan het te kennen geven van het *voornemen* gebruik te maken van de bevoegdheid aan de Directie verleend, tengevolge van de bovenbedoelde beschikking van den Ministerraad.

Het te kennen geven van een *voornemen* schept geen rechtsband, te minder waar het hier niet geldt een recht maar een gunst.

De Commissie vond dus geen voldoenden rechtsgrond aanwezig om tot toewijzing van de vordering des aannemers te adviseeren, maar, waar de abnormale prijsstijging van materialen na 1 Augustus 1914 tengevolge van den Europeeschen oorlog ingetreden, op het tijdstip der aanbesteding t. w. 22 Mei 1914 niet was te voorzien, sprak de Commisie de hoop uit, dat de aanbesteedster alsnog het toekennen aan den aannemer van eene — hoewel rechtens niet verschuldigde — *tegemoetkoming* zou bevorderen.

De kosten van dit advies ad *f* 449.52 werden gebracht ten laste van den curator van den aannemer q. q.

(Wordt vervolgd.)

*) Art. 1375 B.W. luidt: „Overeenkomsten verbinden niet alleen tot datgene, hetwelk uitdrukkelijk bij dezelve bepaald is, maar ook tot al hetgeen dat, naar den aard van dezelve overeenkomsten, door de billijkheid, het gebruik of de wet wordt gevorderd".

DE OVEREENKOMST TUSSCHEN BOUWHEER EN ARCHITECT.

DOOR

Mr. I. VAN CREVELD,
Advocaat en Procureur te Amsterdam.

X.

Het Honorarium.

1. Recht op honorarium heeft de architect krachtens den aard der overeenkomst, dus ook al is daaromtrent geen bepaalde afspraak gemaakt.

Het bedrag van het honorarium wordt gewoonlijk bepaald door verwijzing naar de „Regelen en Tabel voor de berekening en uitbetaling van het Honorarium"[1]). Is deze verwijzing niet geschied, dan zal niettemin de daarin vervatte regeling als bestendig gebruikelijk beding tusschen partijen gelden. Bedoelde regelen deelen de bouwwerken in in verschillende klassen en houden bij de berekening van het honorarium van den architect, een varieerend percentage over de totale bouwsom, rekening met de belangrijkheid van het werk, de verrichte werkzaamheden en het bedrag der bouwsom. Uitdrukkelijk is bepaald, dat de kunstwaarde van het werk op het bedrag van het honorarium van geen invloed mag zijn. Vroeger geschiedde de vaststelling van het honorarium nogal dikwijls door bloot-machinaal een zeker percentage over de bouwsom te berekenen. Dit leidde tot groote onbillijkheid bij opdracht ten behoeve van een groot aantal gelijke bouwwerken, zooals in de praktijk veel voorkomt bij den bouw van een complex uniforme arbeiders-woningen. De nieuwe herziening van de Honorariumregeling houdt ook rekening met verrichte diensten, zoodat dit bezwaar is vervallen. Bovendien is in 1916 door de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, den Bond van Nederlandsche Architecten en den Nationalen Woningraad, gecombineerd, een honorarium-tabel speciaal voor bouwwerken voor Woningbouw-Vereenigingen, enz. uitgegeven. Soortgelijke regelingen vindt men ook in het buitenland. Zoo wordt in Frankrijk bij werken van particulieren gewoonlijk gevolgd de regeling neergelegd in het „Avis du conseil des Batiments civils", van 12 Pluv. an 7. In Duitschland volgt men bijna steeds de „Hamburgische Honorarnorm", sedert 1901 vervangen door de „Gebühren-Ordnung für Architecten und Ingenieure". In Engeland heeft men de „Schedule" of „professional charges", uitgegeven door de Royal Institute of British Architects.

Vermeldenswaard is eene beslissing van het Oberl. Gericht Karlsruhe van 21—5—1910. Een architect berekent zijn honorarium op den voet van de z.g. „Berliner Norm". De bouwheer vindt het bedrag te hoog, omdat hem bleek dat het werk copie van het werk van een anderen architect was. De architect was van oordeel dat dit op het bedrag van zijn loon van geen invloed mocht zijn. Het Oberl. Gericht was het met den bouwheer eens. Op grond van § 157 van het Bürgerl. Gesetzbuch werd beslist, dat ook hier moest worden te rade gegaan „wie Treu und Glaube mit Rücksicht auf die Verkehrs-„sitte erfordern". Bij dit standpunt is het buitengesloten om de copieering van een vreemd ontwerp als een nieuw en zelfstandig ontwerp te beschouwen, te honoreeren in overeenstemming met de „Berliner Norm".

2. Zijn slechts voorloopige besprekingen gevoerd, zonder dat nog van bepaalde opdracht sprake is, dan zal de architect ook hiervoor billijke vergoeding kunnen vorderen (Vlg. art. 14 der Honor. Tabel.)

Een ander standpunt werd ingenomen door het Landgericht I te Berlijn bij beslissing van 10 April 1905. De zaak stond aldus: Een huiseigenaar ontbiedt een architect en bespreekt met hem de voorgenomen verbouwing van één zijner huizen. De architect maakt plannen en begrooting van kosten, de huiseigenaar verklaart zich te zullen beraden, het gesprek duurde 2 uren. Na verloop van tijd hoort de architect niets meer van de zaak, hij stuurt den huiseigenaar eene declaratie voor moeite en verzuimden tijd. De huiseigenaar weigert te betalen en het Landgericht stelt hem in het gelijk. Het college zag in het geval: een onverbindende voorafspraak, te vergelijken met het geval van den verkooper, die lang wordt opgehouden door den kooper, die tenslotte niets koopt.

3. Het loon is als regel opvorderbaar, zoodra de architect de hem opgedragen taak heeft volbracht. Wordt den architect dus uitsluitend de vervaardiging van een ontwerp toevertrouwd, dan is het honorarium opvorderbaar, zoodra dit ontwerp voltooid is. Voor den architect-bouwleider zou doorvoering van dit standpunt niet houdbaar zijn, vooral niet, omdat, zooals bekend, de aannemer in termijnen betaling pleegt te ontvangen. Art. 15 van de Honorarium-regeling geeft dan ook de gelegenheid tot analoge periodieke afbetaling. Is deze regeling uitdrukkelijk buiten toepassing gelaten en eenige andere regeling niet getroffen, dan zal de bouwleider eerst na volbrenging van zijn taak zijn loon kunnen vorderen. In dit verband zij gewezen op een beslissing van het Oberl. Gericht Zweibrücken d.d. 10-3-1908: Een architect maakt de ontwerpen voor een huis en neemt tevens de bouwleiding op zich. De bouw van het huis is ongeveer halverwege gevorderd, toen den architect ter oore kwam, dat de bouwheer finantieel sterk achteruit was gegaan. De architect vordert nu de geheele bouwsom in één op. Het Gericht wijst hem zijne vordering op het honorarium voor de ontwerpen toe, doch die voor de eigenlijke bouwleiding *niet*. De laatste was nog niet opeischbaar. Het eerste valt onder „vorbereitende Dienstleitungen", deze waren voltooid. De bouwleiding is „eine in sich zusammenhängende Tätigkeit". Indien niet anders is overeengekomen, mag men dus eerst betaling vorderen indien de bouw voltooid is.

4. Wanneer is het loon opeischbaar, indien de bouw-

[1]) Voor ingenieurs geldt een gelijksoortige tabel, nl. de Honorarium-tabel voor technischen arbeid voor ingenieurs van de Vereeniging van Delftsche Ingenieurs. Op deze tabel werd laatstelijk een beroep toegelaten door het Hof te Amsterdam 31 Maart 1916, W. v. h. R. 9953.

heer een voorgenomen bouw uitstelt of geheel laat varen? Was den architect uitsluitend de vervaardiging van een ontwerp opgedragen, dan baart dit geval geen moeilijkheid. De architect kan terstond na aflevering zijn honorarium vorderen; zoowel voor het recht op loon op zichzelf, als voor het tijdstip van opeischbaarheid, is het onverschillig, of het ontwerp ook wordt uitgevoerd (aldus ook Oberl. Gericht Karlsruhe 28-6-1910). Voorziening is wel noodig voor het geval den vervaardiger van het ontwerp ook de directie bij den bouw was opgedragen, doch de bouwheer van den bouw voorloopig of defenitief afziet. Het ware een uitstel „ad calendas graecas", indien nu ook betaling eerst na geheele voltooing, resp. periodiek naarmate de bouw vorderde, behoefde te geschieden. Evenmin immers behoeft de auteur, die in opdracht van een uitgever een werk heeft geschreven, te wachten totdat de uitgever het werk in den handel heeft gebracht. Art. 4 van de Honor. Tabel stelt het loon van den architect in dit geval opeischbaar op 3 maanden na indiening van zijn ontwerp. Het loon wordt in dit geval berekend volgens gedetailleerde begrooting of globale raming van kosten.

In Frankrijk bedraagt het honorarium gewoonlijk 5 % van de bouwsom. Wordt de bouw niet uitgevoerd, dan ontvangt de architect voor het ontwerp 1½ %. Deze loonbepaling steunt op het „avis du Conseil des Batiments" van 12 Pluviose an 7. De jurisprudentie heeft echter dikwijls, in geval het ontwerp niet werd uitgevoerd, van deze 1½ % afgetrokken ¼ à ½%, omdat zij de event. aansprakelijkheid van den architect voor de uitvoering van zijn ontwerp hierop taxeerde [1]).

5. Wil de architect aanspraak op honorarium kunnen maken, dan moet het ontwerp uitvoerbaar zijn, het gebouw aan redelijke eischen voldoen. Dit zijn dus dezelfde eischen, die voor de verschillende besproken gevallen van aansprakelijkheid van den architect werden gesteld; het verschil zit slechts hierin, dat leemten waarvoor de architect aansprakelijk wordt gesteld, doorgaans eerst na oplevering van het gebouw aan het licht komen. Goedkeuring van het ontwerp, resp. het gebouw, geeft dan ook den architect wel recht op honorarium, doch heeft nimmer ten doel, hem reeds bij voorbaat van aansprakelijkheid voor fouten in ontwerp of in gebouw te ontheffen.

Volgens artikel 16 van de Honorarium-Tabel wordt de laatste termijn van het honorarium uitbetaald, bij het verstrijken van den onderhoudstermijn. [2])

Heeft de bouwheer, hoewel met het gebrek bekend, niettemin het ontwerp, of het gebouw aanvaard en goedgekeurd, dan zal men weder tot de regel van recht op honorarium kunnen terugkeeren. Ook hiervoor kan eene rechterlijke beslissing van onze Oostelijke buren als voorbeeld worden geciteerd, nl. van het Oberl. Gericht Karlsruhe 7-12-1904. Een architect maakt het ontwerp voor de verbouwing van een huis. De speciale wenschen van den bouwheer maakten het voor den architect echter onmogelijk alle bepalingen der plaatselijke bouwverordening na te komen. Het ontwerp kon de „baupolizeiliche Genehmigung" dan ook niet verkrijgen. Eenzelfde lot ondergingen volgende ontwerpen. De bouwheer weigerde nu den architect eenig honorarium te betalen. Het Oberl. Gericht stelt thans echter den architect in het gelijk. Immers, dat de overheid het ontwerp niet goedkeurde, is voor den aanbesteder nog geen reden betaling te weigeren. Den architect mag men in casu de gebreken niet ten laste leggen, omdat de bouwheer de gebreken kende en de teekeningen niettemin goedkeurde.

In gelijke richting bewegen zich 2 Nederlandsche beslissingen. Een aanbesteder had zijn werk aanbesteed zoogenaamd „op keur der Gemeente"; hij heeft namelijk recht het werk, zoodra het voltooid is, van Gemeentewege te doen keuren. Van die keur maakt de aanbesteder echter geen gebruik, hij aanvaardt het werk op eigen risico. Kan de aanbesteder zich nu later nog om deze of gene reden aan betaling der aannemingssom onttrekken? De Rechtbank te Amsterdam, 11 Maart 1908, W. v. h. R. 8828, acht hem hiertoe onder *geenerlei* omstandigheid bevoegd.

In de 2e plaats is te noemen eene oudere beslissing van de Rechtbank te Leeuwarden van 29-6-'93 W. v. h. R. 6456, luidende als volgt:

„Wie zich tegenover een architect verbindt tot betaling „van belooning bij goedkeuring zijner plannen door de „bevoegde autoriteiten, moet tot nakoming van de over„eenkomst alles aanwenden tot het verkrijgen van de „goedkeuring der plannen en kan zich niet beroepen op „het enkele uitblijven der gevraagde goedkeuring".

6. Kan de architect de aanvaarde taak buiten zijn schuld niet volbrengen (bijv. tegenwerking van den aannemer, staking onder het personeel), dan zal hij als regel slechts aanspraak op honorarium in evenredigheid tot de verrichte werkzaamheden mogen maken. Kon de architect zijn taak niet volbrengen tengevolge van verzuim bij den bouwheer, dan zal men naar analogie van het bepaalde in art. 1638d Burg. Wetb. (Arbeidsovereenkomst) den architect wel recht op het overeengekomen loon moeten geven. Van deze laatste regel moet in de regeling van art. 4 lid 2 der Hon. tabel blijkbaar een voorbeeld worden gezien, t. w. het geval dat de bouwleiding aan een ander dan den Ontwerper wordt toevertrouwd, terwijl den Ontwerper geenerlei schuld treft. De Ontwerper mag dan het volle loon vorderen, hoewel hij niet ervoor gearbeid heeft. [1])

---

[1]) Zie een artikel in „Construction Moderne", jrg. 1907/'08, blz. 357.

[2]) Deze onderhoudstermijn dient om na oplevering en goedkeuring ontstane gebreken te herstellen. (Aldus beslist in een geval waar het betrof eene vordering van een aannemer door Rechtb. Dordrecht 12-5-1909, W. v. h. R. 8924).

[1]) Bedoeld art. 4 van de Honor. tabel behoorde dus meer algemeen te luiden. Voorts behoorde dit artikel duidelijk te zeggen, dat het alleen slaat op het geval, dat vervaardiging van ontwerp en bouwleiding *beide* aanvankelijk den ontwerper waren opgedragen, maar de bouwheer dit verbreekt, door een ander met de bouwleiding te belasten. Alleen dan immers heeft de regeling zin.

RAPPORT DER COMMISSIE VOOR DE PUNTEN 5 EN 8 VAN HET WERKPROGRAMMA DER M. B. V. A.

De bestudeering van de bouwkundige adviesbureaux in verband met de schoonheidscommissiën en van de bevordering der instelling van schoonheidscommissiën kon slechts in onderling verband geschieden. De commissie heeft dan ook gemeend de resultaten van haar besprekingen in één rapport te kunnen vereenigen, waarin in het kort de volgende punten worden behandeld:

1e. De schoonheid als algemeen belang en middelen om die te bevorderen.
2e. Instelling van een Rijkswet tot behoud en bevordering van schoonheid in de steden en op het land.
3e. Instelling en organisatie der schoonheidscommissiën door een Rijkswet.
4e. De bouwkundige adviesbureaux in verband met de schoonheidscommissiën.
5e. De wijze waarop de instelling der schoonheidscommissiën, in afwachting van de tot stand koming van een Rijkswet kan worden bevorderd.

1e. *De schoonheid als algemeen belang en middelen om die te bevorderen.*

Als vaststaand mag worden aangenomen, dat de schoonheid der omgeving, waarin wij leven, een volksbelang is, dat de schoonheid der omgeving publiek eigendom is, dat het geheele volk op die schoonheid een recht heeft. Er mag dus aan die schoonheid niet dan bij groote noodzakelijkheid schade worden toegebracht.

Wie echter opmerkt, hoe gedurende de laatste vijftig jaren werd gebouwd, op welk een betreurenswaardig laag peil, vooral ten plattelande de architectuur staat, moet tot de overtuiging komen, dat de juistheid van deze stelling nog niet tot het publiek, de groote massa van het volk, is doorgedrongen, en dat het, hetzij uit laksheid, hetzij uit te weinig belangstelling, veroorzaakt door gering ontwikkeld, of in verkeerde banen geleid schoonheidsgevoel, nog niet genoeg ervan is bewust in welke mate dikwijls zijn recht op schoonheid wordt aangetast. Het is dus wenschelijk dat langs directen weg de kunstzin van het volk meer tot ontwikkeling wordt gebracht.

De commissie erkent gaarne, dat wanneer tengevolge van wettelijke regelingen tot bescherming der schoonheid de algemeene toestand hier te lande verbetert nog lang niet het ideaal is bereikt, Er moet naar gestreefd worden dat de kunstzin van het volk tot zoo hooge ontwikkeling worde gebracht, dat bescherming der schoonheid niet meer noodig is.

Zoolang echter over het algemeen de schoonheidsbegrippen nog op een betrekkelijk laag peil staan, rust op de overheid de plicht om te bevorderen, dat de bestaande schoonheid bewaard blijve en dat geen nieuwe werken tot stand komen, wier uiterlijk aanzien met de schoonheid der omgeving in disharmonie komen.

Het beste middel n.l. om het bovengeschetste ideaal te benaderen is het ontstaan van schoonheidsgevoel kwetsende zaken tegen te gaan en de menschen aan het zien van betere dingen te wennen.

Maatregelen tot bescherming van bestaande schoonheid of tot het tegengaan van ontsiering werden in sommige steden en ook wel ten plattelande met succes bekroond, daartegenover echter staan vele gemeentebesturen nog te onverschillig tegenover het feit, dat ook schoonheid een gemeenschappelijk bezit moet worden genoemd en dus niet willekeurig eenzijdig mag worden verstoord.

2e. *Instelling van een Rijkswet tot behoud en bevordering van schoonheid in steden en op het land.*

Maatregelen als bovengenoemd zijn zoo noodzakelijk, dat zij niet aan gemeentebesturen, die er in den regel zeer weinig voor gevoelen en al te zeer met particuliere belangen rekening houden, kunnen worden toevertrouwd, doch door een Rijkswet moeten worden voorgeschreven, waardoor een eventueel minder gunstigen invloed der gemeentebesturen op de uitwerking dezer maatregelen kan worden tegengegaan.

Deze wet zou in hoofdzaak, naar het oordeel der commissie, het onderstaand tweetal principes moeten bevatten:

1e. Alleen na verkregen goedkeuring van daartoe aangewezen autoriteiten, mogen werken, waaraan schoonheidsbelangen worden toegekend, gesloopt worden.

2e. Geen werken mogen tot stand komen die niet in harmonie zijn met de schoonheid der omgeving en die niet voldoen aan de schoonheidseischen te stellen door daartoe aangewezen autoriteiten.

3e. *Instelling en organisatie der schoonheidscommissiën door een Rijkswet.*

De beoordeeling van de vragen, welke zich tengevolge van bovenstaande stellingen zullen voordoen, wordt opgedragen aan schoonheidscommissiën. Een schoonheidscommissie wordt ingesteld voor elke gemeente, die meer dan 18000 inwoners heeft. Groote gemeenten kunnen in districten worden verdeeld, welke ieder een schoonheidscommissie hebben. Bovendien worden dergelijke commissiën ingesteld voor vereenigingen van gemeenten met een kleiner aantal inwoners dan 18000.

Deze gemeenten moeten alle in een provincie zijn gelegen en mogen tezamen niet meer dan 50000 inwoners tellen.

De leden worden benoemd door den Commissaris der Koningin, volgens een voordracht opgemaakt door B. & W. der betreffende gemeenten, welke voordracht wordt samengesteld in overleg met de besturen der Architectenvakvereenigingen.

Benoembaar zijn de leden der Architectenvakvereenigingen en zij, die door eene later te noemen commissie uit de gezamenlijke architectenvakvereenigingen verder, hetzij op hun verzoek, hetzij naar andere aanleiding, benoembaar verklaard worden.

In ieder geval zal de meerderheid der leden uit architecten moeten bestaan.

De commissie stelt zich voor, dat de taak der schoonheidscommissie bestaat in het nauwkeurig bestudeeren en het toetsen aan algemeene schoonheidseischen der

projecten, welke voor het verkrijgen van bouwvergunning bij de gemeentebesturen worden ingezonden. Geen bouwvergunning wordt door B. en W. verleend, alvorens de ontwerpen door de schoonheidscommissie zijn goedgekeurd. Ook die welke van overheidswege zullen worden uitgevoerd. Betreffende het al of niet goedkeuren van het project beslist de commissie bij meerderheid van stemmen. De besluiten der schoonheidscommissie zijn bindend, behoudens hooger beroep. Het besluit der schoonheidscommissie wordt den aanvrager zonder nadere toelichting medegedeeld.
Indien zij daartoe redenen aanwezig acht zal de schoonheidscommissie met den ontwerper of met den opdrachtgever besprekingen kunnen houden, echter zal zij op geenerlei wijze hare aanwijzingen schriftelijk vastleggen of teekeningen en schetsen geven.
Het schijnt de commissie gewenscht, dat ook een of meer hooger beroepscommissiën zullen worden in het leven geroepen. Het is toch wenschelijk, dat te autocratisch optreden van schoonheids-commissiën kan worden tegengegaan.
Een dergelijke commissie zal bestaan, hetzij in iedere provincie, hetzij in grootere districten, vormende vereenigingen van meerdere provinciën.
Deze commissiën bestaan uit 5 leden, benoemd door de Koningin op voordracht van hetzij Ged. Staten, hetzij van den Minister van Binnenl. Zaken, opgemaakt in overleg met de architectenvakvereenigingen.
Den leden der schoonheidscommissie wordt een presentiegeld toegekend, dat verband houdt met de verrichte werkzaamheden.
4e. *De bouwkundige adviesbureaux in verband met de schoonheidscommissiën.*
Voor de groote steden waar in den regel een voldoend aantal architecten van erkende bekwaamheid aanwezig is en waar ook met de speculatiebouw en bouw van arbeiderswoningen zulk groote bedragen zijn gemoeid dat het inroepen van de medewerking van een bekwaam architect niet op financieele bezwaren zal behoeven af te stuiten, acht de Commissie de instelling van adviesbureaux over het algemeen ongewenscht, daar zij het geven van opdrachten aan minder geschoolde krachten in de hand werken. Anders is het geval ten platten lande, waar veelal geen architecten met voldoende kennis zijn gevestigd en de totstandkoming van adviesbureaux dus noodig kan blijken, teneinde de taak der schoonheidscommissie beter tot haar recht te doen komen.
In de groote steden zal, wanneer naar het oordeel der Schoonheidscommissie het ingezonden project niet aan de eischen voldoet, het voldoende zijn, dat de schoonheidscommissie den bouwheer aanraadt zich tot een architect te wenden teneinde met zijn bouwaanvrage succes te kunnen hebben.
Architecten zijn in de eerste plaats de leden der Architectenvakvereenigingen, welke aan het lidmaatschap voldoende eischen van bekwaamheid stellen. De namen van deze leden kunnen op een lijst worden geplaatst, welke lijst op hunne aanvraag kan worden aangevuld met die niet-leden van vakvereenigingen, welke daartoe na overlegging van bewijzen van bekwaamheid door de later te noemen commissie uit de gezamenlijke vakvereenigingen, zullen worden aangewezen.
Op deze lijst kunnen door een teeken worden aangegeven de namen van hen, die zich bereid verklaren tegen een daartoe in een bijzondere tabel vast te stellen honorarium bouwplannen te verbeteren of gevel-ontwerpen te leveren.
De commissie acht het noodzakelijk, dat op de juiste uitvoering der door de Schoonheidscommissie goedgekeurde plannen worde toegezien.
5e. *De wijze, waarop de instelling der schoonheidscommissiën, in afwachting van het tot standkomen van een Rijkswet, kan worden bevorderd.*
Hoewel de commissie de tot standkoming van een dergelijke wet als bovenbedoeld, de beste oplossing acht om door het instituut der schoonheidscommissiën, de goede architectuur te bevorderen en zij zich dan ook bereid verklaart aan dit onderwerp haar aandacht te blijven wijden, acht zij het ook reeds thans de taak der Bouwkundige Vereenigingen om bij de verschillende gemeentebesturen erop aan te dringen, dat in hunne bouwverordeningen de welstandseischen worden opgenomen en als gevolg daarvan schoonheidscommissiën worden ingesteld.
De commissie stelt zich de taak der Bouwkundige Vereenigingen hierbij als volgt voor:
Door eene commissie bestaande uit leden der architecten-vakvereenigingen, benevens een voorzitter, die door de afgevaardigde leden wordt gekozen, wordt een algemeene instructie voor schoonheidscommissiën opgesteld en een lijst als bovengenoemd opgemaakt.
Indien verschillende gemeentebesturen zich bereid verklaren tot instelling eener schoonheidscommissie over te gaan en hiervoor de medewerking van Bouwkundige Vereenigingen inroepen, wordt door bovengenoemde commissie daartoe het noodige advies verstrekt.
In verband hiermede schijnt het de Commissie gewenscht, dat zooveel mogelijk moet worden getracht door directe actie thans reeds invloed op Rijks-, provinciale- en gemeentebesturen uit te oefenen.

De Commissie voor de punten 5 en 8 van het werkprogramma bestaat uit de Heeren HERM. VAN DER KLOOT MEIJBURG, *Voorzitter*, G. C. BREMER, A. H. WEGERIF GZN. en J. WESSELIUS, *Secretaris*.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD

ORGAAN VAN DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST M.B.V.A. VAKVEREENIGING VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN

Commissie van Redactie: C. J. KRUISWEG, J. B. VAN LOGHEM en D. F. SLOTHOUWER
Redacteur: J. WESSELIUS
Bureau van Redactie: Marnixstraat 402, Amsterdam.
Uitgevers en Bureau van Adminstratie: MOUTON & Co., Herderstraat 5, 's-Gravenhage.

ABONNEMENTSPRIJS: voor Nederl. fr. p. p. ƒ 7.50 's jaars, voor Indië en Buitenl. (bij vooruitbet. ƒ 9.50. Afz. Nos ƒ 0.15. fr. p.p. ƒ 0.16 — ADVERTENTIËN: v. 1—5 regels ƒ 1.—, elke regel meer ƒ 0.20. Groote letters naar plaatsruimte. Aankond. van aanbestedingen ƒ 0.15. Abonn. van advert. tegen belangrijk verm. prijzen.

38STE JAARGANG. = 30 JUNI 1917. = No. 26.

INHOUD: OFFICIEEL GEDEELTE. — BOUWKUNDIG GEDEELTE. Volkshuisvesting door Mels J. Meijers. — Brieven uit Rotterdam door Ir. M. J. Granpré Molière. — De ingestorte gevel in de Groote Kattenburgerstraat 32 te Amsterdam. — Berichten. Met losse plaat.

OFFICIEEL GEDEELTE.

Jaarverslag van den Raad van Arbitrage voor de Bouwbedrijven in Nederland over het jaar 1916.

V.

De aanbesteding van den bouw van eene hoogere burgerschool door eene Gemeente gaf aanleiding tot het volgende geschil.
De verschillen van opvatting over de meerwerk-rekening, die volgens de aannemersfirma ƒ 9526.22½ en volgens de gemeente ƒ 5750.04½ moest beloopen, waren niet van principieelen aard en worden hier dus niet besproken.
De Commissie stelde de rekening op ƒ 6964.34½.
De aannemers vroegen daarenboven een schadevergoeding van ƒ 1210.—.
Hun standpunt was dat de directie van het werk was te kort geschoten in hare verplichtingen, om de voor het werk benoodigde detailteekeningen en andere gegevens zóó tijdig te verstrekken, dat de aannemers voldoenden tijd hadden voor het aanschaffen der benoodigde materialen tegen concureerende prijzen en in de gelegenheid waren het werk geregeld en met behoorlijken spoed voort te zetten.
De Gemeente ontkende de juistheid van de beweringen van de aannemers, wees er op dat dadelijk na de gunning den aannemers mondeling en schriftelijk was verzocht „ter bevordering van de geregelde vervaardiging der teekeningen, steeds vooraf tijdig op te geven, welke teekeningen door hen het eerst werden gewenscht", merkte op, dat, vóórdat de bouw zoo goed als afgeloopen was, de aannemers geen enkel schriftelijk verzoek om teekeningen aan de Directie hadden gedaan, maar bestreed daarenboven en in de eerste plaats de bevoegdheid van de Commissie om over dit punt een bindend advies te geven.
De Algemeene Voorschriften van Waterstaat van 1901 en ook paragraaf 495 van deze A. V. was op deze aanneming mutatis mutandis toepasselijk.
Het tweede lid van deze paragraaf geeft zes gevallen aan, waarin de aannemer het recht heeft het bindend advies van een scheidsgerecht (Commissie van Advies) uit te lokken. Volgens de aannemers kon hunne schade-actie gebracht worden onder paragraaf 495, 2e lid a „den aard van het werk" en onder paragraaf 459, 2e lid b „de verrekening van meer- en minderwerk".*)
Zoowel het een als het ander kwam het scheidsgerecht onjuist voor. Eene vorderiug tot vergoeding van schade door een aannemer jegens een aanbesteedster ingesteld, kan niet gezegd worden te betreffen „den aard van het werk" en kan evenmin worden gebracht onder het begrip „verrekening van meer- en minderwerk". Ook onder de andere gevallen van paragraaf 495, 2e lid is deze vordering niet te brengen.
Het scheidsgerecht verklaarde zich dus onbevoegd van dezen eisch kennis te nemen. —
Ten slotte verschilden partijen van meening over de vraag of korting kon worden toegepast.
De aannemers schreven de te late oplevering toe aan het te laat verschaffen van detailteekeningen, de aanbesteedster aan het tegenloopen van het grondwerk.
Uit de omstandigheid dat bij die mondelinge behandeling van het geschil bleek dat de Directie aan Burgemeester en Wethouders van de Gemeente had voorgesteld den aannemers eene tegemoetkoming te geven naar aanleiding van door hun ondervonden terreinmoeilijkheden bij het grondwerk **), leidde het scheidsgerecht af dat de Directie de vertraging tengevolge van deze moeilijkheden toeschreef aan „omstandigheden onafhankelijk van den wil van den aannemer", zoodat geen korting wegens te late oplevering mocht worden toegepast.

*) Paragraaf 495 der A. V. van 1901 handelende over „Geschillen" behelst in het tweede en derde lid het volgende:
„Evenwel heeft de aannemer in geval van geschil over:
a. den aard van het werk (paragrafen 304, 453, al. 1 en 483).
b. de verrekening van meer- en minderwerk (par. 468, al. 3).
c. de gevolgen van schorsing of staking van het werk (par. 470 en 471).
d. de aansprakelijkheid voor schade, veroorzaakt door buitengewone omstandigomstandigheden (par. 475).
e. het recht op betaling (par. 476 al. 1 en 2).
f. de omstandigheden onafhankelijk van den wil van den aannemer (par. 478 al. 5),
wanneer hij geen genoegen neemt met de door den Minister dienaangaande genomen beslissing het recht, mits binnen 14 dagen na die beslissing daarvan gebruik makende, te vorderen dat het advies van eene Commissie worden ingewonnen, te benoemen op de wijze bij de volgende paragraaf omschreven.
Het Advies der Commissie zal voor het Rijk en den aannemer bindend zijn".

**) Het voorstel van de Directie werd door B. en W. overgenomen, maar werd door door den Gemeenteraad verworpen.

Het feit dat de Directie, noch bij de eerste oplevering, noch bij het einde van den onderhoudstermijn, op de mogelijkheid van korting had gezinspeeld, maar dit eerst deed 9½ maand na het verstrijken van laatstgenoemden termijn, versterkte het scheidsgerecht in zijne meening en gaf het aanleiding te adviseeren geen korting toe te passen.
De kosten van de arbitrage bedroegen *f* 702.33; ⅔ hiervan werd gebracht ten laste van de aannemers en ⅓ ten laste van de aanbesteedster.

VI.

De hieronder te bespreken arbitrage had betrekking op de afrekening van een werk bestaande in het maken van de aardenbaan en het leggen van sporen en wissels met alle bijkomende werkzaamheden voor een stoomtramlijn.
De Spoorwegmaatschappij en de aannemers brachten het geschil gezamenlijk aan. De afrekening van eerstgenoemde sloot met *f* 3815.31½ als saldo-bedrag van meer- en minderwerk, welk cijfer zij echter uit billijkheidsoverwegingen wilde verhoogen tot *f* 8700.—, de aannemers vroegen *f* 22.488.95½.
De posten waarover het geschil liep waren te verdeelen in 3 groepen: 1. 4 posten, welke in de rekeningen van aannemers en Directie een verschil vertoonden van meer dan *f* 1000.—.
2. 7 posten welke in de rekeningen van aannemers en Directie een verschil vertoonden kleiner dan *f* 1000.— en grooter dan *f* 150.—;
3. ± 200 posten, welke in bedoelde rekeningen minder dan *f* 150.— verschilden, terwijl deze 200 posten te zamen slechts een verschil gaven van *f* 853,97. Partijen, door de Commissie opmerkzaam gemaakt op het kostbare en tijdroovende van een onderzoek van een zoo groot aantal posten, die zulk een betrekkelijk gering verschil vertoonden, hebben de geschilpunten onder 3 genoemd in der minne geregeld.
De 4 hoofdverschilpunten worden hieronder nader besproken.
1. Verhooging baan:

Berekening aannemers	*f* 1728.—
„ Directie	„ 625.—
Verschil	*f* 1103.—

Van K.M. 29.7 tot K.M. 30.5 is de baan hooger aangelegd dan het bestek aangaf. Volgens de aannemers is voor deze ophooging 1440 M³. zand gebruikt, hetwelk zij in rekening gebracht willen zien à *f* 1.20 per M³. dus tegen *f* 1728.—. Volgens de Directie heeft de ophooging slechts 500 M³. zand vereischt, hetwelk zij wil verrekenen à *f* 1.25 de M³.
De mondelinge behandeling van de zaak en de bezichtiging van het werk hebben bij scheidslieden den indruk gevestigd, dat door de Directie alleen rekening is gehouden met de ophooging in engeren zin en dat uit het oog is verloren, dat eene ophooging van de baan, die natuurlijk dezelfde breedte moest houden ook heeft meegebracht eene verhooging of verbreeding van de gedeeltelijk langs de sloot loopende taluds.
Het door de aannemers gevraagde bedrag werd toegewezen.
2. Emplacement van een tusschenstation:

Rekening aannemers	f 10.400.—
„ Directie	„ 4.225.—
Verschil	f 6.175.—

Voor het op hoogte brengen van dit emplacement was naar het wiskundig profiel zonder verlies en inklinking in het veen 18000 à 19000 M³, zand en klei noodig.
De aannemers beweren ruim 42000 M³. te hebben verwerkt en, in de meening dat hunne berekening van ± 6000 M³. klinkt technisch en wetenschappelijk juist was, vragen zij vergoeding voor 16000 M³. à 0.65.
Volgens de Directie had met het oog op de verstrekte profielen, de belangrijke hoogte van den op te brengen grond en de gevolgde werkwijze (o.a. is na de eerste zakkingen, van het voorland nog klei ontgraven) voor inzinking van den ondergrond, verlies bij opspuiten en klink op 50 pCt. verlies gerekend behooren te worden. De theoretisch benoodigde hoeveelheid ware dan 19000 + 9500 = 28500 M³. geweest en daar er volgens de Directie niet meer dan 35000 M³. is verwerkt, wilde deze den aannemers 6500 M³. tegen f 0.65 vergoeden.
In beginsel was dus de aanbesteedster zelve van oordeel, dat ofschoon het bestek verrekening van meer of minder grondverzet bij ongewijzigde uitvoering van het plan uitdrukkelijk uitsloot, den aannemers in billijkheid vergoeding toekwam.
De Commissie deelde dit gevoelen. Grondboringen, waaruit de gesteldheid van den ondergrond onder de veenlaag *duidelijk* bleek, waren niet ter beschikking van de aannemers gesteld.
Door overgelegde rekeningen van den vrachtrijder en eene getuigenverklaring bleek intusschen, dat meer zand was aangevoerd dan de Directie cpgaf en wel ongeveer 5356 M³. meer, zoodat het aangevoerde zand gesteld mag worden op 35000 + 5356 = 40356 M³.
Met overneming van de beschouwingen van de Directie omtrent inzinking, verlies en klink (want het is in vakkringen van algemeene bekendheid dat de bodem hier verraderlijk is) was de Commissie van oordeel, dat 40356—28500 M³. = 11856 M³. grond ter berekening van de aan de aannemers te verstrekken tegemoetkoming in aanmerking kwam en berekende zij deze, evenals partijen op f 0.65 per M³. dus op f 7706.—.
3. Kopdijk van dit emplacement.

Berekening aannemers	nihil.
„ Directie	f 1486 — minderwerk
Verschil	f 1486.—

Daar het buitentalud van het emplacement verzakt was, moest dit op hoogte worden gebracht. De aannemers gaven te kennen dit te willen doen door verwijderen van de kleilaag en het opspuiten van zand. Tegen dit laatste had de Directie bezwaar, omdat zij vreesde dat deze werkwijze gevaar kon opleveren voor het inmiddels op het terrein geplaatste gebouw. Hoewel de Directie meende, dat bestek en A.V. haar de bevoegdheid gaven een zekere werkwijze te verbieden, wilde zij een geschil hierover voorkomen en heeft zij daarom zelf de aanvulling van het talud met den kopdijk uitgevoerd, na eene overeenkomst met de aannemers gesloten te hebben, waarbij deze haar zouden betalen datgene, wat het in orde maken van het talud hen zoude hebben gekost bij het volgen van hunne werkwijze.
De Commissie zag geen reden, waarom deze overeenkomst als onverbindbaar zoude mogen worden beschouwd en was dus van oordeel, dat terecht door de directie f 1486.— in mindering was gebracht.
4. In orde brengen baan.

Berekening aannemers	nihil
„ Directie	*f* 1141.67½ minderwerk
Verschil	*f* 1141.67½

Voor het in orde brengen der baantaluds door de Directie gedurende den onderhoudstermijn, trok deze het bovengenoemde bedrag af.

Wordt vervolgd.

Catalogus der N.V. P. W. Braat's Koninklijke Fabriek van Metaalwerken te Delft. Wij ontvingen van genoemde N.V. een fraai bewerkten Catalogus voor getrokken metalen ramen „Systeem Crittall Braat". De platen geven een duidelijk beeld van de constructie van ramen en onderdeelen. Een beknopte toelichting geeft wenken voor het stellen.
Voorts bevat de Catalogus verschillende afbeeldingen van bouwwerken en details, waarbij van genoemd systeem door den Architect gebruik werd gemaakt.

Academie van Beeldende Kunsten te 's-Gravenhage. Naar wij vernemen heeft de heer Herman Van der Kloot Meyburg bedankt als hoofdleeraar aan de Academie van Beeldende Kunsten te 's Gravenhage.

De daken zijn gedekt met roode machinale Holl. pannen. Het verfwerk voor kozijnen, gootlijsten, enz. is gebroken wit, dat der ramen en deuren scherpgroen.
Aan de binnenstraten zijn de woning-ingangen aangeduid door gemetselde beertjes, welke een klein stoepje afsluiten, dat eenigszins een overgang helpt vormen tusschen gevel- en straatvlak.
De tuinen zijn onderling gescheiden door lage houten afrasteringen, zoodat deze afscheiding niet al te hokkerig aandoet en de binnenruimte zooveel mogelijk een geheel blijft.
De hierbij gereproduceerde perspectiefteekening wijkt eenigszins af van het uitgevoerde plan. De woningen langs den spoorbaan moesten n.l. op 5 Meter meerdere afstand daarvan worden geplaatst, waardoor eenige inkrimping van het pleintje enz. noodzakelijk werd.
Wanneer men dergelijke met zorg behandelde woningcomplexen bekijkt, dan voelt men eerst goed, hoe ellendig het is gesteld met het grootste deel der nieuwe stadsuitbreidingen en hoeveel beter dat alles zou kunnen zijn. Scheppingen als deze doen zien, dat bij de beste onzer architecten het vermogen er weer is, en natuurlijk nog groeiende is, om te brengen, opzettelijk te brengen, in moderne vormen, de moderne realiteit, met modern-hygienisch ingerichte woningen, aangename woonkwartieren met de oude intimiteit, weldadige gezelligheid en rust.

MELS J. MEIJERS.

BRIEVEN UIT ROTTERDAM.

VI.

DE VIERJAARLIJKSCHE (26 Mei—2 Juli).

De betekenis van deze tentoonstelling is alleen gelegen in haar onbeduidendheid; ze is een negatie, en deze is te opmerkelik, om er in dit blad niet even melding van te maken.
Een korte beschrijving voorop: het reklame-biljet zakelik als een oproep voor de militie; typografies onbelangrijk; de katalogus zakelik als een veilingboekje; typografies onbelangrijk; daarin een paarsrood briefje als gebruikelik in prospektie van leveranciers die opslaan; typografies enz.; dit briefje nodigt tot deelname aan het fonds tot aankoop voor museum Boymans; keuze der aangekochte exemplaren geen aanbeveling. Bij het betreden der Akademie „het" ceremonie-potplanten-bosschage; binnen „het" bespansel met fluweel; daarop „de" zo welbekende dikke gouden prachtlijsten; O. W.'ers lijsten zou men ze moeten noemen, als ze al niet zoo zeldzaam lang in zwang waren.
In die klatergouden lijsten de schilderijen, waar het dan eigenlik om te doen is: dit is er sprekend uitgedrukt: Kijk niet ter zijde, naar boven of naar beneden; de wanden zijn lelik, de vloer is lelik, zolder, katalogus, lijsten, zij zijn allen lelik, maar kijk alleen binnen de lijsten naar de schilderijen, want dáár gaat het om, en al het overige gaat u niet aan.

Er is voor deze schilders en voor den Kommissie, naar men wel moet aannemen, in de grote wereld niet anders als schilderij-kunst.
Van datgene wat mensen van deze tijd boeit of verontrust, is er — behoudens weinige uitzonderingen — niets; van wat ons zou moeten verzoenen met het eigen leven, zoals het is, óf zoals het behoorde te zijn, is er — behoudens weer die uitzonderingen — niets. Van aanknoping met de bouwkultuur, door Berlage ingezet, en door jongeren en nog eens jongeren voortgezet, niets. Van enig begrip, dat er in onze beschaving in de loop van dertig jaren grondige veranderingen zijn gebeurd, niets. Van een nader brengen tot het landschap eindelik — ja, wat blijft daar nu van staande, wanneer men na het moeizaam doorslenteren van de doffe zalen, weer teruggaat in de stralende vroeg-zomer?
Het is de trots van deze kunst, dat ze vrij is van konventie; maar ze is gevangen in die éne grote konventie, in die allergrootste waan, als zou de kunst er zijn om zich zelf. In dit teken schijnt de hollandse schilderkunst te zullen uitbloeien. Maar wat is het voor een holle leuze? Kan iets er om zich zelf zijn? Past niet alles in het grote geheel, waaruit het voortkomt, en waaraan het verantwoordelik is?
Het is de leus die zelfzuchtigen, parasieten in de samenleving zich als blindzoek omdoen, dat ze er zijn om zich zelf. Het is de leus van kunstenaars, die te arm zijn, om meer te zien dan het genot van de eigen kunst-instinkten, dat de kunst er is om zich zelf, en geen rekenschap behoeft te geven.
De betekenis van de schilderij-kunst vóór dertig jaar was misschien, dat ze de mensch in de kille konventionele samenleving uitzicht bood in de malse natuur; de betekenis van deze zelfde schilderij-kunst is nu die van een woekerplant, die beknelt, en verhindert, dat de kunst-vormen en kunst-inzichten stijgen tot het niveau, dat de natuurlike gang der tijden eist.
De schilderij-kunst is, kort gezegd, de verloren zoon van de moderne samenleving, en de vierjaarlijkse te Rotterdam is er een onbeschaamde verheerliking van.

Ir. M. J. GRANPRÉ MOLIÈRE.

DE INGESTORTE GEVEL IN DE GROOTE KATTENB. STRAAT 32 TE AMSTERDAM.

„Gisteren middag," zoo lazen we in het ochtendblad van het Handelsblad van 29 Mei, „tus„schen zes uur en half zeven, stortte plotse„ling met donderend geraas het bovenge„deelte van den voorgevel van perceel Groote Katten„burgerstraat 32 omlaag, een wolk van puin en stof „verspreidend."
Gelukkig werd er niemand gekwetst, zoodat geen ongelukken te betreuren vallen. Behalve dan het ongeluk, dat onze stad weder een harer aardige gevels moet missen. En niet alleen „aardig" was de gevel, hij was karakteristiek. Reeds vroeger trok hij mijn aandacht en maakte ik een schetsteekeningetje, hetwelk

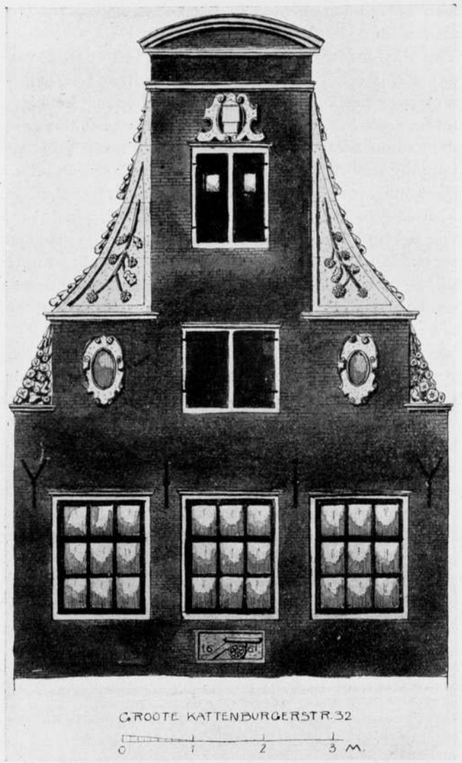

De ingestorte gevel aan de Groote Kattenburgerstraat 32 te Amsterdam.

hiernevens gereproduceerd is. Geenszins is, let men goed op, de trapvorm van den gevel toch afgeleid of voortgekomen van de renaissance-topgevels: deze vorm is een uitvloeisel van Vingbooms' pilasterbouw. Een overgangsvorm verder tusschen de pilastergevel van de daarvoor later in de plaats getreden tuitgevel. Hoewel nu niet bepaald zeldzaam, staan er toch niet zoo heel veel van dit soort gevels in Amsterdam. Wat zou het jammer zijn, wanneer ze alle verloren gingen.

Hoe wijst dit instortingsgeval er nog weer eens nadrukkelijk op, dat meerder toezicht op oude bouwwerken dringend noodzakelijk is. Er staan honderden gevels uit het midden der 17e eeuw in Amsterdam, is er, officieel ook maar *iemand* welke er naar omziet? De onderwerpelijke gevel heeft als een dreigende dood dagen gehangen, gezweefd, boven de hoofden van voorbijgaande menschen en spelende kleuters, deze met een gruwelijken dood bedreigende.

Wie weet de volgende gevel te staan, welke vallen zal? Van buiten af verraadt hij zich niet. Ook de thans gevallen gevel boog zich tamelijk voorover maar we zijn te zeer aan deze houding, bepaaldelijk aan 17e eeuwsche gevels eigen, gewend, dan dat we dáárin iets gevaarlijks zouden zien. Alleen wanneer gevel en muren zich scheiden komt het werkelijk gevaar. Dit ziet evenwel men eerst dan wanneer binnen het gebouw een onderzoek kan worden ingesteld.

Het zij herhaald, er staan meer bouwvallige gevels langs onze straten en grachten, alleen weten we niet wáár. Bleek het met de restauratie van het bekende perceel in de St. Nicolaasstraat ook niet verwonderlijk, dat de rotte puibalk nog niet lang zijn bovenlast had neergeworpen?

29 Mei '17. C. VISSER.

BERICHTEN.

Het nieuwe Zegelrecht voor Bestekken enz.

De nieuwe zegelwet bevat de volgende bepalingen omtrent het zegelrecht voor aannemings-contracten, bestekken, enz.

Art. 23 10°, schrijft voor, dat moeten worden gezegeld: „bestekken, voorwaarden, kaarten en teekeningen (onderteekend of niet), voor zoover zij bestemd zijn om met de akten, welke de overeenkomst constateeren, waarop zij betrekking hebben, den titel dier overeenkomst uit te maken".

Art. 26*b* luidt: dat het zegelrecht op de zooeven genoemde stukken eerst behoeft te worden voldaan, wanneer zij de daarbedoelde bestemming krijgen, welke voldoening eveneens geschiedt, door die stukken ter zegeling aan te bieden aan 's Rijks ambtenaar.

De zegelbelasting wordt voldaan door gebruik van gezegeld papier of van plakzegels, vanwege het Rijk uitgegeven, en berekend naar oppervlakte van het papier.

Art. 24 zegt hierover: „Het zegelrecht naar de oppervlakte van het papier bedraagt 30 cents voor elk papier waarvan de oppervlakte niet grooter is dan 425 cM².; 50 cent voor 425 tot 644 cM²., 100 cent voor 644 tot 1288 cM².; voor elk papier, waarvan de oppervlakte grooter is dan 1288 cM²., 50 cent voor iedere reeks van 644 cM²., gedeelten eener reeks voor een geheele gerekend".

In Art. 31 lezen wij, dat ook op gezegeld papier moeten worden gesteld akten van voorloopige toewijzing bij aanbestedingen, alsmede akten van herbesteding.

Moderne eischen en Artistieke Bedenkingen.

Onder dezen titel werd onlangs te Amsterdam op de door de V. A. N. K. bijeengebrachte tentoonstelling „Kunst in de Reclame" door den heer R. N. Roland Holst een voordracht gehouden. Deze voordracht werd thans in het Juni nummer van het orgaan der V. A. N. K. dat in brochure-vorm uitkwam, gepubliceerd.

Exemplaren zijn te verkrijgen à f 0.25 bij den heer N. P. de Koo, Secretaris der V. A. N. K. Mathenesserlaan 418 Rotterdam en bij de N.V., H. A. Kramers en Zn. boekhandel te Rotterdam.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD

ORGAAN VAN DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST M.B.V.A. VAKVEREENIGING VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN

Commissie van Redactie: C. J. KRUISWEG, J. B. VAN LOGHEM en D. F. SLOTHOUWER
Redacteur: J. WESSELIUS
Bureau van Redactie: Marnixstraat 402. Amsterdam.
Uitgevers en Bureau van Adminstratie: MOUTON & Co., Herderstraat 5, 's-Gravenhage.

ABONNEMENTSPRIJS: voor Nederl. fr. p. p. ƒ 9.— 's jaars, voor Indië en Buitenl. bij vooruitbet. ƒ 11.—. Afz. Nos ƒ 0.20. fr. p.p. ƒ 0.21 — ADVERTENTIËN: v. 1—5 regels ƒ 1.25, elke regel meer ƒ 0.25. Groote letters naar plaatsruimte. Advertentiën bij abonnement tegen belangrijk verminderde prijzen.

38STE JAARGANG. = 7 JULI 1917. = No. 27.

INHOUD: OFFICIEEL GEDEELTE. — BOUWKUNDIG GEDEELTE. Huize Blijdestein te Enschedé, door S. de Clercq. — De overeenkomst tusschen bouwheer en architect, door Mr. I. van Creveld, Advocaat en Procureur te Amsterdam. — Volkshuisvesting door Mels J. Meijers. — Met losse plaat.

OFFICIEEL GEDEELTE.

Ledenvergadering.

De ledenvergadering der M. B. V. zal worden gehouden op Woensdag 18 Juli a.s. ten 10½ ure v.m. in Hotel „Bellevue" te Amersfoort.

Agenda:

a. Mededeelingen van den Voorzitter.
b. Notulen.
c. Voorstel der heeren A. Broese v. Groenou en S. de Clercq om te benoemen tot medewerkers der Maatschappij: L. F. Asperslag, directeur der N.V. „Crabeth". Acaciastraat 94, 's Gravenhage, F. ter Gast, lid der firma Van Rij en Ter Gast, Smidsstraat 's-Gravenhage.
d. Bespreking der onderlinge verhouding tusschen Architecten bij verbouwingen.
e. Honorarium-tabel voor uitbreidingsplannen.
f. Benoeming Secretaris-Redacteur.
g. Rondvraag.

Onder leiding van den heer G. Beltman zal een excursie worden gehouden in de omstreken van Amersfoort ter bezichtiging van eenige bouwwerken.

Medewerkers der M. B. V. A. Door de heeren J. A. Broese van Groenou en S. de Clercq worden als medewerkers der M.B.V.A. voorgesteld:

L. F. Asperslag, Directeur der N. V. „Crabeth", Acaciastraat 94, 's Gravenhage.
F. Ter Gast, lid der Firma van Rij en Ter Gast, Smidswater 25, 's Gravenhage.

Rijkscommissie voor Bouwmaterialen. Bij Kon. besluit zijn alsnog eenige heeren benoemd tot leden der Rijkscommissie inzake aanvoer en distributie van bouwmaterialen.

De volledige commissie is thans als volgt samengesteld:

J. M. R. Pennink, Voorzitter, oud-directeur der Gem.-waterleiding te A'dam; J. Slicker, Secretaris en lid, Amsterdam; J. A. van Wijngaarden, Rotterdam; A. H. baron van Hardenbroek van Ammerstol, Haarlem; Mr. D. Leccius de Ridder, Wageningen W. Nijkamp Hzn., Enschedé; G. Fleumer, Amsterdam; S. C. J. Heerma van Vos, Leur; A. C. Elfring, 's Gravenhage; J. N. Hendrix, Amsterdam; B. A. Wernink, Leiden; H. C. N. Dolk, Rijswijk; N. C. Lambrechtsen, Zwolle; C. A. Meijer; C. B. Posthumus Meijjes, Amsterdam; B. Blom, adv., lid der commissie.

Amsterdamsche Schoonheidscommissie. Ingevolge het bepaalde in art. 4, al. 1 en 2, van het Reglement voor de Amsterdamsche Schoonheidscommissie, treedt de helft der leden en plaatsvervangende leden der Schoonheidscommissie om de twee jaar voor het eerst op 1 Juli 1917, af, en zijn de aftredende (dus zoowel leden als plaatsvervangende leden) eerst na twee jaar weder herbenoembaar.

Tegen 1 Juli a.s. zijn aan de beurt van aftreding de leden J. Ingenohl, B. J. Ouëndag en H. J. M. Walenkamp en de plaatsvervangende leden J. Gratama, J. H. de Groot en A. Moen.

Ten einde in die openvallende plaatsen te kunnen voorzien, richtte het Gemeentebestuur van Amsterdam, in verband met het bepaalde in de vierde alinea van art. 3 van meergenoemd Reglement, zich tot het Bestuur der M.B.V.A. met het verzoek één drietal Architecten voor de benoeming van een lid en één drietal voor de benoeming van een plaatsvervangend lid der Commissie te willen opgeven.

Naar aanleiding van dit schrijven zijn door het Bestuur aan B. en W. van Amsterdam de onderstaande drietallen opgegeven.

Voor Lid:

M. J. E. Lippits, Architect M. B. V. A. te Amsterdam.
P. A. Timmers, Architect M. B. V. A. te Amsterdam.
Ir. D. F. Slothouwer, Architect M. B. V. A. te Amsterdam.

Voor Plaatsvervangend lid.

C. J. Kruisweg, Architect M. B. V. A. te Bussum.
Ir. J. B. v. Loghem, Architect M. B. V. A. te Haarlem.
J. J. van Noppen, Architect M. B. V. A. te Haarlem.

Prijsvraag uitbreidingsplan Oosterland.

Aan
de Constitueerende Vereenigingen.

Onder de aandacht van de Permanente Prijsvraag-Commissie werd gebracht het programma van een door Burgemeester en Wethouders van Oosterland Z. uitgeschreven prijsvraag betreffende een uitbreiding der bebouwde kom van die gemeente.

Deze prijsvraag is uitgeschreven zonder eenig overleg met de P. P. C., terwijl het programma onvolledig is, en meerdere voorwaarden in strijd zijn met de Algemeene Regelen; nl.:

1°. is het beschikbaar gestelde bedrag aan prijzen, totaal f 150.— veel te gering, in aanmerking genomen het werk wat van inzenders wordt verlangd (plan van uitbreiding, ontwerp woningbouw, begrooting en exploitatierekening).
2°. is de regeling van de inzending der teekeningen, van het verstrekken van inlichtingen, en van de eventueele opdracht voor de uitvoering, niet voldoende.
3°. ontbreekt de regeling der schadeloosstelling bij niet-opdracht aan den met den eersten prijs bekroonden inzender.
4. is de wijze waarop de beoordeeling der ontwerpen geregeld is, niet toelaatbaar (deze zal geschieden door Burgemeester en Wethouders, voorgelicht door den Inspecteur van de volksgezondheid; omtrent het verplicht uitbrengen van een juryrapport is niets vermeld).
5. is in het programma geenerlei bepaling opgenomen ten aanzien van het eigendomsrecht der inzenders, en omtrent de tentoonstelling, de verzekering, en de terugzending der ontwerpen.
6. ontbreekt aan het programma de kennisgeving, dat de Algemeene Regelen op deze prijsvraag van toepassing zijn.

De Commissie heeft terstond nadat het programma ter harer kennis was gekomen, zich met een schrijven (dd. 25 Juni) gericht tot Burgemeester en Wethouders, met verzoek het daarheen te willen leiden dat alsnog aan de geopperde bezwaren zou worden tegemoet gekomen, en het aldus voor de Commissie mogelijk te maken om een gunstig advies aan de Constitueerende Vereenigingen omtrent deze prijsvraag te kunnen uitbrengen. Tot heden bleef op dit schrijven het antwoord uit.
De Commissie meent, gezien ook den korten termijn van inzending (1 Aug. a.s.) het uitbrengen van het haar bij reglement voorgeschreven advies niet langer te mogen uitstellen, en acht zich, onder verwijzing naar Art. 42 der A. R. verplicht aan de Constitueerende Vereenigingen mede te deelen dat, op voorstaande overwegingen, haar advies niet anders dan *ongunstig* luiden kan, en mededinging aan deze prijsvraag *ten sterkste moet worden ontraden.*

De Permanente Prijsvraag-Commissie:
P. J. HOUTZAGERS, *Voorzitter.*
P. G. BUSKENS.
3 Juli 1917. PAUL J. DE JONGH, *Secretaris.*

Jaarverslag van den Raad van Arbitrage voor de Bouwbedrijven in Nederland over het jaar 1916.

Op de taluds bevond zich volgens de Directie niet de voorgeschreven dikte zwarte grond. Volgens de aannemers zijn de taluds overeenkomstig het bestek onder toezicht van de Directie uitgevoerd, maar is de reden van den minder goeden toestand der taluds geweest, dat de trambaan steeds door vee betreden werd en dat de koeien voortdurend in de taluds liepen, omdat alleen binnendijks, waar de baan ligt, zich zoet water bevindt.
De Commissie heeft zich door persoonlijk onderzoek overtuigd, dat inderdaad de taluds buitengewoon moeilijk te onderhouden zijn; de toestand waarin zij op het oogenblik der bezichtiging waren, nu zij na het herstel, waarvoor de Directie een aftrek toepast, bij anderen dan de aannemers in onderhoud zijn, strekt daarvan mede tot bewijs. Voor de juistheid van de beweringen der aannemers pleitten de geconstateerde aanwezigheid van koeien op of in de nabijheid van de baan en de talrijke sporen, welke de koeien op baan en taluds achterlieten. Op verschillende plaatsen bleek duidelijk, dat een groot quantum teelaarde was afgetrapt, en zich in de sloot of vlak boven de wateroppervlakte bevond.
Waar de aannemers reeds meermalen op verschillende trajecten de bermen of taluds in orde hadden gebracht, achtte de Commissie het onbillijk onder bovengenoemde omstandigheden een aftrek toe te passen.
De Commissie kwam tot het resultaat dat *f* 15.469.62½ in hoofdsom aan de aannemers te betalen was, bepaalde de kosten op *f* 995.94, die gelijkelijk door beide partijen behoorden te worden gedragen.

Over een lengte van ruim 1400 M. liet eene Gemeente een nevenriool leggen en bijbehoorende werkzaamheden verrichten. Het riool moest verschillende grachten doorsnijden, die rechthoekig stonden op de kade waarin het werd aangebracht. Bij het aanbrengen van de zinkers in een dier grachten is het water onder den damwand van de zinkers doorgekomen, tengevolge waarvan de put gedurende zekeren tijd niet droog kon worden gehouden. De aannemer schreef dit hieraan toe, dat de door de aanbesteedster voorgeschreven damwanden te kort waren en, zoo niet, dan aan andere omstandigheden, waarvoor hij, naar zijne meening, niet aansprakelijk kon worden gesteld. Hij vorderde van de Gemeente een uitvoerig gespecificeerd schadebedrag in totaal *f* 4959.58.
Het bestek behelsde onder meer het volgende artikel:
„Het afheien der zinkersleuven zal door den aannemer met de noodige zorg geschieden. Hij maakt geheel voor zijne rekening zoo noodig de reeds genoemde afdammingen, welke geheel waterdicht zijn te maken. Alle zich in de sleuf bevindende voorwerpen, welke voor het heien van damwanden hinderlijk zijn, te verwijderen. Tijdens het afmalen van het water zijn de noodige gordingen, stempels en schoren aan te brengen. *De aannemer draagt voor het maken der afheïngen en dammen de volle verantwoordelijkheid*, terwijl zij tevens de goedkeuring der Directie vereischen".
De Commissie meende, dat het bestek hier afweek van paragraaf 475 der A. V. en dat in het onderhavige bestek de aannemer ook voor onvoorziene toevallen en omstandigheden onafhankelijk van zijn wil, aansprakelijk werd gesteld. De Commissie overwoog dan verder:
„Een dergelijke aansprakelijkheid van den aannemer kan zeer zeker vrij zwaar zijn, maar, waar het bestek — de grondslag van de overeenkomst van partijen — haar op den aannemer laat drukken en de aannemer haar, blijkens zijne inschrijving op het werk heeft aanvaard, heeft hij haar ook te dragen.
De Directie heeft de minimumeischen voor de lengte van het damwand aangegeven, door het woordje „minstens" voor de afmetingen te plaateen en daardoor, tegenover de volle verantwoordelijkheid voor dit hulpwerk, den aannemer ook de vrijheid gelaten om de damwanden lager of zwaarder te maken. Het standpunt van den aannemer, dat hij kon volstaan met aan de minimumeischen te voldoen, is dus, naar het oordeel van de Commissie, onjuist. Eigenaardig is — zoo gaat de Commissie iets verder voort — dat eenzelfde soort zinker met dezelfde afheiing in een andere nabijgelegen gracht nog iets dieper zonder moeilijkheden is gelegd, en dat niemand de daarin aangetroffen grond van andere hoedanigheid vond dan die van de hier bedoelde gracht, waarbij zich wel moeilijkheden voordeden. Bij de door de Commissie gehuldigde uitlegging van het bestek, kon een onderzoek naar de oorzaken, die volgens de Directie moesten gezocht worden in eene onvoldoende werkwijze, echter achterwege blijven.
Deze vordering werd afgewezen.
De Directie had den uitvoerder van den aannemer den toegang tot het werk ontzegd, waarvoor eene schadevergoeding van 6 weken ad *f* 40.— = *f* 240.— werd gereclameerd.
Dit ontzeggen van den toegang tot het werk geschiede na eene ernstige beleediging van den opzichter in tegenwoordigheid van arbeiders aan den openbaren weg en bedoelde beleediging was niet de eerste. De uitvoerder had de beleediging bij de mondelinge behandeling van het geschil niet ontkend. Hij was destijds bereid zijne excuses aan te bieden aan den opzichter, doch niet in tegenwoordigheid der werklieden, die bij de beleediging waren aanwezig geweest — wat door de Directie was geëischt, wilde zij den uitvoerder op het werk weder toelaten.
Het kwam het scheidsgerecht voor, dat de Directie bevoegd was den uitvoerder den verderen toegang tot het werk te ontzeggen en dat de aannemer op grond daarvan geen recht tot schadeloosstelling kon doen gelden.
Een andere post van schadevergoeding en eenige posten van

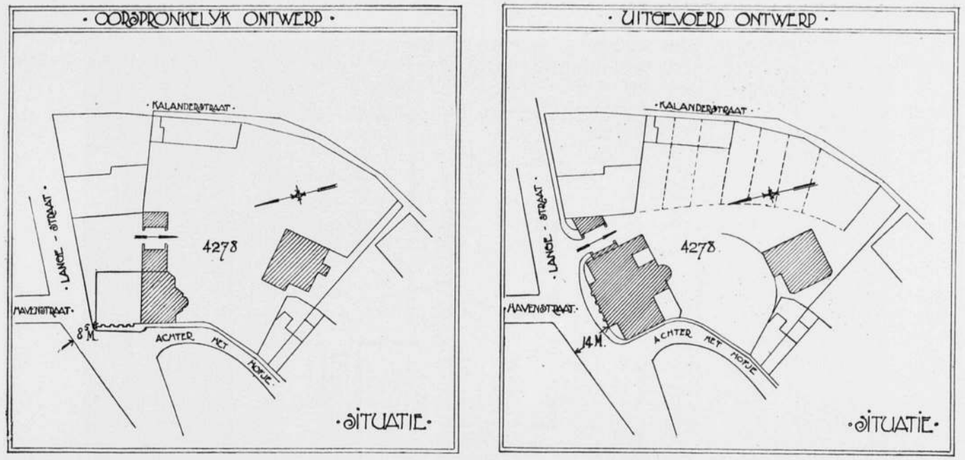

Huize Blijdenstein te Enschedé. Situatie. Oorspronkelijk ontwerp en uitgevoerd ontwerp. S. de Clercq, Architect.

HUIZE BLIJDENSTEIN TE ENSCHEDÉ.

(Behoud en herplaatsing van een der weinige antieke gevels aldaar, gevat in een nieuwen bouw).

Het is mij aangenaam in dit weekblad eenige mededeelingen te kunnen doen, betreffende den bouw van het heerenhuis van den Heere H. B. Blijdenstein, Langestraat 9, te Enschedé.
De geschiedenis van dit huis is door den eigenaar in weinige woorden aangegeven voor de gedenkplaat in den rechterzijgevel, waarop het navolgende werd gebeiteld: „Dit huis, aanvankelijk grenzende aan de Eschpoort en de Stadsgracht, werd gesticht in den aanvang der negentiende eeuw, door brand verwoest en herbopmn in 1862 en in 1914 verplaatst in dezen stand. Ter herinnering aan laatstgenoemde gebeurtenis heeft Albert Jan Blijdenstein, geboren in 1902, deze gedenkplaat gesteld".
Einde 1912 bij den opdrachtgever ontboden, was aanvankelijk het vraagstuk het huis, waarvan bij den stadsbrand uitsluitend de natuursteenen voorgevel intact was gebleven,— ruitverdeeling, ingangsdeur, benevens den geheelen achterbouw en kap, stamden uit het derde kwart van de negentiende eeuw, te verbouwen en uit te breiden, met instandhouding der antieke façade. Dit kon niet anders geschieden dan door toevoeging van een éénzijdige vleugel, ingevolge de ligging op den hoek eener aanmerkelijke vernauwing (ongev. 8,5 M) van een der drukste straten van Enschedé.
Nadat met dezen bouw intensief was aangevangen, werd vanwege het gemeentebestuur den bouwheer verzocht mede te willen werken tot een verruiming van het verkeer daar ter plaatse, door een geringe opschuiving te veroorloven van het ontworpen plan.

Huize Blijdenstein te Enschedé, na den brand.

Huize Blijdenstein na den herbouw in 1862.

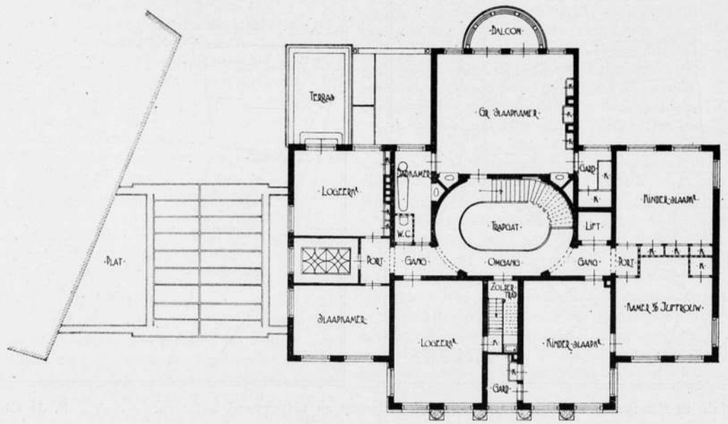

Plan Begane grond van Huize Blijdenstein (1913—16) te Enschedé. S. de Clercq, Architect.

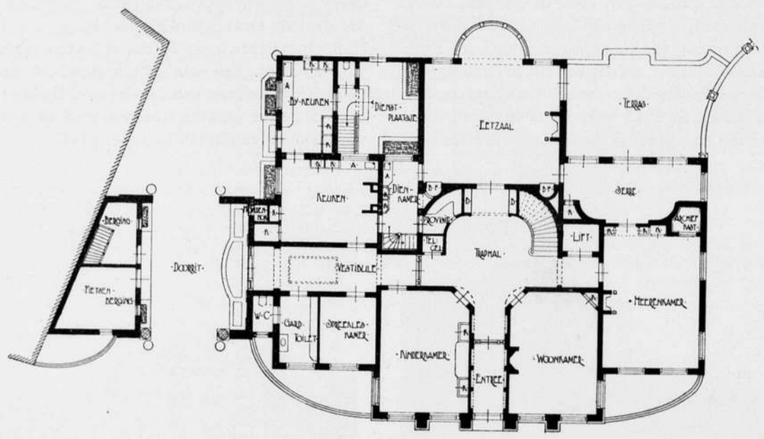

Plan Verdieping van Huize Blijdenstein (1913—16) te Enschedé. S. de Clercq, Architect.

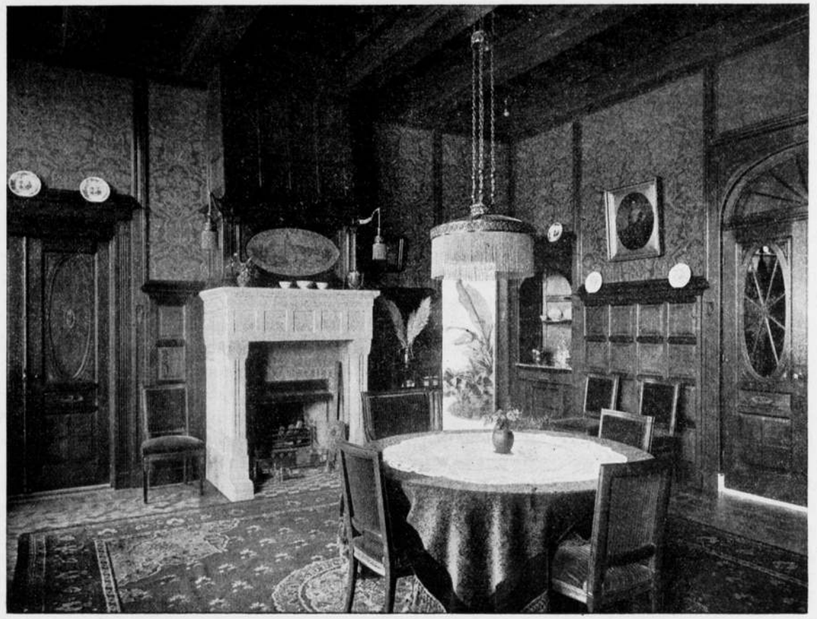

Huize Blijdenstein te Enschedé. S. de Clercq, Architect.

De Heer Blijdenstein verklaarde zich daartoe in beginsel gaarne bereid, indien de gemaakte en daardoor te maken kosten zouden worden vergoed, — en het plan zelf niet in slechter conditie zoude komen.

Reeds dadelijk bleek dat een opschuiving van het ontworpen plan, verscheidene deelen van het huis in veel ongunstiger omstandigheden zou brengen. Doch, uitgaande van het denkbeeld, dat de bestaande gevel niet meer ter plaatse bleef staan, en daardoor de grootte der verplaatsing betrekkelijk bijzaak werd, gaf de eigenaar mij de opdracht geheel vrij een nieuw plan te ontwerpen, waarbij de, bij afbraak te nummeren en af te logen, zandsteenplaten van den voorgevel opnieuw moesten worden toegepast als voorheen.

Geheel vrij? Is men wel ooit geheel vrij?

In den plattegrond en het interieur heb ik mij dat inderdaad gevoeld, en, moge er hier en daar iets in voorkomen sprekende van de vormgeving van het verleden, het is nimmer copie.

Anders staat het evenwel met het uitwendige! Het moge volgens den modernsten restauratiegeest, waarvan de proeven mijn volste belangstelling hebben, zwak zijn, niet een eigen vormgeving te vinden voor eigen tijd, — in dit geval van het stadshuis (dat in 't algemeen in de spanne tijds van een eeuw weinig cardinale wijziging in de wijze van bewoning ondervond) is het m.i. toch het meest natuurlijke de fraaie verhoudingen der verdiepinghoogten, der lijstwerken, der ruit- venster- en deuropeningen van het antieke gedeelte, te blijven toepassen. Ik heb dit evenwel meenen te moeten doen zonder eenige trucage of suggestie van het verleden, onder speciale afwijking van het oude voorzoover betreft het materiaal (mach. gevormde baksteen, stalen roeden, houten lijstwerken) en ook niet zóó slaafs dat ik mij niet b.v. in den achtergevel meer vrijheden veroorloofde, dan bij zuivere stijlcopie mogelijk zou zijn.

Te toonen, dat uitsluitend de middenpartij *oud* is, en de rest, zich zoo nauw mogelijk aansluitende, doch in ander materiaal, *nieuw* ziedaar de sterlegel die ik meende te moeten volgen. Is er dus, in alle harmonie, iets tweeslachtigs (niet te verwarren met iets halfslachtigs)bereikt,dan zou ik inderdaad doel hebben getroffen.

De nieuwe voorgevel is door mij gericht op de Havenstraat, ongeveer haaks op de Langestraat gelegen; en de antieke façade als avant-corps in het midden van dien gevel geplaatst. Daardoor werd de monumentale afsluiting van de Langestraat vervangen door die van de Havenstraat, en kon, door achteruitzetting van het huis, de hoofdverkeersweg aanmerkelijk worden verbreed (14 M.). Het voorspringend gedeelte in zandsteen, accentueerende het „genuine old", geeft een aangenaam afwisselend verloop aan de straatrooiing, die, als rechte

lijn behandeld, nooit belangwekkend was te maken wegens de trechtervorm die het verschil in breedte vóór en vóórbij dit perceel zou opleveren. Bovendien geeft het, als voordeel aan de bewoners, aan verscheidene vertrekken een uitzicht temeer.

De plattegrond spreekt voldoende voor zichzelf. Er is een porte-cochère als dagelijksche ingang, nabij fietsenberging, keukens, garderobe en dergelijke. Bestaan blijft echter de hoofdingang in de hoofdas, ten gebruike bij bijzondere gelegenheden, en voerende via de centrale traphal naar de zaal. In de rangschikking van de vertrekken en de groepeering der daken zijn de maten van den antieken voorgevel nog eenigermate dwingend gebleven, en dit treedt ook in enkele, ietwat beknopt uitgevallen bijvertrekken aan den dag; voor 't overige echter is het huis zeer ruim en toch overzichtelijk (bij een gevelbreedte van 33 M.).

Een bijzondere plaats bekleeden de traphal en eetzaal. De traphal heeft een plattegrond bestaande uit twee halve cirkels door een recht gedeelte verbonden. Ze loopt door twee verdiepingen en is door een glaskoepel (atelier Gips, Den Haag) verlicht. Deze, zoo wel als ommegang en trap, sluit zich aan de gebogen vormen van den plattegrond aan, waardoor een naar mijn meening bijzonder effect is verkregen. De hal is beganengronds voorzien van een hooge blanc-brouillé marmeren lambriseering, het houtwerk van deuren en trap aldaar is donker eiken; op de verdieping is de afwerking eenvoudiger. De eetzaal is zoowel ten opzichte van de woon- als dienstruimten gemakkelijk bereikbaar gesitueerd, is voorzien van een zandsteenen schouw, en bovendien versierd met een lambriseering van eiken-quartier (uitvoering firma Jansen & Zn., Amsterdam), waarboven groen en oud-goud wandbespanning.

Mede door allerlei moderne gemakken als centr. verwarming, warm en koud water, vaste waschtafels, stofzuig-buisleiding, lift, electr. licht, bellen en klokken, — is een inderdaad logeabele woning verkregen, — het zou te ver voeren hier op deze onderdeelen nader in te gaan.

De volvoering van een en ander heeft tot in den oorlog geduurd en is totstandgekomen onder de goede leiding en gestadige zorgen van den opz.-teek. J. v. d. Lijke. Het werk is aangenomen door H. W. te Pas te Enschedé, die zich daarbij een welwillend en kundig vakman heeft betoond.

Mocht het inderdaad zijn gelukt een van de weinige oude gevels van Enschedé niet alleen te eerbiedigen, doch te vatten in een kader, dat zijn beteekenis in 't volle licht stelt — en mocht ik er bovendien in zijn geslaagd een belangrijke verkeersverbetering te hebben verkregen, dan zou ik niet alleen mijn eigen bedoeling, doch zeker ook den wensch van mijn opdrachtgever hebben vervuld.

Den Haag Juni 1917. S. DE CLERCQ.

DE OVEREENKOMST TUSSCHEN BOUWHEER EN ARCHITECT.

DOOR

Mr. I. VAN CREVELD,

Advocaat en Procureur te Amsterdam.

XI.

Einde der overeenkomst.

De overeenkomst eindigt op de wijze, waarop overeenkomsten gewoonlijk eindigen, nl. zoodra beide partijen aan hunne verplichtingen hebben voldaan. Aldus zoodra eenerzijds het ontwerp is afgeleverd, resp. het gebouw is aanvaard en de bouwleiding is geëindigd, anderzijds het honorarium is voldaan.

Er kunnen zich tusschentijds verschillende gevallen voordoen. In de eerste plaats kan door onderling goedvinden de overeenkomst op elk moment beëindigd. Daarnaast zal de overeenkomst tusschentijds eindigen door overlijden van den architect. Art. 1648 Burg. Wetboek, bepaalt dit uitdrukkelijk voor geval van overlijden van den aannemer; er is alle reden deze bepaling eveneens op den architect toe te passen, daar meer nog voor hem, dan voor den aannemer, geldt dat de overeenkomst met het oog op zijn persoon is aangegaan. Naar analogie van lid 2 van gemeld art. 1648 zal men hier dan mede mogen aannemen, dat de erfgenamen van den architect naar evenredigheid van het overeengekomen bedrag en van het verrichte werk aanspraak op honorarium mogen maken, evenzeer onder de „mits", dat dit verrichte deel van het werk den bouwheer tot eenig nut kan strekken. Eene soortgelijke regeling geeft art. 4 van de Honor. Tabel.

Door overlijden van den bouwheer eindigt de overeenkomst n i e t tusschentijds. Evenals bij de arbeids-overeenkomst (art. 1639 k. Burg. Wetb.) kan men zich het geval denken, dat de aard der overeenkomst wel beëindiging als gevolg van den dood van den bouwheer met zich brengt. Dit zal dan door de erfgenamen moeten worden aangetoond. Bij de beoordeeling van een dergelijk concreet geval zal het bij voorbeeld een rol spelen, of het een gebouw is bestemd voor een handelszaak, die door de erfgenamen al dan niet wordt voortgezet; of de bouw reeds in gevorderd stadium verkeert, enz.

Door éénzijdige opzegging eindigt de overeenkomst niet. Ik wees er reeds op, dat de rechtspraak anders oordeelt en op grond, nu eens van het karakter van lastgeving, dan weder van de opvatting: Aanneming van werk, de 1-zijdige herroepelijkheid aanneemt [1]). Op grond van het wederkeerig karakter der overeenkomst meen ik de rechtspraak niet te kunnen volgen. Heeft een van beide partijen dus reden tot beklag tegen den ander, dan zal hij niet 1-zijdig het contract kunnen opzeggen, doch in rechte ontbinding moeten vragen. Bij overeenkomst kunnen partijen hiervan natuurlijk afwijken, zooals blijkbaar is geschied in art. 4 van de Honor. Tabel. In het vorig Hoofdstuk merkte ik reeds op, dat, al wordt het niet met zooveel woorden gezegd, wel moet worden aangenomen, dat dit art. 4 slaat op het geval, dat vervaardiging van ontwerp en bouwleiding beide aan één hand waren toevertrouwd, doch de bouwheer tenslotte de overeenkomst verbreekt door een anderen architect met de bouwleiding te belasten. Art. 4 acht deze éénzijdige verbreking geoorloofd, doch de architect behoudt recht op het volle honorarium, tenzij er wanpraestatie aan zijne zijde ware, waardoor de bouwheer genoodzaakt was een ander met de bouwleiding te belasten.

[1]) Hof's Hage 26—11—'15, Ned. Jurispr. 1916, blz. 744, besliste tevens, dat, indien de architect 1-zijdig opgezegd wordt, hij als vergoeding mag vorderen wat hem volgens het gewone architectenloon toekomt, terwijl de bouwheer niet het recht heeft om voor werkelijk gepraesteerde arbeid — zij moge niet vruchtdragend of practisch zijn geweest — niets te betalen.

XII.

Einde der aansprakelijkheid.

Met de overeenkomst van den architect neemt als regel zijne aansprakelijkheid niet een einde. Het omgekeerde is veeleer waar: eerst na beëindiging der overeenkomst neemt de periode van aansprakelijkheid van den architect een aanvang. Het ontwerp moet uitvoerbaar blijken, het gebouw moet volgens goede constructie gebouwd zijn, eerst na redelijk tijdsverloop zal de bouwheer zich van een en ander kunnen vergewissen, ten deele omdat hij zelf leek is, ten deele omdat uit den aard der zaak mogelijke tekortkomingen eerst na verloop van tijd kunnen blijken.

Voor alle besproken gevallen van aansprakelijkheid eenzelfde termijn te stellen, kan onmogelijk juist zijn. Zoo wordt de uitvoerbaarheid van het ontwerp genoegzaam bewezen door de totstandkoming van het gebouw. Dat met bepalingen van publiek recht, die op den bouw van invloed zijn, voldoende rekening gehouden is, zal dikwijls met vrucht hieruit mogen worden afgeleid, dat vereischte goedkeuring van administratieve autoriteiten verkregen is. Voor deze omstandigheden zou aansprakelijkstelling na totstandkoming en oplevering van het gebouw dus niet gerechtvaardigd zijn. Geheel anders bij quaesties als: inachtneming van servituten van naburen, technische gesteldheid van den bodem, lichtvaardige goedkeuring van materiaal, slechte constructie-voorschriften, enz. Fouten als gevolg van laatstbedoelde omstandigheden wreken zich gewoonlijk eerst na verloop van tijd; met betrekking tot deze gevallen bewijst goedkeuring en aanvaarding van het gebouw door den bouwheer dan ook niets.

Hoe lang moet deze aansprakelijkheid duren? Boven, bij bespreking van het rechtskarakter der overeenkomst, vond ik gelegenheid erop te wijzen, dat, wanneer men de opvatting „Aanneming van werk" aanvaardt, men met het antwoord op deze vraag spoedig gereed is, daar men dan art. 1645 Burg. Wetb. ook voor den architect geschreven acht. Voor alle gevallen heeft men echter ook dán nog geene oplossing, daar art. 1645 alleen toepasselijk is, wanneer het gebouw geheel of gedeeltelijk is teniet gegaan en dit teniet gaan een gevolg is van gebrek in de samenstelling of van de ongeschiktheid van den grond [1]).

Voor de andere gevallen staat men ook bij deze opvatting met het antwoord verlegen. Verwerpt men deze opvatting, dan blijft positiefrechtelijk slechts 2-erlei mogelijkheid: òf de architect is na voltooiing van zijne werkzaamheden van alle aansprakelijkheid bevrijd, òf de regeling van art. 1645 Burg. Wetb. moet op grond van gelijke ratio bij analogie worden toegepast. Voor de eerste oplossing deins ik terug, om de reeds vermelde reden, dat de fouten doorgaans eerst na aanvaarding van het gebouw aan het licht komen. De tweede oplossing is, zoo mogelijk, nog minder aanlokkelijk. Dit zal blijken wanneer ik even met een enkel woord in de herinnering terugroep, waarop toepassing van art. 1645 tenslotte practisch neerkomt.

Bij toepassing van dit artikel zou de architect aldus gedurende 10 jaren aansprakelijk zijn. Zoo staat het tenminste in de wet; in waarheid zou het echter zijn eene aansprakelijkheid gedurende 30 of 40 jaren. De zaak is n.l. deze, dat art. 1645 wel spreekt van een termijn van 10 jaren, maar over de *beteekenis* van deze termijn wordt in de wet geheel gezwegen, zoodat t.a.v. de juiste beteekenis van deze termijn een bekend twistpunt heerscht. Tweeërlei mogelijkheid is denkbaar:

òf de termijn is eene korte verjaring van de actie tegen den architect. Aanvangsmoment kan dan zijn het moment van de aanvaarding van het gebouw, of het moment van de ontdekking van het gebrek;

òf de termijn heeft met verjaring niets te maken en beoogt niet anders dan te geven eene beperking van de gebreken, waarvoor de achitect aansprakelijk is, n.l. voor dezulke, die binnen 10 jaren na de aanvaarding van het gebouw zijn aan het licht gekomen. De verjaringstermijn is dan afzonderlijk te bespreken.

Beide opvattingen sluiten elkaar niet uit. Het resultaat van de tweede opvatting wordt zelfs implicite bereikt door degenen, die voor de eerste opvatting partij kiezen. Immers, indien men de bedoelde termijn beschouwt als eene bijzondere verjaring met het moment der aanvaarding van het gebouw tot aanvangspunt, heeft men als vanzelf eene aansprakelijkheid uitsluitend voor binnen 10 jaren aan het licht gekomen gebreken.

Kiest men het moment van de ontdekking van het gebrek tot uitgangspunt van de 10-jarige verjaring, dan moet men wel tot gelijk resultaat komen. Anders ware voor de aansprakelijkheid van den architect geenerlei grens aanwezig!

Huldigt men de tweede opvatting, bovenvermeld, dan is, gelijk reeds opgemerkt, de vraag aan welke verjaring de desbetreffende actie onderworpen is nog afzonderlijk te behandelen. Men kan dan art. 1645 B.W. ook voor deze verjaring geschreven achten-dan heeft men weder beide opvattingen gecombineerd. Is men van oordeel,

[1]) Voor meer minutieuse uiteenzetting van de verschillende vereischten, door dit wetsartikel gesteld, zij verwezen naar de werken van Bruijnzeel en Frank, zoomede naar het Rapport-Mees c.s. in Rechtsgeleerd Magazijn, jrg. 1887, blz. 571 vlg.

dat zoomin de woorden en de plaatsing van het artikel, als de geschiedenis, voor eene dergelijke uitzondering voldoende aanleiding geven, dan rest niet anders, dan de gewone verjaringstermijn-resp. 20 of 30 jaren-hier toepasselijk te achten. Ik geloof, dat volgens beproefde methode van wetsuitlegging de 2e opvatting moet worden gevolgd en dat, bij gebreke van afwijkende regeling, de gewone verjaringstermijn van 20 resp. 30 jaren toepasselijk is.

Deze opvatting komt dus hierop neer, dat de architect kan worden aangesproken voor binnen 10 jaar, na de aanvaarding van het gebouw, aan het licht gekomen gebreken, terwijl de desbetreffende actie tegen hem openstaat gedurende resp. 20 of 30 jaar na de ontdekking van het gebrek. Ter motiveering van deze opvatting een korte herinnering aan de geschiedenis. In de Code werd de materie van art. 1645 B. W. geregeld door 2 artikelen, nl. door de artikelen 1792 en 2270 C.c. Art. 1645 B.W. is de getrouwe copie van art. 1792 C.c. en vond ook in dezelfde afdeeling als het Fransche artikel plaatsing, nl. onder „Aanneming van werk". Het andere Code-artikel, dat onder „verjaring" geplaatst was, liet men weg, men vond dat dit artikel met verjaring niets te maken had en dat de zaak in het andere artikel reeds genoegzaam geregeld was. Aldus: het artikel uit de Code. geplaatst in de afdeeling over „Verjaring", dat er vóór zou kunnen pleiten in deze termijn eene bijzondere verjaring te zien en waarop dan ook door voorstanders van deze opvatting in Frankrijk een beroep wordt gedaan, liet men weg. De woorden en vooral de plaatsing van het artikel 1645 doen niet 't minst denken aan een geval van verjaring[1]). In den titel van „Verjaring" zoekt men tevergeefs naar eene afwijkende regeling, zoodat de gewone termijn van 20, resp. 30 jaren, hier moet gelden.

Zoodoende kan zich dus het geval voordoen, dat de architect bijna 40 jaren na aflevering van een gebouw nog kan worden aangesproken. Ongetwijfeld te lang! Werpt men tegen, dat het voor den aannemer toch ook geldt, dan is dat geene tegenwerping, want voor den aannemer acht ik deze aansprakelijkheid ook te lang. De juiste oorzaak van de gebreken is na een dergelijk lang tijdsverloop onmogelijk meer vast te stellen. Wettelijke regeling is, zoo ergens, op dit terrein noodig. Het billijkheidsgevoel is, gelijk reeds opgemerkt, evenmin bevredigd, wanneer men bij gebreke van wettelijke regeling, den architect na voltooiing van het gebouw direct van alle aansprakelijkheid ontheven acht. Zoolang geen regeling bestaat, behooren partijen bij hunne overeenkomsten de periode van aansprakelijkheid vast te stellen. Aanbeveling verdient een niet te lange periode, bijv. 3 jaren,[2]) terwijl voor de uitvoerbaarheid van het ontwerp de aansprakelijkheid terstond na de totstandkoming van het gebouw kan zijn beëindigd.

[1]) Voor de geschiedenis zij vooral verwezen naar een artikel van Guillouard in de Revue critique de législation et de jurisprudence 1880, i. h. b. blz. 158, die de oude invloedrijke auteurs Bourjon en Bigot de Préameneux citeert en dan alsvolgt concludeert: „Il en manifeste que ce délai de dix ans n'est que le „délai de la garantie, c'est à dire le délai dans lequel l'accident „doit se produire pour que l'architecte soit responsable: mais ce „n'est pas le délai de l'action en garantie, une fois l'accident „arrivé, et l'ancien droit ne nous fournit aucun renseignement sur la durée de ce second délai."

VOLKSHUISVESTING.

VEREENIGINGSBOUW TE DORDRECHT.

II. *De woningwijk van de Bouwmaatschappij „'t Noorderkwartier".*

In het Noordoosten der gemeente Dordrecht, buiten de bedijking, tusschen de rivier de Merwede en „Het Wantij" ligt het industrieterrein genaamd „de Staart", waarbij zich aansluit de West-Merwedepolder, als bouwterrein opgehoogd. In den rechterbovenhoek van het meergenoemde kaartje op pag. 196 van den vorigen jaargang, is dit terrein duidelijk te herkennen. Men ziet daar ook, hoe, terwijl de punt reeds geheel is ingenomen door industrieën en werven, men naar het Oosten ook een begin heeft gemaakt met den bouw van arbeiderswoningen. De talrijke en zeer belangrijke ondernemingen die zich de laatste jaren daar hebben gevestigd,

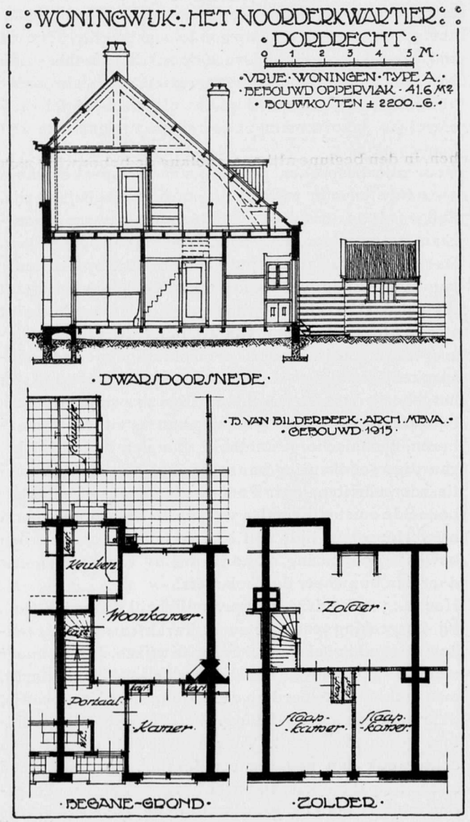

brachten een belangrijke vergrooting van de arbeidersbevolking, met de daaruit volgende noodzakelijkheid van voorziening in de huisvesting voor die gezinnen. Bovendien heerscht ook in Dordrecht, evenals in de meeste andere steden, groot woninggebrek, is er een tekort niet alleen aan goede woningen, maar zelfs aan woningen in 't algemeen. De toestand in de binnenstad, met haar reeksen krotten in stegen en sloppen en de smalle straatjes eigen aan elke oude vestingstad, wedijvert in uiterste verderfelijkheid met die in elke andere plaats.

Een en ander was voor de industriëelen der op „de Staart" gevestigde ondernemingen reden om vereenigd te trachten in de nabijheid hunner fabrieken en werven een gezonde arbeiderswoonwijk te stichten. Zoo ontstond de bouwmaatschappij „Het Noorderkwartier", die den architect B. v. Bilderbeek opdracht gaf hier een bebouwing te scheppen die, economisch van opzet, zoo mogelijk eenigermate het tuindorpsysteem zou naderen. Naast de voordeelen van een gezonde ligging in de onmiddellijke nabijheid der breede rivieren, de ruime omgeving, op tamelijken afstand van de bebouwde kom, werd bedoeld een meer aangename aanleg dan ook in Dordt voor die soort woningen gebruikelijk is. Het plan was in 't algemeen éénge zinshuisjes te bouwen, elk met een flink lapje grond, zoodat de toekomstige bewoners hun slechte woningen in de binnenstad gaarne zouden verlaten voor de nieuwe woningen, ondanks het feit dat deze nogal ver van de stad liggen, wat door hen, in den beginne althans, zoolang de bebouwing zich nog niet veel verder uitstrekt, wellicht als een bezwaar wordt gevoeld.

Voor het ter plaatse als woonwijk aangewezen terrein, omsloten door de reeds geprojecteerde hoofdwegen, de Maasstraat en de Merwedestraat, werd een algemeen bebouwingsplan ontworpen, als aangegeven op de hierbijgaande vogelvluchtschets.

Bij den opzet is sterk rekening gehouden met de wenschelijkheid om de straten bij voorkeur in de richting Zuid—Noord te projecteeren, opdat het meerendeel der woningen zoowel aan voor- als achterzijde beiden het zonlicht ontvangen. In dit voorloopige plan zijn opgenomen de daartoe behoorende bijzondere gebouwen, als: een paar schoolgebouwen voor ouderen en jongeren, een volksbadhuis, een brandweer- en een politieposthuis, een hulppostkantoor, en een ontspanningsgebouw, welke met de noodige winkelhuizen rondom een pleintje zijn gegroepeerd, aan welk pleintje een tamelijk gesloten karakter is gegeven door een paar der toegangen te overbouwen en ook door een eenvoudige schikking waarbij het doorgaan in dezelfde richting is vermeden, terwijl ook overigens in het plan op gevoelige wijze telkens te juister-tijd de rechtlijnigheid is gebroken, hetzij door eenige kromming, ofwel door het vooruit of terug-schikken der bebouwing. Een schikking die daar, zooals elders, altijd weer den tegenstand ondervindt der nog in het verleden levende „autoriteiten" die maar steeds gevangen blijven in zulke waanvoorstellingen als vrees voor „verzamelin gen van vuil"

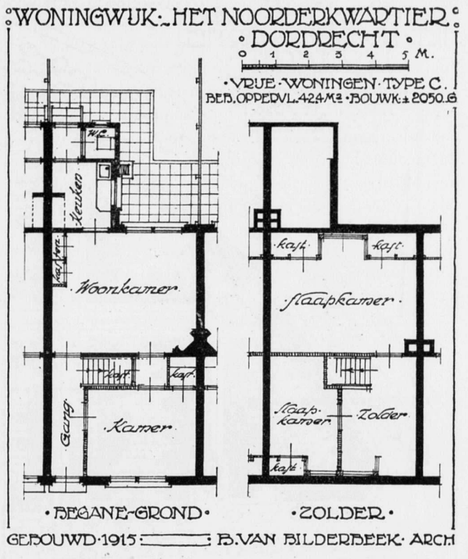

e. d., een vrees die ze maar niet kunnen overwinnen en waaruit een taai verzet geboren wordt, dat reeds zoo menige poging om een goed plan tot stand te brengen in een hopeloos geschrijf en gewrijf deed doodloopen. Het is een allerongelukkigste manier om bij het ontwerpen van een woonwijk die hygienisch juist op bijzonder hoog peil staat, allerlei onhygienische narigheden te voorzien, die men alleen kent uit de sloppen en krottenbuurten der binnenstad.

Hoe juist ligt het pleintje daar met zijn bijzondere gebouwen, als het natuurlijke middelpunt, de kern van de wijk, rustig, áf van het rommelig vrachtverkeer der hoofdwegen, ongevaarlijk, ver van smerigheid en rumoer, betrekkelijk gesloten ook tegen de ergste ruwheid van het weer. De ombouwing zou vanzelf hier gedeeltelijk wat hooger worden én plaatselijk geaccentueerd door enkele hooger opgetrokken partijen en zelfs een kleine toren, voor welke nog is gedacht 'n soort monumentje of drinkfontein.

Van dit plan, in 1914 ontworpen, kwam het eerste gedeelte in 1915 tot uitvoering. Gebouwd zijn de drie eerste blokken voorkomend in de linker benedenhoek der perspectivische schets en nader aangeduid op bijgaande situatie.

In verband met de gestelde huren bleek alras dat bebouwing in aaneengesloten korte rijen noodzakelijk was. Bovendien werd langs de gebogen hoofdverkeersweg, de Merwedestraat, een hoogere bebouwing geëischt, aan welke eisch is voldaan door de zolderkamertjes aan den voorkant vierkant op te trekken. Van het systeem der vrije éénge zinshuisjes is men alleen afgeweken bij de hoekperceelen waar winkelhuizen met afzonderlijke bovenwoningen zijn ontstaan.

De tijdsomstandigheden waren oorzaak dat bij dezen

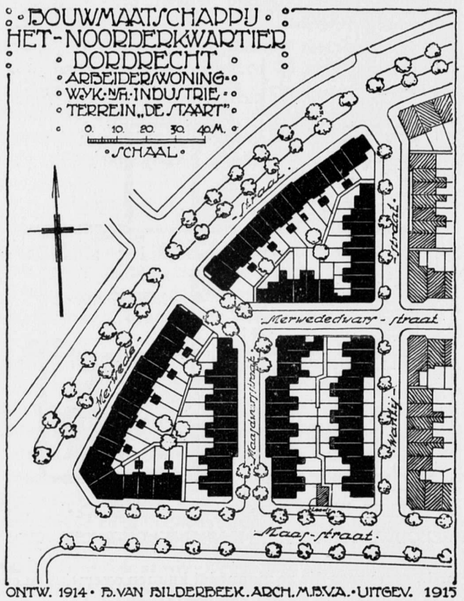

ONTW. 1914 • P. VAN BILDERBEEK. ARCH. M.B.V.A. • UITGEV. 1915

bouw de uiterste zuinigheid moest worden betracht. De woningtypen zijn beknopter van oppervlak dan die voor die stichting „Woningzorg" gebouwd. Het hierbij ook in doorsnede afgebeelde type A is dat van de woningen met hooger opgehaalde voorgevels langs den hoofdweg [1]). Bijna alle overige woningen zijn van het type C. De situatie doet zien op welke wijze met eenvoudige middelen is getracht een aangename werking te brengen in het straatbeeld.

Destemeer te betreuren is de tegenwerking welke de uitvoering van het overige gedeelte ondervindt. De tijdsomstandigheden werken ook hier niet mee en deden het Gemeentebestuur voorschrijven dat het grootste deel der voortgezette bebouwing zou moeten bestaan uit perceeltjes met beneden en bovenwoningen, ofschoon het de vraag nog is of dit inderdaad zooveel voordeeliger zou zijn in den bouw, wijl toch de afzonderlijke benedenwoningen een zooveel grooter bebouwd oppervlak eischen willen ze niet al te bekrompen worden, en bovendien hoogere bouw toch ook weer eenigzins zwaarder zal moeten zijn. Maar de werkelijke reden zal wel weer zijn gelegen in 't streven om meer menschen te bergen op 't zelfde oppervlak en kosten van straataanleg te sparen. Terwijl men ondertusschen steeds maar verzuimt die besparing te zoeken in de *wijze* van straataanleg, te weten: in beperking van het klinkervlak en vergrooting van het beplante oppervlak.

[1]) Men vindt dit type bijna precies zoo op pag. 24 van het pas verschenen boekje van de Maatschappij tot verbetering van woningtoestanden te Groningen, waar men het dus heeft overgenomen en gaat toepassen in het plan „De hoogte".

Zoekt men de oplossing in die richting dan vervalt in den regel vanzelf ook het bezwaar tegen hoeken en sprongen, omdat deze bij het aanbrengen van voortuinen zeker niet meer het gevreesde euvel zullen opleveren.

Ons werd tevens meegedeeld dat de poorten die het pleintje zijn geslotenheid moeten geven in strijd werden geacht met eenig artikel van de bouwverordening. Indien dat zoo is, zou het alleen bewijzen dat die Dordtsche bouwverordening hoognoodig eenige wijziging behoeft.

Tenslotte wordt het pleintje vrijwel overbodig geacht, omdat men meent dat de schoolgebouwen (waaronder een bewaarschool), het badhuis, enz. het best en het rustigst zijn gelegen aan de Maasstraat: een hoofdverkeersweg.

Er zijn dan toch wel nog heel wat wanbegrippen op te ruimen, en heel wat ongegrond verzet is er nog te overwinnen voor er veel van beteekenis kan worden tot stand gebracht. Want zeker is het bij dergelijke opvattingen moeilijk, zoo niet onmogelijk van dusdanige wijken nog een goed en mooi geheel te maken, en men moet wel 'n kolossale dosis volharding bezitten om niet geheel te worden ontmoedigd, indien bezwaren van dit gewicht den doorslag kunnen geven. Ondertusschen: elke goede bouw die tot stand komt bewijst opnieuw hoe 't kan.

MELS. J. MEYERS.

BERICHTEN.

Onttakeling van Zierikzee. In de laatste jaren hebben meerdere, opvallend leelijke en kleurige, quasi moderne gevels de schoonheid van Zierikzee bedorven. Het is nog tijd daartegen te waken, want de stad is er in haar geheel fraai en interessant genoeg voor. Wij lezen thans in het „Bulletin v. d. Ned. Oudh. Bond" het volgende bericht:

„Naar wij vernemen heeft het bom-ongeval te Zierikzee geen schade aangericht onder de uit bouwkundig oogpunt belangrijke gebouwen. Voor die schade zorgen de inwoners zelf.

„Door den eigenaar van het huis aan het kraanplein te Zierikzee, den heer J. A. Legemout, is het aardige 17de-eeuwsche poortje aan het Groenendaal D 471 aldaar verkocht aan den heer R. H. van Schayk te Rotterdam ten behoeve van diens nieuw gebouwd jachthuis onder Haamstede. De bescheiden koopsom van f 400 gold voor den niet onbemiddelden verkooper blijkbaar meer dan de belangstelling voor de plaats zijner inwoning, welke door dezen verkoop weder een bescheiden doch sierlijk stukje oude bouwkunst verliest."

Bouwwereld.

Huize Blijdenstein te Enschedé. S. de Clercq, Architect.
Traphal, Begane grond.

Huize Blijdenstein te Enschedé. S. de Clercq, Architect.
Traphal. Verdieping.

Huize Blijdenstein te Enschedé. Voorgevel. S. de Clercq. Architect.

Huize Blijdenstein te Enschedé. Achtergevel. S. de Clercq. Architect.

Het „Noorderkwartier" Dordrecht. B. v. Bilderbeek, Architect.

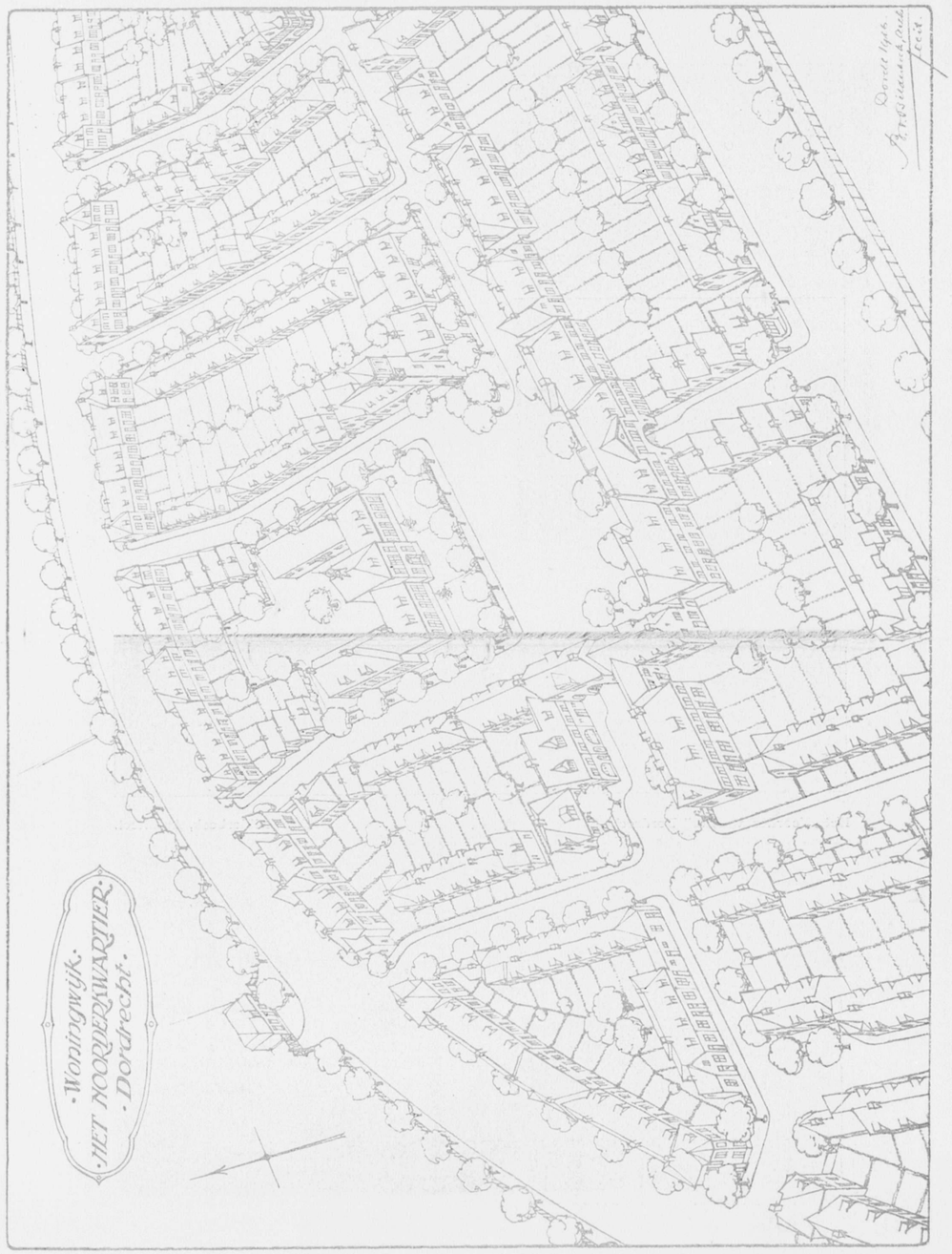

BOUWKUNDIG WEEKBLAD

ORGAAN VAN DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST M.B.V.A. VAKVEREENIGING VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN

Commissie van Redactie: C. J. Kruisweg, J. B. van Loghem en D. F. Slothouwer
Redacteur: J. Wesselius
Bureau van Redactie: Marnixstraat 402, Amsterdam.
Uitgevers en Bureau van Adminstratie: Mouton & Co., Herderstraat 5, 's-Gravenhage.

Abonnementsprijs: voor Nederl. fr. p. p. ƒ 9.— 's jaars, voor Indië en Buitenl. bij vooruitbet. ƒ 11.—. Afz. Nos ƒ 0.20. fr. p.p. ƒ 0.21 — Advertentiën: v. 1—5 regels ƒ 1.25, elke regel meer ƒ 0.25. Groote letters naar plaatsruimte. Advertentiën bij abonnement tegen belangrijk verminderde prijzen.

38ste JAARGANG. = 14 JULI 1917. = No. 28.

INHOUD: Officieel Gedeelte. — Bouwkundig Gedeelte. Nieuwe oude gedachten, door Ir. J. B. van Loghem. — Gebouw voor de Openbare Leeszalen en Bibliotheek te Heerlen, door J. Hingst. — Berichten. — Met een plaat.

OFFICIEEL GEDEELTE.

Ledenvergadering.

De ledenvergadering der M. B. V. A. zal worden gehouden op Woensdag 18 Juli a.s. ten 10½ ure v.m. in Hotel „Bellevue" te Amersfoort.

Agenda:

a. Mededeelingen van den Voorzitter.
b. Notulen.
c. Voorstel der heeren A. Broese v. Groenou en S. de Clercq om te benoemen tot medewerkers der Maatschappij: L. F. Asperslag, directeur der N.V. „Crabeth", Acaciastraat 94, 's Gravenhage, F. ter Gast, lid der firma Van Rij en Ter Gast, Smidsstraat 's-Gravenhage.
d. Bespreking der onderlinge verhouding tusschen Architecten bij verbouwingen.
e. Honorarium-tabel voor uitbreidingsplannen.
f. Benoeming Secretaris-Redacteur.
g. Rondvraag.

Onder leiding van den heer G. Beltman zal een excursie worden gehouden in de omstreken van Amersfoort ter bezichtiging van eenige bouwwerken.

Amsterdamsche Schoonheidscommissie. Waar wij gewoon zijn namen van Architecten in alphabetische volgorde te plaatsen, is dit in het laatste Weekblad bij de namen der leden, welke door het Bestuur als candidaat-leden voor de Amsterdamsche Schoonheids Commissie aan B. en W. van Amsterdam werden opgegeven, niet geschied. Hieronder volgen de namen in de juiste orde:

M. J. G. Lippits, Architect M.B.V.A. te Amsterdam;
Ir. D. F. Slothouwer, Architect M.B.V.A. te Amsterdam;
P. A. Timmers, Architect M.B.V.A., Amsterdam.

Verslag der Bestuursvergadering der M.B.V.A. op Dinsdag 3 Juli l.l. in het Gebouw der Maatschappij.

Aanwezig waren de heeren A. Broese van Groenou, voorzitter, B. J. Ouëndag, C. J. Kruisweg, J. B. v. Loghem, J. Herman de Roos en G. Versteeg, benevens de Alg. Secretaris J. Wesselius.

Aanvraag lidmaatschap M.B.V.A. Een architecten-firma wenscht lid te worden der M.B.V.A. Aangezien echter de Statuten der Maatschappij niet toelaten, dat een firma als zoodanig lid wordt, zullen de beide firmanten worden geadviseerd zich ieder persoonlijk voor het lidmaatschap der M.B.V.A. op te geven.

Vereeniging tot Bevordering van de Vakopleiding voor handwerkslieden in Nederland. De Vereeniging noodigt het Bestuur der Maatschappij uit een of meer harer leden af te vaardigen voor het bijwonen der Algemeene Vergadering op Zaterdag 14 Juli a.s. ten 10¾ ure v.m. in Parkzicht, Hobbemastraat 1, Amsterdam.
Den heer H. Bletz, Architect M.B.V.A zal worden verzocht op deze vergadering de Maatschappij te vertegenwoordigen.

Schoonheidscommissie te Zandvoort. Met voldoening mag worden geconstateerd, dat, zooals kan worden afgeleid uit een van den gemeente-architect tot het Bestuur der Maatschappij gericht schrijven, het plan der Gemeente Zandvoort om een Schoonheidscommissie in te stellen een meer vasten vorm aanneemd. In bedoeld schrijven n.l. wordt het advies der Maatschappij gevraagd omtrent een bepaald omschreven raming der kosten, welke de arbeid eener dergelijke Commissie medebrengt. Aan den schrijver zal worden bericht, dat deze raming ten naaste bij de werkelijkheid benadert.

Honorariumtabel voor uitbreidingsplannen. Naar het Bestuur der M.B.V.A. vernam is door den B.V.A. tot verschillende architecten, waaronder ook leden der Maatschappij, het verzoek gericht inlichtingen te verstrekken omtrent door hen ontworpen uitbreidingsplannen.
In verband hiermede heeft het Bestuur der Maatschappij den Bond voorgesteld om eene eventueele regeling van het Architectenhonorarium voor uitbreidingsplannen in onderling overleg samen te stellen. Blijkens een ingekomen schrijven van den heer Jan de Meijer, den Secretaris der M.B.V.A. acht ook de Bond, „nu het vooronderzoek in zake honoreering voor het maken van uitbreidingspiannen is afgeloopen en hierin een zeker inzicht is verkregen", samenwerking voor de tot standkoming dezer tabel gewenscht.

Fonds ter bestrijding van het Auteursrecht van Architecten. Zooals reeds werd medegedeeld wenschte de heer Kruisweg het bedrag der schadevergoeding aan hem toegekend wegens de schending van het auteursrecht op een zijner bouw-

werken (Zaak Kruisweg– Roy) na aftrek der kosten, te storten in de kas der M.B.V.A., onder voorwaarden dat deze som een grondslag zou vormen voor een fonds ter bestrijding van de schending van het auteursrecht van Architecten. Dezer dagen werd dit bedrag door Mr. Roosenboom, namens den heer Kruisweg aan den Secretaris overhandigd ter storting in de kas der Maatschappij.

Met eenige hartelijke woorden dankt de voorzitter den heer Kruisweg voor den sympathieken daad, die zeker door alle leden der Maatschappij zal worden gewaardeerd.

LEDENVERGADERING. Vervolgens wordt overgegaan tot de vaststelling van datum en plaats der ledenvergadering en het opmaken der Agenda. Een en ander werd reeds in het B. Weekblad gepubliceerd.

De voorzitter sluit thans de vergadering.

J. WESSELIUS. *Secretaris.*

Prijsvraag-Karenhuizen. Als winnaars van den 4en prijs onder Motto „Oud" hebben zich alsnog bekend gemaakt de heeren A. C. A. Rotgans, Amsterdam en Th. Kint, Rotderdam.

Namens de Jury,
A. BROESE VAN GROENAU.

De herziening van de Statuten en het Huishoudelijk Reglement van het Genootschap „Architectura et Amicitia".

Hierover schrijft de heer Gratama, Voorzitter van A. et A., in het laatste nummer van Architectura het volgende:

Waar op de Ledenvergadering van 22 Juni j.l. besloten is een referendum uit te schrijven onder de Leden betreffende de voorgestelde herziening van Statuten en Huishoudelijk Reglement, welk referendum niet van bindende kracht is maar alleen als advies kan worden opgevat, acht het Bestuur het wenschelijk dit referendum te doen voorafgaan door een korte samenvatting van de hoofdstrekking der herziening, ten einde hen, die de behandeling van dit onderwerp niet volledig gevolgd hebben, alsnog voldoende in te lichten.

Het Bestuur kan zich zeer wel vereenigingen met de strekking der voorgestelde herziening; enkele punten van minder belang zou het gewijzigd wenschen, maar deze punten zullen nog nader besproken worden, wanneer de Statuten en het Huish. Reglement meer in detail zullen worden behandeld.

Het Bestuur is het met de Herzienings Commissie eens, dat er naast de beide Vakvereenigingen, de M. B. V. A. en de B. N. A., een groote behoefte is aan een artistieke vereeniging, en dat overeenkomstig hare goede traditie, A. et A. hiervoor het aangewezen lichaam is.

De tijd, dat gemengde gezelschappen werden opgericht en bloeiden, behoort tot het verleden. De ontwikkeling van het vereenigingsleven toont een scherpere specialiseering der groepen aan. De Aannemersbond, de Opz. en Teek. Bond, de M. B. V. A. en de B. N. A. (welke beide laatste, naar wij hopen, spoedig zullen samensmelten) zijn hiervan een bewijs; daartegenover hebben de oudere vereenigingen, zooals de oude Maatschappijen, (Nut., Letterkunde, enz.) òf een kwijnend leven, òf een leven, dat niet genoeg modern, niet volop vruchtbaar is.

Bij gemengde gezelschappen wordt langzamerhand de toelating steeds ruimer gesteld; ook bij A. et A. viel dit te constateeren. Een gevolg is, dat de belangstelling van de knapste, van de in-het-vak-toonaangevende leden voor de vereeniging verflauwt. Wil A. et A. weer krachtig werkzaam zijn in de bevordering van zijn doel, dan moet het zich afvragen, welke bouwkundige belangen in onze moderne samenleving het meest om behartiging vragen en op welke wijze een duidelijk bepaald arbeidsveld voor het Genootschap hiervoor is vast te stellen.

De Herz. Commissiën in het Bestuur zijn overtuigd, dat dit zijn de artistieke belangen van ons vak, in den ruimsten zin van het woord, en dat A. et A. zich hieraan geheel en met ter zijde stelling van andere onderwerpen, moet wijden.

Het is dus wenschelijk, dat A. et A. een artistieke bouwkunstige vereeniging wordt, waarin naast de beoefenaars der bouwkunst ook plaats is voor de beoefenaars der verwante kunstvakken.

Wij spreken hier, gelijk ook in de Statuten gedaan wordt, met opzet van beoefenaars der bouwkunst en niet van architecten, omdat geenszins een eisch voor het lidmaatschap is, dat men gevestigd architect moet zijn. Het talent alleen is van doorslaande beteekenis, zoodat ook chefs-de-bureau en bouwkundige teekenaars op door hen ingezonden werk beoordeeld en toegelaten kunnen worden als lid.

In de groep der aspiranten kan ieder beoefenaar der bouwkunst of der verwante kunstvakken, die den leeftijd van 17 jaar heeft bereikt, opgenomen worden door het Bestuur. Hiermede wordt in A. et A. de vruchtbare traditie: het samengaan van ouderen en jongen, voortgezet.

Teneinde er voor te waken dat geen onbevoegden lid worden, is een Commissie van Onderzoek ingesteld. Als basis van beoordeeling dezer Commissie geldt: Aesthetische bekwaamheid, gegrond op voldoende vakkennis. Het bestuur is het met de Herzienings-Commissie eens, dat de aesthetische bekwaamheid op den voorgrond moet staan; maar deze bekwaamheid moet vooral niet begrepen worden als de kunst om aardige plaatjes te maken; bouwkunstige bekwaamheid houdt in zich: voldoende vakkennis.

Naast aesthetische moeten moreele eischen aan de leden gesteld worden. Deze laatste zijn omschreven in de Eerecoden en de goede usances der desbetreffende vakvereenigingen. En waar „A. et A." zich te dezen opzichte niet op een eigen standpunt moet gaan stellen, is het in alle opzichten gewenscht, dat goede aansluiting met de vakvereenigingen gezocht wordt.

Niet tegenover de vakvereenigingen, maar naast en waar noodig met haar moet A. et A. de artistieke belangen der bouwkunst behartigen. Er ligt nog een groot en belangrijk arbeidsveld betreffende deze artistiek moreele eischen braak; hier wacht A. et A. een vruchtbare taak. De Herzieningscommissie heeft dan ook gemeend, een tweetal bepalingen in de Eerecoden der architecten wat scherper te moeten formulieren, namelijk:

a. „Al het werk dat op naam van een lid staat moet diens geestelijk eigendom zijn, d.w.z. dat de conceptie van het werk van hem is en de detailleering en de uitvoering technisch en artistiek door hem zijn beheerscht". (Het bestuur stelt voor de woorden: technisch en artistiek te laten vervallen, omdat deze omschrijving in hare algemeenheid te ver gaat).

b „Geen lid zal toestaan, dat bij het door hem ontworpen werk zijn naam niet geplaatst of verzwegen wordt, ook wanneer hij dit ontwerp maakt in opdracht van een beoefenaar der bouwkunst of van een aanverwant vak".

Gelijk door ondergeteekende op de laatste ledenvergadering is medegedeeld, voelt het Bestuur zeer wel, dat bezwaren tegen deze bepaling zijn te maken, en het is gaarne bereid wijzigingen in deze bepaling te bespreken, mits zij echter een wapen blijft tegen de bekende artistiek-immoreele uitbuiting. Het gaat hier tegen de architecten, die naam en positie verkrijgen door het technische en artistieke werk hunner ondergeschikten.

Waar het echter de vraag is, of van dit artikel niet in de eerste plaats de hulpkrachten van goeden wil financieel en maatschappelijk de dupe worden, zal, waar de strekking van het voorschrift wel zeer goed is, de redactie van het artikel nog eens rijpelijk overwogen en gewijzigd moeten worden.

Ten slotte meenen de Herz. Commissie en het Bestuur, dat een absoluut bindend verklaren van de Honorarium-tabel te ver kan gaan, b. v. voor architecten in sommige provinciestadjes, zoodat het Bestuur de bevoegdheid moethebben, een afwijking toe te staan, wanneer deze werkelijk gewettigd blijkt te zijn.

Het Bestuur begrijpt zeer goed, dat door de actie van een artistieke vereeniging niet in de eerste plaats de kunstontwikkeling van iederen kunstenaar individueel op belangrijke wijze bevorderd wordt. Dit wil echter geenszins zeggen, dat daarom een artistieke vereeniging niet op vruchtbare wijze de bouwkunst

BOUWKUNDIG WEEKBLAD

ORGAAN VAN DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST M·B·V·A VAKVEREENIGING VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN

Commissie van Redactie: C. J. KRUISWEG, J. B. VAN LOGHEM en D. F. SLOTHOUWER
Redacteur: J. WESSELIUS
Bureau van Redactie: Marnixstraat 402. Amsterdam.
Uitgevers en Bureau van Adminstratie: MOUTON & Co., Herderstraat 5, 's-Gravenhage.

ABONNEMENTSPRIJS: voor Nederl. fr. p. p. ƒ 9.— 's jaars, voor Indië en Buitenl. bij vooruitbet. ƒ 11.—. Afz. Nos ƒ 0.20. fr. p.p. ƒ 0.21 — ADVERTENTIËN: v. 1—5 regels ƒ 1.25, elke regel meer ƒ 0.25. Groote letters naar plaatsruimte. Advertentiën bij abonnement tegen belangrijk verminderde prijzen.

38STE JAARGANG. = 21 JULI 1917. = No. 29.

INHOUD: OFFICIEEL GEDEELTE. — BOUWKUNDIG GEDEELTE. Bouwverordeningen en nog wat, door W. J. S. — Volkshuisvesting, door Mels J. Meyers. — Ingezonden. — Met losse plaat.

OFFICIEEL GEDEELTE.

Adres Raad van Rotterdam. Aan den Gemeenteraad van Rotterdam is door het Bestuur der M.B.V.A. het onderstaande adres verzonden.

Uit de oproeping in de dagbladen vernam het Bestuur der Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, Vakvereeniging van Nederlandsche Architecten, dat eerlang in Uwe Gemeente benoemd zal worden een Directeur voor den Gemeentelijken Woningdienst.

Blijkens de bepalingen der Verordening, regelende dezen Dienst, is de taak door hem te vervullen, niet alleen van bijzonder belang voor de Volkshuisvesting, doch tevens voor de vraagstukken die daarmede in onmiddellijk verband staan.

Naast de economische vraagstukken zijn het die van aesthetischen en stedebouwkunstigen aard, die zeer op den voorgrond treden, en om behartiging en oplossing vragen, en zonder aan de belangrijkheid der eerstgenoemde iets te kort te doen, mag de waarde van de laatsten niet te gering of als van slechts bijkomstigen aard worden beschouwd.

Het zal dan ook geen nader betoog behoeven, dat de man, die aan het hoofd van den Dienst wordt geroepen, iemand moet zijn die, naast een groot organiseerend talent en de onmisbare technische en administratieve kennis de bekwaamheden bezit, om de vraagstukken, die zijn dienst ter oplossing krijgt, *ook in bouwkunstig* opzicht volkomen te beheerschen, en *daardoor* in staat te zijn mede te werken aan eene algemeene verfraaiing van het stadsbeeld.

Het Bestuur van de M. B. V. A., gehoord de Plaatselijke Commissie van leden M. B V. A. te Rotterdam, neemt daarom de vrijheid er bij Uw College ten ernstigste op aan te dringen, uit de ongetwijfeld talrijke sollicitanten, slechts hem te kiezen, die 't zij krachtens zijne opleiding en loopbaan, 't zij door wat door hem op 't gebied van woning- of stedebouw reeds is gepraesteerd, de bewijen heeft gegeven, de rechte man op de rechte plaats te zijn en geeft in verband hiermede als zijne meening te kennen, dat een Bouwkundig Ingenieur of een Architect in de eerste plaats in aanmerking behoort te komen.

Jaarverslag van den Raad van Arbitrage voor de Bouwbedrijven in Nederland over het jaar 1916.

Het scheidsgerecht heeft de metingstaten van den aannemer, als eischende partij, nauwkeurig nagegaan, in tegenwoordigheid en onder contrôle van de vertegenwoordigers van de Gemeente. De meest interessante posten zijn de volgende:

In de groote zalen van de kliniek moesten z.g. boxen gemaakt worden, dat waren, hoofdzakelijk van glas en ijzer gemaakte, afscheidingen tusschen de bedjes der kinderen, die hetzij de voorkant geheel openlieten, hetzij (bij besmettelijke ziekten) ook van voren en tot aan de zoldering waren afgesloten en dan als het ware afzonderlijke kamertjes vormden.

De aannemer had zich op het standpunt gesteld, dat hij volgens het bestek geen ijzerwerk voor de boxen had te leveren en te stellen en beschouwde dit, toen het hem toch werd opgedragen, als meerwerk. Volgens hem werd men, als aannemer zijne begrooting makende aan de hand van het bestek, in den waan gebracht, dat al het onder op pag. 23 en bovenaan op pag. 24 van het bestek, onder het hoofd „b. Getrokken ijzer, gewoon constructiewerk" vermelde ijzerwerk diende voor de constructie van kolommen. De Directie was van meening, dat bestek, bestekteekeningen, staat van aanwijzing en detailteekeningen geen twijfel lieten over de bedoeling dezer werkzaamheden.

Naar het oordeel van het scheidsgerecht moest voor de oplossing van dit geschilpunt hoofdzakelijk op de bewoordingen van het bestek gelet worden. (Over de vraag welke detailteekeningen ter aanwijzing aanwezig waren, bestond strijd tusschen partijen).

Het scheen de Commissie toe, dat de bewoordingen van het bestek inderdaad een aannemer, die zijne begrooting maakt, in de war konden brengen. Het ijzerwerk, door de Directie voor de boxen bedoeld, volgde in het bestek *direct* op door ijzerwerk voor de kolommen en daarboven stond: „kolommen in locaal 43, waaraan:".

Het opschrift „Getrokken ijzer, *gewoon* constructiewerk" was voor dit soort werk naar het oordeel van de Commissie onjuist en ook de eenheidsprijs, waarnaar verwezen werd, paste voor dit werk niet.

Aan den anderen kant had de bijvoeging van den naam „Mannstaedt", de nummers, letters, jaartallen en bijzondere figuurtjes den aannemer moeten opvallen en werd ook op enkele andere plaats in het bestek ijzerwerk voor boxen genoemd.

Het kwam het scheidsgerecht voor, dat beide partijen schuld hadden aan den tegenvaller van den aannemer, maar de Directie, die het bestek gemaakt heeft, meer, dan de andere partij.

De schadepost van den aannemer was f 5000.— (het bedrag dat hij voor het maken der boxen had uitgegeven) verminderd met f 1808,10 (de kosten van het onduidelijk beschreven ijzerwerk), bleef f 3191.90. Hiervan bracht de Commissie 2/3 ten laste van de aanbesteedster, terwijl zij 1/3 ten laste des aannemers liet.

Een ander geschilpunt betrof de gesmeed ijzeren kozijnen van Mannstaedt profielijzer.

De aannemer baseerde zijne vordering op het feit dat dergelijke kozijnen een speciaal artikel is, alleen bij ééne firma te Amsterdam verkrijgbaar, welk feit der Directie bekend was, doch den aannemer niet is medegedeeld. In den staat van aanwijzing stond hiervan niets en de Directie is er niet in geslaagd te bewijzen dat die mededeeling door haar aan den aannemer of aan iemand namens hem optredende bij het geven van inlichtingen, gedaan is. Het kwam de Commissie voor dat de vordering juist was: het Mannstaedtijzer is in de aannemerswereld niet zóó bekend, dat men den eisch mag stellen, dat de aannemer zelf behoorde bekend te zijn met het feit, dat dit ijzer (en dit geldt speciaal van kozijnijzer) slechts door ééne firma in Nederland kan geleverd worden, die de kozijnen dan niet anders dan kant en klaar uit Duitschland invoert.

Het verschil tusschen het door den aannemer betaalde bedrag en het bedrag waarop hij gerekend had, (*f* 3000.— en *f* 1600.—) behoorde hem, naar de meening van de Commissie, te worden vergoed.

De aannemer had eene schadeloosstelling gevorderd van *f* 4875.— wegens oponthoud, waarvoor de Gemeente aansprakelijk zou zijn, terwijl de aanbesteedster een boete had toegepast van *f* 2500.—.

Arbiters schreven het oponthoud hoofdzakelijk toe aan te late leveringen van derden, aan wie de Gemeente rechtstreeks leveranties had opgedragen, aan het veel te laat aanvangen met de verwarmingsgeleidingen en aan herhaald wijzigen van andere geleidingen.

De oplevering had in het geheel 254 dagen te laat plaats gehad. Hiervan gingen voor onwerkbare dagen en wegens staking betonwerkers 75 dagen af. Voor de resteerende 179 dagen vertraging achtte de Commissie de Gemeente aansprakelijk.

Bij de oplevering was het werk nog niet gereed en ontbraken nog volgens den daarvan opgemaakten staat verschillende werken, die het uit bovengenoemden hoofde nog niet mogelijk was geweest af te maken. Deze werken zijn in den onderhoudstijd bijna alle voltooid, doch hiervoor was het noodig, dat de aannemer personeel voor de uitvoering beschikbaar hield, evenals voor het onderhoud en de bediening der keet, zooals dit ook door hem was geschied, gedurende de 179 dagen, die vóórde oplevering langer over den bouw gewerkt waren.

De Commissie kon dus het recht tot boetetoepassing door de Gemeente niet erkennen, maar meende integendeel, dat de door den aannemer geleden hierboven omschreven schade moest worden vergoed, die door haar begroot werd op *f* 4500.—.

De aannemer had in zijne Memorie van Toelichting een subsidiairen eisch ingevoegd van *f* 10.000.— wegens bedrijfsschade.

Deze post kwam niet voor in het schrijven van aanhangig-making van de zaak van den aannemer. De Gemeente beriep zich echter niet op dit feit, zoodat dit geen reden van niet-ontvankelijkheid behoefde te zijn.

De aannemer noemde dezen post een „subsidiairen" post. De Commissie vatte dit aldus op, dat, waar door haar den vorigen post van schadevergoeding wegens oponthoud veroorzaakt door de Gemeente (of door derden waarvoor de Gemeente i. c. aansprakelijk was) bijna geheel is toegewezen, de hier genoemde vordering niet in aanmerking kwam.

In het advies lezen wij dan verder:

„Voor het geval de beteekenis door de Commissie gehecht aan het woord „subsidiair" niet juist mocht zijn, zou deze vordering toch ontzegd moeten worden. De zeer korte schriftelijke motiveering van dezen post geeft slechts aanleiding tot het toekennen van rente

„Bij de mondelinge behandeling heeft de advocaat des aannemers nog op een anderen grond de toewijzing van deze vordering verdedigd. Een of meer ambtenaren van den dienst der Gemeentewerken zouden den aannemer tegen verschillende personen „lastig en onbetrouwbaar" hebben genoemd, tengevolge waarvan, hij zou geweigerd zijn bij diverse andere werken. De Commissie achtte echter, afgezien van andere bezwaren, die zij tegen de toewijzing der vordering had, de uiting „onbetrouwbaar" niet bewezen en meende daarenboven, dat de *Gemeente* niet aansprakelijk kon zijn voor wat hare ambtenaren eventueel hadden gedaan *buiten de werkzaamheden waartoe de Gemeente hen gebruikte*":

Deze post werd dus ontzegd.

Den aannemer werd in 't geheel toegewezen *f* 23.151,93, behalve de rente.

De advocaat des aannemers had de stelling verdedigd, dat bij de vaststelling der kosten van deze arbitrage de Gemeente zou moeten worden veroordeeld tot betaling van het geheel of van een gedeelte der kosten van rechtsgeleerden bijstand, wanneer de aannemer de winnende partij was.

De Commissie meende echter, dat de kosten van een rechtsgeleerden raadsman niet onder de kosten konden worden opgenomen, omdat de Statuten van den Raad den bijstand van een raadsman niet verplichtend stellen.

De kosten van deze arbitrage werden begroot op *f* 1839.20, waarvan de aannemer 22 pCt. en de aanbesteedsler 78 pCt. te dragen kregen.

XV.

Na openbare aahbesteding d. d. 8 November 1915 werd door een Gemeente-bestuur aan een aannemer oppedragen, het maken van een paalfundeering met bijbehoorende werken voor een nieuw te maken kademuur langs een gedeelte van de haven.

Naar aanleiding van dit werk zijn tusschen partijen geschillen gerezen, die door hen gezamenlijk bij den Raad zijn aanhangig gemaakt.

De aannemer stelde zich op het standpunt, dat de in het bestek genoemde en door de Cemeente geleverde damplanken voor de afkisting niet aan hun doel hebben beantwoord, omdat de lengte der planken te kort was en dat hij daardoor eene schade geleden heeft van *f* 2890.18, welk bedrag hij van de Gemeente terugvorderde met rente tot op den dag van betaling.

De aanbesteedster beweerde eerstens, dat de aannemer, indien de door de Gemeente geleverde damplanken z i. te kort waren — de lengte was bij de aanwijzing bekend — niet had moeten inschrijven; tweedens, dat de planken niet te kort waren.

Hieronder volgen de conclusiën van de Commissie, zooals zij bijna woordelijk uit het advies zijn overgenomen:

„Het staat vast, dat na het slaan van den damwand, die 31 December 1915 gereed kwam, door den aannemer gedurende de maanden Januari en begin Februari 1916 groote moeilijkheden zijn ondervonden. Niettegenstaande de bemaling tot twee maal versterkt werd, kon de put niet droog gehouden worden, kon zelfs slechts een zeer gering waterverschil worden verkregen, zoodat het eigenlijke werk, het heien van de paalfundeering, geen voortgang van eenige beteekenis had.

Zelfs een door de Gemeente binnen den put gemaakten dwarsdam om de te bemalen oppervlakte te beperken had geen resultaat.

Ieder der partijen stelde zich dadelijk op een bepaald standpunt, en heeft dit tot het laatste volgehouden.

De aannèmer stelde zich op het standpunt, dat de damplanken te kort waren en daardoor de damwand onderloopsch. Gezien den aard van den bodem en gezien de omstandigheid, dat slechts een waterverschil kon worden verkregen, dat in de memorie van den aannemer op nihil wordt gesteld en later bij de mondelinge toelichting als onbeteekenend werd aangeduid, acht de Commissie het standpunt van den aannemer onaannemelijk, en dit te meer, omdat niet gebleken is, dat bij de uitvoering zich eenig incident heeft voorgedaan, dat op sterke onderloopschheid wees.

De besteedster stelde zich op het standpunt, dat de damwand

BOUWVERORDENINGEN EN NOG WAT.

Wie, die als architect in verschillende gemeenten van ons land heeft gebouwd, heeft niet de lasten ondervonden, welke het gevolg zijn van het gebrek aan uniformiteit der bouwverordeningen en van de willekeur der onderscheidene ambtenaren.

't Is werkelijk zot, zooals ons kleine landje, op het gebied der bouwwetgeving is verdeeld in allerlei rijkjes met eigen koninkjes en wetjes.

Natuurlijk zijn sommige voorschriften afhankelijk van plaatselijke omstandigheden, zooals de wijze van fundeeren, bepalingen omtrent rooilijnen en bebouwingswijze en enkele andere. Er is echter geen reden voor te vinden, dat b.v. de afmetingen en verlichting van vertrekken, zwaarten van muren en verankeringen, specieverhouding en kwaliteit van metselsteen enz. voor verschillende gemeenten verschillend zijn voorgeschreven, dat de formaliteiten ter verkrijging van bouwvergunning, de schaal der in te dienen teekeningen enz. in de eene gemeente totaal afwijken van die in een andere. Enkele voorbeelden ter illustratie. 't Is een greep uit de massa.

De voorgeschreven hoogte voor woonvertrekken is: in Amsterdam 2.70 M., in Eede 2.90 M., in Renkum 3.— M., in Bloemendaal 2.75 M., in Eindhoven 2.80 M.

In Amsterdam en andere gemeenten geldt de voorgeschreven hoogte ook voor zolderkamers in Amersfoort is daar voor gesteld 2.20 M., in Hilversum 2.50 M., in Ede 2.60 M.

De voorgeschreven lichtoppervlakte is in Amsterdam $^1/_{20}$ van het wandoppervlak, in Hilversum $^1/_8$ van het vloeroppervlak, in Bloemendaal $^1/_6$, in Amersfoort $^1/_7$, in Ede 2 M^2.

In Amsterdam moeten alle woonvertrekken aan die eisch voldoen, in Eindhoven slechts 2 terwijl de overige kunnen volstaan met $^1/_2$ van het oppervlak. In Amersfoort moeten 3 vertrekken aan den eisch voldoen, de overige moeten *voldoende* verlicht zijn. In Hilversum kunnen zolderkamers volstaan met $^1/_{15}$ van het vloeroppervlak. Strijkankers moeten in Amsterdam doorloopen tot de tweede balk. In Amsterdam moeten de ankers 4 c.M^2., in Bloemendaal 3.2 c.M^2. doorsnede hebben.

Trappen moeten in Amsterdam eene breedte hebben van 0.90 M. (voor hoogstens 3 woningen) in Laren 0.80 M., in Huizen 0.75 M., in Bloemendaal 0.70 M.

In Amsterdam moet de traphelling bedragen voor steektrappen 50°, voor wenteltrappen 45°. In Tilburg zijn op de aantrede voorgeschreven resp. 20 en 16 c.M., in Eindhoven 20 en 15 c.M., in Hilversum 21 en 14 c.M. in Bloemendaal 21 en 16 c.M., in Maastricht 20 en 20 c.M.

Balkdragende muren moeten een minimum dikte hebben in Rotterdam 14 c.M. (gemiddeld), in Bloemendaal 19 c.M., in Amersfoort 16 c.M., in Hilversum (bovenste balklaag) 11 c.M.

In Amsterdam zijn (zeer terecht) putjes in de grondleiding verboden; in Hilversum *moeten* ze (als de rioleering aansluit op het gemeenteriool) bij elke bocht en vertakking worden gemaakt.

In Hilversum wordt bij de bouwvergunning de eisch gesteld, dat de stalen balken zooveel oplegging moeten hebben als ze hoog zijn *(daarmee is aan den eisch van veilige constructie voldaan)*.

In Amsterdam moeten de doorsnedeteekeningen zijn vervaardigd op schaal 1 à 100, in Arnhem 1 à 50, in Hilversum 1 à 100, in Laren 1 à 50, in Tilburg 1 à 100, in Eindhoven 1 à 50.

De situatieteekeningen in Rotterdam 1 à 1250, Maastricht 1 à 1000, Bloemendaal 1 à 500, Amersfoort 1 à 200.

Deze voorbeelden zijn met honderden te vermeerderen. 't Is een chaos.

De oorzaken willen we niet opsporen, maar 't wordt tijd, dat er wat orde in gebracht wordt.

Een architect, die in verschillende gemeenten gebouwd heeft, krijgt ten laatste een bibliotheek van bouwverordeningen in onderscheiden afmeting, vorm en kleur. Maar dit is niet voldoende. Moet men na eenigen tijd weer in dezelfde gemeente bouwen, dan is 't niet onmogelijk, dat de verordening intusschen gewijzigd is en b.v. een vertrek dat verleden jaar een lichtoppervlakte van $^1/_8$ vloeroppervlak moest hebben, thans voldoende heeft aan $^1/_{15}$ vloeroppervlak (een voorbeeld uit de werkelijkheid). Er verschijnen dan een of meerdere supplementen. Was men reeds in het gelukkig bezit van de betreffende verordening en raadpleegt men deze bij het maken der plannen, dan is men dus allerminst gevrijwaard tegen onaangename verrassingen. Men dient alzoo voor ieder werk te onderzoeken, of de verordening, die men bezit, nog geldig is.

Daarbij komt, dat in verschillende kleinere gemeenten met de uitvoering van de bouwverordening menschen zijn belast van onvoldoende deskundige ontwikkeling, soms zelfs volslagen leeken b.v. een gemeentesecretaris. Waar dan bovendien zich onvoorziene gevallen voordoen of in sommige gevallen het geven van nadere voorschriften aan B. en W. d.w.z. aan den betrokken ambtenaar is overgelaten, spreekt het vanzelf dat de opvattingen van dergelijke menschen tot willekeur leidt

Menigeen zal uit eigen ervaring staaltjes hiervan kunnen aanvoeren. Ik heb eens veel tegenwerking ondervonden van een bouwopzichter, bij het gebruiken van Engelsche stalen balken, omdat die profielen niet in „van Gendt's bouwkalender" waren te vinden.

Geen architect zal het nut en de noodzakelijkheid van bouwvoorschriften ontkennen. Eene goede bouwwetgeving is de bondgenoote der architecten en werkt mede ter bescherming tegen allerlei geknoei van minderwaardige elementen, maar evenals de gewapend beton voorschriften door het instituut van ingenieurs, behooren de bouwvoorschriften vastgesteld te worden door de vereenigde architecten. Die zijn de deskundige leiders en niet volgers en zij moeten niet gedwongen worden zich te onderwerpen aan de *persoonlijke*, somtijds averechtsche opvattingen van dikwijls veel minder bekwame ambtenaren en blootgesteld aan alle

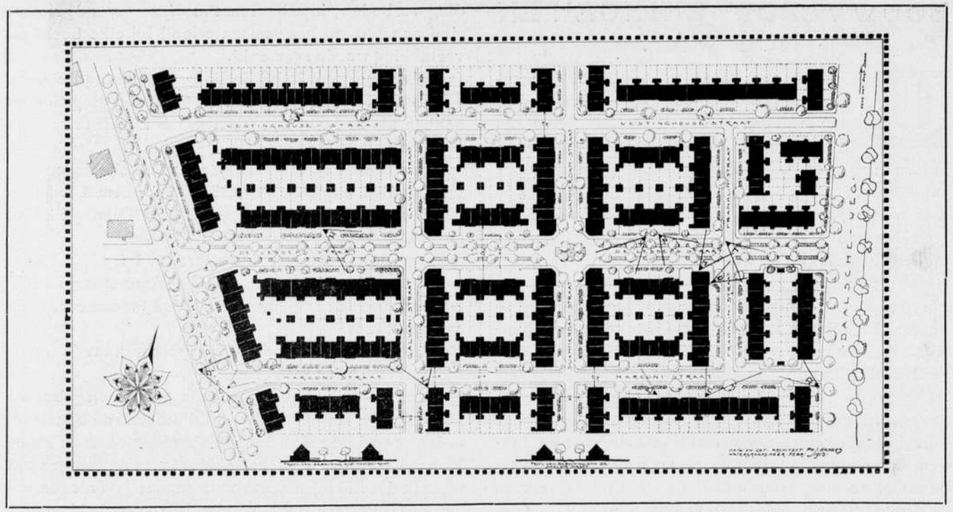

Ontwerp voor den bouw van 361 eengezinswoningen en 7 winkelhuizen in de Gemeente Zuilen bij Utrecht voor de Woningbouwvereeniging Zuilen. Schaal 1 à 2500. Bouw aangevangen 1915 en voltooid in 1917.

lasten en onaangenaamheden, door den bestaanden chaotischen toestand veroorzaakt, inplaats van in de bouwverordening te kunnen zien de vastlegging hunner eigen denkbeelden op technisch, practisch en hygiënisch bouwkundig gebied.

W. J. S.

VOLKSHUISVESTING.

DOOR MELS J. MEIJERS.

De Arbeiderskolonie van de Vereeniging „Zuilen", voor personeel van de Ned. Fabriek van Werktuigen en Spoorwegmaterieel in de gemeente Zuilen bij Utrecht. Architect: Ph. J. Hamers.

't Was in Utrecht op den dag toen de Maatschappij t. b. d. Bouwkunst een ledenvergadering hield, Donderdag 1 Maart van dit jaar. De leden zouden na een inleiding van den architect Jan Gratama, 's middags op de Jaarbeurs het door dien architect ontworpen gemetalliseerde betonhuis gaan zien. De uitvinder van het procédé, de ingenieur Sanders, hield daarbinnen toen 'n soort receptie voor de leden der Maatschappij, daarbij bijgestaan door den ontwerper, terwijl het profanum vulgus door de raampjes naar binnen mocht gluren, zonder op die wijze ook maar bij benadering te kunnen zien hoè mooi het was.

Maar zoover was 't nog niet. 't Was nog in den morgen, de Maatschappij vergaderde nog en ik had het betonhuis, dat toen nog stijf gesloten was, behoorlijk van buiten bewonderd; was daarna de Jaarbeurs in alle richtingen rondgesjouwd, en kon maar schaars wat in 't oog krijgen dat voor een mensch die de dingen niet aanziet uit een oogpunt van „handel" van eenig meer dan gewoon belang was. Ik was tenslotte van 't Vreeburg naar 't Sint Janskerkhof gezeuld, vice versa. En teruggekomen raakte ik verzeild in een hokje waar ze noodwoningen tentoongesteld hadden, op kleine schaal. Toen al werkte het onderwerp op mijn humeur, en ik had dus van de Jaarbeurs voorloopig genoeg. Tot tijd en wijle door de heeren Sanders en Gratama het betonijzeren heiligdom zou worden ontsloten en het ook nog vergund zou zijn het inwendige te bewonderen, verdween ik van het terrein, waar uit elke kraam of „stand" een paar oogen je vorschend taxeerden of er wat aan je zou zijn te verdienen. En als dat niet het geval was, wel, dan hadden ze heelemaal geen hekel aan je, maar zagen je toch liever verder gaan om plaats te maken voor een mogelijken klant. Alzoo: ik verdween.

* * *

En op 't gevoel af, 't gevoel van den ingekankerden volkswoningbouw maniak (niet waar?) ben ik zonder nadere aanwijzing op stap gegaan, den Amsterdamschen straatweg op, en kwam zoo vanzelf terecht, even voorbij het abattoir, Oostelijk van den straatweg bij de complexen van de Vereeniging „Prinses Juliana" met een 23tal eengezinshuisjes door den Utrechtschen architect van Schaik en van de Coöperatieve Woningvereeniging voor Gemeentepersoneel met 106 dito woningen door de Amsterdamsche architecten Gulden en Geldmaker. Over de verdiensten van deze woninggroepen wil ik het echter thans niet hebben, hoewel daar ook wel een en ander viel op te merken.

Want na eenige informatie verder gaande ben ik beland daar waar even over de grens der Gemeente Utrecht

Arbeiderswijk van de Vereeniging „Zuilen" bij Utrecht. Architect Ph. J. Hamers.
Gezicht in de Marconistraat uit punt G aan den Amsterdamschen straatweg.

over den spoorweg de Ned. fabriek haar nieuwe inrichtingen heeft gesticht.

Daar is eerst, Westelijk van den straatweg, de „Elinkwijk" gesticht, wat-je-noemt een „tuindorp" door den architect Karel Muller. Een soort aanleg als „'t Lansink" te Hengelo, met woningen, voor 'n aanmerkelijk deel van duurder soort, voor hoogere en lagere beambten, ook voor werklieden. Huisjes, vrijstaande of in blokjes van twee, vier of meer. De aanleg, evenals in Hengelo eenigzins grillig van opzet, de wegen zich buigend en slingerend tusschen de meer villa's-gewijs daarneergezette huizen en blokjes.

Als ik goed onthouden heb komen hier in totaal 320 woningen. En de stichting is, als ik 't wél heb, met steun van de Directie der Ned. fabriek tot stand gekomen, — misschien wel geheel haar eigendom.

Maar toen, daar even voorbij, Oostelijk weer van den straatweg, kwam ik bij de stichting van de Vereeniging „Zuilen", een stichting op coöperatieven grondslag van de werklieden van de Ned. fabriek (álias: „Werkspoor"). En de nauwkeurige beschouwing van deze kolonie, de bezichtiging van voor naar achter, van rechts naar links, terwijl ik de straten doorliep, de rechte straten, de een na den ander, het was me inderdaad eenigzins als een openbaring.

* * *

Arbeidersdorp van de Vereeniging „Zuilen" bij Utrecht. Architect Ph. J. Hamers.
Gezicht in de De Lessepsstraat in wording uit punt H.

Arbeiderswijk van de Vereeniging „Zuilen".
Architect Ph. J. Hamers.
Een der winkelhoekhuizen aan de woningzijde gezien.

Daar heb je nu ongeveer het meest miserabele stratensysteem wat denkbaar is, de rechte straten precies evenwijdig aan elkaar, precies rechthoekig gekruist door andere straten, ook precies evenwijdig aan elkaar; je oprechte onvervalschte vierkante bloksysteem. Maar: waar is nu hier het leelijke, dorre, suffe, eentonige, dat men zich vanzelf daarbij denkt, dat men noodzakelijk meent te moeten verwachten? Hoe is de architect er hier in geslaagd, ondanks den karakterloozen opzet van het stratenplan zulk een gelukkig resultaat te bereiken? Dit is geschied door te woekeren met alle factoren die de eentonigheid, de eenvormigheid kunnen breken. En schitterend, meen ik, heeft hij overwonnen in den kamp tegen de geesteloosheid die noodzakelijk vast scheen te zitten aan den dorren opzet van het stratenplan.

* * *

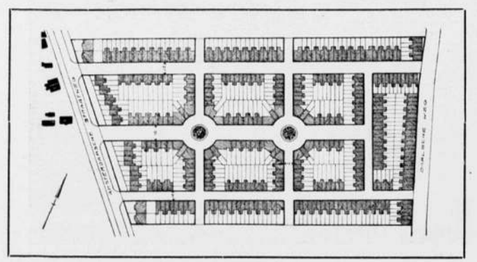

Oorspronkelijke Situatte van den Woningbouw te Zuilen.
Schaal 1 à 5000.

Dat stratenplan is in hoofdzaak niet van hem. Toen hem het werk werd opgedragen bestond er reeds een plan, waaraan het den architect niet geraden scheen veel nog te veranderen. Toch heeft er nog zeer beduidende afwijking plaats gehad. Dat oorspronkelijke plan, dat de architect gereed vond wordt hierbij ter vergelijking met het uitgevoerde plan afgebeeld. Het geeft aan wat men van plan was. En voor we treden in een beschouwing van den uitgevoerden bouw wordt men verzocht zich er even in te denken wat dit zou zijn geworden. Het is precies wat we algemeen gewend waren, en daarom juist in verband met wat het gelukkig geworden is, zoo'n kostelijk voorbeeld, dat we het daarom noodzakelijk eens een beetje uitvoerig moeten behandelen. Het beschikbare grondstuk lag schuin ten opzichte van den Amsterdamschen straatweg en het werd dus als vanzelfsprekend beschouwd dat de rechte straten in de richting van den grond schuin op den straatweg zouden uitmonden, natuurlijk rechthoekig gekruist door de dwarsstraten; de middenstraat volgens haar breedte als hoofdstraat bedoeld, en evenwel doorloopend tegen het dwarsblok langs den Daalschen weg. De straatkruisingen van die hoofdstraat met de dwarsstraten behandeld als miniatuur-rondpoints: dat heeten dan waarschijnlijk pleintjes. Daar zijn de hoeken der bebouwing in zoo'n geval hol afgeschuind, op de bekende fraaie manier, waarbij dan tevens de woningplattegronden in den regel zoo jammerlijk in 't gedrang komen. De bebouwing langs den Amst. straatweg met huisjes niet haaks op den weg, maar in de richting van het terrein, dus scheef aan den weg, zoodat de gevels trapsgewijs verspringen, alles op de reeds veelmalen vertoonde manier. Enzoovoort.

INGEZONDEN.

Oorlogswinst aan historische gebouwen en kunstschatten.

Uit Leiden meldt men:

De heer D. T. Ruijs te Wassenaar is eigenaar geworden van een zeer groot gedeelte van huize „de Pauw" te Wassenaar. Hij is voornemens het oude vorstelijke verblijf te sloopen. De materialen vertegenwoordigen een zeer groote waarde.

Uit Langbroek (Utr.) schrijft de heer C. J. A. Jonkers als eigenaar van het Ridderhof „Lunenburg" te Langbroek, dat hij het nu de geschikste tijd acht de gebouwen met bosschen te sloopen daar er thans met afbraak den hoogst mogelijken prijs te maken is.

Nog bericht men:

Te Lage is de klok, een geschenk van de Nederlandsche familie van Heekeren van Wassenaar en dateerende van 1668, naar den smeltoven gebracht.

Waar blijft nu de commissie voor het behoud van onze monumenten? Waar blijft de bemiddeling om dergelijke historische bezittingen voor ons land te behouden en ze tot nut van 't volk een bestemming te geven?

VAN HOUTEN.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD

ORGAAN VAN DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST M.B.V.A. VAKVEREENIGING VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN

Commissie van Redactie: C. J. KRUISWEG, J. B. VAN LOGHEM en D. F. SLOTHOUWER
Redacteur: J. WESSELIUS
Bureau van Redactie: Marnixstraat 402, Amsterdam.
Uitgevers en Bureau van Adminstratie: MOUTON & Co., Herderstraat 5, 's-Gravenhage.

ABONNEMENTSPRIJS: voor Nederl. fr. p. p. *f* 9.— 's jaars, voor Indië en Buitenl. bij vooruitbet. *f* 11.—. Afz. Nos *f* 0.20. fr. p.p. *f* 0.21 — ADVERTENTIËN: v. 1—5 regels *f* 1.25, elke regel meer *f* 0.25. Groote letters naar plaatsruimte. Advertentiën bij abonnement tegen belangrijk verminderde prijzen.

38STE JAARGANG. = 28 JULI 1917. = No. 30.

INHOUD: OFFICIEEL GEDEELTE. — BOUWKUNDIG GEDEELTE. De onderlinge verhouding van Architecten bij verbouwingen. — Volkshuisvesting, door Mels J. Meyers .— Scheuren in gewapend beton-constructie.

OFFICIEEL GEDEELTE.

De Commissie van Financiën verzoekt hun, die nog geen opgave voor de vrijwillige bijdragen inzonden, dit alsnog ten spoedigste te doen.

Verslag der Ledenvergadering der M.B.V.A. van 18 Juli 1917 in hotel „Bellevue" te Amersfoort.

Van het Bestuur waren aanwezig de heeren A. Broese van Groenou, Voorzitter, C. J. Kruisweg, J. B. v. Loghem, J. Herman de Roos, D. F. Slothouwer, G. Versteeg, benevens de Alg. Secretaris J. Wesselius. De heer B. J. Ouëndag had bericht, dat hij verhinderd was de vergadering bij te wonen.

De ledenlijst meldde de volgende namen: W. J. de Groot, Herman Kroes, C. N. van Goor, C. B. Posthumus Meijjes, P. G. Buskens, E. M. Rood, J. J. L. Moolenschot, P. A. Timmers, J. Herman de Roos, W. J. Hanrath, C. J. Kruisweg, D. F. Slothouwer, A. Broese van Groenou, G. J. Postel Hzn., G. W. Lans, J. W. de Wijs, M. M. Meijerink, J. Masselink, M. E. Kuiler, G. Versteeg, J. B. van Loghem, L. Zwiers, A. H. Wegerif Gzn.

Met een woord van welkom opent de voorzitter tegen half elf de vergadering. Met genoegen heeft spreker geconstateerd, dat het werk der architecten Kroes, Hoogevest en Kleijnstra in de zaal tentoongesteld, met waardeering en belangstelling werd bezichtigd. Spreker brengt deze heeren, vooral de heeren Hoogevest en Kleijnstra, welke nog geen lid zijn der M.B.V.A. hartelijk dank voor de welwillendheid, waarmede zij aan het verzoek van het Bestuur, om eenige van hunne werken in deze zaal te exposeeren, gevolg hebben gegeven.

Spreker acht deze eenvoudige expositie een gewenschte aanleiding om nog even de tentoonstelling der behangsel-ontwerpen van den Architect Zwiers, tijdens de laatstgehouden Mei-vergadering, in herinnering te brengen en den heer Zwiers met een enkel woord geluk te wenschen met het succes, dat hij ook in andere plaatsen met zijn kunstvol werk heeft geoogst.

Dan gaat de Voorzitter over tot de behandeling der agenda.

MEDEDEELINGEN. *Vrijwillige bijdragen.* Het bestuur acht het aantal der ingekomen opgaven betreffende de vrijwillige bijdragen niet overeenkomstig de verwachtingen. Met aandrang worden zij, die nog niet aan het verzoek der Commissie van Financiën voldeden verzocht hunne opgaven ten spoedigste in te zenden.

Op een van de bestuursvergaderingen werd door een der leden de wenschelijkheid geuit om te trachten van overheidswege een college te doen instellen wiens taak het zal zijn er voor te waken, dat bij de beoordeeling van het al of niet strafbare van bepaalde feiten op het gebied van het bouwvak de rechter door erkende deskundigen wordt voorgelicht. Het ligt nog te versch in het geheugen, dan dat de architecten genoegen kunnen nemen met de wijze, waarop tot nog toe de experts bij rechtsgedingen op het gebied van ons vak worden benoemd. Aldus missen de architecten den noodigen waarborg voor een voldoend onpartijdig en objectief oordeel van ter zake competente personen, naar welk oordeel de rechter toch zijn uitspraak moet richten.

Het onderwerp achtte het bestuur nog niet voldoende voorbereid om in deze ledenvergadering in bespreking te brengen. Ongetwijfeld zal het echter de belangstelling der leden hebben. Gaarne ziet dan ook het Bestuur eventueele wenken of gegevens hieromtrent te gemoet.

Door het bestuur der M.B.V.A. is een request ingediend bij den Gemeenteraad van Rotterdam in zake de benoeming van een Directeur van den Gemeentelijken woningdienst. De Plaatselijke Commissie te Rotterdam was ter oore gekomen, dat daarvoor in aanmerking kwam een civiel-ingenieur en aangezien het volgens haar oordeel meer op den weg lag om daarvoor een arehitect aan te wijzen, heeft zij het bestuur verzocht daarover te requestreeren en daarvoor een concept aangeboden. Het adres is reeds in het B. Weekblad opgenomen. De voorzitter brengt hier gaarne een woord van dank voor de activiteit van de Rotterdamsche Commissie en wenscht hieraan vast te knoopen, dat in meerdere plaatsen, waar zulks mogelijk zal zijn een Plaatselijke Commissie zich zal constitueeren. De leden zullen daardoor meer contact met elkaar krijgen hetgeen niet anders dan heilzaam zal werken voor de vakvereenigiug. Ook met het oog op de zeer gewenschte uitbreiding van het ledental, dat daardoor bevorderd kan worden. Er zijn nog te veel vakbroeders in den lande, die nog niet zijn aangesloten, vaak door dat zij er nog niet over nagedacht hebben, dat zij kosteloos profiteeren van hetgeen reeds door de vakvereening in het belang van onzen stand is gedaan. Ik wek zoo vervolgt spreker, U allen op, elk in zijn omgeving die archi-

tecten die daarvoor in aanmerking komen aan te sporen zich bij de M.B.V.A. aan te sluiten. Aangenaam is het daarom den voorzitter te kunnen mededeelen, dat op het oogenblik zes aanvragen voor het lidmaatschap in behandeling zijn.

MEDEWERKERS. Thans wordt aan de orde gesteld de balotage van een tweetal medewerkers: de heeren L. F. Asperslag, directeur der N.V. „Crabeth", te 's-Gravenhage, atelier voor glas in lood en F. ter Gast, lid der firma v. Rij & ter Gast, atelier voor Decoratiewerk, voorgesteld door de heeren S. de Clercq en A. Broese van Groenau.
De beide heeren werden met algemeene stemmen als medewerkers der M.B.V.A. aangenomen.

BESPREKING VAN DE ONDERLINGE VERHOUDING TUSSCHEN ARCHITECTEN BIJ VERBOUWINGEN. Het kwam het Bestuur het meest gewenscht voor aan de ledenvergadering de gelegenheid te verschaffen over dit onderwerp dat door het bekende geval betreffende de verbouwing van „De Maerle" algemeen de belangstelling opwekte, van gedachten te wisselen. Ten einde een basis te vormen voor de discussie heeft het bestuur gemeend een der leden te moeten uitnoodigen eene inleiding daarover te geven.
De heer Kruisweg, die zich daartoe bereid heeft verklaard, zette nu in een voordracht zijn meening, waarin het vraagstuk principieel werd behandeld, uiteen.
Voor de voordracht van den heer Kruisweg kunnen we volstaan met te vermijden naar het Redactioneel Gedeelte van het Bouwkundig Weekblad.
De heer Versteeg, die daarna aan het woord kwam acht het z. i. onmogelijk, dat de gedragslijn der Architecten, leden der M.B.V.A. in deze bij bindend besluit wordt voorgeschreven. Wel is samenwerking met den ontwerper over het algemeen gewenscht, over het algemeen, want het blijft de vraag of een dergelijke samenwerking wel vruchtbare resultaten zal geven, indien bijvoorbeeld het werk, dat zal worden verbouwd naar de gangbare meening weinig of geen kunstwaarde heeft. De heer Versteeg zou dan ook bij eventueele conflicten voortkomend uit de samenwerking met den ontwerper zijn eigen meening omtrent de wijze van verbouwing blijven handhaven.
De heer de Groot merkte of, dat zooals ook de heer Wijdeveld in Architectura schreef, het zeer bezwaarlijk zal zijn een stellige conclusie te trekken. Een goed architekt zal bij elk voorkomend geval in zijn collegialiteits gevoel de richtsnoer vinden voor de te gevolgen handelwijze. Daarom is ook de heer de Groot het met de beide voorgaande sprekers eens, een algemeenen regel kan hier niet worden gevonden en het is dus niet raadzaam de houding van Architecten bij verbouwingen door bindend besluit te regelen.
Met een geval uit eigen ervaring licht spreker deze meening nader toe.
Wanneer een bouwheer een ander architect dan de ontwerper wenscht, vervolgde de heer de Groot, hetzij tijdens den bouw of daarna of voor een nieuwbouw, blijken de redenen, die daartoe hebben geleid van zoo subteelen aard, dat een algemeen te volgen gedragslijn niet kan worden voorgeschreven. Elk geval moet worden overgelaten aan de consciantie van den betrokken architect.
Een Raad, die waakzaam blijft voor de handhaving der goede usances zou daarom wellicht gewenscht zijn.
De heer Meijerink is verheugd, dat het onderwerp in de vergadering ter sprake werd gebracht, hij hoopt dat deze bespreking aanleiding zal zijn, dat hierdoor het onderlinge respect der architecten voor elkaar zal toenemen.
De heeren Slothouwer en van Loghem zouden het wenschelijk achten wanneer deze vergadering haar houding ten opzichte van het vraagstuk nader bepaalde.
Onderlinge samenwerking acht de heer Buskens de eenige mogelijkheid om in dergelijke gevallen tot een goede oplossing te komen. In geen geval mag in een of ander opzicht op den principaal eenigen dwang worden uitgeoefend.
De heer Kruisweg zou er niet op tegen hebben, indien in de Eerecode zou worden voorgeschreven, dat de architect zich in verbinding heeft te stellen met den oorspronkelijken ontwerper. Hij wenscht de vrijheid der bouwheeren in dit opzicht echter niet aan te randen.
De heer van Goor stelt thans voor om de voordracht van den heer Kruisweg en de hier gehouden debatten in het B. Weekblad te publiceeren en nog geen besluit te nemen. Op de volgende vergadering kan het vraagstuk opnieuw aan de orde worden gesteld. Ook de voorzitter acht dit de beste oplossing.
Het voorstel wordt vervolgens na eenige discussie door de vergadering aangenomen.

BENOEMING SECRETARIS-REDACTEUR. De Voorzitter deelt mede, dat zijn ingekomen 25 sollicitatiebrieven van candidaten voor de betrekking van Secretaris-Redacteur.
Na onderzoek der sollicitatiebrieven zijn 4 candidaten uitgenoodigd voor het bestuur te verschijnen.
Van deze 4 candidaten is de keuze van het bestuur met algemeene stemmen gevallen op den heer Mieras, assistent bij Prof. Itz aan de Technische Hooge School te Delft.
Hoewel de tijd zal moeten leeren of de keuze goed is geweest, meende het bestuur voldoende waarborgen te bezitten om in dezen candidaat een zeer geschikte functionnaris te zien.
Volgens het Huish. Regl. kan de Secr.-redacteur alleen door de Algemeene Vergadering worden benoemd. Aangezien de statuten slechts één Alg. vergadering kennen, nl. die in Mei te Amsterdam gehouden wordt, kan thans geen definitieve benoeming plaats hebben. Het bestuur stelde daarom voor over te gaan tot een tijdelijke benoeming.
Het Bestuursvoorstel wordt thans in stemming gebracht en aangenomen. De heer Mieras is dus door de vergadering tijdelijk benoemd tot Secretaris-Redacteur der M.B.V.A. met ingang van 1 September 1917.

RONDVRAAG. Alvorens tot de rondvraag over te gaan vraagt de Voorzitter namens het bestuur de aandacht der vergadering voor de actie, die thans opnieuw wordt gevoerd tegen de honorarium-tabel voor den volkswoningbouw.
Het verloop van deze zaak geven wij hier in het kort weer.
De directeur van den gemeentelijken woningdienst te Amsterdam maakte in de ledenvergadering omstreeks September verleden jaar in Amsterdam gehouden, het onderwerp aanhangig. Bij schrijven dd. 2 November 1916 werd door den Directeur van den gem. woningdienst te Amsterdam aan het bestuur der M. B. V. A. voorgesteld eene herziening te treffen in zake de honoreering van den volkswoningbouw, naar aanleiding van de geweldige stijging van de bouwkosten, veroorzaakt door de tijdsomstandigheden.
Overeenkomstig het besluit der ledenvergadering verzocht het bestuur over dit voorstel het advies van de „Commissie voor geschillen der Honorarium-tabel voor Woningbouw en Volkshuisvesting", bestaande uit de heeren Prof. Scholten, voorzitter, Ouëndag, Posthumus Meijes, Mr. Hudig, Mr. Moltzer, Foeke Kuipers, Wesselius, secretaris.
In haar schrijven van 10 Februari 1917 gaf deze Commissie te kennen, dat zij een beroep op den steun van allen, die betrokken zijn bij de tot standkoming van de volkswoningen — dus ook de architecten — niet ongemotiveerd acht; na eene uitvoerige motiveering achtte de Commissie het vooralsnog *onnoodig* om een nieuwe tabel als noodregeling, gebaseerd op de begrootingscijfers van vóór den oorlog met eenige verhooging, samen te stellen, aangezien bij eene dergelijke regeling het architecten-honorarium niet of slechts zeer weinig zou verschillen van het honorarium volgens den huidigen tabel berekend; — bovendien achtte zij den duur van deze noodregeling zeer lastig vast te stellen, terwijl de invloed, dien de noodtoestand op de tabellen behoort te hebben, moeilijk in cijfers is om te zetten; — de commissie *erkende* echter dat bij nog voortdurende stijging van de bouwkosten. het mogelijk zou kunnen zijn, dat ook het architecten-honorarium bovenmatig steeg en in dit geval remmende maatregelen dienden te worden genomen.

DE ONDERLINGE VERHOUDING VAN ARCHITECTEN BIJ VERBOUWINGEN.*)

Mijnheer de Voorzitter! Toen gij mij de taak oplegde, om in deze vergadering een inleiding te geven bij punt II der agenda was dat Uw goed recht, daar geen onzer leden zich vrijwillig had aangeboden om te trachten een zaak tot klaarheid te brengen die voor eenige weken, vele pennen in beweging bracht, vele harten heeft beroerd en waarbij het egoisme, waaraan altruisme zijn ontstaan dankt met zijn vuile kant naar boven kwam op een wijze als zelden geschiedt bij een strijd tusschen personen van beteekenis. Wilt ge hierover iets naslaan, vergeet dan „de Mosgroene" niet.
Dat de taak die ik op mij nam een moeilijke was, wist ik reeds bij de aanvaarding. Toch bleek mij, dat ik haar nog had *onder*schat.
Ik roep dus Uwe groote welwillendheid in en zal mij gelukkig achten wanneer deze inleiding door een vruchtbare gedachtenwisseling wordt gevolgd.

De bouwkunst behoort tot een der hoofdgroepen, waarin „kunst" wordt verdeeld. Zij heeft haar eigen eischen en dien overeenkomstig hare wetten, maar den plicht „kunst" te zijn.
Zij legt haar beoefenaars verplichtingen op, die deze zelf binnen de perken harer wetten in onderling overleg kunnen vaststellen en regelen. Het oordeel over haar plicht als kunst heeft alleen de kunst.
Zonder twijfel moeten wij den kunstenaar dankbaar zijn, die in het openbaar de vraag naar voren bracht „of het toelaatbaar is, dat een architect het werk van zijn Kunstbroeder verbouwt, terwijl deze geacht kan worden in staat te zijn zelf de gewenschte veranderingen te overwegen en te leiden.
Tot goed begrip acht ik het noodig vóóraf te laten gaan wat Roland Holst naar aanleiding van dit vraagstuk in „Architectura" schreef, en wel omdat hij de bal aan het rollen bracht en hij als kunstenaar, beoefenaar der schilderkunst niet de eerste de beste is. Maar ook en vooral wensch ik te doen uitkomen, hoe dwaas het is alle kunstenaars over een kam te scheeren, geen rekening te houden met de verdeeling der kunstenaars in groepen als gevolg van de groep indeeling der kunst.
De bouwkunst toch geeft aan het practische leven hoogstens eenige leiding maar schrijft geen regelen voor, waarnaar het leven zich bewegen moet, wel stelt het leven aan de bouwkunst eischen waarvan hare beoefenaars zich rekenschap hebben te geven. Van welke der andere kunsten kan in die mate hetzelfde gezegd worden?
Maar ook geen der kunsten houdt dan ook dat innig verband met de praktijk van het leven als wel de bouwkunst:

*) Voordraeht, gehouden door den heer C. J. Kruisweg in de ledenvergadering der M B.V.A. op 18 Juli 1917 te Amersfoort.

R. H., schreef dan in Architectura van 21 April No. 16:
„In de kringen der kunstschilders toch, zou het ondenk-
„baar zijn, absoluut ondenkbaar, dat een hunner bereid
„zou zijn het kunstwerk van een ander naar den wil of
„den wensch van den toevalligen kooper te veranderen
„of te wijzigen.
„Bij de architecten komt dit ingrijpen echter slag op slag
„voor!
„Gij zult zeggen dat de vergelijking tusschen bouwwerk
„en schilderij niet opgaat, dat de dwingende gebruiks-
„factor die bij de schilderij afwezig is, bij het bouwwerk
„wel bestaat.
„Maar zoolang de architect, die het bouwwerk concipi-
„eerde leeft en arbeidt, is hij toch alleen gerechtigd, zoo
„verbouwing noodzakelijk is, dien verbouw te leiden.
„Zegt de toevallige kooper dat hij dien architect niet
„wenscht te erkennen, dan ware het te wenschen dat hij
„geen ander bouwmeester bereid mocht vinden, zich
„met die opgave te belasten.
„Dat de toevallige eigenaar van een architectonisch
„kunstwerk tot zoo iets harleveensch besluit, bewijst
„alleen dat bij hem het respect voor de bouwkunst, als
„*kunst*, niet bestaat.
„Nu behoort het zeker tot de roeping der architecten
„door de schoonheid van hun arbeid dat respect af te
„dwingen, maar het behoort ook naar het mij voorkomt,
„tot de plicht van de architecten, dat volkomen gemis
„aan respect voor de architectonische conceptie. niet
„nog met bereidwilligheid te beloonen, en er bereid-
„vaardig voor te buigen.
„Ik hoop dat nu deze kwestie openlijk ter sprake is ge-
„komen, zij principieel en met ruim inzicht verder zal
„worden behandeld, vrij van alle persoonlijke elementen,
„en met de begeerte den royalen grondslag te vinden
„voor een wijze en moreele regeling in de toekomst."
Den wensch van R. H. om het persoonlijk element buiten zijn zoo goed bedoelde bespreking te houden; is helaas niet in vervulling gegaan.
Ik zou zeggen „de vuile kant werd niet gemist".
Laat ons thans nog verder zien wat R. H. schreef in Architectura van 9 Juni No. 23:
„Had ik deze kwestie van den aanvang af wellicht een-
„voudiger nog moeten stellen, om te vóórkomen dat de
„principieele zijde zóó gemakkelijk bedolven kon wor-
„den onder meeningsverwarringen, vol persoonlijke
„accenten, aesthetische voorkeur en onzakelijke spits-
„vondigheden?
„Is het dan zoo absoluut onmogelijk antwoord te krijgen
„op deze eenvoudige vragen?
„Mag een kunstenaar het kunstwerk van een ander veran-
„deren, terwijl de ontwerper geacht kan worden in staat te
„zijn, zelf de gewenschte veranderingen te overwegen en te
„leiden?
„Is dit toelaatbaar en artistiek-moreel?
„En is deze houding juist, waar toch ieder kunstenaar de
„onaantastbaarheid van ieder kunstwerk moet verdedigen
„en hoog houden, tegenover de macht van den toevalligen
„kooper?
„Mits de goede wil er is om niet de hoofdzaak onder bij-

„komstigheden te begraven, en den koninklijken weg die „naar een oplossing leidt vrij te houden, moet het toch „mogelijk zijn kort en bondig antwoord op deze vragen „te verkrijgen".

De fout in de geheele opzet van dit schrijven is, dat hier gegeneraliseerd wordt terwijl dit absoluut onmogelijk is door de vele en niet te voorziene omstandigheden die voortvloeiend uit het innig verband met het praktische leven de bouwkunst bindt in hare bewegingen; omstandigheden die dus *niet* als bijkomende aangemerkt kunnen worden maar zeer belangrijke factoren voor het verleenen van den opdracht vormen. Zonder deze factoren zou het van zelf sprekend zijn wat R. H. wenscht, en in zijn stellingen heeft neergelegd.

Dat belangrijk deel wensch ik te analiseeren en met U te behandelen:

Juist de koppeling tusschen kunst en het practische leven is het die 't ons architekten, beoefenaars der bouwkunst, onmogelijk maakt bovenstaande volgens R. H. zoo eenvoudige vragen met een beslist „Ja" of „Neen" te beantwoorden. Niets zou mij liever zijn dan een „*Neen*" want dan was m. i. het meest volmaakte in idiëelen zin bereikt en andere, betere maatschappelijke verhoudingen waren ons deel.

Maar hoe schoon ook in vorm en wezen die vragen zijn wij kunnen ons nu eenmaal niet onttrekken aan de heerschende maatschappelijke toestanden, aan de praktische zijde van de vraag zelf, noch bij het concipieeren van ons werk noch bij de daarna komende werkzaamheden.

Wij weten allen hoe een bouwwerk eerst bevredigt, neen in waarheid een kunstwerk is als het *ook* aan de praktische eischen van zijn bestemming beantwoordt. Dus niet alleen als de bestemming tot juiste uiting is gebracht in den opbouw *maar ook, als een praktisch gebruik overeenkomstig de bestemming* gemaakt kan worden volgens de eischen van het oogenblik en de naaste toekomst. Waarmede dus onverbiddelijk samenhangt de veranderlijkheid die het bouwwerk in zich sluit; de verandering die het moet ondergaan zoo de eischen zich wijzigen door den tijd of dòor het persoonlijk inzicht van den bezitter.

En waar komt dit wel het meest voor? Zeker, bij bouwwerken voor bewoning bestemd, daar regelt zich de veranderlijkheid *niet* naar de eischen der techniek als anderszins wat meer in het bizonder bij Ultiliteitsbouw het geval is — maar, naar de inzichten van den mensch van hem, die liet bouwen of van hem, die het kocht en bewonen wil en ook van hem die wenschen hun eigen leven uit te leven. „Niets veranderlijken dan de mensch is zeker nog geen onwaarheid.

Waarvóór wordt men in de meeste gevallen eigenaar van een bestaand pand, een vraag van niet geringe beteekenis te dezer zake.

Zeker niet, ten minste in de meeste gevallen niet, omdat het bouwwerk nu in alle deelen *dat* is wat men zocht. en men hierin zijn aesthetische en praktische eischen bevredigd ziet. Maar wel, door omstandigheden van geheel anderen aard, die ik maar niet zal noemen als zijnde u voldoende bekend.

De nieuwe bezitter zal dus het pand, dat hij niet uitsluitend om de aestetische waarde maar uit overwegingen van bijkomenden aard kocht, zóó laten veranderen, dat naast *zijn* praktische inzichten ook zijn aestetisch gevoel *niet* verstoord wordt.

Heeft nu die kooper het gevoel, dat hij voor zijne veranderingen in dien bouw een architekt noodig heeft (en van *die* noodzakelijkheid is nog bij lange na niet ieder overtuigd, terwijl zoo de overtuiging er al is het de vraag is of zij nog tot uiting komt) dan wordt de keuze van den architect in hoofdzaak beheerscht door de vraag „welke verandering, welke wijziging het pand moet ondergaan — wat m. i. het criterium der overweging moest zijn en waardoor dan als van zelf het vraagstuk van den oorspronkelijken ontwerper tot oplossing kwam zooals wij die wenschen en dit te meer zoo de koop tevens is geschied uit aestetisch overwegingen. Maar zooals ik zeg de keuze van den architekt wordt *niet* enkel beheerscht door de vraag welke wijziging het pand moet ondergaan; maar door zooveel bijkomende omstandigheden waaronder er zijn die geheel buiten de zaak staan en de keuze vertroebelen, waarvan wij alle in meer of mindere mate wel eens de dupe zijn geweest.

Is men evenwel vrij van het laatste, van die oogenschijnlijke onschuldige adviesgeverij, maar met haar geraffineerden achtergrond — dan is het de vraag hoe staat men persoonlijk tot den oorspronkelijken ontwerper — los van zijn kunst — welke vraag natuurlijk ook gesteld moet worden door den ontwerper wiens werken *niet* in andere handen zijn overgegaan; waar de verbouw plaats heeft door denzelfden eigenaar maar zonder medewerking van den oorspronkelijken ontwerper „omdat hij niet gewenscht wordt" niettegenstaande hij toch in staat zou zijn de gewenschte veranderingen te overwegen en te leiden.

Ook waar het voorkomt in omgekeerden zin en de oorspronkelijke ontwerper — om redenen los van de kunst geen lust gevoelt, schijnt het mij moeilijk om den weg te gaan, welke door R. H. werd aangewezen, om n.l. zijn eerste lastgever weder te dienen. Moet hij, Bouwheer of Architect, veroordeeld worden zonder meer en ondervinden de eene, dat hij zijn pand aan 't vandalisme moet overgeven, de andere dat hij de architect moet zijn tegen wil en dank.

Maar er is nog meer wat ik niet voorbij wil gaan. Het kan toch zijn, dat de kooper behoort tot de kring van menschen die den architect waardeeren om de kennis van zijn werk; niet alleen als kunstenaar – maar juist om die zaken, daadwerkelijke onderdeelen, die verband houden meer met kundigheden dan met kunst maar onmisbaar zijn, wil het werk waarvoor de lastgever een architect zocht algeheel resultaat hebben. Mag men dan eischen, dat de architect welke om zijn meerdere technische kennis en ervaring wordt gekozen, deze opdracht niet zal aanvaarden?

Wanneer ge dus als architect geroepen wordt tot het verbouwen van een pand (kunstwerk) speelt dan het motief van hem die U roept, waarom *gij* juist de persoon moet zijn niet een belangrijke factor? ik zou haast zeggen een overwegende factor, bij de beantwoording der vraag of gij de opdracht al dan niet kunt aanvaarden.

Misschien Mijne Heeren zullen er onder U zijn die mij willen toeroepen — gij brengt de zakelijke belangen te veel naar voren (de geldelijke belangen dan toch niet), en de kunst komt bij U achteraan. Gij zijt daarvoor reeds als kunstenaar veroordeeld; Uw plaats is niet hier. Gij zijt medeverantwoordelijk voor de gewraakte toestanden.

Maar bestaat onze kunst dan niet uit de zakelijkheid der noodzaak?

Zijn de factoren, die ik noem en ons belemmeren de artistieke moraal van R. H. te onderschrijven denkbeeldig of waarheden als koeien? waarbij er zijn, ik geef het toe! wier bestaan men kan betreuren, in hooge mate afkeuren maar is dat alles weg te doezelen met een antwoord dat de artistieke moraal tot grondslag heeft. Op grond van het hierboven genoemde wordt geen effect bereikt en zoo de moraal effectloosheid inhoudt zal het tegendeel worden bereikt van hetgeen werd beoogd. Aangenomen dat gij weigert op grond van de artistieke moraal zooeven genoemd waarvan architect Wijdeveld zegt, dat ze enkel voor de meest fijn besnaarden kan gelden, dan is deze moraal als algemeen geldende regel reeds veroordeeld.

Bereikt gij daarmede dan, dat het kunstwerk *niet* aangetast wordt? — dat ge den verkoop onmogelijk maakt? Heeft niet door alle eeuwen heen de moraal der zedeleer haar toepassing ontleend aan „*machtmiddelen*". Waar zouden wij blijven met de toepassing der Chr. zedeleer o. a. vastgelegd in de tien geboden met name gij zult niet stelen — gij zult niet doodslaan — enz. als het wetboek van strafrecht er niet was met al wat daarbij behoort.

Waar blijft ge dan met een regeling, die maar een enkelen keer toepassing kan vinden ook al zoudt ge het in de Eere-Code willen vinden onder het „hoofd" respecteeren van ander werk, zooals de Bazel dat doet.

Maar is dan dat wat R. H. wil en de B. uit de Eere-Code kan halen *niet* alleen voor de fijn besnaarden?

De Eere-Code, die de brug moet zijn tusschen het gevoel en het koel verstand, gids, leiddraad, waar deze beide in botsing komen, waarvan laatst nog is gezegd, dat de groote opvoedende kracht die van haar uitgaat waard is haar af en toe in de bladen te doen verschijnen. Komt die artistieke moraliteit onder bedoeld hoofd voor, dan moet voor iedere bona fide-architect het mogelijk zijn haar na te komen. Want bij niet nakoming volgt straf. Vrijheid is „tucht" — tuchtmiddel macht. Zonder dat is vrijheid „bandeloosheid".

De reëele opvatting van het beroep van den architect neergelegd in de Eere-Code mag *niet* storend, maar moet ook opbouwend werken voor de materieele belangen van den architect. Ook om die reden is daar dan zeker daar niet de plaats voor een artikel, dat in haar wezen reeds veroordeeld is omdat het de zakelijkheid der toepassing nog niet bezit.

Met opzet liet ik in mijn betoog het strikt geldelijk belang van de architect achterwege *niet* omdat ik het van te weinig belang acht maar wel omdat dit niet in de allereerste plaats mag gelden, zoo er misstanden moeten worden opgelost of ongewenschte toestanden dienen te worden verbeterd. Een aanvulling hiervan laat ik 't liefst aan U zelf over, daar gij Uw geldelijke positie zelf het best kunt beoordeelen maar ook hoe veel of hoe weinig gij Uw persoon als gemeenschapswezen geven wilt en kunt.

Om de geheel materie te omvatten nog dit.

Is elk bouwwerk niet gedoemd zijn aestetische waarde in te boeten zoodra het verbouwd moet worden.

Heeft een bouwwerk niet eerst dan de volle aesthetische waarde als het in alles een geheel vormt, als het af is. En wordt daarom het evenwicht door verbouwing niet verstoord, ook al is zij verricht door den oorspronkelijken ontwerper daar *elke* verbouwing beteekent verlies aan aestetische waarde. Is de verbouw van het Rijks-Museum geen juist voorbeeld voor de bewering dat ook de oorspronkelijke ontwerper door verbouwing verstoren een bouwwerk kan schaden.

Zoo onder *verbouw* wordt verstaan *aanbouw* welke geen geheel behoeft te vormen met het bestaande maar als afzonderlijk kunstproduct beschouwd kan worden, is er geen sprake van evenwichts verstoring van het gebouw als zoodanig. Er is dus hier geen klemmende reden, die er toe kan nopen den architect van het hoofdgebouw ook den aanbouw op te dragen.

Wil men *van* de hedendaagsche bouwwerken eenige als de kunstproducten van hun tijd behouden, dan dient men te beginnen met deze werken te beschermen tegen mogelijken *Verbouw* te zorgen, dat zij niet gelijk gesteld worden met koop- of handels-producten. Dit te bereiken kan enkel door wettelijke bescherming geschieden. Maar heeft onze hedendaagsche kunst reeds aanspraak op deze wettelijke bescherming? Of is de kunst van het nageslacht daarvoor de aangewezene.

Zou de bescherming, voor het oogenblik niet moeten uitgaan van de bezitters zelf? Ook al zou door deze beperking misschien veel van wat thans als kunstwerk wordt aangeduid verloren gaan.

Wanneer de artistieke moraal van R. H. door het grootste deel der bezitters wordt aanvaard kan de wet ook de onwilligen dwingen.

Dan zal de bezitter bij eventueele verkoop bv. moeten bepalen, of dat niets aan het kunstwerk veranderd mag worden óf, bij noodige verandering dit enkel mag geschieden door den oorspronkelijke ontwerper zoo hij geacht kan worden de gewenschte verandering te kunnen overwegen en te leiden. Daardoor wordt de toevallige kooper vermeden; het kunstwerk, tot geen gewoon handels produkt verlaagd, waardoor het dan alleen in handen komt van hen, die de aestetische waarde erkennen.

Thans kom ik tot het laatste gedeelte van mijn bespreking. — Hoe is in het algemeen de houding der architekten bij verbouwingen? Mijn opvatting getoetst aan de ervaring is deze:
De architekt aanvaardt de opdracht tot verbouw zonder eenige reserve. Hij hakt, breekt en verplaatst tot dat verkregen is wat gewenscht wordt. De oorspronkelijke ontwerper zou vaak allicht nooit geweten hebben welke verandering zijn werk heeft ondergaan zoo niet toevallige omstandigheden hem daarop opmerkzaam hadden gemaakt. Moet ik dit met bewijzen staven? Of dit toelaatbaar is? Neen in hooge mate aftekeuren niettegenstaande de talrijke bezwaren die ik opnoemde, zoo thans reeds de oplossing gezocht moest worden in de richting R. H. Een dergelijk optreden van Collega's dient gelaakt te worden en onmogelijk gemaakt tevens.

Daarom deed het zoo weldadig aan, wat Hanrath ons in deze materie te zien gaf; al kan het ook nog maar als een eerste stap in de goede richting aangeduid worden — „Hij zocht de medewerking van den oorspronkelijken ontwerper" die dat zij gezegd bij een juister doorvoering intenser moet zijn dan Hanrath ons liet zien. Toch mooi blonk zijn houding boven den algemeene regel uit — en daarvoor verdient hij onzen dank.
In de richting dan, die Hanrath aangaf, *moet* de oplossing van het vraagstuk gezocht worden. Die oplossing houdt het bereikbare in. Houdt rekening met oorzaak en gevolg zonder dat daardoor de kunst schade ondervindt.
Dat niet de oorspronkelijke ontwerper genomen werd heeft voor het kunstwerk — de kunst — dus geen nadeelige gevolgen.
Want de oorspronkelijke ontwerper houdt de geestelijke leiding bij de verbouw ook al is hij niet de directe leider. De vrijheid van handelen van den architect in de keuze zijner hulpbronnen, in voorbereiding, voorlichting als anderszins om het gewenscht resultaat voor zijn werk te bereiken wordt in algemeenen zin door den lastgever niet aangerand en zoo dit toch plaats vindt is deze vrijheid met succes te verdedigen — daarin ligt de mogelijkheid tot een zoonoodig intens medewerken van den oorspronkelijken ontwerper, ook al is aan hem de opdracht niet verstrekt, en wanneer wij dan in onze eere-code vastleggen, dat ieder architect tot plicht heeft, bij verbouwing de geestelijke leiding van den oorspronkelijke ontwerper te zoeken, dan wordt m.i. het bereikbare bereikt en de kunst gediend en beschermt zooals in aard en wezen R. H. het heeft gewenscht.
Ik begon mijn inleiding met een citaat van Roland Holst. Van zich zelf vertelt R.H.: „Niet mag worden „vergeten, wanneer ik dit zeg, dat ik het geluk heb „gehad tusschen schilders te zijn opgevoed; — de schil„derijschilders, die met hun reeds vier-eeuwen oude „adelbrieven, in vergelijk tot den opkomenden stand „der architecten, aristocraten zijn, met al de bewon„derenswaardige deugden, maar ook met al de dwaze „bekrompenheden die de aristocratie meest eigen zijn.
„Van hun deugden valt nochtansvoor de architecten „naar ik meen wel wat te leeren".
Ik wil eindigen met wat architect Wijdeveld schreef in Architectura No. 18 van 5 Mei:
„Het is teekenend, dat iemand als Roland Holst juist de „man moest zijn die deze verbouwing bekend maakte „en zijne afkeuring daarover te kennen gaf; — immers „Roland Holst is schilder en zal daarom de zaak meer „van een schildersstandpunt bezien. En dan is het be„grijpelijk dat het vraagstuk zich voorhem eenvoudiger „voordoet dan ze werkelijk is.
„Onder schilders zou zeker niemand er aan denken om „een doek van een kunstbroeder te gaan veranderen, „omdat er bij een schilderij alleen een geestelijke factor „is, en de *gebruiks-factor*, die bij een huis zoo belangrijk „is, bij het schilderij niet bestaat. Een huis zal veran„derd *moeten* worden, wanneer de praktische nood„zakelijkheid het eischt.
„Zou bij andere erkend-goede archtitecten niet menig„maal het geval voorgekomen zijn, zooals nu tusschen „Hanrath en de Bazel?
„Ongetwijfeld zijn ze bij tientallen aan te wijzen En „waarom is deze principieele quaestie niet reeds eerder „door de architecten besproken, opgelost en in de eere„code opgenomen?
„Omdat het niet mogelijk is dit geval te generaliseeren.
„In eene eere-code zijn geen uitzonderings-gevallen „denkbaar. En toch moeten die er in de bouwkunst „zijn; omdat het bij veranderingen in bestaande gebou„wen... niet *altijd* mogelijk is — of zelfs wenschelijk!
„— den ontwerper van het gebouw, ook de *ver*bou„wing op te dragen.
„Ieder architect moet *voor zichzelf* uitmaken wanneer „zich een geval voordoet waar het beter is den ontwer„per van het oorspronkelijke huis, ook de, door den „eigenaar noodig geoordeelde, veranderingen te laten „uitvoeren.
„Hiervoor zijn geen wetten te schrijven.

C. J. KRUISWEG.

VOLKSHUISVESTING.

DE TAAK VOOR DE VEREEN. „ZUILEN"

VAN DEN ARCHITECT PH. J. HAMERS.

(Vervolg.)

De architect heeft, als gezegd, aan het stratenplan als schema, niet zooveel veranderd. Van de middenstraat, die als hoofdstraat in grooteren luister is gehandhaafd, is de afdamming opgeheven, door haar door te trekken tot aan den Daalschen weg. Hij heeft verder het beloop van de straat als rijweg gewijzigd, daar waar de hoofdstraten uitmonden in den Rijksstraatweg, die het plan in schuine richting begrenst en daarmee met de plaatsing van zijn bebouwing rekening gehouden, door een doelmatiger

Arbeiderswoningwijk van de Vereen. „Zuilen" bij Utrecht. Gezicht uit de Franklinstraat uit punt C. Architect Ph. J. Hamers.

aansluiting der wegen in de richting van het verkeer. Men ziet het rijvlak bij de uitmonding zich sterk verwijden, zoodat de scherphoekige aansluiting is weggewerkt. Dit lijkt zoo vanzelfsprekend en daarom niet bijzonder, maar het gebeurt daarom niet altijd op de goede manier.
De aangename afwisseling in het straatbeeld is voornamelijk bereikt door een gunstige groepeering van de huizenrijen. Want de bouwblokken zijn aaneengesloten ombouwd, maar omringd door los-van-elkaar staande rijen, die aldus een vrijere schikking mogelijk maken. De rijen zijn overal met hun front terugliggend geplaatst uit de rooilijnen, dus met voortuinen, terwijl de kopeinden der rijen zijn doorgetrokken tot aan de rooilijnen. Terwijl aldus de eigen bebouwing langs de hoofdstraten geheel terug ligt, is die langs de dwarsstraten doorgetrokken tot aan de trottoirgrens. Voor 't oog wordt daardoor elke, tusschen twee dwarsstraten liggenden bouw, als een min-of-meer afgeronde, afgesloten partij, een zelfstandige huizengroep, welke op die wijze een toch min of meer besloten karakter heeft verkregen, ondanks het toch doorloopen van de rechte straat. Door de bebouwing langs de hoofdstraten terug te houden, een eind binnen de rooilijnen, en die der dwarsstraten door te voeren tot aan de rooilijn toe, is tevens verkregen dat deze dwarsstraten zich duidelijk uitspreken in de hoofdstraten, daardoor werkend als rustpunten voor 't oog, van afstand tot afstand het straatbeeld min-of-meer afsluitend, waardoor ook voor 't gezicht die rechte straten worden bekort. En tusschen de afsluitende bebouwingen der dwarsstraten in, zijn op die wijze langs de hoofdstraten tuinpartijen ontstaan, die het straataanzien bijzonder veraangenamen, zoodat deze rechte straten inderdaad geven een beeld vol harmonische afwisseling. En dit niet het minst door de manier waarop ook in details de verschillende overgangen in afsluitingen zijn opgelost.
Het bebouwen met losstaande huizenrijen in groepjes van 4, 6, 8, 9 of meer woningen, heeft behalve het voordeel van de mogelijkheid van veel vrijere schikking, deze andere, niet minder gewichtige gunstige kant, dat de, in-den-regel minder aangename hoekoplossingen worden vermeden. Ik bedoel: de in-de-knel-rakende hoekperceelen met gebrekkige lichttoevoer, met de bijelkaar-inkijkende ramen, het gemis aan uitzicht en de benauwde erfjes, zooals men ze allerwege kent. Hier hebben de hoekhuizen daarentegen aan de achterzijde dezelfde vrijheid, en ruimte en lichttoevoer als de andere woningen genieten, en daarenboven dan het voordeel van een aangenamer ligging.

* * *

Het architectonisch verband van de huizengroepen onderling, is verkregen door de verbinding die gevormd wordt door de tuinmuren. Deze zijn meest 1.50 M. hoog. Ze hebben dus niet het karakter van een absoluut onoverkomelijke afscheiding en zijn dan ook niet vanboven bezet met glasscherven e.d. Maar het beschuttende aanzien van een behoorlijke afsluiting is er voldoende mee bereikt, zonder dat ze overeenkomst gaan vertoonen met gevangenismuren. Toch nemen zij op eenigen afstand min-of-meer weg het allicht wat rommelig gezicht op de achtererken van de huisjes der dwarsstraten, die, aansluitend aan de rooilijnen, daardoor met hun achtergevel meer in 't gezicht komen voor de terugliggende huizenrijen.
Deze tuinmuren zich buigend naar het beloop dat daar aan de voor- of zijtuintjes is gegeven, worden hier— en—daar onderbroken door de daar aansluitende tuinhuizen, waarin dan aan de straatzijde, een gemetselde bank is aangebracht, door de tuinschuur eenvoudig weer wat terug te plaatsen. Dergelijke banken zijn ook op andere plaatsen in de tuinmuren aangebracht in de ronding van eenige straatovergang.
Op drie van de hierbij gaande kiekjes komen zulke banken voor, waarvan één bij de aansluiting van tuinmuur

Arbeiderswijk van de Vereen. „Zuilen".
Hoekpartijen aan de De Lessepsstraat gezien van uit punt N.

Architect: Ph. J. Hamers.

en tuinhuis, en de beide andere in de tuinmuren, de éene op een straathoek, en de andere terzijde van een hoekwoning.
Aangenaam doen hier ook de de aardig overdekte entreés der hoekhuizen, een andere toepassing weer van dien aard als bij de Dordtsche bouw.
Door het vorengenoemde rooilijnenspel in de straten, komen de op de hoeken der middenstraat gebouwde winkelhuizen direct in het gezicht en plaatsen zij zich reeds van verre gezien als hoofdpunten op den voorgrond. Aldus presenteeren zij zich zonder dat zij zich juist bijzonder door vorm of kleur opdringen om daardoor de aandacht op zich te vestigen.

* * *

De geheele, thans bijna gereed zijnde bouw, omvat, op een terrein groot 6 H.A. in 14 bouwblokken, 368 woningen, alle eéngezinshuisjes, waarvan 7 winkelhuizen. De stichtingskosten, inbegrepen alle bijkomende kosten, als: renteverlies in erfpacht tijdens den bouw, enz., bedragen in totaal f 823.590.—
Waar hier op grooten afstand van elke bestaande bebouwing een geheel losstaande wijk werd gesticht was het destemeer noodig een aantal winkels in het plan op te nemen. Deze zijn alle, met de veel omvangrijker inrichting aan de overzijde van den Rijksweg in gebruik genomen door de Coöperatieven Verbruiksvereeniging „Oostenburg", een coöperatie van de werklieden der Ned. fabriek, die reeds lang bestond te Amsterdam en haar naam dan ook ontleende aan dat deel der Oostelijke eilanden waar de Ned. fabriek tot kort geleden nog uitsluitend gevestigd was. Deze coöperatie zal dus op de meest doelmatige wijze hebben te voorzien in de beschikbaarstelling van alle mogelijke levensbenoodigdheden ten plaatse, in vollen omvang. Heel de voorziening in hun behoeften hebben de werklieden hier dus in eigen hand genomen.

* * *

In 't geheel zijn voor de woningen slechts vier grondtypen toegepast, gekozen uit een twaalftal, welke waren ontworpen. Het zijn de hierbij afgebeelde typen D, B, H en J. Ze geven wel ongeveer de verschillende mogelijkheden inzake het eengezins-rijenhuis weer.
Type D, het ruimste met de woonkamer achter, en kleinere zitkamer of „salon" voor; doorloopende gang naar de slechts gedeeltelijk uitgebouwde keuken. Het privaat aan den voorgevel, terzijde van de gang, en de trap daar achter. En boven drie slaapkamers.
Type B, waarvan de gang niet doorloopt, maar eindigt bij de woonkamer, die de volle perceelsbreedte inneemt, maar dan ook minder diep is dan bij 't vorige type, zoodat ook het geheele huis minder diep wordt. Daarom moet echter de keuken hierbij geheel worden aangebouwd. Boven weer drie slaapkamers.
Type H, zonder gang, met alleen een toegangsportaaltje, onmiddelijk toegang gevend tot de woonkamer-voor en de trap naar den zolder. Achter: naast elkaar een slaapkamer en de keuken. En aangebouwd: het privaat met voorportaal, zoodat het privaat dus slechts door de keuken bereikbaar is.
En ten slotte het smalste en kleinste type J, met woonkamer-voor over de volle breedte, zoodat het toegangsportaal aan den voorgevel moest worden aangebouwd. Achter is de vrij groote keuken of keukenkamer, met portaal naar het aangebouwde privaat, en van waaruit de zoldertrap opgaat. Op zolder een groote en een kleine slaapkamer.
Men heeft dus opeenvolgend:
D: het type, waar alle vertrekken, de keuken, het privaat en de zoldertrap bereikbaar zijn van uit den gang;
B: alles evenzoo bereikbaar, met uitzondering van de keuken;
H: Vanaf het voorportaaltje alleen bereikbaar de woonkamer en de trap naar den zolder. Het privaat achter, slechts bereikbaar door woonkamer en keuken.

Arbeidersdorp van de Vereen. „Zuilen" bij Utrecht.
Gezicht in de De Lessepsstraat uit punt K met groepeering der Woon- en Winkelhuizen.

Architect: Ph. J. Hamers.

J: van de woonkamer uit is het privaat alleen bereikbaar door de keuken, die echter wel meest als woonkamer zal dienst doen, zoodat over het achterportaaltje hier het privaat bereikbaar is vanaf de woonkeuken en de slaapkamers (boven).
De weekhuren voor deze woningen zijn resp. *f* 3.45, *f* 3.30, *f* 3.10 en *f* 2.85. Dat is waarlijk niet veel. En bij elke woning behoort nog ongeveer 80 M.² tuingrond, met een aangebouwd of vrijstaand gemetseld schuurtje, met pannen gedekt. De grootste woningen, B en D, hebben ook een kleine kelder onder den trap. Verder zijn alle woningen voorzien van gas- en waterleiding, en alle privaten hebben waterdoorspoeling. Behalve de winkelhuizen, behoort bij elke woning een tweepersoons en een éénpersoons ledikant.

* * *

Deze bouw werd aangevangen in September 1915 en komt in Augustus 1917 gereed.
En wanneer dan, na verloop van tijd, als het heele dorp eenigen tijd in gebruik zal zijn, alles bewoond, de verschillende begroeiingen en straatbeplantingen zich zullen hebben ontwikkeld en vollere vormen hebben aangenomen, dat alles, wat nu nog pas in opkomst is en slechts mager en opzichtig van vorm zich voordoet. Wanneer beweging en gezelligheid van het toch nimmer overmatig te verwachten verkeer, aan een woonwijk eigen, de straten verlevendigt. Als tusschen de goedgeplaatste, en dan omgroeide woonhuizen, de vroegere Amsterdamsche stadsbevolking zich beweegt, de vroegere „eilanders" van Oostenburg, Kattenburg en Wittenburg, de vroegere bewoners van het Funen, de van Swindenbuurt, enz., van de woningen III hoog-voor en III hoog-achter of uit vunze kelderwoningen misschien, voor wie deze wijk nu zal dienen tot meer aangenaam woonoord, en die, naar we verwachten, in een betere omgeving ook weldra heelemaal op wat hooger peil zal komen; dan zijn wij er zeker van, dat men, tot in lengte van tijd, dit Zuilensche kwartier zal noemen als voortreffelijke entrée van de stad Utrecht, als een waardige aanvang der stedelijke bebouwing, eenmaal. En dan zal men zich in dien lateren tijd herinneren, dat dit kwartier werd gesticht toen goede stichtingen van dien aard nog schaarsch waren en in den regel slechts tot stand kwamen onder veel tegenwerking. En het is voor het Utrechtsche Gemeentebestuur geen geringe verdienste, dat men dezen bouw, zelfs nog buiten de grenzen der tegenwoordige gemeente Utrecht, mogelijk heeft gemaakt. Al was het dan ook in het vooruitzicht op een annexatie te eenigertijd, die dat kwartier binnen het gebied van Utrecht zal brengen.
Wij moeten tenslotte elk die met ontwerpen op het gebied der volkshuisvesting te maken heeft, aanraden niet te volstaan met enkel kènnis te nemen van het weinige dat hier omtrent het onderwerpelijke geval kon worden meegedeeld en afgebeeld, maar plaatselijk zichzelf rekenschap te geven van een-en-ander. Zooals we in 't algemeen deze artikelen slechts schrijven om op te wekken door eigen waarneming te komen tot nieuwe en ook andere doelmatige en harmonieuse prestaties. En dit wilden we dus zeggen: hij die de verschillende effecten bestudeeren wil die te bereiken zijn door onderscheiden plaatsing en schikking, bij eenvoudige vormgeving op 't gebied van volkswoningbouw, in verband ook met de diverse variaties die mogelijk zijn inzake terreinafscheiding en aansluiting aan de woonhuizen, die zal zeker goed doen ook eens een bezoek te brengen aan Zuilen, natuurlijk niet om botweg na te volgen, maar wel om kritisch onderscheidend te zien wat mogelijk is, ook daar, waar men heeft te werken

Arbeiderswoningwijk van de Vereen. „Zuilen" bij Utrecht.
Het einde der Marconistraat opgenomen uit punt D.

Architect: Ph. J. Hamers.

onder de ongunstige voorwaarden van het meest suffe stratenplan, om te aanschouwen wat ervan te maken is, voornamelijk dan door een goede weldoordachte schikking en groepeering.

Wijk aan Zee, 22 Juli, 1917. MELS J. MEYERS.

SCHEUREN IN GEWAPEND-BETONCONSTRUCTIES.

In het Mei-nummer van Armierter Beton komt een verslag voor van de 20ste Jaarvergadering van de Duitsche „Betonverein".

In die vergadering hebben de publicaties van Perkuhn een punt van bespreking uitgemaakt. De door Perkuhn beschreven scheurvorming is ook door de Betonverein bestudeerd.

Het jaarbericht deelt daaromtrent het volgende mede: „Het bleek dat eenige grootere scheuren zonder meer het gevolg waren van een verkeerde constructie en onzaakkundig aanbrengen der bewapening. De bouwwerken werden daarna onder leiding van Perkuhn bezichtigd.

Van grooten invloed op de scheurvorming zijn de dampen der zinkertssmelterijen. Het in deze dampen aanwezige zwavelig zuur dringt in de fijnste poriën, en natuurlijk gemakkelijker op de plaatsen, waar fijne scheuren aanwezig zijn. Juist daar komen zij het eerst bij het ijzer, meestal bij de beugels, en veroorzaken roestvorming.

Door volumevergrooting drukt het roest het daarbuiten liggende beton weg. Hoe dichter het ijzer aan de oppervlakte ligt, des te eerder zal het verschijnsel optreden. *Het onderzoek heeft geleerd, dat bij een zekere betondekking het ijzer in het geheel niet meer roest. Voorloopig kan deze betondekking op 3½ cM. worden aangenomen.* Het betonoppervlak was slechts weinig door de zuren aangetast.

De in de nabijheid der bezichtigde gewapend beton werken gelegen ijzerconstructies vertoonden een veel sterkere roestvorming.

Het herstellen van de schade aan deze gewapendbetonwerken is zeer goed mogelijk, men moet echter gewapend betonwerken ook van tijd tot tijd inspecteeren, en zoo noodig herstellen.

Ten einde een vergelijking te kunnen maken heeft de Deutsche Betonverein ook in andere streken van Duitschland een groot aantal bruggen laten onderzoeken.

Deze bouwwerken zullen ook langeren tijd worden waargenomen, terwijl de resultaten gepubliceerd zullen worden.

Tijdschr. v. Gew. Beton.

BERICHTEN.

Middelburg. Het huis „De Steenrots". De „N. R. C." ontleent aan het jaarverslag der „Vereeniging tot instandhouding van oude gebouwen te Middelburg" het bericht, dat eene geheele restauratie van het huis, zoowel in- als uitwendig, dringend noodig is. De Vereeniging is met B. & W. in overleg getreden en deze droegen aan den Heer J. A. Frederiks op plannen en kostenberekening te maken. B. & W. zullen dan te rade gaan hoe aan het geld te komen. Immers zoolang de restauratie van het stadhuis jaarlijks belangrijke offers vraagt uit de gemeentekas is daaruit voor „De Steenrots" geene bijdrage van beteekenis te verwachten.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD

ORGAAN VAN DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST M.B.V.A. VAKVEREENIGING VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN

Commissie van Redactie: C. J. KRUISWEG, J. B. VAN LOGHEM en D. F. SLOTHOUWER : : : : : : : : : : : : : : : : : :
Redacteur: J. WESSELIUS : : : : : : : : : : : : : : : : : :
Bureau van Redactie: Marnixstraat 402, Amsterdam. : : : :
Uitgevers en Bureau van Adminstratie: MOUTON & Co., Herderstraat 5, 's-Gravenhage. : : : : : : : : : : : : : : : :

ABONNEMENTSPRIJS: voor Nederl. fr. p. p. ƒ 9.— 's jaars, voor Indië en Buitenl. bij vooruitbet. ƒ 11.—. Afz. Nos ƒ 0.20. fr. p.p. ƒ 0.21 — ADVERTENTIËN: v. 1—5 regels ƒ 1.25, elke regel meer ƒ 0.25. Groote letters naar plaatsruimte. Advertentiën bij abonnement tegen belangrijk verminderde prijzen. : : : : : : :

38STE JAARGANG. = 4 AUG. 1917. = NO. 31.

INHOUD: OFFICIEEL GEDEELTE — BOUWKUNDIG GEDEELTE. Bouwkunst en Rhetorica. — Juryrapport. — Ingezonden. — Berichten. — Met een losse plaat.

OFFICIEEL GEDEELTE.

Amsterdamsche Schoonheidscommissie. Door B. en W. van Amsterdam zijn uit twee drietallen voor de schoonheidscommissie de eerstgenoemde gekozen, zoodat benoemd zijn tot lid Ir. D. F. Slothouwer en tot plaatsvervangend lid Ir. J. B. van Loghem.

De Schoonheidscommissie is thans als volgt samengesteld: Paul de Jongh, Voorzitter, mr. E. H. P. Rosenboom, secretaris, leden: P. H. Poggenbeek, F. Forkink, H. G. Jansen, J. F. Staal, Slothouwer, plaatsvervangende leden: Foeke Kuipers, van Loghem, J. W. Hanrath, Lauweriks, twee vacatures.

Permanente Prijsvraagcommissie. De permanente prijsvraagcommissie deelt mede, dat wegens de stijging der papierprijzen en drukkosten de prijs der Algemeene Regelen thans is bepaald op f 0.40.

Verslag omtrent den bond Heemschut. Uitgebracht in de Algemeene Vergadering van 12 Mei 1917.

Buitenland. Door de tijdsomstandigheden werden van de meeste heemschutlichamen in het buitenland geen mededeelingen ontvangen. Alleen de „American Scienic and Historic Preservation Society" zond haar jaarverslag.

Binnenland. Alvorens de bemoeiingen van Heemschut worden vermeld, moet worden herinnerd aan de verliezen, die den Bond troffen door het overlijden der heeren Mr. G. A. P. M. van der Aa en H. Ch. Vegtel, leden van het Bestuur. De heer Van der Aa heeft van 1909 tot 1911 een zeer groot aandeel gehad in de werkzaamheden, die aan het stichten van Heemschut vooraf gingen. Als lid der Gedeputeerde Staten van Zuid-Holland heeft de heer Vegtel geijverd voor het tot stand komen der Verordening tot het weren van ontsierende reclame in die provincie, welke den 15den Juli 1913 is vastgesteld en den 6den October 1913 in werking trad.

Heemschut mocht zich gedurende het afgeloopen jaar in veler belangstelling verheugen. Verscheidene personen schonken het stoffelijken steun; tot hen behoort ook een Franschman, die onbekend wenscht te blijven en die, als bewijs van zijn sympathie voor het streven van den Bond, een bedrag aan een onzer Bestuursleden overhandigde.

Het pakhuis „De Vigilante" aan het Verdronken Oord te *Alkmaar*, dat van ongeveer 1660 dagteekent, en op welks behoud door Heemschut werd aangedrongen, werd door de gemeente Alkmaar aangekocht en dus voor slooping bewaard.

Pogingen, gedaan om het huis „De Voetangel", onder *Ouder-Amstel*, te behouden, mislukten; dit merkwaardige 17e eeuwsche gebouw, gezamenlijk eigendom van de Provincie Utrecht en van de Gemeente Amsterdam, werd voor afbraak verkocht.

De Burgemeester van *Noordwijk* wenschte de voorlichting van Heemschut in zake het uiterlijk van een in zijn gemeente te bouwen watertoren. Aan dit verzoek werd voldaan en overleg gepleegd met den architect aan wien het maken van het ontwerp was opgedragen.

Aan de Commissie van Advies voor den Herbouw in de overstroomde gedeelten van *Noord-Holland* werd een subsidie gegeven.

Door samenwerking met de Commissie voor het Stadsschoon bleef de gevel van het huis „De Dolfijn" aan het Singel bij de Bergstraat te *Amsterdam* in zijn ouden toestand bewaard.

Het Nutsdepartement te *Hillegersberg* vestigde de aandacht van Heemschut op de schilderachtige watermolens aldaar, die wegens het toepassen van een electrische bemaling dreigden te verdwijnen. Tot dusver bleven de molens in stand.

Het gelukte niet het opgaand geboomte van het landgoed Groot-Ravestein te *Geldermalsen* te redden.

Burgemeester en Wethouders van *Haarlemmerliede en Spaarnwoude* besloten, om de zoogenaamde „Schoonheidscommissie", die zij in 1915 hadden ingesteld, en die zeer goed werkte, reeds na een half jaar weder op te heffen. De Burgemeester verklaarde, dat hij het opheffen der Commissie zeer betreurde, doch het niet had kunnen tegenhouden, daar de twee wethouders de commissie niet langer wenschten.

Toen het landgoed „Nieuw Soerel" te *Nunspeet* verkocht zou worden, heeft Heemschut daarop de aandacht van de Vereeniging tot behoud van Natuurmonumenten gevestigd. Het landgoed werd door het Rijk gekocht.

Aan een verzoek van het Gemeentebestuur van *Sloten* in Friesland, om zijn adressen ter verkrijging van subsidie voor het herstellen van de twee Waterpoorten aldaar te steunen, werd voldaan.

Aan de Commissaris der Koninging in *Gelderland* werd geschreven om hem te verzoeken, te willen bevorderen, dat de schakelhuisjes in die provincie een beter uiterlijk zouden verkrijgen, dan die te Geldermalsen en te Zevenaar. Dit verzoek had ten gevolge, dat de Provinciale Electriciteits-Maatschappij in Gelderland, erkennende dat de bedoelde huisjes niet aan de eischen, die de schoonheid stelt, beantwoorden, aan den architect G. Versteeg te Arnhem het ontwerpen van verder te bouwen huisjes opdroeg. Hierdoor is aan den wensch van Heemschut voldaan.

Toen uit *Kampen* werd vernomen, dat er voor de omgeving der Bovenkerk aldaar gevaar dreigde, omdat men de boomen wilde vellen ten einde ruimte te krijgen voor een overdekte Botermarkt, werd aan den Gemeenteraad een adres gericht. De Botermarkt werd, gelukkig, elders geplaatst.

Burgemeester en Wethouders van *Leeuwarden* deelden mede, dat de Raad dier gemeente besloten had een „Hoogere Schoonheidscommissie" in te stellen, waarop beroep zal kunnen worden gedaan van advies der „Plaatselijke Schoonheidscommissie". Tevens verzochten zij Heemschut, een der drie leden dezer Commissie aan te wijzen. De Heer A. W. Weissman werd door het Dagelijks Bestuur als lid der Commissie aangewezen.

Toen uit Dordrecht het bericht kwam, dat een schilderachtige molen te *Zwijndrecht* zou worden gesloopt, werd een onderzoek ingesteld. Het bleek, dat in de onmiddellijke nabijheid van den molen een fabriek zou worden gebouwd. Daar derhalve in ieder geval het fraaie gezicht, dat de molen opleverde, verloren zou gaan, werden geen pogingen tot behoud gedaan.

Klachten over de weinig fraaie transformatorenhuisjes, in de provincie *Noord-Brabant* gebouwd, gaven aanleiding, dat Heemschut zich wendde tot de Provinciale Noord-Brabantsche Electriciteits-Maatschappij. Verwacht mag worden, dat de verder te bouwen huisjes een beter uiterlijk zullen krijgen.

De pogingen gedaan om het bosch te *Elspeet*, dat verkocht werd, te behouden, hadden het gehoopte gevolg, daar het in eigendom aan het Rijk overging.

Aan den Gemeenteraad van *Haarlem* werd een adres gezonden, om hem te verzoeken, het vellen der prachtige iepenboomen aan de westzijde van den Dreef niet goed te keuren. Deze poging was echter vergeefs.

Toen de kerk te *Oostzaan* na den watersnood weder in orde werd gebracht, zijn, met medewerking van Heemschut, de in dit gebouw aanwezige zeer fraaie achttiende eeuwsche meubelen niet weder overgeverfd, doch is het eikenhout door bevoegden van de verflaag ontdaan.

Uit *Wijk bij Duurstede* kwam bericht, dat de boomen, langs de singels staande, zouden worden geveld, en dat de bouwval van het kasteel aldaar door de gemeente niet voldoende werd onderhouden. Adressen, aan den gemeenteraad gericht om op het behoud der boomen en op beter onderhoud van den bouwval aan te dringen hadden echter niet het gehoopte gevolg.

Aan het genootschap Architectura et Amicitia te *Amsterdam* werd een bedrag geschonken, om als prijs te dienen bij een prijspraag voor een watertoren, door dat genootschap uitgeschreven.

In samenwerking met de Commissie voor het Stadsschoon te Amsterdam werd een huis aan den Sloterstraatweg te *Sloten* in Noord-Holland, dat van 1634 dagteekent, behouden.

Een huis aan de Kerkstraat te *Monnikendam*, dat door brand geteisterd was, dreigde op weinig fraaie wijze te worden herbouwd. Door het uitloven van een premie werd de eigenaar bewogen, het herbouwen onder toezicht van een bekwaam architect te doen geschieden.

De electrificatie en de uitbreiding van het Tramwegnet te *Delft* bedreigde de schoonheid dezer stad. Heemschut zond aan den Gemeenteraad een adres, waarin werd aangegeven, hoe het werk zou kunnen worden verricht, zonder de schoonheid te schaden. Een beslissing werd te dezer zake nog niet genomen.

De Gemeenteraad van *Nijmegen* besloot tot het doen omhakken van boomen aan den Berg-en-Dalschen weg. Daar een namens Heemschut ingesteld deskundig onderzoek als uitkomst had, dat de boomen in slechten staat verkeerden, werd aan een verzoek, om den gemeenteraad te bewegen, op zijn besluit terug te komen, geen gevolg gegeven.

Voor het instandhouden van het kasteel Stein nabij *Valkenburg* werd door Heemschut een subsidie gegeven.

Toen bekend werd, dat een verkooping van dennenhout, staande op het Domein Soestdijk nabij *Baarn* zou plaats vinden, werd een onderzoek ingesteld om na te gaan, of door het vellen der boomen aan het natuurschoon langs den weg van Baarn naar Hilversum schade zou worden toegebracht.

Daar het bleek, dat het dennenhout aan den Hilversumschen straatweg zou worden geveld, werd een brief aan H. M. de Koningin Moeder gezonden. Naar aanleiding van dien brief ontving de Bond bericht, dat het H. M. behaagd had, te bevelen, dat een strook van aanzienlijke breedte langs den weg moest worden gespaard. Heemschut heeft H. M. voor deze goedgunstige beslissing eerbiedig dank betuigd.

Burgemeester en Wethouders van *Edam* deelden mede, dat een zeer merkwaardig huis aan de Voorhaven, omstreeks 1560 gebouwd en in 1639 verbouwd, zou worden afgebroken en vervangen door een nieuw huis. Zij hadden echter bezwaar, het ontwerp van den gevel, hetwelk ingevolge de bouwverordening aan hun oordeel moest worden onderworpen, goed te keuren. De eigenaar verklaarde zich daarop bereid, den gevel in zijn ouden vorm te behouden, indien hem een subsidie werd gegeven. Door de zeer gewaardeerde medewerking der Maatschappij tot Nut van 't Algemeen, van den heer Jac. Korthals Atles en van den heer William Pont Jr. kon het bedrag, voor dit subsidie noodig, worden bijeengebracht, zoodat Edam nu den merkwaardigen gevel zal behouden.

Uit *Zwolle* kwam bericht, dat twee molens, staande op den Eekwal en op den Jufferenwal, zouden worden afgebroken. Daar deze molens niet meer voor hun oorspronkelijke bestemming konden dienen, werden geen pogingen gedaan om ze te behouden.

Een mededeeling uit *Paterswolde*, dat fraaie boomen aldaar zouden worden geveld, kwam te laat om nog stappen te doen.

De bedenkelijke bepalingen, die het ontwerp tot wijziging van de *Vermogensbelasting* voor het behoud van bosschen, parken en lanen bevat, gaven aan de Vereeniging tot behoud van Natuurmonumenten, de Boschbouwvereeniging en den Toeristenbond voor Nederland aanleiding, zich met adressen tot de Tweede Kamer der Staten-Generaal te wenden. Ook Heemschut zond een adres aan de Tweede Kamer, om, in het belang der bedreigde schoonheid, op wijziging van het ontwerp aan te dringen.

(Wordt vervolgd).

BERICHT.

In de laatste ledenvergadering van A. et A. is het Bestuur, bestaande uit de heeren: J. Gratama, J. M. van der Mey, J. F. Staal Jr., P. Vorkink, G. J. Blauw, M. de Klerk en H. Th. Wijdeveld, afgetreden

Rectificatie. In het Verslag der ledenvergadering is het onderstaande antwoord in verband met een opmerking van den heer de Groot betreffende het adres aan den Raad van Rotterdam weggevallen:

De heer Buskens wijst er den heer De Groot op, dat in het adres duidelijk naar voren is gebracht, dat in de eerste plaats de candidaten voldoende bewijzen moeten hebben gegeven om aanspraak te kunnen maken op eene benoeming; staat de keuze tusschen den architect en iemand van een ander beroep. dan zou de architect den voorrang moeten hebben.

BOUWKUNST EN RHETORICA.

Eenige artikelen en beschouwingen in het Bouwkundig Weekblad waren voor mij aanleiding een parallel te trekken tusschen twee schijnbaar niet verwante kunstuitingen, de Bouwkunst, de Kunst om goed en schoon te bouwen en de Rhetorica, de Kunst om zijn gedachten in den juisten en schoonen vorm aan anderen mede te deelen.

Om deze vergelijking duidelijk te doen uitkomen is het noodig even stil te staan bij de groepverdeeling der kunst.

De kunst in algemeenen zin kan worden verdeeld in drie groepen.

De eerste groep heeft ten doel te voorzien in de behoeften aan veiligheid en beschutting. De natuur, die den mensch bedreigde met velerlei rampen en onheilen gaf hem in zijn verstand, energie en werkkracht de middelen om deze af te wenden. Zoo ontstonden de Technische kunsten en wetenschappen, die deze groep omvat.

De Muziek en Poezie, de Schilder- en Beeldhouwkunst, de Danskunst en de Kunst van het schoone gebaar, ontstonden door de gevoelens van vreugde en geluk, door rijkdom en welvaart opgewekt.

De derde groep omvat de kunsten, die tegelijkertijd het nut en de schoonheid dienen; de behoefte deed hen ontstaan, de goede smaak, hun leidsman en criticus, heeft ze geperfectioneerd. Hiertoe behooren de Bouwkunst en de Rhetorica of welsprekendheid. Schoonheid en utiliteit is hun doel. Zonder utiliteit zijn deze kunsten zinledig en missen als zoodanig hun reden van bestaan, zonder schoonheid vervalt elk begrip van kunst en blijft slechts over het dorre product van een duffen geest.

De eerste groep gebruikt de natuur en haar krachten en dwingt haar diensten af ter wille der utiliteit.

De derde groep gebruikt haar en beschaaft haar tevens voor het nut en genot beiden.

Houden wij ons aan deze verdeeling, dan zien we, dat de kunst in algemeenen zin deels uit de noodzaak, deels terwille van de zucht naar genot is ontstaan. Daar is dus een vorm van kunst die zijn ontstaan dankt aan de noodzakelijkheid, maar die, daar zij zich met schoonheid wist te tooien, gerekend moet worden tot de kunsten „Honoris causa". Daartoe behoort de bouwkunst, die er in slaagde de primitieve vlucht- en beschuttingsplaatsen, de holen en spelonken te maken tot aangename en schoone verblijven, waar de mensch zich veilig voelt en zijn schoonheidszin wordt bevredigd.

Dien zelfden weg heeft ook de Rhetorica afgelegd. De drang om zijn gedachten, gevoelens en indrukken mede te deelen vormden den redenaar en schrijver. De ervaring, de tijd en de goede smaak wees den weg ter volmaking. Zoo ontstond de kunst van goed en schoon zijn gedachten uittedrukken, die wat betreft het schenken van genot zich bijna kon plaatsen op de hoogte der poezie. De verwantschap met deze laatste gaf het recht hare schoonheden af tezien en deze naar haar eigen inzichten en eischen te vervormen, aan háár ontleende zij haar afgeronde verdeelingen en volzinnen, haar frappante tegenstellingen, haar zinnebeelden en vergelijkingen, háár dankte zij de juiste woordenkeus en rangschikking der zinnen, haar symmetrie en culminatie.

Evenals die der bouwkunst moet ook de schoonheid der Rhetorica haar verband behouden met noodzaak en nut.

Zooals van de Poezie en Beeldhouwkunst geen waarheid wordt gevraagd, maar alleen het schoone, zoo zal de Bouwkunst en Rhetorica een verwijt verdienen wanneer de zucht om door schoonheid te behagen het meest naar voren treedt. Hier bloost de kunst als zij zich ontdekt ziet. Alleen in nut en utiliteit mag de schoonheid worden verwezenlijkt, alles wat ter wille van de schoonheid zelf werd aangebracht, bewijst, dat de kunstenaar zijn taak niet begreep; van de bouwkunst en rhetorica vraagt men niet in de eerste plaats een genot maar een dienst.

Er zijn echter gevallen waarin beide kunsten een wijder vlucht mogen nemen. Tempels moeten gebouwd en helden geëerd worden. Dan is de taak dezer kunsten de grootheid te toonen van hun object, de menschen te dwingen tot bewondering en mogen ze al hun krachten ontplooien en hunne rijkdommen toonen.

Toch mag ook dan niet worden vergeten, dat de basis waarop zij rusten is de behoefte en utiliteit. Men vraagt hun dan wel het schoone te geven, maar ook deze schoonheid houdt verband met de realiteit, met de waarheid.

Kan men zich een grootsch bouwwerk denken zonder eenig uitgesproken doel? De kostbaarheden en praal zouden aan elk zijn wanverhouding doen gevoelen en den schepper belachelijk maken. De grootschheid en majesteit van het gebouw, zijn eenvoud en soberheid, zal slechts in overeenstemming mogen zijn met zijn bestemming.

Zoo zal in de Rhetorica de keuze der woorden van een rede, beschrijving of beschouwing, de kleur en de kracht der zinnen, de rhetorische wendingen en versieringen verband moeten houden met het doel, dat hiermede wordt beoogd.

De indeeling, de eenheid en verscheidenheid in het bouwwerk, alles werkt er toe mede om het aan zijn doel te doen beantwoorden, om het grootsch te doen zijn of van een stille bekoring. Alle aangebrachte versieringen moeten zich aanpassen, voortkomen uit de bestemming, die het gebouw zal krijgen.

Aan deze wetten is ook de Rhetorica gebonden. Tot zelfs in haar grootste vrijheid blijft zij van nut en waarheid de dienaar, de band met de waarheid moet blijven bestaan, de waarheid die nooit méér geloof vindt dan wanneer zij behaagt en geloofwaardig schijnt.

WESSELIUS.

JURY-RAPPORT

OVER DE OPENBARE PRIJSVRAAG VOOR EEN WOONGEBOUW VOOR OUDE MANNEN EN VROUWEN TE ALKMAAR (KAREN-HUIZEN).

De Jury, bestaande uit de Heeren IRS. A. BROESE VAN GROENOU, J. B. VAN LOGHEM en D. F. SLOTHOUWER, kreeg ter beoordeeling 97 ontwerpen, waaronder eenige met varianten.

Hoewel de kwantiteit dus alleszins tot tevredenheid stemt, kan de kwaliteit niet geroemd worden, hetgeen duidelijk tot uiting komt in het aantal ontwerpen, dat bij de eerste en tweede schifting uitviel en voor verdere beoordeeling niet meer in aanmerking kon komen (respectievelijk 39 en 28.) Slechts 37 ontwerpen gaven aanleiding tot eene nadere bespreking.

De Jury ging bij de beoordeeling van de ontwerpen uit van de grondgedachte, dat de situatie van de behuizingen zoodanig moest zijn, dat een ruime toetreding van zonlicht en lucht afdoende verzekerd was. Als direct gevolg daarvan moest de wandelgang aan den noordkant geplaatst zijn, terwijl het beloop de noodige afwisseling moest bieden zonder het gemakkelijke verkeer en toezicht te belemmeren.

De gevels moesten eene harmonische uiting geven van de daarachter gelegen organen en van de bestemming van het gebouw; het behoeft haast geen betoog, dat hier het devies gold: betracht den eenvoud.

Om aan de oeconomische eischen van het vraagstuk te voldoen, moest groote waarde worden gehecht aan een zoo groot mogelijk aantal behuizingen Hoewel de bouwsom daardoor veel grooter werd, stonden daartegenover de voordeelen, dat meerdere bewoners in de stichting konden worden opgenomen en de rentabiliteitsrekening gunstiger werd.

Bij de *eerste* schifting vielen uit die inzendingen, welke blijk gaven van onvoldoende beheersching van het onderwerp door den ontwerper.

Bij de *tweede* schifting legde de Jury de ontwerpen ter zijde, 1^0 waarvan de behuizingen voor het meerendeel op de Noordzijde waren aangebracht; 2^0 waarvan de behandeling van de gevels geen aanleiding gaf tot eenige bijzondere opmerking voor waardeering.

Bij de *derde* schifting liet de Jury zich leiden door de vraag, welke ontwerpen moesten uitvallen wegens onvoldoende benutting van de Zuidelijke windstreek bij het vaststellen van den plattegrond.

Bij de *vierde* schifting zijn die ontwerpen uitgevallen, waarvan de platte gronden wel aan de algemeene eischen, door de Jury gesteld, voldeden, doch overigens de kwaliteiten misten om voor eene verdere beoordeeling in aanmerking te komen.

Ten slotte bleven over 14 ontwerpen onder de motto's: Knotwilg — Zon I — V.V.V. — Situatie — Wapen wit en rood — Pijp en Poes — Oud — Casa Caritas — Zon II — L.S.G. — Hofje — De Waag — Voorland — Zon III.

Met algemeene stemmen werden na de eindbeoordeeling de prijzen als volgt toegekend:

1e Prijs: Motto Zon II;
2e Prijs: Motto Zon I;
3e Prijs: Motto Oud;
4e Prijs: Motto Pijp en Poes;
5e Prijs: Motto Hofje.

Motto *Knotwilg*. Het geheele ontwerp getuigt van ernstige studie en is in grondplan vooral knap geconcipieerd; alleen de portierswoning ware beter naast den ingang geplaatst; de laag gehouden kapaanzetting geeft een minder fraaie oplossing voor de gevels.

Motto *Zon I*. De plannen van dit ontwerp zijn zeer te roemen; door de circulatie-ruimten tot het noodzakelijkste te beperken is een maximum ruimte aan huisvesting verkregen, zoodat dit plan niet minder dan *38* twee-kamer- en *14* een-kamerbehuizingen bevat.

De gevel-architectuur is minder geslaagd, het karakter van den wandelgang komt niet afdoende daarin tot uiting; door ongemotiveerde voorsprongen is vergeefs getracht de eentonigheid in den voorgevel op te heffen, de hoekoplossing is zwak; het teekenwerk verdient allen lof.

Motto *V.V.V.* Hoewel de kamers op zichzelf goed gesitueerd zijn, is er te weinig profijt getrokken van het terrein aan de zuidzijde om den plattegrond meer te ontwikkelen, het gevolg is een betrekkelijk gering aantal behuizingen (27 en 8); de architectonische vormgeving van de gevels is vrij onbeholpen.

Motto *Situatie*. De plattegrond is goed ontwikkeld doch bij het streven om den voorgevel een levendig aanzien te geven zijn er nog te veel kamers aan de noordzijde geplaatst; de wandelgang heeft een zeer gunstig beloop en beantwoordt goed aan het doel; de gevels zijn niet onaardig behandeld, hoewel in sommige onderdeelen onhandig opgelost.

Motto: *Wapen wit en rood*. Het streven om alle kamers zooveel mogelijk zon en lucht te geven is zeer te waardeeren, het aantal behuizingen is echter veel te gering, hetgeen duidelijk tot uiting komt in de rentabiliteitsrekening. Het lijkt de Jury ongemotiveerd om het gebouw symetrisch te houden ten opzichte van de as van de Ambachtsschool, waardoor veel terrein ongebruikt blijft liggen. De gevel-architectuur is zeer middelmatig.

Motto *Pijp en Poes*. Een zeer verdienstelijk ontwerp, de gevels zijn groot behandeld en vooral de wandelgang is daarin voortreffelijk weergegeven; het platte dak is echter niet interessant genoeg verwerkt; het détail mist karakter.

Motto *Oud*. De Jury is van oordeel, dat plan A den voorkeur verdient boven plan B; de variant plan A^1 is van oeconomisch standpunt bezien nog eene verbetering. Aan het ontwerp is buitengewoon veel zorg gewijd; de hoofdopzet valt zeer te roemen, de ligging van de trappen is minder gunstig, het karakter van het gebouw is goed in den gevel uitgedrukt, doch te burgerlijk van opvatting; de détails zijn weinig geslaagd.

Motto *Casa Caritas*. Hoewel het terrein onvoldoende benut is en bovendien versnipperd, heeft het plan op

Motto „Pijp en poes". Voorgevel. Schaal 1 à 400. 4e prijs.

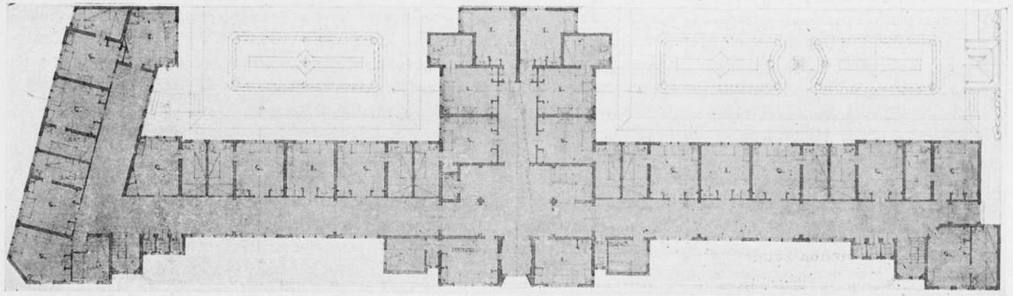

Motto „Pijp en poes" Begane grond Schaal 1 à 400.

Motto „Hofje". Voorgevel. Schaal 1 à 400. 5e prijs.

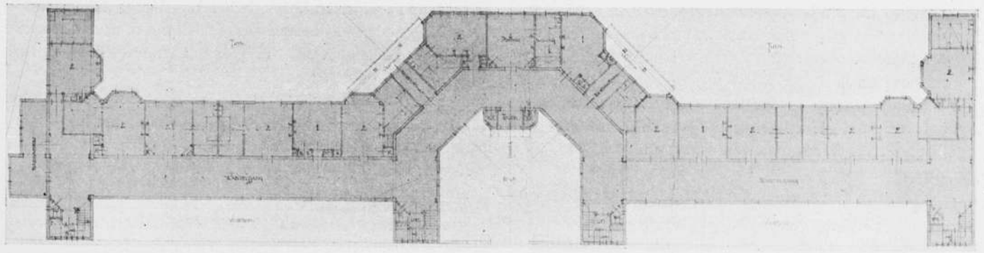

Motto „Hofje". Begane grond. Schaal 1 à 400.

zich zelf wel verdienste; het aantal behuizingen is te gering (24 en 8). De verhoudingen van de gevels zijn plomp, de middenpartij met de erkers zal een zeer onrustigen indruk maken, terwijl de topgevel met leipannen bekleed niet gunstig zal doen.

Motto *Zon II.* Het ontwerp is in zijn geheel zeer goed en heeft een prettig intiem karakter. Aan de eischen der economie is in zeer voldoende mate voldaan, (35 tweekamer- en 11 eenkamerbehuizingen) zoodat de eventueele uitvoering van dit plan geen bezwaren in dit opzicht behoeft te ondervinden. De architectuur is zeer karakteristiek, met uitzondering van het profiel van het dak, dat slap is; enkele détails zijn wat oppervlakkig behandeld.

Motto *L. S. G.* De Jury is het met den ontwerper eens, dat zijn plan A in opzet beter is dan plan B, hoewel dit laatste plan meer aan de oeconomische eischen voldoet door het grootere aantal behuizingen. Aan gangen is te veel ruimte opgeofferd, terwijl de lichtopeningen daarin niet gunstig verdeeld zijn. Het karakter van de gevels is origineel, doch de verhoudingen zijn niet aangenaam; de groote overspanning van den ingang in baksteen is bedenkelijk; het geheel geeft blijk van eene krachtige hand.

Motto *Hofje.* Hoewel het aantal behuizingen voor het oeconomische doel onvoldoende is (24 en 7), heeft de zeer oorspronkelijke en aantrekkelijke plangroepeering de Jury er toe doen besluiten dit ontwerp nog met een prijs te bekronen; het aantal trappen is voor dit gebouw wel wat overdadig.

Motto *De Waag.* Door meerdere ontwikkeling van den plattegrond zou het aantal behuizingen, dat thans onvoldoende is, belangrijk opgevoerd zijn. De architectuur van de gevels geeft geen aanleiding tot bijzondere opmerkingen.

Motto *Voorland.* In verhouding tot het aantal zijn er nog te veel kamers op het noorden ontworpen; de gevel behandeling getuigt van weinig fantasie.

Motto *Zon III.* Het aantal behuizingen is ook in dit plan te klein, hoewel de situatie op zichzelf goed is; met alle waardeering voor de zorgvuldige uitwerking, moet het geheel als weinig kunstzinnig gedacht aangemerkt worden; de wandelgang komt in den gevel slecht tot uiting.

De Jury:

Ir. A. BROESE VAN GROENOU.
Ir. J. B. VAN LOGHEM.
Ir. D. F. SLOTHOUWER.

INGEZONDEN.

Aan de Redactie van het Bouwkundig Weekblad,
Marnixstraat 402, AMSTERDAM.

Geachte Redactie,

Van bevriende zijde werd mij een uit No. 29 van Uw Weekblad afkomstig knipsel toegezonden van een ingezonden stuk, getiteld: „Oorlogswinst aan historische gebouwen en kunstschatten" en onderteekend „Van Houten".

De strekking van genoemd artikel geheel terzijde latend. wensch ik alleen de opmerking te maken, dat „Van Houten" zijn pathetischen uitroep: „waar blijft nu de commissie enz." wellicht geheel achterwege had kunnen laten, indien hij zich vooraf te bevoegder plaatse overtuigd had van de juistheid zijner gegevens. Voor zoover het artikeltje althans mij persoonlijk betreft, spijt het mij te moeten vaststellen, dat het van a tot z onjuist is. Er is nl. *geen kwestie van* dat ik „eigenaar geworden (ben) van een zeer groot gedeelte van huize De Pauw te Wassenaar"; ik ben dus ook niet voornemens het oude vorstelijke verblijf te sloopen" ten einde aan de materialen „oorlogswinst" te behalen. Hieromtrent kan „Van Houten" dus ten volle gerust zijn.

Hoe dit praatje in de wereld gekomen is, is mij een raadsel; vermoedelijk heeft het echter zijn bestaan aan dezelfde bron te danken als eertijds de beruchte „zeeslang". Ik herhaal echter, dat het wenschelijk zoude zijn, dergelijke berichten eerst te onderzoeken, alvorens ze in een serieus weekblad als dit te lanceeren.

Met plaatsing dezer regelen zult U, geachte redactie mij ten zeerste verplichten.

Hoogachtend
DANIEL T. RUYS.

BERICHTEN.

Ons Nationaal Kunstonderwijs. De Tentoonstelling van het werk van leerlingen der verschillende Scholen, welke op het gebied der Decoratieve Kunsten en der Kunstambachten in ons land werkzaam zijn, zal van 20 Juli tot 10 Augustus 1919 in de bovenlokalen der aan het Museum van Kunstnijverheid te Haarlem verbonden School gehouden worden, en belooft een groot succes te zullen worden. Tot nog toe hebben 10 Kunstscholen hunne medewerking toegezegd, terwijl 2 Scholen hunne toetreding wegens de reorganisatie van het Onderwijs nog in beraad hebben gehouden.

De Tentoonstelling gaat uit van het Museum van Kunstnijverheid te Haarlem, er werd een Comité van Uitvoering, bestaande uit deskundige leden, voor de organisatie der Tentoonstelling en van het Congres benoemd, waarvan Mr. M. U. Duparc, Referendaris Chef der Afdeeling Kunsten en Wetenschappen van het Ministerie van Binnenlandsche Zaken, het Eere-Voorzitterschap heeft aanvaard en de heer R. N. Roland Holst Voorzitter is.

Het doel der Tentoonstelling is voornamelijk om een overzicht en een inzicht te verkrijgen, op welke wijze bedoeld onderwijs gegeven wordt en op welke hoogte het zich bevindt.

Bovendien zullen H.H. Directeuren en Leeraren van genoemde Kunstscholen in verband met de Tentoonstelling door het houden van een Congres in de gelegenheid worden gesteld, om over het Kunstonderwijs van gedachten te wisselen.

Het is hier zeker overbodig er op te wijzen, welke groote belangen er mede gemoeid zijn, het Kunstambachtsonderwijs op vaste grondslagen te vestigen, en het in den toekomst voor de praktijk zoo vruchtbaar mogelijk te doen zijn.

Een rectificatie betreffende het artikel van den heer Mels Meyers in No. 30 van het B. Weekblad zal in het volgend nummer worden opgenomen.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD

ORGAAN VAN DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST M.B.V.A. VAKVEREENIGING VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN

Commissie van Redactie: C. J. KRUISWEG, J. B. VAN LOGHEM en D. F. SLOTHOUWER
Redacteur: J. WESSELIUS
Bureau van Redactie: Marnixstraat 402, Amsterdam.
Uitgevers en Bureau van Adminstratie: MOUTON & Co., Herderstraat 5, 's-Gravenhage.

ABONNEMENTSPRIJS: voor Nederl. fr. p. p. ƒ 9.— 's jaars, voor Indië en Buitenl. bij vooruitbet. ƒ 11.—. Afz. Nos ƒ 0.20. fr. p.p. ƒ 0.21 — ADVERTENTIËN: v. 1—5 regels ƒ 1.25, elke regel meer ƒ 0.25. Groote letters naar plaatsruimte. Advertentiën bij abonnement tegen belangrijk verminderde prijzen.

38STE JAARGANG. = 11 AUG. 1917. = No. 32.

INHOUD: OFFICIEEL GEDEELTE. — BOUWKUNDIG GEDEELTE. Klein woningbouw in Pruisen. — Over werk van Jan Sluyter. — Het Portlandcementeeren van gevels. — De P. P. C. en hare toepassing in de practijk. — Met een losse plaat.

OFFICIEEL GEDEELTE.

Prijsvraag Rijks-Academie. De Jury heeft j.l. Zaterdag de beoordeeling van de in den vóórwedstrijd ingezonden 114 ontwerpen voor een nieuw Academiegebouw ten einde gebracht, en aan elk der volgende tien inzendingen de beschikbaar gestelde premie van f 1000.— toegekend:

7. Athena. — 37. Kompakt. — 39. Lage landen. — 49. Ne Jupiter quidem omnibus. — 62. Amsterdam Zuid. — 63. P.R.A.B.K. — 73. Groot Amsterdam. — 74. Epictetus. — 81. Cosi. — 83. VI. —

Van deze tien zijn de ontwerpen 7, 39, 49, 73 en 83 tot den eindwedstrijd toegelaten; de datum van inzending voor dezen wedstrijd is vastgesteld op 15 Januari 1918.

Pensioen-Commissie. De pensioen-commissie hield op Zaterdag 30 Juni 1917 hare IVe vergadering in het gebouw van de M.B.V.A. aan de Marnixstraat 402 te Amsterdam.

Aanwezig waren alle leden, te weten de heeren Kruisweg (M.B. V.A.); Jansen (B. v. N. A.); Zylstra (B. v. T.); Keurschot (A. N. O. en T. B.) en v. d. Linden die als afgevaardigde van den C. O. en T. B. voor het eerst de bijeenkomsten der commissie bijwoonde.

De heer Mr. Moltzer, Adjunct-Directeur van het Centraal Bureau voor Sociale Adviezen was verhinderd mede aanwezig te zijn. Goedgekeurd werd het communiqué der IIIe commissievergadering.

Bij de behandeling der ingekomen stukken brengt de voorzitter in bespreking een brief van den afgevaardigde van den B.v.N.A., van den heer Jansen, waarin deze namens den Architectenbond mededeelt, dat bedoelde bond de gevraagde f 200.— wel ter beschikking stelt, doch alleen onder voorwaarde, dat een eventueele pensioen-regeling voor opzichters er teekenaars niet inhield de verplichting voor de architecten, uitsluitend georganiseerd personeel in hun dienst te nemen.

Op het standpunt van die wederzijdsche verplichting had de pensioen-commissie zich in haar IIIe vergadering geplaatst, omdat practisch een pensioenregeling niet is uit te voeren, als daaraan het verplichte lidmaatschap der vakorganisatie niet ten grondslag ligt. *Zonder* het verplichte lidmaatschap zou een grooter aantal opzichters en teekenaars pensioengerechtigd zijn dan waarvoor premie werd gestort, terwijl daarnaast het juiste aantal pensioengerechtigden nimmer bekend is en dus onmogelijk berekeningen zijn te maken.

Algemeen werd de houding van den B. v. N. A. betreurd, maar daarnaast besloten in elk geval — hoe de eindbeslissing van den B. v. N. A. ook zou zijn — de werkzaamheden zonder eenige onderbreking voort te zetten.

Daarna werden de door den secretaris ontworpen enquête formulieren — nadat nog enkele wijzigingen waren aangebracht — vastgesteld en werd voorzitter en secretaris machtiging verleend de formulieren in voldoende aantallen te laten drukken.

Tenslotte werd nog besloten aan het door de commissie aan haar lastgevers uit te brengen rapport toe te voegen de conclusiën van het Bureau voor Sociale Adviezen en zijn wiskundigen adviseur Dr. Turksma, indien *niet* het verplicht lidmaatschap zou worden toegepast.

Namens de Pensioen-Commissie,
C J. KRUISWEG, *Voorzitter.*
J. L. B. KEURSCHOT, *Secretaris.*

A.A.V. Het Bestuur der M.B.V.A. wijst den leden op de wenschelijkheid om in hunne bestekken de bepalingen der A.A.V. van toepassing te verklaren. Zij worden er echter aan herinnerd, dat op de ledenvergadering der Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, Vakvereeniging van Nederlandsche Architecten, van 14 September 1916, op voorstel van het Bestuur der M. B. V. A., onderstaande wijziging werd gebracht in de redactie van § 24 der A.A.V.

Ook de Bond van Nederlandsche Aannemers heeft deze redactie op haar Buitengewone vergadering van 26 Oct. l.l., gehouden te Amsterdam, aanvaard.

Par. 24 sub 1, al. 2 wordt vervangen door onderstaande clausule:

Partieele en algemeene werkstakingen geven den aannemer recht op termijnsverlenging, indien en voor zoover de duur van het werk daardoor is verlengd, tenzij de werkstaking:

a. het gevolg is van een handeling in strijd met:
1°. eene wettelijke bepaling inzake den arbeid;
2°. eene ter plaatse geldende arbeidsovereenkomst;
3°. eene bepaling in het bestek betreffende loon of arbeidsduur;
b. op eenigerlei wijze door den aannemer is uitgelokt.

Partieele en algemeene uitsluitingen geven den aannemer recht op termijnsverlenging, indien bij de werkstaking, die aan de uitsluiting voorafging, termijnsverlenging zou worden toegestaan.

Het is ons nog niet bekend of door de Delftsche Ingenieurs ook deze redactie is aanvaard.

Tentoonstelling Prijsvraag Karenhuizen. Van Zaterdag 18 tot en met Vrijdag 24 Augustus 1917 zal in het gebouw van de Ambachtsschool te Alkmaar eene tentoonstelling worden gehouden van de ingezonden ontwerpen. De opening zal plaats hebben om half twee op Zaterdag 18 Augustus.

Vereeniging van Voortgezet en Hooger Bouwkunst-Onderricht te Amsterdam. Op Zaterdag 4 dezer had de eerste jaarvergadering plaats van de, uit de gelijknamige Afdeeling van het Genootschap Architectura et Amicitia voortgekomene, vereeniging voor Voortgezet en Hooger Bouwkunst-Onderricht te Amsterdam.

Zooals bekend is, tracht deze vereeniging te voorzien in de leemte, die er bestaat ten opzichte van de vorming van in de praktijk werkzaam zijnde bouwkundigen tot architect in den zin van bouwkunstenaar.

In deze vergadering, belegd o.a. tot installatie van haren Raad van Toezicht bestaande uit de heeren Dr. H. P. Berlage Nzn, Dr. A. Pit en Jhr. Dr. J. Six deelde de Voorzitter, de heer Jan de Meijer betreffende het ontstaan en de werking der vereeniging o. a. het volgende mede:

In 1817 werd te Amsterdam de Koninklijke Academie opgericht, en kreeg zij haar volledige afdeeling bouwkunst. Bij haar reorganisatie en vervanging in 1870 door de tegenwoordige Rijksacademie van Beeldende Kunsten, verdween de Architectuur; alleen een avondcursus in de aesthetiek der bouwkunst zou den technisch-geschoolden architecten een middel zijn hun vorming als kunstenaar te voltooien.

Ook zelfs deze, van slecht inzicht in de architectuur getuigende opzet, bleef nog achterwege. De Bouwkunst bleef van de Academie uitgesloten. Veel is hiertegen geprotesteerd; tot in 1903 de toenmalige voorzitter van het Genootschap „Architectura et Amicitia", de Heer W. Kromhout Czn. de hand aan den ploeg sloeg. Dank zijn initiatief werd de Afdeeling Voortgezet en Hooger Bouwkunst-onderricht in het leven geroepen, en contact met de Academie verkregen.

Die cursus had, zooals te begrijpen is, onmiddellijk den steun en medewerking van de voornaamste architecten, en wat een voorname factor is de geldelijke steun van Rijk, Provincie en Gemeente, een steun die zij steeds heeft mogen blijven ontvangen. Het kon niet anders of deze inrichting moest haar kinderjaren doormaken, door ondervinding groeien. Dank zij haar particulier karakter en democratische richting, zag zij in haar streven voor een zoo juist mogelijk bouwkunst-onderricht, er niet tegen op haar onderrichtmethode verscheidene malen te herzien.

Diezelfde geest dreef haar, onder voorzitterschap en op het initiatief van den heer J. Ingenohl, er ook toe de belangstelling der andere grootere bouwkunstlichamen meer practisch aan haar werken te binden, waardoor het groote nut, dat dit onderricht voor de Bouwkunst heeft, meer tot uiting zou worden gebracht.

Zoo werd deze afdeeling van het Genootschap „Architectura et Amicita, dank zij de medewerking van dat Genootschap gemaakt tot een zelfstandige Vereeniging, waarin de beide andere groote architecten-lichamen: de bond van Nederlandsche Architecten, en de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, Vakvereeniging van Architecten evenveel zeggingschap kregen.

Is hiermede dus een goede regeling verkregen en een juiste verhouding geschapen tusschen de Bouwkunstlichamen en het Bouwkunst-onderricht, toch blijft er meer te regelen over n.m.l. het bouwkunst-onderricht zelf ten opzichte van het algemeene kunst-onderricht. Wil dit onderricht zijn juiste basis hebben, dan moet in het onderricht de invloed van de architectonische gedeelte op de aanverwante kunstvakken de beeld- en schilderkunst volkomen worden. Zij zullen elkander zóó moeten doordringen, dat zij zich oplossen in één kunst.

Al leeft dit inzicht bij velen van ons, toch gevoelen wij, dat dit vraagstuk practisch niet zoo gemakkelijk is op te lossen. Wij wijzen hierbij slechts alleen op het er mede samenhangende vraagstuk: de Bouwkunst der Rijks Academie voor Beeldende Kunsten en der Technische Hoogeschool; een vraagstuk, waarover Professor Der Kinderen in 1908 naar aanleiding van de oprichting van den cursus in het „Handelsblad" van 11 Juli (avondblad) schreef.

Wij willen hier nu niet op deze kwestie ingaan. Ook niet op het zooeven aangeduide ideale Bouwkunstonderricht. In de gegeven omstandigheden kan in onze instelling praktisch niet verder worden gegaan dan tot het aanstippen, tot het trekken van de beide hoofdaanverwante kunstvakken in den kring van belangstelling der aanstaande architecten.

Dat het ons mogelijk is gemaakt het Hooger Bouwkunstonderricht meer te consolideeren, dat de zetel van onze Vereeniging de haar waardige plaats heeft mogen krijgen, dat wij door het bereidwillig toestemmen der Heeren Dr. H. P. Berlage, Dr. A. Pit en Professor Dr. Jhr. J. Six, den Raad van Toezicht te willen vormen van hun voorlichting zullen kunnen genieten, geeft ons de overtuiging die niet alleen direct onze instelling zal ten goede komen, doch ook indirect het ons allen zoo dierbare vak de Bouwkunst".

Het is deze Vereeniging die voor het eerst hare algemeene ledenvergadering heeft gehouden. Zij stelt zich ten doel volgens art. 2 der statuten het verstrekken van Voortgezet en Hooger Bouwkunstonderwijs noodig voor de uitoefening van het beroep van den architect". Daartoe heeft zij een vierjarige avondcursus, waartoe kunnen worden toegelaten zij, die in de praktijk werkzaam zijn en bewijzen kunnen overleggen van hunne vaardigheid in het bouwkundig teekenen, kennis der bouwkundige samenstellingen en van de bouwmaterialen en bovendien beschikken over voldoende algemeene ontwikkeling. Aan belangstellenden wordt gaarne het jaarverslag 1916—17 ter kennisneming toegezonden bij aanvrage aan den administrateur, Stadhouderskade 86 (gebouw der Rijksacademie) te Amsterdam.

Waar dit de eenige instelling voor hooger bouwkunstonderricht is, toegankelijk voor bouwkundigen, die in de praktijk werkzaam zijn, en op eene behoorlijke ervaring ten opzichte van de bestaande behoeften kan worden gewezen, daar laat zich met recht verwachten, dat meerdere bekendheid aan de ontwikkeling van onze bouwkunst zeker zal ten goede komen.

Errata.

Bouwkundig Weekblad No. 30. „Volkshuisvesting."

1e. In de titel staat: De *taak* voor de Vereen. Zuilen, dit moet zijn: de *wijk*.

2e. Op pag. 171, 9e regel v. b.: „zijn aaneengesloten ...." moet zijn: „zijn *niet* aaneengesloten ...."

3e. Zelfde kolom, 2e regel v. o. „overgangen *in* afsluitingen ...." moet zijn: „overgangen *en* afsluitingen ...."

4e. Volgende kolom, 14e regel v. o.: „achtererken" moet zijn: „achtererven".

5e. Pag. 172, 1e kolom, 18e regel v. o.: „renteverlies *in* erfpacht" moet zijn „renteverlies *en* erfpacht".

6e. Pag. 173, 1e kolom, 11e regel v. o.: „opzichtig" moet zijn: „spichtig".

KLEINWONINGBOUW IN PRUISEN.

In het „Zeitschrift für Wohnungwesen" van 25 April 1917 is een rondschrijven van den Pruisischen Minister van „publieke werken" opgenomen, dat naar mij voorkomt voor belangstellenden in kleinwoningbouw ook hier te lande van beteekenis is. Oppervlakkig beschouwd is het niet meer dan één der vele stukken uit den stroom, die voortdurend afkomt in het land der ambtelijke regelingen bij uitnemendheid; maar daarbij moet worden bedacht, dat dit eenvoudige rondschrijven toch in heel wat minder tijd zijn volle uitwerking zal hebben dan bijv. de woningwet bij ons heeft noodig gehad.

Er zit al dadelijk iets merkwaardigs en typeerends in den rustigen voortgang die, temidden van het absorbeerende oorlogslawaai, met een vraagstuk wordt gemaakt, zoo innig samenhangend met de normale ontwikkeling der samenleving. Maar ook om zijn algemeene strekking: het aanwijzen der kleinwoningbouw als het eerstnoodige, als de sleutel van het woningvraagstuk voor arbeidersgezinnen en daarnaast het krachtig bevorderen van dezen bouw door het geven eenerzijds van groote vrijheid en ruimte van beweging en anderzijds van behartigenswaardige voorschriften, is dit stuk merkwaardig; niet het minst ten slotte om de erkenning van het algemeen-bouwkundige element als het leidende bij dit zoo samengestelde sociale vraagstuk.

Het eigenlijke rondschrijven zelf stelt kort en bondig aan de hand van opgedane ervaring vast, dat aantrekkelijke en gezonde klein-woningen met bijbehoorend lapje grond ook bij groote steden kunnen en moeten worden verkregen zonder verhoogden huurprijs, door op essentieele besparingen bij aanleg en bouw zorgvuldig te letten; waartoe van overheidswege in de eerste plaats moet worden meegewerkt. Zoo wordt verlangd een onderzoek naar het tekort aan kleinwoningen en, *onafhankelijk* hiervan, een opgave van de daarvoor geschikte gronden in de om te werken uit breidingsplannen. Aan het schrijven is toegevoegd een min of meer uitvoerige handleiding, waarin mogelijke besparingen door de overheid toe te laten, worden aangegeven ter algemeene toepassing „onder redelijke aanpassing aan plaatselijke verhoudingen".

Deze handleiding sluit aan bij een in 1909 afgekomen rondschrijven van dezelfde strekking doch uitsluitend voor eenvoudigen bouw ten platte lande bestemd, terwijl thans het oog vooral op stedelijken uitleg is gericht.

Een kort overzicht van den inhoud laat ik hier volgen, met een meer letterlijke vertaling van een enkele kenschetsende opvatting als illustratie.

Behalve de bepaling van wat achtereenvolgens onder „Kleinhäuser (niet meer dan één bovenverdieping) „Kleinwohnung" en „Kleinsiedelung" moet worden verstaan, is de handleiding in twee hoofdafdeelingen gesplitst waarvan de eerste den aanleg, dus stratenplannen, de tweede den bouw, dus bouwverordeningvoorschriften, betreft.

Als waarborgen voor een geschikte terreinligging en eene behoorlijke ontsluiting van den grond worden behandeld toegankelijkheid, rioleering en watervoorziening.

Verschillende gegevens worden in verband hiermede nader genoemd, waarmede de samensteller van het plan voor aanleg rekening moet houden: grootte, vorm, grondsoort en hoogtepeilen van het terrein; verbinding met bestaande straten, wegen en vaarten; verkeersmogelijkheid met het centrum of met inrichtingen van onderwijs, ontwikkeling, vermaak of ontspanning. Bovendien: de levenswijze en standaard van de te verwachten bevolking

Een ligging aan een hoofdverkeersweg wordt als duur en onaangenaam ontraden; daarentegen binnenpleinen en -hoven toegelaten, waarbuiten nog verschillende andere open ruimten worden opgesomd, al of niet met groen en plantsoenaanleg. Grasvelden moeten wezenlijk voor speelveld en niet uitsluitend voor versiering dienen.

„Tot verkorting van de woonstraten en de daarin gelegde leidingen, en daardoor weer ter besparing aan totaalkosten, zal het aanmerkelijk bijdragen als de eigenlijke huisperceelen aan de woonstraten zoo dicht mogelijk bijeen worden gelegd; ook zelfs al zou de hieror daar bijbehoorende nuttige oppervlakten in een afzonderlijken aanleg moeten worden verschoven."

Dit is een naar het mij voorkomt gezonde opvatting die de levensvatbaarheid zeer zal bevorderen. Het voorkomt niet alleen het gemors van grond, maar vooral juist de opdrijving der aanlegkosten, die ook bij zeer goedkoopen grond toch altijd aanzienlijk op het bouwterrein blijven drukken. Een meer idyllischen aanleg van een fantasie-tuindorp komt (en niet alleen bij groote steden) altijd min of meer in strijd met een zuiveren, economischen opzet en leidt dan tot gewrongen of geforceerde, buitenmaatschappelijke oplossingen. Daarbij komt nog, dat de meer zakelijke indeeling in het rondschrijven voorgestaan, met de bijeengegroepeerde moesttuinen etc. een geheel zal opleveren, dat wat rust, gebondenheid en ruimte van aanleg in het straatbeeld betreft, niet behoeft achter te staan bij een meer in het groen verstrooiden aanleg, daargelaten nog de grootere bruikbaarheid der tuinen.

In de handleiding worden achterwegen, waar deze voor onderhoud van tuinen noodig zijn, toegelaten; zij mogen aangebouwd worden met schuren, werkplaatsen, bakhuizen en andere bijgebouwen; mogen echter geen doorgaand verkeer opnemen. Als gelegenheid tot achteringang naar de woning, bij ons te lande zoo typeerend bij den landelijken woningbouw, kent het rondschrijven ze blijkbaar niet.

De straatbreedte moet minimaal zijn, d.w.z. de breedte der voor het verkeer verharde banen. Voor het rijvlak wordt 2.50 M. (mits met gelegenheid tot zijwaarts uitwijken over trottoir of grasstrook), — voor het trottoir, (dat eenzijdig mag zijn), 1 M. gesteld. Aangezien echter tegelijk een minimum afstand tusschen de rooilijnen moet

worden aangehouden, die gemeenlijk grooter is dan de gezamenlijke breedte der verhardingen, wordt aanbevolen een aanleg met afzonderlijke of gemeenschappelijke voortuinen, grasstrooken of andersoortig plantsoen, waardoor groote verscheidenheid in straattypen en straatbeelden kan ontstaan.
Ook voor de rioleering zijn de eischen uiterst matig gesteld: alleen bij gesloten bebouwing aan weerszijden der straat mag aansluiting op een gemeentelijk net worden verlangd.
Als watervoorziening kan zelfs worden volstaan met een openbaren bron in de nabijheid, het medegebruikrecht van een particuliere bron, of een andere naar plaatselijk gebruik te regelen voorziening.
Hekken en afscheidingen blijven geheel vrij; aanplanting van hagen moet in de hand gewerkt worden.
De onderscheiding in open, gesloten, half open, (groepsgewijze) en gemengde bebouwing is van weinig belang en niet overmatig klaar en duidelijk. Als grootste lengte voor een aaneengesloten huizenrij wordt 150 M. genoemd. Het om den hoek rondvoeren van de gesloten bebouwing kan bij bepaalde, daartoe geschikte bouwblokken worden toegestaan. Als regel wordt het niet gewenscht; wel kan het instituut der achterrooilijnen worden toegpast.

De tweede afdeeling, die der bouwverordeningen, is in dezelfden geest gehouden; zij opent met de gebruikelijke klacht, dat niet alleen de voorschriften voor steden opgemaakt, verbreid worden over het platteland, maar dat ook in de steden zelf bepalingen toepasselijk op den bouw van kazerne woningen van kracht blijven bij den eenvoudigsten woningbouw. De minister stelt zich voor deze materie binnenkort uniform te regelen en geeft thans alvast eenige bezuinigingen aan, waarvoor ontheffing der bestaande betreffende voorschriften moet worden verleend; voornamelijk aangaande de zwaarte der muren, berekeningen der lasten, brandmuren, zolderingen en daken, hoogte der vertrekken (.250—2.20 M.) trappen, etc. Verschil wordt gemaakt tusschen den bouw met en zonder verdieping; de laatste wordt o.a. in de trapconstructie en het gebruik van den zolder nog belangrijk tegemoet gekomen.
Tegenover deze ontheffingen wordt aan de verlichting der vertrekken en aan de doorluchting der woning strenge eischen gesteld; ook aan een eventueel privaat binnen in de woning. Over een buitenprivaat wordt niet gerept.
De boven aangehaalde bepalingen over watervoorziening en afscheidingen zijn mede uit deze afdeeling gelicht. Zij sluit met een reeks formaliteiten en eischen voor de behandeling der plannen zelf.

Voor architecten is er, zooals reeds werd opgemerkt, aan dit ministerieele rondschrijven nog een extra merkwaardige kant en wel de herhaalde nadruk om architectonisch geschoolde krachten bij de verschillende plannen als leiders te betrekken. In de eerste plaats bij het plan van aanleg, het stratenplan, dat nooit zonder erkend deskundigen bijstand mag tot stand komen. Speciaal het doorzeilen tusschen de klippen van „schematische rechtlijnigheid" en „willekeurige krommingen" wordt aan het kunstenaarsinstinct toevertrouwd, dat het „ongedwongen beloop" in verband met hellingen en orienteering op de windrichting zal weten te vinden.
Ook wordt uitdrukkelijk verlangd, dat bij deze plannen de meest gewenschte oplossing van bouwkundige quaesties vooraf moeten worden nagegaan en zoo noodig in het plan opgenomen. Eindelijk wordt er bij de formaliteiten waaraan de bouwplannen zijn onderworpen, op aangestuurd als waarborg tegenover de verleende faciliteiten zich te verzekeren van de medewerking van uitsluitend bekwame en ervaren architecten, in staat langs den eenvoudigsten en economisch meest gezonden weg een behoorlijke oplossing te leveren. Met het oog daarop worden aan de ontwerpen hooge eischen gesteld en kunnen bijv. aanzichten worden verlangd, waaruit het toekomstige straatbeeld in zijn geheel kan worden afgeleid.
Tegenover dit officieele in de hand werken van deskundige leiders bevat het rondschrijven echter ook nog een ernstige wenk aan hun adres, die ik als slot dezer beschouwing laat volgen:
„Ook moet er op worden gelet, dat de nederzetting als geheel zich aanpast aan het karakter der streek of wel aan de bebouwde omgeving. De gebouwen moeten in den eenvoudigsten vorm worden gehouden onder vermijding van elken opschik en onder gebruikmaking van locale bouwstoffen. Alleen een simpele inheemsche bouwwijze, *die zoo min mogelijk het individueele kunstenaarskarakter laat spreken*, is geschikt voor de kleinwoning, waarvoor, wat de vormgeving van binnen en buiten betreft, naar een zooveel mogelijk uniform type moet worden gestreefd."
Al moge in deze aanwijzing de nuchtere zuinigheidsdrang het grootste woord hebben meegesproken, het resultaat is er, ook voor hen die langs geheel anderen weg tot dezelfde conclusie kwamen, toch even verblijdend om.

P. VERHAGEN LZN.

OVER WERK VAN JAN SLUYTERS.

Daar zal een kabaal opgaan!" werd me gezegd „als jij in ons brave weekblad gaat schrijven over schilders. En nog wel over zoo een frappante persoonlijkheid als Jan Sluyters". Ik geloofde niet veel van dat „kabaal". 't Zal nog wel los loopen, dacht ik. In ieder geval heb ik wat te zeggen over Sluyters, dat ik voor architecten belangrijk acht, en dàn, dàn hoort het ook thuis in ons blad, want, zie je, dat blad is de spreekbuis van ..... enz. enz. en ik begon te schrijven.
Nu ik evenwel begonnen ben, wordt het me toch wel wat angstig te moede, want ik zie reeds de leden, die in onze vereeniging nog zoo gaarne de „tante" adoreeren, bedenkelijk hun eerbiedwaardige hoofden schudden en met de reeds grijzende lokken wuiven, of bij absentie daarvan, den kalen knikker extra laten glinsteren in de richting van de Redactie van het weekblad, dat gastvrijheid verleende aan deze ontboezeming .... Edoch, ik had wat te zeggen over Jan Sluyters en ik wilde dat zeggen ter plaatse waar ik meende, dat het gezegd behoorde te worden en dus .... en avant!

Interieur (Schilderij).

Jan Sluyters, de pas 33-jarige schilder, exposeert sedert ongeveer 10 jaren, en nu is het merkwaardig, dat totnogtoe, het *decoratieve* talent, dat in zijn vrije schilderstukken tot uiting komt vrijwel onder de bouwmeesters onopgemerkt is gebleven.
Ik schrijf dit voor een deel toe aan de formule van de „ambachtelijke zuiverheid" die op alle kunstwerken van het laatste 10-tal jaren haar grooten invloed trachtte uit te oefenen, vooruitgeschoven als ze was en geprotegeerd als zij werd door destijds vooraanstaande mannen op kunstgebied. Voor een ander deel is zeker, als algemeen verschijnsel, de weinige waardeering bij de architecten voor het kunstwerk der schilders daaraan schuld.
Jan Sluijters heeft zich gelukkig door allerlei stroomingen in de kunstrichting niet van de wijs laten brengen! De ambachtelijke zuiverheid en meer andere frasen, deerden hem geen zier! Hij schilderde zooals zijn eigen diepe en prachtige verbeelding 't hem vóórzeide; zooals alleen een ras-artist schildert. Hij werkte en werkte onafgebroken, dan op dit, dan op dàt onderwerp zich werpend, en liet de niet-werkende, niet-schilderende schilders en critici er over praten en nog eens praten en schrijven en weer schrijven ... tot de recensies vulden boekdeelen en een aantal bepraters van zijn werk ongeduldig werden, voelende dat Sluyters maar aldoor kunst voortbracht en zich onmachtig wetende om hem in het lijntje van „de formules" te krijgen en zij gaven 't eindelijk op en praatten nu nog alleen maar fluisterend over hem, en zij schreven nu gunstiger kritieken en vonden zelfs uit, dat Sluyters een groot kunstenaar was en sommige eindigden met hem als *de* eenige moderne schilder van onzen tijd te kwalificeeren. ....
Jan Sluyters deed intusschen het eenige wat een kunstenaar kan doen: hij werkte en hij schiep zoo groot een aantal gave kunstwerken, dat zelfs de musea, zelfs de z.g.n. moderne musea, er aan moesten gelooven en zijn werken een plaats moesten gunnen in hunne zalen.
En zoo zien wij thans in het stedelijk museum te Amsterdam een selectie van Jan Sluyters' werken, uit de verzameling Boendermaker bijeengebracht, die een breed en duidelijk inzicht geeft in het buitengewoon kunnen van dezen schilder.

Het werk van Sluyters is voornamelijk decoratief van werking. De prachtige houtskool-teekening *Moeder en kind* (hierbij afgebeeld), in een paar kleurtjes opgezet, is van een innige teerheid, een diep doorleefde rijpheid van conceptie als geen ander werk.

Portret van Mevr. de V. (Schilderij.)

Ernstiger, dramatisch is het groote doek, getiteld „Portret van Mevr. de V." aanwezig in het Rijksmuseum. De dramatiek van deze figuur is schrijnend en toch verheven. Het doek is door de diepbruine toonen een van zeldzame, tragische kleurenpracht. Een verrukkelijk stuk om in behoorlijke architectonische omgeving in een wandvak geplaatst te worden.

Van een geheel ander kleurengamma is het werk „Interieur". Het geeft in diepen zin de *huislijkheid*. Bizonder mooi en teer is het kindje in de wieg. Forsch en fel gekleurd de moeder, in het fel mooi-blauwe kleed beschenen door het gele licht van de lamp. Het stuk is van een *enorme* kleurkracht en komt, in de door bovenlicht beschenen zaal, in het Stedelijk Museum zeer goed tot zijn recht.

Het voornaamste werk van den schilder, eveneens geplaatst in het Stedelijk Museum, is m.i. het op de losse plaat hierbij afgebeeld schilderij getiteld „Staphorst". Reeds dadelijk bij het binnentreden ziet men dat met dergelijk werk, aangebracht in een goede moderne architectuur een kunstvol geheel van den eersten rang kan worden verkregen.

Moeder en kind (teekening).

De suffige vlakheid der muurschilderingen van den jongsten tijd, steekt ten zeerste af bij dit prachtvolle, rijpe, kleurweelderige stuk.

De foto geeft slechts een zeer onvolkomen beeld van de magistrale kunst die u uit dit stuk tegenstraalt. Met intense kracht zijn de figuren als 't ware in het stuk „gehouwen". De gave mooi-kleurige kruiwagen met de felglimmende melkkan doet de pootige, afgebeulde figuur van den boerenarbeider in zijn sombere kleeding met den vuil rooden halsdoek, geweldig uitkomen.

Rechts komt de verkromde, knokige oude vrouw, met door 't harde werken tot klauwen verschrompelde handen en het gesloten, suffige uiterlijk, prachtig naar voren tegen de donkergroen gekleurde deur.

En als een mengeling van teerheid en ruwe werknoodzaak is tusschen deze figuren het jonge meisje geplaatst. Het door 't harde werken reeds vergroeiende lichaam simpel en schuchter tentoonstellend in verlegenheid van hand- en armgebaar.

Waarlijk een kunstenaar die zulke grootsche, schoone stukken schept, worde door ons, architecten, in de gelegenheid gesteld onze zalen en hall's met zijn werken te versieren!

In de werken van ònzen tijd, ònze grootste talenten vereeuwigd! . . . dat zij 't streven van ònze moderne hedendaagsche architecten.

Amsterdam, Augs. 1917. LAMBERTUS ZWIERS.

HET PORTLAND-CEMENTEEREN VAN GEVELS.

In het B. Weekblad No. 23 van dezen jaargang kwam het volgende ingezonden artikel voor.

Verleden zomer heb ik een villa gebouwd, die geheel is aangepleisterd met 1 deel portland cement en 3 deelen rivierzand en daarna Gecilicateerd.

Nu vertoont alleen de Zuidwest-gevel tal van kleine scheurtjes (z.g. krokodillenhuid) en wel het ergst op de onderdorpels der lichtkozijnen enz.

Wat kan hiervan de oorzaak zijn en hoe is dit euvel afdoende te herstellen. A. H. K. te M.

Door bemiddeling van den heer Kruisweg ontving de redactie op deze vraag het onderstaande antwoord :

De vraag, voorkomende onder „Ingezonden" in het B. W. van 9 Juni 1917, blz. 2 kwam in mijn bezit.

Gaarne wil ik daarover mijne meening ten beste geven, al is het dan mogelijk niet volgens de juiste „Terminologie", daar over het algemeen de „vakpatroons", en dus ook ik als stucadoorspatroon, zeer weinig aan „theorie" doen.

Wij zien de verschijnselen en houden daarmede rekening in de practijk, zonder ons eigenlijk de moeite te geven, de oorzaken behoorlijk te formuleeren.

Mijne ondervinding is, dat juist die gevels, welke met zéér *sterke* portland-cementspecie werden afgepleisterd, het veelvuldigst het door inzender bedoelde ge-

brek, ontelbare fijne scheurtjes (z.g.n. „Krokodillenhuid") vertoonen.
M. i. is de voornaamste oorzaak, dat een pleisterlaag, welke harder en vaster is dan het metselwerk *„te veel zelfstandig" is,* en de bewegingen der muren, veroorzaakt door groote temperatuursverschillen, niet medemaakt. Verder kunnen als *bijkomende* oorzaken genoemd worden:
1ste, niet voldoende vochtig zijn der te bepleisteren muurvlakken, (in den zomer bijna niet te voorkomen),
2de te snelle drooging der muurvlakken *na het aanbrengen* der bepleistering, ook een euvel, waartegen in den zomer weinig te doen is. Feitelijk was het noodig, dat gevels, welke in den zomer bepleisterd worden, nog gedurende eenigen tijd, nadat de bepleistering is aan gebracht, vochtig gehouden worden, door herhaalde besproeiïng.
Dat het euvel voornamelijk aan den zuidgevel voorkomt, is m. i. volkomen begrijpelijk.
1ste omreden aan den zuidgevel de grootste temperatuursverschillen voorkomen, iets wat ik wel niet nader zal behoeven aan te toonen. Meet maar eens op een warmen zomerdag de temperatuur van den zuidgevel, 's namiddags tusschen één en twee uur, en des nachts om één uur, en vergelijk deze temperaturen eens. De noordgevel ondervindt natuurlijk in veel geringer mate temperatuursverschil.
2de staan de zuidelijke gevels veel meer bloot aan regenslag; de beschermende silicaatlaag verdwijnt daardoor successievelijk, waardoor de scheurtjes meer zichtbaar worden.
Bij nauwkeurig onderzoek vermoed ik, dat ook aan de meer noordelijke gevels barstjes gevonden zullen worden, zij het dan ook in mindere mate.
Zooals ik hiervoor reeds opmerkte, acht ik echter de voornaamste oorzaak, de *te harde* pleisterlaag.
Te harde *pleisterlaag is verkeerd, en ook absoluut niet noodig.* Aan eene pleisterlaag behoeven niet dezelfde eischen gesteld als aan constructieve bouwgedeelten, slechts alleen dan, wanneer men *natuursteen* wil *imiteeren,* en de gevels door den *steenhouwer* wil laten bewerken; is natuurlijk een sterk versteende oppervlakte noodig.
Wanneer echter *alleen* bedoeld wordt, een *duurzame* en *doelmatige* bedekking van het ruwe muurwerk te verkrijgen, wordt de zaak anders. Eene pleisterlaag behoeft geen weerstand te bieden aan bijzondere druk- of stootkracht.
Het komt er in dit geval slechts op aan, dat de bepleistering behoorlijk tegen het weer bestand is en buitengewone hardheid in de meeste gevallen *absoluut onnoodig.*
Het is daarom verkeerd, bij de vaststelling der pleistermortel in de eerste plaats te letten op vastheid en snelle verharding.
Een betrekkelijk zwak hydralische mortel, welke langzaam in den lucht verhard is, voldoende. Op den duur neemt een zoodanige mortel, door vorming van koolzure kalk, in hardheid toe.
In ieder geval mag de mortel niet beduidend harder en vaster zijn dan de steen, waarmede gemetseld is.
Een **goede** cement-kalkmortel voor *beraping,* en *afschuren* met een dunne laag kalkmortel met een weinig toeslag van cement, acht ik uitstekend, en m. i. zal door een zoodanige bepleistering, het bedoelde euvel (Krokodillenhuid) voorkomen worden.
Inzender vraagt verder, „hoe is dit euvel *afdoend* te herstellen? Wanneer daartegen geen overwegend bezwaar bestaat, is het eenige middel, de gevels geheel schoon te bikken en met inachtneming van het bovenstaande weder opnieuw te bepleisteren.
Goed natmaken der gevels, ook *na* het berapen, en alvorens het afschuurlaagje aan te brengen, is echter een eerste vereischte.
Een goede mortel voor bovenlaag-bepleistering vindt men in „Terranova" Gevels met dit materiaal bepleisterd, vertoonen absoluut geen scheurtjes, terwijl het bovendien in diverse kleuren verkrijgbaar is, waardoor silicateeren of sausen geheel vervalt.
Steeds ten Uwen dienste verblijf ik inmiddels

met de meeste Hoogachting,
U Edw. dr.
H. DOING.

Haarlem, 3 Augustus 1917.

DE P.P.C., DE A.R. EN HARE TOEPASSINGEN IN DE PRACTIJK.

Voor de bouwkunst-beoefenaren welke meermalen hunne krachten wijdden aan prijsvraagontwerpen was het tot stand komen van de Permanente Prijsvraag-Commissie en het verschijnen van de Algemeene Regelen in het jaar 1910 een verblijdende gebeurtenis.
Van het toezicht der P.P.C. en van de toepassing der A.R. verwachtte men zoo niet alles, dan toch zeker dat in het vervolg een prijsvraag uitgeschreven onder goedkeuring van de P.P.C. een regelmatig verloop zou hebben en dus een eerlijke strijd zou geven. Deze verwachting werd behalve door de namen van de voorvechters dezer instelling, niet weinig versterkt door het boekje dat bovengenoemde Algemeene Regelen bevat en met zijn ernstig uiterlijk en zijn artikelsgewijze indeeling van den inhoud aan een gemeentelijke bouw-verordering doet denken.
Het is waarschijnlijk ook door die gelijkenis dat het velen gegaan is als mij en het verschijnen der Algemeene Regelen met vreugde begroet hebben, doch nooit het geheele boekje met aandacht hebben doorgelezen.
Het artikel over de Heerlensche Openbare Leeszaal en Bibliotheek in No. 28 van het Bouwkundig Weekblad was echter oorzaak dat ik daartoe ben gekomen. De zinsnede waarin Mr. Hingst, de schrijver van het artikel, ons mededeelt dat het Bestuur der Leeszaal in overleg met de Jury, den ontwerper van het met de eerste premie bekroonde ontwerp opdroeg een nieuw plan te maken — daarbij zijn voordeel doende met hetgeen de

tentoonstelling verder te zien gaf — en voorts de vele punten van overeenkomst, die als ik me goed herinner het bij dit artikel afgedrukte uitvoeringsplan vertoont met de plannen van twee der inzenders (de motto's L.G. en Holeb I) deden bij mij de vraag opkomen of hier geen inbreuk op het geestelijk eigendom is gemaakt en of dit volgens de A.R. toelaatbaar was.
Mijn verbazing was echter niet gering toen ik bij het doorlezen der Algemeene Regelen tot de ontdekking kwam dat bij meerdere prijsvragen van den laatsten tijd, deze regelen en voorschriften niet altijd geheel waren aangehouden.
Wanneer ik de prijsvragen voor de Openbare Leeszaal te Heerlen, de Ned. Herv. Kerk te Nieuw-Lekkerland, de Stichting Karenhuizen te Alkmaar en de Rijks Academie van Beeldende Kunsten te Amsterdam toets aan de A. R. kom ik tot de volgende verrassingen en vragen.
Waren bij de prijsvraag Nieuw-Lekkerland de gevraagde teekeningen, zoo niet wat betreft het aantal dan wel de schaal, wel overeenkomstig Art. 5 der A.R., volgens welk artikel de gevraagde teekeningen beperkt moeten worden tot hetgeen strikt noodig is om het ontwerp te kunnen beoordeelen?
Is bij de prijsvraag voor de Heerlensche Leeszaal wel voldoende aandacht geschonken aan Art. 7 van de A.R., waarin wordt gezegd dat aan een in het programma genoemde bouwsom een beslissende beteekenis moet worden gehecht? Het met de eerste premie bekroonde ontwerp kan toch zeker, zelfs niet in normale tijden voor de in het programma opgegeven bouwsom van *f* 25.000 worden gemaakt.
Is bij de prijsvraag van de Academie van Beeldende Kunsten te Amsterdam de Jury wel samengesteld volgens Art. 9 van de A. R. waarin geeischt wordt dat de architecten de meerderheid vormen?
Was bij de Prijsvraag Karenhuizen te Alkmaar het Jury-rapport wel vóór de opening der tentoonstelling uitgebracht en ter lezing gelegd, zooals Art. 13 der A. R. voorschrijft?
Wordt door de Jury altijd wel voldoende aandacht geschonken aan de laatste alinea van Art. 21 der A.R., waarin wordt gezegd dat ontwerpen waarbij de Jury wezenlijke afwijkingen van het programma constateert, niet voor eene bekroning in aanmerking kunnen komen? Of heeft de Jury voor de Heerlensche prijsvraag het ontbreken van de ruimte voor afgifte in het met de eerste premie bekroonde ontwerp niet geconstateerd? En heeft de Jury voor de Lekkerlandsche prijsvraag niet geconstateerd, dat de ontwerper van het met den eersten prijs bekroonde ontwerp zich niet heeft gehouden aan de bepaling, dat de bebouwing 2,50 M. binnen de rooilijn en 1,00 M. binnen het talud moest blijven? En was de opwerking van de perspectiefteekening niet in afwijking van het programma?
Is na de prijsvraag voor de Heerlensche Openbare Leeszaal bij het maken van het uitvoeringsplan, Art. 27 van de A. R., waarin wordt gezegd dat elk prijsvraagontwerp het geestelijk eigendom blijft van den ontwerper, geen geweld aangedaan?
Is bij de prijsvraag Karenhuizen te Alkmaar de tijd van aankondiging en de duur van de tentoonstelling wel zoo gekozen dat alle mededingers geacht kunnen worden in de gelegenheid te zijn geweest, haar te bezoeken, zooals in Art. 33 van de A. R. wordt geëischt? Den 13den Juli kwam in De Bouwwereld het bericht dat de tentoonstelling den 14den, 15den en 16den Juli zou geopend zijn (totaal gedurende 10 uren) à *f* 0.10 entree. Is dit laatste niet in strijd met hetzelfde artikel van de A. R. waarin wordt geëischt dat de toegang tot de tentoonstelling kosteloos zal zijn en aan de correspondentie-adressen der inzenders een toegangsbewijs voor den geheelen duur van de tentoonstelling zal worden toegezonden? Dit laatste is trouwens ook niet geschied!
Zijn na de prijsvraag voor de Heerlensche Leeszaal de niet bekroonde ontwerpen wel binnen de in het programma genoemde tijd teruggezonden, zooals art. 35 van de A. R. voorschrijft? Mij is een geval bekend waarbij de inzender na lang aanhouden zijn ontwerp eerst vier maanden later terug ontving, terwijl daarbij de getypte stukken als naambrief enz. ontbraken. Zou er misschien verband bestaan tusschen dit te laat terugzenden en de gewraakte zinsnede uit het artikel van Mr. Hingst, in den aanvang genoemd?
Resumeerende zou ik tot de conclusie komen dat heeren Jury-leden meermalen, waarschijnlijk onbewust, Art. 12 van de A. R., waarin van hen wordt geëischt dat ze alles in het werk zullen stellen, om een regelmatig verloop van de prijsvraag te verzekeren niet geheel opvolgen.
Het is geenszins de bedoeling met dit geschrijf de Juryleden van bovengenoemde prijsvragen onaangenaam te zijn, doch meer om die van nog te verwachten prijsvragen aan te sporen meer aandacht te wijden aan de hun in Art. 12 der A. R. opgelegde verplichtingen.
Amsterdam, 4 Augustus 1917. L. S.

Naar aanleiding van de opmerkingen ten opzichte van de Prijsvraag Karenhuizen kunnen wij mededeelen, dat het bestuur der Vereeniging voor Volkshuisvesting Alkmaar door de Jury gewezen is op het niet voldoen aan de bepalingen betreffende de tentoonstelling en dat het zich onmiddellijk bereid heeft verklaard alsnog deze tentoonstelling te houden op een nader aan te kondigen tijdstip en geheel voldoende aan de gestelde eischen.

Namens de Jury,
A. BROESE VAN GROENAU.

MODERNITEITEN.
EEN STUDIE OVER BOUWKUNST. IV.

— Onbevooroordeeldheid.

Om schoonheid te kunnen genieten, is het noodzakelijk, dat wij geheel en al onbevooroordeeld zijn.
En dit schijnt de moeilijke zaak! De meeste menschen kunnen het niet. Zij strijden altijd met voorkeuren en voorkeurtjes, al naar stand en kwaliteit.
Onder de gegoede burger klasse bijvoorbeeld, bij de aan geld niet misdeelden, wordt er nagenoeg zoo geoordeeld: „De woning moet er naar uit zien", zoo zegt

men, „dat het ons goed gaat". Men verlangt dan ook „een kostelijk" (bedoeld wordt *kostbaar*) „en wèl uitgedosd geheel!" Alles wordt aangezien naar de geldelijke waarde (?). „Het werk moet vóórkomen", en men wil, dat de voorwerpen zich toch vooral laten aanzien, véél geld te hebben gekost!

Nu is het wel eens grappig, zich, om dergelijke „kostelijkheden", die we den geheelen dag rondom ons heen vinden, in stilte te amuseeren, doch bij een wat dieperen kijk, zien wij er toch wel wat anders in. 't Is toch hèt bewijs van de ongezondheid van het tegenwoordige menschengeslacht, en dat roert ons toch. 't Zijn toch ook mènschen .....

Soms, voert een, als genoemd, toetsen aan de wereld, ons naar nog eenzamer streken, en wij zien in het gaan der wereld van op heden, in haar leven en denken, haar doen en haar trachten, de onnaspeurbare zucht tot zelfverloochening en zelfmoord. Het is de groote zelfmisleiding, gevende zich over aan zichzelf, aan zijn eigen werkelijkheid, „hèt zelf" (zoo men helaas maar meent), en als tegelijk daarmee, een verdoemenis van voor eeuwig, *juist òm de verheerlijking van het zelf in het eigen*, zich over den hals haalt.

. . . . . .

Men geneert er zich immers niet eens voor, een bouwwerk af te keuren op een: „hé, wat doodsch", of „hé, zoo gewoon, — zoo niets bijzonders", „zoo allemaal *maar* steenen", „d'r zit geen *fantasie* in", enz., zoo maar op eigen (geheel onontwikkeld) inzicht af. Niet wordt er gevraagd: wat is eigenlijk een huis; hoe moet men het aanzien; wat mag ik er van eischen, welke verlangens mag ik stellen aan deze of die onderdeelen?!

Neen, neen, daar prakkezeert men niet over. Men is nu eenmaal ongecultiveerd, en nu moeten de architecten óók maar cultuurloos werk voortbrengen. Men weet niet, *wat* mooi is. Toch wil men zeggen, *hoe* het te bereiken, en de architect wordt huizen hoog geprezen, als hij maar zóó doet, als meneer en mevrouw belieft, want dàn bouwt hij toch mooi! Meneer en mevrouw zeggen het toch!! En zóo gaan de praatjes en recommandaties rond, van onze goedwillige begunstigers!

Nu hoor ik al de opkomende tegenwerpselen van: „maar, als ik toch een huis voor mezelf la bouwen, dan mag ik het toch zeker zóo verlangen, als *ik* het wil." Mis!, dat durf ik nu juist een grove vergissing noemen. De meeste menschen weten absoluut niet, *wat* mooi is. Ze weten hoogstens „dat het wezen kan." (Dit laatste „weten" slechts, bracht voor mij, de moderne beweging, *tot op heden*). Alzoo moet men het vragen dengenen, die het zich een ambacht hebben gemaakt, en aan zijn oordeel zich onderwerpen en houden. Men moèt niet beginnen met eene eigenwijsheid. Daarmee toch komt men niet verder dan zijn eigen ingekamerde meening! Men moet trachten dan, te weten te komen, in te zien, wat nu eigenlijk schoonheid is.

Zeker, iemand die zich een huis laat bouwen, kiest zich een architect naar eigen keuze (zonder bureaux voor advies!). Men bespreekt met hem en weerlegt zijn verlangen, wat betreft gebruik en inrichting van het te bouwen huis. Men heeft er zèlf in te wonen en het wordt z'n eigen bezit; men heeft natuurlijk verlangens en bedingingen. Maar met welk recht is men zoo vrij, zich te begeven buiten zijn eigen wegje van weten en van kunnen, en zich, dwingende, te wagen in vreemde, onbekende werelden?

Waarom ziet men nòg niet in, dat het een wreedheid is, zich te werpen *in* het proces, dat zich ontwikkelt in de ziel van den architect, die met het plan voor een te bouwen huis, rond loopt?

Brutaliteit zou ik het niet aanstonds willen noemen, ofschoon het mij soms wel zou behagen, maar meesttijds komt het slechts voort, uit onbekendheid, direkt, wat helaas, zoo vaak een beter *willen* weten medebrengt.

Zoo wordt het over het hoofd gezien, dat, al wordt de architect voor zijn werk ook betaald, de bouwheer van hem altijd een gunst ontvangt. Kunst is nu eenmaal met geld niet te betalen, *omdat hèt *) kunst niet iets stoffelijks is en alzoo een niet te realiseeren waarde heeft*. Wordt, alzoo, de architect gedwongen, naar den smaak van een ander te bouwen, dan wordt hij tevens belemmerd in het uiting geven aan zijn eigen ziel, *welk uiting geven tòch, juist het *) „kunst" in een bouwwerk legt!* Zie artikel II. Dit gezien van de zijde van den bouwheer.

Van den anderen kant, is de architect het jegens zichzelf, als kunstenaar, of bij een absentie hiervan, jegens zijn vak, verplicht, van een gekregen opdracht een kunstwerk te maken *(altijd, voor zoover dit in zijn macht is!)* en het geheel naar beste weten en kunnen te verzorgen. Daar dit bij hem nu, uit een inwendigen drang, uit liefde voor zijn werk, reeds geschiedt, is van dezen kant de absoluut minste kans voor wangedrochtelijkheden.

Toch is het bij veel architecten ook nog niet altijd pluis met de onbevooroordeeldheid. Er zijn er nog maar steeds te veel, die *zich laten leiden*, wat doelloos lijden geeft, en waarmee het oog der leeken al te gemakkelijk naar een dwaalspoor wordt gewezen. Nemen we maar eens hèn, die eenmaal in zich hebben opgenomen, de aardigheid, het genoeglijk-aandoen, der engelsche cottages. Ik wil niets zeggen van den engelschen bouw, maar het is een feit, dat vele van die cottages als eerste indruk een vriendelijk, ooglijk aanzien geven. Heeft een architect zich hieraan gegeven, in dien zin, dat 't hem blijft-bij-hangen en hij het verlangen begint te koesteren, „zèlf dergelijke *aardigheden* uit te halen", dan heeft *hij* niet langer dat aardige engelsche, maar dan heeft dat aardige engelsche *hem!* Hij werk dan met een zekere vóórliefde, is alzoo niet onbevooroordeeld en daardoor tevens niet langer in staat, „waar" werk te leveren.

Dit is nu een van de honderd gevallen Zoo is bijvoorbeeld ook „het werken met ordes, vrij naar Vignola!" niets anders. Hoe gemakkelijk komt men er dan niet toe, ergens een „Vignola" pilaster of kroonlijst aante brengen, zonder deze, uit de konstructie, noodig te hebben? Enfin, dit is geen nieuwe kwestie, ze is bekend genoeg. Wanneer zal ze nog eens begrepen worden?? v. M.

---

*) Geslachtsbepaling van den schrijver. R.

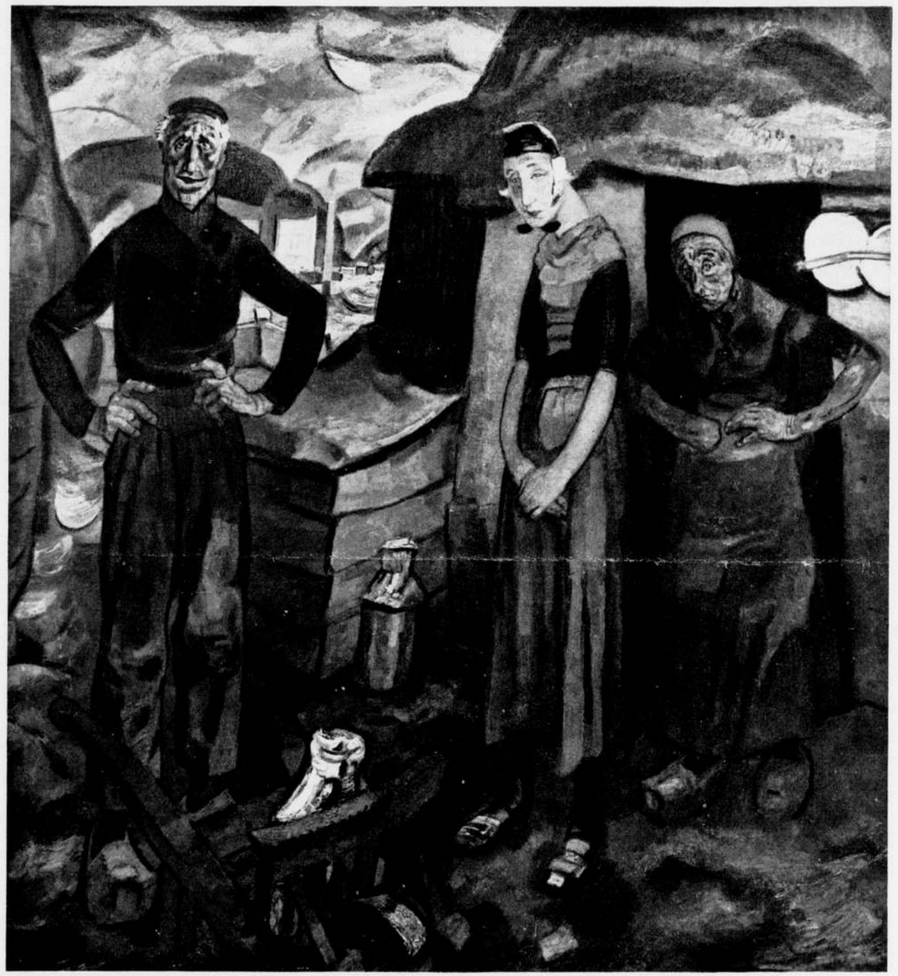

Staphorst. (Schilderij). Jan Sluyters.

Behoort bij het Bouwkundig Weekblad van 11 Aug. 1917. No. 32.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD

ORGAAN VAN DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST M.B.V.A. VAKVEREENIGING VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN

Commissie van Redactie: C. J. KRUISWEG, J. B. VAN LOGHEM en D. F. SLOTHOUWER
Redacteur: J. WESSELIUS
Bureau van Redactie: Marnixstraat 402, Amsterdam.
Uitgevers en Bureau van Adminstratie: MOUTON & Co., Herderstraat 5, 's-Gravenhage.

ABONNEMENTSPRIJS: voor Nederl. fr. p. p. ƒ 9.— 's jaars, voor Indië en Buitenl. bij vooruitbet. ƒ 11.—. Afz. Nos ƒ 0.20. fr. p.p. ƒ 0.21 — ADVERTENTIËN: v. 1—5 regels ƒ 1.25, elke regel meer ƒ 0.25. Groote letters naar plaatsruimte. Advertentiën bij abonnement tegen belangrijk verminderde prijzen.

38STE JAARGANG. = 18 AUG. 1917. = No. 33.

INHOUD: OFFICIEEL GEDEELTE. — BOUWKUNDIG GEDEELTE. Tering en Nering. — School voor M.U.L.O. — Het nieuwe plan-Zuid. — Huis de Zwaluw, Apeldoorn. — Cement. — Met losse plaat.

OFFICIEEL GEDEELTE.

BERICHT.

De Commissie van Financiën verzoekt den leden, die nog geen opgaven voor de vrijwillige bijdragen inzonden, dit alsnog ten spoedigste te doen.

Verslag der Bestuursvergadering van Dinsdag 7 Augustus 1917 in het Gebouw der Maatschappij.

Uitgezonderd de heer J. Herman de Roos, die bericht had, dat hij verhinderd was de vergadering bij te wonen, waren alle leden van het Bestuur, benevens de Alg. Secretaris, aanwezig.

NOTULEN. De notulen worden voorgelezen en goedgekeurd.

INGEKOMEN STUKKEN. De heer de Wijs deelt mede, dat op verzoek van het Bestuur door hem, als vertegenwoordiger der M. B.V.A., werd bijgewoond de vergadering van 7 Juli tot oprichting van de Vereeniging „Woning Centrale". Binnenkort zullen over de oprichting, het doel en de middelen der nieuwe vereeniging meerdere bijzonderheden worden medegedeeld.

VRIJWILLIGE BIJDRAGEN. Eenige leden hadden bij hunne opgave der vrijwillige bijdrage een afzonderlijk schrijven ingesloten, waarin in verband met deze opgaven eenige toelichting of opmerkingen werden gemaakt. De voorzitter zal de schrijvers persoonlijk beantwoorden.

PLAATSELIJKE COMMISSIËN. Door den Voorzitter was een schema voor een district verdeeling ontworpen ter indeeling der Plaatselijke Commissiën. Door eenige bestuursleden werd voorgesteld hierin enkele wijzigingen aan te brengen, die de voorzitter in overweging zal nemen. Een der Bestuursleden achtte het gewenscht, dat door het Bestuur een of meer leden van elk district zullen worden verzocht het initiatief te nemen voor het tot stand komen eener Plaatselijke Commissie. Naar aanleiding van de bespreking, die op dit voorstel volgde, verklaarden de Amsterdamsche Bestuursleden zich bereid een vergadering der Amsterdamsche leden bijeen te roepen ten einde een Amsterdamsche Plaatselijke Commissie te doen oprichten. Voor Bussum en Omstreken zal de heer Kruisweg het initiatief nemen.

Op een der volgende Bestuursvergaderingen zal dit onderwerp nader worden behandeld. Zooals bekend zal zijn werd indertijd door den heer Van Goor een Huishoudelijk Reglement voor de Plaatselijke Commissiën ontworpen, waarmede het Bestuur zich kon vereenigen. Dit Huishoudelijk Reglement werd reeds in het Bouwkundig Weekblad gepubliceerd.

PRIJSVRAAG PLAN ZUID. In 1916 werd door het Bestuur het plan uitgewerkt voor het uitschrijven van een prijsvraag betreffende de bebouwing van het Plan Zuid van Amsterdam.

Het Gemeentebestuur van Amsterdam werd naar aanleiding hiervan, verzocht zijn medewerking aan de totstandkoming der prijsvraag te willen verleenen. Tot op heden werd echter op dit verzoek geen antwoord ontvangen. Het Bestuur besluit de aandacht van B. en W. van Amsterdam hierop te vestigen en dezen een afschrift van het adres toe te zenden.

RONDVRAAG. Naar aanleiding van een mededeeling van een der leden zal aan den Minister van Binnenlandsche Zaken door het Bestuur der Maatschappij een adres worden gericht met het verzoek het bouwen van scholen voor vakonderwijs door particuliere Architecten te willen bevorderen.

LEDENVERGADERING. De datum der ledenvergadering wordt vastgesteld op Woensdag 26 September a.s. De vergadering zal worden gehouden te Wassenaar.

Op voorstel van een der bestuursleden zal den nieuwen leden der Maatschappij voor deze ledenvergadering een speciale convocatie worden toegezonden. De Voorzitter sluit thans de vergadering.

J. WESSELIUS, Secretaris.

AMSTERDAMSCHE SCHOONHEID-COMMISSIE. Op verzoek van een der leden der M.B.V.A. drukken wij hierbij af den brief gericht aan B. en W. van Amsterdam.

In antwoord op uw schrijven d.d. 25 Jan. 1917, heb ik de eer U te berichten, dat het Bestuur van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, Vakvereeniging van Nederlandsche Architecten, voor de benoeming van een lid der Amsterdamsche Schoonheidscommissie aanwees de heeren:

Ir. D. F. Slothouwer, Architect, P. C. Hoofdstraat 143, Amsterdam. P. A. Timmers, Architect, Willemsparkweg 184, Amsterdam. M. J. E. Lippits, Architect, Jac. Obrechtstraat 12, A'dam.

Voor de benoeming van een plaatsvervangend lid der Commissie werden door het Bestuur voornoemd aangewezen de heeren: Ir. J. B. van Loghem, Architect, Zonnelaan 2, Haarlem. C. J. Kruisweg, Architect, Lindelaan 14, Bussum. J. J. van Noppen, Architect, Schotersingel, Haarlem.

Hoogachtend, enz.

Vervolg verslag Heemschut.

Burgemeester en Wethouders van *Haarlem* deden aan den gemeenteraad een voordracht, om de voormalige commiezenhuisjes, in 1826 gebouwd ter vervanging van de Groote Houtpoort, te doen sloopen. Reeds in 1913 is Heemschut tegen deze slooping opgekomen, doch de gemeenteraad besloot toen in beginsel, de huisjes te doen verdwijnen. Een adres, door Heemschut thans ingezonden, had niet het gewenschte gevolg. Ondertusschen is bij Koninklijk Besluit het raadsbesluit vernietigd, zoodat de gebouwtjes zijn gered. — Aan den wensch van Heemschut, dat de gemeente *Haarlem* een verordening tegen ontsierende reclame zou maken, werd voldaan.

Het sloopen van den molen „de Stier" aan de Houtmarkt te *Leiden*, kon tot dusver worden voorkomen. Daar beweerd werd, dat de molen in bouwvalligen toestand verkeert, hebben de heeren Albert Otten, architect te Rotterdam en G. Versteeg, architect te Arnhem, met den 1en Secretaris op verzoek van Heemschut het gebouw onderzocht. Deze heeren gaven eenstemmig als hun meening te kennen, dat het steenen gebouw, ofschoon het hier en daar eenige scheuren vertoont, niet geacht kan worden in bouwvalligen toestand te verkeeren; het zal, naar hun oordeel, nog vele jaren voor zijn tegenwoordige bestemming kunnen dienen, wanneer aan het onderhoud de noodige zorg wordt besteed.

De mededeeling werd ontvangen, dat de boomen langs den rijksstraatweg onder *Rosmalen* tusschen Hintham en de Gele Hoeve door de particulieren, wien het plantrecht langs dien rijksweg toekomt, zouden worden gerooid. Aan den Minister van Waterstaat werd een adres gericht om er op aan te dringen, dat het Rijk het plantrecht zou koopen en dus de boomen, die een sieraad voor den weg zijn, zou redden. Op dit adres antwoordde de Minister, dat, daar de eigenaars niet bereid bleken, dit recht voor „bekwamen" prijs te verkoopen, aan het verzoek van Heemschut niet kon worden voldaan.

Eenige inwoners van *Blaricum* verzochten Heemschut, te willen medewerken aan de pogingen, die gedaan werden om te voorkomen, dat een fabriek den toegang tot het dorp langs den Huizerstraatweg zou ontsieren. Ingevolge dit verzoek werd een adres aan den gemeenteraad gezonden.

Verscheidene malen kwamen van eigenaren van noteboomen verzoeken in, om te willen voorkomen, dat deze boomen door het Ministerie van Oorlog werden opgevorderd. De daartoe gedane pogingen hadden echter niet de gehoopte uitkomst. Zelfs een zeer oude merkwaardige noteboom te *Heteren* kon niet worden gered. Zijn deze noteboomen noodig voor het aanmaken van geweren, de hooge prijzen, die ander hout door de tijdsomstandigheden opbrengt, gaven er aanleiding toe, dat overal in Nederland op groote schaal boomen werden geveld.

In den regel kon Heemschut hier niets tegen doen. Wegens de schadelijke gevolgen, die ontbossching voor ons land moet hebben, zou het gewenscht zijn, dat het Rijk daartegen de noodige maatregelen nam.

Toen vernomen werd, dat het polderbestuur van den *Wieringerwaard* het besluit tot het vellen van boomen had genomen, werd aan Gedeputeerde Staten van Noord-Holland verzocht, dit besluit niet goed te keuren.

De zoogenaamde Koenenmolen aan de Nieuwe Meer — een der schilderachtigste watermolens in de omgeving van *Amsterdam* — liep gevaar, te worden gesloopt. Op een brief, aan het Bestuur van den Buitendijkschen Buitenvelderschen Polder, — waaraan de molen behoort — gezonden, werd als antwoord ontvangen, dat de molen zal blijven. Aan het Bestuur werd voor dit besluit de dank van Heemschut gebracht.

Cement. De minister van Landbouw, Nijverheid en Handel heeft bepaald:

Artikel I. De verkoop, de aflevering en het daarmee verband houdende vervoer van cement is verboden.

Artikel II. Het in artikel I gestelde verbod is niet van toepassing: 1e. voor zoover het vervoer plaats vindt in hoeveelheden geringer dan 500 KG.; 2e. indien het vervoer geschiedt in opdracht van autoriteiten, behoorende tot het Nederlandsche leger of de Nederlandsche marine; 3e. indien het vervoer is gedekt door een in het buitenland afgegeven vrachtbrief of connossement, gericht aan een door de R. C. B. erkende importeur.

Artikel III. Van het in art. I gestelde verbod kan, met inachtneming van het hierbij bepaalde, door de Rijkscommissie in zake den invoer en de distributie van Bouwmaterialen, met uitzondering van ijzer, staal en hout, korter genoemd Rijkscommissie voor Bouwmaterialen (R. C. B.) ontheffing, zoo noodig onder daarbij te stellen voorwaarden, worden verleend.

Daartoe strekkende verzoeken zoowel als de te verleenen ontheffing, geschieden schriftelijk.

Artikel IV. Elke importeur is verplicht voor elke te verwachten of ontvangen partij cement zoo spoedig mogelijk, en wel in ieder geval binnen acht dagen nadat de partij de Nederlandsche grens gepasseerd is, een ontwerp-verdeelingsregeling bij de R. C. B. ter vaststelling in te dienen. De R. C. B. is bevoegd, veranderingen in de voorgestelde verdeelingsregeling aan te brengen. Een ontwerp-verdeelingsregeling kan slechts worden vastgesteld, indien deze door een erkenden importeur is ingediend. De R. C. B. is bevoegd, in spoedeischende gevallen, in afwachting van eene verdeelingsregeling, aan importeurs opdracht te geven tot uitvoering van spoedorders.

Artikel V. Van elke ingevoerde partij cement moet door den importeur een door de R. C. B. te bepalen percentage voor uitvoering van orders op aanwijzing der R. C. B. gereserveerd worden. Tot nadere aankondiging is dit percentage bepaald op 5 ten honderd.

Artikel VI. De importeurs zijn verplicht, voor elk door hen ingevoerde partij aan de R. C. B. f 1.— per ton uit te keeren; deze uitkeeringen vervallen aan het eind van elke maand.

Artikel VII. Door den importeur kan vooralsnog aan directe verbruikers hetzelfde percentage van zijn invoer geleverd worden, als door hem gemiddeld over de jaren 1913, 1914 en 1915 aan directe verbruikers is geleverd. De uitvoering der overige leveringen wordt door de R.C.B. aan de door haar erkende handelaren toegewezen. en wel zooveel mogelijk in verhouding van hun gemiddelden omzet over de jaren 1913, 1914 en 1915. In bijzondere gevallen kan door de R.C.B. afwijking worden toegestaan van hetgeen hiervoor in dit artikel werd bepaald.

Artikel VIII. Door de R.C.B. wordt een lijst van erkende importeurs en handelaren vastgesteld. Aan de erkenning kan door de R.C.B. de voorwaarde van het stellen eener waarborgsom worden verbonden, ten aanzien waarvan hij, die wordt erkend, verplicht is eene verklaring te onderteekenen, waarin hij bij overtreding van op hem rustende verplichtingen de R.C.B. bevoegd verklaart tot geheele of gedeeltelijke verbeurtverklaring. Aanvragen tot plaatsing op deze lijst mocten schriftelijk worden ingediend. Als handelaren kunnen alleen die firma's worden erkend, welke reeds vóór 1914 den eementhandel uitoefenden. In bijzondere gevallen kan van dit voorschrift door de R.C.B. ontheffing worden verleend. De R.C.B. kan bij gemotiveerde beschikking de erkenning van importeurs en hondelaren schorsen of intrekken. Van de beslissingen, ingevolge dit artikel, staat beroep open op den Min. van Landbouw, Nijverheid en Handel.

Artikel IX. Erkende importeurs en handelaren zijn verplicht, nauwkeurig afzonderlijk boek te houden over hun handel in cement en van die boekhouding inzage te geven, alle inlichtingen en gevraagde hulp te verleenen aan de R. C. B. of wie namens haar tot dat doel zal worden gezonden.

Artikel X. De bepalingen voor importeurs vastgesteld, zijn tevens van toepassing op de fabrikanten van cement hier te lande, evenwel met dien verstande, dat zij de verdeelingsregeling voor hunne maandelijksche productie vóór den 20sten van de vooraf gaande maand ter vaststelling moeten indienen.

Artikel XI. Het is verboden, cement voor andere doeleinden te verbruiken of te doen verbruiken, dan is aangegeven in de verdeelingsregelingen of op de toewijzingsbiljetten der R. C. B.

Artikel XII. Voor het richten van verzoeken tot en het verstrekken van opgaven aan de R. C. B. is deze bevoegd, modellen vast te stellen, waarvan het nauwkeurig volgen verplicht is.

TERING EN NERING.

„Het ware wenschelijk, dat de Finantieele Commissie met het bestuur der M.B.V.A. leerden de tering naar de nering te zetten.
Het overschrijden der ontvangstbedragen met veel grootere uitgaven-sommen gedurende vele jaren en het daarna bijeen bedelen der tekorten geeft blijk van een verkeerde richting, welke gevolgd wordt".

Een lid der M B.V.A.

Deze wijze raad en de daaropvolgende motiveering werd door de Commissie voor Financiën ontvangen als begeleiding van het formulier voor de opgave van de vrijwillige bijdrage ter bestrijding van het te verwachten nadeelig saldo over 1917.

Ik ben overtuigd, dat deze raad onderschreven zal worden door iedereen, die als een solied man aangemerkt wil worden en ik zal de laatste zijn om de wenschelijkheid van deze eeuwenoude spreuk te betwisten, maar ik vrees met velen mijner vakbroeders van meening te zullen verschillen over het begrip van de tering en de nering voor een lichaam als onze M.B.V.A.

Hoewel ik eenigszins huiverig ben om tegenover architecten financieele beschouwingen te houden, aangezien dit soort menschen nu niet bepaald bijzondere belangstelling toont voor dit onderdeel van het maatschappelijk leven, zoo acht ik het toch van belang voor onze vakvereeniging om te trachten eenige interesse daarvoor op te wekken. Het resultaat, dat het bestuur met zijn rondschrijven van Mei 1917 bereikt heeft (op de algemeene vergadering toch waren slechts 29 van de 219 leden en aspirant-leden aanwezig) is wel niet bemoedigend, maar door het in toepassing brengen van „Frappez, frappez toujours" zal misschien de financieele kronkel in de architectonische hersenkas in werking worden gebracht tot oplossing van het economische vraagstuk, waarvoor de M.B.V.A. is komen te staan, eerstens als gevolg van de reorganisatie, tweedens door de bekende B.T.O.

Eerst een brokje geschiedenis, maar ik beloof het U, lezer (?) zeer beknopt.

Ik laat hieronder volgen een staatje van de uitkomsten, van eenige rubrieken onzer boekhouding verkregen over de laatste 5 jaren, waarbij het gemiddelde is genomen van de cijfers over de jaren 1915 en 1916, aangezien in die periode een verschuiving van het boekjaar heeft plaats gehad, die thans weer is recht gezet, waardoor afzonderlijke jaarcijfers niet te geven zijn.

		1912	1913	1914	1915/1916
Totaal van „tering" en „nering"		ƒ 34.573.93½	ƒ 35.245.82½	ƒ 40.256.68½	ƒ 31.629.02
Saldo (Debet of Credit)		C. 216.95½	D. 1.549.52½	C. 287.71½	C. 476.57½
Contributie's en Abonnementen .		12.526.09	12.479.40	12.168.51	10.799.22½
Perio-dieken	Ontvangsten . .	8.776.85	8.367.85½	7.764.23½	5.278.37½
	Uitgaven .	11.399 51½	11.808.35	8.769.75½	6.517.78

Zegt de eerste regel ons, dat er sedert 1914 naar gestreefd is om het totaal cijfer van ontvangsten en uitgaven te beperken, de tweede regel logenstraft ten sterkste de bewering, als zouden de uitgaven „*gedurende vele jaren*" de ontvangsten hebben overschreden. Een nadeelig saldo toch is alleen geconstateerd in 1913 en in 1916 (dit blijkt wel niet uit de laatste kolom, maar het aanzienlijke batige saldo over 1915 gaf het gemiddelde nog een positief resultaat).

Regels drie en vier laten duidelijk zien, hoe zeer onze hoofd-inkomsten sedert 1912 achteruit zijn gegaan, en die achteruitgang is voor 1916 nog veel scherper te stellen, indien men het bedrag aan hoofdelijken omslag in dat jaar opgebracht ad f 2.398.75 nog in mindering brengt, immers de cijfers van de voorgaande jaren zijn verkregen uit de vaste contributie's. Dat een van de hoofdoorzaken van dien achteruitgang gezocht moet worden in de verminderde opbrengst van de advertenties in het B. W. is aan allen voldoende bekend; in de tweede plaats zijn het de baten uit de contributie's, die de vermindering veroorzaakten, toen na de reorganisatie een aantal leden van het „ancien régime" zich uit de vereeniging verwijderde.

De laatste regel van het staatje toont aan, dat op de kosten, aan de periodieken besteed, in stijgende mate is bezuinigd.

Moet ik een resumé geven, wat dit stukje geschiedenis ons leert, dan moet worden erkend, dat het financieele beheer zeer voorzichtig gevoerd is, hetgeen des te moeilijker was, waar de inkomsten, aanvankelijk vrij ruim, met de jaren verminderden, terwijl de reorganisatie aan den werkkring van de M.B.V.A. steeds hoogere eischen stelde, die vanzelf grootere uitgaven vorderden. Welke zijn de eischen, die redelijkerwijze gesteld mogen worden aan het financieel draagvermogen van eene vakvereeniging als de onze?

Het antwoord hierop is niet zoo eenvoudig te geven. Er staan mij geen budgets ten dienste van soortgelijke vakvereenigingen, waaruit mogelijk eenige leering te trekken valt, aangenomen, dat er vakvereenigingen op ander gebied bestaan, die met de onze vergeleken kunnen worden.

Ik zal mij daarom beperken tot onze eigen begrooting en deze onder het vergrootglas der critiek bekijken om na te speuren, of er posten zijn aan de ontvangstzijde, die kunnen worden vergroot en aan de uitgaven-zijde, die kunnen worden verminderd.

Laat ik beginnen met de laatste, de tering, en ik verzoek den belangstellenden vakgenoot daarvoor op te slaan het B. W. No. 22 van 2 Juni 1917.

De *Algemeene Uitgaven* zouden wellicht bij een meer volmaakte organisatie van het bureau der M. B. V. A. voor vermindering vatbaar zijn, want het kan niet ontkend worden, dat er vaak onnoodig vele „kleintjes" worden uitgegeven, die te zamen een „groote" vormen. Voor onzen nieuwen Secretaris is de taak weggelegd om scherp op de „kleintjes" te passen. Kunnen wij op de *Salarissen* bezuinigen? Ja en neen, Ja, als wij van ons bureau niet meer eischen dan dat de gewone

correspondentie wordt afgedaan, de contributie's en abonnementsgelden worden geïnd, de rekeningen worden betaald en de hoofdboeken worden bijgehouden. Dan zou men kunnen volstaan met een secretaris-redacteur en een boekhoudster-typiste op een salaris van b.v. f 70.— per maand en een accountant. Maar dan schiet er voor den Secretaris-redacteur niet veel tijd over om zich te bemoeien met allerhande vraagstukken, welke in ons werkprogramma zijn vastgelegd en die daaraan nog kunnen worden toegevoegd.

Willen wij dezen eisch niet laten vallen, dan zal de secretaris-redacteur zeker de hulp behoeven van minstens twee ondergeschikte beambten, die voor hun taak berekend zijn en dan kunnen de leden ook verlangen, dat er heel wat werk verzet wordt op het bureau. Ook hierbij zal het veel van den nieuwen functionaris afhangen, of de daarvoor bestede bedragen zooveel mogelijk rente afwerpen.

De uitgaven ten behoeve van het *Gebouw* zullen weinig verandering kunnen ondergaan en wij kunnen dezen post gevoegelijk voorbijgaan. Hetzelfde is het geval met de rubrieken 7, 8, 11 en 12.

Van de rubrieken *Bibliotheek* en *Bijzondere Bemoeiingen* kan gezegd worden, dat hierbij wel het uiterste minimum uitgetrokken is, of zou men willen, dat er op de leestafel nog minder tijdschriften ter lezing lagen en dat de financieele steun, die onze vereeniging geeft aan lichamen als Heemschut e. d. nog werd verminderd.

Uit het rapport van de commissie, belast met de regeling van de uitgaven der *Periodieken*, is voldoende gebleken, dat de omvang, welke het Bouwkundig Weekblad thans heeft, beschouwd moet worden als de uiterste grens, waartoe een dergelijk tijdschrift, wil het aan het doel beantwoorden, teruggebracht kan worden.

Het Bestuur heeft daarom gemeend een post op de begrooting te moeten uittrekken in geval het noodig mocht zijn over meerdere plaatsruimte te beschikken. Een ander onderdeel van deze rubriek, dat kan mee- of tegenvallen, is het honorarium der medewerkers.

Het is de illusie van de Commissie van Redactie om een staf van vaste medewerkers te vormen, maar daarvoor is noodig een behoorlijke honoreering voor den geleverden arbeid en dan komt men met f 1000.—, die hiervoor beschikbaar zijn gesteld, niet heel ver. Voorloopig is de redactie voornamelijk aangewezen op de bijdragen van leden-medewerkers, die zulks con amore doen en ik maak van deze gelegenheid dan ook gebruik mijne medeleden op te wekken elk zijn blaadje aan te brengen om den jaarbundel te vormen.

Wat betreft de overblijvende posten, die nog niet zijn besproken, zal het van de omstandigheden afhangen, of de bedragen, die uitgetrokken zijn voor *Uitgaven van tabellen, brochures enz. Plaatselijke Commissies* en *Werkprogramma*, geheel of gedeeltelijk zullen worden aangesproken.

Als aan de Plaatselijke Commissies eenig leven kan worden ingeblazen, als gevolg van het voorstel-van Goor, dan zal het bedrag van *f* 225.— zeker niet toereikend blijken; van ganscher harte hoop ik echter, dat zulks het geval zal zijn, want het zal aan den anderen kant de bronnen van inkomsten doen vermeerderen, doordat zich meerdere nieuwe leden zullen aansluiten, zooals door Rotterdam reeds is bewezen.

Tot slot het *Werkprogramma*. Al behoeven de onkosten, aan het werkprogramma verbonden, niet in evenredigheid te stijgen met den meerderen arbeid, door de betreffende commissies geleverd, indien de werkwijze beter wordt georganiseerd, zeker is het, dat daarvoor een ruime som beschikbaar gehouden moet worden. De ondervinding zal eerst leeren, hoe groot de post geraamd moet worden voor toekomstige begrootingen.

Alles in alles meen ik hier tot het besluit te moeten komen, dat op de jaarlijksche uitgaven van de M.B.V.A., zooals zij in de begrooting zijn geraamd, niet noemenswaard bezuinigd kan worden, als onze vereeniging in ernst streeft naar het doel in art. 1 der statuten omschreven.

IR. A. BROESE VAN GROENOU.

(Wordt vervolgd).

SCHOOL VOOR M.U.L.O.

Dezer dagen zal te Vlaardingen de aldaar nieuw gebouwde openbare school voor M.U.L.O. in gebruik genomen worden.

Deze school omvat naast kamer van het Hoofd der school, garderobe voor het personeel, vertrekjes voor leermiddelen en andere ondergeschikte vertrekken, 12 leerlokalen, 1 zaal voor teekenonderwijs en een zaal voor natuurkunde, tevens handwerkonderwijs. De leerlokalen zijn berekend op een maximum aantal leerlingen van 42 in de lagere en 36 in de hoogere klassen. Echter zal zooveel mogelijk het aantal leerlingen tot resp. 36 en 30 beperkt blijven.

De lokalen liggen alle op het Zuiden en Oosten. De gangen zijn aan de buitenzijde dus aan de straatzijde gelegen.

Elk lokaal heeft 2 sluitbare kasten, elke kast een afzonderlijke sluitbare lade. Elk lokaal heeft 3 lichtramen, 2 daarvan hebben, in tochtwangen overvallende, bovenlichten, en het middelste heeft openslaande onderramen.

De speelplaats waarvan een groot gedeelte als schooltuin wordt ingericht, ligt op het Zuid-Oosten en grenst dus aan de lokalen.

Teekenzaal en zaal voor handwerken tevens voor natuurkunde, hebben Ooster- en Noorderlicht. De banken zijn amphitheatersgewijs geplaatst.

De privaten en waterplaatsen voor jongens en meisjes zijn gescheiden. Op alle is toezicht vanuit het aangrenzend lokaal door middel van 2 raampjes. De bovenpaneelen van alle deuren zijn van doorzichtig glas.

Trappen en gangvloeren zijn van gewapend beton, resp. met geperst houtgraniet en granito belegd.

De verwarmingskelder is onder het trappenhuis. De verwarming geschiedt door lagedrukstoom. De ventilatie is een „natuurlijke".

Luchtaanvoer geschiedt door achter de radiatoren aanwezige openingen in de muren. De afvoer van bedorven lucht heeft plaats door op het dak geplaatste zuigkappen en in de lokalen gebouwde luchtkanalen, welke zoowel aan de beneden- als aan de bovenzijde geopend kunnen worden. Indien blijkt dat een mechanische afzuiging of inpersing van lucht bij windstil weer noodig is, dan bestaat daartoe de gelegenheid.

De kunstverlichting geschiedt door electriciteit.

De wanden van gangen en portalen zijn tot ongeveer 1,30 M. met verglaasde steen bekleed, de overige wanden zijn in lichtgrijzen toon gepleisterd. De plafonds zijn wit. De lambriseeringen der lokalen donkergrijs.

Het gymnastiekonderwijs wordt gegeven in een afzonderlijk gebouwde zaal welker voorgevel met den Noordgevel van het hoofdgebouw 2 wanden vormen van het voorplein. Dit is bedoeld als speelplaats voor de jeugd voor de uren waarop de school nog niet geopend is.

De turnzaal is 19,15 M. lang, 9,45 breed en ± 6,75 hoog. Naast den ingang vindt men een privaat en 2 waterplaatsen. Daarachter een kleedkamer tevens kleerenbergplaats, waarin een 4tal handwaschbakken. Een trap geeft toegang tot een daarboven aanwezige tribune, waarop bij uitvoeringen en derg. ± 70 personen kunnen plaatsnemen. De turnzaal heeft een volledige installatie ook voor turnvereenigingen, die tegen matige huur in de avonduren van de inrichting gebruik kunnen maken.

De verwarming geschiedt van den verwarmingskelder van 't hoofdgebouw uit.

De kosten voor de gebouwen beliepen:

	Hoofdgebouw.	Turnzaal.	Totaal.
a. paalfundeering	f 11021,35	f 2328,15	f 13349,50
b. gew. betonwerken . . .	„ 5276,50	„ 1086,—	„ 6362,50
c. bovenbouw	± „ 60800,—	± „ 12200,—	± „ 73000,—
d. centrale verwarming			„ 6381,—
e. meubileering hoofdgeb.	± „ 6500,—	± „ 2000,—	± „ 8500,—
f. electrische verlichting			„ 2050,—

De paalfundeering werd aangenomen door H. van Dongen en J. H. van Hoven te Dordrecht, begonnen den 13en Maart en gereed opgeleverd 10 April. De betonwerken zijn aangenomen door de firma Van Waning & Co. te Rotterdam en successievelijk op tijd opgeleverd.

De bovenbouw is aangenomen door den aannemer D. de Knegt te Heenvliet, die eerst 1 Augustus het gebouw feitelijk gereed kon opleveren waardoor de datum in het bestek genoemd, belangrijk is overschreden. Nog wacht de Gemeente de hardsteenwerken voor ingangen en topgevels zoodat voor eerstgenoemde voorloopig betonstoeptreden gelegd zijn en de metselwerken van de topgevels nog met planken zijn afgedekt. Alle moeite om de reeds maanden lang in België gereed liggende hardsteen te verkrijgen bleef vruchteloos.

Het toezicht op het werk geschiedde door de opzichter-teekenaars W. Reeders en J. van Eijk.

De meubelen zijn geleverd door Erven Kooijmans Mes te Wijchen voor het Hoofdgebouw en door de firma Dietrich en Hannak te Chemnitz voor de Turnzaal.

De centrale verwarming is gemaakt door de firma Hinkelmann en Zonen te Zeist, en de electrische verlichting door den Heer C. Pieterse te Vlaardingen.

Boven in de traphal is aangebracht de spreuk: „Doet wat moet, verga wat besta", een omzetting van het aloude „Fiat Justitia et pereat mundus".

Het bestreven van dezen wenk moge de jeugd, die onderwezen wordt en de onderwijzers, die de jeugd zullen leiden ten nutte zijn.

Na de groote vacantie dus 4 September e. k. zal de school in gebruik genomen worden.

VAN HIJLCKAMA.

HET NIEUWE PLAN-ZUID.

B. en W. van Amsterdam hebben onlangs ter vaststelling aan den Gemeenteraad voorgelegd het nieuwe plan-Zuid, gelijk dat in 1915 door Dr. H. P. Berlage bij hen is ingediend.

Over dat plan hebben B. en W. het advies ingewonnen van de Commissie van bijstand in het beheer der Publieke werken, van de Commissie van bijstand in het beheer der zaken van Volkshuisvesting, van de Commissie van bijstand in het beheer der Gemeentefinanciën en van de Gezondheidscommissie.

Met het oog op de bezwaren, welke détailplannen voor een betrekkelijk nog verre toekomst met zich brengen, is aan het plan een zoo sober mogelijk karakter gegeven, en is dit daarom geheel opgezet als geraamteplan.

De ondervinding toch — zoo zeggen B. en W. — heeft geleerd, dat die plannen het best slagen, welke een groot stadsdeel omvatten, doch ook, dat elke poging tot detailleering in de toekomst moet wijken voor de eischen, welke alsdan gelden.

Daarom is niet, zooals voor de hand zou hebben gelegen, voor de gronden, welke reeds gemeente-eigendom zijn, meer gedetailleerd dan voor de gronden, welke nog aan particulieren in eigendom toebehooren, doch is integendeel het standpunt ingenomen, dat als grondslag moet gelden één ruim gedacht, zich ver uitstrekkend plan, hetwelk de groote lijnen aangeeft van hetgeen de eerste kwarteeuw zal worden nagestreefd.

B. en W. meenen, dat daarbij de bedoeling moet voorzitten, dit plan, waarvoor destijds de onteigening is aangevraagd en verkregen in het belang der volkshuisvesting, dienstbaar te maken aan het verkrijgen van goede en zoo goedkoop mogelijke woningen, niet in de laatste plaats voor de bevolkingsgroepen van geringe draagkracht.

Het ligt verder in de bedoeling, om de onderverdeeling der in het plan begrepen grondcomplexen afzonderlijk aan den Raad ter vaststelling voor te dragen, in verband met de voortschrijdende bebouwing.

Huis „De Zwaluw" te Apeldoorn.
A. H. Wegerif Gzn., Arch. M.B.V.A.

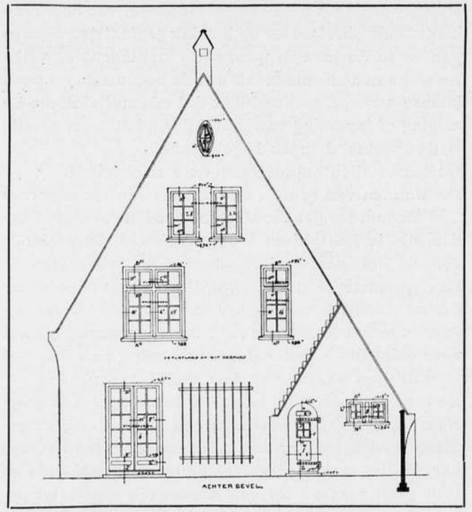

Huis „De Zwaluw", Achtergevel.
Schaal: 1 à 150. A. H. Wegerif Gzn., Arch. M.B.V.A.

HUIS „DE ZWALUW", APELDOORN.

Dit huis werd in 1914 door een aannemer als huurhuis gebouwd en heeft daardoor een plattegrond en afwerking die aan doorsneebehoeften kan voldoen. Het spitse dak gaf gelegenheid gezellige bovenkamers te maken. De muren zijn geportland, ruw geprikt en wit. Het roode dak heeft holle pannen. Binnenshuis zijn de kamers gedeeltelijk behangen, gedeeltelijk geschuurd, de plafonds gedeeltelijk hout, gedeeltelijk gestucadoord. In dezelfde omgeving staat *Het Hoekhuis* gebouwd in 1915. Het feit dat dit huis in oorlogstijd gebouwd werd is hierop aangegeven, door de volgende regels van R. J. Spitz:

Toen half een wereld lei in puin, de oorlogsfakkel woedde
en broedermin en trouw verloren deugden schenen,
Uit duizend diepe wonden het geslagen menschdom bloedde,
Verrees dit nieuwe huis: Blij feit in tijd van weenen .....
„Het Hoekhuis" zij zijn naam, 't neem de huislien in zijn hoede;
Hoeksteen van nieuw geslacht; naar nieuw geluk gaat 't henen.

A. H. WEGERIF GZN.

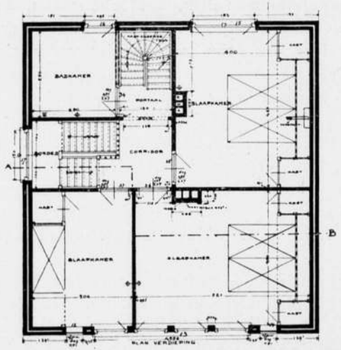

Huis „De Zwaluw". Plan Verdieping.
Schaal 1 á 150. A. H. Wegerif Gzn. Arch.M.B.V.A.

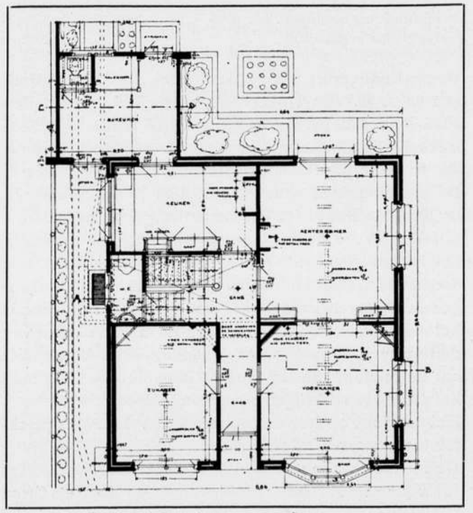

Huis „De Zwaluw". Plan begane grond.
Schaal: 1 á 150. A. H. Wegerif Gzn., Arch. M.B.V.A.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD

ORGAAN VAN DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST M.B.V.A. VAKVEREENIGING VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN

Commissie van Redactie: C. J. KRUISWEG, J. B. VAN LOGHEM en D. F. SLOTHOUWER
Redacteur: J. WESSELIUS
Bureau van Redactie: Marnixstraat 402, Amsterdam.
Uitgevers en Bureau van Adminstratie: MOUTON & Co., Herderstraat 5, 's-Gravenhage.

ABONNEMENTSPRIJS: voor Nederl. fr. p. p. ƒ 9.— 's jaars, voor Indië en Buitenl. bij vooruitbet. ƒ 11.—. Afz. Nos ƒ 0.20. fr. p.p. ƒ 0.21 — ADVERTENTIËN: v. 1—5 regels ƒ 1.25, elke regel meer ƒ 0.25. Groote letters naar plaatsruimte. Advertentiën bij abonnement tegen belangrijk verminderde prijzen.

38STE JAARGANG. = 25 AUG. 1917. = No. 34.

INHOUD: OFFICIEEL GEDEELTE. — BOUWKUNDIG GEDEELTE. De Nieuwe Zegelwet voor Architecten, door C. J. Kruisweg. — Het goed recht van de toepassing van het platte en flauwhellende dak in Nederland. — De Verbouwing van de Vijzelstraat te Amsterdam. — Ingezonden.

OFFICIEEL GEDEELTE.

Prijsvraag Rijks-Academie.

Als ontwerpers van de vroeger genoemde gepremieerde inzendingen op de prijsvraag voor een nieuw Academie-gebouw te Amsterdam, hebben zich bekend gemaakt de heeren:
Meischke en Schmidt, architecten te Rotterdam, ontwerp No. 37 „Kompakt".
J. Crouwel Jr., architect te 's-Gravenhage, ontwerp No. 62 „Amsterdam Zuid".
H. E. Mertens, bouwk. ingenieur te Arnhem, ontwerp No. 63 „P.R.A.B.K."
Heineke en Kuipers, architecten te Amsterdam, ontwerp No. 74 „Epictetus".
N. Bijlard, architect te Utrecht, met als medewerker de heer Th. J. Taen te Amsterdam, ontwerp No. 81 „Cosi".
De opheffing der anonymiteit der vijf andere inzenders aan wier ontwerpen eveneens een premie werd toegekend, en die bovendien tot den eindwedstrijd zijn toegelaten, kan niet geschieden vóór de Jury haar oordeel omtrent dien wedstrijd zal hebben uitgesproken.

Aan doovemans deur. 't Was het Bouwkundig Weekblad van 14 Oct. 16 — dat een uiteenzetting bevatte om aan te toonen de noodzakelijkheid voor een vakvereeniging van een contributieheffing naar draagkracht waaraan ook de M. B. V. A. niet zou kunnen ontkomen. Wegerif onderstreepte dit nog eens in zijn artikel van 24 Maart l.l. en van Goor toonde zich met een ingezonden stuk voorkomende in ons nummer van 31 Maart een warm voorstander van het idee: „de bijdrage der leden wordt bepaald naar hun draagkracht."
Nu zou men denken, dat, waar bij de Statutenwijziging het referendum zich tegen deze heffing verklaarde, wij van de tegenstanders van een Contributie naar draagkracht iets zouden vernemen van het goed recht van het gevallen besluit door aan te toonen, dat de kosten van de huishouding van een vakvereeniging het best buiten een contributie *naar* draagkracht kan stellen zonder dat de Vereeniging in haar krachtontwikkeling belemmerd wordt.
Als ernstige mannen hadden zij die plicht niet mogen verzaken en moeten aantoonen hoe verkeerd naar hunne meening het drijven naar een contributie volgens draagkracht is, terwijl wij dan tevens gaarne van hun zouden vernemen op welke wijze onder de huidige bepaling gefinancierd moet worden zonder schade voor de M. B. V. A. als jong vakvereeniging. Met een tegenstemmen bij de behandeling der begrooting of een algemeene frase „zet de tering naar de nering" komen wij er toch niet. Of vond men het referendum voldoende? De massa had gesproken! en nu basta, ook al toonen de gevolgen het verkeerde van het besluit aan. *Mogen de leiders dan maar zwijgen?*

In het B. W. No. 26 van 28 Oct. 1916 werd de aandacht gevestigd op de noodzakelijkheid van eenheid tusschen het Instituut van D. I. en de M. B. V. A. over art. 24 der A. A. V. waarin de verwachting werd uitgesproken steunende op goede gronden, dat het I. D. I. haar redaktie van art. 24 zou los laten en die der M. B. V. A. zou aanvaarden. Ook de voorzitter der M. B. V. A. sprak bij de vaststelling van art. 24 deze verwachting uit.
Tot nog toe is het niet bekend of het I. van D. I. hieraan heeft voldaan of eenige reden heeft opgegeven waaruit moet blijken waarom zij aan de uitgesproken wensch geen gevolg kan geven .... *en toch schrijven wij reeds Aug. '17.*
In datzelfde artikel werd tevens de wenschelijkheid betoogd in verband met art. 24 der A. A. V. zooals door de M. B. V. A. is vastgesteld en door den Ned: aannemersbond is aanvaard, van een herziening in de samenstelling van den Raad van Arbitrage voor de Bouwbedrijven in Nederland. Geen der aangesloten vereenigingen bij dien raad heeft in haar orgaan of op andere wijze iets over deze kwestie los gelaten 't zij in af- of goedkeurenden zin maar ook in de vergaderingen van het bestuur van de R. van A.; waarin voor de M. B. V. A. zitting heeft de Heer C. B. Posthumus Meyjes (en in het aangevuld bestuur nog bovendien de Heeren Alb. Otten en B. J. Ouëndag), gehouden in 1916 en '17 schijnt deze zaak *niet* de aandacht gehad te hebben, want in het verslag van den Raad van arbitrage vastgesteld 11 Mei 1917 wordt hierover ten minste niets vermeld.

Op de in 1915 te Utrecht gehouden vergadering der M. B. V. A. werd de aandacht gevestigd op de eenzijdige samenstelling van de Geschillen-Commissie voor de Honorarium-Tabel.
Het rechter zijn in eigen zaak werd sterk gelaakt en uit de discussiën bleek, dat Kees van Goor het bij de samenstelling der

herziene tabel er niet in is geslaagd om de Geschillen-Commissie overeenkomstig recht en billijkheid samengesteld te krijgen. Het met elk rechtsgevoel strijdend beginsel bleef in de samenstelling der Geschillen-Commissie gehandhaafd onder aanvoering van ons medelid Posthumus Meyjes.

Thans hebben wij Aug. 1917 en nog steeds bleef die toestand bestendigd en heeft het niemand meer gewaagd een lans voor recht en billijkheid te breken.

Hoe lang nog met dit alles geklopt aan doovemans deur? KR.

Verslag van de Schoonheidscommissie te Amsterdam over het tijdperk 1 Juli 1915—31 December 1916.

We ontleenen aan dit verslag het volgende:

Bij besluit van den Gemeenteraad van 25 Februari 1915 werd besloten: in te stellen een commissie van advies, die den naam zou dragen van „Schoonheidscommissie", voor welke nieuwgeborene tegelijkertijd een reglement werd vastgesteld.

De taak van het nieuwe lichaam wordt in dit reglement als volgt omschreven: Burgemeester en Wethouders, op hun uitnoodiging, van advies te dienen:

a. omtrent gevelontwerpen van gebouwen, ten aanzien waarvan bij de uitgifte in erfpacht of bij den verkoop van gemeentelijke bouwterreinen en bij grondexploitatieregelingen is bepaald, dat de plannen aan de goedkeuring van Burgemeester en Wethouders zijn onderworpen;

b. bij de toepassing van die bepalingen der Bouwverordening, welke betrekking hebben op de handhaving of de bevordering van het stadsschoon, terwijl haar tevens de bevoegdheid werd gegeven, alle opmerkingen, welke zij in het belang van de handhaving of ter bevordering van het stadsschoon gewenscht acht, onder de aandacht van Burgemeester en Wethouders te brengen.

Samenstelling der Commissie. Bij haar optreden was de Commissie aldus samengesteld:

Leden: Jos. Th. J. Cuypers, B. J. Ouëndag, H. J. M. Walenkamp, aftredend 1 Juli 1917; F. W. M. Poggenbeek, J. F. Staal Jr., Paul J. de Jongh, aftredend 1 Juli 1919.

Plaatsvervangende leden: J. Gratama, J. H. de Groot, J. Ingenohl, aftredend 1 Juli 1917; J. W. Hanrath, P. Vorkink, H. G. Jansen, aftredend 1 Juli 1919.

Ambtshalve adviseerende leden: de Directeur der Publieke Werken en de Directeur van Bouw- en Woningtoezicht, of hunne plaatsvervangers.

Tot haar voorzitter koos de Commissie den heer Jos. Th. J. Cuypers, tot secretaris Mr. E. H. P. Rosenboom, den laatsten aanvankelijk tot 1 Juli 1916, later verlengd tot 1 Juli 1920.

Op 30 September 1915 nam de heer Cuypers, ten gevolge van een verschil van inzicht betreffende de aan kunstwerken te stellen eischen, zijn ontslag als lid der Commissie.

Op 12 November d.a.v. werd in zijn plaats door Burgemeester en Wethouders tot lid benoemd de heer J. Ingenohl, on in diens plaats tot plaatsvervangend lid de heer A. Moen.

De Commissie koos vervolgens tot haar voorzitter den heer J Ingenohl.

Op 31 December 1916 was de Commissie derhalve aldus samengesteld: J. Ingenohl, voorzitter, F. W M. Poggenbeek, B. J. Ouëndag, H. J. M. Walenkamp, J. F. Staal Jr., Paul J. de Jongh, leden, J. W. Hanrath, J. Gratama, J. H. de Groot, P. Vorkink, H. G. Jansen, A. Moen, plaatsvervangende leden, Directeur der Publieke Werken en Directeur van Bouw- en Woningtoezicht, adviseerende leden.

Vergaderingen. Sedert haar optreden hield de Commissie 30 vergaderingen ter beoordeeling van ontwerpen, terwijl bovendien 8 maal door de Commissie in pleno werd vergaderd ter bespreking van onderwerpen van algemeenen aard. Beoordeeld werden in totaal 223 nieuwe of gewijzigde ontwerpen en detailteekeningen.

Slechts in weinige gevallen kon het eerste ontwerp terstond worden goedgekeurd. Waar dit niet mogelijk bleek, werd de ontwerper door den secretaris mondeling in kennis gesteld van de bij de Commissie gerezen bezwaren en hem, zoo verbetering mogelijk was geoordeeld, aangewezen, welke veranderingen de Commissie noodig oordeelde; zoo verbetering niet mogelijk was geoordeeld, medegedeeld, waarom het ontwerp was afgekeurd, en in overweging gegeven, een ander ontwerp in te leveren. Gaf het ingediende ontwerp der Commissie den indruk, dat de gestelde taak de krachten van den ontwerper te boven ging, dan werd den bouwheer in overweging gegeven, zich te wenden tot een bevoegde kracht.

Over het algemeen heeft ds Commissie niet te klagen over gebrek aan medewerking bij de ontwerpers of bouwheeren.

In verreweg de meeste gevallen werd aan de wenken der Commissie tot het aanbrengen van verbeteringen, het maken van nieuwe ontwerpen of het kiezen van een nieuwen ontwerper, aanstonds gevolg gegeven.

Zeer vaak echter ook bleek deze goede wil niet voldoende te zijn, om behoorlijke ontwerpen te verkrijgen. Bij haar arbeid deed de Commissie de, trouwens te verwachten, ervaring op, dat een groot deel van hen, die hun brood verdienen met het vervaardigen van bouwkundige ontwerpen, ten eenenmale niet in staat zijn, een ontwerp te leveren, dat zelfs aan matige eischen voldoet. Gewoonlijk wordt voor werken, door bouwondernemers te stichten, de keuze van den ontwerper bepaald door zijn goedkoopte, zijn plooibaarheid, zijn relatiën met financieele instellingen of leveranciers, of andere voor die ondernemers aantrekkelijke eigenschappen, doch in het overgroote deel der gevallen niet door zijn bouwkunstige bekwaamheid.

Deze ervaring gaf de Commissie aanleiding, zich op 29 December 1916 te wenden tot Burgemeester en Wethouders met een schrijven, waarin zij wees op het zeer negatieve resultaat van haar werkzaamheid, dat de stad wel is waar voor de verrijzing der allerergste wangedrochten bespaard is gebleven, doch waarmede niet verkregen is, dat de ten slotte toegelaten ontwerpen aan matige eischen van schoonheid voldoen.

De Commissie verklaarde zich met dit negatieve resultaat niet te kunnen tevreden stellen, doch het ook als haar taak te beschouwen, te bevorderen, dat de nieuwe bouwwerken aan positieve schoonheidseischen voldoen en daarom een nieuwe werkwijze te hebben overdacht, waarvan zij betere resultaten meende te mogen verwachten.

Deze werkwijze komt in het kort hierop neer, dat de Commissie, zoodra uit een ingediend ontwerp de onbevoegdheid des ontwerpers blijkt, niet, als tot dusver, zal volstaan met den bouwheer den raad te geven zich te wenden tot een niet bij name genoemde „bevoegde kracht", doch hem een zestal naar haar meening wèl bevoegde ontwerpers zal opgeven, uit welk zestal hij verplicht zal zijn, den nieuwen ontwerper te kiezen.

Dit zestal zal worden gevormd niet uit reeds gevestigde architecten, doch uit jonge bouwkundigen, die tot dusver nog niet in de gelegenheid waren, zelfstandig op te treden, doch bij de Commissie als artistiek-begaafden bekend zijn.

De bedoeling der Commissie was voorts, om, waarneer op deze wijze één uit het zestal met de opdracht is belast, hem voorloopig niet weder bij een ander geval in het nieuwe zestal op te nemen, doch dit telkenmale aan te vullen met versche krachten, opdat zooveel mogelijk alle beschikbare goede ontwerpers à tour de rôle in de gelegenheid zullen komen, hun talenten aan te wenden ten bate der schoonheid van Amsterdam.

De Commissie gaf haar twijfel te kennen, of het bestaande reglement haar de bevoegdheid gaf, deze werkwijze toe te passen.

Voor het geval Burgemeester en Wethouders van meening mochten zijn, dat zulks niet het geval is, verzocht de Commissie het College met aandrang, ten spoedigste te willen bevorderen, dat het reglement door den Gemeenteraad in dier voege wordt gewijzigd, dat de Commissie daaraan in den vervolge die bevoegdheid wèl kan verleenen.

Het antwoord van den Burgemeester en Wethouders op dit schrijven, dd. 29 December 1916, kan eerst in het volgend verslagjaar worden tegemoet gezien.

(Wordt vervolgd).

DE NIEUWE ZEGELWET.

In het Bouwkundig Weekblad van 30 Juli l.l. werd de aandacht gevestigd op het nieuwe zegelrecht voor bestekken, enz., wat mij aanleiding geeft, in verband met Art 23, 10° der zegelwet het volgende naar voren te brengen.

Ten behoeve der uitvoering van werken, wordt in die bestekken o.m. verwezen:

a. naar de bijbehoorende teekeningen zijnde „de bestekteekeningen";

b. naar de detailteekeningen, die dienen tot nadere préciceering van wat de bestekteekeningen aangeven en die voor de inschrijvers van belang zijn om tot een zoo juiste mogelijke prijsberekening te geraken;

c. naar de *tijdens den bouw*, te verstrekken detailteekeningen;

d. naar de Algemeene Administratieve Voorschriften voor het uitvoeren en onderhouden van werken ten behoeve van besturen en particulieren, vastgesteld 24 Juni 1915, bekend als de A.A.V. zoo *niet* van de Rijks Algemeene Voorschriften bekend als de R.A.V. gebruik wordt gemaakt.

Allen stukken, die bestemd zijn om met de Akten, welke de overeenkomst constateeren, waarop zij betrekking hebben, de Titel dier overeenkomst uit te maken.

In deze bepalingen ligt m.i. opgesloten dat niet alleen voor de bestekken en voor de bestekteekeningen maar ook voor het onder *b*, *c* en *d* genoemde, zegelrecht verschuldigd is.

Bepaalt men zich dus enkel tot het zegelen van het proces-verbaal van aanbesteding en gunning van de bijlage en van het bestek met de bestekteekening, dan is dit niet overeenkomstig de wet, daar de door mij genoemde stukken onder *b*, *c* en *d* in een civiele procedure, hetzij voor een Rechtbank of een Raad van Arbitrage, als bewijsstukken moeten kunnen dienen tot nadere vaststelling der overeenkomst.

Wil men dus m.i. overeenkomstig de zegelwet handelen dan dient bij de akte van overeenkomst geregeld te zijn het bestek met de onder *a*, *b* en *d* genoemde stukken en dienen de onder *c* genoemde stukken, zijnde de tijdens den bouw te verstrekken detailteekeningen, op gezegeld papier te worden vervaardigd.

Dat een en ander groote kosten met zich mee brengt zelfs al zou men, voor het onder *d* genoemde (A.A.V.) met een gezegeld exemplaar voor al de werken kunnen volstaan behoeft niet nader te worden aangetoond.

Toch geloof ik niet, dat het de bedoeling van den Wetgever is geweest het Zegelrecht voor bouwwerken in die mate uit te breiden — en is het dus gewenscht dat te dezer zake door ons bestuur via den ontvanger van Registratie te Amsterdam bij de betrokken Minister inlichtingen worden ingenomen.

Daar ook de Raad van Arbitrage voor de bouwbedrijven in Nederland behoort tot de lichamen wier leden in een geding eventueele overtredingen der Zegelwet moeten constateeren en aangeven, zal het m.i. gewenscht zijn, dat onze leden in het bestuur dier Raad bovenbedoelde kwestie aanhangig maken, tenzij het Dagelijksch Bestuur van den R. v. A. hierover reeds een gevestigd oordeel heeft; maar dan is het toch zeker gewenscht, dat hieraan publiciteit wordt gegeven, opdat het ons tot voordeel kan dienen.

De collega's wil ik ernstig waarschuwen om geen akte van overeenkomst op te maken en door aanbesteder en aannemer te laten teekenen, zonder dat het eventueel daarbij behoorend bestek met teekeningen daarin is genoemd en gezegeld. Door het niet betrekken *dezer stukken* in de akte van overeenkomst, kan men de kosten van het zegelen ontgaan, maar kunnen die stukken dan ook nimmer anders dan op straffe van boeten als bewijsstukken worden gebruikt, terwijl dan toch nog de kans blijft bestaan, dat de tegenpartij de echtheid dezer stukken betwist.

Een dergelijke handelwijze moge oppervlakkig eenig financieel voordeel medebrengen, daar tegenover echter staat, dat de architect te kort schiet in zijn plicht als vertrouwensman tusschen bouwheer en aannemer een positie dien den architekt behoort in te nemen maar ook belemmert hij tevens dat een eventueel geschil haar juiste uitspraak krijgt.

Zijn mijn inlichtingen juist dan heeft de Minister bepaald, dat voor die leveringen, welke men meer in het bizondere kan rangschikken in opdrachtgeving als bestellingen de overeenkomst kan worden aangegaan in briefvorm in welk geval, dit steeds vrij van zegel is. Deze bepaling houdt m. i. in, dat de daarbij behoorende aanhangsels (ook teekeningen) vrij van zegelrecht zijn, aangezien deze met den brief de overeenkomst vormen. Ik noem dit speciaal hierom omdat m. i. hierin opgesloten ligt dat bestellingen als; een nieuw ijzeren hek voor een bestaand perceel; een electrische installatie of verwarming in een nieuw of bestaand pand enz. enz. Zoo zij in briefvorm worden opgedragen vrij van zegelrecht zijn en de desbetreffende teekening dus ook.

C. J. KRUISWEG.

HET GOED-RECHT VAN DE TOEPASSING VAN HET PLATTE EN FLAUWHELLENDE DAK IN NEDERLAND.

(Korte studie tot herstel hunner gelijkwaardigheid met het spitse dak).

Het bovenstaande onderwerp heeft in hoofdzaak een *maatschappelijke*, een *technische*, en een *historisch-aestetische* kant, over elk waarvan een korte beschouwing worde gegeven.

Maatschappelijk.

Het dak heeft een oeconomische en sociale functie voor zoover het 't gebruik betreft van de daardoor omsloten ruimte. Dit gebruik was voorheen hoofdzakelijk dat van pakhuis of zolder, die grooter afmetingen eischten dan de woonvertrekken; — met het gevolg, dat het dak domineerde.

In de handelssteden waren de hooge benedenvertrekken voor de bewoning, de vele, doch lage bovenverdiepingen als bewaarplaats der koopwaar in gebruik. Ten plattelande waren het de voortbrengselen van den

landbouw en derg. die daar werden opgestapeld, — zooals dit terecht nog in de schuurvorm voortleeft. Voor de bewoning dienden deze ruimten slechts zeer zelden.

In het overgangstijdperk tot heden werden de zolders nog gebruikt voor enkele voorraden (brandstof, appelen en derg.), reserve meubels, linnengoed, wasch en ook dienstbodenkamers.

Het behoeft geen betoog, dat in den nieuweren tijd aan die bestemming der dakverdiepingen, zelfs ten platte lande, veel minder behoefte bestaat. Groote entrepôts of speciale pakhuizen, zijn als 't ware gemeenschapsruimten, die de behoefte tot berging van den enkeling grootendeels vervangen.

De warenhuizen en winkels zijn bovendien permanente bewaarplaatsen, waaruit men naar behoefte koopt; — en de mindere prijs, die men voor allerlei zaken besteedt in verband met de zucht naar afwisseling (mode) en de daar door geringer eischen van duurzaamheid zijn evenzoovele redenen waarom in nieuwere woonwijken met een minimum zolderruimte wordt volstaan en het wezenlijke dak tot de uitzonderingen behoort. Neemt men daarbij de specialiseering van den gezinsarbeid (de wasch, de kleermaker, soms de voeding voor een gedeelte buitenshuis) dan is het duidelijk, dat een kleinere zolder dan vroeger voldoende is; hoewel die beperking soms overdreven wordt.

Wanneer nu ter wille van de vorm toch een groote dakruimte ter beschikking komt, zien we deze benut voor allerlei vertrekken die op, dikwijls aardige maar niettemin gekunstelde en kostbare wijze, voor bewoning wordt geschikt gemaakt. Met behulp van allerlei schuine kasten, weggetimmerde kappoten, in 't gezichtkomende schuine dakvlakken wordt van die zolderetage een woonverdieping gemaakt, voor welke onze, wat-dat-betreft royaal aangelegde, voorouders zich zouden hebben geschaamd. De zware mansardekap is daarvan het uiterste geval, en draagt vele elementen van haar tegendeel: het platte dak, reeds in zich.

De tegenwoordige tijd vraagt nu eenmaal vele afzonderlijke vertrekken in een huis. Niet alleen is de één-kamerwoning gelukkig op den achtergrond gedrongen, — ook bij den middenstands- en beteren woningbouw tracht men door de zoogen. cabinetjes, tot een grooter aantal, zij het ook kleinere kamers te geraken, — waar men vroeger met enkele groote genoegen nam. Reden daarvoor is de wijziging in het gezinsleven, waarbij zoowel man, vrouw als kinderen door verscheidenheid van taak, behoefte hebben aan isolement, waartoe verschil van opleiding en bezigheid dwingen. Zou bv. een landbouwer, zelfs fabrieksarbeider, met vrouw en kinderen, die zich voor dezelfde taak bekwamen nog met ongeveer de oude ruimte-indeeling kunnen volstaan; — een onderwijzer, ambtenaar of handelsman, die hun kinderen, elk naar eigen aard zich willen zien bekwamen voor de verschillende betrekkingen hunner keuze zal daartoe over meerdere, en wegens de kosten uiteraard kleinere, ruimten willen beschikken.

Het ideaal van het woonhuis, waarnaar thans weder met kracht gestreefd wordt, is het vrijstaande huis, daarvoor, en ook voor de combinatie van eenige woningen tot een blok, zal het steile dak steeds zijn aantrekkelijkheid behouden, door het voordeel het hemelwater spoedig buiten de gevels te kunnen voeren, doch ook door zijn decoratieve werking. Daar waar echter de grondprijzen noodzaken tot het aaneenbouwen van huizen voor allerlei doeleinden, hetgeen allerminst zeldzaam is, en nog meer wanneer dezelfde factor oorzaak is, dat in de hoogte de meerdere rentabliliteit van den grond moet gevonden worden, — zal de noodzakelijk geworden zwaardere constructie een grens bereiken, waarbij het ruimteverlies, vooral van groote kappen, een factor van overweging wordt. Deze factor treedt op in bijna alle gevallen waar een maximum ruimte op een minimum oppervlak wordt gevraagd en leidt dan, als vanzelf, tot de toepassing van het vlakke dak.

Wanneer men den luxe-bouw, welke zich natuurlijk de schoonste vrijheden kan veroorloven, uitzondert, ziet men, sinds geruimen tijd, allerwegen de architecteur (zoowel van bouwmeesters als eigenbouwers) zich dan ook ontwikkelen in bovenvermelden zin: *Vermindering der bergruimte, vergrooting van het aantal woon- en slaapvertrekken, en dus, als maatschappelijk gevolg, beperking van het dak.* [1])

Technisch.

Een beslissende invloed op de bouwvormen heeft de techniek. Alleen indien de drang naar een dakbedekking, die zich aanpast aan de maatschappelijke eischen, heeft geleid tot inderdaad practische en niet te kostbare mogelijkheden en uitvindingen, alleen dàn zal de algemeene toepassing kunnen volgen. Deze stelling werd bewezen in de dagen toen het zink als dakbedekking in zwang kwam. (Het lood was van oudsher een te kostbare dakbedekking gebleven om algemeen te kunnen worden toegepast). Hoewel dit zink in, voor den woningbouw passende, eigenschappen achter staat bij pannen- of leibedekking, — zien wij toch direct de opkomst van het flauwhellende en platte dak in de neo-klassieke bouwwerken van de eerste helft der 19e eeuw, door toepassing van zink mogelijk gemaakt. Dit verschijnsel blijft, in het derde kwart van die eeuw, ook bij architectuur van andere vormgeving, bestaan. Vooral de gebrekkige zakgoten en Keulsche goten (ook indien bij die bouwwerken de grootte van het dakvlak onaangetast blijft) worden vervangen door de toepassing van het platte dak. (fig. 1). In het laatste kwart van die eeuw is, bij de groote vlucht van den revolutiebouw door ondeskundigen, het dakschild steeds verkleind, ter wille van den drang naar het platte dak; — in lateren tijd zelfs zóó, dat aan de achtergevels ten volle erkend werd dat

[1]) Daarnaast moge hier nog vermelding vinden dat het platte dak als platform, boven uitbouwen of als balcon e.d., een even hygiënisch als nuttig onderdeel van het woonhuis is geworden, waartoe voorheen de behoefte niet zoozeer werd gevoeld als heden ten dage. Bij groote gebouwen en dito woningcomplexen komt het vlakke dak nog meer tot zijn recht door zijn meerdere brandveiligheid bij het opvoeren der trappen tot boven het dak en de mogelijkheid tot het aanleggen van daktuinen.

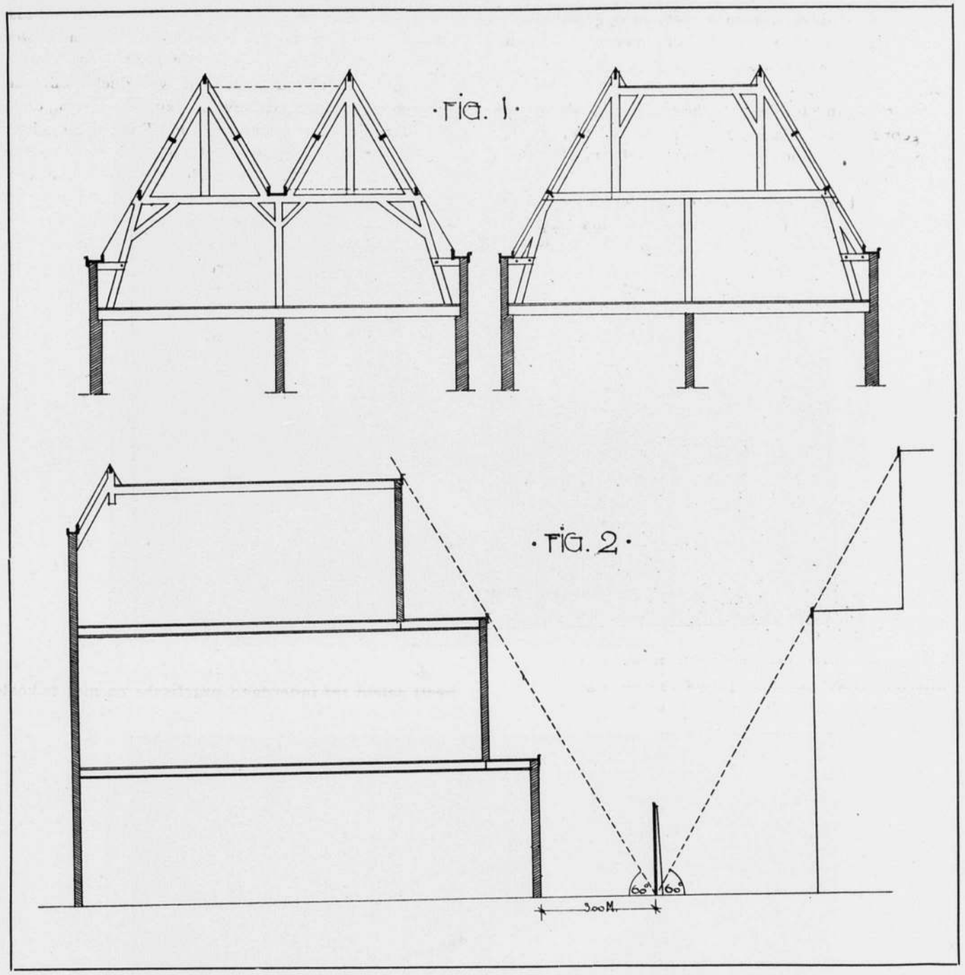

het schuine dak geheel gemist kon worden. Toch bleef aan den voorkant, naast schijn-topgevels, nog een stuksken dakhelling bewaard. (fig. 2).

Deze terrasvormige bouwtrant is in de hand gewerkt door de techniek die in houtcement, in ruberoïd, in mastiek, en in gewapend beton, even zoovele materialen aan de markt bracht, die zulk een platdak-constructie niet alleen mogelijk doch in zekeren zin voordeelig maakte. Daarbij wordt direct toegegeven dat een pannendak, een loodendak, enz, van langer duur zijn; — doch de steeds korter wordende leeftijdseisch (niet uitsluitend door ondernemers uit speculatieve doeleinden) aan onze woonhuizen gesteld, maakt deze bezwaren des te geringer naarmate de prijs dier dakbedekkingen lager wordt, en dus het herdekken minder bezwaarlijk. Bovendien komen tegenwoordig, naast de prijs van het materiaal, de arbeidskosten scherper op den voorgrond, en het ziet er niet naar uit alsof na den oorlog deze factor zal verkleinen. En nu spreekt het vanzelf dat voor de constructie van het platte dak zelf en zijn waterdichte afdekking, minder intelligente, dus goedkoopere, arbeidskrachten korter van noode zijn dan voor het vervaardigen van de dikwijls niet eenvoudige houten kappen met toebehooren.

Zoodat ook op het gebied der *techniek* de conclusie luidt dat, voor velen onopgemerkt, *hetplatte dak er alreeds is, en niet meer op den achtergrond zal zijn te dringen. Het gaat er om dit feit te aanvaarden en onbevangen: „To make the most of it!"*

Historisch-Aestetisch.

Na het voorafgaande behoeft het geen betoog, dat men

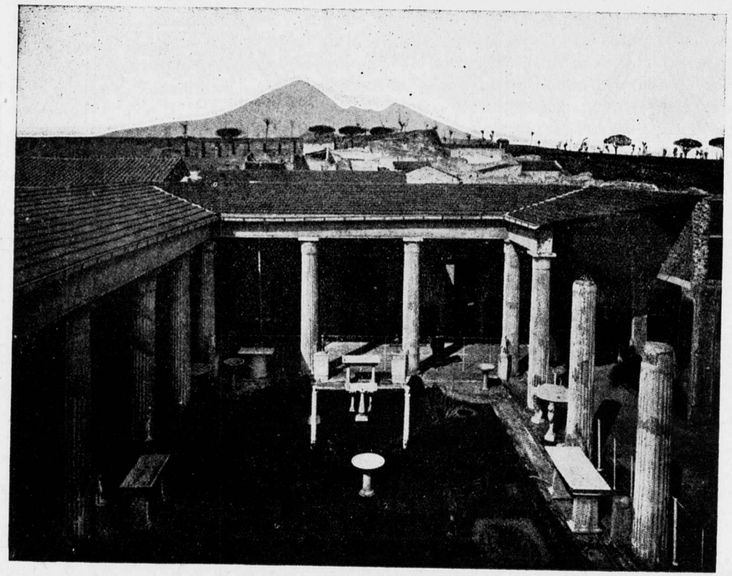

Huis der Vetti's te Pompeï. Fig. 3.

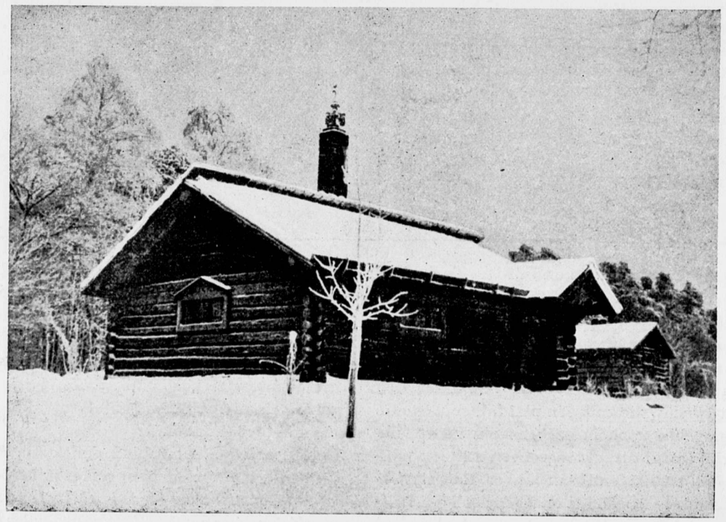

Noorsch Blokhuis. (Lund). Fig. 4.

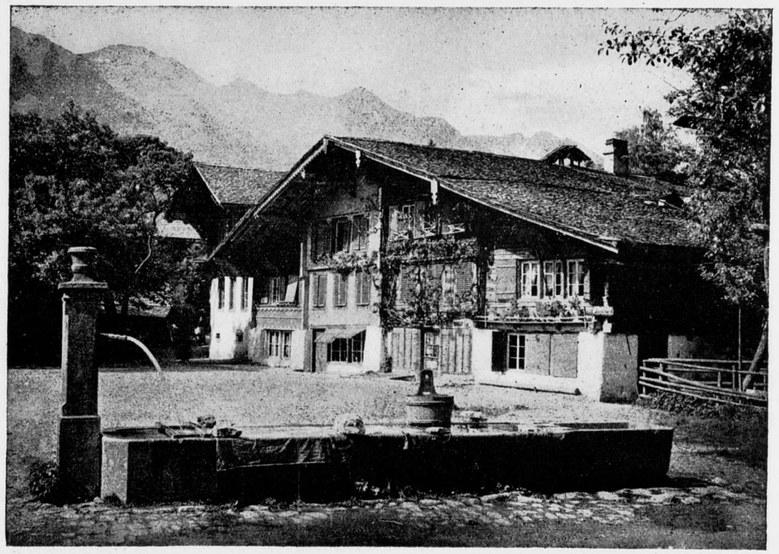

Zwitsersch Chalet (Lauterbrunnen). Fig. 5.

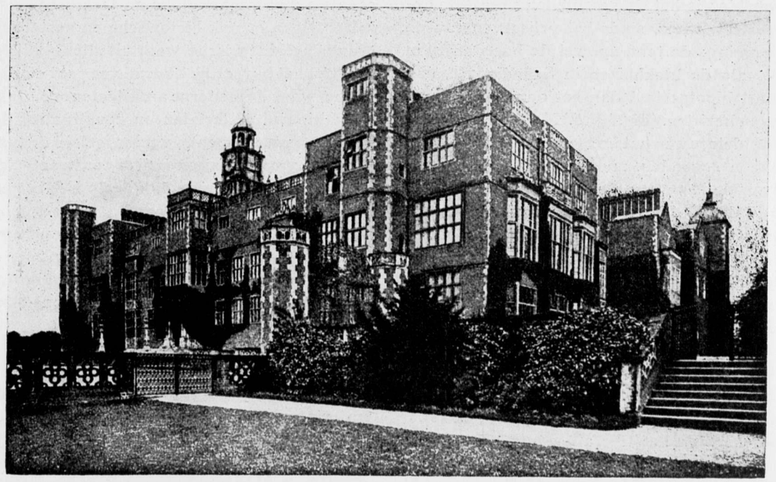

Hatfield House in Hertfordshire. Fig. 6.

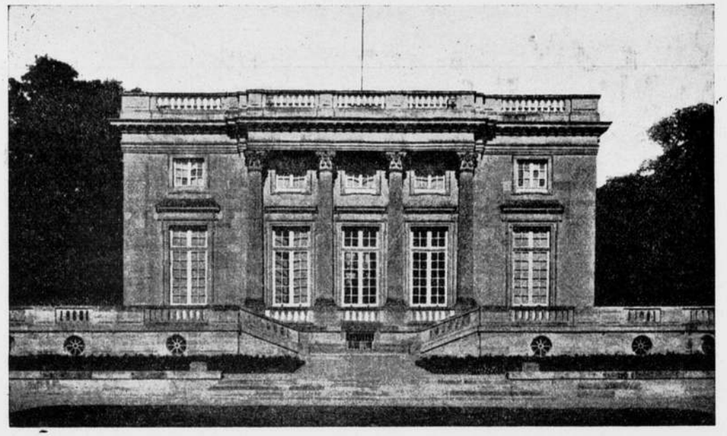

Versailles. Petit Trianon. Fig. 7.

niet zonder-meer, bedoelende de voorbeelden van ernstigen aard, kan zeggen: het platte of flauw hellende dak is onpractisch of ontechnisch. Het navolgende moge aantoonen dat het tevens aestetisch was en is toe te passen. Reeds zeer oude kunstgeschiedenis kent vele belangwekkende bouwwerken ook op het gebied van den woningbouw, die dit aantoonen. (Fig. 3.) Daar echter de bouwkunst zich ontwikkelde rondom de Middellandsche Zee, zou een van de tegenargumenten kunnen zijn, dat die daken ongeschikt zijn voor ons klimaat. Ook hier is het de geschiedenis die deze opmerking weerlegt, waar, sinds het prijsgeven van de primitieve woning: de tent, zoowel de boerderijen in Zwitserland, als de blokhuizen in Scandinavië, aan ruwer klimaat blootgesteld dan het onze, toch flauw hellende daken bezitten. (Fig. 4 en 5.) Moge bij het woonhuis in de Middeleeuwen het hooge dak veelvuldig toepassing hebben gevonden, mede in analogie met de bedekking van de Romaansche basilieken en de spitsbooggewelven der Gothiek, — in den aanvang der Renaissance gaat men met het steile dak niet meer zoo algemeen accoord. (Fig. 6.) In de Hoog-Renaissance wordt het, in hoofdzaak wegens het gevelschema der klassieke orden nog meer beperkt, — en ieder kent de uitspraak van Frankrijks zonnekoning, die het dak „burgerlijk" vond, en het daarom steeds vlak, en gemaskeerd wenschte. (Fig. 7.) Dit is door zijn opvolgers (fig. 8) en de daaropvolgende generaties in N.W. Europa eigenlijk tot het midden der 19e eeuw beaamd. (Fig. 9*) en 10).

Met de opkomst van het liberalisme, in zekeren zin „burgerlijk" ten opzichte van de dynastieke regeeringsvorm, die voorafging, treedt ook het wezenlijk steile dak weer op den voorgrond, onder de aloude leuze van uiting te geven aan het beschuttende, het gezellige, het huiselijke, het romantische. En als zoodanig hebben wij het lief, wanneer het, in alle waarachtigheid en ongeschonden is toegepast. Dit neemt niet weg dat er jongeren zijn (niet alleen in Amerika, Oostenrijk en Duitschland, doch ook in Nederland) die zich de alleenheerschappij van het steile dak niet steeds meer laten welgevallen, en het recht opeischen ook andere dakvormen toe te passen, die zij goed en karakteristiek vinden. Moge dit een gevolg zijn van de tevoren geschetste maatschappelijke en technische eischen, zeer zeker liggen er ook historische en aestetische aan ten grondslag. Historische, waar uit alles blijkt dat het tijdvak van het burgerlijk liberalisme gaat eindigen; aestetische, waar de moderne architecten er o.a. naar streven voor nieuwe materialen en constructies de kenmerkende, goede vormen te vinden, geleid door het inzicht, dat ieder materiaal en iedere constructie, dus óók het platte en flauwhellende dak, aestetisch is toe te passen, mits zij, volkomen naar haar aard door een bouwkunstenaar wordt begrepen en door dezen de vorm wordt bepaald. Daarenboven hebben het platte en flauwhellende dak in hun overheerschende horizontale lijn een rust en eenvoud, die zeer goed samen kunnen gaan met de meerdere monumentaliteit, welke in het algemeen door de moderne bouwkunst wordt bestreefd. (fig. 14, 15 en volgende).

Ook hier zal slechts de geschoolde kunstenaar deze materie werkelijk tot een kunstwerk weten te bezielen, daar klakkeloos toepassen van het vlakke dak tot groote aestetische wantoestanden zou kunnen leiden, waarvan zich helaas in onze grootere steden, vooral bij laagbouw, reeds voorbeelden te over bevinden. Het verkrijgen van een aangenaam sylhouet toch is een groote moeilijkheid, daar een niet weloverwogen toepassing spoedig tot nuchterheid, dorheid en eentonigheid leidt.

*) Dit cijfer en de volgende verwijzen naar afbeeldingen die in de volgende nummers van het Weekblad zullen worden opgenomen.

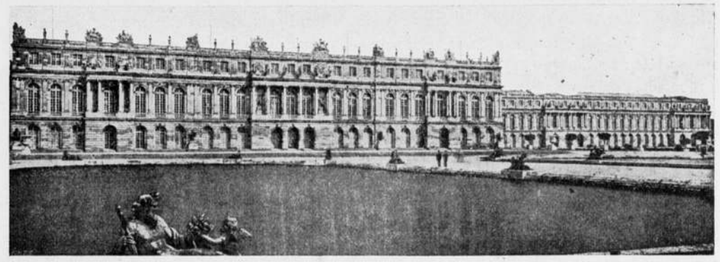

Versailles. Paleis parkzijde. Fig. 8.

Het zou te ver voeren breedvoerig na te gaan op welke schaal en met behulp van welke details, die vlakke daken het meest bevredigend zijn toe te passen, — mogen hier slechts terloops nog enkele aanvullende opmerkingen volgen. Het is gewenscht in de massa's van hoofd- en onderdeelen een zekere afwisseling te brengen, waardoor zoowel sylhouet als gevelvlak kunnen worden verlevendigd, en eentonigheid door bekroningen en avantcorps kan worden vermeden. Voorts kan òf de muur, als balustrade, kanteeling, enz. worden opgevoerd boven het platte dak uit; — òf het dak kan het zij horizontaal of onder flauwe helling ver buiten het muurvlak uitsteken. Als steeds is ook een zekere eenheid in de bedaking gewenscht en is de vereeniging van het steile dak met overigens vlakken bouw (hoewel door het systeem der zoogenaamde uitbouwen, tegenwoordig zeer in zwang) in het algemeen niet aanbevelenswaardig.

Ook historisch-aestetisch blijken dus het platte en flauw hellende dak te kunnen wijzen, niet alleen op een roemrijk verleden — doch ook op een heden dat alle waardeering en zeer zeker alle aandacht en aanmoediging verdient.

Conclusie.

De aanleiding tot deze uiteenzetting is, de tegenkanting welke, *vooral van officieele zijde*, het platte en flauw hellende dak bij woningbouw, te ondervinden hebben, — waardoor het inderdaad noodzakelijk werd het goed-recht van de toepassing daarvan voor het woonhuis in Nederland in onze dagen, te bepleiten.

Allerminst is het de bedoeling de alleenheerschappij ervan te proclameeren, — er zijn natuurlijk mooie en leelijke daken zoowel onder de steile als onder de vlakke, — doch alléén om de gronden aan te geven waarom het onrecht is, naast het steile dak dat ons lief is, de andere dakvormen stiefmoederlijk te behandelen, in plaats van alle als ten volle gelijkwaardig te beschouwen, en ons er over te verheugen dat wij juist in die verscheidenheid van dakvormen een grootere vrijheid en grootere mogelijkheid bezitten, om onze bouwwerken een rijke verscheidenheid van karakteristiek te geven.

De Commissie: JAN GRATAMA, ALB. OTTEN,
S. DE CLERCQ, *rapporteur*.

DE VERBOUWING VAN DE VIJZELSTRAAT TE AMSTERDAM.

In „Architectura" schrijft de redacteur de architect Wijdeveld, over de plannen tot bebouwing van de Vijzelstraat:

„Noch van B. en W., noch van de zijde der bouwkundige vereenigingen wordt iets vernomen. Ondertusschen ligt het gesloopte gedeelte van de Vijzelstraat, als terrein, gereed om bebouwd te worden .... en zeker zullen wij binnenkort vernemen, dat B. en W. met de verdeeling der gronden en de toewijzing der erfpachten begonnen ... of wellicht reeds geëindigd is.

„Het is echter noodzakelijk, dat vóór wij zoover zijn, bekend is welke de plannen zijn voor de wijze van bebouwing van deze nieuwe straat in de oude stad.

„In de dagbladen is nu en dan gewezen op het uitblijven van het besluit, dat de nieuwe adviseur van de Vijzelstraat zal aanwijzen, en zeer bevreemdend is het, dat wij daarover niets vernemen.

„Wellicht is deze besluiteloosheid toe te schrijven aan de benarde toestanden waarin wij leven, immers het geheele bouwbedrijf staat zoo goed als stil ... Zal men nu haast maken wanneer niet gebouwd kan worden?!"

De heer Wijdeveld baseert dan op de geruchten, dat de Handel Maatschappij nu voor hare bebouwing in de nieuwe Vijzelstraat „in volkomen overeenstemming" is met B. en W., de conclusie, dat niet a l l e s stil ligt, en het wel mogelijk is, dat naast de plannen van deze maatschappij, ook andere groeiende zijn, en besluit:

„Het is dus noodig dat spoedig een nieuwe actie inzake de benoeming van een adviseur voor de bebouwing der Vijzelstraat begonnen wordt. Mochten B. en W. de bezwaren van dien aard achten, dat een besluit dienaangaande zéér moeilijk te nemen is, dan zullen zeker de Bouwkundige Vereenigingen bereid gevonden worden, zoo noodig advies te geven."

Inderdaad meenen wij te weten, dat de „benarde tijdsomstandigheden" van grooten invloed zijn op het verloop van de Vijzelstraatbebouwing. Wij vernamen althans van een groote firma, die gaarne haar bedrijf

gevestigd zou hebben in het eerste gedeelte Vijzelstraat, maar die daarvan heeft afgezien, niettegenstaande zij met B. en W. tot overeenstemming was gekomen omtrent de erfpacht, omdat zij geen kans ziet onder de huidige omstandigheden te bouwen.
Ook ten aanzien van het gebouw van de Handel Maatschappij meenen wij dat de plannen niet zoo definitief zijn als de heer Wijdeveld hoopt. Althans de waarschijnlijkheid is zeer groot, dat er een sterke oppositie zal komen tegen het plan zooals dat thans bestaat, en waarover men met B. en W. tot overeenstemming is gekomen. Men ziet n.l. in de concessie van de Handel Maatschappij, die ten slotte heeft toegestaan dat aan weerszijden van den hoofdingang van haar gebouw twee schow-vensters worden gemaakt, geen oplossing in den zin, dat het karakter van winkelstraat in het tweede gedeelte Vijzelstraat behouden blijft.
De vraag is of B. en W. die oppositie zullen kunnen overwinnen.

INGEZONDEN.

Geachte Redactie.

Naar aanleiding van mijn ingezonden stuk „Oorlogswinst aan historische gebouwen en kunstschatten", voorkomende in No. 29 van dit blad, merkt de heer Daniel T. Ruijs in No. 31 op, dat het bericht aangaande het huis „de Pauw" te Wassenaar *onjuist* is; hij zegt: er is nl. *geen kwestie van* dat ik eigenaar geworden (ben) van een zeer groot gedeelte daarvan. In hoeverre dit overigens waarheid bevat, wordt niet nader door den heer R. medegedeeld. De heer R. schrijft verder dat het wenschelijk zoude zijn, dergelijke berichten eerst te onderzoeken, alvorens ze in een serieus weekblad als dit te lanceeren. Nu vraag ik den heer R. wat het resultaat zal zijn van onderzoek omtrent oorlogswinstmakers. Daar is door mij niet aan gedacht. Het stemt dan ook verheugend volgens de verklaring van den heer R., deze geen oorlogswinst beoogt. Dit is wel de quintessens van 't geval,
Wat de plaatsing van het bericht in dit weekblad aangaat, kan ik antwoorden dat dit, gelijk als zooveel dat dagelijks voorkomt, waardelijk uit de dagbladen is overgenomen, waaronder het, m.i. als serieus bekend staande, „Algem. Handelsblad" (Dond. 12 Juli 1917). In het Leidsche dat nabij Wassenaar verschijnend, Dagblad bleek het 't eerst te zijn geplaatst. Daarom schreef ik „Uit Leiden meldt men": enz. Daar nu, voor zoover mij bekend, dit bericht in eersten aanleg niet is tegengesproken vermeende ik het eveneens in dit blad vrijelijk te kunnen (als belangrijk feit zelfs te moeten) overnemen. Voorzoover noodig, bied ik den heer R. evenwel thans gaarne mijn verontschuldiging aan.
Dat verder de door mij gedane uitspraak „waar blijft nu de commissie enz." door den heer R. pathetisch genoemd, volgens zijn meening achterwege had kunnen blijven, kan ik niet toegeven. Ook al is het bericht omtrent Wassenaar geheel *onwaar*, dan toch blijft het voor de gevallen Langbroek en Lage geldig.
Inmiddels meen ik te mogen opmerken dat dergelijke voorvallen niet genoeg onder de aandacht van H.H. Architecten kunnen worden gebracht; deze toch hebben voor een groot deel het wel en wee van de schoonheid van stad en land in hun hand.
Dat het wêergeven van deze berichten tot het bevorderen van dat doel zal kunnen dienen en tevens zal kunnen doen zien, hoe noodzakelijk het is, dat er voorschriften komen om dergelijke vandalismen onmogelijk te maken, houd ik vol.
Met dankzegging voor de plaatsing.

Hoogachtend,
VAN HOUTEN.

BERICHTEN.

Behoud van natuurschoon en brandstofvoorziening. B. en W. der gemeente Assen zijn in overleg met de „Commissie van bijstand in het beheer van het stadsbosch" overgegaan tot het doen uithakken van minderwaardiger exemplaren uit de beuken- en eikenbestanden om het te doen bewerken tot brandhout.
Om des te beter in de behoeften te voorzien, doet zij tevens een voorstel aan den Raad, mede op advies van genoemde commissie, over te gaan tot het hakken van de berkenboomen aan den Loonerstraatweg en van de boomen op den eikenwal bij het pompstation van de waterleiding. Voorts is het de bedoeling de bermen aan den Loonerstraatweg *opnieuw* te beplanten met eiken telgen en in het lage gedeelte bij Loon met populieren. Het brandhout zal, in overleg met de Brandstoffencommissie, tegen een matigen prijs verkocht worden. Uit de opbrengst zullen alle onkosten worden bestreden.

De invloed van het onderwijs en de opvoeding op het kunstbegrip. Het rapport der Commissie hiertoe benoemd door het verbond van Nederlandsche kunstenaars vereenigingen, luidt:
„De schoonheid behoort niet te staan buiten den eigenlijken inhoud des levens, dus eischt een volledige ontwikkeling van den mensch, ook ontwikkeling van den schoonheidszin. Daartoe moet het onderwijs meewerken. Gelijk reeds lang gevoeld is, schiet het onderwijs daarin te kort".
Het rapport uit zich verder over Letterkunde, teekenen, kunstgeschiedenis, geschiedenis, aardrijkskunde, de vorming van docenten, muziek, rhytmische gymnastiek, tooneelkunst en schoolomgeving.

CORRESPONDENTIE.

De redactie ontving nog een ingezonden artikel getiteld „De prijsvraagregelen en de Alkmaarsche Prijsvraag, dat wegens plaatsgebrek niet kon worden opgenomen. Wij verzoeken den inzender zijn naam of correspondentieadres te willen opgeven.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD

ORGAAN VAN DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST M·B·V·A VAKVEREENIGING VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN

Commissie van Redactie: C. J. KRUISWEG, J. B. VAN LOGHEM en D. F. SLOTHOUWER
Redacteur: J. WESSELIUS
Bureau van Redactie: Marnixstraat 402, Amsterdam.
Uitgevers en Bureau van Adminstratie: MOUTON & Co., Herderstraat 5, 's-Gravenhage.

ABONNEMENTSPRIJS: voor Nederl. fr. p. p. ƒ 9.— 's jaars, voor Indië en Buitenl. bij vooruitbet. ƒ 11.—. Afz. Nos ƒ 0.20. fr. p.p. ƒ 0.21 — ADVERTENTIËN: v. 1—5 regels ƒ 1.25, elke regel meer ƒ 0.25. Groote letters naar plaatsruimte. Advertentiën bij abonnement tegen belangrijk verminderde prijzen.

38STE JAARGANG. = 1 SEPT. 1917. = No. 35.

INHOUD: OFFICIEEL GEDEELTE — BOUWKUNDIG GEDEELTE. Tering en Nering, (vervolg) door A. Broese van Groenou. — Bebouwingsplan voor het Gemeentelijk heuvelterrein in Semarang, door A. Plate. — Ingezonden. — Met losse plaat.

OFFICIEEL GEDEELTE.

Schoonheidscommissie Laren (N.H.) B. en W. van Laren hebben, overeenkomstig de aanbeveling van het Bestuur met ingang van 1 Sept. a.s. benoemd tot lid der Schoonheidscommissie den Heer A. A. Kok, architect, wonende te Bussum, ter vervanging van het aftredende lid den Heer J. W. Hanrath, die niet herkiesbaar was. De Commissie is thans samengesteld uit de Heeren C. J. Kruisweg, J. B. van Loghem, A. A. Kok en H. F. Smits, Gemeente-Architect te Laren, Secretaris.

Examenvragen. — BOUWKUNDIG OPZICHTER, BOUWKUNDIG TEEKENAAR en UITVOERDER VAN BOUWWERKEN (ONDERBAAS) van de Examens, ingesteld door de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, zijn in boekvorm verkrijgbaar voor de jaren en tegen de prijzen als hieronder is aangegeven:
Bouwkundig Opzichter 1917, 1916, 1915, 1914 à f 0.70, per jaargang.
Bouwkundig Teekenaar 1917, 1916, 1915, 1914, 1911, 1910 à f 0.70 per jaargang.
Uitvoerder van Bouwwerken (Onderbaas) 1914, 1913, 1912 à f 0.90 per jaargang.
Het bedrag moet vooruit per postwissel overgemaakt worden aan het Bureau der Maatschappij, Marnixstraat 402, Amsterdam.

Verslag van de Schoonheidscommissie te Amsterdam over het tijdperk 1 Juil 1915—31 December 1916. (*Vervolg*)
Enkele andere punten van algemeenen aard maakten herhaaldelijk onderwerpen van bespreking in de vergaderingen der Commissie uit, hetgeen er ten slotte toe leidde, dat zij zich te dier zake op 6 December 1915 met een uitvoerig schrijven tot Burgemeester en Wethouders wendde. In de eerste plaats wees de Commissie op de wenschelijkheid, ook alle ontwerpen, vervaardigd vanwege de Gemeente, aan haar oordeel te onderwerpen. Zij verklaarde deze wensch voornamelijk te koesteren wegens het goede voorbeeld, dat daardoor de Gemeente aan de burgers zou geven, waardoor het gezag der Commissie naar buiten zou worden verhoogd, terwijl bovendien aldus een geleidelijke overgang zou worden geschapen tot een beoordeeling van *alle* ontwerpen, niet alleen van die, welke op erfpachtsgrond worden uitgevoerd, daar men vertrouwd zou geraken met het denkbeeld, dat niemand, ook de Overheid zelf niet, zijn eigendom behoort te bebouwen op een wijze, die uit aesthetisch oogpunt aanstoot geeft. In de tweede plaats sprak de Commissie als haar meening uit, dat ook ontwerpen voor industrieele gebouwen regelmatig aan haar oordeel dienden te worden onderworpen, hetgeen tot dusver alleen geschiedt, voor zoover het betreft een aan die inrichtingen verbonden woning.
Waar dergelijke gebouwen vaak gesticht worden aan de grens der bebouwing, een overgang vormend tot het landelijk gedeelte der Gemeente en het van groote waarde is uit stedebouwkundig oogpunt, dat deze overgang met zorg wordt tot stand gebracht, is een aesthetisch toezicht dubbel gewenscht, te meer, daar bij zoo velen nog het wanbegrip voorzit, dat bij industrieele gebouwen het uiterlijk een volkomen te verwaarloozen factor vormt.
In de derde plaats achtte de Commissie het gewenscht, dat ook uitbreidingsplannen, zoo mogelijk in een vroeg stadium, aan haar oordeel zouden worden onderworpen, in welk verband zij tevens aandrong op het maken van een uitbreidingsplan voor „Groot Amsterdam".
In antwoord op dit schrijven berichtten Burgemeester en Wethouders der Commissie, dat zij niet konden besluiten, steeds het oordeel der Commisie in te winnen over onderwerpen voor gemeentelijke bouwwerken, doch gaarne bereid waren zulks te doen in gevallen waarin twijfel of verschil van meening bestond over het al of niet geslaagd zijn van het ontwerp.
Ook de wensch, over alle ontwerpen voor industreele gebouwen, op erfpachts- of huurgrond te stichten, het oordeel der Schoonheidscommissie in te winnen, ontmoette bij Burgemeester en Wethouders bezwaar, doch een uitzondering zou gemaakt worden voor die inrichtingen, welke op een dusdanig punt zouden worden opgericht, dat de omgeving door een bepaald gebouw ernstig in haar schoon zou kunnen worden bedreigd.
Ten slotte meenden Burgemeester en Wethouders niet te kunnen ingaan op den wensch der Commissie, ook over uitbreidingsplannen te worden gehoord, waarbij het College opmerkte, dat dergelijke ontwerpen gewoonlijk langen tijd vóór de behandeling in den Gemeenteraad gepubliceerd worden, zoodat de Commissie gelegenheid heeft, desgewenscht haar opmerkingen aan Burgemeester en Wethouders of aan den ontwerper te doen kennen.
In verband met deze laatste opmerking moge vermeld worden,

dat de Commissie reeds vroeger aan Burgemeester en Wethouders als haar gevoelen had doen kennen, dat de De Lairessestraat zoo mogelijk aan beide zijden, doch in ieder geval aan één zijde, bebouwd dient te worden met vrijstaande perceelen of vrijstaande blokken van enkele perceelen.
Tegen het einde van het verslagjaar gaven de De Lairessestraat en de daarover in den Gemeenteraad gemaakte opmerkingen der Commissie wederom aanleiding zich tot Burgemeester en Wethouders te wenden.
Zij wees in haar schrijven er op, dat zij alleen eenigen invloed kan oefenen op het gehalte der afzonderlijke gevels, niet op het totaalaspect van een straat, of zelfs maar van een bouwblok, zoodat zij, hoewel de bebouwing der De Lairessestraat uit stedebouwkundig oogpunt afkeurend, deze afkeuring niet mocht doen gelden als motief voor afkeuring der afzonderlijke gevels, indien deze op zichzelf toelaatbaar waren.
De oorzaak van de mislukking der De Lairessestraat-bebouwing — mislukking ook naar het oordeel van Dr. Berlage — meende de Schoonheidscommissie dan ook te moeten zoeken in het bij de uitgifte van terreinen in erfpacht door de Gemeente gevolgde stelsel, welk stelsel in het kort hierop neerkomt, dat niet de Gemeente aangeeft, welke soort bebouwing op een bepaald terrein zal worden gesticht, doch de bouwgegadigden, van welke het grootste deel gevormd wordt door bouwondernemers.
De Commissie verklaarde in haar adres, zich niet te willen verdiepen in de vraag, wat de reden voor het gemeentebestuur is geweest, om dit nootlottige stelsel te aanvaarden en te blijven toepassen, doch alleen te willen constateeren, dat een dergelijke politiek met den meesten nadruk moet worden afgekeurd en zoo spoedig mogelijk worden vervangen door een ander stelsel, waarbij niet enkele ambtenaren, te zamen met de bouwgegadigden, zullen bepalen hoe de stad zal worden uitgebreid, doch zulks te voren zal geschieden door de overheid zelf, aan wier richtsnoer, belichaamd in een gedetailleerd bebouwingsplan, ambtenaren en bouwgegadigden zich zullen hebben te houden.
De Commissie verklaarde, onmiddellijk toe te geven, dat het onmogelijk en ook ongewenscht is, terstond voor het geheele gebied der toekomstige stadsuitbreiding een tot in bijzonderheden gedetailleerd bebouwingsplan vast te stellen, daar men niet te diep in de toekomst moet willen zien en voortdurend de behoeften, welke bevrediging verlangen, zich wijzigen. Maar dit moet niet leiden tot het andere uiterste, nu maar niets te regelen en alles vast te stellen naarmate van de dagelijksche behoefte.

De Commissie oordeelde het daarom noodig en mogelijk, althans voor het noordelijke gedeelte der uitbreiding „Zuid", een gedetailleerd bebouwingsplan vast te stellen, waarbij voor ieder blok vooraf wordt vastgesteld, welke soort bebouwing en van welke hoogte daarin zal moeten komen, welke terreinen gereserveerd moeten worden voor openbare gebouwen of andere ruimtebehoevende inrichtingen, waar kantoren, magazijnen en werkplaatsen zullen komen, waar speelplaatsen, enz. enz.

Het kwam der Commissie voor, in den aard der zaak gelegen te zijn, dat de ontwerper van het plan de aangewezen man is, om, in overleg met het Gemeentebestuur, deze detailleering tot stand te brengen, waarna zij in een raadsbesluit dient te worden vastgelegd, welk besluit, indien de veranderde omstandigheden dit eischen, slechts in overleg met den ontwerper gewijzigd zoude moeten worden.

Eerst dan ware een vaste basis verkregen voor een harmonische stadsuitbreiding en tevens een vaste basis voor de aesthetische beoordeeling der gevelplannen, daar de Schoonheidscommissie dan zal kunnen nagaan, of de ontworpen bebouwing strookt met het vastgestelde bebouwingsplan en, zoo dit niet het geval blijkt te zijn, hieraan een motief voor afkeuring zal mogen ontleenen, ook al zijn die plannen, op zichzelf beschouwd, toelaatbaar.
Het antwoord van Burgemeester en Wethouders op dit schrijven, dd. 29 December 1916, kan eerst in den loop van het volgend verslagjaar worden verwacht.
Reeds kort na den aanvang van haar werkzaamheden stuitte de Commissie herhaaldelijk, bij de beoordeeling van gevelplannen voor naast elkander te bouwen perceelenreeksen, op de moeilijkheid, dat geen der ontwerpers rekening hield met de bebouwing, die naast de door hem ontworpene reeds bestond of zou verrijzen. Wel slaagde zij er in, in vele gevallen de allerergste staaltjes van dit gemis aan aansluiting te weren of te verzachten, doch een bevredigend geheel kon zij meestal niet bereiken.
Zij vond hierin aanleiding, den wensch tot Burgemeester en Wethouders uit te spreken, dat bij de uitgifte van gronden in het vervolg zooveel mogelijk er naar gestreefd zal worden, geheele bouwblokken in één hand te behouden, hetgeen vooral mogelijk is bij den bouw door woningbouwvereenigingen
Aan den Directeur van den Woningdienst gaf de Commissie, op diens verzoek aan, welke, gedachten bij het nastreven van aansluiting in de bebouwing h.i. tot richtsnoer moeten strekken en welke middelen tot bereiking van dit doel zouden kunnen dienen.

Door Bugemeester en Wethouders werd het advies der Schoonheidscommissie ingewonnen over een tweetal, adressen aan den Gemeenteraad gericht door den Bond „Heemschut" en den Bond van Nederlandsche Architecten, houdende het verzoek, om aan de Algemeene Politieverordening bepalingen tot wering van inbreuken op het stadsschoon door reclames toe te voegen.
De Commissie verklaarde ten volle in te stemmen met het door de adressanten beoogde doel. Zij kon zich echter niet vereenigen met de door den Bond Heemschut gemaakte uitzondering voor reclames ten behoeve van zaken, die worden vervaardigd of verhandeld, of van bedrijven, die worden uitgoefend op of in het onroerend goed, waarop of waaraan de reclames zijn aangebracht.
Waar het doel is ontsiering der stad te voorkomen, achtte de Commissie de vraag, wie de ontsierende reclame wil plaatsen en tot welk doel, van geen belang. Door deze uitzondering zou aan de vast te stellen bepalingen in een groot aantal gevallen van te voren reeds hun effect worden ontnomen, terwijl de ontduiking van het verbod voor de overige gevallen daardoor zou worden vergemakkelijkt.

Op 6 Maart 1916 vond een gecombineerde vergadering plaats van den Wethouder en den Directeur van Publieke Werken, den aesthetischen adviseur der Gemeente, de Commissie voor het Stadsschoon en de Schoonheidscommissie, ten einde van gedachten te wisselen over het nieuwe project voor de over de Heerengracht in de Vijzelstraat te bouwen brug.
De vergadering bleek zich met dit ontwerp te kunnen vereenigen.

Naar aanleiding van de discussies in de vergadering van den Gemeenteraad op 19 April 1816, over de gevelplannen voor de Derde Telefooncentrale aan de Heerengracht en het Singel, welke plannen in den Raad algemeene afkeuring vonden, werd door Burgemeester en Wethouders het advies der Schoonheidscommissie ingewonnen.
Daartoe ontving zij de in den Raad besproken plannen en tevens nieuwe gevelschetsen, naar aanleiding dier discussis vervaardigd. Bij een uitvoerig gemotiveerd advies gaf de Commissie als haar oordeel te kennen, dat ook de nieuwe gevelplannen niet uitgevoerd dienden te worden. Ten gevolge van dit advies werden opnieuw plannen ontworpen, waarmede de Commissie zich ten slotte zeer wel kon vereenigen.

Met haar advies over de gevelplannen voor een ander belangrijk gebouw had de Commissie minder succes.
Het betrof hier een nieuw te stichten kantoorgebouw voor den Kon. Holl. Lloyd aan de Prins Hendrikkade hoek Martelaarsgracht.

(Wordt vervolgd).

TERING EN NERING.

(Vervolg van pag. 188).

Als wij de posten, waaruit de baten van onze vereeniging zijn samengesteld, nagaan, (zie B. W. No. 22 van 2 Juni 1917) en daarbij voorloopig de *Contributies* buiten beschouwing laten, dan kunnen wij daarvan in den eersten tijd geen belangrijke vermeerdering verwachten. Noch de abonnementsgelden der *Periodieken*, noch de huuropbrengst van ons *Gebouw* zullen zoodanig kunnen worden opgevoerd, dat de lasten er noemenswaard door worden verlicht. Nog minder is zulks het geval met de rubrieken 4 en 6 van de begrooting.
Er blijft dus niets anders over, dan dat het bedrag, waarmede de uitgaven de inkomsten overtreffen, wordt opgebracht door de leden, aspirant-leden en medewerkers.
Art. 8 § 18 der Statuten zegt, dat de contributie der leden en aspirant-leden f 20.— per jaar bedraagt, *eventueel vermeerderd* met een telken jare door de Algemeene Vergadering vast te stellen *hoofdelijken omslag*.
Voor de Medewerkers is de contributie op f 15.— vastgesteld, zonder eenige vermeerdering.
Als wij het betreffende artikel uit de Concept-Statuten voor de fusie van M. B. V. A. en B. N. A. naslaan, dan vinden wij, dat aan bovenstaande bepaling nog was toegevoegd, dat de hoofdelijke omslag berekend zal worden naar de beroepsinkomsten.
De gereorganiseerde M. B. V. A. heeft bij de vaststelling van de Statuten op de Algemeene Vergadering van 22 December 1914 deze toevoeging niet aangedurfd en moest er de gevolgen van dragen.
Voor de eerste maal werd het financieele spook aan de leden vertoond op de Algemeene Vergadering van 12 Juli 1916. Daar werd medegedeeld, dat het tekort op de begrooting over 1916 slechts gedekt kon worden door een hoofdelijken omslag van ± f 20.— per lid, waarop het bestuur gerechtigd werd een H. O. te heffen van minstens f 10.— per lid.
In de notulen zien wij hierbij nog aangeteekend: „Met het oog echter op de ongunstige tijdsomstandigheden zal het dwingend karakter van den H. O. eenigszins worden verzacht. In een circulaire, welke aan de leden wordt rondgezonden, zal een en ander nader worden uiteengezet."
Het bestuur heeft in dat rondschrijven den H. O. bepaald op f 10.—, doch daarbij heeft het tevens een beroep gedaan op hen, die het eenigszins missen konden, om door vrijwillige bijdragen aan het te verwachten tekort tegemoet te komen. Hoewel dat beroep bij menigeen niet vergeefsch is geweest, was toch het resultaat, dat het boekjaar 1916 werd afgesloten met een nadeelig saldo van f 1.325.99[5].
In 1917 heeft het bestuur den eersten stap gewaagd, die kan leiden tot een billijke verdeeling van de lasten, die onze vakvereeniging uit den aard van haar werkkring worden opgelegd, over alle leden. Dat het een noodzakelijk vereischte is de geldelijke bijdragen van de leden zoodanig te regelen, dat geen enkel vakgenoot om die reden zich gedwongen mag voelen uit de vereeniging te treden of nieuwe leden afgeschrikt worden zich bij ons te voegen, is reeds in het B. W. n°. 24 van 14 Oct. 1916 duidelijk aangetoond door Kruisweg in een opstel, dat ik den tegenstanders van contributie-heffing naar draagkracht ten zeerste ter lezing aanbeveel.
Wordt aan dien eisch voldaan door meergenoemd art. 8 par. 18 der Statuten?
Onder hoofdelijken omslag wordt in het algemeen verstaan eene gelijke verdeeling van de op te leggen lasten. Dit begrip staat echter als zoodanig niet absoluut vast, getuige het desbetreffende artikel van de Fusie-Commissie, waarin zij spreekt van *„hoofdelijken omslag berekend naar de beroepsinkomsten"*, hetgeen natuurlijk tot groote verschillen in de bedragen zou hebben geleid. Ook op belasting-gebied wordt onder hoofdelijken omslag niet verstaan een gelijke bijdrage van alle burgers.
De geschiedenis van de tot standkoming van het contributie-artikel sluit echter allen twijfel buiten omtrent de beteekenis, die in onze Statuten aan dat woord moet worden gegeven. In dit verband voldoet dit artikel zeer zeker niet aan den hierboven gestelden eisch.
Is nu het besluit door de algemeene vergadering in Mei jl. genomen *„om het te verwachten nadeelig saldo over 1917 te bestrijden door middel van vrijwillige bijdragen volgens een maatstaf vastgelegd in een aan de leden toegezonden circulaire"* in strijd met de Statuten en dus onwettig, zooals door sommigen wordt beweerd?
Naar mijne meening moet een beslist *neen* het antwoord hierop zijn. De Statuten verplichten niet tot de heffing van een hoofdelijken omslag, maar laten dien alleen toe.
De vergadering was dus volkomen gerechtigd om langs een anderen weg te trachten het tekort te dekken, indien zij daaraan de voorkeur mocht heven.
Blijkens de herhaalde aanmaning in dit weekblad geplaatst, hebben nog niet alle leden op het rondschrijven van de Commissie van Financiën geantwoord, zoodat het eindresultaat nog niet bekend is.
Het ligt niet op mijn weg om voorspellingen te doen, of het tekort op de gevolgde wijze al dan niet zal worden gedekt. Ik wensch als slot van dit artikel een voorstel in overweging te geven, waarbij de *„nering"* van de M. B. V. A., voor zoover die de leden betreft, zoodanig wordt ingebracht, dat aan de verlangens van de twee groepen, waarin onze vereeniging in zake de geldelijke bijdragen is verdeeld, in meerdere mate wordt tegemoet komen dan de regeling, die thans is getroffen.
De voorstanders à outrance van contributie naar draagkracht zullen mij wellicht verwijten hiermede de politiek van „de geit en de kool sparen" te voeren, maar daartegenover ben ik van de overtuiging, dat het wel degelijk het streven van onze vakvereeniging moet zijn om allen, die het architectenberoep naar behooren uitoefenen, in zich te blijven vereenigen, indien een basis te vinden is, die door beide partijen redelijkerwijs kan worden aanvaard.
Mijn voorstel luidt als volgt:
Tot dekking van het in de begrooting geraamde tekort over

het loopende boekjaar zal door de leden en aspirant-leden naar keuze worden bijgedragen (buiten hunne contributie):
1° met een bedrag, ten minste gelijkstaande aan den hoofdelijken omslag, verdeeld over het aantal leden en de helft van het aantal aspirant-leden;
2° met een bedrag, berekend naar het resteerend bedrag van het geraamde tekort na aftrek van de opbrengst van den hierboven bedoelden hoofdelijken omslag en wel naar de maatstaf van de beroepsinkomsten volgens een telken jare vast te stellen tarief.
De aspirant-leden dragen voor de helft bij in de eerste of tweede categorie.

De redactie is niet fraai en is voor verbetering vatbaar, de bedoeling kan ik het best door een voorbeeld uitleggen. Als alle inkomsten-cijfers over 1916, voor zoover zij door de leden zijn opgegeven, bekend waren, zou een op feiten berustend voorbeeld gegeven kunnen worden; in afwachting daarvan zijn deze hieronder ruw geschat.
Laten wij als grondslag de begrooting over 1917 nemen.
Het geraamde tekort is rond f 5.250.—; het aantal leden 202 en aspirant-leden 13.
De hoofdelijke omslag volgens het eerste lid zou dus zijn f 5.250.—, gedeeld door 202 + 6, dat is rond f 25.—
Stel, dat 50 leden zich voor deze categorie opgeven, dan is de opbrengst van dezen hoofdelijken omslag f 1.250.—
Het resteerend bedrag sub 2 bedoeld is dus f 5.250.— f 1.250.— = f 4.000.—; dit moet worden opgebracht door de overige leden, in aantal 158.
Deze leden moeten opgeven wat hun beroepsinkomsten over het afgeloopen jaar zijn geweest.
Stel dat deze naar het gemiddelde der inkomsten te rangschikken zijn als volgt (2 voorbeelden):

A	B				
10	2	met een inkomen van		*f*	13.000.—
10	10	„	„	„	10.000.—
20	10	„	„	„	7.000.—
30	20	„	„	„	5.000.—
40	50	„	„	„	3.000.—
48	66	„	„	„	2.000.—

Volgens het tarief, dat dit jaar is voorgesteld, zouden de bijdragen uit deze categorie zijn als volgt:

Voorbeeld A:	10	à *f* 155.—	*f*	1550.—
	10	à „ 95.—	„	950.—
	20	à „ 65.—	„	1300.—
	30	à „ 25.—	„	750.—
	40	à „ 5.—	„	200.—
	48	nihil.	„	—.—
		Totaal . .	*f*	4750.—

Dit tarief zou dus, volgens opgave A, nog verlaagd kunnen worden.

Voorbeeld B:	2	à *f* 155.—	*f*	310.—
	10	à „ 95.—	„	950.—
	10	à „ 65.—	„	650.—
	20	à „ 25.—	„	500.—
	50	à „ 5.—	„	250.—
	66	nihil	„	—.—
		Totaal . .	*f*	2660.—

Volgens opgave B. zou men er met dit tarief niet komen.
Het spreekt natuurlijk van zelf, dat dit tarief elk jaar opnieuw moet worden opgemaakt om tot een billijke verdeeling van de bijdragen te komen.
Ontegenzeggelijk zullen van verschillende leden uit de tweede categorie groote offers gevraagd worden, maar ik ben er van overtuigd, dat zij dat van ganscher harte zullen doen, indien zij waar voor hun geld krijgen. En daar moet op aan worden gestuurd!
Behoef ik er nog aan toe te voegen, dat deze offers aanmerkelijk verlicht zouden worden, als *alle* architecten, die daarvoor in aanmerking komen, zich bij de M.B.V.A. aansloten? Ook daarop zij ons doel gericht!
Om tot slot op den tekst van dit artikel terug te komen: de tering naar de nering zetten is voor de M.B.V.A., zooals ik mij haar werkkring indenk, niet mogelijk; de nering moet naar de tering gezet worden, maar op verstandige wijze.

IR. A. BROESE VAN GROENOU.

BEBOUWINGSPLAN VOOR HET GEMEENTELIJK HEUVELTERREIN IN SEMARANG.

door A. PLATE c. i.

Inleiding.

Onder het werk, dat de nog jonge Indische gemeenten onder handen moesten nemen, neemt het maken van uitbreidingsplannen een allereerste plaats in. De gemeente Semarang kwam hiermede grootendeels gereed. Achtereenvolgens werden door haar Raad twee groote en een kleiner plan vastgelegd, tezamen een aaneengesloten geheel vormend, waardoor de uitbreiding van de zich sterk ontwikkelende plaats thans volgens vaste lijnen geschieden kan.
Semarang is gebouwd op een lage kustvlakte. Evenals in Batavia en Soerabaja volgde de bebouwing in hoofdzaak de van het havengebied landwaarts in loopende postwegen. De stad is dus niet langs de kust, maar landwaarts in gebouwd. Ten zuiden van de kustvlakte verheft zich vrij plotseling een vrij uitgestrekt heuvelterrein met hoogten van 90 à 125 meter. Dit heuvelterrein vormt den overgang tot het meer zuidelijk gelegen bergland van Java.
Een klein gedeelte van dit heuvelland, bekend onder den naam van Tjandi, wordt sedert meerdere jaren bewoond en is vooral bij Europeanen in trek. Van het overige gedeelte zijn ongeveer 400 H.A. een zevental jaren geleden in handen der gemeente gekomen, welke daar een gezonde en prachtig gelegen bovenstad doet ontstaan. De wonderlijk mooie ligging van dit terrein met de vergezichten noordwaarts op de zee, zuidwaarts op de majestueus oprijzende vulkanen en de op zich zelf ook prachtige heuvels en dalen in het terrein, dit alles maakte het meer dan ergens anders noodig van den aanvang af alles te doen om verknoeiing door stelselloozen aanleg te voorkomen.

Het bebouwingsplan, ontstaan door samenwerking van den bouwkundig-ingenieur Th Karsten en den civiel-ingenieur A. Plate, wordt hierbij gereproduceerd (losse plaat). Uit het bijbehoorend toelichtend rapport, verschenen in het Gemeenteblad van Semarang 1916, aflevering 12, volgt hier een en ander met weglating van hetgeen voor den lezer van dit tijdschrift van minder belang is.

Overzicht der gegevens en eischen.

Bij de samenstelling van een bebouwingsplan, zoowel als bij de beoordeeling, is het vóór alles noodzakelijk, dat een juist en zoo volledig mogelijk inzicht bestaat van de gegevens en eischen aan dat plan te stellen, en dat deze geen moment uit het oog worden verloren, op hoe verschillend gebied zij ook liggen.
De boven alles belangrijke eisch in het Heuvelterrein een gezonde, koele en behagelijke woongelegenheid te scheppen, beter dan de benedenstad die biedt, voert onmiddellijk tot de voorwaarde dat de bebouwing ruim blijve, ook voor den kleineren man, dus weinig intensief, dus betrekkelijk weinig rendabel. De gemeentelijke exploitatie, die niet vóór alles groote winst beoogt, opent die mogelijkheid.
Om het bedrijf voldoende te doen opbrengen moet dus voortdurend de meest economische opzet gezocht en alles vermeden worden wat niet hetzij door behagelijkheid, hetzij door bruikbaarheid werkelijk zijn geld waard is.
Hiermee wordt de, op zichzelf technisch al wenschelijke, nauwe aanpassing aan het terrein, nog sterker tot een noodzaak: niet dan waar het om strikte eischen, hetzij van verkeer of van afwatering, van regulariseering of afwerking onvermijdelijk is, dienen groote grond- of kunstwerken te worden geprojekteerd, wat intusschen in een zoo geaccidenteerd gebied als dit, menige moeilijkheid veroorzaakt.
Bij deze gedwongen gestrenge aanpassing, dient intusschen de stedebouwkundige, zoekend niet alleen de zuinigste maar ook de fraaiste en aangenaamste oplossing, van den nood een deugd te maken; aan den aard van het terrein zelve konden de motieven ontleend worden, die, hier en daar gekoncentreerd tot punten van bijzonderen aanleg, het stadsbeeld blijvend bekoorlijkheid verzekeren Behalve de buitengewone *uitzichten* zijn het plaatselijke terreinvormen, die zich, in den samenhang van het geheele wegennet, daartoe kunnen leenen.
Intusschen stelt de exploitatie als bouwgrond nog andere eischen. Er is acht gegeven op eene goede groepeering der buurten voor grootere of kleinere erven, en hunne logische grootteverhoudingen, waarbij aan de kampongs mede de noodige aandacht is besteed; gerekend is op de noodige openbare of half openbare gebouwen, op middelpunten, zoowel van nering als van ontspanning en representatie. Het plan vertoont zich uit dit oogpunt als een komplex van ongelijksoortige terreinen, wier bestemming, groottebepaling, situatie en parcelleering enz. nauwkeurige overweging verlangen.
Maar anderzijds is het plan een komplex van wegen, die hunne eigen eischen stellen. Het doorgaand rijverkeer wordt langs enkele weinige hoofdwegen geleid, waarbij op lateren tramaanleg is gerekend, terwijl de hellingen niet steil, de bochten niet scherp mogen zijn. Hier en daar is dan nog een drukker lokaal verkeer te verwachten; maar verder worden de wegen zoo eenvoudig als geoorloofd is opgevat, terwijl zij slechts hun functie, de perceelen behoorlijk bereikbaar te maken, vervullen.
De hooger genoemde punten van bijzonderen aanleg moeten dan natuurlijk gekozen worden in nauwe samenhang, zoowel met de bestemming der bouwblokken en de te verwachten of uit te lokken bebouwing, als met den loop en de beteekenis der wegen.
De afwatering en rioleering van het terrein biedt door de overal voldoende hoogteverschillen, weinig moeilijkheden en had dan ook slechts weinig invloed op het plan. Daarentegen zal de noodzakelijkheid talrijke bovengrondsche electrische draadleidingen te moeten toelaten — voor telefoon en licht —, hier en daar, wil men grove ontsiering vermijden, veel overleg kosten, en de wegbeplanting sterk beinvloeden.

(Wordt vervolgd.)

INGEZONDEN.

Jaarverslag van den Raad van Abritage voor de Bouwbedrijven in Nederland over het jaar 1916.

In de nrs. 28 en 29 van den loopende jaargang van ons Weekblad komt in vorenstaand verslag eene mededeeling voor ten aanzien van een geschil gerezen tusschen een Gemeente en een aannemer, ter zake der afrekening van den bouw eener kinderkliniek.
In ronde cijfers vroeg de aannemer f 27.500.—; de Gemeente oordeelde niet meer schuldig te zijn dan f 9.700.—.
Het verslag vermeldt verder, dat er aangaande 65 posten van de rekening geschil bestond en dat bij enkele der betwiste posten het verschil zat in den te berekenen eenheidsprijs, bij *vele posten in de maten en de wijze van meten* en vervolgt dan verder, dat *„de metingsstaten van „den aannemer nauwkeurig werden nagegaan in tegen„woordigheid en onder contrôle van de vertegenwoordigers „der Gemeente"*.
Een der vorenbedoelde vertegenwoordigers, met wien ik van zeer nabij bekend ben, schrijft mij, op mijn verzoek om inlichtingen, dienaangaande:
„Van de metingsstaten der Directie is geen nota ge„nomen. In de metingsstaten van den aannemer werden, „behalve enkele fouten, vele posten aangetroffen, waar„mede de Directie zich betreffende de wijze van meting „niet vereenigen kan.
„De abritagecommissie heeft haar becijferingen niet „overlegd, zoodat zij niet heeft doen kennen, hoe haar „meening is omtrent de wijze van meting, d.w.z. zij ver„meldt niet of de verwerkte hoeveelheden door haar „zijn berekend naar wat in het werk wordt aangetroffen, „naar wat noodig is geweest om het werk te maken, „naar wat is aangevoerd of wel op andere wijze. Door

„het niet overleggen van deze becijferingen wordt par-„tijen de gelegenheid tot controleering ontnomen".
Ik heb gemeend het vorenstaande te moeten vermelden, teneinde ieder lezer voor zich nu kan komen tot eenige nadere verklaring van de omstandigheid, dat de aannemer zich voor ongeveer bijn 90% zijn eisch zag toegewezen en welke beteekenis te hechten is aan de mededeeling in het verslag ten aanzien van de uitgeoefende contrôle van Gemeentelijke vertegenwoordigers. Het is vooral zoo te betreuren, dat die becijferingen der hoeveelheden van arbiters niet zijn overgelegd geworden bij hunne uitspraak, omdat daardoor een nuttige les in billijkheidsbegrippen en en juiste verreken-opmetingen der betrokken Directie, die zulks blijkbaar wel erg noodig scheen te hebben, werd onthouden en ook andere Directie's kunnen daaruit nu geene leering trekken.—
Want voor dit trekken van leering uit de behandelde gevallen geschiedt immers de openbaarmaking?
Dankend voor de plaatsing, Hoogachtend
Amsterdam 21 Aug. '17. W. J. DE GROOT.

De Prijsvraagregelen en de Alkmaarsche Prijsvraag.

Met instemming zullen vele mededingers in deze prijsvraag kennis hebben genomen van het art. van den L. S. in het B. W. dd. 11 Augustus. Het dacht mij gewenscht hierop eenige noodzakelijk door mij geachte aanvullingen te geven waartoe de heer L. S. zijn toestemming wel zal willen geven.
De ingekomen Motto's dan werden eerst gepubliceerd in het B. W. dd. 2 Juni dus juist 4 weken **na** de datum van inzending. Hieraan ontbrak mijn ontwerp „In d'eigen Sfeer" en maakte ik daarom de jury op deze fout attent. In het daaropvolgend nummer verschijnt een nieuwe lijst onder het opschrift: „In d'afgeloopen week zijn nog eenige ontwerpen ontvangen enz." waarin bedoeld motto voorkomt. Hoe is het nu? Een ontwerp dat dd. 30 April per verzekerde spoedbestelling verzonden wordt, is eerst tusschen 2—9 Juni in Alkmaar bezorgd. Toch een onmogelijkheid! Ook de rectificatie in het B. W. van 16 Juni geeft geen voldoende opheldering, aangezien het Motto „In d'eigen sfeer" niet twee doch slechts eenmaal onder de ingezondene voorkomt. Vrage waar was dit ontwerp tusschen 2 Mei en 2 of 9 Juni?
Eindelijk dan bracht het B. W. van 4 Aug. de afbeeldingen van de bekroonde ontwerpen, waaruit teleurgestelde ontwerpers hoopten op te kunnen maken om welke redenen hunne plannen terzijde gelegd waren.
In de eerste plaats is dan op te merken dat het ontwerp Zon II in het geheel geen rekening houdt met de aanvulling van het programma waar bepaald werd dat: Langs de Z-W. erfscheiding moet een gedeelte onbebouwd blijven ter oppervlakte van te minste 1/4 van het terrein".
Dit voorschrift is m.i. volgens de gangbare opvatting niet anders te lezen dan dat de achtergevelrooilijn, behoudens kleine sprongen overeenkomstig vraag en antwoord 32, zoodanig gesteld moet zijn dat over de geheele lengte en op alle plaatsen een tuin moet gereserveerd worden ter diepte van een 1/4 van het terrein. Ook de overige bekroonde wijken van dit voorschrift af; het minst nog motto „Oud".
De Jury heeft de oude bepaling dat een derde en dit teruggebracht tot een vierde gedeelte van het terrein onbebouwd moest blijven, wat veel grooter vrijheid bij het ontwerpen gaf, aangehouden en de later aangebrachte beperking bij de beoordeeling laten vallen. De vraag dringt zich nu naar voren of zulks een juiste opvatting is. Had men de rectificatie toch nauwkeuriger gesteld! Prijsvragen uitschrijven is toch niet het opgeven van raadsels?
Nu de kamers op het Noord-Oosten. Zijn de bezwaren in dit geval wel zoo overwegend? Worden deze 's morgens niet door de zon beschenen! En wat eischen de bewoners van een dergelijke inrichting? In de eerste plaats toch zeer zeker het hebben van uitzicht op straat; deze menschen willen nu eenmaal niet op binnenhoven wonen en bij het ontwerpen staat men dus voor de keus óf door de bewoners niet begeerde middagzon beschenen óf welbegeerde niet door de middagzon beschenen kamers. Straks als het gebouw gereed is zal men 't ondervinden dat gegadigden niet in „zoo'n gevangenis, waar men geen mensch voor de ramen ziet" wonen willen. De Jury had zich bij het opmaken van het programma deze mogelijkheden moeten indenken en dan of het terrein afkeuren of mededeelen dat uitzicht der vertrekken op straat niet noodzakelijk was, zoodat iedere mededinger weet waaraan hij zich te houden heeft.
Onbegrijpelijk is ook de toepassing van den eisch dat de portier zoo gemakkelijk mogelijk toezicht moet kunnen houden. Een m.i. noodzakelijke eisch met het oog op de verschillende elementen onder de bewoners.
Is deze controle nu gemakkelijk en overzichtelijk te noemen bij Motto Zon I? Moet dit ontwerp feitelijk om deze reden alleen al niet vallen? waarbij dan nog te voegen zijn, de slechte situatie der poortingang en de benepen binnenhoven.
Volgen dan niet Zon II, Hofje, Oud en is Pijp en poes dan niet de beste? Is een rechte gang zonder dwarsgangen niet de eenige consequentie van genoemde eisch?
De Jury zou mij zeer verplichten indien zij hare opvatting in deze punten ten duidelijkste motiveert en mocht zij tot de overtuiging komen dat bovenuitgezette opvatting evenzeer uit het programma af te leiden is en zoo niet juister dan toch in ieder geval evenjuist is als de hare, dat zij dan haar eenzijdig standpunt erkenne.
Uit het geheele verloop der prijsvraag is dan zoowel voor Jury als mededingers te leeren dat men in den vervolge programma als toelichtingen niet te duidelijk kan stellen en behoort te ontdoen van alle mogelijke raadsels, en voor tweeërlei voor uitlegging vatbare bepalingen.

Inzender van het Motto
In d'eigen Sfeer.

15 Augustus 1917.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD

ORGAAN VAN DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST M.B.V.A. VAKVEREENIGING VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN

Commissie van Redactie: C. J. KRUISWEG, J. B. VAN LOGHEM en D. F. SLOTHOUWER : : : : : : : : : : : : : : : : : :
Redacteur: J. P. MIERAS: : : : : : : : : : : : : : : : : :
Bureau van Redactie: Marnixstraat 402. Amsterdam. : : : :
Uitgevers en Bureau van Adminstratie: MOUTON & Co., Herderstraat 5, 's-Gravenhage. : : : : : : : : : : : : : :

ABONNEMENTSPRIJS: voor Nederl. fr. p. p. ƒ 9.— 's jaars, voor Indië en Buitenl. bij vooruitbet. ƒ 11.—. Afz. Nos ƒ 0.20. fr. p.p. ƒ 0.21 — ADVERTENTIËN: v. 1—5 regels ƒ 1.25, elke regel meer ƒ 0.25. Groote letters naar plaatsruimte. Advertentiën bij abonnement tegen belangrijk verminderde prijzen. : : : : : : : :

38STE JAARGANG. = 8 SEPT. 1917. = No. 36.

INHOUD: OFFICIEEL GEDEELTE. — BOUWKUNDIG GEDEELTE. Onderlinge verhouding tusschen architecten bij verbouwingen door C. N. van Goor. — Bebouwingsplan voor het Gemeentelijk heuvelterrein in Semarang. — De plaat van „Jantje" overgenomen uit „De Amsterdammer". — Stadsschoon van Amsterdam, door v. Houten. — Boekaankondiging door S.

OFFICIEEL GEDEELTE.

J. P. Mieras. Nu de nieuwe secretaris-redacteur der M.B.V.A. op 1 September zijn functie aanvaard heeft, heet het bestuur en de redactie hem van harte welkom. We verheugen ons erin in den heer Mieras iemand gevonden te hebben, die niet alleen administratief, maar ook op bouwkundig gebied getoond heeft een ernstig man met grooten werkkracht te zijn. We hopen, dat de samenwerking een aangename zal zijn en vruchten zal afwerpen voor de M.B.V.A. De heer Mieras zal dan zeker niet betreuren, dat hij zijn plaats als assistent bij Prof. Itz, aan de T.H.S. heeft moeten verlaten.

Ledenvergadering.
De ledenvergadering der M.B.V.A. zal gehouden worden op Woensdag 26 September a.s. ten 10½ ure v.m. in het Hotel „Kasteel Oud Wassenaar" te Wassenaar.
Agenda:
1. Notulen (B. W. 28 Juli No. 30 en 4 Aug. No. 31).
2. Mededeelingen van den Voorzitter.
   a. Vrijwillige bijdragen.
   b. Studie-prijsvraag St. Jacobstoren te 's-Gravenhage.
3. Gratificatie afgetreden Secr. Red.
4. Plaatselijke Commissiën. (Concept-districts-verdeeling).
5. Onderlinge verhouding van architecten bij verbouwingen. (Resolutie).
6. Rapport van de comm. voor de afwikkeling van punt 7 van het werkprogramma: De bouw van volkswoningen door bekwame architecten.

Na afloop der vergadering wandeltocht door de parken Oud-Wassenaar en Groot Haesebroek.

Resolutie, punt 5 der agenda, in de Bestuursvergadering op Dinsdag 4 Sept. '17 bij meerderheid van stemmen aangenomen. De ledenvergadering, gehouden op 26 September 1917 te Wassenaar, na kennis te hebben genomen van de rede, uitgesproken door den Heer C. J. Kruisweg op de ledenvergadering van 18 Juli 1917 te Amersfoort alsmede de daaruit voortvloeiende gedachtenwisseling spreekt de wenschelijkheid uit om in de Eerecode nader te omschrijven de onderlinge verhouding van architecten bij verbouwingen en wel in dezen geest.
In geval aan een architect de opdracht wordt gegeven om veranderingen aan te brengen aan het bouwwerk van een ander architect, die de praktijk nog uitoefent, zal eerstbedoelde architect zich eerst schriftelijk te hebben vergewissen of de bouwheer om bepaalde redenen de verbouwing niet wenscht op te dragen aan den oorspronkelijken ontwerper.

Verslag van de Schoonheidscommissie te Amsterdam over het tijdperk 1 Juli 1915—31 December 1916. (*Slot.*)
De Commissie gaf over deze plannen als haar meening te kennen, dat het ontwerp een staal was van de uitheemsche stijlnamaak, zooals die 30 à 40 jaar geleden werd bedreven, en een volkomen negatie van de ontwikkeling der bouwkunst sedert dien tijd. Het gaf h.i. niet weer het karakter van kantoorgebouw voor een groote moderne reederij in een zich voortdurend ontwikkelende stad als Amsterdam, en zou de stad, wanneer het werd uitgevoerd, voor lange jaren ontsieren.
Het advies strekte derhalve tot niet-goedkeuring van het ontwerp. Niettegenstaande dit advies werd het ontwerp door Burgemeester en Wethouders goedgekeurd. Zooals bleek, stond dit besluit in verband met vooraf tusschen de Gemeente en den Kon. Holl. Lloyd gevoerde onderhandelingen over den verkoop van strookjes gemeentegrond, daar de Lloyd den indruk had gekregen, dat de bij die gelegenheid overgelegde gevelontwerpen reeds destijds waren goedgekeurd, zonder welke zekerheid hij den grond niet zou hebben gekocht.
Burgemeester en Wethouders verbonden aan hun bericht van de goedkeuring der gevelplannen de opmerking, dat zij, als Overheid, niet het standpunt konden innemen, dat naar hun meening de Schoonheidscommissie innam, om alle gebouwen in niet-modernen stijl te weren.
De Commissie antwoordde hierop, dat zij niet voornemens was, aan alle bij haar ter beoordeeling ingediende ontwerpen den maatstaf van een kunstwerk aan te leggen, noch voor een kunstwerk eischen van bepaalde vormen te stellen. Zij handhaafde de stelling, dat een bouwwerk, wil het kunstwaarde hebben, de uitdrukking moet zijn van den tijd en de omgeving waarin het ontstaat, doch zij achtte het ontwerp voor het bedoeld gebouw aesthetisch zoozeer onvoldoende, dat het haar verder geen aanleiding gaf, diepgaande aesthetische principes aan te roeren.

Het raadsbesluit tot aanstelling van een adviseur voor de bebouwing, te stichten aan de Vijzelstraat, gaf de Commissie aanleiding zich te wenden tot Burgemeester en Wethouders.
In dat schrijven motiveerde zij vóór alles haar meening, dat een ideeën-prijsvraag voor dit geval wellicht aanbeveling had verdiend.
De Commissie verklaarde vervolgens, het raadsbesluit aldus op te vatten, dat de adviseur geheel vrij de door anderen vervaardigde projecten zal beoordeelen, hun zal kunnen voorschrijven, hoe hij die plannen vervaardigd wenscht te zien, en, zoo zij zich daarmede niet kunnen vereenigen, zelfstandig een project zal vervaardigen.
Dergelijke regeling hield echter, naar het oordeel der Commissie, groote gevaren in zich.
Immers, een bouwmeester van erkend gezag zal zeer waarschijnlijk tevens zijn een man met sterk persoonlijke opvattingen.
Wanneer de praktijk aldus zou worden, dat de adviseur, wanneer de ingediende projecten hem niet bevredigen, terstond zelf tot ontwerpen zou overgaan, zou dit tengevolge hebben, dat de geheele bebouwing van deze lange straat gedrongen werd in die ééne persoonlijke richting.
Of daarmede de schoonheid van de stad, die juist berust op harmonie in verscheidenheid, zou zijn gebaat, waagde de Commissie te betwijfelen. Hij kwam daarom ten zeerste gewenscht voor, dat de instructie van den adviseur zijn werkzaamheden zooveel mogelijk beperkte tot het aanbrengen van harmonie tusschen de verschillende projecten, terwijl hij eerst dan zelfstandig geheel nieuwe ontwerpen zou mogen vervaardigen, wanneer vaststond, dat op andere wijze geen behoorlijk geheel te verkrijgen was.
De Commissie wenschte daarom in de erfpachtsvoorwaarden opgenomen te zien, dat de plannen moeten worden vervaardigd door architecten, in overleg met den adviseur, door de bouwheeren te kiezen. In geval de adviseur deze plannen niet kon goedkeuren en de architect niet in staat bleek iets te leveren, dat den adviseur wel voldeed, zou een ander architect met de taak moeten worden belast.
Eerst wanneer na herhaalde mislukking zou blijken, dat op deze wijze geen behoorlijk resultaat te verkrijgen was, zou de adviseur zelf tot ontwerpen kunnen overgaan. Zijn ontwerpen wenschte de Commissie dan onderworpen te zien aan het oordeel van een commissie van vakgenooten, hetzij de Schoonheidscommissie, hetzij een speciale commissie, daar de adviseur, zoodra hij zelf als ontwerper optreedt, gelijk staat met andere ontwerpers.
De Schoonheidscommissie gaf Burgemeester en Wethouders derhalve in overweging bepalingen, in den geest als hierboven uiteengezet, in de instructie voor den adviseur op te nemen.

In den loop van het verslagjaar verschenen op verschillende punten der stad aan de masten voor het electrisch licht reclametoestellen, welke des avonds verlicht werden.
Daar deze toestellen op allesbehalve de stad verfraaiende wijze aan de palen waren bevestigd, wendde de Commissie zich tot Burgemeester en Wethouders, er op wijzende, dat zij tegen lichtreclames op zichzelf geen bezwaar had, doch de manier, waarop deze reclames waren aangebracht, niet kon toejuichen, waarbij zij tevens de wenschelijkheid naar voren bracht, om in het algemeen alles, wat strekt tot stoffeering van den openbaren weg, op aesthetische wijze te verzorgen.
In hun antwoord gaven Burgemeester en Wethouders de Commissie in overweging, zich te wenden tot den Directeur der Gemeente-electriciteitswerken, die deze aangelegenheid bestierde. Dientengevolge stelde de Commissie zich met gemelden Directeur in verbinding, die zich gaarne bereid verklaarde het advies der Commissie in te winnen. Een tweetal door hem ingezonden ontwerpen voor lichtmasten konden de Commissie niet bekoren, zoodat zij het Gemeentebestuur in overweging gaf, deze masten te doen ontwerpen door een aesthetisch bevoegde kracht, waarbij dan tevens zou kunnen worden rekening gehouden met een behoorlijke aanbrenging der lichtreclames.

Aldus vastgesteld in de vergadering der Schoonheidscommissie, d.d. 15 Maart 1917.

J. INGENOHL, *Voorzitter.*
E. H. P. ROSENBOOM, *Secretaris.*

Verslag van het Gemeentelijk Bouw- en Woningtoezicht te Amsterdam over 1916. Van de vele lezenswaardige artikelen, welke door genoemde tak van dienst in een uitstekend verzorgd verslag gepubliceerd worden, ontleenen we de volgende beschouwing over betonpalen, welke uit bouwtechnisch oogpunt van zeer actueel belang is. In het afgeloopen jaar vonden enkele systemen van betonpalen voor fundeering van gebouwen ook in Amsterdam toepassing. Behoudens enkele uitzonderingen echter waren de daarmede bereikte resultaten weinig gunstig.
Over die toepassing vinde het volgende hier een plaats.
a. Systeem-de Waal. Het fundeeringssysteem-„de Waal", dat tot voor korten tijd in Amsterdam slechts toegepast was voor bouwwerken van geringen omvang, als het inbrengen van palen onder serres of andere uitbouwen, is dit jaar op tamelijk groote schaal toegepast bij de fundeering der uitbreiding van de nieuwe zwavelzuurfabriek der naamlooze vennootschap „Amsterdamsche Superfosfaatfabriek". Deze uitbreiding eischte een fundeering van ± 2145 M². met een belasting van ± 6488 ton op 273 palen. Bij het verleenen der vergunning om op betonpalen te fundeeren werd door Burgemeester en Wethouders de eisch gesteld, dat een belastingproef op enkele series palen moest worden verricht en dat, indien zulks door het Gemeentelijk Bouwtoezicht nadien nog werd noodig geacht, eventueel alle betonpalen zouden moeten worden belast met het anderhalfvoud van het gewicht, dat de palen ooit te dragen zouden krijgen.
De proefbelasting leverde echter zulke gunstige resultaten (slecht enkele millimeters zakking) op, dat van toepassing van laatsgenoemden eisch werd afgezien. Ook tijdens en na den bouw bleek de gevolgde fundeering zich alleszins gunstig te blijven houden.
Nog tijdens de uitvoering der hooger genoemde fabrieksfundeering werd vergunning gevraagd tot het maken eener fundeering volgens hetzelfde systeem voor acht heerenhuizen aan de De Lairessestraat.
Gezien de gunstige resultaten der proefbelasting aan de Superfosfaatfabriek, kon tegen vergunning hiervoor geen bezwaar zijn; toch werd wederom de eisch gesteld, dat een viertal palen moest worden belast en deze proefbelasting een anderhalfvoudige zekerheid zou moeten opleveren en werd hiervan nadere belasting der overige palen afhankelijk gesteld.
Bij de proefbelasting voor deze fundeeringen had zakking der palen plaats. Deze zakking was niet voor alle palen 't zelfde; de grootste zakking (bij belasting der 4 palen gezamenlijk met 163.000 KG.) bedroeg 4,1 c.M. Deze zakking is door het Gemeentelijk Bouwtoezicht te groot geoordeeld, om op de betonpalen, zonder dat verdere maatregelen tegen latere nazakking werden genomen, te laten bouwen; de zakking werd wel is waar niet als onrustbarend beschouwd, d.w.z. niet van dien aard, dat de betonpalenfundeering onvoorwaardelijk zou moeten worden uitgeschakeld, doch als nadere eisch is gesteld — en zulks om latere zakking der gebouwen te voorkomen — dat alle palen zouden worden belast met een kleine overbelasting boven wat deze later hadden te verwachten en zoolang tot geen zakking meer zou worden waargenomen. De bouwer der huizen had echter zijn vertrouwen in de toegepaste fundeeringswijze geheel verloren en heeft naast de betonpalen houten palen laten slaan en daarop verder gebouwd. *(Wordt vervolgd.)*

Tentoonstelling Prijsvraag Karenhuizen. In het Gebouw der M.B.V.A. Marnixstraat 402 te Amsterdam zal vanaf Zaterdag 15 September 2 uur n.m. tot en met Zondag 23 September 1917 eene tentoonstelling worden gehouden van de bekroonde ontwerpen uit de prijsvraag Karenhuizen. De Tentoonstelling zal geopend zijn van 10 v.m. tot 4 uur n.m. Toegangsprijs 25 cents.

ONDERLINGE VERHOUDING TUSSCHEN ARCHITECTEN BIJ VERBOUWINGEN.

In de vergadering der M.B.V.A. van 18 Juli j.l. te Amersfoort gehouden, werd door ondergeteekende voorgesteld, staande die vergadering geen besluit te nemen in zake de onderlinge verhouding tusschen architecten bij verbouwingen.
Het aantal der ter vergadering aanwezigen kwam mij niet groot genoeg voor om een besluit in eene zoo belangrijke aangelegenheid te nemen, en het was m i. ook te verwachten dat eene nadere bestudeering, van alles wat ten aanzien van dit onderwerp was geschreven, met name het uitvoerige referaat van den Heer Kruisweg, en het naar aanleiding daarvan in de vergadering te berde gebrachte, voor velen van waarde zou zijn om voor hen zelve tot klaarheid te komen omtrent de richting waarin een eventueel besluit ten deze zou behooren te worden genomen.
Ik had ook de stille hoop, nog eens iets van andere zijde over het betrekkelijke onderwerp in het B. W. te zullen lezen; waarin dit nog eens van een nieuwe zijde zou zijn belicht geworden. Nu dit niet is geschied mag aangenomen worden dat over de kwestie vrijwel alles is gezegd wat er van te zeggen valt, en waar ik mijnerzijds evenmin een nieuw licht op de zaak kan doen schijnen, zou mijn geschrijf eigenlijk wel achterwege kunnen blijven, ware niet dat het mij wenschelijk voorkwam nog eenmaal vóór de aanstaande ledenvergadering, aan de kwestie te herinneren en mijne medeleden aan te sporen dan in groote getale op te komen tot het nemen van een besluit dat geacht kan worden, werkelijk van de M.B.V.A. uit te gaan en niet van een groepje getrouwen die door hun regelmatige aanwezigheid op de vergaderingen wel bewijs geven van groote belangstelling in de zaken der vakvereeniging doch die in werkelijkheid toch maar een zeer kleine minderheid van het geheele getal leden der M.B.V.A. vertegenwoordigen.
Wat nu mijn persoonlijke meening aangaat, kan ik mij in 't algemeen aansluiten bij de conclusie van den heer Kruisweg. In diens uitvoerige beschouwingen heeft hij de zaak van verschillende kanten bekeken en op m. i. juiste wijze het licht laten vallen op de eenzijdigheid van het standpunt van den heer Roland Holst, en de onmogelijkheid om het door dezen verkondigde beginsel zonder meer te aanvaarden. Aan het betoog van den heer Kruisweg is niet veel toetevoegen en er is, dunkt mij, weinig steekhoudends tegen in te brengen. Een punt door hem niet bezien doch door den heer Versteeg op de vergadering van 18 Juli naar voren gebracht is de kwestie van de *kunst*waarde van eenig bouwwerk dat verbouwd moet worden en het kunstenaarschap van den oorspronkelijke ontwerper daarvan. Hoewel de heer Versteeg hierin m. i. wel wat vergaat, is dit punt toch ook maar niet geheel weg te cijferen.
Waar toch de bedoeling voorzit om te zorgen dat *kunst*werken niet door anderen dan den oorspronkelijken ontwerper gewijzigd worden (en andere bouwwerken zullen ook den heer Roland Holst wel koud laten) vervalt het motief vanzelf, wanneer er van geen *kunst*werk sprake is, wat, hoezeer dit ook te betreuren is, wel vaak het geval zal zijn. Bovendien wie zal hier het juiste criterium kunnen stellen?
Het komt mij dan ook voor dat het niet mogelijk is een formule te vinden, waarbij de onderlinge verhoudingen tusschen architecten bij verbouwingen, bindend wordt vastgelegd, die niet of te eng begrensd zou zijn, dat hare toepassing in de meeste gevallen het „*tant de bruit pour une ommelette*" in herinnering zou brengen of zooveel uitzonderingen zou moeten toelaten, dat het voorschrift zelve een doode letter zou worden.
Hoogstens zal de wenschelijkheid uitgesproken kunnen worden, dat het collegialiteitsbegrip der architecten hen moge bewegen tot overleg met den oorspronkelijken ontwerper, wanneer de lastgever bezwaar heeft om dezen de verbouwing van zijn eigendom toe te vertrouwen.
Daarvoor behoeft geen nieuwe bepaling aan de Eerecode te worden toegevoegd, deze moet zich in algemeene termen over algemeen begrippen uitspreken, het gedurig daaraan toevoegen van detail voorschriften voor allerlei bizondere gevallen zou haar verzwakken, en op den duur uithollen. De zelfde alinea van de Eerecode voorziet in voldoende mate in het onderhavige geval, maar is nooit bedoeld om te leiden tot een terrorisme van de architecten ten nadeele hunner lastgevers. Zijn er termen aanwezig, bij eenig concreet geval, om te vermoeden dat aan deze bepaling wordt te kort gedaan dan kan het geval door een Eereraad *c. q. de* Eereraad van de M. B. V. A. worden onderzocht en berecht.
Ik zou daarom voor willen stellen in de aanstaande ledenvergadering de navolgende motie te behandelen:

„De vergadering enz. Kennis genomen hebbende van de
„beschouwingen die gehouden zijn over de verbouwing van
„het landhuis de „Maerle":
„van oordeel dat het niet mogelijk is, in zake de onder-
„linge verhouding tusschen architecten bij verbouwingen
„bindende bepalingen vast te stellen die geacht kunnen
„worden aan het doel te beantwoorden:
„goedkeurende de houding door den architect Hanrath in
„zake de verbouwing van de „Maerle" aangenomen
„spreekt als haar oordeel uit dat het in hooge mate wen-
„schelijk is, dat bij verbouwingen, de daarmede belaste
„architect overleg zoekt met den oorspronkelijken ont-
„werpen van het te wijzigen gebouw
„en gaat over tot de orde van den dag".

Rotterdam 2 Sept. 1917. C. N. VAN GOOR.

BEBOUWINGSPLAN VOOR HET GEMEENTELIJK HEUVELTERREIN IN SEMARANG.

(Vervolg van pag. 201).

Ten slotte waren de overal verspreid liggende Chineesche graven, de reeds vroeger aangelegde Nieuwe Tjandiweg, en de uitgegeven terreinen van essentieelen invloed bij de ontwikkeling van het ontwerp: hoewel in enkele opzichten achteraf speciaal de Nieuwe Tjandiweg met het oog op het algemeene plan, de bouwblokken, de parcelleering en de beplanting, niet overal even gelukkig bleek te verloopen, is die om voor de hand liggende redenen als een bestaande toestand zonder meer aanvaard, zelfs, wegens de reeds vastgestelde afmetingen, grootendeels als hoofdweg.
Het algemeen verschijnsel der meeste oudere Indische tuinen en parken: de dichte, de *te* dichte begroeiing, zal zich ook in het heuvelland voordoen.

De beplanting als hoofdmotief.

Het ware moeilijk en trouwens weinig noodig hiertegen iets te ondernemen, doch bij de projecteering is er terdege rekening mede te houden. Dat de stedebouwkundige vraagstukken zich hier voordoen als tuinbouwkundige, dat de gebouwen zich niet als hoofdmotief zullen vertoonen, enkele gevallen uitgezonderd, moet dan ook niet uit het oog te verloren worden. Speciaal echter de zeer rijke en gevarieerde tropische boomvormen maken nog een bijzondere zorg noodig: een waringin- of randoealas, een groep tjemara's, of hoog opschietende palmen op een erf, kan de geheele omgeving overheerschen. Voor de kleinere wegen, wier aspekt, mits gemoedelijk blijvend, aan het toeval kan worden overgelaten, moet dit dankbaar aanvaard worden: het maakt hunne beplanting van Gemeentewege in het algemeen onnoodig. Doch daar waar een uitzicht moet blijven, waar een bepaald welgekozen weg- of pleinmotief is bedoeld, kan zoo iets in hooge mate blijvend hinderen of storen.
Vandaar dat deze motieven eenerzijds tegenover de te verwachten krachtige en sprekende omgeving, zelve eveneens klaar en duidelijk, eenvoudig en groot van opzet moeten zijn — anderzijds, door een bepaalde en passende beplanting op het publieke terrein zelve moeten worden ondersteund en verzekerd.

De toekomstige Europeesche bebouwing.

Dit nadrukkelijk geven van een bepaalde karakteristieke vorm, zij het dan landelijk, zij het meer monumentaal, aan enkele hoofdpunten, door middel van beplantingen of eenvoudige architektonische hulpmiddelen, is te meer noodzakelijk, waar omtrent de eigen schoonheid der villa's en tuinen op grond der ervaring hier voorloopig geen te hooge verwachtingen mogen worden gekoesterd. De over de reeds tot stand gekomen bebouwing in dit opzicht herhaaldelijk uitgesproken klachten bevatten immers inderdaad een kern van waarheid: al willen wij niet verhelen dat, waar elke nieuwe bebouwing steeds tegenover een landschap in den beginne misstaat, ook voor het Heuvelterrein bij het ouder worden der huizen en het begroeid raken der erven wel de scherpste hinderlijkheid zal verdwijnen.

Gemeentelijke bemoeienis.

Wat niet wegneemt, dat een fraaiere, beter aan de terreinvorm aanpassende particuliere bebouwing en beplanting voor het blijvende aspect van groote waarde zou zijn. Toch zou het te ontraden zijn, hoezeer daar wel om geroepen is, daartoe dwingende maatregelen te beramen. Elk milieu heeft immers de kunst en zeker de bouwkunst, die het verdient, die het in staat is voort te brengen; forceeren heeft daarbij geen zin, zou alleen de bebouwing bemoeilijken, niet werkelijk verbeteren. Daarmede is echter geenszins gezegd, dat de Gemeente hier geen taak zou hebben; doch zal die vooreerst slechts daarin liggen, dat zij, waar er gelegenheid toe bestaat het goede voorbeeld geeft, aanmoedigt, ja, een helpende hand biedt aan den bouwheer of bouwer van goeden wille maar met gebrekkig inzicht. Speciaal waar het hier geldt bebouwing op eigen terrein, waar de Gemeente behalve als publiek lichaam, ook, en gemakkelijker, als eigenares invloed kan uitoefenen, zal zonder het veroorzaken van eenige bedenkelijke komplicatie wel het een en ander te bereiken zijn.
Waar reeds op zich zelf de plaatsing van betere gebouwen op welgekozen punten een der eerste voorwaarden van behoorlijken stadsaanleg is, — zoo is daartoe in het onderhavig geval te meer reden wegens de voorbedoelde onzekerheid over de kwaliteit der private architektuur.
Voor wat de Gemeente of het Gouvernement zullen hebben te bouwen, waarbij dus op eenige zorg mag gerekend worden, is dan ook in het algemeen een domineerende plaats gereserveerd. Nog bestaat omtrent de totstandkoming zelfs van het in het plan aangenomene, geen zekerheid, zooveel te minder omtrent scholen en dergelijke van overheidswege mogelijke bouwwerken. Doch zal bij de latere uitgifte ook daarvoor steeds goedgelegen terrein moeten gekozen worden, opdat wat aan goede architektuur in het Heuvelterrein gebouwd worde, dan ook tot zijn recht kome.
Daar waar op bijzonder welgelegen en waardevolle punten partikuliere bebouwing is geprojekteerd zou het pas geven hoogere eischen van uiterlijke en innerlijke kwaliteit dan bij gewone terreinen aan den bouw te stellen; ook is het voor een enkel dergelijk punt wenschelijk bepaalde voorschriften omtrent de grootte en de plaatsing natuurlijk met de noodige speelruimte te geven, om den aanleg van het geheel voor stoornis te beschermen.
Wederom in verband met de bijzondere positie der gemeente als eigenaresse van het Heuvelterrein, bestaat de mogelijkheid, dat de verdere normale voorschriften voor de gewone bebouwing aldaar niet in alle opzichten aan die van de algemeene verordeningen analoog behoeven te zijn. Eenerzijds kan een belangrijk grooter deel vrije ruimte op elk erf worden verlangd — een grooter afstand tot de zijgrenzen of tot andere bouwwerken op het eigen erf, een beperking der aan de grens staande bebouwing tot een klein gedeelte van den omtrek, bij geringe hoogte, — anderzijds kunnen de eischen omtrent de hoogteligging ten opzichte van het omringende terrein, omtrent de plaatsing in de rooilijn enz. zeer gematigd worden. Over het laatste punt ware in het bijzonder op te merken, dat een dwingend voorschrift tot bouwen in de rooilijn voor de groote perceelen zeer onwenschelijk lijkt. Bij deze kan men met het aanhouden van een minimumafstand tot den weg, die vrij klein kan zijn volstaan, daar zij slechts zelden zal worden aangehouden. Zoodra echter de perceelen smaller worden, b. v. minder dan 30 M., diende een behoorlijk terugliggende rooilijn aangehouden te worden.
De ongelijke afstand der gebouwen tot den weg toch, die bij zeer wijde plaatsing de wederzijdsche vrijheid der bewoners en tevens de schilderachtige aanblik van den weg verhoogt, wordt bij dichter bebouwde tuinbuurten hinderlijk en onhoudbaar; bij de laatste zal voor de bebouwing langs de grens (bijgebouwen en paviljoens) een eigen rooilijn, die verder terug ligt, aangehouden worden.
Het volgen, op deze en dergelijke punten van bepaalde regels speciaal voor het Heuvelterrein lijkt, oppervlakkig gezien, nog weinig urgent; toch moeten wij erop wijzen, dat het hier geldt te voorkomen, en dat, is eenmaal bij belanghebbenden de neiging tot een scherper uitbuiting van den grond ontwaakt, het treffen van nadere maatregelen vele moeilijkheden kan veroorzaken. En, hoezeer ook juist in een terrein als dit, het mogelijk, en wenschelijk is, aan bonafide bouwheeren de meest mogelijke tegemoetkoming te verleenen — zoo noodig door vrijstelling van bepaalde eischen, in verband met een vastgesteld ontwerp, — de slechte woningtoestanden in alle steden zonder uitzondering bewijzen, dat een vertrouwen op het inzicht en den goeden wil van particulieren in het algemeen, onvermijdelijk tot slechte toestanden voert. Om deze reden is dan ook een schema van enkele hoofdeischen in de ontwerp-teekening begrepen, bedoeld als een handleiding bij de beoordeeling der voorgelegde projekten door den Dienst van het Grondbedrijf, als een houvast dus ook voor de bouwers, — waarom afwijkingen echter in principe steeds mogelijk blijven.

Parcelleering.

Nu zal in de praktijk het doorzetten van dergelijke regels, mits zij tijdig in schema worden gebracht, weinig moeilijkheden opleveren, zelfs niet indien zij, uit logische gronden, den grooten erfpachter eenige vrijheid meer laten dan den kleinen. Daardoor zal het mede in de hand kunnen worden gehouden, een bepaald karakter in een weg of wijk door te zetten, wat voor de bewoners niet anders dan aangenaam is. Het werkzaamste middel daartoe is echter de parcelleering zelve, en de vaststelling der perceelgrootten, welke dan ook van grooten invloed op het projekt waren.
Waar het vanzelf spreekt, dat perceelen van zeer verscheiden grootten noodig zijn, was het bij de grillige terrein-vorm verleidelijk de wegen zoo gemakkelijk (en dus zoo goedkoop) mogelijk te traceeren, en de indeeling der zeer onregelmatige bouwblokken, op die wijze verkregen te bewerkstellingen door bij groote diepte uitgestrekte, bij geringe diepte kleine perceelen aan te nemen. Hierdoor echter zou een doorloopende vermenging van groot en klein zijn ontstaan, die eenerzijds voor de bewoners niet aangenaam zou wezen, anderzijds ongetwijfeld een sterken drang tot het in de diepte dichter bebouwen of anders gebruiken van groote erven, die tusschen kleine zijn gelegen, zou hebben opgeroepen, — een drang die, al heeft men het in de hand hem te weerstaan, toch op den duur tot misstanden kan voeren en dan ook vrijwel op een fout in het ontwerp zou wijzen. Wij hebben er dan ook, om deze nadeelen te ontgaan, zooveel mogelijk naar gestreefd, de perceelen van de opeenvolgende grootten groepsgewijze te zamen, dus de perceeldiepte langs den zelfden weg eenigermate konstant te houden, en de bouwblokken een niet al te vreemde vorm te geven; bij noodzakelijke groote diepten is dan door zijwegen wederom een regelmatige parcelleering gezocht.
Verder is in het algemeen aangenomen, dat de perceelen met hun smallere zijde aan den weg liggen. Het spreekt immers van zelf dat dan, bij een bepaalde perceelgrootte, op elk erf een geringere weglengte komt, en dus de aanleg in zijn geheel voordeeliger wordt. Intusschen zal hiervan op vele plaatsen moeten worden afgeweken, vooral op de smalle uitloopers, waar menig perceel langgestrekt langs den weg zal komen te liggen. Een bijzondere moeilijkheid doet zich voor door de aanwezigheid van talrijke Chineesche graven. In hoeverre de betrokken perceelen door verplaatsing naar elders later vrijgemaakt kunnen worden voor bouwterrein is vooraf moeilijk te zeggen. De ondervinding dienaangaande, juist ook in het heuvelterrein in vroeger jaren opgedaan heeft bewezen, dat de inzichten omtrent verhuizing der dooden, bij de Chineezen veranderlijk kunnen zijn.
Bij de bouwblokindeeling en de parcelleering is daarom voorzichtigheidshalve voorop gesteld, dat geen gronden door Chineesche graven geoccupeerd, vrij zullen komen. Lukt dit later hier en daar, dan moeten die gronden of als afzonderlijke perceelen worden uitgegeven, of bij aangrenzende perceelen gevoegd worden. Waar sprake is van geheele complexen graven werd er met het wegenplan op gerekend, dat deze op zich zelf als zij vrij komen, door den aanleg van een tusschenweg, te zamen als bouwterrein kunnen worden ontsloten.

De toekomstige kampongbebouwing.

Bij de projekteering der kampongs in het heuvelterrein is het halfslachtige karakter, dat deze dessa's nog voorloopig eigen zal zijn, niet uit het oog te verliezen. De heuvelterrein-dessa's doen zich nog vrijwel landelijk voor, met weliswaar zeer groote erven, maar ook een

volkomen ordelooze bebouwing; voor een groot deel zijn zij door den orang-tani (landbouwers) bevolkt, en de betrekkingen tot de nabije stad zijn ontstaan doordat dorpsgenooten daar werk zochten, zonder hun woonplaats op te geven, niet door immigratie van uit de stad. Voor het slagen echter der bovenkampongs, zooals zij zijn bedoeld, is het noodzakelijk dat er van de benedenkampongs steeds volk naar boven trekt, dat onvermijdelijk den orang-tani verdringt, wien dan trouwens de velden door huizenbouw langzamerhand worden weggenomen. Toch mag deze uittocht niet worden geforceerd, en aldus worden speciaal de boven-kampongs aangelegd met het oog op de behoeften zoowel der tegenwoordige landelijke, als der later stedelijke bevolking; de parcelleering moet de bestaande erven intakt laten, en nieuwe van de juiste grootte kunnen ontsluiten.

Wegen en Werken.

Bij de technische eischen, aan de wegen te stellen, is streng onderscheid gemaakt tusschen hoofdwegen en zijwegen, terwijl systematische aanleg van voetpaden is voorzien.

Hoofdwegen.

De traceering der nieuwe groote wegen, welker hoofdrichting uit de algemeene eischen van de ontwikkeling der bovenstad werd afgeleid, waarop wij nader terugkomen, werd in onderdeelen nagenoeg uitsluitend door de technische eischen bepaald, t. w. helling, kromming en in verband met de hooge kosten aan dergelijke wegen verbonden, zoo voordeelig mogelijke aanleg.
Als maximum helling is gekozen 4 pct. welke gecombineerd kan worden met een straal van 40 meter. Deze straal is als maximum voor as-weg aangehouden. Een dergelijke weg kan beklommen worden door een electrische tram, van het type als eenige jaren geleden door de (Semarang-Joana Stoomtram) voor haar geprojecteerde verbinding met Tjandi ontworpen is. Voor een dergelijke tram zou desnoods een 5 pct. helling goed zijn. Niettemin wordt een dergelijke helling voor de hoofdwegen te steil geacht, zoowel met het oog op rijtuigverkeer, al zal dat met de jaren wel in beteekenis afnemen, als met het oog op een toekomstige stoomtram. Het is immers zeer wel denkbaar, dat een stoomtrambedrijf aan de electrische tractie zal voorafgaan.
Nog wordt de aandacht erop gevestigd, dat ook in Europa, waar van dergelijk soort wegen sprake is, gewoonlijk niet steiler gegaan wordt, niettegenstaande de trekdieren, althans de paarden, er sterker zijn. De Pruisische wet b. v. schrijft voor heuvelland 4 pct. voor en laat alleen in bergland meer, n. l. 5 pct. toe. Proeven op trekkracht met verschillende soort voertuigen door den dienst der gemeentewerken genomen, waarvan de cijfers evenwel nog niet zoodanig zijn uitgewerkt, dat vaste conclusies te trekken zijn, gaven den indruk, dat vooral op wegen van beteekenende lengte de 4 pct. helling niet te boven gegaan moet worden. *(Wordt vervolgd).*

Gereproduceerd met toestemming der Redactie van „de Amsterdammer".

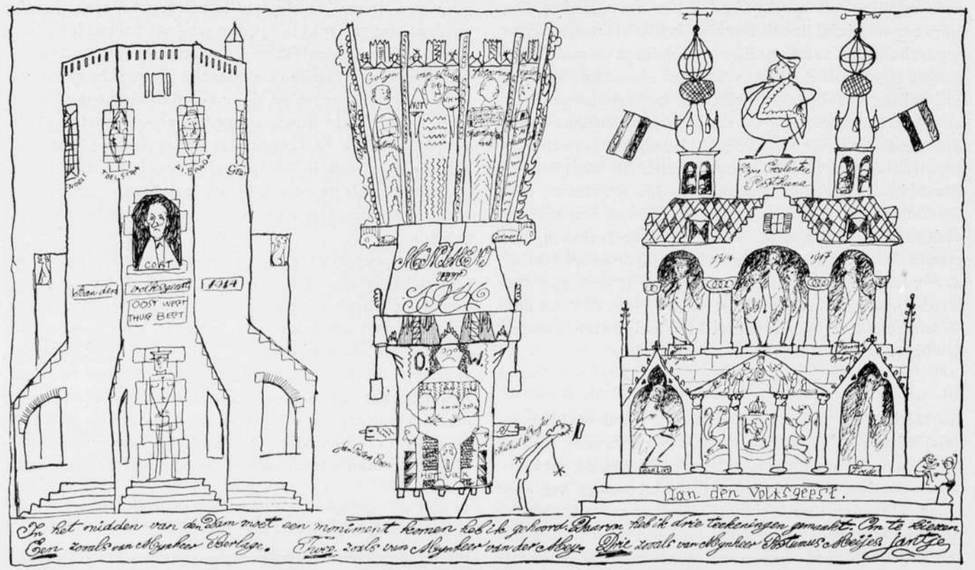

„Jantje verdient een pluimpje: hij geeft blijk van veelzijdigheid door op het laatste blaadje van zijn kladschrift eenige studiën in de bouwkunst te vertoonen. Voor zoo'n jongetje spreekt daar heusch al eenig gevoel uit voor de fijnere nuances in onze moderne bouwkunst. Volhouden maar Jantje, dan kan je later misschien met een heelemaal eigen ontwerp voor den dag komen. S.

Door een verzuim kon het plaatje eerst heden geplaatst worden.

STADSSCHOON VAN AMSTERDAM.

(bij de platen).

De perceelen Keizersgracht 196—198 en Achterburgwal 76 zullen 24 Sept. a.s. publiek verkocht worden. De eerstgenoemden zijn gelegen op den hoek van de Westermarkt No. 198 en gebouwd in 1618 door den bekwamen bouwmeester Hendrik de Keyser, meester steenhouwer der stad Amsterdam, die ook even daarna (1620—1630) de Westerkerk bouwde. De gevel is uitgevoerd in Hollandsche Renaissance, een van de weinige in die stijl in Amsterdam nog aanwezig.
Perceel Voorburgwal 76 is van later datum 1646 en draagt reeds een overgangskarakter naar Lodewijk XIV. Onwillekeurig rijst de vraag wat lot thans deze fraaie bouwwerken te wachten staat; dat zij niet door onbevoegde hand of den gril van den nieuwen eigenaar zullen worden gemoderniseerd? of dat zij niet weer geheel voor het stadsschoon verloren zullen gaan? Mogen wij het beste er echter van verwachten, dat, al mogen zij niet als woonhuis aan de tegenwoordige eischen geheel voldoen, er toch zeer zeker wel een andere bestemming voor te geven is, zonder dat het uiterlijk er door geschaad wordt. Moge de toekomstige eigenaar ook wel bedenken dat de oorspronkelijke waarde aan kunst, welke deze gevels bezitten, immer de meeste waarde heeft en blijft hebben en niet het minst uit een architectonisch oogpunt.

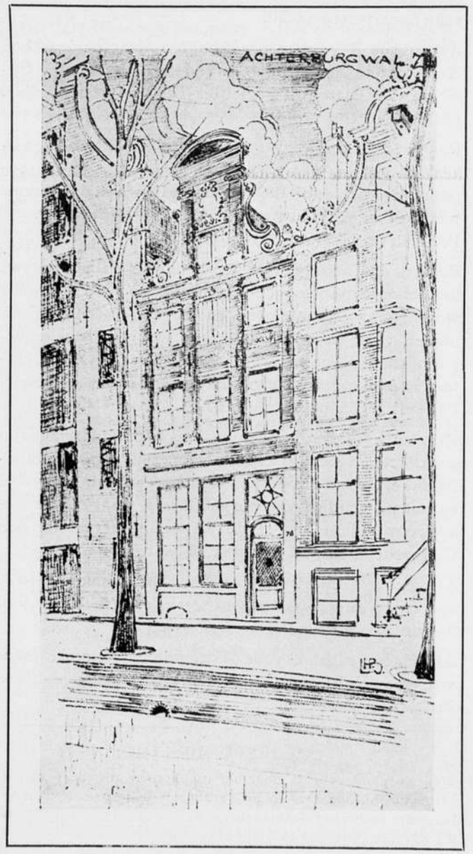

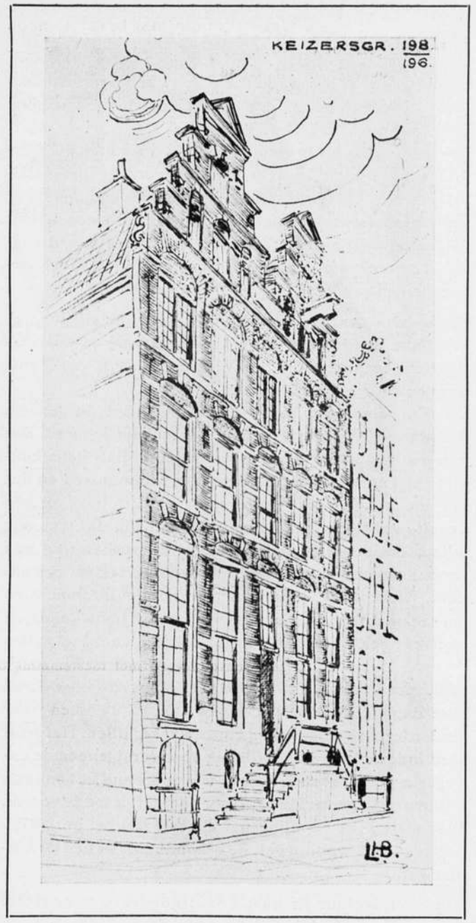

VAN H.

Aankondiging van Boekwerken.

P. W. Scharroo. Kapitein der Genie. Elementaire berekeningen van bouwkundige en waterbouwkundige constructies. Deel I. Bouwkundige constructies. Derde druk. Amsterdam. N.V. Uitg. Mij. v/h van Mantgem & de Does. (f 4,75).

Van dit zoo bekende boek is de derde druk verschenen met den ondertitel, die op den tweeden druk niet was aangegeven. Deel II behoeft nog geen herdruk, terwijl Deel III, dat eveneens de waterbouwkundige constructies zal behandelen tegen het eind van het volgend jaar tegemoet gezien kan worden.
De nieuwe druk van Deel I is in alle opzichten een verbetering. Verschillende figuren zijn vergroot of verduidelijkt en het aantal vermeerderd. Bovendien vormt een interessant geschiedkundig overzicht een nieuw begin, terwijl enkele onderwerpen zijn toegevoegd, zooals de berekening van gewelfconstructies, van schoorsteenen en van verschillende kapspanten.

Onderhoud en verbetering van woonhuizen door P. Verhave, Inspecteur Gemeentelijk Bouw- en Woningtoezicht te Amsterdam. N.V. uitg. Mij. v/h van Mantgem en de Does. Amsterdam. (f 4,25).
In zijn voorwoord zegt de schrijver, dat de gewone bouwkundige lectuur moeielijk te begrijpen en dus minder geschikt is voor de vele niet- of half-bouwkundige eigenaren en beheerders van woonhuizen en dat hij meent, dat voor deze categorie dit boek in een leemte zal voorzien. Bovendien acht hij, dat toch ook allen, die met het onderhoud of de verbetering van woonhuizen te maken hebben, als: architecten, opzichters, werkbazen, leden van Gezondheidscommissiën en Gemeenteopzichters en ook jongere bouwkundigen met het een en ander uit dit boek hun voordeel zullen kunnen doen, welke meening wij gaarne onderschrijven. Het boek maakt een serieuzen indruk en geeft tal van deugdelijke verbeteringen aan, al zal men voor onderdeelen van meening kunnen verschillen. Het geeft den indruk toch in hoofdzaak voor eerstgenoemde categorie geschreven te zijn, in welk verband het ook een uitnemende gedachte was een hoofdstuk toe te voegen met wettelijke bepalingen, ontleend aan het burgerlijk wetboek, de woningwet, de gezondheidswet en de hinderwet.

De Architectuur in hare hoofdtijdperken door Henri Evers. Deel II. Afl. 6-7 Tweede druk. Uitgave L. J. Veen. Amsterdam. MCMXVII.
De genoemde aflevering behandelt de renaissance en is gelijk aan den eersten druk. We mogen dit werk als bekend veronderstellen bij onze lezers.

De Overeenkomst tusschen Bouwheer en Architect door Mr. I. van Creveld Advocaat en Procureur te Amsterdam. Uitgegeven met medewerking van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst. L. J. Veen Uitgever Amsterdam (f 1,25).
De in dit weekblad verschenen artikelen over bovengenoemd onderwerp zijn hier tot een uitgave vereenigd. De schrijver vleit zich met de hoop eenige meerdere belangstelling, die voorloopig nog maar tot niet ver boven het vriespunt bleef, voor deze rechtsfiguur te mogen wekken.

Handleiding tot het ontwerpen van houtsnijwerk.
Ten behoeve van de huisvlijtbeoefening door militairen werd vanwege de Afdeeling „Ontwikkeling en Ontspanning van de Gemobiliseerde troepen" van het Algemeen Hoofdkwartier uitgegeven een Handleiding tot het ontwerpen van Motieven voor Houtsnijwerk, op de Topografische inrichting gedrukt.
Gaarne vestigen wij alsnog de aandacht op een desbetreffende circulaire ons van Het Algemeen Hoofdkwartier toegezonden. Het boekje bestaat uit 32 bladen, met beschrijving van den heer Chr. Bartels en behandelt het logisch ontwerpen van ornament. Het plan is den Minister van Oorlog te verzoeken het werkje voor Rijksrekening te doen drukken. Daartoe zou noodig zijn, dat een oplage van minstens 1000 exemplaren zou kunnen worden geplaatst. Het boekje zou dan bestaan uit 40 bladen, met beschrijving, in stevigen omslag, tegen een prijs van f 1.25 à f 1.50. Eventueele aanvragen te richten aan den Res. Eerste Luitenant der Gren. Ir. Sweep, Borneostraat 3, den Haag. S.

Uigaven der M. B. V. A.

Catalogus der Boekerij van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, Vakvereeniging van Nederlandsche Architecten. f 0.50.

Algemeene Regelen voor Arbeidscontracten tusschen Architect en Ingenieur eenerzijds en Bouwkundig Opzichter Teekenaar of Opzichter-Teekenaar anderzijds. f 0.10.

Regelen en Tabel voor de berekening en uitbetaling van het honorarium van architecten, voorwaarden en bepalingen, volgens welke geschillen tusschen den Architect en den afdrachtgever zullen worden beslecht.
Per stuk f 0.25, per 100 stuks f 2.25.

Regelen en Tabel voor de berekening en uitbetaling van het honorarium van architecten, voor bouwwerken voor woningbouwvereenigingen, en in het algemeen voor woningen voor de volkshuisvesting, voorwaarden en bepalingen, volgens welke geschillen tusschen den architect en den opdrachtgever zullen worden beslecht.
Per stuk f 0.25, per 10 stuks f 2.25.

Regelen voor de berekening van het honorarium van architecten voor werkzaamheden, zich uitsluitend bepalende tot het ontwerpen en uitwerken van de gevels en het uitwendige van die gebouwen, waarvan de verantwoordelijkheid voor de uitvoering berust bij den Uitvoerder-bouwer. Per stuk 10 cent.

Algemeene Administratieve Voorschriften voor het uitvoeren en onderhouden van werken ten behoeve van besturen en particulieren. Per stuk 25 cent.

Algemeene regelen voor Nationale Bouwkunst prijsvragen en Huishoudelijk reglement voor de Permanente Prijsvraag Commissie. Per stuk 50 cent.

CORRESPONDENTIE.

Wegens plaatsgebrek moet het ingekomen antwoord van de Jury van de Alkmaarsche prijsvraag, op de bespreking van den Inzender onder het MottoIn d'eigen sfeer in het Bouwk.Weekbl. No. 35 tot het volgend nummer blijven liggen.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD

ORGAAN VAN DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST M·B·V·A VAKVEREENIGING VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN

Commissie van Redactie: C. J. KRUISWEG, J. B. VAN LOGHEM en D. F. SLOTHOUWER
Redacteur: J. P. MIERAS:
Bureau van Redactie: Marnixstraat 402, Amsterdam.
Uitgevers en Bureau van Adminstratie: MOUTON & Co., Herderstraat 5, 's-Gravenhage.

ABONNEMENTSPRIJS: voor Nederl. fr. p. p. ƒ 9.— 's jaars, voor Indië en Buitenl. bij vooruitbet. ƒ 11.—. Afz. Nos ƒ 0.20. fr. p.p. ƒ 0.21 — ADVERTENTIËN: v. 1—5 regels ƒ 1.25, elke regel meer ƒ 0.25. Groote letters naar plaatsruimte. Advertentiën bij abonnement tegen belangrijk verminderde prijzen.

38STE JAARGANG. = 15 SEPT. 1917. = No. 37.

INHOUD: OFFICIEEL GEDEELTE. — BOUWKUNDIG GEDEELTE. Bebouwingsplan voor het Gemeentelijk heuvelterrein in Semarang. — Rapport van de Commissie voor punt 7 van het werkprogramma 1916 van de M.B.V.A. — Ingezonden. — Correspondentie. — Rectificatie.

OFFICIEEL GEDEELTE.

Ledenvergadering.
De ledenvergadering der M.B.V.A. zal gehouden worden op Woensdag 26 September a.s. ten 10½ ure v.m. in het Hotel „Kasteel Oud Wassenaar" te Wassenaar.
Agenda:
1. Notulen (B. W. 28 Juli No. 30 en 4 Aug. No. 31).
2. Mededeelingen van den Voorzitter.
   a. Vrijwillige bijdragen.
   b. Studie-prijsvraag St. Jacobstoren te 's-Gravenhage.
3. Gratificatie afgetreden Secr. Red.
4. Plaatselijke Commissiën. (Concept-districts-verdeeling).
5. Onderlinge verhouding van architecten bij verbouwingen. (Resolutie).
6. Rapport van de comm. voor de afwikkeling van punt 7 van het werkprogramma: De bouw van volkswoningen door bekwame architecten.

Na afloop der vergadering wandeltocht door de parken Oud-Wassenaar en Groot Haesebroek.
Resolutie, punt 5 der agenda, in de Bestuursvergadering op Dinsdag 4 Sept. '17 bij meerderheid van stemmen aangenomen.
De ledenvergadering, gehouden op 26 September 1917 te Wassenaar, na kennis te hebben genomen van de rede, uitgesproken door den Heer C. J. Kruisweg op de ledenvergadering van 18 Juli 1917 te Amersfoort alsmede de daaruit voortvloeiende gedachtenwisseling spreekt de wenschelijkheid uit om in de Eerecode nader te omschrijven de onderlinge verhouding van architecten bij verbouwingen en wel in dezen geest.
In geval aan een architect de opdracht wordt gegeven om veranderingen aan te brengen aan het bouwwerk van een ander architect, die de praktijk nog uitoefent, zal eerstbedoelde architect zich eerst schriftelijk te hebben vergewissen of de bouwheer om bepaalde redenen de verbouwing niet wenscht op te dragen aan den oorspronkelijken ontwerper.

Plaatselijke Commissiën.
Op de laatstgehouden ledenvergadering te Amersfoort is door den heer C. N. van Goor voorgesteld het instellen van de Plaatselijke Commissiën van bestuurswege te bevorderen. Hij achtte het gewenscht ons land in districten te verdeelen en voor elk district eene plaatselijke commissie aan te wijzen, zetelende in die plaats, die daarvoor het meest aangewezen is.
Aan de hand van de ledenlijst zijn door het bestuur de volgende districten samengesteld, waarbij de eerstgenoemde plaats de zetel van de Plaatselijke Commissie is:
1. *Leeuwarden*—Harlingen—Sneek.
2. *Groningen*—Wildervank—Winschoten—Assen.
3. *Deventer*—Apeldoorn—Gorsel—Kampen - Zutfen—Zwolle.
4. *Enschede*—Aalten—Goor—Lochem—Winterswijk.
5. *Arnhem*—Nijmegen—Oosterbeek—Renkum—Tiel.
6. *Hilversum*—Amersfoort—Baarn—Blaricum—Bussum—Laren—Weesp.
7. *Utrecht*—Huis ter Heide—Zeist.
8. *Alkmaar*—Edam—Den Helder—Hoorn.
9. *Haarlem*—Heemstede—Lisse—Overveen.
10. *Amsterdam*—Sloten—Watergraafsmeer.
11. *'s-Gravenhage*—Delft—Gouda—Leiden—Oegstgeest—Rijswijk—Voorburg—Wassenaar.
12. *Rotterdam*—Dordrecht—Maassluis—Vlaardingen.
13. *Goes*—Renesse.
14. *Eindhoven*—'s-Hertogenbosch—Tilburg.
15. *Maastricht*—Roermond—Sittard—Venlo.

Mochten zich nieuwe leden opgeven, die een andere plaats van vestiging hebben dan op bovenstaande lijst voorkomt, dan wordt die gemeente onder een der bestaande districten gerangschikt. Elk nieuw lid krijgt bij zijne toetreding eene opgave tot welk district hij behoort.
Door het bestuur is destijds reeds een concept-huishoudelijk-reglement opgesteld ter regeling van de werkzaamheden der P. C.
Ter constituëering van de plaatselijke commissieën, voor zoover zij nog niet zijn ingesteld, zal in elk district een der leden worden uitgenoodigd de leden uit zijn district bijeen te roepen tot het houden van eene vergadering, waarin het huishoudelijk reglement wordt vastgesteld en een bestuur gekozen.
Op de a.s. ledenvergadering zal deze districts-verdeeling ter goedkeuring worden voorgedragen.

Verslag van de Bestuursvergadering op Dinsdag 4 September 1917 in het Gebouw der Maatschappij. Alle leden van het Bestuur waren aanwezig, alsmede de nieuwbenoemde Secretaris-Redacteur, die aan het begin der vergadering door

den Voorzitter met eenige opwekkende woorden werd geinstalleerd. De notulen werden voorgelezen en goedgekeurd.

MEDEDEELINGEN VAN DEN VOORZITTER. Door den Nederlandschen Oudheidkundigen Bond was aan het Bestuur der M.B.V.A. verzocht, zijn medewerking te verleenen aan een prijsvraag voor de herbouwing van den toren der St. Jacobskerk te 's-Gravenhage, in modernen geest, naast het plan van het Gemeentebestuur om de ijzeren spits te vervangen door een reconstructie van de 16e eeuwsche.

Het Bestuur besloot na eenige discussie, zijn medewerking te verleenen en den Heer S. de Clercq, architect te 's-Gravenhage, te benoemen tot Jurylid.

Ingekomen was een verzoek van een lid in een der groote gemeenten, hem voor de in die gemeente aanhangige plannen tot het instellen van een plaatselijke schoonheidscommissie, eenige reglementen van dergelijke commissiën ter voorlichting te willen sturen. Van wege het Bureau der M. B. V. A., zijn de gevraagde bescheiden verstrekt.

De rekening en verantwoording van de in dit jaar gehouden examens der M. B. V. A. werd aan de orde gesteld en door den voorzitter der Examen-Commissie toegelicht. In verband met een in dit jaar gezonden request aan den Minister van Binnenlandsche Zaken betreffende subsidie verhooging zal op spoedig antwoord nogmaals bij den Minister worden aangedrongen en aan Z.E. daarbij tevens naar aanleiding van het tekort der dit jaar gehouden examens een nader verzoek worden gericht.

INGEKOMEN STUKKEN. De Vereeniging tot bevordering van het aesthetisch element bij het voortgezet onderwijs, V. Æ. V. O. zond de Maatschappij een verzoek om haar in haar arbeid te steunen welk verzoek vergezeld ging van eene uiteenzetting harer plannen. Het Bestuur besloot als begunstiger toe te treden, met eene jaarlijksche bijdrage van *f* 2.50.

De Heer Ir. R. Schüngel te 's Hertogenbosch, lid der M. B. V. A., werd benoemd als vertegenwoordiger der M. B. V. A. op het 22e Congres voor Volksgezondheid, op 7 en 8 September 1917 te Alkmaar te houden.

Ingekomen was een schrijven van de N. V. Chemigraphische Kunstinrichting, v/h. Dirk Schnabel, met de mededeeling dat de prijzen der clichés per 15 September a. s. met 30 % verhoogd worden.

De heer J. Wesselius, afgetreden secretaris der M.B.V.A. berichtte het Bestuur, dat volgens zijne meening het door hem waargenomen Secretariaat van de Commissie van Geschillen voor de honorariumtabel voor den volkswoningbouw, bestaandeuit vertegenwoordigers der M. B. V. A. en andere corporaties, geen direct verband houdt met het Algemeen Secretariaat der M.B.V.A. en dus het genoemde secretariaat door hem kon worden blijven waargenomen. Na eenige discussie bleek het Bestuur de meening van den Heer Wesselius niet te deelen en besloot haar meening aan de Commissie van geschillen voor de honorariumtabel voor den volkswoningbouw kenbaar te maken.

Inzake een gratificatie aan den Heer J. Wesselius zal naar aanleiding van een ingekomen schrijven aan de Ledenvergadering op 26 September a.s. door het Bestuur een voorstel worden ingediend.

De instructie van den nieuwen Secretaris-redacteur wordt, na discussie over enkele punten, aangenomen, terwijl de nieuwe functionaris in de gelegenheid werd gesteld binnen eenigen tijd eventueele bewaren van zijn kant in te dienen.

PLAATSELIJKE COMMISSIEN. Naar aanleiding van het in de Bestuursvergadering van 7 Augustus l.l. genomen besluit tot het oprichten van Plaatselijke commissien, zal op de a.s. ledenvergadering een concept districtsverdeeling worden aangeboden benevens een opgave der door het Bestuur aangewezen leden, wien verzocht zal worden verder initiatief te nemen.

ONDERLINGE VERHOUDING TUSSCHEN ARCHITECTEN EN BOUWHEER BIJ VERBOUWINGEN.

De voorzitter heeft naar aanleiding van de gedachtenwisseling op de vorige ledenvergadering een concept resolutie opgesteld, bevattende bindende bepalingen, omtrent de gedragslijn welke een architect bij eene verbouwing tegenover den in praktijk zijnden architect van den oorspronkelijken bouw heeft te volgen.

Na discussie over de vraag of dergelijke bindende bepalingen in deze zoo subtiele kwestie, de collegialiteit en de conscientie van de betrokken architecten rakende, mogen worden vastgesteld, is de vergadering van oordeel, dat het gewenscht is, dat de verhouding tusschen de architecten onderling bij een verbouwing nader in de Eere-code wordt omlijnd.

Op de ledenvergadering op 18 Juli te Amersfoort gehouden, waar de aanhangige kwestie, na een inleiding van den Heer C. J. Kruisweg, uitvoerig werd besproken, kwamen twee opvattingen op den voorgrond. Op de bestuursvergadering van 4 September j.l. werd de eene opvatting, dat de collegiale verhouding tusschen vakgenooten het wenschelijk maakt dat de bouwheer er op gewezen wordt, dat bij verbouwingen de oorspronkelijke ontwerper in de eerste plaats in aanmerking komt voor de leiding van het werk, verdedigd door den heer D. F. Slothouwer. De andere opvatting dat de bouwheer buiten de onderlinge verhouding van de architecten moet worden gehouden en dat de tot de verbouwing aangewezen architect zich zal hebben te wenden tot den oorspronkelijken, nog in praktijk zijnden architect, vormde de quintessens van het betoog van den Heer Kruisweg, die het beoogde resultaat, n.l. het behoud van het eventueele kunstwerk, door de door hem toegelichte wijze van optreden, in alle mogelijke gevallen verzekerd achtte.

Bij meerderheid van stemmen werd het eerste deel van de door den Voorzitter ingediende resolutie, naar de opvatting van den Heer Slothouwer gesteld, aangenomen, nadat bij stemming was vastgesteld dat de architect die aangezocht wordt tot een verbouwing zich schriftelijk tot den bouwheer heeft te wenden.

Het tweede gedeelte der voorgestelde resolutie dat in hoofdzaak de samenwerking van den aangezochten architect en den oorspronkelijken nog in praktijk zijnden bouwmeester stipuleerde, werd niet aangenomen.

De tekst der aangenomen resolutie, welke op de Ledenvergadering op 26 September a.s. een punt van bespreking zal uitmaken, is afgedrukt in het Bouwkundig Weekblad van 8 September 1917. No· 36.

Bij de rondvraag werd, naar aanleiding van een mededeeling van een der leden, dat door een der Inspecteurs der Volksgezondheid een voorstel zal worden gedaan tot vaststelling van een uniformtarief voor volkswoningbouw, besloten, dien Inspecteur te verzoeken dienaangaande in nader overleg te willen treden met de Commissie van Geschillen over de Honorariumtabel bij volkswoningbouw.

ABONNEMENTSPRIJS BOUWKUNDIG WEEKBLAD. De abonnementsprijs van het Bouwkundig Weekblad voor studeerenden werd vastgesteld op f 7.50 per jaar.

Nadat ten slotte de agenda der a.s. Ledenvergadering te Wassenaar was vastgesteld, werd de vergadering door den Voorzitter gesloten.

J. P. MIERAS,
Alg. Secretaris.

Wijziging Honorariumtabel Volkswoningbouw.

In de vergadering op 10 September gehouden, in het Gebouw der M.B.V.M. van de Commissie van Geschillen, voor de Honorariumtabel voor de Volkshuisvesting, waarbij eenige architecten uitgenoodigd waren om toelichtingen te geven, werd, mede in verband met eene vergadering gehouden op 20 Juli 1917 van de besturen der constitueerende vereenigingen, de honorariumregeling in verband met den oorlogstoestand, nader besproken.

Door de vergadering werd een advies uitgebracht hetwelk aan de constitueerende vereenigingen zal worden bekend gemaakt.

In het begin van de volgende week zal er een vergadering worden gehouden van de besturen der drie constitueerende vereenigingen.

Het besluit van deze vergadering zal in het volgend nummer van het Bouwkundig Weekblad worden gepubliceerd, om op de a.s. Ledenvergadering te Wassenaar, een punt van bespreking uit te kunnen maken.

J. P. M.

Betreffende sub a. De M.B.V.A. is reeds werkzaam geweest in den bedoelden zin door het uitschrijven van eene prijsvraag voor arbeiderswoningen en het algemeen verkrijgbaar stellen van een boekje met de best geslaagde ontwerpen; verder worden vrij regelmatig in het Bouwkundig Weekblad afbeeldingen gegeven van verschillende complexen. In dien geest zou de Redactie-Commissie van het Bouwk. Weekblad stellig nog meer nuttig werk kunnen doen en zou het alleszins overweging verdienen tot de uitgave van een verzameling der thans verspreide publicaties over te gaan.

Betreffende sub b. De commissie meent, dat het geen aanbeveling verdient thans weder over te gaan tot herziening der Prijsvraag-regelen, doch dat bij het uitschrijven van prijsvragen voor volkswoningbouw, gezien de vele reeds ondervonden moeielijkheden, met behoud van den geest der regelen deze meer soepel toegepast dienen te worden.

Betreffende sub c. wat de honoreering betreft is, gezien de abnormale stijging der prijzen op het oogenblik een tijdelijke herziening der Honorarium-tabel in bewerking. De Commissie meent echter dat, nu in den korten tijd dat deze tabel in toepassing is, reeds verschillende bezwaren tegen enkele bepalingen zijn gewezen, het binnen korten tijd noodig zal blijken deze Regelen te herzien, waarbij het aanbeveling zal verdienen de adviezen der Inspecteurs in te winnen.

Betreffende sub d. (Ambachtsonderwijs). De commissie onderschrijft de geuite meening voor een goed deel en zou dit punt onder de aandacht willen brengen van de Onderwijs-Commissie ter verder onderzoek.

De opmerking, sub e, is reeds beantwoord bij c, terwijl de opmerking, sub f, eigenlijk aansluit bij de opmerking, sub d.

De commissie meent te mogen zeggen, dat de oplossing van het vraagstuk eene niet gemakkelijke is.

Het eenvoudigste zou zijn, dat van overheidswege aan de gemeentebesturen medegedeeld werd, dat dan slechts op Rijkssteun voor woningbouw zoude kunnen worden gerekend, indien zou blijken, dat de architectonische verzorging der plannen naar behooren behartigd is.

De moeilijkheid ligt echter hier in de beoordeeling van dit laatste feit. Instelling van een Rijks-Schoonheidscommissie, die de gemeentebesturen en de woningbouwvereenigingen ter zake zou adviseeren, meent deze commissie niet te moeten aanraden, omdat de plannen toch reeds door zoovele ambtenaren en commissies (bouwtoezicht, commissie volkshuisvesting uit den Raad, gezondheidscommissie, Burgemeester en Wethouders, Inspectie volksgezondheid, Gedeputeerde Staten, Woningcollege, enz. enz.) moeten worden beoordeeld, zoodat de voorbereiding van den bouw reeds nu zeer veel tijd vordert en het inschakelen van nog weer een commissie van beoordeeling, ook aan deze commissie ongeraden voorkomt.

De commissie stelt voorop, dat goed resultaat slechts te verwachten is bij de verzorging van de plannen door op dit gebied inderdaad deskundigen. En om dit te bereiken is noodig voorlichting van het groote publiek, dat, wat de schoonheidseischen van den arbeiderswoningbouw betreft, nog geheel onwetend en ongevoelig is.

Volgens de meening der commissie is deze voorlichting het best te bevorderen door eene goede propaganda, n.l. het uitzenden van sprekers, die lezingen met lichtbeelden houden, het houden van behoorlijk geleide excursies, die ter beleering van het publiek strekken, enz. enz.

Voor de groote steden, waar de groote complexen uit den aard der zaak het meest voorkomen, acht de commissie den aangewezen weg, behoudens de bovenvermelde propaganda, om af te wachten, of het steeds voortschrijdende inzicht: „dat ook groepen van eenvoudige woningen aan schoonheidseischen kunnen voldoen" niet vrij spoedig tot goede resultaten zal voeren. Deze grootere steden bezitten veelal reeds schoonheidscommissies in den eenen of anderen vorm, of zullen — door den drang der tijden — genoodzaakt worden tot de instelling daarvan over te gaan; en ofschoon hiermede weder een beoordeelaar meer over de plannen zal hebben te adviseeren, acht de commissie dit toch de eenig mogelijke overgangstoestand, totdat de schoonheid weder zoo algemeen goed is geworden, dat de schoonheidscommissies weder kunnen en zullen verdwijnen, als zijnde overbodig geworden.

Toch acht de commissie het raadzaam, dat het bestuur van de M. B. V. A. zich hieromtrent met de Woninginspecteurs in gedachtenwisseling begeve en onderzoeke in hoeverre in deze van de zijde van de M. B. V. A. de keuze van goede architecten voor den volkswoningbouw bevorderd zou kunnen worden.

Bij den woningbouw in kleinere gemeenten en ten platten lande heeft men echter met andere factoren rekening te houden. Het gaat hier veelal om den bouw van een vrij beperkt aantal woningen, waarbij het, om voor de hand liggende redenen, voor het bestuur der woningvereeniging zeer moeilijk, zoo niet onmogelijk, zal zijn den ter plaatse gevestigden bouwkundige te passeeren. En al zoude dit wel mogelijk zijn, de elders gevestigde architecten vertoonen uit den aard der zaak weinig belangstelling voor werken van geringeren omvang in kleinere gemeenten en ten platten lande. Immers de bouwplaats is moeilijk te bereiken, het totale honorarium is betrekkelijk klein, terwijl, wanneer de omvang van het werk het aanstellen van een dagelijkschen opzichter niet toelaat, de persoonlijke bemoeiïngen van den architect zich zeer verzwaren.

De commissie meent in het volgende eene oplossing gevonden te hebben, die aan het bestuur van de M. B. V. A. ter bespreking met de Inspecteurs aanbevolen wordt.

Wanneer het niet boven allen twijfel verheven is, dat aan den bouwkundige geheel zelfstandig de architectonische verzorging van den woningbouw is toevertrouwd, dan wordt aan dezen een architect toegevoegd.

De werkverdeeling denkt de commissie zich aldus. Het plan van den bouwkundige wordt beschouwd als „Voorloopig ontwerp", waarnaar door den architect het „Ontwerp" wordt gemaakt. De bouwkundige stelt het „Bestek" op, terwijl de architect dit alleen in zooverre be-

handelt als noodig is om aan de architectonische eischen te voldoen en in verband hiermede zijne wenschen aan den bouwkundige opgeeft. De „Algemeene details" worden door den architect ontworpen, terwijl de „Gedetailleerde begrooting" door den bouwkundige wordt opgemaakt, door wien tevens voor het technisch gedeelte „de Hoofdleiding, het Toezicht en de Afrekening" geschiedt, met dien verstande, dat de architect alleen heeft toe te zien, dat de uitvoering naar zijne teekening geschiedt, terwijl hij bovendien de kleuren en dergelijke heeft te bepalen.
De honoreering geschiedt dan volgens de geldende tabel voor den volkswoningbouw en voor ieder naar gelang de gesplitste onderdeelen der tabel.
Resumeerende stelt de commissie voor:
a. aan het bestuur der M.B.V.A. in overweging te geven:
1e. over te gaan tot de uitgave van een verzameling van alle, thans verspreide publicaties, op het gebied van geslaagden volkswoningbouw, alsmede een krachtige propaganda voor de aesthetische verzorging van den arbeiderswoningbouw ter hand te nemen,
2e aan de Commissie van Onderwijs de zienswijze van meerdere Inspecteurs van de Volksgezondheid over den minder goeden invloed van het tegenwoordige ambachts- en ander onderwijs op de schoonheid van eenvoudige bouwwerken mede te deelen en aan die commissie te verzoeken deze zaak in studie te nemen en te rapporteeren, wat daaraan gedaan zou kunnen worden;
b. wat betreft den bouw van grootere complexen in grootere steden voorloopig af te wachten, doch zich met de Inspecteurs te verstaan, hoe ten aanzien dezer complexen de keuze van inderdaad architectonisch geschoolde deskundigen zoude zijn te bevorderen;
c. wat betreft den woningbouw in kleinere gemeenten en ten platten lande zich met de Inspecteurs in verbinding te stellen, teneinde te bevorderen, dat de aangegeven weg gevolgd worde;
d. de leden te machtigen bij den gang van zaken, als sub c geschetst, werkzaamheden te verrichten met afwijking van het bepaalde in artikel 3, laatste alinea, van de Honorarium-tabel voor volkswoningbouw.

DE COMMISSIE.

INGEZONDEN.

Geachte Redactie.

Namens de Jury van de Prijsvraag Karenhuizen verzoek ik U eenige plaatsruimte ter beantwoording van het ingezonden stuk van den Inzender onder het Motto „In d'eigen sfeer".
De reden, waarom het zoolang geduurd heeft, voordat de motto's der ingezonden ontwerpen bekend zijn gemaakt, is eenvoudig deze, dat de inzendingen gericht waren aan den heer Noorduyn te Alkmaar. Bij nadere beschouwing kwam het de Jury gewenscht voor de beoordeeling te doen plaats hebben in het gebouw van de M. B. V. A. te Amsterdam. Dat eenige weken gemoeid zijn geweest voor dat de inzendingen geopend werden is eenigszins te verklaren door de overstelpende hoeveelheid portefeuilles, kisten, rollen enz. die vervoerd moesten worden en dat niet dadelijk een der Juryleden te pakken was om de bij opname van de motto's aanwezig te zijn.
Ten einde de opgave van die motto's nog te kunnen plaatsen in de bouwkundige bladen van die week, heeft het betreffende Jury-lid kortheidshalve alleen de motto's opgenomen, met de bedoeling nader de correspondentie-adressen van de gelijkluidende motto's bekend te maken. Dat er daarbij een motto over 't hoofd is gezien, is alleen toe te schrijven aan de groote haast, waarmede dit werk verricht is. Wij meenen hiermede dit raadsel voldoende te hebben opgehelderd. Dat de mededeeling in het B. W. „In de afgeloopen week zijn nog eenige ontwerpen ontvangen enz." op een vergissing van den redacteur berustte, is destijds reeds vermeld.
Wat betreft de onduidelijkheid van het programma met de aanvulling over het onbebouwd blijvend gedeelte zij vooreerst opgemerkt, dat er in die aanvulling niet gestaan heeft „langs" maar „*aan* de Z.W. erfscheiding moet een gedeelte onbebouwd blijven enz.", hetgeen nog verduidelijkt door vraag en antwoord 32 voor geen enkelen aandachtigen lezer eenigen twijfel meer overlaat. Maar het „aandachtig lezen" van een prijsvraagprogramma schijnt nu eenmaal ver te zoeken te zijn, want men staat verstelt over de naar-den-bekendenweg-vragende brieven, die men als jury-secretaris binnenkrijgt.
De beschouwingen, die de inzender ten beste geeft over de ligging der behuizingen in verband met de windstreek en de straatzijde, alsmede over den vorm van den gang, worden door de Jury niet gedeeld, hetgeen duidelijk uit haar keuze blijkt en voldoende gemotiveerd is in de inleiding van haar rapport. De Jury erkent echter het goed recht van anderen om te dezer zake een afwijkende opvatting toegedaan te zijn, maar zij acht het nutteloos hierover in debat te treden.
De Jury bestrijdt ten sterkste de wenschelijkheid door inzender betoogd, om in het programma eener prijsvraag voor te schrijven, welke opvatting van eenig onderdeel gevolgd moet worden, indien daarvoor verschillende oplossingen mogelijk zijn.
Met de laatste wensch kan de Jury zich geheel vereenigen; of hij voor vervulling vatbaar is . . . . ?

Namens de Jury,
BROESE VAN GROENOU, *Secr.*

CORRESPONDENTIE.

Ingekomen is nog een brief van den Heer Jules Rouleau, aangaande de Prijsvraag Karenhuizen, welke vergezeld van het antwoord van de Jury, in het volgend nummer geplaatst zal worden. De correspondentie in dit blad over dezen prijsvraag wordt dan tevens gesloten.

Rectificatie. In het artikel van den Heer C. N. van Goor in het vorig nummer van dit blad is een zinstorende fout geslopen: Midden 2e kolom staat nl.: „De zelfde alinea van de Eerecode", dit moet zijn: „De elfde alinea van de Eerecode".
(Deze alinea luidt: „Hij onthoudt zich van plagiaat en zal in 't algemeen het vak eerlijk uitoefenend, den arbeid zijner kunstbroeders respecteeren, en zich onthouden van elke handeling, die hen finantieel of in hun goeden naam kan schaden. RED.)

BOUWKUNDIG WEEKBLAD

ORGAAN VAN DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST M·B·V·A VAKVEREENIGING VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN

Commissie van Redactie: C. J. KRUISWEG, J. B. VAN LOGHEM en D. F. SLOTHOUWER
Redacteur: J. P. MIERAS:
Bureau van Redactie: Marnixstraat 402. Amsterdam.
Uitgevers en Bureau van Administratie: MOUTON & Co., Herderstraat 5, 's-Gravenhage.

ABONNEMENTSPRIJS: voor Nederl. fr. p. p. ƒ 9.— 's jaars, voor Indië en Buitenl. bij vooruitbet. ƒ 11.—. Afz. Nos ƒ 0.20. fr. p.p. ƒ 0.21 — ADVERTENTIËN: v. 1—5 regels ƒ 1.25, elke regel meer ƒ 0.25. Groote letters naar plaatsruimte. Advertentiën bij abonnement tegen belangrijk verminderde prijzen.

38STE JAARGANG. — 22 SEPT. 1917. — No. 38.

INHOUD: OFFICIEEL GEDEELTE. — BOUWKUNDIG GEDEELTE. Bebouwingsplan voor het Gemeentelijk heuvelterrein in Semarang. — Beoordeelingscommissie voor Bouwplannen (Schoonheidscommissie), door W. J. de Groot. — Een Heuglijk feit, door Ir. J. P. Fokker. — Ingezonden. — Bijlagen.

OFFICIEEL GEDEELTE.

Ledenvergadering.

In afwijking van vorige aankondigingen zal de a. s. ledenvergadering op 26 September a.s. ten 10½ ure v.m. gehouden worden te **'s Gravenhage** *in het Zuid-Hollandsch Koffiehuis, zulks met het oog op den gewijzigden treinenloop, waardoor het vele leden moeilijk zal zijn Wassenaar tijdig te bereiken.*

Nieuwe leden.

De volgende heeren zijn, na uitgebracht advies der Commissie van Onderzoek, toegelaten als lid der M. B. V. A.:
A. J. Jansen, Architect te Gorsel.
A. J. van Doorn, Architect te Rotterdam.
A. C. Lengkeek, Architect te Rotterdam.
C. Brandes, Architect te Wassenaar.

Rijkssubsidie voor de examens.

In zake de subsidieering der Examens is dezer dagen het volgende adres verzonden aan den Minister van Binnenlandsche Zaken.

Aan Zijne Excellentie
den Minister van Binnenlandsche Zaken.

Geeft met verschuldigden eerbied te kennen,
het Bestuur van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, Vakvereeniging van Nederlandsche Architecten,
dat het met genoegen kennis heeft genomen van Uw schrijven van 10 September 1917 (No. 14683² Afdeeling O) dat door Uwe Excellentie de toekenning van een Rijkssubsidie van f 5000.— voor de in 1917 gehouden Examens van bovengenoemde Maatschappij, zal worden bevorderd, en tevens van het feit dat Uwe Excellentie in nadere overweging wilt nemen de verhooging van de Rijkssubsidie voor bedoelde Examens voor het jaar 1918, waarvoor aan Hare Majesteit de Koningin op 30 April 1917 een request is verzonden, waarvan Uwe Excellentie een afschrift en nadere toelichting heeft ontvangen,
dat het Bestuur er hoogen prijs op zou stellen, indien Uwe Excellentie het verzoek om subsidieverhooging wilt bevorderen en met het oog op de te treffen regelingen der Examens in het jaar 1918 te houden gaarne Uwe beslissing spoedig zouden willen vernemen,
dat het Bestuur verder met verwijzing naar de aan Uwe Excellentie op 29 Augustus 1917 verzonden Rekening en Verantwoording der in 1917 gehouden Examens, Uwe aandacht vestigt op het tekort à f 495,53 en de vrijheid neemt Uwe Excellentie beleefd te verzoeken te willen bevorderen dat dit tekort bij suppletoire begrooting aan de Maatschappij wordt vergoed.
't Welk doende, enz.

(w.g.) A. Broese van Groenou, *Voorzitter.*
„ J. P. Mieras, *Secretaris.*

Wijziging Honorariumtabel Volkswoningbouw.

Van de Commissie, welke door de constitueerende vereenigingen van de honorariumtabel voor woningbouw volkshuisvesting verzocht was haar bij een eventueele wijziging van de honorariumtabel van advies te dienen, ontving het Bestuur der M.B.V.A. onderstaand schrijven, naar aanleiding van haar op 10 September j.l. gehouden vergadering.

Wel.Ed. Geb. Heeren.

In antwoord op Uw schrijven d.d. 21 Juli 1917 betreffende wijziging van de bestaande honorariumtabel voor den woningbouw, Volkshuisvesting, heeft de Geschillencommissie voor die honorariumtabel de eer, het volgende onder Uwe aandacht te brengen.
Het U bekend zijnde voorstel van de Commissie, samengesteld uit de Architecten, den Nationalen Woningraad en de Federatie van Amsterdamsche Woningbouwvereenigingen, luidende eene honoreering volgens de begrootingscijfers van 1914 verhoogd met 25 %, welke verhooging ook geldt voor de honoreering der detailteekeningen, over welk voorstel op een op 20 Juli 1917 gehouden bijeenkomst door het Bestuur van den Nationalen Woningraad en de Besturen der beide Architecten-Vakvereenigingen, was besloten het oordeel te vragen van de Geschillencommissie, is door de Commissie besproken, waaarbij zij werd voorgelicht door een viertal architecten.
De Commissie is eenstemmig van oordeel dat overeenkomstig dit voorstel de honoreering ook gedurende den oorlogstoestand, behoort te geschieden op grondslag van de bestaande honorariumtabel voor volkswoningbouw.
Met nadruk wijst zij af iedere poging om van de tabel als grond-

slag der honoreering af te wijken, daar daardoor al datgene wat met zooveel moeite en arbeid bij vaststelling van die tabel is bereikt, weder op losse schroeven zou worden gezet, hetgeen zeer ten nadeele van geheel den architectenstand zou zijn. Zij dringt er dus bij Uwe Besturen op aan, zich tegen pogingen van derden in deze richting met kracht te verzetten.

De Commissie kan echter geheel medegaan met het denkbeeld, dat ten gevolge van de zeer bijzondere omstandigheden, waarin het bouwbedrijf thans ten gevolge van den oorlogstoestand verkeert, met name van de hooge materiaalprijzen, de aanbestedingssom van dit oogenblik niet meer een goede grondslag voor de berekening van het architecten-honorarium vormt.

Zij adviseert daarom in algeheele aansluiting aan het genoemde voorstel, als grondslag te nemen de begrooting van 1914, op te maken volgens tarieven van de woningprijzen van toen, waarbij zoowel met de verschillende typen van bouw (hoog- en laagbouw) als met de plaatselijke verschillen rekening gehouden zou moeten worden, en de honoreering, die het resultaat van deze berekening zou zijn, te verhoogen met 25 %.

De Commissie meent ten slotte er op te moeten wijzen, dat een spoedige afdoening van deze zaak zeer gewenscht is.

Namens de Geschillencommissie voornoemd
(*w.g.*) J. P. MIERAS, *Secretaris*.

De vergadering van de Besturen der constitueerende vereenigingen op Maandag 17 September gehouden, kon, na kennis genomen te hebben van bovenstaand advies, het voorstel van de Commissie, samengesteld uit de Architecten, den Nationalen Woningraad en de Federatie van Amsterdamsche Woningbouwvereenigingen, volkomen aanvaarden. Zij achtte echter het voorstel in dezen vorm nog niet volledig en was van oordeel dat de inwerkingtreding der regeling in een bepaalde clausule aan het voorstel diende te worden toegevoegd. Besloten werd de inwerkingtreding als volgt te formuleeren: De regeling gaat in op heden en geldt voor de werken, waarvan de eerste oplevering, zijnde het oogenblik waarop het gebouw in gebruik kan worden genomen, heeft plaats gehad op of na 1 Januari 1917.

Met het oog op den wensch van de Commissie, deze zaak spoedig af te wikkelen, wordt dit voorstel alsnog op de agenda van de a.s. Ledenvergadering te 's Gravenhage gebracht. J. P. M.

Verslag van het Gemeentelijk Bouw- en Woningtoezicht te Amsterdam over 1916. (*Vervolg.*)

Nagenoeg gelijktijdig met de vorenbedoelde werd een vergunning verleend voor een betonpalen-fundeering voor de uitbreiding van het raffinaderijgebouw der Nederlandsche Plantenboterfabriek aan den Distelweg. Ook hier werd proefbelasting geëischt. Deze leverde al even slechte resultaten op, met als gevolg, dat de betonpalen voor deze fundeering ook zijn uitgeschakeld en een voldoend aantal houten palen bijgeheid is.

Nog werd voor een uitbouw van perceel Wittenburgerstraat 45 een betonpaal geslagen. Met de hiervoor gehouden proefbelasting werd ook geen gunstig resultaat verkregen; men is ook daar overgegaan tot het slaan van 4 houten palen rondom den betonpaal tot ondersteuning van den uitbouw.

In het algemeen is de ervaring met dit systeem opgedaan, dat van een voetverbreeding, waarop dit systeem onder meer berust, veelvuldig niets te bespeuren valt, vermoedelijk wijl deze in den bodem wordt weggedrukt na het eerste stampen ervan. Een ander bezwaar vormde de slechte menging der navulling; zoo bleek bij de fundeering aan de De Lairessestraat, waar twee betonpalen werden getrokken, de betonvulling tot op 6 M. vanaf de onderzijde totaal ontmengd te zijn.

Toch mag uit de resultaten met dit systeem verkregen bij de Superfosfaatfabriek worden afgeleid, dat, mits degelijk uitgevoerd, deze fundeeringsmethode niet behoeft te worden geweerd.

Dat aan fundeeringen met betonpalen en kespen, vooral in verband met wisselenden grondwaterstand, en ook eventueele bezuiniging door hoogerleggen der fundeering, groote voordeelen zijn verbonden, behoeft hier niet in het bijzonder nog vermeld.

b. Systeem-Hollandia. Nadat onder leiding van den Dienst der Publieke Werken voor een muur aan de zuidzijde van het Vondelpark een betonpaal, volgens dit systeem gebouwd, was belast met 45 ton en geen noemenswaardige zakking was waargenomen, en bovendien van de zijde van het Bouwtoezicht de werkwijze van het systeem „Hollandia" was nagegaan, is vergunning gegeven tot uitvoering eener dergelijke fundeering voor perceel O.Z. Voorburgwal 94, onder de boven genoemde voorwaarde, dat de op een samenstel van 4 palen overgebrachte proefbelasting een anderhalfvoudige zekerheid zou opleveren. Bij dit geval is echter de toepassing van het systeem-„Hollandia" op een mislukking uitgeloopen. Reeds tijdens het inheien der buizen viel zulks te vermoeden; gewoonlijk gelukte het niet de laatste zakkingen door kalenderen te controleeren, omdat òf de kleppen zich ontijdig openden òf de buis geheel ingedreven was vóórdat zakking, die eenigen stuit verried, kon worden waargenomen. De proefbelasting gaf dan ook zeer ongunstige uitkomsten. Vergunning bleef toegezegd de fundeering te gebruiken, nadat alle palen vooraf belast zouden zijn met het anderhalfvoud van het gewicht, waarop de palen berekend waren, en aldus op stuit zouden zijn gedreven, doch ook hier zagen belanghebbenden van het verdere gebruik der fundeering af en dienden een plan in voor een houten paalfundeering ter vervanging der gewantrouwde betonpaalfundeering.

c. Systeem-Wilhelmi. Dit systeem heeft in Amsterdam nog geen toepassing gevonden. Wel werd overleg gepleegd over een plan, om de fundeering voor een fabrieksgebouw aan de noordzijde van het IJ volgens dit systeem uit te voeren, doch de bouwheer wenschte de meergenoemde eischen omtrent voorafgaande beproeving der palen niet te aanvaarden, waarom is overgegaan tot het maken der fundeering met houten palen.

d. Toekomstige proeven: In aansluiting aan deze resultaten zij nog vermeld, dat onder leiding van den Dienst der Publieke Werken belastingproeven worden voorbereid op betonpalen volgens de systemen de Waal, Hollandia en Wilhelmi en wel ter vergelijking onderling en met het draagvermogen van houten palen, alles onder gelijke omstandigheden.

De uitkomst dezer proeven mag met belangstelling worden tegemoet gezien met het oog op het groote belang, dat betrokken is bij het verkrijgen, c. q. toelaten van betrouwbare betonpalensystemen, in het bijzonder voor die deelen der stad, welke nog in poldertoestand verkeeren of daaraan eerst geleidelijk worden onttrokken.

Distributie van cement.

Dezer dagen verscheen van de Rijkscommissie voor Bouwmaterialen Bekendmaking No. 2, behelzende de Regeling betreffende de Distributie van cement.

Deze bekendmaking is voor belangstellenden op aanvraag, kosteloos verkrijgbaar ten kantore der Rijkscommissie voor Bouwmaterialen te Amsterdam, Postbus 327.

Brochure.

Het rapport over „Het goed-recht van de toepassing van het platte en flauw hellende dak in Nederland", zal binnenkort door de Maatschappij in brochurevorm worden uitgegeven.

Prijsvraag voor een Paviljoen.

De „Centrale" Vereeniging tot bevordering van den bloei van Groningen schrijft een prijsvraag uit, waartoe worden toegelaten alle Nederlandsche Architecten en alle Architecten in Nederland woonachtig, voor het ontwerpen van een Paviljoen in het stadspark in aanleg te Groningen.

De Jury bestaat uit de Heeren: W. Kromhout, J. A. Mulock Houwer, J. E. Scholten, Leonard A. Springer en J. Verheul Dzn.

De volgende prijzen worden uitgeloofd: een 1e prijs groot f 1200.—, een 2e prijs groot f 500.— en een 3e prijs groot f 300.—

Het programma is verkrijgbaar tegen betaling van f 1.— bij de Erven B. v. d. Kamp, Boekhandel te Groningen.

In een schrijven berichtte de Permanente Prijsvraag-Commissie dat zij zich met het programma van bovenbedoelde prijsvraag ten volle heeft vereenigd.

tot een wordende moderne cultuur, d. i. de wederom algeheele doordringing van het maatschappelijk leven met schoonheid. De schilders vormden toen een afgesloten kliek en nu nog stelt het meerendeel zich op een exclusief standpunt.

De Hollandsche Teekenmaatschappij komt de eer toe met hare 40ste tentoonstelling nu eene nieuwe koers genomen te hebben. Erkennende de wenschelijkheid van samenwerking aller beeldende kunstenaars, heeft zij een aantal niet-schilders tot inzending op hare tentoonstelling genoodigd, een feit, waarover zonder twijfel alle architecten zich zullen verheugen, daar de moderne bouwmeesters altijd geijverd hebben voor eene samenwerking van allen en met belangstelling de ontwikkeling der andere beeldende kunsten gevolgd hebben.

Het is nog niet zoo heel lang geleden (om slechts één bijzonder duidelijk voorbeeld te noemen) dat op de „Vierjaarlijksche" te Amsterdam de schilders zoo veel ruimte verlangden dat de architectuur niet behoorlijk vertegenwoordigd kon worden en de architecten dus van deelname afzagen. Nú heeft een schildersgenootschap vrijwillig een aantal andere kunstenaars gevraagd hare tentoonstelling te vervolledigen, die aldus op haar wijder algemeener grondslag grooter waarde gekregen heeft.

Deze tentoonstelling wordt tot en met Zondag 30 September gehouden in de zalen van Pulchri Studio te 's Gravenhage. Een fraai affiche werd er voor ontworpen door Roland Holst, terwijl de verdienstelijke catalogus-omslag van de hand van Roosenburg is.

Van de niet-schilders vertegenwoordigt Berlage de architectuur, de Bazel, Nieuwenhuis en Roosenburg zonden meubels. Als sier- en ambachtskunstenaars treffen wij dan nog aan Colenbrander en Lannooy. De beeldhouwers zijn Altorf, Dupuis en Tjipke Visser.

Begrijpelijkerwijze vormt de teeken- en aquarelkunst nog de hoofdschotel; ik zal mij in dit architectenblad van eene uitvoerige bespreking onthouden, het alleen van uit bouwkundig standpunt voornaamste aanstippen. Het opvallendst zijn dan ook wel de twee stukken van van Konijnenburg, vooral de figuur No. 109. Deze waterverfteekening is niet af, 't is nog maar een opzet en wij kunnen dus de toekomstige volle schoonheid slechts gissen, maar de opzet is grootsch en monumentaal en van eene haast architecturale allure. Het is opmerkelijk hoe goed ze doet op groote afstand en welk een decoratieve werking ervan uitgaat. Dit is werk dat nauw verbonden aan architectuur zou kunnen zijn, kunst die men als architect gaarne eene plaats in zijn bouwwerk zou inruimen. Voor zoover mij bekend, is deze kunstenaar echter toch pas éénmaal door een bouwkunstenaar tot medewerking geroepen: hij heeft de beelden ontworpen die het gebouw van Limburg voor den boekhandel van Martinus Nijhoff op het Voorhout sieren. Welk eene mogelijkheden op 't gebied van decoratieve schilderkunst doet de figuur op deze tentoonstelling vermoeden!

Reeds nauwer verbonden aan de architectuur zijn Toorop en Roland Holst, waarvan vooral de eerste hier ruim vertegenwoordigd is. Beiden zijn reeds alom erkende talenten ook op decoratief gebied, waarom wij met deze vermelding hunner aanwezigheid kunnen volstaan.

Minder bekend is de beeldhouwer Altorf, wiens werk qualiteiten heeft, die verlangend doen uitzien naar arbeid van zijne hand op architecturaal gebied. Het hier aanwezige werk zijn kleine figuren in ivoor en dieren in hout, steen, brons en porselein, allen vast en streng gemodelleerd in een groote lijn, die uitmuntend bouwkundig werk voorspelt.

Ik kan een bezoek aan deze tentoonstelling allen architecten aanbevelen; moge de expositie tot gevolg hebben, niet alleen een onderlinge betere waardeering tusschen schilders en andere beeldende kunstenaars, maar als uitvloeisel daarvan ook eene innige samenwerking!

IR. J. P. FOKKER.

INGEZONDEN.

Alkmaarsche Prijsvraag.

Met instemming heb ik kennis genomen van het art. van den heer L. S. in het B.W. d.d. 11 Aug., als ook van het art. „Inzender Motto „In d'eigen sfeer".

Ik acht het wenschelijk 't volgende nog op te merken:

1e. Het openbaar maken van een prijsvraag programma mag eerst plaats hebben als dit *juist* en *goed* is opgesteld, niet doen als met art. 2 (prijsvraag Alkmaar), om te voorkomen dat mededingers onnoodig werk verrichten.

2e. De grondgedachte van de Jury *moet* zooveel mogelijk in 't programma worden omschreven, aangezien het nalaten van deze bepaling direct tengevolge heeft dat de meeste ontwerpen moeten uitvallen. De Jury moet *vóóruit* verklaren op wat voor gronden de ontwerpen worden beoordeeld, zoodat als zij een ongezonde grondgedachte er op nahoudt dit ten minste de mededingers vóóruit weten; de mogelijkheid is dan nog open om niet mede te dingen, of wel om de Jury bij het stellen van vragen te overtuigen van hun verkeerde opvatting in deze.

3e. Volgens mijne meening moesten de regelen van de P.P.C. zóó veranderd worden dat niet alleen de Jury uitspraak deed, maar dat ook de mededingers hun stem konden inbrengen. Zulks is m.i. goed mogelijk en veel rechtvaardiger. (Ik verzoek instemmers dit mede te overwegen).

4e. Nu iets over de bekroonde ontwerpen.

A. Wat is ontwerp motto Zon II (1e prijs), een woongebouw voor oude mannnn en vrouwen, met prettig intiem karakter (volgens de Jury)? . . . Neen, een kazerne, een hofstal, een klooster of gevangenis voor menschen welke geheel van de omgeving moeten worden afgescheiden, verder wil ik niet in détails treden.

B. Wat is ontwerp motto Zon I, een woongebouw enz. (zie boven)? Neen, een stal of kazerne *zonder ingang* enz.

C. Wat is ontwerp Motto Oud, een woongebouw enz.

(zie boven)? *Ja*, ten minste geen stal, maar een burgerlijk woongebouw.
D. Wat is ontwerp motto Pijp en Poes, een woongebouw enz. (zie boven)? Neen, een fabriek voor kunstnijverheids producten.
E. Wat is ontwerp motto Hofje, een woongebouw enz. (zie boven)? Ja, ten minste geen stal.
5e. Nu iets over de kamers op het Noord-Oosten. De bezwaren zijn m.i. niet overwegend, aangezien de zon in Nederland toch bijna niet verwarmd. Is er zon dan gaan de meeste oude van dagen buiten wandelen. De Jury heeft m.i. een verkeerde opvatting aangaande wat voor oude van dagen 't best is.
Menschen die steeds verkeerd hebben onder de samenleving verlangen niet te worden opgesloten, 't gezicht op de ontworpen binnentuinen is veel te treurig, dag in dag uit tegen een muur op een perkje te moeten kijken is bijna een straf. Rust geniet men slechts door gezellige gepaste afleiding, niet door dat men zich opsluit, juist daardoor ontstaat onrust.
Doet art. 7 (pr. Alk.) niet vermoeden dat de bewoners een gezellig uitzicht moeten hebben, men zet toch een tafel bij het raam om een aangenaam uitzicht, waar anders voor? Is volgens de Jury een gezicht op muren en binnentuintjes erg prettig? Wat zal van die binnentuintjes terecht komen als het achtergelegen terrein eens bebouwd zal worden? Wat een zon zal er dan schijnen?
Volkomen juist zegt inzender motto „In d'eigen sfeer": „Straks als het gebouw gereed is zal men 't ondervinden dat gegadigden niet in „zoo'n gevangenis", waar men geen mensch voor de ramen ziet, wonen willen".
Een woongebouw voor oude mannen en vrouwen moet zóó zijn ontworpen dat men zooveel mogelijk de bewoners aan hun tafeltje voor de ramen ziet zitten, juist dat maakt 't karakter uit van zoo'n gebouw, juist dat doet anderen verlangen ook daar een kamertje machtig te worden. Wat is 't gebouw „Karenhuizen" evenwel nu geworden? Niets meer en niets minder dan een pakhuis voor menschen.
Het terrein is voor het onderwerpelijke gebouw niet geschikt en is nog ongeschikter gemaakt door de ontworpen binnentuinen.
6e. De jury heeft de belangen van de mededingers geheel in handen, daarom mag zij niet oordeelen op losse gronden, maar over *ieder* ontwerp een rechtvaardig omschreven uitspraak doen, en deze door tusschenkomst van 't correspondentie-adres aan de mededingers doen geworden. Slechts dan zal een prijsvraag ieder deelnemer ten goede komen en opbouwend werken. De Jury uitspraak moet zooveel mogelijk onaanvechtbaar zijn, enkel gegrond op zuiver begrippen in juiste aansluiting met 't programma. Het is daarom noodzakelijk dat geschiede wat ik aanhaalde onder ten 2e en 3e.
Slechts door openbare prijsvragen kan de bouwkunst in het algemeen worden bevorderd en geeft men gelegenheid tot studie voor den werklustige; het is daarom vooral noodig dat de mededingers vrij kunnen uitgaan en er alles gedaan wordt om hunne rechten te beschermen.

Het is niet mijne bedoeling juryleden onaangenaam te zijn, maar ik schrijf zulks alleen in meer algemeen belang.
Breda, 4 September 1917.

JOSEPH ROULEAU.
Inzender motto Apollo R.M. (Pr. Alk.)

Het is aan de gastvrijheid van het B. W. te danken, dat het stuk van den heer Rouleau en dit antwoord kan worden opgenomen; hoewel het intusschen toch eigenlijk nogal onbescheiden is voor een speciaal geval zooveel ruimte van het vakblad te vragen. Om echter alle schijn van partijdigheid te vermijden (redactie en jury Karenhuizen zijn grootendeels dezelfde menschen) is het ingezonden stuk van den heer Rouleau volledig opgenomen.
De jury is bij voorbaat overtuigd niet zoo volledig te kunnen zijn als de heer Rouleau, omdat deze als stuurman aan den wal vanzelf een belangrijke voorsprong heeft. De jury durft zelfs met zekerheid te zeggen, dat de heer Rouleau nog nooit in het schuitje heeft gezeten, anders zou hij beter beseffen, dat het ware weten tot bescheidenheid leidt, en dat alle menschelijke arbeid half is. Geen ondankbaarder arbeid dan die eener jury in een architectuur-prijsvraag.
Intusschen kan de heer Rouleau als „refusé" getroost zijn door de gedachte, dat juist de „refusé's" later dikwijls de sterren blijken te zijn.
Voorloopig is echter zijn oordeel nog volkomen gelijk aan dat van den man op straat, die voor een goed modern gebouw slechts stamelend van kwaadheid kan uitbrengen: „wat een kast, het lijkt wel een stal, net een gevangenis".
Wil deze „refusé" dus boven de middelmaat uitkomen, dan zal hij zich moeten spiegelen aan kritiek van de straat, en zoodoende leeren begrijpen, dat hij tot die breede schare behoort, zoolang zijn kunstgevoel op dezelfde wijze in trilling komt als bij de menigte.
De heer Rouleau heeft met de menigte ook dit gemeen, dat hij de menigte wil laten jureeren. Mijnheer Rouleau, kunst kan afdalen tot het volk, maar is in aanleg aristocratisch.
Intusschen verheugt het de jury, dat uw kritiek één geest ademt, al is het dan ook een on-artistieken geest. Want uw meening, dat al die oude lieden liever hun laatste levensdagen zouden slijten in een kille op het noorden gelegen kamer met uitzicht op een naargeestig straatje met de achterzijde van een utiliteitsgebouw als overbuurman, inplaats van te genieten van zonneschijn en bloemenweelde in hun op het zuiden gelegen kamertje, mijnheer Rouleau, dit is hoogst burgerlijk. Dit moge niet vriendelijk van ons gezegd zijn, maar u hebt ons ertoe gedwongen. DE JURY.

Het ingezonden stuk van den heer A. C. A. Rotgans, een der beide inzenders onder het motto: „Oud", geeft de Jury geen aanleiding tot nadere bespreking.
De correspondentie over deze prijsvraag is thans in dit blad gesloten. RED.

AFBEELDINGEN BEHOORENDE BIJ HET RAPPORT OVER HET GOED-RECHT VAN DE TOEPASSING VAN HET PLATTE EN FLAUWHELLENDE DAK IN NEDERLAND.

(Zie Bouwkundig Weekblad No. 34.)

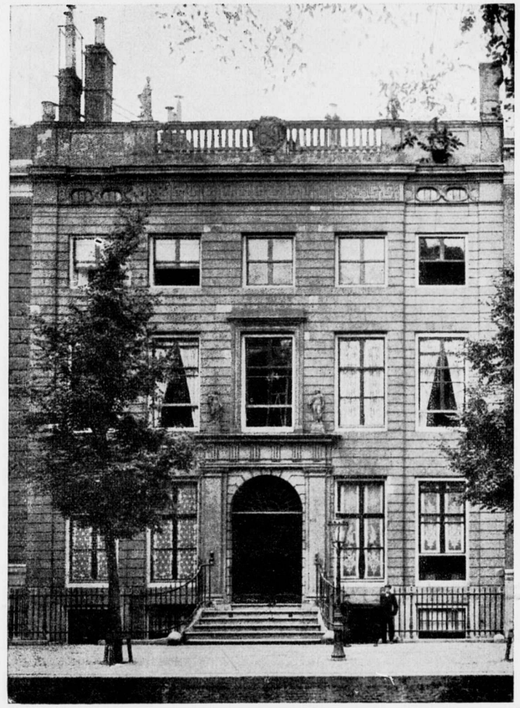

Fig. 9. Woonhuis aan de Heerengracht te Amsterdam.

Fig. 10. Woonhuis aan de Nassaulaan te 's-Gravenhage.

Fig. 11. Villa „Corvin" te Hilversum. Architect: A. Salm G.Bzn.

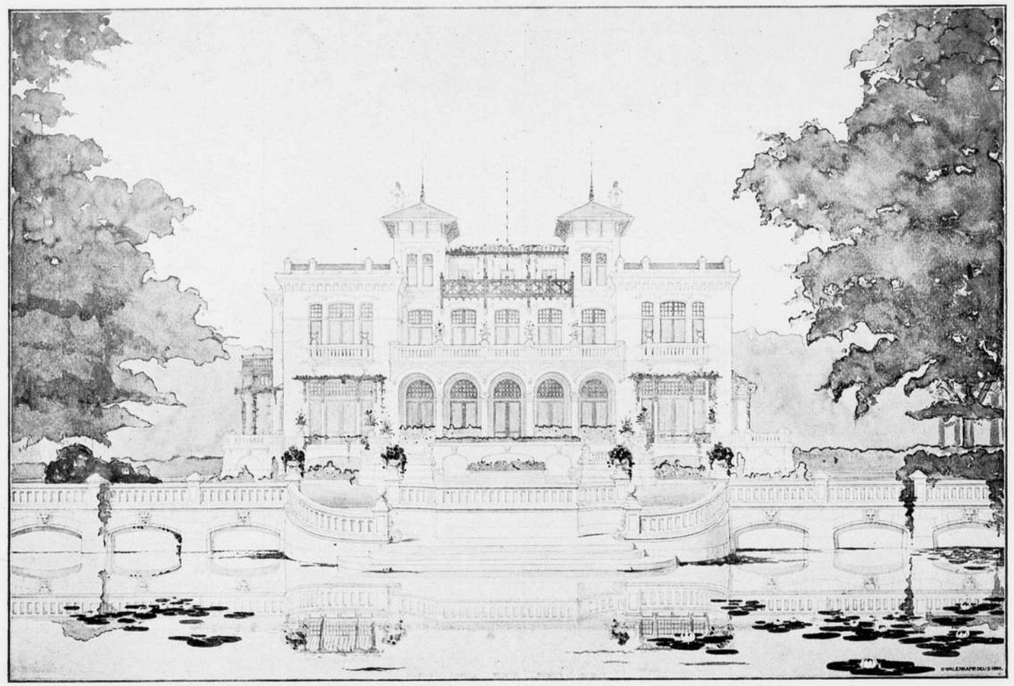

Fig. 12. Villa „Ma Retraite" te Zeist. Architect: A. Salm G.Bzn.

Fig 13. Landgoed „Uytenbosch" te Baarn.
Architect: C. Muysken.

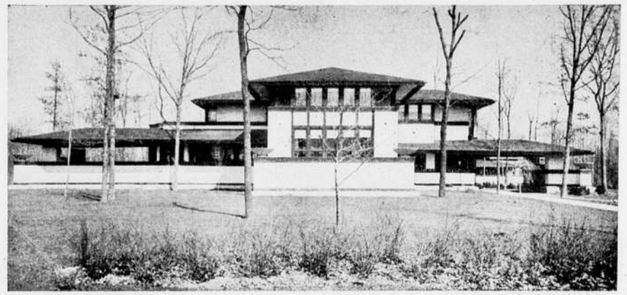

Fig. 14. Woonhuis. Highland Park. Ill. Arch. Fr. Lloyd Wright.

Fig. 15. Landhuis te Wassenaar. Architect: J. Limburg b.i.

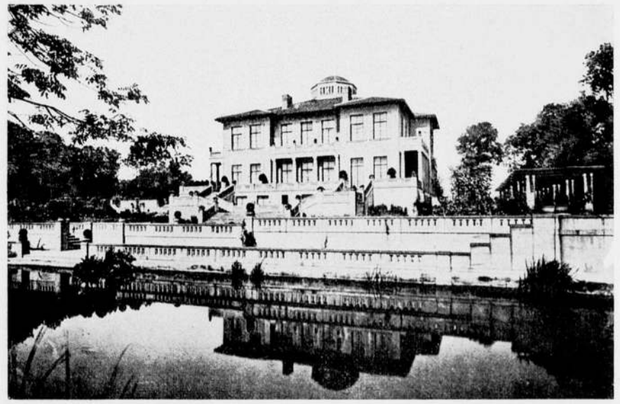

Fig. 16. Villa te 's-Gravenhage. Architect: J. Limburg b. i.

Fig. 17. Woonhuis te 's-Gravenhage.
Architect: Dr. H. P. Berlage.

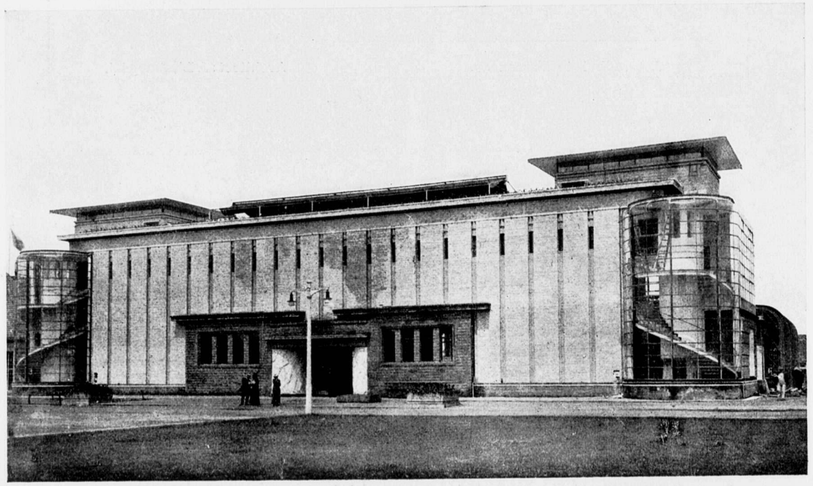

Fig. 18. Model kantoor- en fabrieksgebouw op de „Deutsche Werk Bund" tentoonstelling 1914 te Keulen.
Architect: Walter Gropius.

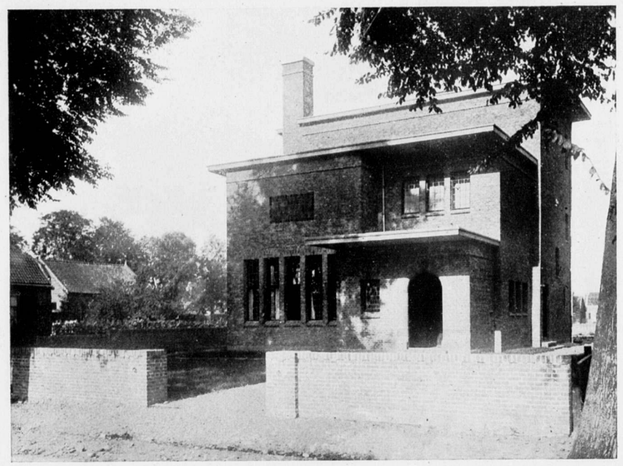

Fig. 19. Bijbank van de Haarlemsche Bankvereeniging te Hoofddorp.
Architect: J. B. van Loghem b. i.

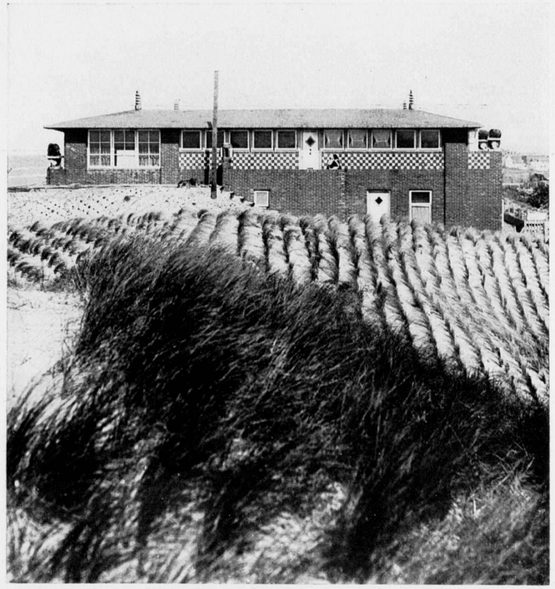

Fig. 20. Zomerverblijf te Zandvoort. Architect: H. Th. Wijdeveld.

Fig. 21. Dubbel Woonhuis aan de Kralingsche Plaslaan te Rotterdam *).
Architect: J. Gratama b. i.

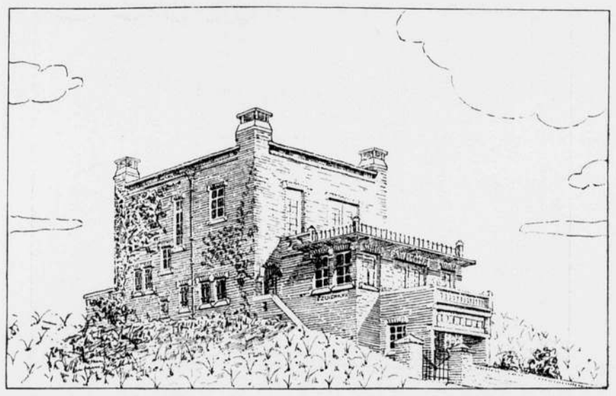

Fig. 22. Zomerhuis te Zandvoort. Architect: A. J. Kropholler.

*) Cliché welwillend afgestaan door de Redactie van „Klei".

BOUWKUNDIG WEEKBLAD

ORGAAN VAN DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST M.B.V.A. VAKVEREENIGING VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN

Commissie van Redactie: C. J. KRUISWEG, J. B. VAN LOGHEM en D. F. SLOTHOUWER
Redacteur: J. P. MIERAS
Bureau van Redactie: Marnixstraat 402, Amsterdam.
Uitgevers en Bureau van Administratie: MOUTON & Co., Herderstraat 5, 's-Gravenhage.

ABONNEMENTSPRIJS: voor Nederl. fr. p. p. ƒ 9.— 's jaars, voor Indië en Buitenl. bij vooruitbet. ƒ 11.—. Afz. Nos ƒ 0.20. fr. p.p. ƒ 0.21 — ADVERTENTIËN: v. 1—5 regels ƒ 1.25, elke regel meer ƒ 0.25. Groote letters naar plaatsruimte. Advertentiën bij abonnement tegen belangrijk verminderde prijzen.

38STE JAARGANG. = 29 SEPT. 1917. = No. 39.

INHOUD: OFFICIEEL GEDEELTE. — BOUWKUNDIG GEDEELTE. De St. Nicolaaskerk te Monnikendam door Jaap Molenaar. — Beoordeelingscommissie voor Bouwplannen (Schoonheidscommissie) door W. J. de Groot.

OFFICIEEL GEDEELTE.

Statutenwijziging.
De Statutenwijziging, vastgesteld op de ledenvergadering van 28 December 1916, te 's-Gravenhage, is dezer dagen aan de leden en aspirant leden der M.B.V.A. verzonden.

Diploma's.
De kwitantie voor de contributiegelden van de 2e halfjaarlijksche termijn 1917, tevens diploma van het lidmaatschap, wordt in den loop dezer week aan de leden verzonden.

§ 24 der A.A.V.
De nieuwe redactie van deze paragraaf, zooals zij thans door de M.B.V.A. en den Bond van Nederlandsche Aannemers is vastgesteld, is in druk verschenen en voor belanghebbenden verkrijgbaar aan het Bureau der Maatschappij, Marnixstraat 402, Amsterdam.

Adres aan den Minister.
Aan den Minister van Binnenlandsche Zaken is het volgende adres verzonden:

Aan zijne Excellentie den Minister
van Binnenlandsche Zaken.

Geeft met verschuldigden eerbied te kennen, het Bestuur van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, Vakvereeniging van Nederlandeche Architecten te Amsterdam, dat in de laatste jaren in vele gemeenten de vakscholen voor ambacht, kunst en techniek door vereenigingen, werkende in het belang van het vakonderwijs, met behulp van Rijksvoorschot werden tot stand gebracht,
dat in enkele groote gemeenten de neiging bestaat die scholen zelf te bouwen en de uitvoering aan den gemeentelijken technischen dienst op te dragen,
dat in de eerstgenoemde gevallen de gelegenheid is opengesteld om dergelijke bouwwerken aan particuliere architecten op te dragen, hetgeen om meerdere redenen ten zeerste moet worden toegejuicht,
redenen waarom Adressante er bij Uwe Excellentie met klem op aandringt zoodanige maatregelen te willen treffen, dat de bouw dier scholen door die vereenigingen zelf ter hand worde genomen.
't Welk doende, enz.

(w.g.) A. BROESE VAN GROENOU,
Voorzitter,
(w.g.) J. P. MIERAS,
Secretaris.

Staatsbegrooting 1918.
Op de staatsbegrooting 1918 komen de volgende posten voor welke voor de lezers van dit blad de aandacht verdienen. — Uitgetrokken is een subsidie van f 2000 voor den Nationalen Woningraad.
Technische Hoogeschool. — Aangevraagd is o.a. f 4000 voor een nieuwen hoogleeraar in de bouwkunde (constructie); f 2500 voor aanstelling van een buitengewoon hoogleeraar voor het gewapend beton.
Middelbaar onderwijs. Verhooging wordt voorgesteld van de subsidies ten behoeve van de Middelbare Technische Scholen te Amsterdam met f 3000, te Dordrecht met f 5000; te Haarlem met f 1850.
Ook worden gelden aangevraagd voor de stichting van een technicum te Heerlen en om het subsidie voor de Academie van Beeldende Kunsten en Technische Wetenschappen te Rotterdam te verhoogen van f 40.000 tot f 60.000.
Voorgesteld wordt het subsidie voor de examens der Maatschappij ter bevordering der Bouwkunst te verhoogen met f 2000.
De begrooting bevat voorts talrijke subsidie-verhoogingen voor vakscholen en scholen van bijzonderen aard.
Kunsten en Wetenschappen. De Minister acht het gewenscht, dat een commissie worde ingesteld, die de Regeering van advies zou kunnen dienen bij restauratie-aangelegenheden en van welke bovendien een stelselmatig toezicht op de monumenten kan worden opgedragen. Ongeraden is het deze taak op te dragen aan de commissie, die met de inventariseering en beschrijving der monumenten is belast, omdat zij daarop niet berekend is en haar eigenlijk werk door een zóó omvangrijke nieuwe opdracht te zeer op den achtergrond zoude geraken. Daar evenwel het werk der inventarisatie-commissie en dat van eene commissie van advies als bovenbedoeld ten nauwste samenhangen, terwijl beide over hun theotorische en technisch geschoolde ambtenaren moeten beschikken en beide dezelfde wetenschappelijke hulpmiddelen en eene fotografische uitrusting noodig hebben, is de Minister te rade geworden één „Rijks-

commissie voor de monumentenzorg" in te stellen, bestaande uit twee afdeelingen: eene voor de inventarisatie en één voor hun behoud en herstel, aan welke commissie mede ware op te dragen het beheer der Rijksmonumenten en die tevens advies zal kunnen geven bij de voorbereiding van de wettelijke regeling tot bescherming van monumenten.

Voorts ligt het in de bedoeling aan de nieuwe commissie te verbinden een „Rijksbureau voor de monumentenzorg", waarvan de algemeene secretaris der commissie tevens directeur zoude kunnen zijn. Door de instelling van dit bureau zullen de belangrijke bibliotheek en het verder wetenschappelijk apparaat van de inventarisatie-commissie voortaan ook aan de voorbereiding van restauratiewerken ten goede komen, terwijl de verzamelingen van afbeeldingen van monumenten, opmetingen, foto's enz., thans bewaard bij de inventarisatie-commissie, het tegenwoordige monumentenbureau en het Departement van Binnenlandsche Zaken zullen worden vereenigd tot een „Nederlandsch monumentenarchief", dat wellicht mettertijd ook voor het publiek toegankelijk kan worden gesteld.

Voor een en ander zal, wanneer de nieuwe commissie met ingang van 1 April 1918 wordt ingesteld, voor 1918 meer noodig zijn f 4500.

Voorts wordt o m gevraagd f 5000 voor het drukken van den voorloopigen inventaris voor Noord-Holland en de beschrijving van de monumenten der stad Maastricht.

Voor de volgende monumenten, waarvoor op de begrooting van het loopende dienstjaar eindtermijnen waren uitgetrokken, wordt eene verlenging van het Rijkssubsidie gevraagd: Grootekerk te Goes (f 10.000, te verdeelen over 4 jaar), Raadhuis te Middelburg (f 7500 te verdeelen over 3 jaar), Groote of Sint Bavokerk te Haarlem (f 25.000 te verdeelen over 5 jaar), Ned. Hervormde Kerk te Vlissingen (f 9000).

Nieuwe subsidies worden gevraagd voor de R. K. kerk te Asselt (16.500 te verdeelen over 4 jaar), de Bergkerk te Deventer (f 24.725 te verdeelen over 5 jaar), het Raadhuis te Halsteren (f 6000 te verdeelen over 2 jaar), de N. H. kerk te Monnikendam (f 2500), de N. H. kerk te Oegstgeest (f 2300), den toren te Poortugaal (f 2300) de R. K. kerk te Schinnen (f 14000 te verdeelen over 4 jaar), de Ned. Hervormde kerk te Ursum à f 11000 te verdeelen over 3 jaar).

Voor reis- en verblijfkosten van de leden eener commissie, welke studie zal hebben te maken van en nadere plannen zal moeten uitwerken voor den stichting van een Rijks Architectuur-Museum.

Bedragen zijn aangevraagd voor: prijskamp in de beeldhouwkunst f 2200, subsidie aan de vereeniging ter veredeling van het ambacht f 3000. Subsidies leerlingen Rijks Academie van Beeldende Kunsten f 1600.

In verband met het ontslag verleend aan jhr. dr. ter Six als hoogleeraar aan de Rijks-Academie van Beeldende Kunsten wordt, ten einde het theoretisch-aesthetisch onderwijs een ruimere plaats te geven op het leerplan, de aanstelling van een viertal buitengewone hoogleeraren voorgesteld. De meerdere uitgave zal f 3500 bedragen. Terwijl f 2500 wordt aangevraagd voor de aanstelling van een administrateur-bibliothecaris.

Als een herstelde post komt op de begrooting het subsidie: „Het Nederlandsch Openluchtmuseum" f 2000.

Voor de Quellinus-school te Amsterdam wordt f 2875 meer subsidie gevraagd om het bestuur gelegenheid te geven de school uit te breiden met nieuwe klassen voor batikken, metaalbewerking, ceramiek en meubelkunst.

Nieuw Tijdschrift voor Beeldende Kunst. Naar wij vernemen zal binnenkort het eerste nummer verschijnen van: „De Stijl", tijdschrift voor de moderne beeldende vakken onder redactie van Theo van Doesburg.

Aan dit tijdschrift zullen zoowel binnen- en buitenlandsche kunstenaars medewerken als: Archipenho, dr. H. P. Berlage, Dop Bles, Frits van Hengelaar, Vilmos Huszar, Antony Kok, B. v. d. Leck, Piet Mondriaan, J. J. P. Oud Picasso, Jan Toorop, Erich Wichman en Jan Wils.

Vereeniging tot bevordering van het aesthetische element in het voortgezet-onderwijs.

De overtuiging dat het aesthetisch element in het onderwijs erkend moet worden, en dat evengoed de ontwikkeling van het gevoel als van het verstand tot de taak van het onderwijs behoort, heeft indertijd de Vereeniging van Leeraren bij het Middelbaar Onderwijs doen besluiten tot de oprichting van een Commissie voor Schoolversiering, welke thans onder den naam van Vereeniging tot bevordering van het aesthetisch Element in het Voortgezet onderwijs, haar werk in ruimeren kring en uitgebreider zin wil voortzetten. Ze hoopt dit te doen volgens een werkplan, welk hoofdzakelijk bevat: het propagandeeren van haar beginselen, het uitgeven van een serie van decoratieve wandprenten, specima van de diverse technieken van graphische kunst, verbetering van de Schoolomgeving in den ruimsten zin des woords.

Waar we den verkwikkenden invloed zien van de vele nieuwere schoolgebouwen, en nieuwe schoolinrichtingen, waarbij aan het aesthetisch element de aandacht is gewijd, en waar bij ontvankelijke jonge menschen spelenderwijs de oogen kunnen worden geopend voor wat goed is en mooi, verdient het streven van bovengenoemde vereeniging zeer zeker onze aandacht.

Men kan als begunstiger toetreden, waartoe men zich heeft te wenden tot den heer J. Vaandrager, van Weede van Dijkveldstraat 68 te 's-Gravenhage.

Tweede Nederlandsche Jaarbeurs.

Naar wij vernemen is de belangstelling in industrieele kringen voor de van 25 Februari—9 Maart 1918 te Utrecht te houden Tweede Nederlandsche Jaarbeurs zéér groot.

Met zekerheid kan reeds thans worden vastgesteld, dat behalve de terreinen der Eerste Jaarbeurs ook nog de Neude, het park Tivoli en de Maliebaan in gebruik genomen zullen worden.

De navolgende nijverheidsgroepen zijn reeds voor deelneming ingeschreven:

1. Machines en Werktuigen, 2. Gas en Electriciteit, 3. Metaalbewerking, 4 Instrumenten, 5. Goud- en Zilverwerken, 6. Kunstnijverheid en kerkkunst, 7. Verwarmings-, Verlichtings- en Sanitaire artikelen, 8 Glas en Aardewerk, 9. Huishoudelijke en Luxe artikelen, 10. Textiel, wol, sajet, garen en touw, 11. Confectiemodeartikelen, Tricotage, Lingeries, 12. Houtbewerking, kurk enz , 13. Bureau- en Woningartikelen, 14. Muziekinstrumenten, 15. Sportartikelen en Speelgoed, 16. Rubber en Lederwaren, 17. Bouwmaterialen, 18. Steenkolen, turf, 19. Land- en Tuinbouw, 20. Boekhandel, Papier, Papierwaren, Grafische Vakken, 21. Transportmiddelen en diversen, 22. Voedings- en genotmiddelen, 23. Chemische, Pharmaceutische producten, 24. Verfwaren, Lakken en 25. Oliën en Vetten.

Onder de reeds thans ingeschreven deelnemers bevinden zich de grootste industrieelen van ons land, die ter Eerste Beurze niet vertegenwoordigd waren.

In verband met de, door het aantal inschrijvingen zéér omvangrijk geworden voorbereiding, is door den Raad van Beheer besloten geworden op 15 October de gelegenheid tot inschrijving te sluiten.

De inzendingen op de „Karenhuizen" onder de motto's: „Apollo R. M." en „In 't Noorden" werden door de correspondentieadressen teruggezonden. De uitschrijfster der Alkmaarsche prijsvraag verzocht beleefd haar de juiste adressen te willen melden.

„bouwen-maker, die onder het mom van zich in zijn „werk aan te passen aan het typisch karakter van het „oude stadsbeeld, het starre levenlooze project weet „binnen te smokkelen. Moet zoo iemand verdedigd „worden! en eene schoonheidscommissie gelaakt wor„den, die den moed heeft het af te wijzen.

„Het is een verblijdend teeken, dat een commissie den „zedelijken moed heeft de drogredenen der antiqua„risten te trotseeren en aldus den naam van „schoon„heids" commissie waardig wordt.

„Dat een College van B. en W. daarachter komt aan„hinken is vanzelf sprekend, maar dat er onder de „bouwmeesters van naam nog menschen gevonden „worden die een dergelijke college van B. en W. bijval„len, is bedroevend."

De architecten, (. . . .) (leden der M. B. V. A.) C. B. Posthumus Meijes en J. B. van Loghem, ken ik — en vermoedelijk wel de meesten tot oordeelen bevoegd, voldoende autoriteit toe om zitting te hebben in eene Beoordeelingscommissie van Bouwontwerpen. Zij die echter voldoende belangstellen in de zaak, raad ik ten zeerste aan hunne stukken volledig te lezen om beider standpunt ten aanzien der roeping en taak van bedoelde commissie te leeren kennen.

Laat mij nog slechts citeeren het slot van het artikel van den heer van Loghem, 't welk luidt:

„Al zal dan ook eene Schoonheids-Commissie in haar „kwaliteit geen kunstwerk kunnen doen ontstaan, zij „kan zeker, wanneer zij blijft afwijzen de dorre produc„ten uit antiquaristischen geest ontsproten, of door „domme behoudzucht van den lastgever ontstaan, veel „bijdragen tot het zuivere begrip omtrent kunst."

Voor mij spreekt zoo duidelijk een vrij diepgaand meeningsverschil tusschen genoemde autoriteiten — dat ik wel een krachtig halt! zou willen toeroepen aan de leden der M. B. V. A. om eerst eens uit te maken en duidelijk vast te stellen wat men zich voorstelt als te moeten zijn de taak en de roeping der Commissie's, die men zoo gaarne bij de Wet zag zien ingesteld. Zoolang men over dit cardinale beginsel in de architecten-wereld het zelf nog niet eens is, behoeft men niet bij eene Regeering aanhangig te maken het verzoek tot wettelijke regeling dezer instituten.

Ik geef de zienswijze van den heer Posthumus Meijes meer kans op wettelijke regeling dan die van den heer van Loghem, laatstgenoemde trekt mij voor Hollandsche begrippen wat al te kras van leer. Zijn standpunt zou ik niet gaarne in de Hollandsche wetgeving burgerrecht zien verkrijgen, en ik denk hij zelf ook niet — als het andere punten van wetgeving betrof.

En eindelijk hoe staat de bouwheer nu zelf — tegenover het geval — wij kunnen hem toch niet als „quantité négigleable" of „lijdend voorwerp" gaan beschouwen.

Bij het bouwplan — waarvan in het vorenstaande sprake is — verklaarde zeer begrijpelijk de Directie der Koninkl. Holl. Lloyd, dat bij haar besluit om te gaan bouwen niet de gedachte op den voorgrond stond een „kunstwerk" te stichten, maar te voorzien in de behoefte aan kantoorruimte. Is nu een Beoordeelings-Commissie alleen bevoegd tot het weeren van niet toelaatbare plannen — zooals ik meen, dat het in Nederland moet worden geregeld — dan staat zij er iets anders voor, dan zooals den heer v. Loghem het meent, dat in haar naam van „Schoonheid" Commissie tevens haar taak is uitgedrukt om „bij te dragen en zelfs veel bij te dragen tot het zuivere begrip omtrent kunst."

In dit verband mag ik nog wel herinneren aan hetgeen ik schreef in het Mei-nummer van 1916 van het T. G. ten aanzien van die benaming „Schoonheids-Commissie." Ik schreef daarvan,:

„De benaming „Schoonheids-Commissie" schijnt mij bij „nadere beschouwing, en gelet op de ervaringen met „Commissie's onder die benaming opgedaan, niet bijzon„der gelukkig. Menig lid van zoodanige Commissie weet „zich, als van zelf nu, daardoor uitermate gedreven naar „het bereiken van het Schoonheidsideaal bij de beoor„deeling van gevel-ontwerpen voor tien of meer woon„kazerne's naast elkaar met 3 à 4 buren „op één trap", „zooals dat heet, of bij de beoordeeling van een pui voor „een spekslagerswinkel.

„Menig goed ding is in de wereld niet geslaagd, doordat „men het met een verkeerde naam deed verschijnen en „daarin voortleven. Oorspronkelijk was het bij de in„stelling van zulk een Commissie in de Hoofdstad ook „niet bepaaldelijk te doen om schoonheid te bereiken, „het ging in hoofdzaak, om het mogelijke, het welstand „schadende te voorkomen. Gansch en al niet ernstig be„doeld, eer het tegenovergestelde, meer railleerend, „werd de naam „Schoonheids-Commissie" ten Stad„huize te Amsterdam gebruikelijk en nu zal zij wel niet „zoo gemakkelijk verdwijnen als zij ontstaan is. Intus„schen wij mogen vertrouwen dat de Commissie's zelf „zich wel bewust zijn of althans zullen worden, dat de „schoonheid niet commissoriaal valt te bereiken, zelfs „bezwaarlijk valt te benaderen. Dat wezen is ongerept „en zou door aanraking van commissoriale handen lich„telijk worden beduimeld. Laten wij dus in het belang „der schoonheid afzien van den eisch haar commisso„riaal te doen zoeken en vaststellen, en, indien mogelijk, „alsnog een practische, bruikbare benaming voor zoo„danige commissie bedenken, waaruit haar feitelijke „bedoeling juister zich uitspreekt, dan uit hare be„staande en waarbij zij meer met de voeten op vasten „bodem blijft; daarop kan de Overheid haar nog wel „volgen en gaarne zal zij dit doen."

„Evenals wij spreken van eene Commissie tot wering „van Schoolverzuim, zou men kunnen spreken van eene „Commissie tot wering van misstanden op Bouwkundig „gebied; of Commissie tot beoordeeling van bouwont„werpen, kortheidshalve: Beoordeelingscommissie voor „bouw-ontwerpen. De eigenbouwerspeculant zoowel „als de collega-architect, zal tegenover zulk eene bena„ming anders staan als tegenover de thans, in scherts „gegeven en in ernst aanvaarde benaming van „Schoon„heidscommissie".

Ik drong in dat stuk verder aan om de aandacht te vragen voor een anderen naam voor bedoelde Commissie's en ik doe het andermaal bij deze. Zeer kras en zeer

duidelijk is toch gebleken van een diepgaand meeningsverschil tusschen autoriteiten op het onderwerpelijk gebied. Dit verschil dient eerst uit den weg geruimd in eigen kring, alvorens de lands-Regeering of eene Gemeentelijke overheid er in te betrekken. Voor men iets vraagt wettelijk te regelen, dient bij den verzoeker scherp belijnd vast te staan datgene wat hij wenscht, dat is toch geen overmatigen eisch van een wetgevend lichaam. Natuurlijk is het, dat een „verambtenaard" bouwkundige als ik, dat anders aanvoelt dan een particulier architect, maar even natuurlijk is het dat de laatste ter wille van het bereiken van het goede doel zich zal hebben in te denken in het wettelijk bereikbare op dit gebied in ons Vaderland en in het vrijheidsgevoel zijner inwoners, dat niet anders en niet meer dan voor zoover dringend noodzakelijk mag worden beperkt.

De wijze waarop de Heer v. Loghem meent dat zulk eene Commissie veel zou kunnen bijdragen tot het zuivere begrip omtrent kunst, schijnt mij toe door hem in Nederland niet te zullen worden beleefd, en ik voor mij voeg er aan toe, gelukkig.

Aan het vorenstaande past van zelf aan of vloeit uit voort mijn tweede bemerking op een cardinaal punt in het voorloopig rapport der commissie, gelegen in haar advies om „Het besluit der schoonheidscommissie den aanvrager mede te deelen zonder nadere toelichting" hetgeen in werkelijken vorm hierop neerkomt dat iemand in Nederland wordt veroordeeld en hem de redenen waarop dit vonnis berust worden onthouden.

Alzoo een continu-bedrijf van Dreijfus-vonnissen.

De commissie motiveert haar standpunt in deze niet, zij schijnt dit zoo van zelf sprekend te vinden dat haar dit onnoodig voorkomt, doch indien voor mij iets van zelf sprekend is, dan is het wel dit, dat zulk soort instituten als de commissie meent te kunnen in het leven roepen, wettelijk nooit in ons vaderland rechtsgrond zouden kunnen krijgen.

In art. 2 van het Amsterdamsche Reglement voor bedoelde commissie leest men dan ook:

„zoo het advies strekt tot niet goedkeuring van een „ontwerp, moet het met redenen omkleed zijn. Tevens „zal daaruit moeten blijken, of door belanghebbenden „aan de gerezen bezwaren kan te gemoet gekomen wor„den en, zoo dit het geval mocht zijn, op welke wijze „zulks kan geschieden.

„Aan belanghebbende wordt op zijn verzoek door „Burgemeester en Wethouders een afschrift van dat „advies verstrekt.

„Kan hij zich met dat advies niet vereenigen dan „wordt, op zijn aan Burgemeester en Wethouders te „richten verzoek, zijn ontwerp opnieuw door de com„missie in overweging genomen, in eene vergadering, „waarin hij persoonlijk of bij gemachtigde in de gele„genheid wordt gesteld, de bezwaren te weerleggen en „zijn standpunt toe te lichten.

„Daarna brengt de commissie een nader advies uit".

Waag ik het te gissen wat de commissie er toe gebracht heeft om te meenen te kunnen volstaan met de beslissing eener Beoordeelings-Commissie den belanghebbende zonder motiveering, zonder nadere toelichting te moeten mededeelen, dan is het vermoedelijk de groote moeielijkheid welke het met zich brengt om zulke soort kritieken — vooral in twijfelachtige gevallen — onaanvechtbaar onder woorden te brengen. Zij schijnt van die moeielijkheid zoo overtuigend doordrongen, dat zij in eene volgende zinsnede er nog eens op terugkomt en angstvallig herhaalt, dat bedoelde commissie op geenerlei wijze hare aanwijzingen ooit schriftelijk zal vastleggen.

Alzoo, die meening, staat lijnrecht tegenover het voorgeschrevene in het Amsterdamsch reglement; zou dit laatste der Commissie onbekend zijn geweest en zoo niet, zou dan niet het groot belang dezer zaak medebrengen, dat de Commissie haar standpunt in deze uiteenzet, waar dit zoo buitengewoon ingaat tegen de in Nederland gebruikelijke en der commissie zeker ook ontwijfelbaar achtbare rechtsregelen.

Die vaak moeielijke motiveeringen mogen nimmer leiden tot onthouding van hare mededeelingen; een gemeenplaats als daar is, dat sommige dingen zich beter laten gevoelen dan beschrijven, kan men niet doen hooren bij een wetgevend lichaam. Daar wordt niet meer naar geluisterd. En ik acht het ook beslist onnoodig. Wat men niet duidelijk en begrijpelijk kan omschrijven wordt ook niet volledig gezien en gevoeld, ook niet op het gebied der kunst. En die stilzwijgende, afkeurende Commissie's zullen onmogelijk „veel kunnen bijdragen tot het zuivere begrip omtrent kunst" zooals de heer v. Loghem ook zoo gaarne zou willen.

Ik meen het hier nu voorloopig bij te kunnen laten en met belangstelling af te wachten hoe de M. B. V. A. nu haar werkprogramma van vorengenoemde punten in een nader definitief rapport verder zal uitwerken en zich voorstelt die zaak bij de Regeering, met kans van slagen, aanhangig te kunnen maken.

Het komt mij voor dat het definitief rapport hare leden vroegtijdiger ter kennisse zal zijn te brengen dan haar voorloopig rapport, dat den leden bereikte een paar etmaal voordat het in eene Algemeene Vergadering aan de orde werd gesteld, waardoor het onmogelijk was ter vergadering een grondige en bezonken discussie daarover te houden. En de zaak is van te veel gewicht om haar bij de Regeering aanhangig te maken, als zij niet volledig en van alle kanten — niet het minst ook van de staatsrechtelijke zijde is bekeken.

Komt zij als eene onrijpe vrucht ter tafel der Regeering, dan wordt zij spoedig daarvan afgenomen en sterft zij in het begin reeds „la mort sans phrases", en om haar dan weer leven in te blazen, daar is veel meer moeite en tijd mede gemoeid dan wanneer zij als een degelijk, solied en breed doordacht stuk werk der Regeering van den aanvang af wordt aangeboden in een bruikbaren vorm.

Amsterdam, Juli 1917.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD

ORGAAN VAN DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST M·B·V·A VAKVEREENIGING VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN

Commissie van Redactie: C. J. KRUISWEG, J. B. VAN LOGHEM en D. F. SLOTHOUWER
Redacteur: J. P. MIERAS
Bureau van Redactie: Marnixstraat 402, Amsterdam.
Uitgevers en Bureau van Administratie: MOUTON & Co., Herderstraat 5, 's-Gravenhage.

ABONNEMENTSPRIJS: voor Nederl. fr. p. p. ƒ 9.— 's jaars, voor Indië en Buitenl. bij vooruitbet. ƒ 11.—. Afz. Nos ƒ 0.20. fr. p.p. ƒ 0.21 — ADVERTENTIËN: v. 1—5 regels ƒ 1.25, elke regel meer ƒ 0.25. Groote letters naar plaatsruimte. Advertentiën bij abonnement tegen belangrijk verminderde prijzen.

38STE JAARGANG. = 6 OCT. 1917. = No. 40.

INHOUD: OFFICIEEL GEDEELTE. — BOUWKUNDIG GEDEELTE. Drie Reisschetsen, door J. H. Plantenga. — Prijsvragen, rapport der commissie voor punt 9 van het werkprogramma. — Kerkbrand te 's-Gravenhage, door J. P. M.

OFFICIEEL GEDEELTE.

Buitengewone ledenvergadering. Ter voldoening aan Art. 13 § 30 der Statuten, zal op Maandag 22 October 1917 v.m. 11 uur een buitengewone ledenvergadering worden gehouden te Amsterdam in het Gebouw der Maatschappij.

AGENDA:

Voorgestelde wijziging der honorarium-regeling voor volkswoningbouw.

N.B. Op deze vergadering kunnen de leden amendementen indienen op de voorgestelde wijzigingen. Zie voorts het verslag van de ledenvergadering op 26 Sept. in dit nummer.

Bedankt als lid.

De heer Leonard A. Springer, Tuinarchitect te Haarlem, heeft bedankt voor het lidmaatschap der M. B. V. A.

Verslag van de Ledenvergadering op Woensdag 26 September in het Zuid-Hollandsche Koffiehuis te 's-Gravenhage.

Van het Bestuur waren alle leden aanwezig, benevens de algemeen secretaris.

De ledenlijst meldde de volgende namen:

P. A. Timmers, C. N. van Goor, G. Stapenséa, Jan Gratama, L. J. P. Kooken, W. de Jong, E. H. Luxemburg, A. J. Jansen, J. Th. van Rossum, W. A. Lensvelt, A. J. Hekker, M. Meyerink, Jaap Molenaar, E. F. Ehnle, B. van Bilderbeek, W. Fontein, A. H. Wegeriff Gzn., Jc. C. v. Dorsser, J. J. Gort, W. J. de Groot, J. D. Postma, Herm. v. d. Kloot Meyburg, S. de Clercq, Joh. G. Robbers en F. M. Nieuwerkerk.

Met een woord van welkom opent de Voorzitter omstreeks half elf de vergadering. Het oorspronkelijke plan, om haar in Wassenaar te houden, moest wegens de beperkte treinenloop worden opgegeven, doch spreker hoopte dat een rijke en vruchtbare gedachtenwisseling de vergoeding mocht zijn van het voorgestelde genot der helaas vervallen excursie.

VERSLAG VORIGE LEDENVERGADERING. De Voorzitter vestigt daarna den aandacht op het in het Bouwk. Weekblad No. 30 afgedrukt verslag der vorige ledenvergadering te Amersfoort op Woensdag 18 Juli 1917, welke verslag hierna wordt gearresteerd.

MEDEDEELINGEN. In zijne mededeelingen memoreert de Voorzitter den oproep tot vrijwillige bijdrage, om langs dezen weg het te verwachten nadeelig saldo voor 1917, begroot op f 4938.29 te dekken. Toegezegd is thans totaal f 3021.50. Daar nog slechts een klein aantal biljetten moeten binnenkomen, zal het bedrag niet noemenswaard meer toenemen.

Op een volgende vergadering zal dit punt nader aan de orde moeten worden gesteld.

Mededeeling wordt gedaan dat het Bestuur der M.B.V.A. zijne medewerking heeft verleend aan het plan van den Nederlandsch Oudheidkundigen Bond, betreffende de St. Jacobstoren te 's Gravenhage, — zie het verslag over de Bestuursvergadering in het Bouwk. Weekblad No. 37, — en de Heer S. de Clercq tot jurylid heeft aangewezen en bereid gevonden.

GRATIFICATIE, J. WESSELIUS. Aan de orde wordt gesteld het, op diens verzoek, uit te betalen bedrag à ƒ 500.— aan den heer J. Wesselius, voor buiten de daarvoor aangewezen uren, aan de Maatschappij bewezen diensten.

Als voorzitter van het Bestuur, dat indertijd de Heer Wesselius aanstelde, doet de Heer de Clercq eenige mededeelingen, en is van meening dat het toenmalige Bestuur den Heer Wesselius hierin reeds is tegemoet gekomen, toen het hem, na het ontslag van den Heer Gratama als redacteur, het redacteurschap opdroeg.

De besprekingen hieraangaande waren confidentieel en zijn niet in de notulen vastgelegd.

Het advies van de Commissie van Financiën over deze zaak luidde, dat de ledenvergadering er, gezien de finantieele toestand der Mij. slechts in de uiterste noodzakelijk toe mocht overgaan, deze som te betalen. Aangezien echter de Heer Gratama een sinds enkele jaren door de Mij. betaalde verzekering wenscht over te nemen, kan de som uit de door den Heer Gratama te restitueeren gelden betaald worden.

Ten slotte licht de Heer Gratama, die eenigen tijd met den Heer Wesselius samenwerkte, de zaak nog eens nader toe en achtte het uitbetalen der som een billijkheid van de Mij. tegenover den Heer Wesselius.

Er werd besloten den Heer J. Wesselius het bedrag à ƒ 500.— toe te kennen in den vorm van eene gratificatie.

PLAATSELIJKE COMMISSIE. De in het Bouwk. Weekblad van 15

Sept. afgedrukte distrikt-verdeeling wordt door den voorzitter nader toegelicht. De leden zullen verplicht zijn toe te treden tot de plaatselijke commissie, waaronder hun woonplaats ressorteert.
De plaatselijke commissies zullen volgens het reglement alleen adviseerend kunnen optreden tegenover de Maatschappij.
De vergadering kan zich vereenigen met de door het Bestuur aangegeven distrikt-verdeeling.

ONDERLINGE VERHOUDING TUSSCHEN ARCHITECTEN BIJ VERBOUWING. Hierna wordt de door het Bestuur aangenomen resolutie inzake de onderlinge verhouding tusschen architecten bij verbouwingen, (zie Bouwk-Weekblad No. 36) aan de orde gesteld.
De voorzittter doet voorlezing van de resolutie en van de motie van den Heer v. Goor, en beschouwt de bepaling alleen als een correctheid jegens collega's, verder gaan dan de resolutie aangeeft is niet mogelijk, zelfs al kan de bouwheer geen bepaalde redenen opgeven, waarin hij den onoorspronkelijken nog in praktijk zijnde ontwerper de opdracht niet heeft verleend.
De heer van Goor blijft van meening dat in de elfde alinea van de Eere-code de verhouding tusschen collega's onderling, in 't algemeen is aangegeven; begint men nu met dit, door de verbouwing van het landhuis de „Maerle", ontstane speciale geval in de Eere-code op te nemen, dan kan men op deze manier doorgaan, ieder afzonderlijk geval nader in de Eere-code te omlijnen, waardoor deze te bindend zal worden en zijn karacter zal verliezen.
De redactie der resolutie wordt door den Heer v. Bilderbeek te weinigzeggend gevonden, te slap, immers héeft de bouwheer geen voldoende motieven, waarmede hij het passeeren de oorspronkelijken architecten kan verdedigen, dan komt men tot de consequentie de opdracht te weigeren, ... en zullen de architecten dit aanvaarden!
In tegenstelling tot de meening van enkele leden dat de resolutie niet juist geredigeerd was en strenger gesteld diende te worden, achtte de Heer de Groot het in het belang van de architecten zelf gewenscht de resolutie niet scherper te stellen. De resolutie gaat ten opzichte van den bouwheer ver genoeg. Toegevende dat de onderlinge verhouding tusschen architecten in 't algemeen, dus ook in 't bijzonder bij verbouwingen reeds, in de Eere-code te lezen is, vindt de Heer de Groot een nadere omschrijving ervan in de Eere-code toch wel gewenscht: immers men kan de bedoeling uit de bestaande Eere-code wel opmaken, maar meerdere architecten zullen het er niet in kunnen, of willen lezen, en deze persoonlijke opvatting diene nu betreffende deze zaak wel gecoupeerd te worden.
De heer de Clercq acht het gewenscht, de Eere-code niet te veranderen, doch wel diene de vergadering zich uit te spreken in den geest van de resolutie, om de elfde alinea der Eere-code nader te interpreteeren.
Met 6 stemmen tegen werd besloten de Eere-code onveranderd te laten; waarna de resolutie als een motie van de vergadering, gesteld, volgens de redactie van het Bestuur, aangenomen werd met 15 tegen 13 stemmen, nadat bij een eerste stemming de stemmen staakten.
Een motie van den Heer Robbers, de revolutie als volgt te redigeeren: „In geval aan een architect de opdracht wordt gegeven om veranderingen aan te brengen aan het bouwwerk van een ander architect, die de praktijk nog uitoefent, zal eerst bedoelde architect den bouwheer schriftelijk hebben te wijzen, op de wenschelijkheid, die verandering op te dragen aan den oorspronkelijken ontwerper," kon slechts enkele stemmen op zich vereenigen.

RAPPORT VAN DE COMMISSIE VOOR PUNT 7 VAN HET WERKPROGRAMMA. Van dit rapport werden de conclusies aan een bespreking onderworpen. (Zie Bouwk. Weekblad No. 37 pag. 217).
De eerste conclusie, het bestuur der M.B.V.A. in overweging te geven over te gaan tot de uitgave van een verzameling van alle, thans verspreide publicaties, op het gebied van geslaagden volkswoningbouw, alsmede een krachtige propaganda voor de aesthetische verzorging van den arbeiderswoningbouw ter hand te nemen, kon de vergadering ondersteunen, vermits de daaruit voortvloeiende kosten tot een minimum beperkt zouden blijven, gezien toch reeds het Rijkscollege van bijstand volgens art. 35 van den Woningwet een soortgelijke verzameling heeft.
Met de redactie van de tweede conclusie sub b, een uitvloeisel van de overweging dat het thans toch niet mogelijk is de invloed der Inspecteurs der Volksgezondheid uit te schakelen, kon de vergadering zich vereenigen.
Het onder sub d, voorgestelde om wat betreft den woningbouw in kleinere gemeenten en ten platten lande zich met de Inspecteurs in verbinding te stellen, ten einde te bevorderen, dat de aangegeven weg gevolgd worde, welke aangegeven weg door de Commissie in haar rapport uitvoerig was aangegeven. (zie Bouwk. Weekbl. No. 37, pag. 215) vond geen algemeene ingang bij de vergadering
Het debat over dit punt bracht de groote invloed van de Inspecteurs der Volkshuisvesting bij de tot standkoming van den Volkswoningbouw naar voren en meerdere leden keurden het ingrijpen dezer Inspecteurs op aesthetisch gebied af. De meeste Inspecteurs zijn oorspronkelijk hygiënisten en onbevoegd om een oordeel te vellen over de aesthetische waarde van een ingezonden project. De vergadering is van meening dat het van overwegend belang, is er bij de regeering op aan te dringen te bevorderen voor de Inspecteurs der Volkshuisvesting aesthetisch onderlegde personen te benoemen.
Tegen de door de commissie voorgestelde samenwerking tusschen den architect en de door de woningbouwvereeniging gekozen plaatselijke bouwkundige, werden vele bezwaren aangevoerd en vele leden ondersteunden het voorstel van den heer Meyerink, niet, door het toevoegen van een aesthetisch bevoegd architect, „de helpende hand uit te steken", doch ook ten aanzien dezer kleinere complexen de keuze van inderdaad aesthetisch geschoolde deskundigen te bevorderen.
Deze zienswijze wordt ten slotte met 14 tegen 13 stemmen (2 stemmen blanco) aangenomen.

WIJZIGING HONORARIUM TABEL VOLKSWONINGBOUW. In aansluiting hiermee werd over de voorgestelde wijziging der Honorariumtabel voor volkswoningbouw van gedachten gewisseld.
De Commissie van Geschillen over de Honorariumtabel Woningbouw Volkshuisvesting, door de constitueerde vereenigingen, uitgenoodigd een advies te geven betreffende de aanhangige wijziging der honoreering kon zich met het voorgestelde vereenigen en had haar advies als volgt geformuleerd: De honoreering van den architectenarbeid bij volkswoningbouw behoort te geschieden volgens de bestaande tabel. Als grondslag is aan te nemen de begrooting van 1914, op te maken volgens tarieven van de woningprijzen van toen, waarbij zoowel met de verschillende typen van bouw (hoog- en laagbouw) als met de plaatselijke verschillen rekening gehouden zal moeten worden en de honneering, die het resultaat van deze berekening zal zijn, te verhoogen met 25 pCt.
De vergadering der Besturen der Constitueerende vereenigingen kon zich met dit advies vereenigen, doch wenschte er de volgende clausule aan toe te voegen:
De regeling gaat in op heden en geldt voor de werken, waarvan de eerste oplevering, zijnde het oogenblik waarop het gebouw in gebruik kan worden genomen, heeft plaats gehad op of na 1 Januari 1917.
De ledenvergadering kon zich met de voorstelde wijziging van het honorarium, vereenigen.
In de gedachtenwisseling werd ook het standpunt besproken dat de H.H. Inspecteurs der Volkshuisvesting ten opzichte van de architecten honoreering innamen. Ze werd in 't algemeen door de inspecteurs als te hoog aangemerkt en van officieele zijde werd getracht de honoreering te verlagen. Een van officieele zijde voorgesteld plan (?) om het gemiddelde van de normale begrootingsprijs en die van thans, als basis der honoreering te nemen en deze dan volgens de bestaande tabel te bepalen, vond

DRIE REISSCHETSEN.

In de Betuwe zijn slechts weinig kasteelen over, één van de belangrijkste is „Hernen"; interessant vooral door z'n feodaal karakter. „Hernen" is gelegen bij het kleine dorpje van dien naam a. d. lijn Wychen—Druten ten Westen van Nijmegen. Daar ligt het verscholen tusschen oude boomen, verwaarloosd, maar daarom niet minder aantrekkelijk voor den reiziger. Oorspronkelijk werden de verschillende vleugels van het kasteel aan de groote verdedigingstoren aangebouwd, die nu gesloopt is. De hierbij gereproduceerde teekeningen geven de voorgevel, en de rechterzijgevel; duidelijk doen ze zien, hoe het gebouw een samenstelling is uit verschillende eeuwen. Het grootste deel is zuiver middeleeuwsch, zoo de groote hangtoren op de hoek met de karakteristieke uitkragingen; de daken waartusschen men de oude trapgevel ontwaart, dateeren uit de 16e eeuw. Duidelijk dateerend uit de 16e eeuw is ook de overdekte gang met de twee kruisvensters, die de hoektoren met het hoofdgebouw verbindt. De hoofdgevel zelf is, of uit de 16e eeuw, of in dien tijd gerestaureerd. De fraaie vensters met ontlastingsbogen en de rijk gesmeede muurankers geven met de prachtige kleur van de eeuwenoude steen aan het geheel een zeer pittoresk aanzien, wat nog zeer wordt verhoogd door de poort, welke volgens aanwijzing van het jaartal er boven van 1555 dateert. Boven deze poort vinden we een fraai gesneden plaat met de wapens van de toenmalige bewoners

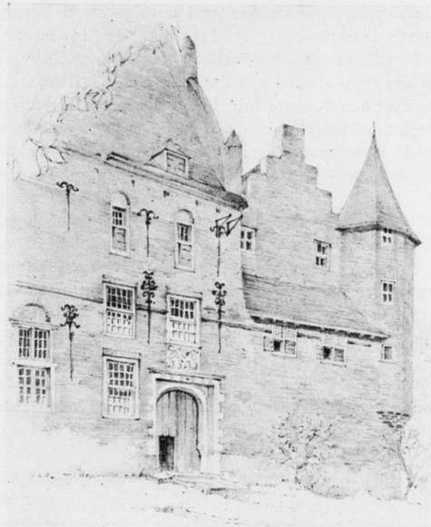

Kasteel „Hernen" bij Nijmegen.
Potloodschets van J. H. Plantenga.

Kasteel „Hernen" bij Nijmegen.
Potloodschets van J. H. Plantenga.

Kasteel „Kessel" bij Roermond.
Potloodschets van J. H. Plantenga.

Reinier van Wyhe en Margreet van Egeren. Het groote raam in de rechter zijgevel dateert uit de 18e eeuw.
De 3e schets geeft het kasteel Kessel weer. Ruim een half uur ten Noorden van Roermond met de fiets, steekt men met een veerpont de Maas over op één van haar meest schilderachtige plaatsen. Daar ziet men dan boven de boomen op de heuvel aan de overkant een klein sierlijk torentje uitsteken. Dat is het vroegere kasteel Kessel, wat nu als klooster dienst doet. Deze streek had veel te lijden gedurende de tachtigjarigen oorlog. In 1579 werden kasteel en dorp verbrand. Doch in 1600 begon men alweer met den opbouw. Kessel is zeer gecompliceerd van vorm. Men vindt er nog resten van Romeinsche muren, een uitgedroogde, nu volgegroeide gracht omgeeft het kasteel in 't Zuiden. Op de teekening zien we de romantische trappen, die naar de hoofdingang leiden. Het inwendige is dusdanig verbouwd en door het gebruik als klooster veranderd, dat de oorspronkelijke kasteeltoestand niet goed meer valt waar te nemen.

Augustus. 1917. J. H. PLANTENGA.
Cand. B. I.

PRIJSVRAGEN.

RAPPORT DER COMMISSIE BENOEMD DOOR HET BESTUUR DER M. B. V. A. TER BEHANDELING VAN PUNT 9 VAN HET WERKPROGRAM: „DE BEVORDERING VAN HET SYSTEEM VAN PRIJSVRAGEN."

Inleiding.

De Commissie heeft gemeend de omschrijving van haar taak, zooals die in bovenstaand hoofd is vervat, ruimer te mogen nemen, dan die omschrijving, naar de letter opgevat, aangeeft. Immers, zooals deze luidt, is al a priori aangenomen dat het systeem van prijsvragen, in welken vorm dan ook, algemeen als wenschelijk wordt beschouwd, en het dus zaak is, dit systeem meer dan tot nu toe ingang te doen vinden.
Waar integendeel de overeenstemming in opvatting, omtrent het wenschelijke, nuttige of doeltreffende van prijsvragen ver te zoeken is, en de uitlatingen van toonaangevenden in den kring van architecten en beeldende kunstenaars op diepgaand verschil in inzicht ten deze wijzen, meende de Commissie goed te doen, het vraagstuk van het prijsvraagwezen in zijn geheel onder de oogen te zien, al is hierbij uit den aard der zaak, voornamelijk aan bouwkundige prijsvragen gedacht, en te trachten door het nader beschouwen van de voor- en nadeelen van het stelsel tot eene conclusie te geraken omtrent het systeem als zoodanig en tegelijk inzicht te krijgen, wáár eene eventueel wenschelijke bevordering het voordeeligst kan aangrijpen.
Om een overzichtelijk geheel te verkrijgen, verdeelde de Commissie de stof over eenige hoofdstukken, waarin de verschillende momenten van het vraagstuk behandeld worden.

I. *Het wedstrijdsbegrip.*

Wedstrijden zijn zoo oud als het menschelijk geslacht. Zij vinden hun oorsprong in de zucht om uit te blinken, het dáárdoor innemen van eene bevoorrechte positie en het genieten van de voordeelen daaraan verbonden. Daarin ligt niet opgesloten dat alléén het behalen van materieele voordeelen de drijfveer van de krachtsinspanning bij den wedstrijd is. Eene innerlijke drang tot zelfontwikkeling, zelfverheffing, zelfvolmaking, en de wensch om de krachtsinspanning óók ten algemeenen nutte te doen strekken, zijn zeker een niet minder krachtige stuw om bij den wedstrijd het beste, in ieder geval het uiterste te geven waartoe men in staat is. En dat deze drang in zichzelve eerbiedwaardig is, en als zoodanig ook in 't algemeen wordt erkend, wordt getuigd door de heele wereldgeschiedenis heen, van af de tijden der Olympische spelen der Grieken tot den huidigen tijd met zijn Poolexpedities, zijn Nobelprijzen en de tallooze andere uitingen, waaraan een streven om zich zelf of anderen te overtreffen ten grondslag ligt, al zijn de vormen waarin van dezen eerbied getuigd wordt, met den tijd gewijzigd.
Het wedstrijdsproces zelve echter heeft in den loop der tijden steeds meer terrein gewonnen, en onze tegenwoordige samenleving is er zoo van doortrokken dat het bij voorbaat onaannemelijk is te achten, dat er alleen op het gebied der kunst, toegepaste of zuivere, geen behoefte aan zou bestaan. Veeleer komt het al dadelijk gewenscht voor, door zorgvuldige controle op den vorm, waarin het openlijk wordt ingevoerd, het onvermijdelijke ter sluiksche optreden tegen te gaan of te beperken.
Sommigen (de Bazel, Roland Holst) zien echter in de prijsvraag voor de uitvoering van werken op het gebied der beeldende kunsten niet een wedstrijd, waarin de mededinger het beste geeft, wat hij te geven heeft; zij beschouwen een dergelijke wedsirijd alléén als voortgesproten uit een allesbeheerschend commercieel concurrentiebeginsel, met de aan dat niet verheven beginsel noodwendig klevende fatale gevolgen, zoowel voor de uitkomst van den wedstrijd als voor de mededingers zelve.
Zij zien den wedstrijd dermate onderworpen aan overwegingen en motieven van: *„met het ontstaan van eene kunstuiting strijdenden aard"*, dat zij een zoodanig ontstaan, zoo niet geheel en al, dan toch zoo goed als onmogelijk achten.
Wij meenen dat deze opvatting te eenzijdig is. Al kan toegegeven worden, dat in elken tijd, dus ook in den huidigen, een wedstrijd evenmin als al wat gebeurt, ontkomt aan den invloed, dien daarop door de tegelijkertijd geldende maatschappelijke verhoudingen, en drijfveeren, wordt uitgeoefend, dan houdt bovengenoemde opvatting niet voldoende rekening met de in den kunstenaar aanwezigen scheppingsdrang die zich, hoe dan ook en onder *alle* (ook de ongunstigste) omstandigheden zal uiten, en die zich niet stoort aan allerlei overwegingen en motieven van eene andere orde dan die met haar eigen natuur overeenkomt, of zich daardoor in haar uitingen laat belemmeren.
Het is niet in te zien, waarom en hoe ten deze eenig verschil zou bestaan bij het concipieeren van een kunstwerk, bij een studieprijsvraag, bij een directe opdracht of bij een prijsvraag voor een voor uitvoering bestemd onderwerp, en waarom alléén bij de laatstgenoemde zich de noodlottige invloed van commercieel concurrentioneelen aard zou doen gelden, en deze daardoor per se in zich de kiem zou dragen van een min gunstig resultaat.
Evenmin is de wedstrijd het middel bij uitnemendheid te achten, om op commando uit den kunstenaar te halen wat er in zit.
Zoo min als zijn scheppingsdrang zich zal laten intoomen, wanneer deze zich in een wedstrijd wil uiten, zal hij zich enkel door den wedstrijd tot uiting laten wekken. Doch dat is ook niet noodig. Het medewerken aan een prijsvraag is een vrijwillige daad, en hij die zich niet-gedisponeerd gevoelt er aan mede te werken, behoeft het niet te doen, doch daarmede is niet uitgemaakt dat anderen die wel medewerken, niet gedisponeerd zijn en dit nu enkel en alleen doen om redenen buiten de kunstinspiratie gelegen, of dat daarbij overwegingen van: *„aan het ontstaan van een kunstwerk vijandigen aard"* den doorslag geven, m.a.w. dat deze kunstenaars dus eigenlijk niet de ware broeders zijn.
De geneigdheid om aan prijsvragen mede te werken is niet een van het kunstenaarschap afhankelijke factor, doch hangt samen met aard, aanleg, temperament, levensbeschouwing, maatschappelijke opvattingen enz. van den kunstenaar als mensch en als lid der samenleving en is dienvolgens bij kunstenaars zeer verschieden. Het is aannemelijk dat sommige kunstenaars zich niet tot het prijsvragenstelsel voelen aangetrokken, doch de gevolgtrekking dat ook het wedstrijdsstelsel voor *den* kunstenaar en *het* kunstwerk schadelijk is, is niet houdbaar, en waar het eenerzijds te betreuren zou zijn dat door het uitschrijven van prijsvragen bepaalde kunstenaars zich van mededinging zouden onthouden, gaat het andererzijds niet aan, ter wille van dezen, geen prijsvragen uit te schrijven en de andersdenkende kunstenaars van de mogelijkheid van mededinging uit te sluiten.
Wij komen dus tot de conclusie dat de wedstrijd het verkrijgen van een goed kunstwerk niet in den weg behoeft te staan en het prijsvraagstelsel dus in beginsel aanvaard kan worden.

II. Doel en motieven van den wedstrijd.

Evenals omtrent aard en wezen van den wedstrijd zijn de meeningen omtrent het doel waarmede prijsvragen worden uitgeschreven verdeeld en heerschen ver uiteenloopende meeningen omtrent de motieven die tot het uitschrijven van prijsvragen leiden.
Wordt eenerzijds de kunstbevordering het na te streven doel geacht, anderzijds zijn het weer de overwegingen van doelmatigheid om in eenig concreet geval tot een zoo goed mogelijke oplossing te komen die behooren te gelden.
Het komt ons voor dat noch het een noch het ander geheel juist is, doch dat het een het ander niet uitsluit, en dat het mogelijk zal zijn de kunst te bevorderen door, voor een concreet geval langs den weg van een prijsvraag tot eene goede oplossing te komen, al komt ons het laatste eerder het hoofdmoment in het vraagstuk voor als het eerste.
Het is duidelijk dat voor hen die aan de mogelijkheid van het op deze wijze verkrijgen van een goede oplossing twijfelen ook van kunstbevordering geen sprake is.
Ten aanzien van de motieven die tot het uitschrijven van prijsvragen leiden, valt op te merken dat deze van verschillenden aard kunnen zijn al naar het geval dit mede brengt.
Er zijn motieven van negatieven aard, als: de moeielijkheid om een directe opdracht te verleenen, 't zij uit werkelijk gebrek aan bevoegdheid ten deze een juiste keuze te doen, 't zij dat voor eene keuze uit gelijk gerechtigden geen redelijken grond is bij te brengen, 't zij om andere redenen die een directe opdracht minder wenschelijk of voor de hand liggend maken.
Wij denken hier b. v. aan besturen van steden, stichtingen, kerkelijke gemeenten enz. die in hunne gemeente eenig kunstwerk moeten doen uitvoeren, zonder dat de te hunner beschikking staande ambtenaren, de daarvoor noodige bekwaamheid hebben, en zij deze moeielijk kunnen passeeren ten faveure van b. v. een kunstenaar ingezetene die mogelijk wel de noodige bekwaamheid zou bezitten, of dat ook zelfs een zoodanige niet beschikbaar zou zijn.
Er zijn echter ook motieven van meer positieven aard, die meer direct met het doel der prijsvraag verband houden als b. v. de meerdere kans om door vergelijking van verschillende oplossingen van hetzelfde vraagstuk tot de best mogelijke te komen, of om nog niet naar voren gekomen krachten van bizondere waarde, in de gelegenheid te stellen van hun kennen en kunnen blijken te geven en daardoor de kans op een grooter aantal oplossingen te verhoogen.
Naast deze motieven die hun grond vinden in zeer geoorloofde overwegingen, bestaan echter dikwijls nog andere, waarvan zulks niet gezegd kan worden zooals b. v. het trachten om voor zoo weinig mogelijk geld een keur van plannen ter beschikking te krijgen voor een bepaald doel, en dergelijken waarbij de prijsvraag uitschrijver zich zelve tracht te bevoordeelen ten koste van den arbeid der mededingers.
Deze laatste beweegredenen buiten beschouwing latende, daar zij van zelve buitengesloten behooren te zijn, als prijsvraag motief, is voor elk der andere wat te zeggen en is er wat tegen in te brengen.
Het is natuurlijk mogelijk dat, tengevolge der eerstgenoemde negatieve beweegredenen, een prijsvraag wordt uitgeschreven, terwijl door directe opdracht aan een bevoegde kracht wellicht op minder kostbare wijze en langs een korteren weg nagenoeg hetzelfde doel bereikt zou kunnen worden; maar indien nu deze laatste weg

door welke omstandigheden dan ook niet bewandeld kan worden, dan is er toch geen reden om à priori aan te nemen, dat het resultaat van een prijsvraag onder deze omstandigheden uitgeschreven, de weêrspiegeling van het negatieve van haar ontstaansoorzaak zou moeten zijn en dat *dáárin* per sé een kiem van mislukking zou moeten liggen; dat om met een tegenstander van prijsvragen te spreken: *„deze oorzaak de conditieën „zal kleuren waaronder de kunstenaar werkt, zich ten „slotte in het resultaat van beoordeeling en toewijzing zal „toonen en het goede kunstwerk in gevaar zal worden „gebracht.*"

Het komt ons voor dat eenmaal het besluit tot het uitschrijven van een prijsvraag gevallen het resultaat daarvan niet afhankelijk is van de motieven die tot dat besluit hebben geleid doch van de wijze waarop de prijsvraag zelve wordt afgewikkeld, eene wijze die volstrekt niet noodzakelijkerwijze op haar beurt aan mogelijk verkeerde overwegingen onderworpen behoeft te zijn, en die dus volstrekt niet bij voorbaat gedoemd behoeft te zijn een verkeerd resultaat op te leveren.

Wij meenen integendeel dat wanneer die negatieve overwegingen voortvloeien uit omstandigheden, die misschien wel anders gewenscht doch nu eenmaal niet ter zijde gesteld konden worden, het uitschrijven van een prijsvraag een alleszins aannemelijk en te verdedigen middel is, dat zeker in de gegeven omstandigheden de minste kans heeft naar de eene of andere zijde tot onrechtmatigheden te leiden, en de *mogelijkheid* van een goede uitkomst even goed waarborgt als bij directe opdracht verwacht zou mogen worden.

Wat nu de meer positieve beweegredenen aan gaat is het toch moeielijk te ontkennen, dat wanneer vergelijking mogelijk is van verschillende oplossingen door bevoegde krachten aan een zelfde vraagstuk gegeven, dit grootere zekerheid *kan* geven dat de *relatief* beste oplossing verkregen wordt, dan wanneer slechts één plan bij opdracht door één persoon wordt gemaakt.

Door vergelijking komen natuurlijk ook de zwakheden van elk plan meer aan het licht dan wanneer er slechts één plan is, doch daaruit volgt niet dat er in dat ééne plan geen zwakheden zouden zijn of in *mindere* mate zouden bestaan.

Uit de onvolkomenheid der prijsvraagplannen volgt volstrekt niet dat een plan, bij opdracht gemaakt beter zou zijn geweest dan het gemiddelde der prijsvraagplannen, terwijl de kans *wel* bestaat dat het beste prijsvraagplan beter is dan het opdrachtsplan zou geweest zijn.

Hoewel van gansch anderen aard, is de tweede positieve overweging, dat door de prijsvraag, jonge, nog niet naar voren gekomen krachten in de gelegenheid worden gesteld van hun kennen en kunnen blijk te geven, toch zeker niet van gewicht ontbloot, en gaat het niet aan deze overweging met een kleineerend gebaar als *zoogenaamde* sociale rechtvaardigheid te betitelen en ter zijde te schuiven zooals door de tegenstanders van prijsvragen wordt gedaan.

De natuurlijke loop van zaken brengt mede dat regelmatig de ouderen voor de jongeren plaats moeten maken, en hoe meer gelegenheid er is dat de bekwaamste jongeren naar voren komen hoe meer zekerheid er bestaat dat de bekwame ouderen goed vervangen zullen worden.

Als bekend mag verondersteld worden dat het voor jongere krachten, al zijn zij nog zoo bekwaam uiterst moeielijk is, zich opdrachten te verwerven en in 't bizonder opdrachten voor werken van meer belangrijken aard of omvang, en even bekend is het dat door overwegingen, die werkelijk *niet* met bekwaamheid rekenen, opdrachten worden gegeven, dikwijls voor zeer belangrijke werken aan niet of slechts matig bevoegden.

Voor eerstgenoemden is de prijsvraag werkelijk een uitkomst, en menig architect die door gebrek aan relaties of door andere, met zijne bekwaamheid niets te maken hebbende omstandigheden, niet zoo gelukkig was met opdrachten vereerd te worden, heeft zijn opkomst aan een gelukkig geslaagde prijsvraag te danken.

Het medewerken aan studie-prijsvragen hoe nuttig ook voor jonge krachten, leidt uit den aard der zaak nooit direct en in zeer weinig gevallen slechts indirect tot het verwerven van een opdracht.

Ook is het niet weg te redeneeren dat bij de jongeren vaak frissche denkbeelden, een heldere kijk op de dingen, een minder door conventie gebonden fantaisie gevonden worden, die aan de oplossing van een vraagstuk ten goede kunnen komen en er een nieuw aantrekkelijk licht op laten vallen, al wordt daardoor dan wellicht een zekere overvloed van bezonkenheid, aan ouderen eigen, ingeboet.

Het is dus niet alleen het belang van de jongere Kunstenaars dat gediend wordt maar ook dat van het Kunstwerk zelve wannner naast de oude beproefde krachten, de jongeren zich daaraan geven, en dat kan langs den weg van prijsvragen geschieden.

III. Het stelsel en wat er van gevergd mag worden.

Is alzoo het uitschrijven van prijsvragen in beginsel aanbevelenswaardig te achten, en is het mogelijk daarmede goede uitkomsten te verkrijgen dan rijst de vraag, of met het bloot uitschrijven van de prijsvraag het beoogde doel ook bereikt wordt.

In hoofdstuk II hebben wij reeds aangegeven wat in *de eerste plaats* het doel van een prijsvraag moet zijn n.l. het komen tot een zoo goed mogelijke oplossing van een concreet geval.

Wat is echter een *zoo goed mogelijke* oplossing?

Bij het stellen van die vraag rijst onmiddelijk weder een andere n.l. hoe komt het dat in het algemeen het resultaat van prijvragen zoo weinig voldoening geeft en meer van mislukking dan van het gelukken eener prijsvraag wordt gesproken.

Bij de beantwoording van die vraag wordt door de een (al of niet werkelijke) mislukking toegeschreven aan het stelsel, dat in zich zelve onvermijdelijk de kiem van die mislukking zou dragen, door den ander aan de toepassing van het stelsel die niet zou zijn geweest zooals het behoorde.

Wij meenen dat de oorzaak *voornamelijk* elders gezocht moet worden.

Uitgaande van het standpunt dat het stelsel in beginsel goed is, dan is evenwel niet te ontkennen dat het niet *volmaakt* doch slecht *relatief* goed kan zijn.

Dit is geen eigenaardigheid van het prijsvraagstelsel in het bizonder, doch eene die het gemeen heeft met alle stelsels op allerlei gebied.

Bij elk stelsel, in het leven geroepen om een zeker doel te bereiken stelt men zich, nolens volens, tevreden met een *relatief* beste uitkomst. Bij voorbaat wordt door voor- en tegenstanders erkend dat elk stelsel voor- en nadeelen heeft, dat met geen enkel stelsel het volmaakte bereikt kan worden, al ware het alleen reeds daarom dat niet ieder dezelfde meening omtrent het volmaakte heeft, doch dat de een vaak een gebrek noemt wat door den ander als een deugd wordt geprezen, doch bovendien omdat volmaaktheid bij alle menschen werk à priori is uitgesloten, en het bereikbare onmogelijk anders dan *relatief* goed *kan* zijn.

En nu is het eigenaardig dat men juist bij een prijsvraag bijna het volmaakte verlangt, dat men *niet* tevreden is met de *relatief* beste oplossing van een vraagstuk, doch dat men in het uit te verkiezen antwoord *alle* beste eigenschappen van *alle* ingezonden antwoorden belichaamd wil zien, zonder in acht te nemen dat het in elk dezer antwoorden alléén mogelijk was een onderdeel uitmuntend op te lossen doordat de oplossing van andere onderdeelen daaraan in meerdere of mindere mate ondergeschikt was gemaakt.

De veel te hoog gestemde verwachtingen, bij een prijsvraag, het eischen van vijf en meer pooten aan één schaap, zijn veelal de oorzaak der teleurstelling, als er geen antwoord is, (en dat is er natuurlijk nooit) dat aan alle mogelijke eischen voldoet.

Al die eischen en wenschen bestaan vanzelfsprekend niet bij het stelsel van directe opdracht. In dat geval *weet* de lastgever als verstandig mensch dat hij *geen* volmaakt werk te vorderen of te wachten heeft, hij legt zich van zelfsprekend néér bij onvolkomendheden in de oplossing van zijn vraagstuk en vindt dat zeer natuurlijk, wanneer hij vertrouwen heeft in de bekwaamheid van hem die met de oplossing belast is. Wanneer later een ander hem op eventueele onvolkomenheden wijst, dan is hij de eerste om die te verklaren te vergoelijken en ze als onvermijkelijke offers aan meer belangrijke punten in de oplossing aan te duiden.

Bij een prijsvraag niets van dit alles, geen gebrek wordt aannemelijk verklaard als gevolg van een offer van andere onderdeelen van de oplossing die van meer beteekenis te achten waren. Het gebrek wordt *als zoodanig* gesignaleerd en als een minderwaardigheid van het projekt aangegeven.

Voegen we hierbij nu nog de verschillen in opvatting omtrent wat deugden en gebreken behooren genoemd te worden; verschillen die hun grond veelal alléén vinden in subjectieve overwegingen en appreciatie's, dan is het niet te verwonderen dat na afloop van een prijsvraag, zelfs als zij geslaagd is te noemen, wijdloopige polemieken over de waarde van het bekroonde project gevoerd kunnen worden, en dikwijls ook gevoerd worden, waarbij als eenig juist richtsnoer worden genomen allerlei persoonlijke inzichten, die wel is waar elk op zich zelf niet onjuist behoeven te zijn, en die *ook* wel bij de beoordeeling op de voorgrond hadden kunnen worden geschoven, doch die misschien wel tot een *ander* doch niet tot een *beter* resultaat zouden hebben geleid, behalve misschien voor den polemisator in kwestie of diens vriend.

Dat men onder die omstandigheden licht geneigd is van mislukking te spreken, en de schuld op het stelsel te werpen, ligt voor de hand, doch hiermede wordt met het waschwater ook het kind weggeworpen.

Wordt dus met een prijsvraag, schijnbaar het beöogde doel niet bereikt, dan is er nog lang niet altijd reden om van mislukkig te spreken, doch wel om zich af te vragen of wat men als doel in 't oog had gevat, wel op eenigerlei wijze, 't zij door een prijsvaag of langs een anderen weg, zou *kunnen* bereikt worden.

Bij een prijsvraag wordt meestentijds het resultaat in het openbaar getoetst aan een ideaal vooropgezet doel zonder onderzoek of dit doel ook bereikt of zelfs benaderd zou kunnen worden; bij directe opdracht daarentegen is van openbaarheid geen sprake, en moge het ideale doel oorspronkelijk al voorop gesteld zijn geworden; wanneer bij de ontwikkeling van het geval blijkt dat dit niet bereikt kan worden, dan wordt van zelf met een meer *relatief* goed resultaat genoegen genomen en worden de ideale eischen van zelf tot binnen de grenzen van het bereikbare teruggebracht.

Er is dus alle reden om aan te nemen dat met een prijsvraag het beoogde doel bereikt *kan* worden mits dit doel ook bereikbaar zij, dat dit doel ten minste even goed te bereiken is als bij directe opdracht, en dat bij de prijsvraag meer kans bestaat dat door vergelijking de *relatief* beste oplossing wordt verkregen.

Hiermede is echter volstrekt niet gezegd dat van een prijsvraag *onder alle omstandigheden* vruchten te verwachten zijn; en dat het uitschrijven alleen reeds voldoende is om die vruchten te plukken.

Tal van omstandigheden kunnen dit resultaat doen missen, doch dan is dit meestal minder aan de onvolkomenheid van het stelsel dan aan de toepassing ervan of aan andere oorzaken te wijten.

Hiermede komen wij van zelve aan een aantal bezwaren die voornamelijk tegen het stelsel worden ingebracht en willen die nog even bezien.

Deze bezwaren zijn:

1°. De concurrentie is een twijfelachtig middel om de beste krachten te trekken, en het beste uit de deelnemende kunstenaars te halen. Zij biedt in den regel niet die conditie's waaronder de kunstenaar met volle lust het beste geeft wat hij geven kan, met het gevolg dat verschillende kunsteaaars die herhaalde malen vergeefs tijd en geld aan een prijsvraag verspilden, afkeerig van het stelsel worden.

2°. De innige samenwerking tusschen lastgever en kunstenaar wordt van den beginne af aan gemist.

3⁰. De prijsvraag geeft zeer dikwijls aanleiding tot enorme verkwisting van energie, tijd en geld.
4⁰. Door de prijsvraag loopt men kans te jonge onervaren kunstenaars te krijgen voor de uitvoering van een belangrijk kunstwerk.
5⁰. De concurrentie is een kansspel, gezien de moeielijkheid om een goede jury en een goede uitspraak te krijgen, met groote waarschijnlijkheid dat het middelmatige werk bekroning vindt.
Sub 1⁰. Omtrent het sub 1⁰ genoemde bezwaar hebben wij in Hoofdstuk I reeds het een en ander te berde gebracht, doch willen daaraan nog het volgende toevoegen:
Door de tegenstanders van de prijsvraag wordt als eisch gesteld dat de uitvoering van belangrijke kunstwerken bij directe opdracht aan bevoegde kunstenaars wordt toevertrouwd.
Hoewel natuurlijk in beginsel alles voor dezen eisch is te zeggen, is hij toch in zijne consequentie practisch niet uitvoerbaar en zal het in vele gevallen slechts mogelijk zijn langs den weg van een prijsvraag den bevoegden kunstenaar voor een of ander belangrijk werk aan te wijzen. Dit zal wellicht niet altijd *volkomen* gelukken, doch het gelukt ook niet altijd bij directe opdracht de uitvoering van een belangrijk werk aan werkelijk, in optima forma bevoegde handen toe te vertrouwen. De lijdensgeschiedenis van verschillende belangrijke werken zijn daar om dit te bewijzen.
Wie toch zal bepalen wie de bevoegde kunstenaar is. Het zal wel geen betoog behoeven dat, om eens wat te noemen, het bloote lidmaatschap van eene Vakvereeniging, hoewel in sommige opzichten maatgevend te achten, een voldoend criterium is, en daarbij de onbillijkheid in zich sluit de niet aangeslotenen uit te sluiten.
Het aanwijzen van den kunstenaar voor elk op zich zelf staand geval, door een referendum onder de betrokken kunstenaars, is in zich zelf een onding. Ondanks alles zijn en blijven de kunstenaars, maatschappelijk gesproken elkanders concurrenten, en het aanwijzen van een concurrent voor een opdracht zal in het gunstigste geval steeds leiden tot de keuze van een paar min of meer toevallig meest op den voorgrond tredende kunstenaars, doch op den duur zullen de nooit in aanmerking komende collega's daarvoor niet te vinden zijn.
Het aanleggen van een beurtrooster van de voor een opdracht in aanmerking komenden is even ondoenlijk, want wie zal de candidaten daarvoor (met uitsluiting van de overige collega's) aanwijzen, en hoe zullen zij op den rooster geplaatst worden.
De overheid die de bevoegdheid heeft voor de uitvoering van openbare kunstwerken een opdracht te doen, heeft helaas! bijna nooit de bevoegdheid (in anderen zin) om den meest geschikten kunstenaar te kiezen. Zij zal eveneens van zelf zijn aangewezen op een uiterst beperkt aantal in aanmerking komenden op wie, door welke omstandigheden dan ook, de algemeene aandacht valt, en het is volstrekt niet zeker dat onder hen de meest geschikte kunstenaar is te vinden.
Het gevolg zou bovendien zijn dat een beperkt kringetje van vooraanstaanden steeds maar weêr met nieuwe opdrachten zou begiftigd worden, die zij op den duur niet zouden kunnen uitvoeren op de wijze zooals, naar hun eigen kunstenaarsopvatting, en in het belang van het kunstwerk wenschelijk zou zijn.
Ten slotte zou dus toch de overheid gedwongen zijn langs anderen weg haar opdracht uitgevoerd te krijgen, en deze toe te vertrouwen aan zijne vaste ambtenaren. Waar dit laatste echter gebleken is evenmin in alle gevallen tot goede resultaten te leiden, komt ons het uitschrijven van prijsvragen als middel om tot de keuze van den kunstenaar te komen in beginsel een alleszins aanbevelenswaardig middel voor, dat zooal geen grooter dan toch zeker niet minder waarborgen geeft dat een goed kunstwerk tot stand kan komen, als zulks bij directe opdracht zou kunnen geschieden.
Sub 2⁰. Dit bezwaar lijkt ons een van de minst steekhoudende die tegen het prijsvraagstelsel wordt ingebracht. Ieder die met de practijk van het vak vertrouwd is, zal ondervonden hebben dat de samenwerking tusschen lastgever en kunstenaar eerst dan begint intens te worden, wanneer de laatste op de, uit den aard der zaak, meer algemeene eerste gegevens van den lastgever, diens wenschen in een *voorloopig* plan heeft uitgewerkt. Eerst dan heeft de kunstenaar zich eenigzins in het hem ter oplossing gegeven probleem ingewerkt, en op grond van dat avant projet, kan pas de uitwisseling van gedachten omtrent het vraagstuk in onderdeelen *beginnen*. Dat avant projet kan een kiem bevatten die door de verdere besprekingen groeien zal in de richting van de meest gewenschte eindoplossing van het vraagstuk, doch het gebeurt ook dat hierdoor aan het licht komt dat de ingeslagen weg bij het avant projet *niet* de juiste was, en dat eene andere richting gekozen moet worden. En nu komt het ons voor dat bij een prijsvraag precies hetzelfde gebeurt. Van een prijsvraag mag niet verlangd worden een plan dat in alle onderdeelen ongewijzigd tot uitvoering kan worden gebracht. Ook een prijsvraagplan is als een avant projet te beschouwen dat in hoofdlijnen de wenschen van den lastgever belichaamt en dat als grondslag voor de intiemere gedachtenwisseling zal gelden; doch bij de prijsvraag is door de vergelijking der verschillende oplossingen *direct* te zien welke weg voor de verdere uitwerking van het plan de beste is te achten en of eene oplossing volgens de wenschen van den lastgever mogelijk is.
Dit pleit dus vóór de prijsvraag; de mogelijkheid van vergelijking kost natuurlijk den lastgever geld, doch hij behoort dit te beschouwen als eene premie op de vergrooting der waarschijnlijkheid de meest gewenschte oplossing van zijn vraagstuk te hebben gevonden.
Sub 3⁰. Ook dit bezwaar is meer denkbeeldig dan werkelijk. Het is zeker dat vaak bij prijsvragen enorme hoeveelheden werk verricht worden, doch dat alles wat niet tot het bekroonde ontwerp behoort nu als overbodig en onnut is te beschouwen kan niet worden toegegeven.
Allereerst heeft het ingezonden werk de vergelijking mogelijk gemaakt en komt het dus *direct* ten goede aan

het doel waarvoor de prijsvraag werd uitgeschreven, doch ook voor de mededingers is het werk niet nutteloos. Ieder die aan prijsvragen heeft medegewerkt, zal de ontwikkelende kracht, die daarvan voor de mededingers persoonlijk uitgaat erkennen. Niets is meer in staat om de werkkracht, de volharding, den ijver van den mededinger te stevigen, dan de noodzakelijkheid om op een bepaalden tijd gereed te zijn met een ontwerp dat om succes te hebben niet op zijn elf en dertigs, doch zoo nauwkeurig mogelijk, volgens de verstrekte gegevens afgewerkt moet zijn.
Na elk ontwerp dat de kunstenaar serieus heeft gemaakt, is zijn scheppend vermogen toegenomen, bij een prijsvraagontwerp, bovendien zijn gevoel voor het vaste willen en het heilige moeten, en hij die prijsvraag ontwerpen bezit, bekroond of niet bekroond, beschouwt die dan ook zelve als bekwaamheidsproeven die hij gedurende zijn loopbaan aflegde en niet als verloren arbeid. Er wordt echter vaak veel arbeid bij een prijsvraag gevraagd die, omdat zij niet direct met de conceptie van het ontwerp in verband staat, doch meer de gedetailleerde uitwerking daarvan beoogt, achterwege kon blijven, doch dit raakt niet het stelsel doch de toepassing er van en kan dus voorkomen worden.
Sub 4⁰. Het is zeker mogelijk dat in een prijsvraag een jong en practisch nog weinig ervaren kunstenaar bekroond wordt, en dat zou bij belangrijke werken, zeker ongewenschte gevolgen kunnen hebben, indien het bezwaar niet te ondervangen ware; doch er is zeer wel eene regeling te treffen waarbij de belangen van den prijsvraaguitschrijver in 't oog gehouden worden, en de noodige waarborgen aanwezig zijn dat ook de uitvoering van het kunstwerk aan de daaraan te stellen eischen voldoet, zooals b.v. in art. 27 der Algemeene Prijsvraagregelen is aangegeven.
Afgescheiden hiervan mag echter de vraag gesteld worden of het wel zoo zeker is dat, bij directe opdracht aan, als bevoegd bekend staande kunstenaars, de belangen van den opdrachtgever altijd volkomen gewaarborgd zijn en de juiste leiding bij de uitvoering van het kunstwerk verzekerd is. Het is niet het kunstenaarschap alléén dat hierbij den doorslag geeft. Er zijn een aantal factoren van veel prozaischer aard, doch die veel meer beslissend zijn omtrent het voortbestaan van het kunstwerk, die zich hier doen gelden, en waarvan het volstrekt niet zeker is dat zij altijd in voldoende mate gevonden worden bij de op den voorgrond tredende kunstenaars.
Sub 5⁰. Dit bezwaar is van alle het eenige dat werkelijk van gewicht is te achten en waarvan de oplossing een zeer moeielijk probleem is.
Het is duidelijk dat bij een prijsvraag, zelfs bij de zorgvuldigste beoordeeling, door de meest competente jury, de kans van bekroning toch nog ten deele afhankelijk is van andere factoren dan de werkelijke waarde van het ontwerp. Dit behoeft zelfs niet eens aan de jury te liggen, maar kan uit de wijze waarop het ontwerp is voorgesteld voortvloeien. Nimmer mag uit het oog verloren worden dat het project moet beoordeeld worden naar de projectivische voorstelling, die de ontwerper er van gaf en dat het geen beoordeelaar ooit gelukken zal zijn eigen visie van het object zuiver en volkomen los te maken van de voorstelling door den ontwerper er van gegeven.
Het is ook ten eenenmale niet mogelijk langs mathematischen weg de volkomen juiste waarde van een ontwerp vast te stellen; deze kan hoogstens benaderd worden en in dezen zin is een prijsvraag dus een *„kansspel"* te noemen, zooals door de tegenstanders van het stelsel wordt gedaan.
Bij elk oordeel toch zal zich een factor van subjectief gevoel doen gelden, die bij dezelfde persoon op verschillende tijdstippen niet eens altijd tot hetzelfde oordeel zal leiden. *(Wordt vervolgd).*

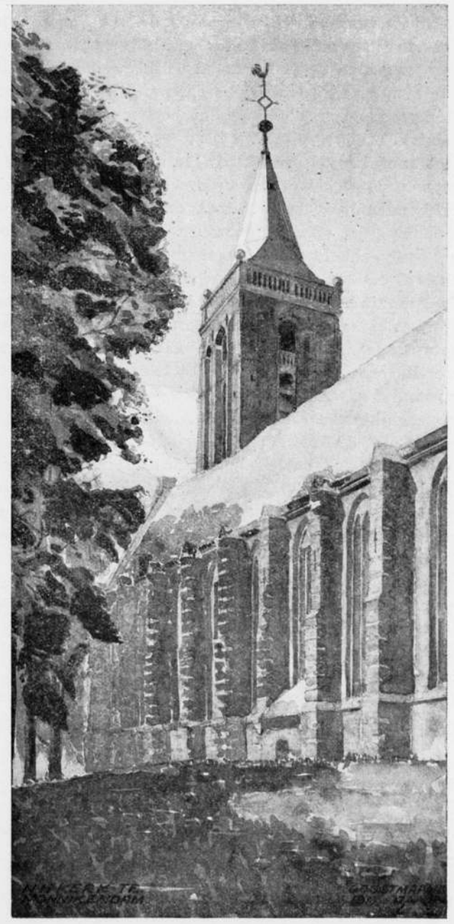

St. Nicolaaskerk te Monnikendam.
Naar een aquarel van J. Molenaar.
Wegens plaatsgebrek in het vorige nummer thans geplaatst.

ZEGELRECHT.

Betreffende het verschuldigde zegelrecht voor de contracten, bestekken en teekeningen bij eene aanbesteding, ontving ik van den Heer Ontvanger der Registratie te Hilversum de volgende inlichtingen. Mogelijk kan ik met het publiceeren ervan mijne collega's van dienst zijn.

Zegelrecht van bestekken en teekeningen is pas verschuldigd, wanneer die stukken de bestemming krijgen om met de van de gunning op te maken akte den titel der overeenkomst van aanbesteding uit te maken. Bij de aanbesteding behoeft dus nog niets gezegeld te zijn. Ook is men niet verplicht een schriftelijke acte van overeenkomst der besteding op te maken. Heeft de overeenkomst mondeling plaats, dan behoeven de teekeningen en bestek evenmin gezegeld.

Heeft de gunning plaats en wordt daarvan een acte in dubbel opgemaakt, dan moeten die twee exemplaren worden gesteld op zegel van 50 cts., hetwelk geheel aan beide zijden mag worden beschreven, alleen het zegelstempel moet aan beide zijden onbeschreven worden gelaten.

Het aantal regels per bladzijde en het aantal lettergrepen per regel wordt door de wet geheel aan belanghebbenden overgelaten. Verder moeten vóór de onderteekening der acte van gunning worden gezegeld de bij het contract behoorende bestekteekeningen, het bestek en de algemeene details (aanwijzingsteekeningen) indien daarnaar in het contract of het bestek wordt verwezen.

Het bestek kan zijn: gedrukt, geschreven, gelichtdrukt, getypt, gehectografeerd enz. Elk afzonderlijk blad wordt gezegeld. Het zegelrecht bedraagt 50 cts, per oppervlakte van 644 cM.². of gedeelte daarvan. De oppervlakte van 644 cM.². is ontleend aan het zegelformaat (20 × 32,2 cM.)

Indien dus een bestek bestaat uit dubbele bladen (4 bladzijden) groot 20 × 32,2 cM. (iets korter dan foliopapier), aan alle zijden beschreven, dan bedraagt het zegelrecht voor de 4 bladzijden waaruit zoo'n dubbel blad bestaat *f* 1.—.

't Is dus aan te bevelen, het formaat der bestekken te regelen naar de genoemde oppervlakte. Voor gedrukte bestekken is b.v. een formaat van 14 × 23 cM. economisch. De oppervlakte van het dubbele blad, (4 pagina's) is dan juist 2 × 14 × 23 = 644 cM.²

Het zegelrecht van zoo'n bestek van b.v. 60 bladzijden bedraagt dan $\frac{60}{4} \times 0.50 = f\ 7.50$. Kleine druk, kleine regelafstand, weinig wit enz. besparen natuurlijk oppervlakte en dus zegelkosten.

Hetzelfde geldt voor de bestekteekeningen, waarvan het dus wenschelijk is, dat de oppervlakte bedraagt 644 cM.² of een veelvoud daarvan.

De teekeningen mogen eveneens aan beide zijden beteekend zijn. Dit zal voor de bestekteekeningen (meestal lichtdrukken) wel nimmer voorkomen, wel echter kan het van belang zijn voor de algemeene details (aanwijzingsteekeningen).

Een gelichtdrukt bestek is altijd onvoordeelig, omdat de bladen daarvan slechts aan ééne zijde bedrukt zijn. Het is niet verplichtend, dat de bestekken, bestekteekeningen en algemeene details in *duplo*, worden gezegeld en onderteekend. Volstaan kan worden met één stel, hetwelk gedeponeerd wordt b.v. bij den architect. In het contract moet dan worden vermeld, dat de aanbesteding geschiedt volgens het bestek met teekeningen enz. welke in enkelvoud zijn verzegeld en door beide partijen en de borgen gewaarmerkt en onderteekend en gedeponeerd zijn ten huize van den architect.

Registratie behoeft niet te geschieden, ook niet, wanneer zich later eventueele kwesties voordoen. Het zegelen van gedrukte, geschreven, gelichtdrukte enz. stukken kan geschieden in elke plaats, waar een registratiekantoor is gevestigd.

Bij het niet nakomen der zegelverplichtingen stellen beide partijen zich bloot aan een boete van *f* 25.— voor elk stuk, dat ten onrechte ongezegeld is gebleven, of dat onvoldoende gezegeld mocht zijn, onverminderd de verplichting tot voldoening van het ontdoken zegelrecht.

Hilversum, 2 Oct. '17. J. W. Hanrath,
Architect.

KERKBRAND TE 'S-GRAVENHAGE.

De dagbladen meldden reeds dat de vorige week de Nieuwe Kerk aan het Spui te 's-Gravenhage door brand ernstig is geteisterd. De oorzaak is meer, volgens de berichten, bij de loodgieters te zoeken. Deze schijnen bij het oude vermolmde hout van de kap met een naphthalamp te hebben gewerkt, en zoodoende weer een merkwaardig bouwwerk aan algeheele vernieling te hebben blootgesteld.

Door het energiek en deskundig optreden van de brandweer is de ramp beperkt gebleven tot de toren doch de schade aan het intérieur, vooral aan het fraaie orgel, blijkt ernstig te wezen.

De kerk is gebouwd door den stadsarchitect, „Contrarolleur van den Hove van Holland", Pieter Arendszoon Noorwits omstreeks 1650, en is een fraai voorbeeld van den protestantschen kerkbouw. De vier zijden van den rechthoekige kerkruimte zijn van 6 achthoekige uitbouwen, (2 aan de korte en 4 aan de lange zijden) voorzien, waardoor een rijke dakvorm kon worden ontwikkeld, welks silhouet nog verfraaid werd door een sierlijke torenspits.

Het rijk gesneden en beschilderde orgel met galerij was het werk van J. Duinschot, en den schilder Theod. van der Scheur.

Ondanks de pogingen van officieele zijde het loodgietersgevaar te beteugelen, blijkt dit gevaar nog niet geweken en zullen strengere voorschriften en maatregelen noodig zijn om erger te voorkomen.

J. P. M.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD

ORGAAN VAN DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST M.B.V.A. VAKVEREENIGING VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN

Commissie van Redactie: C. J. Kruisweg, J. B. van Loghem en D. F. Slothouwer
Redacteur: J. P. Mieras
Bureau van Redactie: Marnixstraat 402, Amsterdam.
Uitgevers en Bureau van Administratie: Mouton & Co., Herderstraat 5, 's-Gravenhage.

Abonnementsprijs: voor Nederl. fr. p. p. *f* 9.— 's jaars, voor Indië en Buitenl. bij vooruitbet. *f* 11.—. Afz. Nos *f* 0.20. fr. p.p. *f* 0.21 — Advertentiën: v. 1—5 regels *f* 1.25, elke regel meer *f* 0.25. Groote letters naar plaatsruimte. Advertentiën bij abonnement tegen belangrijk verminderde prijzen.

38ste JAARGANG. = 13 OCT. 1917. = No. 41.

INHOUD: Officieel Gedeelte. — Bouwkundig Gedeelte. Prijsvragen, rapport der commissie voor punt 9 van het werkprogramma. — Bij onze buren. — Ontvangen Boekwerken. — Bestuur A. et A.

OFFICIEEL GEDEELTE.

Buitengewone ledenvergadering. Ter voldoening aan Art. 13 § 30 der Statuten, zal op Maandag 22 October 1917 v.m. 11 uur een buitengewone ledenvergadering worden gehouden te Amsterdam in het Gebouw der Maatschappij.

Agenda:

Voorgestelde wijziging der honorarium-regeling voor volkswoningbouw.

N.B. Op deze vergadering kunnen de leden amendementen indienen op de voorgestelde wijzigingen. Zie voorts het verslag van de ledenvergadering op 26 Sept. in No. 40 van dit Blad.

Adres aan B. en W. van Amsterdam.

Dezer dagen is het volgende adres aan het Gemeentebestuur van Amsterdam gezonden:

Aan Burgemeester en Wethouders van Amsterdam.

Edelachtbare Heeren.

Nu tengevolge van het Raadsbesluit van 26 September j.l. het vaststaat, dat de Heer K. P. C. de Bazel als architect op zal treden van het te stichten gebouw der Nederlandsche Handelmaatschappij aan de Vijzelstraat te Amsterdam, geeft het Bestuur der Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, Vakvereeniging van Nederlandsche Architecten aan Uw College als hare meening te kennen, dat het het Bestuur wil voorkomen, dat het optreden van den Heer de Bazel als architect van genoemd gebouw zeer wel vereenigbaar is met het uitoefenen van de functie van aesthetisch adviseur van de Vijzelstraat bebouwing.

Namens de Maatschappij voornoemd:

(w.g.) A. Broese van Groenou, *Voorzitter.*
(w.g.) J. P. Mieras, *Secretaris.*

Voordat dit adres B. en W. bereikt had heeft de Gemeenteraad de knoop doorgehakt, en hoewel het punt niet op de agenda stond, de Heer de Bazel tot adviseur der Vijzelstraatbebouwing benoemd met 25 van de 39 stemmen.

In verband hiermede is door den Raad nog nader bepaald, dat de adviseur B. en W. zal adviseeren bij het nemen van besluiten betreffende de bebouwing van de Vijzelstraat tusschen Singel en Heerengracht en tusschen Keizersgracht en Prinsengracht, volgens een door B. en W. na overleg met den adviseur, vast te stellen instructie en onder toekenning van een honorarium van f 10.000; en dat den bedoelden adviseur in afwijking van het reglement voor de schoonheidscommissie, de beoordeeling zal worden opgedragen van de gevelplannen der aan de bovengemelde gedeelten der Vijzelstraat te stichten gebouwen.

Verslag van de Bestuursvergadering op Dinsdag 2 October 1917 in het Gebouw der Maatschappij.

Aanwezig waren de heeren: A. Broese van Groenou, Voorzitter, B. J. Ouëndag, D. F. Slothouwer, G. Versteeg, J. Herman de Roos, J. B. van Loghem en C. J. Kruisweg, leden, benevens de Alg. Secretaris.

De Voorzitter opent de vergadering en verzoekt den Secretaris de notulen voor te lezen, welke na een kleine aanvulling worden goedgekeurd.

De voorzitter doet vervolgens mededeeling van de plannen om op het bureau der M.B.V.A. een nieuwe administratie in te voeren. Daartoe is het bureau van de Gezondheidscommissie te Haarlem bezichtigd en naar de daar gevolgde manier zal getracht worden een overzichtelijker administratie op het Bureau te verkrijgen.

Schoonheidscommissie te Venlo.

Naar aanleiding van een verzoek van het Gemeentebestuur te Venlo, haar van advies te dienen bij het instellen van een plaatselijke schoonheidscommissie (zie de inhoud van dit schrijven in het Bouwk. Weekblad no. 40) besluit het Bestuur, waar reeds in enkele plaatsen een commissie is ingesteld, welke door het Gemeentebestuur van Venlo thans wordt beoogd, het reglement van een dier commissies, die van Laren, als voorbeeld van de samenstelling en den werkkring eener zoodanige commissie te zenden en een groslijst op te maken van eenige architecten uit de omgeving van Venlo, die eventueel volgens het Bestuur in aanmerking kunnen komen, zitting te nemen in een schoonheidscommissie. (Zie voor deze groslijst no. 40 van het Bouwk. Weekblad). Het Bestuur meende deze groslijst, gezien de ur-

gentie van de zaak, vóór eene goedkeuring door de ledenvergadering, te moeten indienen.
Op deze groslijst werd ook een architect geplaatst, die geen lid is der M.B.V.A. Het Bestuur vond dat hier in de eerste plaats niet uitsluitend leden der Vakvereeniging, doch architecten voorgesteld dienden te worden, van erkende reputatie op aesthetisch gebied.
Aan Burgemeester en Wethouders van Venlo zal voorts mededeeling worden gedaan, dat de invloed van een dergelijke commissie grooter wordt als haar benoeming door den Gemeenteraad stabiliteit verkrijgt. Ook zullen de meeste der genoemde architecten geen zitting in de commissie nemen, indien de benoeming op een andere wijze geschiedt.

PLAATSELIJKE COMMISSIES. Op verzoek van den Heer G. H. Postel, architect te Lochem, wordt deze plaats overgebracht van het distrikt Enschedé naar het distrikt Deventer.
Hoewel deze wijziging wordt aangebracht in de door de Ledenvergadering goedgekeurde distriktverdeeling, meent het Bestuur in dit geval aan het verzoek van den Heer Postel wel te kunnen voldoen.

STATUTENWIJZIGING. Op voorstel van den Voorzitter, wordt, gezien de onhandelbaarheid van sommige artikelen der statuten, eene commissie benoemd om van een eventueele wijziging studie te maken. Deze studiecommissie bestaat uit de heeren: A. Broese van Groenou, C. J. Kruisweg en den Secretaris.*)

VOORDRACHTEN OVER BOUWKUNST. De Heer Ouëndag doet mededeeling van een door hem uitgewerkt plan tot het houden van voordrachten, waarmee volgens zijn idee reeds deze winter een aanvang genomen zou kunnen worden. De voordrachten zullen zijn in den geest van die van Volksuniversiteit, over technische onderwerpen en in de eerste plaats voor vakbeoefenaren.
Het plan, om reeds dezen winter de voordrachten een aanvang te doen nemen, vond bestrijding, vooral uit hoofde van de korte voorbereiding.
Besloten wordt daarom deze winter te benutten om de voorbereidingen te treffen, door publicatie het plan een algemeene bekendheid te geven, om het in 1918 tot uitvoering te brengen.
Eenige der te behandelen onderwerpen werden door de vergadering vastgesteld: Stedenbouw (technisch te behandelen); het Woningvraagstuk, Gewapend betonbouw, het Leidingwezen, waaronder verstaan zal worden, de rioleering, de verwarming, de kunstmatige verlichting, enz., Utiliteitsbouw, Bouwhygiëne, voorts voordrachten over „Grondgedachten bij het ontwerpen", enz.
In het Bouwkundig Weekblad zal binnenkort een en ander nader omtrent deze voordrachten en haar doel worden uiteengezet.

AFWERKING RAPPORT OVER PUNT 7 VAN HET WERKPROGRAMMA. Aangezien de ledenvergadering op 26 Sept. te 's-Gravenhage eenige principieele wijzigingen heeft aangebracht in de conclusies en adviezen in dit rapport neergelegd, wordt het wenschelijk geacht, deze veranderingen door een commissie te laten onderzoeken en de nieuwe redactie der voorstellen vast te stellen.
Deze commissie, bestaande uit de h.h. J. Herman de Roos, D. F. Slothouwer en de Secretaris, zal de gewijzigde voorstellen op de volgende Bestuursvergadering indienen; waarna de Commissie van onderwijs (zie het verslag der Ledenvergadering in No. 40) van de conclusies van het rapport in kennis zal worden gesteld, waarna het geheel zal doorgezonden worden aan de Inspecteurs der Volksgezondheid.

FUSIE. Ingekomen is een schrijven van 10 architecten, waarvan 5 leden der M. B. V. A. en 5 leden van den B. N. A. betreffende het samensmelten van de beide vakvereenigingen. (Dit schrijven is in z'n geheel afgedrukt in het Bouwk. Weekblad no. 40).
Besloten wordt op de volgende vergadering een praeadvies te geven op deze voorstellen, en het schrijven met het praeadvies op de agenda te plaatsen van de eerstvolgende gewone ledenvergadering.

ZEGELWET. Naar aanleiding van een vraag van den Heer Hanrath op de jongste ledenvergadering, werd het Bestuur opgedragen de interpretatie van enkele artikelen der nieuwe Zegelwet nader te onderzoeken.
Een open vraag blijft of onder: de stukken, welke de echtheid der overeenkomst moeten aantoonen, ook de detailteekeningen vallen en of de A. A. V. ook aan zegeling onderworpen zou zijn.
Nadat het plan was geopperd, een gezegeld exemplaar der A.A.V. vanwege de M.B.V.A. ter beschikking van de leden te stellen of door de Maatschappij een zoodanig exemplaar bij de rechtbank te deponeeren, werd den heer Kruisweg verzocht nadere inlichtingen hieromtrent in te winnen.

RONDVRAAG. Een der leden richtte tot het Bestuur de vraag hoe zijn houding moest zijn tegenover een aanvraag van den Heer Jhr. Graafland om medewerking te verleenen aan de uitgave van monographieën over moderne architectuur, in de „Bibliotheek van Moderne Hollandsche Architectuur".
Hoewel het Bestuur elke publicatie op bouwkundig gebied toejuicht, achtte zij in deze eenige reserve noodig, en raadde het lid aan, slechts dan medewerking te verleenen, indien de noodige waarborgen kunnen worden verkregen, dat de architect tegenover de adverteerders geen verplichtingen op zich behoeft te nemen voor de totstandkoming van de uitgave en deelneming moest ontraden, als hiervan geen absolute zekerheid is verkregen, hetgeen bij de eerste nummers van genoemde uitgave wel voorkwam.

De Secretaris,
J. P. MIERAS.

Vereeniging van Indische Bouwkundigen.
Dat onze Indische collega's de zaken flink aanpakken, blijkt uit het volgende:
De Vereeniging van Indische Bouwkundigen zal aanvragen een geldloterij, groot 350 mille, voor de stichting van een monumentaal gebouw te Djokja, waarvoor het terrein reeds toegestaan is. Dezelfde Vereeniging zal medewerken aan een ingenieurscongres op de tentoonstelling A.N.I.T.A. en benoemde daarvoor een comité, waarvan president is de heer Van Gemert.

Directeur Woningbouw te Rotterdam.
Op de aanbeveling tot benoeming van een directeur voor den nieuw ingestelde gemeentelijken woningdienst te Rotterdam zijn geplaatst als 1e candidaat de heer A. Plate, ingenieur aldaar en als 2e de heer W. Hanegraaff, directeur der gemeentewerken te Deventer.

Directeur Middelbaar Technische School voor de Bouwkunde te Utrecht.
Het Bestuur van den Nederlandschen Aannemersbond heeft den Heer P. Lijdsman, Architect te Haarlem, met ingang van 1 November a.s. benoemd tot Directeur der Middelbaar Technische School voor de Bouwkunde te Utrecht.

Rectificatie.
In de onderschriften van de potloodschetsen van den Heer J. H. Plantenga in het vorig nummer is een vergissing geslopen. De linker teekening van de onderste afbeeldingen op pag. 229 betreft het kasteel „Kessel" bij Roermond, de rechter is een gevel van het Kasteel „Hernen" bij Nijmegen.

*) Leden, die de studiecommissie voorstellen willen doen, worden verzocht hiervan opgave te doen aan het Bureau der M. B. V. A.

PRIJSVRAGEN.

RAPPORT DER COMMISSIE BENOEMD DOOR HET BESTUUR DER M. B. V. A. TER BEHANDELING VAN PUNT 9 VAN HET WERKPROGRAM: „DE BEVORDERING VAN HET SYSTEEM VAN PRIJSVRAGEN."

(Vervolg van bladz. 235).

Elk juryoordeel zal dus onvolmaakt zijn en de mededinger die de daaraan onvermijdelijk verbonden kwade kans niet wil loopen moet niet aan de prijsvraag medewerken.
De tegenstanders van het stelsel gaan echter veel verder, en bedoelen blijkbaar met hunne kwalificatie van kansspel, dat zelfs de kans op een juist oordeel is uitgesloten. Zij zien dat oordeel zoodanig onderworpen aan den invloed van meer of minder bewuste bijoogmerken, die zich reeds bij de keuze van de juryleden doen gelden, dat à priori reeds vast staat, dat het oordeel onjuist moet zijn en in ieder geval moet leiden tot de keuze van het middelmatige.
Afgescheiden van het odium van min of meer bewuste oneerlijkheid dat door dit oordeel op *het* jurylid wordt geworpen, achten wij het uiterst eenzijdig. Aangenomen dat in eene jury de verschillende *„richtingen"* zoodanig zijn vertegenwoordigd dat zij tegen elkander opwegen, dan ligt daarin toch niet opgesloten dat nu ook alle juryleden volkomen onontvankelijk zullen zijn voor de waarde in de aan hun oordeel onderworpen ontwerpen, van alles wat niet met de principes hunner *„richting"* overeenkomt; dat zij per sé het niet eens zullen kunnen worden (niet bij wijze van compromis, maar uit overtuiging) over het ontwerp dat werkelijk de meeste verdiensten bezit.
Het is niet waarschijnlijk dat de uitersten onder de ontwerpen, naar de eene of andere zijde genade zullen vinden, doch hieruit volgt allerminst dat wat daar tusschenin staat, per sé middelmatig van kwaliteit moet zijn of minderwaardig aan die uitersten.
Het is integendeel aannemelijk dat hierbij het meer bezonnen en bezonken werk zal te vinden zijn en een juiste keuze niet uitgesloten behoeft te zijn.
Zoo goed als een jury een juist oordeel kan vellen in een studieprijsvraag, wat door de tegenstanders van prijsvragen wordt toegegeven, zal dit ook bij een uitvoeringsprijsvraag mogelijk zijn, al zijn de gevallen niet in alle opzichten gelijk.
De tegenstanders van prijsvragen gaan al te zeer van het standpunt uit dat, wanneer een werk maar direct wordt opgedragen aan een erkend kunstenaar, het dan nooit middelmatig zal zijn, doch het bewijs hiervoor wordt niet geleverd en is trouwens ook niet te leveren.
De critiek die de kunstbroeders (de *ware* dan wel te verstaan) op elkanders werk uitoefenen is het bewijs (voor hen zelve) van het tegendeel.
Moet dus worden toegegeven dat de beoordeeling door de jury niet het sterkste punt in het prijsvraagstelsel is, dan komt het ons voor dat hierin toch geen aanleiding behoeft gevonden te worden het geheel te verwerpen, doch wel om te trachten dit punt zoo bevredigend mogelijk tot oplossing te brengen.
Tot voor korten tijd werd in 't algemeen bij het samenstellen eener jury gezocht naar mannen eener erkende reputatie op het gebied waarop de prijsvraag werd uitgeschreven. Oppervlakkig gezien ligt dit ook voor de hand, doch de keerzijde der medalje is dat geslachten lang, altijd maar weer dezelfde namen in de jury-samenstelling voorkwamen, wat eene beoordeeling naar meer frissche en zich aan moderne inzichten aanpassende beginselen niet in de hand werkte. Meermalen was ook het niet deskundig element, 't zij in aantal, 't zij in kracht overheerschend, wat eveneens den waarborg van een juiste uitspraak niet vergrootte.
Vaak ook had de gestie van juryleden meer het karakter van een advocatisch streven om voor een bepaalde richting op kunstgebied, uit de prijsvraag te halen wat eruit te halen was, en het behoeft dus geenszins verwondering te baren dat het een met het ander bij velen het vertrouwen in de mogelijkheid om langs den weg van den prijsvraag met haar onvermijdelijke jurybeoordeeling tot een juist en rechtvaardigresultaat te komen, in sterke mate werd geschokt, en in 't bizonder in de jury het groote struikelblok werd gezien.
Langs verschillende wegen werd beproefd hierin verbetering te brengen, allereerst in de A.R. waarin als grondbeginsel werd aangenomen, dat in ieder geval het deskundig element in de jury op behoorlijke wijze vertegenwoordigd zou worden; verder werd het denkbeeld geopperd om aan de mededingers invloed op de keuze van de jury toe te kennen, of aan de jury een meer homogeen karakter te geven door op kunstgebied gelijkgezinden daarvoor aan te wijzen, doch tot eene eenigzins bevredigende oplossing is dit vraagstuk nog lang niet gekomen.
Ook hier doet zich de vraag voor of, door het zoeken naar het volmaakte, het bereikbare niet uit het oog wordt verloren.
Wanneer we het prijsvraagstelsel niet willen missen, zal ten slotte de beoordeeling der prijsvraag ontwerpen toch moeten geschieden door menschen kinderen, en die moeten genomen worden zooals ze zijn, en niet zooals ze zouden gewenscht kunnen worden. Vast staat dat niemand volkomen objectief en onpartijdig kan oordeelen, doch daarom behoeft men nog niet in ieder jurylid een partijganger te zien. De eisch dat het jury oordeel volmaakte wijsheid zij, is dwaasheid, dat wordt zelfs niet verlangd van den rechter, die bijna over dood of leven van zijn medemensch uitspraak heeft te doen.
Een rechtschapen man met de noodige kennis van het geval waarover hij te oordeelen heeft, geeft voldoende waarborg dat zijn uitspraak aannemelijk is te achten, ook al zou niet ieder het daarmede eens zijn. Het mathematisch juiste *mag* niet verlangd worden omdat het niet gegeven *kan* worden.
Er zal dan bij de keuze van juryleden in de allereerste plaats gevraagd moeten worden naar onbekrompenheid

van inzichten, en geschiktheid om zich met volle toewijding in anderer werk in te kunnen leven. Verder moet het jurylid naast de onmisbare deskundigheid de gave der critiek bezitten, en zal deze gave minder dan eenige andere kunnen missen. Immers de groote critici op het gebied van schilder- en beeldhouwkunst, toonkunst en literatuur zijn bijna nooit scheppende kunstenaars op hun gebied doch geleerden, en nu gaat het bij het beoordeelen van b.v. een bouwkunstig ontwerp wel om andere dingen dan bij het determineeren van een schilderij of een beeldhouwwerk, doch de onbevangenheid van het oordeel van den niet scheppenden criticus kan als een voordeel geboekt worden.

Het komt ons ook voor dat evengoed als de prijsvraaguitschrijver in de jury zijn vertrouwensmannen kiest, ook de mededingers in de gelegenheid moeten worden gesteld een deel der jury te kiezen, en (zoo er een weg op kon gevonden worden) dat dit deel niet alleen dóór doch ook *uit* de mededingers werd gekozen.

Ten slotte achten wij het gewenscht het aantal juryleden zooveel als eenigszins mogelijk is te beperken daar o.i. het gevoel van verantwoordelijkheid groeit naar mate deze minder verdeeld wordt.

Behalve de behandelde bezwaren, die meer van principieelen aard en tegen het stelsel in het algemeen gericht zijn, worden incidenteel vaak nog andere bezwaren ingebracht, die meer de toepassing betreffen als: de samenstelling van het programma en de gebondenheid van mededingers en jury daaraan, de wijze waarop de mededingers toegelaten of uitgenoodigd worden en andere, de afwikkeling van de prijsvraag betreffende punten van meer ondergeschikt belang.

Wat de samenstelling van het programma aangaat kan inderdaad getuigd worden, dat, al voldoen overigens de bepalingen daarvan aan redelijke eischen, de omschrijving van wat gewenscht wordt onvolledig is of tegenstrijdigheden bevat die de oplossing van het vraagstuk bemoeielijken of soms onmogelijk maken.

Toch mag niet uit het oog verloren worden dat, dank zij de werking der A.R. in den laatsten tijd hierin verbetering is waar te nemen ook al is het hoogste nog geenszins bereikt.

Vergeten mag evenwel niet worden dat, uit den aard der zaak de programmaeischen, om eene veelvoudige oplossing in de projecten mogelijk te maken, voor een deel in algemeene termen moeten worden gesteld. Het is duidelijk dat een volkomen in zich zelf logisch en één geheel vormend stel eischen, slechts samengesteld zou kunnen worden aan de hand van een uitgewerkt plan, met het gevolg, dat slechts één antwoord n.l. het uitgangsplan zelf in allen deele aan het programma zou kunnen beantwoorden.

Naast bepalingen waaraan, bij de beoordeeling door de jury letterlijk moet worden vastgehouden zullen er andere zijn waaromtrent zij eenige vrijheden moet hebben om niet ter wille van de letter, het betere bij het minder goede achter te moeten stellen en het is niet vooraf te bepalen welke bepalingen hiervoor in aanmerking komen, daar dit vaak eerst bij de beoordeeling der plannen aan den dag treedt.

Het zal natuurlijk nooit kunnen gelden voor bepalingen die met name in het programma bindend zijn verklaard of van zulke die van overheerschenden invloed op het karakter van het ontwerp zijn te achten, zoodat het dus *kennelijk* in het belang van het ontwerp zal moeten zijn als afwijking van eenige programmabepaling plaats heeft.

In 't oog dient hierbij gehouden te worden dat een jury geen college van automaten behoort te zijn, doch van menschen bezield met een goeden wil om naar beste krachten en weten te oordeelen.

In zake de vraag, wanneer algemeene toelating tot, of uitnoodiging voor een prijsvraag moet plaats hebben, zijn geen algemeene regels te stellen; elk geval moet op zich zelf beoordeeld worden, doch in beginsel dient te gelden dat alleen dan besloten prijsvragen moeten worden uitgeschreven wanneer deze om zeer voor de hand liggende redenen de voorkeur boven algemeene prijsvragen hebben.

Het combineeren van de algemeene met de uitnoodigings prijsvraag, wat indertijd bij de vredespaleisprijsvraag zoo zeer gelaakt is, en bij de A. R. is uit gesloten, komt ons niet zoo verwerpelijk voor.

Het is niet te ontkennen dat de uitgenoodigde deelnemers in een gunstiger conditie verkeeren dan de overigen, waardoor de strijd een ongelijk karakter verkrijgt, doch anderzijds kan een dergelijke inrichvan de prijsvraag aan het doel ervan bevorderlijk zijn.

Omtrent de regelen waarnaar prijsvragen behooren te worden uitgeschreven, komt het ons voor dat in de bekende A. R. de beginselen voor wat bouwkundige prijsvragen aangaat, in 't algemeen juist zijn opgevat en uitgewerkt, behoudens de door ons gemaakte opmerkingen ten aanzien van het benoemen van de jury en het combineeren van algemeene met uitnoodigingsprijsvragen.

(Wordt vervolgd).

BIJ ONZE BUREN.

Een onzer leden vestigt de aandacht op onderstaand artikel, in de Deutsche Bauzeitung 1916, No. 15, dat wij in extenso overnemen, omdat er uit blijkt, dat onze buren collega's architecten ook eenigszins huiverig staan tegenover Sonderveröffentlichungen van hun werken, die ganz reizend und ohne Konkurrenz de vruchten van hun talentvollen arbeid in schitterend daglicht stellen ..... en wel zonder de geringste kosten hunnerzijds. Het artikel is getiteld: Architectur-Veröffentlichungen und Reklame auf Kosten der Unternehmer en luidt:

In den letzten Jahren sind zwei bisher unbekannte und anscheinend auch erst ganz neu begründete Verlagsfirmen Grosz-Berlins, von denen die eine ganz kürzlich eine neue Form und Bezeichnung angenommen hat, mit eigenartigen Architektur-Verlagsunternehmungen hervorgetreten, die sich als Sonder-

veröffentlichungen der Werke einzelner Architekten darstellen mit dem ausgesprochenen Zweck, damit Propaganda für den betreffenden Architekten zu treiben. Den Sammelwerken wird ein Inseraten-Anhang beigegeben, für den die Architekten im Kreise der mit ihnen zusammen arbeitenden Unternehmer und Lieferanten persönlich werben sollen. Aus diesen Inseraten werden die Kosten des Verlagswerkes gedeckt, dessen Umfang, Ausstattung und Auflage die Verlagsfirma in Verhältnis zur Zahl der gewonnenen Inseratenseiten bestimmt. Aus den Inseraten bezieht auch die Verlagsfirma ihren Gewinn, denn die ganze Auflage des Werkes wird dem Architekten für seine Zwecke kostenlos zur Verfügung gestellt. Die für die Inserate seitens der Verlagsfirmen geforderten Beträge gehen dementsprechend auch über das bei Buchveröffentlichungen sonst übliche Masz weit hinaus (bis über 700 M. für die Seite),

Wie uns bekannt geworden ist, hat sich der „Bund deutscher Architekten" bereits wiederholt mit dieser Angelegenheit beschäftigt. Auf Grund einer Rundfrage bei seinen Ortsgruppen, die fast durchweg diese Art der Veröffentlichungen als bedenklich bezeichnet haben, hat der Bundesvorstand die Ortsgruppen wiederholt aufgefordert, ihre Mitglieder zu warnen, mit den beiden Verlagsfirmen in Verbindung genannter Art zu treten, da die vom Bunde stets mit Nachdruck betonte notwendige völlige Unabhängigkeit des Architekten darunter leide. Diese Sachlage scheint aber doch nicht allgemein genügend gewürdigt worden zu sein, da noch in diesem Sommer lebhafte Klagen über diese Veröffentlichungen aus dem Kreise der Unternehmer uns zugegangen sind, die diese Art der Inseratenwerbung als einen auf sie ausgeübten Zwang empfinden. Schlieszlich hat sich der Bundesvorstand sogar genötigt gesehen, den Mitgliedern des B. D. A. mitzuteilen, dasz die Veröffentlichung ihrer Bauten in Sonderheften der vorbeschriebenen Art nicht mehr gestattet werden könne und als ein Vergehen gegen die Grundsätze des Bundes angesehen werden müsse.

Da die Angelegenheit — wohl besonders begünstigt durch die recht schwierige Lage, in der sich unsere Architekten bei dem Darniederliegen der Bautätigkeit im Allgemeinen befinden — recht weite Kreise gezogen hat, die über das Einfluszgebiet des Bundes hinausgreifen, da wir anderseits annehmen dürfen, dasz den Architekten nicht bekannt geworden ist, in welcher Weise z. T. von den Verlagsfirmen unter Bezugnahme auf ihren Namen auf die zur Inseratenabgabe heranzuziehenden Unternehmer eingewirkt worden ist, hatten wir uns im eigenen Interesse der Architektenschaft für verpflichtet, diese Warnung unserer Fachgenossen zu unterstützen, indem wir ihnen durch Veröffentlichungen aus dem Schriftwechsel zwischen Verlagsfirmen, Architekten und Unternehmern unter Fortlassung aller Namen (die beiden Verlagsfirmen werden zur Unterscheidung mit X und Y bezeichnet) einen Einblick in die ganze Sachlage geben. Das Weitere überlassen wir dann ihrem eigenen gesunden Urteil.

1. Aus der „Lieferungs-Vereinbarung" zwischen der Verlagsfirma X. und den Architekten über die Herausgabe der Veröffentlichung (gedrucktes Formular).

„Unterzeichneter beauftragt hiermit die Verlagsfirma X. mit der Lieferung eines Architektur-Werkes, enthaltend die von demselben bisher ausgeführten und anderweit möglichst noch nicht publizierten Bauten. Das Architektur-Werk wird als ein besonders umfangreiches, textlich und illustrativ sehr reichhaltiges geplant. Ueber Umfang und Auflageziffer werden die nachstehenden Vereinbarungen getroffen:

In Rede stehendes Werk soll den Titel führen ..... Als Herausgeber fungiert die Firma ..... Der Erscheinungs-Termin wird auf den Monat ... 191 . festgesetzt. Die Firma X. verpflichtet sich, die gesamte Auflage des Architektur-Werkes völlig kostenlos zu liefern, ausschlieszlich Verpackung und Frachtspesen, welche nach Eintreffen des Werkes zu entrichten sind. Die Firma X macht sich für die Lieferung des Werkes in der Weise bezahlt, dasz sie dem Werk einen Inseratenteil anfügt und die Anzeigen bei den Lieferanten der Firma .... abzuschlieszen sucht. Letztgenannte Firma erklärt sich bereit, ein Verzeichnis ihrer sämtlichen Lieferanten und auch derjenigen Firmen, die voraussichtlich in nächster Zeit evt. mit Lieferungen betraut werden könnten, an die Firma X umgehend abzugeben und die Lieferanten über das Erscheinen des Architektur-Werkes bis zum . . . d. M. in Kenntnis zu setzen. Die Auswahl der Illustrationen, welche für das Architektur-Werk vorgesehen werden, trifft die Firma X., ebenso wird der textliche Teil von dieser Firma geliefert.

Ueber den Umfang des textlichen und illustrativen Teiles und die Auflageziffer wird Folgendes vereinbart:

Bei einer Insertionsbeteiligung von

10	Seiten	Anzeigen		16	Seiten	Text bezw. Illustrationen	
15	„	„		20	„	„	„ „
20	„	„		32	„	„	„ „
30	„	„		48	„	„	„ „

Die Auflageziffer des Architektur-Werkes wird wie folgt festgesetzt:

Bei	10	Seiten	Anzeigen	Auflage	1000	Exemplare
„	15	„	„	„	1300	„
„	29	„	„	„	2000	„
„	30	„	„	„	4000	„

Die Firma X verpflichtet sich innerhalb der Zeit eines Jahres ab heute, in der Stadt ... ein zweites Architektur-Werk nicht zu liefern, sodasz vorstehende Vereinbarungen eine Konkurrenz ausschlieszen."

2. Aufforderungsschreiben eines Architekten an die Unternehmer für die Verlagsfirma Y (die uns bekannten Schreiben haben durchweg denselben Sinn und fast denselben Wortlaut wie unter a, der also von der Verlags-Firma ausgeht).

a. „Hierdurch teile ich Ihnen ergebenst mit, dasz ich im Begriff stehe, ein Sammelwerk einiger meiner Bauten herauszugeben, dessen Zusammenstellung von mir persönlich geleitet wird. Die Herstellung und technische Bearbeitung des Werkes habe ich dem Spezial-Verlag für dieses Gebiet, nämlich der Firma Y, übertragen, da ich naturgemäsz auf beste und künstlerische Ausführung den gröszten Wert lege. Es wird für diejenigen von mir ausgewählten Firmen, welche Lieferungen und Leistungen bei meinen Bauten ausführten oder sich für meine Ausführungen interessieren, Gelegenheit zur Anpreisung ihrer Tätigkeit enthalten. Ich werde das Werk weitesten Interessentenkreisen zugehen lassen und dadurch für eine wertvolle Verbreitung sorgen. Deshalb gehe ich wohl nicht fehl in der Annahme, dasz Ihnen daran liegt, in diesem meinem Werk genannt zu sein, denn meines Erachtens dürften Ihnen Vorteile daraus erwachsen. Ich bitte deshalb um Ihre gefl. umgehende Rückäuszerung, damit ich den Verlag veranlassen kann mit Ihnen direct über Ihre Aufnahme zu verhandeln." —

b. Ein Schreiben eines Architekten aus den letzten Tagen enthält noch folgende Bemerkung:

„Unter den in diesem Werke erscheinenden Illustrationen innerer und äuszerer Ansichten werden diejenigen Firmen, welche den Propaganda-Anhang zur Insertion benutzen, nochmals extra unter besonderer Angabe ihrer an den einzelnen Bauten gehabten Ausführungen genannt werden."

3. Aus dem Aufforderungsschreiben eines Architekten an die Unternehmer für die Verlagsfirma X (Andere Schreiben nähern sich nach Form und inhalt mehr dem Schreiben unter 2.)

„Das Werk wird in gröszerer Auflage durch uns unmittelbar an Bauherren und sonstige Interessentenkreise versandt . . . , Der Veröffentlichung soll ein Inseraten-Anhang angefügt werden, welcher in erster Linie für mit uns in Geschäftsverbindung stehende Firmen gedacht ist. Wir nehmen dabei an, dasz auf diese Weise ein wünschenswerter Zusammenhang zwischen Text und Inseratenteil herbeigeführt wird, indem die abgebildeten Bauten gleichzeitig eine Empfehlung für die an ihrer Herstellung beteiligten Firmen darstellen. Wir haben der Verlagsgesellschaft zu diesem Zweck ein Verzeichnis unserer Geschäfts-Verbindungen an Hand gegeben, in welches wir auch Ihre Firma aufgenommen haben. Wir lassen Ihnen mit Vorstehendem hierüber Mitteilung zugehen, damit Sie unterrichtet

sind, wenn der General-Bevollmächtigte der Verlags-Gesellschaft X sich in dieser Sache mit Ihnen in Verbindung setzt. Wir glauben, dasz wir mit diesem Hinweis Ihrem Interesse dienen und dasz es Ihnen erwünscht sein wird, von der Insertions-Gelegenheit Gebrauch zu machen, da das Heft in der geplanten Verwendungsweise gewisz besondere Beachtung finden wird". —

4. Aus den Briefen der Verslagsfirma Y. an die Unternehmer:

a. „Das Werk wird in einer Ausführung und Aufmachung erscheinen, die des Namens und der Stellung der Herren .... würdig ist. Ebenso werden die Herren .... es nicht an zweckmäsziger Verbreitung fehlen lassen, da das Werk ja eben als vornehmste nnd eindruckvollste Reklame hergestellt wird ..., Da, wie mir gesagt wurde, die Herren .... Ihnen schrieben, dasz Ihre Beteiligung im gegenseitigen Interesse läge, hoffe ich möglichst bald auf Uebermittelung eines recht belangreichen Auftrages, um den Herren ... das Resultat meiner Unterhandlungen mit Ihnen mitteilen zu können".

b. „Auch in Architekten-Kreisen erfreuen sich derartige Sammelwerke erfahrungsgemäsz ganz besonderer Beachtung, was für die Anknüpfung neuer Geschäftsverbindungen wohl in Betracht gezogen werden musz. Abgesehen von diesen wichtigen Gründen dürfte eine Beteiligung Ihrer werten Firma am dem Sammelwerke des Herrn ... an seine Geschäftsfreunde bei deren Bereitwilligkeit weitere Aufträge in sich schlieszt, sodasz der Nutzen dieser vornehmen und gediegenen Propaganda allen Beteiligten zugute kommen soll. Wir empfehlen Ihnen daher, sich an dem vorgesehenen Propaganda-Anhang des Werkes mit einem Inserat zu beteiligen und bitten höflichst um Ihren gefälligen Bescheid, ob Sie Ihr Interesse an der Geschäftsverbindung mit Herrn ... veranlassen wird, in diesem Werk vertreten zu sein und bitten wir um gef. Mitteilungen, welchen Raum Sie für Ihr Inserat belegen wollen."

c. „Auf unser erg Schreiben vom ... blieben wir ohne Ihre gef. Rückäuszerung und wir nehmen wohl mit Recht an, dasz es Ihrerseits nur übersehen wurde, uns die Mitteilungen zu machen, dasz Sie sich an der Herausgabe des Werkes. welches wir für Herrn ... zusammen stellen, beteiligen wollen. Es haben nur ganz wenige Firmen, welchen anscheinend an der Verbindung nichts liegt, ihre Beteiligung abgelehnt, jedoch dürften sie gewisz, nachdem uns Ihre werte Firma zur besonderen Aufmerksamkeit empfohlen wurde, geneigt sein, auch Ihrerseits Herrn ... durch Ihre Beteiligung erkennen zu geben, dasz Sie die Verbindung mit ihm schätzen". —

Der gesamte hier angezogene Briefwechsel hat uns im Original vorgelegen. Die Schriftleitung.

ONTVANGEN BOEKWERKEN.

Handleiding tot de practijk der scheefhoekige en der rechthoekige Axonometrie door J. H. A. Mialaret, Ingenieur-Architect. L. J. Veen, Amsterdam (f 2.25 ing.)

Een practisch handboek dat vooral zijn nut kan hebben door de duidelijke wijze waarop de scheefhoekige projectie behandeld is, een teekenmethode, die steeds meer de perspectief gaat vervangen.

Vlaamsche Bouwkunst. Baksteen-Architectuur door Huib Hoste, Architect. F. van Rossen, Amsterdam (f 0.80).

In deze kleine studie, die reeds in de Bouwwereld verschenen is, behandelt de schrijver West-Vlaanderen. Hij zegt zelf tot een onvolledige schets te moeten blijven, aangezien hij zijn uitgebreid studiemateriaal niet in Holland kon krijgen. Toch verdient dit boekje met enkele reproducties der stukgeschoten monumenten in dit zoo mishandelde land ten volle onze belangstelling.

Hoe voldoe ik aan de bepalingen der Hinderwet door D. van Vugt en C. Visser, Deventer, Æ. Kluwer (Geb. f 1.65).

Zooals de schrijvers in hun voorwoord zeggen is dit een boekje uit een voor de praktijk niet uitgesproken zakelijke, niet juridische strekking. Het lijkt ons een practisch werkje, niet alleen voor ondernemers van bedrijven en omwonenden, doch ook voor de ambtenaren van kleinere gemeenten, met het oog op een juiste toepassing der wet.

Huisraad en Binnenhuis in Nederland in vroegere eeuwen door K. Sluyterman. Met ongeveer 450 afb. Verschijnt in 5 à 6 Afl. van 48 blz. (Bij inteekening f 2,50 per Afl.) Uitgegeven te 's-Gravenhage door Martinus Nijhoff 1917. Aflevering 1.

Een welverzorgde uitgave, geheel in den geest der „Oude Binnenhuizen in Nederland" doch nu den nadruk leggende op onderdeelen. Na slechts een enkel hoofdstuk over de gothiek gaat de schrijver met de 16e eeuw tot de Renaissance over.

De afbeeldingen zijn weer voortreffelijk.

Sneldichten door Candidus. Met een voorwoord door K. de Bazel. F. van Rossen, Amsterdam (*f* 1.—).

De nieuwe Redactie van Architectura heeft gemeend deze snaaksheden niet meer in haar orgaan te moeten opnemen. Ze passen wellicht ook minder bij de stemming, die daar nu wordt nagestreefd. En toch is deze ronde hollandsche boert van zoo goed allooi, dat men zich altijd in goed gezelschap voelt. Waar zij dikwijls spot en over den hekel haalt, daar moet men toegeven dat er van partijdigheid geen sprake is. Wie het intieme leven der bouwkunstkringen der laatste tijden heeft meegemaakt, zal met groot genoegen deze practische ontboezemingen lezen en er den fijnen geest in weten te waardeeren. Laten we hopen dat het zeer bijzonder talent van Candidus nog vele malen gelegenheid moge vinden zich te uiten.

S.

Bestuur Architectura et Amicitia.

Wegens plaatsgebrek zijn we eerst heden in staat melding te maken van de bestuurscrisis in het Genootschap A. et A. Op de vergadering van 12 Sept. j.l. werd het afgetreden bestuur in zijn geheel herkozen en is thans weer samengesteld als volgt:

Jan Gratama, Voorzitter, J. F. Staal Jr., Secretaris, J. M. van der Mey, G. J. Blaauw, P. Vorkink, M. de Klerk en H. Th. Wijdeveld, leden.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD

ORGAAN VAN DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST M.B.V.A. VAKVEREENIGING VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN

Commissie van Redactie: C. J. KRUISWEG, J. B. VAN LOGHEM en D. F. SLOTHOUWER : : : : : : : : : : : : : : : : : :
Redacteur: J. P. MIERAS: : : : : : : : : : : : : : : : : :
Bureau van Redactie: Marnixstraat 402. Amsterdam. : : : :
Uitgevers en Bureau van Administratie: MOUTON & Co., Herderstraat 5, 's-Gravenhage. : : : : : : : : : : : : : :

ABONNEMENTSPRIJS: voor Nederl. fr. p. p. *f* 9.— 's jaars, voor Indië en Buitenl. bij vooruitbet. *f* 11.—. Afz. Nos *f* 0.20. fr. p.p. *f* 0.21 — ADVERTENTIËN: v. 1—5 regels *f* 1.25, elke regel meer *f* 0.25. Groote letters naar plaatsruimte. Advertentiën bij abonnement tegen belangrijk verminderde prijzen. : : : : : : : :

38STE JAARGANG. = 20 OCT. 1917. = No. 42.

INHOUD: OFFICIEEL GEDEELTE. — BOUWKUNDIG GEDEELTE. Fusie B. N. A. en M. B. V. A. door J. P. M. — Plaatselijke Commissies door J. P. Mieras. — Prijsvragen, rapport der commissie voor punt 9 van het werkprogramma. — De plicht der Gemeenteraden door Ir. J. B. van Loghem. — Lezing Dr. H. P. Berlage. — De Schreierstoren door J. P. M. — Ontvangen Boekwerken. — Prijsvraag voor een paviljoen in het stadspark in aanleg te Groningen door J. A. Mulock Houwer.

OFFICIEEL GEDEELTE.

Huishoudelijk Reglement voor de Plaatselijke Commissie M.B.V.A. te Rotterdam.

Art. 1. *Samenstelling der Commissie.* De plaatselijke commissie bestaat uit de leden en aspirantleden der M.B.V.A. gevestigd te Rotterdam en de in de nabijheid daarvan gelegen gemeenten die door het Bestuur der M.B.V.A. daarvoor zullen worden aangewezen, en heeft haar zetel te Rotterdam.

Art. 2. *Taak der Commissie.* De Commissie heeft tot taak:

1e. het bestudeeren van plaatselijke aangelegenheden, voor zoover die, in den ruimsten zin genomen, kunnen worden gebracht binnen de grenzen van het in de statuten der M.B.V.A. gestelde doel en de daarin omschreven middelen om dat doel te bereiken.

2e. het Bestuur der M.B.V.A. desgevraagd of uit eigen beweging van voorlichting te dienen, en bij te staan bij het optreden in het openbaar, ten behoeve van bovenbedoelde plaatselijke aangelegenheid.

3e. het deelnemen aan, en het bevorderen van de gestie der M.B.V.A. in 't algemeen.

Art. 3. *Bevoegdheid der Commissie.* De Commissie mag niet zonder sanctie van het Bestuur der M.B.V.A. zelfstandig op eenigerlei wijze in 't openbaar namens de M.B.V.A. of als plaatselijke Commissie daarvan optreden of handelen.

Zij mag niet het karakter van Plaatselijke vereeniging aannemen, geen andere leden dan die lid of aspirantlid der M.B.V.A. zijn aannemen en geen contributiën heffen.

Overigens is de Commissie vrij in de keuze der middelen, die haar bij het vervullen van haar taak dienstig kunnen zijn, mits niet in strijd zijnde met statuten, of huishoudelijk reglement der M.B.V.A.

Art. 4. *Onkosten der Commissie.* De onkosten der Commissie worden bestreden uit een crediet, dat jaarlijks op de begrooting der M. B. V. A. wordt uitgetrokken, en eventueel op gemotiveerd verzoek der Commissie verhoogd kan worden (zie Par. 23, Huish. Reglement M.B.V.A.).

Art. 5. *Bureau der Commissie.* Het Bureau der Commissie wordt gevormd door een voorzitter en een secretaris penningmeester die met de dagelijksche leiding van zaken belast zijn. Beide functionarissen treden jaarlijksch in de maand April af, doch zijn herkiesbaar.

De voorzitter leidt de vergaderingen, welke hij in overleg met den secretaris-penningmeester uitschrijft.

De secretaris-penningmeester voert de correspondentie, en houdt de notulen van het verhandelde in de vergadering bij, welke in de eerstvolgende vergadering worden gelezen en na goedkeuring door voorzitter en secretaris worden onderteekend.

Hij regelt de inkomsten en uitgaven der Commissie en geeft daarvan jaarlijks en verantwoording, en maakt een kort verslag der werkzaamheden der Commissie op, zoo tijdig, dat een en ander in eene vergadering der Commissie kan behandeld worden en daarna in de Algemeene Vergadering der M.B.V.A. ter tafel kan komen.

Voor de décharge der Commissie is vereischt, dat de rekening en verantwoording van den Secretaris-penningmeester, door de Ledenvergadering der M.B.V.A. gehoord het Bestuur, wordt goedgekeurd.

Art. 6. *Vergaderingen.* De Commissie vergadert in den regel éénmaal in de twee maanden, waartoe de leden tenminste drie dagen vóór den datum der Vergadering worden opgeroepen. Indien de Commissie een verzoek van het Bestuur der M.B.V.A. bereikt, tot het geven van advies over eenig onderwerp tot de bevoegdheid der Commissie behoorende, wordt binnen den kortst mogelijken tijd eene vergadering tot behandeling van het onderwerp belegd, en een advies opgesteld en aan het Bestuur toegezonden, zoo tijdig, dat redelijkerwijze verwacht kan worden, dat het ter zake dienende kon zijn.

Indien de voorzitter het noodig oordeelt kunnen tusschentijdsche vergaderingen gehouden worden tot het behandelen van urgente vraagstukken, die dan op de oproeping moeten vermeld worden.

Zes leden hebben de bevoegdheid te vorderen, dat eene vergadering tot het behandelen van een door hen aan te geven onderwerp worde belegd, mits schriftelijk daarvan kennis worde gegeven aan het bureau, dat de vergadering zoo spoedig mogelijk en in ieder geval binnen een week na die kennisgeving uitschrijft.

In April wordt eene vergadering gehouden, waarin het jaarverslag, en de rekening en verantwoording van den secretaris-penningmeester worden behandeld en de aftreding en verkiezing van het bureau wordt geregeld.

Art. 7. *Besluiten en stemming.* Tot het nemen van een besluit is de aanwezigheid van ten minste 5 leden, buiten het bureau en aspirantleden, noodig.

Besluiten worden genomen met volstrekte meerderheid van stemmen der aanwezige leden, waarbij blanco stemmen van onwaarde worden geacht.

Over zaken wordt mondeling, over personen schriftelijk gestemd: bij staking van stemming over zaken wordt dit als verwerping beschouwd, over personen beslist in dit geval het lot.

Aspirantleden hebben geen stemrecht.

Art. 8. *Herziening.* Jaarlijks in de maand April wordt overwogen of herziening van het reglement gewenscht is, en bij gebleken wenschelijkheid, de herziening tot stand gebracht en aan de goedkeuring van M. B. V. A. onderworpen.

Wijziging honorariumregeling volkswoningbouw.

Het Bestuur der M.B.V.A. ontving van het Bestuur van den Nationalen Woningraad een bericht, dat dit Bestuur zich niet kan vereenigen met het op de vergadering van de M.B.V.A. op 26 September 1917 aangenomen amendement van den Heer W. K. de Wijs.

Naar aanleiding hiervan is Donderdag 18 October een bespreking gehouden tusschen de besturen van den Nationalen Woningraad, den B.N.A. en de M.B.V.A.

De aan de ledenvergadering voorgestelde in werkingtreding der regeling luidde:

De regeling gaat in op heden en geldt voor de werken waarvan de eerste oplevering heeft plaats gehad op of na 1 Januari 1917.

De heer de Wijs concludeerde, dat met deze regeling vele architecten een deel van het hun uitgekeerde honorarium zouden moeten restitueeren aan de woningbouwvereenigingen en stelde voor: „De regeling gaat in op heden en geldt voor alle betalingen van honorarium of termijnen van honorarium, welke tot op heden nog niet betaalbaar waren.

In deze formuleering ondersteunde de ledenvergadering het voorstel.

Het bezwaar dat het Bestuur van den Nationalen Woningraad nu tegen deze regeling heeft, is dat een deel van het honorarium volgens de oude regeling en een ander deel volgens de nieuwe regeling zou worden berekend.

Op voorstel van den Heer de Meyer werden eenige concrete voorbeelden uitgewerkt.

Stel van een woningbouw heeft de gunning plaats gehad 1 Februari 1917; de bouwsom was f 200.000 in normalen tijd, dus thans f 400.000.

Het honorarium bedraagt hiervan à 2.58 p.Ct. d.i. f 10.320. Stel op 15 October 1917 is 75 p.Ct. of f 7740 betaald.

Gaat nu de nieuwe regeling in, dan zou volgens het amendement de Wijs de laatste 25 pCt. berekend moeten worden volgens de nieuwe honoreering.

Deze bedraagt (3.2 % van f 200.000) + 25 % = f 8000. De laatste 25 % hiervan zou dus bedragen f 2000.

Volgens de oorspronkelijke clausule kreeg men de volgende berekeniug.

Het honorarium van f 200.000 + 25 % = f 8000. Hiervan is reeds ontvangen f 7740, en blijft dus nog te vorderen f 260.

De honoreering is dus in dit geval f 2320 (f 2580—260) minder dan volgens de oude berekening.

Bij dit geval is dus van restitutie nog geen sprake.

Dit zou pas plaats vinden bij hoogere bouwsommen doch het Bestuur van den Nationalen Woningraad vondt het billijk de formuleering zoo te stellen dat dit niet plaats kan vinden.

Na discussie werd besloten de regeling als volgt te formuleeren.

De berekening en uitbetaling van het honorarium van architecten bij volkswoningbouw geschiedt volgens de bestaande regelen en tabel voor de berekening en uitbetaling van het honorarium van architecten, voor bouwwerken voor woningbouwvereenigingen enz.

Het honorarium wordt berekend over de som, waarop de bouw zou zijn begroot in 1914 volgens tarieven van de woningprijzen van toen, waarbij zoowel met de verschillende typen van bouw (hoog- en laagbouw) als met plaatselijke verschillen rekening gehouden moet worden. Het honorarium, dat het resultaat van deze berekening zal zijn, wordt met 25 % verhoogd. Deze regeling geldt ook voor de werkteekeningen. De regeling gaat in op 15 October 1917 en heeft terugwerkende kracht ten aanzien van die werken, waarvan de eerste oplevering op of na Januari 1917 heeft plaats gehad. Echter heeft geen terugbetaling plaats van aan den architect reeds uitbetaalde termijnen, berekend naar de werkelijke bouwsom, voorzoover deze het geheele honorarium berekend volgens bovenstaande regeling mochten overtreffen.

Op dit voorstel zullen nu op de a.s. buitengewone ledenvergadering amendementen kunnen worden ingediend.

Koninklijke Fabriek F. W. Braat.

Deze fabriek werd de opdracht gegeven tot het gieten van het bronzen standbeeld der Gebr. de Witt, welk standbeeld opgericht zal worden in de Gemeente Dordrecht, volgens het model van den beeldhouwer Toon Dupuis.

Bovendien heeft de firma nog onderhanden een groot standbeeld in brons van Jan Hofmeyer, waarvan het model werd gemaakt door den beeldhouwer A. van Wouw, te Johannesburg.

Verbetering.

De opmerkzame lezer zal in de aankondiging van „Sneldichten" van Candidus in het vorig nummer van het Bouwk. Weekblad de „practische ontboezemingen" wel reeds gelezen hebben als „poëtische ontboezemingen". Zulks is natuurlijk de bedoeling geweest van den schrijver.

FUSIE B.N.A. EN M.B.V.A.

Het „Ingekomen schrijven" van 5 leden van den B.N.A. en 5 leden der M.B.V.A., betreffende een samensmelting der beide vakvereenigingen, bescheiden afgedrukt in de officieele kolommen van een onzer vorige nummers — zulk een schrijven is nu eenmaal officieel en komt dus daar terecht — zal meer dan zijn plaats doet vermoeden, aanspraak kunnen maken op ernstige en blijvende belangstelling.

Want hoe simpel gesteld, in de zinnen en conclusies leeft een verlangen. Een verlangen naar het einde van een toestand, welken het geschiedboek van Nederland op meerdere zijner bladen moet aanwijzen vanaf de oudste tijden, tot op heden toe. Het is de toestand, waardoor de verwezenlijking van groote plannen, het streven naar hoogere idealen, bemoeilijkt wordt door klein meeningsverschil en kleine gevoelsdifferentie, waarmee het individueele of groepsbelang denkt gebaat te zijn. Het is deze toestand, die op het lapje grond tusschen Vlissingen en Delfzijl, Maastricht en Den Helder, de gedachten heeft versnipperd, den volksaard heeft verpolitiekt, waardoor zoo menig mooi frisch plan onuitgevoerd is opgeborgen in de sombere archieven van de weemoedige herinnering.

Thans zal op ons gebied een poging, een tweede, gedaan worden om de meeningen te nivelleeren en het vlak te effenen, waarop mettertijd het gebouw van één organisatie zal worden opgetrokken. In de gelukkige voorbereiding en in den ernstigen wil kunnen we thans vertrouwen en mogen dus verwachten, dat de pogingen zullen slagen.

J. P. M.

PLAATSELIJKE COMMISSIES

Een organisatie, wier beginsel werkt als een ferment, en de latente levenskrachten tot in de uiterste grenzen van haar gebied, wekt en opstuwt, zal aan het gevaar bloot staan, dat de innerlijke banden, bij haar geboorte nog los en onsterk, door de spontane uiting van meening en hartstocht, dreigen te breken, zoo niet één geweldige den chaos beheerscht en aller opwellingen ondergeschikt weet te maken aan zijn willen en aan zijn wet.

Mogelijk minder verheffend, zeker minder bewonderenswaardig, doch althans zekerder van bestaan is die organisatie, welker gemengd en vaag omschreven doel, de impulsieve uitingen van het leven ongerept laat, en welker innerlijk leven daardoor in haar eerste jaren wordt beheerscht door de belangstelling en de toewijding van slechts enkelen. Haar ontwikkeling, haar invlechting in het groote maatschappelijk weefsel, zal geleidelijk kunnen plaats vinden, zonder heftige emoties, zonder opvlammende hartstochten, zonder sterk dreigend gevaar voor verwording en verbloeding.

Belichaamd in een ijverig bestuur, dat zijn wegen behoorlijk verkent, en omzichtig voortschrijdend, het nieuw gekozen pad zeker, maar langzaam, betreedt, komt in zulk een organisatie echter alras de geest van laissez faire, laissez aller, en denkt zij zich onder een wijs bestier, met de nu en dan waarneembare resultaten hiervan, waarlijk groeiend en bloeiend.

Enkele tegenspoeden, waarmee de leiders te kampen hebben, worden dan gewaarmerkt als noodzakelijke moeilijkheden, welke te trotseeren zijn, doch het besef, mede te helpen die moeilijkheden te overwinnen, is niet aanwezig, en zoo het al is, dan toch zoo zwak, dat daadwerkelijke steun achterwege blijft.

In het overwinnen van de moeilijkheden ziet de organisatie een bewijs, dat zij hare belangen aan goede handen heeft toevertrouwd. Lieb Vaterland, kannst ruhig sein!

Een dergelijke toestand van het leven eener vereeniging vindt niet zijn oorzaak in een indolenten geest harer leden, doch moet meer gezocht worden in de weinig scherpe omlijning harer beginselen, welke daarenboven de innerlijke menschelijke aspiraties niet raken. Het vereenigingsleven spruit voort uit het voorstaan van bepaalde belangen, of het zich richten op een bepaald doel.

Waar nu in een organisatie, een te weinig omlijnd doel, of een te veel omvattend doel, waarvoor geenerlei diepere aspiraties geestdrift doen ontstaan, het samenhorigheidsgevoel harer leden verzwakt, zoo men wil, vertroebelt, kan de belangstelling niet steeds wakker blijven. Het gevolg is genoegzaamheid en tevredenheid, wanneer een schijn van voortgang en toeneming van kracht wordt bereikt. Want de versterking is slechts schijnbaar; het wijze bestier en de kalme evolutie hebben in werkelijkheid verzwakking gebracht.

Ingewerkt en doorgewerkt tot diep in het maatschappelijk samenstel, zal de organisatie ervaren, dat het hart de noodige stuwkracht gaat missen om in de uiterste einden harer aderen het bloed krachtig genoeg te doen stroomen. Toewijding, doorzetting, stuwende energie vermogen hier niet de stremming te keeren; de weg is te lang.

En niet alleen zal dit tot gevolg hebben, dat haar levenskracht op die verre plaatsen niet meer naar buiten zal uitwerken, doch de uitwendige vijanden, die de organisatie belagen, daar de gunstigste plekken zullen vinden, om hun aanval te wagen.

Een goede legerorganisatie heeft naast het groote hoofdkwartier, de verkennende voorposten noodig, die haar zullen waarschuwen, wanneer ingrijping noodig mag blijken.

Een vakvereeniging, wier leden in kalme rust zich veilig achten onder het wijze bestier en de toewijding van de „oude getrouwen", zal op den duur moeten ondervinden, dat van buiten komende aanvallen niet kunnen afgeslagen worden; dat rust roest en de roest voortvreet tot aan 't inwendige.

Slechts dan is de bloei en de kracht verzekerd, wanneer waakzaamheid, en energie tot verzet, bewust is in het brein van alle leden; wanneer alle leden „oude ge-

trouwen" en zij, het Bestuur tot steun, zijne toewijding zullen waardig zijn.

Nu de nieuwe organisatie der M. B. V. A. zonder ernstige inwendige schokken, op de boven omschreven wijze zich langzamerhand tot in de uiterste hoeken van de Nederlandsche maatschappij heeft ingewerkt, en de genoemde gevolgen van hare ontplooiïng zich beginnen te doen gelden, is het tijdstip gekomen, hare krachten te mobiliseeren en de voorposten uit te zetten.

De M. B. V. A. zal dit doen door de vorming van hare Plaatselijke Commissies.

Daartoe gerechtigd door de statuten en gesterkt door den invloed van de reeds bestaande Plaatselijke Commissie te Rotterdam op het vakvereenigingsleven der M. B. V. A., zal de instelling dier commissies door het Bestuur in de volgende weken ter hand worden genomen, om nog vóór het einde van dit jaar van hare werkzaamheid verzekerd te zijn.

Eene uitweiding over de samenstelling en de werkzaamheden der Plaatselijke Commissies kan hier gevoeglijk achterwege blijven; het Huishoudelijk Reglement der M. B. V. A. bepaalt die werkzaamheden voldoende.

Uitdrukkelijk dient echter wel te worden vermeld, dat de Plaatselijke Commissie elk gezag mist; zij heeft alleen het recht van initiatief, dat na het bovenomschrevene thans de plicht tot initiatief kan genoemd worden.

Het is te hopen, dat alle Plaatselijke Commissies dezen plicht zullen beseffen en zich zullen scharen onder de vanen van de oude getrouwen om te verdedigen wat reeds bereikt is en om te strijden voor wat thans veroverd moet worden.

Het Bestuur stelt zich veel voor van hetgeen de Plaatselijke Commissies kunnen brengen en denkt in de eerste plaats aan de zoo noodige uitbreiding van het ledental. Waar thans nog in vele plaatsen vakgenooten door hun isolement weerhouden worden toe te treden als lid, zal nu zeer zeker door een actieve Plaatselijke Commissie dit bezwaar voor hen uit den weg geruimd kunnen worden. Met de uitbreiding van het ledental zullen de drukkende lasten dan over zooveel hoofden meer verdeeld kunnen worden waardoor zij, voor een ieder afzonderlijk verminderd, niet langer meer een krachtiger en rijker ontwikkeling van de vakvereeniging zullen belemmeren.

Het Bestuur verwacht, dat ook thans alle leden het groote gewicht van de Plaatselijke Commissies zullen inzien en daarnaar zullen handelen.

J. P. MIERAS.
Secretaris M. B. V. A.

*) Wij verwijzen naar de hierop betrekking hebbende bepalingen in het Huishoudelijk Reglement der M. B. V. A. en het Huishoudelijk Reglement van de Plaatselijke Commissie te Rotterdam, afgedrukt in het officeel gedeelte.

PRIJSVRAGEN.

RAPPORT DER COMMISSIE BENOEMD DOOR HET BESTUUR DER M. B. V. A. TER BEHANDELING VAN PUNT 9 VAN HET WERKPROGRAM: „DE BEVORDERING VAN HET SYSTEEM VAN PRIJSVRAGEN."

(Vervolg van bladz. 238).

IV. *Wanneer, waarvoor en door wie moeten prijsvragen worden uitgeschreven.*

Blijkt uit het voorafgaande, dat wij het uitschrijven van prijsvragen in beginsel goedkeuren en de onmiskenbare gebreken, die er aan verbonden zijn, opgewogen achten door de voordeelen die het stelsel bezit, dan blijft de vraag in welke gevallen het uitschrijven van prijsvragen wenschelijk of geboden is.

Op den voorgrond sta dat, indien *zonder eenig bezwaar* eene directe opdracht kan worden gedaan met eene aan zekerheid grenzende waarschijnlijkheid, dat het resultaat gunstig zal zijn, er dan geen reden is tot het uitschrijven van een prijsvraag. Ook zal het den particulier altijd vrij moeten staan een directe opdracht te geven zelfs al waren alle termen aanwezig om een prijsvraag uit te schrijven voor het onderwerp, waarvoor hij de middelen beschikbaar stelt.

Ten aanzien van de overheid en de openbare lichamen is het vraagstuk niet zoo eenvoudig. In hoofdstuk I hebben wij reeds het een en ander daaromtrent in het midden gebracht, waaruit ons inzicht ten deze blijkt, dat hierop neerkomt, dat, wanneer de overheid of het openbare lichaam niet over alleszins bevoegde ambtenaren beschikken, die bij hunne geschiktheid, ook de gelegenheid hebben zich geheel aan de oplossing der door hun lastgevers beoogde bizondere vraagstukken te wijden, het op hun weg ligt prijsvragen daarvoor uit te schrijven om tot de keuze van een geschikt kunstenaar te komen.

Dit komt practisch hierop neer dat de overheid en de openbare lichamen voor bizondere kunstwerken zoo goed als altijd op prijsvragen zullen zijn aangewezen, daar aangenomen kan worden dat, vooral bij grootere lichamen, de vaste ambtenaren met het gewone werk hun dagtaak ruimschoots kunnen vullen en deze niet de gelegenheid zullen hebben zich daarnaast persoonlijk behoorlijk aan de oplossing van vraagstukken van bizonder belang en uitgebreidheid te kunnen geven.

Verder komt het ons voor dat voor nationale kunstwerken, nooit internationale prijsvragen moeten worden uitgeschreven, en dat er zelfs reden kan zijn om voor locale onderwerpen ook de prijsvragen te localiseeren, mits deze beperking niet ten nadeele van de mededinging aan de prijsvraag zal zijn.

Waar echter het onderwerp van meer algemeen belang of beteekenis is, zal van zulk eene beperking geen sprake moeten zijn.

Een prijsvraag zal altijd moeten worden uitgeschreven wanneer eene oplossing wordt gezocht voor een geval dat uit nieuwe sociale, hygiënische of economische verhoudingen voortvloeit, en in 't algemeen dan wanneer verwacht mag worden dat nieuwere inzichten een nieuw stempel op de gangbare oplossingen zullen kunnen drukken.

Ook waar de samenwerking van den kunstenaar met den zich op een bepaald gebied of in eene bepaalde richting bewegenden technicus, gevorderd wordt is een prijsvraag op haar plaats, daar alleen in dat geval het initiatief tot de samenwerking van de samenwerkenden zelve kan uitgaan en tot een goed resultaat kan leiden.

Voor onderwerpen van omvangrijken aard zullen gesplitste prijsvragen moeten worden uitgeschreven om den voor het onderwerp noodigen arbeid, zooveel mogelijk te beperken.

In het algemeen zullen al deze prijsvragen het karakter van algemeene prijsvragen hebben. Wij kunnen ons echter indenken dat de overheid zich zekerheid wil verschaffen dat een aantal bevoegde krachten aan de prijsvraag medewerkt, en dat zij, 't zij enkel een besloten prijsvraag wenscht uit te schrijven, 't zij zulk een prijsvraag aan een algemeene wil verbinden.

Voor de keuze der uit te noodigen mededingers is het wenschelijk dat zij zich doe voorlichten door daartoe bevoegde personen of lichamen, bij voorkeur door de desbetreffende kunstlichamen, schoonheidscommissies enz.

V. *Middelen ter beoordeeling van het uitschrijven van prijsvragen.*

Waar in ons land de prijsvragen, 't zij ten rechte of ten onrechte, verre van populair zijn en het ons nuttig voorkomt, het instituut meer bekend te maken en ingang te doen vinden, zal op de eene of andere wijze daarvoor propaganda moeten worden gemaakt.

Reeds zijn indertijd aan alle besturen van gemeenten met meer dan 10000 inwoners en aan alle openbare lichamen exemplaren der A. R. gezonden doch, waar deze slechts voorschriften bevatten omtrent *de wijze waarop* prijsvragen behooren te worden uitgeschreven, kon dit niet als een propaganda voor het instituut als zoodanig beschouwd worden, doch hoogstens als eene herinnering aan het bestaan ervan.

Daarbij mag de invloed van eene zoodanige éénmalige toezending niet overschat worden daar spoedig de herinnering daaraan verloren gaat en slechts een herhaalde prikkel op den duur gevolgen zal kunnen hebben, zooals door de in den handel gebruikelijke reclame bewezen wordt.

Het spreekt echter van zelve dat, afgezien van de buitengewone kostbaarheid, op deze wijze niet kan gewerkt worden.

Toch zal het zijn nut hebben wanneer *van tijd tot tijd*, de aandacht van overheid en publiek of het prijsvragenstelsel wordt gevestigd, en omdat te kunnen doen zal en allereerst een geschriftje moeten bestaan waarin het onderwerp wordt behandeld, en dat in den handel verkrijgbaar is, dat zoo nu en dan geadverteerd wordt, en waarvan exemplaren kunnen worden gezonden aan overheid en openbare lichamen gedurig wanneer er aanleiding bestaat om hunne aandacht op het prijsvraagstelsel te vestigen.

Als grondslag voor een zoodanig geschrift zou wellicht dit rapport kunnen dienen, dat hoewel het als reflex is te beschouwen op den kortelings in de bouwkundige bladen gevoerden strijd over het prijsvragenstelsel toch voor den belangstellende in algemeenen zin, voldoende gegevens bevat om zich van het voor en tegen van het stelsel een behoorlijk beeld te vormen.

Voor de verwezenlijking hiervan zou dan gevolg gegeven kunnen worden aan het indertijd genomen besluit om geschriften over belangrijke onderwerpen in brochurevorm van de M.B.V.A. uitgaande, uit te geven.

Onderzocht zou echter dienen te worden of hiervoor financieele offers gebracht zouden moeten worden en zoo ja, of die in de huidige omstandigheden gerechtvaardigd zouden zijn.

JAC. V. GILS.
B. VERHAGEN WZN.
C. N. VAN GOOR.

Rotterdam, 24 September 1916.

DE PLICHT DER GEMEENTERADEN.

In alle deelen vân ons land komen langzamerhand gemeenten voor, die beseffen, dat er paal en perk moet gesteld worden aan de architectonische wanstaltigheden, die jaar in jaar uit, het karakter der steden en dorpen ontaarden en verknoeien Dit wil niet zeggen, dat plotseling alle gemeentenaren als één man opstaan om het „tot hiertoe en niet verder" te verkondigen. — Integendeel. — Het besef wordt uiterst langzaam gewekt, nadat de enkelen, die begrijpen, dat louter materieele beslommeringen het geluk niet kunnen brengen, hunne gedachten verspreiden. En gesteund door de ervaringen in andere gemeenten opgedaan, slagen zij er dikwijls in den gemeenteraad te bewegen „welstandsbepalingen" in het leven te roepen, waardoor het mogelijk wordt bij het oprichten van gebouwen, niet alleen eischen van degelijkheid te stellen, maar ook de schoonheid te doen gelden.

Zoodoende is reeds in vele gemeenten in de bouwverordening een clausule ingelascht, die ongeveer van den volgenden inhoud is:

„Burgemeester en Wethouders zijn bevoegd nadere eischen te stellen met betrekking tot den vorm en de samenstelling van de uitwendige deelen der gebouwen en terreinafscheidingen. Het uiterlijk der gebouwen en de terreinafscheidingen door muren, hekken of dergelijken moeten zoodanig zijn, dat zij noch op zich zelf, noch in verband met de omgeving aanstoot geven of kunnen geven."

Het ligt voor de hand, dat, bij het groeiend besef, dat

schoonheid een onmisbare levensfactor is, zelfs de verstokste materialist in beginsel geen bezwaar zal maken tegen een clausule als hier genoemd. — Slechts hij, die een zoodanige maniak der persoonlijke vrijheid is, dat hij door dik en dun elke aanranding dier vrijheid wenscht te keeren, zal zich verzetten tegen genoemde eischen, die het individu aan banden leggen — misschien zal ook de volbloed jurist, die zijn menschelijkheid heeft afgelegd en geworden is tot een wandelend wetboek, zich tegen de „welstandseischen" kanten, zoolang de gemeentewet niet is gewijzigd. Wellicht zal dit later wel eens geschieden, maar dan is het pro forma, en omdat wetten slechts vastleggen ideëen, die reeds lang leven in het volk als ongeschreven wetten.

Aangenomen mag worden, dat eerlang alle gemeenteraden, een „welstandsclausule" in de bouwverordening zullen opnemen.

Ik twijfel niet of elke gemeenteraad zal thans een meerderheid vinden voor genoemde toevoeging in de bouwverordening . . . . Maar daarmee is de schoonheid van ons land niet plotseling verzekerd.

Terwijl blijkt, dat, niettegenstaande alle bouwverordeningen op dezelfde woningwet gebaseerd zijn, een hopelooze verwarring heerscht in al die verordeningen, hoewel toch slechts concrete eischen zijn gesteld; zoo ligt het voor de hand, dat toevoeging van de „welstandsclausule" die verwarring nog zeer zal vergrooten, daar deze clausule niet op concreten grond is gebaseerd, en derhalve voor oneindig veel uitleggingen vatbaar is. We mogen aannemen, dat alle gemeenteraadsleden, die meewerkten tot het tot stand komen der wijziging in de bouwverordening, beseffen, dat wanstaltigheden moeten geweerd worden, ... maar wat zijn wanstaltigheden.

Wat is leelijk en wat is schoon. — Ik vermoed, dat de vele gemeenteraadsleden even zooveel andere gedachten daaromtrent koesteren, en hoe kan het anders, daar een gemeenteraad geen kunstcollege is.

De gemeenteraad beseft dit ook zelf, en denkt „der Mohr hat seine Schuldigkeit gethan, der Mohr kann gehen". Maar vóor uiteen te gaan wordt nog even de verdere verantwoordelijkheid op de schouders van B. en W. gelegd. De raad heeft het gebaar, het schoone gebaar en laat B. en W. in zak en asch achter, want dit college is door het gebaar van den raad thans in staat „nadere eischen te stellen met betrekking tot den vorm en de samenstelling der uitwendige deelen der gebouwen en terreinafscheidingen". Het spreekt van zelf, dat een gemeenteraad, die aldus handelt als „Schöngeist" waarde heeft, maar toch een zeer bedenkelijke praktijk beoefent. Gelukkig zijn er dan ook verschillende gemeenteraden, die de konsekwentie van hun daad aanvaarden en een commissie van bevoegde architecten in het leven roepen, om hun wensch te behartigen. Dit toch is de plicht der gemeenteraden. Doen zij niet aldus dan is hun „welstandsclausule" een doode letter, en het zal dan ook niet lang duren of Gedeputeerde Staten zullen die gemeenteraden wijzen op het niet behoorlijk naleven hunner verordening.

Nu voor de zooveelste maal de provinciale Staten van Noord-Holland zijn voorgegaan inzake het verzekeren van de schoonheid van ons land (eerst in hun strijd tegen de ontsierende reclame, vervolgens in hun steun tot verkrijging van architectonisch goede woningen in de geteisterde streken van Noord-Holland en Marken en thans door de instelling eener provinciale schoonheidscommissie), zoo ligt het voor de hand, dat gemeenten, die niet meewerken in het belang der schoonheid in conflict zullen komen met het provinciaal bestuur. Het ligt nog versch in ons geheugen, dat de schoonheidscommissie van Haarlemmerliede en Spaarnwoude door eenige onwillige wethouders werd ontbonden. Sinds dien tijd wordt in die gemeente zoo mogelijk nog erbarmelijker geknoeid dan vroeger, en toch kunnen B. en W. „eischen stellen". Zoo is het eveneens in de gemeente Heemstede. De raad heeft reeds lang geleden het mooie gebaar gehad, maar B. en W. stellen geen eischen, en misschien terecht.

Terwijl het namelijk van een commissie van drie of meer architecten (één architect houdt het nooit vol, en wenscht ook in een zoo moeilijke zaak niet alleen de verantwoordelijkheid te dragen) bijzondere zorg en toewijding vraagt, zullen B. en W. zich wel wachten zonder deskundige voorlichting eischen stellen.

De gemeenteraad had even goed tegen het college van B. en W. kunnen zeggen „Staub sollst du fressen und mit Lust".

Maar intusschen is dit jaar, dus na het schoone gebaar van den raad van Haarlemmerliede c.s. en van den raad van Heemstede, de mooiste terreinstrook van beide gemeenten onherstelbaar verwoest. De fraaie Spaarneoevers zijn aan de eene zijde ontsierd door een Haarlemmerolieflesschenfabriek met eenige ergerlijke woningen en door een pieterig huis van een boer in ruste, terwijl aan de andere zijde een rijk geworden koffiemakelaar een monstrum van een schuitenhuis liet zetten. B. en W. stelden geen eischen. Heemschut protesteerde, maar er gebeurde niets. En het ergste is, dat de gemeenteraden niet beseffen, dat ze zich uiterst belachelijk maken door te zwijgen. Groote distributiedrukte is geen excuus. Evenmin als de belofte van distributie zonder naleving ervan iéts beteekent, evenmin beteekent het iets, wanneer met schoone woorden wordt beloofd, dat voor de schoonheid zal gewaakt worden. Het is plicht der gemeenteraden te zorgen, dat hun verordeningen niet tot een doode letter worden.

Ir. J. B. VAN LOGHEM.

LEZING DR. H. P. BERLAGE.

Aan „Het Vaderland" ontleenen we het volgende verslag van een door Dr. Berlage te 's Gravenhage voor de Vereeniging voor Wijsbegeerte gehouden lezing over „Het begrip der architectuur".

De voordracht werd met lichtbeelden op de meest leerzame wijze verduidelijkt.

Het begrip, aldus spr., is inleiding tot alle bouwkunst. Daarentegen leggen verreweg de meeste bouwkundige boeken den nadruk op vormleer en feiten-materiaal. Zij dringen niet door tot den psychologischen ondergrond van de bouwkunst en ook niet tot het milieu, waarin zij leeft. Dat blijft meestal geheel buiten beschouwing.

Wat is bouwen en waarom wordt er gebouwd? Bouwen is ruimte scheppen tot behuizing. De grond is vanzelf gegeven. De grondvorm van den bouw is de kubus; de kunst bij het bouwen is om dien kubus goed samen te stellen. Vloer en zijwanden geven zich vanzelf, maar het dak is een probleem. Het dak, in den ouden tijd in de eerste plaats als beschutting gedacht en daarom als goddelijk symbool van bescherming vereerd, komt in den jongsten tijd weer op zijn eereplaats.

Het bouwwerk heeft als ruimte-omsluiting een dubbele functie (naar binnen en naar buiten). Belangrijk zijn derhalve dak, het lichtgevend venster, de toegang-gevende deur. Deze moeten een geheel vormen en harmonisch zijn, verder practisch en het gebouw moet in de eerste plaats uitdrukken, waarvoor het bestemd wordt.

Zal nu een gebouw een kunstwerk zijn, dan moet het ook de bedoeling van den bouwer uitdrukken en het zal schoon zijn, wanneer het de ontroering van den kunstenaar weergeeft.

Aan het scheppen van een kunstwerk moet een menschelijke ontroering voorafgaan. Daarom staat het — ook volgens Hegel — boven natuurschoon.

Het dualisme der bouwkunst — nuttigheidsobject en schoonheidsobject — geeft eigenaardige verwarring. Zoo kan een boerenwoning en schuur een schoonheidsontroering geven, al is zulks niet bedoeld. Dit komt dan door de omgeving enz. Het past in de natuur en daarom is het schoon. Boerenwoning en schuur bezitten dan ook geen schoonheidseigenschappen. Het gebouw als kunstwerk ontstaat pas dan als het boven de schuur uitgaat. Het kunstwerk begint pas als het begrip ophoudt. De overgang tusschen nuttigheids- en kunstobject is dan ook nauwelijks merkbaar.

Alle groote kunst is eenvoudig. In beperking toont zich de meester, want het objectieve is het natuurlijke, het persoonlijke, het vergankelijke.

Met den groei van een gebouw gaat vormverandering gepaard, maar het begrip moet blijven. Het stijlprobleem is hetzelfde. Een voorwerp kan stijl hebben zonder schoon te zijn. Het kunstlooze blokhuis heeft stijl, evenals het nest der vogels, maar zij zijn niet gestyleerd zoolang niet de wil aanwezig is, een kunstwerk te maken.

De moderne machine heeft objectieve schoonheid, maar zij is geen kunstwerk. Zoodra men haar te versieren begint, wordt zij kunstwerk. Zoo is het met alle werktuigen. Zij kunnen de ontroering van schoonheid wekken, maar zij zijn geen kunstwerken.

Daarom is de grens tusschen kunst en kunstwerk zoo moeilijk vast te stellen en is ook over kunst en smaak niet te twisten. Er is alleen gradueel, geen principieel verschil. De maatstaf der waardeering hangt alleen af van de geestesgesteldheid van den kunstenaar en van zijn intensiviteit, die weer te geven. Van den kunstgenieter geldt hetzelfde.

Een geteekende bloem treft ons anders dan een natuurlijke. Dit komt omdat in de geteekende bloem de menschelijke geest zich openbaart.

Het stijllooze huis in de natuur zal nooit een schilder tot nabootsen brengen, maar wel het huis, dat goed staat te midden der natuur.

Bouwkunst is versierde constructie. Elke vorm, niet door structuur vereischt, moet worden verworpen. Daarom is de zuil het eerst versierd, in de Christelijke kunst wordt het venster, dat toen van het grootst belang werd, het meest versierd. Omdat dit begrip verloren ging, begon de moderne kunst ter leering met weglating van alle versiering.

De versiering is het individueele deel van de bouwkunst. Daarom is zij veranderlijk. Daarom ook is het onmogelijk de oudheid van een bouwwerk vast te stellen, indien elke versiering ontbreekt. Aan elk bouwwerk is de constructie het objectieve, de vorm van het subjectieve. Elke kunstwerk is derhalve geïndividualiseerde objectiviteit.

In een mooie reeks lichtbeelden maakt spr. deze hoofddenkbeelden aanschouwelijk. In Grieksche, Romeinsche Gothische, Renaissance, decadente en moderne bouwstijlen zagen wij het begrip en het door versiering slijst vertroebelde begrip, alsmede hoe de moderne bouwkunst weer naar het begrip en daarmee naar eenvoud en waarheid terugzoekt en daarmee naar de hoogste schoonheid. Daarom leken de eerste moderne landhuizen op schuren en de eerste moderne stoelen op keukenstoelen, want in die vormen was het ware en juiste bewaard gebleven. Ook kregen wij een paar moderne kerken (van den architect Kropholler, ontwerpen van het mooie Romaansche *) kerkje in Scheveningen) te zien en wij gelooven, dat spr. zijn gehoor geheel heeft overtuigd, dat in zijn opvatting een belofte van veel nieuwe schoonheid is gelegen.

Ten slotte deelde spr. nog het een en ander mede over cultuurtijdperken, eldorado's voor den kunstenaar, omdat algemeene schoonheidserkenning ook den kunstenaar bijzonder bevrucht.

DE SCHREIERSTOREN TE AMSTERDAM.

De voordracht van B. en W. van Amsterdam om de dienstlokalen van het Havenkantoor in den Schreierstoren uit te breiden, heeft de vereenigingen „Heemschut" en „Amstelodamum" genoopt zich te wenden tot den Raad, om dit college te bewegen een haars inziens dreigend onheil af te keeren; het onheil n.l. van het verminken van een historisch monument, een der laatste overblijfselen van de 15e eeuwsche versterking van de stad. Maar verhef-

*) Voor verantwoording van den verslaggever!

fen de adresseerende vereenigingen in deze nu niet te gauw haar stem; een inzage van de plannen deed mij zulks sterk vermoeden.
Met groote voorzichtigheid blijkt het subtiele vraagstuk aangepakt en tot oplossing gebracht te zijn. De aanbouw aan den Scheierstoren is zeer laag gehouden, in karacter met het oude monument overeenstemmend, en zal, van de Oostzijde van de Gelderschekade gezien, het stadsbeeld eerder verfraaien dan ontsieren. Het gezicht op de huizenrij aan de de Ruyterkade, wier grauwe tint het silhouet van den Scheierstoren ernstig schaadt, zal door den nieuwen aanbouw worden verdrongen, waardoor zeker het monument duidelijker in het stadsbeeld, van dien kant gezien, zal spreken.
Hiertegenover staat echter, dat een deel van het uitzicht naar de Nieuwmarkt en den Zuiderkerkstoren, nu over de geheele breedte van de brug te genieten, aan het oog zal worden onttrokken. Neemt men echter in aanmerking dat de geheele lengte van den aanbouw nog aanmerkelijk minder is dan de helft der breedte van het water en dat bovendien de bestaande in het water uit gebouwde ronde dam bij het trottoir zal getrokken worden, dan ligt ook hierin voldoende waarborg, dat men het oude schoon niet zal moeten missen.
Tegen het onderhavige plan voor een uitbreiding, zooals die thans noodig is, kan dus m. i. geen ernstige bezwaren worden ingebracht.
Een ander bezwaar, door den heer Polak in het Alg. Handelsblad tegen de uitbreiding aangevoerd is, dat deze in later tijd gevolgd zal worden door meerdere uitbreidingen, die dan zeer stellig de schoonheid van het oude monumentje afbreuk zullen doen.
Het schijnt mij echter toe, dat die vrees voorbarig kan zijn, immers op dit oogenblik kan niet gezegd worden dat een uitbreiding noodzakelijk zal worden. Indien dat later mocht blijken, is het ook mogelijk, dat de toekomstige autoriteiten evenveel eerbied hebben voor het oude monument als de tegenwoordige, en dat zij, indien door verbouwing de schoonheid geschaad zal worden, over zullen gaan tot het zoeken van een nieuwe huisvesting voor de Havenmeester. J. P. M.

ONTVANGEN BOEKWERKEN.

Verslag 1916—1917 van de Adviescommissie voor den herbouw in de overstroomde gedeelten van Noord-Holland. (Uitgave van de Sociaal-Technische Vereeniging van Democratische Ingenieurs en Architecten.) F. van Rossen, Amsterdam (f 0.75).

Het verslag van deze Commissie is een opgewekte en opwekkende lectuur. Ieder begrijpt, dat de taak om bij den herbouw der overstroomde streken het zoo eigen karakter, van Waterland en zelfs van Marken, te bewaren, buitengewoon moeielijk was. Wanneer de Commissie was blijven steken en door onwil en eigenwijsheid hare ongevraagde adviezen geweigerd had gezien, hadden we dit allen zeer normaal gevonden. Maar deze commissie schijnt met zooveel tact en juist begrip gewerkt te hebben, dat de autoriteiten gaarne medewerkten en de boeren en visschers ook. Een gelukwensch met de bereikte resultaten is hier geheel op zijn plaats. Wij geven hierbij (met toestemming van de leidende Vereeniging, de Sociaal-Technische) een voorbeeld weer, om te doen zien hoe gering in materieelen zin de wijzigingen zijn geweest, die de Commissie heeft weten door te voeren en welk een eenvoudig en goed karakter bereikt is. Aan een andere foto, van een herbouwd huis op Marken, is te zien, met hoeveel juiste bescheidenheid hier ingegrepen is. Wil men weten op welke wijze de Commissie gewerkt heeft, men leze het geheele verslag.
Moge de wensch der Commissie in vervulling gaan en het opgevatte werk met kracht worden voortgezet.

Architectura. Driebond-nummer. Uitgave Gebr. Binger, Amsterdam. (f 1.25).
What's in a-name? Heel veel, vindt de Heer J. F. Staal, die ons herinnert aan het woord van Multatuli: Drie is één, en één is drie, en die het niet gelooft, is verdoemd.
Er zal een betere naam te vinden zijn, het beginsel is gezond genoeg: een verbond van drie, industrie, handel

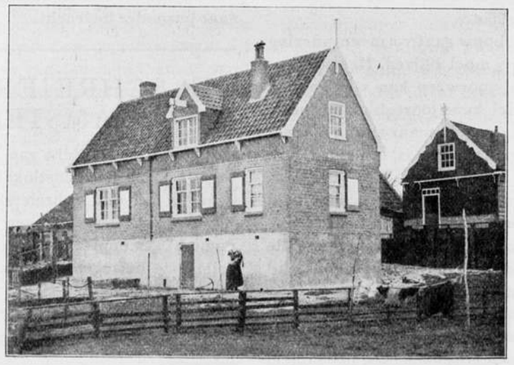

Herbouwd huis op Marken.

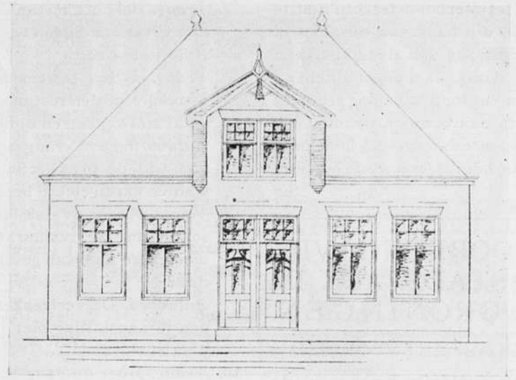

Ingezonden ontwerp.

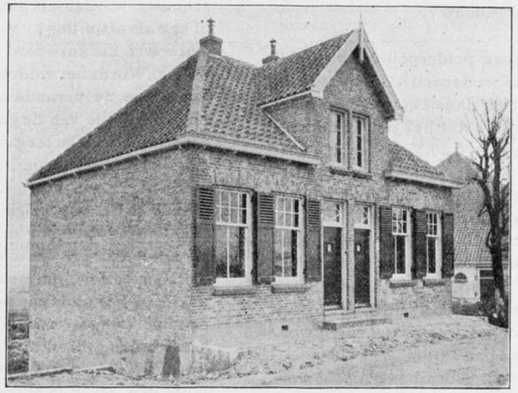

Uitgevoerde gevel.

en kunst, om los te komen van de verschrikkelijke leelijkheid der meeste machineproducten; maar niet door de machine te negeeren, integendeel, door de machine te regeeren. Hoe lang al moeten we de leelijkheden accepteeren van de gewone handelswaar.
Reeds geruimen tijd zijn de plannen voor een dergelijk verbond in Holland in bespreking, doch over de samenstelling en de werkwijze zijn de meeningen alsnog zeer verdeeld. De Redactie van Architectura en eenige anderen geven in boven vermeld nummer, versierd met vele reproducties, hunne opinies te kennen.
Gaarne beveel ik dit nummer in de belangstelling aan van alle architecten. Het vraagstuk is van zoo intense beteekenis dat men het recht zou hebben te zeggen, dat ieder mensch verplicht is aan de oplossing daarvan mede te werken. In ieder geval daarover te denken. Daartoe kan deze uitgave haar nut hebben, al hebben de voormannen dezer beweging elders hun woord gesproken.
De Deutsche Werkbund heeft bij onze oostelijke naburen veel goeds verricht en wie de jaarboeken kent, heeft ook op een afstand de resultaten kunnen bewonderen. Voor mij is altijd Peter Behrens een van de opvallendste figuren in dit opzicht geweest. Wie gevolgd heeft wat bij als Künstlerischer Ratgeber der A. E. G. te Berlijn gedaan heeft, zal begrijpen van welk een enorme beteekenis deze samenwerking zijn kan. Hij heeft niet alleen begrepen, dat de machine een werktuig is, dat zijn speciale schoonheid moet kunnen voortbrengen, maar hij heeft dit ook bereikt.
En hoofdzakelijk door vereenvoudiging, zooals bijv. bij de booglampen, door weglaten van fraaie overtolligheden, zoodat alle partijen er mee gebaat waren. Als dit nu in Duitschland kan, waarom dan bij ons niet? Toch schijnt men hier huiverig het voorbeeld van de D.W.B. te volgen. Men heeft daar zeker vele bittere ervaringen opgedaan, doch die blijven niemand bespaard en het beginsel is goed genoeg om er een en ander voor te wagen. En dan moge hier de raad herhaald worden, die André Vlaanderen in bovenge-

noemde uitgave geeft: „Het Verbond trachte niet te worden een kleine groep, die haar voogdijschap of patronaat wenscht op te dringen aan de industrie en de nijverheidskunst, want dan zal het ongetwijfeld op mislukking en teleurstelling uitloopen en nog grootere verwijdering doen ontstaan dan tevoren. De industrie en de nijverheidskunst moeten, *elk als geheel*, haar punt van samenkomst vinden in het *Nederlandsch Drieverbond*". S.

PRIJSVRAAG VOOR EEN PAVILJOEN IN HET STADSPARK IN AANLEG TE GRONINGEN.

INGEKOMEN VRAGEN MET ANTWOORDEN.

1. *Vraag.* Wordt ook als hoofdweg beschouwd de wegen op de situatie 1 à 500 aangegeven langs de plantsoenen grenzende aan de Noord- en Zuidzijde van het geprojecteerde gebouw?
   Antwoord. Neen.
2. *Vraag.* Is het aangegeven polderpeil een vast peil of is er een zomer- en winterpeil? Zoo ja, is dan het winterpeil veel hooger dan het opgegeven peil?
   Antwoord. Het is mogelijk dat het peil in het polderwater in den winter ± 0.50 M. boven den normalen stand steigt.
3. *Vraag.* Mag de fundeering inclusief de palen in gewapend beton gemaakt worden?
   Antwoord. Ja.
4. *Vraag.* In het programma staat blz. 5 sub 12 en laatste alinea, dat de privaten en urinoirs moeten afvoeren op aan te brengen beerput. Mag op deze put ook het menage- of huiswater afgevoerd worden, zoo niet, waarheen dan?
   Moet het regenwater voor gebruik verzameld worden of kan het naar den vijver afgevoerd worden?
   Antwoord. Er is geen bezwaar voor het plan aan te nemen, dat het menage-water afgevoerd kan worden naar den beerput.
   Het regenwater kan naar den vijver afgevoerd worden.
5. *Vraag.* Moeten zij, die naar de galerijen gaan en zij, die naar het concertterrein gaan de controle passeeren?
   Moet eventueel de te maken gang, toegang gevende tot het concertterrein een afgesloten en overdekte zijn?
   Antwoord. De controlehal in het program genoemd is alleen bedoeld voor zaal met galerijen.
   De ontwerper is vrij in den aanleg van de gang, toegang gevende tot het concertterrein.
6. *Vraag.* Mogen de trappen toegang gevende tot de veranda's buiten de op de situatie 1 à 500 aangegeven bouwlijn vallen?
   Antwoord. De trappen zijn onderdeelen van den bouw, waarop betrekking hebben de bepalingen der beide laatste zinnen op blz. 3 van het program.
7. *Vraag.* Behoort het maken o.a. van den muur langs den vijver ook bij het te maken plan?
   Antwoord. Neen.
8. *Vraag.* Is het gewenscht of noodzakelijk dat de woning voor den restaurateur in directe verbinding staat met keuken en buffetten?
   Antwoord. Deze vraag is te bestudeeren in verband met wat de praktijk in inrichtingen van aanverwanten aard geleerd heeft.
9. *Vraag.* Mogen de slaapkamers voor inwonend personeel bij de restaurateurswoning behooren of moeten ze daarvan gescheiden geprojecteerd worden?
   Antwoord. De vertrekken onder 11e genoemd kunnen in aansluiting met de restaurateurswoning geplaatst worden.
10. *Vraag.* Moet de gang welke het concertterrein en den hoofdweg met elkaar in verbinding stelt overdekt en dan ook geplaveid zijn of mag deze beschouwd worden als tuinweg met bijv. een poort of hek als afsluiting?
    Antwoord. Zie antwoord laatste alinea vraag 5.
11. *Vraag.* Wordt het voldoende geacht indien het terras boven de veranda aan den hoofdweg slechts toegankelijk is van de galerij in de zaal of verdient eene afzonderlijke toegang aanbeveling?
    Antwoord. Een afzonderlijke toegang is niet gewenscht.
12. *Vraag.* Is de aanwezigheid eener pauze-kamer tevens garderobe voor orchestleden of andere uitvoerenden niet gewenscht?
    Antwoord. Het opnemen van een vertrek als bedoeld in het plan verdient wel overweging tenzij een der voorgeschreven localiteiten voor het doel kan worden gebruikt.
13. *Vraag.* Moet aanleg concertterrein met afsluiting langs den vijver en muziekkoepel opgenomen worden in het ontwerp of is deze reeds vastgesteld in den aangegeven vorm?
    Antwoord. De terreinaanleg maakt geen onderdeel der prijsvraag uit.
14. *Vraag.* Moet de doorgang naar het concertterrein vanaf den hoofdweg voor het publiek dienst doen of uitsluitend voor bezoekers van het paviljoen?
    Antwoord. Deze doorgang is bestemd voor bezoevan het concertterrein.
15. *Vraag.* Wordt voor de bezoekers bij uitvoering in de concertzaal garderobe-ruimte verlangd?
    Antwoord. Neen.
16. *Vraag.* Worden vertrekken, enz. voor solisten en dergelijke verlangd?
    Antwoord. Neen, zie antwoord vraag 12.
17. *Vraag.* Kan de toegang tot het concertterrein vanaf den hoofdweg worden geprojecteerd door de contrôlehal of moet deze toegang geheel gesepareerd blijven?
    Antwoord. Zie antwoord vraag 5, eerste alinea.

J. A. MULOCK HOUWER.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD

ORGAAN VAN DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST M.B.V.A. VAKVEREENIGING VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN

Commissie van Redactie: C. J. KRUISWEG, J. B. VAN LOGHEM en D. F. SLOTHOUWER
Redacteur: J. P. MIERAS.
Bureau van Redactie: Marnixstraat 402, Amsterdam.
Uitgevers en Bureau van Administratie: MOUTON & Co., Herderstraat 5, 's-Gravenhage.

ABONNEMENTSPRIJS: voor Nederl. fr. p. p. *f* 9.— 's jaars, voor Indië en Buitenl. bij vooruitbet. *f* 11.—. Afz. Nos *f* 0.20. fr. p.p. *f* 0.21 — ADVERTENTIËN: v. 1—5 regels *f* 1.25, elke regel meer *f* 0.25. Groote letters naar plaatsruimte. Advertentiën bij abonnement tegen belangrijk verminderde prijzen.

38STE JAARGANG. = 27 OCT. 1917. = No. 43.

INHOUD: OFFICIEEL GEDEELTE. — BOUWKUNDIG GEDEELTE. „Oude teekeningen van Amsterdam". — Instituut voor Bouwkunst, door S. de Clercq. — Het onderzoek tot het bevorderen van de eenheid bij het M. T. O. op het doode punt? door M. Vrijenhoek. — De bedreigde Schreierstoren te Amsterdam, door Jaap Molenaar. — Ontvangen Boekwerken. — Prijsvraag affiche. — Prijsvraag voor een paviljoen in het stadspark in aanleg te Groningen. — Bericht. — Uitgaven der M. B. V. A.

OFFICIEEL GEDEELTE.

Ledenvergadering.

De eerstvolgende ledenvergadering der M.B.V.A. zal gehouden worden op Woensdag 14 November a.s. ten 10½ ure v.m. te Haarlem *).

Agenda:

1. Notulen.
2. Mededeelingen van den voorzitter.
3. Stemming over het voorstel tot wijziging der honoreering van den architectenarbeid bij volkswoningbouw.
4. Wijziging der honoreering van den architectenarbeid tengevolge van de tijdsomstandigheden.
5. Fusie M.B.V.A. en B.N.A. Praeadvies van het Bestuur.
6. Het Lidmaatschap der M.B.V.A. en alinea 2 van de Eere-Code.
7. Rapport over punt 9 van het werkprogramma: de bevordering van het systeem van prijsvragen.
8. Rondvraag.

Voorstel tot wijziging der honoreering van den architectenarbeid bij Volkswoningbouw.

Ter voldoening aan art. 13 § 30 der Statuten der M. B. V. A. wordt hieronder de definitieve tekst van het voorstel afgedrukt.

De berekening en uitbetaling van het honorarium van architecten bij volkswoningbouw geschiedt volgens de bestaande regelen en tabel voor de berekening en uitbetaling van het honorarium van architecten, voor bouwwerken voor woningbouwvereenigingen, enz. Het honorarium wordt berekend over de som, waarop de bouw zou zijn begroot in 1914 volgens tarieven van de woningprijzen van toen, waarbij zoowel met de verschillende typen van bouw, (hooge laagbouw) als plaatselijke verschillen rekening gehouden moet worden. Het honorarium, dat het resultaat zal zijn van deze berekening, wordt met 25 % verhoogd. Deze regeling geldt ook voor de werkteekeningen. De regeling gaat in op 15 October 1917 en heeft terugwerkende kracht ten aanzien van die werken, waarvan de eerste oplevering op of na 1 Januari 1917 heeft plaats gehad. Echter heeft geen terugbetaling plaats van aan den architect reeds uitbetaalde termijnen, berekend naar de werkelijke bouwsom, voor zoover deze het geheele honorarium berekend volgens bovenstaande regeling mochten overtreffen.

Deze regeling is tijdelijk en zal elke 6 maanden worden herzien.

*) De plaats der vergadering zal nader bekend worden gemaakt.

Verslag van de Buitengewone Ledenvergadering der M. B. V. A. op Maandag 22 October in het gebouw der Maatschappij.

Aanwezig waren de heeren: B. J. Ouëndag, Vice-Voorzitter, C. J. Kruisweg, lid van het Bestuur, J. P. Mieras, Secretaris, en de leden: J. D. Gantvoort, P. A. Timmers, B. v. Bilderbeek, Pl. van der Berg, A. J. Hekker, Jaap Molenaar.

Bij ontstentenis van den Voorzitter, neemt de heer Ouëndag het presidium waar.

De notulen van de ledenvergadering op 26 Sept. 1917, over het besprokene aangaande de wijziging der honorariumtabel, wordt voorgelezen en goedgekeurd.

Vervolgens doet de Voorzitter mededeeling:

1°. van het schrijven van het Bestuur van den B.N.A. waarin het meedeelt dat de Bond zich met alle op de ledenvergadering der M.B.V.A. ondersteunde voorstellen kan vereenigen.

2°. van het schrijven van het Bestuur van den Nationalen Woningraad, met de mededeeling, dat dit Bestuur de voorstellen van de ledenvergadering der M.B.V.A. niet kan aanvaarden en nog een nadere bespreking met de besturen der M.B.V.A. en van den B.N.A. wenscht.

3°. van de concept-notulen van de bespreking onder 2° genoemd. (Deze concept-notulen zijn in haar geheel hier onder opgenomen, nadat ze door de besturen der 3 constitueerende vereenigingen zijn goedgekeurd).

Voorts deelt de Voorzitter mee dat, naar de Secretaris van den B.N.A. hem toezegde, de B.N.A. zonder ledenvergadering met de nieuwe regeling accoord zal gaan.

De heer Van Bilderbeek kan zich geheel vereenigen met de nieuwe redactie van het voorstel, doch betreurt het dat de interpretatie van het honorarium der werkteekeningen (vaste post en geen verrekenpost) er niet in is opgenomen. Spreker vindt het wenschelijk dit alsnog te doen.

De Voorzitter antwoordt dat alle punten van de notulen der laatste bespreking van de Besturen der 3 constitueerende vereenigingen gepubliceerd zullen worden in het Weekblad, waardoor alle leden van het verhandelde kunnen kennis nemen.

Hierna kon de vergadering zich in haar geheel met het nieuwe voorstel vereenigen.

RONDVRAAG.

Op een vraag van den heer v. Bilderbeek of het thans ook geen tijd wordt de gewone honorariumtabel voor de tijdsomstandigheden te herzien, antwoordt de Voorzitter, dat dit punt in het Bestuur ook al eenigszins is aangeroerd, en dat het op een der eerste vergaderingen van het Bestuur nader onder de oogen zal worden gezien.

De heer v. d. Berg uit de wenschelijkheid, in het programma van de examens voor bouwkundig opzichter ook de elementaire berekening van gewapend beton-constructies op te nemen. Waar de candidaat wel de sterkte-berekening moet kennen van balken, ijzeren kolommen en liggers, wordt het thans meer dan gewenscht, dat hij ook van het zoo veel toegepaste gewapend beton de voornaamste berekeningen kent.

De heer Ouendag acht het niet noodig de berekening van het gewapend beton in het programma op te nemen; zelfs niet gewenscht, want het zal tot halve kennis leiden en halve kennis is nog gevaarlijker dan geen kennis. Wel moeten de candidaten blijk geven een goed practisch begrip te hebben van het gewapend beton, zoodat ze naderhand in staat zijn de uitvoeringen te controleeren. Spreker herinnert aan de het volgend jaar te houden lezingen, waarbij ook een dusdanige behandeling van het gew. beton op het programma staat.

De heer Kruisweg kan in zooverre wel meegaan met het voorstel van den heer v. d. Berg, dat het noodig is op dit punt het programma te herzien, maar meer in dien zin, dat practische kennis van de uitvoering van het gewapend beton op den voorgrond zal staan.

De Voorzitter zal dit punt ter sprake brengen in de Commissie van Onderwijs.

Hierna wordt de vergadering gesloten.

J. P. MIERAS, *Secretaris.*

Notulen van de Vergadering van de Besturen der Constitueerende Vereenigingen van de Honorariumtabel voor Woningbouw, Volkshuisvesting, op Donderdag 18 October 1917.

Aanwezig waren de heeren: Mr. D. Hudig, Mr. M. J. A. Moltzer van het Bestuur van den Nationalen Woningraad, Jan de Meyer van het Bestuur van den Bond van Nederlandsche Architecten en A. Broese van Groenou, B. J. Ouëndag, J. Herman de Roos, G. Versteeg en J. P. Mieras, Secretaris, van het Bestuur der Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, Vakvereeniging van Nederlandsche Architecten.

De notulen van de Vergadering van de Besturen der constitueerende vereenigingen op Maandag 17 September 1917 worden voorgelezen en goedgekeurd.

Hierna geeft de Voorzitter, A. Broese van Groenou, allereerst het woord aan den heer Moltzer, met het verzoek nader aan te duiden, welke bezwaren het Bestuur van den Nationalen Woningraad heeft tegen het op de ledenvergadering van de M.B.V.A. op 26 Sept. gehouden, aangenomen amendement de Wijs.

Mr. Moltzer had met eenige ontstemming het besluit van de ledenvergadering der M.B.V.A. vernomen. Waar er op de vergadering van 17 Sept. den nadruk op gelegd was, de toen vastgestelde regeling met kracht te verdedigen en door te voeren, meende hij zulks wel verwacht te mogen hebben.

De groote grief van het Bestuur van den N. W. Raad tegen het amendement de Wijs bestond hierin, dat met deze regeling een deel van het honorarium volgens de oude regeling, een ander deel ervan volgens de nieuwe regeling, zou worden uitbetaald, hetgeen bij het oorspronkelijke voorstel voorkomen was.

Reeds in Juni 1917 wisten de architecten dat een wijziging der honoreering op handen was.

De afgeloopen werken vòòr die maand moeten dus gehonoreerd worden volgens de oude regeling, maar omdat 95 % van die honoreering reeds betaald is, of liever moest zijn, bij de 1e oplevering en de onderhoudstermijn 6 maanden duurt, werd de inwerkingtreding der nieuwe regeling gesteld op 1 Januari 1917 en als volgt geformuleerd: De regeling gaat in op heden en geldt voor de werken waarvan de 1e oplevering heeft plaats gehad op of na 1 Januari 1917.

Mocht uit deze regeling voortkomen dat het reeds ontvangen gedeelte van het honorarium berekend volgens de oude regeling *meer* is dan het totale honorarium volgens de nieuwe regeling, dan moet toch van restitutie worden afgezien.

Volgt men de regeling van den Heer de Wijs, dan zullen de besturen der woningbouwvereenigingen hiermede niet accoord kunnen gaan, daar zij van hun kant zullen eischen, dat de nieuwe regeling zal gelden voor die bouwwerken, waarbij de prijsstijgingen het honorarium zoo belangrijk hebben verhoogd.

De Voorzitter: Het hoofdbezwaar van den Heer de Wijs en de ledenvergadering der M.B.V.A. was gericht op het restitueeren van reeds ontvangen honorarium. Nu er vastgelegd kan worden, dat dit niet zal plaats vinden, is dit bezwaar weggenomen. Echter dient nu in ieder geval in de regeling duidelijk omschreven te worden, dat restitutie niet zal plaats vinden.

Op voorstel van den Heer de Meijer wordt een concreet voorbeeld becijferd volgens de oorspronkelijke regeling en die volgens het amendement van den Heer de Wijs.

Stel van een woningbouw heeft de gunning plaats gehad 1 Februari 1917; de bouwsom was f 200.000 in normalen tijd, dus thans f 400.000.

Het honorarium bedraagt hiervan à 2.58 pCt. d.i. f 10.320. Stel op 15 October 1917 is 75 pCt. of f 7740 betaald.

Gaat nu de nieuwe regeling in, dan zou volgens het amendement de Wijs de laatste 25 pCt. berekend moeten worden volgens de nieuwe honoreering.

Deze bedraagt (3.2% van f 200.000) + 25% = f 8000. De laatste 25% hiervan zou dus bedragen f 2000.

Volgens de oorspronkelijke clausule kreeg men de volgende berekening:

Het honorarium van f 200.000 + 25% = f 8000. Hiervan is reeds ontvangen f 7740, en blijft dus nog te vorderen f 260.

De honoreering is dus in dit geval f 2320 (f 2580—f 260) minder dan volgens de oude berekening.

Uit het voorbeeld blijkt dus, dat bij deze bouwsom nog geen restitutie zou hoeven plaats vinden; deze toestand komt pas voor bij vele hoogere bouwsommen; maar tevens dat vaststelling van de datum volgens het amendement de Wijs tot onbillijkheden aanleiding zou geven.

De Voorzitter. Men heeft zich van deze aangelegenheid geen goed denkbeeld kunnen vormen door de omstandigheid, dat de brief van den Heer de Wijs eerst op 't allerlaatste moment werd ingestuurd; de vergadering had toen geen tijd de cijfers te controleeren, maar voelde met den Heer de Wijs, de onbillijkheid van de restitutie. Daar echter de vergadering het voorstel nog niet aangenomen heeft, kan het nog anders geredigeerd worden.

De heer de Roos ziet echter nog een onbillijkheid tegenover de architecten, die hetzij door hun eigen wil, hetzij door omstandigheden, buiten hun wil om, na 1 Januari 1917 nog honorarium, moeten ontvangen, dat eigenlijk reeds vòòr dien datum ingevorderd had moeten zijn. Deze architecten vallen nu onder de nieuwe regeling, krijgen minder honorarium, terwijl zij, die onder gelijke omstandigheden hebben gewerkt, en hun honorarium ingevorderd hebben, dit niet behoeven te restituteeren.

Mr. Hudig: Men moet dan zeggen: Wat er uitbetaald had kunnen worden".

Daar er stemmen opgaan, dat dit hetzelfde zou beteekenen als 't amendement de Wijs aangaf, verklaart de heer Hudig, dat met deze clausule toch de terugwerkende kracht der regeling kan blijven gehandhaafd, hetgeen in het amendement de Wijs niet het geval is.

De heer de Roos: De te voren aangehaalde onbillijkheid doet zich alleen gelden als de termijnen van het architecten honorarium samenvallen met die van den aannemer, maar is zulks wel vastgelegd?

De heer Ouëndag: *In art. 16 der tabel staat, dat het honorarium als volgt wordt uitbetaald: 45% van het honorarium bij de gunning*

OUDE TEEKENINGEN VAN AMSTERDAM.

Munttoren met Kalverstraat.
Uit: „Oude Teekeningen van Amsterdam".

Binnenkort zal de Maatschappij eene nieuwe uitgave „Oude Teekeningen van Amsterdam" doen verschijnen. Zij is daartoe in staat gesteld door de vrijgevigheid van hare vroegere Afdeeling Amsterdam, die bij hare opheffing haar batig saldo, inplaats van dit onder hare leden te verdeelen, overdroeg aan de Maatschappij met de voorwaarde daarvoor een uitgave betreffende Amsterdam het licht te doen zien. De keus is gevallen op een reeks merkwaardige en voortreffelijke waterverfteekeningen van de hand van H. P. Schouten uit het eind der 18de eeuw, deel uitmakende van de Collectie Splitgerber, aanwezig in het Museum Fodor. De Heer Corn. J. Gimpel, Assissent aan het Gemeente-Archief, werd bereid gevonden deze reproducties van bijschriften te voorzien.

Hoewel papier en cliché's in deze tijden wel bijzonder duur zijn, heeft de Maatschappij gemeend niet langer met deze uitgave te moeten wachten, ook omdat zij hierdoor de gelegenheid heeft haar 75-jarig bestaan op bescheiden wijze te gedenken.

Mogen vele leden van hunne belangstelling doen blijken door dit boekje voor *f* 2.50 te koopen, zoodat de uitgave ook finantieel slaagt. Alleen de vroegere leden der Afdeeling Amsterdam zullen als bewijs van erkentelijkheid het boekje gratis thuis gestuurd krijgen.

De Firma Mouton & Co. zorgde op de van haar bekende keurige wijze voor de uitgave, terwijl aan de Firma Schnabel een woord van dank toekomt voor de coulante manier, waarop zij het vervaardigen der cliché's op zich nam.

S.

INSTITUUT voor BOUWKUNST.

In de kolommen van dit weekblad is nog weinig of geen gewag gemaakt van bovengenoemd Instituut, waarvan in de grootere dagbladen wel korte uiteenzettingen werden gelançeerd. Sedert half October nu, zendt het bestuur van dit Instituut (secretariaat Bazarstraat 5, den Haag) navolgende zendbrief aan een grooteren of kleineren kring van bouwkundigen of leeken:

's-Gravenhage, 16 October 1917.

L. S.

Reeds geruimen tijd doet zich bij ons te lande het gemis voelen van een vereeniging, die, zonder vakvereeniging te zijn, zich uitsluitend met de belangen en de studie van de Bouwkunst in den ruimsten zin bezig houdt en waarin alle belangstellenden in die kunst elkander kunnen ontmoeten. Ten einde in deze te voorzien, is opgericht het Instituut voor Bouwkunst, waarvan de Statuten zijn goedgekeurd bij Koninklijk besluit van 16 Augustus 1917, n°. 5.

Van verschillende zijde werd instemming betuigd met het streven der nieuwe vereeniging, waartoe in eerste instantie reeds toetraden de op de hierbij gevoegde lijst geplaatste personen.

Zooals uit deze lijst duidelijk blijkt, was dus niet het doel om alleen voor de beoefenaren der Bouwkunst een vereeniging te scheppen, — maar om de belangstellende leeken en kunstenaar bijeen te brengen, — opdat de bouwkunst meer en beter worde gekend en haar weldoende invloed op de cultuur van ons volk beter gelegenheid vinde zich te openbaren.

Daar de voorbereiding van de verschillende werkzaamheden van de Vereeniging uit den aard der zaak veel tijd vordert, treedt het Instituut eerst met den aanvang van 1918 in werking. In den loop van dat jaar zal eene Algemeene Vergadering worden gehouden, waaraan wordt verbonden een excursie naar een uit bouwkundig oogpunt belangrijk centrum.

Voorts zijn in voorbereiding de uitgave van een weekblad, ten einde een voortdurenden band tusschen de leden te leggen, en van een plaatwerk.

Het ligt verder in de bedoeling eenige prijsvragen uit te schrijven, en, in het winterseizoen, eenige vergaderingen te houden in verschillende steden van ons land.

Na U hiermede in korte trekken het doel en de werkwijze van het Instituut te hebben uiteengezet, willen wij Uwe aandacht vestigen op art. 5 van de Statuten, volgens hetwelk de Algemeene Vergadering van 14 April 1917 deze bevoegdheid tijdelijk heeft overgedragen op het Bestuur. Ingevolge deze delegatie heeft het Bestuur de eer U mede te deelen, dat gij als lid van het Instituut voor Bouwkunst zijt aangenomen.

Aangenaam zal het ons zijn van U te mogen vernemen, dat gij deze benoeming aanvaardt. Wij zijn toch overtuigd, dat een Instituut als het onze, dat voor een zoo sociale kunst als de bouwkunst wil, belangstelling, waardeering, ten slotte liefde vraagt, alleen dan zijn roeping kan vervullen, wanneer het wordt geschraagd door de daadwerkelijke sympathie van velen. In Nederland, dat op het gebied der bouwkunst een belangrijke geschiedenis en edele tradities heeft, zal het stellig aan die sympathie niet ontbreken. Het is daarom, dat wij met vertrouwen een beroep doen op Uw instemming met ons pogen en Uw waardeering voor ons nationaal streven.

Het Bestuur van het Instituut voor Bouwkunst.
H. BRUGMANS, Voorzitter.
J. H. FREDERIKS, Secretaris.

Bovendien werden er aan toegevoegd voorloopige statuten en een lijst van 43 personen, die in eerste instantie reeds toetraden, waaronder we aantreffen: Burgemeesters, Wethouders, Hoofdambtenaren, Ambtenaren, Ingenieurs, Hoogleeraren, Leeraren, Beeldhouwers, Kunstnijveraars, Leeken; — en tevens als architecten (voor een groot deel vallende onder vorige rubrieken) H.H. Dr. P. J. H. Cuijpers, Prof. H. Evers, Prof. J. A. G. v. d. Steur, de Rijksbouwmeesters D. E. C. Knuttel, J. A. Vrijman, en de vrije architecten J. H. W. Leliman, C. Muysken en Jan Stuyt.

Het komt mij inderdaad gewenscht voor, dat de aandacht van de architecten, zoowel van de M.B.V.A. als andere vereenigingen, op dit instituut wordt gevestigd, en dat in bestuurs- en ledenvergadering, terzake gedachtenwisseling plaats heeft. Dit te meer waar zoowel doel en middelen van het Instituut, als kwaliteit, leeftijd, enz. van hen die toetraden, aandoenlijk doen denken aan de wederopstanding van onze „oude Mij".

Men kan dit bezien uit een optimistisch oogpunt en argumenteeren: Is er iets schooners denkbaar, dan de kunst, in casu de bouwkunst, aan-allen? Is er iets prettigers dan de uitwisseling van gedachten en gevoelens tusschen den scheppenden kunstenaar zijn kunstbroeder op verwant gebied eenerzijds, — en de officieele wereld van leeken-belangstellenden, van opdrachtgevers onder verscheiden besturen en lichamen en van particulieren anderzijds? Is er iets heerlijkers dan de vakbelangen eens een oogenblikje op zij te zetten en zich als vogels-van-diverse-pluimage met: „de belangen en de studie van de bouwkunst in den ruimsten zin bezig te houden?

Past het niet het nieuwe Instituut te begroeten met een:

Als 't kindje binnenkomt, juicht heel het huisgezin
Men haalt het met gejok en zoete woordjes in?...

Men kan ook pessimistisch gezind zijn en zich afvragen of de overtuiging gewettigd is van den zendbrief: „dat voor een zoo sociale kunst als de bouwkunst wil, belangstelling, waardeering, ten slotte liefde vraagt, alleen dàn zijn roeping kan vervullen, wanneer het wordt geschraagd door de daadwerkelijke sympathie van velen"... of ook: „dat het in Nederland stellig aan die sympathie niet zal ontbreken....

Van ouds kennen we dat „schragen-van-velen" en de „daadwerkelijke sympathie" niet alléén uit het slepend bestaan van de „Oude Mij." voor hare reorganisatie! Het bleek een fictie, welke de Mij. drong zich te verjongen en ietwat andere banen in te slaan, dan hier boven opnieuw aanbevolen. En voor het geval het géén fictie mocht zijn, vraagt men zich af, of het partijtje door Bouwkunst te spelen met „Macht", „Relatie" en „Geld" niet tot een voelbaar verlies voor de Bouwkunst zal leiden. Men kan zich dan tevens bewust worden, hoe klein het gebied is, waarop de „studie" en het „belang" liggen van een zoo groote verscheidenheid van tegelijk bouwkunstenaars en van leeken in eenzelfde Instituut; en hoe zelden dus deze Instituut-combinatie recht van spreken zal hebben, wanneer zij zich niet begeeft buiten haar gebied. Men herinnere zich de moeilijkheden van de heterogeen samengestelde Bond-Heemschut met de zuiver ambachtelijke vereenigingen!

Ook kan men dan betwijfelen of nog een andere nuance, dan de vele bouwkunst-vereenigingen die Nederland: „het land van de belangrijke geschiedenis der bouwkunst en edele tradities" reeds bezit, inderdaad wel in een zóó groote bestaande leemte voorziet, dat aanvulling om algemeene redenen niet mag worden uitgesteld. En men zou dus kunnen vragen of dit instituut iets te geven zal hebben wat door de krachten der andere bouwkundige vereenigingen afzonderlijk of vereend niet wordt gegeven, of zou kunnen worden gegeven, indien arbeid zoowel financien niet, (als meestentijds bij Nederlandsche organisaties), zoo versnipperd waren!

Het evenwicht tusschen de optimistische en pessimistische beschouwingswijze moet worden gevonden, alvorens men toestemt in de aanneming tot lid van dit Instituut, zooals dit zoo gracelijk door den zendbrief zelve wordt aangeboden. Nu eenmaal het bestaan van het Instituut een voldongen feit is waarmede rekening dient te worden gehouden, — moet ook vaststaan hoe de collectiviteit der vakgenooten denkt over het aannemen van het lidmaatschap daarvan, alvorens die vakgenooten zelf hunne houding bepalen. Een houding die immers niet onthoudend kan blijven daar men verplicht is te reageeren op de aanneming tot lid, — welke door het ontvangen van den zendbrief reeds een feit schijnt te zijn.

Daarom is een spoedige afdoening gewenscht.

Zeer waarschijnlijk zal het bestuur, noch de vakvereeniging als zoodanig, over dit lidmaatschap een bindende meening uitspreken in advies of in ledenvergadering; — doch het is goed dat de leden, bij een zoo belangrijke beslissing weten, bij hun keuze geheel naar persoonlijke inzichten, sympathieën, oorlogsbeurs, en dergelijke te handelen!

Het is dáárom dat ik dit vraagpunt voor een spoedige behandeling onder de aandacht van bestuur en leden breng.

Den Haag. S. DE CLERCQ.

HET ONDERZOEK TOT HET BEVORDEREN VAN DE EENHEID BIJ HET M.T.O. OP HET DOODE PUNT?

Naast degenen die door deze uit den aard der omstandigheden voorgekomen, onvruchtbare wetgevende periode, hunne eischen ten aanzien van de behartiging der sociale- en maatschappelijke belangen des volks, hebben moeten laten vallen, staat een groote schare van belanghebbenden en belangstellenden, die jarenlang voor de verbetering van het middelbaar technisch onderwijs is opgekomen, met teleurstelling geslagen over de wijze waarop de Overheid, — zij het dan op dezelfde gronden — zich aan de zorg van het M.T.O. heeft onttrokken.

Nu is het ons, ontevredenen, allerminst te doen om de Regeering van hare dwalingen af te brengen; dit zou mogelijk toch niet gelukken en bovendien is het nog de vraag of het wel van tactisch inzicht zou getuigen, om thans de Regeering met de oplossing van het M.T.O.-vraagstuk lastig te vallen.

Tot zooverre is berusting in de feiten gewenscht en verklaarbaar; doch de angst, dat het M.T.O.-vraagstuk voor geruimen tijd ook zelfs nà den oorlog van Regeeringswege op den achtergrond zal kunnen worden gehouden, klemt te méér door de houding van een groot deel der betrokkenen zelve, dat voordien overtuigd van de groote belangen, welke aan eene goede regeling van het M.T.O. zijn verbonden, thans de voorkeur schijnt te geven in kalme berusting de loop der omstandigheden af te wachten. Dit laatste evenwel is onverdedigbaar en absoluut in strijd met het beleid, dat toch elke beweging, wil deze kans van slagen hebben, moet kenmerken. Niets is noodlottiger, dan dat de stuwkracht verzwakt en waar wij dit meenen op te merken ten aanzien van de behandeling van het M.T.O.-vraagstuk in eigen kring, is het niet van belang ontbloot de oorzaken daarvan op te sporen.

Het heeft indertijd ieder belangstellende verheugd, dat de door de M.B.V.A. ingestelde commissie tot het bevorderen van de eenheid bij het middelbaar technisch onderwijs in betrekkelijk korten tijd hare conclusie van het ingestelde onderzoek heeft neergelegd in een uitvoerig rapport, hetwelk in het Bouwkundig Weekblad van 5 en 12 Aug. 1916 gepubliceerd en voorts in de Ledenvergadering der M.B.V.A., gehouden op 23 November d.a.v. is behandeld.

Voorzoover wij hebben kunnen nagaan, heeft de verschijning van het rapport geen aanleiding gegeven tot een diepgaande principieele bestrijding van de daarin vervatte grondslagen eener regeling van het bouwkundig onderwijs. Uitingen in dien zin van vereenigingen of lichamen, die ten opzichte van de actie voor verbetering van het M.T.O. op een staat van dienst kunnen bogen, zijn niet voorgekomen. Slechts de heeren D. de Vries Lam en P. Binkhorst van Oudcarspel, beiden onderwijsspecialisten, hebben in het B. W. van

resp. 7 en 14 Oct. 1916 een beschouwing ten beste gegeven, die weliswaar in velerlei opzicht zeer critisch was — vooral de bijdrage des heeren Binkhorst — doch geenszins kan worden geacht als een ernstige bedreiging van de verwezenlijking der in het schema verkondigde denkbeelden.

Ja zelfs, het pessimistisch en op verschillende kardinale punten van het schema, beslist afwijkend oordeel van den heer J. H. de Groot, Inspecteur van het M.T.O. geuit in de Ledenvergadering van de M.B.V.A., kan geen aanleiding zijn om het rapport voorloopig in het archief tot betere tijden op te bergen. Er zijn te veel termen aanwezig die pleiten voor doorzetten en een tijdelijke verslapping nimmer zouden rechtvaardigen. Degenen, die de discussies in meergenoemde vergadering hebben bijgewoond, hebben kunnen ervaren, dat slechts van den kant der onderwijsspecialisten bedenkingen tegen het standpunt van de commissie zijn geopperd.

De architecten daarentegen, zeer zeker de belanghebbenden, hebben zich, bij monde van den heer J. B. van Loghem, in velerlei opzicht met de ontwikkelde denkbeelden kunnen vereenigen. Hetzelfde valt op te merken in de kringen der opzichters en teekenaars, eveneens een groep van direct belanghebbenden. Eenige ondergeschikte punten buiten beschouwing latende, heeft de redacteur van „De Bondsstem" — het orgaan van den Alg. Ned. Opzichters- en Teekenaarsbond — in het nummer van 15 Sept. '16, een parallel getrokken tusschen het schema van de Commissie en het in verschillende geschriften neergelegde standpunt van den vakbond der opzichters en teekenaars.

Op deze overeenstemming is slechts weinig of in het geheel niet de aandacht gevestigd; welker onbekendheid vermoedelijk één der oorzaken is van de ingetreden pessimistische stemming omtrent de mogelijkheid van het voleindigen der taak, welke zoowel het bestuur der M.B.V.A. als de Commissie zich hebben voorgesteld.

Het uitblijven van het oordeel over het Rapport van den Bond van Nederlandsche Architecten en het Genootschap: „Architectura et Amicitia" hetwelk — zooals de toenmalige voorzitter der M.B.V.A. in de Ledenvergadering van 23 Nov. '16 meedeelde, spoedig zou worden vernomen — behoeft geen bijzonderen twijfel in het leven te roepen omtrent het juiste standpunt dier organisaties in deze aangelegenheid. Aan de hand van verschillende uitspraken inzake het M. T. O. zou het niet moeilijk zijn, onze meening te motiveeren. Van belang evenwel is het te weten dat de B.N.A. in Mei 1914, adhaesie betuigde aan het door den Alg. Ned. Opzichters- en Teekenaarsbond gezonden adres aan den Minister van Binnenlandsche Zaken betreffende de regeling van het M. T. O., waardoor de medewerking van den B. N. A. aan de verwezenlijking van het door de commissie ontworpen schema, vrijwel verzekerd wordt. Hieruit blijkt dat de instemming bij de vakvereenigingen grooter is, dan men in sommige kringen heeft kunnen vermoeden. In het belang van het M. T. O. dient van deze situatie gebruik gemaakt te worden, en wel, door het overleg te plegen met de belanghebbende vakvereenigingen. Op welke wijze dit moet geschieden, dan wel of de Commissie die taak tot de hare heeft te beschouwen, is een zaak die ter beoordeeling van het bestuur der M. B. V. A. kan worden overgelaten.

Mèt het tot stand komen van de *eenheid* bij het middelbaar technisch onderwijs, brenge men tevens *eenheid* in het optreden der belanghebbenden!

M. VRIJENHOEK.

DE BEDREIGDE SCHREIERSTOREN TE AMSTERDAM.

Naar aanleiding van het artikel in ons orgaan van den Heer J. P. M., (J. P. Mieras) over den Schreierstoren, wenscht ondergeteekende het volgende op te merken.

Het trof mij onaangenaam in een orgaan van Architecten, eene afkeuring te moeten lezen, over een schrijven aan B. en W. van Amsterdam, door de Vereenigingen „Heemschut" en „Amstelodamum" inhoudende het verzoek, het karakter van dezen overgebleven walmuur-toren, voor zoover dit nog intact is gebleven, te sparen.

M. i. moet een dergelijk iets juist toegejuicht worden. De heer M. schrijft o.a. „verheffen deze adresseerende vereenigingen in deze niet te gauw haar stem, een inzage van de plannen deed mij zulks sterk vermoeden". Een inzage van de plannen is in deze niet noodig om te kunnen oordeelen. Hoe voorzichtig, handig, enz. deze uitbreiding aan dit monument wordt aangebracht, elke bijvoeging *moet* het karakteristiek van dit bouwwerk schaden. De karakteristiek van dezen toren is immers: verdediging, waardoor geslotenheid, een aanbouw die nu moet voldoen aan de moderne eischen, kan dus niet anders dan disharmonisch werken en eene verbrokkeling teweeg brengen die het oorspronkelijk karakter van dezen toren te niet doen gaan.

Zoo B. en W. werkelijk iets voor een monument van Oud-Amsterdam voelen, zouden zij nooit met dit voorstel aan hebben durven komen. Neen, integendeel, men had van deze gelegenheid gebruik gemaakt om het te ontdoen van de aanbouw aan de Zuidzijde, dus geheel vrijgemaakt en het bewaard als een monument van Oud-Amsterdam. Desnoods had men het ingericht voor een tak van dienst, waarvoor de toren wel voldoende ruimte biedt en voor den havendienst eenpassend gebouw gesticht.

Amsterdam, October 1917. JAAP MOLENAAR, M.B.V.A.

ONTVANGEN BOEKWERKEN.

Ons mooie Nederland. De Geldersche Achterhoek, door D. J. van der Ven, Meulenhoff-Editie (*f* 1.10).

Weer een pleizierig boekje van den schrijver van Gelderland I. Het is een genoegen hem nu in den Achterhoek te volgen, waarvan hij op zoo velerlei gebied wetenswaardige dingen vertelt. Ook in dit werk blijkt weer welk een warme belangstelling de schrijver voor de bouwkunst heeft, waarvan in den Achterhoek zoovele interessante voorbeelden te vinden zijn.

De Technische Vraagbaak door Ir. J. E. de Meyier Jr. c. i. Tweede vermeerderde druk. Deventer Æ. E. Kluwer. (*f* 12.50).

Een lijvig en welverzorgd boek van meer dan 1000 bladzijden en met een duizendtal figuren; een tweede druk, die aanmerkelijk is uitgebreid en verbeterd en zooveel mogelijk op de hoogte van den tijd is gebracht. Waar aan dergelijke handboeken uit den aard der zaak een zekere oppervlakkigheid niet is te ontzeggen, was het een uitmuntende gedachte van den schrijver bij verschillende onderwerpen litteratuuropgaven toe te voegen, zoodat men weet waar men dieper op de stof kan ingaan.

L. Cusell. *De Bouwkundige Opzichter*. J. Bootsma, den Haag. Derde geheel omgewerkte en vermeerderde druk. (*f* 1.25).

Een uitstekend boekje voor opzichters en wie zich daartoe willen bekwamen. S.

PRIJSVRAAG.

Door den Raad van Beheer van de „Vereeniging tot het houden van Jaarbeurzen in Nederland" is een open prijsvraag uitgeschreven voor het ontwerpen van een reclameplaat voor de van 25 Februari—9 Maart 1918 te Utrecht te houden Tweede Nederlandsche Jaarbeurs.

De Jury bestaat uit de heeren: Dr. G. W. van Heukelom, C. I., W. H. de Buisonjé en Chr. Lebeau.

De eerste prijs zal bedragen f 450, de tweede f 250.

Het programma, alsmede nadere inlichtingen zijn te bekomen aan het Algemeen Secretariaat der Tweede Nederlandsche Jaarbeurs. Vredenburg te Utrecht.

PRIJSVRAAG VOOR EEN PAVILJOEN IN HET STADSPARK IN AANLEG TE GRONINGEN.

INGEKOMEN VRAGEN MET ANTWOORDEN.

2e lijst. (Zie eerste lijst in No. 42 van dit blad).

18. *Vraag.* Is het voor den bouw bestemde terrein reeds tot op teekening aangegeven maten boven P. E. opgehoogd en zoo neen, voor wiens rekening komt dan de zandaanvulling binnen het gebouw?
Antwoord. Het terrein is nog niet opgehoogd (zie blz. 3 all. 4).
Voor wiens rekening de zandaanvulling in het gebouw zal plaats hebben is in dit stadium van het vraagstuk niet uit te maken; het verdient echter wel aanbeveling daarom een post in de begrooting op te nemen; daarbij kan gerekend worden op een prijs van *f* 1.— per aangevoerd M³. zand.
19. *Vraag.* Wordt een solistenkamer verlangd?
Antwoord. Zie antwoord vraag 12.
20. *Vraag.* Wordt onder toiletkamers garderobes verstaan?
Antwoord. Er worden geen garderobe's verlangd; zie antwoord vraag 15.
21. *Vraag.* Zijn er nog materialen absoluut buitengesloten?
Antwoord. Alle slechte materialen zijn buitengesloten.
22. *Vraag.* Wat moet aangehouden worden voor eenheidsprijzen van heipalen en andere niet genoemde materialen?
Antwoord. Voor heipalen kan gemiddeld gerekend worden *f* 1.30 per M¹. paal. Overigens kunnen de mededingers de ontbrekende materiaalprijzen schatten, zoodat zij in goede verhouding komen tot de opgegeven prijzen.
23. *Vraag.* Moeten de veranda's met balustraden afgesloten worden, zoodat zij slechts met enkele trappen toegankelijk zijn of moeten zij over de geheele lengte open blijven?
Antwoord. Te dezen opzichte kan vooraf geen decisie genomen worden.
24. *Vraag.* Zijn de trappen, die naar de galerijen leiden in of buiten de zaal bedoeld?
Antwoord. De ontwerper is vrij te dezen opzichte de meest practische oplossing te zoeken. Worden de trappen in de zaal geplaatst, dan zullen deze echter de bruikbare ruimte der zaal niet belangrijk beneden de geeischte grootte mogen doen dalen.
25. *Vraag.* Is het wenschelijk, dat behalve de onder No. 11 genoemde slaapkamers de onder No. 10 genoemde woning voor den restaurateur in de nabijheid van de onder No. 7 genoemde ruime keuken gelegen is of mogen voornoemde woning en keuken aan verschillende zijden van het gebouw gelegen zijn?
Antwoord. Zie antwoord op de vragen 8 en 9.
26. *Vraag.* Is het de bedoeling dat de galerij alleen gebruikt wordt voor zitplaatsen of om bij concerten er ook tafeltjes neer te zetten?
Antwoord. De galerijen moeten zich evenals de zaal zooveel doenlijk voor verschillende wijzen van gebruik leenen.
27. *Vraag.* Kunnen de galerijen bedoeld zijn eventueel ook te moeten dienen voor plaatsing van leestafels of biljarts?
Antwoord. Neen.
28. *Vraag.* Moet de vergaderzaal afzonderlijk bereikbaar zijn of mag zulks door het kantoor?
Antwoord. Een afzonderlijke ingang is gewenscht.
29. *Vraag.* Moeten vergaderkamer en kantoor aparte privaten hebben en eventueel een garderobe?
Antwoord. Neen.
30. *Vraag.* Moet het bureau in verbinding staan met

een eventueele controle-loge of wordt de controle uitgeoefend van uit het bureau door middel van een loket?
Antwoord. Een afzonderlijke controle-loge wordt niet gevraagd.

31. *Vraag.* Moet de oostelijke veranda door balustrade van den hoofdweg zijn gescheiden en tevens door een trap ermee zijn verbonden of slechts van binnen uit bereikbaar zijn?
Antwoord. Toegang vanaf den hoofdweg is gewenscht; oplossing op de wijze als omschreven in de vraag verdient overweging.
32. *Vraag.* Moet men vanaf de galerijen in de zaal ook uitzicht hebben op sportterrein en concertterrein?
Antwoord. Is niet bepaald vereischt.
33. *Vraag.* Mag in plaats van de galerijen één galerij van 170 M². ontworpen worden?
Antwoord. Is niet bepaald uitgesloten.
34. *Vraag.* Kan punt 12e van 't programma niet wat duidelijker gesteld worden? Is hier bedoeld dat toiletkamers, privaten en urinoirs overal mogen liggen, behalve aan die zijde van de zaal, waar zich het orkest bevindt?
Antwoord. De tweede zin van No. 12 van het programma doelt op de wenschelijkheid eene oplossing te vermijden, die herhaaldelijk toepassing vindt.
35. *Vraag.* Kan toegestaan worden ter wille der duidelijkheid de muurdoorsneden en ramen in de gevels met een tint aan te geven?
Antwoord. Ja.
36. *Vraag.* Kunnen de keuken en spoelkeuken op de verdieping worden aangebracht.
Antwoord. Neen.
37. *Vraag.* Is met in de zaal te geven voorstellingen nog iets anders bedoeld dan concerten.
Antwoord. Het antwoord op deze vraag is op te maken uit de eerste alinea der gegevens blz. 3. Men kan zich b.v. denken, dat bij gelegenheid zich de behoefte kan voordoen de zaal mede in te richten voor variété voorstellingen.
38. *Vraag.* Is het gewenscht dat de kantoorruimte aan de bestuurskamer wordt ontworpen?
Antwoord. De ontwerper is te dien opzichte vrij.
39. *Vraag.* Moeten de beide bediende slaapkamers in verband staan met de woning van den restaurateur of mogen zij ook geheel apart gelegen zijn?
Antwoord. Zie antwoord vraag 9; verband is aan te bevelen. J. A. MULOCK HOUWER.

BERICHT.

De heeren B. van Bilderbeek, architect M.B.V.A., Buiten Walevest No. 4 en H. A. Reus, architect B.N.A., Steegoversloot No. 64, te Dordrecht, berichten ons, dat zij zich hebben geassocieerd.

Examenvragen. Bouwkundig Opzichter, Bouwkundig Teekenaar en Uitvoerder van Bouwwerken (Onderbaas) van de Examens, ingesteld door de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, zijn in boekvorm verkrijgbaar voor de jaren en tegen de prijzen als hieronder is aangegeven:
Bouwkundig Opzichter 1917, 1916, 1915, 1914 à *f* 0.70 per jaargang.
Bouwkundig Teekenaar 1917, 1916, 1915, 1914, 1911, 1910 à *f* 0.70 per jaargang.
Uitvoerder van Bouwwerken (Onderbaas) 1914, 1913, 1912 à *f* 0.90 per jaargang.
Tegen overmaking van het bedrag per postwissel aan het Bureau der Maatschappij Marnixstraat 402, Amsterdam, worden bovenstaande uitgaven toegezonden.

UITGAVEN DER M.B.V.A.

Catalogus der Boekerij van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, Vakvereeniging van Nederlandsche Architecten. f 0.50.

Algemeene Regelen voor Arbeidscontracten tusschen Architect en Ingenieur eenerzijds en Bouwkundig Opzichter Teekenaar of Opzichter-Teekenaar anderzijds. f 0.10.

Regelen en Tabel voor de berekening en uitbetaling van het honorarium van architecten, voorwaarden en bepalingen, volgens welke geschillen tusschen den Architect en den opdrachtgever zullen worden beslecht. Per stuk f 0.25, per 10 stuks f 2.25.

Regelen en Tabel voor de berekening en uitbetaling van het honorarium van architecten, voor bouwwerken voor woningbouwvereenigingen, en in het algemeen voor woningen voor de volkshuisvesting, voorwaarden en bepalingen, volgens welke geschillen tusschen den architect èn den opdrachtgever zullen worden beslecht. Per stuk f 0.25, per 10 stuks f 2.25.

Regelen voor de berekening van het honorarium van architecten voor werkzaamheden, zich uitsluitend bepalende tot het ontwerpen en uitwerken van de gevels en het uitwendige van die gebouwen, waarvan de verantwoordelijkheid voor de uitvoering berust bij den Uitvoerder-bouwer. Per stuk 10 cent.

Algemeene Administratieve Voorschriften voor het uitvoeren en onderhouden van werken ten behoeve van besturen en particulieren. Per stuk 25 cent.

Algemeene regelen voor Nationale Bouwkunst prijsvragen en Huishoudelijk reglement voor de Permanente Prijsvraag Commissie. Per stuk 50 cent.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD

ORGAAN VAN DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST M.B.V.A. VAKVEREENIGING VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN

Commissie van Redactie: C. J. KRUISWEG, J. B. VAN LOGHEM en D. F. SLOTHOUWER : : : : : : : : : : : : : : : : : :
Redacteur: J. P. MIERAS: : : : : : : : : : : : : : : : : :
Bureau van Redactie: Marnixstraat 402, Amsterdam. : : : :
Uitgevers en Bureau van Administratie: MOUTON & Co., Herderstraat 5, 's-Gravenhage. : : : : : : : : : : : : : :

ABONNEMENTSPRIJS: voor Nederl. fr. p. p. *f* 9.— 's jaars, voor Indië en Buitenl. bij vooruitbet. *f* 11.—. Afz. Nos *f* 0.20. fr. p.p. *f* 0.21 — ADVERTENTIËN: v. 1—5 regels *f* 1.25, elke regel meer *f* 0.25. Groote letters naar plaatsruimte. Advertentiën bij abonnement tegen belangrijk verminderde prijzen. : : : : : : :

38STE JAARGANG. = 3 NOV. 1917. = No. 44.

INHOUD: OFFICIEEL GEDEELTE. — BOUWKUNDIG GEDEELTE. Tentoonstelling van fotografiën en teekeningen uit het werkarchief van de Commissie voor het Stadsschoon te Amsterdam, door J. P. Mieras. — De Boroboedoer-tempel door T. van Erp. — De Schreierstoren, door J. P. M. — Uitgaven der M. B. V. A.

OFFICIEEL GEDEELTE.

Ledenvergadering.
De eerstvolgende ledenvergadering der M. B. V. A. zal gehouden worden op Woensdag 14 November a.s. ten 10½ ure v.m. te Haarlem in het Restaurant „Brinkman", op de Groote Markt.
Agenda.
1. Notulen.
2. Mededeelingen van den Voorzitter.
3. Stemming over het voorstel tot wijziging der honoreering van den architectenarbeid bij volkswoningbouw.
4. Wijziging der honoreering van den architectenarbeid tengevolge van de tijdsomstandigheden.
5. Fusie M. B. V. A. en B. N. A. Praeadvies van het Bestuur.
6. Het Lidmaatschap der M. B. V. A. en alinea 2 van den Eere code.
7. Houding van de leden der M. B. V. A. tegenover het „Instituut voor Bouwkunst."
8. Rapport over punt 9 van het werkprogramma: de bevordering van het systeem van prijsvragen.
9. Rondvraag.

Voorstel tot wijziging der honoreering van den architectenarbeid bij Volkswoningbouw.
Ter voldoening aan art. 13 § 30 der Statuten der M. B. V. A. wordt hieronder de definitieve tekst van het voorstel afgedrukt.
De berekening en uitbetaling van het honorarium van architecten bij volkswoningbouw geschiedt volgens de bestaande regelen en tabel voor de berekening en uitbetaling van het honorarium van architecten, voor bouwwerken voor woningbouwvereenigingen, enz. Het honorarium wordt berekend over de som, waarop de bouw zou zijn begroot in 1914 volgens tarieven van de woningprijzen van toen, waarbij zoowel met de verschillende typen van bouw, (hoog- en laagbouw) als plaatselijke verschillen rekening gehouden moet worden. Het honorarium, dat het resultaat zal zijn van deze berekening, wordt met 25 % verhoogd. Deze regeling geldt ook voor de werkteekeningen. De regeling gaat in op 15 October 1917 en heeft terugwerkende kracht ten aanzien van die werken, waarvan de eerste oplevering op of na 1 Januari 1917 heeft plaats gehad. Echter heeft geen terugbetaling plaats van aan den architect reeds uitbetaalde termijnen, berekend naar de werkelijke bouwsom, voor zoover deze het geheele honorarium berekend volgens bovenstaande regeling mochten overtreffen.
Deze regeling is tijdelijk en zal elke 6 maanden worden herzien.

Verslag van de Vergadering der Plaatselijke Commissie „Rotterdam", volgens de nieuwe Districtsverdeeling.
In deze vergadering werd het Bureau der Commissie in zijn huidige samenstelling gecontinueerd.
Bij de bespreking van het Huishoudelijk Reglement werd de wenschelijkheid betoogd het Reglement naar alle Plaatselijke Commissie's gelijkluidend te doen zijn, en werd dienvolgens naar Art. 1 de navolgende redactie ontworpen:
„Art. 1. *Samenstelling der Commissie.* De Plaatselijke Commissie „bestaat uit de Leden en Aspirantleden der M.B.V.A. gevestigd „in de gemeenten die bij de daartoe vastgestelde Districtsver„deeling, tezamen zijn gevoegd en heeft haar zetel in de, bij die „verdeeling daarvoor aangewezen gemeenten.
In art. 6 werd de termijn aan *drie* dagen als tijdsverloop tusschen de verzending der convocatie en het tijdstip der vergadering, veranderd in *vijf* dagen, ten gerieve van de leden, die niet gevestigd zijn in de gemeente waar de Commissie haar zetel heeft.
Verder werd voorgesteld om in Art. 7 achter de tweede alinea in te voegen: „en met dien verstande dat er buiten de blanco stemmers, tenminste zooveel geldige stemmen worden uitgebracht als er leden aanwezig moeten zijn om een wettig besluit te nemen".
De bedoeling van deze bepaling is om te voorkomen, dat bij aanwezigheid van het minimum aantal leden (in casu 7) een besluit met b.v. één stem vóór en zes blanco genomen, wettig zou zijn.
Ten slotte zal in alle Artikelen waar de maand April wordt genoemd deze vervangen moeten worden door December, nu het Vereenigingsjaar van 1 Januari tot 31 December loopt inplaats van 1 Mei tot 30 April, zooals het geval was, toen het geldende Reglement werd vastgesteld.
In de vergadering werd nog besproken het Werkprogram der M. B. V. A. en de wenschelijkheid betoogd om het onder VI genoemde punt zoo mogelijk eenigszins spoedig tot afdoening te brengen. De wensch naar meerdere eenheid in de Bouwverordeningen der verschillende gemeenten is al eenige jaren oud,

zoodat het noodig is, dat de wenschen der Architecten ten dezen spoedig eene formuleering krijgen, en stappen kunnen gedaan worden om tot verwezenlijking daarvan te geraken.
Verder zou de Commissie gaarne op het Werkprogramma der M. B. V. A. zien geplaatst de bestudeering van:
De Positie van den Architect tegenover opdrachtgever en aannemer in verband met zijne rechtspositie in het algemeen teneinde tot meerdere klaarheid te komen omtrent de *bevoegdheden, rechten en verplichtingen* van den Architect in de uitoefening van zijn beroep; hetzij dat dit punt bij eene afzonderlijke Commissie in studie werd genomen, hetzij dat het werd toegevoegd aan punt XII van het Werk-program.

De Secretaris,
C. N. VAN GOOR.

Landsgebouwen.
Aan het Voorloopig Verslag over de Staatsbegrooting 1918, ontleenen we het volgende, hetgeen is aangeteekend onder „Landsgebouwen".
Zonder de verdiensten der Rijksbouwmeesters te miskennen, meenen sommige leden der Regeering toch in overweging te moeten geven hun niet den bouw van alle Rijksgebouwen op te dragen, maar geleidelijk ook aan particuliere architecten opdrachten te geven, vooral voor monumentale gebouwen. De opbloeiende Nederlandsche bouwkunst zou dan in de Rijksgebouwen beter tot uiting komen en hare ontwikkeling worden bevorderd. Thans ontbreekt het onzen besten bouwkundigen dikwijls aan belangrijke opdrachten.

Rijksbureau voor blokzink en bladzink.
De Minister van Landbouw, Handel en Nijverheid heeft verboden de aflevering en het vervoer van:
a. blokzink, zoowel nieuw als maagdelijk, als van hersmolten oud zink.
b. bladzink, hetzij bewerkt of onbewerkt.
Deze verbodsbepalingen zijn niet van toepassing op hoeveelheden van minder dan 10 K.G.
Van deze verbodsbepalingen kan ontheffing worden verleend, onder daarbij zoo noodig te stellen voorwaarden, door het Rijksbureau voor blokzink en bladzink.

De minister heeft ingesteld een Rijksbureau voor blokzink en bladzink (R. B. B. B.), waarvan tot Directeur is benoemd de heer F. Begeman, w. i. te 's Gravenhage, tot mede-bestuurderen de heeren F. K. Mercx w. i., H. Steketee, w. i. en tot secretaris de heer H. Grevers w. i., ingenieur bij het Nijverheidslaboratorium te Delft.
Het bureau is gevestigd Z. O. Buitensingel 226a te 's Gravenhage.
Verder is ingesteld een commissie van advies voor voornoemd bureau, waarvan tot leden zijn benoemd de heeren: J. Kroosthof te Deventer; Mr. Dr. J. F. Donker Curtius te 's Gravenhage; J. H. Krom te Amsterdam, J. Hamburger J.Azn. te Utrecht; G. J. de Koning Jzn. te Amsterdam en E. A. Hamburger w. i. te Utrecht.

Uitbreidingsplan Zuid van Amsterdam.
De Gemeenteraad van Amsterdam heeft het uitbreidingsplan aan de Zuidzijde van die gemeente, ontworpen door den architect Dr. H. P. Berlage, zonder hoofdelijke stemming aangenomen. Dit is het tweede plan, dat door den heer Berlage voor deze uitbreiding is gemaakt. Het eerste dagteekent van 1905.

Directeur van het Woningtoezicht te Rotterdam.
Tot Directeur van het Woningtoezicht te Rotterdam is benoemd de heer A. Plate c. i.

C. A. Bombach †.
Te Portchester, New-York. U. S. A. is den 9en September l.l. overleden de Amsterdamsche architect C. A. Bombach. Hij bouwde o.m. het café „Het Gouden Hoofd" op het Rembrandtsplein en den „Hollandschen Schouwburg" aan de Plantage Middenlaan te Amsterdam.

Correspondentie.
De inzending op de prijsvraag Karenhuizen onder het motto: „In 't Noorden". Werd door het correspondentie adres terug gezonden. Beleefd verzoekt de prijsvraaguitschrijfster haar het juiste adres te willen opgeven.

Fig. 1.

TENTOONSTELLING VAN FOTOGRAFIËN EN TEEKENINGEN UIT HET WERKARCHIEF VAN DE COMMISSIE VOOR HET STADSSCHOON TE AMSTERDAM.

Zaterdag 27 October is in het Stedelijk Museum te Amsterdam eene tentoonstelling geopend, die een blik geeft op de opvoedende kracht, die van het werk van de Commissie voor het Stadsschoon uitgaat.
De heer Baard, Voorzitter der Commissie, vestigde in zijn openingswoord de aandacht op het semi-officieele karakter van de Commissie, waardoor helaas! de krachtigste pogingen van haar kant niet mochten baten, om vele overblijfselen van het oude Amsterdamsche schoon te behoeden voor een algeheelen ondergang. De Commissie kan slechts iets bereiken door minnelijk overleg en taktvol en overtuigend optreden.
Mijns inziens is echter aan deze wijze van werken, hoeveel teleurstelling en ontgoocheling ze ook moge brengen, voor hen, die hun hart verpand hebben aan de oude schoonheid onzer stad, een groot voordeel verbonden, n.l. de opvoedende waarde van de arbeid der Commissie.
De pogingen, welke tegenwoordig allerwegen worden aangewend om de schoonheid van stad en land hooger op te voeren, geven wel zichtbare resultaten, maar uit die resultaten mag niet worden afgeleid, eene toeneming van het algemeene verlangen, dat de schoonheid weer een intrinsiek onderdeel in de samenleving mag worden.
Om dit laatste te bereiken moeten het bouwend publiek en de bouwers worden opgevoed, zoo intensief, dat ze de verzorging van het aesthetisch element niet slechts een plicht achten, maar het ook als een behoefte gevoelen.
Dat de bestaande officieele schoonheidscommissies in die richting vele vruchten afwerpen, meen ik voorshands te moeten betwijfelen.
Daarvoor zal de onvermijdelijke dwang van die Commissies, hoe zacht ook uitgeoefend, altijd een beletsel blijven. Immers men dwingt niet tot een beter inzicht in schoonheid of liever beter gevoel voor schoonheid. Want vooral bij het bouwen, hebben allerlei andere belangen zulk een overwegenden invloed, dat een ingrijpen van een Commissie op aesthetisch gebied, licht wordt beschouwd als in de eerste plaats in strijd met die belangen. Daardoor komt het, dat een zeer gering aantal van de velen, die hulp en raadgeving van een Commissie kregen, er werkelijk leering

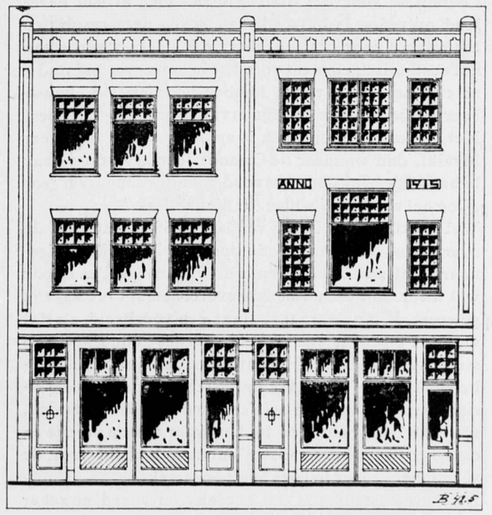

Fig. 2.

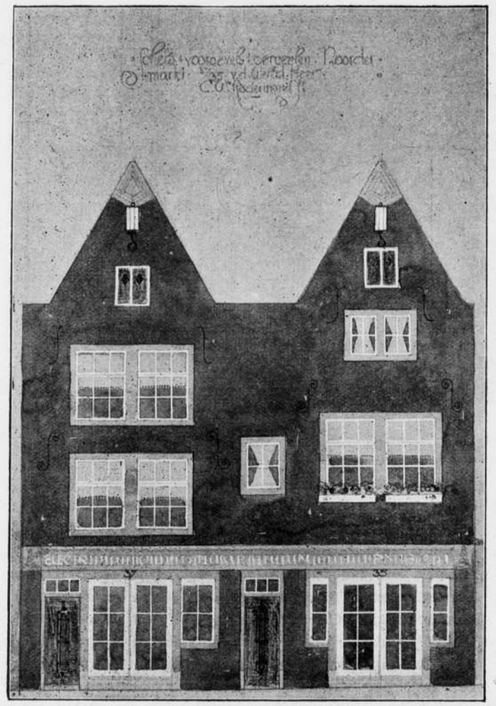

Fig. 3

uit hebben getrokken. Ziet men de verschillende gunstige resultaten uit den driejarigen werktijd van de Commissie voor het Stadsschoon, wier arbeid bevelend optreden is ontzegd, dan geven deze resultaten ten minste hoop, dat enkelen de hoogere waarde van het aesthetisch element voor het behoud van ons stadsschoon hebben gevoeld, hebben ingezien. Zij „bouwheer en bouwmeester" zijn ervan overtuigd geworden. Met die enkele resultaten is op deze manier veel meer bereikt, dan wanneer de Commissie in al de door haar behandelde gevallen eenvoudig had kunnen zeggen: „Doe het zooals wij willen, en niet anders."

Wel blijkt uit een harer verslagen (over 1915) dat de overtuiging voor het goede op dit gebied bij de eigenaars niet altijd even diep is doorgedrongen, en er ook wel meer dan eens van een overreden sprake zal zijn geweest. Maar daarnaast staat een voorbeeld, als dat van den eigenaar van de beide huisjes in de Engelsche steeg, genaamd „het Hoorntje van Oranje en den Dubbelen Adelaar", die „ter opluistering", de oude eigendomspapieren van zijn huisjes aan de expositie afstond, zal zeker wel behooren tot hen, voor wie de moeite en de zorg van de Commissie ontvankelijkheid voor de schoonheid zijner huisjes heeft opgewekt.

De Tentoonstelling is een bezoek overwaard, en zeker zullen de foto's en teekeningen niet nalaten een indruk te maken op hen, wien de schoonheid onzer oude steden ter harte gaat en die middelen beramen het blijvende bezit ervan voor toekomstige tijden te verzekeren.

Bijgaande illustraties *) geven een voorbeeld, tot welk gelukkig resultaat de bemoeiïngen van de Commissie hebben geleid.

De beide perceelen (fig. 1) aan de Noordermarkt, moesten indertijd voorzien worden van een nieuwen voorgevel. De Commissie wist de eigenaar het hopelooze van het „project" (fig. 2) te doen inzien.

De eigenaar heeft zich toen gewend tot den architect G. F. la Croix, volgens wiens ontwerp (fig. 3) de gevel thans zal worden uitgevoerd, en waardoor, ook al zijn de oude huizen verdwenen, het locale karakter behouden zal blijven.

De tentoonstelling wordt gehouden in het Stedelijk Museum, tot 18 November a.s. van v.m. 10 uur tot 's n.m. 4 uur.

J. P. MIERAS.

DE BOROBOEDOER-TEMPEL OP JAVA

Voordracht gehouden voor het Koninkl. Instituut van Ingenieurs

DOOR

T. VAN ERP

Luitenant-Kolonel der Genie van het Indische Leger.

(Met afbeeldingen.)

Inleiding.

De Boroboedoer is een zoogenaamde stoepa, ontstaan in den tijd toen het Boeddhisme, meer in het bijzonder het Mahayana, het „Groote Voertuig", op Java zijn schitterenden zegetocht hield.

De stoepa komt in het oude Indië, het stamland van deze geloofs- tevens kunstuiting, veelvuldig voor. Men vindt ze er reeds in de 3e eeuw voor C. (Barhut) en de stoepa-bouw bleef in eere overal waar ook het geloof krachtig en levend bleef.

Op Java is de Boroboedoer als op zich zelf staande stoepa evenwel een unicum gebleven. Ook waar elders in onzen Archipel het Boeddhisme ingang vond, b.v. op Sumatra, zijn de stoepa's schaarsch. Men treft daarvan nog enkele bouwvallen aan in de Padangsche Bovenlanden, o.a. de stoepa van Moeara Takoes, ons bekend geworden door de beschrijving van den hoofd-ingenieur J. W. IJzerman (*Tijdschr. voor Ind. Taal-, Land- en Volkenkunde*, deel XXXV).

Doch niet het aantal der bouwwerken weegt, wèl daarentegen het innerlijke gehalte, en te dien aanzien is het Javaansche unicum van onvergelijke waarde. Het is ontegenzeggelijk de belangrijkste schepping uit Java's glorievolste cultuurperiode. In den Boroboedoer heeft de Boeddhistische kunst zich monumentaler uitgesproken dan in eenig ander bouwwerk van het Javaansche

*) De cliché's welwillend afgestaan door den Secretaris der Commissie.

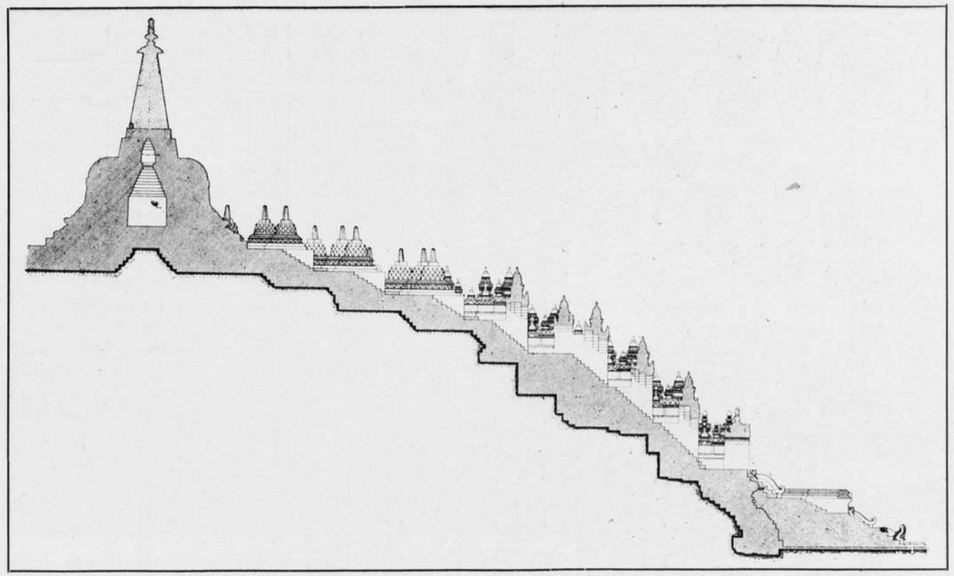

Fig. 1. Verticale doorsnede van den Boroboedoer. Schaal 1 : 400.

Hindoe-tijdperk. Zijn glans van grootschheid en Oostersche weelderigheid overtreft zelfs die van de meest befaamde stoepa's uit het land der vaderen.

De stoepa is in de Boeddhistische monumentale kunst de gewijde bouwvorm bij uitnemendheid. Zij is òf een grafmonument, een reliekenschrijn, omhullend een deel van het stoffelijk overschot van den Godmensch van het Oosten of eenig ander Boeddhistisch heilige, òf wel

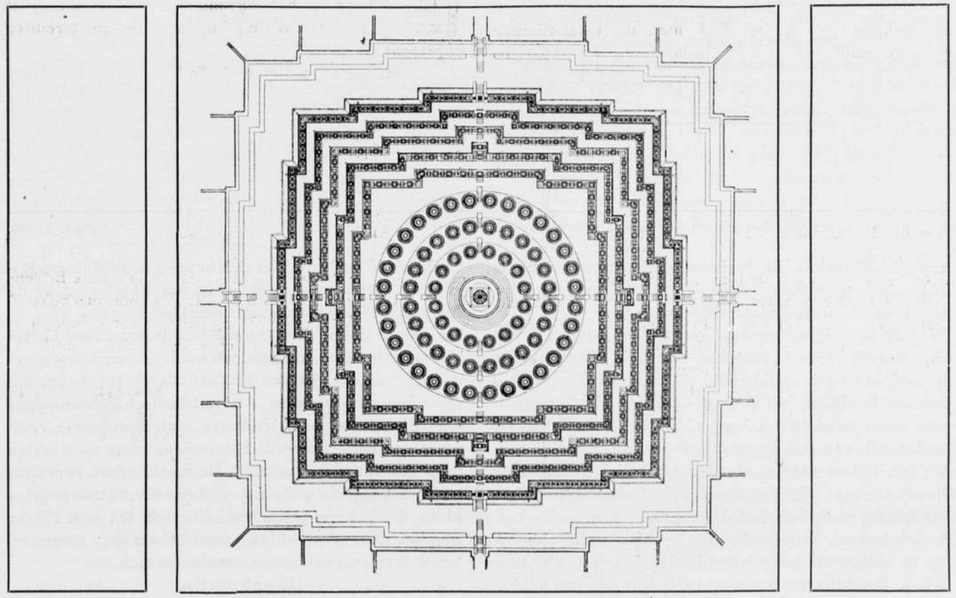

Fig. 2. Grondplan van den Boroboedoer. Schaal 1 : 1200.

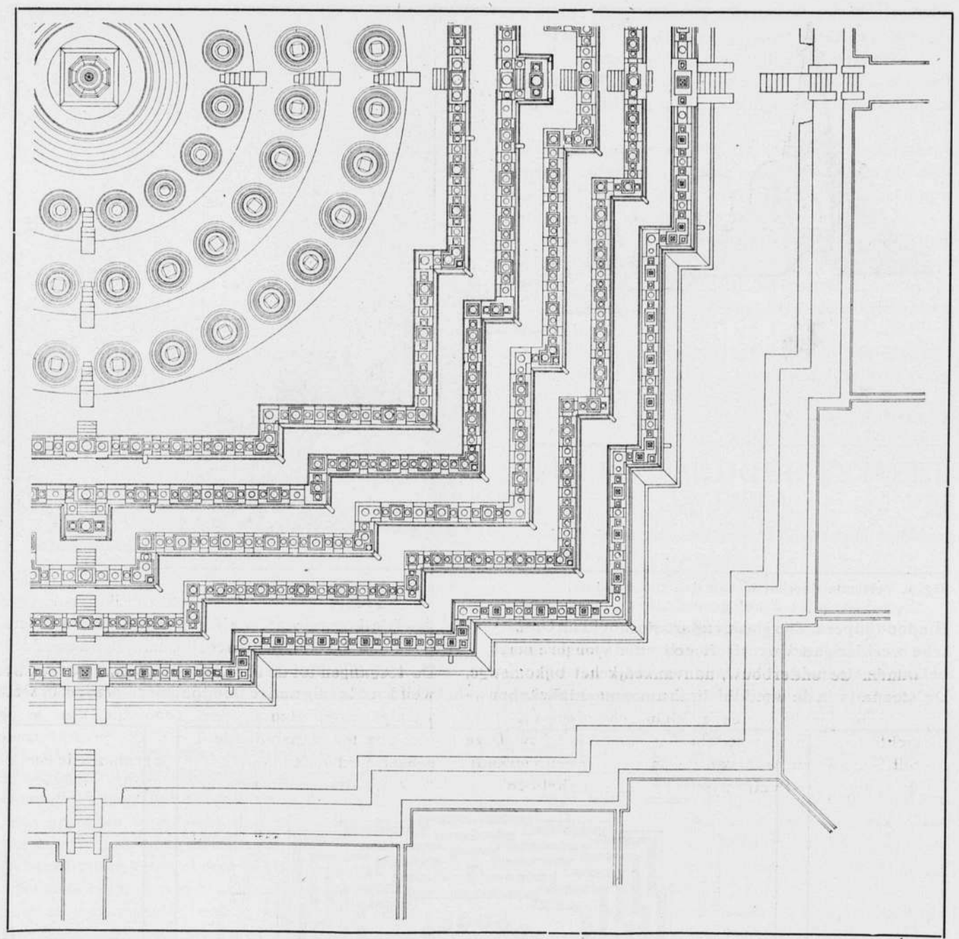

Fig. 3. Grondplan van den Boroboedoer. (1/4 gedeelte.) Schaal 1 : 400.

een gedenkteeken, de herinnering bewarend aan een of andere gewichtige episode in het leven van den Boeddha of van een zijner volgelingen.

Wat de aanleiding geweest kan zijn tot den bouw van den Boroboedoer is niet met zekerheid te zeggen. Het bouwdeel waarin zich eventueel het reliekendepot had kunnen bevinden werd door op buit beluste tempelschenners ontredderd, lang vóór 1814, toen het eerste onderzoek van den bouwval plaats had. Mogelijk echter heeft deze stoepa nimmer een reliek geborgen en dankt zij haar stichting aan het merkwaardige onafgewerkte Boeddhabeeld, dat aangetroffen is in den centralen koepel. Dit wonderlijke beeld is waarschijnlijk op te vatten als een portret-beeltenis van den historischen Boeddha en als een dubbelganger van het beeld uit Voor-Indië, dat zich bevond in de Mahabodhistoepa, welke opgericht werd ter plaatse waar de Meester het Boeddhaschap bereikte.

De oudste stoepa's dateeren uit de 3e eeuw voor C. Het oer-type bestaat uit een eenvoudige dom, in de gedaante van een halven bol of bolsegment, bekroond door een zonnescherm — aloud Indisch symbool voor waardigheid — en rustend op een vierkanten of cirkelvormigen onderbouw. Die oer-vorm heeft zich in den loop der eeuwen gewijzigd. De strakke dom vervormt zich en krijgt de gedaante van een min of meer rijzige klok, de bekroning ontwikkelt zich tot een slanke pinakel met verscheidene zonneschermen; de onderbouw vermenigvuldigt en detailleert zich.

Beschrijving.

De Boroboedoer, waarvan fig. 1 de verticale door-

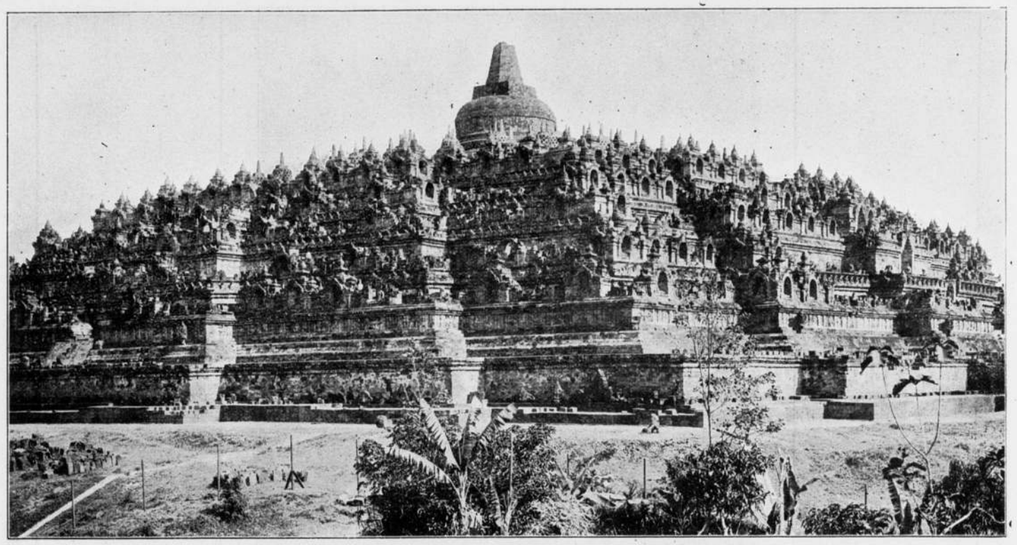

Fig. 4. Totaalaanzicht van de Boroboedoer. (Z. O. Hoek.)

snede, fig. 2 en 3 het grondplan, fig. 4 het totaal aanzicht en fig. 5 den zuidelijken opgang aangeven, nu is een voorbeeld van een stoepa uit de jongere periode, waarin de onderbouw, aanvankelijk het bijkomstige, hoofdzaak is geworden, waarin het essentieele bouwdeel, de eigenlijke stoepa, klein gehouden is ten opzichte van den zeer gedetailleerden onderbouw. Deze telt 9 terrassen, waarvan de onderste 6 een vierkant, de bovenste 3 een cirkelvormig grondplan hebben.

Het geheel is gebouwd op en om den top van een natuurlijken heuvel, die daartoe terrasvormig moest worden afgegraven.

De heer IJzerman ontdekte in 1886 dat het monument in zijn oorspronkelijken staat een geheel anderen voet had, dan het thans vertoont (fig. 6). Die oorspronkelijke voet had de normale, klassieke profileering, welke men aantreft bij elk groot Midden-Javaansch Hindoe-bouwwerk. Aan het plint werd een reeks van 160 uitmuntend bewaard gebleven reliefs aangetroffen, waarvan vele niet voltooid bleken te zijn. De oorspronkelijke voet is te zwak geweest en door de bouwmeesters verzwaard geworden door het daartegen aanstapelen van een massaal terras. Dit heeft door zijn enorme zwaarte het bouwwerk behoed tegen verzakkingen in den voet, die onvermijdelijk geleid zouden hebben tot algeheelen ondergang. Aan den anderen kant ging ook veel verloren. Niet alleen werd het meesterlijke beeldhouwwerk van de 160 plint-tafereelen aan de vergetelheid prijsgegeven, doch tevens moest de architectonische conceptie in haar diepste kern worden aangetast. De schitterend geprofileerde, monumentale voet, drager van den ganschen bouw, moest voor het grootste deel worden bemanteld en dit was niet mogelijk zonder de harmonie te verstoren. De natuurlijke gedruktheid, onafscheidelijk verbonden aan dezen terrassenbouw, werd daardoor tot bedenkelijke mate verhoogd.

De toegangen tot de breede aanstapeling werden overwelfd door monumentale poorten, waarvan slechts weinige fragmenten zijn teruggevonden. Van de tegen die poorten aansluitende lage balustrade, eveneens geheel verdwenen, kon tijdens de restauratie een klein gedeelte uit de oude fragmenten worden opgebouwd.

In de 5 hooger liggende terrasmuren vindt men boven de kroonlijsten monumentale balustraden, waardoor 4 open gaanderijen (fig. 7) ontstaan. In dit bovenwerk der hoofdmuren heerscht een ontzaglijke eenheid en symmetrie. Eén enkel motief — Boeddhabeeld, (fig. 8) *) zetelend in een nis, gevat in een tempelvormigen opzet en geflankeerd door lagere kazementen — vormt hierin de bouweenheid, die 432 malen herhaald is, even gevariëerd voor elke gaanderij. Deze strakke conceptie is in wezen echt Indisch en het mag nog wel eens gezegd worden hoe onjuist de beoordeeling is van vluchtige bezoekers, die in het ontwerp slechts een chaos zien. Inderdaad heerscht daarin een grootsch rythme, een logische opbouw ep het eenvoudige vierkante grondplan, dat de basis vormt van schier elk Indisch bouwwerk. De trappen vallen samen met de hoofdassen van het monument en zijn, waar zij de hoofdmuren doorbreken, overwelfd met poorten, waarin men het bouwkunstige motief der nistempeltjes terugvindt. De poortruimten (fig. 9) zijn overdekt met het karakteristieke Indische gewelf, zich toespitsend met kantige, telkens vooruitspringende lagen.

*) Fig. 8 en fig. 9 in het volgend nummer.

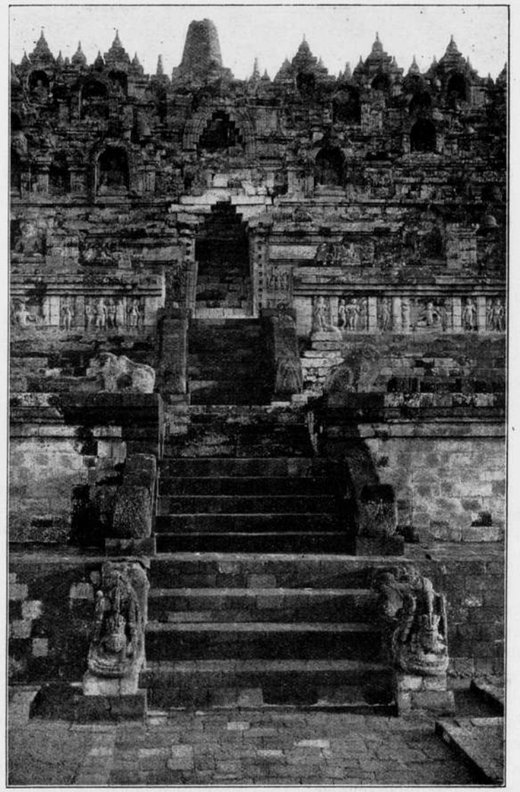

Fig. 5. Zuidelijke opgang.

Niet alleen het bouwkunstige, doch ook het versieringsschema van de nistempeltjes is doorgevoerd in de poorten. Hierin overheerscht als omlijsting het z.g. kala-makara-ornament, het hoofdsiermotief van alle Midden-Javaansche Hindoekunst.
Vrijstaande leeuwen flankeerden de 4 toegangen tot het bouwwerk en stonden eens in de gaanderijen, achter en ter weerszijden van de poorten.

(Wordt vervolgd).

DE SCHREIERSTOREN.

De Schreierstoren te Amsterdam is door het Raadsbesluit van 30 October l.l. tegen aanranding behoed. Met een meerderheid van 5 stemmen is de voordracht, om door een kleinen aanbouw er een passend kantoor van te maken voor den Havenmeester, verworpen.
In No. 42 van het Bouwk. Weekblad heb ik te kennen gegeven, dat mijns inziens de voorgenomen verbouwing uit architectonisch oogpunt geen afkeuring verdiende en dat het niet aanging, deze te verwerpen, zonder op de hoogte te zijn van de wijze, waarop men haar zou doen plaats hebben.
De heer Molenaar kwam in No. 43 tegen het door mij geschrevene op. Hij wenscht, dat de toren vrijgemaakt wordt van den aanbouw aan de Zuidzijde en bewaard zal worden als een monument van Oud-Amsterdam".
Hij baseert zich op deze stelling: „de karakteristiek van den toren is verdediging" M. i. is dit niet juist; de stelling moet luiden: „de karakteristiek *was* verdediging". Niemand, voor dit gebouw staande en zijn geschiedenis niet wetende, zal er nu nog een ouden verdedigingstoren in kunnen zien en dit zal men ook niet bereiken door den aanbouw aan de Zuidzijde af te breken. De karakteristiek van den toren *was* „verdediging", in den tijd, toen hij een deel uitmaakte van de verdedigingsmuren van de stad, toen hij aan den buitenkant op de oude walmuren stond. De ontwikkeling van Amsterdam heeft den toren dat karakter ontnomen. Alles is tijdelijk, ook de karakteristiek van een bouwwerk. Slechts in enkele gevallen is zij hier en daar door toevallige omstandigheden tot nu toe bewaard kunnen

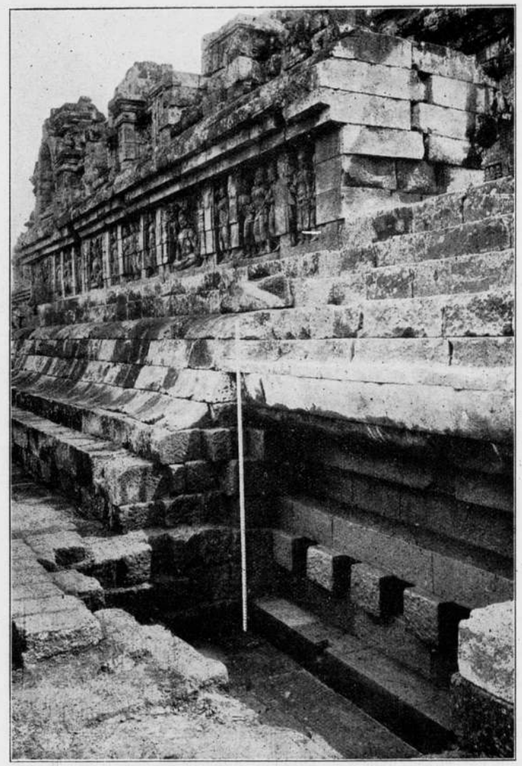

Fig. 6. Breekgat ter plaatse van den Zuidelijken opgang met blootgelegd gedeelte der profileering van den oorspronkelijken voet.

blijven. Maar zeker niet bij die bouwwerken, waarbij niet alleen de vorm, maar ook de plaats een belangrijken invloed op haar karakter had. Van een toren, die zelfs geen kanteelen meer bezit, midden in een stad, kan de karakteristiek moeilijk meer „verdediging" zijn. Aangenomen echter, dat de stelling: „de karakteristiek van den toren *is* verdediging" juist is mag men dan nog komen tot de gevolgtrekking: „*dus* geslotenheid"? Vooreerst zou er wel iets te zeggen zijn over het eenigszins subjectieve van het begrip „geslotenheid"; maar mag men a priori zeggen: de geslotenheid valt *in ieder geval* weg door een aanbouw of komt het niet aan op de vraag: *hoe* geschiedt de aanbouwing?
Op deze gronden kan ik het niet eens zijn met de redeneering van den heer Molenaar.

J. P. M.

UITGAVEN DER M.B.V.A.

Catalogus der Boekerij van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, Vakvereeniging van Nederlandsche Architecten. f 0.50.

Algemeene Regelen voor Arbeidscontracten tusschen Architect en Ingenieur eenerzijds en Bouwkundig Opzichter Teekenaar of Opzichter-Teekenaar anderzijds. f 0.10.

Examenvragen. Bouwkundig Opzichter, Bouwkundig Teekenaar en Uitvoerder van Bouwwerken (Onderbaas) van de Examens, ingesteld door de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, zijn in boekvorm verkrijgbaar voor de jaren en tegen de prijzen als hieronder is aangegeven.
Bouwkundig Opzichter 1917, 1916, 1915, 1914 à *f* 0.70 per jaargang.
Bouwkundig Teekenaar 1917, 1916, 1915, 1914, 1911, 1910 à *f* 0.70 per jaargang.
Uitvoerder van Bouwwerken (Onderbaas) 1914, 1913, 1912 à *f* 0.90 per jaargang.

Tevens zijn aan het Bureau der M.B.V.A. verkrijgbaar:

Regelen en Tabel voor de berekening en uitbetaling van het honorarium van architecten, voorwaarden en bepalingen, volgens welke geschillen tusschen den Architect en den opdrachtgever zullen worden beslecht.
Per stuk f 0.25, per 10 stuks f 2.25.

Fig. 7. Gezicht in de 4de gaanderij.

Regelen en Tabel voor de berekening en uitbetaling van het honorarium van architecten, voor bouwwerken voor woningbouwvereenigingen, en in het algemeen voor woningen voor de volkshuisvesting, voorwaarden en bepalingen, volgens welke geschillen tusschen den architect en den opdrachtgever zullen worden beslecht. Per stuk f 0.25, per 10 stuks f 2.25.

Regelen voor de berekening van het honorarium van architecten voor werkzaamheden, zich uitsluitend bepalende tot het ontwerpen en uitwerken van de gevels en het uitwendige van die gebouwen, waarvan de verantwoordelijkheid voor de uitvoering berust bij den Uitvoerder-bouwer. Per stuk 10 cent.

Algemeene Administratieve Voorschriften voor het uitvoeren en onderhouden van werken ten behoeve van besturen en particulieren. Per stuk 25 cent.

Algemeene regelen voor Nationale Bouwkunst prijsvragen en Huishoudelijk reglement voor de Permanente Prijsvraag Commissie. Per stuk 50 cent.

Tegen overmaking van het bedrag per postwissel aan het Bureau der Maatschappij Marnixstraat 402, Amsterdam, worden bovenstaande uitgaven toegezonden.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD

ORGAAN VAN DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST M.B.V.A. VAKVEREENIGING VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN

Commissie van Redactie: C. J. Kruisweg, J. B. van Loghem en D. F. Slothouwer : : :

Fusie M. B. V. A. en B. N. A.

Vervolgens werd op het schrijven van 5 leden van de M.B.V.A. en van 5 leden van de B.N.A. betreffende een fusie van beide vereenigingen, het praeadvies vastgesteld, hetwelk aan de ledenvergadering op 14 November a.s. ter goedkeuring zal worden aangeboden.

Wegens het late uur werd de vergadering geschorst en zullen enkele punten nog behandeld worden in een volgende bijeenkomst. J. P. MIERAS, *Secretaris.*

Pensioen Commissie.

Op Zaterdag 3 November j.l. vergaderden voorzitter en secretaris der Pensioen Commissie, in hoofdzaak voor de afdoening van eenige ingekomen stukken.

Hoewel nog van één commissielid bericht werd ingewacht, of hij zich met de aan de leden toegezonden proefdrukken der enquêtelijsten kon vereenigen, werd besloten toch tot afdrukken der benoodigde aantallen over te gaan.

Onmiddelijk daarna zullen ze aan de vereenigingen worden toegezonden, zoodat de secretarissen der hoofdbesturen binnen 'n 14 dagen de formulieren ter doorzending aan hun leden, resp. bouwkundige leden, kunnen verwachten.

Besloten werd tenslotte nog genoemde secretarissen te verzoeken, te willen zorg dragen, dat de enquête-formulieren vóór 1 Januari 1918 ingevuld weder in het bezit der Commissie zijn.

(w.g.) C. J. KRUISWEG, *Voorzitter.*
„ J. L. B. KEURSCHOT, *Secretaris.*

Bouwkunst Commissie Heemschut.

Van het Bestuur van den Bond Heemschut ontving de Maatschappij het volgende schrijven.

Aan het Hoofdbestuur van de Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst te Amsterdam.

WelEd. Geb. Heeren. Het Bestuur van den Bond Heemschut heeft hierbij de eer, U een afschrift te zenden van een brief, dien het van den Nationalen Woningraad ontving.

De Bouwkunst-Commissie stelt zich op het standpunt, dat zij geen plannen mag verbeteren, doch er slechts een oordeel over mag uitspreken. Daar Heemschut echter zijn doel, het verkrijgen van betere bebouwing, slechts kan bereiken, wanneer de plannen verbeterd worden, is de Commissie voor den Bond van geen nut, wanneer zij op haar standpunt blijft staan.

Alvorens tot het opheffen der Commissie te besluiten wenscht het Bestuur voornoemd U de gelegenheid te geven, Uw meening over de wijze van werken der Commissie te doen kennen.

De Voorzitter, H. BRUGMANS.
De 1e Secretaris, A. W. WEISSMAN.

Aan het Bestuur van den Bond Heemschut.

Zooals wij reeds bij schrijven van 13 Juni j.l. aan Uw college hebben laten merken, zijn wij ten gunste teleurgesteld door de wijze, waarop de Bouwkunst-Commissie, samengesteld uit afgevaardigden van bij Uw Bond aangesloten leden, advies heeft uitgebracht in zake een verzoek onzerzijds betreffende een plan voor een woningbouwvereeniging te Hellevoetsluis.

Deze questie heeft nog eens een punt van bespreking uitgemaakt in ons bestuur en het is naar aanleiding daarvan, dat wij de vrijheid nemen er nog eens op terug te komen.

Volgens art. 1 van de Statuten stelt zich Uw Bond ten doel, te waken voor de schoonheid van Nederland. Uit het feit, dat Uw Bond een Bouwkunst-Commissie heeft ingesteld blijkt wel, dat hij ook waken wil voor de schoonheid in architectonisch opzicht. Juist in het onderhavige geval was, naar ons voorkwam, door de voorzegde Commissie belangrijk werk te verrichten. Hier was voor geheel maagdelijk terrein geprojecteerd een eerste blok huizen, zóó weinig beantwoordende aan de laagste aesthetische eischen, dat de Commissie, naar ons bescheiden oordeel, dankbaar moet geweest zijn, gelegenheid te hebben, daarvoor een goed plan in de plaats te stellen. In de overtuiging daarvan zijn wij tot Uw College gekomen om advies.

Ons werden daarop eenige beschouwingen toegezonden, waarvan wij de beteekenis niet zullen onderschatten, maar die zeer weinig rekening hielden met ons verzoek. Het eenig resultaat, dat wij bereikt hebben, is, dat de bebouwing van het terrein geruimen tijd is vertraagd.

Wij hebben de vrijmoedigheid, Uw College als ons oordeel te kennen te geven, dat op deze wijze een publiek belang ernstig geschaad wordt. Menige dorps- en stads-straat biedt een treurig aspect. Het streven van Uw Bond heeft dan ook veler sympathie, doch wil Uw College met vrucht zijn moeilijke taak verrichten, dan is een eerste vereischte, dat zijn adviseurs — in casu de Bouwkunst-Commissie — zich op een ruimer standpunt stellen, dan zij, blijkens het aan ons uitgebracht advies, hebben gedaan. Ten zeerste hopen wij, dat Uw bestuur ons dit schrijven wil ten goede houden, waartoe wij ons om de beteekenis van de zaak gedrongen hebben gevoeld.

Het Bestuur van den Nationalen Woningraad.

Aan den Bond Heemschut, Alhier.

WelEd. Heeren,

Het Bestuur van de M. B. V. A. heeft de eer U de goede ontvangst te berichten van uw brief dd. 3 October, met als bijlage het den 10en Juli aan U gerichte schrijven van het Bestuur van den Nat. Woningraad betreffende de Bouwk.-Comm. van uwen Bond.

Wij stellen ons geheel op het standpunt, dat het werken van de Bouwkunst-Commissie van den Bond Heemschut zoo min mogelijk vakbelangen van den Architect behoort te schaden.

Een der afgevaardigden van de M. B. V. A. in deze Bouwkunst-Commissie heeft in de vergadering, waarin behandeld werd het door het Bestuur van den Nationalen Woningraad aan uwen Bond om advies gezonden plan voor een Woningbouwvereeniging te Hellevoetsluis, o.i. juist gehandeld door zijn stem uit te brengen tegen het voorstel om dat plan te verbeteren.

Waar het hier gold eene woningbouw uitgevoerd met rijksgeld, behoort de aesthetische verzorging — bij rondschrijven van den Minister aan de aandacht van den Inspecteur der Volkshuisvesting bijzonder aanbevolen — opgedragen te worden aan een bevoegd Architect, die daarvoor gehonoreerd wordt volgens de, door den Nationalen Woningraad en de beide Architectenvakvereenigingen, ingestelde regeling.

Het verbeteren van het werk van beunhazen behoort niet aan de Bouwkundige-Commissie te worden opgedragen, de afgevaardigden van eene Architectenvakvereeniging kunnen daaraan niet medewerken. In het onderhavige geval stemden dan ook de drie tegenwoordige afgevaardigden van de B.N.A., Architectura en de M.B.A. unaniem tegen het voorstel tot verbetering. Iets anders is het, als de Bouwkunst-Commissie bijeen geroepen wordt tot het uitbrengen van een advies, als is geschied toen het gold het behoud van het stadsschoon van Leiden; voor dergelijke gevallen stellen de afgevaardigden van de Architecten-vereenigingen zich gaarne beschikbaar.

De in de vakvereeniging georganiseerde Architecten willen ook gaarne medewerken waar het geldt eene betere bebouwing te verkrijgen, maar dit mag niet gaan ten koste van de vakbelangen der Architecten.

De beoefenaars van de Bouwkunst mogen evenzeer, als die van andere vakken, aanspraak maken op een behoorlijk bestaan, weshalve hun vakorganisatie zich met klem zal verzetten tegen het verrichten van allerlei onbezoldigden arbeid voor bouwplannen die gehonoreerd behooren te worden.

Gaarne willen zij de arbeid verrichten van meer ideëlen aard waarvan hierboven reeds een voorbeeld is genoemd en dat nog met vele anderen is te vermeerderen, en hiervoor kan de Bouwkunst-Comm. zeer zeker *van nut voor den Bond Heemschut zijn, evenals door het uitbrengen van adviezen, zoodat de opheffing der Comm. dan ook door de M.B.V.A. zeer onwenschelijk geacht wordt.*

Goed geleid kan deze Bouwkunst-Commissie buitengewoon nuttig werk doen ter propageering van de Bouwkunst en het uitbreiden van haar invloed op onze samenleving.

Onze afgevaardigde heeft in dien zin voorstellen gedaan in de Bouwkunst-Commissie, waarvan het Bestuur van de M.B.V.A. gaarne zal zien, dat zij tegelegenertijd nader in behandeling genomen worden. Namens het Bestuur van de M.B.V.A.

Hoogachtend, J. P. MIERAS, *Secr.*

DE BOROBOEDOER-TEMPEL OP JAVA

Voordracht gehouden voor het Koninkl. Instituut van Ingenieurs

DOOR

T. VAN ERP

Luitenant-Kolonel der Genie van het Indische Leger.

(Met afbeeldingen.)

(Vervolg van bladz. 260).

In elk der 5 balustraden verzekerden 20 monumentale spuiers den afvoer van het hemelwater. In den ondersten muur hebben die spuiers het makara-type (fig. 10), in de hoogere muren het kala-kop-type (fig. 11).

In de 432 nissen zetelden de mijmer- of Dhyani-Boeddha's. Het zijn voorstellingen van geheel abstracte wezens, afstralingen van een oer-Boeddha of Adhi-Boeddha, die door de Noordelijk-Boeddhistische kerk beschouwd wordt als de oorsprong van alle zijn. Zij hebben elk een der hemelstreken tot domein en men vindt dan ook in de 4 onderste terrasmuren, die van het Oosten, Zuiden, Westen en Noorden op den overeenkomstigen gevel van het bouwwerk, in den hoogsten muur, in alle nissen, één en denzelfden Dhyani-Boeddha van het Zenith. Allen hebben de hun eigene, symbolische, voor elke hemelstreek karakteristieke handhouding. Zij moeten wel onderscheiden worden van de hierna te noemen 72 Boeddha's van de cirkelvormige terrassen, voorstellingen van den historischen Boeddha, die echter behalve de handhouding geheel overeenkomen met de mijmer-Boeddha's.

Behalve de reeds genoemde 160 reliefs van den bedolven voet telt de stoepa in de 4 gaanderijen 1300 sprekende sculptures, voorkomend zoowel op de hoofdmuren als op de balustraden. Voor zoover bekend, treft men de Boeddha-legende in de 1e gaanderij: de jâtaka's, d. z. de geschiedenissen die de vroegere levens van den Boeddha behandelen, in de 1e gaanderij en de balustrade der 2e. De legenden van Maitreya, den toekomstigen Boeddha, prijken in de 3e en op een gedeelte der balustrade van de 4e gaanderij, terwijl volgens Dr. Krom (*Bijdr. Kon. Inst. T. L. en Vk. v. N. I.*, 71, 1916) de hoofdmuren der 4e gaanderij aan Samantabhaera gewijd is. Ook de op den hoofdmuur der 2e gaanderij gevolgde tekst is door denzelfde in hoofdzaak teruggevonden. Nagenoeg het $^{2}/_{3}$ gedeelte van deze sprekende sculpturen is nog onverklaard.

Naast de sprekende reliefs vindt men op de binnen- en buitenzijde der balustraden en tegen de fries van den ondersten muur van den breeden omgang een groot aantal sculpturen eveneens met figuraal beeldhouwwerk, doch van zuiver decoratief karakter (fig. 12). De versiering der gaanderijen is buitengewoon rijk. De reliefs zijn gevat tusschen fraaie pilasters en arabesken met het geliefkoosde recalcitrante spiraalmotief. De friezen der kroonlijsten prijken met lotus-rozet- of papegaai-motieven. Alle figuraal beeldhouwwerk is, van hoogere orde zijnde, uitgevoerd in hoog relief, alle ornamentale in laag relief.

Tot en met de 3e gaanderij handhaaft zich het vierkante grondplan met 2 uitsprongen op elke zijde; in de 4e en

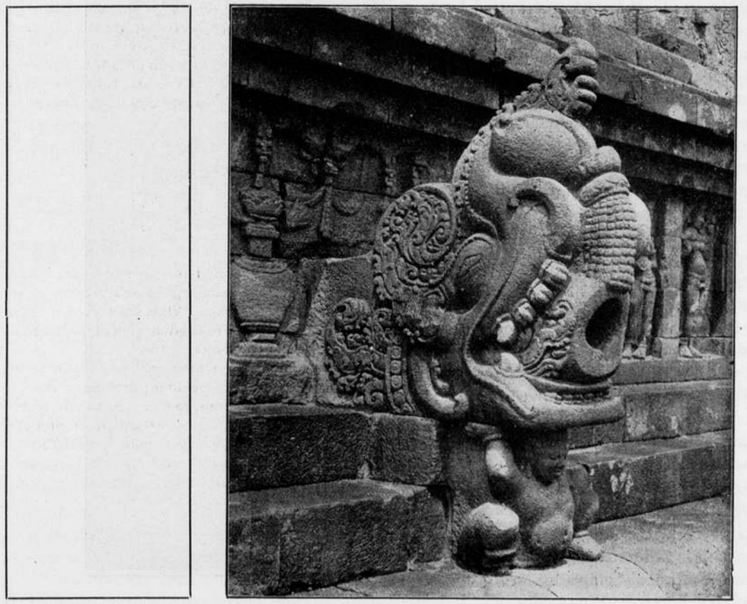

Fig. 9. Poort der 3de gaanderij. (Zie pag. 259).

Fig. 11. Waterspuwer (Kala-motief.)

hoogste valt de middelste uitsprong weg. Daarboven krijgt het monument plots een geheel ander aanzien. Het vierkante grondplan maakt plaats voor het cirkelvormige. De 3 nu volgende eenvoudige terrasmuren, zonder eenige profileering, zijn bekroond met achtereenvolgens 32, 24 en 16 opengewerkte stoepa's, waarin beeltenissen van den historischen Boeddha in de houding van prediking. Op het bovenste terras verheft zich de groote centrale stoepa (fig. 13), in welks achtkantige pinakel blijkens de gevonden fragmenten eens drie zonneschermen voorkwamen, bekroond door het Boeddhistische Juweel. In die stoepa bevindt zich een ontoegankelijke binnenkamer; daarin zat het merkwaardige onafgewerkte Boeddhabeeld, dat in de inleiding besproken werd. Het beeld is thans uit de kamer verwijderd en opgesteld aan den voet van het monument. Boven de groote kamer bevindt zich nog een kleine cel, omtrent welker bestemming niets bekend is.

Treffend is de tegenstelling tusschen de rijke, hier en daar schier overdadige versiering in de gaanderijen en den volstrekten eenvoud, welke heerscht op de stoepaterrassen, waar geen spoor van ornament te bekennen valt. Met de rechter-, de eerehand, gewend naar de plaats van hoogste wijding, schreed de geloovige, in het Oosten aanvangend, langs den nu bedolven voet en daarna door de open gaanderijen. Het oog werd aanhoudend geboeid door rijkelijk gedetailleerde architectuur en sculpturale sier. De aandacht ging allereerst naar dé nu bedolven tafereelen, waarop het dagelijksch menschelijk gebeuren is afgebeeld; de aanschouwing der ellende van 's levens kringloop duidde naar den weg der verlossing. Dan volgden de sculpturen, die leerend verhaalden van des Meesters vroegere levens, van diens laatste menschelijke incarnatie en van het verblijf in de hemelen. Daarna kwamen onder veel, wat thans voor ons nog met een geheimzinnig sluier omhuld is, de legenden van den Heiland der Toekomst. De groepeering der sculpturen verraadt een zekere stijging van de gedachte; deze wordt ondersteund door de plotselinge verandering in het aanzien van het bouwwerk boven de laatste gaanderij. Bij het naderen van het Heilige der Heiligen keert hier de rijke praal tot soberheid en strenge eenvoud; de vreugdevolle, bewonderende aanschouwing klimt tot concentratie van den geest, tot vroom gelooven. Het oog sluit zich, het gemoed gaat spreken. De als in stil gepeinzen verzonken mijmer-Boeddha's der gaanderijen, tastbaar uitgebeeld in open nissen, maken hier plaats voor het Rad der Wet wentelenden, predikenden Meester, nauwelijks waarneembaar in den geheimvollen schemer van de opengewerkte stoepa's, schakel wederom tot het meest verhevene, het in zijn schetsmatige uitbeelding schier vergeestelijkte, onzichtbare hoofdbeeld, zetelend in de groote stoepa, in het kernpunt van den ganschen bouw.

Fig. 12. Versieringsmotief tusschen de sprekende reliefs.

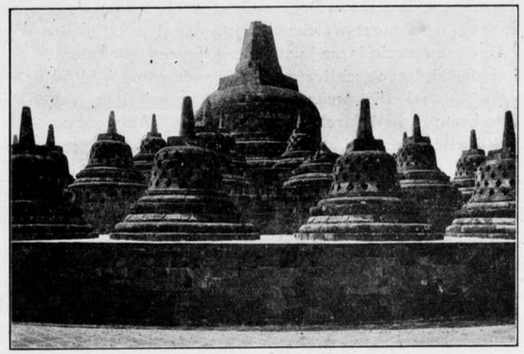

Fig. 13. Stoepa-terrassen met Centrale Stoepa.

Het is duidelijk, dat in een gedrukten terrassenbouw als de Boroboedoer de horizontale lijn overheerscht. Deze is met nadruk belichaamd in de zware, rustig doorloopende kroonlijsten der terrasmuren, welke een krachtige schaduwwerking verzekeren in horizontalen zin. In verticale richting wordt deze teweeggebracht door de forsche uitsprongen der terrasmuren van de gaanderijen. De strakheid der horizontale profileeringen wordt gebroken door de in kwistigen overvloed aangebrachte kroonlijstversieringen, de antifixen, welke in het geheel een geslaagde facet-werking in het leven roepen. Prof. Foucher heeft er op gewezen, dat men in het silhouet van het geheel, zooals dit zich afteekent tegen een avondhemel, den bolsegmentvorm terugvindt van de elementaire stoepa.

(Wordt vervolgd).

INGEZONDEN.

den Haag, 5 November 1917.

Aan het Bestuur van de Maatschÿ. tot Bevordering der Bouwkunst, Vakvereening van Nederl. Architecten te Amsterdam.

Het zij mij vergund om naar aanleiding van het in het Bouwk. Weekblad van 6 Oct. j.l. No. 40 gepubliceerde voorstel van een vijftal leden van de M.B.V.A. en van een dito aantal leden van de B.N.A. inzake fusie van de genoemde Nederlandsche Vakvereenigingen van Architecten, over welk voorstel praeadvies door U uitgebracht zal worden op de aanstaande ledenvergadering, als ambtenaar-architect eenige opmerkingen ten beste te geven omtrent conclusie 1 der genoemde heeren.

Een bepaling dat ambtenaren *op den duur* geen lid van de Architecten vakvereeniging kunnen zijn, waarmede gezegd wil worden dat de ambtenaren, die thans lid zijn, lid kunnen blijven, doch geen nieuwe ambtenaarleden meer aangenomen kunnen worden, komt mij volkomen inconsequent voor. *Of* men acht het lidmaatschap van ambtenaar-*architecten* ongewenscht en de tegenwoordige ambtenaar-leden hebben zich bij een uitspraak van de meerderheid in dien zin neer te leggen, *òf* men blijft (of gaat) hen als collega's beschouwen en verzint er wat op om op enkele bezwaren, aan hun lidmaatschap verbonden, op te heffen (o.a. door te bepalen dat zij geen lid van het bestuur kunnen zijn), terwijl men verder aan henzelf de beoordeeling overlaat of die bezwaren van dien aard zijn dat zij er in een moeilijk parket door zouden kunnen geraken. Valt voor de eerste opvatting veel te zeggen, en zal stellig het meerendeel van de ambtenaar-architecten die opvatting begrijpelijk vinden, ook de andere opvatting is zeer verdedigbaar, daar een scheuring tusschen uitoefenaars van eenzelfde vak een kloof kan worden, die niet meer te overbruggen valt, tot nadeel van beide partijen, en waarschijnlijk allereerst zal leiden tot organisatie van de groote categorie ambtenaar-architecten (als punt c van de toelichting der gronden voor de eerste conclusie der genoemde heeren wordt vermeld dat de „ambtenaren" hun eigen organisatie hebben; mij is zulks, wat de ambtenaar-architect betreft, niet bekend).

Aanneming door beide architecten-vakvereenigingen van het voorstel, zooals het nú, in conclusie, luidt, en fusie o.a. op dien grondslag, zal m.i. ongetwijfeld er toe leiden dat *alle* tegenwoordige ambtenaar-leden voor het lidmaatschap zullen bedanken, beseffend dat zij slechts *geduld* zouden worden als lid der vakvereeniging. doch allerminst als zoodanig gaarne begroet. De ledenlijst der M.B.V.A. nagaande, zou dit een vrij noemenswaardig ledenverlies beteekenen (ik streepte een 40 tal aan, doch het zijn er waarschijnlijk meer, daar ik constateerde dat achter den naam van verschillende functionarissen de door hen bekleede functie onvermeld bleef). Dat dit ledenverlies echter geen

gewicht in de schaal mag leggen, geef ik grif toe. Doch wat m.i. wèl, en rijpelijk, overwogen moet worden, is de vraag of het wel noodig of gewenscht is om juist als aaneensluiting van de Nederlandsche architecten in één vakvereeniging verkregen zal zijn, weer op andere wijze verdeeldheid te brengen in de architectenwereld, een verdeeldheid, die licht aanleiding geeft tot wrijving en oncollegialileit.

Daar de conclusie 1 waarschijnlijk een punt van discussie zal uitmaken op de a.s. ledenvergadering, zou het mij aangenaam zijn indien dit schrijven in het eerstvolgend nummer van het Bouwk. Weekblad gepubliceerd kon worden.

Hoogachtend,
JOH. G. ROBBERS,
Arch. M.B.V.A.

„WONINGBOUW".

MEDEDEELINGEN VAN DEN NATIONALEN WONINGRAAD.

Het Bestuur van den Nationalen Woningraad heeft het wenschelijk geoordeeld van tijd tot tijd een blaadje uit te geven, gewijd aan de belangen, die de Volkshuisvesting ter harte gaan. Helaas verschijnt het blaadje tot nog toe met wel wat al te groote tusschenpoozen, hetgeen zeker niet bevorderlijk is, om het de aandacht te geven, die het verdient; en zeker in architecten kringen, want meer dan in andere geschriften op dit gebied, heeft de redactie haar oog gevestigd op de aesthetische verzorging van de woningen, hetgeen blijkt uit de in de drie verschenen nummers afgebeelde woningcomplexen.

In het eerste nummer werden de woningen voor de „Woningbouwvereeniging „Velsen" te Velseroord van de architecten Vorkink en Wormser opgenomen.

In het tweede nummer werd een uitvoerig artikel geplaatst over den Woningbouw door de Vereeniging „De Arbeiderswoning" te Amsterdam, van den architect de Bazel en thans zijn in het laatste nummer de Nutswoningen te 's Gravenhage (Ir. W. P. C. Knuttel) aan de beurt.

Deze artikelen zijn met illustraties, plattegronden, gevelteekeningen enz. verduidelijkt.

De volkswoningbouw door bekwame architecten is een moeilijk en ingewikkeld vraagstuk.

In het rapport van de Commissie tot afwikkeling van punt 7 van het werkprogramma, zijn die moeilijkheden op duidelijke wijze uiteengezet. Tot oplossing hiervan zal een samenwerking van alle vereenigingen en lichamen, die betrokken zijn bij de Volkshuisvesting, noodig zijn. Nu dit wordt ingezien, zijn er pogingen ingesteld om tot een algeheele samenwerking te kunnen geraken, welke, indien deze pogingen zullen slagen, in de naaste toekomst mag worden te gemoet gezien.

Eer het echter zoover is, moet iedere poging van vereenigingen, die zelfstandig een steentje bijdragen tot verwezenlijking van het goede doel, worden toegejuicht. Ik beveel daarom de bovengenoemde bescheiden poging van den Nationalen Woningraad in de belangstelling van een ieder aan.

Abonnementen à *f* 0,50 per jaar aan te vragen aan het Bestuur van den Nationalen Woningraad, Prinsengracht 691, Amsterdam.

J. P. MIERAS.

PRIJSVRAAG.

Prijsvraag Stationsplein te Leeuwarden.

De Vereeniging tot bevordering van het vreemdelingenverkeer te Leeuwarden heeft een prijsvraag uitgeschreven voor een ontwerp tot verfraaiing van het Stationsplein te Leeuwarden. Het ontwerp moet o. a. een pleinafsluiting bevatten, door plantsoen of op andere wijze, zoodat de tot het spoor behoorende gebouwen en emplacementen zooveel mogelijk aan het oog worden onttrokken.

Bouw- en aanlegkosten, waaronder een voor een fontein, mogen *f* 15.000 niet te boven gaan. De kosten voor plantsoen en wegen vallen echter niet onder dit bedrag.

Uitgeloofd worden:
als eerste prijs, een bedrag van *f* 500,
als tweede prijs, *f* 250 en als derde prijs *f* 100.

De jury bestaat uit de H.H.: Mr. J. A. N. Patijn Voorzitter, Dr. H. P. Berlage, Prof. H. Evers, L. N. Holsboer, Secretaris en D. F. Tersteeg.

De ontwerpen worden ingewacht vóór 1 Februari 1918 bij den Voorzitter der Vereeniging.

Anoniem gestelde vragen kunnen tot 15 December 1917 gezonden worden aan den Secretaris van de Jury, den heer L. N. Holsboer, Zuiderplein 107 Leeuwarden.

Afdrukken van het programma en de situatieteekening zijn tegen betaling van *f* 0.50 verkrijgbaar bij den Heer Secretaris van de Vereeniging bovenvermeld.

De Permanente Prijsvraag-Commissie berichtte, dat zij zich ten volle met het programma van deze prijsvraag kan vereenigen.

Tentoonstelling L. Zwiers.

Van 4—30 November wordt in de zalen van de Leidsche Kunst Club „de Sphinx" Rapenburg 81 te Leiden eene tentoonstelling gehouden van ontwerpen van behangsels, tapijten, verpakkingspapieren enz., vervaardigd door den heer L. Zwiers, Arch. M. B. V. A.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD

ORGAAN VAN DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST M·B·V·A VAKVEREENIGING VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN

Commissie van Redactie: C. J. KRUISWEG, J. B. VAN LOGHEM en D. F. SLOTHOUWER
Redacteur: J. P. MIERAS:
Bureau van Redactie: Marnixstraat 402, Amsterdam.
Uitgevers en Bureau van Administratie: MOUTON & Co., Herderstraat 5, 's-Gravenhage.

ABONNEMENTSPRIJS: voor Nederl. fr. p. p. *f* 9.— 's jaars, voor Indië en Buitenl. bij vooruitbet. *f* 11.—. Afz. Nos *f* 0.20. fr. p.p *f* 0.21 — ADVERTENTIËN: v. 1—5 regels *f* 1.25, elke regel meer *f* 0.25. Groote letters naar plaatsruimte. Advertentiën bij abonnement tegen belangrijk verminderde prijzen.

38STE JAARGANG. = 17 NOV. 1917. = No. 46.

INHOUD: OFFICIEEL GEDEELTE. — BOUWKUNDIG GEDEELTE. De nieuwe jachthaven te Amsterdam, door J. P. Mieras. — De Boroboedoer-tempel door T. van Erp. — Een praatje bij een paar plaatjes, door J. P. Mieras.

OFFICIEEL GEDEELTE.

Distributie van blok- en bladzink. Op verzoek van een der leden, werd door het bureau der M.B.V.A. de volgende vragen gesteld aan het Rijksbureau voor blok- en bladzink.

1. Wordt thans al het op bouwwerken te gebruiken zink betrokken van de distributie of kan men zich voor een willekeurig deel van die hoeveelheid aanschaffen buiten de distributie om, bijv. bij de firma Hamburger te Utrecht.
2. Is er een wettelijke bepaling dat voor ieder bouwwerk of leverantie het distributiezink tot een zeker percentage moet worden gebruikt.
3. Indien dit zoo is, hoeveel is dan dat percentage?

Het bureau der M.B.V.A. ontving hierop de volgende antwoorden, die wellicht voor enkele leden van belang kunnen zijn.

In antwoord op uw tot ons gerichte vraagen diene het volgende:

Voor de bouwbedrijven werd tot 17 October j.l. zoogenaamd distributiezink beschikbaar gesteld, dat door de Distributievereeniging van door de Nijverheids Commissie beschikbaar gesteld bladzink werd gedistribueerd.

Den 17den October is het Rijksbureau voor Blok- en Bladzink, Z. O. Buitensingel c226A, alhier, door den Minister van Landbouw, Nijverheid en Handel ingesteld. Daarin is de distributievereeniging opgenomen.

Wij hebben op het oogenblik geen distributiezink beschikbaar voor de bouwbedrijven. Zoodra dit wel het geval is, wordt daarvan mededeeling gedaan aan de loodgieters en in het Bondsorgaan van Loodgieterspatroons.

Bovendien staat thans het zoogenaamde vrije zink eveneens onder onze controle.

Wenscht een loodgieter zink van den vrijen markt te betrekken, zoo heeft hij zich vooraf te overtuigen of een handelaar hem het zink kan leveren.

Daarna geeft hij antwoord op de vragen in mededeeling No. 1 gesteld, welke aan ons worden opgezonden.

Wij controleeren of het zink voor verwerking noodzakelijk is, waarop de toewijzing al dan niet geschiedt.

De maximum prijzen, welke door den handelaar aan den loodgieter in rekening mag worden gebracht is f 137.— per 100 K.G., waarbij f 2.— per 100 K.G. aan administratiekosten inbegrepen zijn.

Hiermede meenen wij uwe vraag No. 1 voldoende te hebben beantwoord.

Wat de vraag No. 2 betreft, er bestaat geen voorschrift, dat voor ieder bouwwerk een zeker percentage distributiezink moet worden gebruikt.

Wanneer een loodgieter voor een werk distributiezink aanvraagt, wordt hem naar gelang van de ingekomen aanvragen, een zeker percentage toegestaan, opdat de verschillende bouwwerken allen kunnen doorwerken.

Bovendien staat voor hen de weg open vrij zink van den markt te betrekken, zooals wij hierboven reeds aangaven.

Tenslotte merken wij U op, dat voor bouwwerken zooveel mogelijk asfalt en mastiek dakbedekking dient te worden aangewend.

Wij vestigen er de aandacht op, dat o. a. geen zink meer voor platten wordt beschikbaar gesteld en slechts voor vernieuwingen, wanneer de toestand van de onderbouw dit vereischt.

Wijziging architecten honoreering bij volkswoningbouw.

Op de ledenvergadering op j.l. Woensdag 14 dezer te Haarlem gehouden, waarvan het niet meer mogelijk was een verslag in dit nummer op te nemen, is het voorstel tot bovengenoemde wijziging met algemeene stemmen aangenomen.

De definitieve tekst voor het voorstel vindt men afgedrukt in No. 44 van dit Blad.

Het voorstel is thans aangenomen door de drie constitueerende vereenigingen van de regelen en tabel voor de berekening en uitbetaling van het honorarium van architecten, bij woningbouw volkshuisvesting: de M.B.V.A., den B.N.A. en den Nationalen Woningraad.

Het Amsterdamsche Stadsschoon.

De Commissie voor het Stadsschoon te Amsterdam heeft de 2de serie van 20 stuks prentbriefkaarten laten verschijnen. Het succes van de eerste serie was zoo buitengewoon groot, dat het verschijnen der tweede zeker eerder zou plaats gehad hebben, waren de tijdsomstandigheden der Commissie minder ongunstig geweest. Schaarschte en duurte van alle materialen toch hebben de uitvoering van dit plan vertraagd. De uitvoering dezer kaarten is er niet minder op geworden. Integendeel, de

Rotogravure-Maatschappij te Leiden heeft er de meeste zorg aan besteed om de afbeeldingen, de kleur, het drukwerk enz. zoo fraai mogelijk uit te voeren. In deze serie zijn ook opgenomen enkele afbeeldingen van het intérieur uit het Koninklijk Paleis aan den Dam. Hiervan waren tot nu toe geen prentbriefkaarten in den Handel.
Door bemiddeling van Jansen's Uitgevers Maatschappij te Utrecht zijn deze kaarten in een keurig mapje op ruime schaal in den handel gebracht en in de meeste winkels, waar prentbriefkaarten verkocht worden, à f 1.— per serie verkrijgbaar gesteld. Geenszins twijfelen wij ook nu aan het succes dezer nieuwe uitgave. De belangstelling van ons publiek voor ons Stadsschoon is ontwakend.

Verzoek aan de heeren fabrikanten, agenten en verkoopers van bouwmaterialen. Steeds moet ik mij ergeren aan een stapel boeken, prijscouranten en allerlei reclame-papieren van velen Uwer afkomstig, liggende in mijn kast en dienende om het artikel door U in den handel gebracht, bekend te maken. Waarom ik mij erger? Wel, allerlei papier-afmetingen zijn bij dezen stapel vertegenwoordigd. Hoe ik ook tracht eenige orde hierin te brengen, waardoor een goed overzicht mogelijk is. Geachte Heeren, het mag mij niet gelukken. Vaak uit ik zware zuchten, om van andere uitingen die mij dan wel eens ontvallen maar niet te spreken, bij het zoeken naar een of ander in deze papiermassa. Bedoelde uitingen vinden hun oorzaak, in het vaak niet vinden van het gezochte, toch wetende iets omtrent dit ontvangen te hebben. En hoe hatelijk, eenigen tijd later onder het zoeken naar iets ander komt het in mijn handen.
Werkelijk Uw prijscouranten, enz. zijn vaak voor ons zeer gemakkelijk. O. a. bij het maken van een bestek of voor het willen toepassen van een artikel door U in den handel gebracht.
Uw belang is toch, dat Uw artikelen steeds de aandacht moeten trekken, dat wij den Fabrikant, Leverancier of een artikel gemakkelijk kunnen vinden.
Zoo dit niet het geval is, en tot op heden is dit niet mogelijk, dan gaat er een groot gedeelte van den kracht van het reclame maken verloren.
Om bovenstaande redenen verzoek ik U allen, zoowel in het belang Uwer zaak, als ten gerieve van de Archititecten, het onderstaande voorstel; n.l. een uniform formaat aan te nemen voor Uw reclamepapier, boeken, enz., toe te passen.
Mijn voorstel is dan dit.
Deze uniformmaat vast te stellen op: 31 c.M. lang, en 25 c.M. breed, met aan de linkerzijde van het papier een onbedrukt gedeelte van 5 c.M.
Hierdoor is het dan mogelijk, alles alphabetisch op te bergen in een zoog. klemmap, waardoor dan Uw reclame voor velen onzer geen ergering meer zal zijn, doch integendeel; deze verzameling vormt dan een gemakkelijken, overzichtelijken leiddraad van de verschillende in den handel zijnde bouwmaterialen.
Gaarne zag ik voor het algemeen bekend worden van dit voorstel, hetzelve overgenomen in bladen die veelvuldig gelezen worden door personen die hierbij belang hebben. Bij voorbaat hiervoor mijn welgemeenden dank.

JAAP MOLENAAR, M.B.V.A.

Nederlandsch Museum voor Geschiedenis en Kunst.
Op verzoek eervol ontslagen met dank Dr. A. Pit, als directeur van het Nederlandsch museum voor geschiedenis en kunst te Amsterdam, en is hij benoemd tot adviseur bij genoemd museum; benoemd tot directeur van dit museum M. van Notten, thans onder-directeur.
De heer Pit heeft in zijn directeurschap van het Nederlandsch Museum steeds een open oog gehad voor de bouwkunst, en mag hier nog wel eens in herinnering worden gebracht, hoe hij het was, die 't initiatief nam om een fraaie maquette van het Rotterdamsche Raadhuisontwerp van architect de Bazel in het Rijksmuseum te plaatsen. Reeds vroeger bezorgde de heer Pit een uitgave (in 't Fransch) over de Hollandsche sculptuur in het Museum voor Geschiedenis en Kunst; eenige jaren geleden zag van hem in 't licht: Het logische in de ontwikkeling der Beeldende Kunsten". In dit boekje, waarin de schrijver niet ontkomt aan een eenzijdigheid van beschouwingen, die ook het werk van Schnaase en vooral van Taine (Philosophie de l'Art) kenmerkte, vindt men een heldere analyse van de geschiedenis der Italiaansche beeldhouwkunst, die zeer lezenswaard is. Nog wil ik de aandacht vestigen op het hoofdstuk: „Het logische in de ontwikkeling der Bouwkunst", dat jammer genoeg, te weinig door de architecten nog is gelezen.

J. P. M.

Tentoonstelling. De tentoonstelling van toegepaste kunst in Hollando-Belge te 's Gravenhage vindt een verrassend groote belangstelling.
Zij zal nu veertien dagen langer duren.

Bericht. De Index van het Bouwkundig Weekblad 37e Jaargang van Mei—December 1916, ligt ter perse.

Verbetering. In het artikel over de Boro boedoer in N°. 45 moet fig. 9 zijn: Waterspuwer (Makara-motief) en fig. 10: Poort der 3de gaanderij.

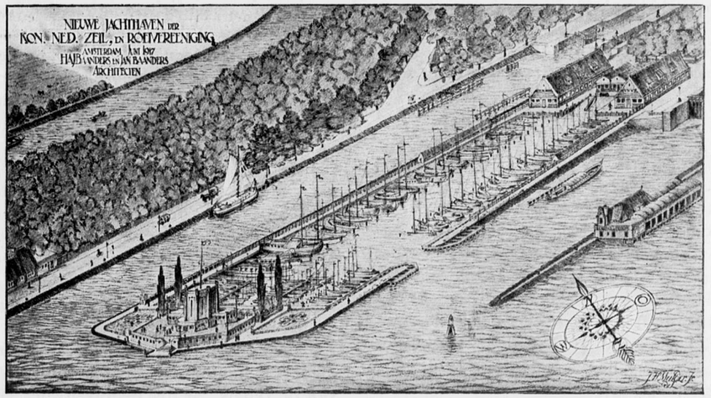

EEN NIEUWE JACHTHAVEN VOOR AMSTERDAM.

Sedert jaren had de „Koninklijke Nederlandsche Roei- en Zeilvereeniging" haar bekende jachthaven aan den Westerdoksdijk. Deze haven biedt allang geen ruimte meer genoeg voor de jachten van de vereeniging; bovendien kan de „Koninklijke" geen gastvrijheid verleenen aan vreemde jachten uit andere provincies en uit het buitenland, wegens het ontbreken van een clubgebouw, waar vreemde jachten met hunne gasten behoorlijk kunnen ontvangen worden. De tijdsomstandigheden deden echter het bestuur der „Koninklijke" met uitbreiding en verplaatsen wachten, totdat het nu door het Besluit van B. en W. om den ganschen Westerdoksdijk ter beschikking te stellen voor den handel, plots gedwongen werd de oude stêe te verlaten.
Het Bestuur is er thans in geslaagd aan de Overzijde van het IJ, gelegen tusschen de beide ingangen van het Noord-Hollandsch kanaal, van het Rijk een geschikt terrein te verkrijgen, dat zich uitstekend leent voor het graven van een ruime haven en het plaatsen van een modern clubgebouw met het front aan het IJ, terwijl plaats beschikbaar blijft voor het bouwen van berg- en sloepenloodsen.
Het plan van de Nieuwe Jachthaven is ontworpen door de architecten H. A. J. Baanders en Jan Baanders, wier welwillendheid ons in staat stelt, bovenstaande reproductie te plaatsen.
In de landtong, welke zich nu bevindt tusschen de beide Willemsluizen, zal een haven van 280 M. lengte en 85 M. breedte worden uitgegraven. Rondom blijft er dan een kade over, die bestraat zal worden met trottoirtegels. De kade krijgt een steile houten beschoeiing. Aan den kop van de haven zal het clubgebouw worden opgericht. Het is de bedoeling dit clubgebouw een representatief karakter te geven. Het zal bestaan uit een platten onderbouw, waarin kamertjes met douches en andere gemakken, daarboven de zalen der vereeniging, gegroepeerd rondom een centrale hal van waaruit een ruim terras toegankelijk is, ook voor hooge bezoekers vanaf het IJ langs breede trappen bereikbaar. De logeerkamers in het gebouw zijn voorts ondergebracht op de verdiepingen van een achtkanten toren.
In dezen beknopten vorm zal dit clubgebouw van de IJkade door z'n verticaal accent in het horizontaal gelede landschap benoorden het IJ, zeker de aandacht tot zich trekken; en reeds van uit de verte aanduiden, waar de Koninklijke haar zetel heeft. Z'n represententatief karakter zal de toren echter ook maar alleen moeten ontleenen aan dat verticaal accent, want een opzettelijk aangebracht monumentale allure zal niet harmonieeren met de omgeving, waartegen men dit gebouw van de stadszijde ziet. Het beeld van dat landschap is er een van genoeglijke omgeving en drukte van kleine huisjes en veel groen, enkele schoorsteenpijpen en fabriekskappen Een monumentaal gebouw zou, te midden van dit alles gezien een zwakken indruk maken. Het zou willen heerschen, willen beheerschen, doch dat, wat het, zijner waardig, zou moeten beheerschen, ontbreekt.
In hoeverre de architecten zullen slagen deze klip te omzeilen, zal moeten worden afgewacht. De teekeningen van het gebouw waren nog niet in dat stadium, dat hieromtrent een oordeel kan doen verkrijgen.
Aan de landzijde van de haven is ruimte beschikbaar voor het bouwen van bergloodsen, sloepenloodsen, voorts voor een helling met kraan voor eventueele reparaties, met een kleine werkplaats.
Als de kosten van het plan, f 300.000 door giften en leening gedekt zijn, zal onmiddellijk met het werk worden begonnen, en binnen enkele jaren zal de hoofdstad een jachthaven bezitten, als waarop Rotterdam, Kiel en Kopenhagen reeds sedert vele jaren kunnen bogen.

J. P. MIERAS.

DE BOROBOEDOER-TEMPEL OP JAVA

Voordracht gehouden voor het Koninkl. Instituut van Ingenieurs

DOOR

T. VAN ERP

Luitenant-Kolonel der Genie van het Indische Leger.

(Vervolg en Slot van bladz. 265).

Bouwtechniek.

Het gebezigde materiaal, een tachietgesteente, is van vulcanischen oorsprong en werd in de nabijheid aangetroffen in den vorm van veld- of rivierkeien. Het geheel is een stapelconstructie van ten ruwe behakte steenen. De buitenste laag evenwel van ± 0.60 M. dikte bestaat uit schoon werk; in de hier met zorg bekapte lagen is een transmortel toegepast. De hechtheid werd bevorderd door in het schoone werk de opvolgende lagen met inlatingen op elkaar te plaatsen; daarbij werd de mortel zoodanig verwerkt, dat deze niet aan het licht trad. Dit was gebiedend, aangezien het beeldhouwwerk eerst werd aangebracht, wanneer het monument architectonisch voltooid was. De steenen van éénzelfde laag werden onderling veelal gekoppeld door in mortel gezette dubbel zwaluwstaartvormige verbindingen. Hier en daar zijn overblijfselen aangetroffen van een vroegere stucco-bedekking, die mogelijk werd aangebracht om een geschikten kleurgrond in het leven te roepen.

Aan den voet meet het bouwwerk ongeveer 120 M.; de hoogte tot bovenkant groote stoepa bedraagt ongeveer 35 M.

Geschiedenis en literatuur.

Er is tot nu toe geen oorkonde gevonden, gewagend van de stichting van Boroboedoer. Het karakter der inscripties, aangetroffen boven vele reliefs van den bedolven voet, gaven Prof. Kern en Dr. Brandjes aanleiding te onderstellen, dat de bouw dateert uit ± 850 onzer jaartelling. Dit vermoeden vindt steun in stijl en ornament, welke overeenkomen met die van enkele wel gedateerde Midden-Javaansche monumenten.

Ook omtrent den naam valt niets met zekerheid te zeggen Men heeft dien willen vereenzelvigen met „de vele Boedda's"; door taalkundigen evenwel wordt deze gissing zonder meer niet aanvaard.

In de eerste helft der 10e eeuw schijnen de machtige Midden-Javaansche Hindoerijken te gronde te zijn gegaan. De cultuur verplaatst zich naar Oost-Java. De tempels worden verlaten en gaan een periode tegemoet van verval. Eerst tijdens het Engelsch tusschenbestuur wordt de Boroboedoer, die in den loop der eeuwen door inwerking van atmosferischen neerslag, enz. vrijwel geheel met aarde en plantengroei bedekt was geraakt, op last van den Gouverneur Raffles gedeeltelijk ontbloot. Dit geschiedde onder leiding van den luitenant-ingenieur Cornelius (1814), die tevens de eerste teekeningen en beschrijving vervaarde, waaraan Raffles het zijne ontleende voor zijn standaardwerk over Java.

In de jaren 1851 tot 1854 had de tweede bouwkundige opname plaats onder leiding van den begaafden teekenaar der genie Wilsen, die het grootste deel der reliefs afteekende. De door hem verstrekte gegevens vormen den grondslag van het voornaamste werk over Boroboedoer, die in 1873 in het Nederlandsch en het Fransch verschenen, thans verouderde monografie van de hand van Dr. Leemans.

Omstreeks dien tijd vervaardigde Van Kinsbergen zijn serie van 40 groote collodium-opnamen, waarvan het meerendeel meesterstukken zijn van fotografische kunst. Deze onovertroffen foto's zijn te bewonderen in 's Rijks Ethnographisch Museum te Leiden, in de Koloniale Bibliotheek te 's-Gravenhage, in het Koloniaal Instituut te Amsterdam en op het Bureau van den Oudheidkundigen Dienst te Batavia.

Als gevolg van de ontdekking van IJzerman vervaardigde Cephas omstreeks 1890 fotografische opnamen van de reliefs van den bedolven voet. Met voorbijgang van talrijke meerendeels in tijdschriften verspreide artikelen worde melding gemaakt van de namen van nog enkele personen, die de Boroboedoer-literatuur verrijkt hebben: J. W. IJzerman, de reeds genoemde ontdekker van den bedolven voet (*Tijdschr. v. Ind. T. L. en V.k.*, 31, 1886). -- S. von Oldenburg, herkenner van de Jâtakamâlâ-sculpturen van de balustraden der 1e gaanderij (prof. H. Kern in *Bijdr. Kon. Inst. T. L. en Vk. van N. I.*, 6e reeks, 3, 1897). — C. M. Pleyte, lezer van De *Boeddha-Legende* (Die Buddha-Legende in den Skulpturen des Tempels van Bôrô-Budur, 1901). — G. P. Rouffaer, aan wien we scherpe aesthetische waardebepalingen danken (Monumentale Kunst op Java, *De Gids*, 1901). — A. Foucher, die de stoepa in 1907 bezocht en van wiens hand een uiterst belangrijk artikel verscheen, waarin de religieuse beteekenis van het monument in groote lijnen werd vastgelegd en de nieuwste identificaties werden gegeven van talrijke avadânasculpturen (*Bulletin de l'Ecole française d'Extrême-Orient*, 9, 1909). — J. F. Scheltema (*Monumental Java*, 1912). Niet geïllustreerde gidsen bestaan van de hand van dr. I. Groneman, die herhaaldelijk wees op het verregaande verval en daardoor mede den stoot gaf tot de later ondernomen herstellingen. De nieuwste geïllustreerde gids is samengesteld door Dr. N. J. Krom (*Korte gids voor den Boro-Budur*, Batavia, Landsdrukkerij, 1913, ook in Javaansche vertaling verschenen). Ten slotte dient met eere genoemd te worden dr. J. L. A. Brandes, wiens mededeelingen in hoofdzaak te vinden zijn in de Oudheidkundige rapporten, en die ook een werkzaam aandeel had in de voorbereidingen tot de herstellingen.

Restauratie.

Het onderzoek van een in 1900 benoemde commissie leidde tot een restauratie, die in 1907 begonnen en in 1911 beeindigd werd, onder mijn leiding. Aanvankelijk waren de herstellingen uitsluitend gericht op tegengaan van verder verval en omvatte het werkplan in hoofdzaak verbetering van den waterafvoer en voorziening van enkele wankele bouwdeelen. De resultaten van de ontgraving van het stoepaplein en van de heu-

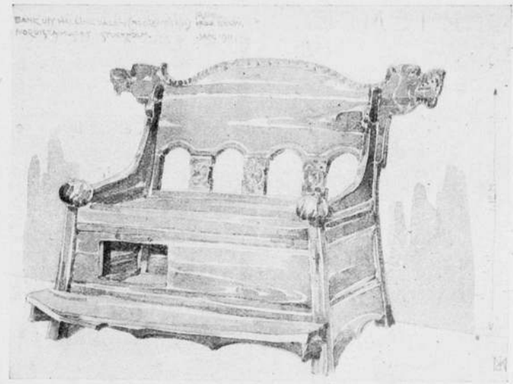

Bank.

Reisschets van M. de Klerk.

velhellingen waren evenwel zoo verblijdend, dat de mogelijkheid geopend werd aan vele fragmenten een passende plaats in het bouwwerk aan te wijzen. De restauratie werd toen verder doorgevoerd. In hoofdzaak werd gestreefd naar opbouw van kroonlijsten, van een groot aantal nistempeltjes en van de stoepa's der cirkelvormige terrassen. Door een en ander kreeg het monument iets terug van zijn heerlijke, oorspronkelijke silhouetwerking. Het behoeft nauwelijks gezegd te worden dat alle imitatie van ornament achterwege bleef.

Gedurende de herstellingen werden nieuwe bouwkundige teekeningen gemaakt en een algeheele fotografische opname volbracht. Deze gegevens zullen verwerkt worden in een nieuwe monografie, waarvoor de Regeering een belangrijke som gelds beschikbaar heeft gesteld en waarvan het archaeologische gedeelte door dr. N. J. Krom, het bouwkundig gedeelte door mij zal worden samengesteld.

EEN PRAATJE BIJ EEN PAAR PLAATJES.

Wanneer in een blad als het onze de kolommen nogal eens worden gevuld met reisschetsen — immers enkele weken geleden plaatsten we er nog enkele — dan geeft dit zeer zeker den indruk, dat de productieve geest van het architectendom sluimert en dat de architecten bij gebrek aan nieuwe uitingen van hun scheppend vernuft, maar eens in de oude portefeuilles gaan snuffelen.

Intusschen echter is het scheppend vernuft van den vervaardiger van deze bijgaande reisschetsen echter nog lang niet uitgeput en hopen we ook binnen eenigen tijd proeven ervan te mogen reproduceeren. De hierbij gaande schetsen hebben oudere adeldomsbrieven, en zijn dus het eerst aan de beurt. Ik vond de plaatjes in een oude map en een laag stof staafde de weinige piëteit, waarmee ze waren behandeld. Ik trok me hun lot aan en ging er, om de oude schuld nog af te lossen,

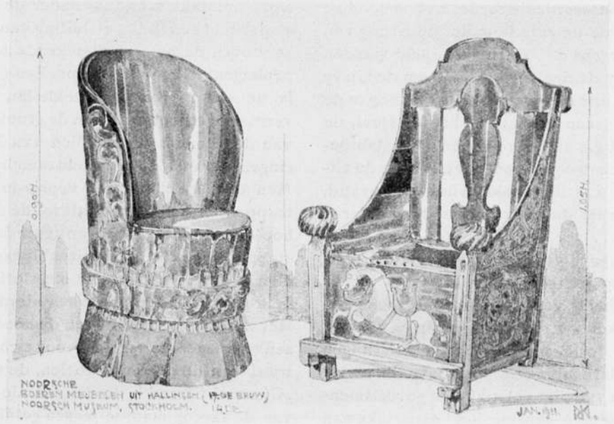

Boerenmeubelen.

Reisschets van M. de Klerk.

Gammel strand te Kopenhagen.

Reisschets van M. de Klerk.

mee naar den heer de Klerk. Deze echter, verrast, de verloren gewaande schaapjes terug, en eindelijk „aan de beurt" te zien, kwam al spoedig met de origineele teekeningen voor den dag...., keurig verzorgd, netjes opgeplakt en afgedekt, als reliquieën van kostelijke herinneringen uit een mooi land. Eerst kwamen voorbeelden van boerenkunst, verzameld in het Noordsch-Museum en het Openlucht museum te Stokholm.

Een houten hoofdstel voor een paard, geheel gesneden met ornament en beschilderd met bonte frissche kleuren, een geheel van grillige vormen, die aan het Romaansch deden denken .....

Verder een hoekkastje, met gesneden deurtjes, slordig uitgevoerd, maar spontaan gevonden ... een staande klok, een allergenoeglijkst ledikant .... intérieurs van boerenhuizen, met een flauwhellend dak .... schuren, kapellen .... alles passeerde de revue, met de noodige opmerkingen, b.v. hoe de ruimte onder de zitting van de bank (zie fig.) wegens de nauwbehuisdheid van den Zweedschen boer op de deel, benut werd om de kip er haar eieren te laten uitbroeden, (voor de opening in de voorplank hoort nog een luikje).... hoe de stoel, de „Kubb-stol" (zie de fig.), uit een simpelen boomstam gekapt, zonder eenig constructief onderdeel, onder de zitting tot bergruimte was uitgehold en hoe in den rand, waarop de zitting rust, de melktandjes der kinderen werden geslagen.... ter herinnering.... hoe aan de stoelen die eigenaardige voetenplank noodig was, vanwege de koude op de steenen vloeren.

Deze boerenkunst heeft veel gemeens met onze bekende Hindelooper kunst met bonte kleuren en drukke, grillige, rommelige vormen. Dergelijke kunstuitingen hebben een bijzondere attractie: ze zijn naief en vol humor. Als uitingen van niet ontwikkelde gevoelsmenschen missen ze verfijning, charme, het bekoorlijke van kunst eener hoogere beschaving, doch kunnen daartegenover stellen een frischheid, een humor, die in hooge mate boeit en haar een sterk karakter geeft.

Een enkele maal waren ook andere dan Noorsche oudheden door den heer de Klerk gekozen. Zoo zag ik een paar ivoorkleurige Chineesche vaasjes en een onbeschilderde sarcophaag, waarvan het hout verkleurd was tot een diepe zwarte tint, die aan die van coromandelhout deed denken. Ten slotte nog enkele stadsgezichten.

„Gammel Strand" te Kopenhagen. Deze teekening geeft een prachtig stadsbeeld weer. Door de eigenaardige, ook in Duitsch land gevolgde bouwwijze, om de druipkanten der daken langs de straat te plaatsen, wordt een straat een aaneenschakeling van hooge en lage huizen, welke door de kromming van de kaai, waardoor men tegen de topgevels aankijkt, van een bijzonder markante levendigheid wordt. Ook de door deze bouwwijze ontstane schaduw onder de gootlijst geeft in het stadsbeeld een flinke afsluiting van de huizenrij.

De boven de huizen uitstekende toren is die van Kopenhagen's Nieuw Raadhuis. Een geheel andere notitie is de schets van oud-Stokholm, een stad, die haar verrassingen ontleent aan de groote hoogteverschillen van den bodem. Verschillen van 20—30 M. over geringen afstand zijn geen zeldzaamheid.

Men ziet, hoe vanaf den voorgrond, het terrein langs trappen en hellingen daalt tot de diep liggende straat, hoe daartegen een hooger liggende straat uitkomt, die steeds stijgende, de huizenblokken naast, en boven elkaar doet plaatsen, tot ten slotte de spitse toren de bekroning wordt op deze schilderachtige superpositie.

Het zal wel niet noodig zijn de hoedanigheid der schetsen te roemen, ze spreken voor zich. De koddige teekentrant van de boerenmeubelen, de vroolijkheid van het „Gammel Strand", de magistrale ernst in lijn en tint van de sarcophaag, ze leggen getuigenis af van een bijzonder, waarlijk groot teekentalent. J. P. MIERAS.

Reisschets door M. De Klerk.

Behoort bij het Bouwkundig Weekblad van 17 Nov. 1917. No. 46.

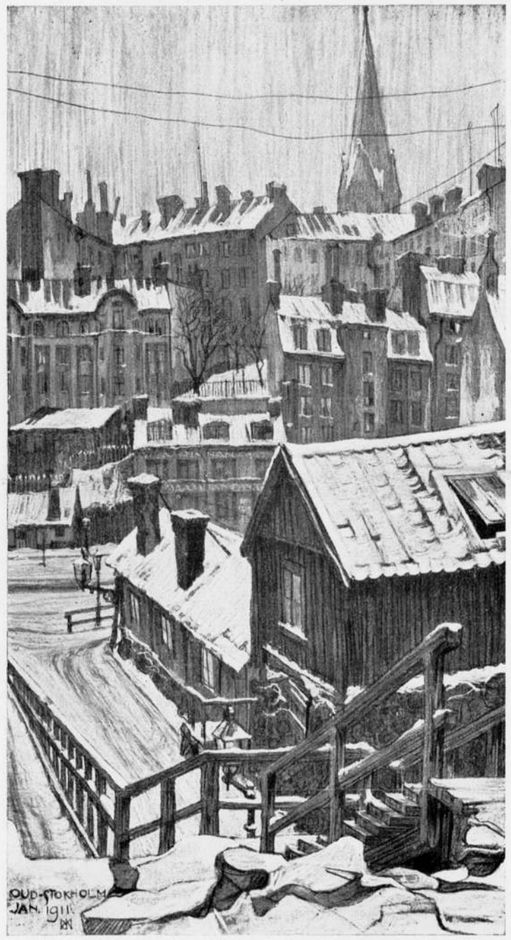

Oud Stokholm — Reisschets van M. De Klerk.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD

ORGAAN VAN DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST M.B.V.A. VAKVEREENIGING VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN

Commissie van Redactie: C. J. Kruisweg, J. B. van Loghem en D. F. Slothouwer : : :

houden, al ontveinst het Bestuur zich niet de mogelijkheid, dat de belangen van de twee categoriën in sommige opzichten met elkaar in strijd kunnen komen. Vóór alles zijn ze vakgenooten, al is de wijze van uitoefening van het vak verschillend. Indien de ambtenaar-architecten bereid zijn dezelfde offers te brengen voor de vakvereeniging, als de particuliere architecten, dan is er geen reden om hen uit de vakvereeniging te weren.

De heer van Loghem zag gaarne, dat de vergadering zich goed uitsprak, dat de ambtenaren òf absoluut geweerd, òf geheel als volledige leden kunnen aangenomen worden, met alle rechten, aan de leden toegekend.

De discussie liep voornamelijk over de vraag of het wenschelijk was reeds nu een beslist oordeel hierover uit te spreken, omdat door een beslissing de fusie direct al in gevaar kon worden gebracht.

Toen een der 10 leden van de Commissie mededeelde, dat ook in den Bond over deze zaak geen bepaalde beslissing was gevallen, werd besloten een afwachtende houding aan te nemen.

Verschillende aanwezigen spraken zich uit, de ambtenaar-architecten als vakgenooten volkomen met den particulieren architect gelijk te stellen.

De heer Versteeg licht toe, dat een taktisch optreden in deze zeer gewenscht is. De belangen van de Fusie gaan bij spreker boven die van de ambtenaren. Laten deze een afwachtende houding aannemen, totdat de fusie er is.

De heer Kruisweg voorziet, dat dan de botsing onvermijdelijk zal komen en zag dus gaarne reeds op deze vergadering een principieele beslissing.

De heer Bremer geeft als zijn meening te kennen dat de ambtenaar-architecten volkomen tevreden kunnen zijn, wanneer thans ter zake conclusie 1. aan de 5 leden van de commissie, die de fusie zal voorbereiden, de grootst mogelijke vrijheid wordt nagelaten.

Het gaat in deze zaak om hoogere belangen dan het al of niet lid zijn der ambtenaar-architecten.

De fusie mag daarvan niet afhankelijk worden gesteld en daarom zou het niet verstandig zijn, nu een beslissing uit te lokken.

De heer Versteeg kan zich hiermede vereenigen; de commissie van 10 zal weer bij elkaar komen en de besprekingen van de M.B.V.A. en den Bond in overweging nemen.

Conclusie 2. De Eerecode behoort in de Statuten opgenomen te worden. Naast den Eereraad geen afzonderlijke commissie van onderzoek.

Beide functies moeten door één Commissie worden verricht.

Praeadvies: Het Bestuur ziet geen bezwaar in, de Eerecode in de Statuten op te nemen. Ten aanzien van de voorgestelde samenvoeging van Eereraad en Com. van onderzoek is het bestuur van oordeel, dat deze 2 commissies moeten gescheiden blijven.

De voorzitter licht dit nader toe: om praktische redenen en omdat het karacter der beide commissies verschilt.

Na een korte discussie trekt het Bestuur zijn praeadvies in en keurt de vergadering conclusie 2 goed.

Conclusie 3. Hierop gaf het bestuur geen praeadvies; werd aangenomen.

Conclusie 4. Grootst mogelijke beknoptheid in de statuten.

Na het samensmelten der vereenigingen definitieve nieuwe statuten.

Praeadvies. Alleen de statuten in zeer beknopten vorm. Huishoudelijk reglement na de fusie te behandelen.

De vergadering gaat zonder discussie hiermee accoord.

Conclusie 5. De wenschelijkheid van een contributie heffing naar draagkracht werd algemeen erkend.

Werd aangenomen; alleen achtte de heer Posthumus Meyjes zich verplicht de vergadering nogmaals tegen deze wijze van contributie heffing te waarschuwen.

Conclusie 6. Betreffende, een ondersteuningsfonds.

Aangenomen.

Conclusies 7. Het Bouwkundig Weekblad blijft; mogelijk in een anderen vorm.

Naam der Vereeniging: Maatschappij tot bevordering der bouwkunst „Bond van Nederlandsche Architecten met de initialen: B. N. A.

De heer Postumus Meyes verzocht het Bestuur te onderzoeken of de M.B.V.A. hiermee niet in moeilijkheden komt met de oude legaten.

Deze conclusie werd aangenomen.

DE OPRICHTING VAN HET INSTITUUT VAN BOUWKUNST.

Het Bestuur meende de leden het lidmaatschap van het Instituut ernstig te moeten ontraden en wel om de volgende redenen.

Ten eerste vormen het doel en de middelen, zooals zij zijn neergelegd in de Statuten van het Instituut, een deel van hetgeen de M.B.V.A. op haar programma heeft staan.

Uit dien hoofde zal de oprichting van het Instituut aanleiding geven tot versnippering van krachten, die aangewend kunnen worden tot bevordering van de bouwkunst.

De voorstanders van het Instituut zijn de meening toegedaan, dat er onder de leeken-belangstellenden in-de-bouwkunst groote behoefte bestaat tot een organisatie te behooren, waarin zij met vakkundigen kunnen samenwerken. Doch kan de oude Maatschappij niet als bewijs dienen, dat het met die behoefte nooit zoo'n vaart geloopen heeft, als hier wordt verondersteld?

Het Bestuur meent dat, mocht voor een of ander onderwerp van bouwkundigen aard, de wenschelijkheid bestaan de medewerking van den leek-belangstellende of belanghebbende in te roepen, zulks mogelijk is door het vormen van gemengde commissies.

De heer Posthumus Meyjes zegt met genoegen de oprichting van het Instituut voor Bouwkunst te hebben vernomen, en wijst er op dat de M.B.V.A. alleen de materieele belangen van het vak in 't oog heeft gehouden.

De stemming onder de aanwezigen was over 't algemeen tegen de oprichting van het Instituut. De uiting van den heer Posthumus Meyjes kon niet gedeeld worden; in de statuten der M.B.V.A. staat dat de Maatschappij zich ten doel stelt: De behartiging van alles wat tot bevordering der Bouwkunst kan strekken.

De oprichting van het Instituut zal wel degelijk tot verbrokkeling aanleiding geven.

De heer Gratama achtte bovendien de werkwijze van het Instituut gevaarlijk voor de ontwikkeling van de moderne architectuur, immers voelen leeken in 't algemeen veel meer voor historische, dan voor moderne levende bouwkunst.

De heer de Clercq diende een motie in, waarin de tot stand koming van het Instituut voor Bouwkunst werd betreurt en waarin, zoo dit in speciale gevallen noodig is, aan gemengde commissies van architecten en leeken de voorkeur werd gegeven.

De meeste aanwezigen konden zich met de motie van den heer de Clercq vereenigen. De heer de Roos stelde voor, aan de motie toe te voegen, dat de toetreding tot het Instituut aan leden der M.B.V.A. moest worden ontraden.

Met 1 stem tegen (die van den heer Posthumus Meyjes) werd de volgende motie aangenomen:

De ledenvergadering der M.B.V.A., kennis genomen hebbende van de oprichting van het Insituut voor Bouwkunst te 's Gravenhage, betreurt, daar reeds de M.B.V.A. in hare statuten zich de bevordering der bouwkunst ten doel stelt, de totstandkoming van het Instituut voor Bouwkunst, als niet bevorderlijk voor de eenheid van bouwkundige kringen, zoowel onderling als in hun optreden naar buiten,

terwijl zij, wat betreft de sameuwerking van vakgenooten met leeken, in de speciale gevallen dat dit gewenscht is, een blijvende organisatie overbodig acht, en de voorkeur geeft aan de reeds gebruikelijke methode tot stichten van gemengde commissies, waarin zitting hebben die leden en architecten, die beiden inderdaad als specialiteiten in bedoelde onderwerpen mogen worden beschouwd, ontraadt hare leden als lid van het Instituut toe te treden,

en gaat over tot de orde van den dag.

RAPPORT OVER PUNT 9 VAN HET WERKPROGRAMMA: HET BEVORDEREN VAN HET SYSTEEM VAN PRIJSVRAGEN.

De voorzitter brengt, onder instemming van de vergadering, hulde aan de commissie en inzonderheid aan den heer v. Goor, voor de voortreffelijke wijze, waarop het rapport is samen-

BIBLIOTHEEK VOOR DE MODERNE HOLLANDSCHE ARCHITECTUUR.

Aldus luidt de titel van een serie verzamelingen van architectonische werken van verschillende bouwmeesters in Nederland. Tenminste de redacteur Jhr. J. A. Graafland betitelt in een voorwoord van de redactie aldus een serie boekdeelen, die in architecten-kringen meer berucht zijn als: produkt van den handigen koopmansgeest van den uitgever Schueler. Het is hier niet de plaats om nogeens in herhaling te treden over de minder fraaie wijze, waarop ten koste van leveranciers door enkele architecten reclame werd gemaakt.

De uitgaven zijn in den laatsten tijd eenigszins anders tot stand gekomen d.w.z. de architect is bij de laatste uitgaven minder direkt betrokken bij de finantieele operaties van den uitgever Schueler. De architecten kunnen thans zeggen: „wij wasschen onze handen in onschuld" maar daarmee blijft op alle architecten, die hun werk in deze bibliotheek lieten verschijnen den blaam rusten, dat ze meer handelaar dan architect zijn. Een goed architect neemt het wel nauw met de kunst, dus ook met zijn eigen kunst. Hij zal als echt artiest beseffen, dat hij in al zijn handelingen zich ervan rekenschap heeft te geven, dat hij handelt in het belang van de kunst in de meest uitgebreide zin van het woord.

Al weet hij, dat zijn eigen werk veel tekortkomingen heeft, toch zal hij dit werk hoog houden en niet laten beduimelen en besmeuren door hen, die door winzucht geleid worden. Dat wil zeggen: met zijn medeweten zal de architect slechts hen kennis laten nemen van zijn werk met het doel dit werk te beschrijven of door reproductie te verspreiden, in wier handen zijn werk veilig is; dus alleen in handen van ter zake kundigen zal hij zijn werk veilig achten.

De architect dus, die zijn werk stelt in handen van een uitgever, die getoond heeft het zoo nauw niet te nemen met goede gebruiken, is geen gevoelig kunstenaar. Hij is een koopman, die wellicht zich verwant voelt aan de kunst, maar voor alles zijn ijdelheid bevredigt.

De uitgever Schueler heeft bemerkt, dat hij, alleen opereerend, op den duur fiasco zou maken, en heeft zich daarom Jhr. Graafland geassumeerd als redacteur. Deze heer noemt zich niet alleen redacteur maar ook architect. Hiertegen is niets in te brengen. Noch de naam redacteur, noch de naam architect is beschermd. Ieder kan zich zoo noemen. De heer Graafland dus ook. Maar de bouwmeesters, die hun werk stellen in handen van den heer Graafland weten, dat deze heer als redakteur niets meer is dan een handlanger van den uitgever Schueler. Zij weten evengoed, dat de heer Graafland geen architect in den waren zin is.

We behoeven slechts het „voorwoord van de redaktie" te lezen om te beseffen dat hij, die dit voorwoord schrijft, niet alleen niets begrijpt van bouwkunst, maar ook als redacteur en als schrijver een onbevoegde is.

Hinderlijk komt des heeren Graaflands onmacht naar voren in de inleidingen, die aan de afbeeldingen der gebouwen voorafgaan in de verschillende deelen, waaruit de genoemde bibliotheek bestaat.

Het is bedroevend om te lezen, hoe de architecten ingeleid worden. Niet voor die architecten zelf, want het voorwoord geeft door hun sanctie hun opvatting zuiver weer. Maar het is voor den naam, die de Hollandsche architectuur zich allengs gaat verwerven, nadeelig, dat in een werk, dat de leek door den omvang allicht als standaardwerk zal aanzien, een groep architecten naar voren wordt gebracht, die zeker voor een groot deel niet behooren tot degenen, die diepe ernst van hun kunst maken. De jubileumtoon van den redakteur moge dan al in overeenstemming zijn met het gehalte van de gereproduceerde kunst, het is toch ergerlijk, dat dusdanig door een onbevoegde over architectuur wordt geschreven.

Wij raden ten zeerste aan het „voorwoord van de redaktie" bij deel 4 der bibliotheek te lezen. Het is een aaneenschakeling van banaliteiten en onzin, om van de stijl niet eens te spreken. Deze opmerkingen betreffen echter slechts een los verspreid voorwoord en behooren dus niet tot het „standaardwerk" zelf.

De onzin daarin neergeschreven verdient nadere bespreking.

Wat bijvoorbeeld te denken van het volgende uit de inleiding tot het werk van Prof. Ir. J. A. G. van der Steur: „Op architectuur gebied bestaan feitelijk slechts twee richtingen, n.l. den aristocratischen en den typisch landelijken bouwaard. Tot de vertolkers van de eerste categorie behoort voorzeker in de eerste plaats Prof. Ir. J. A. G. van der Steur".

In de inleiding tot het werk van G. van Arkel, keuvelt de heer Joh. C. Breen: „Het werk van den mensch — van wien ook — mag nimmer beschouwd worden los van zijne persoonlijkheid; en die persoonlijkheid is wel niet het produkt van, maar toch nauw samenhangend met en beinvloed door allerlei factoren.

In de inleiding tot het werk van J. P. Stok Wzn. viert de onzin hoogtij in het volgende: „De industrie, steeds zoekende naar nieuwe produkten, zeer vaak buiten de kunst om, doch deze als dusdanig willende doen doorgaan, heeft voor driekwart schuld aan deze zucht naar nieuwheid en onware uitdrukkingen van architectuur, wat vooral is te betreuren bij de toepassing van zoogenaamde versieringskunst aan openbare en monumentale gebouwen". — 't Is om te griezelen — Dergelijke stijlbloemen geeft de heer Graafland doorloopend.

En wat van het volgende te denken of liever niet te danken:

„Slechts een enkel hoogstaand binnenhuiskunstenaar is het gegeven tot de ziel van den opdrachtgever door te dringen, zich zijn gewoonten eigen te maken en zoodoende een millieu te scheppen, waarin zich ook de andere geheel thuis gevoelt en ook het eigen „ik" van den bewoner daaruit spreekt".

Is het niet of het eigen „ik" van den uitgever Schueler zich bij monde van Jhr. Graafland geheel zuiver in des

heeren Schueler's Duitsch-Hollandsche „geaardheid" overal zuiver „gestaltet".
Deze onzuiver Hollandsche persoon, die eigenlijk alle architecten in de maling neemt, en speculeert op hun ijdelheid, toont zich het duidelijkst in den slotzin van de inleiding tot het werk aan Johs. Mutters Jr.
„De verdiensten van den heer Mutters hebben ook van hooger hand erkenning gevonden door zijn benoeming tot Ridder in de Orde van Oranje-Nassau en tot Ridder in het Legioen van Eer".
Aldus staat het werk van den uitgever Schueler en van den redakteur Graafland gelijk met het „meest verspreide weekblad de Prins".
De cliche's zijn uitmuntend.
Is het te verwonderen, dat het bestuur der M.B.V.A. zijn leden ten sterkste ontraadt zich in deze kermis der ijdelheden te wagen?

REDACTIE.

DE OPENING VAN HET NIEUWE GEBOUW VOOR DECORATIEVE KUNST AAN DE TECHNISCHE HOOGESCHOOL TE DELFT.

Zaterdag middag jl. heeft prof. Sluyterman in de groote zaal van den Stads-Doelen voor verschillende genoodigden en belangstellenden, waaronder de burgemeester van Delft, mr. J. B. Kan, secretaris-generaal van Binnenlandsche Zaken, mr. C. Feith, mr. M. I. Duparc, Referendaris van de afdeeling Kunsten en Wetenschappen, en vele anderen waaronder ook de Voorzitter der M.B.V.A., het overbrengen van de onderafdeeling der Decoratieve Kunst naar het nieuwe gebouw herdacht. Hij wees er op, dat deze gebeurtenis voor de studenten in de bouwkunde en voor hem zelf een gebeurtenis van beteekenis is en had gelegenheid de aandacht te vestigen op de decoratieve kunst in het algemeen en op de huisvesting van dat leervak aan de Delftsche instelling in het bijzonder.
Na een beknopt overzicht van de sierkunst in de verschillende landen en tijden, wees hij er op, dat ook onze eigen nationale sierkunst de spiegel is van de zeden en gewoonten van ons volk in verschillende tijdvakken van opbloei en welvaart en dat de geschiedenis der decoratieve kunsten een bijna onuitputtelijk veld van studie oplevert voor den toekomstigen architect.
Vervolgens gaf spr. een overzicht van de historie, van dit vak aan de Polytechnische School, waar in 1874 een tijdelijk assistent voor den cursus in het ornament, zooals het toen nog heette, werd benoemd, tot in 1878 Adolf le Comte tot leeraar werd aangesteld en de decoratieve bouwkunst als afzonderlijk leervak in de opleiding voor bouwkundig ingenieur opgenomen.
Met zeer veel waardeering sprak prof. S. over het werk door Le Comte verricht, niet alleen voor zijn leerlingen, maar ook voor de tegenwoordige studenten, want hij bracht veel van het thans aanwezige materiaal bijeen, dat niet alleen een hooge waarde vertegenwoordigt, maar als onderwijsdoeleinde eenig in zijn soort is.
In 1894 trad Le Comte af en in 1895 volgde prof. Sluyterman hem op. De verzameling en de boekerij breidden zich uit, maar het gebouw werd hoe langer hoe slechter; de vloeren van de teekenzalen bleken bij opmeting op sommige plaatsen 37 c.M. met de waterpaslijn te verschillen en toen de benedenlokalen in gebruik genomen werden voor het Rijks-rubberonderzoek, waar men met gasmotoren werkte, werd de toestand nog meer onhoudbaar. Dit duurde tot 1915, toen het huis Portugal te koop was, maar pas in October 1916 voteerde de Tweede Kamer, na eenig debat, het gevraagde geld. Tijdens de onderhandelingen, die bijkans een jaar sleepende gebleven waren, had de eigenaar bedongen tot 1 Mei 1917 in zijn huis te mogen wonen.
Daarna gaf spr. een uitvoerige beschrijving van het huis en zijn verbouwing, bracht dank aan allen, die aan de totstandkoming hadden medegewerkt of voorwerpen schonken, om met hartelijke woorden tot de dames en heeren studenten te besluiten.
Daarna bood mej. E. C. Zeeman, aan prof. Sluyterman, namens de studenten van de afd. Decoratieve Kunst een schrijfbureau in 18en eeuwschen stijl aan, en bracht o.a. de M. B. V. A. den Hoogleeraar een bloemenhulde.
De oud-leerlingen reikten hem een album over, waarin foto's van alle werken na het voltooien van hun studietijd uitgevoerd.
Daarna werd met veel belangstelling het nieuwe gebouw bezichtigd.

HET BUITEN „AKERENDAM" BEDREIGD.

Het is geen restauratie met steun van het Rijk, en daarom staan we minder sterk om de verkrachting van dit gebouw te keeren. De voorgeslachten deden reeds de monumentale muren met ingangspoort en kleine paviljoens slopen. Ook door het pleisteren van den gevel en de verminking van het dak heeft het gebouw veel aan schoonheid verloren. Maar wat nog over is, n.l. de goede massa van het gebouw, krachtig ingesloten door eeuwenoude boomen, noopt ons alles in het werk te stellen het oude buiten „Akerendam" te Beverwijk voor verdere verminking te behoeden.
De gemeentearchitect van Beverwijk, de heer Kerkhof deelde ons mede, dat de toegang ontzegd werd aan hem, in tegenwoordigheid van een afgevaardigde van den heer Mulder, architect der Rijksmonumenten. Zoodoende kon niet officieel worden vastgesteld hoe oude schoonheid vertrapt wordt onder leiding van .... een opzichter van de genie.
Behalve de ontruiming inwendig (de nieuwe bestemming als tehuis voor dames zou zonder schending zijn aan te passen aan de bestaande distributie) zal deze opzichter ook de wallen en de gracht om het gebouw laten sloopen, zooals de heer Kerkhof meedeelde.
Als we hooren, hoe de fraaie stucplafonds behandeld worden en „zoogenaamde overtolligheden" tot plafondtegels verwerkt worden, dan zien we zeker de genie in haar ware gedaante aan den gang, en denken we terstond aan de wijze, waarop tijdelijke versterkingen tegen den vijand ontstaan, maar dan wordt het ons toch tevens duidelijk, dat er iets hapert in onze samenleving. We moeten protesteeren bij gemeente, provincie en rijk. Wellicht zal een protest aan den Minister van Oorlog, die den opzichter Scholten wellicht speciaal vergunning gaf om deze restauratie te „leiden", het meeste succes hebben, want voor alles moet de Genie verwijderd worden. Deze hoort in de loopgraven thuis.

REDACTIE.

DE STIJL.

Maandblad voor de moderne beeldende vakken. Redactie Theo van Doesburg, met medewerking van voorname binnen- en buitenlandsche kunstenaars.

In de inleiding van het pasverschenen eerste nummer van dit blad lees ik: „Dit tijdschriftje wil zijn eene bijdrage tot de ontwikkeling van het nieuwe schoonheidsbewustzijn. Het wil den modernen mensch ontvankelijk maken voor het nieuwe in de beeldende kunst. Het wil tegenover de archaïstische verwarring — „het moderne barok" — de logische beginselen stellén van een rijpenden stijl, gebaseerd op zuivere verhouding van tijdgeest en uitdrukkingsmiddelen. Het wil de huidige denkrichtingen betreffende de nieuwe beelding, die, hoewel in wezen gelijk, zich onafhankelijk van elkaâr ontwikkeld hebben, in zich vereenigen.
Voorts lees ik nog: „Het wordt de taak van den vakman het schoonheidsbewustzijn bij den leek wakker te maken."
Twee bijlagen vergezellen dit eerste nummer:
„Een huizencomplex op een strandboulevard" door den architect J. J. P. Oud, en „Schilderij" 1917 door B. v. d. Leck, een compositie (in zwart en grijs weergegeven) in geel, rood en zwart op witten grond naar aanleiding van:
Ezelrijders in een Spaansch landschap.
Nu kunnen we bij de ontvangst van een dergelijk nieuw iets twee wegen uitgaan: Of het heele geval als de zooveelste nieuwe uiting, met een paar woorden en bemerkingen belachelijk maken, òf trachten in ernstige studie de duistere paden te volgen, totdat wellicht een ochtendgloren ons de zaligheden van het nieuwe Elysium doet deelachtig worden.
De eerste weg, de makkelijkste, is verkeerd; men moet alle uitingen, hoe vreemd ook, als ernstige beschouwen, en een kunstenaar, niet à priori voor een grappenmaker uitmaken, hetgeen bij een dergelijke beschouwing moet worden vòòrondersteld.
Maar gaat men de tweede weg, het duistere pad, dan zijn de heeren niet te hulpvaardig om met een behoorlijke troost bij de hand te zijn.
Helderheid van betoog is wel een van de eerste vereischten, zoo men zijn medemensch van iets nieuws wil overtuigen. Maar de heldere betoogtrant maakt in „de Stijl" plaats voor het lanceeren van ettelijke groote termen, algemeenheden, die voor een denkend mensch maar niet zoo, zonder meer te aanvaarden zijn.
Over de bouwkunst lezen we: „Om het wezen van den nieuwen stijl eenigszins onder woorden te brengen, zouden wij moeten zeggen, dat het „beeldend bewustzijn van den modernen werkman tegenover het „scheefrond" van het barok, het „vierkant" stelt."
Het vierkant is niet slechts een bepaling van den *vorm*, maar de uitdrukking van een *begrip*, dat de geesteshouding van den tijd karakteriseert."
Op een presenteerblaadje: „Het wezen van den nieuwen stijl." Wenscht U gebruik te maken?
En dat voor leeken!
Is het niet literatuurgeschiedenis op de bewaarschool?
Wat is: „beeldend" bewustzijn?
Wat is: de geesteshouding van den tijd?
Wat is dat allemaal?
Is hier werkelijk geen significa noodig, als in de rechtswetenschap en in de wiskunde?
Moet hierdoor den modernen mensch ontvankelijk worden gemaakt voor het nieuwe in de Beeldende Kunst?
Zeker, het is zeer moeilijk de associatie van gevoelens bij schoonheidsontroering te differentieeren, maar zullen zij, die de moeite nemen „Stijl" door te lezen, door dergelijke enormiteiten wijzer worden.
Het is jammer. Het had goed kunnen zijn; maar het gaat met „Stijl" weer dezelfde weg op als met vele brochures en „Signalen", waarin de moderne gedachten worden uiteengezet.
Het blaadje ziet er met z'n groenen omslag met een zwarte versiering door Vilmos Huszàr aantrekkelijk uit.
Met belangstelling zien we No. 2 tegemoet of het ons wat verder zal brengen.
Een vraag: Schilderen de aan 't woord zijnde kunstschilders tegenwoordig ook nog?

J. P. M.

ONTVANGEN BOEKWERKEN.

Bouwkunst in de stad en op het land door H. van der Kloot Meyburg. Met 400 Afb. Met steun van het Departement van Binnenlandsche Zaken uitgegeven bij W. L. & J. Brusse's Uitgeversmaatschappij te Rotterdam 1917. (Ing. f 2.90).

Een boek van voorbeelden en schrikbeelden of wel tegenvoorbeelden; de bekende „gegenbeispiele", die indertijd zoo insloegen, toen Schultze-Naumburg met zijn serie Kulturarbeiten kwam, uitgegeven door de Kunstwart. Dit boek, met groote zorg samengesteld door van der Kloot Meyburg, wil ook een „Kulturarbeit" zijn; het wil een steentje bijdragen om het juiste begrip voor goede bouwkunst weer algemeen te doen herleven.
Daarom is dit niet zoozeer een boek voor een architect, dan wel een boek door een architect voor het publiek.
En als zoodanig kan het zeker zijn nut hebben, omdat hier duidelijk de leelijkheid aan de kaak wordt gesteld, de leelijkheid van bijna alles dat ons omringt en dat grootendeels wordt geaccepteerd uit onverschilligheid,

terwijl de goede voorbeelden de bewijzen geven dat het zooveel beter kan.
Deze uitgave is geschied met steun van het Departement van Binnenlandsche Zaken. Ook al zou men sceptisch kunnen oordeelen over de uitwerking, die dit boek zal hebben, in ieder geval zal men met warme waardeering zien, dat de Staat het tot haar plicht heeft gerekend mede te helpen om de alledaagsche leelijkheid te bestrijden.
Men heeft zich niet tot een onderdeel willen bepalen, maar zoo algemeen mogelijk willen zijn: dit boek behandelt zoowel de arbeiderswoning als het burgerwoonhuis, het winkelhuis als het pakhuis met alle details als raam, deur, stoep, balcon terwijl in het tweede gedeelte, de bouwkunst op het land, behandeld worden boerenhuis en landhuis, dorpswoning, dorpsbeeld, watermolen, brug e. d. De nadeelen van deze enorme uitgebreidheid zijn duidelijk voelbaar; er zijn teveel afbeeldingen en door tegelijk 8 plaatjes te moeten zien, werkt het geheel verwarrend.
De schrijver heeft dit bezwaar zooveel mogelijk trachten op te heffen door elke afbeelding met een kort onderschrift te verduidelijken, waarmede hij zich een te zware taak stelde. Met dat al is de keuze met zorg geschied, terwijl de goede voorbeelden deels ontleend zijn aan de bouwkunst uit vroegere perioden, deels aan de werken van hedendaagsche architecten. Dat was een gezonde gedachte en wij hadden liever in verhouding meer goed modern werk willen zien. In zijn voorwoord waarschuwt de schrijver dat met dit stellen van historische voorbeelden niet bedoeld is die na te volgen. Er zijn meer van deze opmerkingen in dit boek, die wellicht de bouwende menschheid tot beter inzichten vermogen te brengen. In ieder geval is deze verzameling van leelijkheid een aanklacht die wel gehoord moet worden, temeer omdat de goede voorbeelden het contrast nog sterker doen voelen. Zouden ook degenen, die schuldig zijn aan al deze wanstaltigheden, naar deze aanklacht luisteren?

S.

Waterloopkundige beschouwingen en berekeningen door H. Keur. Deventer Æ. E. Kluwer. (prijs f 3.25.)

Uit den aard der zaak meer voor waterbouwkundigen dan voor architecten. Toch kunnen deze laatste, vooral in provincie steden, wel eens met afwatering, etc. te maken hebben, en zullen ze er niet mee af zijn de aesthetica boven de hydraulica te stellen. Bovenvermeld boekje is voor deze architecten een praktische inleiding. En waar begrippen, als bijv. over bodem- en spiegelverhang, hydraulische radius enz., voor velen nog duister zijn, zal het werkje ook nog in ruimer kring nut kunnen stichten.

M.

PRIJSVRAGEN.

Op de door de vereeniging *„Bouwkunst en vriendschap"* te Rotterdam uitgeschreven prijsvragen zijn ingekomen de navolgende antwoorden:
Voor een *„Arbeidsbeurs voor een groote stad"* twee en twintig ontwerpen onder de motto's:
Bij 'nkeerske; Arbeid; Mei; Orde en Arbeid; Economisch; Toon en Piet; M.s.; M.E.P.; Y.; M. en V.; aan 't werk; S.T.R.I.I.D.; Labor Omnia Vincit; Res Publica; R'dam; L. G.; Arbeid adelt; Gamma kruis, (teeken); Tien (Rom. cijfer); Driehoek, (Figuur); A. B. (monogram) in driehoek; Gamma kruis, (in krans).
Voor de *„Ontvanghal in het gebouw eener groote uitgeversfirma"*, vier ontwerpen onder de Motto's:
P. F.; Editor; B. J.; Bezonnenheid.
Voor een *„Pakhuisgevel aan een der havens in een Nederlandsche stad"*, een en vijftig ontwerpen onder de motto's:
Mery; Welvaart; Twee scheepjes; Alex; Ruimten; Langs de Haven; Rivierstad; Onze tweeling; Bep; Mars; Cuba; Drawing; Colly; Kleur; Zuiden; de Tijdgeest; Hoop; Zaanstreek; Zoo, of beter; Handvorm; Karakter; Contra; Materiaal; Vita-Lis; Ware House; Mobilia; Gamma kruis (teeken); Dubbele cirkel, waarin exelcior om cijfer drie in driehoek; E. D. (monogram) in cirkel; Tien (Rom. cijfer) I; Tien (Rom. cijfer) II; Baksteen I; Baksteen II; B.B.; Mercuur I; Mercuur II; G. en B.; O.W.; Cirkel en Driehoek (door elkander geteekend); M. in twee cirkels (teeken); G. en R.; A. B.; M.; B. B. B.; No. 13; vraagteeken in cirkel (teeken); A. H.; Het gaffel-kruis-teeken in vijfhoek waarom cirkel in kwadraat (figuur); N.; Boyau; Rust-Roest.
De jury, bestaande uit de architecten Jan Stuivinga te Zeist; Willem Stok, Melch. Vermeer, J. Coenraad Meischke en J. Heijink te Rotterdam, is met haar arbeid begonnen en verzoekt den ontwerpers van de teekeningen ingezonden onder Motto N., Boyau en Rust-Roest toezending van naambrief en correspondentieadres.

AUGUSTE RODIN. †

Te Meudon is op 77-jarigen leeftijd overleden de beroemde Fransche beeldhouwer Auguste Rodin, wel de grootste persoonlijkheid der hedendaagsche beeldhouwkunst. Hij was realist, maar wist de realiteit zoo geheel met het mystieke droomelement der kunst te omkleeden, dat de uiterste grens hiervan bereikt scheen. Bekend van hem zijn de historische groep van „Les Bourgeois de Calais", „Le Penseur", „Balzac" en de kop van Hugo en Mahler. Eenige jaren geleden schreef Rodin een mooi werk over de Fransche kathedralen.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD

ORGAAN VAN DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST M.B.V.A. VAKVEREENIGING VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN

Commissie van Redactie: C. J. Kruisweg, J. B. van Loghem en D. F. Slothouwer
Redacteur: J. P. Mieras:
Bureau van Redactie: Marnixstraat 402, Amsterdam.
Uitgevers en Bureau van Administratie: Mouton & Co., Herderstraat 5, 's-Gravenhage.

Abonnementsprijs: voor Nederl. fr. p. p. f 9.— 's jaars, voor Indië en Buitenl. bij vooruitbet. f 11.—. Afz. Nos f 0.20. fr. p.p. f 0.21 — Advertentiën: v. 1—5 regels f 1.25, elke regel meer f 0.25. Groote letters naar plaatsruimte. Advertentiën bij abonnement tegen belangrijk verminderde prijzen.

38ste JAARGANG. = 1 DEC. 1917. = No. 48.

INHOUD: Officieel Gedeelte. — Bouwkundig Gedeelte. Tentoonstelling Hollande-Belge door L. Zwiers. — Woonhuis te Hoofddorp, Haarlemmermeer, door Jaap Molenaar. — Rechten en verplichtingen, door J. P. M. — Prijsvraag. — Ingezonden.

OFFICIEEL GEDEELTE.

Pensioen-commissie. *De leden der M.B.V.A. ontvangen in dit nummer ingesloten een vragenlijst, met betrekking tot de pensionneering van bouwkundige opzichters en teekenaars.*
De Pensioen-commissie verzoekt beleefd deze lijsten nauwkeurig ingevuld te willen terugsturen **aan het Bureau der M.B.V.A. Marnixstraat 402, Amsterdam, vóór 15 December a.s.**

Interpretatie Art. 23 No. 10 der Zegelwet 1917.
Naar aanleiding van de besprekingen omtrent dit artikel op de Ledenvergadering 26 September j.l. heeft de heer C. J. Kruisweg een onderzoek ingesteld omtrent de juiste bedoeling van den wetgever. Daar de inlichtingen, die de heer Kruisweg van eenige h.h. ontvangers der registratie ontving, niet eenstemmig waren, zijn door het Bestuur der M.B.V.A. via den ontvanger der registratie te Amsterdam, de volgende vragen aan den Minister van Financiën gesteld:
Het Bestuur der Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, Vakvereeniging van Nederlandsche Architecten neemt hierbij de vrijheid Uwe aandacht te vragen voor het volgende, betreffende de interpretatie van een artikel in de nieuwe Zegelwet 1917 St.bl. no. 244. Waar artikel 23, sub. 10, in bovengenoemde Wet luidt:
„Aan een zegelrecht naar de oppervlakte van het papier zijn, behoudens na te melden uitzonderingen, onderworpen: bestekken, voorwaarden, kaarten en teekeningen, voorzoover zij bestemd zijn om met de akten, welke de overeenkomst constateeren, waarop zij betrekking hebben, den titel dier overeenkomst uit te maken",
moet naar de letter, volgens de meening van het Bestuur, zoodanig worden uitgelegd, dat ook de detailteekeningen en de algemeene administratieve voorschriften voor het uitvoeren en onderhouden van werken ten behoeve van besturen en particulieren vastgesteld 24 Juni 1915 (bekend als de A.A.V. en waarvan hier een exemplaar bijgaat) aan zegelrecht onderworpen zijn.

Daar het Bestuur der Maatschappij voornoemd overtuigd is, dat zulks echter niet de bedoeling van den wetgever kan zijn, neemt zij de vrijheid U de volgende vragen hieromtrent te mogen stellen.
Is zegelrecht verschuldigd voor die schriften en teekeningen, waarnaar in een bestek wordt verwezen, terwijl dit bestek dient als bewijsstuk van een onderhandsche akte en als zoodanig gezegeld is.
Van de schriften komt hier in aanmerking de reeds bovengenoemde A.A.V., waarnaar bijv. in bijgaand bestek*) op art. 12—1 pag. 34 wordt verwezen.
Omtrent deze A.A.V. heeft het Bestuur de eer U de volgende vragen te stellen: Moet een exemplaar van de A.A.V. gezegeld worden. Zoo ja, moet het dan
a. door iederen architect, voor iedere onderhandsche akte afzonderlijk worden gezegeld,
b. of kan een architect een gezegeld exemplaar gebruiken voor meerdere van zijne werken,
c. kunnen alle architecten die aangesloten zijn bij de M.B.V.A. rechtens verwijzen naar een gezegeld exemplaar van de A.A.V., dat berust op het bureau der Maatschappij.
Ten aanzien van de teekeningen wenscht het Bestuur de volgende vraag aan U te richten:
Moeten de in een bestek genoemde aanwezige details (z.g. aanwijzings teekeningen) of later te verstrekken detailteekeningen waarnaar in dat bestek wordt verwezen (o.a. in bijgaand bestek op de pag. 21—22 en 23) volgens art. 23 sub 10 der Zegelwet geacht worden, aan zegelrecht onderworpen te zijn.
Waar de juiste interpretatie van dit artikel voor de Architecten, voor het toepassen der Zegelwet, van overwegend belang is, achtte het Bestuur van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, Vakvereeniging van Nederlandsche Architecten het gewenscht, bovenstaande vragen tot U te richten en zult U het Bestuur met de beantwoording ten zeerste verplichten.
Het antwoord op deze door het Bestuur gestelde vragen zal gepubliceerd worden in het orgaan der Maatschappij: het „Bouwkundig Weekblad".

Van den bovengenoemden Ontvanger heeft het Bestuur dezer dagen het volgende antwoord mogen ontvangen:

In antwoord op Uw schrijven dd. 31 October 1917 heb ik de eer

*) Ter verduidelijking was een bestek en een exemplaar der A.A.V. aan het adres toegevoegd.

U mede te deelen, dat de door U gestelde vragen aan het oordeel van den Minister onderworpen zijn en dat voor de uitlegging der wet de volgende opvatting behoort te worden gehuldigd.
Art. 23 no. 10 der Zegelwet 1917 zal slechts kunnen worden toegepast, wanneer de akte, welke de overeenkomst constateert, naar een schriftelijk stuk, hetwelk de bestekken, voorwaarden enz. behelst, verwijst. De verwijzing naar de „Algemeene administratieve voorschriften" door een vereeniging vastgesteld zonder vermelding van een stuk dat die algemeene administratieve voorschriften behelst, doet gemeld artikel 23 no. 10 en artikel 26 I a b niet toepasselijk worden.
Detailteekeningen, die ingevolge de overeenkomst door of namens den aanbesteder aan den aannemer zullen worden verstrekt bij de uitvoering van het werk ten einde dienovereenkomstig het aangenomen werk uit te voeren, zijn niet bestemd om met de akte den titel der overeenkomst uit te maken. Die detailteekeningen hebben slechts ten doel de wijze van uitvoering van het werk te regelen. De aannemer is bij die uitvoering aan de hem door den aanbesteder gegeven voorschriften dienaangaande — waartoe de detailteekeningen dienen — binnen zekere grenzen gebonden, maar deze aanwijzingen omtrent de uitvoering van het werk vormen niet een deel van den titel der overeenkomst.

Schoonheidscommissie te Venlo.
De heer Jules Kayser b.i. te Venlo, meldt ons, dat de Raad van Venlo met 9 tegen 4 stemmen het besluit nam, om *niet* over te gaan tot het instellen van een schoonheidscommissie.
Door een Raadslid was indertijd een voorstel tot oprichting eener dergelijke commissie ingediend, dat verwezen was naar B. en W. om advies. B. en W. hebben zich toen gewend tot de M.B.V.A. en daarna een advies uitgebracht, dat zich voor de oprichting uitsprak. Jammer genoeg ketste de Raad het voorstel. De vertegenwoordiging van de Venlosche burgerij schijnt de noodzakelijkheid van een Schoonheidscommissie nog niet in te zien en schept in anno 1917 behagen in architectonische producten, die eenvoudig spotten met de meest elementaire begrippen van kleur, vorm en verhouding.
Er zal in Venlo op meer verlichte tijden moeten worden gewacht. Laten we hopen, dat ze spoedig zullen komen.

Prijsvraag voor een kleine Ontginningsboerderij.
De Grondverbetering en Ontginning-Maatschappij zal binnenkort een studieprijsvraag uitschrijven voor een kleine Ontginningsboerderij.
Nu de trek van de jongere boeren naar de steden toenemende is, tengevolge van de geringe kansen, om zich door een kleinboerenbedrijf een bestaan te verzekeren, trachten diverse landbouwkundige vereenigingen door een algeheele bestudeering van het vraagstuk van het klein-boerenbedrijf, de middelen te vinden, om deze voor den landbouw ongunstige omstandigheid, tegen te gaan.
De Grondverbetering en Ontginnings-Maatschappij stelt zich met het uitschrijven van bovengenoemde prijsvraag ten doel, de Nederlandsche architecten gelegenheid te geven in deze materie zich te kunnen inwerken. Omdat het ontwerpen van dergelijke bouwwerken over 't algemeen nog in handen is van weinig geschoolde bouwkundigen, zou er door deze prijsvraag contact kunnen ontstaan tusschen de landbouwkundige kringen en de architecten, dat zeker mettertijd het zijne zal bijdragen tot het bevorderen van de schoonheid van het platteland.
Naar wij vernemen, ligt het in de bedoeling van de Prijsvraaguitschrijfster, de bekroonde en eenige verdere goede oplossingen in een klein boekwerkje te verzamelen.

„Oude Teekeningen van Amsterdam". — Het onlangs in dit blad aangekondigde plaatwerk „Oude Teekeningen van Amsterdam", zal in de eerste week van December in den boekhandel verschijnen.

Bericht. In de jongste vergadering der afdeeling van den Ned. Aannemersbond te Groningen, werd langen tijd gedebiliereerd over de vraag, op welke wijze het winstpercentage van de aannemers kan worden verhoogd.
Ten gevolge van de duurte der levensbehoeften is het tegenwoordige winstpercentage niet meer voldoende, dat werd door alle leden grif toegegeven. Er dient dus een weg te worden gevonden, dat ook de aannemer datgene krijgt, wat hem billijkheidshalve toekomt. Er staan daartoe een paar wegen open. Ten einde te komen tot het inslaan van den juisten weg, werd het bestuur gemachtigd, deze kwestie ter sprake te brengen in de Vereeniging der Bouwvakken.
„De Bouwwereld" teekent hierbij aan: De aannemers zijn er dus niet mee tevreden, dat het oude percentage over de gestegen bouwsommen hunne inkomsten vergroot, doch willen bovendien het percentage zelf nog verhoogen. Alle aanwezigen waren het daarover roerend eens. Heeft niet Jan de Witt aan den heer Aitzema geschreven: Sullende UEd. ontwijffelijck nevens mij oordeelen, dat geene saecke de menschen meerder opweckt tot lieffde ende goede genegentheyt als het gevoelen in de beurse.

Nieuw Plaatwerk.
Binnenkort zal verschijnen:
„Het Stadshuis in Nederland, gedurende de laatste 25 jaren" door J. H. W. Leliman.
In dit boekwerk zullen behandeld worden, de verschillende woninggroepen voor den stedeling van belang: het heerenhuis, de burgerwoning, het gecombineerde woon- en winkelhuis, de voorstadsvilla, enz. als ook de omvangrijke stichtingen in verband met de volkshuisvesting.
Dit werk zal op dezelfde wijze worden uitgevoerd als „Het moderne Landhuis", en waar de uitgave in handen is van den heer Leliman, kan men op een goede verzorging rekenen.
Hopelijk zullen in dit boekwerk de onnauwkeurigheden in enkele plattegronden van „Het moderne Landhuis" die vooral voor deskundigen hinderlijk waren, vermeden kunnen worden.

Restauratie Nieuwe Kerkstoren te Delft. — Uit het verslag over de gemeentebegrooting van Delft:
„Gewezen wordt op de wenschelijkheid dat spoedig worde aangevangen met de restauratie van den Nieuwe kerkstoren.
Belreffende de restauratie van den toren is bij B. en W. een schrijven ingekomen van het ministerie van Binnenlandsche Zaken, waarin wordt medegedeeld, dat op Hoofdstuk V der Staatsbegrooting voor het loopende dienstjaar een eerste termijn is uitgetrokken van een rijkssubsidie voor de restauratie van den Nieuwe kerkstoren te Delft.
In verband echter met het heerschende verschil van inzicht omtrent de wijze, waarop de restauratie van oude monumentale gebouwen behoort te geschieden, komt het wenschelijk voor, om met deze restauratie thans nog geen aanvang te maken, doch daarmede te wachten tot het volgende jaar.
Het ligt in 's Ministers bedoeling — op hoofdstuk V der ontwerpstaatsbegrooting van 1918 zijn daarvoor gelden aangevraagd — om in verband met dit meeningsverschil in den aanvang van het volgende jaar eene commissie in het leven te roepen, die hem de noodige voorlichting in deze kan verschaffen en aan welker oordeel hij ook de plannen voor de restauratie van bovengenoemd monument zou wenschen te onderwerpen. Het voor dit jaar beschikbaar gestelde bedrag wordt overgeschreven op een volgend dienstjaar."

TENTOONSTELLING VAN KUNSTNIJVERHEID IN DE LOKALEN VAN HOLLANDE-BELGE TE 'S-GRAVENHAGE.

Er gaat van deze, door den binnenhuis-architect Corns. van der Sluijs, bijeen gebrachte tentoonstelling van verschillende werken van kunstnijverheid *bekoring* uit. Zij brengt ons een zeldzaam feitenmateriaal, 't welk toelaat een inzicht te verkrijgen in de typische stroomingen die in dezen sterken tijd ook de kleinkunsten beheerschen.
Op 't gebied der meubelkunst brengt Berlage ons geheel nieuwe producten: stoelen, tafel en kastje van zeer typische, niettemin fraaie en weloverwogen vormen, goed van kleur en vernuftig — schoon eenvoudig — van constructie. Hoe zeer is dezen kunstenaar in deze meubels afgedwaald van zijn gewone binnenhuis-type? Reeds bij de meubels, die hij vervaardigde, voor de Leipziger Baufachausstellung was in zijn opvattingen een kentering waar te nemen. Getrouw aan het, bij hem — door volle overtuiging — vaststaande beginsel der rationaliteit, had hij ook daar reeds strengheid en eenvormigheid — grenzende aan eentonigheid — van zijn vroeg-werk overwonnen.
In dit Leipziger werk was een grootere levendigheid zoowel in vorm als in kleur onmiskenbaar aan te toonen. Thans gaat Berlage veel verder! Zijn nieuwste meubelen herinneren als totaal-verschijning nog slechts voor ingewijden aan zijn vroegere meubels in 't Binnenhuis, welke opgebouwd waren op een strenge „eerecode" van zooveel centimeters valling in den rug, zooveel centimeter zit-hoogte; dit zus en dàt zoo!
Ik acht het een bizonder gelukkig verschijnsel, dat ook Berlage zich weer geheel vrij gaat uiten. Het kàn niet anders dan zijn kunst ten goede komen.
Dit verschijnsel van de vrijwording van den geest, van de nieuwere inzichten van dezen *„beroerden"* tijd, demonstreert zich, hoewel in geringe mate, en minder succesvol als bij Berlage, bij de meubels van Van der Sluijs. Deze ontwerper heeft niet als Berlage gestreefd naar een geheel veranderde gedaante van zijn werken maar neemt fragmenten van motieven der z.g. Amsterdamsche school in zijn werk op, waardoor dit werk weliswaar wordt verrijkt, doch niet gegroeid is, tot een pittige eigen uiting, die we in dezen tijd van individueele uitleving wel hadden mogen verwachten.
De meubels van Zwart vind ik wat kleur betreft zeer mooi, maar de vormen zijn m.i. nog niet af. Ze doen niet Hollandsch genoeg aan en doen daardoor dadelijk denken aan uitheemsche invloeden.
Hij toont evenwel voor kleur een zeer bijzonder en fijn ontwikkeld gevoel te hebben. Ook het borduurwerk is, èn wat techniek en wat kleur betreft, goed. Er zit in deze meubels een belofte!
Het merkwaardige van deze tentoonstelling is ook voor een deel gelegen in het feit, dat door de meeste kunstenaars, die hier mochten inzenden, meer kleur dan voorheen in hun werk is gebracht.
Een zeer sterk kleurkunstenaar toont Jaap Gidding te zijn in zijn decoratieve versieringspaneelen van glasmozaïk of van asbestcementplaten.
Zijn ornament en kleur doen vrij volkomen modern aan, gedurfd en toch harmonisch. Hij blijkt een krachtige toets en een zeer fijnen smaak te hebben voor combinaties in bruin, grijs en goud. Zijn werk, waarvan hij reeds een vrij volledig beeld heeft kunnen geven in een bioscoopgebouw in Arnhem, is een nadere bestudeering waard. Ik neem mij voor het werk van dezen kunstenaar t. z. t. meer uitvoerig te behandelen.
De Amsterdamsche architect P. Kramer heeft een collectie foto's ingezonden van zeer merkwaardige meubels, vol grilligheid en fantasie. „Onberekenbare gevallen", waar de beschouwer geheel vreemd tegenover staat. Is het mooi werk; zijn het kunstwerken? Het lijkt mij niet mogelijk op het bekijken dezer betrekkelijk kleine foto's een oordeel te bouwen. Ik ben zeer verlangend eens een geheel intérieur van Kramer te zien. Intusschen geeft deze expositie een, zij 't ook onvolledig, overzicht van de huidige stroomingen in onze kunstnijverheid. Zij doet verlangen naar een grootere tentoonstelling, waar alle Nederlandsche kunstnijveren hunne werken kunnen laten zien. 't Wordt meer dan tijd zulk een overzicht te demonstreeren. Zal de werkbond (3-bond) daarmede haar intrede doen?

LAMBERTUS ZWIERS.

WOONHUIS TE HOOFDDORP. HAARLEMMERMEER.

Een simpel dorpswoonhuisje. Voltooid in Juni van dit jaar en gebouwd voor een landbouwer die met zijne vrouw op het dorp van zijn rente wilde gaan leven.
In 1913, kreeg ik voor het eerst een opdracht in deze Gemeente, n.l. ook een buitenhuisje waarvan hieronder de voorgevel is afgebeeld. Dit eerste huisje, wordt door de meeste inwoners, leelijk gevonden. Dit is echter niet te verwonderen, immers de bewoners zien

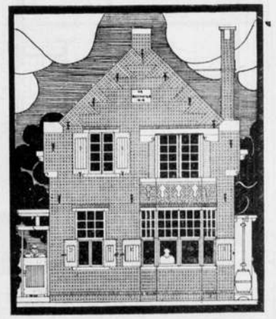

in hunne Gemeente alleen het woonhuistype gemaakt en ontworpen door een timmerman of metselaar, waaronder men er maar enkelen vindt, die eenig bouwkundig of bouwkunstig, gevoel bezitten. Hierover in dit orgaan verder uit te wijden is in dit bijschrift niet noodig. Wij kennen deze gedrochten, die een dorp of landstreek ontsieren. Die mislukkingen van zoog. moderne bouwkunst worden echter bijzonder mooi gevonden.
Men vond dus het door mij gebouwde huisje leelijk. Het schoonheidsgevoel van deze „Men" daar kennende, doet mij hun oordeel inplaats van onaangenaam juist

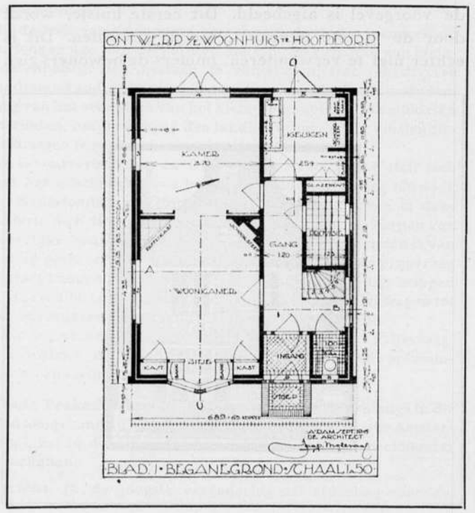

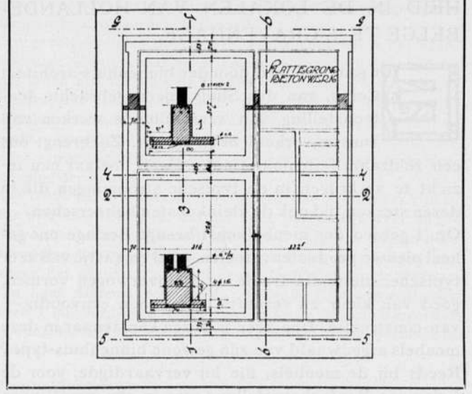

aangenaam aan. Wel dacht ik: nu, dit zal wel het eerste en laatste in deze Gemeente geweest zijn. Om bovenstaande redenen verwonderde het mij ten zeerste, in het laatst van 1916 van den genoemden landbouwer eene uitnoodiging te krijgen, voor het maken van een ontwerp voor zijn toekomstig woonhuis. Ik vroeg hem dan ook waarom hij mij de voorkeur gaf, immers hij vond mijn geest van werken ook niet mooi. Ruiterlijk antwoordde hij mij dan ook, dat dit werkelijk het geval was, (waarom hij mij dan ook tevens verzocht het toch vooral een beetje aardig te maken,) doch mij hoofdzakelijk te nemen, omdat hij een beetje huiverig voor de bouwers in de Gemeente is, daar de meeste huizen door hen gebouwd zakken en scheuren. En om mij te overtuigen, wees hij door een raam het huis van zijn buurman. Ik kon mij volkomen zijn huiverigheid voorstellen, ik aanschouwde n.l. een zoogoed als nieuw woonhuis gebouwd voor een bestaande boerderij, hetwelk zoogoed als in tweeën is gescheurd. En nog wel op Gew. Beton gebouwd, voegde hij mij toe. Ik heb nog meer van die mislukkingen gezien, waaronder o.a. een kerkje, en allen gezet op eene fundeering van Gew. Beton.
Wat ik van mijne tweede opdracht gemaakt heb, geven de hierbij geplaatste afbeeldingen aan. De bovenverdieping bevat: twee slaapkamers waarvan een met loggia en een zolder.
De terreingesteldheid was interessant, n.l. door de lengte van het terrein, loopt een gedempte poldersloot en hierop kwam juist de linkerbuitenmuur te staan. Met het oog op de tijdsomstandigheden moest alles zoo goedkoop mogelijk worden opgezet. De waterstand is ongeveer 1.75 M. beneden het bouwterrein en een zandlaag vindt men op eene diepte van 10 M. Ik besloot daarom het gebouw te zetten op een fundeering van gew. beton, dit was in dit geval het goedkoopste. In overleg met den Heer v. d. Wijnpersse, Ingenieur te Utrecht werd de fundeering zoodanig geconstrueerd, dat de gedempte sloot niet de oorzaak kon wezen van scheefzakken. Het zwaartepunt van het huis is naar rechts gebracht, waardoor de drie dwarsbalken, waar-

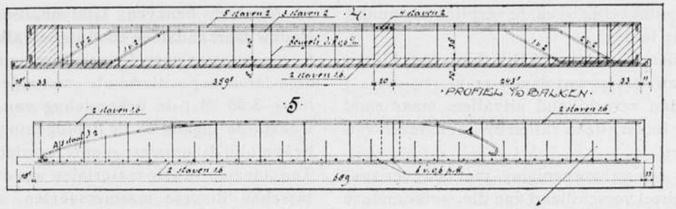

aan verbonden den balk onder den linkerbuitenmuur, over de gedempte sloot heen hangen en de grootste drukking van het huis aan de rechterzijde het dompen voorkomt. De bijgaande figuren (ontwerp van den Heer v. d. W.) geven de constructie van deze fundeering aan.
Het praatje ging bij de dorpsbewoners al gauw, dat het huis *moest* scheefzakken, mijn principaal was er ook niet gerust op en o wonder?. het gebouwtje staat nog recht. Hierbij geef ik nog een schetsje van de constructie der verbinding van muur en raamstijl. Steeds heb ik er mij over verwonderd, dat op de teekeningen van vele Architecten de spouw bij iederen kozijn- of deurstijl, ter breedte van bijv. een steen is dicht gemetseld. Voor stevigheid is dit wel iets beter, maar deze methode is toch beslist niet goed. Nu kan toch het water de binnenmuur bereiken, waardoor de binnenwand om de kozijnen vochtig kan worden. Een bewijs hiervan heb ik gezien aan twee villa's, waar dit ook was toegepast; de muren waren zoo vochtig, dat er binnen steeds een muffe lucht heerschte. Men bracht behangtengels aan, na verloop van een jaar waren deze om de kozijnen door en door nat, waardoor het behang weder vochtig werd, lood is er aangebracht, dit heeft schijnbaar ook niet geholpen, want voor twee jaar zag ik, dat de achtergevel van een dezer villa's aan de buitenzijde geheel bepleisterd is, iets waaraan de Architect van de villa zich zal ergeren, maar wat door zijn eigen toedoen moest geschieden. Door dit voorbeeld heb ik het verkeerde van dichtmetselen der spouw ingezien, waarom ik dan ook steeds de binnen- en buitenmuur gescheiden houd, en wel op de manier zooals de Fig. aangeeft. Zoo de buitenmuur 1 of $1^1/_2$ steen dik is, kan de scheiding evengoed gehandhaafd blijven. De stevigheid is er werkelijk niet minder om en de binnenmuur blijft steeds droog.

Amsterdam, November 1917.

JAAP MOLENAAR.
Arch. M.B.V.A.

RECHTEN EN VERPLICHTINGEN.

Men zegt: Recht boven macht. Maar macht is recht, want wat was het recht, als het niet gehandhaafd kon worden door macht. Dus recht is macht; maar macht is een ondeugd, is een kwaad, dat alle tijden door, aan het geluk van de menschheid heeft geknaagd en in zijn fatalisme de wereldkrijg heeft ontketend, die thans een deel der menschheid doet verworden.
Wat is een verplichting.
Een negatie. Als men zijn bewuste verplichtingen niet nakomt, gaat de contrôle op het bewustzijn spreken. De contrôle op het bewustzijn is het geweten. Bij intuïtie handelt de mensch zóó, dat zijn geweten niet behoeft te spreken, dat het wekkertje nooit heeft te tikken; waardoor de mensch in deugt toeneemt en „in adel van geest" de grootste vrijheid krijgt en geniet, die hij deelachtig kan worden. Een verplichting werkt dus opvoedend, opvoedend tot deugd en is dus een zegen, die de mensch medegegeven is op z'n weg door 't ondermaansche.
Echter behoeft men geen psycholoog te zijn om te weten, dat een mensch meer prijs stelt op z'n ondeugden, dan op z'n deugden, in ieder geval eerder voor een tekort schieten in zijn reehten warm loopt, dan voor het niet nakomen van zijn verplichtingen.
Goethe zei:

Wie is een onbruikbaar man?
Die niet bevelen en ook niet gehoorzamen kan.

Wat met het bovenstaande op het zelfde neerkomt, immers gehoorzamen leidt ook tot deugd en aan z'n verplichtingen voldoen is gehoorzamen.
Uit het bovenstaande blijkt, waar in art. 7 der Statuten de rechten en verplichtingen van de leden der M.B.V.A. in één adem worden genoemd, dat den leden met dit artikel een vreemde schotel wordt toegeschoven:
Het aanlokkelijke recht, dat een ondeugd is, en de minder appetijtelijke (denk eens aan Eerecode-pitten) verplichting, die tot deugd kan leiden!
Een keus wordt niet gegeven en men slikt dus het recht,

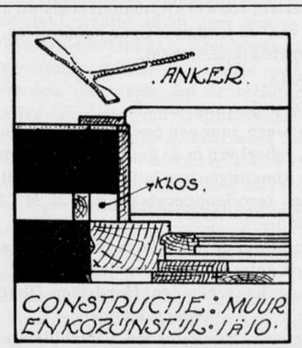

omdat het zoo aanlokkelijk is, en de verplichting omdat die tot deugd kan leiden!
Maar wanneer men, als lid der M.B.V.A. nu eens kiezen *moet* .... wat dan .... ja, wat dan?
De keuze *kan* dan verschillend uitvallen, maar *moet* feitelijk bij alle leden alleen vallen op het naleven van de verplichtingen.
De M.B.V.A. is een vakvereeniging, met een zeer speciale tendenz, geheel verschillend van die, welke andere vakvereenigingen naleven. De speciale tendenz, n.l. het nastreven van idieele en zoowel als materieele belangen, is een zwakke plek voor haar bestaan als vakorganisatie. Deze beide belangen zijn thans in voortdurende schommeling en een grootere amplitude naar den idealen kant wordt verkregen ten koste van die van den materieelen kant. De moeilijkheid is vooreerst de schommelingen te dempen. Maar zulks is alleen mogelijk, wanneer alle leden hun verplichtingen jegens de vakvereeniging nakomen, dus de minder aanlokkelijke portie op de schotel kiezen.
Wil de vakvereeniging de schommelingen tengevolge van haar specaal karacter ontstaan, zien verminderen, dan zullen alle leden zich in hun verplichtingen jegens de M.B.V.A. moeten toonen, dat hun hart klopt voor de organisatie, en zullen ze voor een keuze gesteld, de minder begeerde, minder aanlokkelijke, vaak minder smakelijke helft van den schotel moet nemen.
Dezer dagen konden enkele leden de verleiding van de andere helft niet weerstaan,.... of vonden bovengenoemde pitten te hard ..... vandaar deze korte ontboezeming. J. P. M

PRIJSVRAAG

TEN BEHOEVE EENER INZENDING VAN NATUURSTEEN TER JAARBEURS 1918.

Door den Bond van Steenhouwers-Patroonsvereenigingen in Nederland wordt voor zijne vertegenwoordiging ter Jaarbeurs te Utrecht een prijsvraag uitgeschreven, waartoe deelneming open staat voor alle Nederlanders. Het doel van die vertegenwoordiging is door tentoonstelling van bewerkt of ruw materiaal te doen uitkomen de voordeelen, zoowel uit financieel als uit aesthetisch oogpunt, van de toepassing van *natuursteen*, boven die van surrogaten (kunststeen).

PROGRAMMA.

ART. 1. De prijsvraag omvat:
a. een ontwerp voor een openlucht-inzending. De ontwerper is geheel vrij in de keuze van den vorm, den aanleg en de afmetingen van het bouwwerk, mits hij blijve binnen een terreinoppervlakte van 25 M^2. (maximum lengte 8 M.).
Ten aanzien van de materialen wordt de keuze gelaten tusschen de volgende steensoorten:
1°. bij groote hoeveelheden: Hardsteen, Oberkirchner-, Udelfanger- en Arzweilerzandsteen;
2°. bij kleinere hoeveelheden verschillende Fransche kalksteensoorten, o.a. Euville, Pouillenay, Los Angelos en Monfort, benevens Gildenhauser-, Medarder- en Rackwitzerzandsteen en Muschelkalksteen;
b. een ontwerp voor de inrichting en aankleeding eener afgesloten expositieruimte, metende 4.00 × 4.00 M., hoog 3.00 M.; de behandeling van den buitenwand waarin de ingang en de lichtopeningen zich bevinden, behoeft bij dit ontwerp niet te worden opgenomen.
Ten aanzien van de materialen wordt de keuze gelaten tusschen diverse marmersoorten, als: Petit granit, Blanc veiné, Blanc clair, Rouge royale, St. Anne, Escalette, Bleu belge, Vert antique, Vert de Siberie, Rosa gialetto, Vert rosée de Bavière, Bleu Antique, e.a.
ART. 2. Gevraagd worden voor a en b schetsontwerpen op schaal 1 à 20, waarbij door de vereischte horizontale en verticale doorsneden, en door een of meer opstanden, de bedoeling van den ontwerper moet zijn duidelijk gemaakt; voor a moet bovendien een perspectievische schets geleverd worden.
De behandeling der teekeningen wordt vrijgelaten; de kleuren der toe te passen materialen moeten evenwel worden aangeduid. Voorts bij elk ontwerp te geven een memorie van toelichting, waarin de bedoelingen van den ontwerper nader worden verklaard.

ART. 3. De ontwerpen zullen worden beoordeeld door een jury bestaande uit de heeren: Evert Kuipers (Heineke & Kuipers), architect, te Amsterdam, J. B. van Loghem, B.I., architect, te Heemstede, en Jacob Rinse, lid van het Bestuur van den Bond van Steenhouwers-Patroonsvereenigingen.

ART. 4. Voor der ontwerpen a en b worden de volgende prijzen uitgeloofd:
1e prijs f 125.—, 2e prijs f 75.—, 3e prijs f 35.—.
Hoewel het de bedoeling is de met den volledigen eersten prijs bekroonde ontwerpen onder leiding van den ontwerper, op nader overeen te komen voorwaarden, te doen uitvoeren, wenscht toch het Bestuur van den Bond ten aanzien hiervan zich het recht van handelen voor te behouden. Indien het van dit recht gebruik maakt, en een ander dan den eerst-bekroonde met de uitvoering belast, dan zal den prijswinner — dit geldt voor a zoowel als voor b — boven het bedrag van den eersten prijs, een schadeloosstelling van f 200.— worden toegekend, (Art. 24 A.R.)

ART. 5. De ontwerpen worden vrachtvrij ingewacht aan het adres van den heer Evert Kuipers (Heineke & Kuipers), Pieter de Hoochstraat 44 te Amsterdam, vóór of op den 20sten December 1917. De inzending geschiedt onder een motto dat op alle stukken moet voorkomen. Bij elke inzending in afzonderlijke, behoorlijk gesloten omslagen te voegen:
1°. een door den ontwerper geteekende verklaring, luidende: „ondergeteekende, inzender van het ontwerp motto ...., verklaart dat dit ontwerp zijn geestelijk eigendom is."
2°. een correspondentie-adres.
Op de buitenzijde dezer omslagen moeten respectievelijk de woorden „naambrief" en „correspondentie-adres" worden geplaatst. Het onder 2° genoemde omslag zal vóór de uitspraak der jury door haar mogen worden geopend, om zoo noodig met den ontwerper in briefwisseling te treden.
De teekeningen mogen *niet opgerold* worden ingezonden.
Van den dag van ontvangst af tot den dag van teruggezending zullen alle ingekomen ontwerpen door den prijsvraag-uitschrijver voor een bedrag van *f* 75.— tegen alle schade verzekerd zijn; schade tijdens het vervoer is hiervan uitgesloten.
ART. 6. Het bureau van inlichtingen wordt gevormd door de jury, aan wie p.a. den heer Evert Kuipers (Heineke & Kuipers) te Amsterdam, uitsluitend schriftelijk en anoniem inlichtingen kunnen worden gevraagd tot en met den 3en Dec. 1917. De vragen worden met de antwoorden zoo spoedig mogelijk gepubliceerd in *Het Bouwkundig Weekblad, Architectura, De Bouwwereld* en *De Opmerker*. Uitsluitend de op deze wijze verstrekte inlichtingen zullen worden beschouwd deel uit te maken van het programma.
ART. 7. Na de uitspraak der jury zullen alle ontwerpen in het openbaar worden tentoongesteld gedurende tenminste 14 dagen, op nader aan te kondigen tijd en plaats. Na afloop der tentoonstelling worden de ontwerpen, met uitzondering van de eerst-bekroonde welke in bezit van den prijsvraag-uitschrijver blijven, vrachtvrij aan de correspondentie-adressen teruggezonden.

ART. 8. Bij deze prijsvraag zijn van toepassing de Algemeene Regelen voor nationale Bouwkundige Prijsvragen, van 1914, en bindend voor den prijsvraag-uitschrijver, de jury en de inzenders.

Het Bestuur van den
Bond van Steenhouwers-Patroonsvereenigingen
in Nederland:
C. G. SIMONIS, Rotterdam,
(Firma P. J. SIMONIS & ZOON) *Voorzitter.*
GUILLAUME PETIT, Tilburg,
Secretaris.

De Jury:
EVERT KUIPERS (HEINEKE & KUIPERS),
Architect, Amsterdam.
J. B. VAN LOGHEM, B. I.,
Architect, Heemstede.
JACOB RINSE, Amsterdam.

De Permanente Prijsvraag-Commissie verklaart accoord te gaan met bovenstaand programma.
P. J. HOUTZAGERS, *Voorzitter.*
PAUL J. DE JONGH, *Secretaris.*

Adres voor aanvraag der programma's: H. J. M. Schrijver, Administrateur, Heer Kerstantstraat 99a, Rotterdam.

INGEZONDEN.

BIBLIOTHEEK VOOR DE MODERNE NEDERLANDSCHE ARCHITECTUUR.

Geachte Redactie.

Naar aanleiding van het door U geteekende artikel in het laatst verschenen Bouwkundig Weekblad onder bovenstaand hoofd, zij het mij, „als koopman die wellicht zich verwant voelt aan de kunst, maar voor alles zijn ijdelheid bevredigt" of als „een die zijne handen in onschuld wascht" of hoe U hem verder betitelt, het navolgende op te merken met beleefd verzoek dit in het eerstvolgende weekblad op te nemen.
In het verslag van de ledenvergadering van Donderdag 28 December 1916 (B.W. 1917 No. 1) gehouden in het Z. Hollandsch Koffiehuis te Den Haag, lezen we in zake de uitgave van Dr. Schüler o.m.

„De kosten, aan deze werken verbonden, schijnen zoo goed als uitsluitend te worden bestreden uit de opbrengst der annonces. In het algemeen zijn hiertegen geen grondige bezwaren aan te voeren, terwijl er zeker slechts zeer weinig periodieken zijn aan te wijzen, die zonder dezen bron van inkomsten zouden kunnen bestaan. Wanneer dus de leden het wenschelijk achten, dat een dergelijke uitgave als bovenbedoeld tot stand komt en de uitgever zich hiertoe tot hen wendt, acht de vergadering voortaan deze leden moreel verplicht, om op geenerlei wijze, hetzij direct of indirect, mede te werken aan het afsluiten van annonces, en om in geen geval door het schrijven en verzenden van door den architect onderteekende aanbevelingen en dergelijke, eenige pressie op eventueele adverteerders uit te oefenen".

Waaruit ieder onbevooroordeeld lezer zal opmerken dat medewerking aan deze uitgaven bij de M.B.V.A. geen bezwaren ontmoet, mits de architect onder geenerlei vorm pressie op de adverteerders uitoefent.
Verder lezen we in het verslag van de Bestuurs-vergadering der M.B.V.A. van 2 Oct. 1917 (B. W., no. 41) in verband met eene door één der bestuursleden gestelden vraag:

„Hoewel het Bestuur elke publicatie op bouwkundig gebied toejuicht, achtte zij in deze eenige reserve noodig, en raadde het lid aan, slechts dan medewerking te verleenen, indien de noodige waarborgen kunnen worden verkregen, dat de architect tegenover de adverteerders geen verplichtingen op zich behoeft te nemen voor de totstandkoming van de uitgave en deelneming moest ontraden, als hiervan geen absolute zekerheid is verkregen, hetgeen bij de eerste nummers van genoemde uitgave wel voorkwam."

Ook hier dus weder dezelfde conclusie. Wanneer de architect maar geen verplichtingen op zich behoeft te nemen tegenover leveranciers en daarvan absoluut verzekerd is, bestaat er geen bezwaar tegen medewerking.
En nu, Geachte Redactie, verschijnt n.b. veertien dagen later in B. W. no. 43 een zoogenaamde „aanvulling" van dit verslag luidende;

„doch zoo die zelfs aan generlei bedenking onderhevig was, dan toch nog raadde het Bestuur deelname af, wegens de kwaliteit van het boekwerk en de behandeling der stof, die zijns inziens geen aanspraak kan maken op den naam van standaardwerk over onze Hollandsche Architectuur."

Nu kan het bestuur natuurlijk medewerking op de bij de „aanvulling" aangegeven gronden ontraden, niettegenstaande ik over de uitvoering der boekwerken nooit anders dan lof vernam (o.a. ook uit de mond van den toenmaligen Voorzitter op de Haagsche vergadering) maar ik wensch er tegen te protesteeren, dat dit gebeurd is op de wijze als thans geschiedt.

Wanneer n.l. eerst door de *ledenvergadering* (den Haag) is uitgemaakt, dat medewerking is toegelaten, mits geen pressie op adverteerders behoeft te worden uitgeoefend en daarna het Bestuur een verslag publiceert, waarbij het standpunt der ledenvergadering wordt bevestigd, doch twee weken later, dat verslag zoodanig „aanvult", dat een tegenovergestelde conclusie het gevolg is en deze aanvulling het besluit der bovenbedoelde ledenvergadering verandert, dan zal een ieder mij toegeven dat de leden onmogelijk kunnen weten, waaraan zij zich te houden hebben.

Doch erger maakt U het, Geachte Redactie, met Uw artikel in den aanhef dezes genoemd.

Wanneer men zich, bona-fide houdend aan genoemd besluit der ledenvergadering, uitdrukkelijk heeft vastgesteld (bij schrijven aan Dr. Schüler van 22 Feb. 1917) dat onder geen vorm pressie op adverteerders behoeft uitgeoefend te worden, ja zelfs heeft vastgelegd en dat zulks ook niet door den uitgever mag geschieden, doch dat leveranciers zelf hun heil in het plaatsten van advertenties moeten zien, dan stoot men zich niet alleen aan de „aanvulling" van het verslag der bestuursvergadering, doch ergert men zich aan het artikel bovengenoemd.

Ik ontzeg dan ook de Redactie, gekozen door de leden der M.B.V.A., het recht, om leden dier vakvereeniging, welke zich volkomen houden aan besluiten der ledenvergadering op een dergelijke wijze aan de kaak te stellen en te betitelen op een wijze als in bovengenoemd artikel geschied.

En dit te meer, waar de Redactie en niet minder de Commissie voor de Financiën onzer Vakvereeniging steen en been klaagt over de achteruitgang van de opbrengst der advertentiën op de omslagen van het Bouwkundig Weekblad.

Dat komt mij voor met „kunst" heel weinig te hebben uit te staan, en eenigszins meer naar koopmansschap te rieken, al worden ook hier de advertentiën door den uitgever behandeld.

U dankend voor de verleende plaatsruimte,

Hoogachtend

Rotterdam 27 Noverber 1917. P. G. BUSKENS.

Ten einde misverstand te voorkomen diene, dat het onvolledige verslag in No. 41, en de aanvulling ervan in No. 43, ontstond door een fout van mij.

Zooals het stond in No. 43 had het moeten staan in No. 41.

J. P. MIERAS.

Hooggeachte Redactie.

Waar ik er opmerkzaam op gemaakt word dat aan vele bouwkundig ingenieurs een circulaire, die volgens de adreslijst der Ver. van Delftsche Ingenieurs verzonden werd, niet in handen is gekomen, roep ik Uwe hulp in om hen die ontbreken langs dezen weg te bereiken.

Daarnaast is Uw blad ongetwijfeld de beste plaats om een detailfout in het courantenverslag over de *inwijding van 't nieuwe gebouw der afdeeling Decoratieve Kunst der T. H.* te rectificeeren. Er werd verteld dat de oud-leerlingen een album met afbeeldingen van hun werk hadden aangeboden. Dit is in zooverre al onjuist, dat de aanbieding wel naar aanleiding van die inwijding bedoeld is, maar eerst plaats zal hebben onmiddellijk na de kerstvacantie. Hiertoe werd door mij, mede in opdracht der B.I.'s J. H. W. Leliman, A. R. Hulshoff, J. B. van Loghem en D. Roosenburg, de circulaire verzonden, waarop hierboven gedoeld wordt.

Zij bevatte het plan, dat de oud-leerlingen der afdeeling het zoo rijke historische materiaal zouden aanvullen door een collectie studiemateriaal waaruit hunne opvolgers in Delft gegevens omtrent de hedendaagsche wijze van werken zouden kunnen putten. De bedoeling op deze wijze een blijvend contact voor te bereiden met hen die reeds practisch het gedoceerde hebben mogen toepassen, werd door velen toegejuicht en daadwerkelijk gesteund; om echter een krachtig begin te maken moet nog verder gewerkt worden om vooral de noodige veelzijdigheid te bereiken.

Materieel gesproken is het plan als volgt uitgewerkt: de oud-leerlingen staan van uitgevoerde werken van den meest diversen aard ontwerpen en vooral werkteekeningen af, terwijl, wanneer zulks mogelijk is, modellen van geheel of details de gegevens verduidelijken en de aandacht trekken, voor wat anders zoo licht een vergeten stel portefeuilles wordt. Ter verhooging van het effect als studiemateriaal wordt aan elk werk een toelichting met de bizondere eischen en voor het soort typische technische oplossingen toegevoegd, met verwijzing naar eventueele publicatie over het bouwwerk waarvan het een decoratief onderdeel vormt, materiaalbeschrijving enzoovoorts.

De bedoeling is dus niet, wat ook niet in 't bizonder op den weg der oud-leerlingen zou liggen, om de verzameling kunstvoorwerpen, door professor Sluyterman en zijnen voorganger op zoo verdienstelijke wijze bijeengebracht, te vermeerderen. Veeleer hopen wij op deze wijze te voorzien in de leemte, die deze collectie's meebrengen: dat de ontwerpen en werkteekeningen ervan of verloren zijn of niet te verkrijgen. In de hoop, dat hiertoe velen zullen medewerken verblijf ik, met dank voor de plaatsruimte

Uw dienstvaardige

P. J. WILLEKES MACDONALD

Julianalaan 11, Utrecht.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD

ORGAAN VAN DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST M.B.V.A. VAKVEREENIGING VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN

Commissie van Redactie: C. J. KRUISWEG, J. B. VAN LOGHEM en D. F. SLOTHOUWER
Redacteur: J. P. MIERAS.
Bureau van Redactie: Marnixstraat 402. Amsterdam.
Uitgevers en Bureau van Administratie: MOUTON & Co., Herderstraat 5, 's-Gravenhage.

ABONNEMENTSPRIJS: voor Nederl. fr. p. p. ƒ 9.— 's jaars, voor Indië en Buitenl. bij vooruitbet. ƒ 11.—. Afz. Nos ƒ 0.20. fr. p.p. ƒ 0.21 — ADVERTENTIËN: v. 1—5 regels ƒ 1.25, elke regel meer ƒ 0.25. Groote letters naar plaatsruimte. Advertentiën bij abonnement tegen belangrijk verminderde prijzen.

38STE JAARGANG. = 8 DEC. 1917. = No. 49.

INHOUD: OFFICIEEL GEDEELTE. — BOUWKUNDIG GEDEELTE. Over collectieve contracten door M. J. A. Moltzer. — Uitgave Holl. Architectuur door Jac. v. Gils. — Misverstand. — Snel bindend Schelpkalktrasmeel. — Twee Moderne Uitingen door Jr. J. B. van Loghem. — Stadsschoon van Amsterdam, door van H. — Prijsvragen.

OFFICIEEL GEDEELTE.

Permanente Prijsvraag Commissie.

Jaarverslag over 1917 (1 Dec. 1916—1 Dec. 1917).

Aan de Besturen van de Constitueerende Vereenigingen.

Ingevolge het bepaalde in art. 9 van het huishoudelijk reglement der P. P. C. heeft de Commissie de eer U hierbij haar verslag over het jaar 1917 aan te bieden.

Moest in het vorig jaarverslag de klacht worden geuit dat van de zijde der architecten niet altijd in voldoende mate wordt medegewerkt om de door de bouwkundige Vereenigingen vastgestelde prijsvraagregelen te handhaven, er bestaat geen aanleiding om die klacht in dit verslag te herhalen. Hoewel, zooals nader blijken zal, de Commissie in enkele gevallen constateeren moest dat de noodzakelijkheid om, ook in het belang der prijsvraag zelve, aan de prijsvraagregelen recht te doen, niet ten volle doorgedrongen is, toch valt uit de vele aanvragen van de zijde van bestuurslichamen zoowel als van particulieren, tot de Commissie gericht om van advies te dienen bij de voorbereiding van min of meer belangrijke prijsvragen, en om mede te werken aan de samenstelling van de programma's, te concludeeren dat de prijsvraagregelen op weg zijn burgerrecht te verkrijgen, en zonder eenige bedenking de bemoeiingen en aanwijzingen der P.P.C. worden aanvaard.

In het afgeloopen jaar strekten de werkzaamheden der Commissie zich uit over de volgende prijsvragen:

RIJKS ACADEMIE VAN BEELDENDE KUNSTEN.

Deze prijsvraag, waarvan in het vorig jaarverslag reeds kon worden melding gemaakt, kreeg haar beslag, en werd in Februari d.j. door de Regeering uitgeschreven; het programma omtrent welks samenstelling voortdurend overleg met de Commissie is gepleegd, kon door haar worden goedgekeurd; daarbij bestond alle aanleiding mededinging aan deze openbare prijsvraag, zeker de belangrijkste die ooit hier te lande uitgeschreven werd, warm aan te bevelen; bij het verschijnen van dit verslag is de vóórwedstrijd reeds geëindigd, en wordt het resultaat van den eindwedstrijd tegen het einde van Februari 1918 tegemoet gezien.

HEERLENSCHE OPENBARE LEESZAAL EN BIBLIOTHEEK.

Uit bij de Commissie van de zijde van meerdere inzenders ingekomen klachten, werd duidelijk dat de afwikkeling dezer prijsvraag, die einde 1916 afliep, meer in 't bizonder wat betreft de ordelijke en tijdelijke terugzending der teekeningen met bijbehoorende stukken, en de voldoening der toegekende premiën, heeft plaats gehad op een wijze, die aantoont dat bij het Bestuur der Heerlensche Bibliotheek zeker niet heeft voorgezeten de te verwachten waardeering voor het vele bij deze prijsvraag geleverde werk; de inzenders die in goed vertrouwen aan den oproep ter mededinging van genoemd Bestuur hebben gevolg gegeven, hadden van die zijde zeker een meer coulante behandeling verdiend.

Brieven door inzenders, en ook door onze Commissie, aan genoemd Bestuur ter zake verzonden, werden eenvoudig niet beantwoord. De Commissie heeft zich daarop bij elke voorkomende klacht gewend tot de Jury dezer prijsvraag, evenwel zonder bevredigend resultaat.

Onze Commissie betreurt het ten zeerste dat de Jury al te zeer uit 't oog verloren heeft dat zij bij de aanvaarding harer benoeming de verplichting op zich nam, vastgelegd in de A. R. art. 12, om met betrekking tot de mededingers alles in het werk te stellen om een regelmatig verloop der prijsvraag te verzekeren; en tot dat regelmatig verloop moet zonder twijfel gerekend worden de correcte afwikkeling eener prijsvraag, overeenkomstig de voorschriften van het programma.

PAVILJOEN IN HET STADSPARK TE GRONINGEN.

Op deze prijsvraag in begin September, door „De Centrale", Vereeniging tot bevordering van den bloei van Groningen uitgeschreven, worden de antwoorden ingewacht op 22 December a.s. Bij de samenstelling van het programma, waartoe de medewerking der Commissie is verzocht, is op alleszins bevredigende wijze rekening gehouden met hare adviezen, en zijn de prijsvraagregelen, daarbij ten volle aanvaard, zoodat de Commissie zonder bedenking aan de Const. Ver. ten aanzien van deze prijsvraag gunstig kon rapporteeren.

PLAN VAN UITBREIDING VOOR OOSTERLAND 2.

Omtrent deze prijsvraag is d.d. 3 Juli l.l. door de Commissie advies aan de Const. Vereenigingen uitgebracht; op de daarbij

aangevoerde gronden moest deelneming onvoorwaardelijk worden ontraden. Dit afkeurend advies is uitgebracht geworden, na correspondentie met B. en W. van Oosterland, met welk College echter geen overeenstemming kon worden verkregen. Het heeft onze Commissie ten zeerste bevreemd dat bij deze allergebrekkigst geregelde prijsvraag de Inspecteur van de Volksgezondheid, die zeer zeker op de hoogte is van het doel en de werking der prijsvraagregelen, zich voor medewerking heeft laten vinden. Wanneer dergelijke functionarissen zich niet ontzien de door de bouwkundige vereenigingen vastgestelde bepalingen eenvoudig te negeeren, dan behoeven wij ons niet te verwonderen dat het gemeentebestuur van een plaats als Oosterland er niet toe komen kon, na de dezerzijds ingediende alleszins gegronde bezwaren, eenige wijziging in het programma te brengen.

„KARENHUIZEN" ALKMAAR.

Van meerdere inzenders kwamen bij de Commissie klachten in omtrent het door het Bestuur van genoemde stichting niet voldoen aan de bepalingen van het programma, en wel ten aanzien van de te late aankondiging, den te korten duur en de niet kostelooze openstelling van de tentoonstelling der ontwerpen, benevens het achterwege blijven van de publicatie van het juryrapport.

Naar aanleiding hiervan heeft de Commissie zich in verbinding gesteld met de Jury en haar tusschenkomst verzocht teneinde van genoemd Bestuur tegemoetkoming aan de geuite klachten te verkrijgen; deze onderhandelingen hebben tot alleszins gunstige resultaten geleid.

Omtrent de *beoordeeling* der prijsvraag-ontworpen is in de vakbladen een polemiek ontstaan, waarin uit den aard der zaak de P. P. G. niet kon worden gemengd.

Of, los van deze polemiek, het tot dusver geldende, en over 't algemeen zeker doeltreffend werkende stelsel van het voor prijsvraaguitschrijvers zoowel als voor mededingers bindend verklaren van de uitspraak der Jury, wijziging behoeft, in den zin van het instellen van hooger beroep, zal, indien daartoe aanleiding bestaat, bij de voorgeschreven periodieke herziening der A. R. een onderwerp van bespreking in de bouwkundige Vereenigingen kunnen uitmaken.

VERFRAAING VAN HET STATIONSPLEIN TE LEEUWARDEN.

Op deze prijsvraag in begin Nov., door de Vereen. tot bevordering v. h. Vreemdelingenverkeer te Leeuwarden uitgeschreven, worden de antwoorden op 1 Februari 1918 ingewacht.

Bij de vaststelling van het programma is in alle opzichten rekening gehouden met het gevraagde advies der Commissie, en zijn de prijsvraagregelen daarbij ten volle aanvaard, zoodat zij zonder voorbehoud een gunstig rapport aan de Const. Ver. kon uitbrengen.

INZENDING VAN NATUURSTEEN TER JAARBEURS 1918.

Op deze prijsvraag voor schetsontwerpen in de tweede helft van November door den Bond van Steenhouwers-patroonsvereenigingen uitgeschreven, worden de antwoorden ingewacht op 20 December a.s. Voor de samenstelling van het programma is de medewerking der P. P. C. gevraagd; de prijsvraagregelen zijn daarbij ten volle aanvaard, zoodat de Commissie zich met deze prijsvraag zonder voorbehoud kon accoord verklaren.

Ten slotte zij vermeld dat in voorbereiding is een door het Bestuur eener landelijke gemeente uit te schrijven openbare prijsvraag voor een raadhuis, waartoe het concept-programma, op verzoek van het gemeentebestuur, bereids door de P.P.C. is opgemaakt.

De samenstelling der Commissie onderging wijziging door de periodieke aftreding van den heer Herm. v. d. Kloot Meyburg, in wiens plaats gekozen werd de Heer P. G. Buskens; de Commissie was in 1917 dus samengesteld als volgt: P. J. Houtzagers, voorzitter, aftr. in 1919; P. G. Buskens, aftr. in 1920; Paul J. de Jongh, secretaris-penningmeester, aftr. in 1918.

Het rooster, volgens art. 8 van het huish. reglement voor de Const. Ver. betreffende verificatie der jaarrekening van de P. P. C. luidt:

in 1917 door den Bond van Nederl. Architecten.
in 1918 door de Mij. tot Bev. der Bouwkunst.
in 1919 door het Gen. „Architectura et Amicitia".
in 1920 door de Ver. „Bouwkunst en Vriendschap".

De Permanente Prijsvraag-Commissie:
P. J. HOUTZAGERS, *Voorz.*
P. G. BUSKENS.
PAUL J. DE JONGH, *Secr.-Penningm.*

Vragenlijsten Pensioen Commissie.

De leden der M. B. V. A. worden verzocht de vragenlijsten aan het bureau der M. B. V. A. in te zenden **vóór 15 December a. s.**

„Oude Teekeningen van Amsterdam".

Dit plaatwerkje, is in den boekhandel verschenen. De prijs ervan bedraagt *f* 2.50.

„Open Wegen". Belgische Moderne Kunstkring.

Er heeft zich gevormd de Belgische Moderne Kunstkring „Open Wegen", met het doel, voorloopig hier te lande maar hoofdzakelijk na terugkeer in het vaderland, den vooruitgang der moderne kunst (architectuur, beeldhouw- en schilderkunst, letterkunde, muziek en aanverwante kunsten) te bevorderen.

In het ons toegezonden manifest lezen we o.m. het volgende:

De krachten van „Open Wegen" zouden aangewend worden voor een algemeene en een meer bijzondere werking.

Deze laatste kan samengevat worden onder de leuze: „Streven en Strijd voor moderne kunst."

1. door het houden van tentoonstellingen van werk der leden en gelijkdenkenden;
2. door het houden van lezingen over dit werk;
3. door het geven van uitvoeringen en voordrachten van werk der moderne musici en letterkundigen.

De algemeene werking zou er een zijn van meer theoretische propaganda voor moderne kunst een middel tot onderlinge ontwikkeling en waardeering voor de kunstenaars en tot opvoeding van de menigte, en wel met het volgende programma:

1. verzamelen van een archief (boeken, platen, foto's, lantaarnplaatjes, enz.) betreffende moderne kunstwerken in het buitenland.
2. idem voor Belgische moderne kunstwerken.
3. houden van lezingen over moderne kunst in het buiten- en binnenland.
4. tentoonstelling van documenten uit het archief.
5. instelling van cursussen in moderne kunst.

Deze werking zou kunnen ingezicht worden als volgt: Het beheer, in de hoofdstad gecentraliseerd zou er de hand aan houden dat tentoonstellingen, lezingen en uitvoeringen niet alleenlijk te Brussel, maar ook in de provinciesteden gehouden worden, zoodat de invloed zoo verspreid mogelijk zou zijn.

Naar goedvinden kunnen kunstenaars uit den vreemde uitgenoodigd worden naast de Belgische kunstenaars hun werk tentoon te stellen.

Aangezien „Open Wegen" een kring wil zijn niet van Vlaamsche noch Waalsche, maar van Belgische kunstenaars, worden beide landstalen voor alle handelingen van de groep volledig gelijk gesteld.

Voorloopig bepaalt onze kring zich tot het vereenigen van Belgische Kunstenaars die in den vreemde vertoeven; bij den terugkeer in België na den vrede zullen alle Belgische Kunstenaars die onze inzichten deelen verzocht worden deel te maken van „Open Wegen" en zal er overgegaan worden tot het kiezen van een bestuur, het opmaken van standregelen, enz.

Tot dusver maken deel uit van „Open Wegen": Willem Paerels, Gustave de Smet, kunstschilders; Hubert Hoste, Jan Pauw, Louis van Swaelmen, architecten; Jules Vermeire, beeldhouwer en André de Ridder, letterkundige.

OVER COLLECTIEVE CONTRACTEN IN VERBAND MET PLANNEN VOOR EEN PENSIOENREGELING TEN BEHOEVE VAN TEEKENAARS EN OPZICHTERS.

Sedert eenigen tijd bestaat er een commissie, die ten doel heeft voor de teekenaars en opzichters, welke in dienst zijn bij architecten, een pensioenregeling te ontwerpen. De commissie, samengesteld uit vertegenwoordigers van bij deze materie betrokken organisaties, heeft hierbij de hulp ingeroepen van het Centraal Bureau voor Sociale Adviezen, welk bureau reeds verschillende pensioenfondsen mede heeft helpen tot stand komen.

Ter oriëntatie van wat dit Bureau beoogt, laat ik hieronder de eerste alinea van het eerste artikel der Statuten volgen:

„De vereeniging draagt den naam van „Centraal Bureau voor Sociale Adviezen" en heeft met ter zijde stelling van de bevordering van eenig partijbelang, uitsluitend ten doel:

a. het verstrekken van gevraagde technische, juridische en economische adviezen ten opzichte van de oprichting, organisatie leiding en administratie van instellingen en regelingen, welke beoogen de maatschappelijke positie der arbeiders en van hen, die, naar het oordeel van het bestuur, ten aanzien van hun economische positie met dezen zijn gelijk te stellen, op eenigerlei wijze te verbeteren."

Het Bureau stelt zich in het algemeen ten dienste van het belang der arbeiders zonder zich echter aan een partij te binden. Men vindt dan ook in het bestuur mannen en vrouwen van allerlei politieke schakeering vereenigd. De positie van het Bureau is dus geheel neutraal, voor den een wellicht een aanbeveling, voor den ander het tegendeel. Deze neutraliteit behoeft echter niet te ontaarden in kleurloosheid. Zij sluit slechts uit, dat men zelf belanghebbende is en dat men op bedekte wijze partijbelangen tracht te dienen.

En zoo heb ik eenige hoop, dat de opmerkingen, welke ik op verzoek van de redactie van dit blad in mijn hoedanigheid van Directeur van genoemd bureau over deze aangelegenheid wil maken, overwogen zullen worden als komende van neutrale zijde.

Wat mij getroffen heeft, toen het bureau in deze materie betrokken werd, is, dat de plannen tot het stichten van een pensioenfonds op zich zelf stonden.

En mijn eerste advies luidde dan ook: verbind dit pensioenfonds aan een collectief contract en neem, zoo eenigszins mogelijk, daarin een bepaling over het verplicht lidmaatschap op. Immers volgens de wet is het recht op pensioen te beschouwen als uitgesteld loon. Er wordt dus een collectieve regeling gemaakt voor een gedeelte van het loon, terwijl men 't verdere aan ieder werkgever en werknemer op zich zelf overlaat. Daarin is iets incongruents.

Bovendien, het zal wel geen betoog behoeven, dat wanneer een werkgever een overeenkomst sluit met een werknemer, hij niet begint te spreken over wat er zal gebeuren, wanneer na langen duur de dienstbetrekking wordt opgeheven, maar dat allereerst over de voorwaarden voor den tijd, dat de dienstbetrekking geldt, wordt onderhandeld. En zoo ligt het toch voor de hand, dat wanneer een organisatie van werkgevers een overeenkomst sluit met een organisatie van werknemers, men eerst tot overeenstemming dient te komen over werk, loon, arbeidstijd, enz., voordat gesproken kan worden over pensioen.

Dat in het onderhavige geval de zaken anders geloopen zijn, laat zich hooren. De architecten hebben hun individueele contracten loopen, hebben daarmee niet te veel moeite. Maar om tot een pensioenregeling te geraken, is het noodig dat samenwerking wordt gezocht en verkregen tusschen gezamentlijke werkgevers en gezamentlijke werknemers. Om deze te verkrijgen moet gebruik gemaakt worden van de hulp der bestaande corporaties. Anders valt er niets te bereiken. Ligt het nu niet voor de hand, dat deze organisaties met het begin beginnen en niet met het einde, dat zij sluiten een collectief contract, waarin alle arbeidsvoorwaarden zijn opgenomen?

Wat zijn collectieve contracten? Onze wetgever geeft in art. 1637*n* 2de alinea van het Burgerlijk Wetboek, de volgende definitie:

„Onder collectieve arbeidsovereenkomst wordt verstaan eene regeling, getroffen door een of meer werkgevers of eene of meer rechtspersoonlijkheid bezittende vereenigingen van werkgevers, met eene of meer rechtspersoonlijkheid bezittende vereenigingen van arbeiders, omtrent arbeidsvoorwaarden, bij het aangaan van arbeidsovereenkomsten in acht te nemen."

De benaming collectieve arbeidsovereenkomst is, het werd reeds dikwijls opgemerkt, niet juist. Het is geen arbeidscontract, waarbij door den werknemer beloofd wordt werk te verrichten, door den werkgever een bepaald loon uit te keeren. Beter ware te spreken van arbeidsvoorwaardenovereenkomst. Evenwel verba valent usu.

Een ieder weet, wat er mee bedoeld wordt. Het is een overeenkomst tusschen één of meer werklieden-organisaties en hetzij één of meer patroons-organisaties hetzij één of meer patroons, waarbij, voor het geval dat een arbeidsovereenkomst tot stand komt, reeds van te voren de voorwaarden, waaronder die arbeid zal worden verricht, zijn vastgesteld. In een collectief contract, zoo worden ze gewoonlijk in de spreektaal geheeten, komen in het algemeen dus bepalingen voor omtrent loon, arbeidsduur, toeslag bij over- en Zondagswerk, uitbetaling bij ziekte, scheidsgerecht enz. Daarnaast staan andere bepalingen, die de overeenkomst zelf betreffen, niet de arbeidsvoorwaarden.

Zullen de architectenvereenigingen goed doen met de vereenigingen, waarin hun werknemers georganiseerd zijn, in casu die van opzichters en teekenaars, een collectief contract aan te gaan? Om deze vraag te beantwoorden dienen in het algemeen de voor- en nadeelen van zulke contracten overwogen te worden. Waar dit artikel niet anders beoogt dan een inleiding op nadere

gedachtenwisseling, zoo hoop ik de architecten uit hun tent te lokken, voor- en tegenstanders, opdat zij hun oordeel erover zullen uitspreken, in hoeverre deze algemeene beschouwingen toepasselijk zijn op het concrete geval vóór ons.

Ik begin dan met de voordeelen. Voor de werknemers bestaat het groote voordeel in een grootere zekerheid omtrent de voorwaarden van de individueele overeenkomst. Behalve dat een minimum-loon is gewaarborgd, zijn er allerlei bepalingen, waaromtrent niet nadere afspraken behoeven te worden gemaakt; ze zijn opgeteekend in het collectieve contract, worden zonder meer in de individueele overeenkomst overgenomen. Bovendien wordt als voordeel genoemd tegenover de eenzijdig vastgestelde arbeidsreglementen, dat deze laatste meer op stukloonbetaling der vlug werkende arbeiders zijn gebaseerd, terwijl bij collectieve contracten de minima meer met het oog op de doorsnee-arbeiders zouden zijn samengesteld. Ten slotte zij hier gewezen op de versterking der vakorganisatie, die de afsluiting van collectieve contracten tengevolge heeft. Er wordt in socialistische kringen over deze materie niet gelijk geoordeeld. Vooral vroeger achtte men de collectieve contracten, een gevaar voor den vakstrijd, vreesde men tempering van den klassenstrijd. Het bekende antwoord, dat Fanny Imle ontving bij de enquête naar de ervaringen der metselaars bij het collectief contract opgedaan, is typeerend. Een der antwoorden op de vraag, of de arbeiders tevreden waren met de vastgestelde bepalingen, luidt: „helaas ja". Maar de voorstanders der collectieve contracten hebben het volkomen gewonnen, allerwege neemt het verlangen ernaar toe en worden er — ik zou haast zeggen — bijna dagelijks gesloten.

Doch ook voor den werkgever zijn er groote voordeelen aan verbonden. Wie hiervoor de stem van onverdachte getuigen wil vernemen, leze de Praeadviezen over de collectieve arbeidsovereenkomsten voor de algemeene vergadering der Roomsch-Katholieke Werkgeversvereeniging in 1916 door de heeren F. J. A. M. Wierdels, Mr. L. G. Kortenhorst en prof. L. van Aken uitgebracht. In de kringen der sociaal aangelegde Katholieken vinden deze overeenkomsten warme verdedigers. Zij maken een deel van het programma der middelen uit, die zullen leiden tot bedrijfsvrede, ja tot bedrijfsorganisatie. Hier wordt inderdaad de collectieve arbeidsovereenkomst gebruikt om de leuze van den klassenstrijd krachteloos te maken en als een leugen te brandmerken. Maar ook daarbuiten vindt men sterke voorstanders zoowel uit ideëele als uit practische motieven. In vele kringen heeft het collectieve contract het aanzien van een bête noire verloren. Men erkent de beteekenis ervan ook voor de werkgeversbelangen. Immers zij hebben blijkens de practijk een grootere stabiliteit in de loonen tengevolge. Er wordt meer een algemeene basis gevormd voor wat als goed loon kan worden aangemerkt, zonder dat met starheid aan dit minimum behoeft te worden vastgehouden. Hiervan is ook uitvloeisel, dat er minder gevaar dreigt voor overloopen van werknemers. Thans wordt juist bij opzichters en teekenaars dit overloopen sterk als een euvel gevoeld, al geschiedt het voornamelijk naar gemeentebedrijven en vindt het zijn reden in den wensch op hoogen leeftijd pensioengerechtigd te zijn.

Ook wordt de post loonen op de geheele exploitatierekening van het bedrijf vaster, en wordt de „Schmutzkonkurrenz" tegengegaan.

Een zeer voornaam voordeel mag worden genoemd dat er gedurende den termijn, waarvoor het collectief contract is aangegaan geen gevaar te duchten is voor plotselinge looneischen in geval van groote drukte. Immers in de contracten is een artikel opgenomen, dat partijen zich zullen onthouden van staking en uitsluiting, ten doel hebbende verandering te brengen in het bij de overeenkomst bepaalde. Wanneer men weet dat stakingen en uitsluitingen soms millioenen kosten, gepaard gaan met groote menschelijke ellende, persoonlijke haat en verbitterdheid, dan kan men dit laatste voordeel voor beide zijden niet hoog genoeg aanslaan. En brengt ook niet last not least het collectief contract een krachtigen groei der werkgeversorganisaties met zich?

Maar zijn er ook geen nadeelen aan verbonden? Natuurlijk en men zal goed doen ze onder oogen te zien. Evenwel de waardeering van deze nadeelen zal voor een belangrijk deel afhangen van het standpunt, waarop men staat.

Laat mij een kras antwoord van een tegenstander mogen aanhalen. „Maurermeister Kistner-Lehe meinte: Wir wollen keinen Tarif .... Erkennt man die Pflicht an, mit den Arbeitern zu verhandeln, so hat man den ganzen Tag nichts weiter mehr zu tun als sich zusammenzusetsen und über Streitigkeiten zu verhandeln. Nein, ich setze die Arbeitsordnung meines Betriebes allein fest. Wie der Arbeiter ein freier Mann, so bin ich auch ein freier Mann .... Durch energische Durchführung unserer Verbandsgrundsätze im letzten groszen Streik haben wir unsere Gegner von unserer Stärke überzeugt; wir haben keinen Tarif abgeschlossen. Zwar haben wir noch 70000 Mk Schulden aus diesem Streik, doch wir werden sie gern bezahlen in dem Bewusztsein, dasz wir wieder Herren geblieben sind in unserem eigenen Hause." [1])

Staat men op het standpunt, dat men met de arbeiders niet wil onderhandelen, hen niet als gelijkwaardigen wenscht te beschouwen, dat men er de grootste schulden voor over heeft, als men maar „baas in eigen huis" blijft, dan inderdaad is voor een collectief contract niets goeds meer te zeggen. Indien men door den tijd niets geleerd heeft, indien men zijn werknemers beschouwt als lieden, die te gehoorzamen hebben en wien men een loon betaalt, hetwelk men zelf vaststelt zonder er iemand anders in te kennen, maar wien men geen zelfstandig recht toekent eischen te stellen, inderdaad, ik herhaal het, dan is een collectief contract een stap, dien men niet anders dan noodgedwongen doet. Wij

[1]) Aangehaald bij G. Kessler, Die deutschen Arbeitgeber-Verbände, Leipzig 1907, S. 318.

weten, zóó denken nog vele werkgevers, zij kunnen niet wennen aan den geest des tijds, zij eischen onderdanigheid en dankbaarheid; wanneer zij goedhartig zijn, willen ze in gemoedelijkheid de zaken voor hun arbeiders behandelen, maar onderhandelen, met hen als gelijkgerechtigden onderhandelen, of nog liefst met menschen, met wie zij niets te maken hebben, daartoe werken zij nimmer mee. Dan wordt getornd aan de macht der werkgevers. Van harte onderschrijf ik wat Smeenk in zijn Voor het Sociale Leven hiertegen te berde brengt:

„Men zou zoo zeggen, ook de patroons behoorden de totstandkoming van collectieve contracten te bevorderen. Toch bieden velen nog tegenstand. Zij vreezen voor hun machtspositie. En zeker, daaraan doet het collectief contract afbreuk. Maar is die machtspositie gerechtvaardigd? Immers neen! Het is niet meer dan billijk, dat ook de arbeiders bij de vaststelling van hun arbeidsvoorwaarden recht van meespreken hebben. Dat de eene partij aan de andere de voorwaarden eenzijdig oplegt, is schreeuwend onrechtvaardig. De eigenlijke bedrijfs*leiding* wordt bovendien niet aangetast. Zooals Brentano het uitdrukt: het *wat* en het *hoe* der industrie blijft ter bepaling van den patroon. Het medezeggenschap der arbeiders strekt zich alleen uit tot de voorwaarden, waaronder geproduceerd zal worden. En daartegen valt niets steekhoudends aan te voeren. De arbeider is geen slaaf maar een vrij man." [1])

Werkgevers, die zich aaneensluiten om hun belangen toe te vertrouwen aan een lichaam, dat zij zelf in het leven roepen, moesten begrijpen, moesten billijken, dat er organisaties van hun werknemers bestaan, waarbij hetzelfde mutatis mutandis plaats vindt.

Ik vrees echter in de kringen der georganiseerde architecten deze bezwaren niet. Ik noem ze alleen, omdat ze in de practijk zoo geweldig veel voorkomen, omdat er nog heel wat werkgevers levende anachronisten zijn. Wie den moed heeft een collectief contract aan te gaan, zelfs wie er toe gedwongen wordt, hun zal 't gaan als Baumeister Popp, die na mededeeling, dat zijn bond een collectief contract had afgesloten, op de Münchener Bauarbeitgeber-Bundestagung deze woorden sprak: „Nur mit Angst und Widerwillen sind wir an den Tarifabschlusz herangetreten. Nun aber haben wir mit dieser Tarifvereinbarung nur gute Erfahrungen gemacht". [2])

Zou men meenen, dat het prestige van den werkgever er door lijdt, indien zijn organisatie met de organisatie der werknemers over arbeidsvoorwaarden onderhandelt? Ik houd mij van de waarheid van het tegendeel overtuigd. Gezag veeleer zal die werkgever hebben, die ten volle zich blijkt te hebben ingeleefd, in wat zijn werknemer vervult, dit weet te eerbiedigen. Met zijn woorden wordt meer rekening gehouden, dan met die van een autocraat.

Een bezwaar, dat ik voorbij kan gaan, is de gevreesde concurrentie met het buitenland. Hoezeer in dit andere gevallen een breeder weerlegging zou vereischen, hier kan ik mij de moeite besparen, wijl geen enkel architect een collectief contract zal willen tegenhouden op grond van dit argument.

Nog een ander bezwaar waarover ik niet veel behoef te zeggen, is, dat door collectieve contracten aan te gaan, gezondigd wordt tegen de natuur van het bedrijfsleven. Immers de arbeid is geen waar, evenals suiker en thee, waarvan de prijs afhankelijk is van vraag en aanbod. Deze oud-liberale theorie heeft nog slechts historische waarde. De wet van vraag en aanbod moge invloed uitoefenen op de hoogte van het loon, maar het loon wordt er niet door bepaald. Allerlei factoren waaronder de menschelijke wil om de verdienste omhoog te drijven, zoodat een menschwaardig bestaan kan worden verkregen, hebben daarop belangrijk invloed. Het is een sprookje gebleken, dat het loon volkomen hiervan onafhankelijk is en dat kunstmatig ingrijpen zich op andere wijze door werkloosheid en anderszins zou wreken.

Ten slotte zij nog een misverstand opgeheven. Men vreest dat collectieve contracten nivelleerend werken. Men behoeft echter niet ieder werknemer gelijk loon uit te keeren. De genoemde loonen zijn slechts minima. Bovendien kan men verschillende regelingen treffen voor gemeenten van verschillende grootte, gelijk in het collectief contract der boekdrukkers het geval is. Een bijzondere moeilijkheid geven hierbij de ouderen van dagen. Hiervoor is feitelijk op enkele uitzonderingen na geen bevredigende regeling getroffen. Begrijpelijk is dat werkgevers bezwaren hebben om oudere krachten het minimum loon uit te keeren, wanneer zij dit niet meer waard zijn. In enkele collectieve contracten is dit bezwaar, naar ik meen, reeds ondervangen.

Het komt mij dan ook voor, dat er alleszins reden is voor de architectenvereenigingen om over te gaan tot het afsluiten van een collectief contract met de verschillende bonden, waarin teekenaars en opzichters zijn vereenigd. Juist een vereeniging, die haar leden verplicht om bij de uitvoering van werken het honorarium te berekenen naar vaste tabellen, doet goed ervoor zorg te dragen, dat haar leden ook in ander opzicht in dezelfde condities komen te staan.

Slechts als onderdeel van een algeheele regeling der arbeidsvoorwaarden zal dan een pensioenregeling worden ingevoerd, m.i. een veel logischer wijze van doen, dan wanneer het fonds op zich zelf wordt gesticht.

Veronderstelt eens, dat dit niet gebeurt, dat men uitvoering geeft aan de bestaande plannen, wat zal daarvan het gevolg zijn?

De organisaties voeren een pensioenfonds in. Naar ik mij voorstel geven zij bovendien jaarlijksche bijdragen. Alleen leden van de betrokken bonden van werknemers kunnen lid worden van dit fonds. Natuurlijk zullen de werknemers-bonden niet tot de oprichting willen medewerken, indien althans het deelgerechtigd zijn van het fonds niet afhankelijk wordt gesteld van het georgani-

[1]) Smeenk, Voor het Sociale Leven, Rotterdam 1914, blz. 171.
[2]) G. Kessler, l. c. S. 318 sqq.

seerd zijn. Ook zal de werkgever moeten storten voor zijn beambten, terwijl deze zelf jaarlijks premie betalen. De werkgever, die geen leden van den bond in zijn dienst heeft, is dan in voordeeliger positie dan de andere, immers behoeft hij voor het pensioen van zijn werknemers niets te storten. Zijn eigenbelang brengt dus mee ongeorganiseerde krachten tot zich te trekken. En wat zal er gebeuren wanneer de werknemer in dienst is bij een niet aangesloten patroon? Deze kan niet gedwongen worden de jaarlijksche premie te betalen, heeft dus tegenover elk georganiseerde een voorsprong. Maar daarenboven: wie moet nu voor deze opzichters en teekenaars de bijdrage storten? Moeten zij zelf alleen de volle premie betalen? Dan is de werknemer in het nadeel wanneer hij bij een ongeorganiseerd werkgever dienst neemt. Slechts een zuivere toestand wordt geschapen, wanneer een georganiseerd werknemer bij een georganiseerd werkgever in dienst is.

Valt dit te bereiken? Ja, dit is te bereiken door in het te sluiten collectieve contract op te nemen een bepaling over het verplicht lidmaatschap. Er zullen bij het pensioenfonds nog heel wat moeilijkheden te overwinnen zijn, maar men vereenvoudigt naar mijn voorloopig oordeel de zaak ten zeerste, wanneer het verplicht lidmaatschap wordt ingevoerd. Ik zal dit oordeel slechts prijs geven, indien ik van het tegendeel word overtuigd en mij voor dit oogenblik bepalen nog één en ander over het verplicht lidmaatschap mede te deelen.

Een bepaling daaromtrent komt nog niet in vele contracten voor. Het meest bekende voorbeeld is dat van de typografen. In het eerste collectief contract tusschen den Nederlandschen Bond van Boekdrukkerijen en de werklieden-organisaties in de typografie in Nederland, dat van 5 Januari 1914 tot 30 December 1916 heeft gegolden, lezen wij in de eerste alinea's van art. 29: „De werkgevers, leden van de contracteerende partij ter eenre zijde, nemen als nieuwe werknemers geen anderen in dienstbetrekking dan leden van de contracteerende partijen ter andere zijde, voor zooveel betreft gezellen boven den achttienjarigen leeftijd.

De werknemers, leden van de contracteerende partij ter andere zijde, voor zooveel betreft gezellen boven den achttienjarigen leeftijd, treden bij het aangaan van nieuwe dienstbetrekkingen slechts bij werkgevers, leden van de contracteerende partij ter eenre zijde, in dienst".

In het nieuwe contract, dat van 1 Januari 1917 tot ten minste 3 Januari 1920 duurt, zijn deze bepalingen nog verscherpt. Het verplichte lidmaatschap aan beide zijden geldt niet alleen meer voor nieuwe dienstbetrekkingen, maar voor alle, uitgezonderd voor werknemers boven de vijftig jaar.

Na Mei 1917 mochten georganiseerde werkgevers niet anders meer dan georganiseerde werknemers in dienst hebben, omgekeerd mochten georganiseerde arbeiders bij geen andere dan georganiseerde patroons werkzaam zijn. Ja het verplichte lidmaatschap gaat thans zelfs zoo ver, dat, wanneer het Algemeen Hoofdbestuur van de drie contracteerende patroonsvereenigingen aan de contracteerende werkliedenorganisaties het verzoek richt „ervoor te waken dat bij eenigen werkgever bepaalde arbeid niet wordt verricht, omdat door dien werkgever met betrekking tot eenig werk is gehandeld in strijd met eenig besluit van dat Algemeen Hoofdbestuur of van de Gemeenschappelijke Algemeene Vergadering (deze) haar leden (moeten) verplichten in dienst bij dien werkgever, dien bepaalden arbeid niet uit te voeren". M. a. w. wanneer, om een voorbeeld te noemen, een boekdrukkerij tegen lagere dan de vastgestelde prijzen voor drukwerk werk aflevert, dan zijn de arbeiders verplicht om daar te staken. De werknemers helpen dus de patroons in hun strijd tegen de concurrenten, die tegen te lage prijzen werken. Over deze laatste bepaling wordt in arbeiderskringen verschillend gedacht. Sommigen willen, dat het aan de patroonsorganisaties zelf wordt overgelaten hun concurrenten te bestrijden. Anderen meenen, dat hierdoor ook de arbeidersbelangen indirect gediend worden. Maar het is vooral het nieuwe van de zaak, dat afschrikt. v. d. W. (de heer J. van der Weyden) schrijft in De Vakbeweging van 4 Mei 1917: „Nu de vraag of de vakorganisatie hare leden in het geweer mag roepen om zoo noodig de door de patroons vastgestelde prijzen van het product te helpen handhaven. Aanvankelijk was ik ook huiverig deze vraag met ja te beantwoorden. Echter, naarmate ik er over nagedacht heb, ben ik tot de conclusie gekomen, dat deze huiverigheid hare oorzaak vond in het betrekkelijk nieuwe van de zaak, althans voor ons land. En ik ben nu van oordeel dat, indien de patroons ons om deze hulp verzoeken, wij deze niet moeten weigeren.

„Het doorslaggevend argument voor mij is, dat de toestand waarin het bedrijf op zulk een moment verkeert geen billijke loonsverhooging voor de werklieden toelaat zonder dat het product in prijs verhoogd wordt, en de patroons om welke reden dan ook, zonder hulp van de werklieden die prijsverhooging niet kunnen doorvoeren, laat staan handhaven." Wat mij juist over de versterking die de bepalingen omtrent het verplichte lidmaatschap bij de typografen hebben ondergaan, heeft doen uitwijden, is het onmiskenbare feit, dat aan beide zijden de regeling daarvan zoozeer als een zegen wordt beschouwd, dat men tot een aanmerkelijke uitbreiding bij vernieuwing van het contract is overgegaan. Mr. J. A. Veraart, de vertrouwensman van één der patroonsorganisaties, schrijft in het Katholiek Sociaal Weekblad van 4 Juli 1914, dat volgens hem het verplicht lidmaatschap een essentieel bestanddeel van de ware collectieve arbeidsovereenkomst vormt. „Ontbreekt zij, dan is het collectief contract niets dan een strop om den hals der contracteerende patroons, en biedt het geen enkelen waarborg voor een blijvend beter bestaan der arbeiders." Of echter onder alle omstandigheden het verplicht lidmaatschap een voordeel is, hangt veel af van de vraag, of de organisaties sterk genoeg zijn zich te laten gelden. Maar is dit het geval, dan wordt door het verplicht lidmaatschap aan het collectief contract groote kracht bijgezet.

Gelijk bekend heerscht bij de arbeidersorganisaties van verschillende kleur een communis opinio over het wenschelijke van het verplichte lidmaatschap, met uitzondering van de syndicalistische, de bij het N. A. S. aangesloten federatieve bonden. Toch is het verzet dezer laatsten niet zoo sterk, dat zij vanwege het verplichte lidmaatschap een collectief contract ten alle tijde verwerpen. Het trekt volgens hen echter allerlei elementen, die niet warm zijn voor de organisatie en dus niet geschikt voor de „directe actie". Ook bij de anders getinte vakbonden wordt dit en m. i. terecht als de zwakke zijde van het verplichte lidmaatschap gevoeld. S. J. Pothuis schrijft: „Het valt niet te ontkennen, dat het lid, door overreding of juist inzicht omtrent de behartiging van zijn belang, toegetreden tot zijn vakorganisatie, veel meer waarde schenkt aan de innerlijke kracht van het vereenigingsleven, dan diens kameraad, die door de macht der organisatie gedwongen, tot de vereeniging toetrad." Evenwel „Menig arbeider, die tot het lidmaatschap van zijn vakvereeniging werd genoodzaakt, is eenmaal uit den kring der stommelingen en klaploopers gehaald, door het vereenigingsleven een goed strijder voor zijn klasse geworden". [1]) Ook v. d. W. (de heer F. van der Wal) schrijft in de Vakbeweging van 23 Februari 1917, dat „de klaploopers onder de gezellen zich noodgedwongen het betalen van contributie gaan getroosten, waarbij zich het eigenaardige verschijnsel voordoet, dat onder deze over de brug gejaagden zich verschillende goede werkers voor de organisatie gaan ontpoppen".

In werkgeverskringen staat men minder welgezind tegenover het verplichte lidmaatschap en het is wel merkwaardig op te merken, vooral daar waar het niet is ingevoerd. Nog onlangs is in „De Aannemer", Orgaan van den Nederlandschen Aannemersbond, in een redactioneel hoofdartikel het verplicht lidmaatschap aan een afkeurende kritiek onderworpen [2]). Als eerste argument wordt genoemd, dat ongewenschte elementen worden ingehaald. Ik geef dit toe. De vraag is maar, of het nadeel hier zwaarder weegt dan het voordeel. Als tweede argument wordt naar voren gebracht: „Geen dwang, maar vrijheid blijve hier het parool". Op zich zelf reeds maakt dit argument op mij bijzonder weinig indruk. In onze samenleving is met deze veel geprezen, maar nimmer toegepaste vrijheid niets gedaan. Wij worden van alle zijden gedwongen in tallooze gevallen, alleen wij merken het niet of wij verzetten er ons niet tegen, omdat het ons van zelf sprekend voorkomt, dat wij gedwongen worden. Zonder wetten, die ons binden, zou er van vrijheid geen sprake zijn. Het vrijheidsargument is er steeds één pour besoin de la cause. De Aannemersbond, die het zedelijk ongeoorloofd vindt om iemand te dwingen tot een organisatie toe te treden, acht het wel zedelijk geoorloofd om leveranciers zoo mogelijk te dwingen niet te leveren aan degenen, wien de Bond niet geleverd wil zien. En de syndicalistische bouwvakarbeiders, die met zooveel sympathie groote gedeelten van het artikel van den Aannemersbond citeeren [1]), zijn toch ook slechts verdedigers van de vrijheid, wanneer dit in hun kraam te pas komt.

Een argument van meer beteekenis wordt door „De Aannemer" in de volgende woorden neergelegd: „Een collectieve overeenkomst bedoelt niet, dat partijen, welke haar sloten, nu ook verplicht zijn in nauwere relatie te treden door de leden van de eene in dienstbetrekking te doen nemen van de andere . . . .

„Neen, de strekking eener collectieve overeenkomst is uitsluitend deze: *regeling van het bedrijf door vertegenwoordigers van hen, die in dat bedrijf betrokken zijn*". De Aannemersbond acht het dan ook niet meer dan plicht om de arbeidsvoorwaarden, welke in de collectieve overeenkomst zijn vastgelegd ook te handhaven tegenover hen, die niet tot een vakvereeniging behooren. Het is natuurlijk volkomen waar, dat het verplicht lidmaatschap niet noodzakelijk uit het wezen van het collectieve contract voortvloeit, de practijk bewijst het reeds, de vraag is maar, of inderdaad werkgevers tegenover ongeorganiseerde werknemers aan de bepalingen van het collectief contract vasthouden. In het onderhavige geval is dit zeer moeilijk na te gaan, waar dikwijls slechts enkele opzichters en teekenaars bij de architecten in dienst zijn. De contrôle wordt oneindig bevorderd, wanneer slechts leden van vakvereenigingen werkzaam zijn. Zijn er wellicht architecten, die zich vanwege hun concurrentiestrijd met de plattelandsbouwkundigen tegen het verplichte lidmaatschap kanten, dan kan dit moeilijk anders dan hierin zijn oorzaak vinden, dat zij door slechter loonen uit te keeren sterk willen staan in hun concurrentiestrijd, hoewel zij hun werk ondanks dezen strijd zelf goed naar de bestaande tarieven laten uitbetalen. Zij willen dus wel de voordeelen van hun vakvereeniging, maar niet de nadeelen.

In een boekje uitgaande van het Bureau van Ondernemers-Organisaties, „Waarom geen verplicht lidmaatschap en geen staatsinmenging inzake de Collectieve Arbeidsovereenkomst", door Dr. M. D. Hage, wordt nog gezegd: „Moge de strijd dan tusschen georganiseerde patroons en georganiseerde arbeiders getemperd zijn, een andere strijd treedt hiernaast op den voorgrond: die van georganiseerde patroons met georganiseerde arbeiders tegen ongeorganiseerde patroons met ongeorganiseerde arbeiders." Inderdaad dat is er het gevolg van.

Maar zal dit in architectenkringen een reden wezen om er tegen te zijn? Men richt nu eenmaal een vakvereeniging op om zijn belangen te behartigen, om gezonde toestanden in het leven te roepen en wel door strijd. En de grootste vijanden zijn juist te vinden in het eigen vak, die door ver onder de markt te werken, de noodige verbeteringen in den weg staan. Waarom zou niet de strijd mogen worden aangebonden tegen de „Tarifun-

[1]) De Socialistische Gids, Januari 1917, blz. 54.
[2]) Nummer van 18 September 1917.

[1]) Zie Het Bouwvak, Orgaan van de Landelijke Federatie van Bouwvakarbeiders in Nederland, van 4 October 1917.

treue" patroons? Dat de middelen in de practijk dikwijls niet van hoog allooi zijn, behoeft toch een erkenning van de noodzakelijkheid van den strijd niet uit te sluiten. Een volkomen geoorloofd middel komt mij althans het verplicht lidmaatschap voor.
Zedelijke bezwaren tegen toetreding tot een vakvereeniging, die den toets kunnen doorstaan, zijn mij niet bekend. Meent men ook hier de groepeering naar religieus inzicht onvermijdelijk, hoe ongewenscht ook, dan zal men dit bij aanvaarding van het verplicht lidmaatschap moeten accepteeren.
Ik herhaal, hetgeen ik reeds boven zeide: De bedoeling, welke bij mijn schrijven voorzit, is een discussie over dit onderwerp uit te lokken, opdat daarna zoo spoedig mogelijk tot bepaalde handelingen worde overgegaan. Mijn voorloopige conclusie is dus deze: Gegeven het feit, dat de architectenbonden en die van opzichters en teekenaars een pensioenfonds willen stichten, is het gewenscht een collectief contract te sluiten, waarvan een bepaling over het pensioengerechtigd zijn een onderdeel uitmaakt. Om deze aangelegenheid goed te doen loopen, is ook opname van het verplicht lidmaatschap onvermijdelijk, waartegen waarschijnlijk geen overwegende bezwaren bestaan en waaraan groote voordeelen zijn verbonden.

M. J. A. MOLTZER.

(Vakbladen van betrokken vereenigingen worden verzocht dit artikel gedeeltelijk of geheel over te nemen).
M. J. A. M.

UITGAVE HOLL. ARCHITECTUUR DOOR Dr. SCHUELER.

Geachte Redactie.

Het stukje in No. 47 van het Bouwk. weekblad, in zake bovengenoemde uitgave aan het adres der deelnemende architecten door Uwe Redactie geschreven was werkelijk een echte St. Nicolaas surprise geweest, als het een paar weken later verschenen was.
Stel U voor immers, die meeste collega's aan het toppunt van hun roem, of misschien er reeds over, worden zoo onverwacht uitgemaakt voor ijdele reclamemakers, en nog wat. Eenige grepen, bijv.:
„Wij wasschen onze handen in onschuld, maar daar-„meê blijft op alle architecten, die hun werk in deze „bibliotheek lieten verschijnen den blaam rusten, dat „ze meer handelaar dan architect zijn. Zoo'n architect „is, daar hij het zoo nauw niet neemt met goede gebruiken, geen gevoelig kunstenaar, is een koopman, die „wellicht zich verwant voelt aan de kunst, maar voor „alles zijn ijdelheid bevredigt". Sic! En verder:
„Een groep architecten wordt naar voren gebracht, „die niet behooren voor een groot deel tot degenen, die „diepe ernst van hun kunst maken" enz.
Is het niet of men de bewindvoerders der oorlogspartijen elkander hoort uitmaken voor barbaren, niet intellectueelen, tegenhouders der beschaving, en zoo al meer?
Voorloopig kunnen dan ook wij, vooral zij die nog wel lid zijn van den Ned. architectenbond en tot de élite der Ned. bouwkunstenaars behooren, het hiermêe doen, me dunkt.
Meent U echter werkelijk, geachte Redactie, wat U schrijft?
Zoude de medewerking werkelijk reclame en ijdelheid beteekenen? Ik voor mij dacht waarlijk aan geheel iets anders toen ik voor bedoelde uitgave gevraagd werd en vond het wat leuk dat een uitgever genegen was eenige mijner werken bijeen te verzamelen, ofschoon ook ik de verzekering, erlangde, dat geene pressie mocht worden uitgeoefend op de leveranciers en adverteerders, den leveranciers zelfs meest persoonlijk verzocht, niet ter wille van mij advertentiën te plaatsen, aangezien ik er geheel geen nota van zou nemen, wie wel of niet adverteerde, en eenige cliché's bovendien zelf leverde.
Bovendien betwijfel ik in tegenstelling met eenige collega's of deze uitgave als een standaardwerk of prachtuitgave zal worden beschouwd. Veel gereproduceerd werk kon in een weekblad evengoed thuis behooren, en o.a. de Duitsche bouwkundige uitgaven zijn meestal veel fraaier en voornamer uitgegeven. En Uwe Redactie zelf weet geen woorden te vinden om taal en stijl af te keuren. Ook mij dunkt het geheel kon zeker beter verzorgd zijn. Er staat b.v. een schouw gereproduceerd in een door mij gebouwd huis in mijne aflevering, ontworpen en gemaakt door de firma Mutters! Met dat al, de uitgever deed de zaak niet alleen uit liefde voor de kunst, en welke Holl. firma durft de risico op zich te nemen, voor eene dergelijke onderneming? wat geene verontschuldiging voor onwaardige handelingen nochtans zou beteekenen.
Die ijdelheid door U bedoelt, en die reclame.
Och, mijne Heeren, als men in ons klein landje niet behoort tot de 4 à 5 groote bouwkunstgenieën, voor wie steeds nieuwe wierookoffers worden aangedragen, en die steeds worden geprezen en aanbevolen als de eenige kunstenaars bij Gods genade, geschikt om belangrijke opdrachten uit te voeren; geheel Holland in rep en roer komt, als zelfs een bekwaam man de hand aan het werk raken durft van een dezer zeker respectabele architecten, terwijl van de niet aldus geprezenen, geheele werken kunnen worden verminkt en geradbraakt zonder dat één woord wordt gekikt, dan, ja dan wordt de reclame door anderen pasklaar gemaakt en is die dezer bedoelde uitgave er toch eene van zeer bescheiden aard. En van koopmansgeest zal het zeker beter getuigen als men het vak en de kunst slechts als *bijzaak* beschouwt, en zijn tijd te geven weet aan functiën, die uitgeoefend met de noodige handigheid, ons naam, relatiën, werk en verplichtingen bezorgen, met kans op een monument na den dood, want — het was immers alles zich opofferen voor de goede zaak (sic!) ter wille der menschheid en voor het algemeen belang! Dan is men naar mijn bescheiden meening veel echter zakenman, met dit verschil bovendien, dat men ook kans loopt als *architect* te worden geprezen, althans als eerbiedwaardig vakman door het leven te gaan. En terecht.
Het ergste van Uw artikel vind ik in het feit gelegen dat leeken, die het lezen, steeds meer geneigd zijn de architecten onderling als geen vrienden te beschouwen, die voor elkanders rechten in oprechtheid strijden, in tegenstelling met H. H. rechtsgeleerden, ingenieurs en doctoren, die wel is waar ook verschil van meening kunnen bezitten, maar met geheel andere wapenen vechten dan onze bouwkunstenaars, een en ander wat den beunhazen in ons vak slechts ten goede komt.
Onder dankzegging en hoogachting
Rotterdam, 1 Dec. 1917. JAC. V. GILS.

MISVERSTAND.

(Antwoord aan den heer P. G. BUSKENS).

Het Bouwkundig Weekblad is altijd een vrije tribune geweest, en zal dit moeten blijven. Niet alleen, dat alle leden zich vrij moeten kunnen uiten in hun weekblad, maar in de eerste plaats zal de redactie dit moeten kunnen doen. De heer Buskens schrijft nu o.a. het volgende: ik ontzeg dan ook de Redaktie, gekozen door de leden der M.B.V.A., het recht, om leden dier vakvereeniging, die zich volkomen houden aan besluiten der ledenvergadering op een dergelijke wijze aan de kaak te stellen en te betitelen op een wijze als in bovengenoemd artikel geschiedt.
Als deze opvatting juist was, en niet op volkomen misverstand berustte, zou de redaktie tot handlanger van bestuur en leden gemaakt worden. Dit kan zelfs de thans gekrenkte heer Buskens nooit wenschen. De redactie is in het officieele deel van het weekblad de tolk der leden, maar daarbuiten is zij niemand verantwoordelijkheid verschuldigd, behalve zichzelf. Deze vrijheid kan niemand haar ontnemen. Natuurlijk kan bij de periodieke verkiezingen de wensch der leden van de M.B.V.A. tot uiting komen, maar ook nieuwe redaktieleden zullen eveneens moeten zijn vrije menschen, die niet uitsluitend vertolken wat door ledenvergadering of bestuur is vastgesteld. En zoo zullen er steeds gekrenkte heeren Buskens blijven.

REDACTIE.

SNEL BINDEND SCHELPKALKTRASMEEL.

Door den heer P. F. van der Wallen, Scheikundig Ingenieur te Brielle, werd j.l. Zateravond voor de leden der Vereeniging tot Bevordering der Bouwkunst te Groningen en eenige genoodigden een causerie gehouden, toegelicht met proeven over het nieuwe artikel *„snel bindend schelpkalktrasmeel"*.
Door den spreker werden allereerst eenige mededeelingen gedaan omtrent het gewone schelpkalktrasmeel, zooals dit voor het eerst aan de fabriek te Brielle op aanwijzing van Prof. van der Kloes is vervaardigd door een mengsel van 5 deelen tras en 4 deelen kalk dooreen te malen. Oorspronkelijk was dit bedoeld als een mortel die den meest mogelijken waarborg zou geven tegen den zoo nadeelig werkenden muuruitslag, en dat het ook als zoodanig waardeering vond bewijst het feit, dat het gebruik zich reeds vóór den oorlog, toen dit materiaal duurder was dan het portland-cement, in een sterk stijgende lijn bewoog.
Tijdens den oorlog is men er meer en meer toe overgegaan het schelpkalktrasmeel toe te passen dàar waar portland-cement moeilijk of slechts tot zeer hoogen prijs te verkrijgen was. Daarbij deed zich echter vaak als een nadeel gevoelen, dat het schelpkalktrasmeel zeer langzaam verhardde, en daardoor in den zomer kans gaf op uitdrogen en in den winter op stukvriezen.
Om hieraan tegemoet te komen wordt thans het schelpkalktrasmeel samengemalen met een zeker percentage ongebluschte schelpkalk. Deze laatste toch heeft de eigenschap om met een overmaat water aangemaakt hydraulisch te verharden; van deze eigenschap wordt hier gebruik gemaakt. Het is daardoor mogelijk het schelpkalktrasmeel ongeveer even snelbindend te maken als portland-cement, en de zooeven genoemde bezwaren dus op te heffen.
Het nieuwe materiaal is slechts weinig duurder dan het gewone schelpkalktrasmeel en ondervindt reeds zeer veel belangstelling. De zooeven genoemde hydraulische verharding van schelpkalk en de versnelde verharding van het schelpkalktrasmeel werd door proeven toegelicht.

TWEE MODERNE UITINGEN.

Ik noem ze tezamen, de brochure van Theo van Doesburg: „de nieuwe beweging in de schilderkunst" en zijn maandblad „de stijl", want ze ademen één geest, de moderne geest.
Het maandblad werd in het Bouwkundig Weekblad reeds besproken door den heer Mieras. Dit is jammer. Hij maakt het zich te gemakkelijk. Hij geeft toe van den inhoud weinig te begrijpen, en toch levert hij kritiek. Waarom zouden wij in verband met uitdrukkingswijzen, die wij anders zouden geven, of die wij ongewoon vinden, niet willen puren den modernen schoonheidsdrang, die in beide werken van van Doesburg tot uiting komt. Waarom niet door den letter heen waardeeren de frischheid, die in de nieuwe gedachten waarneembaar is voor den ernstigen lezer. Bedenken wij, dat de zoekende geest voor onze ontwikkeling belangrijker is, dan hij, die gevonden heeft. Beide werken dragen sterk den stempel van den zoeker. De frischheid doet weldadig aan.
Van Doesburg geeft, wat in alle modernen in beginsel leeft, al is zijn uitingswijze wat eenzijdig. In elk geval is er eenheid tusschen zijn woorden en zijn uitingen als schilder.
Zijn geest is sterk gericht op de ideoplastiek, die volgens zijn woord de eenig ware beelding is. Zeker past de ideoplastiek als schakel in den keten, maar wat wijs-

geerig hoogste denkbaarheid is, moet tevens het eind als kunst beteekenen. Dat van Doesburg dit als beeldend kunstenaar voelt, bewijst hij door de weergave in zijn brochure van een groot aantal reproducties, die zeer sterk phisioplastisch gericht zijn. Door deze reproducties wordt de eenzijdigheid van het woord aangevuld. Zoodoende wordt het geheel aannemelijk en heeft zelfs groote beloften. De ideëele beelding zonder meer is als kunstuiting ondenkbaar. Kunst zal om kunst te blijven door den geest verwerkte natuur moeten blijven en tevens tot de natuur weerkeeren, maar zoodanig, dat de eenheid, die in de natuur slechts sluimert, door de beelding van den kunstenaar tot eenheid wordt.
De ware groote kunst is dus natuur en geest, d. i. physio-ideoplastiek.
Met verlangen zie ik de volgende nummers van „de stijl" tegemoet.
Laten wij niet sceptisch beginnen tegen hen, die het ernstig meenen met de kunst.
De wind draagt wel zorg, dat het kaf vervliegt. Wij behoeven ons daarvoor niet op te blazen.

IR. J. B. v. LOGHEM.

STADSSCHOON VAN AMSTERDAM.

(bij het plaatje)

Het typische oude hoekhuis Oude Kerkplein No. 50, zal 12 December a.s. publiek verkocht worden. Het is te hopen dat deze verkoop geen gevolg zal hebben, dat dit karakteristieke huis voor 't stadsschoon verloren zal gaan of bij eventueele verbouwing, door onbevoegde hand verminkt wordt.

VAN H.

PRIJSVRAAG

TEN BEHOEVE EENER INZENDING VAN NATUURSTEEN TER JAARBEURS 1918.

Vr. 1. Moet ontwerp a een monumentje zijn, dat blijft bestaan, of wordt het misschien met elke jaarbeurs weer opgebouwd, of is geen van beiden de bedoeling? Antw. Ontwerp a dient uitsluitend voor de 2e Jaarbeurs.
Vr. 2. Het is zeker de bedoeling het geheele ontwerp a van natuursteen te maken? Antw. Ja.
Vr. 3, Moet ontwerp b van buiten ook van natuursteen zijn? Antw. Neen.
Vr. 4. Is het de bedoeling ook den binnenwand te teekenen van den gevel waarin de deur en raamopeningen zitten? Antw. Neen,
Vr. 5. Moeten de kleuren door letters worden aangegeven of moeten de ontwerpen in kleuren worden geteekend? Antw. In kleuren.
Vr. 6. Is het de bedoeling in de expositieruimte losse bouwfragmenten te exposeeren, of moeten die fragmenten een deel der wanden uitmaken? Antw. Wordt aan den ontwerper overgelaten.

E. KUIPERS.

PRIJSVRAAG

VOOR EEN PAVILJOEN IN HET STADSPARK TE GRONINGEN.

Bij het Bestuur van „de Centrale", Vereeniging tot bevordering van den bloei van Groningen, zijn een tweetal verzoeken ingekomen om de termijn voor inlevering der plannen beschikbaar, te willen verlengen.
In overeenstemming met het oordeel der Jury vermeent het Bestuur aan dit verzoek niet te mogen voldoen, ter vermijding van mogelijke onbillijkheid.

J. A. MULOCK HOUWER.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD

ORGAAN VAN DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST M·B·V·A VAKVEREENIGING VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN

Commissie van Redactie: C. J. KRUISWEG, J. B. VAN LOGHEM en D. F. SLOTHOUWER
Redacteur: J. P. MIERAS:
Bureau van Redactie: Marnixstraat 402. Amsterdam.
Uitgevers en Bureau van Administratie: MOUTON & Co., Herderstraat 5, 's-Gravenhage.

ABONNEMENTSPRIJS: voor Nederl. fr. p. p. ƒ 9.— 's jaars, voor Indië en Buitenl. bij vooruitbet. ƒ 11.—. Afz. Nos ƒ 0.20. fr. p.p. ƒ 0.21 — ADVERTENTIËN: v. 1—5 regels ƒ 1.25, elke regel meer ƒ 0.25. Groote letters naar plaatsruimte. Advertentiën bij abonnement tegen belangrijk verminderde prijzen.

38STE JAARGANG. = 15 DEC. 1917. = No. 50.

INHOUD: OFFICIEEL GEDEELTE. — BOUWKUNDIG GEDEELTE. Monumentenzorg door S. de Clercq. — De pastorie van Schelluinen, door Marius A. Poel. — Ingezonden. — Ontvangen Boekwerken. — Misverstand?

OFFICIEEL GEDEELTE.

Verslag van de Bestuursvergadering op Dinsdag 4 December 1917.

Aanwezig waren de h.h. A. Broese van Groenou, Voorzitter, B. J. Ouëndag, G. Versteeg, J. Herman de Roos, D. F. Slothouwer en C. J. Kruisweg, leden, alsmede de Alg. Secretaris.

De NOTULEN van de vergadering van 6 November werden voorgelezen, goedgekeurd en daarna gearresteerd.

INGEKOMEN STUKKEN. Van de ingekomen stukken worden hier vermeld:

1°. Een verzoek van het Bestuur van het Genootschap Architectura et Amicitia, om in een gezamenlijke bijeenkomst, de houding te bespreken, welke dient te worden aangenomen, tegenover de z.g. Bauberatung. Het Bestuur achtte het zeer gewenscht met het Bestuur van A. et A. hierover van gedachten te wisselen. De houding van de M. B. V. A. is in groote trekken bepaald door de aanneming van het voorstel Meyerink op de ledenvergadering van 26 September 1917.

2°. Een schrijven van de Permanente Prijsvraag-Commissie, waarin zij voor de vacature Paul J. de Jongh (niet herkiesbaar) de heer C. N. van Goor te Rotterdam aanbeveelt.
De vergadering kon zich met de keuze van dezen candidaat vereenigen. Een der leden merkte op, dat het gewenscht zou zijn, één Amsterdamsch lid in de Commissie te benoemen, aangezien de twee overige reeds daarbuiten wonen. De vergadering vond hierin geen termen om de candidatuur van Goor niet te steunen. De heer van Goor zal door het Bestuur op de a.s. ledenvergadering voorgedragen worden.

MEDEDEELINGEN. In verband met het instellen van een Rijkscommissie voor monumentenzorg, zooals dit was uiteengezet in de memorie van toelichting op de Staatsbegrooting van 1918, 5e Hoofdstuk No. 21 (zie Bouwk. Weekblad No. 39, off. ged.) werd een door een der leden opgesteld adres aan de Tweede Kamer der Staten-Generaal, goedgekeurd. De tekst van dit adres, waarvan aan elk der kamerleden een exemplaar is gezonden, luidt als volgt:

Aan de Tweede Kamer der Staten-Generaal.

Geven met verschuldigde gevoelens te kennen Ir. A. Broese van Groenou, Voorzitter — en J. P. Mieras, Secretaris — vertegenwoordigende het Bestuur der Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, Vakvereeniging van Nederlandsche Architecten, 402, Marnixstraat te Amsterdam;

dat het Bestuur met volle instemming heeft kennis genomen van de, bij Staatsbegrooting van 1918, 5e Hoofdstuk No. 2, door de Regeering voorgestelde wijzigingen en aanvullingen van de monumentenzorg van rijkswege en het, *uit bouwkunstig oogpunt een aanwinst acht*, indien straks, behalve de inventarisatie en beschrijving dier monumenten, *óók juist het behoud en herstel daarvan, een onderwerp zullen uitmaken van meer systematische en meer intensieve werkzaamheid van den Staat*, —

het is van meening, dat nu de rijksbemoeiingen te dezer zake steeds grooter afmetingen aannemen, het alleszins gewettigd is, in te stellen een *Rijks-Commissie voor monumentenzorg*, wier taak is onderverdeeld over de reeds bestaande *historisch-administratieve* afdeeling, waarvan de resultaten het *voorkomen* van vandalisme beoogt, — en de nieuw voorgestelde *aesthetisch-technische* afdeeling, waarvan de werkkring van meer *opbouwenden* aard zal zijn; —

het acht het zeer zeker noodzakelijk dat voor deze laatste afdeeling een speciale *Commissie van Advies* worde ingesteld, samengesteld uit personen, gerecruteerd uit de verscheiden kringen van terzake belanghebbenden (uitteraard vertegenwoordigende verschillende opvattingen omtrent de middelen dienstig voor de Nederlandsche monumentenzorg) zoodat de richting waarin het behoud en herstel der Nederlandsche monumenten zich zal bewegen op continuë wijze zal worden voorbereid, — en van haar een beslissende invloed op de gestelde taak zal uitgaan. —

Redenen waarom het Bestuur voornoemd, Uwe Kamer dringend aanbeveelt de regeeringsvoorstellen te dezer zake te willen aanvaarden; —

Hetwelk doende enz.

3% LEENING. Van de 3% geldleening van 1904, werden uitgeloot de nummers: 23, 28, 42 en 126.

PRIJSVRAAG VOOR EEN KLEINE ONTGINNINGSBOERDERIJ.
Reeds was op de ledenvergadering op 14 November in de mede-

deelingen het verzoek van de Grondverbeterings- en ontginningsmaatschappij te Zwolle, haar bij het uitschrijven van een prijsvraag over bovengenoemd onderwerp te willen voorlichten, ter sprake gebracht.
De vergadering liet het Bestuur in deze vrijheid van handelen.
De heer Ir. Kuyster, Rijkslandbouwingenieur te Wageningen, heeft daarna het Bestuur uitvoerige inlichtingen gegeven omtrent het doel dezer prijsvraag. Waar uit deze besprekingen ook bleek, dat de door de bouwkundige vereenigingen in verband met de nationale prijsvraagregelen te stellen eischen, aangehouden zullen worden, benoemde het Bestuur op haar vergadering een drietal architecten tot jurylid, te weten de h.h.: Ir. P. W. J. W. v. d. Burgh te Renkum, H. v. d. Kloot Meyburg te Voorburg en Ir. Jos. Th. J. Cuypers te Roermond.

HONORARIUM VOOR DE WERKTEEKENINGEN BIJ VOLKSWONINGBOUW.
Hoewel het artikel over dit honorarium (art. 6 alinea 2 der regelen) door het Dagelijksch Bestuur van den Nationalen woningraad (zie over deze zaak nog nader: Notulen-vergadering constitueerde verg. 18 Oct. '17 in N°. 43) juridisch geinterpreteerd was als te zijn een *vast* bedrag, kan het zich halstarrig vasthouden aan deze opvatting moeilijkheid geven aan architecten die bouwen in gemeenten, waar het gemeentebestuur het bedrag erkent als een verrekenpost. Zoo bij v. de gemeente 's Gravenhage. De Voorzitter stelde voor de uitlegging van dit artikel facultatief te stellen, en ze over te laten aan de opvatting van den principaal.
Na discussie besluit het Bestuur eenstemmig het honorarium voor de werkteekeningen facultatief te stellen als een vast bedrag of als een verrekenpost tot het maximumbedrag dat de tabel aangeeft.
De zaak zal door het Bestuur der M. B. V. A. nader in bespreking worden gebracht op de eerstvolgende vergadering der constitueerende vereenigingen der honorariumtabel.

RIJKSAMBTENAREN EN PARTICULIERE BOUWWERKEN.
Besloten wordt deze aangelegenheid, waarover op de vorige vergadering een request aan den Minister was opgesteld, als een punt op de agenda van de eerstvolgende ledenvergadering te brengen met een praeadvies van het Bestuur.

AANVULLING WERKPROGRAMMA.
Op verzoek van de P. C. „Rotterdam", zal het Bestuur de ledenvergadering in overweging geven het werkprogramma aan te vullen met nieuw punt: *De posite van den architect tegenover opdrachtgever en aannemer in verband met zijn rechtspositie in het algemeen.*

PLAATSELIJKE COMMISSIES.
Hoewel nog niet alle Plaatselijke Commissies geconstitueerd zijn, maken de reeds ingekomen huishoudelijke reglementen de samenstelling van 2 uniform reglementen (1 voor commissie met minder dan 10 leden en 1 voor grootere commissie's) mogelijk. Het Dagelijksch Bestuur zal trachten 2 degelijke reglementen samen te stellen.
J. P. MIERAS. *Secretaris.*

Rekening over 1917 van de Permanente Prijsvraag-Commissie.

ONTVANGSTEN.		UITGAVEN.	
Verkoop van exemplaren der Algemeene Regelen		Niet verrekende voorschotten van het secretariaat over 1916 (na afsluiting der rekening)	f 10.31
11 ex. à f 0.25 =	f 2.75	Herdrukken van de Algemeene Regelen (100 ex.)	- 39.05
3 „ „ f 0.40 *) =	- 1.20	Onkosten van het secretariaat	- 13.68
	f 3.95	id. betreffende de voorbereiding eener nog uit te schrijven prijsvraag: reiskosten f 3.35	
Door de Const. Vereenigingen aan te vullen tekort 4 × 20.47 (art. 11 Huish. Reglement)	- 81.88	typewerk - 2.25	- 5.60
		Reiskosten der Commissieleden ten behoeve der vergaderingen	- 17.19
Totaal	f 85.83	Totaal	f 85.83

*) Tengevolge van de hooge kosten aan het herdrukken der A. R. verbonden, moest de prijs van 25 op 40 ct. gebracht worden.
Ex. van de A. R. zijn op aanvraag *uitsluitend* bij de P. P. C. verkrijgbaar.

24 November 1917.

De Secretaris-Penningmeester,
w. g. PAUL J. DE JONGH.
De Verificatie-Commissie,
Namens den B. N. A.
w. g. ADR. MOEN.
„ JAN DE MEYER.

Woningcongres.
De Nationale Woningraad heeft het voornemen in den loop van de maand Januari 1918 een woningcongres te beleggen, waarop door verschillende sprekers de meest urgente vraagstukken de volkshuisvesting betreffende zullen worden behandeld. Allerwege wordt gevoeld, dat tegen den steeds klimmenden woningnood en de voortdurend grooter wordende moeilijkheden om in de woningbehoefte te voorzien ernstige maatregelen moeten worden genomen. De Nationale Woningraad wil daarom alle belangstellenden op het gebied der volkshuisvesting te zamen brengen opdat door onderlinge besprekingen voorafgegaan door korte praeadviezen meer eenheid in zienswijze verkregen worde over de stappen, welke zullen moeten worden gedaan. Zoo zullen onder de oogen moeten worden gezien de moeilijkheden, die bij den aanvoer en de productie der bouwmaterialen zijn gerezen, hoe de prijzen zijn te drukken en de distributie kan worden geregeld, of misschien door den invoer van onderdeelen in massa de kosten gereduceerd kunnen worden. Vele gemeentebesturen, afgeschrikt door de hooge kosten, weigeren medewerking aan de bouwvereenigingen. Wellicht kan een noodwetgeving hierin voorzien. Ook de steun van rijks- en gemeentelijke overheid zal een punt van bespreking uitmaken. Voorts is gebleken dat de bouwverordeningen soms een practische uitvoering van goeden arbeiderswoningbouw eer tegenwerken dan bevorderen. Het zou kunnen zijn, dat in deze tijden door het rijk algemeene eischen waren te stellen voor woningen, die met rijksgeld worden opgetrokken. Er wordt gehoopt dat van het congres een krachtige actie zal uitgaan.
Verwacht mag worden dat een groote belangstelling voor deze aangelegenheid zal worden betoond.

Vragenlijsten Pensioen Commissie.
Er moeten nog tal van lijsten binnenkomen!
De einddatum van inlevering aan het Bureau der M.B.V.A. is gesteld op 15 Dec. 1917. Gelieve hier s. v. p. nota van te nemen.

---

stond in het door verankering verzekeren van uitgeweken muurwerk met de daarmede verband houdende bijmetselingen, het vernieuwen van vergane vloeren en balklagen, het herstellen van bestaande goten en kapbinten; het bijwerken en herstellen van binnen- en buiten betimmeringen; het aanbrengen van plafonds in ongeplafoneerde slaapvertrekken ter verkrijging van een meer gezellig aanzien; het verrichten van verfwerk en meer dergelijke werkzaamheden. Voorts werden overtollige witsellagen op bestaande wandbepleisteringen en plafonds verwijderd ten einde de daarop aangebrachte ornamentatie meer tot hun recht te doen komen en worden schoorsteen bemantelingen met bijbehooren, die verval vertoonden, opnieuw ondervangen en hersteld, terwijl de in eenige vertrekken aanwezige wandbekleedingen van beschilderd doek door een vakkundig persoon worden schoongemaakt, hersteld en bijgewerkt. Nog ligt het in de bedoeling de gracht van het huis „Akerendam" te behouden; in verband hiermede worden de voor het huis liggende bruggen hersteld, en bestaat het voornemen de beplantingen rondom „Akerendam" in hun geheel te behouden, zooveel mogelijk, want blijkens ingewonnen deskundig advies zal voor de goede instandhouding der beplanting een klein weinig gekapt moeten worden.
Naar aanleiding van de blootlegging eener muurschildering, die blijkbaar sedert eene lange reeks van jaren onder behangsel verborgen was gebleven, werd Zaterdag 3 November l.l. op verzoek van den Heer Adolph Mulder, Rijks-architect van de monumenten door den architect, den Heer W. Scheepens aan „Akerendam" een bezoek gebracht. Wij mochten in verband met dat bezoek door bemiddeling van den Heer Ad. Mulder een advies ontvangen ten behoeve van deze schildering en buitendien nog eenige welwillend verstrekte aanwijzingen van bouwkundigen aard onder betuiging van erkentelijkheid voor de welwillende wijze, waarop de Heer Scheepens door den met het opzicht over de werkzaamheden belasten genieopzichter in het gebouw was rondgeleid. Van dit advies en van deze aanwijzingen nemen wij goede nota. Van eenige geheimzinnigheid bij de uitvoering der werkzaamheden is dan ook geen sprake; alleen houdt ons Bestuur zich het recht voor om zich te bepalen tot de toelating van die personen welke bij het werk onmiddelijk betrokken zijn of die door hunne bijzondere positie of kennis in het bijzonder zijn aangewezen tot het geven van gewenschte en noodige adviezen. Dat aan de door u genoemde Heeren de toegang geweigerd werd, is niet geheel juist. De toedracht van zaken is deze: deze Heeren hebben aanvankelijk toegang gevraagd dáár, waar men geen bevoegdheid had om toegang te verleenen. Een daarop gevolgd verzoek om toelating *gericht tot ons Bestuur*, werd, gelijk reeds uit het bovenstaande kan blijken, met eene toestemming beantwoord.
Op de beschouwingen van meer persoonlijken aard, die aan het slot van uw artikel voorkomen, wenscht ons Bestuur niet integaan, te minder omdat het tot dusver gehouden *opzicht* (opzicht, de *leiding* der restauraties berust uitsluitend bij het Bestuur) over de in uitvoering zijnde werkzaamheden ons geen enkele reden tot ontevredenheid geeft, terwijl daarbij de instandhouding van „het huis Akerendam", ook als monument van kunst in geenen deele wordt bedreigd zooals blijkens uw artikel door u wordt gevreesd. Wij hopen integendeel, dat het monumentale van het gebouw door deze restauraties voor eene lange reeks van jaren verzekerd zal zijn.
Ons leedwezen uitsprekende, dat bij het publiceeren van uw meergemeld artikel blijkbaar op eenzijdige verklaringen is afgegaan, zonder dat daarbij nadere inlichtingen bij ons Bestuur zijn ingewonnen, twijfelen wij niet aan uwe bereidwilligheid om deze regelen in uw Weekblad te willen opnemen.
Met hoogachting teekent, namens het Bestuur der Sluyterman van Loo-Stichting

Uw dienstw.
DR. A. RUTGERS VAN DER LOEFF.

Haarlem, 6 December 1917.

Het doet ons genoegen, dat de vrees van den gemeentearchitect van Beverwijk, den heer Kerkhof, niet ten volle heeft te bestaan.
Toch zijn wij door de mededeelingen van den heer Rutgers van der Loeff allerminst gerust.
Uit diens beschrijving blijkt ten duidelijkste, dat het noodig is zich voor deze restauratie de doorloopende steun van een bouwkunstenaar te verzekeren, zoodat niet de toevallige komst van een deskundige behoeft afgewacht te worden, om diens advies te vernemen. Een bestuur eener stichting moest toch zelf begrijpen, dat al bevinden zich eenige enthusiaste dilettanten onder hen, de *leiding* in hoogste instantie toch van een absoluut ter zake kundig man moet uitgaan.
Het feit dat het bestuur het dagelijksch *toezicht* van zoo gering belang acht, dat daarmee een opzichter der genie wordt belast, bewijst ten duidelijkste, dat de *leiding* bij dit bestuur niet voldoende veilig is. Een restauratie toch eischt een zeer gevoelige dagelijksche leiding. Wij hopen dan ook dat dit bestuur nog bijtijds op zijn schreden zal terugkeeren.

REDACTIE.

ONTVANGEN BOEKWERKEN.

Vitruvius' Bouwkunst vertaald en toegelicht door J. H. A. Mialaret. L. J. Veen, Uitgever, Amsterdam. (*f* 7.50).

Nu na drie jaar dit groote werk bij een anderen uitgever opnieuw verschijnt, willen wij hierop gaarne de aandacht vestigen. Het is een verblijdend feit dat van dit belangrijke boek betreffende de klassieke oudheid een hollandsche vertaling is verschenen, die van zooveel studie getuigt. Bij de geringe belangstelling, die men in 't algemeen hier in Holland voor de klassieke schoonheid heeft, is 't wellicht niet overbodig er met nadruk op te wijzen dat Vitruvius een bij uitstek Romeinsche beschouwingswijze had. En de Romeinsche kunst, heeft ergens een Franschman gezegd, staat tot de Grieksche, als een ver-

taling van Dacier staat tot de Grieksche Homeros. De bronnen, waar Vitruvius uit geput heeft lagen in Alexandrië of in Grieksch-Azië, maar zeker niet in Athene. Hoe zou hij anders in het vierde boek, Hoofdst. III hebben kunnen zeggen dat het zeer bezwaarlijk is de Dorische orde voor tempels te gebruiken „omdat in den bouw de verdeeling der driegleuven en der indiepingen bezwaarlijk en ongemakkelijk is." Dit is de uitspraak van een Romein, die den Atheenschen Heropolis nooit gezien had en ook van het Parthenon niets zou hebben begrepen. In het vijfde Hoofdstuk van hetzelfde boek zegt hij over de oriëntatie der tempels; „dat de tempel en het in de cella geplaatste beeld naar de avondstreek des hemels zullen uitzien", terwijl bijna allen, die in het eigenlijke Hellas zijn teruggevonden, hun ingang op het Oosten hebben.

Met dit al is het boek van Vitruvius een kultuurhistorisch monument, dat door het enorme werk van den Heer Mialaret onder het gemakkelijk bereik van alle Nederlanders is gekomen.

Over stijl in bouw- en meubelkunst door Dr. H. P. Berlage, Derde druk, met 38 reproducties naar teekeningen van den schrijver en 50 afbeeldingen naar foto's. Rotterdam 1917. W. L. & J. Brusse's Uitgevers-Maatschappij. (geb. *f* 4.25).

Van dit bekende boekje, waarvan de schrijver zegt dat het niet geschreven is voor vakgenooten, verscheen een derde druk. Het werd 10 jaar geleden geschreven en er is sindsdien een en ander gebeurd; de teekeningen van den schrijver zijn daardoor wellicht eenigszins moeilijk te aanvaarden. Zij doen ook zonderling in combinatie met de afbeeldingen naar foto's, welke laatsten weer het boek als geheel niet ten goede komen.

Een enkele opmerking moet me van het hart: Onder een foto van het Parthenon staat: Het Panthenon, Grieksche tempel bij Athene. Een dergelijke drukfout is zoo noodlottig omdat leeken altijd eerder aan het Pantheon denken en bovendien staat en stond de Acropolis niet bij maar in Athene. Een ander onderschrift luidt: Grieksche tempel te Agryentum. Zou een leek begrijpen dat hij hier met een drukfout te doen heeft en dat hier bedoeld is het latijnsche Agrigentum? Het ware juister geweest hier te spreken van Girgenti, waar deze tempel nog te vinden is. S.

MISVERSTAND (?).

Geachte Redactie!

Uw antwoord in het laatst verschenen Bouwkundig Weekblad op mijn schrijven in No. 47, noopt mij nog tot een enkel wederwoord.

Zeer zeker is het Bouwkundig Weekblad een vrije tribune, daar paragraaf 59 van het Huishoudelijk Reglement onzer Vakvereeniging zegt, dat het „is bestemd om de vrije uiting van gedachten te bevorderen over de vakbelangen van den Architect en over alle onderwerpen die kunst en technische wetenschappen, zoomede de techniek en oeconomie van het bouwvak en de maatschappelijke belangen van zijn beoefenaren raken", doch U zult mij moeten toegeven, dat die *vrijheid* toch nooit zal mogen ontaarden in *vrijbuiten*, welke mogelijkheid bij uw opvatting omtrent *vrijheid* bestaat.

Ongebreidelde vrijheid is, naar mijn opvatting, niet anders dan gelegenheid geven tot vrijbuiterij.

En daarom zou ik deze paragraaf van het Huish. Reglement volkomen willen respecteeren en dus de Redactie en leden vrijheid geven om zich te uiten, doch alleen onder deze reserve, dat zoowel Redactie als leden zich hebben te houden aan besluiten van ledenvergaderingen en zich te onthouden van artikelen, welke de belangen der vakvereeniging schaden.

Een reserve, welke in de meest democratische vakvereeniging niet op den achtergrond zal staan. Dit is zoo van zelf sprekend, dat paragraaf 59 daarop niet eens verder ingaat.

Waar moet het anders heen met het prestige van het bestuur of de souvereiniteit der ledenvergadering, wanneer redactie of leden in het orgaan maar steeds gelegenheid vinden tegen eenmaal genomen besluiten te ageeren en dan vooral op een wijze als hier geschied is.

Meent U heusch, dat met een opvatting omtrent vrijheid van uiting zooals door U gehuldigd wordt, de eenheid onder de leden en dus het vakbelang gediend is?

Ik voor mij zie dan steeds het gevaar dreigen, dat de zoozeer gewenschte eenheid door zulke ruime, doch verkeerd begrepen vrijheid verstoord zal worden.

Wanneer de redactie van hare vrijheid gebruik maakt in bovenbedoelden beperkten zin, dan is zij allerminst „tot handlanger van bestuur en leden gemaakt" en behoeft zij heusch niet „uitsluitend te vertolken wat door ledenvergadering of bestuur is vastgesteld."

Daar buiten valt nog genoeg te doen, doch voorop sta, dat orgaan en redactie dienen tot ruggesteun van bestuur en tot krachtige bevordering der eenheid en aaneengeslotenheid der leden.

Of ligt het misschien op den weg der redactie, artikelen als het hier gewraakte te schrijven? Van andere, door de *redactie* geteekende artikelen, is mij b.v. in het bijna afgeloopen jaar niets gebleken en maakt dus de redactie van hare vrijheid tot uiting al een zeer eigenaardig gebruik.

Ten slotte geef ik U in overweging, wanneer U dan volgens Uwe opvatting „niemand verantwoordelijkheid verschuldigd (is), behalve zichzelf" dan toch zooveel zelfrespect te hebben dat wanneer ge eens per jaar (of met langere tusschenpoozen) een artikel schrijft om U in vrijheid te uiten, de medeleden Uwer vakvereeniging niet ongemotiveerd te beleedigen.

Of dus bij U of bij mij „misverstand" bestaat, of Uwe dan wel mijne opvatting omtrent „vrijheid van uiting" in het orgaan onzer vereeniging de juiste is, hoop ik door de eerstvolgende ledenvergadering te laten vastleggen.

Inmiddels dank voor de plaatsing.

Rotterdam 10 Dec. 1917. P. G. BUSKENS.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD

ORGAAN VAN DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST M.B.V.A. VAKVEREENIGING VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN

Commissie van Redactie: C. J. KRUISWEG, J. B. VAN LOGHEM en D. F. SLOTHOUWER : : : : : : : : : : : : : : : : : :
Redacteur: J. P. MIERAS: : : : : : : : : : : : : : : : : :
Bureau van Redactie: Marnixstraat 402, Amsterdam. : : : :
Uitgevers en Bureau van Administratie: MOUTON & Co., Herderstraat 5, 's-Gravenhage. : : : : : : : : : : : : : : :

ABONNEMENTSPRIJS: voor Nederl. fr. p. p. *f* 9.— 's jaars, voor Indië en Buitenl. bij vooruitbet. *f* 11.—. Afz. Nos *f* 0.20. fr. p.p. *f* 0.21 — ADVERTENTIËN: v. 1—5 regels *f* 1.25, elke regel meer *f* 0.25. Groote letters naar plaatsruimte. Advertentiën bij abonnement tegen belangrijk verminderde prijzen. : : : : : : : :

38STE JAARGANG. = 22 DEC. 1917. = No. 51.

INHOUD: OFFICIEEL GEDEELTE. — BOUWKUNDIG GEDEELTE. Een woord vooraf door B. v. G. — De strafrechtelijke verantwoordelijkheid van den architect. — Plan „Zuid" te Amsterdam — Prijsvraag Stationsplein Leeuwarden. — Ontvangen Boekwerken.

OFFICIEEL GEDEELTE.

Het Instellen der Plaatselijke Commissies.

Het verzoek tot het vormen van de 15 Plaatselijke Commissies is aan de volgende leden verzonden op 19 Oct 1917:

P. N. Leguit te Alkmaar, B. J. Ouëndag te Amsterdam, H. J. Masselink te Arnhem, A. H. Wegerif Gzn., te Apeldoorn, L. Kooken te Eindhoven, W. K. de Wijs te Enschedé, F. G. C. Rothuizen te Goes, S. de Clercq te 's-Gravenhage, G. Knuttel te Groningen, J. Mulder te Overveen, C. J. Kruisweg te Bussum, G. Stapenséa te Sneek, A. H. v. Rood te Maastricht, C. N. van Goor te Rotterdam, C. B. Posthumus Meijjes te Huis ter Heide.

De heer C. B. Posthumus Meijjes berichtte dat hij zich niet met het vormen der Pl. Com „Utrecht" kon belasten.

In de plaats van den heer Meijjes is de heer H. J. Kolk aangezocht, die aan de uitnoodiging gehoor gaf.

Van de Plaatselijke Commissies, die zich hebben geconstitueerd is hieronder een opgave gedaan, met vermelding van de namen der gekozen voorzitters en secretarissen.

Naam der Commissie.	Vergaderd op	Aantal aanwezigen	Aant. leden in het distr	Gekozen Voorzitter.	Gekozen Secretaris.
Maastricht.	25 Oct.	3	5	Ir. A. H. v. Rood.	A. v. d. Sandt.
Deventer.	26 Oct	9	16	A. Wegerif Gzn.	M. Meyerink.
Rotterdam.	27 Oct.	—	31	P. G. Buskens	C. N. v. Goor.
Hilversum.	1 Nov.	8	18	C. de Groot	Ir. G. W. Lans.
Haarlem.	1 Nov.	6	8	J. Mulder*)	M. Plate.
Utrecht.	8 Nov.	5	10	Bij acclamatie gekozen de heer F. J. Nieuwenhuis die echter bedankte v. het lidmaatschap.	H. J. Kolk.
Alkmaar.	12 Nov.	3	5	—	—
Amsterdam.	12 Nov.	10	31	J. W F. Hartkamp	J. Molenaar.
Enschedé.	—	—	3	Ir W. K. de Wijs	Ir. W. K. de Wijs
Arnhem.	—	3	10	Ir W. C. J. Schaap	H. Masselink.
Den Haag.	20 Nov.	12	55	H. v. d. Kloot-Meyburg.	H. J. Dammerman.

*) Heeft sedert bedankt als lid.

Daar het, wegens de bescheiden ruimte van het officieele gedeelte niet mogelijk is, en het strikt genomen ook niet noodig is, de volledige verslagen hier af te drukken, volgt hieronder een kort communiqué omtrent het voornaamste uit die verslagen.

Maastricht. In deze vergadering werd alleen het bureau geformeerd.

Rotterdam. Deze Plaatselijke Commissie wijzigde haar Huishuidelijk Reglement in dien geest, dat het geldend kon worden voor alle Plaatselijke Comm. Dit herziene reglement is afgedrukt in no. 42 van het Bouwk. Weekblad.

Verder werd in deze vergadering nog de wenschelijkheid besproken punt 4 van het Werkprogramma zoo eenigszins mogelijk spoedig tot afwerking te brengen. De wensch naar meerdere eenheid in de Bouwverordeningen der verschillende gemeenten is al eenige jaren oud, zoodat het noodig is dat de wenschen der architecten in dezen spoedig eene formuleering krijgen en stappen kunnen worden gedaan, om tot verwezenlijking daarvan te geraken.

Verder zag de Commissie gaarne op het Werkprogramma geplaatst: *De positie van den Architect tegenover opdrachtgever en aannemer in verband met zijne rechtpositie in het algemeen*, ten einde tot meerdere klaarheid te komen omtrent de bevoegdheden, rechten en verplichtingen van den Architect in de uitoefening van zijn beroep.

Deventer. In de vergadering van deze Pl. Comm. is o.m. gesproken over de zoogenaamde Schoonheidscommissies en over de onkosten van de leden, aan de Plaatselijke Commissie verbonden.

Het werd zeer wenschelijk geacht, dat nu de heeren uit zoo verschillende plaatsen, in de Pl. Comm. vereenigd waren, ze getrouw ter vergadering moesten opkomen, zoowel om de onderlinge band te versterken, als om de zaken die mochten voorkomen van alle kanten goed te kunnen bespreken.

Nu ook op verzoek van het Bestuur der M.B.V.A. vergaderingen moeten worden gehouden, meende men het billijk dat de reiskosten van de leden, verbonden aan het ter vergadering komen, door het Bestuur der M.B.V.A. zouden worden vergoed, te meer daar de leden der M.B.V.A. uit de provincies, al zeer hooge kosten krijgen, willen ze de ledenvergaderingen der M.B.V.A. geregeld bezoeken. — De Pl. Commissie achtte verder het instellen van zoogen. Schoonheidscommissies voor steden of provinciaal voor groepen van kleinere gemeenten zeer gewenscht en zou gaarne het Bestuur der M.B.V.A. in zijn werk steunen om die zaak te bevorderen. — Aangaande de ver-

goeding de reiskosten bovengenoemd, verzocht zij, dit punt in Uw Bestuur te willen bespreken en haar gedachte daaromtrent aan haar mee te deelen.

Hilversum. De besprekingen liepen in hoofdzaak over de werkzaamheden, welke tot een Pl. Comm. behooren.

Haarlem: Aan de orde was gesteld:

1°. Het vormen van een „Plaatselijke Commissie" volgens Art. 11. Par. 24 der Statuten der M. B. V. A.

2°. Het kiezen van een Bureau der P. C.

3°. Het vaststellen van een Huish. Reglement der P. C.

Over punt 1 vormde zich een levendige discussie.

De minderheid der vergadering was van oordeel, dat het wenschelijk was, dat de vorming van de P. C. wachtte tot de Fusie van M. B. V. A. en B. N. A. tot stand was gekomen, omdat dit een groote ommekeer teweeg kon brengen en zij het fatsoenlijk vonden tegenover de leden der B. N. A., die dan (zoo de P. C. blijven bestaan) daarvan lid moeten worden of liever gezegd zijn en aan het oprichten daarvan geen deel hadden genomen.

De meerderheid meende, dat de Statuten der M. B. V. A. het vormen van een P. C. gebiedend stelde. De leden verg. van 26 Sept. 1917 heeft de districten vastgesteld; het bestuur verzoekt om de P. C. op te richten en de meerderheid beschouwde het als een plicht hieraan te voldoen; afgescheiden nog van de vraag: hoe lang duurt het nog voordat de Fusie tot stand komt".

Utrecht. Gaf geen bijzonderheden in haar verslag

Alkmaar. Het volledige verslag luidt als volgt:

Naar aanleiding van het verzoek van Uw Hoofdbestuur, in zake het oprichten van een Plaatselijke Commissie in het District Alkmaar, Edam, den Helder en Hoorn, hebben ondergeteekenden de eer Uw Bestuur mede te deelen, dat van den Heer Kasteleyn te den Helder, berichf was ingekomen dat Z. Ed. voor het lidmaatschap van de Mij. zal bedanken en van den heer Salm, eveneens te den Helder, dat Z. Ed. geen gevolg wenschte te geven om voor eene bespreking omtrent het samenstellen van een Huishoudelijk Reglement naar Alkmaar te komen, terwijl van den heer Letzer te Edam mededeeling was ingekomen dat Z. Ed. wel aan de uitnoodiging voor de bijeenkomst te Alkmaar, gevolg zou geven. Deze bijeenkomst heeft dan ook plaats gehad, ten huize van eerst ondergeteekende, waarbij tegenwoordig waren, Letzer, Leguit & Looman. De meerderheid van deze commissie, bestaande uit Gemeente Architecten, was van oordeel, dat in dit geval een afwachtende houding aangenomen moest worden omtrent de beslissing of Gemeente ambtenaren in het vervolg als Leden van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, Vakvereeniging van Nederlandsche Architecten, geduld zullen worden. Beleefd wordt dan ook verzocht, dit motief in de Algemeene Vergadering te willen mededeelen.

Amsterdam. Nadat het bureau was gekozen en het huishoudelijk reglement (Model: Rotterdam) was goedgekeurd en aangenomen, verzocht de heer Versteeg bij de rondvraag, de bijeenkomsten zoo mogelijk te houden 14 dagen voor eene ledenvergadering der M. B. V. A.

Enschedé. Met het oog op de moeilijke reisgelegenheid in dezen tijd, werd door mij tot het vormen van de Plaatselijke Commissie te Enschedé een schrijven gericht aan de beide Leden der M. B. V. A. te Aalten en Winterswijk.

Hierin werd voorgesteld, zoo geen der Leden hiertegen bezwaar had, het vormen der Pl. C. schriftelijk af te doen, in plaats van in een vergadering bijeen te komen. Geen der betreffende Leden had hiertegen bezwaar.

Verder was bij dit schrijven een concept-reglement gevoegd, waarmede de Leden zich geheel konden vereenigen. In verband met Art. 5 van het huishoudelijk reglement werd door mij voorgesteld, aangezien de Pl. C. voorloopig slechts 3 Leden telt, de functies van Voorzitter en Secretaris-penningmeester in één persoon te vereenigen; zoo de beide andere Leden hiertegen geen bezwaar hadden werd hen verzocht op te geven aan wien zij deze functie wenschten opgedragen te zien. Beide Leden konden zich met dit voorstel en met de wijze van verkiezing vereenigen, en brachten hun stem uit op ondergeteekende.

Naar aanleiding hiervan heb ik thans de eer U mede te deelen, dat de Plaatselijke Commissie te Enschede op bovenomschreven wijze is gevormd, en het Bureau gevormd wordt door ondergeteekende in zijn functie van voorzitter en secretaris-penningmeester. Het door de Leden aangenomen huishoudelijk reglement doe ik U hierbij in duplo toekomen, en verzoek U beleefd Uwe goedkeuring hieraan te willen verleenen.

Als toelichting moge nog het volgende dienen.

In hoofdzaak is nagevolgd het door U aanbevolen huishoudelijk reglement der Pl. C. te Rotterdam. In verband met het voorloopig zeer geringe ledenaantal zijn echter eenige wijzigingen aangebracht, en wel:

Art. 5: hierin wordt de mogelijkheid geopend de functies van voorzitter en secretaris-penningmeester in één persoon te vereenigen, waarover echter elk jaar nader beslist moet worden.

Art. 6: waarin het houden van vergaderingen beperkt wordt tot die gevallen, waarbij bepaalde onderwerpen besproken moeten worden. Het houden van vergaderingen op geregelde tijden zal bij een zoo gering ledenaantal, vooral bij moeilijke reisgelegenheid (welke ook in normale tijden bestaat!) meestal een mislukking zijn.

Art. 7: waarbij het aantal leden, noodig tot het nemen van een besluit, eenigszins gewijzigd is omschreven.

(w.g.) W. K. DE WIJS.

Arnhem. In deze Plaatselijke Commissie was de belangstelling beneden het vriespunt (3 leden van de 10 slechts aanwezig).

's Gravenhage. Ook in de vergadering van deze Pl. Comm. werd besloten de tweemaandelijksche bijeenkomsten te doen plaats hebben korten tijd vóór de groote vergaderingen, opdat men op die vergaderingen de eventueele wenschen en meeningen der Pl. Comm. zal kunnen kenbaar maken.

Aan het bestuur der M.B.V.A. zou tevens gevraagd worden een crediet groot f 50,— toe te staan voor drukwerken, papier, benevens huur vergaderzaal en dergelijke.

Bij de rondvraag werden voor het werkprogram geen onderwerpen aangegeven, doch kwamen de navolgende plaatselijke opmerkingen naar voren, waarvan te zijner tijd nader werk zal worden gemaakt, en waarop eventueel het bestuur der M.B.V.A. zal worden gewezen.

Algemeene onderwerpen:

honoreering van detailteekeningen bij volkswoningbouw, als in de tabel opgenomen op verzoek van den nationalen woningraad zelve; — en waartegen toch nog door sommige principalen op 't gebied der volkswoningbouw bezwaar wordt gemaakt;

spoedige en zoo mogelijk groote verspreiding van die tabel in de groote gemeenten, woningbouwvereenigingen en werkgevers;

beteekenis van het verhoogen van het ledental der M.B.V.A. en medewerking tot het verkrijgen van een lijst van niet aangesloten vakgenooten op wier lidmaatschap prijs zou worden gesteld.

Gemeente 's Gravenhage,
geen bijzondere opmerkingen kwamen ter sprake.

Gemeente Rijswijk (Z.-H.),
daar geen der leden aanwezig was, kon over deze gemeente niet veel worden bericht, hoewel men van meening was dat de dorpsarchitectuur daar niet door den beugel kon.

Gemeente Voorburg,
aangeroerd werden de onderwerpen: bestemming van de pas door den Haag aangekochte buitenplaats, IJsselstoomtrambaan, uitbreidingsplan, nieuwe bouwverordening en kansen voor een gemeentelijke schoonheidscommissie.

Gemeente Wassenaar,
het uitbreidingsplan, het instellen van een schoonheidscommissie zoo niet voor de geheele gemeente dan toch voor de villaparken. Gewezen werd op de vereeniging Wassenaar-Vooruit.

EEN WOORD VOORAF.

In de vergadering op Zaterdag 15 December l.l., gehouden door de Vereeniging van Delftsche Ingenieurs, is door Ir. A. W. C. Dwars een belangrijke verhandeling gehouden over *„De Strafrechtelijke Verantwoordelijkheid van den Architect"*, waarvan de inhoud in dit blad meer uitvoerig wordt opgenomen.

Hieronder worden de hoofdpunten uit de gedachtenwisseling, welke zich daarna ontspon, weergegeven.

Het betoog van den inleider wilde doen uitkomen, dat de hedendaagsche techniek, welke bij het bouwvak toegepast wordt, zoo veelomvattend is geworden, dat het voor den bouwmeester wel haast onmogelijk is, de volle verantwoordelijkheid van het bouwwerk in al zijn onderdeelen te dragen. Hij zal die verantwoordelijkheid moeten overdragen aan personen, specialisten meestentijds, die van sommige onderdeelen eene bijzondere studie gemaakt hebben en hem daarover kunnen adviseeren.

Voorts bepleitte de spreker eene betere regeling voor de samenstelling van de commissie van deskundigen, die den rechter moet bijstaan bij het beoordeelen van de schuld bij voorkomende ongevallen.

Ten aanzien van het eerste punt waren de meeste sprekers het eens met den inleider, dat de architect, vooral bij bouwwerken van grooten omvang, de verantwoordelijkheid voor de soliditeit en goede werking van diverse onderdeelen aan door hem aan te wijzen deskundigen moest overdragen. De wijze, waarop die overdracht moet geschieden, ten einde tegenover den rechter misvattingen te voorkomen, werd aan de betreffende vakvereenigingen aanbevolen om aan een nader onderzoek te worden onderworpen.

Wat betrof de samenstelling van de Commissie van Deskundigen bij rechtsgedingen werd het denkbeeld geopperd aan de rechtbanken toe te voegen commissies van deskundigen, benoemd door de belanghebbende vakvereenigingen en gevestigd in verschillende centra.

Al naar gelang van de plaats, waar het ongeval zich heeft voorgedaan, kan de betreffende commissie zoo spoedig mogelijk een onderzoek ter plaatse instellen naar de oorzaken van het ongeval.

Een nieuw punt voor het werkprogramma der M.B.V.A.! Reeds in een der bestuursvergaderingen heeft het laatste punt een onderwerp van bespreking uitgemaakt. Zou de tijd thans niet gekomen zijn om deze belangrijke zaak, voor welks onderzoek de heer Dwars zulk een degelijken grondslag gelegd heeft, practisch te verwerken, opdat wij eerstens onze verantwoordelijkheid — niet alleen de strafrechterlijke, doch in den ruimsten zin genomen — beter omlijnd zien en in het onverhoopte geval, dat de rechter er bij te pas moet komen, wij met meer vertrouwen op de rechtvaardigheid van diens uitspraak kunnen staat maken.

B. v. G.

DE STRAFRECHTELIJKE VERANTWOORDELIJKHEID VAN DEN ARCHITECT.

INLEIDING.

Door het Bestuur der Afdeeling van Bouwkundige Ingenieurs van de Vereeniging van Delftsche Ingenieurs werd mij verzocht dit onderwerp in te leiden op een vergadering der bovengenoemde afdeeling. Hoewel ik me niet bepaald aangetrokken voel tot de behandeling van vraagstukken met een juridischen kant, meende ik toch dat het zijn nut zou kunnen hebben om er mijne gedachten eens over te laten gaan. Het resultaat daarvan was, dat ik wel kwam tot eenige positieve conclusies omtrent de eigenlijke berechting, maar dat het vraagstuk van de strafrechtelijke verantwoordelijkheid van den modernen architect niet eerder behoorlijk kan worden behandeld, alvorens men een duidelijk inzicht heeft gekregen in de figuren van den architect en van diens medearbeiders in onze tijden.

De Voorzitter der M. B. V. A. acht het onderwerp van de strafrechtelijke verantwoordelijkheid van genoeg belang, om daarover op een ledenvergadering eens van gedachten te wisselen, in de hoop dat tot enkele positieve resultaten kan worden gekomen; hij verzocht me daarom mijne beschouwingen aan het Bouwkundig Weekblad te willen afstaan. Daaraan voldoe ik gaarne. De lezer moet echter begrijpen, dat deze beschouwingen geen oplossingen geven, maar niets meer bedoelen dan een inleiding te zijn.

Niet-jurist zijnde is het mij niet mogelijk de juridische zijde van de strafrechtelijke verantwoordelijkheid van den architect correct en in haar vollen omvang te behandelen, — trouwens zulks zou ook, veronderstel ik, een langen tijd behoeven — maar daar ik ook geenerlei aanleg heb voor juridisch denken, zie ik vaak *recht*, wat juridisch *krom* is en zie ik omgekeerd een juridisch rechte lijn dikwijls als een kromme.

Was deze kromme nu een vlakke kromme, dan was er nog iets rechts aan — evenwel de juridische rechte lijn is voor mij dikwijls een ruimte-kromme.

Ik meen daarom het geval te moeten bekijken van den practischen kant.

Bij de geheele behandeling van een ongeval van recenten datum van de zijde van het Gerecht kwamen allerlei ruimte-krommen voor mijn oogen en ik geloof in gemoede dat verschillende dezer krommen inderdaad nergens een kromtestraal oneindig groot vertoonden, dus inderdaad krom waren. Hiermede wordt natuurlijk geenszins bedoeld een blaam te werpen op hen, die het Gerecht vormden of het Gerecht behulpzaam waren bij zijn taak, maar de oorzaak der juridische kromheid moet hier worden gezocht in het behandelen van technische zaken door niet of niet-geheel deskundigen en het is toch voor een ieder die bouwt, en dus de middellijke of de onmiddellijke oorzaak kan worden van

een ongeval, van groot belang, dat hij van de zijde van het Gerecht technisch juist wordt behandeld.

Vóór de behandeling van dit rechtsgeval allereerst eenige algemeene opmerkingen.

De positie van den architect is in moderne tijden zeker een andere dan vroeger. Bouwde onze oude vakgenoot gewoonlijk in de plaats zijner inwoning of in haar onmiddellijke omgeving, zoo is het bij vele architecten van den tegenwoordigen tijd dikwijls uitzondering, dat zij daar bouwen, waar zij wonen. De vroegere architect (en de kleinere tegenwoordig nog) leefde zoo te zeggen op zijn werk. Vele van de tegenwoordige leven wel in hun werk, maar niet op het werk; dit is onmogelijk geworden.

Maar dat is niet alleen het geval met den architect; met den aannemer van het werk of van een voornaam onderdeel daarvan, gaat het evenzoo.

De moderne architect, de moderne ingenieur, de moderne aannemer van werken of onderdeelen daarvan kunnen onmogelijk steeds op het werk aanwezig zijn, zelfs is het niet altijd doenlijk, dat zij het werk zoo dikwijls bezoeken, dat zij tot in details van de dagelijksche vorderingen op de hoogte blijven door eigen aanschouwing. Men kan dit bejammeren, maar omdat de taak van den architect tegenwoordig inderdaad over 't algemeen breeder is geworden vergeleken met een halve eeuw terug en zijn bemoeienissen in de toekomst in samenwerking met andere technici vermoedelijk zich nog verder zullen uitstrekken, zoo is het onmogelijk, dat de architect op zijn werk leeft, waarbij men dan nog zou moeten aannemen, dat steeds één werk van dien omvang is, dat hij daarin een bestaan kan vinden. In verband met de ontwikkeling van onze cultuur moet men het m. i. gelukkig vinden, dat de architect van heden niet meer is de zuivere „bouwmeester" van het verleden. Om dit goed in te zien, doet men het best een vergelijking te maken met den modernen ingenieur en wel in het bijzonder met den civiel-ingenieur. Het aantal civiel-ingenieurs, dat zich met zuiver constructieve of technisch mathematische aangelegenheden bezighoudt, is inderdaad gering. Een groot aantal beweegt zich op een terrein, dat men wel technisch kan noemen, maar dat toch veel meer met het algemeene wereldbedrijf, met de algemeene wereldbeweging in aanraking is dan ooit b. v. het zuiver construeeren in dit opzicht kan opleveren. Er zijn menschen, die van oordeel zijn, dat het te betreuren is, dat de ingenieur daarmede van zijn eigenlijk vak is afgedwaald — en toch is zulks m. i. een kortzichtig standpunt, want juist door zich op allerlei gebied te bewegen en aan allerlei zaken leiding te geven, is de ingenieur in moderne tijden op de plaats gekomen, die hem eigenlijk in de moderne wereld toekomt. Zeker zijn de zuivere vakbeoefenaars in de ingenieurswereld noodig — waren zij er niet, de wereld zou technisch geen stap verder komen; maar om het noodig te maken dat technisch nieuwe stappen worden gedaan, daarvoor is toch noodig de arbeid van die andere ingenieurs, die het verband leggen tusschen de algemeene wereld en de zuivere vakbeoefenaars. Samen vormen ze een goed gesloten geheel, dat langzamerhand de waardeering gaat verwerven in de maatschappij, waarop het recht heeft.

Met den architect moet en zal het m. i. in de komende tijden hoe langer hoe meer denzelfden kant uitgaan. Ook als dit feit langzamerhand duidelijk wordt voor de menigte van vakgenooten, zullen er weer zijn, die het bejammeren, dat de moderne architect van zijn eigenlijke richting (de bouwmeester van vroeger) is afgeweken, maar deze gang van zaken is niet tegen te houden en moet m. i. ook volstrekt niet worden tegengehouden, want deze ontwikkeling der dingen werkt niet alleen verbreedend en verruimend op de taak van den architect, maar is ook in hooge mate gewenscht voor onze samenleving. Ook in de wereld der architecten zullen hoe langer hoe meer splitsingen voorkomen naar vakrichting, artist-architect, constructeur-architect en zaken-architect (en deze laatste in den goeden zin van het woord). Al deze richtingen zijn er al, maar de ontwikkeling in een zuivere richting is nog niet ver gevorderd — en stellig moet er nog veel gebeuren vóór de verschillende richtingen elkaar de noodige waardeering toedragen en begrijpen dat ze thuis hooren in één huis. Bijna zou ik nog vergeten de richting ambtenaar-architect, een richting die zeker niet kan worden gemist in de moderne samenleving en daarom m. i. recht heeft op een behoorlijke kamer in het groote architecten-huis.

Eerst wanneer dat architecten-huis goed ingedeeld gereed is en naar buiten een indrukwekkende façade vertoont en inwendig van een harmonisch opgevatte architectuur zal zijn — dan eerst zal van uit dat huis leiding kunnen uitgaan op allerlei gebied en vooral op die gebieden, waar de ingenieurs op het oogenblik nog alleen de lakens uitdeelt, de lakens die wel erg sterk zijn, maar die niet altijd den gelukkigsten vorm vertoonen en waarin gewoonlijk een ingeweven, goed doordacht patroon ontbreekt. Zoo zal het toch eenmaal moeten komen.

Er is echter nog een verschil tusschen den bouwmeester van vroeger en den architect van heden. De bouwmeester van vroeger kon het verwerken zijner materialen volledig beheerschen. De hoofdeigenschappen der materialen van destijds waren eenvoudig, berekeningen beperkten zich tot enkele in elementairen vorm, gebouwd werd naar erkend goede constructieregelen en bij het betreden van een nieuw constructiegebied mocht worden geëxperimenteerd, op gevaar af van ongelukken te stichten.

De gewelvenbouw is vast en stellig niet rijp geworden zonder ongelukken, en ik durf te zeggen, zonder veel ongelukken met veel slachtoffers.

Dit alles is veranderd en wel ten ongunste van den architect van heden. De eigenschappen zoodanig te kennen en te beheerschen van de voornaamste materialen, waarmede tegenwoordig wordt gebouwd op een wijze, die vroeger de verbazing van het land zoude hebben gewekt, en die nu tot de vrij alledaagsche behoort, dat kennen en beheerschen, ook door middel van berekeningen en door middel van de wetenschap der lotgevallen van uitgevoerde bouwwerken, is heden onmogelijk voor den architect, tenzij hij de zuivere richting van constructeur-architect gaat bewandelen.

Experimenteeren op bouwkundig gebied is een halsmisdaad geworden — en toch komt geen enkele wetenschap, die zich met materie bezig houdt, zonder het experiment verder — en steeds zullen er experimenten blijven, waarvan de uitkomst op onaangename manier afwijkt van de verwachting daaromtrent gesteld.

Voegt men hierbij, dat onze inzichten op verschillende punten bezig zijn zich te verruimen en te verhelderen tot grootere begrippen, waarin tot nu toe groote feiten afdalen van algemeenheden tot bijzondere gevallen van grootere verschijnselen, die nog niet geheel doorgrond worden, dan zal men bij eenig doordenken moeten toegeven, dat het verschil wel groot is en voortdurend grooter wordt tusschen den vroegeren bouwmeester en den hedendaagschen architect.

Men geeft zich daarvan m. i. onvoldoende rekenschap, ten eerste in eigen kring, getuige het vele ernstig geredeneer over zaken van bijkomstig belang, getuige het hoogst onwetenschappelijk karakter onzer vakbladen — getuige ten slotte ook, dat het bouwkundig onderwijs zich nog over het algemeen hoofdzakelijk bezig houdt met de vorming van den ouden bouwmeester, met den detaillist, die zich later moeilijk losmaakt van verouderde constructiewijzen en constructiebegrippen.

Maar ook geeft men zich van dit alles onvoldoende, of beter gezegd, in het geheel geen rekenschap in niet-bouwkundige kringen — en om deze voor- en bij te lichten dient men toch zelf eerst het licht ontstoken en daarna in handen te hebben genomen.

Is het dus een wonder, dat het Gerecht een oordeel uitspreekt over den bouwmeester en niet over den architect en is het dus zoo verbazingwekkend, dat men ruimtekrommen ziet als de strafrechtelijke verantwoordelijkheid van den architect gelijk wordt gesteld aan die van den ouden bouwmeester?

Op den dag van het ongeval kreeg ik des middags een kort telegram van den architect; *„kom onmiddellijk"* luidde het; korter kon het niet. Ik begreep dat er iets ernstigs aan de hand was, ging per eerste gelegenheid en was dan ook tegen het vallen van den avond ter plaatse van de ruïne, waaronder toen nog alle slachtoffers lagen.

Vanwege het Gerecht waren alle teekeningen uit de keet meegenomen, niets daaromtrent was achtergelaten; en datzelfde Gerecht had een plaatselijke bouwkundige op de plek van het onheil op post gezet om .... ja, wat was eigenlijk de taak van dien man precies?

In de eerste plaats om toezicht te houden op de werkzaamheden, die bedoelden de slachtoffers te bevrijden of hunne lijken te bergen, met de bepaalde opdracht om zich geen oogenblik van het terrein te verwijderen.

We moeten natuurlijk aannemen, dat de man volkomen aan zijn opdracht heeft voldaan en in dit geval een tijd, die men met etmalen moet tellen, onafgebroken op de plaats van het ongeval heeft doorgebracht, zonder daarbij in de gelegenheid te zijn gesteld lichaam en geest door welverdiende rust af en toe te versterken. Zeer zeker was het in het belang geweest eener goede vervulling van zijn taak als de schildwacht van tijd tot tijd rust had genomen, want zijn taak is in allerlei opzicht wel zwaar te noemen, zooals uit het volgende kan blijven.

M. i. moet toch de redding der slachtoffers of de berging der lijken gepaard gaan met een zoo gering mogelijk vernietigen van bewijsstukken en daar toch het redden van slachtoffers in de allereerste plaats hoofdzaak is, heeft de gerechtelijke toeziener een buitengewoon zware geestelijke taak, waarbij ook lichamelijk veel van hem gevorderd kan worden, zooals in dit geval inderdaad gedaan is.

Nu is het stellig niet gemakkelijk om bij een bouwwijze als die van het gewapend beton, dat moet worden beschouwd als een materiaal van hooger orde dan hout, steen of ijzer, in het gegeven geval zonder vertraging te geven, in te zien, waar de bewijsstukken zich in de eerste plaats bevinden, en zulks wordt nog lastiger als men heeft te maken met een gecombineerden bouw van metselwerk en gewapend beton, waar de oorzaak van instorting dus aan een van beide materialen of wel aan alle beide kan worden toegeschreven. Evenmin is het gemakkelijk, waar men meent een bewijsstuk te zien, terwijl dit noodzakelijk moet worden verwijderd, daarvan vóór de opruiming de noodige typische kenmerken vast te leggen, vooral als dit bewijsstuk van gewapend beton is. Men dient daartoe te beschikken over een zekere kennis van het materiaal, van min of meer veelvuldig voorkomende constructiefouten, van materiaalzwakheden en voorts over een goede dosis algemeene vakkennis.

In den nacht na het ongeval eischte de gerechtelijke toeziener het omverhalen van een buitenmuur, teneinde het reddingswerk te bespoedigen en om verdere instortingen te voorkomen. De aannemer van het metselwerk verzette zich hiertegen met alle kracht, omdat hij begreep, dat daarmede een bewijsstuk zou verdwijnen van de deugdelijkheid van *zijn* werk — en van zijn kant had de aannemer daarin volkomen gelijk m. i. Maar kan men het den gerechtelijken toeziener euvel duiden, dat hij meende den muur te moeten laten vallen?

Gelukkig èn voor den architect èn voor den aannemer is de muur blijven staan.

De Gerechtelijke toeziener bleek een meegaand man te zijn t. o. v. het toelaten van verschillende personen op de plaats van het ongeluk, zoodat mij werd vergund dien avond en den volgenden ochtend mij overal vrijelijk te bewegen. Gelukkig had ik dien avond een helder oogenblik, zoodat ik, na bestudeering van de teekeningen op het bureau van Gemeentewerken aanwezig, in verband met de inlichtingen van den architect en met het ter plaatse waargenomene mijn oordeel kon vormen, dat ik noch den volgenden ochtend, toen ik een en ander bij daglicht kon bekijken, noch later na eenige becijferingen, behoefde te wijzigen. Ik kon den architect geluk wenschen met zijn metselwerk, hoewel het niet op

de gebruikelijke wijze was samengesteld — een samenstelling, die stellig niet is aan te bevelen als men niet de zeer goede mortel gebruikt en voor de uitstekende uitvoering zorg draagt, zooals in dit geval was gedaan.
Maar ook was het me duidelijk dat de directe oorzaak hoewel gelegen in het gewapend beton, gelegen was in een kleine oorzaak met groote gevolgen — en groot waren deze gevolgen door een samenvallen van allerlei ongunstig werkende factoren.
Maar toch mag men zich afvragen, welke invloed het zou hebben gehad op den loop van het proces, waarbij de uitspraak in handen van leeken was gelegd, als de muur omver was gehaald en de architect eens geen goeden vriend kon telegrafeeren, die lijdende is aan heldere oogenblikken — of wel als de gerechtelijke toeziener even weinig meegaand was geweest als een der beide andere deskundigen, die later ter plaatse verschenen, naar ik vernam, een ieder gelastte zich te verwijderen, die volgens hem niet op het werk hoorde. Het zou dan zeer wel mogelijk zijn geweest, dat de deskundige, wien de architect verzocht had hem terzijde te staan om hem en zijn rechtsgeleerden raadsman voor te lichten, niet zou zijn toegelaten.
Mijn eerste conclusie is dus, dat waar de architect aan strafrechtelijke ve antwoordelijkheid onderworpen is, deze moet eischen dat het opruimingswerk ten behoeve van het redden van slachtoffers of het bergen van lijken zoo spoedig mogelijk wordt geplaatst onder alleszins deskundig toezicht en dat het dient te worden uitgemaakt of het niet noodzakelijk is, dat deskundigen, van de zijde van architect en aannemer gesteld, daarbij tegenwoordig zijn.
Het blijft toch waar, dat twee meer zien dan een, en dat een ongeluk gewoonlijk niet aan één enkele oorzaak kan worden toegeschreven, zoodat bij de opruiming op allerlei acht moet worden gegeven. Evenzeer blijft het waar, dat bij elke ramp een massa puin ontstaat en dat men uit die puinmassa en hetgeen overeind bleef staan den loop van het ongeval moet trachten te construeeren, waarbij allerlei onderstellingen moeten worden geuit, die op leeken een verwarrenden, en stellig een onbevredigenden indruk maken — zoodat men moet trachten de puinmassa door het ongeluk ontstaan, zoo min mogelijk tijdens de opruiming te vergrooten.
Ten slotte heeft elk ongeluk gelukkig zijn goeden kant, want het ongeval is ontstaan, omdat onwillekeurig een proef werd gedaan op ware grootte en overeenkomende met de verhoudingen en toestanden in de praktijk voorkomend. De waarde daarvan kan niet hooggenoeg worden aangeslagen. Proeven toch zijn en worden nog steeds in groote getale genomen om de eigenschappen, deugden en gebreken aan materialen te leeren kennen, maar van proeven met heele constructiedeelen en dan nog wel op ware grootte — daarvan hoort men zelden en dat zeer zeker, omdat aan de uitvoering daarvan groote kosten zijn verbonden. Men behelpt zich in dit laatste geval gewoonlijk met een proef op verkleinde schaal of onder vereenvoudigde omstandigheden — maar daarmede benadert men de werkelijkheid, zonder die te bereiken.
Bij het doen van een proef heeft men een voorop gezet doel, zoodat de proef veelal zoodanig wordt ingericht, dat men een resultaat in de gewenschte richting te zien krijgt — men moet echter voorzichtig zijn met de uitkomsten, d. w. z. men dient deze met een zeker verhoudingsgevoel op in de praktijk voorkomende gevallen over te brengen.
De schaal van het proefobject is m. i. van de grootste beteekenis voor de waarde der uitkomsten voor de praktijk en het is merkwaardig zoo weinig verhoudingsgevoel hier bij proefnemers kan worden opgemerkt.
De overeenstemming van het proefobject met een in de praktijk veelvuldig voorkomend geval is stellig van niet geringere waarde t. o. v. de volledige bruikbaarheid der uitkomsten, omdat verschillende verschijnselen tijdens en na de proef waar te nemen de juiste verhouding zullen hebben, welke juiste verhouding gewoonlijk zoek is bij een proef, die voor een bepaald doel in elkaar is gezet. Voegt men daarbij nog, dat menig proefnemer een weinig te spoedig ziet, hetgeen hij gaarne wil zien, dan volgt daaruit, dat men aan uitkomsten van proeven op schaal en niet volledig in overeenstemming met de praktijk, geen volstrekte waarde moet toekennen. Waar nu een ongeval in de praktijk voorkomend een proef kan vormen zonder bovenstaande gebreken, is het m. i. van het grootste belang, dat het bovenbedoelde opruimingswerk zoo mogelijk geschiedt onder toezicht van deskundigen van alle partijen, waarbij de leiding moet worden toevertrouwd aan de deskundigen van het Gerecht. Men kan dan verwachten, dat een onwillekeurige volle-krachtproef, als elk ongeval vormt, ten slotte nog zijn groot nuttig effect zal hebben, als elk der deskundigen op nuchtere, zakelijke wijze zijn waarnemingen doet en vastlegt.
Zooeven werd reeds gezegd dat een ongeluk zelden aan één enkele oorzaak is te wijten-en nu mag men de uitdrukking: „noodlottige samenloop van omstandigheden", afgezaagd, ouderwetsch, versleten, of iets dergelijks noemen — toch blijft het feit waar, dat voor het groote meerendeel van ongevallen die samenloop een voorwaarde van ontstaan is. Was dat niet het geval, ik zou niemand aanraden ooit te bouwen, en zelf naar de heide verhuizen, ver van elk bouwwerk verwijderd.
De noodlottige samenloop van omstandigheden (om die uitdrukking toch maar te gebruiken) was m. i. ook bij het onderhavige ongeval na te gaan.
De noodlottige samenloop van omstandigheden beteekent, dat een aantal factoren moeten samenwerken in bepaalde richting om het ongeval tot effect te hebben. De factoren moeten worden opgespoord en de waarde daarvan worden bepaald — dit alles bij elkaar genomen is veelal een uiterst lastig vraagstuk — en om dit tot een bevredigende oplossing te brengen, daarvoor is noodig een groote algemeene vakkennis, zoowel in practischen als in theoretischen zin, een nuchter oog voor de waar te nemen feiten en bewijsstukken, en met

een voldoende gebrek aan neiging tot het berijden van technische stokpaardjes.
Aan al deze voorwaarden te voldoen is gewoonlijk niet aan één persoon gegeven, zoodat het onderzoek aan meerdere moet worden opgedragen van verschillenden aard, aanleg en technische levensgang.
Bovenbedoelde factoren moeten worden bepaald — en dit bepalen wil volstrekt niet altijd zeggen berekenen, maar veel meer schatten of opsluiten tusschen zoo nauw mogelijke grenzen, met een voldoend wetenschappelijken basis.
Juist op het gebied van berekenen geschiedt zooveel dat eigenlijk niet door den beugel kan. Technisch rekenen wordt te dikwijls aangezien voor zuivere wetenschap, zoodat daaraan een overdreven of geheel verkeerde waarde wordt toegekend — en stellig door leeken. En als er een materiaal is dat gebukt gaat tot bezwijkens toe onder den last van berekeningen en becijferingen, dan is dat toch zeker wel het gewapend beton en toch als er een materiaal is, dat eigenlijk niet correct is te berekenen, dan is dat ook al weer stellig het gewapend beton, om de eenvoudige reden, dat wij gewoonlijk het gegeven geval niet tot een enkel statisch streng bepaald geval kunnen terugbrengen. Gewoonlijk vormen allerlei onderdeelen een dergelijk samenhangend geheel en zijn er b.v. allerlei inklemmingen aanwezig, waarvan we alleen de grenswaarden (die ver uiteen liggen) kennen, zoodat van een eenigszins nauwkeurige berekening moet worden afgezien en men alleen het gegeven geval kan trachten in te sluiten tusschen zoo nauw mogelijke grenzen. Zeker is het heel moeilijk deze karakteristiek van den gewapend-betonbouw aan een leek duidelijk te maken.
Technisch rekenen is eigenlijk schatten en benaderen met een wetenschappelijken basis en diegene zal de grenzen het nauwst weten te trekken, die het materiaal en de constructiewijze het beste „aanvoelt", en over een groote ervaring beschikt bij de uitvoering of de leiding van bouwwerken, waarbij *allerlei* materialen worden verwerkt, want het is m. i. een geheele verkeerde opvatting dat diegene het best b. v. over gewapend beton kan oordeelen in het geval van een ongeluk, die zijn heele bestaan uitsluitend dat eene materiaal heeft verwerkt; algemeene vakkennis is hier m.i. een volstrekte vereischte. Herhaald moet worden dat op het gebied van technisch rekenen veel geschiedt, dat niet door den beugel kan — vooral als het te doen is om breukcijfers te berekenen, zooals in het geval van een instorting. Niet alleen dat het niet geoorloofd is om met formules te rekenen, die alleen gelden voor spanningen, die proportionaliteits- noch elasticiteits- of vloeigrens overschrijden, en met welke formules men bij gebrek aan beter maar doorrekent — maar hij, die veel technisch rekenwerk doet, weet heel wat K.G. spanning „erin" of „eruit" te rekenen, al naarmate zulks in zijn kraam te pas komt — terwijl er toch niets of heel weinig in beide gevallen op zijn handelswijze is aan te merken.
De redenen daarvan liggen voor de hand. De gegevens, waarvan men uitgaat ter berekening van de belasting, zijn niet nauwkeurig bekend, maar daarin bevindt zich een zekere speling. Het statisch geval, waarmee men moet rekening houden, is vooral in den gewapend beton-bouw gewoonlijk niet volkomen scherp te bepalen, maar laat dikwijls ruime spelingen toe. Bij het narekenen eener uitgevoerde constructie van gewapend beton weet men volstrekt zeker, dat de uitvoering b.v. wat betreft de ligging van het ijzer, iets anders is geweest, dan de teekening daarvoor aangeeft. Bij het bepalen der maximum spanningen onmiddellijk na de lossing van een constructiedeel van gewapend beton tast men heelemaal in het duister omtrent het percentage, dat men aan de berekende spanningen moet toevoegen wegens de schok van het lossen, daar men omtrent het geheele proces van de lossing in een gegeven geval niets weet.
Ten slotte moet men de met al deze onbepaaldheden berekende maximum spanningen vergelijken met de vastheidscijfers van de materialen, die voor de ingestorte constructie zijn gebezigd. IJzer is nu gelukkig vrij homogeen — maar kan men dit zeggen omtrent andere materialen en vooral omtrent het beton?
De vastheidscijfers van beton hangen van zoovele factoren en omstandigheden af, als qualiteit en aard der samenstellende materialen (hier drie in getal) waterhoeveelheid, waarmede het beton is aangemaakt, ouderdom, gemiddelde temperatuur bij storting en versteening.
't Is dikwijls een kwaad geval, om zich na dergelijke berekeningen positief te moeten uitspreken.
Er is ongetwijfeld een zekere dosis nuchterheid noodig om de waarde der berekeningen critisch te kunnen bekijken, en om toch vooral niet als uitkomst daarvan te zien, hetgeen men gaarne wil zien, met negatie van anders sprekende feiten.
De rekenmeester maakt zich zoo dikwijls schuldig aan de fout van den subjectieven experimentator, die heel gauw meent de uitkomst te zien, die hij van te voren meent te mogen verwachten. Dit is een menschelijke eigenschap, die veel voorkomt; vandaar dat het aantal volkomen objectieve proefnemers altijd klein is geweest en zulks wel altijd zal blijven.
We komen daardoor vanzelf nog eens terug op den eisch, die men aan deskundigen, die de vermoedelijke oorzaken van een ongeval hebben na te gaan, behoort te stellen, n.l. een minimale neiging te bezitten tot het berijden van stokpaardjes.
Deze soort neiging komt, 't moet tot mijn spijt worden gezegd, onder technici veel voor en niet alleen onder de lager ontwikkelden maar ook onder de hooger gevormden, al is het beestje dan ook van nobeler ras. 't Is gewoonlijk erg vermakelijk twee dergelijke ridders in alle ernst te hooren vechten over allerlei, dat lood om oud ijzer is — maar het geval wordt ernstiger als de stokpaardjes-ruiterij gaat meedoen in den eindstrijd om de oorzaken van een ongeval naar dezen of genen kant te verschuiven.
Bekend is dat schuifspanningen gewoonlijk een groote

rol spelen bij het veroorzaken van ongevallen met constructies van gewapend beton — en nu is de neiging groot om het schuifspanning-stokpaard van stal te halen en daarmede alleen de ongeval-veste te willen berennen.

Bekend is ook, dat men bij de berekening van gewapend beton-constructies het beton in de getrokken zone bij de berekening verwaarloost — maar dit feit neemt toch niet weg, dat het beton wel degelijk trekspanningen opneemt, die vrij groot kunnen zijn bij vette mengingen als bij dezen bouw gebruikelijk. In ieder geval is een aanzienlijke trekkracht noodig om de flens van een T-balk door trek te breken. En nu is het weer een stokpaardje (en een erg blind stokpaardje) dat geen beton in de getrokken zone als een eenige weerstandbiedende waarde wenscht te erkennen — en toch was m. i. hierin de directe aanleiding van de instorting bij het onderhavige geval te zoeken (niet de oorzaak of oorzaken) en was hiermede ook de ligging van het wrak na de instorting volkomen te verklaren.

Het behoeft zeker geen nader betoog, dat een ongedwongen verklaring van de ligging van het wrak, een voor leeken duidelijk waarneembaar iets dus, aan die leeken het vertrouwen zal geven, dat de aanleiding tot het ongeval zoo goed mogelijk is benaderd.

Nog een stokpaard is het verband in metselwerk. Het getuigt zeker van gebrek aan constructief inzicht, als men dezelfde waarde aan verband voor de stabiliteit van het geheel blijft toeschrijven, als men de mortel van slap tot sterk gaat opvoeren. Het aan het bewuste bouwwerk toegepaste verband was zeker niet uit een oogpunt van metseltechniek alleszins te verdedigen — maar een nuchter toeschouwer kwam ongedwongen onder den indruk van voldoende soliditeit van het metselwerk, gezien de volle-kracht-proef, die het had doorstaan. Plaatselijk vernield muurwerk was een gevolg van den val van het gewapend betonwerk en niet de oorzaak daarvan — de juistheid daarvan volgde onmiddellijk, als men als juist aannam de bovenvermelde aanleiding tot den val — en deze aanleiding kreeg een zeer groote mate van waarschijnlijkheid in verband met de ligging van het wrak, welke ligging ook verklaarde de plaatselijke vernieling van het muurwerk.

Het hardnekkig vasthouden aan de oude regels van het zuivere metaalverband kan tot gevolg hebben, dat leeken (in casu rechters) het zuivere metselverband gaan aanzien voor een conditio sine qua non voor de stabiliteit of misschien zelfs wel voor de bestaanbaarheid van metselwerk, want leeken gaan gewoonlijk veel verder in hun consequenties dan de mannen van het vak of van de wetenschap.

Metselen is een eenvoudig vak — maar over de beteekenis van het metselverband valt nog veel te zeggen. Van beteekenis in een tijd toen de mortels soms onvoldoende, maar in ieder geval langzaam versteenden, gaat toch de noodzakelijkheid van een zuiver verband achteruit naarmate men betere en sneller versteenende mortels gaat toepassen, mits men te zelfder tijd zorgdraagt aan den mortel in letterlijken zin een ruimere plaats te geven, dus door een ruimere kop- en laagverdeeling, die een goede vertinning van elken steen waarborgt. En het is m. i. volkomen goed gezien, dat onze allermodernste bouwkunst het stugge karakter van het baksteenmuurwerk door allerlei vrijheden t. o. v. de wetten van het zuivere metselverband, wat buigzamer weet te maken, daarbij partij trekkend van de eigenschappen onzer hedendaagsche mortels. Hoever men met die vrijheden zal kunnen gaan, zal de ervaring alweer moeten leeren — maar het zou m. i. wel jammer wezen als de tichelsteenen weer naar de oude plaats werden teruggedreven alleen omdat den architect allerlei kwaads kan overkomen van de zijde van leeken, die op gezag van niet tot het wezen der dingen doordringende deskundigen, zweren bij het zuivere metselverband.

Mijn tweede conclusie is nu, dat, waar de architect aan strafrechtelijke verantwoordelijkheid is onderworpen, deze moet eischen, dat het Gerecht de deskundigen, welke de vermoedelijke oorzaken van het ongeval moeten opsporen en verder het Gerecht voorlichten, met de grootste zorg kiest, zoodat een lichaam van voorlichting ontstaat, dat voldoende waarborgen biedt voor een alleszins vakkundige behandeling van het geval.

De wijze waarop tot nu toe dat lichaam van voorlichting ontstaat, is m. i. niet de meest juiste. Niets afdingende op de voortreffelijkheid van elk der leden van dit lichaam, is toch de geheele combinatie niet steeds even bevredigend, hetgeen zeker niemand zal verwonderen, als men tot het inzicht is gekomen, dat aan de samenstelling van het lichaam van voorlichting vrij hooge eischen moeten worden gesteld, welke eischen zeer waarschijnlijk aan de Rechterlijke Macht onbekend zijn.

Bij de samenstelling van een Commissie van deskundigen krijgt men meermalen den indruk dat het Gerecht in een dergelijk geval groote waarde schijnt te hechten aan de hooge theoretische ontwikkeling van de meerderheid der leden — maar tevens schijnt het Gerecht ook te voelen (en dit zeer terecht) dat de practijk van het bouwen ook in de Commissie moet vertegenwoordigd zijn, zoodat de verdere aanvulling veelal geschiedt met een enkele figuur zonder eenige of met heel weinig theoretische kennis — zoodat het in practijk brengen van het oorspronkelijk gezonde denkbeeld, dikwijls niet voert tot hetgeen men toch eigenlijk moet trachten te bereiken, n.l. een Commissie, die zooveel mogelijk zoowel in practischen als in theoretischen zin homogeen is. Niet noodig is het daarbij dat *alle* leden zich meer in het bijzonder met dat onderdeel van het vak hebben bezig-gehouden, op welks gebied waarschijnlijk de oorzaak van het ongeval moet worden gezocht (en deze speciale kennis moet dan zoowel practisch als theoretisch zijn) maar wel moet die eisch worden gesteld aan een of twee der leden, terwijl dan de overige zoowel practisch als theoretisch op zoodanige hoogte moeten staan dat zij als gelijkwaardigen met de specialisten het geval kunnen behandelen.

Het komt me voor, dat de samenstelling van een Commissie van deskundigen, die het Gerecht heeft voor te lichten; de eischen, die men aan deze deskundigen heeft te stellen en de groepen van deskundigen, waaruit de figuren behooren te worden gekozen, — dat dit alles voor de vakvereenigingen van architecten iets is om zich ernstig mede bezig te houden.

Het volgend denkbeeld wil ik daaromtrent gaarne in overweging geven. Het denkbeeld is oorspronkelijk niet van mij, maar van den architect Ouëndag. De vorm, waarin ik het denkbeeld geef, komt wellicht niet overeen met dien van genoemden architect, omdat ik geen gelegenheid heb gehad met hem daarover te praten.

Laat de ingenieurs- en architecten-vereenigingen een ruim genomen groep van vakgenooten aanwijzen van allerlei richting (bedoeld in practisch en theoretische zin), uit welke groep het Gerecht, na overleg met een Dagelijksch Bestuur van die groep, zijn keuze doet.

Het zou mij te ver voeren dit denkbeeld hier verder te gaan ontwikkelen en misschien heeft een ontwikkeling daarvan geenerlei zin, omdat het zoodanige bezwaren heeft, dat het toch niet voor verwezenlijking vatbaar is — maar daarmede is voor mij het grootste bezwaar niet weggenomen, dat de strafrechtelijk verantwoordelijke architect berecht wordt door middel van een Commissie van deskundigen, waarvan het gevaar bestaat, dat zij in samenstelling niemand bevredigen kan wegens de ondoordachte samenvoeging daarvan; ondoordacht, omdat het 't Gerecht, in deze materie niet tot een juist oordeel bevoegd, niet behoorlijk wordt voorgelicht; de samenstelling kan toevallig een gelukkige wezen, maar er is zeker evenveel kans dat zij zulks niet is. Is zij zulks niet, dan ontwikkelt zich zeker ter zitting een woordenstrijd in vaktaal, die niet geschikt is het rechtsprekend college het geheele geval te verduidelijken — het einde is dan gewoonlijk een uitspraak die niemand volledig bevredigt. Deze niet geheel bevredigende uitspraak is zeker wel het ergste voor hen, die ter verantwoording voor den strafrechter zijn geroepen.

Het bouwen wordt voortdurend meer ingewikkeld; de bouwkunde komt door invoering van nieuwe materialen, van nieuwe constructiemethodes, door het doordringen van ruimere constructiebegrippen tot voortdurend grooter wordende constructiemogelijkheden, waarvan door hen, die laten bouwen, onmiddellijk gebruik wordt gemaakt, terwijl ongekend ver strekkende eischen van bouwheeren de bouwkunde prikkelen daaraan te voldoen — inderdaad komt door dit alles de bouwkunde op steeds hooger plan. Hoe schitterend dit alles ook mag wezen — de architect loopt steeds meer gevaar met den strafrechter in aanraking te komen, vooral in tijden, waarin de economische nood dringt en dwingt tot zuinig bouwen, terwijl toch de eischen, die worden gesteld aan de kunst van construeeren, in plaats van te verminderen, juist vermeerderen, want juist diezelfde economische nood brengt vraagstukken aan, die nieuw zijn, of wel oude vraagstukken, die op andere wijze dan gebruikelijk was, moeten worden opgelost. Herhaald dient nog eens te worden, dat het experiment, dat menschenlevens kan kosten, niet meer wordt geduld in onze eigenaardige samenleving. Wordt dus de architect voor de strafrechter geroepen, dan heeft hij m.i. recht op een onderzoek door een Commissie van deskundigen, die bij al hunne speciale kennis van theorie en practijk van onderdeelen van het vak, toch een breeden blik hebben op het bouwen in het algemeen en op de ontwikkelingsgang daarvan, een en ander zoo ruim mogelijk genomen — en het is zeker niet van het Gerecht te eischen dat het een zoo diepe kennis heeft van toestanden, verhoudingen en personen in ons vak.

De kunst van het bouwen verliest hoe langer hoe meer haar vroeger betrekkelijk eenvoudig karakter — de kunst van het construeeren wordt voortdurend ingewikkelder en de verhoudingen worden moeilijker.

Toch blijft m.i. de architect de verantwoordelijke man voor het geheele samenstel — zelfs voor die onderdeelen, waarvan hij geen voldoende kennis heeft, hoe vreemd zulks ook mag lijken, tenzij hij natuurlijk alleen die deelen van het samenstel voor zijn rekening neemt, waarvoor hij zich competent acht, terwijl voor de rest van het bouwwerk anderen worden geroepen voor ontwerp, toezicht op en leiding van de uitvoering. Men heeft dan te doen met twee of meer architecten of constructeurs, die alleen in zooverre met elkaar te maken hebben, dat de een voortzet of voltooit, nadat de ander zijn werk heeft gedaan. Regel is echter dat één architect zijn naam verbindt als zoodanig aan het bouwwerk, en gewenscht is zulks ook, daar het gescheiden stelsel tot allerlei complicaties en onaangenaamheden kan voeren. Men behoeft bij dit gescheiden stelsel maar even aan een ongeval te denken en aan de onbedwingbare lust van sommige menschen om de schuld op een ander te schuiven, om in te zien tot welke onverkwikkelijke verwardheden zooiets kan leiden. Het werk dient dus aan één architect te worden opgedragen.

De architect komt daarmede herhaaldelijk voor de technische oplossing van vraagstukken, die niet binnen zijn bereik zijn — en langzamerhand is het regel geworden dat hij ontwerp, uitvoering en verantwoordelijkheid voor de deugdelijkheid daarvan, overdraagt op een specialist-constructeur, wien wel eens het juiste begrip van verantwoordelijkheid niet erg helder is, of wel die erg gemakkelijk garantie geeft om niet uit de reeks van mededingers te worden gedrukt. De architect maakt zich m.i. aldus handelende op de meest eenvoudige wijze van de zaak los en toch is het mijn persoonlijke opvatting dat deze handelwijze onmogelijk correct is te noemen. Dat bij dit systeem toch zoo weinig ernstige ongelukken gebeuren, daarvoor pleit, dat de afgezaagde, ouderwetsche, versteend antieke „noodlottige samenloop van omstandigheden" zich tot op den huidigen dag zelfs bij ultra-modern-ingewikkelde bouwwerken als oorzaak van ongevallen heeft gehandhaafd en zich als zoodanig tot den jongsten dag zal blijven doen gelden.

(Wordt vervolgd.)

PLAN „ZUID" TE AMSTERDAM.

De Commissie voor het Stadsschoon besloot in een harer vroegere vergaderingen in overleg met Dr. Berlage ten behoeve van het uitbreidingsplan „Zuid" een leiddraad op te maken bevattende een serie wenken en voorschriften, die bij wegenaanleg, beplanting, verkaveling, bebouwing en bij alles wat aan den openbaren weg gebeuren zal, in het oog gehouden moeten worden om, zonder aan de eischen van modern verkeer, hygiene etc. te kort te doen, toch de principieele en toevallige schoonheidsfactoren in zoo groot mogelijke mate tot hun recht te doen komen.
Terwijl de Commissie met de voorbereidende werkzaamheden daartoe een begin had gemaakt. bereikte haar de mededeelingen, dat het hoofdstation Zuid, hetwelk in het plan Berlage als uitgangspunt voor de geheele situatie en indeeling heeft gediend, niet op de daarvoor aangenomen plaats zal worden gesticht.
Aangezien nu hierdoor alle van dat punt uitgaande hoofdverkeerswegen en hunne verbindingen met de bestaande stad hun reden van bestaan volgens de geprojecteerde richtingen verliezen en bij een gewijzigde gedachtengang op geheel andere manier de stad zullen aangrijpen en omgrenzen, is het klaarblijkelijk, dat men binnen zeer korten tijd tot een geheel gewijzigd hoofdschema zal moeten komen.
Daarom meende de Commissie, dat zij het voorgenomen werk niet op het geprojecteerde plan meer kan baseeren, maar zich vooralsnog bepalen moet tot het opstellen van de algemeene principieele eischen ter bevordering van het Stadsschoon in het zich uitbreidende Amsterdam.
Daarbij werd de wenschelijkheid betoogd, dat bij de nu reeds in voorbereiding zijnde gedeeltelijke verwezenlijking van de uitbreiding „Zuid", reeds onmiddellijk rekening zal worden gehouden met de bovengenoemde veranderde omstandigheden.

PRIJSVRAAG STATIONSPLEIN LEEUWARDEN.

Vraag 1. Wordt gevraagd een adres op te geven, waar prentbriefkaarten van het Station te verkrijgen zijn.
Antwoord. Hèt bestuur der Vereeniging voor Vreemdelingenverkeer laat thans briefkaarten van de omgeving van het Stationsplein vervaardigen; deze worden eerstdaags aan de adressen, welke programma's aangevraagd hebben, opgezonden.
Vraag 2. Zijn er op het plein ook tramhaltes aanwezig, en waar bevinden zich die?
Antwoord. Alleen één in de groote bocht bij het Station.
Vraag 3. Zou de Spoorwegmaatschappij toestaan dat bij den ingang van het station een paar booglampen aan of voor dit gebouw aangebracht worden?
Antwoord. Mocht het aanbrengen van deze booglampen een domineerend gedeelte van het uit te voeren ontwerp uitmaken, zoo zou dit verzoek aan de Maatschappij overgebracht kunnen worden.
Vraag 4. Mag de beplanting van opgaand hout en en van heestergewas op korter afstand dan 2 M., resp. 0.50 van de eigendomsgrens met de Spoorweg-Maatschappij geplant worden?
Antwoord. Ja, doch er is te rekenen op het soms drukke verkeer naar en van het station.
Vraag 5. Is de oppervlakte terrein (rond emplacement, goederenloods en woningen S.S.) binnen de afrastering in hout beschikbaar voor gedeeltelijke toevoeging of wijziging in het ontwerp of moet deze houten afrastering, zooals op de situatieteekening zwaar getrokken lijnen, eveneens beschouwd worden als uiterste grens van het plein?
Antwoord. Houten afrastering is als uiterste grens van het plein aan te nemen.
Vraag 6. Mogen binnen de houten afrastering boomen geplaatst worden?
Antwoord. Aan de zijde van den Stationsweg, ja.
Vraag 7. Mag de houten afrastering rond bijgebouwen en emplacement van station vervangen worden door andere omsluiting, of maakt dit geen deel uit van het ontwerp.
Antwoord. Ja.
Vraag 8. Is het wenschelijk dat ook het stationsgebouw zelf aan het oog onttrokken wordt?
Antwoord. Wordt aan den ontwerper overgelaten.
Vraag 9. Zijn er buiten ingang stationsgebouw en doorgangen tram nog andere dienst- of standplaatsen, welke voor vervoerdienst noodzakelijk zijn.
Antwoord. De toegangen naar goederenloods en emplacement moeten vrijgelaten worden.
Vraag 10. Moet de op de teekening aangewezen ingang Veemarkt behouden worden of mag deze in hoek Zuidersingel verplaatst worden?
Antwoord. Mag verplaatst worden.
Vraag 11. Mag het ijzeren hek Veemarkt vervangen worden door andere afsluiting?
Antwoord. Ja.

L. N. HOLSBOER.

ONTVANGEN BOEKWERKEN.

K. Sluyterman. *Huisraad en Binnenhuis in vroegere eeuwen.* Afl. 2.

Na een verdere behandeling van het venster en de schouw met toebehooren, gaat de schrijver in deze aflevering over tot het zeventiende eeuwsche meubel.

Jaarboekje van de Vereeniging tot Bevordering der Grafische Kunst. Uitgegeven voor de Vereeniging bij W. L. & J. Brusse's Uitgeversmaatschappij te Rotterdam 1917.

Een keurig boekje, hetgeen niet verwonderlijk is, wanneer men weet dat de Heer S. H. de Roos lid was der Redactie-commissie. Het bevat o. a. een zeer interessant artikel over de steenteekeningen van August Allebé door Jan Veth.

E. J. Rothuizen. *Projectieleer.* Tweede druk. Uitgevers Oosterbaan & le Cointre, Goes. (*f* 1.20).

Een zeer elementaire verhandeling met talrijke eenvoudige vraagstukken.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD

ORGAAN VAN DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST M·B·V·A VAKVEREENIGING VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN

Commissie van Redactie: C. J. KRUISWEG, J. B. VAN LOGHEM en D. F. SLOTHOUWER
Redacteur: J. P. MIERAS.
Bureau van Redactie: Marnixstraat 402, Amsterdam.
Uitgevers en Bureau van Administratie: MOUTON & Co., Herderstraat 5, 's-Gravenhage.

ABONNEMENTSPRIJS: voor Nederl. fr. p. p. *f* 9.— 's jaars, voor Indië en Buitenl. bij vooruitbet. *f* 11.—. Afz. Nos *f* 0.20. fr. p.p. *f* 0.21 — ADVERTENTIËN: v. 1—5 regels *f* 1.25, elke regel meer *f* 0.25. Groote letters naar plaatsruimte. Advertentiën bij abonnement tegen belangrijk verminderde prijzen.

38STE JAARGANG. = 29 DEC. 1917. = No. 52.

INHOUD: OFFICIEEL GEDEELTE. — BOUWKUNDIG GEDEELTE. De strafrechtelijke verantwoordelijkheid van den architect, door Ir. A. W. C. Dwars. — Bij enkele houtsneden van Jac. Jongert door S. H. de Roos. — Verdeeling van den Volkswoningbouw over Architecten

OFFICIEEL GEDEELTE.

LEDENVERGADERING.

De eerstvolgende ledenvergadering zal gehouden worden op **Woensdag 23 Januari 1918** des v.m. 11 uur te **Amsterdam,** in het Gebouw der Maatschappij, Marnixstraat 402.

Voorlopige Agenda:

1. Notulen der Vergadering van 14 November 1917.
2. Ingekomen stukken.
3. Mededeelingen van den Voorzitter.
4. Aanvulling van het werkprogramma.
5. Benoeming van een lid (C. N. van Goor) tot lid der Permanente Prijsvraag Commissie.
6. Request aan den Minister betreffende Ambtenaar-Architecten en particuliere bouwwerken.
7. De betere verdeeling van volkswoningbouw over de architecten.
8. Rondvraag.

Plaatselijke Commissies, welke op de ledenvergadering onderwerpen wenschen ter sprake te brengen, worden verzocht hiervoor tijdig (vóór 23 Januari 1918) te vergaderen.

Vragenlijsten Pensioen Commissie.

Aangezien nog vele lijsten moeten binnenkomen, neemt de Pensioen Commissie nogmaals de vrijheid den leden te verzoeken deze vóór 1 Januari a.s. in te zenden aan het Bureau der M. B. V. A.

Registers Bouwkundig Weekblad.

De registers voor de jaargangen No. 37 en 38, liggen gereed en zullen in het eerste nummer van den volgenden jaargang worden verzonden.

Prijsvraag. Bond van Steenhouwers-Patroons-Ver. in Nederland. Ingekomen zijn de hierondervolgende ontwerpen onder de motto's.
Voor ontwerp A.
Gedachte — Natuursteen — N.G. — Zig zag — Poort — Actief — Tailleur de Pierre — De steengroeve. — Pax — F. J. in cirkel — Natuursteenen terras — Theehuis portaal — Sun — No. 100 — Lantaren — Campo Sancto —
Voor ontwerp B.
Natuursteen — Walvisch (geteekend) — Heldenburg — F. M. B. — Bleu Turquin — Natura Artis Magistra — S. P. N. I.

DE EXAMENS VOOR BOUWKUNDIG OPZICHTER EN VOOR BOUWKUNDIG TEEKENAAR, AF TE NEMEN IN 1918 EN INGESTELD DOOR DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST, VAKVEREENIGING VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN.

Diploma Bouwkundig Opzichter. Op den **25sten Februari 1918** en volgende dagen zal worden afgenomen het examen voor het *Diploma Bouwkundig Opzichter*, ingesteld door de Maatschappij en goedgekeurd bij Ministeriëele beschikking. Zij, die op 1 Maart 1918 den leeftijd van 23 jaar nog *niet* hebben bereikt, worden tot dit examen *niet* toegelaten.

Diploma Bouwkundig Teekenaar. Op den **15den April 1918** en volgende dagen zal worden afgenomen het examen voor het *Diploma van Bouwkundig Teekenaar*, ingesteld door de Maatschappij en goedgekeurd bij Ministeriëele beschikking. Zij, die op 1 Maart 1918 den leeftijd van 23 jaar nog *niet* hebben bereikt, worden tot dit examen *niet* toegelaten.

Zij, die deze of een dezer examens wenschen af te leggen, moeten schriftelijk hiervan mededeeling doen **vóór 12 Januari 1918** aan het Bureau der Maatschappij, Marnixstraat 402, Amsterdam, alwaar zij ook **vóór dien datum** moeten inzenden:

1e. de geboorteacte of bewijs van ouderdom;

2e. de bewijzen van bekwaamheid en getuigschriften, *geen afschriften*, zie art. *15* en *16*, of *14* van de respectieve programma's.

Teekeningen, werkstukken of diploma's Ambachtsscholen worden niet verlangd;
3e. het verschuldigde bedrag van *f* 15.— voor één, of *f* 30.—

voor beide examens. Alleen wanneer de candidaat niet kan worden toegelaten wordt dit bedrag teruggezonden.

4e. Wanneer de candidaat reeds vroeger aan een der examens heeft deelgenomen, moet hij daarvan mededeeling doen *met vermelding van het jaar of de jaren, waarin dit heeft plaats gehad*, en kan, in dit geval inzending van de in sub 1 en 2 genoemde stukken achterwege blijven.
(Wanneer dit bij de aangifte niet wordt vermeld, geven, bij latere mededeeling, de bij vorige examens behaalde waardecijfers voor „goed" geen vrijstelling).
De candidaten zullen in groepen worden ingedeeld; aan hen die zich hebben aangemeld, zullen alle vereischte inlichtingen, o. a. de data waarop, en de plaats waar het schriftelijk en het mondeling examen zal worden afgenomen, tijdig worden verstrekt.
Eerst na afloop van alle examens wordt de uitslag bekend gemaakt.

Het examen voor Uitvoerder van Burgerlijke Bouwwerken (Onderbaas) zal in 1918 niet plaats hebben, omdat door de mobilisatie, verschillende personen verhinderd zijn aan het examen voor Onderbaas in 1918 deel te nemen, zoodat de kosten per candidaat zeer hoog zouden worden, en in verband met de omstandigheid, dat aan het verzoek der Maatschappij om verhooging der Rijkssubsidie, door de Regeering van wege de tijdsomstandigheden geen gevolg kon worden gegeven.

De Examens voor Bouwkundig Opzichter en voor Bouwkundig Teekenaar zullen echter in 1918 wel plaats hebben.
In de Programma's van Eischen voor het Examen voor Bouwkundig Opzichter, idem voor Bouwkundig Teekenaar en idem voor Onderbaas wordt aan de bestaande bepalingen omtrent vrijstelling van vakken bij het examen toegevoegd de bepaling, dat hij, die het desbetreffende examen voor de 2de of 3de maal doet, **vrijstelling heeft van elk vak, waarvoor hij bij het laatst afgelegd examen het waardecijfer voor „goed" vastgesteld, heeft behaald.**
De overgangs bepaling, vermeld in art. 16 van het Programma van Eischen voor het Examen voor Bouwkundig Opzichter, af te nemen in 1918, luidende: De candidaat moet de schriftelijke bewijzen leveren, dat hij vóór 1 Maart 1918 gedurende minstens één jaar opzicht heeft gehouden", **vervalt,** aangezien door de mobilisatie verschillende personen verhinderd zijn geworden aan deze overgangsbepaling te voldoen. De oude bepaling is daardoor weer van kracht geworden; in verband echter met de mobilisatie is de daarin genoemde termijn van twee jaar teruggebracht tot anderhalf jaar, zoodat de bepaling voor het examen af te nemen in 1918 luidt: **„De candidaat moet de schriftelijke bewijzen leveren, dat hij gedurende minstens anderhalf jaar met vrucht op burgerlijke bouwwerken practisch (als timmerman, onderbaas of opzichter) werkzaam is geweest."**
Om dezelfde redenen is de termijn van twee jaar, genoemd in art. 14 van het Programma van Eischen voor het Examen voor Bouwkundig Teekenaar teruggebracht tot anderhalf jaar, zoodat art. 14 nu luidt:
„De candidaat moet de schriftelijke bewijzen overleggen, dat hij gedurende minstens één jaar op burgerlijke bouwwerken en anderhalf jaar op een of meer teekenbureaux werkzaam is geweest; bekwaamheid in het timmervak zal tot aanbeveling strekken."
Waar de bepaling in de programma's dat een candidaat niet meer dan **drie keer aan hetzelfde Examen** mag deelnemen, tot eenige verwarring heeft aanleiding gegeven, heeft de Commissie van Onderwijs, die de leiding over de Examens der Maatschappij heeft, besloten deze bepaling als volgt te lezen:
„Ten einde deze bepaling niet van terugwerkende kracht te doen zijn, is vastgesteld, dat aan het examen, af te nemen in 1915, nog kunnen deelnemen zij, die reeds drie of meer keer het examen hebben gedaan, en verder voldoen aan de eischen van dit programma; tot de daaropvolgende examens zullen echter niet meer toegelaten worden zij, die reeds drie of meer keer het examen hebben gedaan."
In 1918 worden dus niet meer toegelaten zij, die reeds drie keer aan hetzelfde examen hebben deelgenomen.

Betreffende **Bekwaamheid in een der voornaamste Bouwambachten** (art. 15 van het Programma van Eischen voor het Examen van Bouwkundig Opzichter wordt er aan herinnerd, dat voor het examen af te nemen in 1918 is van kracht de bepaling: **Uitsluitend bekwaamheid in het timmerwerk wordt vereischt,** waarvan getuigschriften zijn over te leggen, gewaarmerkt door leermeester of patroon.
Verder wordt nogmaals het volgende in herinnering gebracht:

De **Programma's van Eischen** voor bovengenoemde examens zijn kosteloos op aanvraag verkrijgkaar bij het Bureau der Maatschappij Marnixstraat 402, Amsterdam.
Eveneens zijn aldaar verkrijgbaar de navolgende **Examenvragen:**
Bouwkundig Opzichter 1917, 1916, 1915, 1914 à f 0.70;
Bouwkundig Teekenaar 1917, 1916, 1915, 1914, 1911, 1910 à f 0.70.
Uitvoerder van Burgerlijke Bouwwerken (Onderbaas) 1914, 1913, 1912, à f 0.90.
Het bedrag moet vooruit per postwissel overgemaakt worden aan het Bureau der Maatschappij, Marnixstraat 402, Amsterdam.

Voor de Commissie van Onderwijs,
De Secretaris, J. P. MIERAS.

DE STRAFRECHTELIJKE VERANTWOORDELIJKHEID VAN DEN ARCHITECT.

(Vervolg van bladz. 300).

Men hoort wel eens beweren, dat het bouwtoezicht toch de ontwerpen heeft nagezien en goedgekeurd, maar slechts weinige dezer diensten zijn in ons land op zoodanig wijze van personeel voorzien, dat de ontwerpen naar behooren worden gecontroleerd — en ook die diensten lijden dikwijls aan de rekenmanie, aan een innig geloof aan de uitkomsten van formules, aan een reusachtig aantal mazen op de zeef der nauwkeurigheid op papier, aan groote bijziendheid t.o.v. constructieve details (dit laatste, omdat zij de practijk van het bouwen meestal of niet kennen of jaren geleden wel eens beoefend hebben) — en toch, wat die constructieve details betreft, ongevallen zijn zelden te wijten aan fouten op hoofdpunten, maar de aanleiding moet gewoonlijk worden gezocht, in een vergeten plekje; ook hier blijft waar, dat een ongeluk schuilt in een klein hoekje.
Maar wat te denken van den corrigeerenden invloed van het bouwtoezicht op kleine plaatsen, waar zich reusachtige industrieën ontwikkelen. Men denke hier b.v. aan de Zaanstreek, waar reusachtige silo's en fabrieksgebouwen als superdreadnoughts liggen naast de hulken van Zaansche huisjes en toch zoo weinig ongelukken. M.i. alleen, omdat de oude „noodlottige samenloop van omstandigheden" zoo'n lang leven heeft, de eeuwige jeugd bezit, en ons met zijn nooit verminderende kracht blijft beschermen als een schutsengel.
Ondanks die schutsengel blijft het m.i. toch volstrekt onverantwoordelijk, dat dergelijke toestanden op het gebied van gemeentelijk bouwtoezicht gehandhaafd blijven en het komt mij voor dat daarin niet alleen verandering moet worden gebracht, maar dat die verandering ook wel aangebracht kan worden zonder bovenbedoelde kleine gemeenten blijvend te belasten met een staf ambtenaren, die als ze goed zullen zijn, vrij hoog zullen moeten worden gesalarieerd. Ondanks het vrij hooge salaris zou toch zeer waarschijnlijk onder de goede krachten een groot verloop ontstaan, daar zij over het algemeen wegens onvoldoende hoeveelheid arbeid een wanverhouding zouden voelen tusschen hun werkkring en hun technisch kunnen.
Men kan om dit alles te ontgaan m.i. een tweetal wegen inslaan. Verschillende gemeenten in eenzelfden streek gelegen kunnen zich, zoodra de behoefte zich daaraan doet gevoelen, vereenigen en gezamenlijk een of meer ambtenaren aanstellen en naar een over een te komen maatstaf salarieeren.
De andere weg is, dat de gemeenten elk afzonderlijk of een aantal gemeenten uit eenzelfden streek gezamenlijk zich wenden tot de Vereeniging van Nederlandsche Gemeenten, welke daarna particuliere adviseurs aanwijst, die nader met de Gemeenten bovenbedoeld een overeenkomst kunnen treffen om het bouwtoezicht voor de gevallen van meer belangrijken aard uit te oefenen. Beide wijzen van handelen hebben natuurlijk hare voor- en nadeelen en het houdt geen direct verband met ons onderwerp om daar op nader in te gaan; het zal geheel en al van het geval afhangen, welken weg men het best zal doen te bewandelen. Hoofdzaak is, dat er een begin gemaakt wordt met toezicht allerwegen, want ook boven genoemde schutsengel slaapt wel eens een enkele maal.
Toch mag m.i. geen enkel, hoe ook verbeterd bouwtoezicht den architect ontslaan van zijn verantwoordelijkheid voor het bouwwerk, en indien dus de architect een bouwwerk heeft uit te voeren, waarbij groote constructieve onderdeelen zoowel theoretisch als practisch boven zijn technisch vermogen gaan (en zulk is in het moderne bouwwezen iets heel gewoons en voor den architect heelemaal geen schande) dan heeft hij zich in deze materie raad te schaffen — en zoo komen we vanzelf tot de verhouding van architect en adviseur — welke verhouding niet zoo eenvoudig is als men gewoonlijk meent.
Men moet vooral ook alweer niet meenen, dat er, zoodra een adviseur zijn licht heeft laten schijnen, geen ongevallen meer mogelijk zullen zijn. De noodlottige samenloop van omstandigheden, de algemeene schutspatroon, beschermt ons een heel eind, maar vindt het af en toe noodig (en dat is zeer juist) om ons uit onze rustige rust op te schrikken en dan geschiedt zulks onverwachts en op minder vriendelijke manier.
Waakzaamheid allerwegen en bij een ieder blijft dus een gebiedende eisch — en dat blijft toch altijd de mooie kant van ons vak, de algeheele verzorging van het werk.
We komen nu ten slotte tot de verhouding van architect en adviseur. De verschijning architect is oud, die van adviseur is nieuw en nog niet scherp omlijnd, evenmin als zijn verhouding tot den architect, vooral niet t.o.v. elks verantwoordelijkheid.
Juist op de onderlinge verdeeling der verantwoordelijkheid komt het hier aan. De adviseur kan onmogelijk meer verantwoordelijkheid dragen, dan verbonden kan worden aan zijn advies.
Ik bedoel daarmede het volgende. Wanneer de adviseur een berekening levert, dan behoort hij de verantwoordelijkheid te dragen voor die berekening, die de architect in goed vertrouwen aan hem opdroeg. Wordt echter de constructie naar de gegevens van zijn berekening gedetailleerd en daarna uitgevoerd, zonder dat de adviseur in beide handelingen wordt gekend, dan behoort alleen de architect de verantwoordelijkheid voor detail en uitvoering — en voor de mogelijke ongevallen, daaruit voortvloeiend, te dragen, en niet de adviseur.
En nu is het eigenaardige dat men zoo menigmaal architecten kan ontmoeten, die niet het juiste begrip hebben van het betrekkelijk onvolkomene, dat elke berekening aankleeft; die niet goed beseffen dat een berekening slechts een geraamte geeft, waaromheen het lichaam (hier de te teekenen constructie) moet

worden gevormd en die ten slotte niet vermogen in te zien, wegens onvoldoende thuis zijn in moderne constructiematerialen en constructiewijzen, dat verschillende belangrijke punten in een groot samenstel door een berekening alleen kunnen worden benaderd en dat het detail door een ophooping van stof b. v. goed moet maken wat de berekening misschien te weinig aangeeft, of wel dat het detail moet zorgen, dat allerlei werkingen, die kwalijk onder cijfers kunnen worden gebracht, tenslotte geen kwaad kunnen stichten.
Ook is het niet thuis-zijn in moderne constructie-materialen en constructiewijzen oorzaak, dat de uitvoering op belangrijke punten dikwijls beneden het middelmatige blijft.
Dit alles behoeft nu wel niet direct tot ongevallen te leiden — maar de mogelijkheid blijft daarvoor open, en zeker blijft de soliditeit op sommige punten beneden het redelijke, zoodat of ongemak in het gebruik ontstaat of wel veel onderhoud noodig is — beide niet in het voordeel van den opdrachtgever.
M.i. behoort in verschillende gevallen de taak van den adviseur verder te gaan dan het geven van een papier met een daarop geschreven advies, indien de architect werkelijk ontlast wil worden van dat deel van zijn verantwoordelijkheid, dat hij niet kan dragen wegens in zekere richting onvolmaakt technisch kunnen.
Maar dan is de adviseur eigenlijk mede-architect, zoodat twee architecten voor het werk verantwoordelijk zijn, elk voor zijn gedeelte.
Men verwarre dezen toestand niet met dien van twee architecten door den bouwheer aangesteld, elk voor een gedeelte van het werk, waardoor de verhouding ontstaat van twee groote masten op een schip — met alle onaangenaamheden daaraan verbonden, vooral als er een ongeval ontstaat en de eigenlijke veroorzaker daarvan niet groot genoeg van ziel is om de gevolgen daarvan geheel op zich te nemen.
Wanneer de architect een adviseur, tevens mede-architect kiest, blijft hij de hoofdman, de hoofdleider van het werk, hij deelt de lakens uit. Aan hem is dan ook de vrije keuze van zijn mede-arbeider, van wien hij zich zoo noodig kan ontdoen, als samenwerking om een of andere reden hem verder niet wenschelijk voorkomt. De architect blijft ook geheel verantwoordelijk voor zijn keuze van den adviseur.
De plaats van den adviseur, mede-architect, wordt door een en ander een zeer eigenaardige. De geheel ondergeschikte van den architect kan hij niet wezen, want de architect is verantwoordelijk voor het werk zijner ondergeschikten, zoolang geen boos opzet in het spel is — en juist die verantwoordelijkheid wil hij voor een gedeelte overdragen, een overdracht, die geen schande is, want een mensch kan niet alles weten. Toch moet de adviseur, mede-architect, begrijpen dat de architect zijn opdrachtgever is, die zich zoowel t.o.v. zich zelf als architect als t.o.v. zijn principaal moet kunnen verantwoorden.
De positie van adviseur is dus wel een zeer eigenaardige, en het spreekt vanzelf dat men daarom aan de figuur van den adviseur verschillende eischen moet stellen èn als vakman èn als mensch.
De adviseur, mede-architect, behoort specialist te zijn, maar toch moet men vrij hooge eischen stellen aan zijn algemeene vakkennis, zoowel practisch als theoretisch en voorts zal hij, in het belang van de gezonde ontwikkeling der moderne bouw*kunst,* een open oog moeten hebben voor de nooden en behoeften daarvan. Zoo zal om een voorbeeld te noemen een adviseur, die zweert bij minimum afmetingen en minimum materiaalverbruik (ook die heeren hebben, hoewel gelukkig lang niet alle, hun stokpaardjes) kwalijk gezond kunnen samenwerken met een architect, die een goed geproportioneerd, gevuld lichaam hooger stelt dan dat van een hongerlijder of hooger dan een skelet.
De architect, die met een dergelijk adviseur in zee gaat, heeft m.i. de fout begaan van te meenen, dat de adviseur vóór alles of misschien wel uitsluitend een groot cijferkunstenaar moet wezen en deze soort menschen zien veelal in een constructie een gematerialiseerde berekening en schatten dan deze constructie te hooger in waarde, naarmate zij meer de berekening nabijkomt. Dit verkeerde begrip is o.a. aan vele jonge ingenieurs eigen, maar ook bij ouderen is het aanwezig, die meer mathematicus zijn dan constructeur; die niet inzien, dat voldoende stijfheid een allereerste constructieve eisch is, die bijna uitsluitend door constructieve middelen is te bereiken. Materiaalverspilling is hun een gruwel; toch is dikwijls de functie van een onderdeel alleen maar duidelijk uit te drukken door een zekere overmaat van materiaal daaraan te gebruiken en een goede uitdrukking van functie behoort nog altijd tot het fundamenteele van goede bouwkunst.
Botsingen tusschen architect en mathematicus blijven niet uit als de eerste den tweede verzoekt zijn visie materieel mogelijk te maken en de tweede (de adviseur) een bepaalde vorm van aesthetisch onbehoorlijke verhoudingen, maar mathematisch prachtig, als het eenig juiste beschouwt.
Kolommen b.v. kunnen volkomen drukvast en volkomen knikvast wezen en dus mathematisch ideale oplossingen zijn en toch aesthetisch buitengewoon onbevredigend om niet te spreken van monsterachtig. Samengestelde bintlagen, aan de onderzijde in het gezicht blijvend, kunnen mathematisch en economisch volkomen in den haak zijn en toch als zoldering beschouwd een allerdroevigste figuur maken.
Liggers, spanten enz. in vakwerkgedaante vertoonen een lijnenspel, dat in aesthetisch opzicht zeer gevoelig is; gaat men hier zuiver mathematisch-economisch te werk, dan is het gevaar juist dat een buitengewoon droog en dor samenstel ontstaat, terwijl een zorgvuldig overwogen indeeling en zorgvuldig gekozen hellingen der staven van het vakwerk dit inderdaad tot een modern staal van bouwkunst kunnen maken.
Raamspant en raamligger, beide prachtdingen voor den rekenmaniak — maar ook beide prachtdingen om er óf onderdeelen van te maken, die de omgeving

volstrekt bederven, of onderdeelen, welke bij een zorgvuldige keuze van stof en openingen het geheele geval tot iets hoogers opvoeren.
Zoo zou nog meer kunnen worden opgenoemd, waar de architect lijn en massa in hoofdzaak heeft te bepalen en zijn adviseur moet onderzoeken of met redelijke middelen het doel kan worden bereikt.
M.i. bestaat de kunst van het adviseeren daarin, dat men zonder gewaagde, onverantwoordelijke dingen te doen en zonder het materiaal zelf of de eigenaardige constructie-eischen daarvan geweld aan te doen, den architect in zijn visie volgt, om hem af en toe te wijzen op sommige irrationeele punten in zijn ontwerp, die door de berekening kunnen worden aangewezen," en die dikwijls door juiste conclusies uit de berekening te trekken op eenvoudige en sierlijke wijze kunnen wórden verbeterd. Om tot wat nieuws te komen is fantasie noodig, die hier van den kant van den architect moet komen, de adviseur heeft te onderzoeken of het product der fantasie binnen behoorlijke grenzen op logische en zoo mogelijk economische wijze uitvoerbaar is, maar daarvoor is het noodig, dat de adviseur mathematicus en constructeur tegelijk is en *artistiek* meevoelt.
De adviseur-mede-architect-specialist heeft, men beseft het reeds uit deze langademige titel, dus te voldoen aan eischen van algemeene vakkennis en algemeene vakbelangstelling.
Gelukkig dat ons onderwijs zich tot nog toe niet bezighoudt met de vorming van specialisten, maar vóór alles groote waarde hecht aan algemeene ontwikkeling en algemeene vakontwikkeling, al geeft men zich niet altijd voldoende rekenschap hoe ver die algemeene vakontwikkeling in de onderdeelen moet gaan t.o. de diepte, welke niet zelden te groot is, terwijl men evenmin opmerkt, dat de behandeling van onderdeelen, die in het moderne bouwwezen van minder belang worden, bijtijds worden ingeperkt of aan de besprekingen andere, waarvan het groote belang hoe langer hoe meer gaat blijken, meerdere tijd wordt besteed, m.a.w. dat het onderwijs de ontwikkeling der techniek op den voet volgt.
Toch blijft waar, dat de voorwaarden voor de vorming van aanstaande adviseurs met den langen titel in ons land uit een oogpunt van onderwijs gunstig zijn.
Zooals na elke studie de periode voor zelfvolmaking in het vak voor elk individu aanbreekt, geldt voor den aanstaande adviseur hetzelfde — en vooral moet hier de nadruk gelegd worden op het woordje *aanstaand*, omdat men niet voor adviseur kan studeeren — en dat niet, omdat men een dergelijke studierichting niet kent, maar wel omdat eerst langzamerhand de geschiktheid van het individu daartoe blijkt.
En deze geschiktheid is van samengestelden aard, want alleen met behoorlijke verstandelijke vermogens en met een algemeene vakontwikkeling komt men er niet, vooral niet als met architecten moeten worden samengewerkt, verder dan enkel op papier.
Laten we ten slotte aannemen, dat de arbeidsverdeeling en de verantwoordelijkheidsverdeeling van architect en adviseur of mede-architect behoorlijk en op bevredigende wijze tot stand is gekomen, zou de bouwwereld dan bevrijd zijn van het gebeuren van ongevallen? M. i. nog volstrekt niet en wel om de eenvoudige reden, dat architect noch adviseur onmogelijk in onze tegenwoordige omstandigheden, die niet veranderd kunnen worden, geregeld op het werk aanwezig kunnen zijn. Zelfs al was dat mogelijk, dan is het nog ondenkbaar, dat ze op een werk van eenige uitgestrektheid alom tegenwoordig kunnen zijn.
M. a. w. beiden zijn in hooge mate afhankelijk van hunne directe ondergeschikten, het toezichtbebbend personeel. En zeer zeker heeft het hierbedoelde ongeval aangetoond, hoe op onverantwoordelijke, uit verregaande onkunde voortvloeiende manier, de directe aanleiding tot een ramp kan ontstaan.
Was het M. T. O. niet steeds nog een kuiken, dan zou men kunnen zeggen, dat het bij 't bedoelde ongeval een geweldige veer had laten zitten — maar zooals de zaken nu staan, zal het kuiken nog lange jaren een kuiken blijven zonder veeren, kaal als een kikvorsch, want het belooft voorloopig nog niet een mooie kip te worden.
Wie zooals ondergeteekende 8 jaar lang den groei van het kuiken heeft trachten te bevorderen met allerlei soorten van voer, en daarbij gemerkt heeft hoevelen eigenlijk een kuiken voor een kip aanzien, die zal begrepen hebben, dat de architect nog lange jaren in steeds moeilijker wordende tijden, weinig krachtige hulp zal hebben van zijn personeel, waar het geldt de uitvoering van belangrijke moderne constructies.
Goed geregeld M. T. O. voor toezicht hebbend personeel, dus voor doodgewone opzichters, bestaat eigenlijk niet, en waar men zich verbeeldt het te geven, daar is men zich niet bewust van de behoeften, die de moderne bouwwijzen hebben.
Het gaat met de opzichters als met de architecten. De moderne architect wordt nog steeds verward met den ouderwetschen bouwmeester, die het werk ter plaatse leidde.
Evenzoo is men nog niet tot het inzicht gekomen, dat de opzichter op de moderne bouwwerken niet dezelfde figuur is als de opzichter van weleer, de grondige kenner van hout en steen, van kozijnen, ramen en deuren, van tocht- en waterdicht maken.
De bestaande examens voor bouwkundig opzichter kunnen kwalijk grondig worden gewijzigd, zoolang geen degelijk, goed doordacht onderwijs zorgt, dat er in modernen zin goed onderlegde candidaten verschijnen — en toch is een wijziging m. i. noodig.
Is het niet verbijsterend, dat een lid der M.B.V.A. de vraag stelde, of het niet wenschelijk zou zijn dat op de examens der Maatschappij kennis wordt gevorderd van beton en gewapend beton?
Maar is het nog niet meer verbijsterend, dat men eigenlijk moet zeggen dat kennis van beton en gewapend beton zeer gewenscht is, maar dat men moet betwijfelen, dat de candidaten goed gelegenheid heb-

ben om die kennis op behoorlijk geregelde wijze te verwerven, opdat niet halve kennis meer kwaad dan goed zal stichten.
De moderne architect en de moderne adviseur hebben goed onderlegd personeel broodnoodig, want op dat personeel rust de taak van het dagelijksch toezicht op de uitvoering en verschillende teekenen wijzen erop, dat ook de uitvoering zelf hun taak kan worden — en dat alles gedurende kortere of langere tijdvakken op eigen beenen, want het is onmogelijk, dat architect of adviseur ten allen tijde op kritieke momenten, die zich elk oogenblik kunnen voordoen, aanwezig zijn; evenmin kunnen architect of adviseur *alles* voorzien en dus tevoren aanwijzingen doen of raadgevingen verstrekken over alle komende dingen, met het daaraan verbonden gevaar, dat men van het toezicht hebbend personeel automaten maakt.

(Wordt vervolgd).

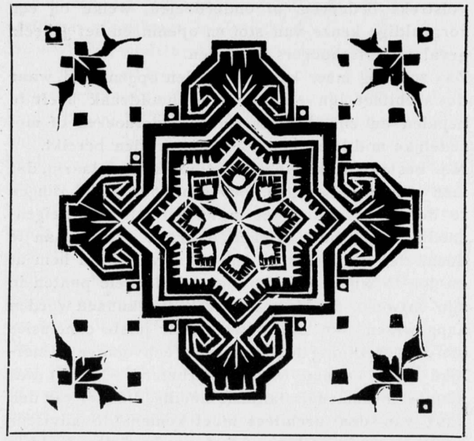

Motief van katoendruk. Houtsnede van Jac. Jongert.

BIJ ENKELE HOUTSNEDEN*) VAN JAC. JONGERT.

In het ondenkbare geval dat wij ons in de vrije uitoefening der grafische kunsten zouden moeten beperken, en er van de drie werkwijzen hoogdruk (houtsnede), diepdruk (ets of gravure) en vlakdruk (lithografie) slechts ééne mocht beoefend blijven, dan zou ik, hoezeer ook het gemis der anderen betreurende, niet aarzelen te strijden voor het behoud der houtgravure. Deze voorkeur wordt niet bepaald door een gemis aan waardeering voor wat in de beide andere technieken schoons is bereikt in vroegere of huidige tijden. Met bewondering en ootmoed gedenken we wat door de sterke en gevoelige hand van een Dürer, Rembrandt, Daumier en vele anderen in het koper of op den litografischen steen is gebracht, ja het valt zelfs moeilijk even belangrijke uitingen aan te wijzen in de kunst onzer keuze.
Waarom zij dit dan toch is?
Omdat zij is de meest rasechte zwart- en wittechtechniek en daardoor èn omdat zij van volkomen gelijke lijn- en druk-geaardheid is, de aangewezen techniek is voor de illustratie en verluchting van het door eenheid van opzet en uitvoering waarlijk schoone boek.
Geen halftoonen vermogen haar tot de pikturale effecten der fluweelige ets, geen groote fijnheid haar tot de detailleering der nobele burijngravure, geen weeke lijnen haar tot de teekenachtige bekoring der litho te verleiden. Zij eischt een volkomen uitgesproken verdeeling van zwart en wit en kernachtige lijnvastheid. Wat uit het vlakzwarte blok wordt gesneden is wit, wat blijft staan hetzij lijn of vlak is zwart. Twijfel en halfheid duldt zij niet; zij is hierin verwant aan de bouwkunst, die evenmin noch in conceptie, noch in de doorvoering der onderdeelen onvastheid verdraagt.
Dit meest eigen karakter der houtgravure is door de vaklieden, de virtuozen van het steekijzer op het kopsche palmhout maar al te zeer veronachtzaamd, mede gedreven weliswaar door de moeilijke strijd met de hun bestaan bedreigende fotomechanische reproductie-technieken, een strijd waarin zij het hebben moeten afleggen tot voordeel van de houtsnede als oorspronkelijke prenttechniek. Ofschoon reeds eerder door mannen als Morris en anderen is getracht de houtsnede in haar oude glorie terug te brengen tot groei en bloei van het schoone boek tevens, kon zij, niet meer benut wordende tot de karakterlooze interpretaties van niet voor deze techniek gedachte origineelen, eerst weer in zuivere condities worden teruggebracht. Het is geen geringe verdienste van onze kunstenaars als de Bazel en Lauweriks, Lion Cachet en Dijsselhof tot de voorgangers in deze te behooren.
Na het door dezen zoo schoon gegeven voorbeeld zijn er weinigen die zich met klare bewustheid wijden aan de decoratieve houtsnede. De reden daarvoor zijn ons niet onbekend, ze hier echter uiteen te zetten zou te veel plaats nemen van deze voor bouwkundige belangen bedoelde ruimte. Volstaan wij dus met het betreuren van dit feit, temeer stemt het tot heugenis dat weer een der jongeren zich tot haar voelt aangetrokken, waarvan eenige hierbij gaande proeven zichtbaar mogen getuigen. De houtsneden van Jac. Jongert mogen nog wel niet alle begeerde kwaliteiten hebben gelijk ik ze boven karakteriseerde, toch geven ze de onmiskenbare belofte dat de maker zich op den goeden weg bevindt. Bij alle juiste zwart- en witverdeeling vertoonen ze, vooral het vignet voor den architect, de begeerenswaardige fijnheid van gedachte en uitvoering welke zoo vaak door de aanvangers met een „breede" zwaai wordt omgaan als verklaring van hun onvoldragen technisch meesterschap.
Het was mij een genoegen deze „houtjes" met een enkel woord hier in te leiden als het werk van een jong kunstenaar die ook in andere materie blijk heeft gegeven door wijder geestelijk inzicht te worden gesteund, maar ook en vooral om de aandacht te vestigen op een talent dat de kwaliteiten bezit zich willig in dienst te stellen van het boek en de grafische kleinkunst.

S. H. DE ROOS.

*) In het volgend nummer zal nog een boekvignet, vervaardigd door den heer Jac. Jongert worden afgedrukt.

Brievenhoofd. Houtsnede Jac. Jongert.

VERDEELING VAN DEN VOLKSWONINGBOUW OVER ARCHITECTEN.

Punt 7 van ons werkprogram *„Volkswoningbouw door bekwame architecten"*, is reeds in een rapport belichaamd, en bedriegen de feiten niet, dan zal dat rapport mede aanleiding geven tot een zoodanige samenwerking tusschen de M.B.V.A. als vakvereeniging van Ned. architecten, den Nationalen Woningraad en de Inspecteurs der Volksgezondheid, speciaal belast met de volkshuisvesting.
Door deze samenwerking zullen de eventueele adviezen door het daartoe aangewezen lichaam of de personen uit te brengen aan den Minister, de Gemeentebesturen of Woningbouw-vereenigingen aan *volledigheid* winnen en het zal dan *niet* voorkomen, dat een advies bovengenoemde personen of besturen bereikt zonder de voorafgaande raadpleging en medezeggenschap van hen, die ten nauwste betrokken zijn bij den inhoud van dat advies.
Als een voorbeeld noem ik het brengen van éénheid, niet alleen in de salarisregeling van den architect, belast met volkswoningbouw, maar ook in de vaststelling van het bedrag der belooning.
De volkshuisvesting is een groot nationaal belang en als zoodanig behoort het tot een blijvenden zorg van den Staat, welke zorg in de thans bestaande woningwet tot volledige erkenning kwam.
Terecht werd bij de samenstelling van die wet ingezien, dat, zou er praktisch nut bereikt worden, de geldelijke lasten, voortvloeiende uit de wettelijke bepalingen ten behoeve der volkshuisvesting, moesten kunnen terugvallen op de Gemeenschap, in casu den Staat, waartoe dan ook § 7 — *Geldelijke steun van gemeentewege* — en § 8 — *Geldelijke steun van Rijkswege* — der woningwet gelegenheid geeft.
Hoe deze geldelijke steun van Rijk en Gemeente zich door den huidigen toestand heeft uitgebreid, behoef ik zeker niet nader te memoreeren, als zijnde voldoende bekend. Ook wensch ik onbesproken te laten hoe thans, meer dan noodig, de financieele offers van Rijk en Gemeente worden verzwaard, doordat zij, (Inspecteurs der volksgezondheid en Gezondheidscommissiën) die tot plicht hebben niet alleen op de uitvoering der woningwet toe te zien, maar door gepaste middelen het criterium der wet te bevorderen, helaas maar al te dikwijls bij Gemeentebestuur en -raden, zoo niet op openlijk dan toch op lijdelijk verzet stuiten. Ware dit niet het geval geweest, de huidige achterstand zou niet zulke schrikbarende afmetingen hebben aangenomen, als thans te constateeren valt. Dan toch was voor 1915 reeds veel van den toen reeds bestaanden achterstand ingehaald en deze achterstand laat zich thans *financieel* dubbel gelden.
De volkswoningbouw geschiedt dus met geld van de Gemeenschap. Het is daarom m. i. juist, dat zij, die bij dien bouw betrokken zijn, toezien, dat binnen de perken der mogelijkheid een juist gebruik van die gelden ten behoeve der Gemeenschap wordt gemaakt. Daaraan ontleent de Vakvereeniging van Ned. architecten de M.B.V.A., het recht toe te zien, dat voor dàt deel, waarover zij *terecht* zich een oordeel kan vormen, haar juiste toepassing vindt en heeft zij zorg te dragen, dat dit ook *geschiedt*.

Naast dat recht der vakvereenigingen staat de plicht, dat zij toont dit recht te kunnen uitoefenen. Zonder hierover in nadere details te treden geloof ik, dat de M.B.V.A. o. m. met het rapport over punt 7 van haar werkprogram, — al mag het rapport dan ook niet in alle deelen aller goedkeuring wegdragen, — voor zich op den goeden weg is, dat recht te doen erkennen.

In deze lijn behoort het m. i. tot de taak der M.B.V.A. te bevorderen, dat een *goede verdeeling van den volkswoningbouw over architecten* plaats vindt.

Toetsen wij de huidige verdeeling aan de praktijk, dan zien wij dat *meerdere* architecten tot voor tonnen gouds, zelfs voor eenige milioenen met werk voor de volkshuisvesting belast zijn en dat *anderen*, in aantal veel grooter dan de *eersten*, haast geen of geen enkele opdracht bezitten. Er zijn er, voor wie het even onaangenaam is, nog meerdere opdrachten voor volkswoningbouw te moeten aanvaarden, als die ze missen. Zonder dat de uitgeslotenen geacht kunnen worden terecht gepasseerd te zijn.

Is deze wanverhouding in normale omstandigheden reeds ontoelaatbaar, zij is dit te klemmender onder de huidige omstandigheden, zoowel voor het werk zelf als voor den architekt.

De achterstand in woningbouw, ik herhaal het, is groot; maar daarnaast is het een verblijdend teeken, dat thans ferm de hand aan den ploeg geslagen wordt, om den verloren tijd terug te winnen; vandaar dat opdracht na opdracht wordt uitgegeven, al blijft de afgifte der opdrachten helaas tot een kleinen kring van architekten beperkt. De in uitvoering komende werken zijn aan de uitgifte niet evenredig (maar toch bezorgt het deze uitverkorenen van de Staatskas handen vol werk, dat loonend is), mede een gevolg der tijdsomstandigheden.

Het resultaat zal dus zijn, dat zoo de tijdsomstandigheden de uitvoering der werken niet meer belemmeren, de taak *voor hen*, die tengevolge van den beperkten kring zoo ruim zijn bedacht te zwaar zal blijken te zijn, waaronder per slot het *werk* met alles wat daaraan vast zit, moet lijden.

Dit mag ons als vakvereeniging evenmin uls de Gemeenschap onverschilling zijn.

Ten gevolge der tijdsomstandigheden is de particuliere bouw reeds eenige jaren voor het grootste deel lamgeslagen, waardoor vele architekten weinig of niets te doen hebben, noch voor het oogenblik, noch voor de toekomst.

Ook dit mag ons als vakvereeniging evenmin als de Gemeenschap onverschillig zijn.

De huidige verdeeling van den volkswoningbouw is dus noch in het belang van het werk noch in het belang van de architekten.

De oorzaken, die tot dezen toestand hebben bijgedragen, zijn vele. Zij komen voor rekening van den architekt en van hen, die, òf de macht bezitten, òf tot taak hebben, den volkswoningbouw aan de architekten te vergeven of daarop invloed uitoefenen. Maar ook, zooals ik reeds schreef, ligt de oorzaak in de weinige belangstelling, die tot voor kort buiten een zekeren kring van menschen bestond voor de zoo hoogst nuttige werking der woningwet en die weinige belangstelling is juist daar te vinden waar de lakens uitgedeeld worden.

Van de eersten kan gezegd worden, dat zij het groot belang van den volkswoningbouw voor zich zelf te laat hebben ingezien mede als gevolg van de hopelooze verwarring, die in architekten kringen nog heerschte over het wezen en het nut, het doel en het streven van het vakvereenigingsleven, waardoor het in de hand is gewerkt, dat politiek slimmeren een voorsprong hebben gekregen. Dit had als gevolg, dat zij, die invloed op de verdeeling konden uitoefenen, te veel vrijheid van beweging konden nemen.

Toch zijn er teekenen, die er op wijzen, dat het belang eener *goede* verdeeling van den volksswoningbouw voor architekten ook buiten onzen kring reeds lang gevoeld wordt, en dan noem ik den Heer H. Brouwer, lid van den Gemeenteraad van Hilversum, die bij de oprichting van een bouwvereeniging ten behoeve der Volkshuisvesting te Bussum in 1907 de wenschelijkheid betoogde, zich bij het opmaken der verschillende bouwplannen niet te bepalen tot een enkelen architekt, maar hiervoor, zooveel uit een oogpunt van recht als in het belang van het werk, meerdere architekten gelegenheid te geven, werk te leveren.

Ook de Gemeentebesturen van Enschedé en Apeldoorn bevorderen in hooge mate een billijke verdeeling van den Volkswoningbouw over architekten, al mag ontkend worden, dat de Gemeente Enschedé geheel en al hierin geslaagd is.

Maar in dien tijd bestond het rapport over punt 7 van ons werkprogram ook nog niet.

Langs welken weg de oplossing, tot een *goede* verdeeling van den Volkswoningbouw over architekten geleid moet worden; ik geef het grif toe, is niet gemakkelijk aan te geven en vele bezwaren en moeilijkheden zijn te noemen, maar de moeilijkheden zijn er nu eenmaal om overwonnen te worden en daarin ligt het vertrouwen in het vinden van dien weg en de kans van slagen.

Met deze inleiding hoop ik te bevorderen, dat op de eerst volgende ledenvergadering der M. B. V. A. het vraagstuk *„een goedé Verdeeling van den Volkswoningbouw over Architekten"* een punt van de agenda zal worden en tot conclusiën mag leiden, die als basis kunnen dienen voor een bespreking met het bestuur van den Nationalen Woningraad en de H.H. Inspecteurs van de Volksgezondheid en het resultaat verkrijgt, dat systeem kan worden gebracht in een goede verdeeling en dit als algemeene regel door Vereenigingen en gemeenten zal worden aanvaard in het belang van de Volkshuisvesting en de architekten.

Bussum Dec. 1917. C. J. KRUISWEG.

BRIEVEN UIT ROTTERDAM.

VII.

Een monument voor de Jongh.

Rotterdam is geen weeldestand, het is een werkstad: onafzienbare arbeiderswijken, verzakte straten, open bruggen met onontwarbare kluwens van mensen en wagens, de wijde Maas, de volle havens, de opgestapelde kaden, oorverdoovend leven, vreemdsoortige geuren en overstelpend veel modder. Rotterdam is geen stad in gala maar wel is het groot en rasecht, en dat zegt meer dan al het andere. Er zijn stukken in het ouder Rotterdam, van 150 tot misschien 25 jaar terug, met onwezenlik grote straten en massale monotone huizenblokken, als gemaakt voor een groter en minder besnaard ras dan het onze; ze zijn niet mooi bedoeld, en ze missen ook de fijnzinnige schoonheid van het oud-hollandse stadsbeeld; maar wat ze volop geven, dat is iets vervullends en verheffends wat alleen het werkelik grootsteedse vermag te geven.

Nu wordt Rotterdam rijker, het breidt zich dag aan dag uit, het wordt steeds meer, wat er de grootheid van was, en daarbij gaat het als monumentale eenheid, als sfeer meer en meer ten onder; elke uitbreiding van Rotterdam is een versterking van zijn organiese eenheid, een verzwakking van zijn persoonlikheid desondanks. Het nieuwe Rotterdam is vriendelik en zoetsappig; de ongenaakbare grootheid wordt steen voor steen afgebroken door de alles vereffende kracht van de hedendaagse beschaving. Het streven is er op gericht, om datgene van Rotterdam te verbloemen wat er het meest werkelijke van is.

De schuld hiervan ligt niet alleen binnen de stadsgrenzen, ze ligt voornamelijk in onze stijl van bouwen en versieren; stijl kan kenschetsend zijn, maar ook vervlakkend; kenschetsend, wanneer het de wijze is, waarop het wezenlike wordt gezien en gegeven; vervlakkend, wanneer het een hulsel is zonder dieper samenhang met het wezen. Zo is het nu, overal vinden we diezelfde luidruchtige lachende beminnelikheid terug, maar in Rotterdam hindert ze te meer omdat hier de leugen te groter is.

Verschillende monumenten die Rotterdam in de laatste tijd rijker is geworder, zijn een voorbeeld van wat hier bedoeld is; ze geven niets aan Rotterdam, ze ontnemen er alleen iets aan.

Nu blijkt uit de verslagen dat B. en W. bij een te stichten monument voor de oud-directeur van gemeentewerken, die zelfde weg weer uit willen gaan; ze denken zich het monument in symboliese vorm met attributen enz. op het Westplein, daar waar nu het pannenhoekvormig bloemenbed in ijzeren traliën ligt gevangen.

Er is tegen dit denkbeeld geprotesteerd; het zou ook werkelik te betreuren zijn, wanneer tot zulk een oplossing zou worden besloten; ze is konventioneel, nu ja, maar ze is onmodern en onhollands, ze is bovenal onrotterdams. Er is hier bovendien nauweliks één stadsbeeld en het genoemde is dat stellig niet, dat voldoende gaaf is voor het plaatsen van zulk een monument. Zo lang dit niet het geval is, zou men juist in de verbetering van een of ander punt in het stadsbeeld de sleutel tot een goede oplossing kunnen zoeken. In die richting is er stellig allerlei te bedenken; doch dit is het terrein van de toekomstige ontwerper en niet van kolleges, kommissies of schrijvende avonturiers.

De enige vraag moet voorlopig zijn, wie de ontwerper zal zijn; Rotterdams overheid en de Hollandse kunstenaars zijn geen vrienden; dit is weer niet alleen de schuld van een van beiden; het is bij deze beschaving eigenlik een normale verhouding; een andere is wel bestrevenswaard, en wordt ook wel bestreefd, maar een goede samenwerking zou in dit stadium licht iets geforceerds of oudbakkens hebben, en zou wellicht gevaarliker zijn dan een natuurlike onenigheid. Daarvoor is de kunst te lang individualisties, de overheid te lang materialisties geweest.

Er zijn geestelike woelingen, die de kunst voortdurend van aanzien doen veranderen, en verhinderen, dat de kunstenaars nu reeds de rustige bedding van gemeenzame ontwikkeling vinden; de tijd om elkaar de hand te reiken, schijnt nog niet gekomen. De overheid ziet in het kamp der kunstenaars nog alleen het koor van geprikkelde kritiek en tegenstrijdige meningen; ze vermag de logiese draden niet te vatten, noch de personen uit te zoeken, die voor haar doel geschikt zijn. Zij heeft behoefte aan mannen van erkend gezag; maar onze tijd levert deze hoogst zelden; de regel is wel, dat een reputatie van heden berust op een betekenis in het verleden.

De overheid zal naar mij toeschijnt wijs doen, met de goede inzichten over een te stichten gedenkteken zo natuurlik mogelik uit de woeling der kunsten te laten opkomen; en dit kan niet beter dan door het van ouds gesmade en aangeprezen middel van de prijsvraag. Trouwens, wat omtrent de prijsvraag voor de Akademie der Beeldende kunsten te Amsterdam is bekend geworden of uitgelekt, blijkt wel, dat de beurt is gekomen aan een jongere generatie, waarvan de beste vertegenwoordigers nog niet voor het voetlicht zijn.

Deze prijsvraag zou volkomen vrijheid moeten laten in de bepaling van plaats, opvatting, omvang en kosten; een zeker aantal prijswinnaars zou dan uit te nodigen zijn, om in nauwe aanraking met de betrokken autoriteiten ontwerpen in te dienen, die voor verwezenliking vatbaar zijn.

Op deze wijze zou, dunkt me, iets beters uit de brouwketel komen, en dat is zeer nodig: de leuze „Rotterdam woonstad" is best, maar de leuze „Rotterdam in dinnerdress", die is funest.

Ir. M. J. GRANPRÉ MOLIÈRE.

(Te binden in jaargang 1917.)
(Pag. 311 en 312, Jaargang 1917 door een vergissing van den drukker nu geplaatst.)

DE STRAFRECHTELIJKE VERANTWOORDELIJKHEID VAN DEN ARCHITECT.

(Vervolg van bladz. 308. Slot).

De figuur van den opzichter van bouwwerken, die, hoewel ze van groote uitgebreidheid kunnen wezen, toch eenvoudig van samenstelling zijn — en de figuur van den opzichter van het moderne bouwwerk, met zijn gecompliceerden, constructief verfijnden bouw met materialen van hooger orde, moeten beiden goed worden ontleed om een duidelijk inzicht te krijgen in het aantal geledingen, die het M. T. O. moet bezitten, en in de waarde, die aan elk dier geledingen moet worden toegekend uit een oogpunt van onderwijs, zoodat *dat* onderwijs wordt gegeven, dat het meeste rendement geeft zoowel voor het individu als voor de gemeenschap.

Het personeel dat onder den architect of adviseur werkzaam is, bestaat uit menschen, die dus verschillenden aanleg vertoonen; ook onder hen vindt men artistiek begaafden, constructief begaafden, administratief begaafden en individuen, die een natuurlijken aanleg voor uitvoering hebben, en welke dus de natuurlijke meesters zijn van stof en andere menschen. Deze onderscheiding moet in de tegenwoordige en komende verhoudingen m.i. veel scherper worden gemaakt dan tot nu toe het geval is.

Eerst als aan de architecten hun eigen moderne positie is duidelijk geworden en zij daardoor een helderen kijk hebben gekregen op die van hun toezicht houdend en leiding gevend personeel — dan eerst zal het M. T. O. komen waar het moet wezen, dan eerst zal het kunnen worden geleid op zaakkundige wijze, en zal het M.T.O. worden gebracht in die kringen, waar daaraan het meeste behoefte bestaat.

Mijn laatste conclusie is dus: Er valt nog veel, nog zeer veel te regelen — maar allereerst komt het heldere inzicht van de moderne positie van den architect, van den adviseur en van den opzichter — en dan kan de strafrechtelijke verantwoordelijkheid van den architect, die nu nog gelijk staat met die van den bouwmeester van vroegere dagen, in het licht van onze tijden worden bekeken.

Ir. A. W. C. DWARS.

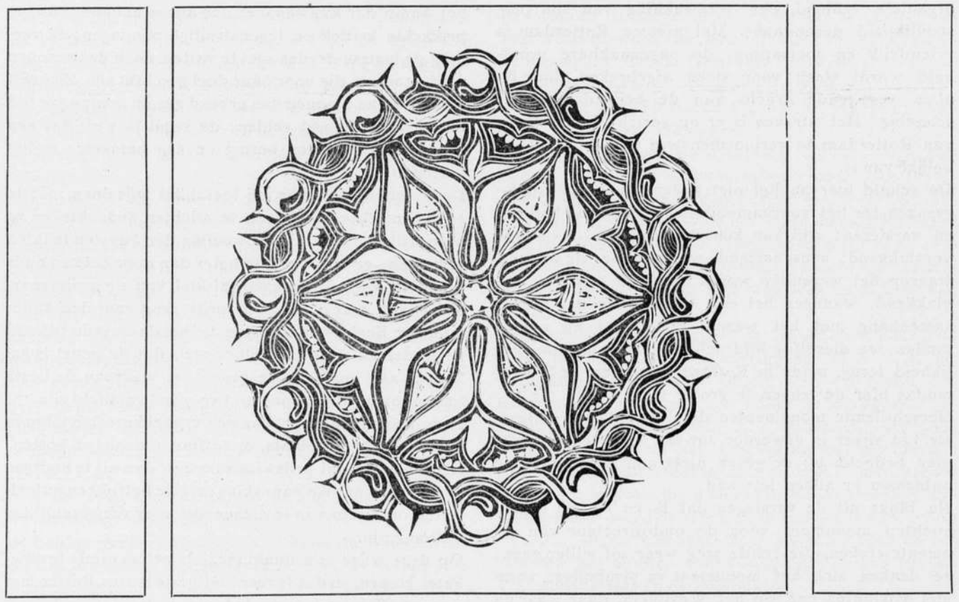

Boekvignet. Houtsnede van Jac. Jongert.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD
ORGAAN VAN DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST M.B.V.A. VAKVEREENIGING VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN

UITGAVE TER GELEGENHEID VAN DEN NEGENTIGSTEN VERJAARDAG VAN DR. P. J. H. CUYPERS.

AAN

DR. P. J. H. CUYPERS.

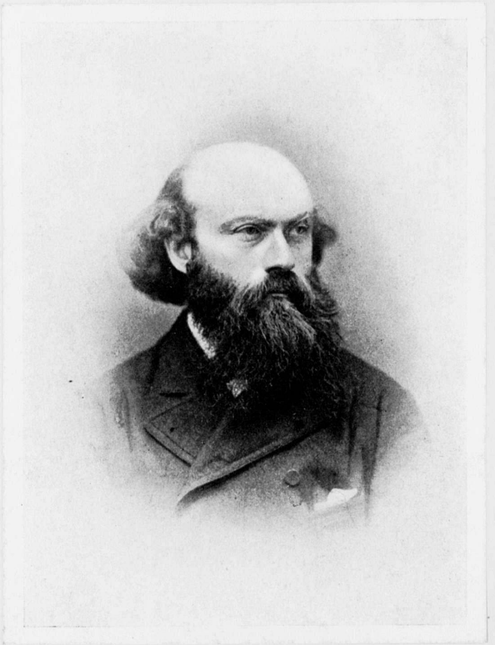

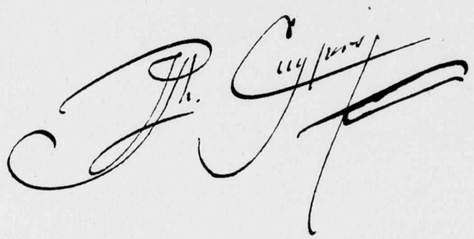

Voorzitter der Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst.
1888.

Jhr. Mr. V. de Stuers en Dr. P. J. H. Cuypers. (Omstreeks 1883).
(Uit de collectie K. J. L. Alberdingk Thijm).

BOUWKUNDIG WEEKBLAD

ORGAAN VAN DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST M·B·V·A VAKVEREENIGING VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN

Commissie van Redactie: J. GRATAMA, C. J. KRUISWEG en J. B. VAN LOGHEM : : :

DE NEGENTIGJARIGE.

Dr. P. J. H. Cuypers is een der schoonbroeders van mijn vader en gedurende het geheele leven heb ik het niet hoog genoeg te schatten voorrecht gehad hem van nabij te kennen. Hij is een van die zeldzame figuren die, wanneer op rijper leeftijd het geheimzinnige ontzach wijkt en als ware het ontsluyerd wordt, waarmede kinderen opgroeyen naast verwanten, in wier afwezigheid niet anders over die gesproken wordt dan met de bizondere genegenheid en met den eerbied, die hunne persoonlijke aanwezigheid bij het kind daarna telkens bevestigen komt, — in tegenstelling tot den regel in zulke gevallen, blijkt hij een dier figuren, die onder deze ontsluijering zich vertoonen, tegenover het ouder, mannelijk oordeel, als eene edelere werkelijkheid nog dan men bij het herdenken dier eerste jeugdindrukken zoude hebben vermoed. Een bijna onvergelijkelijk karakter is hij door gaafheid en eenheid. De eenvoud zelve. Een ongewoon hoogen leeftijd bereikend, buitengewoon arbeidzaam, — arbeidzaam nu nog zóó als voor zeventig jaar — buitengewoon sober, en al het eigene behouden hebbend van den waren, zedigen, de kunst waarlijk dienenden kunstenaar.

Hij is, goddank, hoogmoedig, rechtmatig hoogmoedig, de lange reeks schitterende lotgevallen van zijn langdurigen architectenloopbaan zal hij bij een onderhoud evenmin verborgen houden als, daarnaar gevraagd, zijn talrijke nationale en internationale titels en de graden zijner lidmaatschappen van Ridderorden verzwijgen. Maar waar zijne schoone zedigheid wordt geprezen, wordt bedoeld, dat zijne eigenschappen, en zoo ook deze hoogmoed dan, zich houden binnen het door hem verwezenlijkte type van den architect, van den ten slotte geestes-stillen, aandachtigen, ijverigen, in zijn eigen bestaans-sfeer volkomen genoegdoening vindenden kunstenaar. Behalve de eenvoud, is hij ook de echtheid zelve. Hij wil niet anders schijnen dan hij is.

Hij is overigens hartstochtelijk van geest, een hartstochtelijk willer, een hartstochtelijk volhardend werker, een hartstochtelijk debater.

Hij heeft dan ook voor zijne kunstbeginselen in het leven veel te strijden gehad. De jongeren der architecten, — der architecten, die hij van generatie op generatie overleeft! — zullen er zich wellicht nauwlijks meer in kunnen indenken, welk beleid en welke worstelingen noodig zijn geweest om den stijl te doen zegevieren, waarin Cuypers ten slotte zoo bizonder veel Nederlandschen grond heeft bebouwd.

Van de eerste werken af, waarmede de bouwmeester in het midden der vorige eeuw de zuidelijke Nederlandsche landschappen begon te sieren, door de middenperiode zijns levens heen, toen het Amsterdamsche Rijks-Museum, het Amsterdamsche Centraal-Station, een gedeelte der Amsterdamsche Vondelstraat, het kasteel van Haarzuylen door zijne hand ontstonden, — tot de laatste decenniën van zijn loopbaan toe, waartoe de lijdensgeschiedenis behoort, die het voor den Haag bestemde monument voor Christiaan Huygens heeft gekenmerkt, — strijd is er altijd geweest, en geheel andere dan rustige wedstrijd meest! strijd tegen wanbegrip en onkunde aanvankelijk, tegen particularisme en sectegeest dan, strijd tegen de niet steeds geheel van ijverzucht verstoken kunstbroeders eindelijk, strijd altijd door!

Schoon lijkt het een architect te zijn. Architecten zijn geheel andere menschen dan kunstschilders of componisten. De geest van den kunstschilder is meer in communicatie met de buitenwereld door het zintuig van het gezicht, dan die van den componist door dat van het gehoor. De schilder is meer sensueel, de componist meer intellectueel. Het gelaat van den schilder drukt door kleuren, glansen en vormen meer hetzij de lijdelijke gemoedseigenschap der liefheid hetzij de bedrijvige gemoedsneiging der teederheid uit, dat van den componist meer de intellectueele begeestering die door hare levens-innigheid emotioneel zal worden.

Het gelaat van den architect nu drukt — in overeenstemming met de aesthetische theorie, die de architectuur de moederkunst noemt, en met den aard der architectonische verrichting, welke is die van te omvatten en te overhuiven, een beide genoemde eigenaardigheden overspannend karakter uit. Het architecten-gelaat heeft uitdrukking door zijn bouw meer dan door de functies van gemoed of zintuig. Het bevat de intellectueele sereniteit gegrond op het geometrisch-philosophische schema. Het erkent en aanvaardt de schoone sensualiteit van den Kunstschilder en de intellectueele extase van den componist, en heeft zich opgebouwd, in zeker opzicht minder gevuld met glans en kleur en minder bewegelijk van gevoelige gedachte dan deze, daar buiten en daar boven.

Natuurlijk heeft ieder architect weêr een ander aangezicht en zal ook de een naar zijnen menschenaard hartstochtelijker zijn dan de ander, onder de kalmte van den geest die hem als architect eigen is. Natuurlijk gaat ook de gegeven kenschetsing niet algemeen op en blijft U de keuze die kenschetsing de schets van een uit de concreete werkelijkheid afgeleid type te achten of wel slechts eene phantaisie, die uit de toevallige ontmoetingen met allerlei kunstenaars in den loop van het leven ontstond.

Ook is het waar, dat de muziek niet in een van de eerste plaatsen tot die Kunsten behoort, waarover de bouwkunst moeder zoude geheeten worden; maar de treffende verwantschap in geestelijke structuur, wat aangaat de compositie en de in mathematische paralellen omzetbare gegevens der harmonie, tusschen deze in stoffelijke verschijning minst aan elkaar verwantte, want meest massieve en meest aetherische, der schoone kunsten; en het feitelijk gegeven der locale betrekking tot elkaar van bouwkunst en toonkunst in den godsdienst, bij de vermaken en bij de aan de toonkunst gewijdde eeredienst zelve, deed, in verband met de andere onderlinge tegenstelling, die, in het rijk der kunsten, muziek en schilderkunst vertegenwoordigen, den schilder en den componist hier in de teekening der verhoudingen aanvoeren.

Dom te Mainz. Het oostelijk koor met torens werd door Dr. P. J. H. Cuypers gerestaureerd.

Het Rijks-Museum te Amsterdam. Dr. P. J. H. Cuypers.

Het Centraal Personenstation te Amsterdam. Dr. P. J. H. Cuypers.

Schoon is het architect te zijn en de oude architect, de zeer bejaarde, zou men de architect bij uitnemendheid willen noemen. Aan het uitdenken en door leiding volvoeren van groote bouwwerken, vooral indien die eene bestemming hebben, bij welke een der groote waarden van de menschensamenleving gemoeid is, — politische, historische, commerciëele, industriëele, religieuse waarden — is, als arbeid van den menschengeest, eene waardigheid eigen, die haar treffenden tegenkant vindt in het juist zeer nederige, in de ambachtszijde van het vak, in het oogenblik dat, in weêr en wind wel, de door den opzichter aanvaardden steen herkeurd wordt, die een deel zal zijn der bogen, waardoor een eeuwenoude fundamenteele gedachte met kracht en zekerheid in nieuwe verbindingen zal worden vastgesteld.

En deze waardigheid, deze plechtigheid van de bouwkunst vindt in de persoon van den kunstenaar hare schoonste uitdrukking, waar de altijd als eerwaardig besefte oudheid van het menschenleven onmiskenbaar doet blijken van een bijna onoverzienbare menigte aan edelen arbeid besteedde levensjaren.

In het land, waar de vele, immers oorspronkelijk aan het voorbeeld der natuurarchitectuur, met zijne hemel- en woud-gewelven en -bogen, gevraagde, door hem gemaakte torens, koepels en zuilen zich verheffen, staat daar de kunstenaarsgestalte, zelve aan eenen boom gelijk, en die vergelijking opwekkend vooral omdat weinig dingen op de oppervlakte der aarde zoo oud worden als boomen en als gebouwen.

Als een veel gebloeid, zeer vele seizoenen doorleefd hebbende, veel zon opgevangen, veel beschaduwd en ja, veel overschaduwd hebbende boom staat in ons midden de bouwmeester Cuypers.

Moge Nederland hem nogmaals langen tijd als een levend zinnebeeld van de eeuwenoude schoone bouwkunst binnen zijne landsgrenzen zien voortbestaan.

K. J. L. ALBERDINGK THIJM.

BIJ DR. P. J. H. CUYPERS 90E JAAR.

Omstreeks het midden der vorige eeuw toen van bouwkunst in ons land, zoo goed als niet gesproken kon worden, toen onze kunst zoo goed als geheel ontbloesemd en verdord in winterslaap ter neder lag; toen Cuypers zijn werkzaam leven begon; toen in de bouwsels, steen en hout en metaal hun eigen aard niet kenden; toen metaal als hout getimmerd, hout als metaal gekronkeld, steen als bordpapier geplakt werd; toen moest niet alleen een augius stal gereinigd, maar ook een groot pionierswerk volbracht worden.

Het wekken van begrip dier eigen aard der dingen, door woord en leering en het voorbeeld van zijn daad is het geschied. De stof is weer ten leven gewekt; in de ambachten het besef van nieuwe mogelijkheden ontwaakt. Deze pioniersarbeid moest geschieden en het is niet bij ploegen en zaaien gebleven; de vruchten zijn gerijpt.

De moderne nederlandsche bouwkunstenaars eeren den man die dat werk deed; zij allen gevoelen dat zij op zijn levenswerk rusten en er uit ontgroeiden. Zijn wekkend woord en bezielende actie hebben de mogelijkheden voorbereid voor nu en voor wat komen zal.

Al scheen het ook aanvankelijk dat sommige zijner beginselen, te zeer beperkend zouden zijn, de leuze in te beperkten zin tot dogma worden zou; de opgewekte levenskracht bleek zijn gang te gaan en deze schijnbeletselen te overgroeien; ze bezigend zelfs als steunend frame — en daardoor juist de waarde te bepalen en verhoogen.

Behalve in het intensieve plastisch vormvermogen, waardoor hij de stof als het ware kneedde gelijk een natuurgeest, was Cuypers groote kracht als bouwmeester steeds gelegen in het vermogen zijn werk te maken tot een levend organische eenheid, waarbij alle deelen innerlijk samenhoorig zijn en alle vorm verwant. Dit is het wezenlijk bouwkunstig scheppend denken, zonder hetwelk het werk geen bouwkunst maar ten hoogste kunstbouw wordt.

Voor dit groote voorbeeld in dien tijd zullen nog geslachten rede tot dank hebben.

Bussum, 7-5 '17. K. DE BAZEL.

CUYPERS, BOUWKUNSTENAAR DOOR GODSGENADE EN DE NEDERLANDSCHE INGENIEURS.

Enkele punten die thans door uwe lezers eenige karakteristieke verhoudingen kunnen belichten zouden zijn samen te vatten in deze woorden: De bouwmeester Cuypers tegenover de Staatsingenieurs.

In de 50ger jaren had de arch. C. voor 't parochiaal Kerkbestuur van Wijk-Maastricht een ontwerp voor eene parochiekerk ingediend.

Volgens de toenmalige geldende organisatie moesten dergelijke plannen worden voorgelegd aan en goedgekeurd door het Ministerie van Eeredienst. In 't onderhavige geval werd aan den Hoofd-Ingenieur van den Rijkswaterstaat in de provincie advies gevraagd omtrent dit ontwerp.

Het plan bestond, uit een kruisvormige slanke gothische basilika met baksteenen kruisgewelven op natuursteen graadribben uitwendig door luchtbogen in evenwicht gebracht.

Deze constructiewijze kwam al te gewaagd voor aan onzen, volgens de toenmalige begrippen, statisch onderlegden technicus. De studie der burgelijke bouwkunde, noch die der statica, hadden hem geleerd deze fantastische, gedeeltelijk op de kleef zwevende, dunne baksteenvelden zoo hoog boven het steunpunt der rechtstanden op den bodem, voldoende te vertrouwen.

Hij verklaarde, dat die middeleeuwsche kunst verloren was gegaan, dat de uitvoering der gewelven onverantwoordelijk zou zijn, en het plan alleen met „pleisterwerk

op latten tengels en houten schenkels mocht worden uitgevoerd.
De jonge bouwmeester verklaarde op grond van zijn studie en opmetingen aan oude gebouwen, vast overtuigd te zijn van de mogelijkheid, en verder dat hij toen reeds bezig was te Oeffelt eene dorpskerk en te Veghel in eene pastorie met kruisgewelven overdekte kelders uit te voeren, waarin op kleine schaal dezelfde constructiemethode werd toegepast.
Na eenig overleg werd door den Rijks-Hoofdingenieur toegestaan, dat de aanbesteding van de Kerk voor Wijk-Maastricht tweeledig zou plaats hebben;
a) met lattengewelven gepleisterd;
b) met steenen gewelven.
Voor dat de Kerk op hoogte der kapiteelen was, zou men door de voltooiïng der kleine Kerk kunnen oordeelen over de uitvoerbaarheid van middeleeuwsche gewelven in onze dagen.
Onnoodig te melden, dat na een jaar tijds overtuigd door een bezoek aande voltooide dorpskerk, de Hoofdingenieur zijn bezwaar heeft ingetrokken.
Wanneer wij nagaan met welk een minimum van voorstudie der zoogenaamde exacte wetenschappen onze jubilaris zijn wonderlijk geslaagde loopbaan heeft begonnen, dan vestigt zich zeker het inzicht, dat voor den bouwkunstenaar boven de kennis vooral het van nature kunnen noodig is.
Na het voorbereidend onderwijs bezocht Cuypers het Stedelijk college, waarvan het programma als Latijnsche school was ingericht, waarbij de litteraire opvoeding dus hoofdzaak is.
Aan de Academie te Antwerpen omvatte de bouwkunst studie, voor hen die niet meer het voorbereidend teekenen behoefden te volgen, slechts vier winter en drie Zomer-cursussen, die niet des daags, maar alleen 's morgens of 'savonds werden gegeven. Immers de practische opleiding op het bureau of aan een der bouwwerken van aldaar gevestigde architecten was de natuurlijke grondslag van het aanvullend onderwijs der academie.
Bij zulk eene opleiding moet de methode om zelfstandig verder te werken wel hoofdzaak zijn geweest. Daar werd medegegeven een algemeen inzicht in de bouwkunst en ook in beeldbouw- en schilderkunst. De oefeningen der Zusterkunsten waren door Cuypers trouw gevolgd.

Uit vele andere feiten zou kunnen worden nagegaan, in welke mate de jubilaris van deze dagen is de „bouwmeester bij Gods genade". Elke kunstenaar moet van zijne geboorte die schoone gave medebrengen, zonder welke anders door studie en oefening alléén een talent is te ontwikkelen en intellectueele arbeid is te produceeren, maar zonder die gave zal nooit een kunstwerk tot stand komen.
Vooral in het overgangstijdperk tusschen 1850 en heden is van den bouwmeester nog zooveel meer geeischt dan alleen artistieke gaven. Merkwaardig is het, hoe Cuypers op den grondslag eener eenvoudige opvoeding als boven aangeduid, met inbegrip van de korte academische studie, toch verder in de keuze van materialen, in de beoordeelingen van telkens nieuwe constructiemiddelen, in de vaststelling van de afmetingen die door statische eischen gevorderd werden, zoo juist door een aangeboren helder inzicht geleid werd, dat hij verschillende stoute nieuwe constructies heeft uitgevoerd, waarbij de onderdeelen, om verschillende praktische en aesthetische redenen, overal zeer nabij tot het minimum naderen. Het is de lichte fijne bouw van het eigen lichaam, met een slank beender stelsel, dat hem als vanzelf doet neigen naar vormen, die bijzonder slank en rijzig zijn, in tegenstelling met de zwaardere horizontale en massieve vormen, welke in den Biedermeyertijd overheerschend waren.
Hierin is hij werkelijk de middeleeuwsche bouwmeesters gelijk, die ook zonder theoretische statica-studie, het evenwichtsstelsel van gewelf met luchtboog en beer, tot zulke groote volmaaktheid hebben gebracht. Indien de Kerkplannen van 1855—79 door de Bouwpolitie van een onzer groote steden, thans zouden moeten worden onderzocht, zouden zeker heel wat bedenkingen gemaakt worden, tenzij de kleeftheorie ook bij deze controle een aanmerkelijken invloed op de cijfers mag uitoefenen.
Onze „Bouwmeester bij Godsgenade" werd in de 70er jaren, met een Berl. professor geroepen om raad te geven voor de restauratie van den Wurzburger Dom. De energieke Aartsbisschop van Mainz, Mgr. von Ketteler, die als student met Bismarck de blanke sabel had gekruist, noodigt den, op de heenreis voorbij trekkenden, bouwmeester uit, om ook over den toestand en de plannen van zijne Romaansche kathedraal, zijn oordeel te geven.
In de XV eeuw waren verzakkingen ontstaan in de oostelijke deelen van den Dom ten gevolge van overstroomingen van den Rijn. Men had toen de crypta aan die zijde gevuld, daar de middentoren daarenboven gescheurd was. In plaats van de oorzaak op te sporen in de fundeering werd in allerijl materiaal geschaft o.m. van monumenten in de kerk om een pijler in het hart der middenbeuk op te trekken, die den gescheurden gordelboog moest steunen onder den toren, die men meende daarmede gered te hebben.
Maar die oostelijke middentoren bleef scheuren; zoodat men daaraan een eind maakte met hem af te breken.
Gedurende de Fransche overheersching op 't einde der XVIIIe eeuw bouwde een Fransch architect op den gescheurden onderbouw eene kapel in den smaak van dien tijd, welke op haar beurt in 't midden van de XIXe eeuw werd verwijderd. Als nu werden enkele architecten geraadpleegd omtrent de gewenschte herstelling van het oostelijk deel der Kathedraal.
Het oordeel van Cuypers was zeer ingrijpend.
Neem die Noodpijler midden in 't Oostchoor, die sedert de XV eeuw de koepel moet steunen weg! Dan zult gij ook in de Oostcrypta een westelijken uitgang kunnen maken!
Niemand kende dien uitgang, daar waren geen bepaalde aanwijzingen van zijn bestaan. Er werd last gegeven even boven de vloerhoogte, de muur open te breken. Enkele dagen later bij de terugreis naar Nederland, was de uitgesleten onderdorpel in de muurdikte in de westzijde der crypta teruggevonden.
De Mainzer Aartsbisschop droeg den Nederlandschen bouwmeester na het indienen van een beredeneerd verslag op de maatregelen te nemen voor de herstelling van den Oostkoepel, het verwijderen van den eeuwenouden Noodpijler en, de ingangen der crypta en tevens gedurende zeven jaren als adviseur over de toelating van alle ontwerpen die in het Aartsbisdom Mainz onder Kerkelijk Bestuur werden uitgevoerd op te treden.
Toen onze Regeering zich bewust werd, dat de bouw van een Centraal Personen Station te Amsterdam een zaak van groot bouwkundig belang betrof, vond men C. daarvoor wel den aangewezen man.
Maar de Hollandsche Waterstaats-Ingenieurs, die niet mogen geacht worden kennis te moeten dragen, van de technische waarde der hiervoor aangeduide bouwwerken van Cuypers, huiverden nog om aan den Kerkbouwer C. dien bouw op te dragen, zelfs al werd de uitvoering door den Technischen dienst van Aanleg van S.S. geleid.
Onder deze overwegingen meende men de moeielijkheid opgelost door toevoeging van den Amsterdamschen Architect Ingenieur (let wel *niet* te Delft gediplomeerd bouwkundig ingenieur maar self-made man) A. L. van Gendt.
Uit finantieele overwegingen werd het ontwerp voor de fundeering niet aan de Architecten opgedragen. De Rijksingenieurs ontwierpen eene paalfundeering, waarvan een betonblok tot verbinding derkappen zou dienen. Dit blok zou 300 M. lang 40 M. breed en 1 M. hoog zijn!
De ingenieur van Prehn, oud kapitein der genie zeide tot Cuypers: ik zal U een prachtig eiland scheppen in 't IJ, waarop gij uw station zult kunnen bouwen. Maar, daar onze bouwmeester dat aangeplempte eiland midden in den IJ boezem niet vertrouwde, werd aan twee ingenieurs opgedragen de noodige boringen of peilingen te verrichten welke in kaart werden gebracht. Deze kaart gaf een archipel van modderbellen te zien als doorsnede van den zandberg in 't IJ. Hiermede was overtuigend bewezen, dat een behoorlijke paalfundeering noodig was. Deze werd als een geheel gesloten roosterwerk met een regelmatigen paal afstand van een Meter over het geheele oppervlak, uitgevoerd. Gedurende dertig jaren heeft het stationsgebouw, niettegenstaande de honderden treinen, die dagelijks daar langs loopen goed stand gehouden.
De latere ervaringen met de overkapping hebben bewezen, dat het oordeel van deze niet gediplomeerde architecten hier juister was dan dat van de officieele ingenieurs.
En toch voelde Cuypers steeds zoo veel voor de Delftsche-ingenieurs, dat hij zijn zoon na de 3e klasse van de H. B. S. niet toestond naar de Academie te verhuizen, maar den 5jarigen cursus liet afwerken ten einde daarna te Delft zoowel bouwkundig als civiel examen te doen!
Een kwart eeuw later, toen deze op zijn beurt voor dezelfde vraag werd gesteld, trad eene wisselwerking in. De gediplomeerde ingenieur, die naast het voordeel der positieve wetenschappen weder sterker voelde het tekort aan practische ervaring en vroegtijdige kunstontwikkeling, dat 't gevolg is van de langdurige en ingespannen schoolstudie, laat zijne zoons niet de 5j. H.B.S. afloopen, maar bracht hen op de Quellinusschool uit de bouwloods van het Rijks-Museum voortgekomen.

* * *

Ten slotte wordt hier in herinnering gebracht, dat Cuypers ook met vele onzer officieele ingenieurs (maar dan waren deze ook ingenieur bij de Gratie Gods, en niet alleen dank zij 't diploma) door jarenlange vriendschapsbanden is verbonden. Daaronder zijn o.m. te noemen van den Bergh, bouwer van de Moerdijkbrug en ontwerper van de bruggen te Oosterbeek, Beugen en Nijmegen, waarbij Cuypers' medewerking aan de landhoofden kennelijk is. Later zijn samenwerken met Conrad in de Vereeniging tot Veredeling van het Ambacht; en eigenaardig is ook de ontmoeting van Cuypers met de Ingenieurs Lely en Kraus bij hunne gezamenlijke Eerepromotie aan de Delftsche hoogeschool, waarbij Doctor Kuyper de vierde was!

JOSEPH TH. J. CUYPERS.

DR. CUYPERS EN DE KERKELIJKE BOUWKUNST.

Aanvankelijk opgevoed in de klassieke vormentaal, zooals die aan de Antwerpsche academie werd geleeraard, heeft de latere studie der oude monumenten in Nederland aan Dr. Cuypers geopenbaard, dat die studie uit eigen omgeving van veel grootere beteekenis voor den jeugdigen bouwmeester was, dan die der klassieke kunst van Grieken en Romeinen, waarvan men hier slechts enkele onvolledige reproductiën of afbeeldingen aantreft.
Die studie en de kennismaking met den persoon en het werk van den Franschen architect Violet-le-duc, maakte hem alras van bewonderaar, een vurig strijder voor de middeleeuwsche kunstbeoefening. Levende in een tijd, dat de katholieke kerkelijke bouwkunst eene groote herleving tegemoet ging, viel bij gebrek aan geschikte architecten aan Dr. Cuypers het geluk ten deel reeds vroeg zijne kunde en rijken geest aan groote kerken, gebouwd uit flinke beurs, als b.v. te Vechel, Eindhoven, enz. te kunnen toonen, zoodat weldra de opdrachten hem als toestroomden.
Hij is toen niet alleen de baanbreker geweest op bouwkunstig kerkelijk gebied, maar ook de man, die de groote wetten van waarheid en schoonheid in bouwkunst, die verloren waren, wederom heeft leeren eerbiedigen en

welke thans voor de beste der jongeren architecten nog den grondslag vormen, zij het onder andere vormenspraak. En om hier nu speciaal bij de kerkelijke bouwkunst te blijven, kan men gerust zeggen, dat onder de leerlingen en volgelingen van Cuypers, tot op heden nog niemand op dit gebied den meester heeft geëvenaard, laat staan overtroffen. Zij schijnen allen te missen, de vastheid van stijldoorvoering en logica, maar vooral het talent van zijne onuitputtelijke fantasie en zijn rijken geest voor versiering, voor het decoratieve, al bezit ook te dezen opzichte zijn zoon Jozef eveneens meer dan gewone talenten. En deze fantasie is niet wat men noemt los effect bejag, maar gebaseerd op vaste meetkunstige wetten, als geconstrueerd door den schilder en beeldhouwer, vakman, in vele rijke afwisseling in denzelfden geest.

Dat zijne volgelingen en leerlingen in de kerkelijke kunst meestal ver bij hem achterstaan, de frissche oorspronkelijkheid missen van den meester, zal wel het gevolg zijn dat, behalve gemis aan genie, ook de meeste zich inspireeren op moderne bouwwerken of die van Cuypers zelve, in plaats zich te wenden tot dezelfde bron, waaruit hij zijne inspiratie putte, d.w.z. de oude middeleeuwsche bouwkunst. Deze oude kunst kan onmogelijk zonder meer in dezen tijd slaafsch worden overgenomen, *moet verwerkt* worden, voert daardoor tot meer persoonlijke oorspronkelijkheid, terwijl het werk van eigen tijd gemakkelijker is te copieeren en zoodoende meestal dorre tweedehandskunst te aanschouwen geeft. Daar echter deze studie der oude monumenten tijdroovend is, en men met de noodige handigheid practisch meestal veel meer bereikt dan met kunde, lijkt het of het bloeitijdperk der kerkelijke kunst in Nederland met Cuypers het hoogtepunt reeds bereikt heeft. Bijna alles na hem getuigt van veel grootere oppervlakkigheid, tegenover het zoo noodige strenge karakter, dat een kerkgebouw dient eigen te zijn. Men moet, om Dr. Cuypers in dit opzicht te beoordeelen, zijne groote en kleine kerkgebouwen zien en kennen, verspreid over geheel Nederland. In elk dezer werken tot in de kleinste dorpjes treft ons hier de oplossing van een kapiteel of culot, dáár de compositie van een ijzeren hengsel, een gesmede trapleuning, een lamp, een koorhek, dan weer een looden nokversiering of ontvangbak, en niet het minst zijne muur- en gewelfschilderingen. Alles geinspireerd op het werk der middeleeuwsche meesters, maar van groote persoonlijke opvatting, tintelend van natuurlijk leven en eigen oorspronkelijkheid. Wie beweert, dat zijn werk zuivere oud-gothiek namaak is, schijnt met de echte kunst uit dien tijd slechts oppervlakkig bekend te zijn. Velen denken als ze een spitsboog zien, dat dit gothiek beteekend en menig echt gothisch huis gaf niet één spitsboog te aanschouwen.

Wel herinnert het werk van Cuypers meer aan de Fransche dan aan de Nederlandsche gothische bouwvormen, een gevolg waarschijnlijk van zijne Zuid-Nederlandsche afkomst en kennismaking met het werk van Violet-le-duc.

Nu tegenwoordig op gebied der herstelling van monumenten nieuwe ideeën worden opgeworpen en enkele den eisch willen stellen de herstelling der oude gebouwen meer te doen geschieden in den stijlvorm van den tegenwoordigen tijd, dus zoogenaamd meer naar individueele opvattingen, zij er aan herinnerd, dat bij vele restauratiën door Cuypers geschied en geleid, het ook niet zooals reeds gezegd, den streng gothischen vorm was, die hij aan te vernieuwen onderdeelen toepaste.

Ziet b.v. de door Cuypers bij oude bouwwerken nieuw aangebrachte torenspitsen, ik denk aan Maastricht en Delft, of nieuwe hengsels en smeedwerken, gemetselde, geschilderde of gebeeldhouwde onderdeelen, die niet meer bestonden, aan oude gebouwen; deze zijn beslist geconcipieerd in *zijn* stijl, al moge het zijn, gezien door een gothischen bril, en daardoor ook beter harmonieerend met het oorspronkelijke werk.

Nochtans komt het mij voor dat men het genie, de oorspronkelijkheid, de vaste persoonlijkheid in de werken van Dr. Cuypers het best kan beoordeelen bij zijne *vrije* scheppingen.

De restauratie van monumenten vraagt een diep indenken en vergelijken van het oude met het nieuwe, de harmonie is moeilijker bereikbaar dan bij geheel nieuw werk, er is meer kans uit den toon te vallen, zou men zeggen, de gelegenheid voor tekortkomingen is in dezen haastigen tijd veelvuldiger.

De vooral nieuwe kerkelijke architectuur verliest evenwel in Dr. Cuypers een harer grootste meesters, een wegwijzer, waar een waardig of even groot opvolger bezwaarlijk zal te vinden zijn.

Rotterdam, Meimaand 1917. JAC. V. GILS.

DR. CUYPERS.

Van Dr. Cuypers, den lenigen negentigjarigen levenskunstenaar konden wij leeren: doen, vroeg in den dag doen, ook in later leven.

Hij was bij de zeventig, toen ik hem nog eens bezocht in Limburg. 's Morgens als ik aan het ontbijt verscheen had hij reeds een aardige dagtaak achter den rug. Na het avondeten moest ik nog even met hem een berg beklimmen. Thans is hij nog frisch van geest en vlug ter been.

Hij leerde ons te streven naar kunst, die boven mode stond. Ik was destijds te jong nog om dat te begrijpen. Vraag een jongmensch; wat hij will leeren. Het antwoord is: „het moderne"! Ik begrijp thans, dat boven-modestàan niet geheel mogelijk is bij den vooruitgang in wisselende tijden. Maar dank zij zijn lessen, konden wij met een glimlach vaak de grillen aanzien van mode's modern gemodder. Modern-zijn is oud, het streven ernaar is niet nieuw, het behoort bij elken tijd. Denk eens aan den titel: „Architectura Moderna", waaronder boeken in verschillende tijdperken verschenen. Dr. Cuypers waarschuwde ons echter voor *modegrillen*. Wij

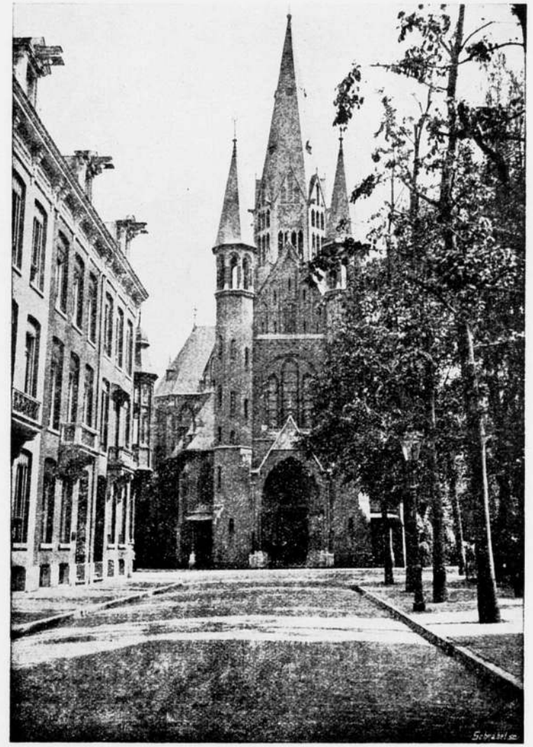

Kerk van het heilige Hart te Amsterdam aan de Westzijde (hersteld na den brand van 8 Nov. 1904.) Dr. P. J. H. Cuypers.

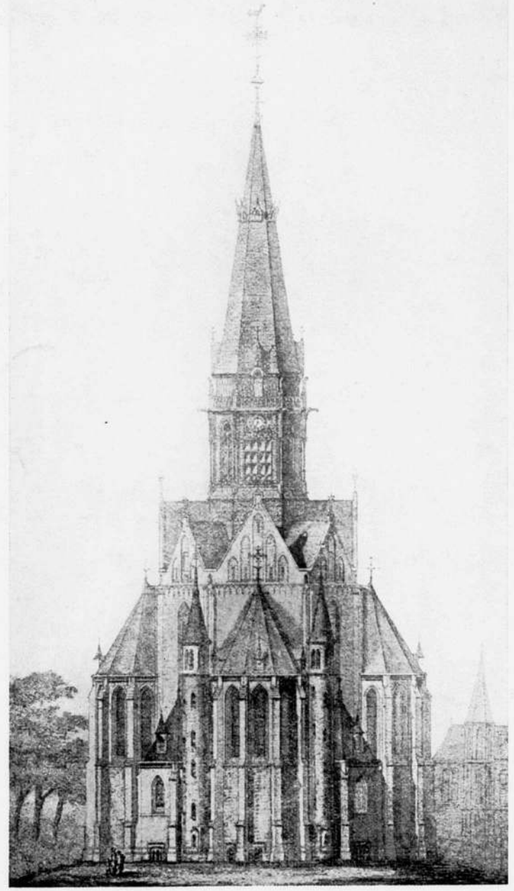

Kerk van het heilige Hart in de Vondelstraat te Amsterdam, aan de zijde van het Priesterkoor volgens het oorspronkelijk ontwerp.
Dr. P. J. H. Cuypers.

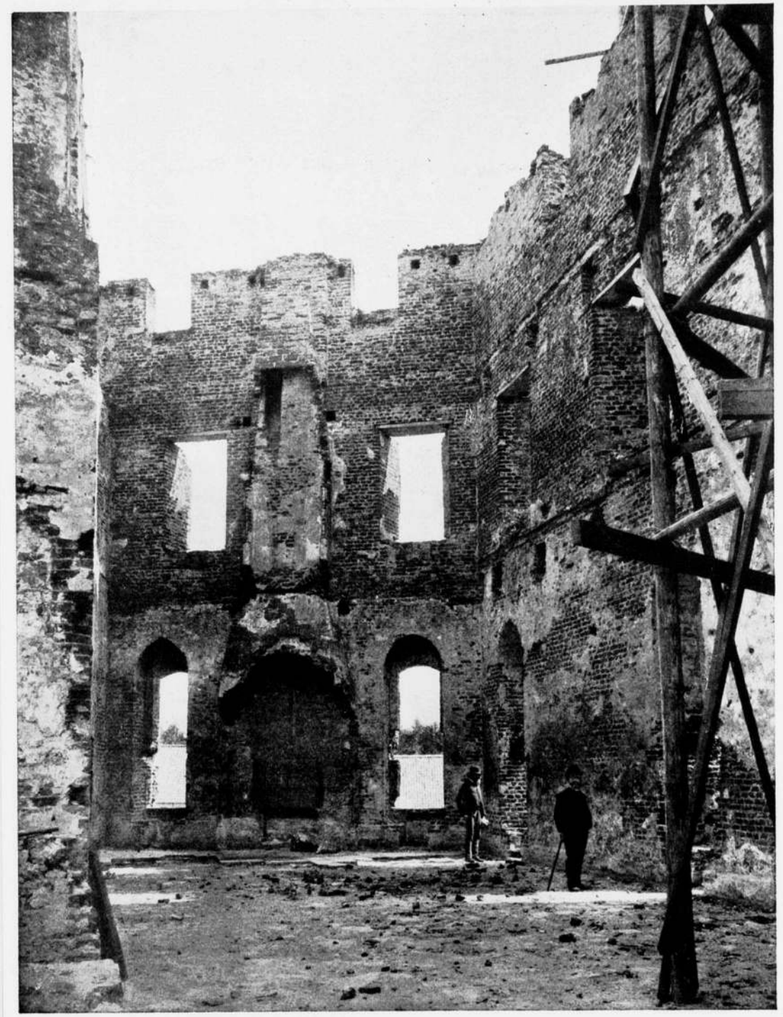

Ruïne van het kasteel „de Haar" te Haarzuilens.

Het kasteel „de Haar" te Haarzuilens. Dr. P. J. H. Cuypers.

waren daardoor gevrijwaard om modepoppen te worden. Wij werden niet blind voor het goede in het nieuwe. Wij zagen onzen leermeester bij voorkeur vaak nieuwere materialen gebruiken.

Hij leerde ons om voor een ontwerp niet in de eerste plaats naar een voorbeeld te kijken; maar te grijpen naar middelen als passer en driehoek. Hij leerde ons redelijke aanleiding te vinden tot gepaste vormgeving in de materie, constructie, plaatselijke gegevens, bedoeling en uiting van het innerlijk naar buiten.

Dat was toen noodig als grondslag voor meer zelfstandig scheppen, tegenover het dooreenhaspelen van uithun-verband-gerukte vormen der overlevering. Het was noodig om te komen tot het uiten van idee, stemming en type met aesthetisch effect.

En zoo eeren wij in hem den man, die groot was in zijn tijd, die grondlegger werd voor de toekomst en die er naar streefde te staan boven tijdelijke invloeden als mensch en als kunstenaar.

J. H. DE GROOT.

DR. P. J. H. CUYPERS.

Aan het verzoek der Redactie om een bewijs van hoogachting te geven tegenover den man, aan wien deze jubileums-uitgave gewijd is, voldoe ik volgaarne, ofschoon ik mij bewust ben, dat anderen beter dan ik in staat zijn uiting aan hunne gevoelens te geven. Toch zou ik niet gaarne hier ontbreken.

Ik behoor toch tot de enkelen, die met den jubilaris dagen doorbracht onder den Zuidelijken en den Noordelijken hemel en deel gelukkig met velen zijn omgang in gematigde streken.

Wij Nederlanders moeten dankbaar zijn, wanneer wij in ons eigen land een plaats verwerven, die ons eenige bekendheid verschaft; slechts aan enkelen is het gegeven op het gebied van werken des Vredes naam te maken, die over de grenzen klinkt. Tot hen behoort Dr. P. J. H. Cuypers.

Ik kan getuigen van den eerbied en de vereering, dien hij in het buitenland geniet. Het geldt hier niet den meerdere in jaren, maar den meerdere in kennis die deze kennis in daden heeft omgezet. En aangezien steeds de eer van mijn land mij het hoogste geldt, wil ik eerlijk bekennen, dat het mij telkens goed deed in onze grooten bouwmeester ons land beëerd te zien. Wanneer hij sprak, had hij het oor van allen, omdat hij allen iets te zeggen had en dat goed zeide zelfs in een taal, die de zijne niet was en waarvan hij zich alleen bedienen moest, omdat onze schoone en rijke moedertaal met haar fijne besnaring niet algemeen gangbaar was.

Het ligt voor de hand, dat mannen van beteekenis een moeilijker leven hebben, dan eenvoudige lieden. De eerste toch treden als leiders op, de laatste als volgelingen. Gij, mijn oude vriend Cuypers, hebt ook Uw deel gehad in 's wereldsstrijd, niet altijd was men het met U eens, maar hetzij Uw troost, dat de werkelijke tegenstanders, die U vondt, toch alle mannen waren, niet Uw evenknieën, maar toch waard met U in het krijt te treden. In de hitte van den strijd en bij de belangen, die op 't spel stonden, moge het soms warm zijn toegegaan, maar ruiterlijk werd ook na den strijd de hand aangeboden en gedrukt.

Moet ik nu ten slotte ondeugend worden en U wijzen op een punt, waarin U beslist ongelijk hadt. Jaren vóór 1914 heb ik steeds den komenden grooten oorlog voorspeld. Voor U gold ik dan den soldaat — dien ik in den goeden zin des woords mijn geheele leven hoop te blijven — die steeds wapengekletter hoorde. Voor U was reeds het tijdperk van den eeuwigen vrede gekomen. De vreeselijke oorlog barstte los, vreeselijker zelfs dan ik gedacht had. Het tijdperk van dien eeuwigen vrede, waaraan ik op aarde niet geloof, is thans zelfs voor de vredes-mannen verder dan ooit verschoven.

Moge het tijdperk van dien eeuwigen vrede, waaraan ik geloof, voor U, dat is ons aller wensch, nog ver in het verschiet liggen.

F. A. HOEFER.

DR. P. J. H. CUYPERS.

Persoonlijke herinneringen.

In den tijd, toen ik een jongen was, werd geene uitvoering van Toonkunst te Amsterdam kompleet geacht zonder Mevrouw Offermans en Mejuffrouw Alberdingk Thijm; geen oratorium werd ten gehoore gebracht, dat niet mede door de zware alt-stem van Mejuffrouw Thijm werd vertolkt. Ik herinner mij, hoe mijne ouders, thuis komende van het concert, met verrukking over haar gezang praatten; maar ik zelf heb dat nooit gehoord. Want plotseling, onverwachts, ging de mare door de stad, dat de onvolprezen alt-zangeres verloofd was met een jong architect uit Roermond, en na haar huwelijk heeft hare stem nooit meer in de Parkzaal weerklonken. Dat was de eerste maal — het is nu welhaast zestig jaar geleden — dat men in wijdere kringen ten onzent den naam hoorde van Dr. Cuypers, dien thans iedere Nederlander kent en vereert. Hij nam zijne vrouw mee naar Roermond; maar toch sprak men toen te Amsterdam veel over den innigen band, die de twee zwagers, Pierre Cuypers en Josef Alberdingk Thijm, verbond. Men vertelde, hoe ieder van zijne zijde de middeleeuwen bestudeerde en vereerde, en veel stelde men zich voor van hetgeen de samenwerking der twee begaafde mannen zou opleveren voor de kennis onzer middeleeuwen.

Eerst veel later heb ik zelf met Cuypers kennis gemaakt. De Stuers stelde mij aan hem voor; want het was in de eerste jaren van hunne samenwerking en hun innig verkeer. Dikwijls ben ik in die dagen bij hem geweest in het oude huis in de Vondelstraat; ook zijne vrouw heb ik toen enkele malen ontmoet, en eenmaal heb ik, in het

vertrek naast dat, waar ik met Cuypers zat te praten, gehoord, hoe eene zware diepe stem, in tonen als van een orgel, een statig lied aanhief. Dikwijls heb ik Cuypers en De Stuers ook samen gezien, altijd met zekere aandoening. Want het was wonderlijk op te merken, hoe die twee mannen, zoo geheel verschillend — De Stuers met zijn lichtend verstand, sterk en onverzettelijk, handig en praktisch, Cuypers daarnaast, de eenvoudige kunstenaar, man van gevoel en fantasie, — elkaar aanvulden en begrepen, volkomen vertrouwden. Cuypers is een zéér trouw vriend geweest; ik heb wel eens gedacht, dat, na den dood van zijne vrouw, de band met De Stuers bij Cuypers ging boven alles. En De Stuers was — al geloofden zijne vijanden het niet — ook trouw, ik heb het ondervonden. In de dagen, toen men in Nederland raasde tegen den „kloosterstijl", zijn er wel menschen geweest, die vreesden, dat nu het driemanschap, De Stuers en Cuypers met Alberdingk Thijm, Nederland aan het Katholicisme zouden overleveren. Dat was wel een zot verhaal. De Stuers heeft Alberdingk Thijm nauwelijks gekend; ik meen zelfs, dat hij mij eens verhaald heeft, dat hij Thijm nooit gesproken had. Maar dat die twee, Cuypers en De Stuers, in en voor Nederland vele en groote dingen gedaan hebben, dat is waar.

Cuypers is nooit Amsterdammer geworden, al heeft hij jarenlang te Amsterdam gewoond; wie hem goed wilde zien, moest hem opzoeken in het aardige met klimop begroeide huis, dat hij zich te Roermond gebouwd had, en hem daar — ik ben er trotsch op, dat het mij te beurt is gevallen — zijne restauratie van den Munster hooren verklaren, en de geschiedenis verhalen van de belangwekkende kerk van St. Odiliënberg met de eigenaardige inrichting van haar overoud koor. Cuypers leeft — en heeft, geloof ik, al de jaren van zijn leven geleefd — in en met de middeleeuwen en hunne kunst; alleen als hij daarover spreekt, is hij geheel in zijn element.

Naast de kerk van Roermond is, geloof ik, geene zijner herscheppingen hem dierbaarder dan die van het kasteel De Haar. Victor De Stuers, slim en praktisch, vereerde het restauratieplan van het slot als huwelijksgeschenk aan den eigenaar, baron Van Zuylen van Nyevelt. Die, gepakt door het schoone beeld, deed aanstond de restauratie ondernemen; en sedert is het kasteel, waar de grijze architect zijne eigene vaste kamers heeft, bijna een ander tehuis voor hem.

Het werk is eene volkomene herschepping geweest. Ik heb de ruïne van De Haar gekend als een reusachtige vervallen steenklomp, ruw, verweerd, bijna ontoegankelijk. Er was een groot met gras begroeid binnenplein, waar eene zware oude linde zich tusschen neergestorte steenbonken prachtig verhief tegen de brokkelige roodbruine muren. Om den bouwval zag men slechts weilanden, kaal en verlaten, met sloten en plassen. Ik dacht daarbij dan wel aan den ouden Karel van Stembor, den laatsten eigenaar die, omstreeks 1760, het slot nog bewoond heeft, en hoe eenzaam de verarmde edelman zich midden in den rococo-tijd moet gevoeld hebben in de lange rijen onttakelde middeleeuwsche zalen, die hij niet goed meer kon onderhouden en niet behoorlijk meer meubelen. Jaren later heb ik met Cuypers het kasteel na zijne herleving doorwandeld. En ik heb gehoord, hoe de oude man, levendig en met warmte, vertelde, hoe hij in kleine overblijfselen van metselwerk hier en daar de oude vervallen inrichting van het gebouw wist te herkennen en nieuw te doen verrijzen.

Geheel anders is het gebouw geworden. Als men de cour d'honneur binnentreedt, met glas overdekt en omgeven door rijk versierde galerijen met tal van zandsteenen beelden, dan kan men zich nauwelijks voorstellen, dat dit hetzelfde verweerde plein is, waar eenmaal de statige linde verrees. Aardig is het en doelmatig gevonden, om het oude slot, dat, als gewoonlijk, wel een paar honderd kamers bevatte, maar geene gangen en geene vestibules had, bewoonbaar te maken door den aanbouw van galerijen om het binnenplein, die alle kamers verbonden. Ik voor mij draag van Nederlands middeleeuwsche kasteelen een ander beeld in mijn geest, strenger en ernstiger dan de weidsche hallen van het moderne paleis aan den bezoeker vertoonen. Maar als het juist is, wat de voorstanders der moderne restauratie van gebouwen leeren, dat men de oude gebouwen moet laten medeleven met hunnen tijd, dan kon ook dit paleis met zijne tallooze vertrekken, bewoond door de vermogende eigenaars die het deden herleven, niet meer eene grimmige en steile vesting zijn, spaarzaam gemeubeld met oude meubels, die vele geslachten gekend hebben, hard en ruw, zonder comfort, vreemd aan moderne gezelligheid. Stellig is De Haar thans iets geheel anders dan het was voor vijf eeuwen. Maar kon het, nu het slot opgewekt is tot herleving, anders zijn? En de luisterrijke, wat coquette burcht met zijn prachtig silhouet, pronkend te midden van zijne uitgestrekte weelderige tuinen, is toch ook wel eene grootsche en imposante schepping: toen ik er met Cuypers doorheen wandelde, begreep ik, dat hij er trotsch op was.

Bij dergelijke bezoeken ziet men Cuypers in zijne kracht. Dan leeft de oude man, gelukkig in zijne schepping, die hem spreekt van de bewonderde middeleeuwen, zooals hij ze ziet. Nog is hij sterk, de grijsaard: zonder aarzelen en tot vertwijfeling zijner medgezellen, beklimt hij nog gaarne den Domtoren, dien hij mede restaureert; en nog in het begin van den tegenwoordigen oorlog is hij, alleen en onvervaard, in een auto het bezette België ingetrokken, om eene dochter op te zoeken van zijn overleden zwager, den Leuvenschen hoogleeraar, over wie men zich, te midden van het krijgsrumoer, ongerust maakte. Sterk is hij, en als hij zijn lange leven overziet, moet het hem wel wonderlijk te moede zijn. Hij is jong geweest in de jaren, toen Nederland geene bouwkunst had en toen men van de middeleeuwen niets kende dan „Dirk I, Dirk II, Arnout" en hunne consorten, toen niemand dan een enkele sentimenteele zanger in die eeuwen van triestige achterlijkheid iets opmerkelijks zag. Toen heeft hij het beleefd, neen hij heeft het zelf mede bewerkt, dat men in die droevige tijden iets meer leerde zien, dat men ze leerde begrijpen en ook liefhebben. Hij heeft den tijd gekend, toen iedereen zijne middeleeuwen belangwek-

Torenspits der Nieuwe of St. Ursulakerk te Delft. Gerestaureerd door Dr. P. J. H. Cuypers, in samenwerking met Prof. E. Gugel.

kend oordeelde; deze geheele periode heeft hij beheerscht door zijn genie.
Nu is het weer anders geworden. Hij beleeft thans nog den aanvang eener nieuwe periode, die — in reactie tegen de overdreven Belgische restaureer-woede — weer andere inzichten koestert over de vereering der oude kunstwerken, — andere dan de zijne zijn geweest in zijn eigen lange leven. Eenzaam is de ouderdom van den negentig-jarige; zijn hooge leeftijd brengt dat mede. Maar toch is hij niet alleen: eene breede schaar van jongere tijdgenooten omgeeft hem, die zijne geniale werkzaamheid eeren en die ook met trouwe hartelijkheid gehecht zijn aan zijne sympathieke persoonlijkheid. Moge zijn negentigste verjaardag hem daarvan de bewijzen leveren, — hem overtuigen, dat hij, hoe oud hij worden moge, *nooit* alleen zal zijn in het dankbare Nederland!

S. MULLER FZ.

DR. P. J. H. CUYPERS.

De Redaktie van het Bouwkundig Weekblad verzocht mij ook eene bijdrage te leveren bij gelegenheid van den 90en verjaardag van den Nestor op bouwkundig gebied. Waar ik nu ongeveer 40 jaar lang met Dr. Cuypers in contact ben geweest, wil ik niet achterblijven, waar het de huldiging betreft van een onzer meest verdienstelijke vakgenooten.
Mijne eerste kennismaking dateert van de Restauratie van de Domkerk te Utrecht sinds 1877 en eindigde met een tijdperk van strijd.
Van 1882 af had ik met den jubilaris zitting in het Hoofdbestuur van de Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst. Waar Dr. C. steeds met alle macht voor zijne beginselen opkwam en deze niet altijd door de meerderheid werden gedeeld heb ik ook daar, strijd bijgewoond.
Meer direct contact verkreeg ik met Dr. C. nadat hij in 1897, namens het Departement van Binnenlandsche Zaken, zitting nam in de Commissie tot herstel van de Grafelijke zalen op het Binnenhof te 's Gravenhage. Vele jaren heb ik sinds met hem samengewerkt in deze, zelfs thans nog bestaande, Commissie en had ik gelegenheid zijne groote en veelvuldige kennis en artistieke opvatting te leeren waardeeren en hoog te schatten. Hij was, als overal, in die Commissie een hoog gewaardeerd element en heeft daar getoond ook met andere meeningen te kunnen samenwerken waar het algemeene belangen betrof.
Was er wel eens wrijving van gedachten, steeds werden daar alle verschillen in der minne uit den weg geruimd. Sinds 1901 trad Dr. C. op als voorzitter van de Commissie tot Herstel van den Domtoren te Utrecht waaraan ondergeteekende als Secretaris en uitvoerder der werken werkzaam is, en bleef ik daardoor, nadat de werkzaamheden aan de Grafelijke Zalen in hoofdzaak waren afgeloopen in voortdurend contact en samenwerking. Zijne belangstelling in dit bouwwerk bleef tot op heden onverzwakt, zoo zelfs dat hij nog tot den laatsten tijd de trappen en ladders, naar de werkzaamheden omhoog is gegaan, tot persoonlijke opname van de uitgevoerde werken.
Deze samenwerking werd nog uitgebreid nadat Dr. C. in 1916 als Regeerings Commissie optrad bij de, met Rijkssubsidie, door ondergeteekende voor de Gemeente, te restaureeren St. Agneskapel te Utrecht.
Waar de lange jaren van latere samenwerking de vroegere strijdpunten geheel op den achtergrond hebben gedrongen herdenk ik thans gaarne de humane, vriendschappelijke en aangename wijze waarop Dr. C. in den omgang met zijne medeleden in Commissiën optrad. Zelfs dan, als hij zijne beginselen tot het uiterste meende te moeten verdedigen, bleef hij toch steeds binnen de grenzen die voor een geregelde samenwerking noodig zijn.
Het groote voorrecht hem geschonken om tot in hoogen ouderdom nog met allen ijver in zijn vak werkzaam te kunnen zijn is eene schitterende belooning voor een rijke en veelzijdige loopbaan, waarbij het hem dan ook aan erkenning zijner verdiensten, zoowel door de Regeering als door vakgenooten en het groote publiek niet ontbroken heeft.
Van een welverdiende rust heeft de jubilaris nooit iets willen weten; zoolang de krachten het nog toelaten blijft zijn grootste verlangen nuttig werkzaam te kunnen blijven.
Moge hij daarin zijne wenschen nog geruimen tijd bevredigd zien.

F. J. NIEUWENHUIS.

DR. P. J. H. CUYPERS.

Over de groote verdiensten van Dr. P. J. Cuypers op bouwkundig gebied nog te schrijven lijkt wel uilen naar Athene brengen. De schepper van Rijksmuseum en Centraalstation te Amsterdam is niet alleen door zijne buste in het Rijksmuseum te midden van eenige heele en halve grootheden „vereeuwigd"; door zijne werken zelf leeft zijn naam bij het volk en zal die voortleven, zoolang ware kunst in eere blijft.
Ook als leider en adviseur van tallooze restauratiewerken heeft hij meer dan iemand van zijne tijdgenooten er toe medegewerkt om in ruimen kring belangstelling te wekken voor onze wonderen van gothiek. Met zijnen kundigen medestrijder Jhr. Victor de Stuers heeft hij langen tijd het gebied van de restauratie der monumenten beheerscht. Was de Stuers de onverpoosde strijder en scherpzinnige penvoerder, Cuypers was de artiestleider, wiens restauraties daarom zoo hoog staan, omdat hij, zelf zich inlevend in de gothiek, niet slaafs eene vervlogene kunstuiting trachtte te copieeren, maar zelfstandig scheppend voortwerkte in eene richting, zooals hij zich de gothiek dacht.
Onbewust werd hij daardoor een voorlooper van de nieuwe richting, die bij de restauratie van monumenten aan den kunstenaar meer vrijheid wil geven om zelf-

standig, doch aanpassend aan de omgeving, een eigen kunstwerk te leveren, waar het oude kunstwerk zelf verdween, of niet meer te behouden valt. De nieuwe richting was dan ook niet gericht tegen den *kunstenaar* Cuypers; zij was zelfs eene hulde aan hem, omdat zij uitging van de gedachte, dat, wat aan onzen grootmeester der bouwkunst mogelijk was, — met name het scheppen van een kunstwerk van persoonlijk karakter in een stijl van vroeger tijden, — tot eene mislukking moest worden voor andere hoogstaande meesters, die in eigen stijl zeker in staat waren om bij het monument eene passende aanvulling te leveren.

Dit bewees ook de Nederlandsche Oudheidkundige Bond, door in dezelfde vergadering, waarin de bekende Stellingen, die wel eene veroordeeling van het *stelsel*de Stuers, doch geen kritiek tegen den *kunstenaar* Cuypers inhielden, aan hem, die toch in de zoo juist veroordeelde richting het meest had gerestaureerd, het eerelidmaatschap aan te bieden.

Omgekeerd was de waardeering minder. In een gesprek over het bekende nieuwe portaal van de kerk te Gouda noemde Cuypers dit het uiterste, waartoe de nieuwe richting kon gaan; — nog een stap verder en de restauratie zoude met het sloopen van het gebouw gelijk staan! Deze woorden toonen, dat men een groot man kan zijn en toch weinig oog hebben op een nieuwe richting. Of is niet juist het verwijt tegen de oude restauratiemethode, dat men dikwijls *te veel* heeft verrestaureerd, dat men te weinig piëteit heeft getoond voor het monument zelf en dat men hieraan door de restauratie een deel van de waarde als monument heeft ontnomen? En stellen de nieuweren hiertegenover niet als eersten eisch het behoud van het bestaande en dat niet onnoodig mag ingegrepen worden door te ver gaande restauratie? Alleen dan, wanneer het oude niet meer behouden *kan* worden, maken zij aanspraak op meerdere vrijheid voor den kunstenaar van het heden.

Voor den kunstenaar, ... daar komt het op aan, en boven alle theorie staat de scheppende kracht van het genie, wier heerlijke uitingen wij bewonderen, onverschillig of de daarbij gehuldigde theorie met onze eigene opvattingen geheel overeenstemt. Daarom ook zal de nieuwe richting, die de toekomst voor zich heeft, omdat zij historisch en logisch aansluit bij het verleden, steeds met bewondering en waardeering vervuld blijven voor het werk van den genialen kunstenaar, omdat diens meesterblik meestal eene oplossing vond, — soms in strijd met eigen theorie, doch steeds hoog staande door de superioriteit van den zoo gelukkig begaafden bouwmeester.

J. C. OVERVOORDE.

HERINNERINGEN.

In de twee laatste jaren van mijn studententijd aan de Polytechnische School, die in 1876 eindigde, was ik onder de bekoring gekomen van het streven van Cuypers en de Stuers. De bekende artikelen van laatgenoemde, die een „revival" op kunstgebied in ons land deden ontstaan, en die, wat de bouwkunde betreft, geinspireerd waren door de gezonde beginselen die Cuypers in zijne werken uitsprak, hadden een grooten indruk op mij gemaakt, een indruk die na de persoonlijke kennismaking met die beide mannen niet weinig werd versterkt.

Als adjunct-ingenieur bij den aanleg van Staatsspoorpoorwegen te Gorcum geplaatst, werd ik met het gewone ingenieurswerk belast, vond echter gelegenheid mij in mijn vrijen tijd toe te leggen op de bestudeering van de oude monumenten en gebouwen waarvan die stad toen vol was; ook van de plaatsen in den omtrek, Woudrichem, Loevesteyn, Schelluinen e.a. Deze werden deels opgemeten, deels geschetst.

Van deze zwakke pogingen hadden de Stuers en Cuypers en ook de Minister van Waterstaat Van den Bergh gehoord; ze hadden zelfs kennis genomen van eenige dier schetsen en op een goeden dag in den zomer van 1879, ontving ik een schrijven van de Stuers waarin hij mij bericht gaf dat hij met zijn vriend Cuypers Gorcum en omstreken wenschte te bezoeken en mij vroeg, hun geleider te zijn. Later bleek mij dat die uitnoodiging niet zonder bijoogmerk was gedaan; zij wilden namelijk nagaan of uit den jeugdigen civiel- en bouwkundigen ingenieur niet een ambtenaar te maken ware geschikt om aan de afdeeling Kunsten en Wetenschappen van het Departement van Binnenlandsche Zaken onder de Stuers te worden belast met het onderdeel gebouwen. Weinig dacht ik toen, dat deze kennismaking voor mijne toekomst zulke ver strekkende gevolgen zou hebben.

Dat bezoek, nu bijna 40 jaren geleden aan de Merwedestad gebracht, staat mij nog helder voor den geest. Eerst de wandeling door Gorcum's straten. Beide heeren gewapend met hunne schetsboekjes hielden voor ieder gebouw dat ik hen aanwees stil. Opmerkingen werden gemaakt en notities genomen; Cuypers schetste, op de wijze zooals hij dat alleen kan, het ongewone of het hem onbekende in constructie of versiering, de Stuers noteerde met zijn buitengewone vlugheid alles, teekenende en beschrijvende hetgeen aan zulk een gebouw kenschetsend was, methodisch weergevende hoofdvorm, plattengrond, details, materiaal. Dikwijls ontspon zich eene discussie die voor den bijstaander uiterst leerzaam was.

Na dezen tocht door de stad werd per rijtuig de omtrek doorkruist en in ieder dorp en stadje waar men doorheen trok, het merkwaardigste bezichtigd en opgeteekend.

Van dezen stond dagteekent mijn groote vereering voor deze beide mannen, die in de latere jaren van samenwerking nimmer verflauwde, eerder toenam.

Den korten tijd dien ik nog in Gorcum doorbracht, want anderhalf jaar later verhuisde ik naar den Haag, benutte ik om voordeel te trekken uit de kennismaking met den grooten architect. Met de grootste welwillendheid en ongeloofelijke snelheid gaf hij zijne adviezen en steeds vond ik een aandachtig gehoor wanneer ik met de ontwerpen van stationsgebouwen, waarmede ik toen was belast, tot hem kwam.

De band in Gorcum gelegd bleef ook in den Haag bestaan en toen ik acht jaren later aan Cuypers' grootste schepping, het Rijksmuseum werd geplaatst, was ik meer dan ooit in de gelegenheid hem in zijn werk gade te slaan.

En nu in zijn 90ste jaar is hij nog onverdroten werkzaam. Men zou meenen dat de hand die zoo tallooze jaren de teekenstift heeft gevoerd nu beverig en onzeker zou zijn geworden en het gezicht verzwakt. Neen, zijn schrift is nog duidelijk en goed leesbaar en zijn teekenwerk? Onlangs zag ik het schetsontwerp van een kleine fontein die misschien in den Museumtuin zal verrijzen, drie maanden hoogstens geleden geteekend op dun wit papier zooals hij gewoon is dit te doen. Gevoelig is die teekening vertoonende een beeldje staande op een onderstel, de eigenlijke fontein, fraai het ontwerp dat door de ingeschreven maten en de duidelijke aanwijzingen in platten grond en opstanden geschikt is om dadelijk te worden uitgevoerd. Honderde van die teekeningen vervaardigde Cuypers in zijn lang leven. Moge het hem gegeven zijn nog vele dergelijke te vervaardigen.

B. W. F. VAN RIEMSDIJK c.b.i.

DR. CUYPERS IN HET ATELIER.

Dat mij in Dr. Cuypers altijd sterk heeft getroffen is zijn buitengewone zorg voor wat de Franschen het „achèvement" noemen. Wanneer wij als teekenaars werk onderhanden hadden wat speciaal door Dr. Cuypers zelf werd gecorrigeerd was de komst van den Meester altijd min of meer een evenement. Met een enkel woord kreeg men een aanwijzing van beteekenis, met een karakteristiek gezegde werd de situatie van het geval soms op nooit te vergeten wijze vastgelegd — en hierin had Dr. Cuypers veel overeenkomst met Prof. Allebé die ook met een enkel woord rake dingen zeggen kon die men z'n leven lang niet vergeet! Het was ook eigenaardig dat bij elke correctie of verandering het waarom werd aangegeven, de redegevende bouwkunsttheorien van den Meester deden hem elke correctie van een korte motiveering vergezeld gaan.

Hoewel weinig spraakzaam tegenover zijn ondergeschikten was zijn omgang toch altijd zeer minzaam en alhoewel het *werk* tot in de kleinste kleinigheden werd behandeld en verzorgd, was Hij in andere verhoudingen overigens van een largesse waarvan hij somwijlen zelf de dupe werd.

Het was een genot om onder zulk een man te werken. Ik herinner mij nog goed dat ik de restauratieplannen teekende voor het koor van de Abdijkerk te Rolduc. Bij het geleidelijk afbreken van het bestaande koor kwamen telkens nieuwe vondsten voor den dag die de teekeningen onophoudelijk deden wijzigen — en alhoewel het voor een teekenaar altijd min of meer vervelend is als hij zijn werk telkens moet veranderen was het onder de leiding van Dr. Cuypers een arbeid van steeds wassende belangrijkheid.

Zijn nooit verflauwende geestdrift schiep een weldoende sfeer om hem heen.

En het enthousiasme waarmede Hij de eerste teekeningen voor de restauratie van Haarzuylens maakte zal ik nooit vergeten. En het is dan ook die geestdrift, dat élan wat al zijn arbeid kenmerkt — in de fiere lijn van zijn torenspitsen, in de kernachtige krul van zijn smeedwerk, in de sierlijke haal van zijn ornamentschildering overal zit er iets in van een vreugdevol geestdriftig gebaar, en dit lijkt mij een der vele eigenschappen die zijn werk zoo sympathiek maken.

Die geestdrift nu waarvan de weerspiegeling zoo intens in zijn werk blinkt, hebben zij die het voorrecht hebben gehad onder hem te werken altoos hoogelijk gewaardeerd in den omgang met den Grooten Meester. Vooral omdat wij in onzen killen, berekenenden tijd nog wel behoefte hebben aan wat geestdrift, kunnen wij jongeren nog veel van dezen negentigjarige leeren.

Amst. April 1917. JAN STUYT.